YENİ ipek yolu
KONYA TİCARET ODASI DERGİSİ

KONYA KİTABI VII

ÖZEL SAYI
Aralık 2004

Editör: Caner ARABACI

KONYA
2004

YENİ ipek yolu
KONYA TİCARET ODASI DERGİSİ

KONYA KİTABI VII

ISBN975-512-948-0

Editör
Caner ARABACI

ÖZEL SAYI
Aralık 2004

KONYA KİTABI
VII

YENİ ipek yolu
KONYA TİCARET ODASI DERGİSİ

Özel Sayı / Aralık 2004

KONYA KİTABI
VII

Editör
Caner ARABACI

KONYA 2004

yeni ipek yolu
KONYA TİCARET ODASI DERGİSİ

KONYA KİTABI VII

Özel Sayı / Aralık 2004

İMTİYAZ SAHİBİ
Konya Ticaret Odası Adına
Yönetim Kurulu Başkanı
Hüseyin ÜZÜLMEZ

YAYIN KURULU:
Ahmet POÇANOĞLU
Seyit KARACA
Bülent KAŞDOĞAN
Cengiz KAHVECİ
Ahmet ÖZKAFA
Kazım BÜYÜKERKEK
Orhan AKDEMİR
Ertuğrul USLU

EDİTÖR
Yrd. Doç. Dr. Caner ARABACI

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Sedat YALÇINYAVUZ

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Mustafa AKGÖL

BİLİM KURULU
Prof. Dr. Ahmet AYHAN
Prof. Dr. Ahmet ÖNKAL
Prof. Dr. Haşim KARPUZ
Prof. Dr. Orhan ÇEKER
Prof. Dr. Recep DİKİCİ
Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ
Prof. Dr. Yavuz ATAR
Prof. Dr. Sami KARAHAN
Yrd. Doç. Dr. Nazım KOÇU
Yrd. Doç. Dr. Caner ARABACI
Yrd. Doç. Dr. Bahtiyar EROĞLU
Yrd. Doç. Dr. Osman KUNDURACI
Yrd. Doç. Dr. Yaşar ERDEMİR
Yrd. Doç. Dr. Hasan ÖZÖNDER

GÖRSEL SANAT YÖNETMENİ
M. Fatih ÖZSOY

REKLAM VE HALKLA İLİŞKİLER
İbrahim ÇAKIR

KAPAK
M. Fatih ÖZSOY

Ön Kapak Fotoğraflar:
Sille Geleneksel Kadın Kıyafeti: Emine ESİRGENLER,
Koyunlar: Seyit KÜÇÜKBEZİRCİ, Şeyh Ahmet Efendi'nin
Mezar Taşı: M. Ali UZ.

Arka Kapak Fotoğraflar:
Arif Nüshet TURGUT

TASARIM-BASKI ÖNCESİ HAZIRLIK
Damla Ofset 0332 342 06 88

BASKI-CİLT
İnci Ofset 0332 342 01 67

KONYA TİCARET ODASI
Telefon : 0332 221 52 52
Faks : 0332 353 05 46
Internet: www.kto.org.tr
e-mail : kto@kto.org.tr

BASIN SERVİSİ
Telefon: 0332 221 52 94 221 52 96
Faks: 0 332 221 52 95
Basın Müşavirliği: basyay@kto.org.tr
basin@kto.org.tr

* Kitabın her hakkı Konya Ticaret Odası'na aittir.
* Kitabımızda yayınlanan yazılar kaynak gösterilerek alınabilir.
* Makalelerdeki görüş ve düşüceler yazarlarına aittir.

SUNUŞ

Tarih kültür ve medeniyetimizin harmanlandığı, ilim ve irfan şehri Konya'ya güzel bir eser daha kazandırmanın sevincini, siz değerli okuyucularımızla paylaşmanın gurur ve mutluluğunu yaşıyoruz.

Her yıl yeni bir heyecanla tarihin derinliklerinden, arşivlerin tozlu raflarından emek emek araştırılmış çalışmaları bir araya toplamak, bunları neşretmek, gelecek nesillerimize "İşte sizin tarihiniz bu" diyebilmek ne güzel. İlk yola çıktığımızda bu çalışmanın zor ve meşakkatli olduğunu biliyorduk. Her yıl bu tatlı telaşı yaşadık. Ve bugün VII. Özel Sayımızla bir kez daha da gördük ki, bu emeklerimiz ve telaşımız boşa gitmemiştir. Zira, dünyanın çeşitli ülkelerinde uluslararası yayıncıların dahi dikkatini çektiği bir yayın haline gelmiştir. Bununla sadece biz değil tüm Konyalı hemşehrilerimiz gurur duymalıdır.

Çünkü Konya; tarihi geçmişinde, medeniyet ve kültüre hizmet eden önemli bir şehir olmuştur. Bu yeni bir hadise değildir. Tarih öncesi zamanlardan beri Konya, insanlığın ilgi odaklarındandır. İnsanlık tarihinde ilk yerleşik hayata geçilen Çatalhöyük'ün Konya sınırları içinde bulunması tesadüf olmasa gerek.

Yalnız Konya'nın asıl kimlik ve şahsiyetini bulduğu dönem, Selçuklular devridir. İznik'ten sonra asırlar boyu başkentlik etmiş, başkent olmanın kültür ve medeniyet değerleri ve kapsayıcılığı yönünden sorumluluk üstlenmiştir. Bu durumu, eyalet merkezliği ettiği Osmanlılar devrinde de sürmüştür. Maraş'tan-Isparta'ya, Niğde'den Antalya'ya kadar uzanan havzanın kültür merkezliğini yapmış ve kültür merkezliğini; son döneme kadar önemini sürdüren eğitim kurumları ile ortaya koymuştur. Orta Anadolu'da en çok medresenin bulunması o özelliğinin bir sonucudur. Anadolu'nun ilk Hukuk Fakültesi'nin İkinci Meşrutiyet'ten 15 Mart 1919'a kadar Konya'da açılması, medrese ıslahı çalışmalarına Islah-ı Medâris-i İslâmiye gibi ilginç bir kurumla Konya'nın önderlik etmesi, kültürel sorumluluğunun bir sonucudur.

Konya yine içinden en az üç üniversiteyi çıkarabilecek bir yüksek öğretim kurumuna sahiptir. Oda olarak, eğitim konusundaki hassasiyetimizi sürdürmek istiyoruz. KTO Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi'nin, bir an önce engellerini aşarak hayata geçirilmesini arzuluyoruz. Eğitimin, geleceğe yapılan en verimli yatırım olduğunun bilincinde olan Odamızın, bu konuda Konya'da bir ilki gerçekleştirmesi eğitime önemli bir katkı olacaktır.

Konya, bir kültür ve medeniyet şehri olarak eğitim alanındaki her türlü gelişmeye lâyıktır.

Ayrıca, bugün gerek coğrafî, gerekse tarihî ve kültürel birikime sahip olan şehrimizin yine geçmişteki rolünü üstlenerek, gelecek yüzyıllara bu değerleri taşıyacak, ilim ve kültür yuvaları olacaktır. Konya bugün üç-dört üniversiteyi bünyesinde barındırabilecek bir yapıya sahip. Bir başka yönden düşünülürse çocuklarımız, Anadolu'dan başka şehirlere eğitim görmek için gidiyor. Türlü sıkıntılar çekiyorlar. Hatta ülkemizden yurt dışına okumak için giden gençlerimiz için yılda 500 milyon dolar gibi önemli miktarlar harcanıyor. Bugün bu ödenen

paralarla ülkemize tamamen yeni teknoloji ile donatılmış bir-kaç büyük üniversite kurulabilir. Bütün bunları göz önünde bulundurarak eğitime hizmet verebiliriz düşüncesindeyiz. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği yönetiminde olmam hasebi ile de Ankara'da kurduğumuz TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi'nden edindiğimiz tecrübeden faydalanarak Konya'mıza da bir vakıf üniversitesi kazandırma gayreti içerisindeyiz. Ayrıca Konya, gelişen sanayi alt yapısı, geniş istihdam alanı ile ekonomi ve teknoloji sahasında bilgi üretiminin alt yapısına zaten sahiptir. Layık olduğu yere ulaşmayı istemek ve bu uğurda gayretler göstermek, bu ülkeyi seven kalkındırmak isteyen herkesin asli görevidir.

Bu anlamda Konya Kitabının VII'nin hayırlı olmasını diler, emeği geçenlere teşekkür ederim.

Hüseyin ÜZÜLMEZ
KTO Yönetim Kurulu Başkanı
TOBB Yönetim Kurulu Üyesi

ÖN SÖZ

Yeni bir Konya Kitabı'nı okuyucu ile buluşturmanın huzuru içindeyiz. Yalnız bu kitabın çalışmaları başladıktan sonraki süre içinde çok şey değişti.

2004, Konya fikir, sanat adamları açısından bir yaprak dökümü yılıydı. Daha önce, dostlarının 'Kale' diye andıkları şair Nevzat Küçükerdoğan göçmüştü bu dünyadan. Ardından Ahmet Sefa Odabaşı, Mehmet Önder, Yalçın Dikilitaş peş peşe Hakk'a yürüdüler. Onlar, elinden kalem düşmeyen, Konya kültürüne ömür boyu katkılarda bulunan insanlardı. Özellikle Dikilitaş, son makalesini Özel Sayıya vermişti. Yayınlandığını görmek nasip olmadı. Hepsini rahmetle anıyoruz. Konya fikir ve kültürüne katkılarından dolayı özel sayıyı onlara ithaf ediyoruz.

2004, yazar dostları yönünden yüreklerin inceldiği bir yıldı. Ama millet olarak başka noktalarda da hassasiyetler gelişti. Diyelim ki Çanakkale bir başka türlü anlam kazandı. Ermeni meselesi yeni hassasiyetleri uyandırdı. Bayrak konusunda küllenen duyguların harlanmaya başladığı görüldü. Bütün bunlara, dünya çapındaki gelişmelerin millet vicdanındaki aksülâmelleri gibi bakmak mümkündü. Çünkü millet, kültür ve medeniyet değerlerine, millî varlığına, vatan bütünlüğüne yönelen saldırıları, derisinde hisseder olmuştu. Hassasiyetin artması, sırttan vurulma duygusunun tezahürü idi. Zira doksan yıl önce de bu topraklarda savaş vardı. Şimdi de öyle. Üstelik saldıranlar aynı. Hıristiyan Medeniyeti adına Orta Doğu'nun altı üstüne getiriliyor. Demokrasi vaadiyle girilen Irak'ta, demokrasi hariç her şey var. Irak, yer altı zenginliklerinden müzelerine, halkına varıncaya kadar soyulan bir ülke. Görünürde memnun bir-kaç zümre bulunuyor. İstilâcılarla çıkarlarını bütünleştirmiş o yerli işbirlikçileri, genel kütleden hariç tutarsanız, geriye iki grup kalıyor: işgal eden, soyan, öldüren, gasb eden Hıristiyan Medeniyetinin öncü güçleri ile ezilen, öldürülen, tahkir edilen yerli halk.

Doksan yıl önce; Rum, Sırp, Bulgar, Ermeni bölücülük çalışmalarından sonra içimizden bir etnik grup daha çıkarma çabası başlatılmıştı. İngiliz istihbaratından Binbaşı Noil'ler, Getrude Bell'ler, Batıcılığın fikir babası Abdullah Cevdet'ler yeni fitne ateşinin körükleyicileri durumundaydılar. Dün, diplomatik alanda temsilci olarak Bogos Nobor, Şerif Paşa gibileri bulanlar; bugün Talabani, Barzani gibi yerli işbirlikçilerini öne çıkartarak İslâm coğrafyasını sırtından hançerlemeye devam ediyorlar.

Emperyalist saldırı, kafa ve kalpleri öncelikle hedef almış durumda. O saldırılara karşı, kültür ve medeniyet değerleri etrafında bütünleşerek, ırkçılık, bölücülük gibi azap verici gelişmelere pirim vermeden kendi coğrafyamızın sahibi olma hakkının korunması gerekmektedir. Kültür ve medeniyet değerleri belirleyicidir. Aktif siyasetin, günlük koşuşturmacanın gürültüsü göz ardı edilirse, geriye kalıcı değerlerin belirleyici rolünün kaldığı görülecektir.

Kültürlerin toplumlar üzerinde hayati önemi bulunmaktadır. Bu durum çift yönlü işleyen bir gerçektir. Toplumunu yaşatmak, gelecekte var olmasını sağlamak isteyenler; kültüre ayrı bir gözle bakacaktır. Kültürü yaşatmanın milleti yaşatma ile aynı anlama geldiğinin bilincinde olacaktır. Kültürün varolmak ile ilgisini bilen hasım güçler ise, toplumların kendi kültürlerine olan ilgisini zayıflatma, kendi

kültür unsurlarını küçük-hor gösterme hatta dışlatma çabaları ile devreye gireceklerdir. Okumuş, genç nesillerin, milletinin kültürel değerlerini dışlamalarını sağlamak onlar için meydan savaşı kazanmadan daha değerli bir başarıdır. Çünkü, meydanda sıcak harp yoluyla kazanılan savaşın telâfisi kısa süre sonra mümkündür. Ama beyin ve kalplerden sökülüp atılan değerlerin yerini doldurmak, ekilen ayrılık tohumlarının kökünü kazımak, çok uzun sürecek çabaları gerektirmektedir.

O zaman, ülkesini, milletini, devletini seven, hür ve şahsiyetli yaşamak isteyen her insan; öncelikle millî varlık ve bütünlüğün çimentosu olan kültüre ayrı bir gözle bakıp onu korumaya çalışacaktır.

Kültürü koruma nasıl olabilir? Diyelim ki, kültürü koruma-yaşatma bazı kültürel öğelere yüksek bir nostalji ile sarılmak mıdır? Meselâ atalarımız kağnı kullanıyor diye günümüzde kağnı arabası kullanmaya özel bir önem atfetme kültürü korumak mıdır? Yoksa, kağnılı dönemin gerisinde, kültürü şekillendiren anlayış ve temel değerleri özümsemek, sorunu çözecek midir? Kağnılı trafik hayatının yol kullanım kurallarını, toplumsal dayanışma ve yardımlaşmayı, sevgi ve saygıyı yerleştiren temel bakış ve değerler manzumesini anlamak, aslında kültürümüzü anlayıp-özümsemek anlamına gelecek midir?

Elbette kültür, kültürü oluşturan değerlerin özümsenip, şuurla kavranması ile tanınabilir. Tanıma ve özümsemenin artması için kültürel unsurların ve onların gerisinde milleti millet yapan değerlerin nesilden nesile taşınması, bilmeyenlere tanıtılması gerekmektedir. Bunun için de aralarında hiç ayrım yapmadan kültürel unsurların incelenip gerisindeki değerlerle birlikte yeni nesillere sunulması vazgeçilmez olacaktır. Bu vadide her aracın hizmete sokulması, radyodan televizyona, filmden-belgesele, gazeteden dergilere, kitaplara varıncaya kadar her vasıtanın kullanılması önem kazanacaktır. İşin şuurunda olan herkes, her kurum becerebildiği oranda taşın altına elini koymak durumundadır.

Bu anlamda KTO, yayın çalışmalarına bir yenisi ile katılma sürurunu yaşamaktadır. Dört Bölümden oluşan Konya Kitabı 7 ile daha önceki çabalara bir yenisi eklenmiş bulunmaktadır. İnsan unsurundan, ekonomik faaliyetlere, kılık-kıyafetten hayvancılığa varıncaya kadar kültürün çok değişik alanlarında hazırlanan makaleler, kültürün bir çok noktasına ışık tutarak okuyucu hizmetine sunulmuştur. Umarız gelecek sayılarda, yeni özgün bilimsel çalışmalarla kültürel hayatımız zenginleştirilmeye devam eder.

Bu tür eserlerde belli bir format tutturarak yola devam etmenin kendine has güçlükleri bulunmaktadır. İngilizce özetler konusunda yardımcı olan S.Ü. Beyşehir MYO.Okutmanları Muhammet Erbay ve Mürsel Kaya'ya müteşekkirim. Ayrıca emeği geçen herkese teşekkür ediyoruz.

Yeni yayınlarda buluşmak dileğiyle.

Caner ARABACI
Editör

İÇİNDEKİLER

Sunuş
Hüseyin ÜZÜLMEZ, VII

Ön Söz
Caner ARABACI, IX

İçindekiler, **XI**

BÖLÜM 1
TARİH

Konya Civarında 1530 Yılında Göçebeler
M. Akif ERDOĞRU, 3

Konya Şer'iye Sicilleri Konya Mahkemesi Kayıtları
(1070-1071 / 1659-1661)
İzzet SAK, 13

Şer'iye Sicillerinde 16. ve 19. Yüzyıllar Arasında Konya'da
Mahalle Adları
M. Ali UZ - Bekir ŞAHİN, 35

1264/1848 Yılı Fahrünnisa Mahallesi Vergi Mükellefleri
Saim SAKAOĞLU, 53

Bir Konyalı Subay ve Esaret Hatıraları
Arif Nüshet TURGUT, 59

Anadolu'da Toprak İnsan İlişkileri Üzerine Bir Araştırma
"Selçuklu Çağında Konya Kent Peyzajı"
Koray ÖZCAN, 83

Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Konya Kenti
Ticaret Mekânları
Mehmet UYSAL, 95

Konya Fotoğraf Tarihine Giriş
Haşim KARPUZ, 103

Bir İngiliz Ajanının Konya Günlüğü ve Fotoğrafları
Osman ERAVŞAR, 115

Özel İdare ve Maarif Arşivi Kayıtlarına Göre Konya'da
1854 - 1908 Arası Ermeniler ve Okulları
Ahmet Şeref CERAN, 151

Günümüzde Unutulan Değerli İki İnsan: Enişte
Kayınbirader Ağrıslızâde M. Tevfik Efendi İle
Tapucu Ahmet Efendi
Yalçın DİKİLİTAŞ, 161

Konya Vilâyeti Salnamelerine Göre Akşehir Kazası
Osman AKANDERE, 169

BÖLÜM 2
FİKİR, DİL VE EDEBİYAT

Mevlânâ'da İrade Hürriyeti
Ramazan ALTINTAŞ, 185

Namdar Rahmi Karatay'ın Sosyoloji İle İlgili İki Makalesi
Mustafa TEKİN, 197

Üniversite Öğrencilerinin Medyaya Karşı İlgi veTutumları
Bünyamin AYHAN, 207

Balkanlar Konya Tarihî, Kültürel, Edebî İlişkileri Üzerine
Feyyaz SAĞLAM, 221

Konya'nın, Torrance İle Kardeş Şehirliği
Hasan ÖZÖNDER, 227

Kütüphânelerde Yazma ve Matbû Eseri Olan
Konya-Akşehirli Âlim, Edip ve Şâirler
Recep DİKİCİ, 239

Klasik Şiirimizin Oluşmasında Konya Muhiti
Ali IŞIK, 247

BÖLÜM 3
ŞEHİR HAYATI

Konya Sultan Selim İmâreti, Vakfiyesi ve Vakıfları
Yusuf KÜÇÜKDAĞ, 263

Konya Hazire ve Kabristanları II
M. Ali UZ, 301

Konya Şehitlikleri
Hasan ÖZÖNDER, 343

Kentsel Plânlama Çalışmalarının Konya
Kent Formunun Gelişimine Etkisi
M. Serhat YENİCE - Çiğdem ÇİFTÇİ, 365

Konya Kenti Konut ve Konut Dokusunda Oluşan Değişim:
Beyhekim Mahallesi Pamir Sokak Örneği
H. Derya ARSLAN - Esra YALDIZ - Mine ULUSOY, 379

Meram İlçesinde Bulunan Tarihî Semt İsimleri
Kâzım ÖZTÜRK, 389

Ilgın, Kadınhanı, Sarayönü, Karapınar, Hadim İlçelerinin
Belediye Amblemleri
***Mehmet BÜYÜKÇANGA,* 403**

Konya'da Geleneksel Ekmek Yapımı ve Çeşitleri
***Emine KARPUZ*, 409**

Konya Mutfağında Kullanılan Tahta ve Toprak Araçlar
***Nermin IŞIK,* 431**

Konya'da Çetnevir
***Nimet BARI,* 451**

BÖLÜM 4
AR-GE / EKONOMİ

Geleneksel Konya Step Koyunculuğu
"Ova Köyleri Koyunculuğu"
Seyit KÜÇÜKBEZİRCİ, 459

Konya Sille Yöresi Geleneksel
Kadın Giyimlerinden Örnekler
Emine ESİRGENLER, 487

Konya Çumra Yöresi Üçhüyük ve Karahüyük Köyleri
Geleneksel Kadın Kıyafetleri
Şerife KÜÇÜKOSMANOĞLU - Selda GÜZEL, 497

Konya'da Bulunan Kuş Figürlü Kanaviçe Örnekleri
Celale İLKER, 509

Konya İli Antikacılarında Bulunan Hesap İğne Tekniği
Uygulanmış Peşkirler
Gülizar ALTUN, 523

Sanayi Yapılarında Prefabrike Betonarme Tercihi ve Üretici
Sorunları "Konya 1. Organize Sanayi Bölgesi Örneği"
M. Hakan ARSLAN - H. Derya ARSLAN, 541

Konya'daki Orta Ölçekli Hazır Giyim İşletmelerinde İş Gören
Verimliliğini Etkileyen Faktörler
Figen ÖZEREN - Gülden ABANOZ, 551

BÖLÜM 1
TARİH

1 Konya Civarında 1530 Yılında Göçebeler (s. 3-12).

2 Konya Şer'iye Sicilleri Konya Mahkemesi Kayıtları (1070-1071 / 1659-1661) (s. 13-33).

3 Şer'iye Sicillerinde 16. ve 19. Yüzyıllar Arasında Konya'da Mahalle Adları (s. 35-51).

4 1264/1848 Yılı Fahrünnisa Mahallesi Vergi Mükellefleri (s. 53-58).

5 Bir Konyalı Subay ve Esaret Hatıraları (s. 59-81).

6 Anadolu'da Toprak – İnsan İlişkileri Üzerine Bir Araştırma "Selçuklu Çağında Konya Kent Peyzajı" (s. 83-93).

7 Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Konya Kenti Ticaret Mekânları (s. 95-102).

8 Konya Fotoğraf Tarihine Giriş (s. 103-114).

9 Bir İngiliz Ajanının Konya Günlüğü ve Fotoğrafları (s. 115-149).

10 Özel İdare ve Maarif Arşivi Kayıtlarına Göre Konya'da 1854 – 1908 Arası Ermeniler ve Okulları (s. 151-160).

11 Günümüzde Unutulan Değerli İki İnsan: Enişte – Kayınbirader Ağrıslızâde M. Tevfik Efendi İle Tapucu Ahmet Efendi (s. 161-168).

12 Konya Vilâyeti Salnamelerine Göre Akşehir Kazası (s. 169-181).

KONYA CİVARINDA 1530 YILINDA GÖÇEBELER

M. Akif ERDOĞRU*

ÖZET

1530 tarihli bir Osmanlı nüfus sayımı, Konya bozkırlarının göçebe grupları üzerine bilgi sağlar. Bu yıllar o göçebelerin politik görüşleri açısından bir dönüm noktasıdır. Çünkü Kanuni Süleyman, onların Osmanlı merkezi idaresine direnmelerini kırmaya çalışmaktadır. Onun plânı, göçebeleri ağır şekilde vergilendirmek, yeniden düzene koymak özellikle askerî hizmetleri yeniden belirlemekti. Çünkü bu göçebeler, Şah'a daha meyilliydiler. Bunun sonucu olarak göçebeler; Turgud, Bayburd ve Eskiil isimli Konya bozkırlarında hayvan yetiştiriciliğine ilâveten tarım yapmaya başladırlar ve sürekli Konya şehrinin politik ve ticari hayatını etkilediler. Makale, bunlar üzerine özet bilgi sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Atçeken, Esb-keşan, Konya, Osmanlılar, aşiretler.

ABSTRACT

THE NOMADS AT KONYA NEİGHBORHOOD 1530 YEARS

A published Ottoman census dated 1530 provides information about nomadic groups of Konia steppes. These years were a turning point from their politic point of view because Kanuni Suleiman practise to broke their politic resistance against Ottoman central administration. His plan was to re-tax them heavily and to put in order again their status, expecially those military services. He took their religious behavior into consideration against Ottoman administration, because they tend to practise to Shah's comment of Safawi for Islam. As a result, they engage in some small agricultural lands in Konia steppes

* *Prof. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi*

named Turgud, Bayburd and Eskil as well as animal farming and effect commercial, politic structure of Konia city continiously. This article galvesa brief information about them.

Key Words: Horse-drivers, Konia, nomad, Ottoman, clan.

GİRİŞ

Osmanlı yönetimi öncesinde ve sonrasında, göçebe ve yarı göçebe grupların (Atçeken/Esb-keşan)[1] Konya şehri üzerindeki etkisi epeyce yoğun olmuştur. Kanuni Süleyman'ın padişahlığının ilk yıllarında 1530'da bu göçebeler üzerine özet bilgiler veren Osmanlı yönetimince hazırlanmış nüfus sayımları (387 numaralı Defter), Konya şehir merkezinin nüfusunu 2.700 hane gösterirken, Akşehir, Aksaray, Ereğli ve Şereflikoçhisar arasında kalan Konya bozkırlarında dolaşan göçebelerin nüfusunu 8.000 hane olarak verir. Bu durum, Turgud, Eskiil ve Bayburd denilen bu düzlük alanlardaki göçebelerin, Konya'nın şehir ve kır hayatında çok önemli bir role sahip olduğunu açıkça gösterir. Nitekim, bu bozkır alanlarda 220'den fazla göçebe grup (cemaat) vardır. Bundan dolayı Tuz Gölü ile Konya arasında kalan ovalarda, kalıcı meskun yerlerin sayısı çok azdı. Bunların yerini, göçebelerin mevsim şartlarına göre kullandıkları geçici küçük zirai birimler (mezraa) almıştı. Ayrıca, çiftliklerin sayısının da az olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim, Osmanlı memurları, bu arazi içinde 1530'da çok az sayıda çiftliğin varlığını saptayabilmişler ve kayıt altına alabilmişlerdi. Bu bölgenin göçebe yapısı, Osmanlı yönetiminin bir eseri değildi. Osmanlı öncesinde, özellikle Karamanoğulları yönetimi sırasında bu alan; Turgud, Bayburd ve Eskiil isimleriyle üç yargısal ve idari birime (kaza ve nahiye) bölünmüştü. Bunlardan Turgud ve Bayburd, göçebe şeflerinin isimleri iken, Eskiil coğrafi bir isimdi ve Osmanlı öncesinde bu alan için verilmişti. Bu üç göçebe biriminin, belirlenmiş kesin bir sınırı yoktu. Her üç birime de görevleri, bu göçebelerin sorunlarını çözmek olan birer Osmanlı kadısı atanmıştı. Göçebeler, bu kadılar için zengin bir kaynaktılar. 1530'da Turgud kadısının günlüğü elli akça, Eskiil kadısının kırk akça ve Bayburd kadısının da yirmi beş akçaydı. Aynı yıl Ermenek kadısının günlüğünün yirmi akça olduğu düşünülürse, bu göçebe kadılarının aldığı ücret, hiç de az değildi. Ayrıca bu göçebe gruplar, başta Kanuni Süleyman olmak üzere Karaman beyleri ve diğer yerel üst düzey askeri görevliler için çok önemli bir gelir kaynağıydılar. Bu göçebelerden sağlanan vergilerin büyük çoğunluğu, Kanuni Süleyman tarafından alınıyor, kalan miktar ise sırasıyla Karaman Beylerbeyi, İçel beyi, yerel sipahiler, vakıf ve mülk sahipleri arasında çeşitli oranlarda paylaşılıyordu. Gerçekte sadece bu bozkır alanlarda değil, Karaman Beylerbeyiliğinin diğer yerlerinde de göçebe gruplar, yerel beyler için önemli bir gelir kaynağı olmaya devam ediyordu.

Özellikle bu göçebe gruplardan alınan vergiler, tımarlı sipahiler için temel kaynaktı. Bu durum, aynı zamanda Osmanlı idaresinin, bu göçebeler üzerinde artık yerleştiğinin de kanıtıydı. Dolayısıyla 1530 yılı, göçebelerin tarihi açısından, Osmanlı yönetimine karşı dirençlerinin azaldığı ve yarı göçebe yaşam tarzını benimsediklerini gösteren bir dönüm noktası olarak görülebilir. Nitekim, Prof. Halil İnalcık bu durumu şöyle yorumlamıştır: 'Yerli yöneticilerin (Karaman) büyük çoğunluğu konumlarını korudular, özellikle önceki yönetimden elde ettikleri toprakla ilgili haklarını. 1519 tarihli bir defterde Karaman'ın eski aileleri şu başlık altında kaydedilmiştir: 'babaları Karaman döneminde yönetici olan tımar sahipleri'. Bu bölgede tımar sahiplerinin çoğunluğunu böyle kişiler oluşturdu.

Bey unvanını taşıyanlara tımar veya zeametler

Çizelge 1: 1530'da Karaman bölgelerindeki göçebelerin sayısal paylaşımı. (Bk. Erdoğru, 1993, 42-50).

	Konya	Beyşehir	Akşehir	Aksaray	Niğde	Kayseri	İçel
Kanuni Süleyman	149	--	--	78	30	--	--
Karaman Beylerbeyi	3	--	--	--	9	6	--
Konya beyi	2	--	--	--	--	--	--
İçel beyi	11	--	--	--	--	--	
Sipahiler	57	5	19	112	140	104	218
Beyşehir beyi	--	1	--	--	--	--	--
Niğde beyi	--	-	--	--	2	--	--

bahşedildi. Çocuklarına da bölgenin başka yerlerinden büyük tımarlar verildi. Bu önemli aileler Turgud, Kögez, Teke, Bozdoğan, Samagar, Yapa, Egdir, Emeleddin, Bulgar, Adalıbey, Uçarı, Yasavul Musa, Bozkır ve diğerleriydi. Bu bölgelerdeki göçebelerin şefleri, bu ailelerden çıkmıştı. Osmanlı fethi öncesinde kısmen yerleştirilmiş olan bu göçebelerin, Osmanlılara karşı Karaman ordusunun temel gücünü oluşturduğunu biliyoruz. Yapa Bey isimli birinin etrafında, kalabalık Turgud kabilesinin de katılmasıyla yeni bir göçebe oluştuğunda, bu Yapalı göçebe gruplarının vergileri, Yapa'nın neslinden gelenlere tımar olarak bahşedildi. Bunun gibi Bektaşlı göçebelerinin vergileri de, Bektaş isimli birinin neslinden gelenlere tımar olarak verildi. Böylece göçebelerin vergileri, kendi şeflerine/beylerine tımar olarak bahşedilmişti. Diğer ifadeyle, mevcut durum, tımar sisteminin özel bir durumu olarak onaylandı. Bu uygulama, bu bölgede Osmanlı yönetiminin kurulmasının tek yoluydu, çünkü yerli aristokrasi, güçlü göçebe bağlarına sahipti ve sürekli Osmanlı merkezi idaresinden kaçma eğilimindeydiler. Bunlar, Karaman veya Osmanlı tahtında iddiası olanlarla ve hatta İran Şahı ve Mısır Memlukları gibi yabancı güçlerle öncesinde daha fazla işbirliği yaptılar. Şah İsmail (1500-1524), bu göçebe grupları destekleyerek Anadolu'da Osmanlılara karşı çok güçlü hale geldi. Osmanlı hükümeti, başlangıçta bunları ya sürerek, bastırarak ya da şartlara göre sistemine uyarlayarak Karaman göçebe aristokrasisinin bu isyankar tavrının üstesinden geldi. Zaman Osmanlıların lehine işlemişti. Yerel tımar sahiplerinin torunlarına, komşu ülkelerde yeni fethedilen topraklarda, yeni tımarlar bahşedildi. Kanuni Süleyman'ın ilk yıllarında tamamen ilhak edilen Dulkadir Vilâyetinde, yetmiş üç yerli ve kırk bir kökeni belirsiz tımar sahibi varken, otuz beş Karamanlı ve altı İçelli tımar sahibini buluyoruz. Macaristan'ın fethinden sonra çok sayıdaki Bosna ve Sırp kökenlilere tımar verildiği gibi. (İnalcık, 1954, 118-119).

Gerçekten 1530 yılına gelindiğinde, bu göçebe grupların, Osmanlı yönetimine karşı direnişi, büyük ölçüde kırılmıştı. Yine, Prof. İnalcık:

'Bugün Konya Ovası olarak bilinen veya Toros Dağlarıyla Ankara arasındaki yerde yaşayan Atçekenler, Eskiil ve göçebe isimleri olan Turgud ve Bayburd denilen üç idari bölgede (nahiye) göçebelerden ve kendilerinin yerleştikleri köylerden oluşuyordu. Orta Anadolu'nun düz bozkırlarını çevreleyen dağların eteklerindeki bereketli otlaklar göçebelik için uygundu. Türkmen ve bazı Moğol göçebeleri, buralarda mevsimsel dolaşım yaparlardı. 1468'den sonra Osmanlı yönetimi altında güçlü göçebeler, özellikle Tarsus Dağında olanlar, Osmanlı yönetimine karşı güçlü direnç gösterdiler. Ama 1544'e kadar Atçekenler'in çoğu toprağa yerleşti ve ekip biçmeye başladılar.' (İnalcık, 1986, 48).

Prof. Faruk Sümer, göçebelerin politik tavırlarından daha çok Oğuzlarla bağlantısı, kökenleri üzerinde durur ve bu göçebelerin, coğrafyasını açıklamayı dener. O, Eskiil'i Tuz Gölü'nün güney taraflarına lokalize eder. Turgut ise Akşehir'in doğusundaki bozkırlıktır. Bayburt'a gelince, Karaman'ın kuzeyindeki bozkır arazidir. Bu alandaki göçebeler Yavuz Selim zamanında, Eskiil'de Kuştemür, Sülemişli, Hocandılı, Davudlar, Kureyş, Melikşah, Boynuyumru ve Kurulu; Turguttakiler Yapa, Çepni, Reyhanlı, Sarıca Ahmedli ve Şahbey nökerleri; Bayburd'takiler ise; Emir Hacılı, Oğulbeyli, Kayı, Farsak, Peçenek ve Tatar (Moğol)'dı. Oymak olarak nitelendirdiği bu göçebelerin bazıları İçel, Tarsus ve Adana bölgelerinden buraya gelmişlerdi (Sümer, 1980, 179-180). Göçebelerin sayısı, Prof. Sümer'in belirttiği kadar az değildi. Nitekim aşağıdaki verdiğim liste, bu sayının iki yüzün üzerinde olduğunu gösteriyor.

1530 yılına dönersek, bu bozkır alan içinde en fazla göçebe ve yarı göçebe nüfus, sırasıyla Eskiil (6.479 nefer), Turgud (5,735 nefer) ve Bayburd (3.274 nefer) kadılıklarında yaşıyordu. Turgud'da yüz on, Eskiil'de seksen altı ve Bayburd'da yirmi altı göçebe grup vardı. Göçebe yaşamdan dolayı bu alanlar şehirleşemedi ve binalarla donatılamadı. Bu yıllarda belirtilen alan üzerinde cami, mescit, tekke gibi yerleşik yaşama ait bina ve kurumların sayısı yok denecek kadar azdı. Sayıları gittikçe artan mezraalar ise köklü bir yerleşim yeri olmaktan uzaktı.[2] Bu geniş alan için sadece yirmiye yakın yer, Osmanlı yönetimince köy (karye) olarak tanımlanmıştı.

Eskiil bölgesi, daha çok Atçeken göçebelerinin otlağıydı ve aslında bunların temel uğraşıları at yetiştirmekti. Osmanlı yönetimi, bunlardan nakdi olarak at vergisi (rüsum-ı esb) tahsil etti.

Atçekenler dışında Kuştemür göçebeleri, Ereğli civarından buraya gelmişlerdi. Bu göçebe gruplar dışında, büyük göçebe gruplarına bağlı küçük göçebe grupları da bu alan içinde bulmak mümkündü. Büyük Firuzlu taifesine bağlı göçebe grupları, Kuştemür ve Ozanlar kabilelerine bağlı küçük göçebe gruplar Eskiil'in ziyaretçileriydiler. Ayrıca, Maraş bölgesinden gelen Türkmenleri de bunlar içine katmak gerekir. Bu göçebeler içinde, Sinan Bennak göçebeleri, hiyerarşisiyle diğerlerinden farklılık göstermiştir. Bu göçebeler, cemaatin bir alt birimi olan bölüklere ayrılmış ve diğer göçebe gruplarla birlikte bu bölgede ziraat ve hayvancılıkla uğraşmışlardır. Bütün bunlar, göçebelerin yavaş yavaş toprağa yerleştiklerinin bir göstergesidir. Açıkçası, bunların bir kısmı artık tarımla uğraşan, Osmanlı yönetimini benimsemiş, yarı göçebeler haline gelmişti. Bu göçebe grupların zirai vergilerinin, Osmanlı sipahilerine tımar olarak bahşedilmesi, Osmanlı yönetimi açısından büyük bir başarıydı. Özellikle eşkinci tımarların bulunması, eski uygulamaların da devam ettiğini gösteriyordu. Eskiil bölgesi, vakıflar açısından da pek zengin değildi. Birkaç küçük tekkenin, Derviş Cerir ve İsmail bin Yunus tekkeleri ile Akça Hasan Mescidi gibi küçük binaların vakıflarına rastlanmaktadır.

Turgud'un önemli göçebeleri, Atçekenler'di. Vergileri, Kanuni Süleyman'a giden bu göçebeler, Turgud bölgesinde Balık Hisarı Camisinin yakınında hafta pazarı kuruyorlardı. Bu tür göçebe pazarları, Konya bölgesinde fazla değildi. Bu bölgenin diğer önemli bir göçebe grubu, Yapalı kabilesiydi. Bu yıllarda yirmi altı cemaatten oluşan bu büyük göçebe grubu, yarı göçerdi ve yüze yakın geçici tarımsal alanda tarımla uğraşmaktaydılar. Yapalı göçebeleri içinde, Yapaoğlu Ali Bey'e komşu ve akraba olan Celâl Bey, Şah Bey, Yapaoğlu Kemâl Bey göçebeleri gibi diğer göçebe gruplar da vardı. Seyyid Harun oğulları göçebeleri ve Dulkadirli göçebeleri gibi göçebe grupları, büyük Yapalı göçebeleri arasında bulmak mümkündü. Konya'da yöneticilik yapan, Yavuz Selim'in kardeşi Şehzade Şehinşah (Erdoğru, 1998, 38-44), bu göçebelere özel bir ilgi göstermişti ve onlar üzerinde bazı uygulamalar yapmıştı. Çünkü, annesi bu göçebelerdendi. Örneğin, bu bölgedeki birkaç mezraayı Ahmed Dede Zaviyesine vakfetmişti. Bu göçebelere ait birkaç mezraayı, Kademli Fakih Camisinin tasarrufuna verdiği belgeleniyor. Yavuz Selim, padişahlığı zamanında kardeşinin bu uygulamalarını onaylamıştı. Bu göçebeler arasında, göçebe şeflerine ait köle kökenli devşirme asker gruplarının (nöker) da bulunduğunu belirtmek gerekir. Turgut Bey, Piri Bey, Şah Bey gibi Turgutoğulları ailesine mensup beylerin emrindeki bu askerler, bu göçebeler arasında hâlâ mevcudiyetini koruyordu. On beşinci yüzyılda yaşamış bu beylerin maiyetinin, bu yıllarda hâlâ korunuyor olması ilgi çekicidir. Örneğin, Turgutoğlu Piri Bey, Turgut'un torunuydu. Konya'da bir darülhuffaz vakfı kurmuştu. Ayrıca Ilgın camisine vakıflar yapmıştı. Türbesi Konya'da olan Şah Bey, Turgut'un oğluydu. Konya'da bir mescit ve Karaman şehir merkezinde küçük bir tekke yaptırmıştı (Erdoğru, 2000, 171-173).

Bayburt'ta, Kayı göçebesi ile Atçeken göçebeleri egemendi. Kayı cemaatinin ödediği vergiler sipahilere ayrılmışken, Atçekenlerinki padişaha verilmişti. Bu alanda, başka göçebeler de tarım ve hayvancılıkla uğraşıyordu. Alanın bir kısmı, göçebelerce kışlak ve davar yurdu olarak kullanılıyordu. Vakıf açısından bu bölge, Konya'nın en zayıf yeriydi.

Basılmış kanunnamelerine göre (Uğur, 1937; Süslü 1942; Beldiceanu 1968; Erdoğru 1993); bu göçebelerin eskiden gelen bir örfleri (âdet-i kadime) ile kanunları vardı. Osmanlı yönetimi, bunların bir kısmını yazılı hale getirdi ve bunları yerleşmeye zorladı. Bir kanun maddesinde bunların, 'konar göçer Yörük' mantığına sahip oldukları belirtiliyor ve bunlardan daha fazla vergi alınması talep ediliyordu. Göçebeliklerini sürdürdüklerinden dolayı Osmanlı memurları, bunların düzenli bir sayımını yapamadılar. Aslında, göçebeler de, Osmanlı yönetimine vergi ve asker vermemek için kayıtlara girmek istemediler. Hem göçebe grupların kethüdaları hem de Konya'ya atanan Osmanlı şehzadeleri özellikle Şehinşah, bu göçebelerin Osmanlı yönetimine sadakatle bağlanmalarını engelledi. Dolayısıyla her iki taraf arasında düzgün ve samimi ilişkiler kurulamadı. Osmanlılarca, kabaca derlenmiş Atçeken kanunnamelerinde bu durum, itiraf edilir ve neden olarak 'Osmanlı yönetiminin ihmali' gösterilir. Aslında Osmanlı yönetiminin, bunları tanımlamada samimi davranmadığı açıktır. Osmanlı yönetimi, kimi zaman kendi kayıtlarında bunları halk, taife, kabile, cemaat gibi resmi statüleri belirsiz göçebe gruplar olarak yansıtırken, bazen de kimi göçebe gruplara -Necmeddinli gibi- vergi muafiyeti tanıyarak onları parçalama politikası güttü. Osmanlı yönetiminin ilgilendiği, üç temel sorun vardı. Vergilendirme, askerlik ve dinsel tavır. Bunlar, o yıllarda hayvancılık yanında tarım yaptıkları halde, Osmanlı yönetimine, sadece tanımı belirsiz 'at akçası' denilen bir vergiyi ödemekteydiler. Çift, bennak, caba, öşür, salariyye, haraç, kovan, avarız, kürekçi ve divani vergileri ödemezlerdi. At vergisinin, ölçüsü ve tanımı belirsizdi. Bazı göçebe gruplar, hane sayılarına göre bu vergiyi öderlerken, diğerleri ürettikleri zirai ürün miktarına göre öderlerdi. Kanuni Süleyman'ın veziri Rüstem Paşa'yla Konya'da yapılan görüşmede, bunlar badıheva, ganem ve at vergilerini ödemeyi kabul ettiler. Hatta, Konya kadısı bu durumdan memnun olmamış, bu göçebelerin 'telbisle' devlet hazinesini zarara soktuklarını söylemişti.

Şehzadelerin, bunlar üzerindeki denetimi de oldukça gevşekti. Onun yerine yönetimleri, beylerbeyilere verilmeliydi. Bazı göçebe erkekleri, şehzadelere hizmet ettiklerini ileri sürerek Osmanlı yönetiminden dirlikler elde ettiler ve sipahi oldular. Ancak Osmanlı yönetimi, sınır boylarında komutanların yanında yiğitçe çarpışan bu göçebe askerlerin sadakatinden her zaman şüphe duydu. Bunların kanunî boşluklardan yararlanarak sistemi istismar ettiklerini düşündü. Gerçekten de öyleydi. Göçebelerin saygın Müslümanları ve gittikleri tekkelerden şüphe duyuldu. Rüstem Paşa'nın sadrazamlığında bile bu göçebeler, Osmanlı yönetimine tam bağlı değillerdi. İran Şahı ve Mısır'la ilişkileri devam ediyordu.

Liste 1: 1530 yılında Konya civarında göçebe gruplar (Bkz: *387 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rum Defteri (937/1530)*, I, Ankara 1996, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yayını, 41-46).

Göçebe grupların ismi	Bağlı olduğu grup	Kazası
1-Abdülmüminli cemaati (=cem.)	Atçeken	Bayburd
2-Acarlar cem.	Atçeken	Turgud
3-Ağabeyli cem.	Atçeken	Turgud
4-Ağalı cem.	?	?
5-Ağzıaçıklı cem.	Atçeken	Turgud
6-Ahmedler cem.	Atçeken	Eskiil
7-Aişeli cem.	Atçeken	Eskiil
8-Ak Alili cem.	Atçeken	Bayburd
9-Akdoğanlı cem.	?	?
10-Aksaklı cem.	Atçeken	Bayburd
11-Ala Yundlu cem.	Atçeken	Turgud
12-Alaca cem.	Atçeken	Eskiil
13-Ali Fakihler cem.	Atçeken	Eskiil
14-Ali Hoca (Koca) cem.	Atçeken	Eskiil
15-Alnı Yassı cem.	Atçeken	Turgud
16-Arablar cem.	?	?
17-Arıklar cem.	Atçeken	Turgud
18-Avcılar cem.	Atçeken	Eskiil
19-Ayan Hacılı cem.	Atçeken	Eskiil
20-Ayaslar cem.	Atçeken	Turgud
21-Aziz cem.	Atçeken	Eskiil
22-Bahanak cem.	Atçeken	Bayburd
23-Balcalı cem.	Atçeken	Eskiil
24-Balcılar cem.	Atçeken	Turgud
25-Baran cem.	Atçeken	Eskiil
26-Bayburd cem.	?	Konya
27-Bereket Yiğitli cem.	Atçeken	Turgut
28-Tekne (Yegan) cem.	Atçeken	Turgud

29-Bereketli cem.	Atçeken	Eskiil
30-Bıyıklar cem.	Atçeken	Turgud
31-Bilceli cem	Atçeken	Turgud
32-Boynu Yumru (Gerden Geç) cem.	Atçeken	Turgud
33-Boynu Yumru cem.	Atçeken	Eskiil
34-Bozapa cem.	Atçeken	Eskiil
35-Bulcalar (Bulhalı) cem.	Atçeken	Turgud
36-Bulduklar cem.	Atçeken	Eskiil
37-Büyük Eğilmez cem.	Atçeken	Eskiil
38-Çapıtlar cem.	Atçeken	Eskiil
39-Çavdar (Bilceli) cem.	Atçeken	Turgud
40-Çelik cem.	Atçeken	Bayburd
41-Çepni cem.	Atçeken	Eskiil-Turgud
42-Çepni perakende	Atçeken	Eskiil
43-Çinçur (Dikçur) cem.	Atçeken	Turgud
44-Çoban Karaca cem.	Atçeken	Turgud
45-Çoban Karacalar cem.	Atçeken	Turgud
46-Çoban Oğlanları (Dağdura) cem.	Atçeken	Eskiil
47-Çobanlar cem.	Atçeken	Eskiil
48-Çomak cem.	Atçeken	Eskiil
49-Danişmendli cem.	Atçeken	Eskiil
50-Davud Hacılar (Yuva Koştemür)	Atçeken	Eskiil
51-Davudlar cem.	Atçeken	Eskiil
52-Dede v. Firuz cem.	?	Eskiil
53-Dedeler cem.	?	Konya
54-Dedeli cem	Atçeken	Eskiil
55-Deliler cem.	Atçeken	Eskiil
56-Dervişan-ı Çiman cem.	?	Eskiil
57-Develi cem.	Atçeken	Eskiil-Turgud
58-Doğanlı cem.	Atçeken	Turgud
59-Doy Dündarlı cem.	Atçeken	Turgud
60-Doydular cem.	Atçeken	Turgud
61-Dulkadirli cem.	Atçeken	Turgud
62-Dündarlı cem.	Atçeken	Bayburd
63-Ebisiz cem.	Atçeken	Turgud
64-Eğilmez cem.	Atçeken	Eskiil
65-Eğilmez cem. (Diğer)	Atçeken	Eskiil
66-Emir Doğanlı cem.	?	?
67-Emir Hacılı cem.	Atçeken	Bayburd-Turgud
68-Enek cem.	Atçeken	Eskiil
69-Erdoğdular cem.	Atçeken	Turgud
70-Ergin Koçan cem.	Atçeken	Turgud
71-Esenbeyli (Esünbeyli) cem.	Atçeken	Eskiil
72-Evlad-ı Ağlarca cem.	Atçeken	Turgud
73-Evlad-ı Seyyid Harun cem.	?	Turgud
74-Evlad-ı Yadiğar cem.	Atçeken	?
75-Eyercili cem.	Atçeken	Bayburd
76-Eyger-i Ak cem.	Atçeken	Eskiil
77-Eymir Hacılı cem.	Atçeken	Bayburd
78-Firuzlu cem.	Atçeken	Eskiil
79-Germiyan Bahşili cem.	Atçeken	Turgud
80-Göklü cem.	?	?
81-Gökperili cem.	Atçeken	Turgud
82-Güllü cem.	Atçeken	Turgud

83-Güneçli cem.	Atçeken	Turgud
84-Hasanbeyli (Yavaşlar) cem.	Atçeken	Turgud
85-Hemsayegan-ı Ali Bey v. Yapa c.	?	Turgud
86-Hemsayegan-ı Celâl Bey cem.	?	Turgud
87-Hemsayegan-ı Kemâl Bey v.Yapa c.	?	Turgud
88-Hemsayegan-ı Şah Bey cem.	?	Turgud
89-Hocendi cem.	Atçeken	Eskiil
90-Holuzlu cem.	Atçeken	Bayburd
91-Hosunlar cem.	Atçeken	Turgud
92-Hüseyinler cem.	Atçeken	Eskiil
93-Hüseyin Şeyhli cem.	Atçeken	Eskiil
94-İbrahim Hacılı cem.	Atçeken	Turgud
95-İleminli cem.	Atçeken	Bayburd
96-İmalı cem.	Atçeken	Bayburd
97-İncikli bölüğü	Atçeken	Eskiil
98-İzzeddinli cem.	Atçeken	Eskiil
99-Kalaycı cem.	Atçeken	Turgud
100-Kara Budak cem.	Atçeken	Turgud
101-Kara Sıddıklı (Dündarlı) cem.	Atçeken	Bayburd
102-Karaca Alili cem.	Atçeken	Bayburd
103-Karaca Keçili cem.	Atçeken	Bayburd
104-Karagözlü cem.	Atçeken	Eskiil
105-Karamanşah cem.	Atçeken	Eskiil
106-Katrancı cem.	Atçeken	Bayburd
107-Kaba Hasanlı cem.	Atçeken	Turgud
108-Kayı cem.	Atçeken	Bayburd
109-Kayırcaklı cem.	Atçeken	Turgud
110-Kaysar cem.	Atçeken	Turgud
111-Kazani cem.	Atçeken	Turgud
112-Kekeçler cem.	Atçeken	Turgud
113-Keneli cem.	Atçeken	Eskiil
114-Keş cem.	Atçeken	Eskiil
115-Kıllı cem.	?	?
116-Kıran Kuştemür cem.	Atçeken	Eskiil
117-Kıran Kuştemür perakende cem.	Atçeken	Aksaray
118-Kırıklar cem.	Atçeken	Turgud
119-Kısacıklar cem.	?	?
120-Kızılkoyunlu cem.	Atçeken	Eskiil
121-Kocalar cem.	Atçeken	Turgud
122-Koncular cem.	Atçeken	Eskiil
123-Koştemür cem.	Atçeken	Eskiil
124-Koyuncular cem.	Atçeken	Eskiil
125-Kozanlı cem.	Atçeken	Bayburd
126-Köklü cem.	Atçeken	Turgud
127-Köpenler cem.	Atçeken	Turgud
128-Körpeli cem.	Atçeken	Turgud
129-Köse Recebli cem.	Atçeken	Bayburd
130-Köseler cem.	Atçeken	Eskiil
131-Köşkler cem.	Atçeken	Turgud
132-Kul Hamza cem.	Atçeken	Eskiil
133-Kumlu cem.	Atçeken	Eskiil
134-Kumlu cem. (diğer)	Atçeken	Eskiil
135-Kurd Boğazı (Yaycı) cem.	Atçeken	Eskiil

136-Kureyş cem.	Atçeken	Eskiil
137-Kureyş Melikşah cem.	Atçeken	Eskiil
138-Küçük Danişmendli cem.	Atçeken	Turgud
139-Kürd cem.	Atçeken	Bayburd
140-Kürtül cem.	Atçeken	Eskiil
141-Lalalı cem.	Atçeken	Turgud
142-Mahmudlar cem.	Atçeken	Turgud
143-Mancılı cem.	Atçeken	Turgud
144-Melicik cem.	Atçeken	Eskiil
145-Meliç cem.	Atçeken	Turgud
146-Melik Gazi cem.	Atçeken	Turgud
147-Menteşeli bölüğü	Atçeken	Eskiil
148-Murad Fakih (Karacakeçili) cem	Atçeken	Bayburd
149-Murafik cem.	Atçeken	Bayburd
150-Musalar cem.	Atçeken	Eskiil
151-Mübarekli cem.	Atçeken	Turgud
152-Müşkiler cem.	Atçeken	Turgud
153-Necmeddinli cem.	Atçeken	Bayburd
154-Nökeran-ı Piri Bey cem.	?	Turgud
155-Nökeran-ı Şah Bey cem.	?	Turgud
156-Nökeran-ı Turgud Bey cem.	?	Turgud
157-Nökeran Veledan-ı Dursun cem.	?	Turgud
158-Oğlan Bayezid cem.	Atçeken	Turgud
159-Oğulbeyli cem.	Atçeken	Bayburd
160-Oylu cem.	Atçeken	Turgud
161-Ozanlar cem.	Atçeken	Eskiil
162-Ömer Fakihler cem.	Atçeken	Eskiil
163-Ömeryar cem.	Atçeken	Turgud
164-Pir Gani (Ağzıaçıklı) cem.	Atçeken	Turgud
165-Pusadlı (Yahşihan) cem.	Atçeken	Turgud
166-Şehinşah Bey annesinin cemaati	?	Turgud
167-Reyhanlı cem.	Atçeken	Turgud
168-Sakallar cem.	Atçeken	Eskiil
169-Samsam cem.	Atçeken	Bayburd
170-Samsamlı cem.	Atçeken	Bayburd
171-Sarı Hamza cem.	Atçeken	Turgud
172-Sarı İshaklı cem.	Atçeken	Turgud
173-Sarı Muradlı cem.	Atçeken	Eskiil
174-Sarıca Ahmedli cem.	Atçeken	Turgud
175-Sernaklı cem.	Atçeken	Eskiil
176-Sinan Bennak	Atçeken	Eskiil
177-Sinanlı cem.	Atçeken	Bayburd
178-Sülemişli cem.	?	?
179-Sülemişli cem. (Diğer)	Atçeken	Eskiil
180-Şadmanlı cem.	Atçeken	Turgud
181-Şah Yiğit (Şahinler) cem.	Atçeken	Turgud
182-Şamlılar cem.	Atçeken	Eskiil
183-Şekerli cem.	Atçeken	Bayburd
184-Şulalı cem.	Atçeken	Turgud
185-Taceddinli cem.	Atçeken	Bayburd
186-Tahirli cem.	Atçeken	Turgud
187-Tanrıvermişler cem.	Atçeken	Eskiil
188-Tazılar cem.	Atçeken	Turgud
189-Tekeli (Teleli) bölüğü	Atçeken	Turgud
190-Tekne (Yeğen) cem.	Atçeken	Turgud
191-Timurlar (Davudlar) cem.	Atçeken	Eskiil

192-Toklucaklı cem.	Atçeken	Turgud
193-Tur Ali cem.	Atçeken	Turgud
194-Turgud kabilesi	Atçeken	Turgud
195-Turgudlu cem.	Atçeken	Turgud
196-Turud Hacılı cem.	Atçeken	Turgud
197-Türkmenler cem.	Atçeken	Eskiil
198-Türkmenli cem.	Atçeken	Bayburd
199-Ulaşlar cem.	Atçeken	Turgud
200-Urban cem.	?	Eskiil
201-Uşaklar bölüğü	Atçeken	Eskiil
202-Uyluklu cem.	Atçeken	Eskiil
203-Varsak Hoşkadem cem.	Atçeken	Eskiil
204-Varsaklar	Atçeken	Turgud
205- Velidli cem.	Atçeken	Eskiil
206-Yağnalı cem.	?	?
207-Yahşihan cem.	Atçeken	Turgud
208-Yakacıklı cem.	Atçeken	Turgud
209-Yakuplar (Yeniler Yurdu) cem.	Atçeken	Turgud
210-Yalamaz cem.	Atçeken	Eskiil
211-Yamanlı cem.	Atçeken	Turgud
212-Yankud cem.	Atçeken	Turgud
213-Yapalı kabilesi cem.	Atçeken	Turgud
214-Yavaşlar cem.	Atçeken	Turgud
215-Yavaşlı cem.	Atçeken	Turgud
216-Yaycı cem.	Atçeken	Eskiil
217-Yeniceli cem.	Atçeken	Turgud
218-Yoğun Avratlı cem.	Atçeken	Turgud
219-Yol Timur cem.	Atçeken	Turgud
220-Yevmhayr cem.	Atçeken	Eskiil
221-Yusuf Hacılar cem.	Atçeken	Eskiil
222-Yuva Kuştemür cem.	Atçeken	Eskiil
223-Zekeriyyalar cem.	Atçeken	Eskiil
224-Zengan cem.	Atçeken	Turgud

NOTLAR

[1] Lindner, 2000. Bu kitap, temel olarak o göçebeleri incelemesine rağmen, epeyce eksiklik ve yanlışlıkla doludur. Sadece Şikari'yi kaynak olarak kullanarak Osmanlı-Karaman mücadelesi çerçevesinde bu göçebelerin muhalefetini açıklamayı dener ve bunlar üzerine konulan tüm Osmanlı tedbirlerini bir cezalandırma olarak yorumlar. Ayrıca, bu göçebelerle ilgili epey Osmanlı arşiv belgesi incelenmemiştir. Kimi göçebe grupların isimleri, yanlış okunmuştur ve kullandığı terminoloji de farklıdır. Dolayısıyla bu göçebelerin, tüm tarihini yada on altıncı yüzyıl başlarındaki durumlarını açıklamaktan uzaktır.

[2] Bu alandaki mezraalar üzerine bkz. Hütteroth, 1968.

KAYNAKÇA

387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri (937/1530), I, Ankara, 1996, Devlet Arşivleri yayını.

I ve N. Beldiceanu, 1968, *Recherches sur la Province de Qaraman au XVI siecle,* JESHO, IX, Leiden, 114-129.

M. Akif Erdoğru, 1993, Karaman Vilâyeti Kanunnameleri, *OTAM 4*, Ankara, 467-516.

M. Akif Erdoğru, 1993, Kanuni'nin İlk Yıllarında Karaman Vilâyeti, *TİD*, VIII, İzmir, 42-50.

M. Akif Erdoğru, 1998, *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı*, İzmir.

M. Akif Erdoğru, 2000, 'Murad Çelebi Defterine Göre 1483 Yılından Önce Karaman Vilâyetinde Vakıf Kuran Hayırsever Müslümanlar (Vâkıflar)', *Uluslar Arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, 7-9 Nisan 1999, Bildiriler,* Haz.: A. Aköz-B. Ürekli-R. Özcan, Konya.

W. Dieter Hütteroth, 1968, *Ländliche Siedlungen im Südlichen Inneranatolien in den letzten vierhundert Jahren*, Göttingen.

Halil İnalcık, 1954, *Ottoman Methods of Conquest, Studia Islamica*, II, 118-119.

Halil İnalcık, 1986, *The Yürüks: Their Origins, Expansion and Economic Role, Oriental Carpet and Textile Studies*, ed. R. Pinner-W. Denny, Londra.

R. Paul Lindner, *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*, Bloomington (Türkçe baskısı: *Ortaçağ Anadolusunda Göçebeler ve Osmanlılar*, Çev. Müfit Günay, İmge yayınları, Ankara, 2000).

Faruk Sümer, 1980, *Oğuzlar (Türkmenler)*, İstanbul.

M. Yavuz Süslü, 1944, Konya Vilâyetinde Türkmenler, *Konya Halkevi Mecmuası*, 64-65, Konya, 33-37.

M. Ferit Uğur, 1937, Eski Karaman Vilâyetine Ait Kanunlar, *Konya Halkevi Mecmuası*, 1/6, 1/7, 1/8, Konya.

KONYA ŞER'İYE SİCİLLERİ
Konya Mahkemesi Kayıtları
(1070-1071 / 1659-1661)

İzzet SAK*

ÖZET

Şer'iye sicilleri, Osmanlı Devleti'nin son yıllarına kadar devam eden ve bugünkü hukuk mahkemeleri yerinde olan şer'iye mahkemelerinin gördüğü davâlara âit tutanakları içeren defterlerdir. Bu defterlerde, mahkemede kâdı tarafından verilen bütün kararların yanı sıra, devlet merkezinden gönderilen fermânlar, berâtlar, tezkereler ve devlet adamlarının birbirilerine göndermiş oldukları mektûplar da yer almaktadır. Bu itibarla şer'iye sicilleri, muhteva olarak çok değişik konulardaki belgeleri içermektedir. Konya'nın bilinen 151 adet sicilinden biri olan 10 Numaralı Konya Şer'iye Sicili içerisinde hem konu itibâriyle, hem de belge çeşitliliği yönünden çok değişik türde belge mevcûttur. Bu sicilde, idârî yapı ile ilgili fermânlar ve berâtların yanı sıra iktisâdî hayatla ilgili mülk satışları ve içtimâ'î hayatla ilgili boşanma davâları da yer almaktadır. Bu belgeler daha çok, şehir merkezindeki mahallelerden mahkemeye gelen davâların tutanaklarıdır. Bunun yanında Konya'ya bağlı köylerden ve kazâlardan gelen davâlar olduğu gibi, Osmanlı ülkesinin değişik yerlerinden gelenlere de rastlanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Konya, Mahkeme, Şer'iye Sicili, Kâdı.

ABSTRACT

LAW COURT SİCİLLS OF KONYA

Şer'iye sicils are the notebooks that continued until the last years of Ottoman Empire and that include the written trial reports supported by (Şer'iye) Law-courts which are now equal to today's civil courts. In these reard boks? there are all the judgements given by Kâdi. At the same time, there are fermâns, berâts and tezkeres sent

* *Yrd. Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.*

by state centre and also letters which statesmen sent to each other.

The Number 10 Konya Şer'iye Sicili which is one of the known 151 sicils of Konya, consist of many different kinds and subjects of documents both as subjects and document in variety. In this sicil, there are not only fermâns and berâts about administrative construction but also real estate, dealing with financial life and divorce suite about social life. These documents are in fact the written trial reports which came to the court from the quarters of the city centers. At the same time, there are trials from the countries and villages of Konya and you can also across some trials from the different places of Ottoman Country.

Key Words: Konya, Law Court, Şer'iye Sicil, Kâdi.

I- KAYNAK TANITIMI

A- KONYA ŞER'İYE SİCİLLERİ

Konya'nın bugüne kadar bilinen ve kataloglara girmiş 151 adet şer'iye sicili bulunmaktadır[1]. Konya şer'iye sicilleri, 1992 yılına kadar Mevlânâ Müzesi'nde bulunmakta idi. Müzede Konya sicillerinin yanı sıra Karaman, Isparta, Burdur, Akşehir, Beyşehir, Seydişehir, Bozkır, Hadim, Ilgın, Uluborlu, Yalvaç gibi merkezlerin sicilleri de mevcûttu. Bu siciller 1992 yılında, Türkiye genelindeki bütün sicillerin bir merkezde toplanması projesi çerçevesinde, Ankara'daki Millî Kütüphane'ye nakledilmişlerdir. Ancak, siciller nakledilmeden önce Mevlânâ Müzesi tarafından bunların birer fotokopisi alınmıştır. Bunun yanı sıra, bu sicillerin büyük bir kısmının fotokopileri, Selçuk Üniversitesi tarafından da çekilerek, S.Ü. Merkez Kütüphanesi'ne kazandırılmıştır.

Konya'nın en erken tarihli sicili, 1 Numaralı Konya Şer'iye Sicili olup, Kanûnî dönemine âit, 15,5 x 41 cm. ebâdında, 263 sayfa ve 970-1019 tarihlidir. Bu defterin büyük bir kısmı 970-971 / 1562-1564 tarihlerini ihtivâ etmekte, ancak 1019 tarihli bir bölümün de bu deftere, daha sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. Konya'nın en geç tarihli sicili ise 151 numaralı sicil olup, 20,5 x 58,5 cm. ebâdında, 197 sayfa ve 1323-1327 / 1905-1909 tarihlerine âittir. Son olarak Y. Küçükdağ tarafından ortaya çıkarılan sicil ise Rumî 1332, Hicrî 1335 (1916) tarihinde başlayıp, Hicrî 1340 (1921) yılında sona ermektedir (Küçükdağ-Odabaşı, 4).

B-10 NUMARALI KONYA ŞER'İYE SİCİLİ

10 Numaralı Konya Şer'iye Sicili'nin metni, S.Ü. Merkez Kütüphânesi'ndeki fotokopisi esas alınarak, bir dizin ilâvesiyle tarafımızdan 2003 yılında yayınlanmıştır[2]. Bu sicil, 14,5 x 40 cm ebadında, 295 sayfa ve 1070-1071 / 1659-1661 tarihlerini ihtivâ etmektedir. Sicilde orijinal sayfa numarası bulunmayıp, daha sonradan numaralanmış ve arka kapağın iç yüzüne "iş bu defterin 295 iki yüz doksan beş sayfadan ibaret olduğu tasdîk kılındı. 17.12.941" ibâresi kaydedilmiştir.

Defterin bazı sayfalarının mürekkebi, ıslanmadan dolayı dağılmış ve yazılar okunamayacak şekilde tahrip olmuştur. Meselâ 1., 2. ve 4. sayfanın baş kısımları, 37. ve 38. sayfalar, 145-162. ve 255-258. sayfalar arası sayfaların baş kısımları bu şekildedir. Ayrıca 258. sayfanın ilk iki belgesi de tamamen okunamayacak durumdadır.

Defterin her sayfasında ortalama dört-beş belge yer almakta olup, genellikle kronolojik bir sıraya göre tutulmuştur. Ancak bazen, sayfa aralarında veya sayfa sonlarında, sonradan ilâve edildiği anlaşılan daha önce veya daha sonraki tarihli belgeler de kaydedilmiştir.

Sicilin yazıları, nispeten düzgündür ve aralardaki bazı belgeler hâriç, tek kâtip elinden çıktığı anlaşılmaktadır. Yazılar, genellikle okunabilir olmasına rağmen, bazen aynı sayfada çok iyi yazılmış bir belgenin yanında, bozuk ve okunması çok zor belgeler de mevcuttur. Bu belgelerin bozuk yazısı, onların; kâtiplik görevi yapmayan biri tarafından yazıldığı intibâını uyandırmaktadır. Bunun yanında bazı belgelerin satır aralarına düzeltmeler veya unutulan yerlere ilâveler yapılmıştır. Bu tür ilâveler genellikle, belgelerin kenarına bir ok çıkarılarak yazılmıştır. Çok küçük yazılarla ve noktasız olarak yazıldığı için de okunması oldukça güçtür.

Sicildeki belge kayıtları, 1. sayfadan başlayıp, son sayfaya kadar devam etmekte ve aralarda boş sayfa bulunmamaktadır. Defterin ilk sayfasında Mevlânâ Ebû'sSu'ûd Efendi ibn es-Seyyid Mes'ûd Efendi'nin 3 Rebî'ü'l-âhir 1071 / 6 Aralık 1660 tarihli vakfiyesi bulunmaktadır[3].

2. sayfada iki belge bulunmaktadır ki, bunlardan birincisi Suğla hâslarına voyvoda tayîn berâtı, ikincisi ise aslen Tokat sâkinlerinden olup, Konya'da Yeni Han'da misâfiren sâkin iken bilâ-vâris fevt olan Hızır zimmînin muhallefât kaydıdır[4].

3. sayfa ile 6. sayfalar arasında resmî nitelik taşıyan ve merkezden gönderilen değişik konulardaki fermânlar[5], berâtlar[6] ve mektûplar[7] yanında bir adet de şeyhülislâm fetvâsı[8] yer almaktadır.

6. sayfanın birinci belgesi, Eski-il Kazâsı'na ilhâk olunan köyler hakkında Anadolu Kâdıaskeri Mehmed'in, Konya Kazâsı Kâdısı Abdurrahman Efendi'ye yazmış olduğu bir mektûbdur[9]. 6. sayfanın ikinci belgesi ise, 1660 senesi Konya hasâdının başlaması ile ilgili bir hüccettir ki, bu hüccetten 1660 senesinde Konya hasâdının 8 Ramazân 1070 / 18 Mayıs 1660 tarihinde başladığı görülmektedir[10].

Sicildeki hüccet kayıtları, 7. sayfa ile 239. sayfalar arasında bulunmaktadır. 7. sayfanın başında "Bismillah teyemmunen bi-zikrihi'l-kerîm ve bihi neste'în, kazâyâ a'lemü'l-'ulemâi'l-i'zâm Mevlânâ Hıfzı 'Abdurrahman Efendi el-kâdı yevme'izin be-medîne-i Konya" ibâresi yer almaktadır. Bu kayıttan, o tarihte Konya kâdısının Mevlânâ Hıfzı Abdurrahman Efendi olduğu anlaşılmaktadır. Kâdının verdiği ilk hüccet de 28 Cemâziye'l-âhir 1070 / 11 Mart 1660 tarihini taşımakta olup[11], göreve başladığı tarih olmalıdır. Defterdeki en son tarihli hüccet kayıtları ise 239. sayfada olup, evâsıt-ı Receb 1071 / 12-21 Mart 1661 tarihlidir[12]. Bu da defterin aşağı yukarı bir yıllık bir süre içinde tutulmuş olduğunu göstermektedir.

Defterin 239. sayfasından itibâren fermân, berât, mektûb gibi resmî nitelik taşıyan belgeler tekrar başlamakta ve 295. sayfaya kadar devam etmektedir. 239. sayfada kayıtlı dört belgeden biri evâil-i Receb 1066 / 25 Nisan-5 Mayıs1656 tarihli bir fermân[13], üçü de yukarıda bahsedildiği gibi hüccettir. Asıl resmî nitelik taşıyan belgeler 240. sayfadan itibâren kaydedilmiştir. 240. sayfa ile 295. sayfalar arasında bu türden belgeler mevcûttur. 295. sayfada ise üç belge mevcût olup, bunlardan biri Pîrî Mehmed Pâşâ Zâviyesi tevliyet ve meşihât berâtı[14], biri Konya menziline imdât edecek hânelerin kayıtları[15], biri de Konya menzilinin iltizâma verilmesi hüccetidir[16].

Sicilin sonunda bulunan, resmî nitelikli belgelerin bulunduğu kısım, sondan başlayarak kaydedilmiştir. Çünkü bu bölümün sonundaki belgeler genellikle 1070 tarihli belgeler iken, geriye doğru geldikçe 1071 tarihli belgelerin kaydedildiği görülmektedir. Bu da, son bölümdeki kayıtların defterin sonundan başlayarak tutulduğunu ortaya koymaktadır. Defterin bu kısmında kronolojik bir sıra takip edilmemiş, karışık bir şekilde kaydedilmişlerdir. Genellikle 1070 ve 1071 tarihlerine âit olan belgelerin içerisinde daha eski tarihli, meselâ 1054[17], 1059[18], 1066[19], 1067[20] ve 1069[21] tarihli belgeler de mevcûttur. Bu eski tarihli belgeler genellikle fermân ve berâtlar olup, bunların gönderiliş tarihleri eski olmakla birlikte sicile kayıt tarihleri yine 1070 veya 1071'dir.

10 Numaralı Konya Şer'iye Sicili'nde 1168 adet kayıt bulunmaktadır. Bunların büyük bir kısmı, Konya Kâdısı tarafından verilmiş olan hüccetlerdir. Bunların yanında devlet merkezinden gönderilen değişik cinste belgeler de sicile kaydedilmiştir. Bu belgeleri, belge türlerine göre tasnîf etmek mümkün olduğu gibi ilgili oldukları konularına göre değişik başlıklar altında toplayarak, tasnif etmek de mümkündür. Ancak burada şunu da ifade etmek gerekir ki, bu belgelerin her birinin içeriğini tek bir konuya aitmiş gibi telakki edip, tasnif etmek hatalı olur. Çünkü bazı belgeler birkaç değişik konuda bilgiler içerebilmektedir. Bu sebeple yapılan tasnif; tamamıyla izafi olup, okuyucuya bir fikir vermek düşüncesi ile yapılmıştır. Buna göre sicildeki belgeleri, belge türlerine ve içerdikleri konularına göre şu ana başlıklar altında sınıflandırmak mümkündür:

1-İdârî Yapıyla Alâkalı ve Merkezden Gönderilen Resmî Nitelikli Belgeler

Bu başlık altında toplanan belgeler, daha çok merkezden gönderilen fermânlar, berâtlar, buyuruldular, tezkereler ve benzeri resmî yazıların suretleri ile; devlet adamlarının değişik konularda birbirleri ile yaptıkları yazışmalara âit belgeler ve kendi aralarında yapmış oldukları mektûplaşmalarla şeyhülislâmların değişik konularda vermiş oldukları fetvâlar yer almaktadır.

a- Fermânlar: Defterde sayı itibâriyle belgelerin ikinci büyük kısmını 75 adet belge ile fermânlar oluşturmaktadır. Konya'ya 1070-1071 tarihlerinde gönderilen fermânlar, genellikle o tarihlerde düzenlenen Erdel ve Kandiye seferi için asker toplanması ve toplanan bu askerlerin gönderilmesi, Konya keferesinin cizyeleri, Konya'da bulunan barut kârhâneleri, Konya ihtisâbı, tekâlîf-i şakkanın men'i, Karaman Eyâleti'ne mütesellim

tayînî, ehl-i örfün re'âyâya karşı yapmış oldukları zulümlerin önlenmesi, bilâ-vâris ölenlerin muhallefâtlarının mîrî için tahsîli, serbest ze'âmet gelirlerine dahl edilmemesi, sürre alayının korunması, çeşitli merkezlerden gönderilen hazîneye âit paraların bir an önce sâlimen İstanbul'a ulaştırılması için acele edilmesi, avârız akçalarının toplanması ve değişik konularda halk arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesi gibi çok çeşitli konularda yoğunlaşmaktadır.

Tablo : 1

Sicilde Bulunan Fermânlar

	Sayfa-Belge	Fermânın Konusu
1	3-3	Mevlânâ Ali'nin Tekâ'üdlüğü Hakkında Fermân
2	4-2	Şerefeddîn Câmi'i Nezâreti Hakkında Fermân
3	4-3	Şerefeddîn Câmi'i Nezâreti Hakkında Fermân
4	4-4	Deve Kirâsı İçin Re'âyânın Rencîde Edilmemesi Hakkında Fermân
5	5-2	Kassâm-ı Askeriye Hakkında Fermân
6	5-4	Kassâm-ı Askeriye Hakkında Fermân
7	6-3	Aksarây Kâdısının Eski-İl Kazâsı'na Müdâhale Etmemesi Hakkında Fermân
8	239-1	Üzerlerindeki Yerleri Ekmeyen Re'âya Hakkında Fermân
8	240-1	Erdel Seferi İçin Asker Gönderilmesi Hakkında Fermân
10	241-1	Gühercile ve Barut Fermânı
11	243-2	Konya Metrepolidliği Hakkında Fermân
12	244-3	Mîrî İçin Maktûl Malından Borcunun Tahsîli Hakkında Fermân
13	245-1	Erdel Seferi İçin Askerin Toplanması Hakkında Fermân
14	246-2	Mîras Toprağın Tapusu Hakkında Fermân
15	248-1	Kandiye Kal'ası Seferi İçin Askerin Toplanması Hakkında Fermân
16	249-1	Konya Keferesinin Cizyeleri Hakkında Fermân
17	249-2	Konya Keferesi Cizyelerinin Peşîni Hakkında Fermân
18	250-1	Mîrâbiye Mukâta'ası Bedel-i Sürsâtı Hakkında Fermân
19	250-4	Trablus Hazînesinin Acele Ulaştırılması Hakkında Fermân
20	251-1	Vâlide Sultân Zile Hâssı Kışlak Resmi Hakkında Fermân
21	251-2	Kayseri Derbendleri Hakkında Fermân
22	252-1	Sefer İçin Askerin Toplanması Hakkında Fermân
23	253-2	Tekâlîf-i Şâkka Hakkında Fermân
24	254-1	Sadrazamın Kardeşi Hasan Ağa'nın Çalınan Mâlları Hakkında Fermân
25	254-2	Osman Nâm Kimesnenin Çalınan Mâlları Hakkında Fermân
26	254-4	Mütesellimin Zorla Aldığı Mâlları İâde Etmesi Hakkında Fermân
27	255-2	Kadrî Efendi Dükkânları'nın Ta'mîri Hakkında Fermân
28	256-1	Vakıf Handa Acem Tüccârının Mâl Satması Hakkında Fermân
29	257-1	Başhâne Dükkânlarının Gelirleri Hakkında Fermân
30	257-2	Beytülmâl-i Âmme ve Hâssa Mahsûlü Hakkında Fermân
31	257-3	Barut Kârhâneleri Hakkında Fermân
32	258-3	Avârız Toplanması Hakkında Fermân
33	258-4	Şam Avârızının Acele Ulaştırılması Hakkında Fermân
34	259-3	Karapınar Evkâfından Eymir Karyesinin Serbestlik Fermânı
35	260-2	Karaman Eyâleti Avârız Vergisi Fermânı
36	261-1	Niğde ve Karaman Hazînesinin Acele Ulaştırılması Hakkında Fermân
37	261-2	Adana Hazînesinin Acele Ulaştırılması Hakkında Fermân
38	261-3	Karapınar Hâslarının Rüsûm-ı Serbestiyeti Hakkında Fermân
39	262-1	Varat Kal'ası Fethinin Kutlaması Hakkında Fermân
40	263-1	Karaman Defterdârlığı Ta'yîn Fermânı
41	263-3	Şeyh Şibli Zâviyesi Şeyh ve Mütevelli Fermânı
42	264-3	Şeyh Hocentî Vakf Mezra'ının Tevliyeti Hakkında Fermân
43	265-1	Ra'iyyet Rüsûmu Hakkında Fermân
44	265-2	Konya İhtisâbı Hâssı Hakkında Fermân
45	266-3	Hüseyin Adlı Kişinin Alacağı Hakkında Fermân
46	267-1	Tekâlîf-i Şâkka Men'i Hakkında Fermân
47	267-2	Karaman Eyâleti'ne Mütesellim Ta'yîni Hakkında Fermân
48	268-1	Tîmâr Hissesi Anlaşmazlığı Hakkında Fermân
49	270-1	Ehl-i Örf Zulmünün Engellenmesi Hakkında Fermân
50	271-1	Ehl-i Örfün Zulm Etmemesi Hakkında Fermân
51	272-1	Karaman Eyâleti Mütesellim Ta'yîni Hakkında Fermân
52	273-1	Mîrî İçin Zabt Edilen Celâlî Hasan Evleri Hakkında Fermân
53	273-3	Bilâ-Vâris Fevt Olanların Metrûkâtları Hakkında Fermân
54	276-2	Ilgın'da Hamam Binâsı Hakkında Fermân
55	277-1	Celâlî Hasan Adamı Diye Rencîde Etmeme Hakkında Fermân
56	277-2	Havâss-ı Hümâyûn Re'âyâsının Rencîde Edilmemesi Hakkında Fermân
57	278-1	Kaftan Bahânın Kaldırıldığına Dâir Fermân
58	278-3	Güherçile Kârhânelerinin Vergileri Hakkında Fermân
59	279-1	Boz-Ulus Türkmenlerinin Alacakları Hakkında Fermân
60	280-2	Tîmâr Tevcîh Fermânı
61	281-2	Re'âyâya Zulm Edilmemesi Hakkında Fermân
62	282-2	Kıptiyân ve Pûşiyân Tâifesi Cizyeleri Hakkında Fermân
63	283-1	Zorla Şart Ettirilen Şeyh Hakkında Fermân
64	284-2	Vakıf Arsa Üzerine İzinsiz Yapılan Dükkânlar Hakkında Fermân
65	284-3	Serbest Ze'âmet Gelirlerine Dahl Edilmemesi Hakkında Fermân
66	285-1	Diyarbakır Hazinesinin Acele Ulaştırılması Hakkında Fermân
67	285-2	Serbest Ze'âmete Müdâhale Edilmemesi Hakkında Fermân
68	286-2	Sürre Alayının Korunması Hakkında Fermân
69	288-1	Sefer İçin Askerin Toplanması Hakkında Fermân
70	289-2	Fuzûlen Alınan Paranın İâdesi Hakkında Fermân
71	290-2	Karapınar Sultân Selîm Evkâfı Tevliyeti Hakkında Fermân
72	291-2	Yeniçerilere Karışılmaması Hakkında Fermân
73	292-2	Celâlî Hasan'ın Zorla Aldığı Suğla Geliri Hakkında Fermân
74	293-1	Sefer İçin Avârız Akçalarının Toplanması Hakkında Fermân
75	294-3	Kışlak Resmi Hakkında Fermân

b- Berâtlar: Sayı itibâriyle çok olan bir başka belge grubu da berâtlardır ki, bunların sayısı 56'dır. Konya'da bulunan câmi', mescid, dârü'şşifâ, imâret, zâviye, mahalle vakıflarına mütevelli, imâm, mü'ezzin, câbi, nâzır gibi değişik görevli ta'yîni ile Konya Kazâsı muhtesibliği, mukâta'a ve tîmâr tevcîhi gibi konularda yoğunlaşmaktadır.

Tablo : 2

Sicilde Bulunan Berâtlar

	Sayfa-Belge	Berâtın Konusu
1	2-1	Suğla Hâssı Voyvoda Berâtı
2	3-4	Sultân Alâeddîn Dârü'ş-Şifâsı Tevliyet Berâtı
3	3-5	Elikesik Hanı Tevliyet Berâtı
4	240-2	Sultân Alâeddîn Evkâfı Mütevelli Berâtı
5	242-1	Ze'âmet Berâtı
6	242-3	Musluk Odaları Mütevelli Berâtı
7	243-1	Konya Metrepolidliği Berâtı
8	245-2	Konya Kal'ası Dizdârlığı Tımârı Tevcîh Berâtı
9	245-3	Sultân Selîm İmâreti Mütevelli Berâtı
10	248-3	Karamanoğlu İbrahîm Beg Evkâfı Tevliyet Berâtı

11	250-2	Karamanoğlu İbrahîm Beg Evkâfı Câbilik Berâtı
12	250-3	Hoca Mezîd Mescidi Mü'ezzinlik Berâtı
13	252-3	Sâhibatâ Medresesi Mu'îd Berâtı
14	252-4	Kadrî Efendi Evkâfı Nâzır Berâtı
15	252-5	Musluk Odaları Mütevelli Berâtı
16	254-3	Kâdı İzzeddîn Câmi'i Câbilik Berâtı
17	255-1	Konya Kazâsı Muhtesiblik Berâtı
18	255-5	Kadrî Efendi Çeşmeleri Vakfı Mütevelli Berâtı
19	256-3	Hatunsarây Mukâta'ası Berâtı
20	259-2	Esb-Keşân Vergisi Berâtı
21	260-3	Esb-Keşân Mukâta'ası Berâtı
22	263-4	Ebûlfazl Câmi'i Cüzhân Berâtı
23	264-1	Şeyh Hocentî Zâviyesi Mütevelli ve Şeyh Berâtı
24	266-1	Sultân Alâeddîn Dârü'ş-şifâsı Hekîmbaşı Berâtı
25	266-2	Tâcü'l-Vezîr Evkâfı Nâzır Berâtı
27	268-2	Şemseddîn Tebrîzî Türbesi Şeyhlik Berâtı
27	268-3	Mevlânâ Türbesi Mesnevîhân Berâtı
28	269-1	Sâhibatâ Câmi'i Hâfız ve Mü'ezzin Berâtı
29	269-2	Hângâh Câmi'i Cüzhân Berâtı
30	269-3	Esenlü Mahallesi Mescidi İmâm Berâtı
31	269-4	Şeyh Resûl Zâviyesi Zâviyedâr Berâtı
32	269-5	Konevî Evkâfı Nâzır Berâtı
33	270-2	Hânkah Câmi'i Cüzhân Berâtı
34	270-3	Mahmûd Pâşâ Mescidi İmâm ve Yasin-hân Berâtı
35	271-2	Ferhûniye Evkâfı Mütevelli Berâtı
36	274-2	Receb Beg'in Tekâ'üdlük Berâtı
37	275-3	Mevlânâ Türbesi Yakınındaki Mescid İmâm Berâtı
38	276-1	Pîrî Mehmed Pâşâ Evkâfı Tevliyet Berâtı
39	279-2	Kâdı İzzeddîn Câmi'i Câbi Berâtı
40	280-1	Tîmâr Tevcîh Berâtı
41	281-3	Elikesik Hanı Tevliyet Berâtı
42	282-1	Gülkirâs Evkâfı Tevliyet Berâtı
43	282-3	Karamanoğlu İbrahîm Beg İmâreti Câbisüvâr Berâtı
44	286-1	La'lâ Pâşâ Buk'ası Cüz-hân Berâtı
45	286-3	Alacahan Tevliyet Berâtı
46	286-4	Turgudoğlu Evkâfı Kâtib Berâtı
47	287-1	Molla Atîk Medresesi Câbi Berâtı
48	287-2	Şerefeddîn Câmi'i En'âm-hân Berâtı
49	289-1	Konya Mîrâbiye Mukâta'ası Tevcîh Berâtı
50	289-3	Karamanoğlu İbrahîm Beg İmâreti Ekmek Berâtı
51	290-3	Karamanoğlu İbrahîm Beg İmâreti Anbardâr Berâtı
52	292-3	Sultân Selîm Evkâfı Şâdırvân Berâtı
53	294-1	Pîrî Pâşâ Zâviyesi Nâzır Berâtı
54	294-2	Pîrî Pâşâ Evkâfı Câbisüvâr Berâtı
55	294-4	Karamanoğlu İbrahîm Beg İmâreti Ekmek Berâtı
56	295-1	Pîrî Mehmed Pâşâ Zâviyesi Tevliyet ve Meşîhat Berâtı

c- Mektûplar: 35 adet mektûp mevcûttur ki, bunlar genellikle sadrazam, vezîr, kazasker, defterdar, Karaman Eyâleti kâim-makâmı, nakîbü'l-eşrâf, yeniçeri ağası gibi değişik görevliler tarafından çeşitli konularda yazılan mektûplardır.

Tablo : 3

Sicilde Bulunan Mektûplar

	Sayfa-Belge	Mektûbun Konusu
1	3-1	Mevlânâ Ali'nin Tekâ'üdlüğü Hakkında Kâdıasker Mektûbu
2	5-1	Kassâm-ı Askeriye Hakkında Kâdıasker Mektûbu
3	5-3	Kassâm-ı Askeriye Hakkında Kâdıasker Mektûbu
4	6-1	Eski-il Kazâsına İlhâk Olunan Köyler Hakkında Kâdıasker Mektûbu
5	6-4	Konya'da Sâkin Sâdât-ı Kirâm Hakkında Nakîbü'l-Eşrâf Mektûbu
6	241-2	Sefer İçin Askerin Toplanması Hakkında Sadrazam Mektubu
7	244-1	Kethüdâ Yeri Ta'yîn Mektûbu
8	246-3	Erdel Seferi İçin Askerin Toplanması Hakkında Sadrazam Mektûbu
9	247-1	Kandiye Kal'ası Seferi İçin Yeniçeri Ağası Mektûbu
10	248-2	Konya'da Sâkin Sâdât-ı Kirâm Hakkında Nakîbü'l-Eşrâf Mektûbu
11	249-3	Trablus Hazînesinin Acele Ulaştırılması Hakkında Başdefterdâr Mektûbu
12	253-3	Sefer İçin Askerin Toplanması Hakkında Sadrazam Mektûbu
13	255-4	Sefer İçin Kışla Mahsûlü Talebi Hakkında Sadrazam Mektûbu
14	260-1	Konya Subaşılığı Hakkında Karaman Kâim-Makâmı Mektûbu

15	262-2	Varat Kal'ası Fethinin Kutlanması Hakkında Sadrazam Mektûbu
16	262-3	Konya'ya Subaşı Ta'yîni Hakkında Mektûp
17	263-2	Mâl-ı Mîrî Toplanması Hakkında Karaman Defterdârı Mektûbu
18	264-4	Seferde Olan Karaman Beglerbegisi Mahsûlu Hakkında Sadrazam Mektûbu
19	265-3	Konya İhtisâbı Hâssı Hakkında Vezîr Ahmed Pâşâ'nın Mektûbu
20	266-4	Karaman Kâim-Makâmından Subaşılık Mektûbu
21	267-3	Karaman Eyâleti Mütesellim Ta'yîni Hakkında Mustafa Pâşâ'nın Mektûbu
22	267-4	Bilâ-vâris Ölenlerin Muhallefâtı Hakkında Yeniçeri Ağası Mektûbu
23	271-3	Karaman Kâim-Makâmı Subaşılık Mektûbu
24	272-2	Karaman Eyâleti Mütesellim Ta'yîni Hakkında Sadrazam Mektûbu
25	273-2	Bilâ-Vâris Fevt Olanların Metrûkâtları Hakkında Yeniçeri Ağası Mektûbu
26	274-1	Konya Subaşılığı İçin Kâim-Makâm Mektûbu
27	274-3	Begşehri Subaşılığı Hakkında Mûsâ Ağa'nın Mektûbu
28	278-2	Kaftan Bahânın Kaldırıldığına Dâir Sadrazam Mektûbu
29	281-1	Re'âyâya Zulm Edilmemesi Hakkında Sadrazam Mektûbu
30	287-3	Suğla Hâssı Mahsûlâtı Hakkında Karaman Defterdârı Mektûbu
31	288-2	Sefer İçin Askerin Toplanması Hakkında Mustafâ Pâşâ'nın Mektûbu
32	291-1	Yeniçerilere Karışılmaması Hakkında Yeniçeri Ağası Mektûbu
33	291-3	Kassâmlara Hitâben Kâdıasker Mektûbu
34	292-1	Subaşılık Tevcîhi Hakkında Karaman Kâim-Makâmı Mektûbu
35	293-2	Sefer İçin Avârız Akçalarının Toplanması Hakkında Sadrazam Mektûbu

d- Tezkereler: Aynı şehirde ve kasabada bulunan resmî dâirelerin birinden ötekine ve halkın birbirine yazdıkları yazılara denilir ki sicilde 12 adet tezkere bulunmaktadır. Bunlar genellikle Karaman Hazinesi Defterdarlığının Konya'da bulunan güherçile kârhaneleri için güherçile bedellerinin toplanması hakkında dîvan tezkeresi, Şeyhülislâm Kadri Efendi Vakfı mütevellisinin kâim-makâm ta'yîni tezkeresi, Karamanoğlu İbrahim Beg Evkâfı Çumra öşrünün toplanması ve Suğla hâsları rüsûmâtının toplanması gibi çeşitli konulardaki tezkerelerdir.

Tablo : 4

Sicilde Bulunan Tezkereler

	Sayfa-Belge	Tezkerenin Konusu
1	3-2	Mevlânâ Ali'nin Tekâ'üdlüğü Hakkında Tezkere
2	242-2	Tîmâr Tevcîh Tezkeresi
3	244-2	Suğla Mukâta'ası İltizâm Tezkeresi
4	252-2	Mâl-ı Maktû' Tahsîl Tezkeresi
5	253-1	Barut Kesesi İçin Dîvân Tezkeresi
6	255-3	Kadrî Efendi Vakfı Mütevellisinin Kâim-Makâm Ta'yîni Tezkeresi
7	272-3	Karamanoğlu İbrahîm Beg Evkâfı Çumra Öşrünün Tefvîzi Hakkında Tezkere
8	274-4	Gönderilen Paranın Teslîm Alındığına Dâir Tezkere
9	275-1	Güherçile Bedellerinin Toplaması Hakkında Dîvân Tezkeresi
10	275-2	Güherçile Kârhâneleri Hakkında Dîvân Tezkeresi
11	287-4	Suğla Hâssı Mahsûlâtı Hakkında Dîvân Tezkeresi
12	291-4	Borç Ödeme Tezkeresi

e- Fetvâlar: Dönemin şeyhülislâmı tarafından çeşitli mevzûlarda verilmiş 6 adet fetvâ bulunmaktadır. Bunlar, vakfa nâzır tayîni[22]; mîrî tarla tapusu[23]; vakıf handa oda kiralayıp, mallarını satan tüccarlara beldede dükkânları olan kimselerin engel olup olamayacağı[24]; bir mahallede Müslümanların avârızına vakfedilmiş paralarda aynı mahallede oturan zimmîlerin hissesinin olup olmadığı[25]; mahalleden çıkması için ehl-i örf tarafından zorla şart ettirilen bir kimsenin mahalleden gidip tekrar geri dönmesi hâlinde karısının boş olup olmayacağı[26] ve gelirleri bir câmi'e vakfedilen dükkânların yanmasından sonra bazı kimselerin yanan dükkânların arsası üzerine mütevelli izni olmaksızın binâ yapmaları durumunda mütevellinin bu dükkânları yıktırıp yıktıramayacağı[27] gibi konulardadır.

2- İktisâdî Hayatla İlgili Belgeler

Bu başlık altında genellikle alış-veriş belgeleri, alacak, borç, zimmet, ticarî hayat, tüccarlık, taşımacılık, bağ, bahçe, tarla, hayvancılık ve benzeri konularla ilgili belgelerin yanı sıra tımâr, ze'âmet, hâs ve mukâta'a gibi müesseselerle ilgili belgeler de bu başlık altında toplanabilir.

a- Mülk Satışı: Mülk satışı başlığı altında toplanan belgeler genellikle ev, bağ, bahçe, tarla, arsa, dükkân, değirmen gibi gayr-i menkûl satışları ile ilgili hüccetlerdir ki, sayıları 298'dir. Satış hüccetleri çoğunlukla belirli bir kalıpla formüle edilmektedir. Önce satışı gerçekleştirecek kişinin mahallesi, adı ve baba adı zikredildikten sonra mülkü alacak kişinin kimliği verilmekte, sonra da satışı yapılan mülkün nerede olduğu, sınırları sayıldıktan sonra özellikleri belirtilmekte ve kaç paraya, nasıl satıldığı kaydedilmektedir. Bundan sonra da satışın peşin mi yoksa veresiye mi olduğu belirtilmektedir. Bu, genellikle "bey'-i bât-ı sahîh-i şer'î ile bey' eyledim" ifâdesi ile formüle edilmiştir. Bundan sonra da satıcı parasını aldığını, alıcı da satılan mülkü alıp, kabz ettiğini belirttikten sonra satış tescîl edilmektedir[28].

Burada Konya evleri hakkında kısaca bilgi verecek olursak: Konya evleri, genellikle bir avlu (havlu) içerisinde, bir iki odalı olup, sofa, tâbhâne, kilâr, ahur, örtme gibi bölümlerden oluşmaktadır. Bazı evlerde de bahçe, samanlık, izbe, yazlık, çerâş evi, dehliz, nâdiren de su kuyusu gibi unsurlar yer almaktadır. Gayr-i menkûl satışlarında kullanılan ölçü birimlerine gelince: Bağ satışlarında ölçü genellikle kıt'a olarak ifâde edilmekte ise de daha teferruatlı belgelerde kürüm (bağ çubuğu), tahta, puşte, erkek gibi bağ ölçülerinin de kullanıldığı görülmektedir. Tarla satışlarında daha çok kıt'a ve dönüm ölçü olarak kullanılırken, dükkân satışlarında bâb veya vakıyye kullanılmıştır. Satışlarda kullanılan para birimleri ise çoğunlukla akça olmakla birlikte, dönemin râyic paraları olan guruş, esedî guruş veya riyâlî guruşu da görmek mümkündür.

b- Alacak Davâları: Defterde, sayı itibâriyle çok olan bir başka belge çeşidi de alacak davâlarını konu alan hüccetlerdir ki, bunların sayısı da 69'dur[29]. Alacak davâları diye isimlendirilen belgelerde genellikle borç olarak verilen veya satılan menkûl ve gayr-i menkûl paralarının tamamının veya bir kısmının alınamaması, emânet bırakılan malların alınamaması gibi durumlarda ortaya çıkan anlaşmazlıklar sonucunda mahkemeye intikâl etmiş olaylardır. Bu durumda davâya konu olan şey, ya para cinsinden akça, guruş, esedî guruş, riyâlî guruş veyahut da hububât cinsinden buğday ve arpa gibi değişik mahsûllerdir.

c-Alacak Teslîm Aldığını Tescîl: Bu başlık altında toplanan 14 adet belge bulunmaktadır[30]. Bu belgelerde, genellikle vermiş olduğu borcu geri aldığını tescîl ettirenler bulunduğu gibi, verdiği borcu alan kimsenin ölmesinden dolayı alacağını mîrâsçılardan tahsîl edenler veya herhangi bir mal satıp da parasının bir kısmını daha önce almış ve geri kalanını da aldığını tescîl ettirenler bulunmaktadır.

d- Vakıf Alacak Davâsı: 11 adet belge mevcûttur[31]. Bunlar daha çok mahalle mescidi mihrâbı vakfından veya mahalle vakfı malından borç olarak alınan paraların ödenmemesi üzerine vakıf mütevellisi ile borçlular ve onların vârisleri arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar sebebi ile açılan davâlardır. Mahalle vakıflarından alınan borç paralar genellikle bir seneliğine ve onu bir veya onu on bir buçuk hesâbı üzere mürâbaha (faiz) ile alınmaktaydı.

e- Hâdim Karındaşı Hasan'ın Muhallefâtının Mîrî İçin Satılması: Ser-eşkıyâ olup, inâd ile tahrîb-i bilâd eden ve mağzûben katl olunan Hâdim Karındaşı Hasan'ın mallarının mîrî tarafından müsâdere edilerek satılması hakkındaki 4 adet belgedir[32].

f- Sâlyâne Talebi ve Ödemeye Tenbîh: 4 adet belgedir[33]. Bir mahallede evi olan ve burada oturan kimseler, mahalle ahalisi üzerine edâsı lâzım gelen avârız vergilerini ödemekle yükümlüdürler. Ancak bazı kimseler buna muhâlefet ederek, ödenmesi gereken vergilerini vermemektedirler. Bunun üzerine mahalle ahâlisi, kendileri ile birlikte gereken vergileri ödemeyenleri davâ etmekte ve

kâdı da bunlara, gereken vergileri mahalle ahâlisi ile birlikte ödemeleri için tenbîh etmektedir.

3-İçtimâ'î Hayatla İlgili Belgeler

Bu başlık altında evlenme, boşanma, mehr, mîrâs, keşf, darb, küfür, hakaret, köle ve benzeri konuları içeren belgeler zikredilebilir.

a- Mîrâs Davâları: 41 adet mîrâs davâsı bulunmaktadır[34] ki, bu başlık altında toplanan belgelerde mîrâsçılar genellikle kendilerine kalan mîrâs mallar üzerinde anlaşmazlık içerisinde bulunduklarından, mahkemeye mürâcaat etmişler ve davâ sonucunda bir anlaşmaya varmışlardır.

b- Muhâla'a: 40 adet muhâla'a belgesi bulunmaktadır[35]. Muhâla'a: Kadının kocasına vereceği bir bedel karşılığında evlilik bağından kurtulması veya kadının bir bedel karşılığı talâkı kocasından satın alması şeklinde tarîf edilebilir. Bir başka deyişle İslâm hukukunda, kadınların belli hak ve alacaklarından ferâgat etmek sûretiyle, kocalarını kendilerini boşamaya râzı etmeleri yoluyla boşanmalarıdır. Sicilde, kocalarından bu şekilde boşanma yoluna giden kadınların daha çok mehr-i mü'eccel, nafaka-i iddet ve me'ûnet-i süknâlarından ferâgat etmek suretiyle boşandıkları görülmektedir. Hatta bazen kendilerinden doğan çocukların bakımlarını belirli bir süre üstlendikleri de vâkidir[36].

c- Mîrâs: 37 adet mîrâs belgesi mevcûttur[37] ki, mîrâs belgelerinin konusu genellikle anne ve babalarından veya diğer yakınlarından kendilerine kalan mîrâs malların ne şekilde paylaşıldığının tescîl edilmesidir.

d- Talâk: Sicilde, talâk olarak isimlendirdiğimiz 28 adet belge bulunmaktadır[38]. Bunlar kocaları tarafından boşanmış olan kadınların açmış olduğu davâlardır ki, genellikle boşanmadan sonra herhangi bir anlaşmazlık sebebi ile açılmış olan davâları ihtivâ etmektedir.

e- Mîrâstan Mehr, Hisse ve Nafaka Talebi: Bu başlık altında toplanan 20 adet belge[39], kocaları vefât eden kadınların, kocalarının terekelerinden boşanma veya ölüm halinde alacakları mehr-i mü'eccel, mîrâs hissesi, bazen de nafaka talebinde bulunmalarını içermektedir.

f- Darb Davâları: 12 adet belge mevcût olup[40], herhangi bir şekilde kavga edip bir birini darb eden kimselerin açmış oldukları davâları içermektedir. Çoğunlukla değnek, taş ve yumruk ile yapılan kavgalar neticesinde bazen baş yarılmalarına, diş kırılmalarına varan yaralanmalar da görülmektedir. Kadınlar arasında meydana gelen taşlı sopalı kavgalara da rastlanmaktadır.

g- Hırsızlık Davâları: 12 adet belge mevcût olup[41], dükkândan mal çalmak, eve girip eşya çalmak, buğday kuyusundan buğday çalmak, kayısı bahçesinden kayısı çalmak, koyun ağılından ve evin avlusundan koyun ve keçi çalmak gibi konuları ihtivâ etmektedir.

h- Hibe Davâsı: Kendilerine babaları veya anneleri tarafından yapılan çeşitli menkûl ve gayr-i menkûlleri ebeveynleri öldükten sonra alamayan ve bu malları mîrâsa dâhil etmek isteyen kardeşler arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar sonucunda mahkemeye mürâcaat edenlerin davâlarıdır. Bu tür 11 adet davâ bulunmaktadır[42].

ı- Mülk Hibesi: 11 adet mülk hibesi belgesi bulunmaktadır[43]. Bu belgelerde karı kocasına veya koca karısına, çocuklar ebeveynlerine, ebeveynler çocuklarına ve torunlarına çeşitli vesilelerle dükkân, ev, bağ, bahçe gibi gayr-i menkûl ve ev eşyalarıyla hayvanlar hibe ettiklerini tescîl ettirmişlerdir. Hatta kardeşler de birbirine ebeveynlerinden kalan mîrâs hisselerini hibede bulunmuşlardır.

i- Nâmzedden Ayrılma: Sicillerde nâmzed ifâdesi, nişânlı anlamında kullanılmakta olup, bu belgelerde nişânlanmış olan kız ve erkeğin ayrılmaları söz konusudur. Nişanı bozma, daha çok kızın nikâha rızâ göstermemesi ve erkekten ayrılmak istemesi sonucunda gerçekleşmektedir. Davâ, çoğunlukla nişanlı kızın, nikâh akdine yanaşmaması üzerine erkek tarafından açılmakta ve kızın niçin nikâha yanaşmadığının sorulması istenmek-

tedir. Bu durumda kıza niçin nikâha rızâsı olmadığı sorulmakta, kızlar da kendisinin fâil-i muhtâre (istediğini yapmakta serbest) olduğunu, nişanlısı ile nikâha rızâsı olmadığını, nefsini dilediği kimseye tezvîc etmek istediğini ifâde etmekte ve sonuçta dilediği kimse ile evlenmesine izin verilmektedir. Nişanlısı ile nikâha yanaşmayan kızların, daha çok küçük yaşta babaları veya anneleri tarafından istekleri dışında nişanlan kızlar olduğu anlaşılmaktadır. Onlar, bulûğ çağına geldikleri zaman nefsini ihtiyâr ederek bu evliliğe yanaşmamakta ve kendilerinin arzu ettiği biri ile evlenmek istemektedirler. Sicildeki bazı belgelerden anlaşıldığına göre, nişan esnâsında verilen eşyalar üzerinde ortaya çıkan anlaşmazlıklar sebebi ile de mahkemeye mürâcaat söz konusudur. Nâmzedden ayrılma olarak isimlendirdiğimiz olayla ilgili, 8 adet belge bulunmaktadır[44].

j- Boşanma İrâdesini Karısına Verme: Sicilde bu şekilde isimlendirilen 6 adet belge mevcûttur[45]. Bunlar daha çok talâk-ı selâse ile karısını boşamak istemeyen kimselerle, ikâmet ettiği yerden değişik amaçlarla başka bir yere giden ve geri dönmeme ihtimâli olan kimselerin tercih ettikleri bir yoldur. Karıları ile geçimsizlik içinde olan erkeklerin talâk yoluna gitmeyip, boşanma irâdesini karısına verdiği ve dilerse boşanmayı tercîh edebileceği ifâde edilmektedir. Bu kadınlardan bazıları boşanmayı seçerken, bazıları da boşanmaya yanaşmamaktadırlar. Ayrıca değişik amaçlarla başka bir yere giden kimseler, geri dönmeme ihtimâline karşı, karısına bir güvence vermek gayesiyle, boşanma irâdesini karısına verebilmektedirler. Böyle bir durumda diyâr-ı âhara giden kişi, eğer gittiği yerden şu kadar süre içerisinde dönmezse, karısının dilerse boşanma irâdesini kullanabileceğini ifâde etmektedir. Bu süre, yüz gün olabileceği gibi iki sene de olabilmektedir. Eğer erkek; bu süre içerisinde dönmezse, süre bitiminde kadın mahkemeye başvurarak, kocasının diyâr-ı âhara giderken "şu kadar zaman sonra dönüp sana mülâki olursam febihâ ve illâ irâdetin elinde olsun dedi" deyip, kocasının boşanma irâdesini kendisine verdiğini ve verilen sürede dönmediğini şâhitlerle ispâtlayarak, nefsini ihtiyâr ettiğini belirtmekte ve boşanma yoluna gitmektedir. Hatta karısı ile nikâh kıyarken başka bir yere gitmeme sözü veren ve eğer gidecek olursa boşanma irâdesinin elinde olduğunu belirten kimselerle, iki karısından birine boşanma irâdesini verenler de vardır.

k- Fi'l-i Şenî' Davâsı: Bu şekilde isimlendirilen 6 adet belge bulunmaktadır[46]. Bunlar daha çok kendilerine tecâvüz edildiğini iddiâ eden erkeklerle; küçük yaştaki erkek çocuklarına zorla tecâvüz edildiğini iddiâ eden babaların davâlarıdır.

l- Abd-ı Âbık: Efendisinin hizmetinde iken kaçan kölelere "abd-ı âbık", câriyelere de "câriye-i âbıka" denilmektedir. Kaçak köle ve câriyeleri yakalamakla vazifelendirilmiş "zâbit-i avâbık" veya "yava zâbiti" denilen özel görevliler yanında, beytülmâl eminleri, subaşılar, tîmâr ve ze'âmet sâhipleri de bu işle vazifeliydiler. Yakalanan köleler, kâdı huzûruna çıkarılarak isimleri, milliyetleri, nereden kaçtıkları ve sâhiplerinin kim olduğu tespît edildikten sonra kendilerine bir miktâr nafaka takdîr edilip, sâhipleri gelinceye kadar veya örfî süreleri tamam oluncaya kadar bekletilmek üzere getirene veya bu işle görevli avâbık zâbitlerine emâneten teslîm edilmektedir. Köle ve câriyelerin yavada bekletilme müddeti üç aydır. Bu süre içinde, sâhipleri belli olanların sâhiplerine haber gönderilir ve gelip kölelerini almaları istenirdi. Köle sâhipleri, kölelerini almak için geldiğinde, kölenin kendi mülkü olduğunu şâhitlerle ispâtlamak zorundaydı. Sâhipleri ortaya çıkmayan köleler ise, bekleme süreleri dolduktan sonra bir müddet daha bekletilir ve daha sonra pazarda satılıp, paraları bir süre daha saklandıktan sonra bâd-ı hevâ nâmı altında tîmâr, ze'âmet veya hâs gelirlerine irâd kaydedilmekteydi[47]. Sicilde bu şekilde, sâhibinin evinden kaçan kölelerle ilgili 5 adet belge bulunmaktadır[48].

m- Azâdlı Olduğunu İsbât: Bu konuda 4 adet belge bulunmaktadır[49] ki, bunlar efendisi tarafından tedbîr-i mutlak ile tedbîr edilen (efendinin kendi ölümünü, kölenin azâdına şart koşmuş olması) ve o öldükten sonra azâd olması gerekirken, mîrâsçılar tarafından satılmak istenen[50] veya efendileri tarafından azâd edildiği halde efendilerinin ölümü ile mîrâsçılar tarafından köle olarak kullanılmak istenen azâdlıların[51], azâd edildiklerini şâhitlerle ispâtlama durumunda kaldıkları ve bunu tescîl ettirdikleri belgelerdir.

n- İftirâ Davâsı: 4 adet belge olup[52], karısı hakkında, başkası ile ilişkisi olduğu iftirâsında bulunan kimseleri ve kendisine bir adam katlettiği iftirâsında bulunan kişileri davâ eden kimselerin davâlarıdır.

o- Mülk Anlaşmazlığı: Babalarından mîrâs kalan mülklerinin, başkası tarafından zapt edildiğini ileri süren kimselerin mülkü satın alanla olan anlaşmazlıklarını, dükkân bitişiğindeki havlu anlaşmazlığını, satılmış bağ ve ev üzerindeki anlaşmazlıkları ihtivâ eden 4 adet belgedir[53].

4-Hukukî Hayat ve Mahkemenin İşleyişi İle İlgili Belgeler

Vekâlet, kefâlet, vasî ta'yîni, nafaka takdîri, ölüm keşfi, mîrâs taksîmi, temessük, hüccet, ıtk-nâme tanzîmi, bulûğ çağına girmiş olan çocukların bâliğ olduklarını tescîli ve benzeri konular bu başlık altında toplanmıştır.

a- Vasî Tayîni: Sicilde, bu isim altında toplanan 48 adet vasî ta'yîni hücceti mevcûttur[54]. Kelime manâsı itibâriyle vasî: Kendisine bir şey vasiyet edilmiş kimse demek olup, genellikle mîrâs mallar üzerinde kendisine tasarruf hakkı verilmiş kimse için kullanılan bir tabîrdir. Bir kimseye, ölmeden önce mülk sahibi tarafından malında veya çocuklarının işlerinde tasarruf etmek üzere ta'yîn edilmiş ise "vasî-i muhtâr"; kâdı tarafından ta'yîn edilmiş ise "vasî-i mansûb" denir. Sicilin vasî tayîni hüccetlerinde, genellikle babaları ölen küçük çocukların, şer'î işlerini görmek ve kendilerine kalan mîrâs mallarının muhâfaza edilmesi için kâdı tarafından bir yakınlarının vasî tayîn edildiği görülmektedir. Bunlar genele, anne veya büyük kardeşlerden biri, dede veya büyükanne, amca veya dayı gibi yakın kimselerdir.

b- Vekîl Tayîni: 11 adet belge mevcûttur[55] ki bunlar: Alacaklarını tahsîl etmeye, çalınan mallarını bulunduğu yerden alıp getirmeye, emanet eylediği parayı alıp getirmeye, nikâh akdi yapmaya, kendisine babasından veya anasından intikâl eden mirâsı davâ etmeye, kocası üzerinde olan mehrini ve diğer hukukunu davâ etmeye ve bazı kimselerde olan hukukunu davâ etmeye vekîl tayîn hüccetleridir.

c- Câriye ve Köle Azâdı: Yeni ve Yakın Çağlar boyunca bütün dünyada olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de kölelik yaygın bir şekilde uygulanmaktadır. Osmanlı Devleti'ndeki kölelerin durumunu araştırmak için en önemli kaynaklardan biri de şer'iye sicilleridir. Bu sicilde de kölelerle ilgili değişik konularda belgeler bulunmaktadır. Bunlar arasında köle ve câriye azâdları da mevcûttur. Sicildeki kayıtlar, efendileri tarafından azâd edilen câriye ve kölelerin ıtk-nâmeleridir. Efendiler, genellikle kölelerini bir karşılık beklemeden, "hasbeten lillahi'l-azîm" (Allah rızası için) azâd etmektedirler. Hatta bazı efendiler, köle ve câriyelerini azâd ederek, onları hem hürriyetlerine kavuşturmakta hem de azâd edildikten sonraki hayatlarında sıkıntı çekmemeleri için onlara çeşitli mal ve mülkler de hibe etmektedirler. Sicilde, câriye ve köle azâdı ile ilgili 7 adet belge mevcûttur[56].

d- Nafaka Takdîri: 23 adet belgeden oluşan[57] nafaka takdîri belgeleri, genellikle Arapça olarak kaydedilmiştir. Bu belgelerde, kocaları başka yerde olduğu için sıkıntıya düşen kadınların kocaları üzerine; babaları ölen küçük yaştaki çocukların vasîlerinin talebiyle kendi mallarından ve kendi geçimini sağlayacak malı olup da bunu kullanamayacak derecede hasta ve başkasının bakımına muhtaç olan kimselerin yakınları tarafından hastanın kendi malından nafaka bağlanmasını isteyen mürâcaatlarıyla, kendilerine nafaka bağlanmasını içeren belgelerdir.

e- Ölüm Keşfi: Bunlar, su havuzuna düşüp boğulan küçük kızın[58]; yolda giderken bir sebep olmaksızın düşüp ölen kimsenin[59]; sara hastası olan ve sarası tuttuğu sırada ateşe düşüp yanan ve bu yaralanmadan dolayı ölen kimsenin[60] ve gece evde yatırken üzerine ev yıkılıp ölen kimsenin[61] ölüm keşiflerini ihtivâ eden 4 adet belgedir. Ölüm keşiflerinde kâdı, ölüm mahalline ehil bir kişi göndermekte, bu kişi, Karaman Eyâleti

mütesellimin ta'yîn ettiği ve konu ile ilgilenen diğer bazı kimseleri de yanına alarak, olay mahalline gidip, ceset üzerinde tetkîkler yapmakta ve ölüm nedenini tespît ettikten sonra da mahkemeye gelerek durumu kâdıya bildirip, olayı tescîl ettirmektedir.

f- Bâliğ Olduğunu Tescîl: Bulûğ çağına gelmiş olan ve kendi mallarını tasarrufa kâdir olduğunu ispâtlayan erkek çocuklarının hüccetleridir. Bu çocuklar bâliğ olduklarını ispâtlarlarken bunların yaşına ve vücûdunun gelişmişliğine de bakılmaktadır. Hatta fetvâ sunanlara da rastlanmaktadır. Bâliğ olduğunu tescîl ettirenler hakkında 4 adet belge mevcûttur[62].

5- Mahkemeye İntikâl Eden Davâlar ve İntikâl Mahalleri

10 Numaralı Şer'iye Sicili'nde kayıtlı 1168 adet belgenin, mahkemeye intikâl mahalleri ve belge türleri Tablo: 5'de gösterilmiştir. Bu kayıtlardan 75'i fermân (toplam belgelerin % 6,4), 56'sı berât (% 4,8), 35'i mektûb (% 3), 12'si tezkere (% 1,1) ve 6'sı da fetvâdır (% 0,5). Bu saydığımız ve devlet merkezinden gönderilen resmî nitelik taşıyan belgelerin toplam sayısı 184 olup defterdeki belgelerin % 15,8'sini teşkil etmektedir.

Sicildeki belgelerin büyük bir kısmı Konya Kâdısı tarafından verilen hüccetlerdir. Bunların da toplam sayısı 970'dir (% 83). Değişik konuları ihtiva eden ve bu kayıtlara dâhil edilmeyen bazı kayıtlar da diğerleri başlığı altında toplanmıştır ki bunların sayısı da 14'dür (% 1,2). Defterde kayıtlı olan ve Konya Kâdısı tarafından verilen hüccetleri de değişik şekillerde tasnîf etmek mümkündür. Bunları mahkemeye intikâl ettikleri mahallere göre sınıflandıracak olursak, iki başlık altında toplayabiliriz: Birincisi şehir içi mahallelerden mahkemeye intikal eden davâların hüccetleri, ikincisi ise şehir dışından mahkemeye intikâl eden davâların hüccetleridir.

a-Şehir Merkezindeki Mahallelerden İntikâl Eden Davâlar

Şehir içi mahallelerden mahkemeye intikal eden kayıtlar Tablo: 6'da gösterilmiştir. Bunların toplam sayısı 797, bütün belgeler içindeki oranı ise % 68'dir. Tabloda görüldüğü üzere, mahkemeye intikâl eden davâların büyük bir kısmının şehir merkezinden geldiği belli olmakla birlikte, mahallesi belli değildir.

Tablo : 5

10 Numaralı Konya Şer'iye Sicilindeki Belgeler

Belge Türü	Belge Sayısı	%'si
Şehir Merkezindeki Mahallelerden Gelen Davâların Hüccetleri	797	68
Şehir Dışından Gelen Davâların Hüccetleri	173	15
Fermânlar	75	6,4
Berâtlar	56	4,8
Mektûplar	35	3
Tezkereler	12	1,1
Fetvâlar	6	0,5
Diğer Belgeler	14	1,2
Toplam	1168	100

Bunlar genellikle, "Mahmiye-i Konya sâkinlerinden" şeklinde mahalle zikredilmeden kaydedilmişlerdir. Bunların sayısı 272 ve oranı da % 23,3'dür. Mahallesi belli olan belgelerin sayı itibâriyle en çoğunu 33 sayı ile Türbe-i Celâliye Mahallesi'nden gelenler oluşturmaktadır. Bu mahalleden gelen olayların çok olmasının sebebinin, bu mahallenin belki de Konya'nın en büyük ve en geniş mahallesi olmasından kaynaklandığı kolayca tahmin edilebilir. Türbe-i Celâliye'den gelmiş ve mahkeme kayıtlarına geçmiş olan belgelerin konuları daha çok mülk satışıdır (14 adet). Bu satışlarda daha çok ev, bağ ve dükkân gibi gayr-i menkûl satışları gerçekleştirilmiştir. Bu mahalleden gelenlerin tescîl ettirdikleri bir başka belge grubu da 4 adet ile vasî tayîni hüccetleridir. Bunları 2 adet ile mîrâs davâları tâkip etmektedir. Ayrıca bu mahalleden mahkemeye intikâl etmiş ilginç olaylar ve davâlar da vardır. Meselâ bunlardan birisi, kocasından dayak yediği iddiâsı ile mahkemeye başvuran Cemîle bint-i Ramazân'ın davâsıdır[63]. Aynı mahalleden mahkemeye gelen bir başka davâda ise, İsmihân bint-i Mustafâ adlı kadın, ashâb-ı ağrâzdan bazı kimselerin kendisi için sû-i hâl üzeredir diye kelimât ettiklerini ve keyfiyet-i hâlinin mahallesi ahâlisinden sorulmasını ister. Bunun üzerine mahalle ahâlisinden durumu sorulup ve mahalle halkının "perhizkâr ve sâlihadır" diye hüsn-i hâlini haber vermeleri üzerine durumu tescîl edilmiştir[64]. Bunun yanında aynı mahalleden mahkemeye gelen davâlar arasında bahçeye su akıtma[65], hibe[66], gasb[67], alacak[68]

Tablo 6: Konya Mahkemesine Mahallelerden İntikâl Eden Davalar

	Mahalle Adı	Adet		Mahalle Adı	Adet		Mahalle Adı	
1	Abdülazîz	7	39	Gaziâlemşâh	2	77	Müşekkeli	2
2	Abîd	1	40	Göktaş	7	78	Nehr-i kâfir	2
3	Affânsultân	3	41	Hâcıcemâl	4	79	Öylebanladı	4
4	Ahmeddede	2	42	Hâcıeymir	15	80	Pirebi	1
5	Ahmedfakîh	5	43	Harmancık	1	81	Piresedsultân	3
6	Akbaş	5	44	Hocâbeg	1	82	Pîrîpâşâ	10
7	Akıncısultân	5	45	Hocâcihân	5	83	Poladlar	5
8	Aklân	7	46	Hocâfakîh	1	84	Pürçüklü	4
9	Aksinle	18	47	Hocâfarûk	1	85	Sadırlar	6
10	Alacamescid	2	48	Hocâhabîb	5	86	Sâhibatâ	7
11	Aligav	3	49	Hocâhasan	9	87	Sâhibyakası	3
12	Alişerbetî	5	50	Hoşhân	6	88	Sakahâne	2
13	Arablar	1	51	İbn-i Sâlih	5	89	Sarıhasan	3
14	Aynedâr	4	52	İbn-i Şahin	1	90	Sarıya'kûb	3
15	Bâb-ı Aksaray	8	53	İbn-i Tûtî	5	91	Seb'ahân	9
16	Bağrı	6	54	İçkal'a	10	92	Seydîveri	2
17	Bağrıaçık	1	55	İhtiyâreddîn	2	93	Sinânperâkendesi	4
18	Beghekim	6	56	İmâret	5	94	Sungursinân	1
19	Binârî	3	57	Kâdıâlemşâh	2	95	Şekerfürûş	10
20	Biremânî	2	58	Kâdıasker	3	96	Şemseddîn Tebrîzî	7
21	Bordabaşı	4	59	Kal'acık	7	97	Şeyhahmed	3
22	Cedîd	6	60	Kalenderhâne	4	98	Şeyhâlimân	4
23	Çıralumescid	6	61	Karaarslan	3	99	Şeyhbegi	2
24	Çiftenerdibân	10	62	Karaciğân	5	100	Şeyhosmanrûmî	1
25	Çirkâb	2	63	Karakayış	3	101	Şeyhsadreddîn	7
26	Debbâğhâne	6	64	Karaüyük	13	102	Şükrân	10
27	Değirmenderesi	4	65	Kasabsinân	1	103	Tarhana	5
28	Dehüdâ	1	66	Kayacık	1	104	Tavuk	1
29	Devle	6	67	Kayanlar	2	105	Topraklık	11
30	Dinkeş	3	68	Kemâlgarîb	1	106	Türbe-i Celâliye	33
31	Eflâtûn	8	69	Kerimdede	2	107	Türkali	4
32	Esenlü	3	70	Kurugöl	1	108	Uluırmak	2
33	Fakîhdede	2	71	Kürkçü	2	109	Yediler (Yedilersultân)	4
34	Ferhûniye	7	72	Medrese	3	110	Yenice	1
35	Focafakîh	2	73	Mihmândâr	2	111	Zevle (Zevlesultan)	8
36	Furkândede	5	74	Mu'în	5	112	Mahallesi Belli Olmayan	272
37	Galebe	2	75	Muhtâr	11		**Toplam**	**797**
38	Gallecerb	4	76	Mücellid	10			

davâları ile talâk[69] ve muhâla'a[70] tescîlleri de bulunmaktadır.

Mahallesi belli olan belgeler arasında çokluk bakımından ikinci sırayı 18 sayı ile Aksinle Mahallesi'nden gelen olayların kayıtları almaktadır. Bu mahalleden gelen kişiler tarafından sicile kaydettirilen belgelerin konusu, yine çoğunlukla mülk satışı olup, sayısı 8'dir. Bunlara ilâveten 2 adet muhâla'anın[71] yanında ilginç belgeler de mevcûttur. Meselâ bunlardan birisi, nâ-mahremden çekinmediği[72], bir diğeri ise bekâreti zâyi' olduğu[73] iddiâlarını içermektedir. Aksinle Mahallesi sâkinlerinin mahkemeye tescîl ettirdikleri hüccetler arasında 1 adet vasî tayîni[74] ile 1 adet nafaka takdîri[75] hüccetleri de bulunmaktadır.

Hâcıeymir Mahallesi halkının da mahkemeye sık gelenlerden olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü onların da sicilde kayıtlı 15 adet belgeleri mevcûttur. Ancak onlar herhangi bir davâ için değil, daha çok mülk satışlarını tescîl için mahkemeye gelmişlerdir. Bu mahalle ahâlisinin kaydettirdiği 15 adet belgeden 13 tanesi mülk satışıdır ki bunlar, genellikle ev ve bağ satışlarıdır. Diğer iki belgenin ise biri muhâla'a[76], diğeri de câriye azâdı ve bu câriyeye mülk hibesi hüccetidir[77].

Tablo 6'da da görüldüğü üzere, mahkemeye intikâl eden belge sayılarının çokluğu itibâriyle, yukarıda sayılan mahalleleri sırasıyla, 13 belge ile Karaüyük, 11 belge ile Topraklık, 10 belge ile de Çiftenerdibân, İçkal'a, Mücellid, Pîrîpâşâ, Şekerfürûş ve Şükrân mahalleleri takîb etmektedir.

b-Köylerden ve Şehir Dışından İntikâl Eden Davâlar

Şehir merkezi dışından ve köylerden mahkemeye intikâl eden davâların listesi de Tablo: 7'de verilmiştir. Bunların toplam sayısı 173'dür (% 15). Bunlardan çoğunluğu, Konya Kazâsı'na bağlı 13 değişik köyden gelen 23 adet davâ teşkil etmektedir. Bu köyler arasında Sille, 6 davâ ile başı çekmektedir. Sille'den, diğerlerinden daha çok olayın mahkemeye intikâl etmesi, onun, hem şehre yakınlığı, hem de büyük bir köy olması ile izâh edilebilir. Sille'den gelenlerin tescîl ettirdikleri belgeler arasında ise birer adet vasî tayîni[78] ve merkep satışı[79] yanında mirâs[80], alacak[81] ve hırsızlık[82] davâları ile bir adet de ekine zarar verme[83] davâsı bulunmaktadır.

Kazâ itibâriyle 9 değişik köyden gelen 11 belge ile Belvîrân Kazâsı ikinci sırayı almaktadır. Bu kazâdan gelen insanların mahkemeye kaydettirmiş oldukları belgelerden bazılarını şöyle sıralamak mümkündür: Karasenir Köyünden gelen merkep davâsı[84], Üçkilise Köyünden gelen darb davâsı[85], Mescidli Köyünden gelen hırsızlık davâsı[86], Elmasun Köyünden gelen tipide donarak ölen kimsenin kaydı[87], Erkalan köylülerinin köyü terk ederek Konya'nın Dehûdâ Mahallesi'nde imâmlık yapan kimsenin tekrar köye kaldırılması talebleri[88], Kuzvirân Köyünden gelen zorla alınan paranın geri alınması[89], Mescidli Köyünden gelen nâmzedden ayrılma[90] ve Alibegüyüğü'nden gelen kefâlet ve borç ödeme kaydı[91].

Kazâ olarak 7 değişik köyden gelen 9 belge ile Bayburd Kazâsı da üçüncü sırayı almaktadır. Bu kazâdan gelen olaylar arasında Asıl Hâcılı köylüleri ile Eski-il Kazâsı'na tâbi' Gene köylülerinin Kayacık adlı mezra'a anlaşmazlıkları[92], Kayı Köyünden cüzzâm olan kocanın hastalığının tespiti[93], Sivrice Köyünden borç için şart etme[94], Boyalı Köyünden camusların ezdiği kadının diyetini taleb[95] gibi ilginç olayların yanında iki adet muhâla'a[96] ve bir adet de nâmzedden ayrılma[97] bulunmaktadır.

Sicilde, Konya'ya tâbi' kazâların yanı sıra nâhiyelerden de intikal etmiş, çok sayıda olayın hücceti bulunmaktadır. Bu nâhiyeler arasında 10 değişik köy ve 19 belge ile Sudirhemi Nâhiyesi birinci, 14 değişik köy ve 17 belge ile Sahrâ Nâhiyesi ikinci, 4 değişik köy ve 9 belge ile de Hatunsarây Nâhiyesi üçüncü sırayı almaktadır. Ayrıca sicilde, Konya'ya tâbi'yerlerden başka, herhangi bir şekilde Konya'ya gelmiş ve burada mahkemeye düşmüş kimselerin olaylarına da rastlanılmaktadır. Bunlar arasında Ankara[98], Antalya[99], Bolu[100], Bursa[101], Kayseri[102], Kütahya[103], Erzurum[104] ve Üsküdar[105] gibi Anadolu kentlerinin yanı sıra Haleb[106] ve Musul[107] gibi uzak diyârlardan gelenlerin tescîl ettirdikleri belgelere de rastlanılmaktadır. Bunları, genellikle işlek bir yol güzergâhında olan Konya'dan geçerken veya ticâret maksadıyla geldikleri bu şehirde geçici olarak hanlarda kalırken bir şekilde yolları mahkemeye düşenlerin teşkîl ettiği görülmektedir.

Tablo : 7 Şehir Dışından Gelen Davâlar

	Geldiği Yer	Köy	Adet		Geldiği Yer	Köy	Adet
1	Acem Tüccârı	-	1	60	Kır-ili Kazâsı	Yarengümi	1
2	Aksarây Kasabası	-	3	61	Kır-ili Kazâsı	Üyük	1
3	Aksarây Kazâsı	Akhisâr	2	62	Konya Kazâsı	Karaarslan	2
4	Aksarây Kazâsı	Yuva	2	63	Konya Kazâsı	Çumra	3

5	Akşehir	-	1	64	Konya Kazâsı	Vîrâncık	1
6	Aladağ Kazâsı	Manmûdcalar	1	65	Konya Kazâsı	Obsala	1
7	Aladağ Kazâsı	Ömeroğlu	1	66	Konya Kazâsı	Bayat	1
8	Ankara	-	2	67	Konya Kazâsı	Gödene	1
9	Antalya	-	3	68	Konya Kazâsı	Müneccim	1
10	Arab Tâifesi	Benî Târif Kabîlesi	1	69	Konya Kazâsı	Salur	3
11	Arab Tâifesi	Zübeyt Kabîlesi	1	70	Konya Kazâsı	Görünmez	1
12	Bayburd Kazâsı	Asılhâcılı	1	71	Konya Kazâsı	Du'âcılar	1
13	Bayburd Kazâsı	Boyalı	2	72	Konya Kazâsı	Küçükköy	1
14	Bayburd Kazâsı	Sivrice	2	73	Konya Kazâsı	Ervâd	1
14	Bayburd Kazâsı	Gez	1	74	Konya Kazâsı	Sille	6
16	Bayburd Kazâsı	Karaömer	1	75	Kostantiniyye	-	1
17	Bayburd Kazâsı	Bacanak	1	76	Kütahya	-	1
18	Bayburd Kazâsı	Kayı	1	77	Lârende	-	4
19	Begşehri	-	1	78	Lârende Kazâsı	Mendeş	1
20	Begşehri	Ekberler	1	79	Musul	-	1
21	Belvîrân Kazâsı	Mescidli	2	80	Mut Kazâsı (İç-il)	-	2
22	Belvîrân Kazâsı	Alibegüyüğü	1	81	Pirlevganda	-	2
23	Belvîrân Kazâsı	Karasenir	1	82	Pirlevganda	Afşar	1
24	Belvîrân Kazâsı	Elmasun	1	83	Sahrâ Nâhiyesi	Karkın	1
25	Belvîrân Kazâsı	Kuzvîrân	1	84	Sahrâ Nâhiyesi	Yenice	1
26	Belvîrân Kazâsı	Söğüt	2	85	Sahrâ Nâhiyesi	Salur	2
27	Belvîrân Kazâsı	Üçkilise	1	86	Sahrâ Nâhiyesi	Karalar	1
28	Belvîrân Kazâsı	Erkalân	1	87	Sahrâ Nâhiyesi	Celâli	3
29	Belvîrân Kazâsı	Müneccim	1	88	Sahrâ Nâhiyesi	Efe	1
30	Bolu Sancâğı	Kayadibi	1	89	Sahrâ Nâhiyesi	Alemdar	1
31	Bozkır Kazâsı	Avdan	1	90	Sahrâ Nâhiyesi	Kavaklı	1
32	Bozkır Kazâsı	-	1	91	Sahrâ Nâhiyesi	Görünmez	1
33	Bozkır Kazâsı	Ağcabınar	1	92	Sahrâ Nâhiyesi	Müneccim	1
34	Bozkır Kazâsı	Soyrak	1	93	Sahrâ Nâhiyesi	Alemdar	1
35	Bursa	-	2	94	Sahrâ Nâhiyesi	Çukur	1
36	Ereğli Kasabası	Sinândı	1	94	Sahrâ Nâhiyesi	Havass-ı hümayun	1
37	Erzurum	-	1	96	Sahrâ Nâhiyesi	İrmek	1
38	Eski-il Kazâsı	Akvîrân	1	97	Sa'îd-ili Nâhiyesi	Çeltek	1
39	Eski-il Kazâsı	Gene	3	98	Sa'îd-ili Nâhiyesi	Ladik	1
40	Eski-il Kazâsı	Kavak	1	99	Sa'îd-ili Nâhiyesi	Kuyucak	1
41	Eski-il Kazâsı	Ağcaşehir	1	100	Sa'îd-ili Nâhiyesi	Kestel	2
42	Eski-il Kazâsı	Eynegâzi	1	101	Seydişehir Kazâsı	Tıraşçı	1
43	Eski-il Nâhiyesi	Ağcaşehir	1	102	Seydişehir Kazâsı	Calmandı	1
44	Eski-il Nâhiyesi	Muradca	4	103	Sudirhemi Nâhiyesi	Kiçimuhsine	1
45	Haleb	-	1	104	Sudirhemi Nâhiyesi	Hatıb	2
46	Hatunsarây Nâhiyesi	Köse	1	105	Sudirhemi Nâhiyesi	Bulamas	3
47	Hatunsarây Nâhiyesi	Gilisra	2	106	Sudirhemi Nâhiyesi	Sarây	1
48	Hatunsarây Nâhiyesi	Akvîrân	5	107	Sudirhemi Nâhiyesi	Kozağaç	3
49	Hatunsarây Nâhiyesi	Botsa	1	108	Sudirhemi Nâhiyesi	Sulutas	3
50	İbradı Kasabası	-	1	109	Sudirhemi Nâhiyesi	Çobanlar	1
51	İç-il Sancâğı	Ezinebolu	1	110	Sudirhemi Nâhiyesi	Gödene	2
52	İnsuyu Kazâsı	Ağcaşehir	1	111	Sudirhemi Nâhiyesi	Uysala	1
53	İnsuyu Kazâsı	Zengicek	1	112	Sudirhemi Nâhiyesi	Karadiğin	2
54	İnsuyu Kazâsı	Müşekkî	1	113	Süleymânlı Kazâsı	Kazık	1
55	İnsuyu Kazâsı	Akçakuyu	1	114	Şuhud Kazâsı	Ağzıkara	1

56	Kahire	-	1	115	Turgud Kazâsı	Konârî	1
57	Karabınâr Kasabası	Akbayındır	1	116	Uluborlu	-	3
58	Karış Kazâsı	Taşbınâr	1	117	Üsküdâr	-	5
59	Kayseri	-	1		**Toplam**		**173**

SONUÇ

Bilindiği gibi Osmanlı kadısı; merkeze bağlı olarak kazâlarda görev yapan ve taşrada devletin en yetkili kişisi olması hasebiyle, kazânın bütün işlerinden sorumlu devlet görevlisidir. Bu itibârla, O, kazânın hem mülkî âmiri, hem hâkimi, hem belediye başkanı, hem noteri ve hem de askerî temsilcisi olduğu gibi evlenme-boşanma işlerinin, görev mahallinde bulunan vakıfların kontrolü ve diğer hizmetlerin de yürütücüsüdür. Bütün bu işleri gören kâdılar, görev süreleri içerisinde görmüş oldukları davâları bir sicile kaydettikleri gibi, gerek devlet merkezinden, gerekse diğer yerlerden kendisine gönderilmiş olan her türlü resmî ve özel yazıları da bu defterlere kaydederlerdi. Bunun içindir ki, kâdıların tutmuş olduğu bu defterlerde çok değişik türde belge bulunmaktadır. 1070-1071 senelerinde mahkemeye intikâl etmiş bütün olay ve belgeleri içine alan Konya'nın 10 numaralı sicili de bu özellikleri yansıtan defterlerdendir. Bu defterde, mülk satışları, alacak anlaşmazlıkları, mîrâs davâları, vasî ve vekîl ta'yînleri, evlenme-boşanma, nafaka bağlanması, darb, küfür, hırsızlık, köle ve câriye azâdı gibi çok değişik konuları ihtivâ eden hüccetlerin yanı sıra merkezden gönderilen fermân, berât ve tezkere gibi resmî nitelik taşıyan belgeler de yer almaktadır. Bu itibârla, bu kadar değişik konuda ve değişik türde belgeyi ihtivâ eden bu defter, Konya'nın o dönemdeki iktisâdî ve içtimâî hayatı açısından oldukça önemli bilgiler içerdiği gibi hem tarihçiler, hem de diğer sosyal bilimler alanlarında çalışan araştırmacıların faydalanabileceği ilk elden bir arşiv belgesidir.

NOTLAR

[1] Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, *Şer'iye Sicilleri I*, İstanbul 1988, s.198-199. Ancak son zamanlarda Konya'nın yeni bir sicili daha ortaya çıkarılmış ve bu sicil ilim alemine tanıtılmıştır. Bu konuda bkz. Yusuf Küçükdağ-A. Sefa Odabaşı, "Katalog'da Yer Almayan ve Yeni Ortaya Çıkan Bir Konya Şer'iye Sicili", *Yeni İpek Yolu, Konya Ticaret Odası Dergisi, Konya Kitabı V, Özel Sayı,* Konya 2002, s.3-14. Ayrıca aynı makale için bkz. Yusuf Küçükdağ, *Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler I*, Konya 2004, s.457-474.

[2] İzzet Sak, 2003, *10 Numaralı Konya Şer'iye Sicili (1070-1071 / 1659-1661)*, Konya.

[3] Bu vakfiyede, Mevlânâ Ebûssu'ûd Efendi ibn es-Seyyid Mes'ûd Efendi, Külâhçılar Sûku'nda vâki' sekiz ve Keçeciler Sûku'nda vâki' bir bâb dükkân olmak üzere toplam dokuz bâb dükkânını Alişerbetî Mahallesi'nde vâki' mescid-i şerîf mihrâbına vakfetmiştir (1-1). (Burada birinci rakam defterin sayfa numarasını, ikinci rakam ise belgenin o sayfadaki sırasını göstermektedir).

[4] Yeni Han'da vefât eden Hızır zimmînin kaydedilmiş olan terekesinin toplam kıymeti 12.440 akça değerinde olup, teçhîz ve tekfînine 490, resm-i kısmetine 500 ve hüddâmiyesine de 100 akça olmak üzere toplam 1.090 akça masrafı olmuş ve bâki 11.350 akça terekesi kalmıştır (2-2).

[5] Bu fermânlar arasında Mevlânâ Hâcı Ali'nin tekâ'üdlüğü (3-3); Şerefeddin Câmi'i Nezâreti (4-2 ve 4-3) ; Deve kirâsı için re'âyânın rencîde edilmemesi (4-4); Kassâm-ı 'askeriye (5-2 ve 5-4); Aksarây Kâdısının Eski-il Kazâsı'na müdâhale etmemesi (6-3) hakkındaki fermânlar bulunmaktadır.

[6] Bunlar Sultân Alâeddîn Dârü'ş-şifâsı Tevliyeti (3-4) ve Elikesik Hanı Tevliyeti (3-5) hakkındaki berâtlardır.

[7] Bu mektuplar, Mevlânâ el-Hâc Ali'nin Tekâ'üdlüğü hakkında kâdıasker mektûbu (3-1); Kassâm-ı askeriye hakkında kâdıasker mektûbu (5-3); Eski-il Kazâsı'na ilhâk olunan köyler hakkında kâdıasker mektûbu (6-1) ve Konya'da sâkin sâdât-ı kirâm hakkında nakîbü'l-eşrâf mektûbudur (6-4).

[8] (4-1). Fetvâda: "Müstegallâtı sakfât olan bir vakfın mu'ayyen nâzırı var iken Amr bir tarîk ile kendiyü vakf-ı mezbûra yevmî şu kadar akça vazîfe ile nâzır ta'yîn itdirüp varup mütevelliden vazîfe taleb itdikde mütevelli şart-ı vâkıfa mugâyirdir diyu virmemeğe kâdir olur mu beyân buyurulup müsâb oluna el-cevâb Allahu a'lem olur" denilmektedir. Altındaki isimden, fetvânın, kısa bir süre önce ölen şeyhü'l-islâm Mehmed Bahâ'î Efendi tarafından verildiği anlaşılmaktadır. Mehmed Bahâ'î Efendi, Hoca Sadedin Efendi'nin torunu ve Rumeli kazaskerliğinde bulunmuş olan Abdülaziz Efendi'nin oğludur. 1043 / 1633'te Halep kâdısı iken vâli Ahmed Paşa tarafından tütüne iptilâsından dolayı işini görmeye vakti yoktur diye şikayet edilmesi üzerine, tütün yasağı bahanesiyle sıkı takibâtta bulunan IV. Murad tarafından Kıbrıs'a sürgün edilmiştir. Baha'î Efendi, iki sene sonra af olunarak Şam, Edirne ve İstanbul kâdılıklarıyla kazaskerlikte bulunduktan sonra 1059 Receb / 1649 Ağustos'da Abdürrahim Efendi'nin yerine şeyhülislâm olmuştur. Ancak ocak ağaları ile geçinemediğinden, 1061Cemâziye'l-evvel / 1651 Nisan'ında azlolunarak Bergama'ya sürgün edilmiştir. Kısa bir süre sonra 1062 Ramazan / 1652 Ağustos'ta, Siyavuş Paşa'nın desteği ile ikinci defe şeyhülislamlığa getirilmiş ve 13 Safer 1064 / 3 Ocak 1654 tarihinde de vefat etmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.3-Kısım 2, Ankara 1982, s.468-470.

[9] Mektûbun altında, "el-fakîr Mehmed el-kâdı bi-asker-i Anadolu el-ma'mûre" kaydı bulunmaktadır.

[10] Hasâd hüccetinde, Mîr-mîrân-ı Karaman olan Mustafa Paşa hazretlerinin mütesellimi Ramazan Ağa tarafından bu husus için görevlendirdiği vekili ve kethüdâsı olan Mehmed Ağa, mahkemeye Konya Sancağı'nda Aladağ Kazâsı'na tâbi' Mahmûdcalar nâm karye'den bir mikdâr kiraz ile bir deste arpa sünbülesini ihzâr ederek: "kurâ ve mezâri'de zirâ'at ve hırâset olunan mahsûlden ba'zısı yetişüp harman olmağa ve sürülüp savrulmağa kâbil olup kânûn-ı kadîm üzere hasâdın vakt ve zamânı olmağın vâki'-i hâl tahrîr olunmak matlûbumdur" deyince, ihzâr olunan arpa sünbülesine bakılmış ve harman olmaya ve sürülüp savrulmaya müsâit olduğu ve aynı zamanda hasâdın da vaktinin geldiği bildirilerek, 1660 senesi Konya hasâdının 8 Ramazân 1070 / 18 Mayıs 1660 tarihinde başlamasına karar verilmiştir.

[11] (7-1). Bu, bir mülk satış hücceti olup, Dinkeş Mahallesi'nde sâkin Ma'den bin Ahmed'in Şa'bân bin Ya'kûb'a aynı mahallede bulunan mülk menzilini bin üç yüz akçaya satması ile ilgilidir.

[12] Bu sayfada üç tane hüccet yer almıştır. Bunlardan biri, Sille nâm karyede iken ölen Ahî nâm zimmînin sagîr oğlu Andon'a babasından intikâl eden emvâl ve erzâkını hıfza annesi Gülbânu'nun vasî ta'yîn edilmesi (239-2); diğeri, Konyalı Mustafâ Beşe ibn Sefer'in el-Hâc Abdullah ibn İbrahim Beşe'ye Buzhâne kurbunda olup, her sene Şeyh Vefa Vakfı'na on akça icâresi olan iki tahta bağını on bir bin akçaya satması (239-3); üçüncüsü de Konyalı Sünbül bin İbâdullah'ın korumasında olan Mehmed bin Süleymân adlı sagîre, yevmî beşer akça nafaka ve kisve bahâ takdîr edilmesi ile ilgilidir (239-4).

[13] Bu fermân, ellerinde bulunan yerleri ekip biçmeyen ve bırakıp giderek, başkasının topraklarını eken re'âyâ hakkında Karaman Eyâleti vâlisi ve Konya kâdısına gönderilen bir fermândır.

[14] (295-1). Pîrî Mehmed Pâşâ Zâviyesi'nin meşîhatı ve tevliyeti Seyyid Abdülhay ve Seyyid Abdülehad üzerlerinde olup kusurları yok iken, Mehmed veled-i Emrullah bunların elinden alıp gadr etmekle gerü alınıp mezbûrân Seyyid Abdülhay ve Seyyid Abdülehad'a verilmesi husûsunda Konya kâdısı Mevlânâ Abdurrahman inhâ etmekle, kendilerine bu berât verilmiştir. (4 Rebî'ü'l-âhir 1071 / 7 Kasım 1660).

[15] (295-2). Konya Menzili, menzilcisi Kürd Mehmed'in senesi tamam olmakla, a'yân-ı vilâyet ve ahâli-i memleket ma'rifetiyle ta'yîn olunan elli hâneden elli bin akça ve sâ'ir hâneler iki yüz kırk bin akça imdâd eylemek üzere cem'an iki yüz doksan bin akçaya Konyalı Ali Beşe ibn Hüseyin'e verilmiştir. Toplam yirmi dokuz değişik mahalleden 52 hânenin imdâd edeceği kaydedilmiştir. Bununla birlikte "iki hâne ziyâde olup sâir tekâlîf de hesâb olunacakdır" denilmektedir. (1 Cemâziye'l-evvel 1071 / 2 Ocak 1661).

[16] (295-3). Konya menzili, bin yetmiş bir senesi Cemâziye'l-ûlâ gurresinden bir sene tamamına değin iki yüz doksan bin akçaya Ali Beşe ibn Hüseyin'e iltizâma verilmiştir. (1 Cemâziye'l-evvel 1071 / 2 Ocak 1661).

[17] (259-3). Bu belge Karapınar Evkâfından Eymir Karyesi'nin Serbestlik Fermânı olup, 9 Safer 1054 / 17 Nisan 1644 tarihini taşımaktadır.

[18] (263-3). Bu belge, Şeyh Şibli Zâviyesi şeyh ve mütevelliliğine; beglerbegi voyvodaları, sancak begleri, subaşıları ve sâir ehl-i örfün müdâhale etmemeleri hakkında bir fermân olup, 21-29 Safer 1059 / 6-14 Mart 1649 tarihini taşımaktadır.

[19] (269-1-2-3). Bu belgeler, sırasıyla Sâhibatâ Câmi'i hâfız ve mü'ezzin berâtı (11-20 Şevvâl 1066 / 2-11 Ağustos 1656), Hângâh Câmi'i cüz'hân berâtı (21-29 Şevvâl 1066 / 12-20 Ağustos 1656) ve Esenlü Mahallesi mescidi imâm berâtıdır (11-20 Şevvâl 1066 / 2-11 Ağustos 1656). Bunun yanında 270-2-3 ise, Hângâh Câmi'i cüzhân berâtı (11-20 Şevvâl 1066 / 2-11 Ağustos 1656) ile Mahmûd Pâşâ Mescidi imâm ve yasin-hân berâtlarıdır (11-20 Şevvâl 1066 / 2-11 Ağustos 1656).

[20] (259-1-2). Bu belgelerden birincisi Esb-keşân Mukâta'ası köylerinin vergi kaydı (26 Şa'bân 1067 / 9 Haziran 1657), ikincisi ise Esb-keşân vergisi hakkında bir berâttır (29 Şa'bân 1067 / 12 Haziran 1657).

[21] (291-2). Bu belge yeniçeri ağasının mektûbu gereğince yazılmış olan bir fermân olup, yeniçerilere karışılmaması hakkındadır (11-20 Zî'l-hicce 1069 / 30 Ağustos-9 Eylül 1659).

[22] (4-1). Geniş bilgi için bakınız dip not. 8.

[23] (246-1). Fetvânın altında "Ketebehu Mehmed el-fakîr afa 'anhu" kaydı bulunmaktadır ki buradan fetvâyı verenin dönemin şeyhülislâmı Bursalı Mehmed Efendi (Esirî) olduğu tahmin edilmektedir. Mehmed Efendi, medreseden yetişmiş, Mekke kâdısı olup, İstanbul'dan İskenderiye'ye giderken, Rodos adası taraflarında Malta korsanlarının eline esir düşmüş ve bir müddet sonra kurtarılarak memleketine dönmüştür. Bu sebeple de kendisine Esirî denilmiştir. Anadolu kazaskeri iken Bolvî Mustafa Efendi'nin yerine Receb 1069 / Nisan

1659'da şeyhülislâm olmuştur. Köprülü Fazıl Ahmed Paşa ile bir konuşmasından dolayı Receb 1072 / Şubat 1662'de görevden alınarak, memleketi Bursa'ya gönderilmiştir. Mehmed Efendi 1092 / 1681'de vefat etmiştir. Uzunçarşılı, 477-478.

[24] (256-2). Fetvânın altında "es-Seyyid Mehmed el-fakîr afa 'anhu" kaydı bulunmaktadır.

[25] (277-3). Fetvânın altında "Ketebehu Ebu Sa'îd el-fakîr afa 'anhu" kaydı bulunmaktadır ki, bu Ebu Sa'îd Efendi, Şeyhülislâm Esad Efendi'nin oğlu ve Hoca Sadedin Efendi'nin torunudur. Babası sayesinde yükselerek, bir medresede ders okutacak ilmî kudreti olmadığından kâdılığa geçmiş ve 1034 / 1625'de İstanbul Kâdısı olmuştur. Ebu Sa'îd Efendi, 1053 / 1644'de Yahya Efendi'nin vefatı üzerine şeyhülislâm olmuş ve Zî'l-ka'de 1055 / Aralık 1645'de azl olunarak, Ramazan 1061 / Ağustos 1651'de ikinci defa şeyhülislamlığa getirilmiştir. Bir sene sonra tekrar azl olunup, Safer 1064 / Ocak 1654'de şeyhülislâm Bahâ'î Efendi'nin vefatı üzerine üçüncü defa şeyhülislâm olmuştur. Receb 1065 / Mayıs 1655'de çıkan isyanda âsiler tarafından azl ettirilip, Gelibolu'ya sürgün edilmiştir. Bir süre sonra İstanbul'a dönmüş ve Zî'l-ka'de 1072 / Haziran 1662'de vefat etmiştir. Uzunçarşılı, 465-466.

[26] (283-2). "Ketebehu Mehmed el-fakîr afa 'anhu" kaydı mevcûttur.

[27] (284-1). "Ketebehu Mehmed el-fakîr afa 'anhu" kaydı mevcûttur.

[28] Mülk satış hüccetlerinin listesi ve belge numaraları için bkz. Sak, *10 Numaralı Sicil*, s.491.

[29] Alacak davâları ile ilgili belgeler şunlardır: 8-3, 14-2-3, 19-2, 21-3, 34-3, 38-2, 45-3, 47-2, 57-2, 68-3, 74-2, 76-3, 82-2, 88-3, 89-1, 94-1, 99-2-3, 100-2-3, 101-1, 104-1-3, 118-2, 120-2, 122-3, 126-2, 131-4, 136-1, 137-1, 150-1-2-3, 153-4, 154-3, 155-2, 160-2, 175-5, 180-3, 182-3, 187-2, 194-4, 195-1-2, 197-1-2-3, 198-3, 199-1, 205-1, 207-3, 212-4, 215-1, 218-5, 219-3, 221-2, 224-2-5, 225-1, 227-3, 229-1, 230-2-5, 232-4, 234-3, 236-1-2, 238-3.

[30] Bu belgeler: 57-1, 58-3, 87-5, 128-1-5, 147-2, 159-3, 164-1, 176-2, 174-6, 187-3, 201-4, 218-4, 236-3'dür.

[31] Vakıf alacak davâsı ile ilgili belgeler; 33-1, 35-3, 137-2, 163-4, 185-2, 195-5, 196-5, 204-1, 220-2, 235-2, 238-1'dir.

[32] Bunlar; 29-1, 36-4, 73-3, 74-1'dir.

[33] Bunlar; 209-1-2, 211-1, 221-3'dür.

[34] Bu belgeler; 21-1, 24-1-2, 37-1, 40-1, 41-2, 44-1, 45-4, 48-1, 59-2, 60-1, 67-4, 70-2, 75-1, 84-1, 92-1, 93-2, 109-2, 110-1-2, 112-3, 115-2, 119-2-3, 127-5, 131-1, 134-3, 148-4, 166-2, 167-5, 168-2, 169-1, 175-2, 176-3, 190-1, 194-3, 202-1, 209-3, 210-3, 212-3, 222-1'dir.

[35] Muhâla'a ile ilgili belgeler; 23-3, 31-3, 33-2, 38-3, 43-3, 48-4, 54-3, 78-1, 93-4, 94-3, 102-1, 105-3, 122-1, 124-3, 129-4, 134-5, 137-5-6, 138-5, 143-2-5, 145-4, 146-2, 158-4, 159-2, 160-6, 161-3, 166-5, 171-5, 172-3, 174-3, 180-4, 192-5, 193-1, 199-3, 201-3, 214-2, 219-1, 228-3, 230-1'dir.

[36] Muhâla'a hakkında geniş bilgi için bkz. İzzet Sak-Alaaddin Aköz, "Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma İle Sona Erdirilmesi : Muhâla'a (18.Yüzyıl Konya Şer'iye Sicillerine Göre)", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 15, Konya 2004, s.91-140.

[37] Bu konu ile ilgili belgeler; 8-1, 17-2, 19-1, 20-1, 21-2, 26-2, 42-4, 43-4, 49-3, 56-1-2-3, 62-3, 87-2, 96-1, 109-4, 112-2, 113-5, 123-2, 129-6, 149-1-4, 163-2, 168-4, 172-1, 176-2, 178-1, 182-4-5, 183-4, 186-5, 198-2, 213-1, 221-1, 226-2, 232-3, 234-4'dür.

[38] Talâkla ilgili belgeler şunlardır: 20-4, 32-3, 46-4, 59-1, 63-1, 75-3, 81-4, 92-3, 101-3, 112-1, 113-1, 117-3, 139-2, 142-3, 145-6, 151-2, 158-2, 160-1, 168-3, 178-3, 184-1, 186-3, 187-1, 197-4, 203-3, 225-4, 231-2, 236-4.

[39] Bu belgeler; 9-2, 36-1, 63-3, 76-2, 91-1, 128-6, 138-3, 154-4, 155-4, 165-1, 177-3, 193-3, 196-3-4, 200-3, 207-4, 209-4, 213-4, 217-2, 232-2'dir.

[40] Bunlar; 23-2, 59-4, 70-1, 92-4, 105-2, 113-2, 115-4, 116-3, 117-4, 130-1, 138-4, 147-4'dür.

[41] Hırsızlıkla ilgili kayıtlar; 46-1, 68-1, 95-2-3, 111-3-4, 124-1-2, 191-4, 195-3, 205-4, 237-1'dir.

[42] Bunlar; 32-2, 50-2, 64-2-3, 95-4, 158-3, 159-1-4, 164-3, 195-4, 204-1'dir.

[43] Mülk hibesi ile ilgili belgeler; 7-4, 83-4, 93-3, 129-2, 131-2, 134-4, 143-6, 157-2, 163-2, 182-1, 193-2'dir.

[44] Nâmzedden ayrılma ile ilgili belgeler; 44-3, 46-3, 94-4, 137-3, 154-5, 165-2-4, 222-2'dir.

[45] Boşanma irâdesini karısına verenlerle ilgili belgeler; 46-2, 82-4, 96-3, 104-2, 121-2, 216-2'dir.

[46] Bunlar; 109-3, 111-1, 133-5, 134-1, 135-1-2'dir.

[47] Abd-ı âbık hakkında geniş bilgi için bkz. İzzet Sak, *Şer'iye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler (17. ve 18. Yüzyıllar)*, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1992, s.149-164.

[48] Kaçak kölelerle ilgili belgeler şunlardır: 49-2, 88-1, 123-1, 133-3, 189-1.

[49] Bunlar; 60-3, 81-1, 126-4, 204-3'dür.

[50] Meselâ, uzun boylu Tuncirüyyü'l-asl Abdullah bin Abdulmennân bunlardan biridir. Zenci olan Abdullah, Seydişehri Kazâsı'na tâbi' Camlandı (Çalmantı) Karyesinden Abdî ibn el-Hâc İbâdullah'ı davâ ederek: "Nuzumla nâm karyede sâkin el-Hâc Himmet nâm kimesne hâl-i sıhhatinde iken beni tedbîr-i mutlâk ile müdebber idüp fevt oldukdan sonra ben azâd olmuş iken vârisleri mezkûr Abdî'ye beni rıkk olmak üzere bey' eylemiş su'âl olunup takrîri tahrîr ve icrâ-yı şer' olunması matlûbumdur" deyince şâhidlerin şehâdetiyle azâdlığını kazanmıştır (60-3).

[51] Meselâ, orta boylu, açık kaşlı, gök gözlü, Lehiyyü'l-asl, Turdek nâm zimmîye daha önceden köle olan Endiryâz, sâhibinin oğlu Erkîl nâm zimmîyi davâ ederek: "hâlik-i mezbûr mukaddemâ hâl-i sıhhatinde iken hasbeten lillahi'l-azîm cümle mâlından beni azâd ve mülkünden ıtlâk eylemiş iken beni rıkk olmak üzere istihdâm murâd ider su'âl olunsun" diyerek, iddiâlarını şahitlerle ispatlayıp, azâd olmuştur (81-1).

[52] Bu belgeler; 132-1-2, 133-2, 134-2'dir.

[53] Bunlar; 35-1, 39-2, 61-1, 62-1'dir.

[54] Vasî ta'yîn belgeleri şunlardır: 8-4, 16-4, 17-4-5, 37-3, 45-1, 48-5, 63-2, 68-4, 70-3, 86-4, 91-3, 98-2, 114-4, 116-4, 120-4, 125-3-5, 135-5, 136-3, 146-5, 150-4, 154-6, 157-3-6, 161-4, 164-5, 170-5, 172-5, 174-4, 177-6, 181-5, 184-6, 190-4, 205-2, 207-1, 208-3, 211-5, 214-5, 218-3, 219-4, 231-1-5, 233-2, 235-3-4, 239-2.

[55] Bunlar; 96-4, 111-2, 126-3, 128-3, 140-1, 177-4, 189-2, 190-3, 203-5, 227-1-4'dür.

[56] Bu belgeler; 10-4, 52-1, 79-2, 87-1, 108-3, 165-3, 215-3'dür. Köle ve câriye azâdı ile ilgili geniş bilgi için bkz. Sak, *Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler*, s. 85 vd.

[57] Nafaka bağlanması konusundaki hüccetler şunlardır: 27-4, 63-4, 71-4, 85-2, 87-4, 117-1, 121-3, 124-4, 125-4, 128-2-4, 140-5, 151-5, 161-1, 171-2, 177-2, 178-5, 181-3, 188-2, 217-1-4, 224-4, 239-4.

[58] Konyâ sâkinlerinden Mahmûd bin Ahmed mahkemeye gelerek: "dünkü gün vakt-ı asrda kendi bağım içinde vâki' su cârî olan havza sulbiye sagîre kızım Âişe düşüp suya gark olup fevt olup cânib-i şer'den üzerine varılup keşf ve tahrîr olunması matlûbumdur" deyince keşif için mahkeme tarafından Mevlânâ Ahmed Çelebi ta'yîn olunup, o da Karaman Eyâleti vâlisi Mustafa Pâşâ'nın mütesellimi Mehmed Ağa tarafından bu husûs için ta'yîn edilen Şahin Ağa ile birlikte olay yerine gitmişler ve durumu keşf etmişlerdir (101-4). (6 Zî'l-ka'de 1070 / 14 Temmuz 1660).

[59] Sa'îd-ili Nâhiyesi'ne tâbi' Lâdik nâm karye ahâlisinden Sefer bin Koca tarîk-i 'âmmda giderken Hasan bin Cancan nâm kimsenin duvarı dibine düşerek ölmüş ve keşf için Mevlânâ Hüseyin Efendi gönderilmiştir. Hüseyin Efendi de Konya mütesellimi olan Osmân Ağa tarafından bu iş için görevlendirilen Mustafa Ağa ve diğer kimselerle birlikte Sefer'in cesedinin üzerine varılıp keşf edilmiş ve "eser-i cerâhatdan bir nesnesi zâhir olmayup hatf-ı enfe fevt olduğu" kaydedilmiştir (172-4). (17 Rebî'ü'l-evvel 1071 / 20 Kasım 1660).

[60] Hatunsarâyı Nâhiyesi'ne tâbi' Botsa nâm karye ahâlisinden Teslîme bint-i Satı nâm hatun sara zahmetine mübtelâ olmakla, damadı Bostan nâm kimsenin evinde, sarası tuttuğu bir anda, ateşe düşüp yaralanmış ve üç gün hasta yattıktan sonra da ölmüştür. Keşif için Fahrü'l-kuzât Mevlânâ Abdurrahman Efendi ta'yîn olunmuş, o da Karaman Eyâleti Beylerbeyi Mustafa Pâşâ'nın mütesellimi Osman Ağa tarafından bu husus için ta'yîn olunan Yusuf Ağa ve diğerleri ile birlikte Bostan'ın evine gitmişler ve Teslîme Hatun'un cesedini incelediklerinde "sol kolunda ve sol koltuğundan yanına varınca ihrâk-ı bi'n-nâr" olduğunu keşfetmişlerdir (180-1). (2 Rebî'ü'l-âhir 1071 / 4 Aralık 1660).

[61] Çıralımescid Mahallesi'nden mefâhirü'l-kuzât Mevlânâ Mehmed Efendi'nin hizmetkârı Mehmed bin Hâcı adlı şâb (genç delikanlı) yatırken gece yarısı oda yıkılıp, Receb altında kalıp fevt olmuştur. Bunun üzerine keşif için Mevlânâ Mehmed Çelebi ta'yîn olunmuş ve o da, Konya mütesellimi Osmân Ağa'nın ta'yîn etmiş olduğu İsma'îl Ağa ve diğerleri ile Mehmed Efendi'nin evine giderek, keşifte bulunmuşlar ve durumu tespit ederek, tescîl etmişlerdir (237-3). (15 Receb 1071 / 16 Mart 1661).

[62] Bunlar; 15-4, 86-3, 87-3, 137-4'dür.

[63] (220-3). Türbe-i Celâliye Mahallesi sâkinlerinden Cemîle bint-i Ramazân nâm hatun, mahkemede kocası Pîr Ahmed bin Pîr Bende'yi davâ ederek: "zevcim mezbûr Pîr Ahmed bugün bî-gayr-i hak hilâf-ı şer' odun ile beni darb idüp dişime rast gelmeğle ön dişimin birini ihrâc eyledi su'âl olunsun" deyince, kocası iddi'âları reddetmiş ve Cemîle'den sözlerini isbâtlayacak şâhid istenmiştir. Ancak Cemîle iddi'âlarını şâhidlendiremeyince, kocasına darb edip dişini çıkarmadığına yemîn teklîf olunmuş, o da yemîn ederek karısının iddi'âlarından kurtulmuştur. (11-20 Cemâziye'l-âhir 1071 / 11-20 Şubat 1661).

[64] (127-1). (11-20 Zî'l-hicce 1070 / 18-27 Ağustos 1660).

[65] (43-2). (1-10 Şa'bân 1070 / 12-21 Nisan 1660).

[66] (95-4). (11-20 Şevvâl 1070 / 20-29 Haziran 1660).

[67] (139-3). (21-30 Muharrem 1071 / 26 Eylül-5 Ekim 1660).

[68] (218-5). (11-20 Cemâziye'l-âhir 1071 / 11-20 Şubat 1661).

[69] (225-4). (21-29 Cemâziye'l-âhir 1071 / 21 Şubat-1 Mart 1661).

[70] (219-1). (13 Cemâziye'l-âhir 1071 / 13 Şubat 1661).

[71] (38-3 ve 201-3). (1-10 Şa'bân 1070 / 12-21 Nisan 1660 ve 28 Cemâziye'l-evvel 1070 / 29 Ocak 1661).

[72] (102-3). Aksinle Mahallesi'nden Mustafa bin Veli mahkemeye gelerek: "benim içün menziline nâ-mahrem dâhil oldu diyü ashâb-ı ağrâzdan mahalle hatunları güft ve gû eylemişler zevcem Sâliha Hatun'un keyfiyet-i hâli mahalle ahâlisinden su'âl olunsun" deyince mahalle ahâlisi söylenilenlerin doğru olmadığını ve Sâliha Hatun'un "perhizkâr sâliha" olduğunu haber vermişlerdir. (6 Zî'l-ka'de 1070 / 14 Temmuz 1660).

[73] (107-3). Bu belgeyi tescîl ettiren ise hâlâ şehir subaşısı olan Ali Beg'dir. Ali Beg, Aksinle Mahallesi'nden Mustafa bin Veli'yi mahkemeye getirerek, onun huzurunda: "Mustafa'nın kızı Râziye nâm bikr içün bekâreti zâile olmuş diyü istimâ' eyledim üstâd kâbileler yoklamasın taleb iderim" deyince kâbile hatunlar, Râziye'yi Eskibazar Hamamı'na götürüp, mu'âyene etmişler ve söylenilenlerin ashâb-ı ağrâz sözleri olup, kızın hâlâ bâkire olduğunu mahkemeye haber vermişlerdir. (10 Zî'l-ka'de 1070 / 18 Temmuz 1660).

[74] (8-4). (3 Receb 1070 / 15 Mart 1660).

[75] (128-4). (1 Muharrem 1070 / 6 Eylül 1660).

[76] (158-4). (21-29 Safer 1071 / 26 Ekim-3 Kasım 1660).

[77] (215-3). Hâcıeymir Mahallesi'nden Kerîme bint-i Mehmed Çavuş nâm hatun, orta boylu, sarışın ve Rusiyyü'l-asl olan cârîyesi Mümtâz bint-i Abdullah'ı hasbeten lillahi'l-azîm azâd ettikten sonra, ona bir demirlü sandık, bir kebîr tencere, iki sahan, bir yorgan, bir beledî döşek, iki kilim, iki palaz, bir tâbe, bir tas, dört lengerî ve bir tâbhânesini hibe etmiştir. (1-10 Cemâziye'l-âhir 1071 / 1-10 Şubat 1661).

[78] (239-2). (11-20 Receb 1071 / 12-21 Mart 1661).

[79] (62-2). (29 Şa'bân 1070 / 10 Mayıs 1660).

[80] (75-1). (21-30 Ramazân 1070 / 31 Mayıs-9 Haziran 1660).

[81] (101-1). (4 Zî'l-kâ'de 1070 / 12 Temmuz 1660).

[82] (237-1). (13 Receb 1071 / 14 Mart 1661).

[83] (108-4). (11-20 Zî'l-ka'de 1070 / 19-28 Temmuz 1660).

[84] (65-1). (1 Ramazân 1070 / 11 Mayıs 1660).

[85] (115-4). (21-30 Zî'l-ka'de 1070 / 29 Temmuz-7 Ağustos 1660).

[86] (195-3). (11-20 Cemâziye'l-evvel 1071 / 11-20 Ocak 1661).

[87] (77-2). (25 Ramazân 1070 / 4 Haziran 1660).

[88] (167-1). (1-10 Rebî'ü'l-evvel 1071 / 4-13 Kasım 1660).

[89] (94-2). (25 Şevvâl 1070 / 4 Temmuz 1660).

[90] (165-2). (1-10 Rebî'ü'l-evvel 1071 / 4-13 Kasım 1660).

[91] (166-1). (1-10 Rebî'ü'l-evvel 1071 / 4-13 Kasım 1660).

[92] (75-2). (21-30 Ramazân 1070 / 31 Mayıs-9 Haziran 1660).

[93] (237-2). (28 Cemâziye'l-evvel 1071 / 29 Ocak 1661).

[94] (175-4). (21-30 Rebî'ü'l-evvel 1071 / 24 Kasım-3 Aralık 1660).

[95] (140-4). (21-30 Muharrem 1071 / 26 Eylül-5 Ekim 1660).

[96] (137-5 ve 161-3). (22 Muharrem 1071 / 27 Eylül 1660 ve 21-29 Safer 1071 / 26 Ekim-3 Kasım 1660).

[97] (165-4). (1-10 Rebî'ü'l-evvel 1071 / 4-13 Kasım 1660).

[98] (46-1ve 181-2). Ankara sâkinlerinden olup, ticâret tarîkiyle gelip, Konya'da Kapan Hanı'nda müsâfiren kalan el-Hâc Halîl bin el-Hâc Ahmed'in davâsıdır. el-Hâc Halîl Şeyh Sadreddîn Mahallesi'nden Satılmış bin Mevlûd'ü davâ ederek: "Satılmış bu gün han-ı mezkûrda odama gelüp astar almak murâd idüp astarlarıma nazar idüp bazar idemeyüp odadan taşra çıkdıkda ben ardınca çıkup kürkü altında üç astarımı almış ihfâ eylemekle yedinden aldım su'âl olunsun" deyince Satılmış göstermek için aldığını, el-Hâc Halîl ise göstermek için vermediğini söylemiş ve Satılmış'dan astarları geri vermesi istenmiştir (46-1). (10 Şa'bân 1070 / 21 Nisan 1660). Ankaralı olup da Konya mahkemesine davâ için gelenlerden biri de Ali bin Ahmed'dir. Ali, es-Seyyid İbrahîm Çelebi ibn Mustafa'dan on sekiz bin akçaya satın almış olduğu Gülistân adlı cârîyenin kusurlu olduğunu ve geri i'âde etmek istediğini ifâde etmiş, ancak bütün kusurları ile aldığı için davâdan men edilmiştir (181-2). (10 Rebî'ü'l-âhir 1071 / 13 Aralık 1660).

[99] (98-3, 110-2, 123-2). Bu üç belge, Antalyalı olup, Konya'ya ticâret için gelen ve Alaca Han'da vefât eden Mûsâ bin Bâli'nin terekesi ile ilgilidir.

[100] (92-2). Bolu Sancağı'na tâbi' Kayadibi Köyünden Bilâl bin Zâhid, dokuz ay önce Konyalı Ramazân'dan sıpalı bir kısrağı yirmi beş riyâlî guruşa satın almıştır. Ancak kısrağın Uluborlu Kazâsı'ndan Ali bin Oğuz'un mülkünden kaçtığı ortaya çıkar ve sâhibi kısrağını geri alır. Bunun üzerine Bilâl de Ramazân'a ödemiş olduğu parayı geri almıştır. (21-29 Şa'bân 1070 / 2-10 Mayıs 1660).

[101] (195-2). Bu, aslen Konyalı olup, Bursa'da sâkin olan Hasan bin Ali'nin vekîli Mehmed Beşe ibn Osmân Beşe vasıtası ile Lâdikli Ali bin Hüseyin üzerine açmış olduğu davâdır. Mehmed Beşe, Ali'yi davâ ederek: "müvekkilim mezbûr Hasan'ın merkûm Ali'de yirmi beş riyâlî guruş ve on dört kile buğdayı ve bir kanglısı var imiş vekâletim hasebiyle taleb iderin su'âl olunsun" deyince Ali, "Hasan'ın bende camus bahâsından bin beş yüz akçası ve kanglı bahâsından beş yüz akçası vardır on dört kile buğdayı bey' idiver dimekle beş yüz akçaya bey' eyledim cem'an iki bin beş yüz akçası vardır" diyerek borcunu kabul edince, ödemesi için Ali'ye tenbîhte bulunulmuştur. (11-20 Cemâziye'l-evvel 1071 / 12-21 Ocak 1661). Bunun üzerine, kısa bir süre sonra Ali'nin borcunu ödediği görülmektedir. (12 Cemâziye'l-evvel 1071 / 13 Ocak 1661) (198-3).

[102] (147-2). Bu bir alacak teslîm alımını tescîldir. Kayseriyeli olup hâlâ Girid cezîresinde re'isü'l-küttâb olan Mehmed Efendi'nin oğlu Ali Çelebi'nin vekili ve dayısı olan Osmân Çelebi ibn Ca'fer, Karaman Eyâleti avârızı cem'ine me'mûr olan Hasan Ağa'ya satılmış olan bir katar katırın kıymeti olan otuz bin akçanın yirmi beş bin akçasını teslîm aldığını tescîl ettirmiştir. (8 Safer 1071 / 13 Ekim 1660).

[103] (30-3). Bu bir köle hibesi davâsıdır. Kütahyalı Mehmed bin Ahmed, Ilgınlı Yûnus bin Abdurrahman'a bir sene önce Ali adında bir köle hibe ettiğini ve karşılığında da bir tüfenk ve bir bargir vermeyi vaat ettiğini söyleyerek davâ etmiş, ancak Yûnus, köleyi geri i'âde ettiğini belirterek hibeyi reddetmiştir. Bunun üzerine Mehmed köleyi geri aldığını itirâf etmiştir. (15 Receb 1070 / 27 Mart 1660).

[104] (135-4). Bu, aslen Konyalı olup, Erzurum'da ikâmet eden Mustafa bin Hasan'ın, babasından intikâl eden mîrâstan olan hissesini kardeşi Abdünnebi'ye bin akçaya sattığının hüccetidir. (11-20 Muharrem 1071 / 16-25 Eylül 1660).

[105] Üsküdar ile ilgili olanların beş adet belgesi bulunmaktadır. Bunlardan ikisi (144-1, 144-2) Üsküdar'ın Selmânağa Mahallesi'nden olan Arslan Ağa'nın Konya'da Atbazarı Kapusu hâricinde yaptırmış olduğu hanın yanması üzerine, onun tamiri için vekil ta'yîn etme ve ta'mîr edilen hanın kirâya verilmesi ile ilgilidir. Diğerleri ise, mülk satışı (151-1), alacak davâsı (207-3) ve mirâs hissesi satışı hüccetleridir (216-4).

[106] (26-1). Halebli Abdünnâsır bin Abdülkâdir'in Türkmân tâ'ifesinden Mûsâ Hâcılı Cemâ'ati'nden Veli bin Sarı Mehmed'de altmış esedî guruş alacağı olduğunu tescîl ettirmesidir. (20 Receb 1070 / 1 Nisan 1660).

[107] (118-1). Musullu olup, Konya'da vefât eden Tâcir Mehmed bin Abdüsselâm bin Mehmed el-Hamamî'nin beytü'l-mâl emîni elinde bulunan muhallefâtının mirâsçıları tarafından teslîm alındığının tescîlidir. (11-20 Zî'l-ka'de 1070 / 19-28 Temmuz 1660).

ŞER'İYE SİCİLLERİNDE 16. ve 19. YÜZYILLAR ARASINDA KONYA'DA MAHALLE ADLARI

Mehmet Ali UZ*
Bekir ŞAHİN**

ÖZET

Selçuklu ve Karamanoğlu dönemlerinde Konya mahalleleri ve nüfus hareketleri ile ilgili kaynaklar son derece sınırlıdır.

Osmanlı döneminde ise ülkenin nüfusu, malî kaynakları, yer altı ve yer üstü varlıkları ile ilgili istatistikî bilgiler titizlikle korunmaya başlanmış ve bunların çoğu günümüze kadar intikal etmiştir.

Bu kaynakların en önemlilerinden birisi de her il için ayrı ayrı tutulan Şer'iye Sicilleri'dir. Bilinen Konya Şer'iye Sicillerinin tamamı 151 cilttir. Bir cilt de son yıllarda ortaya çıkmıştır. Araştırmamıza konu olan Şer'iye Sicilleri'nde Konya mahalle adları için elliye yakın Şer'iye Sicili taranarak dört asır içersinde kullanılan mahalle adları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu, Karamanoğlu, Konya mahalleleri, Şer'iye Sicilleri.

ABSTRACT

THE NAMES OF THE STREETS IN LAW-COURT REGISTRATIONS BETWEEN THE 16 th AND 19 th CENTURLES

The resources on the streets of Konya and population activities in Konya are ultimately limited.

As for Ottoman Empire, statistical data of the population, economic resources, properties of subterranean sources of the country began to be protected perfectly and most of them proceeded till today.One of the most significant of these resourses is the law-court registrations which were unique for each city. All known law-court registrations are 151 volumes. One of them has

** Av. Araştırmacı - Yazar*
*** Konya Bölge Yama Eserler Kütüphanesi Müdürü*

been occured recently. The law-court registrations, qhich is the subject of our research, all the names of the streets triedtobe detected. By scanning nearly fifty law court registrations.

Key Words: Seljukian, The Karamanids, The Streets in Konya, Law-Court Registrations.

GİRİŞ

Konya'nın, Anadolu Selçukluları döneminden itibaren bir ilim merkezi olması yanında sosyo-ekonomik hayatında da büyük gelişmeler olmuş, kurulan zengin vakıflar sayesinde şehircilik ve imar hareketlerinde de zirveye ulaşılmıştır.

Yeni kurulan mahalleler, halkın ihtiyacını karşılayacak müesseselere kavuşturulmuş, zamanın devlet adamları ve zenginleri, âdeta biribirleriyle yarışırcasına, yaşanan meskun mahalleri, halkın ihtiyaçlarını karşılayacak ibadethane, sosyal tesis ve görkemli tarihî yapılarla süslemişlerdir.

Yahya Kemal'in dediği gibi toplum olarak, manevî hayatını günlük yaşantısına yansıtmış, inançları, örf-âdetleri, türbeleri, tekkeleri, tarihî eserleri, musikîsi ile yaşamını birleştirmiş; hatta yer altındaki ölüleriyle birlikte sayılmış ve bu anlayış sebebiyle de mahallelerine rasgele isimler vermek yerine, mahallesindeki tanınmış bir insanın, bir ibadethane veya yatırın adını vermeyi tercih etmiştir. Asırlardır hayatiyetini devam ettiren mahallelerimizde bu gerçeği görmek mümkündür. Baykara da aynı gerçeği vurgular. Selçuklu döneminde de durum aynıdır[1].

Zaman içerisinde bazen, mahalle isimleri değişikliğe uğradığı gibi bazen aynı mahalle, birden ziyade isimle anılır. Bazen de imar hareketleri sebebiyle, günümüzde olduğu gibi, mahalle ile birlikte ismi de tamamen ortadan kalkar. İleride bunun örneklerini vermeye çalışacağız.

Araştırmamız sırasında bir husus dikkatimizi çekti. Mahallelere ad olarak verilen şahısların hemen hemen tamamına yakınının, Konya Müze Kütüphanesi'nde mevcut, 5 Şevval 1312 tarihli, "Hâzâ Mecmua-i İzam ve Evliya-i Kiram" adlı elyazması risalede ve benzer diğer listelerde yer alan isimlerden oluşmasıdır. Başka bir ifade ile Konyalı, çoğunlukla mahallelerine velî olarak bildiği insanların adını vermiştir[2].

Geçen birkaç asır içerisinde cami, mescit, imaret, han, hamam çeşme gibi pek çok tarihî eserle mahallere isimleri verilen şahsiyetlerin türbe ve kabirleri de kaybolmuştur. Hayatları ile ilgili bilgiler de tamamen yok olmuştur. Son 80-90 yıl içerisinde vakıflar talan edilirken, bazen cami ve mescit yerleri yanında türbeler ve yatır kabirleri bile özel mülkiyete geçmiştir. Konya'da bunun da örnekleri çoktur.

Osmanlı dönemi dahil, Selçuklu'dan Cumhuriyet'e kadar, Konya'da mahalle sayısı 180-220 arasındadır. Son yarım asır içerisinde Konya'da yeni kurulan mahallelerle bu sayı 263'e ulaşmış, imar değişiklikleri ile bazı mahalle adlarında da değişiklikler olmuştur. Hatta eskiden olduğu gibi bazı mahalleler tamamen ortadan kaldırılarak yerine yeni yerleşim merkezleri kurulmuştur. Bu değişiklik Selçuklu İlçesi'nde daha belirgindir. Meselâ bugünkü Nalçacı semtinde yer alan, Parsana Mahallesi ve Musalla üzüm bağları tamamen ortadan kalkmış nerede ise bunların isimleri bile unutulmaya başlamıştır. Aynı durum Osmanlı'nın son dönemlerinde de görülmektedir. Şer'iye Sicillerinde ve eski kayıtlarda, Konya'da bir Hacı Emir Mahallesi adı geçer.Yine Şer'iye Sicillerinden tespit ettiğimize göre bu mahalle, bugünkü Hükümet Binası ile çevresinde yer alan küçük bir mâhalledir. Mahallenin mescidi de Ulvî Sultan Mescidi'dir. Mahallenin güney sınırında Hacı Hasan Camii ve Kalecik Mahallesi yer alır. 19. yüzyıl sonlarına doğru hükümet binasının yapılması ile adı geçen mahalle, tamamen ortadan kalkmıştır. Kanunî döneminde bu mahalle, sadece dört haneden ibaretken, III. Murat döneminde hane sayısı artmış ve mahallenin mükellef sayısı 37'ye ulaşmıştır[3].

Tespit edebildiğimiz mahalle adları, Şer'iye Sicillerinin cilt ve sayfa numaraları, Hicrî ve Miladî tarihleri, tarihî mahallelerin bugün yoğun olarak yer aldığı bölgeler krokilerle gösterilmiştir.

Önce tespit edilen mahalle isimlerini ihtiva eden liste verilecek, yazımızın sonunda da gerekli değerlendirmeler yapılacaktır.

Mahalle adı	Şer'iye Sicili Cilt / Sayfa	Tarih	Krokideki Yeri
Abdülaziz Mah.	34/175	1099/ 1688	K.1
Abdülvahit Mah.	28/200	1095/1684	
Abdürreşit Mah.	5/48	1045/1635	
Abdülmuîn Mah.	148/133	1264/1848	
Abdülmümin Mah.	59/17	1180/1766	
Abîd Mah.	10/182	1071/1660	
Ada Mah.	148/64	1264/1848	
Affan Sultan Mah.	19/133	1084/1673	
Ahmetdede Mah.	43/17	1119/1707	K.4
Ahmetfakih Mah.	46/150	1125/1713	K.4
Alacamescid Mah	46/96	1125/1713	
Akçeşme Mah.	93/55	1285/1868	K.5
Akbaş Mah.	18/207	1070/1659	K.2
Aklân Mah.	25/145	1092/1681	
Akıncı Sultan Mah	48/257	1130/1718	
Aknal Mah.	148/143	1264/1848	
Aksinle Mah.	27/135	1093/1682	K.2
Aligâv Mah.	19/137	1084/1673	
Alişerbetî Mah.	45/ 302	1126/1714	
Altunçeşme Mah.	12/280	1074/1663	
Araplar Mah.	49/140	1136/1724	
Attarlar	5/57	1049/1639	
Aynedâr Mah.	46/27	1125/1713	
Babasultan	148/148	1264/1848	K.4
Babıaksaray	48/97	1125/1718	
Bağevliya	45/157	1127/1715	K.5
Bağrı Mah.	10/89	1170/1757	
Battallar Mah.	148/94	1264/1848	
Beğhekim Mah.	27/67	1093/1682	K.8
Binârî Mah.	13/26	1099/1688	
Biremonî Mah.	42/14	1118/1706	
Bordabaşı Mah.	47/286	1124/1712	K.2
Büyüksinan Mah.	148/96	1264/1848	K.3
Bulgurimam Mah.	148/106	1264/1848	
Cedid	. 45-157	1127/1715	K.1
Celâliye (Celâl) Mah.	19/36	1084/1673	
Cilaftah Mah.	22/20	1087/1676	
Civar Mah.	43/232	1119 /1707	K.5
Culahistan Mah.	8/60	1056/1646	
Çalıkoğlu Mah.	10/20	1070/1757	
(Çalıklı)	59/18	1180/1166	
Çavuş (Çavuşoğlu)	29/76	1097/1686	
Çelebi Mah.	148/8	1264/1848	
Çıralımescit Mah.	43/258	1118/1707	
Çiftenerdiban Mah.	20/155	1085/1674	K.4
Çini (Çinioğlu) Mah.	24/235	1089/1678	
Çirkap Mah.	44/140	1122/1710	
Çobanlar/Çayırbağı	48/163	1130/1718	
Çukur Mah.	93/5	1285/1868	K.5
Darıcı Mah	93/2	1285/1868	K.4
Debbağhane Mah.	19/25	1084/1673	
Dabakhane	14/96	1080/1669	
Dede Mah.	9/141	1056/1646	
Dedemoğlu Mah.	49/192	1136/1724	K.6
Değirmenderesi Mah.	10/19	1070/1659	
Dehüda Mah.	47/282	1128/1716	
Devle Mah.	25/44	1091/1680	K.5
Dînkeş Mah.	48/278	1130/1718	
Dolapbattal Mah.	152/ 37	1336/1918	
Dolap Cami Mah.	148/21	1264/1848	
Dolap Mahmut	148/22	1264/1848	
Dolap Mektep Mah.	148/23	1264/1848	K.5
Dolappare Mah.	148/19	1264/1848	
Dolapucu Mah.	24/185	1089/1678	
Durunday Mah.	152/63	1338/1919	
Halil Mah.	148/21	1264/1848	
Dörtokka Mah.	49/264	1135/1724	
Durakfakı Mah.	36/99	1102/1691	K.5
Durunday Mah.	148/161	1264/1848	
Eflâtun Mah.	38/276	1109/1697	
Emir Haliloğlu Mah.	148/65	1264/1848	K.2
Emir Halife Mah.	1/164	971/1563	
Esenlü (Esenler) Mah.	29/263	1092/1681	
Fahrünnisa Mah.	35/42	1101/1690	K.2

Fakihdede Mah	46/108	1125/1713	K.5.
Fergan Mah.	1/181	971/1563	
Ferhuniye Mah.	36/35	1102/1691	K.8
Furkandede Mah.	10/36	1070/1659	
Galebe Mah.	10/50	1070/1659	
Galleicerp Sultan	18/105	10691659	
Galye Mah.	18/382	1069/1659	
Garcalân Mah.	148/107	1264/1848	
Gaziâlemşah Mah.	148/167	1264/1848	K.1
Gemalmaz Mah.	148/74	1264/1848	
Göktaş Mah.	26/157	10931682	
Gurbucedid Mah.	46/100	1125/1713	
Hacıboduk Mah.	148/13	1264/1848	
Hacıcemal Mah.	35/33	1101/1690	K.7
Hacı Emrullah	107/4	1311/1893	
Hacıeymir Mah.	10/18	1070/1660	
Hacıemir Mah	25/262	1091/1681	
Hacıhüseyin Mah.	148/37	1264/1848	
Hacısadık Mah.	148/83	1264/1848	
Hacı Süleyman	93/4	1285/1868	K.4
Hamidiye Mah.	152/58	1338/1919	
Harmancık Mah.	24/156	1089/1678	
Hasandede Mah.	148/ 80	1264/1848	
Hatıp Mehmet	45/225	1127/1715	
Hisar Mah.	1/223	970/1562	
Hoca Ali Mah.	57/144	1161/1747	K.2
Hocabeğ Mah.	10/21	1071/1661	
Hocacihan Mah.	1/4	970/1563	
Hocafakih Mah.	24/156	1089/1678	
Hocafaruk Mah	23/51	1088/1677	K.2
Hocahabib Mah.	31/57	1097/1686	K.5
Hocahasan Mah.	43/40	1119/1707	
Hocamezit Mah.	10/190	1071/1660	
Hoşhan Mah.	14/27	1081/1670	
Hoşhavan Mah.	45/113	1126/1714	
Hoşhavan Saatçi	148/61	1264/1848	
İbn-i Durdu Mah.	34/261	1099/1688	
İbn-i Salih Mah.	28/243	1095/1684	
İbn-ı Şahin Mah.	25/147	1092/1681	K.5
İbn-i Tûtî Mah.	46/183	1125/1713	
İbn-i Tûtî Mah.	48/77	1130/1718	
İçhisar Mah.	8/123	1056/1646	
İçkale Mah	26/125	1093/1682	
İç Karaaslan	152/ 30	1336/1918	K.5
İhtiyareddin Mah	27/65	1093/1682	K.2
İmaret Mah.	30/153	1035/1626	
Kabasakal Mah.	148/38	1264/1848	K.6
Kadıasker Mah.	14/27	1099/1688	
Kadıkalemşah Mah.	19/146	1084/1673	
Kadımürsel Mah.	10/17	1070/1659	
Kal'acık Mah.	42/281	1118/1706	K.1
Kal'acerp (Bak. Galleicerp) Mah.			K.1
Kalenderhane Mah.	46/95	1125/1713	K.4
Karaaslan Mah.	48/79	1130/1718	
Karacığan Mah.	27/33	1093/1682	K.3
Karahüyük Mah.	4/18	1051/1641	
Karakayış Mah	27/56	1093/1682	K.4
Karakurt Mah.	25/171	1102/1691	K.2.
Karcalan Mah.	148/107	1264/1848	
Kasapsinan Mah.	47/61	1128/1716	K.4
Katırcıoğlu Mah.	42/265	1119/1707	
Kayacık Mah.	48/253	1130/1718	K.3
Kayacıkaraplar Mah.	44/3	1190/1776	
Kayacıkmescidi	148/86	1264/1848	
Kaymak Ahmet	12/213	1075/1664	
Kazasker Mah.	13/43	1087/1676	
Keçeci Mah.	148/117	1264/1848	K.4
Kemalgarip Mah.	13/9	1087/1676	
Kerimdede Mah.	50/31	1138/1725	K.5
Kerimdede Çeşme	148/34	1264/1848	K.5
Kerimdede Mektep	148/36	1264/1848	K.5
Korkut Mah.	20/291	1186/1772	
Köyceğiz Mah.	148/157	1264/1848	
Kurugöl Mah.	10/24	1070/1659	
Kuşkondu	148/30	1264/1848	
Kuzgunkavak	18/338	1069/1659	K.4

Küçüksinan Mah.	148/100	1264/1848	K.3
Külahçı Mah.	148/73	1264/1848	K.2
Kürkçü Mah.	10/57	1070/1659	K.1
Medrese Mah.	49/18	1135/1169	
Meram	25/288	1092/1681	
Mimar Gülek (Kelük)	26/281	1092/1681	
Mihmandar Mah.	11/112	1071/1660	K.5
Muhtar Mah.	48/70	1131/1719	K.2
Muîn Mah.	18/345	1070/1659	
Mücellit Mah.	48/232	1131/1719	K.1
Müşekkeli Mah.	10/132	1070/1660	
Müşki Mah.	148/93	1264/1848	K.7
Nasrullah Mah.	148/81	1264/1848	
Nehrikâfur Mah.	25/75	1092/1681	K.4
Nişantaşı Mah.	148/111	1264/1848	K.8
Ortamescit Mah.	148/87	1264/1848	
Öylebanladı Mah.	26/125	1093/1682	
Pîrebi Mah.	10/160	1071/1660	K.2
Piresat Mah.	21/291	1086/1675	K.5
Pîrîpaşa Mah.	45/108	1126/1714	K.5
Polatlar Mah.	16/37	1083/1672	K.7
Pürçüklü Mah.	26/71	1092/ 1681	K.5
Saatçi	99/101	1294/ 1877	
Sadırlar Mah.	18/17	1069/1658	
Sarnıç	99/243	1294/1877	K.4
Sahipata Mah.	26/75	1092/1681	K.2
Sahibyakası Mah.	19/133	1084/1673	
Sakahane Mah.	10/91	1070/1659	
Sarıhasan Mah.	25/157	1092/1681	K.5
Sarıyakup Mah.	45/149	1125/1713	K.6
Seb'ahan (Sebhavan)	42/56	1118/1706	K.1
Seydiveri Mah.	51/37	1140/1727	
Sille	39/109	1101/1690	
Sinanpârekendesi	39/264	1113/1701	
Sırçalı Mah.	1/164	971/1563	
Sungursinan Mah.	10/83	1070/1659	K.2
Süphan Mah.	148/125	1264/1848	
Sütçü Mah.	12/12	1074/1663	K.7
Şemseddin Mah.	43/50	1119/1707	
Şems-i Tebrizî Mah.	26/138	1093/1682	K.5
Şekerfuruş Mah.	26/129	1093/1682	
Şerafeddin Mah.	48/280	1130/1718	
Şerefşirin Mah.	49/14	1135/1723	K.5
Şeyhahmet Mah,	48/143	1130/1718	K.2
Şeyhaliman Mah.	10/129	1070/1659	K.7
Şeyhalimanrecepağa	148/76	1264/1848	K.7
Şeyhaliman Yahşi	148/75	1264/1848	
Şehbeği Mah.	1/137	971/1563	
Şeyhosman Rûmî	48/177	1131/1719	K.1
Şeyh Sadreddin Mah.	26/181	1093/1681	
Şükran Mah.	19/62	1084/1673	K.1
Tarhana Mah.	10/125	1070/1659	K.2
Tavuk Mah.	10/117	1070/1659	
Tercüman Mah.	148/41	1264/1848	K.4
Tekye Mah.			
Topraklık Mah.	10/7	1070/1659	
Turşucu Mah.	10/295	1071/1661	
Tûtî Mah.	15/12	1081/1670	
Türbe-i Celaliye Mah. (Türbe)	9/107	1055/1645	
Türkali Mah.	26/113	1092/1681	
Uluırmak Mah	23/61	1088/1677	
Uluırmaksaka Mah.	148/52	1264/1848	K.6
Ulvi Sultan Mah.	148/145	1264/1848	
Üyük Mah.	10/236	1071/1660	
Yanıkcami Mah.	148/89	1264/1848	K.7
Yedilersultan Mah.	10/53	1070/1659	
Yenice Mah	5/244	1127/1715	
Yunusoğlu Mah.	93/3	1285/1868	
Zenburi Mah.	99/24	1294/1877	K.4
Zevlesultan Mah.	1/13	971/1563	
Zevle Mah.	10/181	1071/1660	
Zincirlikuyu Mah.	21/289	1086/ 1675	K.5

İbrahim Hakkı Konyalı, Şer'iye Sicillerinin tamamını inceleyemediğini söylemekle beraber, Sicillerde geçen bazı mahalle adlarından bahse-

der. Bizim liste ile onun verdiği liste karşılaştırıldığında arasında şu farklı isimlerin bulunduğunu görüyoruz, bunlar:

Köseç Kadı, Altunlu Çeşme, Sırçalı, Takkeci, Arapbaşı, Kanlı, Çeşme Kapısı, Molla Arap, Maymuncuoğlu, Gazihan,Teberrük, Teberrük Ali, Sarraf, Şeyh Vefa, Kubbeli veya Sırçalı Mescit, Gözgirci, Çeşme Kapısı, Takkeci Emir, Devlet Hatun, Helvacı Selman ve Yenikışla Mahalleleridir[4].

Bunlardan Şeyh Vefa, bizim de vakıfları dolayısıyla Sicillerde sık rastladığımız isimlerden birisidir. Dereye giden yol üzerindedir. Vadi-i Meram'da gösterilen bir mevki adıdır. Altunlu Çeşme ise bir mahalleden ziyade, Kalecik, Kalecerp ve Şükran Mahallelerini kapsayan bir semt adıdır. Yine surlardaki kapı adları da Sicillerde çeşitli sebeplerle sıkça geçer. Bunlar sur kapılarının adları mıdır, yoksa kapı çevrelerinde birer mahalle midir? Yine Teberrük'le Teberrük Ali'nin aynı mahalle adı olması gerekir. Devlet Hatun ile bizim listede adını verdiğimiz Biremonî ile aynı mahalle adlarıdır. Bizim listedeki İbn-i Tûtî ile Tûtî'nin aynı mahalle adı olduğu gibi.

Şer'iye sicillerinde mahalle adlarından bahsedilirken, "Mahmiye-i Konya'da ..... Mahallesi sâkinlerinden" veya "mahrûse-i Konya' da ..... Mahallesi sâkinlerinden", bazen de "nefs-i Konya'da şeklinde başlanır, sonra konuya girilir.

"Mahmî"nin kelime anlamı, himaye ve müdafaa olunan, birinin taht-ı himayesinde bulunan demektir. Mahrûs ise muhafaza olunan, gözetilen, beğenilen ve asayişi temin olunmuş anlamlarına gelir. Şemseddin Sami Bey, Kâmûs-i Türkî'sinde hem mahmiye hem de mahrûse'nin büyük şehir, medine-i azîme anlamında kullanıldığını açıklar ve "mahrûse-i şahane" örneğini verir.

Şer'iye Sicillerinde geçen mahalle adlarının tespiti, önemli olmakla beraber, bugün isimleri kullanılmayan mahallelerin, yerlerinin tespiti de önemlidir. Bir de şahıs isimleri ile adlandırılan mahallelerde, o şahısların hayatları ile ilgili bilgilerin bulunması da bizce önem arzeder. Maalesef bugün, birer mahalleye isimleri verilen, Sarı Hasan, Abdülvahit, Affan Sultan, Ali Şerbeti, Hacı Emrullah, Hacı Süleyman, Kaymak Ahmet, Hoca Faruk, Hoca Habib, Ahmet Dede, Furkan Dede ve Hoca Hasan ve diğerleri kimlerdir? Bugün bunların kabirlerinin bile nerede olduğunu bilmiyoruz.

Sadece birer mahalleye adları verilen, Şems, Sadreddin-i Konevî, Sarı Yakup, Şeyhaliman (Şeyh Ulema), Fahrünnisa, Abdülaziz, Abdülmü'min, Şeker Furuş, Şeyh Osman Rumî, Pirebi, Pir Esat, Sahibata, Beyhekim ve Ahmet Fakih gibi bazı şahsiyetler hakkında bilgi sahibiyiz, aynı zamanda bunların kabir ve türbelerinin yerleri de biliniyor .

Tahmin ediyoruz ki, sadece isimleri bilinen zatlarla ilgili nice menkıbeler de, onların hayatları ile unutulup gitti.

Menkıbelerin toplum hayatında, özellikle bizim toplumumuzda, önemli bir yeri vardır. İnsanlar menkıbelerle yaşatılır. Menkıbeleri unutulan şahısların hayatları ile ilgili bilgiler de zamanla kaybolur gider. Maalesef şifahi bilgilerin toplumumuzda kaderi bu. Sadırdan satıra geçirilmeyen bilgiler bir gün mutlaka unutulmaya mahkumdur.

Şer'iye Sicillerinde isminden sıkça bahsedilen bir Ölübanladı veya Ölübekledi isimli bir mahallemiz var. Bu mahalle Sahibata Mahallesi'nin doğusunda yer alırdı. Mahalle bugün Gazezler adıyla anılmaktadır. Bu mahalle ile ilgili güzel bir menkıbe var. Örnek olması bakımından anlatmadan geçemeyeceğiz. Adı geçen mahallede, vaktiyle bir meczup varmış. Mahallede bir ölüm vukuunda, cenaze tabuta konulacağında, bu meczup gelir, ölünün kulağına, "Senin de ervahına yuh." diye bağırırmış. Halk, bu zatın sıradan bir deli olduğuna inandığı için onun bu hareketine güler geçerlermiş.

Gün gelmiş bu meczup da ölmüş. Cenazesi tabuta konurken, mahallenin delikanlılarından birisi gelip ölünün kulağına, "Senin de ervahına yuh" diye bağırmış. Yuh Baba, doğrulup: "Eğer ben de onlar gibi gidiyorsam, bana da yuh olsun" demiş ve tekrar yatmış. Bunu gören halk da "Ölü belinledi" demişler.

Konya dilinde bu belinledi kelimesi, uyuyan bir çocuk veya insan yüksek sesle uyarıldığı zaman, sıçrayarak uyandığında kullanılır.

İşte bu belinledi kelimesi zaman içerisinde Ölübanladı veya Ölübekledi'ye dönüşmüş.

Bu zatın kabri de adı geçen mahallede bir Kur'an kursunun bahçesindedir[5].

İşte Yuh Baba'yı unutturmayan da bu menkıbedir.

MAHALLE ADLARI VE YERLERİ İLE İLGİLİ BAZI BİLGİLER

Şer'iye Sicillerinde adı geçen mahalle isimleri, zaman içerisinde bazen mükerrer veya küçük değişikliklerle kullanıldığı gibi bazen de, ya tamamen ortadan kalkar veyahut da yeni isimlerle değiştirilir.

Biremonî, Çiftenerdiban (Çiftemerdiven) ve Akıncı Mahalleleri biri birine çok yakın mahallelerdir veya aynı mahalle, zaman içerisinde bu isimlerin herhangi birisi ile anılmıştır. Bremonî, Devlet Hatun'la ilgilidir. Bugünkü Alâeddin Caddesi üzerindeki Hatuniye Sokağı ve çevresi, Çiftemerdiven Mahallesi geniş bir alanı kaplar. Akıncı Mahallesi ise, bugün S.Ü. Rektörlük binasının bulunduğu bölgededir. Akıncı Sultan Mescidi ve Türbesi de Küçük Karatay Medresesi bitişiğindedir. Maalesef bugün, Akıncı Sultan'ın ne mescidinden ne türbesinden ve ne de sarayından eser kalmıştır[6].

İmâret Mahallesinin adını, Karamanoğlu İbrahim Bey'in yaptırmış olduğu imâretten aldığını tahmin ediyoruz. Zaten Konya'da iki imâret vardır. Birisi bu, diğeri de Sultan Selim İmareti'dir. Vakıfları dolayısıyla Şer'iye Sicillerinin muhtelif ciltlerinde bahsi geçmektedir.

Alacamescit Mahallesi, Piripaşa Mahallesi içerisinde yer almaktadır[7].

Debbağhane veya Dabakhane olarak anılan mahalle de bugünkü İsmet Paşa Okulu'nun bulunduğu bölgededir.

19. yüzyıl sonlarına doğru Şer'iye Sicillerinde Gazialemşah Mahallesi ile ilgili olarak "Millet-i Rum", Çiftenerdiban Mahallesi için de "Millet-i Ermeniyan" tabirlerinin kullanılmış olması dolayısıyla, Çiftemerdiven Mahallesi'nde Ermeni, Gazialemşah Mahallesi'nde de Rum nüfusun ağırlıklı olduğu anlaşılmaktadır[8].

Binarî Mahallesi, Ferhuniye ile Zevle Sultan Mescidi ve Türbesi arasındaki bölgede yer almaktadır. Varlığını Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar korumuştur (*Konya ve Rehberi*)[9].

Kuşkondu, Dedemoğlu Mahallesi'nin diğer bir adıdır[10].

Hoşhan'la Hoşhavan aynı mahallelerdir. Hoşhan, zamanla Hoşhavan adını aldığı gibi; buna, Hoşhavan Saatçi gibi mahalleler eklenmiştir.

DEĞERLENDİRME

151 ciltlik Şer'iye sicillerinin en erken tarihlisi birinci cildidir. Listede de gösterildiği gibi bu cilt Kanunî döneminin son yıllarından başlar (970/1563). 150. cilt 1323/1905-1324/1906, 151 cilt ise 1314/1896 yıllarını kapsar. Son ciltlerde tarih sırasına riayet edilmediği görülmektedir. Son bir cilt de merhum A. Safa Odabaşı tarafından bulunmuştur. Bu cilt de, 1916- 1919 yıllarını kapsamaktadır. Biz bunu da listede 152. cilt olarak numaralandırdık. Bu cildin bir özeti, Prof. Dr. Yusuf Küçükdağ ve A. safa Odabaşı tarafından neşredilmiştir[11].

148. cildin tamamı; 1264/1848 yılı vergi mükellefleri ile ödeyecekleri vergi miktarlarını ihtiva etmektedir (Temettû Defteri). En çok son dönem mahalle adı bu ciltte geçmektedir.

Tamamına yakınını taradığımız Şer'iye Sicillerinde tespit ettiğimiz mahalle sayısı 222'dir. Mükerrer isimler çıkarıldığında bile bu sayı, hiçbir zaman 215'in altına düşmemektedir. Konyalı'daki farklı mahalleleri de eklediğimizde bu sayı 240'ı aşmaktadır.

Dikkatimizi çeken başka bir husus da, Kanunî döneminde mevcut pek çok mahalle isminin günümüze kadar gelmiş ve hâlâ bu adların kullanılmakta olmasıdır. Bunların sayısı yüzü aşmaktadır. Bu, Konya için gerçekten bir gurur vesilesidir. Eski mahalle adlarının daha çok, Meram ve Karatay İlçelerinde yoğun olduğu görülmektedir.

Eski sicil kayıtlarında Topraklık, Uluırmak, Meram ve Sedirler gibi büyük mahalleler, 18. asırdan itibaren bölünmüş, ortaya yeni mahalleler çıkmıştır. Meselâ Topraklık eski kayıtlarda tek mahalle olarak anılırken, sonradan, önce Kerimdede daha sonraki devirlerde de Kerimdede Mektep, Kerimdede Cami ve Kerimdede Çeşme olarak geçmeye başlamıştır.

Bugün, Büyükşehir sınırlarına alınan köyler ve dört belediye dışında, merkez mahallelerin toplam sayısı, 263'e ulaşmıştır. Bu duruma göre, Konya her dönemde büyüklüğünü muhafaza etmiştir.

NOTLAR

1. Tuncay Baykara, *Türkiye Selçukluları Döneminde Konya*, Konya 1998, s.36.

2. Liste için bkz, M.Ali UZ, *Baha Veled'den Günümüze Konya Âlimleri ve Velileri*, Konya 2004, s.557-560.

3. İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi,* Konya 1964, s.253.

4. Konyalı, a.g.e. s.252.

5. Mehmet Emiroğlu, *Geçmişin Penceresinden*, Konya 2003, s.163.

6. *K.Ş.S.* c. 148 s.52.

7. *K.Ş.S.* c. 148 s.167-168.

8. M. Muhlis-M. Ferit - M. Bahri - Faik, *Konya ve Rehberi*, Konya 1339/1923,

9. (Harita eki).

10. *K.Ş.S.* c. 148 s.30.

11. Yusuf Küçükdağ - A. Safa Odabaşı, Katalog'da "Yer Almayan ve Yeni Ortaya Çıkan Bir Konya Şer'iye Sicili", *Yeni İpek Yolu Konya Kitabı V,* Aralık 2002, s.3-14.

BELGE VE KROKİLER
BELGELER

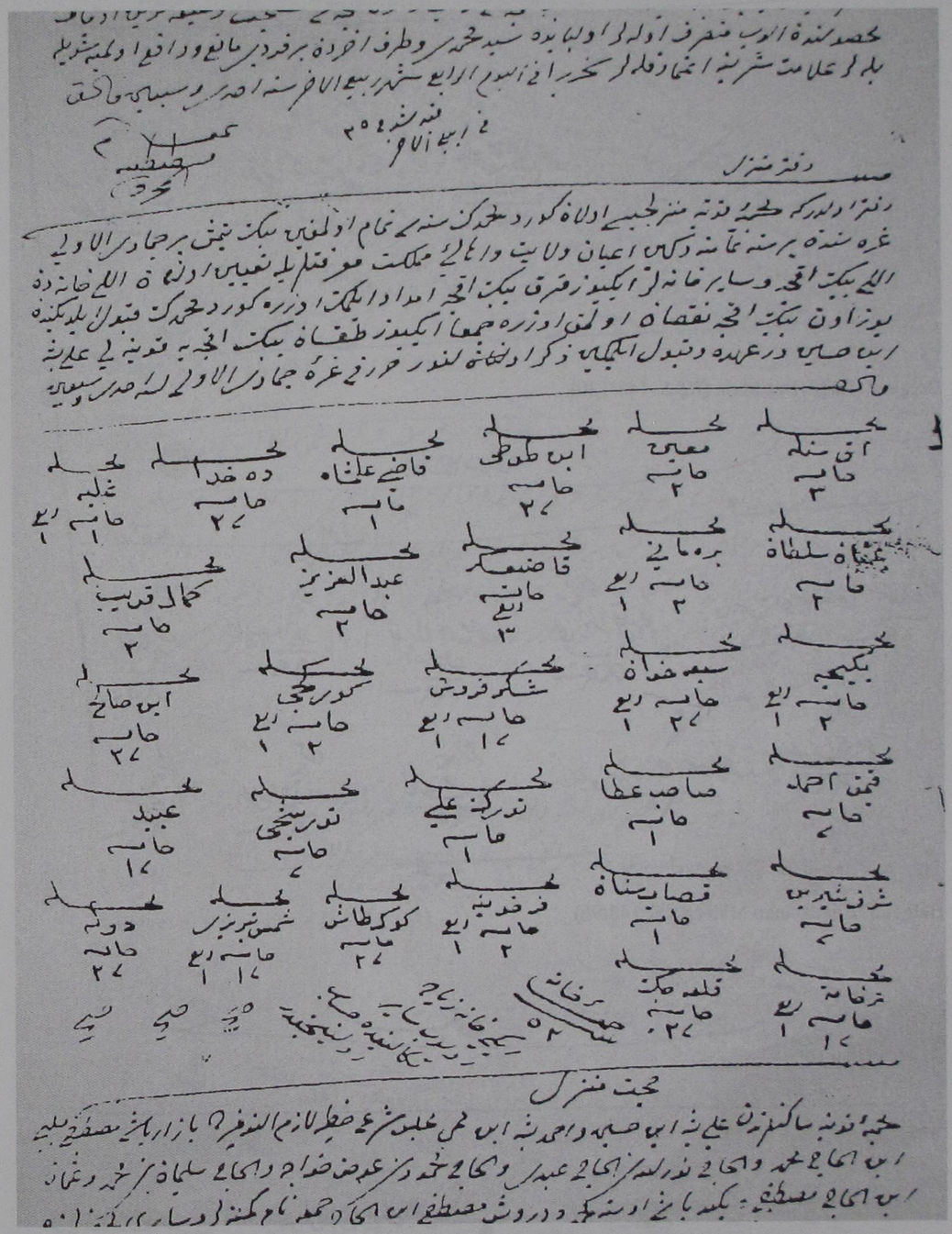

Belge: 1. Aksinle, Muîn, İbn-i Tûtî, Gazi Alemşah, Dehüda, Galebe, Affan Sultan, Biremonî, Kazasker, Abdülaziz, Kemal Garip, Yenice, Seb'ahan, Şekerfuruş, Kürkçü, İbn-i Salih, Kaymak Ahmet, Sahibata, Türkali, Turşucu, Abîd, Şerefşirin, Kasapsinan, Ferhûniye, Göktaş, Şems-i Tebrîzî, Devle, Tarhana, Kal'acık Mahalleleri. (*KŞ.S.*10/295).

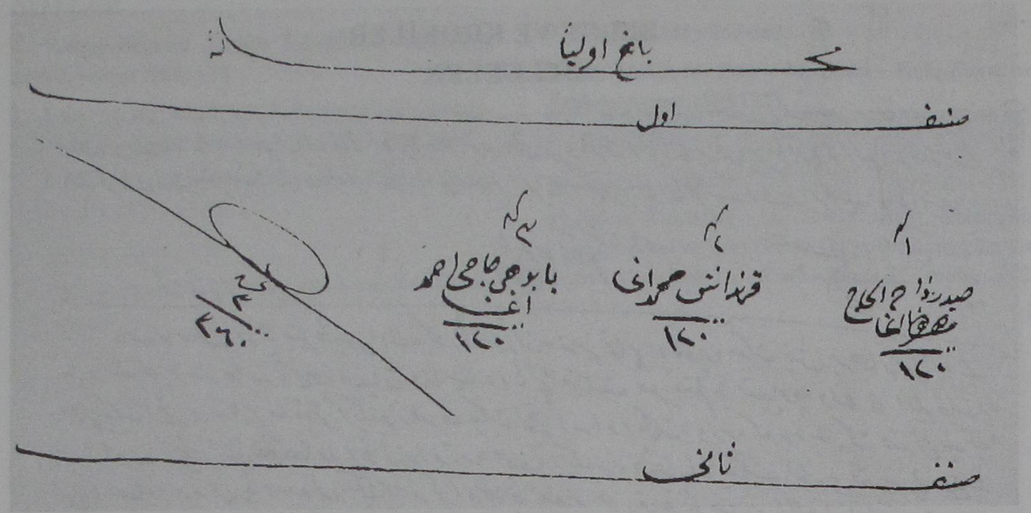

Belge: 2. Bağevliya Mah. (*KŞ.S.* 148/120).

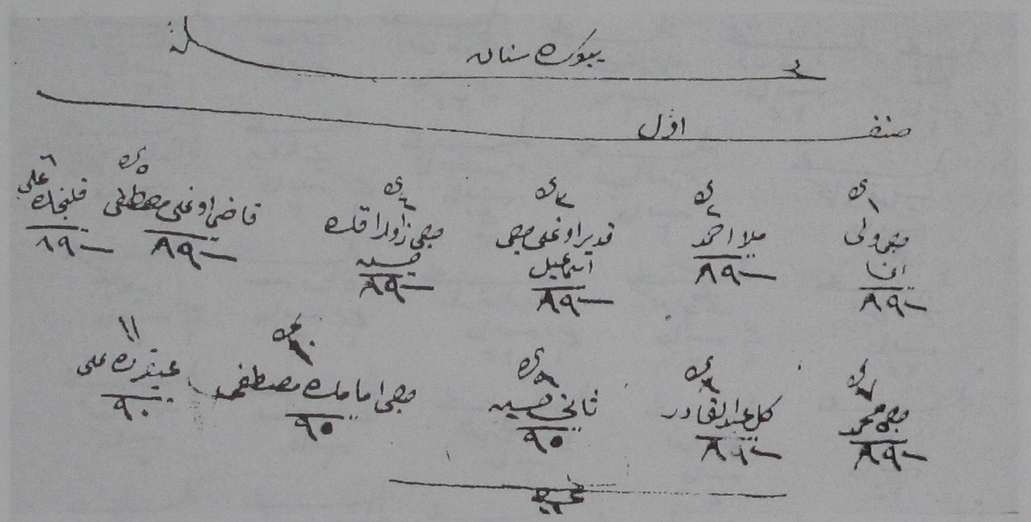

Belge: 3. Büyüksinan Mah (*KŞ.S.* 148/96).

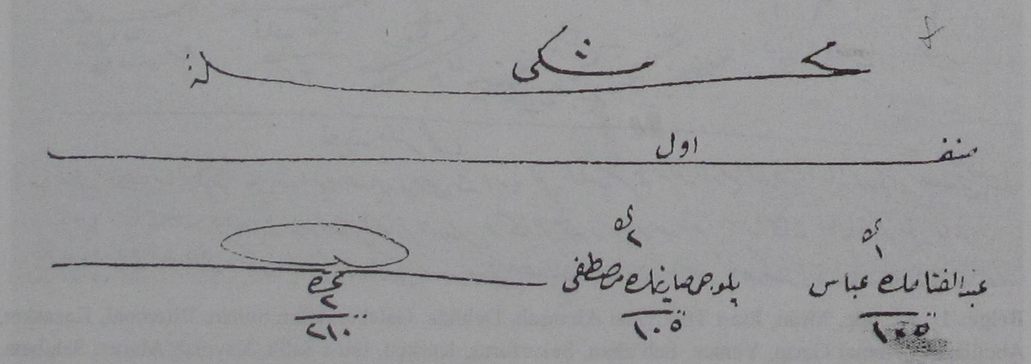

Belge: 4. Müşkî Mah. (*KŞ.S.*148/93).

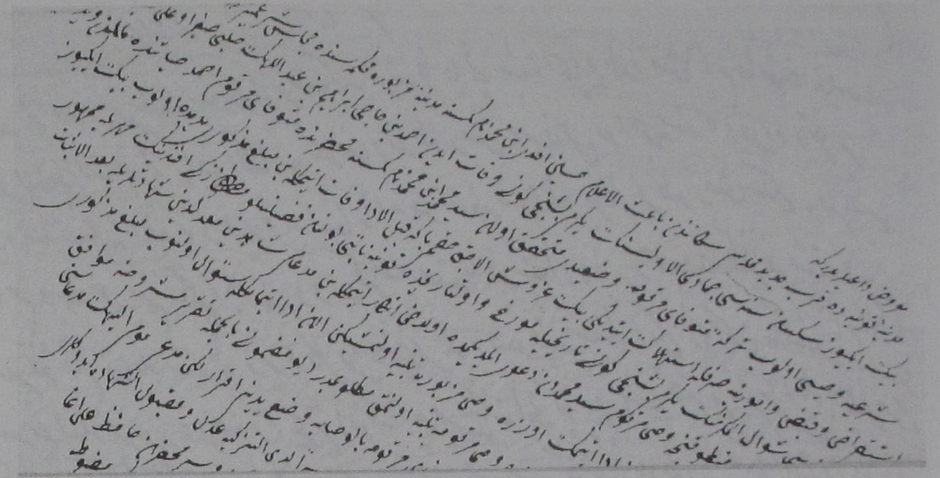

Belge: 5. Kurb-ı Cedîd Mah. (*KŞ.S.*93/2).

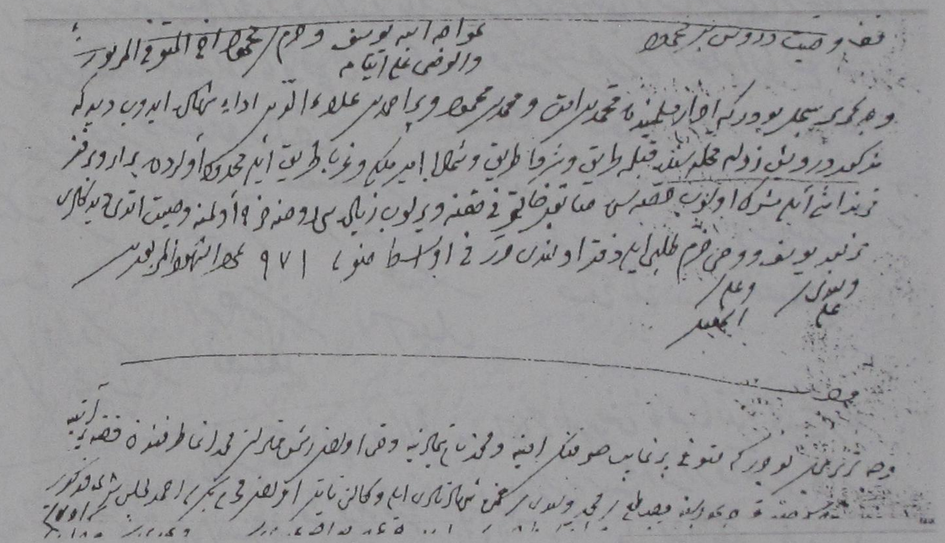

Belge: 6. Derviş Zevle (*KŞ.S.*1/131).

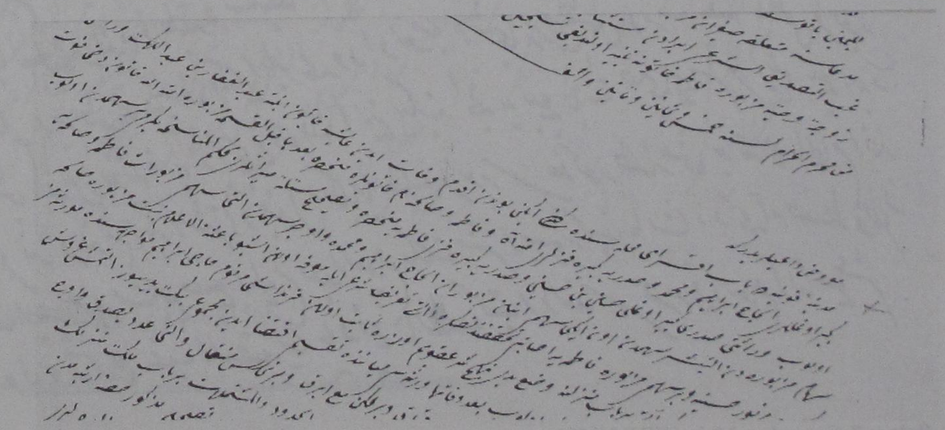

Belge: 7. Bab-ı Aksaray Mah. (*KŞ.S.*148/93).

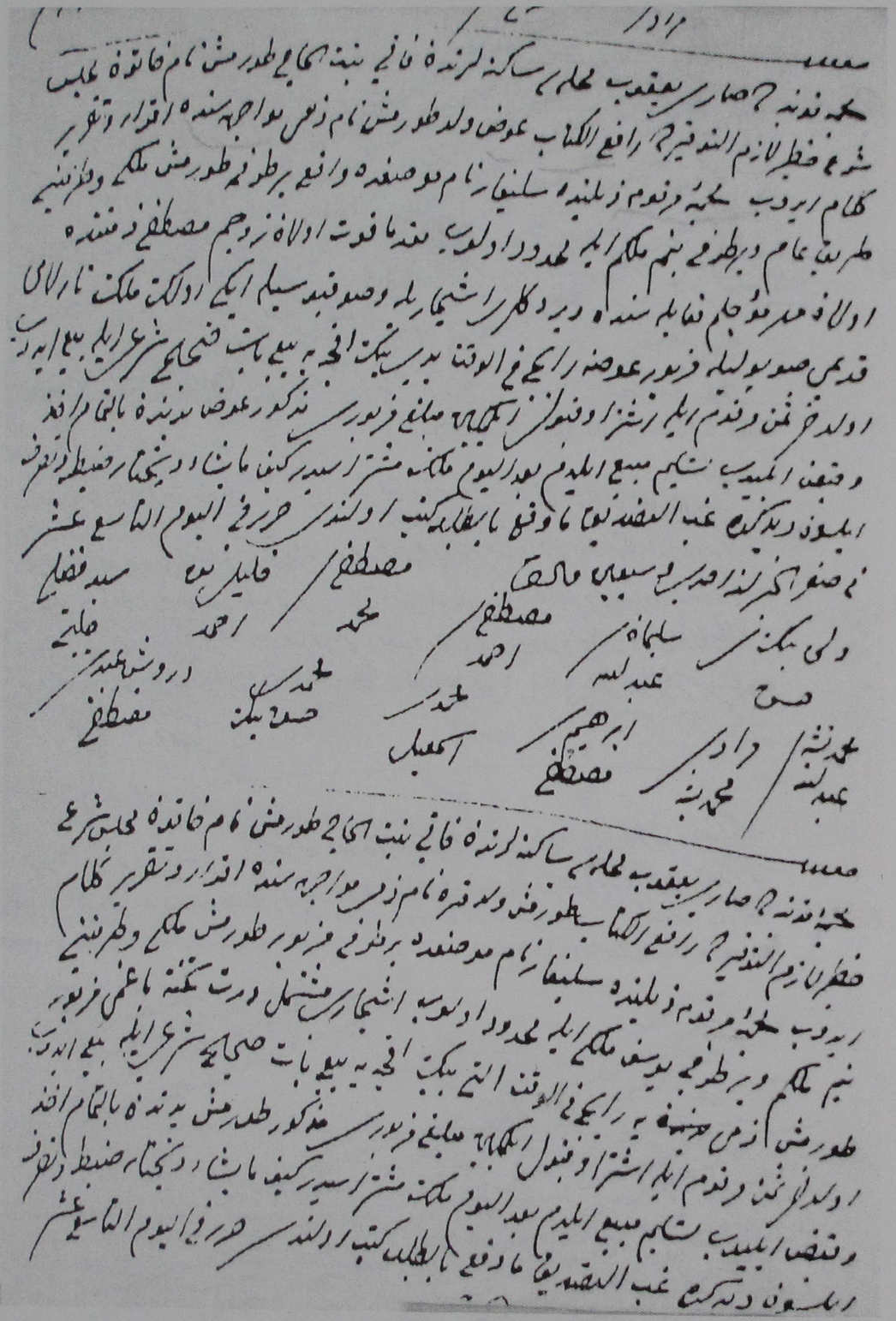

Belge: 8. Sarıyakup Mah. (*KŞ.S.*1/153).

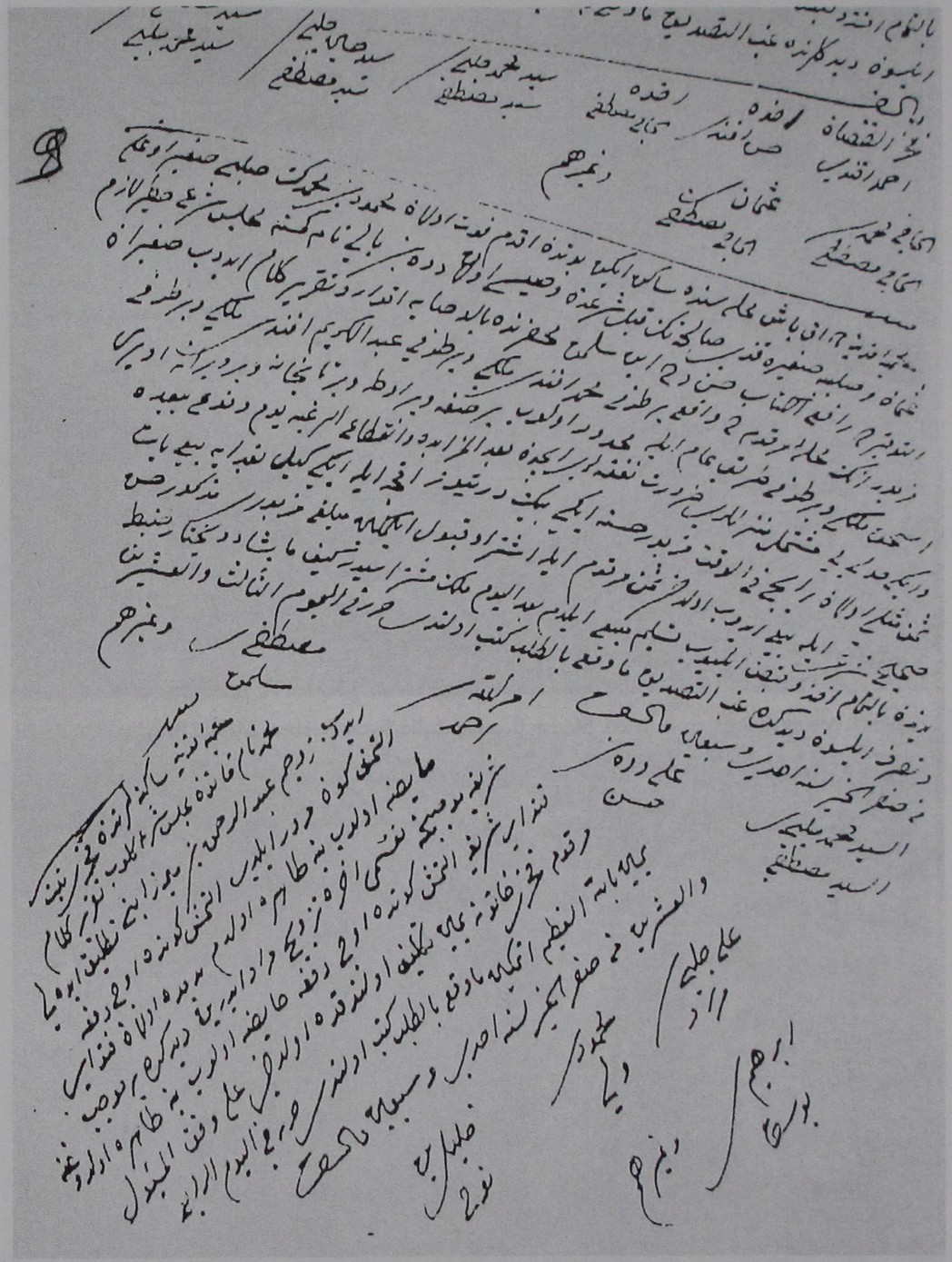

Belge: 9. Akbaş Mah. (*KŞ.S.*10/156).

KROKİLER

Kroki: 1. Meram bölgesi mahalleleri, Meram İlçesi Mahalle Sokak Rehberi, Meram Belediyesi, s. 28-29.

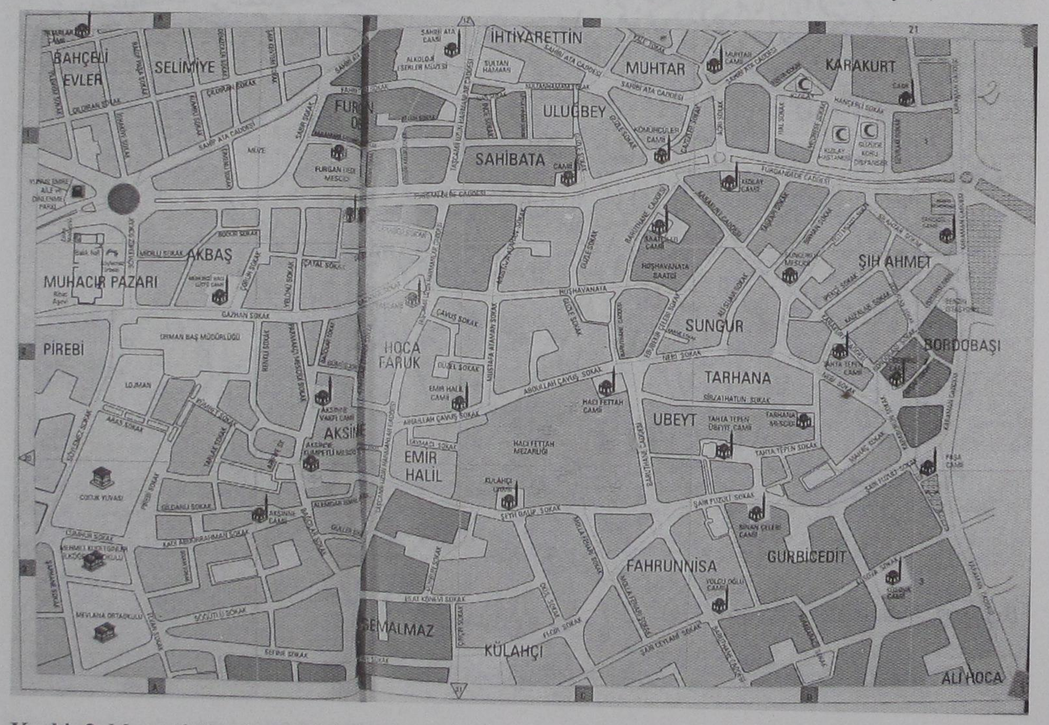

Kroki: 2. Meram bölgesi mahalleleri, Meram İlçesi Mahalle Sokak Rehberi, Meram Belediyesi, s. 44-45.

Kroki:3. Karatay bölgesi mahalleleri, Karatay İlçesi Mahalle Krokileri, Karatay Belediyesi, s. 3.

Kroki : 4. Karatay bölgesi mahalleleri, Karatay İlçesi Mahalle Krokileri, Karatay Belediyesi, s. 4-5.

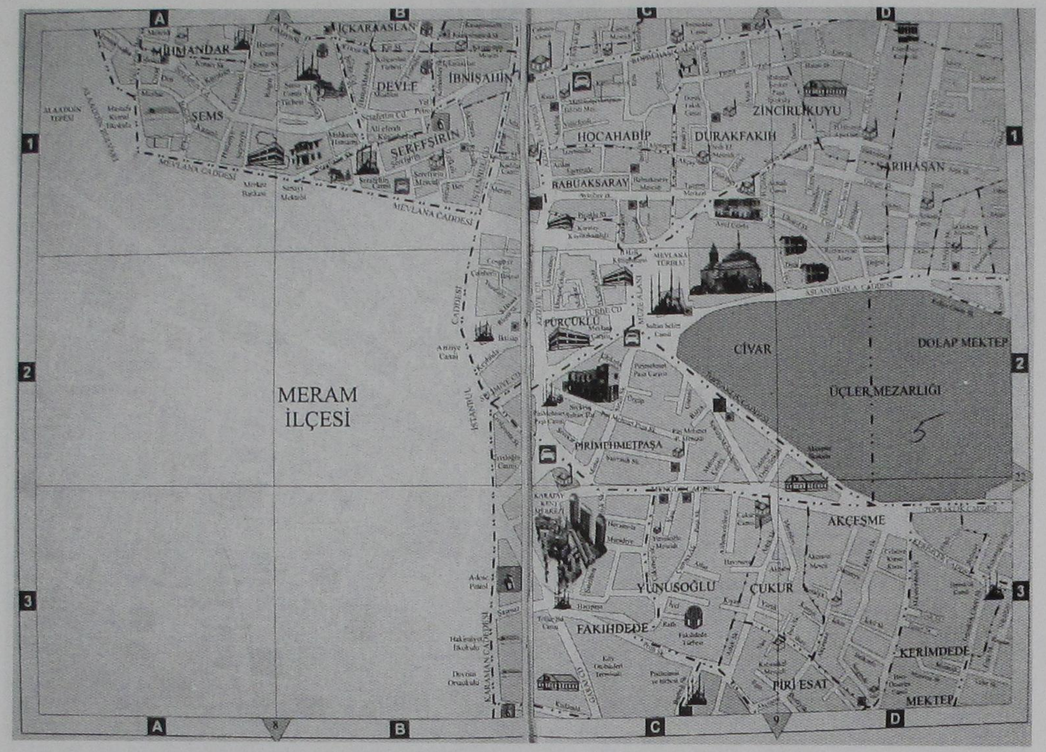

Kroki : 5. Karatay bölgesi mahalleleri, Karatay İlçesi Mahalle Krokileri, Karatay Belediyesi, s. 6-7.

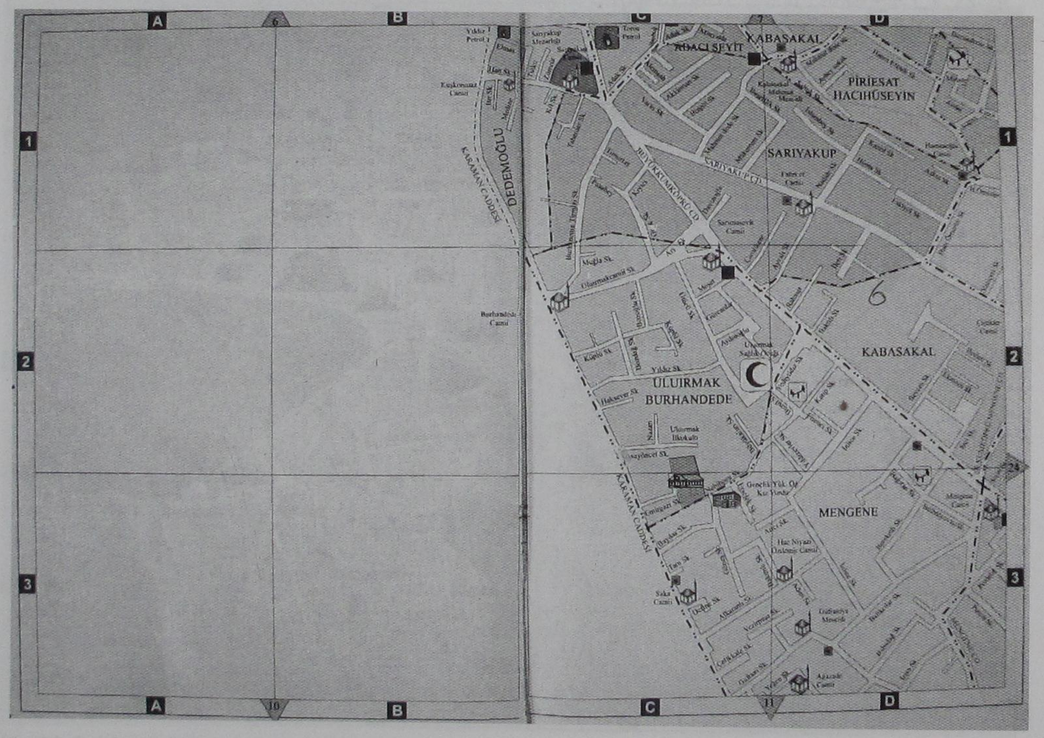

Kroki : 6. Karatay bölgesi mahalleleri, Karatay İlçesi Mahalle Krokileri, Karatay Belediyesi, s. 9.

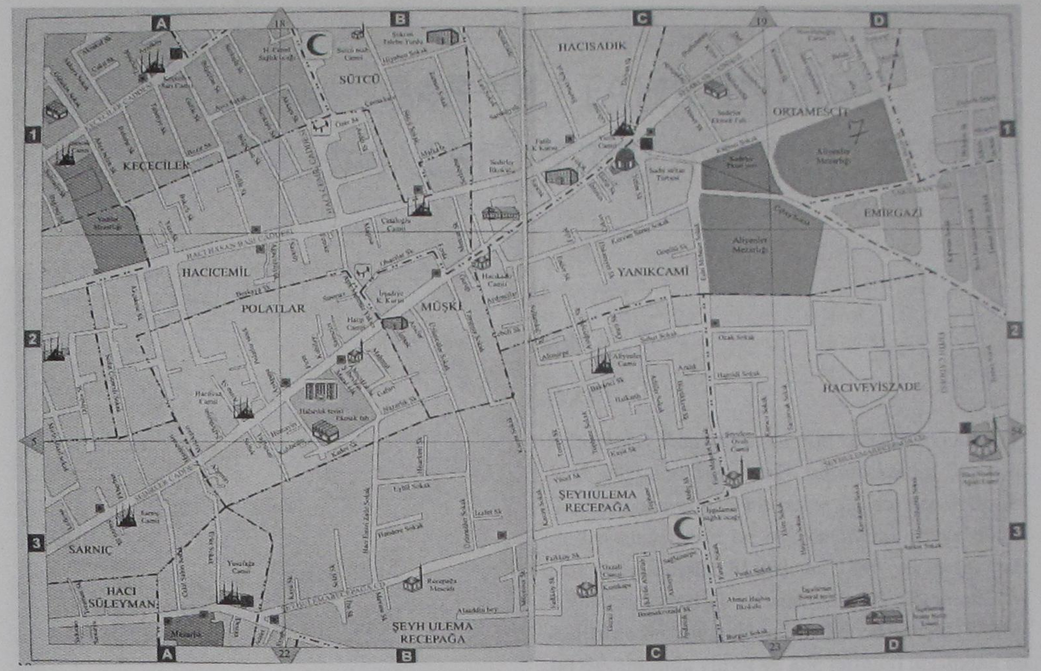

Kroki : 7. Karatay bölgesi mahalleleri, Karatay İlçesi Mahalle Krokileri, Karatay Belediyesi, s. 20-21.

Kroki : 8. Selçuklu bölgesi mahalleleri, Selçuklu Rehberi, Selçuklu Belediyesi, s.97.

1264/1848 YILI FAHRÜNNİSA MAHALLESİ VERGİ MÜKELLEFLERİ

Saim SAKAOĞLU*

ÖZET

Fahrünnisa Konya'nın en eski mahallelerindendir. Yedi yüzyıldır var olduğu bilinmektedir. Şer'iyye Sicillerinden alınan bir belge ile muhtar defterlerinden mahallenin bir çok özelliğini ortaya çıkarmak mümkündür. Makalede, 1848 yılı vergi mükellefleri yanında mahallelilerin lâkapları ve özellikçe bir aile hakkında bilgi verilmiştir. Kültürel devamlılığa vurgu ve aile tarihleri açısından bu tür çalışmalara ihtiyaç büyüktür.

Anahtar Kelimeler: Fahrünnisa Mahallesi, Ambarlızâde, Pirizâde, Tolluoğlu, Mıhçızâde, İlan Dilli.

ABSTRACT

Fahrünnisa is one of the oldest districts in Konya. It has known to exist for seven centuries. With a document taken from the law court-registration, it is possible to obtain many features of the district that are recorded at autonomies.

As well the tax payers in 1848, dwellers nicknames and some information about a family are written in the article

For putting emphesis on cultural continuity and ancestry researches of this kind are higly needed.

Key Words: Fahrünnisa District. Ambarlizâde, Prrizâde, Tolluoğlu, Mıhçızâde, İlan Dilli.

GİRİŞ

Eskiliğini, Hz. Mevlânâ'nın hayatta olduğu döneme kadar çıkarabildiğimiz Fahrünnisa Mahallesi, ilin güneyinde, birkaç cadde üzerine yayılmış, daha çok orta halli insanlarımızın yaşadığı bir yerleşim birimidir. Konya merkezindeki mahalle-

* *Prof. Dr., S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanı.*

lerin yarısının tarihinin 40 yıla bile varmadığı düşünülürse Fahrünnisa Mahallesi'nin eskiliği daha iyi anlaşılacaktır.

Bu yazımızda, arkadaşımız Ahmet Şeref Ceran'ın lütfettikleri bir belgeyi sunacak, değerlendirmeye çalışacağız. Sayın Ceran'ın bize verdiği belge, Fahrünnisa Mahallesi'nde oturanların vergileriyle ilgili derecelendirmedir.

Belge, daha önce Konya Mevlâna Müzesi Hazine-i Evrak Arşivi'nde korunan şer'iyye sicilleri arasında yer almaktadır. 148. cildin 55. sayfasında yer alan, üç başlık altında, 38 vergi mükellefinin lâkapları ve adlarına yer verilmiştir. Bu belgenin bir kopyası da Selçuk Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir.

Arşiv belgesinin tamamı, 276 sayfadır. İlk mahalle Civar Mahallesi'dir. Bu mahallenin mükellefleri, altı dilime ayrılmış olup sırasıyla; 105, 76, 57, 39, 25 ve 17'şer kuruş ödeyeceklerdir. İkinci mahalle ise Durak Fakih Mahallesi olup altı dilime ayrılan mükelleflerin ödeyeceği miktarlarda değişiklik görülmektedir: 110, 80, 60, 40, 25, 15 kuruş.

Belgenin son sayfasındaki bilgiler arasında bir de tarih yer almaktadır. Bu tarih, Hicrî 25 Ramazan 1264'tür (Milâdî 02.03.1848).

Belge, *Mahalle-i Fahrünnisa* başlığı altında verilmektedir. Bu başlığın altında, sırasıyla *sınıf-ı evvel, sınıf-ı sâni* ve *sınıf-ı sâlis* başlıklarıyla üç liste yer almaktadır. Bu sonuncu üç başlığın her birinin devamında *i'tibar olunan* ifadesine yer verilmiştir. Böylece her başlığı şu örneğimizdeki gibi okuyacağız: *Sınıf-ı evvel i'tibar olunan*, vb.

*Sınıf*ların her birinde sırasıyla 10, 11 ve 17 mükellefin adı verilmiştir. Her mükellefin adının üzerinde, *nümro 1, nümro 2,* vb. şeklinde numaralar yer almaktadır. Mükelleflerin her birinin adının altında ise 100 (öbürlerinde 70 ve 45) sayılarını görüyoruz. Bunlar, *guruş* cinsinden kişilerin ödeyeceği verginin miktarıdır.

Her sınıfın son mükellefinin verilmesinden sonra, toplam kişi sayısı 10, 11 ve 17 olarak verilmiş, onların da altında vergi miktarının toplamı yazılmıştır: 100, 770 ve 765.

Bugünkü terimle "vergi dilimi" diyebileceğimiz bu üç sınıfın yıllık vergi toplamı 2735 kuruş etmektedir. Ancak ödenecek paranın cinsi veya türü nedir, belirtilmemiştir. *Sicil*in son sayfasındaki notlardan birimin *guruş* olduğu anlaşılmaktadır.

Aşağıda her üç sınıftaki vergi mükelleflerini sıra ile verecek, daha sonra, bizim tanıyabildiğimiz ve kimlikleri hakkında bir şeyler söyleyebileceğimiz mükelleflere geçeceğiz. Çünkü, az da olsa bu adların yakın zaman kadar benzerlerini taşıyanlar mahallemizde yaşamakta idiler. Dikkatimizi çeken iki noktayı da yeri gelmişken belirtmek isteriz. Üçüncü sınıfın sonuncu mükellefi, 38 kişi arasındaki tek kadın mükelleftir: *Hacı Hasan Efendi Zevcesi Emine Hatun*. Bu hatun, iki ad önceki mükellef Hacı Hasan Efendi'nin eşi olabilir! Genelde oğullar *Tollu Oğlu*, *Nuri Oğlu*, vb. şeklinde belirtilirken bir de damat belirtilmiştir: *Kömürcü Ahmet Damadı Hasan*.

1. Dilim

1. Ambarlızâde Hacı İsmail
2. Pirizâde Mehmed Ağa
3. Tollu Oğlu İbrahim
4. Tollu Oğlu Kara Süleyman
5. Ambarlızâde Hacı Mehmed
6. Mıhçızâde Attar Hâfız Mehmed
7. Terzi Hacı Mehmed
8. Kesik Mehmed Emin
9. Şem'izâde Hâfız Mehmed
10. Posdalcı Hacı Mehmed

2. Dilim

1. Kasab Hasan
2. Dalsız Mehmed
3. Bayatlı Hacı Ali'nin Mehmed
4. Nalband Oğlu Hasan
5. Cin Ali Oğlu Seyid Ali
6. Tomuş Ahmed
7. Duhâncı Nuri
8. Mıhçı'nın Mûsâ
9. Nuri Oğlu Mûsâ
10. Ölmez'in Eyüb
11. Çolak Hacı Osman

3. Dilim

1. Pirinç Oğlu Mehmed
2. Hacı Kara'nın İbrahim

3. Aşkar'ın Oğlu Osman
4. Kömürcü Ahmed Damadı Hasan
5. Hacı Mehmed Oğlu Kara Ali
6. İlan Dilli İsmail
7. Pirizâde Ali Ağa
8. İdris'in Ömer
9. Nalband Hacı Hüseyin
10. Alemdarlı'nın Terzi İbrahim
11. Arab Oğlu Hacı Ali
12. Demirci Mûsâ
13. Tahmisci'nin Süleyman
14. Aşçı Ahmed
15. Hacı Hasan Efendi
16. İmam Oğlu Mehmed
17. Hacı Hasan Efendi Zevcesi Emine Hatun

Yukarıdaki listede yer alan adları, önce azlık çokluk esasına göre değerlendirmek, sonra da listedeki lâkapların biri ile ilgili bilgi vermek istiyoruz.

Adları değerlendirirken iki noktaya dikkat edilmiştir: Vergi mükellefinin adı, vergi mükellefinin babasının (kayınpederinin, kocasının) adı.

Günümüz Türkiye'sinde en çok kullanılan erkek adı olan *Mehmed-Mehmet*, listelerde de dikkati çeken bir çoğunlukla önde gitmektedir. 11 mükellefin adı *Mehmed*, bir mükellefin adı *Mehmed Emin*, bir mükellefin de babasının adı *Mehmed'dir*. Öbür adları şöyle gösterebiliriz: *Hasan* ve *İbrahim* dörder; *Ali* ve *Mûsâ* üçer; *İsmail* ve *Süleyman* ikişer mükellefin adı olarak görülüyor. Birer defa görülen adlar ise *Ahmed, Eyüb, Hüseyin, Mehmed Emin, Ömer, Seyid Ali'dir*. Sonuncu adın *Ali* ile olan bağını hatırlatmak isteriz.

Vergi mükelleflerinin pek azının baba adları, onlar da birer defa belirtilmiştir: *Ahmed, Hacı Mehmed, Hasan* ve *İdris*.

Mükelleflerden sekizi *hacı*dır. Ayrıca üç mükellefin babasının, bir mükellefin de kocasının hacı olduğunu öğreniyoruz. Ancak her iki kanatta da yer alan *Hacı Ali*'lerin gerçekten *hacı* olup olmadığını bilemiyoruz. Çünkü Anadolu'da, bu arada Konya'da da, çocuklara *Hacı* adı verildiği gibi bu uygulama daha çok *Ali* adıyla birlikte görülür. *Mehmed* adıyla ilgili benzer uygulamalar az da olsa görülür.

İki mükellefin *ağa,* bir mükellefin de *efendi* olarak kaydedildiği görülmektedir. *ağa* ve *efendi* kavramlarının kullanılmasının ölçüsü nedir, bilemiyoruz.

Mükellefler çok çeşitli mesleklerle uğraşmaktadır. İki mükellef *terzi* olup öbür meslekler birer kişide görülmektedir. *aşçı, attar, demirci, duhancı* (tütüncü?), *kasap, kömürcü, nalband, postalcı, tahmisci*. İki mükellefin de *hâfız* olduğunu öğreniyoruz.

Nereli olduğunu, nereden geldiğini belirten mükellef yoktur. Ancak bazılarının babalarının nereli olduğu lâkaplarından anlaşılmaktadır: *Anbarlızâde* (2), *Alemdarlı'nın, Bayatlı. Tollu Oğlu*'nun da yer adı ile ilgisi olmalıdır.

Bazı mükelleflerin değişik özellikleri de listeye yansıtılmıştır. Bunların bazıları dış görünüşlerle ilgilidir: *Kara Süleyman, Çolak Hacı Osman, İlan Dilli İsmail.* Bu sonuncusu kişinin lâkabı konuşmasıyla ilgili olabilir.

-zâde ve *oğul* kavramları, geleneğe bağlı olarak sıkça görülmektedir: *Anbarlızâde* (2), *Mıhçızâde, Pirizâde* (2), *Şem'izâde; Arab Oğlu, Aşkar Oğlu, Cin Ali Oğlu, Hacı Mehmed Oğlu, İmam Oğlu Mehmed, Nalband Oğlu, Nuri Oğlu, Pirinç Oğlu, Tollu Oğlu* (2).

Bazı lâkapları ise ilgi çekiciliği açısından dikkatlere sunmak isteriz: *Dalsız, Kesik, Ölmezin...*

Lâkapların verilmesinde belirli bir kalıp kullanılmıştır. Bugün de aynı lâkapların kullanıldığını görüyoruz. Sınıflardaki lâkapların kalıba bağlı şekilleri şunlardır: *Alemdarlı'nın Terzi İbrahim, Bayatlı Hacı Ali'nin Mehmed, Mıhçı'nın Mûsâ, Hacı Kara'nın İbrahim, Ölmez'in Eyüb, İdris'in Ömer, Tahmisci'nin Süleyman.*

Listelerde yer alan lâkaplardan bazılarının üzerinde duracağımızı belirtmiştik. Bunlar, hakkında bir şeyler söyleyeceğimiz, son 60 yıl içinde aynı mahallede yaşayan, tamamına yakını başka yerlere taşınan mahallelilerdir. Örnek olmak üzere bu yazımızda bir aileyi ele alıyor, öbürlerini başka yazılarımıza bırakıyoruz: *Mıhçı'nın....* Bir başka yazımızda ise bu ailelerden; *Ölmezin Eyüb, Pirizâde, Tollu Oğlu, Mıhçızâde, Ambarlızâde,*

Şem'izâde, vb. hakkında bilgiler vermeye çalışacağız.

1. Mıhçı'nın ...

(Şer'iye sicilinde *Mıhçı'nın Mûsâ* adlı bir mükellef geçmektedir.)

Bu lâkabı taşıyan aile kapı komşumuz Salih Amcagil'dir. Biz onlara hep *Mıhçılar* derdik, öyle dendiğini biliriz.

Mıhçıların kapı numarası 24, bizimki ise 22 idi; yani duvarlarımız bitişikti. Bizim bahçenin batı tarafındaki duvarının yarıya kadar olanı onlarınkiyle ortaktı. Geri kalan yarısını ise biraz sonra anlatacağımız Ambarlılarınki ile paylaşırdık. Mıhçıların bahçesi, bizimkinin üçte biri kadardı. Bizimkinin bağ ve bahçe olmasına karşılık onlarınki sadece bahçe idi, üzüm puştaları filân yoktu. Caddemize adını veren çaydan, bağ ve bahçelere bağlanan su, her evin belli avgazlarından (yer altı su yolu) akardı. Meselâ bizim avgazdan ayrıca Mıhçılar'a ve Ambarlılar'a da su bağlanırdı. Bahçemizde üç komşunun duvarlarının birleştiği köşedeki iki delikten biri ile Mıhçılar'a, öbürü ile Ambarlılar'a su bağlantısı sağlanırdı.

Mıhçılar'ın, bizim samanlık duvarına bitişik olan sokak duvarları, onların kapıya gelince biraz içeri çekilir. Bu çekilme bir metreye yakındır ve hemen orada giriş kapısı bulunur. (Bu girinti, saklanbaç oyununda kolay bir saklanma yeri olarak da kullanılırdı.) İnce uzun bir avlunun hemen orta yerinde asıl binaya girilen kapı bulunurdu. Bu girişin devamında, yazları serin olan bir boş alan yer alırdı. Buradaki bir iç kapı ile evin sokağa bakan alt kat odasına girilirdi. Aynı boşluğun kıvrılarak yukarıya çıkılan merdiveni ise yine bir boşluğa ulaşır, oradan iki üst kat odasına geçilirdi. Bu iki odadan bizim evden yana olanı âdeta caddeye paralel, öbürü ise dik konumda idi. *Tahtaboş* denilmese bile bizim bu adla anabileceğimiz boşluğun en ilgi çekici yanı, beş altı gözlü, kocaman bir konsolun burada yer almasıydı. Bu konsolun benzerini ben başka evlerde hiç görmemiştim. Galiba Elmas Ablamızın çehizinin bir parçası idi. Çekiverdiniz mi size doğru geliveren bu gözlerde nelerin bulunduğunu doğrusu hiç görmedim. Yıllar sonra bizim de benzer ev eşyamız olunca o konsolların ne işe yaradığını öğrenebilmiştim.

Salih Amcaya, *Mıhçının Sâli* dendiği bilinir. Aslında bu ailenin soyadı da *Mıhçı*'dır. Salih Amcanın eşi Elmas Abla, benimle yaşıt kızları Ayten ve benden bir yaş küçük oğulları Hakkı'dır.

Salih Amca değişik iş yerlerinde, o yılların geçerli söyleyişiyle *kâtip* olarak çalışırdı. Jeep bayiinde, Aziziye Camii civarında, sonradan yıkılıp yerlerine park ve çeşme yapılan kuruyemişçilerden birinin yanında çalıştığını hatırlarım. O, ayrıca uzun yıllar mahallemizin muhtarlığını da yapmıştır (? – 1950).

Elmas Ablanın bazı akrabalarını hatırlarım. Hakkı'nın iki dayısı olduğuna göre onlar en az üç kardeş olmalılar. Bunlardan küçüğü, bizim üniversite yıllarımızda İstanbul'a yerleşmişti de Hakkı bir süre onların yanında kalmıştı. Elmas Ablanın okur yazarlığı konusunda herhangi bir bilgim yok.

Onun, atalarından kalma bağı veya bahçesi vardı. Uluırmak'ın uzaklarında bir yerlerdeydi. Burası, Konyalıların, *Ganel* dedikleri Kanal bölgesindeydi. Her sonbaharda, bir kısmı çalı çırpı, bir kısmı dallar ve gövdeler olmak üzere daha çok söğüt ağaçlarından oluşan kışlık yakacakları buradan getirilirdi. Bir baltacı, gelenleri parçalar, odun hâline getirirdi.

Mıhçıların evi, Ölmezler'in çıkmaz sokağının iki duvarından birine sahipti. Duvarın bir bölümü evin cephe duvarı iken biraz daha uzunu bahçe duvarı idi. *Ayaklı* (futbol) oynarken topumuzun bu bahçeye kaçması bizim için son derece sıkıntılı olurdu. Çünkü Elmas Ablamız topumuzu kolay kolay vermezdi. Tabiî oyunda Hakkı var ise o zaman işler değişirdi.

Ayten Mıhçı ile ben Hâkimiyeti Milliye İlkokulu'na ayrı yıl başlamıştık (1946). O, iki şubenin B'sinde okuyordu. Okuldan *Şahadetname* almamız da aynı yıla rastlar (1951).

Sevgili Hakkı ile arkadaşlığımız, kesintilerle de dolu olsa bile, 60 yılın ötesindedir. O da aynı ilkokula başladı ve bitirdi. Ben Konya Lisesi'nin orta kısmının ikinci sınıfını okurken o da birinci sınıfa başlamıştı.

Elmas Abla, Hakkı'nın üzerine titrerdi. Bu sebeple özellikle kötü havalarda onu sokağa bırakmaz, pencereden sokağı seyretmesine izin verirdi.

Hakkı, dört yıllık bir yüksek okulda okur, ancak bugünkü adaşlarından çok farklı bir yapıya sahip olan Maçka Teknik Okulu'nun Elektrik Mühendisliği Bölümü'nü bitirir. Uzun yıllar TEK'te çalıştıktan sonra, bir süre önce emekli olur. Evinin Şeyh Sadrettin Türbesi'nin yakınında olması sebebiyle, onunla ya Gedavet Parkı'nda karşılaşırız veya o civardaki çay evlerinin birinde, arkadaşlarıyla sohbet ederken görürüm.

Buraya kadar olan bilgileri biz, hafızamızın gizli köşelerinden bulup çıkardık. Şimdi ise bir belgeyi gündeme getiriyoruz.

Ahmet Şeref Ceran'ın lütfettiği belgeyi değerlendirip ayrıca gözlem ve bilgilerimi de ekledikten sonra, yaşıtım olan mahallemizin muhtarı Mustafa Mısırlı'yı ziyaret ettim. Daha önceki bir görüşmemizde, var olduğunu bildiğim, mahallemizin kayıtlarını istemiştim. Defterleri bulduğunu, görebileceğimi söyledi. Hemen ilk pazar günü (24 Ekim 2004) ağabeyim Hasan Sakaoğlu ile ziyaretine gittik. Muhtar olmasının gereği mahallemizde oturuyordu.

13 adet defter vardı. Her birinin boyutu 49x34 cm idi. Defterlerden dokuz tanesi 42'şer, iki tanesi 38'er, birer tanesi de 46 ve 54 sayfa idi. Toplam 126+1= 127 hane kayıtlı idi. (13. defterin sonunda, 126. haneden 136. haneye atlanılmıştı.)

Bu 13 defteri teker teker inceledim. Vergi mükelleflerinden pek çoğu ile ilgili bilgilere ulaştım. Gönlüm, bu bilgilerin de gün ışığına çıkmasını istedi. Bu sebeple, gözlem ve bilgilerimize dayalı bilgilere, bir de resmî kayıtları eklemeyi uygun buldum. Defterlerin imlâsına uyulmakta özen gösterilmiştir.

Sekizinci defterde 7 hane sayısıyla kayıtlı olan birinci ailenin dokuz ferdi görülmektedir. Bu aile *Mıhçı* ailesidir.

1. (ölü) Mustafa ve Ayşe oğlu, Konya 1281 doğumlu İsmail Hakkı. Adın üzerine sonradan *Mıhçı* yazılmış. Ölüm tarihi 338'dir.

2. [İsmail Hakkı'nın] karısı Fatma: (ölü) Salih ve (ölü) Elmas kızı, Konya 1284 doğumlu. 1.8.932 tarihinde öldüğü nüfus m(emurluğunun) 4.5.937 t(arihli) yazısından anlaşılmıştır. Ölü 1-8-932. (Ölüm tarihi iki ayrı kalemden çıkmıştır.) Ayrıca pek kullanılmayan *ölüm* sütununda 5.5.937 yazılıdır.

3. [İsmail Hakkı ve Fatma'nın] Kızı: Behiye. Konya 1312 doğumlu. Sephavan ma[hallesi] 6 H gitti. 2 Şubat 327. S[oy] adı Mıhçı.

4. [İsmail Hakkı ve Fatma'nın] Diğeri [kızı]: Ayşe. Konya 1313 doğumlu. Kerim Dede Ma[hallesine] 20 H. gitti. 8 Nisan 336.

5. [İsmail Hakkı'nın] Validesi Ayşe. Ahmet ve Şerife kızı Konya 1250 doğumlu. Ölü. 15 Mart 335.

6. [İsmail Hakkı'nın] oğlu Mustafa 1 Teşrinevvel 323'te doğmuş, 9 Şubat 323'te nüfusa kaydedilmiştir. [evlenme] Akti 24.7.937. S[oy] adı Mıhçı. Bu arada, aşağıda 7 numarada verilecek olan eşinde de görüleceği üzere "Evlenme" sütununda 72 / 263 kaydı vardır.

7. [İsmail Hakkı'nın oğlu] Mustafa eşi Elmas. Hüseyin ve Havva kızı, Konya 3.4.332 doğumlu olup kayıt tarihi 6.8.937'dir. bu tarihin üzerinde, üzeri çizilmiş olarak 4.10.937 yazılıdır. Uluırmak Burhandede M[ahallesinden] 11 H[aneden] evlenerek geldi: 27.7.937. 2.9.973[te] ölmüştür. *Evlenme* sütununda kayıt numarası 72 / 263 olarak verilmiştir. Ayrıca *ölüm* sütununda tarih bir daha yazılıdır: 2.9.973.

8. [İsmail Hakkı'nın oğlu Mustafa kızı] Ayten Mıhçı. 28.2.939'da doğmuş, 27.3.939'da kaydedilmiştir. Başka bilgiler yoktur.

9. [İsmail Hakkı'nın oğlu Mustafa oğlu] İsmail Hakkı Mıhçı. 8.7.940'te doğmuş, 4.3.942'de kaydedilmiştir. Başka bilgi yoktur.)

Kayıtlar burada sona ermektedir. Dikkati çeken nokta, bizim Salih diye bildiğimiz adın defterde yer almaması, adın Mustafa olarak geçmesidir. Doğrusu bizler, Hakkı'nın adının İsmail Hakkı olduğunu da bilmiyorduk.

Aşağıya, bu ailenin soy kütüğünü alıyoruz. Koyu karakterlerle gösterilen sayılar aile bireylerinin yukarıdaki listede yer alan sıra numaralarını göstermektedir.

5. Anne Ayşe

1. Oğul İsmail Hakkı

2. Eşi Fatma

↓

3. Behiye **4.** Ayşe **6.** Mustafa **7.** Elmas

↓

8. Ayten **9.** İsmail Hakkı

BİR KONYALI SUBAY VE ESARET HATIRALARI

Arif Nüshet TURGUT*

ÖZET

Birinci Dünya Harbi, maddî ve manevî kaynaklarımızı bitiren bir savaştır. Her mahalle, köy ve ocaktan alınan insanımız cephelere sürülmüştür. Konya'nın Tahtatepen Semti Sungur Mahallesi de ordumuza asker veren er yataklarından biridir. Buradan çıkan Hulusi Turgut (1895-1973), Subay olarak Kafkas, Suriye, Irak ve Sina (Kanal) Cephelerinde bulunur. Sina'da İngilizlere esir düşer. 20 aylık esaret hayatı; kısmen kendi kaleminden diğer kısımları oğlu Arif Nüshet tarafından anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tahtepen, Hulusi Turgut, Sina Cephesi, İngiliz esareti.

ABSTRACT

AN OFFICER FROM KONYA AND HIS CAPTIVITY MEMORIES

The World War I damaged our country both morally and materially. From every inches of the district, men were taken and brought up to the fronts. One of these is Sungur district of Tahtatepen quarter, of Konya. Hulusi Turgut (1895-1973), from Sungur district took place at Caucasia, Syria, Iraq and Sina fronts as an officer. He was captured in Sina (Channel) by British soldiers. His 20 month captivity life is written by his son, Arif Nüshet and some parts of it are narrated by his own words.

Key Words: Tahtatepen, Hulusi Turgut, Sina Fronts, British Captivity.

** 1928 doğumlu, emekli memur, şair, yazar.*

GİRİŞ

Türkler genelde "Tarih yapan ama tarih yazmayan" bir millet olarak nitelendirilirler. Yakın tarihte çok önemli olayları, değişimleri yaşayan toplum olarak bu nitelendirmeye katılmamak zordur.

Birinci Dünya Savaşı o çok önemli olaylardan biridir. İnsan, mal, can, vatan olarak bütün kaynakların ortaya konup tüketildiği bu uzun savaş; onu tezgâhlayanlardan çok Türklere zarar vermiştir. Dünya tarihinin en önemli iki devletinden biri olan Osmanlı Cihan Devleti, tarihe karışmış asırlardır elde tutulan topraklar elden çıkmış, üç milyon kişiye yaklaşan ordu, donanma ortadan kalkmış, geriye kalan yaralı halk da Anadolu'da dört yandan kıstırılarak yok edilmek istenilmiştir. Tarihin dönüm noktalarından olan bu olayların her safhası, üzerinde yüzlerce eserin verilmesi gereken gelişmelerdir. Özellikle yüzbinlerce şehid, on binlerce kayıp, hasta ve esirin verildiği bir harbin insan unsuru mercek altına alınmak zorundadır.

Düşmana kurşun atmadan soğuktan donan, salgın hastalıktan ölüp mezar bile kazılmadan tepeler gibi istif edilen, bir anda "gök ekin gibi" biçilip şehitler kervanına katılanlar kurtulmuşlardır. Ya o şansı yakalayamayıp da esir olanlar... Sibirya'nın derinliklerinden, Afrika çöllerine, Güney Doğu Asya sömürgelerine götürülen esirler ayrı bir trajedinin konusudurlar. Aylar, yıllar boyu onlar; vatandan, yârdan, sıladan habersiz, tel örgüler içinde ya da dört duvar arasında dayanılmaz bir çilenin sabır taşı kesilmek zorunda kalmışlardır. Sıcak, parlak güneş ışığı ve kumun gözlerine verdiği rahatsızlık üzerine yüzlercesinin, tedavi edilme bahanesi ile gözleri alınmıştır. Birbirinin eteklerine tutunarak kırk- elli kişinin toptan helâya götürüldüğünü düşünün. İngiliz kampları, Ermeni tercüman ve doktorları, dayanılmaz acıyı onlara reva görmüşlerdir. Fırsat verildiğinde esir gazetelerinde, el yazıları ile bazen dört satırı aşamayacağı belirtilen mektuplarında, resim ardlarında duydukları özlemi terennüm etmişlerdir. Bazen de vatandan binlerce km. ötede bir salgın hastalığın ardından Burma, Sibirya, Heliopolis, Maadi, Seydibehir v.b. yerlerde bir kısmı dönmemecesine topluca toprağa gömülmüşlerdir.

Türkiye acaba Alman kurmayların marifetiyle uc cephelere sürülen Mehmetçiklerinin esaret dramını ne kadar öğrenmiştir? Esaretten sağ dönebilenlerin yeniden İstiklâl Harbine atıldığı o destansı vatan evlatlarının çileleri, ne kadar açığa çıkarılmıştır? Ergun Hiçyılmaz'ın *Bana biraz Hürriyet Yollar mısın Esir Kampları,* Ahmet Göze'nin anlatıp Ergün Göze'nin yazdığı, *Bir Türk subayının hatıraları Rusya'da Üç Esaret Yılı* (İstanbul 1989,Boğaziçi yay.), Ahmet Altınay'ın Bir Türk Subayının İngiliz Esir Kampında Üç Yılı Katran Kazanında Sterilize, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul 2004; Cemalettin Taşkıran'nın, I. Dünya Savaşı'ında Türk Esirleri, Ana Ben Ölmedim, İstanbul 2001; gibi birkaç eser ve makaleler göz ardı edilirse esirlerimizin tarihi unutulmuştur denilebilir. Ancak sağ dönenler bitmez çilelerini aile çevresiyle paylaşabilmişlerdir. Böylece evlat ve torunlarla birer vesile ile anlattıkları, bilgi kırıntıları ulaşabilmiştir. İşte onlardan birisi de Hulusi Turgut'un yazılıp yayınlanmamış hatıralarıdır. Ne yazık ki onlar, başlarından geçenleri çok muhtasar söyleyip kapatıvermektedirler. Burada Hulusi Turgut'u askare gönderen mahalleden başlanarak I. Dünya Harbindeki askeri görevi, esareti; oğlu A.N. Turgut tarafından elde kalan resimleri ile birlikte anlatılmaktadır. Aslında yazılmamış geçmişten tarihe bir not düşmedir bu. Artık kendisi de ileri yaşlarda olan Arif Nüshet Turgut beyefendiyi, bu gayretinden dolayı kutluyor esaret hayatının diğer ayrıntıları, Tahtatepen'in öbür bahadırları ile ilgili de yazmasını temenni ediyoruz (Editör).

Konya'nın Tahtatepen Semtinde Sungur Mahallesi 19 Numaralı Haneden Çıkıp Orduda Hizmet Edenler

İlk önce Orduda hizmet yarışını 1874 Milâdî / 1290 Hicri yılında Sultan Abdülaziz zamanında Konyalı Eldaî Mehmet Tahir oğlu Ömer Hulûsi başlatmıştır.

Ömer Hulûsi, H. 1266/M.1850 yılında Konya'da doğmuş zamanındaki tahsili Konya'da görerek Dersaadet'e (İstanbul) gitmiş Dersaadet'te Orduyu Hümayun'a Tabur Kâtibi olarak intisap etmiştir. İstanbul, Kastamonu, Tosya, Osmancık ve Çorum'da redif taburlarında kâtip olarak görev yaptıktan sonra I. Ordu İkinci Fırka 6. Süvari alayının 4. Çorum Redif Taburu Kâtibi olarak 1910/1326 yılında tekaüt olmuştur. Taburuyla birlikte Balkan ve Yunan harplerine bizzat iştirak etmiştir. Hizmetleri esnasında 5. Mecidiye nişan ve beratı, Yunan Harbi Madalya ve Beraatı, Hicaz Demiryollarına hizmetinden Hicaz Demiryolu madalya ve beratlarıyla taltif edilmiştir. M. 1915 H. 1331'de Çorum'da vefat etmiştir (Belge 1,2,3).

Orduyu Hümayun'a hizmet edenlerden birisi de Ahmet Tayip oğlu Tahir Efendi'dir. Tahir Efendi, Tabur Kâtibi olarak Çorum'da vefat eden Ömer Hulûsi'nin yeğenidir. Tahir Efendi, H. 1285/M. 1869'da Konya'da Sungur Mahallesi'nde 19 no.lu evde yaşamış ve yetişmiş olup Ilgın Beraye Mahkemesinde Mustantık Muavini olarak sekiz yıl çalıştıktan sonra 1902/1318 yılında Ordu-yu Hümayuna bağlı Konya Güherçile Fabrikasına Başkâtip olarak atanmıştır. H. 1336 / M.1920 yılına kadar fabrikada hizmet ederek 2. Sınıf kâtip olarak tekaüt olmuştur. İmalaâtı Harbiyeye olan hizmetlerinden dolayı İstiklâl Madalyası ve beratıyla taltif edilmiştir. Tahir Efendi, 1923 yılındaki ilk Türkiye Cumhuriyeti Belediyesinde de 1927 yılına kadar belediye meclis azalığı yapmıştır. As. Sicil Numarası 2-A 318 dir. Yüzbaşı rütbesiyle hizmet etmiştir. Tahir Efendi, 1931 yılında Konya'da vefat etmiş kabri Hacı Fettah Mezarlığındadır (Belge 4).

M. Recep Efendi, Tahir Efendinin kardeşidir. H-1303 / M. 1887 de Konya'da Sungur Mahallesi 19'nolu evde yaşamış ve yetişmiş olup 1914-1330 da Konya Hukuk Mektebini bitirmiş aynı yılın Ağustos ayında 1. Cihan Harbi seferberliğinde askere alınarak İstanbul'a Talimgâha sevk edilmiş gerekli talim ve terbiyeden sonra Kafkas Cephesi'ne gönderilmiştir. 1918 yılında terhis edilmiş 1921 Kurtuluş Savaşı seferberliğinde tekrar askere celp edilerek Balıkesir'de bulunan 4. Fırka Hukuk Müşavirliğinde hizmet etmiştir. İstiklâl Savaşımızı kazandıktan sonra 18.7.1923'de terhis edilerek Konya'ya dönmüştür.

M. Recep (Turgut) 1925 yılında olan 5. Kolordu Seferberliğinde tekrar askere celp edilerek Diyarbakır'da 5. Kolordu Hukuk Müşavirliğinde görev yaptıktan sonra aynı yılın Haziran ayında terhis edilmiştir. M. Recep Efendinin As. Sicil numarası 5352'dir. Rütbesi İhtiyat Mülâzım-ı Evvel'dir. Harp Madalyası, Muharebe Gümüş Likayat Madalyası ve İstiklâl Madalyası ve beratlarıyla taltif edilmiştir.

M. Recep Bey, Turgut soyadını almış ve 1960 yılında Konya'da vefat etmiştir. Kabri, Hacı Fettah Mezarlığındaki aile kabristanındadır.

Sungur Mahallesi 19 numaralı haneden yetişip ordumuzda hizmet edenlerden birisi de M. Recep Efendinin yeğeni, 2. Sınıf As. Memur Tahir Efendinin oğlu Hulûsi'dir. Hulûsi Turgut Beyin Askerlik hizmetlerini de kendi kaleminden veriyoruz.

Sungur Mahallesi 19 Haneden Konya'lı bir İhtiyat Mülâziminin (Hulusi Turgut) 1. Dünya Harbi ve İstiklâl Savaşından anıları

"1311 H.1895 M. yılında Konya'nın Tahtatepen semtine bağlı Sungur Mahallesi 19 numaralı hanede dünyaya gelmişim. İsmim, Hulû'si; Babamın ismi Tahir annemin ismi Aliye'dir. Babam Turgutoğulları beylerinden, annem Burhan Dede sülâlesinden gelmektedir. Sübyan mektebini mahallemizde, iptidaiyeyi Köprübaşı İptidaiyesinde bitirdikten sonra yedi yıllık İttihat ve Terakki İdadiye-i Mülkiyesini 20 Haziran H.1331 / H.1915 yılında, üçüncülükle bitirerek altın yaldızlı şahadetname aldım. 2 Ağustos 1330 - 1914 yılında 1. Cihan Harbi çıktığından, İdadiden mezuniyet tarihim olan 20 Haziran 1331-1915 tarihinden 20 gün sonra askere celp edilerek İstanbul'da İhtiyat Zabiti Talimgâhına sevk edildim. Askere duhûl tarihim 12 Temmuz 1331-1915 Sicil numaram 11524'dür.

Talimgâhta gereken talim ve kursum bittikten sonra Zabit Namzeti olarak Suriye Şam'da bulunan 14. Fırka 42. Alay 4. Tabur 8. Bölüğe verildim. Şam civarında teşkilâtlanan Alayımız 53. Fırkaya ilhak edilip Kafkas harekâtına iştirak ettik. 12 Mayıs 1332-1916'da Zabit Vekilliğine terfi ederek Harp Madalyasıyla taltif edildim. 462,5 kuruş aylık aldım. 15 Kasım 1332-1916'da fırkamız Kafkas Cephesinden çekilerek, tekrar Suriye'ye harekat etti. Suriye'den İngilizlere karşı Kutülammare ve Sina Harekâtlarına Makineli Tüfek Komutanı olarak iştirak ettim. Bu çarpışmalarda şarapnel parçasıyla üç yerimden yaralandım. 12 Mayıs 1333 - 1917'de Mülâzımı Saniliğe terfi ettim. Muharebe Gümüş Liyâkat Madalyasıyla taltif edildim. Aylığım da 700 Kuruş oldu. İngilizlerle çarpışmalar Filistin Cephesinde bütün şiddetiyle devam ediyordu. Bu çarpışmalarda filen çarpıştım. 16 Eylül 1333-

1917'deki çarpışmada, tekrar misket parçasıyla yaralanarak İngilizlere esir düştüm.

Mısır - Iskendireye'de bulunan İngiliz esir kamplarından "Zakazin" isimli kampta 20 ay esareti müteakip 2 Mayıs 1336-1920'de İstanbul'a geldim. 10 Mayıs 1920'de 8-17427 numaralı emirle terhis edilerek Mudanya tarikıyla Konya'ya döndüm. Üç aylık istirahatı müteakiben 12. Kolordu emrinde İmalâtı Harbiyede bir yıl vazife gördükten sonra 1921 yılında Garbi Anadolu Menzil Müfettişliği emirleriyle Karaman'da deve teşkilâtı kurarak cephane yüklü olarak Balıkesir noktasına getirmem emredildi. Bütün imkânları, kullanarak deve katarıyla Balıkesir noktasındaki Tahmil Tahliye Bölüğüne bir ayda teslim ettim. İstiklâl Harbi sonuna kadar da "Tahmil Tahliye Bö1üğünde cephelerimize mühimmat sevkinde çalıştım. Savaşın zaferimizle bitmesinden sonra 20 Temmuz 1331-1923'de terhis olarak Konya'ya döndüm.

Terhisimden 1,5 yıl sonra 1925 yılı Şubat ayında 5. Kolordumuzun Seferberliğinde tekrar askere celp edilerek, Piyade İhtiyat Mülâzımı Sânisi olarak 41. Fırka 19. Alay 3. Tabur 12.Bölüğünde takım zabiti görevi yaptıktan sonra 24 Haziran 1923'de terhis olup Konya'ya döndüm. Aldığım aylık 2000 kuruştur.

Askerliğe ilk duhulüm; 13-7-1915, terhisim ise 24-6-1925'dir. İstirahatlı ve izinli günlerimi çıkaracak olursak 8 yıl Çanakkale hariç bütün cephelerde vatani görevini yaptım. Kırmızı Şeritli İstiklâl Madalyasıyla taltif edildim.

Vatanım ve dinim için yaptığım bu hizmet helâl olsun..

İhtiyat Piyade Mülâzımı Sâni

Tahir Hulûsi

1311-11524

KONYA"

İhtiyat Mülazımı Sâni Tahir Hulûsi'nin İngiliz Esir Kamplarında Mısır – İskendireye (Zakazin) Kampından Anıları

(ZAKAZİN) ESİR KAMPI

Yıl, Rûmi 15 Eylül 1333 (l917)'de Filistin Cephesinden ordumuz geri çekiliyor.

Makinalı Tüfek eratıyla bazı birliklerimiz, ordumuzun çekilmesini temin etmek için artçı birlikler olarak geride bırakılmışlardır. Bu kalan birliklerimiz canlarını dişlerine takarak İngiliz birliklerinin ilerlemelerine mani oluyorlardı. Ordumuzun kayıp vermeden cepheden çekilmesi tamamlanmış, fakat emir gereği İngilizlerle göğüs göğüse çarpışan bu artçı birliklerimizin geri çekilme şansları yoktu. Pek çoğu şehit olmuş kalan pek az miktarda eratda, çoğu yaralı bir vaziyette, İngilizlere esir olmuşlardır.

İngilizler aldıkları esirleri Mısır İskenderiye şehrindeki Seydibeşir esir kampına götürmüşlerdir. İngiliz esir kamplarının hepsinde ayrı ayrı numara, harf ve isim vardır.

Makinalı tüfek mülâzımı Hulûsi Tahir bu esirlerden birisi olup İngilizler Zakazin veya Zakaziyen ismindeki bir esir kampına götürmüşler. Mülâzım Hulûsinin esaret hayatı bu kampta geçmiş olduğundan anlatacağımız fotoğraflarda bu kamplarda çekilmiştir.

Esir Türk zabitleri kamplarında boş durmayarak birçok sosyal faaliyette bulunmuşlardır. Bunlardan birisi İngiliz kamp kumandanının bilgisi dahilinde kampta bulunan esir Mehmetçiklerimizden okuyup yazması olmayanlar için kurdukları "Tedris Heyetidir. İngilizler için de iyi bir propaganda olacağı için İngilizler hemen bu heyetin bir fotoğrafını çektirerek kanıt haline getirmişlerdir.

Elimizde mevcut bu resim ve diğer resimleri üç bölümde inceleyeceğiz.

I.Bölüm,Gurup halinde çekilen fotoğraflar

II. Bölüm Şahıslara ait fotoğraflar

III. Bölüm Bu fotoğrafların basıldığı kart postallardır.

I. Bölüm Resimleri,

19 kişilik bir grup resmidir. Bu resimde, ortada bulunan kamp kumandanı İngiliz binbaşı, sağ ve solunda oturmuş olanlar Ermeni tercümanlardır. kalan 16 şahıs esir Türk zabitleridir. Bu zabitlerimizden beşinin üzerlerinde mülâzım elbiseleri, başlarında kalpak, ayaklarında çizme vardır. 6 zabitimizin üzerlerinde İngilizlerin esirlere kampta giydirdikleri elbiseler görülmektedir.

Beş zabitin üzerlerinde ise sivil elbise vardır. Başlarında fesleri görülmekte olup 11 sivil ve kamp kıyafetli askerde kıravat vardır. Beş esir

zabitin göğüslerinde kampta İngilizlerin verdikleri kimlik sol göğüsleri üzerine iğneyle tutturulmuştur. Ön sırada oturmuş vaziyette poz alan iki Türk zabit; üzerinde Tedris Heyeti yazan bir levhayı tutmaktadırlar. Bu fotoğraf sonradan ayrı bir kart üzerine yapıştırılmış olup bu kartın arkasına Hulûsi Tahir el yazısıyla şu notu yazmıştır; "Mısır, Hayat-ı esarette bir usûl-i muntazamıya tevfikan efradı tedris için en evvel .. (Bundan sonra gelen kelimeler okunamamıştır) Adres; Zakazin 20 Kânunusani 1334 Hulûsi."

15 kişilik bir grup resmidir. Bu 15 kişinin 7'si Türk zabitleridir. Üçünün üzerlerinde zabit giysisi, dördünün üzerlerinde esir kampı giysisi vardır. Bu dört kamp giysili zabit en öne oturtulmuş olup bilhassa ayaklarındaki çizmelerin görünmesi sağlanmıştır. On beş kişiden geri kalan sivil elbiseli kravatlı bastonlu şahıslar 8 kişi olup esir kamplarını denetlemek için gelmişlerdir.

Esir zabitlerle birlikte bunların da bir resimlerini çektiren İngilizler her fırsattan istifade ederek efkâr-ı umumiyeye karşı propagandalarını yürütüyorlardı. Fotoğraf ayrıca adi bir kartona yapıştırılmış olduğundan arkasına yazı yazılmamıştır. Bu fotoğrafın da 1919 yılında çekildiğini tahmin ediyoruz. (Bk. Fotoğraflar) Dört kişiden oluşan bir grup resmidir. Dördü de esir Türk zabitlerinden olup birisinin üzerinde Mülâzım giysisi vardır. Diğerleri sivil kıyafetli ve kravatlıdır. Sivillerden birinin elinde baston Mülâzımda ise kırbaç görülmektedir. Resimde dekor olarak Mısır ehramlarını gösteren bir panorama kullanılmıştır. Resmin arkasına; "Mısır Zakazin Kampı Kütüphane Heyeti 25-7-1335, a-Makineli Mülâzımı Hulûsi İhtiyat Zabiti, b-Baytar Yüzbaşı Baki, İhtiyat Baytarisi, c-Makineli Mülâzım Aşir İhtiyat Zabiti, d-İstihkâm Mülâzımıevvel, Nusret Muvazzaf Zabit." diye not verilmiştir. İncelediğimiz resimlerde bulunan (X) işaretli zat, Makineli Mülâzım Konya'lı Mülazım-ı Sani Hulûsi Tahir'dir. Bu resimde de sol baştaki sivil kıyafetli, başı açık "Kalk gidelim" model bıyıklı zat Hulûsi Tahir'dir. Hulûsi Tahir, ilk olarak bu resimde kamp giysilerini çıkarıp birilerinden ödünç aldığı sivil elbiseleri giymiş ve kolalı gömlekle boyun bağı takmış olarak görünmektedir. Hulûsi Bey bu resim çekildiğinde 24 yaşındadır. Bundan sonra Hulûsi Beyin esaret dönüşünde verdiği bilgileri anlatalım; "İki yıllık esaretin verdiği sıkıntılar, çok erken saçlarını ve dişlerimi dökmüştür. Esir olduğumuzda İngilizler üzerimizde bulunan üniformalarımızı çizmelerimize kadar almışlar bize esir kampı giysileri vermişlerdi. Resimlerde gördüğünüz resmî elbiseli arkadaşlara propaganda yapmak için, resim çekileceğinde mülâzım elbisesi kalpak ve çizme veriliyor, resim çekildikten sonra herkes, yine verdikleri esir kampı giysilerini giyiyorlardı. Yalnız madalyalarımıza dokunmamışlardı. Bulunduğumuz yerlerde, hiç Anadolu'da görmediğimiz sıcaklar oluyordu. Kampın tel örgüleri yanına kadar gelen fellâhlar karpuz üzüm gibi meyveleri getiriyorlar satıyorlardı, Kampta *hiç* birimizde ne para vardı, ne de değiş tokuş edecek elbise. Biz de madalyalarımızla karpuz satın aldık. Resimlerde bazılarımızın göksünde görülen madalya değil İngilizlerin verdikleri kampımızın ismini bildiren tenekeden kimliklerdir. Ermeni tercümanlarımızdan birisinin Konya'da bulunan akrabalarını tanıdığım için, bu tercüman vasıtasıyla dünya vaziyetinden haber alıyor, bazan da bana Fransızca gazeteler getiriyordu. Yine bu Ermeni Tercüman Anadolu'sda Ordumuz bir zafer kazandığında bize bildiriyordu. Artık o gün İngilizlerin ağzını bıçak açmıyor hınçlarını bizden almak için türlü türlü bahaneler icat edip bize eziyet ediyorlardı. Tabi, biz sevincimizden uçuyorduk. Bunu bilmiyorlardı. Konya'da Babama gönderdiğim mektuplarımı bu tercüman postalıyordu. Gelen cevapları da o getiriyordu onun adresiyle babam esarette bana, beş altın sarı lira, Konya'dan göndermişti.

II. Bölüm, şimdi de esir zabitlere ait beş adet fotoğrafı inceleyeceğiz. Bu resimler esir zabitlerin birbirlerine verdikleri hatıra resimleridir.

Bu resimlerin bazılarının ön yüzünde bazılarının arkalarında arkadaşlarına yazdıkları notlar vardır.

Birinci fotoğrafın arkasındaki yazılar;

"İskenderiye-Seydibeşir dördüncü esir karargâhı A Kampı

16-4-1336 Kardeşim Hulûsi Bey, Anavatana avdette beraber geçirdiğimiz dikenli teller içindeki esaretin acı dakikalarını hatırlatmak üzere takdim edilmiştir. Hemşeriniz Mehmet Kâmil, resmin ön yüzünde Mehmet Kâmil'in sivil elbiseyle çektirdiği kıravatlı resmi var (Bk. Fotoğraflar).

İkinci şahıs resminde; Arkada adres yazılmış,"Keşan Kazası Camii Kebir Mahallesi Ali Efendi biraderi Mehmet Kadri. Resmin ön yü-

zünde; sivil elbise ile çekilmiş Kadri Beyin fotoğrafı altında da "Bölük arkadaşım Hulûsi Efendiye. Beni unutmana razı değilim. Sevgili arkadaşım. M. T. Mülâzımı Kadri, Seydibeşir 18-4-1336" yazılıdır.

Üçüncü şahıs resminin ön yüzünde, Mülâzım Ünüforması ve kalpakla çekilmiş resmin altında; "Kardeşim Mehmet Hulusi Beye, Harp ve Esaret hatıralarımızı hatırlatmak üzere bir yadigâr uhuvvet. 19 Nisan 1336 kardeşiniz Aşir." Resmin arkasında "İşte bu suretimden bana bak" yazısı okunmaktadır.

Dördüncü şahıs resminin ön yüzünde, sivil kıyafetli bir zabit görülmekte olup kartın arkasında; "Seydibeşir Esir Kararğahı 12 Mart 1336. Tam, yirmi mah, hayat-ı esaretimizi hatırlatmak üzere kardeşim Hulusi Beye takdim olundu." (İmzası okunamadı).

Beşinci şahıs resminin ön yüzünde esir kampı ceketiyle çektirilmiş bir zabitin resmi başında fes vardır. Resmin arka yüzüne kurşun kalemiyle şunlar yazılmıştır. "Hayat-ı esaretin en acı dakikalarını beraberce yaşadığımız mümtaz arkadaşım efendim Hülusi Beye ebedî bir hatıra olarak takdim ediyorum. 28 Mart 1336 Mahal-i adresim, Akseki Kazasının İbradı Nahiyesinde Yabalızadelerden Kara Abdullahın oğlu mütevefa Mehmet Sait Efendi mahdumu Necip Tahsin".

Altıncısı, bir zırhlı araba resmidir.

Resmin arkasına Hulûsi Bey; esir olmadan önce, şu notu yazıp babasına göndermiştir. "İngilizlerin son sistem alât-ı harbiyelerinden Zırhlı Otomobil resmi ki; maktul bir İngiliz zabiti üzerinde zuhur etmiştir. 19 Nisan 1333 Hulûsi"(Bk. Fotoğraf 32).

Mülâzım Hulûsi Tahir bu resmi gönderdikten dört ay sonra İngilizlere esir düşmüştür. Buradan İngiliz tankının savaş sırasında askerimiz tarafından teslim alındığı anlaşılmaktadır.

III. Bölüm

Resimlerin tab edildiği kartlarda görülen matbu yazıları kapsamaktadır.

Bu kartlar incelendiğinde; Esir kamplarında çekilmiş olan resimlerin bu kartlara basıldığı varsayımı öne çıkıyor. Şimdi bu resimlerin basıldığı kartları tek tek inceliyoruz;

Tedris Heyetini gösteren gurup resmi çekildikten sonra ayrıca başka bir karta yapıştırılmış olup, kartın sağ alt köşesinde G.Lekeglan & To CAIRO baskısı vardır.

2 ve 3 nolu gurup resimlerinin arkasında resimleri takviye etmek için adi karton yapıştırılmış olduğundan hakiki resim kartlarının arkalarındaki matbu yazılar görülmüyor.

Şahıslara ait resimlerden 1 ve 2 numaralandırdığımız resimlerin kartları arkasında; "TARJETA POSTAL, POST CARD Bilhete Postal Carte Postale Leveles ö-lap, Communıcatıon, Address" matbu yazıları vardır. 3. Şahıs resmi olan kartın arkasında" POST - CARD, Correspondonces Add-ress Only, matbu yazılarından sonra sağ üst tarafta çerçevelenmiş pul yeri ve içinde aşağı doğru nal şekli içinde (T.İ.U.) harfleri var.

Son kısımda verdiğimiz şahıs resimlerine ait kartların arkalarında ortada "POST CARD yanlarında ise Communıcatıon, Address only," matbu yazıları görülüyor.

Zırhlı Araba resmi elde amatörlerin kullandıkları makinede çekilmiş olup kartı da ince ve adidir. Hiç bir özellik taşımamaktadır.

SONUÇ

İncelediğimiz esir kamplarında çekilmiş sekiz fotoğrafta bulunan 43 şahıstan 32'si esir Türk zabitleridir. Gönül isterdi ki esir olan Mehmetçiklerimizin de bir resmi olsun, ama ne yazık elimizde esir Mehmetçiklerimize ait tek bir fotoğraf yoktur. İngilizler propaganda için yalnız esir Türk zabitlerini objektiflerine almışlardır. Bu nedenden dolayı esaretteki Mehmetlerimizin kıyafetlerini bilemiyoruz. Esaret dönüşünde Hulûsi Bey; "Kampta bulunan Mehmetçiklerimizden 500 kadarına esaret sonuna kadar, okuma yazmayı öğrettik." demişti. Bu en eskisi 85 yıllık resimlerin sahibi olan İhtiyat Zabiti Mülâzım-ı sani Konya'lı Tahir oğlu Hulûsi Beydir. D.1311-1895 ö. 1973'dir. Bu resimlerde görüntüleri olan 32 zabitimize de Allah'tan rahmet dileriz.

Hulûsi oğlu

ARİF NÜSHET TURGUT

KONYA

BELGELER

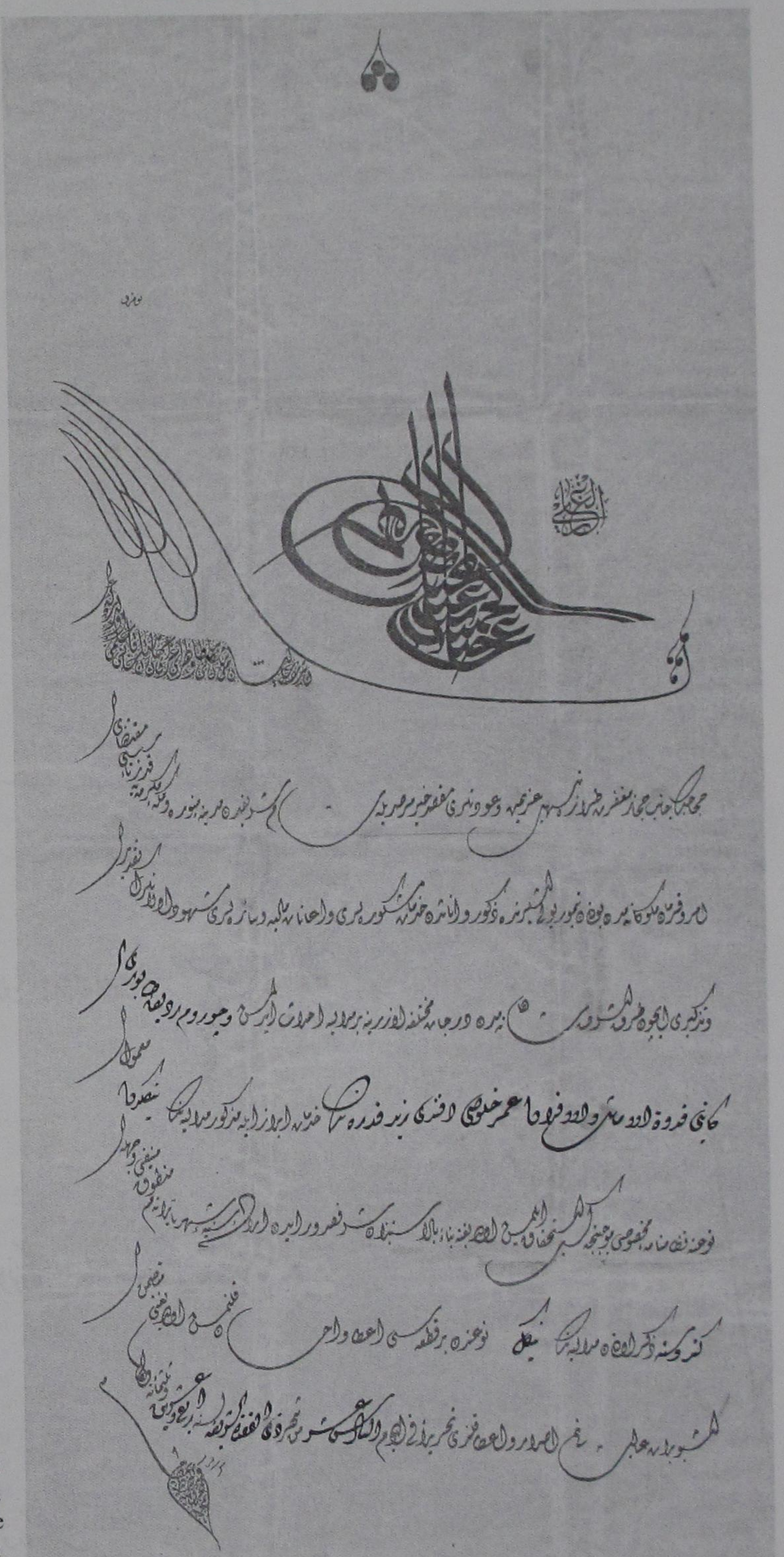

Belge 1:
Hulûsi Amca
Beşinci derece rütbe
nişanı berat-ı
âlisi (1305-1889).

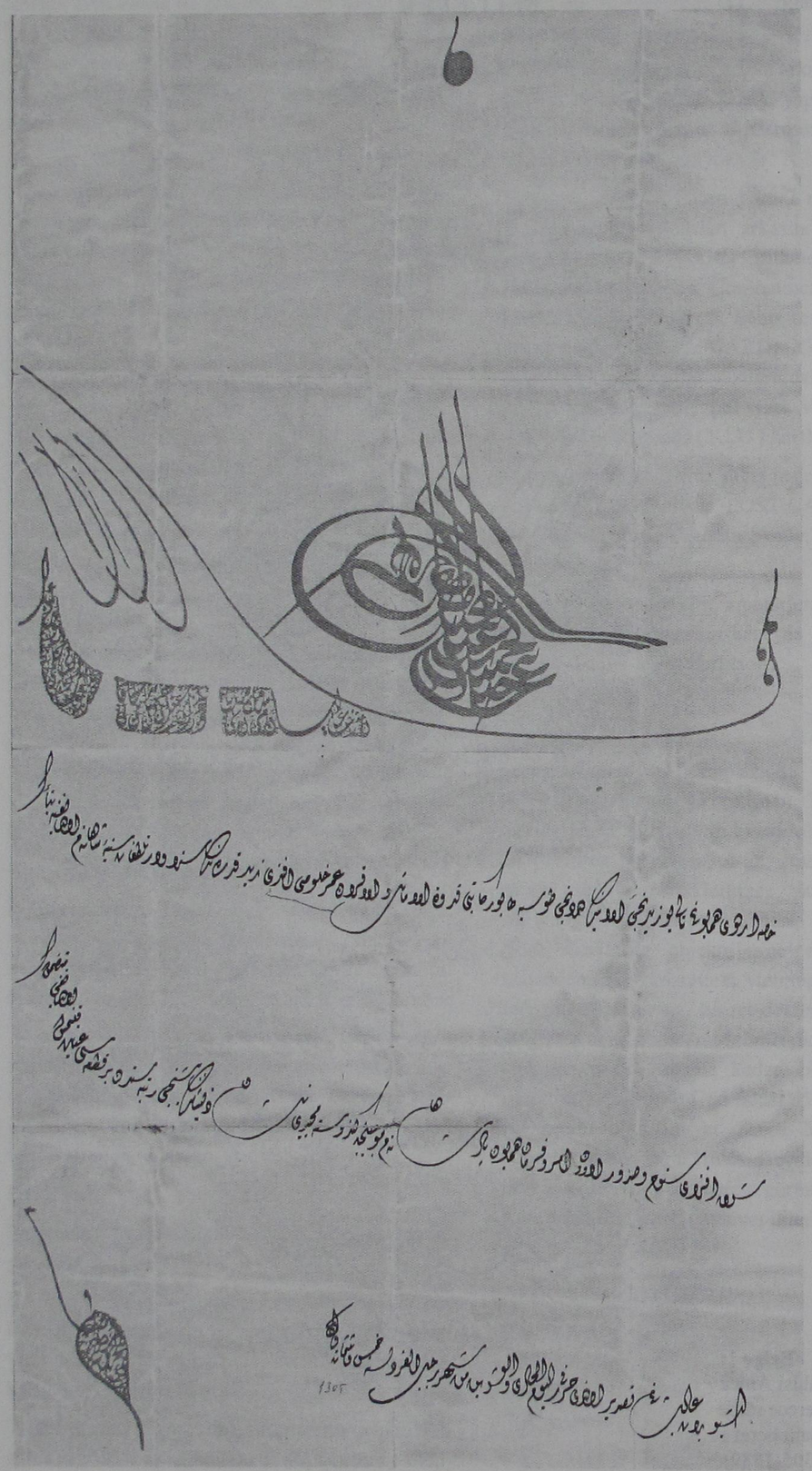

Belge 2:
Hicaz Demiryolu Madalyası Berat-ı âlisi (1314-1898).

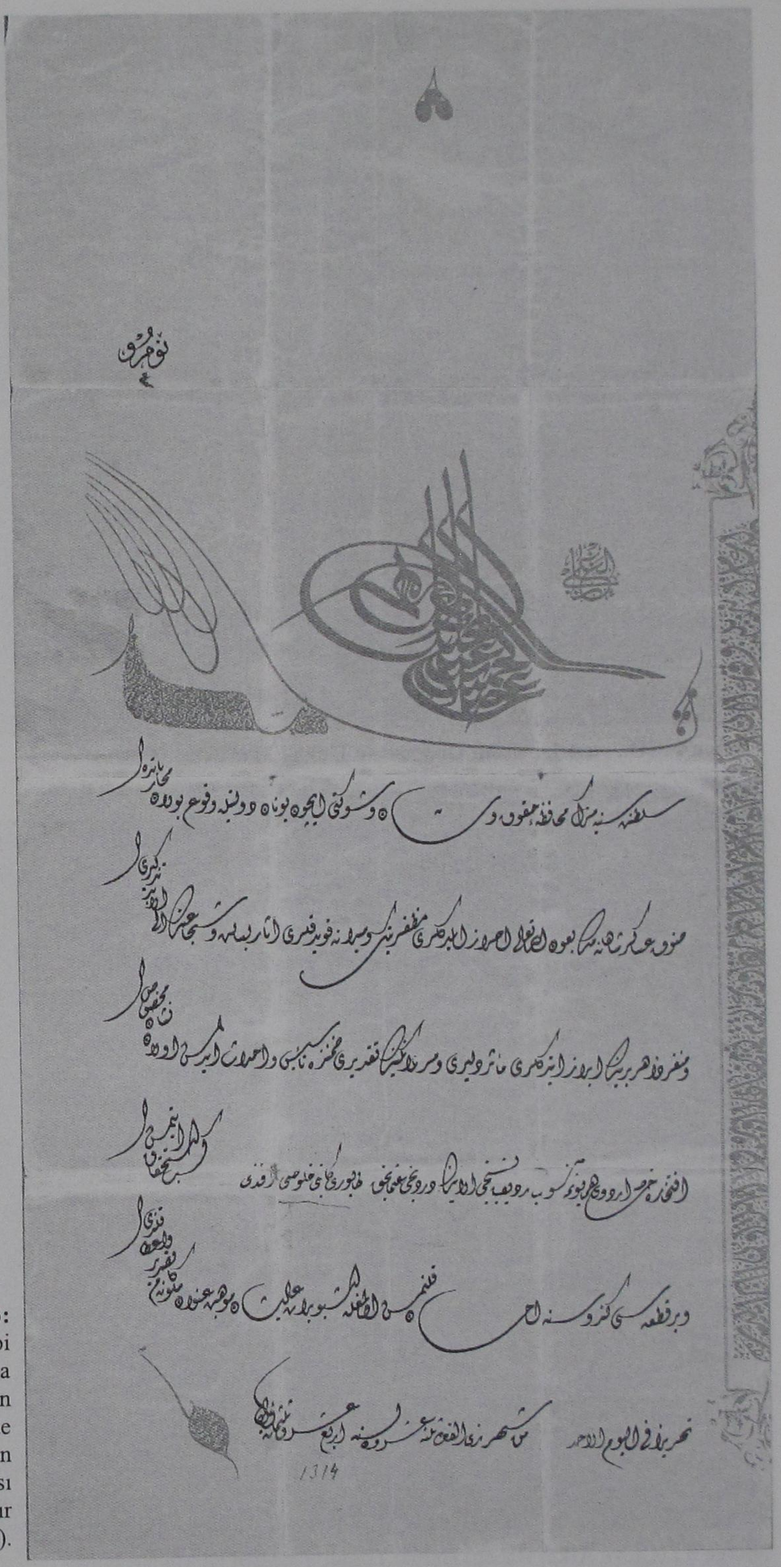

Belge 3:
Tabur Kâtibi Hulûsi Amcaya Yunanistan Muharebesinde verilen Şecaat Madalyası beratıdır (1314-1898).

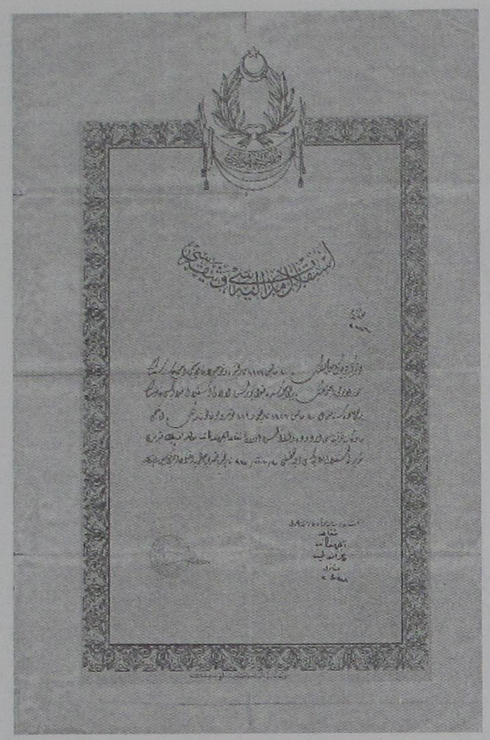

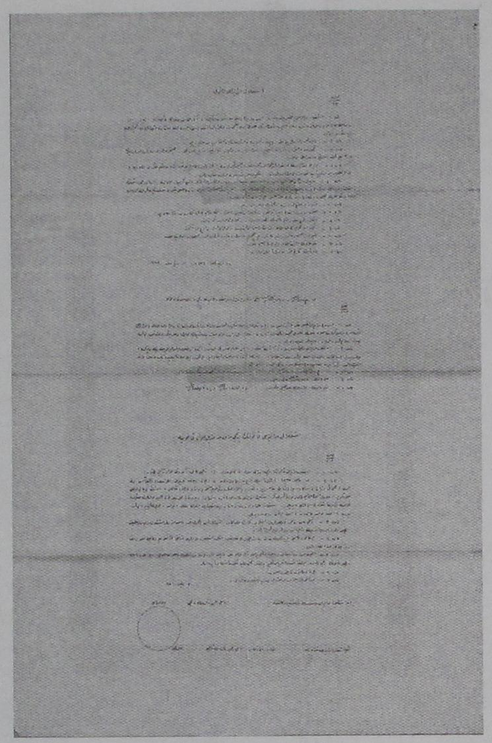

Belge 4 : (Ön ve Arka) Tahir Dedeme ait İstiklâl Madalyası vesikası.

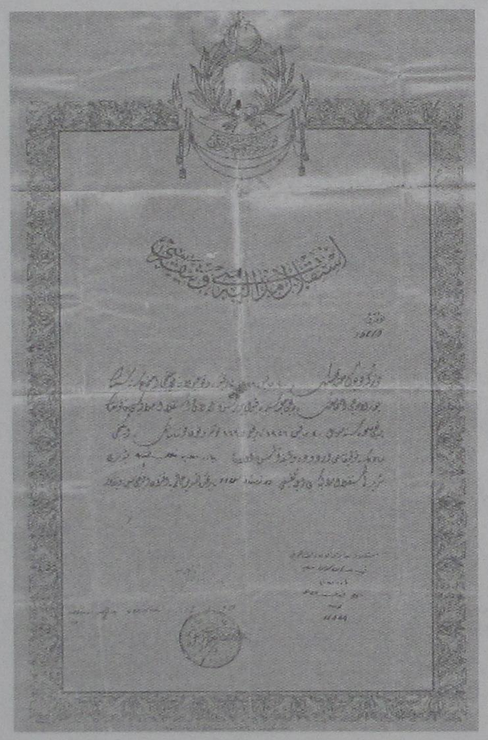

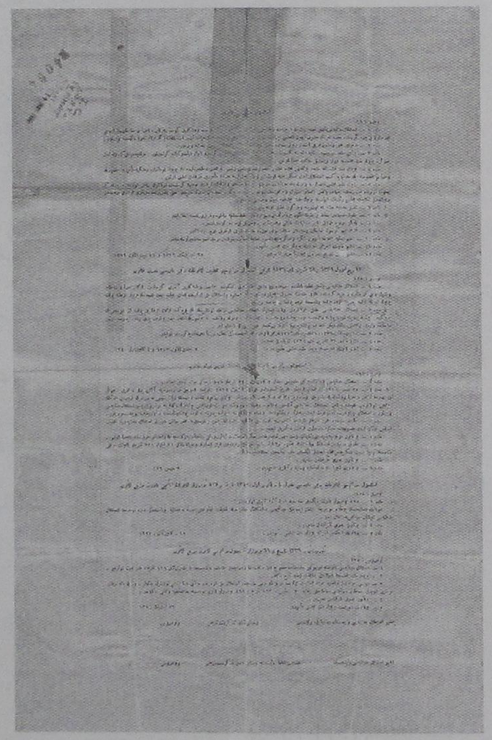

Belge 5 : (Ön ve Arka) Babam Hulûsi Turgut'a ait İstiklâl Madalyası.

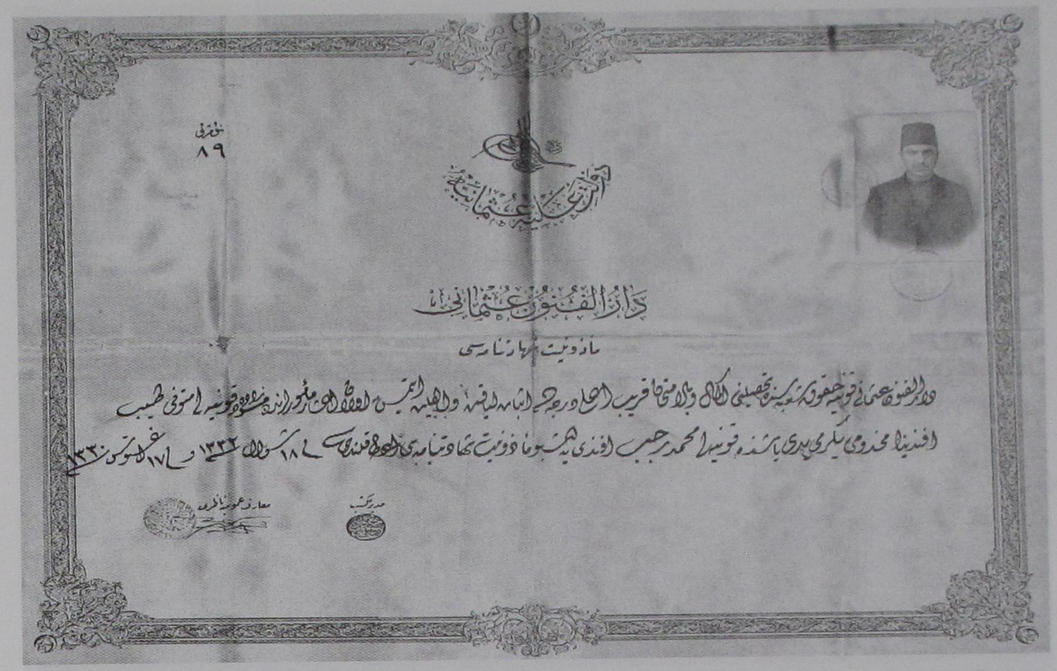

Belge 6 : Mehmet Recep Bey'in Konya Hukuk Mektebi Diplomasıdır. Bu diplomayı (1330-1914) tarihinde 27 yaşında almıştır.

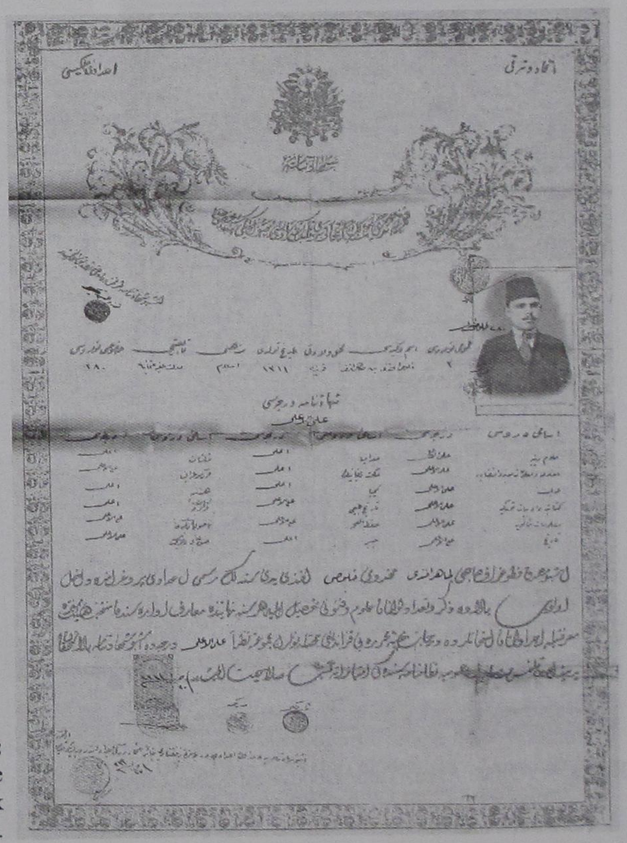

Belge 7 : Hulûsi Efendi'ye ait 7 yıllık İdadi diploması.

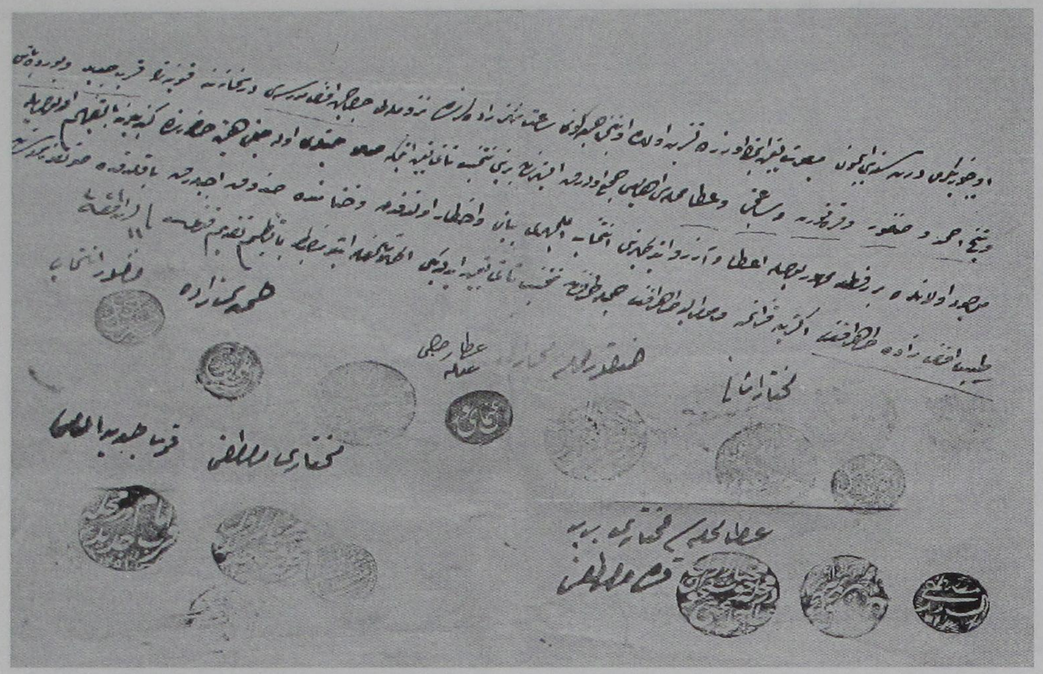

Belge 8: Tahir Dedeye ait müntehib-i sanilikle ilgili bir mazbata (1324-1908).

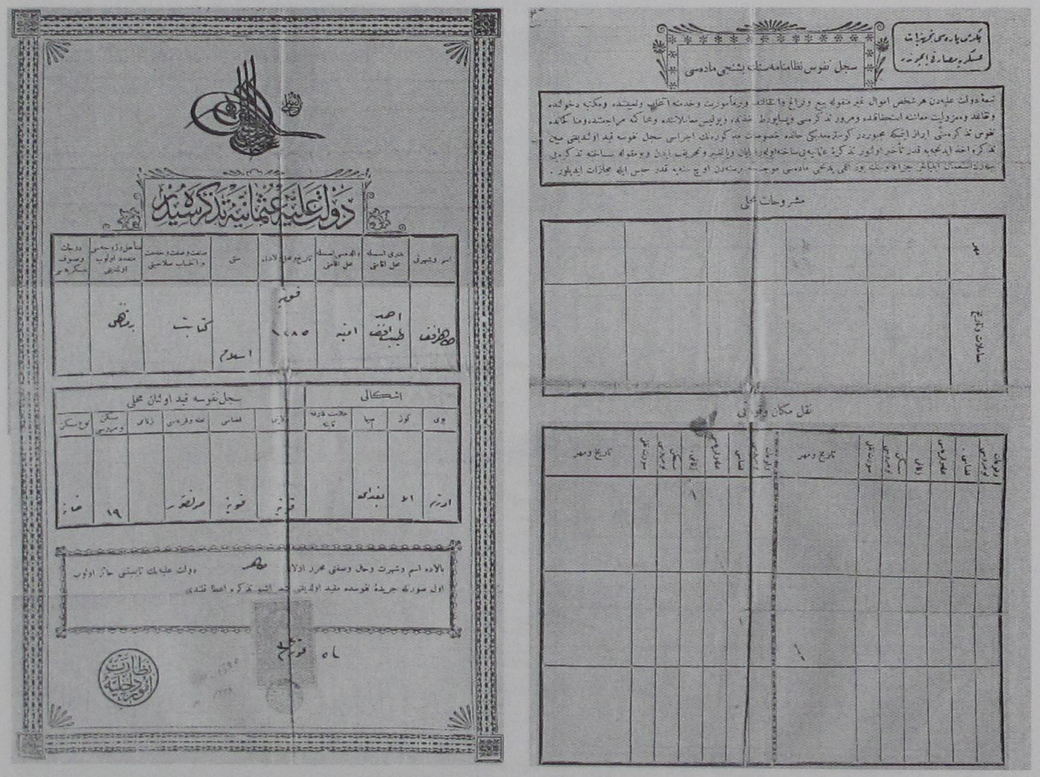

Belge 9: (Ön ve Arka) Tahir Dedeye ait Nüfus Cüzdanı (1320-1904).

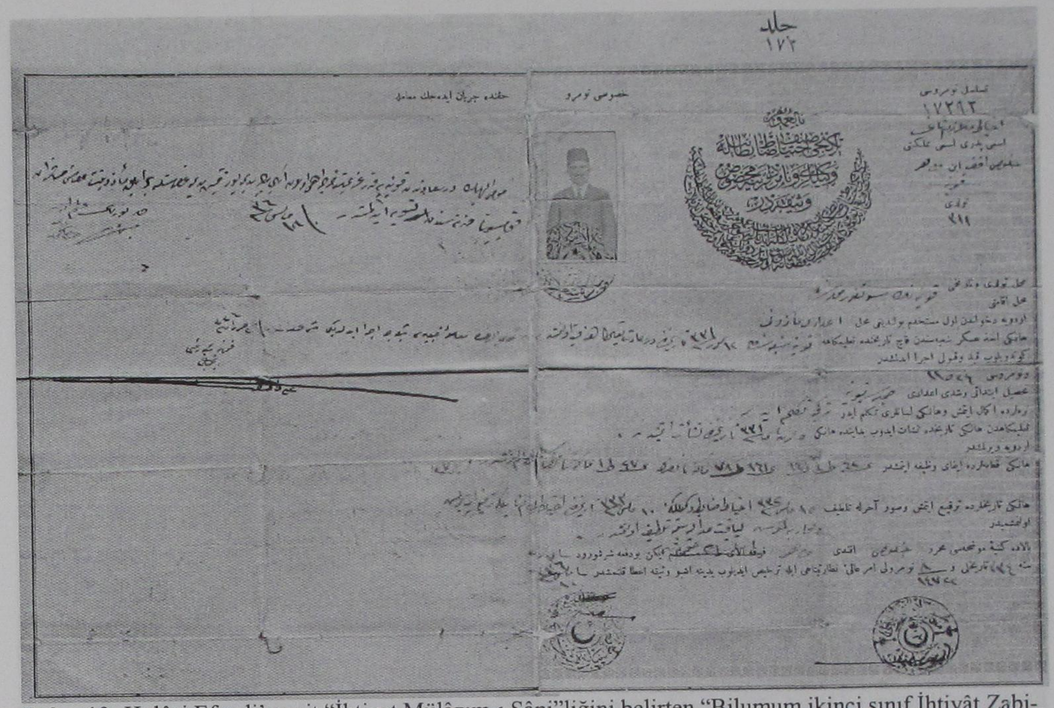

Belge 10: Hulûsi Efendi'ye ait "İhtiyat Mülâzım-ı Sânî"liğini belirten "Bilumum ikinci sınıf İhtiyât Zabitânıyla Vekilleri ve Namzedlerine Mahsus Vesikadır". 1334 (1818)'te terhis edilerek belge eline 10 Mayıs 1336 (1920)'da verilmiştir.

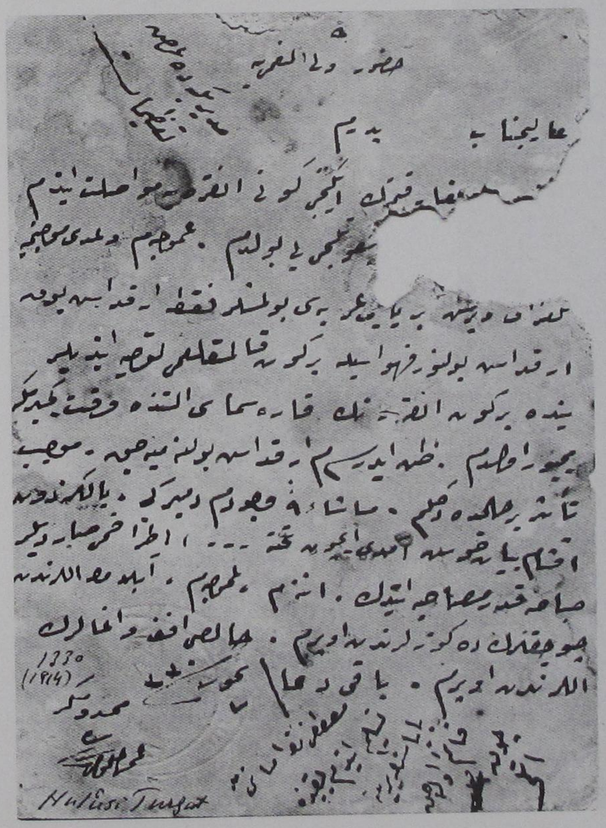

Belge 11: Babamın bir kartı.
7 Temmuz 1330 (1914) tarihli mektup, daha ilk ayrılış günlerinden sonra yolda yazılmış. Ankara'da kalması gerekmiştir. Vücudu "demir gibi"dir. Ama akşam, "beyân-ı hoş âmedî içün…" tahta kuruları "etrafını sarmış" onlarla "sabaha kadar musahabe" etmek zorunda kalmıştır. Asker mektubu… Büyüklerin ellerinden öptükten sonra "bâki duâ" talebiyle bitecekken kağıdın altına, üstüne unutulan selâm ve notları ekleyiverir. Aslında o ekler, ayrılma zamanını uzatma çabası gibidir.

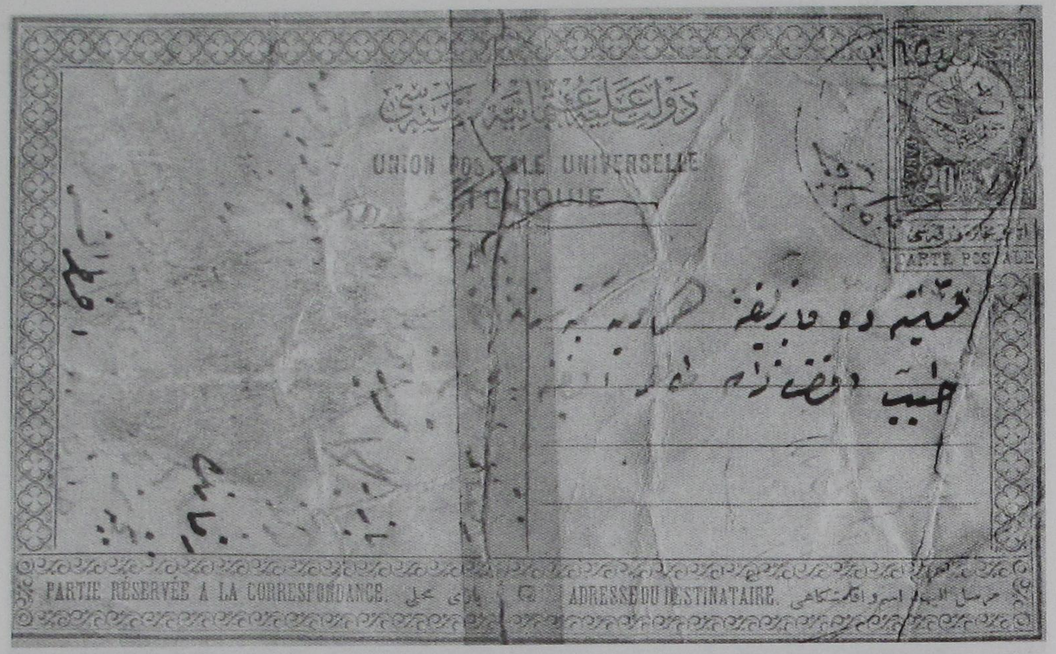

Belge 12: (Ön ve Arka) "Konya'da Fabrika-i Hümayûn Ketebesinden Tayyib Efendizâde Tahir Efendi'ye" Devlet-i Âliye-i Osmaniye Postası kanalı ile gelen bir mektup… (1912).

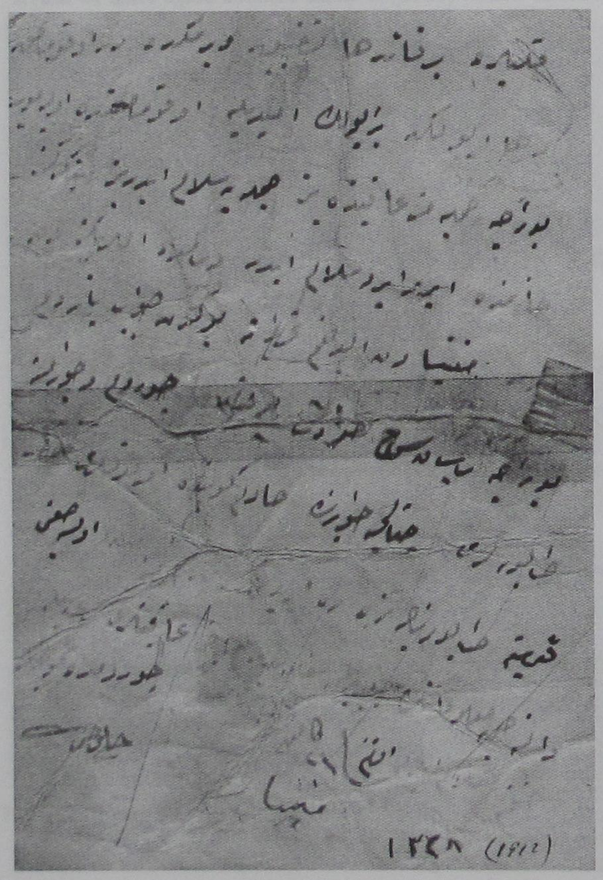

Belge 13 : (Arka) (1912).

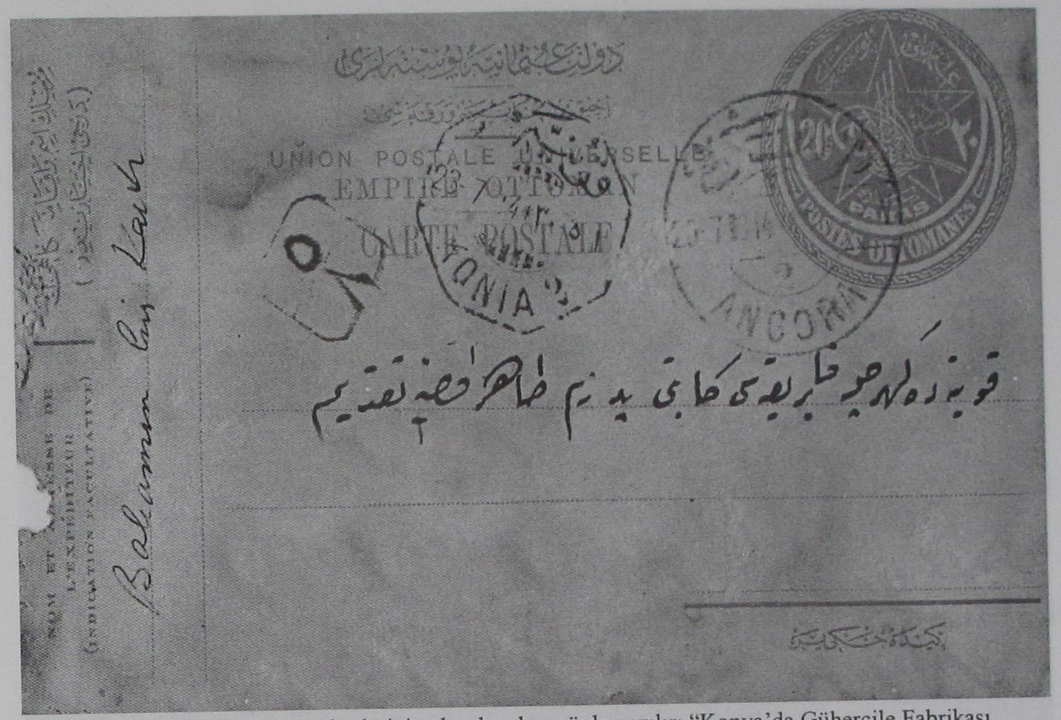

Belge 14: Ankara ile Konya mühürlerinin altında adres şöyle yazılır: "Konya'da Güherçile Fabrikası Kâtibi pederim Tahir Efendi'ye Takdîm."

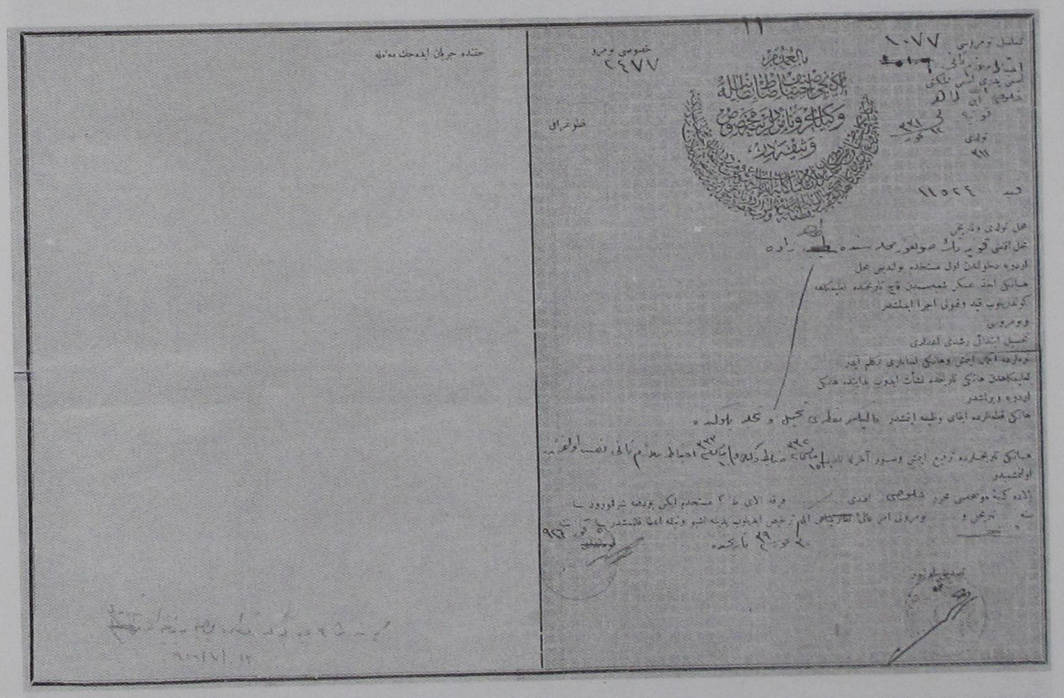

Belge 15: Hulûsi Efendi'nin İstiklâl Harbi'nden 30 Temmuz 1339 (1923) tarihinde terhis edildiğine dair 5 Temmuz 1926 tarihli belge.

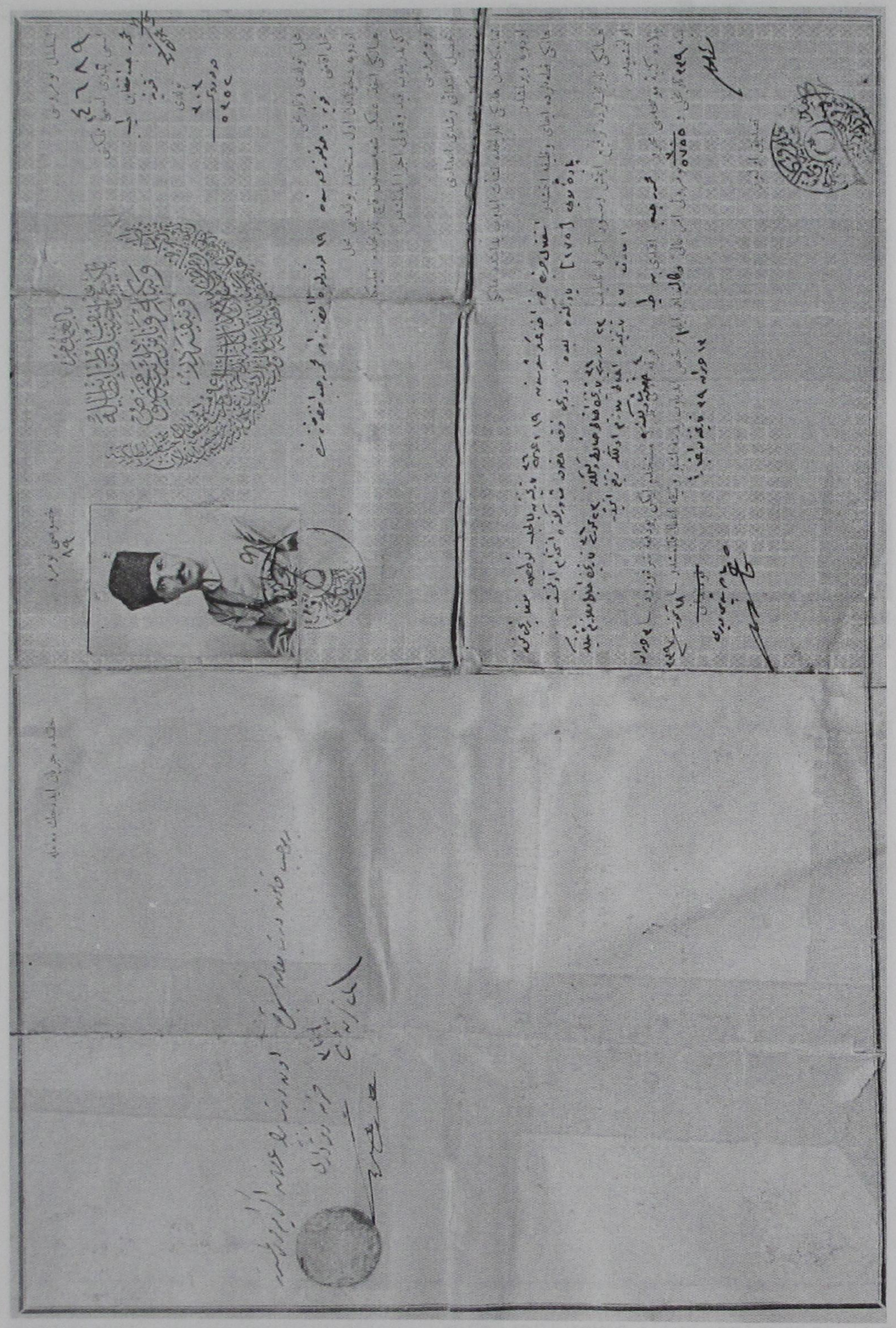

Belge 16: M. Recep Turgut'un Terhis tezkeresi 18.7.1339 (1923).

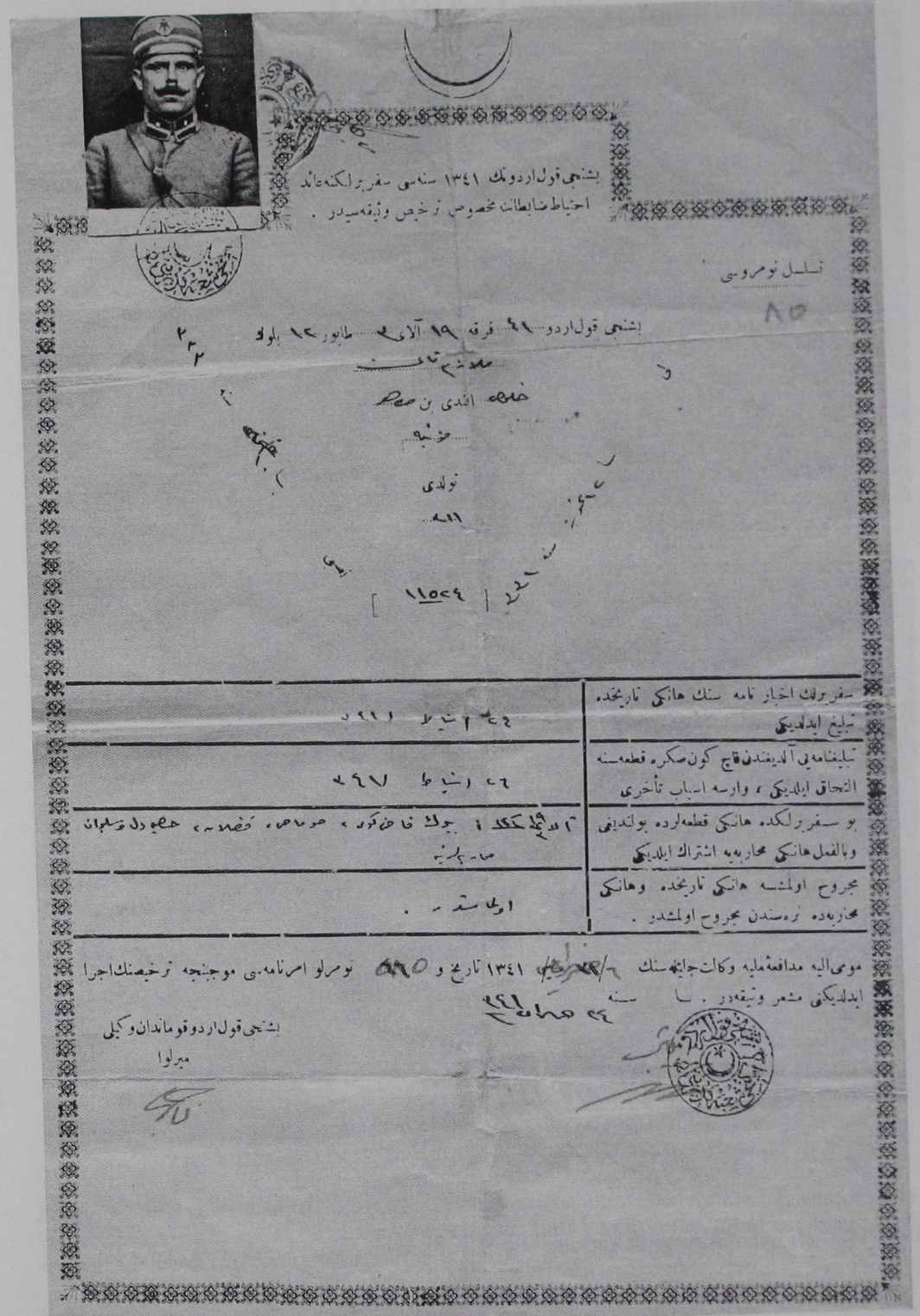

Belge 17: Kürt Harekâtı ile ilgili olarak Hulûsi Efendi'nin, "1341 Seferberliğine ait ihtiyat zabitanına mahsus vesîkası".

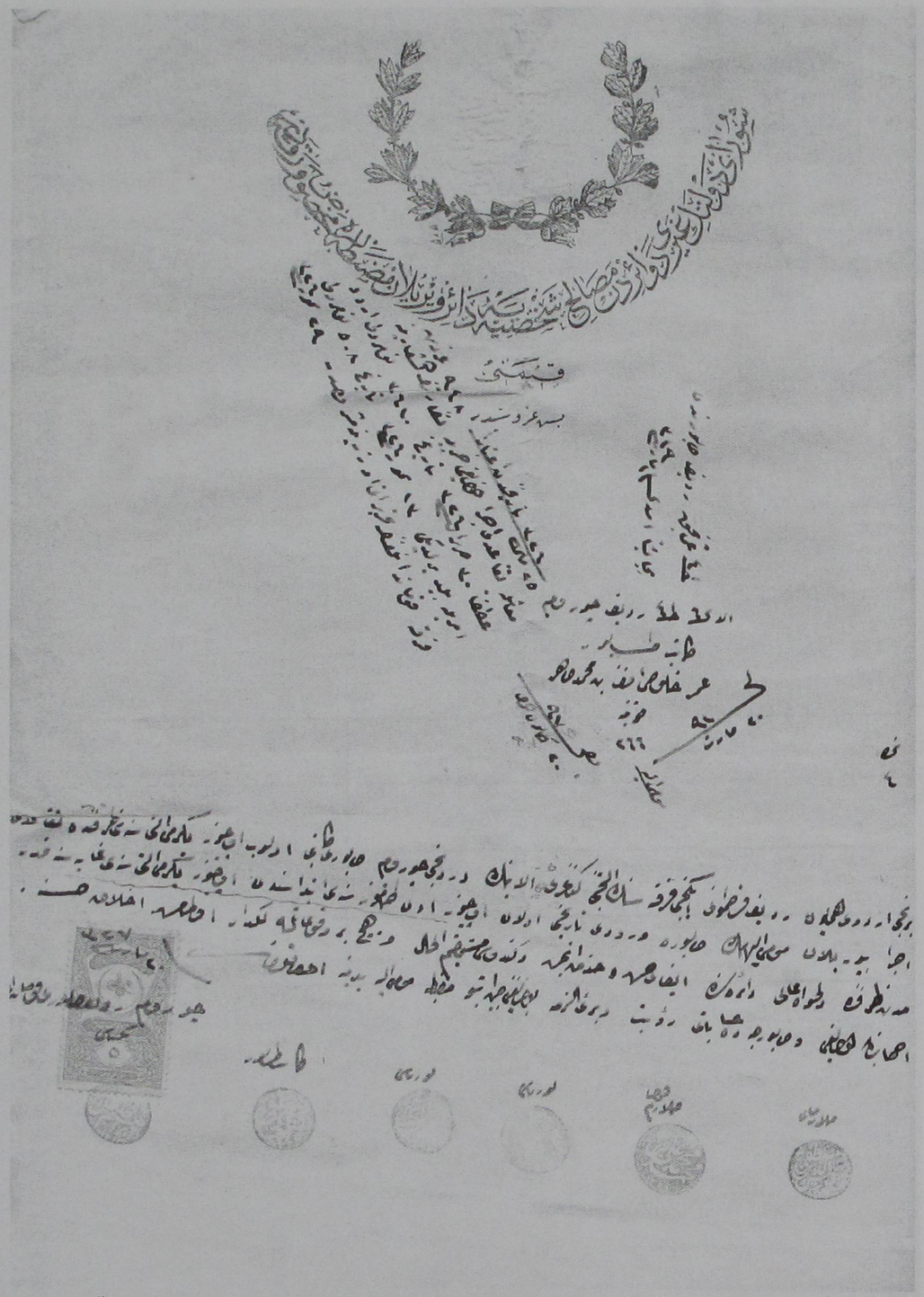

Belge 18: Ömer Hulûsi Amcaya ait Vürûdiye belgesi (1326 -1910).

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Babam Hulûsi Tahir, Mısır'da esarette arkadaşlarıyla beraber.

Fotoğraf 2: Babam Hulûsi Turgut'un Askerlik Hatırasıdır. (1332-1916).

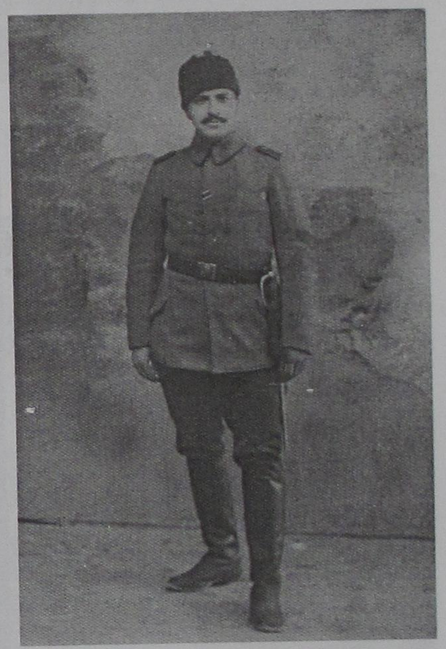

Fotoğraf 3: Babamın amcası Hacı Recep Turgut'un askerlik resmi.

Fotoğraf 2 ardı yazısı şöyledir: "Halimi arz eylesem dünyayı dilgîr eylerim / Kimseye etmem şikayet hali tezkir eylerim / Yansın ateşte kül olsun baht-ı amalim gibi / Varsın ikbâlim yok olsun sikanımı takdîs eylerim. 7 Temmuz 1332 Tahir Hulûsi."

Kelimeler:
Sika: İnanç, güven
Dilgîr: Kalbe sıkıntı veren, gücenik.
Takdis: Kutsal sayma
Amal: Emeller
İkbâl: Talih düzgünlüğü.

Fotoğraf 4: Amcamız Mehmet Recep Bey'in askerlik hatırası (Kafkas Cephesinde)

Fotoğraf 5: Dedem M. Tahir Ef., Amcam A. Tayip Ef. (Sağda), B. Emine Abla (Solda), Kemal Ağabey (Dedemin Kucağında), Hasan Ağabey (Dedemin emireri/arkada) Fotoğraf, "Şahap Fotoğraf hanesi Hasan Hüseyin" çekimidir.

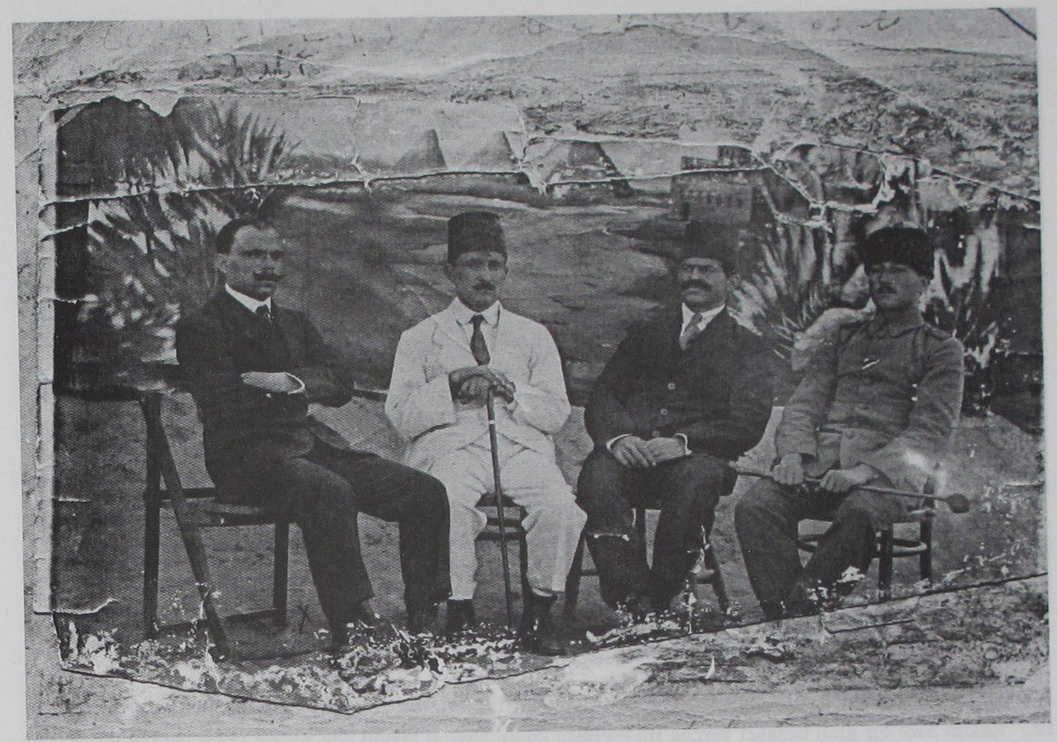

Fotoğraf 6: Esaret Hatırası 25.9.1335.

Fotoğraf 7: İhtiyat Mülâzım Sani Tahir Hulûsi'nin Mısır'da Zekazin Kampı'nda erleri tedris için kurdukları Hey'et-i Tedrisiye Grubu 20 Kanuniusani 1334 (1918).

Fotoğraf 8: İhtiyat Mülâzım-ı Sani Tahir Hulûsi'nin Halep'te çektirmiş olduğu resmi 7 Temmuz 1332 (1916).
Fotoğraf ardına şunlar kaydedilmiştir: "Halep'de Çektirdiğimiz bu fotoğraf Diyarbekir'den gönderilmiştir./ Resim Size bir gizli beşaşet vercek mi / Yoksa elemi hasreti tezyid edecek mi / Meyus değilim sizleri hiç görmediğimden / Zira nere baksam görürdüm hepinizi ben / Işte şu bî-ruhî görüntüm size bir hatıra olsun / Saklan bunu Hulûsi sevgili evladınız olsun. 7 Temmuz 1332 Hulûsi / Halep Askeriye Hatırası"
Kelimeler: Tezyid: Artırma / **Beşeşat:** Güler yüzlülük, sevinç.

Fotoğraf 9: İskenderiye – Seydibeşir Esir Kampından Mehmet Kâmil.

Fotoğraf 10: Seydibeşir Esir Kampından Keşanlı Mülâzım Kadri.

Fotoğraf 11: Esir Kampındaki Subaylarımızdan Aşir.

Fotoğraf 12: Esir Kampından Mustafa Efendi.

Fotoğraf 13: İngiliz Esir Kampında esaret Hayatının bütün acılarını tadan Subaylarımızdan Aksekili Yabalızâdelerden Necip Tahsin.

Fotoğraf 14: Nisan 1917'de askerimizin ele geçirdiği bir İngiliz zırhlısı.

ANADOLU'DA TOPRAK-İNSAN İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
"SELÇUKLU ÇAĞINDA KONYA KENT PEYZAJI"

Koray ÖZCAN*

ÖZET

Anadolu'nun erken dönem Türk-İslâm yerleşim süreci olarak tanımlanan Anadolu Selçuklu Devleti siyasal egemenlik döneminde, Orta Asya ve İran Türk-İslâm devlet geleneği mirasına dayanan toprak kullanım politikaları ve geleneksel yaşam biçimi ile Anadolu'da devralınan Bizans kültür mirasının Anadolu-Türk kentleri boyutunda kent peyzajını biçimlendirdiği öngörülmektedir.

Bu araştırmanın amacı, yazılı ve görsel kaynakların harita ve planlar üzerine aktarımına dayanan bir metodoloji kurgusu kapsamında, Selçuklu çağı toprak-insan ilişkileri ve toprak kullanım politikalarına dayalı olarak, Selçuklu çağında Anadolu'nun siyasal-yönetsel merkezi işlevindeki Konya'nın kent peyzajına dönük çıkarımlar üretilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu Çağı, Toprak-İnsan İlişkileri, Kent Peyzajı, Konya.

ABSTRACT

A STUDY ON THE LAND-MAN RELATIONS IN ANATOLIA

"URBAN LANDSCAPE OF KONYA IN SELJUKIAN ERA"

The urban landscape of the Anatolian-Turkish cities in the sovereignty of Anatolian Seljuk, as identified the settlement period of the early Turkification-Islamization in Anatolia, was considered with shape to the land use policies and way of traditional life based on the heritage of Central Asia and Iranian Turkish states and taken over the Byzantine cultural inheritance in Anatolia.

The aim of this study is to determine the urban landscape of Konya, as the administrative-

* *Selçuk Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Arş. Grv.; Kent Plancısı-Peyzaj Mimarı. e-mail: kozcan@selcuk.edu.tr.*

political center of Anatolia, according to the land-man relations and the land use policies in Seljukian Era, within a methodology concept based on the maps or plans transferred from original written and manuscript sources.

Key Words: Seljuk Era, Land-Man Relations, Urban Landscape, Konya.

GİRİŞ

Bu araştırmanın amacı; tarihsel kökenleri Orta Asya ve İran Türk-İslâm kültürüne dayanan Selçuklu çağı toprak-insan ilişkileri ve toprak kullanım politikaları ile Bizans egemenliğinden devralınan yerleşim kültürü mirası kapsamında, çağın özgün yazılı ve görsel kaynaklarının harita ve plânlar üzerine aktarımına dayanan metodoloji kurgusu içinde Selçuklu çağında Anadolu'nun siyasal-yönetsel merkezi işlevindeki Konya'nın kent peyzajına ilişkin çıkarımlar üretilmesidir.

Burada ortaya konulan Selçuklu çağında kent peyzajı kavramı ile anlatılmak istenen; dönemin özgün sosyal-kültürel - ekonomik koşullarında Selçuklu çağı toprak kullanım sistemi ve toprak-insan ilişkileri bütününde, kentsel yerleşim alanı olarak tanımlanan sur içi ve sur dışı yerleşim alanlarını kapsayan; dönemin sosyal-kültürel-ekonomik ve askerî-siyasal koşullarına dayalı olarak mesire ya da tarımsal üretim faaliyetlerinden askerî faaliyetlere dek uzanan farklı işlev ve boyuttaki bağ-bahçe veya bostan ya da sebzelik-meyvelik olarak tanımlanan alanlar ile kentsel su sistemine ilişkin yapılardır.

Bu araştırmada Konya kentinin seçilmesinin nedeni; Selçuklu çağında Anadolu'da organize edilen yerleşme ve ulaşım sisteminin odak/düğüm merkezi ve yönetsel-siyasal başkent işlevini taşıması ve Anadolu coğrafyası üzerinde Orta Asya ve İran Türk-İslâm kültürlerinin sentezi kapsamında saray ve köşkler gibi sultanların ikametgâhı ya da devlethâne ve saltanat sarayları gibi idare mekanizması veya ulucami veya medrese gibi sosyal-kültürel-yönetsel işleve sahip ilk anıtsal-kamusal yapı faaliyetlerinin gerçekleştirilmiş olması gibi niteliklerine dayalı olarak, Selçuklu çağı Anadolu-Türk kent modelleri boyutunda örnek tipoloji niteliği taşımasıdır.

1. SELÇUKLU ÇAĞI ANADOLU KENT PEYZAJININ ARKA PLANI

Selçuklu çağında Konya kentinin peyzaj görünümü ortaya konmadan önce kentsel peyzajın biçimlenmesine etki eden unsurların tanımlanması gerektiği düşünülmektedir. Bu noktada dönemin tarihî kayıtları değerlendirilirse; kentsel peyzajı biçimlendiren temel unsurun toprak-insan ilişkileri boyutunda Selçuklu çağında Anadolu'da uygulanan toprak kullanım düzeni olduğu söylenebilir. Dolayısıyla dönemin kentsel peyzajını anlayabilmek için Selçuklu çağı toprak düzeninin ve toprak-insan ilişkilerinin tarihsel arka planı boyutunda irdelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

1.1. Bizans'tan Devralınan Miras

Bizans çağında Anadolu kentlerine ilişkin kayıtlar irdelenirse[1], VII.-VIII. yüzyıllardaki Arap-Sasânî istilâları ve takip eden Türk fetih dönemlerinin getirdiği güvensizlik atmosferine bağlı olarak, Anadolu'nun milletlerarası ticaret yollarının dışında kalması ve kırsal yerleşmelerin tahrip edilmesi sonucu ekonomisi tarımsal üretim ve uzak mesafe ticaretine dayanan Bizans kentsel ve kırsal yaşamının olumsuz etkilendiğini düşündürmektedir.

Arkeolojik ve mimari kalıtlara dayalı araştırmalar irdelenirse[2], yukarıda açıklanan süreç sonunda, Anadolu kırsal yerleşmelerinin terk edildiği ve istila ya da fetih dönemleri öncesinde ovalara dek yayılmış kentsel yerleşmelerin de güvenlik amacıyla yamaçlarda tahkim edilmiş antik akropolis alanları içine çekilerek, kentsel işlevlerini kaybettiği, bir çoğunun terk edildiği veya yer değiştirdiği ya da kırsal karakterli yerleşmeler haline geldiği söylenebilir.

Başka bir ifadeyle, Türk fethi öncesinde kırsallaşma süreci olarak yorumlayabileceğimiz geriye doğru işleyen bir kentsel evrim sürecinde, Bizans kırsal yerleşmelerinin işlevsel niteliklerini kaybettiği ve kentsel yerleşmelerin kırsal nitelik kazandığı düşünülmektedir. Bu noktada döneme ilişkin kaynaklarda, Konya'nın Türk fetih sürecinde varlığını koruyabilmiş, Anadolu'nun bölgesel pazar merkezi ve askeri karakol işlevindeki birkaç kentinden biri olduğuna ilişkin kayıtlar[3], Anadolu'daki kırsallaşma sürecinde Konya'nın görünümünü ve işlevini ortaya koyması bakımından dikkat çekici bir kayıt olarak değerlendirilmektedir.

Bu noktada Bizans çağındaki kırsallaşma süreci kent peyzajına dönük yorumlanırsa, arkeolojik araştırma bulguları ve Bizans çağı tarihi kaynaklarında Konya kentinin bağ-bahçe gibi tarımsal işleve ayrılmış alanlarla çevrelendiğine ve kentte Roma döneminden miras kalan kentsel su sisteminin varlığına ilişkin kayıtlar[4], Bizans çağında Konya kent peyzajına dönük değerlendirilirse, kentin Türk fethi öncesinde askeri-ekonomik işleve sahip bölgesel bir merkez olmakla birlikte, doğal kaynak alanları ve tarımsal alanlarla çevrelenmiş askeri-stratejik işleve sahip kırsal nitelikli bir görüntüye sahip olduğunu düşündürmektedir.

1.2. Orta Asya ve İran'dan Anadolu'ya Aktarılan Miras

Uygur çağına tarihlenen toprak alım-satım veya kiralama senetleri ya da vergi kayıtları gibi hukukî belgeler irdelenirse[5]; Türk boylarına akın-fetih ekonomisi ve hayvancılık faaliyetlerine dayalı olarak mevsimlik yer değiştirme geleneklerine göre yaylak-kışlak araziler tahsis edildiğine veya kentlerin yakın çevresindeki özel bakım gerektiren bağ ve bahçelerin vergi muafiyetleri verilmek yoluyla özel mülkiyete bırakıldığına ilişkin kayıtlardan, Türklerin Orta Asya ve İran coğrafyasından taşıdıkları toprak kullanım sistemi ve sosyal-ekonomik yaşam geleneğinin yansıması olarak mevsimlik veya yazlık-kışlık farklı mekân tercihlerinin Selçuklu çağında Anadolu kent peyzajı üzerinde etkili olduğunu düşündürmektedir.

Selçukluların Orta Asya ve İran Türk-İslâm devletleri geleneğinden miras aldıkları toprak kullanım sistemi, Selçuklu çağı Anadolu kentsel peyzajı kapsamında değerlendirilirse; dönemin tarihi kayıtlarından[6] Selçukluların Bizans egemenliğinden devralınan ve Türk fetih döneminde harap olan Anadolu kentlerini yeniden imar etmek ve tarımsal üretimi arttırmak amacıyla kentlerin yakın çevresindeki tarla ya da bağ-bahçe veya meyvelik-sebzelik gibi itinalı çalışma ve bakım gerektiren toprakları, verim durumu ve sulama imkânlarına göre belirlenen vergilerinin devlete ödenmesi karşılığında, dini ve etnik köken farkı gözetmeksizin Müslüman ya da Hıristiyan kişilere özel mülk olarak bıraktığı anlaşılmaktadır.

Yukarıda açıklanan toprak kullanım sistemi ve geleneksel yaşam biçiminin mekânsal yansıması olarak; Selçuklu kentlerinin -Orta Asya ve İran-İslâm kentlerinde olduğu gibi- ekonomik boyutta tarımsal üretim işlevine hizmet eden tarla ya da sebzelik-meyvelikler, sosyal-kültürel boyutta da mesire faaliyetleri ya da yazlık ikâmetgâh işlevine hizmet veren içinde köşk-saraylar bulunan bağ-bahçeler ve av alanları ile çevrelendiği ve kent içinde ya da dışında geleneksel oyunlar ve ordoların toplanması amacıyla geniş meydanlar bırakıldığı görülmektedir.

Tarihî kayıtlar ve arkeolojik araştırma bulguları irdelenirse[7], Selçuklu Sultanlarının, Orta Asya ve İran Türk-İslâm kültüründen gelen kentlerin yakınlarında mevsimlik yer değiştirme ya da mesire amaçlı saray-köşk ve bahçeler kurma geleneğini sürdürerek, Konya, Kayseri, Sivas, Amasya, Kırşehir, Alâiyye, Antalya, Aksaray, Kubâd-âbâd gibi Anadolu kentlerinde ya da kentlerin yakın çevresinde birçok saray-köşk ve bahçeler kurdukları anlaşılmaktadır.

Bu noktada Anadolu kent peyzajına dönük bir değerlendirmeye gidilirse, Kayseri yakınlarında *Meşhed* sahrasının orduların toplanma yeri ve gezinti-oyun alanı olarak kullanıldığına ilişkin[8] ya da Kubad-âbâd, Alâiyye ve Aksaray/Ekecik yakınlarında Sultanların av alanları/bahçeleri bulunduğuna ilişkin kayıtlar[9], daha önce açıklanan Orta Asya ve İran Türk-İslâm peyzaj kültürü ile karşılaştırıldığında, Selçuklu çağında Anadolu kent peyzajının Orta Asya ve İran-İslâm kültürü etkisinde biçimlendiği söylenebilir.

Tarihî kaynaklarda Selçuklu çağında Konya kent peyzajına ilişkin ilk kayıt[10], 1190 yılına tarihlenen III. Haçlı Seferi tarihçilerinin kaydettiği kentin Sultan ve emirlerin saray ve köşklerinin bulunduğu bağ-bahçelerden oluşan bir peyzaja sahip olduğuna ilişkin kayıttır.

Selçuklu çağı vakâyinâmeleri irdelenirse, 1220 yılına tarihlenen Konya dış surlarının yapım faaliyetleri ile 1277 yılına tarihlenen Cimri isyanında Konya kuşatmasına ilişkin kayıtlardan Konya kent peyzajına ilişkin birtakım çıkarımlar elde edilebilmektedir. Bu kayıtlardan[11], kentin tarımsal üretim faaliyetlerine ayrılmış bağ-bahçeler ve dinlenme-mesire alanları işlevindeki yazlık saray-köşklerle çevrelendiği anlaşılmaktadır.

Selçuklu çağına tarihlenen seyâhatnâmeler kent peyzajına dönük değerlendirilirse; kentin sur dışı yerleşim alanlarında tarımsal üretim veya mesire alanları işlevindeki bağ-bahçelerin ya da kent içinde mermer heykeller ve havuzlarla süslenmiş bahçelerin varlığına ilişkin kayıtlar[12], Selçuklu çağında Konya kent peyzajının mekânsal ve işlevsel boyutlarını ortaya koymaktadır.

Buraya kadar açıklanan tarihsel kayıtlar, 1190 yılına tarihlenen III. Haçlı Seferi'nden 1277 yılına tarihlenen Cimri isyanına dek uzanan -yaklaşık 80 yıllık- Türk yerleşim sürecinde dönemin askeri-siyasal koşulları ve yerleşim politikaları gözönüne alındığında kentin doğal peyzajını koruması bakımından dikkat çekici olarak değerlendirilmektedir.

2. SELÇUKLU ÇAĞINDA KONYA PEYZAJ HARİTASI

Burada Selçuklu çağında Konya peyzaj haritası kavramı ile kastedilen, Selçuklu çağı yerleşme dokusu bütününde, dönemin toprak-insan ilişkilerine dayalı olarak kentsel peyzaj unsurlarının işlevsel ve mekânsal çerçevesinin belirlenmesidir. Bu noktada, yazılı kaynakların kent planları ya da haritalar üzerine aktarılmasına dayanan metodoloji kapsamında, Selçuklu çağı yerleşim dokusu içinde kent peyzajının işlevsel ve mekânsal çerçevesinin/görünümünün ortaya konulabileceği düşünülmektedir.

2.1. İşlevsel Çerçeve

Selçuklu çağı tarihi kaynakları kent peyzajı boyutunda irdelenirse, Konya kentinin kuzeyinde *Ruzbe sahrası* adı verilen bölgenin Selçuklu ordularının toplanma yeri veya manevra alanı[13] ya da *Filâbâd* adı verilen yörenin gezinti alanı olarak kullanıldığına[14] veya kentin kuzeybatısında *Avcıkaya* adlı olası bir av sahasının varlığına ilişkin kayıtlar[15], Orta Asya ve İran Türk devletleri hakan ve sultanları gibi Selçuklu Sultanlarının da avlanmaya olan düşkünlükleri[16] ve saraylarında av hayvanları bahçesi[17] kurdurdukları göz önüne alındığında, Türklerin Orta Asya ve İran coğrafyası peyzaj mirasının Anadolu'ya dek taşınması kapsamında dikkat çekici kayıtlar olarak değerlendirilmektedir.

Nitekim Selçuklu çağı tarihi kaynakları incelenirse[18], daha önce açıklanan Orta Asya ve İran Türk coğrafyası kentlerindeki gibi, kentlerin dışında konumlanmış *Köşk-i Sebz* ya da *II. Kılıç Aslan Bahçesi* gibi Sultan ve emirlerin dinlenme/eğlenme ve mesire alanları işlevinde saray ve köşklerin varlığı belirlenebilmektedir.

Selçuklu çağına tarihlenen vakfiye kayıtlarında geçen toponomi verileri Konya kent peyzajının boyutu ve işlevinin belirlenmesine dönük olarak irdelenirse; *Bahâü'ddin Râzna*, *Nizâmüd-din Hurşidi'l-Burul* ve *Reşideddin Vakfı sebzelikleri*[19] veya *Hüsameddin Çelebi*[20], *Malatyalı Mevlânâ Şemseddin*[21], *Hümâmeddin-i İsfehsâlar*[22], *Şeyh Selâhaddin Zerkûbî*[23] ve *Mevlânâ Bahâeddin-i Bahri*[24] bağları, *Emir Necmeddin* ve *Şeyh Kerimüddin-i Kal'a*[25] bostanları ya da *Kerra Hatun Bağı*[26] *ve Gürcü Hatun Bağı*[27] gibi toponomileri işlevsel boyutta değerlendirilirse, Selçuklu çağında bağ-bahçelerin salt tarımsal üretim faaliyetleri dışında, kent kadınlarının ya da Mevleviler veya Ahiler gibi dini ya da mesleki grupların sohbet toplantıları, dini ayinler ve yıllık geleneksel eğlence aktivitelerine[28] dönük kullanıldığı söylenebilir.

Selçuklu çağı vakfiye kayıtlarındaki bağ-bahçe toponomileri kişi adlarına göre irdelenirse, *Emir Kâmerüddin*, *Emir Tâceddin Ahmed*, *Emir Seyfeddin Turumtay*, *Ebu Bekir Pervâne bağ-bahçeleri* gibi yönetici sınıf[29], *Saraç Selâhaddin Bağı*, *Saraç Cemâleddin Mehmed bağı* veya *Mimar Kelûk Bağı*, *Hacı Bakkal Bağı*,*Kalburcu Bağı*, *Bazarbaşı İsmail Bağı* gibi esnaf/zanâatkâr[30] ya da *Molla Hızır Bağı*, *El Hac Şaban Bağı*, *Seyyid Ali Çelebi Bağı*, *Seyyid Mehmet Efendi Bağı* gibi dini kimlikli şahsiyet adlarından[31], bağ-bahçelerin temelde sınırlı tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirilmesine dönük kullanılmakla birlikte, Selçuklu yönetici sınıfı ile kentin esnaf/tüccar/zanâatkâr veya dînî grupların yazlık ikâmetgâh ve mesire amacına dönük olarak kullanıldığını da düşündürmektedir.

Bu noktada Selçuklu çağında kent peyzajının unsuru olarak tanımlanan bağ-bahçeler işlevsel boyutta irdelenirse;

- Av faaliyetleri ya da çevgen ve cirit gibi geleneksel oyun aktiviteleri veya orduların toplanma ve askeri manevra faaliyetlerine dönük alanlar,

- Sultan ve emirlerin yazlık ikâmetgâhları işlevindeki kent dışında konumlanmış dinlenme/eğlenme ve mesire alanları niteliğindeki saray ve köşklerle yapılandırılmış bahçeler,

- Mevlevi gibi alt dinsel gruplar veya Ahiler gibi mesleki örgütlenmelerin dînî ayin ya da tören veya hıdrellez ya da bağ bozumu gibi geleneksel eğlence aktivitelerini gerçekleştirdiği mekânlar işlevindeki bahçeler,

- Tarımsal üretim faaliyetlerine ayrılmış sebzelik-meyvelik ya da bostan niteliğindeki alanlar olmak üzere sınıflandırılabilir.

Buradan hareketle Selçuklu çağında kent peyzajının bir unsuru olarak bağ-bahçelerin tarımsal faaliyetlerden mesire ya da yazlık ikâmetgâh olarak kullanımına dek uzanan farklı işlevlere dönük kullanıldığı söylenebilir. Bu noktada, bağ-bahçelerin yazlık ikâmetgâh işlevinde kullanımı, Türklerin Orta Asya ve İran yarı göçebe-göçebe yaşam biçimine dayanan mevsimlik yer değiştirme mirasının Anadolu kentlerine dek taşınmış bir yansıması olarak değerlendirilmektedir.

Burada Selçuklu çağında kent peyzajının işlevsel kullanımı açısından dikkat çekici nokta[32]; Selçuklu emirlerine ya da tüccar-esnaf grubuna veya dini şahsiyetlere ait köşk ya da sarayların yer aldığı bağ-bahçelerin, taş duvarlar ve su hendekleri ile tâhkim edilmiş olmasıdır. Bu mekânsal kurgu, Selçuklu çağında bağ-bahçelerin tarımsal üretim ve mesire işlevinin yanı sıra kentsel savunma sistemi ile kent nüfusunun su ihtiyacına dayalı olarak kentsel su dağıtım sisteminin bir unsuru olarak kullanılmış olabileceği düşünülebilir.

2.2. Mekânsal Çerçeve

Yukarıda kent peyzajının bir unsuru olarak boyutu ve işlevsel kullanımı irdelenen bağ-bahçeler dönemin vakfiye kayıtlarındaki toponomi verilerine dayanılarak incelenirse; Selçuklu çağında kentte *Meram-Turûd*[33], *Turuntay*[34] ve *Selver*[35] yörelerinde, *Hoca Cihan Bağları*[36], *Yeni Bağçe*[37], *Havzan Bağları*[38], *II. Kılıç Aslan Bahçesi*[39], *Dahiller Bağı*[40], *Sultan Bağı*[41], *Bağçe-i Sultani*[42] ya da *Has Bahçe*, *Hümâm Bağı*[43], *Cemel Ali Bağı*[44], *Kamerüddin Bahçesi*[45], *Dede Bahçesi*[46] ve *Lâle Bahçesi*[47] gibi bağ-bahçelerin varlığı belirlenebilmektedir (Harita 1).

Yukarıda açıklanan bağ-bahçelere ilişkin toponomi verileri ile Selçuklu çağında Konya kentinin su kanalları, sarnıç veya buzluklar gibi kentsel su sistemi[48] ve bağ-bahçe tipolojileri ya da yeşil dokusu üzerine yapılan araştırmalar[49], kent peyzajının mekânsal yerseçimi ya da dağılımına dönük olarak harita üzerinde değerlendirilirse, kentsel su varlığı ve bağ-bahçe alanlarının kentin batı-güneybatı bölgelerinde toplandığı görülmektedir. Buradan hareketle, Selçuklu çağı toprak-insan ilişkilerine dayalı olarak tarımsal üretim ya da mesire işlevindeki bağ-bahçelerin mekânsal dağılımı üzerinde etkili olan temel unsurun su varlığı olduğu söylenebilir (Harita 1).

Bu noktada kent peyzajının bir bileşeni olarak kentsel su sistemi üzerine bir değerlendirme yapılırsa, dönemin tarihi kaynaklarında Selçuklu sultanları tarafından kentte su kanalları, buzluklar ve çeşmeler yaptırıldığına ilişkin ya da kentsel su sisteminin bir peyzaj unsuru olmanın ötesinde savunma sisteminin de bir unsuru olarak kullanıldığına ilişkin kayıtlar[50], Selçuklu çağında su kaynaklarının işlevsel-mekânsal kullanımı açısından dikkat çekici bulgular olarak değerlendirilmektedir.

Nitekim Selçuklu çağında kentin doğusunda sultanların eğlenme-dinlenme mekânı işlevindeki *Köşk-i Sebz* adı verilen saltanat sarayı yakınlarında, kentsel su sistemine bağlanan ve tarihi kayıtlarda Osmanlı çağına dek varolduğu anlaşılan suni bir göl yaptırıldığına ilişkin kayıt[51], Selçuklu çağında toprak-insan ilişkilerinin temel bileşeni olarak su kaynaklarına verilen önemi ortaya koymaktadır.

Selçuklu çağına tarihi kaynaklarında, kentin kuzeyindeki geniş düzlüklerin askeri manevra ya da toplanma alanı veya geleneksel oyun alanları, batısındaki dağlık-ormanlık bölgelerin ise av alanları olarak kullanıldığına ilişkin kayıtlar[52], Selçuklu çağı toprak-insan ilişkileri boyutunda doğal kaynak alanlarının değerlendirilmesini ve işlevsel kullanımını göstermesi bakımından dikkat çekici kayıtlar olarak değerlendirilmektedir.

3. SONUCA DAİR BULGULAR

Selçuklu çağında Anadolu kent peyzajının ana unsuru olarak Konya bahçelerinin işlevsel ve mekânsal tipolojisini belirlemeyi amaçlayan bu

araştırma sonunda elde edilen bulgular değerlendirilirse; bağ-bahçe veya bostan ya da sebzelik-meyvelik gibi kent peyzajının temel bileşenlerinin, Selçukluların Orta Asya ve İran Türk-İslâm yerleşim kültüründen Anadolu coğrafyasına aktardıkları/taşıdıkları toprak-insan ilişkileri boyutunda geleneksel yaşam biçimi kökenlerine ve Anadolu'da devraldıkları Bizans yerleşim kültürü mirasına dayalı olarak geliştiği ya da biçimlendiği anlaşılmaktadır.

Nitekim Selçuklu çağı kent peyzajı unsurları toponomi boyutunda irdelenirse, Konya kentinde "av köşkü" anlamında Latince kökenli *Philopation* kelimesinden Farsça toponomiye dönüştürülen *Filâbâd* ya da "yeşil köşk" anlamında Farsça toponomi ile adlandırılan *Köşk-i Sebz* gibi mesire alanları işlevindeki bağ-bahçelerin varlığı, kent peyzajı üzerindeki Bizans ve Orta Asya-İran Türk-İslâm peyzaj geleneklerinin etkisini göstermektedir.

Kent peyzajının temel işlevleri sıralanırsa; kentin savunma sistemi ve kentsel su sistemine katkı sağlamak, tarımsal üretim faaliyetleri ile mesire aktivitelerine dönük kullanım ile yarı-göçebe yaşam geleneğinin Anadolu coğrafyasında aktarılmış mirası boyutunda yazlık-kışlık ya da mevsimlik yer değiştirme tercihlerinin kentsel mekâna yansımaları boyutunda eğlenme-dinlenme alanları gibi işlevlerin yanı sıra kentin dini ve mesleki gruplarının dinsel ya da geleneksel eğlenme-dinlenme faaliyetlerine hizmet ettiği ortaya çıkmıştır.

Selçuklu çağı yerleşim alanı bütününde kent peyzajı unsurlarının mekânsal dağılımı yorumlanırsa; kent peyzajını oluşturan bağ-bahçe alanları ile vakıf olarak yaptırılan su kanalları ve buzluk veya çeşmelerin, kentin batı ve güneybatısında yoğunlaştığının belirlenmesi kent peyzajını biçimlendiren ana etkeninin –Orta Asya ve İran peyzaj kültüründe olduğu gibi- su varlığı olduğunu ortaya koymaktadır.

Selçuklu çağında kentin yakın çevresindeki doğal kaynak alanlarının av alanları ya da oyun alanları veya askeri amaçlı faaliyetlere dönük kullanıldığının belirlenmesi veya su varlığının bir savunma unsuru olarak değerlendirilmesi, doğal kaynak alanlarının niteliklerine göre işlevsel boyutta kullanıldığını göstermektedir.

Kentsel yerleşme deseni boyutunda, Selçuklu çağında -Bizans çağında olduğu gibi- kentin sur dışı yerleşim alanlarının yanı sıra sur içi yerleşim alanlarında da bağ-bahçelerin varlığına ilişkin veriler, toprak-insan ilişkileri boyutunda Orta Asya Türk göçebe-yarı göçebe yaşam geleneği mirasının kentsel mekândaki yansımaları olarak değerlendirilmektedir. Başka bir ifadeyle, Anadolu'nun Türk-İslâm kolonizasyon sürecinde Türklerin kentlere yerleşmekle birlikte dönemin değişken askeri-siyasal koşulları ve üretim ilişkilerine dayalı olarak göçebe/yarı-göçebe yaşam geleneklerini sürdürdükleri ya da korudukları söylenebilir.

NOTLAR

[1] Kirsten, 1958, 19-34; Vryonis, 1981, 351-356; Vryonis, 1981a, 42-71.

[2] Stewig, 1970, 91-92; Angold, 1985, 18-19; Bryer, 1986, 274-275; Foss, 1977, 476-479; Foss, 1996, 21-22; Foss, 1979; Foss, 1976; Teall, 1977, 201-205; Rheidt, 2000, 221-233.

[3] Angold, 1985, 12.

[4] Ramsay, 1961, 366-367; Barnes-Whittow, 1998, 357; Wolschke-Bulmahn, 2002, 1-11; Littlewood, 2002, 13-21.

[5] Arat, 1936, 101-112; Arat, 1964, 5-53.; Orkun, 1954, 17-18, 33-38; İzgi, 1988, 579-585; İzgi, 1991, 767-771.

[6] Turan, 1948, 549-574; Anonim Selçuk-Nâme, 1952, 56.

[7] Akdağ, 1995, 25; Temir, 1989, 116; Evyapan, 1999, 8-10; Redford, 1993, 215-232; Redford, 1995, 147-150; Redford, 1998, 71-95; Oral, 1953, 501-517; Aslanapa, 1963, 23-28; Aslanapa, 1965, 22-40.

[8] Ibn Bibi, 1941, 133, 187; Ibn Bibi, 1996, I/315, 360; Taneri, 1966, 168.

[9] Ibn Bibi, 1941, 109; Ibn Bibi, 1996, I/290; Aslanapa, 1984, 176; Evyapan, 1999, 8-10; Redford, 2000, 79-80.

[10] Gordlevski, 1938, 1053; Gordlevski, 1988, 226-230; Togan, 1981, 217; Runciman, 1992, 13.; Demirkent, 1997, 151-152; Redford, 2000, 65; Michaud, 1942, 1-7.

[11] Ibn Bibi, 1941, 290-295; Ibn Bibi, 1996, I/271,II/213.

[12] Konyalı, 1964, 10, 790; Cahen, 1968, 45; Kayaoğlu, 1994, 733-740; Tekindağ, 1967, 23.

[13] Ibn Bibi, 1941, 59, 89, 266; Ibn Bibi, 1996, 159; Aksarayî, 1943, 158; Aksarayî, 2000, 52.

[14] Aksarayî, 1943, 281; Aksarayî, 2000, 185; Eflâkî, 1986, 106; Taneri, 1978, 38-39; Şikârî, 1946, 44.

[15] Selçuklu tarihi kaynaklarında, *"Moğol emirleri Gevale Kalesi'ne hareket ederken Konya Ovası'nda Avcıkaya mevkiine gelip, divan kurdular.."* ifadesinden, Avcıkaya mevkiinin Konya'nın kuzeybatısında Gevale Kalesi yolu üzerinde olduğu anlaşılmaktadır." (Aksarayî, 1943, 281; Aksarayî, 2000, 185; Turan, 1971, 622).

[16] Turan, 1988, 29.

[17] Ibn Bibi, 1941, 109; Ibn Bibi, 1996, I/290.

[18] Eflâkî, 1986, I/108; Ibn Bibi, 1996, I/210-211, II/204; Turan, 1971, 488, 561, 563; Anonim Selçuk-Nâme, 1952, 24.

[19] Bayram-Karabacak, 1981, 38-39; Turan, 1948, 89.

[20] Eflâkî, 1986, I/66; Uzluk, 1941, 22.

[21] Eflâkî, 1986, II/53.

[22] Eflâkî, 1986, II/118.

[23] Eflâkî, 1986, II/115.

[24] Eflâkî, 1986, I/339.

[25] Eflâkî, 1986, II/205.

[26] Eflâkî, 1986, I/253,339, II/53, 115, 118, 205; Uzluk, 1937, 81.

[27] Ceran, 1995, 118.

[28] Eflâkî, 1986, I/339, II/53, 115, 118, 205; Çağatay, 1997, 151-152.

[29] Temir, 1989, 116; Bayram-Karabacak, 1981, 38-39; Turan, 1947, 211; Turan, 1948, 89; Ferit-Mesut, 1934, 80; Uğur-Koman, 1940, 76; Ibn Bibi, 1941, 246; Ibn Bibi, 1996, II/213; Konyalı, 1964, 781, 790, 1095; Gordlevski, 1938, 1054; Kayaoğlu, 1994, 736.

[30] Mevlânâ, 1963, 226; Bayat, 1991, 8; Yinanç, 1984, 302; Ceran, 1995, 118; Gordlevski, 1938, 1057-1062.

[31] Gordlevski, 1938, 1057-1062; Ceran, 1995, 118.

[32] *"Su, barış zamanı yaşamı şenlendiriyor, kuşatma sırasındaysa, duvarları çevreleyen kanalları doldurarak, kenti düşmandan koruyordu"* ya da *"Bu çevrilmiş bir kaledir ki; fışkıran selleri ve sıçrayan süvarileri durdurur, ve karanlık gecede felâkete uğrayan düşmanın hepsine de karşı durur"* ifadeleri, Selçuklu çağında suyun taşıdığı önemi ve işlevi ortaya koymaktadır (Erdoğan, 1936, 224; Gordlevski, 1988, 229; Redford, 2000, 59-63).

[33] Meram-Turûd yöresi, Konya kentinin batısında olup bugün de aynı adla anılmaktadır.

[34] Turuntay yöresi, Selçuklu Emiri Seyfeddin Turuntay'a atfen adlandırılan yöre kentin güneybatısında olup bugün Durunday adıyla anılmaktadır.

[35] Selver yöresi, Konya kentinin güney batısında Meram Eski Yol güzergâhında olup bugün Server adıyla anılmaktadır.

[36] Hoca Cihan bağları, kentin batısında bugün de Hoca Cihan adıyla anılan mahalledeydi.

[37] Selçuklu dönemi vakfiye kayıtlarına göre İç Kalede Meydânî olarak bilinen mahallede olduğu anlaşılmaktadır (Osman Turan, 1947, 211; Konyalı, 1964, 836). Toponomi verilerine göre bir değerlendirme yapılırsa, bugün Meydan Ahmet Camii'nin varlığına dayanılarak Konya İmam Hatip Lisesi'nin doğusunda olabileceği söylenebilir.

[38] Havzan, kentin batısında bugün de Havzan adıyla anılan yöredir.

[39] İ. Hakkı Konyalı, II. Kılıç Aslan Bahçesinin kentin kuzeyinde, Selçuklu çağında Filâbâd ve bugün Hoca Cihan olarak bilinen yörede olduğunu kaydetmektedir (Konyalı, 1964, 167).

[40] Dahiller Bağı, Meram yöresinde Havzan yakınlarında Sahip Ata Irmağı kenarındaydı.

[41] İ. Hakkı Konyalı, Sultan Bağının Meram yöresinde yeni değirmenin bulunduğu yerde olduğunu kaydetmektedir (Konyalı, 1964, 499).

[42] Bağçe-i Sultanî, bugün Mevlânâ Türbesinin yanında Gül Bahçesi olarak bilinen yerdir (Madran, 1978, 179).

[43] Mevlevi şeyhi Hüsameddin Çelebi'nin Hümâm Bağı, bugün Meram-Dere mahallesinde Mâarif Değirmeni civarında idi.

[44] Cemel Ali Bağı, Meram-Turûd yöresinde Cemel Ali Dede türbesi yanındaydı.

[45] İ. Hakkı Konyalı, Kamerüddin Bahçesinin (muhtemelen) iç kalenin güneyinde XVIII. yüzyılda yapılan Bekir Sami Bey Medresesi yakınlarında olduğunu kaydetmektedir (Konyalı, 1964, 790).

[46] Dede Bahçesi, iç kalenin kuzeyinde bugün Konya Fuar Alanı içinde kalan Tac'ül Vezir Türbesi yakınındaydı.

[47] Lale Bahçe, Selçuklu emiri Seyfeddin Turumtay'a ait bağ Konya kentinin batısında Meram Eski Yol civarında olup bugün de aynı adla anılmaktadır.

[48] Anonim, 1967; Önge, 1988, 53; Özyurt, 1988; Bildirici, 1994, 37-46; Doğan, 2003, 31-41.

[49] Gordlevski, 1938, 1051-1069; Baykara, 1985, 69; Yasa, 1996; Yasa, 1998, 65-69; Oktaç, 2001.

[50] Sultan Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılan Konya dış kale kapısına ait kitabede; *"Bu çevrilmiş bir kaledir ki; fışkıran selleri ve sıçrayan süvarileri durdurur, ve karanlık gecede felâkete uğrayan düşmanın hepsine de karşı durur"*. şeklinde ifade bulunmaktadır (Ünsî, 1942, 20; Yaman, 1938, 1211; Erdoğan, 1936, 224). *"..Su, barış zamanı yaşamı şenlendiriyor, kuşatma sırasındaysa duvarları çevreleyen kanalları doldurarak, kenti düşmandan koruyordu.."* (Gordlevski, 1988, 229).

[51] Evliya Çelebi, 1970, 216.

[52] Aksarayî, 1943, 158, 281; Aksarayî, 2000, 52, 185; Turan, 1971, 622; Ibn Bibi, 1941, 59, 89, 266; Ibn Bibi, II, 1996, 159; Eflâkî, 1986, 106; Taneri, 1978, 38-39; Şikârî, 1946, 44.

KAYNAKLAR

Akdağ, Mustafa, 1995, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi I*, İstanbul.

Aksarayî, Kerîmüddin Mahmud-i, 1943, *Selçukî Devletleri Tarihi*, Çev: Mürsel ÖZTÜRK, Ankara.

Aksarayî, Kerîmüddin Mahmud-i, 2000, *Müsameretü'l Ahbar*, Çev: Mürsel ÖZTÜRK, Ankara.

Angold, Michael, 1985, "The Shaping of the Medieval Byzantine City", *Byzantinische Forschungen*, X, Amsterdam, 18-19.

Anonim Selçuk-Nâme, 1952, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, Çev: Feridun Nafiz UZLUK, Ankara.

Anonim, 1967, *Konya İli Analitik Etütler*, Ankara.

Arat, R. Rahmeti, 1936, "Uygurca Yazılar Arasında", *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, III, İstanbul, 101-112.

Arat, R. Rahmeti, 1964, "Eski Türk Hukuk Vesikaları", *Türk Kültürü Araştırmaları*, 1, Ankara, 5-53.

Aslanapa, Oktay, 1963, "Yeni Araştırmalarda Türk Saray ve Köşklerinin Yeri", *Türk Kültürü*, 3, Ankara, 23-28.

Aslanapa, Oktay, 1965, "Kayseri'de Keykubadiye Köşkleri Kazısı (1964)", *Türk Arkeoloji Dergisi*, IIII/I, Ankara, 22-40.

Barnes, Hughes-Whittow, Mark, 1998, "The Survey of Medieval Castles of Anatolia (1992-1994)", *Ancient Anatolia*, London, 347-358.

Bayat, Ali Haydar, 1991, "Anadolu Selçuklu Hastane Vakfiyelerinin Tek Örneği Olarak Sivas Dârüşşifâsı Vakfiyesi", *Türk Kültürü*, 333, Ankara, 5-19.

Baykara, Tuncer, 1985, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara.

Bayram, Sadi- Karabacak, Ahmet Hamdi, 1981, "Sahib Ata Fahrü'd-din Ali'nin Konya İmaret ve Sivas Gök Medrese Vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi*, XIII, Ankara, 31-61.

Bildirici, Faruk, 1994, "Selçuklu Dönemi Konya Sulaması", *Su ve Toprak Kaynaklarının Korunması ve Geliştirilmesi Konferansı*, Ankara, 37-46.

Bryer, Anthony, 1986, "Structure of the Late Byzantine Town; Dioikismos and the Mesoi", *Continuity and Change in the Byzantine and Early Ottoman Society*, Birmingham, 274-275.

Cahen, Claude, 1968, "Ibn Sa'id sur lAsie Mineure Seldjuqide", *A.Ü. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, IV, 10-11, Ankara, 41-50.

Ceran, Ahmet Şeref, 1995, *Şeyh Sadreddin Konevi*, Konya.

Çağatay, Neşet, 1997, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara.

Demirkent, Işın, 1997, *Haçlı Seferleri*, İstanbul.

Doğan, Sabri, 2003, *Konya Su Tarihi*, Konya, 31-41.

Eflâkî, Ahmed, 1986, *Ariflerin Menkıbeleri (Mevlânâ ve Etrafındakiler)*, Çev: Tahsin YAZICI, I-II, Ankara,.

Erdoğan, Abdülkadir, 1936, "Kitabelerin Değeri ve Konya", *Konya Halkevi Dergisi*, 4, Konya, 224.

Evliya Çelebi, 1970, *Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi*, Çev: Zuhuri DANIŞMAN, IV, Ankara.

Evyapan, Gönül A., 1999, *Old Turkish Gardens; Old Istanbul Gardens in Particular,* Ankara.

Ferit, M.-Mesut, M., 1934, *Selçuk Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri.*

Foss, Clive, 1997, "Archaeology and the Twenty Cities of Byzantine Asia", *American Journal of Archaeology*, 81, 4, 469-486.

Foss, Clive, 1976, *Byzantine and Turkish Sardis*, Cambridge.

Foss, Clive, 1979, *Ephesus after Antiquity: A Late Antique, Byzantine and Turkish City*, Cambridge.

Foss, Clive, 1996, *Survey of Medieval Castles of Anatolia II: Nicomedia*, Ankara.

Gordlevski, Vladimir, 1938, "Konya İrva ve İska Tarihine Dair Materyaller", Çev: Hasan ORTEKİN, *Konya Halkevi Dergisi*, 18-19, Konya, 1051-1069.

Gordlevski, Vladimir, 1988, *Anadolu Selçuklu Devleti*, Çev: Azer YARAN, Ankara.

Ibn Bibi, 1941, *Anadolu Selçuki Devleti Tarihi (Farsça muhtasar Selçuk-nâme)*, Çev: M. Nuri GENÇOSMAN, Ankara.

Ibn Bibi, 1996, *El Evamirü'l-Ala'iye Fi'l-Umuri'l-Ala'iye(Selçuk-Nâme)*, I-II, Çev: Mürsel ÖZTÜRK, Ankara.

İzgi, Özkan, 1988, "Uygurlardaki Vergilere Ait Bazı Düşünceler", *IX. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 579-585.

İzgi,Özkan, 1991, "Turfan Uygurlarında Kiralama Vesikaları", *X. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 767-771.

Kayaoğlu, İsmet, 1994, "El-Herevi'ye Göre XIII. Yüzyılda Anadolu'da Ziyaret Yerleri", *XI. Türk Tarih Kongresi*, II, Ankara, 733-740.

Kirsten, Ernst, 1958, "Die Byzantinischen Stadt", *Berichte zum XI. Internationale Byzantinisten Kongress,* München, 19-34.

Konyalı, İbrahim Hakkı, 1964, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya.

Littlewood, Anthony, 2002, "The Scholarship of Byzantine Gardens", *Byzantine Garden Culture*, 13-21.

Madran, Emre, 1978, "Ariflerin Menkıbelerinde Geçen Yapı İsimleri Üzerine Bir Deneme", *Vakıflar Dergisi*, X, İstanbul, 175-198.

Mevlânâ, 1963, *Mevlânâ Celâleddin Mektuplar*, Çev: Abdülbaki GÖLPINARLI, İstanbul.

Michaud, Grosset, 1942, "Haçlı Seferlerinde Türklerin Gösterdikleri Kahramanlıklar (Histoire des Croisades)", Çev: Naci Fikret BAŞTAK, *Konya Halkevi Dergisi*, 51, Konya, 1-7.

Oktaç, A. Deniz, 2001, *Konya Bağ Yerleşmeleri ve Bağ Kültürü*, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Oral, M. Zeki, 1953, "Kayseri'de Kubâdiye Sarayları: Anadolu'da Selçuk Sarayları", *TTK Belleteni*, XVII, 68, Ankara, 501-517.

Orkun, Hüseyin Namık, 1954, "Uygur Türklerinde Senet ile Alış-Veriş", *Banka*, Ankara, 17-18, 33-38.

Önge, Yılmaz, 1988, "Alâaddin Keykubad Döneminde Konya'da İnşa Edilmiş Mimarlık Eserleri", *Selçuk Dergisi*, 3, Konya, 49-60.

Özyurt, Osman, 1988, *Konya Çevresindeki Tarihi Su Sarnıçları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Ramsay, W. Mitchell, 1961, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, İstanbul.

Redford, Scott, 1998, "Pavilions Southeast of Alanya", *XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, I, Ankara, 71-95.

Redford, Scott, 1995, "Surface Survey and Planning At Hacı Baba Köşkü, Cikcikli Village, Alanya", *XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, II, Ankara, 147-150.

Redford, Scott, 1993, "Thirteenth-Century Rum Seljuq Palaces and Palace Imagery", *Ars Orientalis*, 23, 215-232.

Redford, Scott, 2000, *Landscape and the State in Medieval Anatolia: Gardens and Pavilions of Alanya,Turkey*, Oxford.

Rheidt, Klaus, 2000, "Kent mi, Köy mü? Orta ve Geç Bizans Anadolu'sunda Konut ve Yerleşme", *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme*, İstanbul, 221-233.

Runciman, Steven, 1992, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev: Fikret Işıltan, III, Ankara.

Stewig, Reinhard, 1970, *Batı Anadolu'da Kültür Gelişmesinin Ana Hatları*, Çev: Ruhi TURFAN-M. Şevki YAZMAN, İstanbul, 1970.

Şikârî, 1946, *Şikârî'nin Karamanoğulları Tarihi*, Çev: M. Mesud KOMAN, Konya.

Taneri, Aydın, 1966, "Müsameretü'l Ahbar'ın Türkiye Selçukluları Devlet Teşkilâtı Bakımından Değeri", *A.Ü. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, IV, 6-7, Ankara, 127-171.

Taneri, Aydın, 1978, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı; Menâkıbü'l Arifin Değerlendirmesi*, Ankara.

Teall, John, 1977, "Byzantine Urbanism in the Military Handbooks", *The Medieval City*, Edited: Harry A. MISKIMIN-David HERLIHY-A.L. UDOVITCH, London, 201-205.

Tekindağ, M. C. Şehâbeddin, 1967, "Anadolu'da Türk Tarihi ve Kültürü", *KTÜ Konferansları*, Trabzon.

Temir, Ahmet, 1989, *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur El-Din'in Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Ankara.

Togan, A. Zeki, Velidî, 1981, *Umumî Türk Tarihine Giriş-En Eski Devirlerden 16.Asra Kadar*, İstanbul.

Turan, Osman, 1947, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I, Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı", *TTK Belleteni*, XI, 42, Ankara, 197-221.

Turan, Osman, 1948, "Selçuk Devri Vakfiyeleri III, Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *TTK Belleteni*, XII, 45, Ankara, 17-145.

Turan, Osman, 1948, "Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku", *TTK Belleteni*, XII, 45, Ankara, 549-574.

Turan, Osman, 1971, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul.

Turan, Osman, 1988, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi* Vesikalar, Ankara.

Uğur, M. Ferit – Koman, M. Mesud, 1940, *Selçuklu Büyüklerinden Celâleddin Karatay ile Kardeşlerinin Hayat ve Eserleri*, Konya.

Uzluk, Feridun Nafiz, 1941, *Divan-ı Sultan Veled*, Konya.

Uzluk, Feridun Nafiz, 1937, *Mevlânâ'nın Mektupları*, İstanbul.

Ünsî, 1942, *Selçuk Şehnâmesi*, Çev: M. Mesud KOMAN, Konya.

Vryonis, Speros, 1981a, "Nomadization and Islamization in Asia Minor", II, IV, *Studies on Byzantium, Seljuks and Ottomans*, Malibu, 42-71.

Vryonis, Speros, 1981b, "The Decline of Byzantine Civilization in Asia Minor; Eleventh-Fifteenth Century", II, V, *Studies on Byzantium, Seljuks and Ottomans*, Malibu, 351-356.

Wolschke-Bulmahn, Joachim, 2002, "The Study of Byzantine Gardens: Some Questions and Observations from a Garden Historian", *Byzantine Garden Culture*, Washington, 1-11.

Yaman, Talat Mümtaz, 1938, "Uluslu İbrahim Efendiye Göre 200 Sene Evvel Konya", *Konya Halkevi Dergisi*, 22-23, Konya, 1211.

Yasa, Azize Aktaş, 1998, "Selçuklu Dönemi Konya'sında Şehrin Yeşil Dokusu", *Vakıflar Dergisi*, XXVII, Ankara, 65-69.

Yasa, Azize Aktaş, 1996, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslâm Şehri Olarak Konya*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yinanç, Refet, 1984, "Kayseri ve Sivas Dârüşşifâları'nın Vakıfları", *TTK Belleteni*, XLVIII, 189-190, Ankara, 299-307.

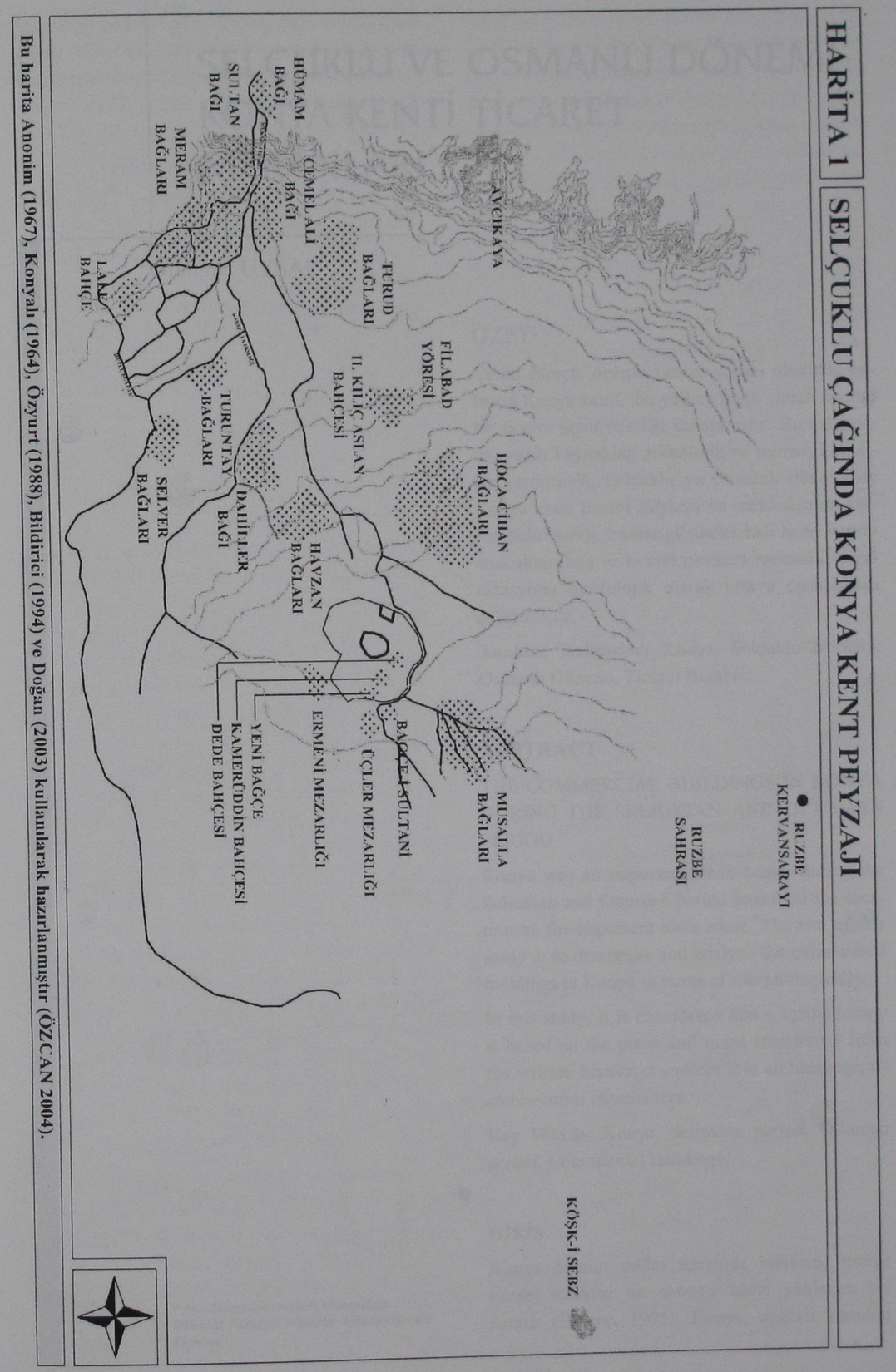

SELÇUKLU VE OSMANLI DÖNEMİ KONYA KENTİ TİCARET MEKÂNLARI[1]

Mehmet UYSAL*

ÖZET

Tarihî süreçte önemli ticaret yolları üzerinde bulunan Konya kenti, bu yollara bağlı olarak önemli bir ticaret kenti özelliği kazanmıştır. Bu çalışmada, yazılı kaynaklar, arkeolojik ve mimari kalıntılar yardımıyla, Selçuklu ve Osmanlı döneminde Konya kenti ticaret merkezi ve mekânlarının yerleri belirlenmiş, bunlar günümüz hali hazır haritasına aktarılmış ve ticaret merkezi mekânsal organizasyonu morfolojik olarak ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Konya, Selçuklu Dönemi, Osmanlı Dönemi, Ticaret Binaları.

ABSTRACT

THE COMMERCIAL BUILDINGS IN KONYA DURING THE SELJUKIAN AND OTTOMAN PERIOD

Konya was an important trade center during the Seljukian and Ottoman period based on the location on the important trade route. The aim of this study is to determine and analyze the commercial buildings in Konya in terms of morphologically.

In this study, it is considered that a methodology is based on the plans and maps transferred from the written historical sources and archaeological-architectural inheritances.

Key Words: Konya, Seljukian period, Ottoman period, Commercial buildings.

GİRİŞ

Konya önemli yollar üzerinde bulunan, transit ticaret merkezi ve antrepo işlevi yüklenen bir kenttir (Ergenç, 1995). Konya, coğrafi konumu

* *Dr., Selçuk Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Öğretim Elemanı.*

itibariyle tarihsel süreçte, doğu-batı, kuzey-güney Anadolu ulaşımının kesiştiği bir noktadadır (*Harita I*). Konya kentinden geçen doğu-batı yolu; Erzurum, Erzincan, Sivas, Kayseri, Aksaray, Konya, Afyon, Aydın, İzmir/Afyon, İstanbul'da son bulmaktadır. Güney-kuzey yolu; Bağdat, Şam, Halep, Humus, Hama, Adana, Konya, Ankara ve buradan kuzeydeki limanlara ulaşmaktadır. Ayrıca güneyden deniz bağlantılı olarak Kıbrıs, Alanya güzergâhı ile de Konya'ya ulaşılmaktadır (Arabacı, 1999; Tuş, 2001).

Selçuklular Dönemi Ticaret Mekânları

Selçuklular döneminde Konya'da ticaret alanının geniş bir alana yayıldığı ve kentteki esnaf gruplarının imalâtçı, satıcı ve hizmet grubu esnaflardan oluştuğu bilinmektedir. Bu dönemde ticarî yoğunluk, surun içinde kentin doğusunda yer almaktadır. 13. yy. başlarında Alâeddin Cami doğusunda, eski (Suk-i Cedid) ve yeni çarşı (Suk-i Atik) olmak üzere iki çarşı vardır. Kent kapılarında bulunan pazarlar ve sabit satış birimlerinin yer aldığı çarşılar, kentte ikili bir ticarî yapılaşma göstermekte ve konut alanları ile ticaret alanları ayrılmış durumdadır (Akyüz, 1996; Arabacı, 1999; Baykara, 1985; Kayaoğlu 1992; Tanyeli 1987). Alâeddin Camisi esas alınarak değerlendirildiğinde, camiye göre doğu, batı ve güney yönlerde çarşıların var olduğu bilinmektedir. Kaynaklarda bu dönemde Konya ticaret merkezinde bulunan pazarlar ve çarşılar; At Pazarı, Attarlar Pazarı, Buğday Pazarı, Odun Pazarı, Kapan Hanı, Kasaplar, Kavaflar, Kuyumcular, Pamukçular ve Şekerciler şeklinde sıralanmaktadır (Arabacı, 1999; Baykara, 1985).

Osmanlı Dönemi Ticaret Mekânları

Osmanlı Devleti döneminde Konya; ticarî, sosyal ve kültürel işlevli üç odak noktası etrafında gelişmiştir. İlk odak noktası Bedesten, İplikçi Cami ve Şerafeddin Caminin oluşturduğu merkez, ikinci odak noktası kuzeydoğuda İbrahim Bey İmareti ve Hanı, Unkapanı ve Karatay Medresesi'nin oluşturduğu merkez ve son olarak da güneydoğuda Mevlânâ Dergâhı, Sultan Selim Cami ve Kiremitli Han'ın oluşturduğu odak noktasıdır. Bu dönemde Konya Çarşısı; surun doğu kısmında Bedesten, At Pazarı ve Aksaray kapıları üçgeni içinde kalan alanda bulunmakta ve çarşının ana iskeletini Uzun Çarşı oluşturmaktadır. Uzun Çarşı, Bedesten'den At Pazarı Kapısı'na ve buradan da Mevlânâ Dergâhı'na kadar ulaşmaktadır. Çarşı dokusu, Uzun Çarşıya birçok ticarî işlevli sokak bağlanarak oluşmuştur (Ergenç, 1996). Kentin kuzeydoğu kısmında gıda ürünleri ile ilgili hanlar yer almaktadır. Atpazarı ve Haffaflar (Kavvaflar) Çarşısı, postahanenin arkasında Uzun Çarşıya açılan bir sokaktır. Aksaray Kapısı civarında Sırçalı Mahallesi'nde İsmet Paşa İlkokulu'nun bulunduğu alanda Debbağhane ile birlikte 1476 tarihli Ahi Evren Hanı yer almaktadır (Oğuzoğlu, 1982).

Harita I. Osmanlı Döneminde Anadolu'da Kullanılan Yollar (Taeschner, 1959).

1464 yılında Karamanoğlu İbrahim Bey İmaretine gelir getirmek amacıyla imaret yanına yapılan Kapan ve Nizamiye (Nalıncı) Hanı, konum itibariyle Alâeddin Tepesi doğusunda yer almaktadır. Nizamiye Hanı karşısında Bezciler (Han-ı Kirpas) Hanı bulunmaktadır. İlk Sipahi Pazarı, Kürkçü Mahallesinde, Karahüyüklü Medresesi'nin bulunduğu alanda, ikincisi bu yapının karşısında İbrahim Bey Medresesi ve Unkapanı ile bir arada yer almıştır. II. Bayezid tarafından yaptırılan Sultan Bayezid Hanı (Kiremitli Han) Mevlânâ Külliyesi yakınındadır. 1576 yılında Konya Beylerbeyi Mahmud Paşa tarafından yaptırılan Alaca Han; Uzun Çarşı'da At Pazarı Kapısı civarında Keçeciler Çarşısı ile bir arada bulunmaktadır. Hasan Efendi Hanı, Uzun Çarşı'da, Saraçzade ve Arikzade Hanları, Şerafeddin Cami doğusunda, Şeker furuşan/Şekerrizan Hanı; Hükümet Caddesinde Çumralı Medresesi yanında, Eski Çarşıda Bedrettin (Düriddin) ve Biremoni (Hatun) Han, İstanbul Caddesi, Aksaray Kapısı civarında yer alan Akif Paşa Mektebi kuzeyinde Esed Efendi Hanı ve daha önceki dönemlere ait Kıle Hasan Han, Alâeddin Tepesi batısında Hocafakıh Medresesi karşısındadır. Ayrıca Hoca Mezid, Kanara (Hayvan Pazarı), Valide (Arslanağa), Kurşunlu (Tabhane), Şeyh Ahmet Efendi, Ümmet ve Has Yusuf Hanı da kentte ismi geçen hanlardandır (Ergenç, 1995; Konyalı, 1997; Oğuzoğlu, 1984; Oğuzoğlu, 1987).

Bedesten (Resim: I); 1538 yılında Kanuni dönemi kazaskeri Kadri Molla/Kadri Çelebi tarafından inşa ettirilmiştir. 1580 tarihli sicilde, merhum Kadri Çelebi Bedesteni adıyla geçmektedir. Sanayi Mektebi binasının Alâeddin Tepesi tarafında bulunan Konya Süleymaniye Bedesteni, son dönemlerinde müze-depo olarak kullanılmış, Avlonyalı M. Ferit Paşa tarafından 1901 yılında Sanayi Mektebi yaptırmak amacıyla Süleymaniye Medresesi ile birlikte yıkılmıştır (Ergenç, 1995; Odabaşı, 2002; Önder, 1971; Sözen ve Dülgerler, 1981; Tongur, 1940).

17. yy. başlarında Mevlânâ Türbesi'ne yakın bir yerde Çancılar Çarşısı'nın bulunduğu bilinmektedir. 17. yy.da dericilik ve dokumacılık konusunda önemli bir kent olan Konya'da, üretim yakın çevreye yöneliktir. Esnaf teşkilâtı içinde en etkin kişi olarak Bazarbaşı görülmektedir (Oğuzoğlu, 1982). Bu dönemde Konya'da 44 çeşit esnaf loncası yer almaktadır. Konya kentinde ticaretin gelişmiş olduğunun bir göstergesi de, aynı loncada bulunması gereken esnaf gruplarının ayrı loncalar oluşturmalarıdır. Örneğin dokumacılar; kazzazlar, keten bezcileri ve kendirciler; kunduracılar da mesciler, yemeniciler, çizmeciler ve postalcılar şeklinde loncalara ayrılmıştır (Ergenç, 1995).

Osmanlı döneminde; Kürkçü Mahallesi'nde İplikçi Cami civarında, Hoşafcılar Çarşısı, Rişte/İplik Çarşısı ve Pazarı, Kişciler (Samur) Pazarı, İplikçi Cami batısındaki bir alanda Muytablar Çarşısı, İplikçi Cami arkasında İplikçi (Altunaba) Hanı ve Hacı Hasan Cami yerinde veya yakınında İplikçi Cami'ye kadar uzanan Hoca Hasan Sultani Hanı yer almaktadır. Demirciler Çarşısı, At Pazarı ile Sahip Ata Külliyesi arasında aynı isimle anılan kent kapısı civarında bulunmaktadır. Alamsa, Argaççılar, Ekinciler, Haffaflar, Saraçlar, Terziler ve Kaşıkçılar Çarşısı, Bit Pazarı, Sabunhane, Çömlekçiler tarihi kaynaklarda isimleri geçen ticaret mekanlarıdır. Konya'da cilt işleri, halıcılık, şapkacılık, mutafcılık, şekercilik ve pastacılık, tahin ve helvacılık, yorgancılık, ekmekçilik, kalburculuk ve un sanayi gelişmiştir. Mesleklere göre adlandırılan çarşı sokakları; attarlar, çarıkçılar, çıkrıkçılar, demirciler, dericiler, fırıncılar, kebapçılar, keçeciler, kunduracılar, marangozlar, yorgancılar, kaşıkçılar, kavafiyeciler, tenekeciler, tuzcular ve yağcılar olarak sıralanabilmektedir (Atlan, 1940; Arabacı, 1999; Konyalı, 1997; Önder, 1971).

Günümüzde Mevlânâ Çarşısı'nın (İhtisabın Önü) bulunduğu alan, Mollaoğlu Medresesi, daha sonra Üzüm Pazarı/Sebze Hali adıyla meyve, sebze pazarı olarak kullanılmıştır. Mevlânâ Dergâhı batısı ve Sultan Selim Cami kuzeyinde bulunan Sultan Selim İmareti (Resim: II); Buğday, Sipahi ve Kadınlar Pazarı olarak kullanılmıştır. İleriki dönemlerde kumaş üretim yeri olarak kullanılan İmaret ve Debbağhane 1950 yılında yıkılmıştır. Karatay Vakfiyesinde 13. yy.da Buğday Pazarı'nın İnce Minare civarında olduğu bildirilmektedir. Buğday Pazarı, 1901 yılında Avlonyalı M. Ferit Paşa tarafından yaptırılarak Sultan Selim İmareti'nden yeni yerine taşınmıştır. Buğday Pazarı (Resim: III), Nakip İbrahim Efendi'nin 105 odalı, mescitli Yeni Hanın bir kısmı üzerine yapılmıştır. At Pazarı güneyinde Buğday Pazarı ile bir arada Toros Hanı bulunmaktadır.

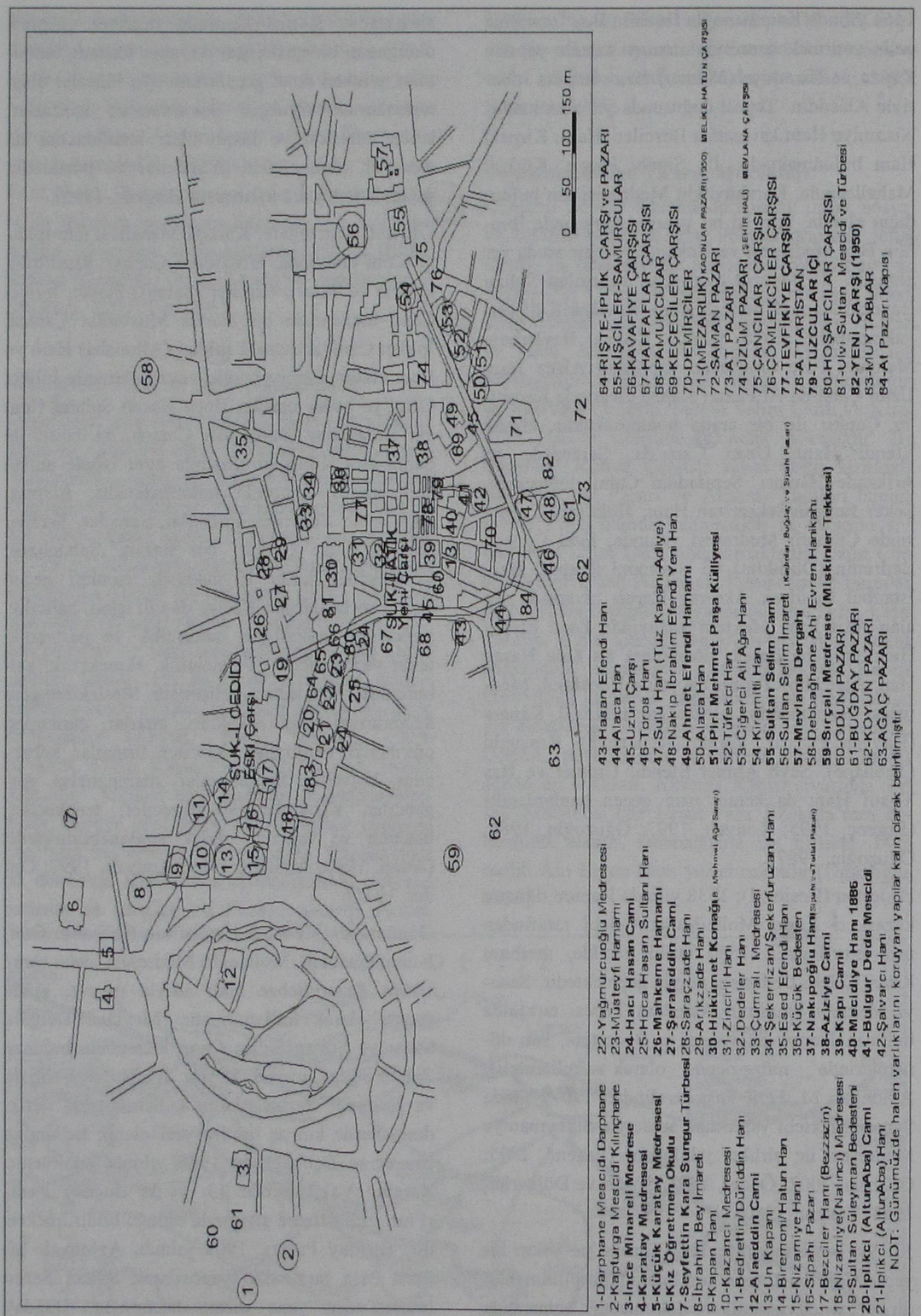

Harita: 2. Konya kentinde Selçuklu ve Osmanlı döneminde ticaret merkezinde yer alan çarşılar ve binalar (Uysal, 2004).

1940 yılında Yeni Pazar ismiyle anılan alanın mezarlık olduğu ve yeniden düzenlenerek Kadınlar Pazarı haline getirildiği bilinmektedir. 1990'lı yıllarda Kadınlar Pazarı yıkılarak yerine Melike Hatun Çarşısı yapılmıştır. Odun Pazarı (Resim: V); Kapı Cami arkasında şadırvan önünde, Saman Pazarı; kırsal terminalin bulunduğu alanda, Ağaç Pazarı (Resim: IV); Lârende Caddesi üzerinde, At Pazarı; Kızılay binasının olduğu alanda, Sulu Han (Tuz Kapanı); Lârende Caddesinde, At Pazarı ile birlikte, Koyun Pazarı; ilk Koyun Pazarı Miskinler Tekkesi civarında, bundan sonra At Pazarı karşısında, en son olarak da eski Saman Pazarı (kırsal terminal) alanına taşınmıştır.

Un Kapanı; Kapı Cami civarından, Buğday Pazarına taşınmıştır. Tellâl Pazarı; 1758 yılında Müftü Nakipzade Hacı İbrahim Efendi tarafından inşa ettirilen Sipahi Pazarı, Cumhuriyet döneminde Tellâl Pazarı olarak kullanılmıştır. 1929 yılında Tellâl Pazarı, kırsal terminal civarındaki Saman Pazarı'na, Yeni Tellâl Pazarı adıyla nakledilmiştir. Ağaç Pazarı; Lârende Caddesinde Sahipata Külliyesi ile Kapı Cami arasında bir alanda bulunmaktadır (Arabacı, 1999; Konyalı, 1997; Odabaşı, 1999; Odabaşı, 2002; Önder, 1952; Önder, 1971; Uzun, 1999). Selçuklu ve Osmanlı dönemi Konya kenti, tarihî ticaret merkezleri ve bu merkezde yer alan binalar *Harita II*.'de gösterilmiştir.

1868 yılında, Kapı Cami civarında çıkan yangın ile ahşap olan Konya Çarşısı neredeyse tamamen yanmış ve çarşı merkezinin yeniden düzenlenmesi yapılmıştır (Resim: VII). Yeni yapılacak çarşının plânı, Vilâyet Nafia Müdürlüğü yapan bir gayrimüslim mühendise çizdirilmiştir. Konya Çarşısı'nda iki adet, 55 dükkânı olan tüccar bedesteni (küçük-büyük bedesten), kıraat ve sanayihane

yapılması plânlanmıştır. 1869-1870 yılında Konya

Valisi Burdurlu Ahmet Tevfik Paşa, Konya Çarşısını, kâgir, bir ve iki katlı olarak, iki yılda inşa ettirerek esnaflara vermiş ve bu çarşı Tevfikiye Çarşısı (Resim: VIII) olarak adlandırılmıştır. Cumhuriyet döneminde hükümet meydanında yer alan Küçük Bedesten, meydanı genişletmek amacıyla yıkılmıştır. 1915 yılında Balkan göçmenlerinin Konya'ya gelmesi ile ilk olarak çarşıda, lokanta ve tatlıcı dükkânları açılmıştır (Arabacı, 1999; Odabaşı, 1999; Odabaşı, 2002; Önder 1971).

Konya'da; H. 1302 (M.1884-1885) yılına ait Konya Vilâyet Salnâmesi'nde, 2 kâgir bezzazistan ve 1314 dükkân, H.1310 (M.1892-1893) tarihli Konya Vilâyet Salnamesi'nde, 1860 dükkân, 118 mağaza, 14 han, 68 fırın, 25 kahvehane, 3 yağhane, 10 debbağhane ve 3 kiremit ocağı, H.1317 (M.1899-1900) yılına ait Konya Vilâyet Salnamesi'nde, 2078 dükkân, 1 atik bedesten, 1 buğday pazarı, 6 otel, 18 han, 88 fırın, 4 eczahane, 35 gazino-meyhane, 1 aşçı dükkânı (lokanta), kesimhane, 3 debbağhane, 1 kasaphane ve 3 kâgir buzhane bulunmaktadır.1884 ve 1900 yılları arasındaki salnamelere dayanılarak verilen sayısal bilgilere bakılarak, bu süreçte Konya Çarşısına yeni fonksiyonların eklendiği ve çarşının büyüdüğü tespit edilebilmektedir (Arabacı, 1999).

1923 (H.1339) yılı Konya Rehberi'nde, 20 adet han ismi geçmektedir. Bunlar; Mecidiye, Çopurzade, Terkenlioğlu, Bakırcı Nuri, Maarif, Türbe, Abdurrahimzade, Esad Efendi (Kasabalı Esad), Silleli Hacı Osman, Zincirli, Bakkalbaşı, Kâzım Hüsnü Bey, Hacı Tevfik Efendi, Armağanzade, Gevrakizade, Eğri Han, Recepoğlu, Terkenli ve Alişan Hanlarıdır. Ayrıca Mecidiye Hanı güneyinde Şalvarcı Hanı bulunmaktadır (Konyalı, 1997). Bu hanların bir çoğu yıkılarak yerlerine pasajlar, dükkânlar ve iş hanları yapılmıştır.

19. yy. sonu ve 20 yy. başlarında merkez konumda ve caddelerin bu merkeze çıktığı Konya Çarşısı (Resim: IX-X); Hükümet Binası, Kapı Cami, Aziziye Cami çevresi ve Sultan Selim Caminin çevrelediği alandadır. Bu dönemde kentin en büyük caddesi çarşının içinden geçen İstanbul Caddesi'dir. Konya Çarşısı, İstanbul ve Tevfikiye (At Pazarı) Caddelerine paralel ve dik kesen sokaklar üzerinde gelişmiştir. 1950 yıllarında önem kazanan Türbe Önü Caddesi'nde; attar, şekerci, mutaf ve sikkeci dükkânları vardır. İleriki tarihlerde bu caddeye paralel açılan yol nedeniyle önemini yitirmiştir (Arabacı, 1999; Odabaşı, 1999; Odabaşı, 2002). Alâeddin Tepesi'nden, Hükümet Konağı'na uzanan Vali Muammer Bey Caddesi'nin açılması için Nizamiye Medresesi yıkılmış ve çevresi yeni çarşı olarak adlandırılmıştır (Dülgerler, 1984). Büyük Konya Çarşısı yangınından sonra, Kayalı Park'ın olduğu alanda bulunan Kavafiye Çarşısının bir kısmına ve Bedelci Mehmet Ağa Sarayı üzerine, 1882-1883

yıllarında Hükümet Konağı inşa edilmiştir. Tevfikiye Caddesi başlangıcında, Saray Çarşısı'nın bulunduğu alanda, Dedeler ve Zincirli Han vardır (Odabaşı, 2002; Oğuzoğlu, 1984; Sözen ve Dülgerler, 1981).

SONUÇ

Selçuklu döneminde önemli bir ticaret kenti olan Konya, Osmanlı döneminde de bu özelliğini devam ettirmiş, buna bağlı olarak kentte geniş bir alana yayılan ticaret merkezinde, klasik dönem Türk Kentine ait ticaret mekânları yer almıştır. Selçuklu döneminde ticaret merkezi, kentin doğusuna doğru kaymaya başlamış, yine Osmanlı döneminde çarşı bu merkez etrafında gelişmiştir. Selçuklu kent sisteminde kervansaray ağı ile bağlanan kentler için önemli ticaret mekânları olan kent içi hanlar, Selçuklu dönemi Konya kentinde de görüldüğü tespit edilmiştir. Klasik dönem Osmanlı kentinin tanımlanmasında önemli olan çarşı ve cami ilişkisi Konya kentinde vardır. Osmanlı kenti çarşısının önemli fiziksel elemanları olan; bedesten, uzun çarşı, han ve Ulu cami ilişkisi Konya kentinde de görülmektedir. Konya çarşısı, bu fiziksel elemanlar çevresinde gelişmiştir. Kentin ticaret merkezi, Osmanlı dönemindeki fiziksel özelliklerini 1950'li yıllara kadar sürdürmüştür. Günümüzde tarihî merkezde tarihî ticaret mekânlarından; açık çarşı dokusunda taş malzeme ile inşa edilmiş dükkânlar, H. İbrahim Nakiboğlu ve Mecidiye Hanı yer almaktadır. Fakat açık çarşı kent dokusu; fiziksel, sosyal ve kültürel özelliklerini günümüzde de devam ettirmektedir.

NOT:

[1] Bu Makale; UYSAL M., *Tarihî Merkezlerde Ticaret Mekânlarının Değişim Dönüşüm Analiz Yaklaşımı: Konya, Kayseri, Sivas* adlı, S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsünde hazırlanan yayınlanmamış Doktora Tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

AKYÜZ, V., 1996, Selçuklularda Şehir ve Yerel Yönetim Hizmetleri, s. 228-240, *İslâm Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler 1*, Ed. Akyüz, V., Ünlü, S., İlke Yayınları 20/1, İstanbul.

ALTAN, M. Ş., 1940, *Konya'nın İktisadi Bünyesine Bir Bakış*, Konya Ticaret Müd., Hüsnü Tabiat Basımevi, İstanbul.

ARABACI, C., 1999, *Geçmişten Günümüze Konya Ticaret Odası 1882-1999*, Konya Tic. Od. Kül. ve Eğt. Yay. No: 20, Konya.

BAYKARA, T., 1985, *Türkiye Selçuklular'ı Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara.

ERGENÇ, Ö., 1995, *Osmanlı Klasik Dönem Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları:1, Ankara.

ERGENÇ, Ö., 1996, Osmanlı Şehrînde Esnaf Örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri , s. 407-417, *İslâm Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler 1*, Ed. Akyüz, V., Ünlü, S., İlke Yayınları 20/1, İstanbul.

KAYAOĞLU, İ., 1992, Selçuklular Döneminde Konya'da Ticari Hayata Bir Bakış, *S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.1, s.107-115, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya.

KONYALI, İ.H., 1997, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Enes Kitap Sarayı, Konya.

ODABAŞI, A.S., 1999, *Geçmişten Günümüze Konya Kültürü*, Selçuklu Belediyesi Kültür Müd. Yay. No:13, Konya.

ODABAŞI, A.S., 2002, *20. Yüzyıl Başlarında Konya'nın Görünümü*, Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayın No:16, Konya.

OĞUZOĞLU, Y., 1982, XVII. Yüzyılda Konya Şehrindeki Üretim Faaliyetleri Hakkında Bazı Bilgiler, *Tayyip Gökbilgin Hatıra Sayısı, İ.Ü. Tarih Ens. Dergisi*, S. XII, s. 611-620, İstanbul.

OĞUZOĞLU, Y., 1984, 17. Yüzyılda Konya Şehrindeki İdari ve Sosyal Yapılar, *Konya* , Ed. Halıcı, F., s. 97-108., Ankara.

OĞUZOĞLU, Y.,1987, Anadolu Şehirlerinde Osmanlı Döneminde Görülen Yapısal Değişiklikler, *V. Kazı Araştırma Sonuçları Toplantısı I (6-10 Nisan 1987)*, s. 1-10, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

ÖNDER, M. 1952, *Konya Maarifi Tarihi*, Ülkü Basımevi, Konya.

ÖNDER, M., 1971, *Mevlânâ Şehri Konya*, Güven Mat., s. 417-432, Ankara.

SÖZEN, M., DÜLGERLER, O. N., 1981, Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi'nin Önemli Bir Yapısı; Konya'da Sanayi Mektebi, *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, İ.Ü. Edebiyat Fak. Mat., İstanbul.

TAESCHNER, F., 1959 , Die end Wicklung Des Wegenetzes Und Des Verkehrez Im Turkishen Anatolien, *Anadolu Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 32, s. 169-193, Ankara.

TANYELİ, U., 1987, *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15. yy)*, İTÜ Fen Bil. Ens., Doktora Tezi, İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul.

TONGUR, H., 1940, Türk Şehirlerinde Bedesten ve Hanlar, *Belediyeler Dergisi*, S. 58, s. 17-23, Belediye Bankası yayını, Ankara.

TUŞ, M., 2001, *Sosyal ve Ekonomik Açıdan Konya (1756-1856)*, Konya Tic. O. Yay., Konya.

UYSAL, M., 2004, *Tarihi Merkezlerde Ticaret Mekânlarının Değişim/Dönüşüm Analiz Yaklaşımı; Konya, Kayseri, Sivas*, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.

UZUN, A.,1999, Konya'da Yıkılan Selçuklu ve Osmanlı Eserleri, *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi, Özel Sayı Konya II*, s.81-89, Konya.

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Bedesten (Anonim, 1996, 79).

Fotoğraf 2: Sultan Selim İmareti (Anonim, 1996, 62).

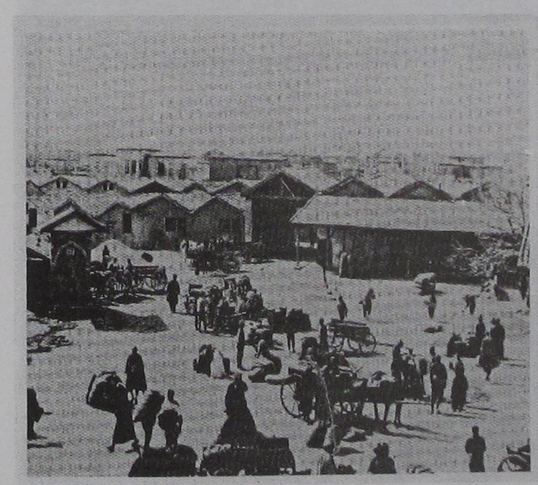

Fotoğraf 3: Buğday Pazarı (Anonim, 1996, 100).

Fotoğraf 4: Ağaç Pazarı (Anonim, 1996, 102).

Fotoğraf 5: Odun Pazarı (Anonim, 1996, 103).

Fotoğraf 6: Pazar Yeri (Anonim, 1996, 88).

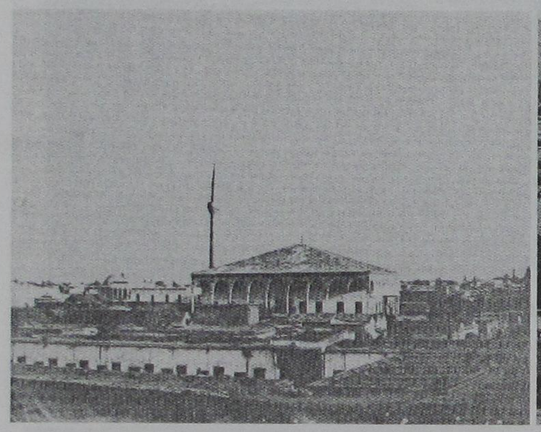

Fotoğraf 7: Kapı Cami ve Çarşı
(Anonim, 1996, 92)

Fotoğraf 8: Tevfikiye Çarşısı (Anonim, 1996,27).

Fotoğraf 9:Çarşıya Genel Bakış
(Anonim, 1996, 26).

Fotoğraf 10:Hükümet Alanı ve Çarşı
(Anonim, 1996, 30).

KONYA FOTOĞRAF TARİHİNE GİRİŞ[1]

Haşim KARPUZ*

ÖZET

Konya, Anadolu'da ilk fotoğrafhanenin kurulduğu şehirlerden birisidir. Araştırmada Konya'da fotoğrafın ilk dönemleri, 1895-1930 yılları hakkında kısa ve özet bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Bu dönemde, ilk defa Konya'nın fotoğraflarını; Guillaume, F. Sarre gibi fotoğrafçı ve araştırmacılar çekmiştir. Ardından burada, ilk açılan Solakyan, Hasan Behçet, Mehtap, Süreyya fotoğrafhaneleri tanıtılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fotoğraf Tarihi, Konya Fotoğraf Tarihi, Solakyan, Hasan Behçet.

ABSTRACT

INTRODUCTION TO THE PHOTOGRAPHY HISTORY OF KONYA

Konya is one of the cities of Anatolia where the first Photographer's Studio was established. In this research Some brief information on the first periods (between 1895-1930) of photography in Konya tried to be given.

In this period the first photographs of Konya were taken by the photographer of the investigators like Guillaume Berggren and F. Sarre. Also in this study, the first Photographer's Studio of Solakyan, Hasan Behçet, Mehtap and Süreyya are introduced.

Key Words: History of Photography, History of Photography in Konya, Solakyan, Hasan Behçet.

GİRİŞ

Hayatımızı kolaylaştıran teknolojik keşiflerin çoğu, 19. yüzyılda gerçekleştirilmiştir. Bunlardan fotoğrafın; anılarımızın ölümsüzleştirilmesinde ve

* *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.*

iletişimin temel malzemesi "görüntü" olarak değeri büyüktür. Bu araştırmada, keşfinden kısa bir süre sonra Türkiye'ye gelen fotoğrafın, Konya'daki tarihi üzerinde durulmaktadır. Konya fotoğraf tarihi; Konya'da seyyahlar tarafından ilk çekilen fotoğraflar, açılan ilk stüdyolar, seyyar fotoğrafçıların çalışmaları ile başlamıştır. Dönemlere ayırarak inceleyeceğimiz Konya fotoğraf tarihine girmeden önce, fotoğrafın keşfine kısaca bir göz atmakta yarar görüyorum.

Fotoğraf, varlıkların görüntülerinin karanlık kutu içerisinde, özel bir yapıya sahip film üzerinde tespiti ve bunun kağıt üzerine geçirilmesinden ibarettir. Günümüzde fotoğraf teknolojisi çok gelişmiştir. Görüntü, dijital ortamlarda negatif, pozitif ve hareketli olarak saklanabilmekte, istenildiğinde kâğıda basılabilmektedir. Fotoğraf, temelde iki ayrı alanda yapılan çalışmalar sonunda ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi, optik alanda yapılan çalışmalar; diğeri ise, görüntünün tespiti için yapılan kimyasal çalışmalardır. Kamera ve optik çalışmalar, görüntünün mercekler (objektif) yardımıyla karanlık kutu içinde istenilen yüzeye yansıtılmasını sağlamıştır. Kimyasal çalışmalar ise, görüntüyü gümüş tuzları sayesinde bu yüzey "film" üzerinde kalıcı hale getirilerek çoğaltılmasını sağlamıştır. Böylece 1830 yılında fotoğraf, seri olarak üretilmeye başlanmıştır.

1. KONYA'DA FOTOĞRAFIN İLK YILLARI

İstanbul'da ilk fotoğrafhane, 1854 yılında açılmış, kısa bir süre sonra stüdyo sayısı beşe yükselmiştir. Bu stüdyolardan birisi de Konya'nın ilk anıt görüntüleri ile panoramasını çeken Guillaume Berqqren'e aittir (Wigh, 1948, 81). G. Berqqren, Konya'nın ilk defa özenli bir şekilde kent görünümleri, anıtlar ve en önemlisi bir panoramasını çekmiştir. Bu fotoğrafların bir kısmı ve panorama, tarafımdan yayınlanmıştır (Karpuz, 1996). Aslında bir stüdyo çalıştıran Berqqren'in, çok önemli manzara ve panorama fotoğrafları vardır.

1895 yılında Bağdat Demiryolu Konya'ya ulaşıp, seyr ü sefer başlayınca ilk fotoğrafhane de aynı yılda açılmıştır.

Konya fotoğraf tarihini kronolojik olarak şu şekilde ele almak yerinde olacaktır:

1. Konya'da Fotoğrafın İlk Yılları (1895-1930).

2. Konya'da Fotoğrafın Gelişme Yılları (1930-1980).

3. Konya'da Fotoğrafın Altın Yılları 1980 ve sonrası.

1.1. Konya'da Fotoğrafın İlk Yılları (1895-1930)

Bu dönem, Konya'nın ilk fotoğraflarının çekildiği ve ilk stüdyonun kurulduğu dönemdir.

Konya'da ilk fotoğrafları, yabancı seyyah ve araştırmacılar çekmiştir. Bunların en eskisi Clement Huart'dır. Huart, Konia La Ville des Derviches Tourneurs (Dönen Dervişler Şehri Konya) adlı eserinde, gravürlerin yanı sıra siyah beyaz fotoğraf da kullanmıştır. Bunlar; şehrin genel görünümleri, yapıların genel ve detay görüntülerinden oluşur. Küçük Asya Seyahati, Konya'daki Selçuklu anıtları, Konya Köşkü üzerine birer kitap yazan Friedrich Sarre; eserlerinde şehir görünümleri ve çok sayıda anıt fotoğraflarına yer vermiştir. Aynı yıllarda Selçuklu eserleri ve özellikle kitabeler üzerine çalışan Alman Konsolosu Löytved de birçok fotoğraf çekmiştir. Bu araştırmacı ve seyyahların dışında, başkaları tarafından da Konya'da 1885-1900 yılları arasında fotoğraflar çekilmiştir. 20. yüzyıl başlarında, hem bilimsel hem de dinî ve siyasal amaçlı bazı yabancılar, Konya'da araştırmalar yapmış, bol miktarda şehir ve anıt fotoğrafları çekmişlerdir. Bunlardan Ramsay ve Bell ikilisi önemlidir. Ramsay, Hıristiyan yerleşme ve yapılarını, kilise teşkilatını incelerken; G.L. Bell kendisine sanat tarihi malzemesi toplayıp o zamanki Anadolu şehirlerinde, halkın durumunu, adına çalıştığı İngiliz makamlarına bildiriyordu (Eravşar, 2003, 298). Bell'in hayatı ve Konya'da çektiği fotoğraflar, Osman Eravşar tarafından bu kitapta ayrıca bir makale halinde sunulmaktadır.

1.2. Yıldız Sarayı Fotoğraf Albümleri: Yıldız Sarayı Kütüphanesinden, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesine getirilen fotoğraf albümleri, 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti için önemli bir bilgi kaynağıdır. Bu albümleri hazırlatan Sultan II. Abdülhamit; "Her fotoğrafın bir fikir taşıdığını ve yüz sayfalık bir makalenin insana verebileceği siyasî ve hissî anlamı, bir resmin tek başına verebileceğini" düşünerek, "fotoğrafları yazılı hatırata tercih eder ve onlardan geniş ölçüde faydalanırım." derdi (Çetin, 1997, 35). Yıldız Sarayı'nda, iki Konya fotoğraf albümü vardır. Bunlarda, 65 adet fotoğraf bulunmaktadır. Bu albümü kimin hazırladığı bilinmemektedir. Belki de Engin Özendes'in sözünü ettiği J. Lazario bu fotoğrafları çekmiştir (Özendes, 1995, 78). Bu albümlerde yer alan fotoğrafların, birer kopyaları alınarak tarafımdan S.Ü. Selçuklu Araştırma Merkezi Fotoğraf Arşivine bağışlanmıştır.

2. KONYA'DA AÇILAN İLK FOTOĞRAF STÜDYOLARI

2.1. Solakyan Fotoğrafhanesi

Konya'nın ilk fotoğrafhanesi, 1895 yılında Garabet Kirkor Solakyan tarafından kurulmuştur. Bir araştırmamızda, Solakyan'ın fotoğraf çalışmalarını, üç başlıkta incelemiştik (Karpuz-Odabaşı, 1997, 35-44).

G. K. Solakyan ve Fotoğrafhanesi: Solakyan'ın hayatı hakkındaki bilgilerimiz sınırlıdır. 1895 yılında Konya'ya gelerek Alâeddin Tepesi civarında, bugünkü Vali İzzet Bey Caddesi Görücü Sokakta stüdyosunu kurduğu biliniyor. Solakyan'ın Hasan Behçet Bey ve Agop Bey adlı iki yardımcısı vardı. 1915 yılında Konya'dan tehcir yoluyla ayrılıp ayrılmadığı bilinmiyor. Çok sevildiği için halk tarafından valilik nezdinde kalması için girişimde bulunulmuştur. Bir rivayete göre de hastalanarak, Konya'da ölmüştür. Varisleri, fotoğrafhaneyi 1916 yılında burada çalışmaya başlayan kalfası Hasan Behçet Bey'e satmışlardır.

Solakyan fotoğrafhanesinin, üstten camlı ve perdeli bir çekim stüdyosu vardı. Elektrik olmadığı için çekimler, gün ışığı yardımıyla yapılıyordu. Stüdyoda çok değişik ve Avrupai mobilyalar ve perdelerin dekor olarak kullanıldığı bilinmektedir. Ayrıca fotoğrafhanede son model makineler kullanılmaktaydı.

Solakyan Fotoğrafları: Solakyan fotoğraflarını; stüdyo, açık hava ve kartpostallar olmak üzere üç gruba ayırmak mümkündür. Birçok Konyalının evinde, büyük dedelerinin [ninelerinin] Solakyan damgalı fotoğrafları bulunmaktadır. Bunlar, ister portre ister gruba ait olsun; kompozisyonu, ışığı ve baskısı mükemmel fotoğraflardır. Ailelerde ve arşivlerde, Solakyan Efendinin değişik mekânlarda çektiği, tören ve toplantı resimleri bulunmaktadır.

Kartpostallar: Solakyan, Konya'nın genel görünüşleri, tarihî yapılar, çarşı-pazarı kapsayan kartpostal çekmiştir. Bu çekimler için, Ereğli (İvriz) ve Sultanhanı'na dahi gitmiştir. Siyah beyaz ve kısmen renklendirilmiş bu kartpostalları, Avrupa'da bastırdığı anlaşılıyor. Solakyan'ın Konya kartpostallarının 100 civarında olduğu sanılıyor. Bunların büyük bir kısmını, rahmetli A. Sefa Odabaşı Bey toplamış ve yayımlamıştır. (Karpuz-Odabaşı-Efe, 1966). Bu kartpostallarda önemli tarihi eserler, Hükümet, Gar binası, Sultanî gibi kamu binaları görüntülerine yer verilmiştir.

2.2. Hasan Behçet Fotoğrafhanesi

Bu fotoğrafhane, Solakyan fotoğrafhanesinin devamı sayılır. 1886 yılında Ermenek'te doğan Hasan Behçet Bey, İstanbul Sanayi-i Nefise Mektebi mezunudur. 1916 yılında fotoğrafhaneyi devraldıktan sonra ihtiyat zabiti olarak askere gider. İşleri, yardımcısı Agop yürütür. 1917 yılında, İplikçi Camii batısındaki Emir Pervane Sokaktaki kendi binasını yaptırmaya başlar. Fakat Hasan Behçet, tekrar silâh altına alınır ve İstiklâl Harbi'nin birçok cephesinde savaşır. Bu sebeple yeni binaya ancak 1926 yılında taşınılabilir.

Hasan Behçet Bey, ustası Solakyan'dan daha özenli ve estetik değeri olan fotoğraflar çekmiştir. Stüdyonun donanımına önem vermiş, en yeni ışık, sehpa, perde ve makineler getirtmiştir. Hasan Behçet Bey, 1930 yılında kayınbiraderi Turan Ersoy'u, 1943 yılında ağabeyinin oğlu Ahmet Oğul'u yanına almış ve yetiştirmiştir. Güçlü bir ekip kuran Behçet Bey, kısa sürede Konya'nın en iyi fotoğrafçısı unvanını kazanmıştır. Çekim, banyo, baskı ve rötuş aşamalarında, en iyi teknikler ve makineler özenle kullanılmıştır.

Behçet Bey, stüdyo işlerinin dışında okulların, anıtların dış çekimlerini de yapmış, kalfalarına yaptırmıştır.

1958 yılında, Behçet Bey'in Ankara'da ölümünden sonra fotoğrafhaneyi, Ahmet Oğul devralmıştır. Bu dönemde de çalışmalar, aynı özen ve disiplin içinde sürdürülmüştür. Ahmet Oğul Bey, 1979 yılında fotoğrafhaneyi oğlu Yılmaz Oğul'a teslim ederek emekliye ayrıldı. Yılmaz Oğul, hiç değiş-

tirmeden Hasan Behçet Fotoğrafhanesinin geleneğini sürdürdü. Ancak 1992 yılında imar plânı düzenlemesi sebebiyle, fotoğrafhane binası yıkıldı. Yılmaz Oğul, fotoğrafhaneyi Beyazıt Mahallesi Fitil Sokağı'na taşıdı. Fotoğrafhanenin tarihi üzerine uzun ve duygusal bir yazı yazdı. (Oğul, 1998, 62-68). Bir başka yazı da Fotoğraf Dergisinde yer aldı (Targaç, 2001, 108-116). Fakat, fotoğrafhanenin Konya için değeri hakkında en güzel yazıyı, Seyit Küçükbezirci kaleme almıştır (Küçükbezirci, 1984):

"Halkımızın deyişiyle "Hasan Behçet" sokağından her geçişimde, Hasan Behçet'in fotoğrafhanesi olan binayı, durur, bir süre seyrederim. Sayısız insanın mutlu anlarının kağıda geçirildiği bu bina, kim bilir, kaç bin Konyalıyı en güzel günlerinde hatırlamakta... Kaç bin sevgili el, bu binada, bir objektif karşısında tutuştu. Bu eski bina sanki, bu günlerde hiç değil... Sanki, eski görkemli günlerinin hülyasını bir sıtma nöbetinin anlatılmaz ateşli hazlarında sayıklar gibi..."

2.3. Mehtap Fotoğrafhanesi

Bu fotoğrafhane, Abaoğlu Tevfik Bey (1884-1927) tarafından kuruldu. İlk yeri PTT arkasında idi. Daha sonra Alâeddin civarında Gazi İlkokulu'nun karşısına taşındı.

Tevfik Bey, stüdyo çekimlerine büyük önem vermiş, başarılı fotoğraflar basmıştır. Ayrıca dış çekimler, şehir görüntüleri ve anıtlardan kartpostallar hazırlayarak âdeta Solakyan'la yarışmıştır.

Genç yaşında Sirozdan ölen Abaoğlu Mehmet Tevfik Bey'in, fotoğraf malzemeleri, İstanbul'da mezatta satılmıştır (Karpuz, 1996, 101-104).

2.4. Süreyya Fotoğrafhanesi

Gazi Lisesi Beden Eğitimi Öğretmeni Süreyya Bey tarafından kurulmuştur. A. Safa Odabaşı'nın verdiği bilgiye göre, 1920-1923 yılları arasında fotoğrafhanesi, Alâeddin Tepesi civarında Cumhuriyet Caddesinde idi. Stüdyoyu, kalfası Ahmed Hamdi Ektem adına çalıştırıyordu. Daha sonra Postahanenin yanına taşınmış ve fotoğrafhanesini devretmiştir (Targaç, 2001, 110).

SONUÇ

Konya'da, Cumhuriyetin ilânına kadar hakkında bilgi toplayabildiğimiz fotoğrafhaneler bunlardır. Bunlardan başka, Katolik kilisesinin yanındaki Şahap Fotoğrafhanesi, Köprübaşı'ndaki Necm-i İkbal Fotoğrafhanesi hakkında bilgi bulamadık. Cumhuriyetin ilk döneminde 1923-1930 yılları arasında kurulan Stüdyo Ektem, Foto Hamit, Foto Aile gibi fotoğraf stüdyoları daha sonraki bölümde, Konya'da fotoğrafın gelişme yıllarında 1930-1980 ele almaya çalışılacaktır.

Konya'ya fotoğraf; Kayseri, Ankara gibi Anadolu şehirlerinden daha önce gelmiş, zengin kültürü, anıtları, araştırmacılar ve fotoğrafçıların dikkatini çekmiş ve bu değerler görüntülenmiştir. Böylece, Konya fotoğraf tarihinin ilk yılları, gelişme yılları ve son dönemlerine ait zengin bir birikim ortaya çıkmıştır. Bu zengin miras; IRACA (İslam Tarihi, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi), SÜSAM (S.Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi), Büyükşehir Belediyesi Koyunoğlu Arşivi, A. Sefa Odabaşı Arşivi gibi resmi ve özel arşivlerde korunup yayın haline getirilmekte ve şehrin sanat ve sosyal tarihine ışık tutmaktadır (Karpuz, 1996, 101-114).

NOT:

[1]Yardımlarından dolayı Yılmaz Oğuz'a teşekkür ediyorum.

KAYNAKÇA

Çetin, Atilla,1997, "Bir Toknoloji ve Sanat Dalı Olarak Osmanlı'da Fotoğrafçılık", *Tarih ve Medeniyet*, S. 42, İstanbul, s.5.

Eravşar, O., 2003, "Seyahatnamelerde Konya", *Konya'da Düşünce ve Edebiyat*, Konya, s.270-299.

Karpuz, H. – Odabaşı, A.S. – Efe, A., 1996, *Eski Kartpostallarda Konya*, Konya.

Karpuz, H. – Odabaşı, A.S., 1997, "Konya'nın İlk Fotoğrafçısı", *Tarih ve Toplum*, S.167, İstanbul, s.35-44.

Karpuz, Haşim 1996, *Fotoğraflarla Geçmişte Konya*, İstanbul.

Karpuz, Haşim, 1996, "Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Fotoğraf Arşivi", *VI. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya, s.101-114.

Küçükbezirci, Seyit,1984, "Pazartesi Yazıları", *Yeni Meram*, 13 Şubat, Konya.

Odabaşı, A. Sefa, 1995, "Konya'da İlk Fotoğrafhaneyi Kuran Adam: Garabet Solakyan", *Yeni Konya*, 26 Ağustos – Kırkambar.

Oğul, Yılmaz, 1998, "Foto Hasan Behçet", *Tarih ve Medeniyet*, S. 53, İstanbul, s.62-68.

Özendes, Engin, 1995, *Osmanlı İmparatorluğunda Fotoğrafçılık*, 1839-1919, İstanbul, s.78.

Torgaç, Zeynep Orhon, 2001, "Garabet Kirkor Solakyan", *Fotoğraf Dergisi*, S.35, İstanbul, s.108-116.

Wigh, Leif, 1984, *Photografic Views of the Bosphorus and Constantinople*, Stockholm.

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Guilavme Berggren gençlik yıllarında.

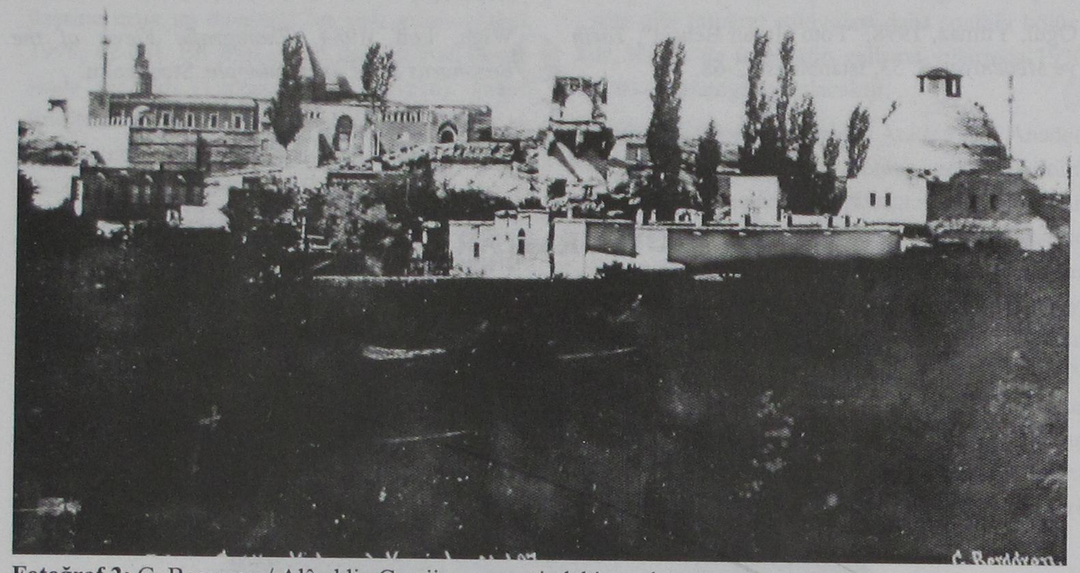

Fotoğraf 2: G. Berggren / Alâeddin Camii ve çevresindeki yapılar.

Fotoğraf 3: G. Berggren'in Meram Köprüsü fotoğrafı.

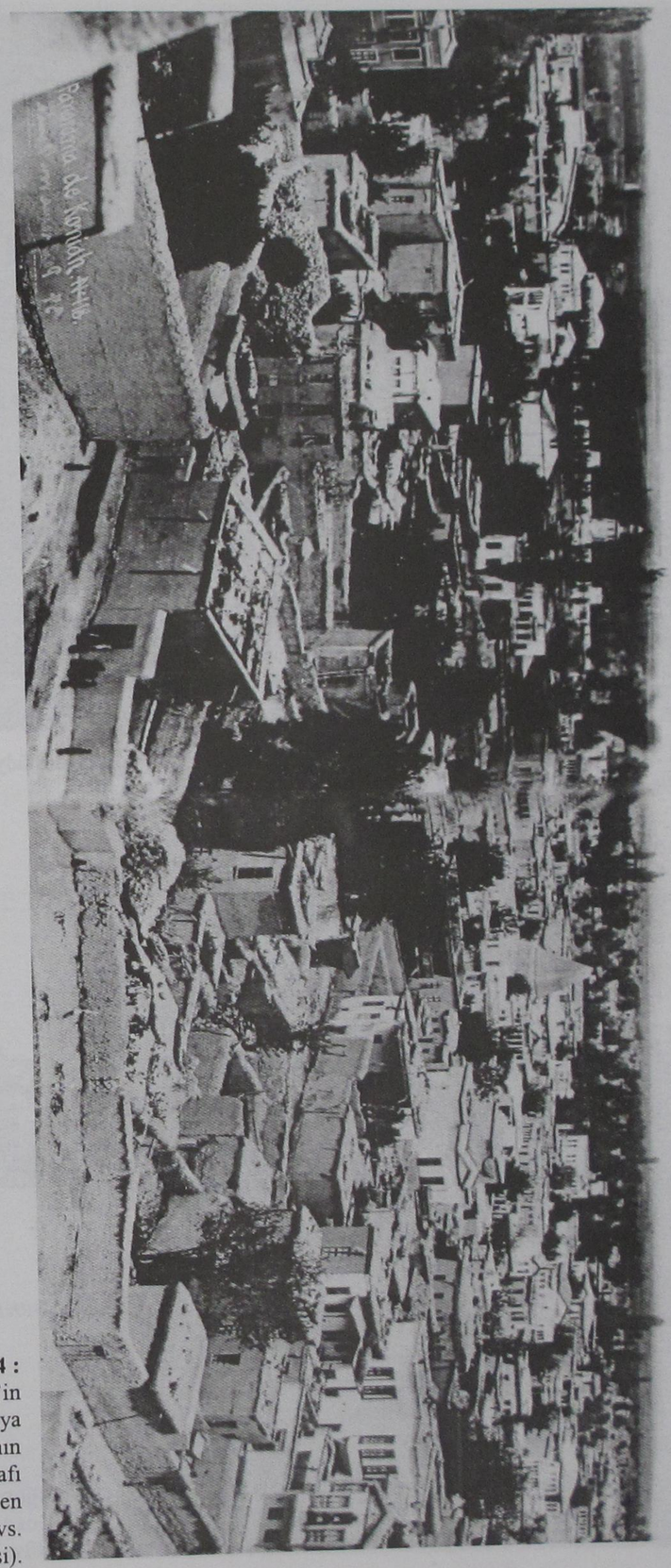

Fotoğraf 4 : G. Berggen'in Konya Panoramasının ilk iki fotoğrafı (Çifte Merdiven Mahallesi –Evler vs. Karasungur Türbesi).

Fotoğraf 5: Garabet Kirkor Solakyan (oturan) Hasan Behçet Bey'le birlikte.

Fotoğraf 6: Solakyan Stüdyosunda çekilen bir Mevlevi fotoğrafı.

Fotoğraf 7: Solakyan'ın hazırladığı bir Konya kartpostalı.

Fotoğraf 8: Bir Solakyan kartpostalı.

Fotoğraf 9: Abaoğlu M. Tevfik Bey.

Fotoğraf 10: Abaoğlu M. Tevfik Bey'in kaşesi.

Fotoğraf 11: Abaoğlu M. Tevfik Bey'in hazırladığı bir Konya kartpostalı.

Fotoğraf 12: Emirpervane Sokaktaki H. Behçet Fotoğrafhanesi yıkılmadan önce.

Fotoğraf 13: Hasan Behçet Kılıkçı olgun yaşlardayken.

Fotoğraf 14: Foto H. Behçet'te çekilmiş bir aile fotoğrafı.

Fotoğraf 15: Dışarıda çekilmiş bir düğün fotoğrafı.

Fotoğraf 16: Foto Hasan Behçet'in bugünkü sahibi Yılmaz Oğul hazırladığı Solakyan köşesinde.

BİR İNGİLİZ AJANININ KONYA GÜNLÜĞÜ VE FOTOĞRAFLARI

Osman ERAVŞAR*

ÖZET

Osmanlı döneminde Anadolu'ya gelen seyyah ve araştırmacıların bazıları aynı zamanda istihbarat faaliyetlerinde de bulunmuştur. Bu ajanlar içinde en önemlisi G. Bell'dir. Günümüz Orta Doğu'sunun sınırlarının ve siyasetinin belirlenmesi onun sayesinde olmuştur. 20. yy. başında iki farklı tarihte Konya'ya da gelen Bell, şehir ve çevresinde incelemeler yapmış, fotoğraflar çekmiştir. Bu araştırma ile Bell'in günlüğünden faydalanılarak Konya'da geçirdiği günler hakkında bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gertrude Lowhatian Bell, Konya, seyyah, İngiliz istihbaratı.

SUMMARY

KONYA DIARY AND PHOTOGRAPHS OF A BRITISH AGENT

Some of the travellers and researchers who came to Anatolia in Ottoman Period served as agent. Among these G.L. Bell is the most important one. The determination of the current boundaries and the politics is posed by him. Bell, coming to Konya at the beginning of the 20 th. century, realized some investigations and took some photographs concerning our city. In this article we seeked to provide information as to the days he spent in Konya through his diaries.

Key Words: Gertrude Lowhatian Bell, Konya, traveler, British Intelligence Service.

* *Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi.*

GİRİŞ

Seyahat etme arzusu insanlığın ortaya çıktığı günden beri olan bir sosyal davranış biçimidir. Bu davranışın temelinde yatan gereksinim ise, insanoğlunun bitmek bilmeyen sonsuz merak duygusudur. İlk seyyahlardan günümüze gelene kadar Anadolu, seyyahlar için kutsal ve bilinmezliklerle dolu bir coğrafyadır. Bu coğrafyanın bilinmezlerini ortaya çıkarmak, seyyahların en büyük amaçlarından birisi olmuştur. Bu kişisel amaçlarının yanında bazı seyyahlar da kendi millî çıkarları doğrultusunda araştırma ve seyahatler yapmışlardır.

XIX. yy. seyyahları, bu yy. öncesinde Anadolu'ya gelen seyyahlardan ayrılan bir takım özelliklere sahiptirler. Bu yüzyıl seyyahlarının büyük bir kısmı, Osmanlı Devleti içinde casusluk faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir. İşte bu seyyah ve araştırmacıların içinde Gertrude Lovhatian Bell'in özel bir yeri vardır. Son zamanlarda bazı belgeseller ile de tanıtılan bu seyyah, Osmanlı topraklarında İngiliz istihbaratı adına araştırma ve ajanlık faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu araştırmayla, Anadolu'ya XX. yy. başında gelen ve Anadolu'nun pek çok bölgesini de gezen Bell ve onun Konya günlüğü hakkında bilgiler verilecek, Konya ve çevresinden çektiği fotoğrafları tanıtılacaktır[1].

Bell'in Konya günlüğü ve mektuplarından bahsetmeden önce hayat hikâyesi hakkında biraz bilgi verelim. Gertrude Margaret Lowthian Bell, 1868 yılında Victorya İngiltere'sinde ayrıcalıklı bir ailenin ferdi olarak Durham County'de doğdu. Babası Thomas Hugh Bell, tanınmış bir aileden geliyordu. Henüz üç yaşındayken annesini kaybetti. Babası, birkaç yıl sonra yine seçkin bir aileden gelen oyun yazarı Florence Oliffe ile evlendi ve aile Redford yakınlarına göç ederek yerleşti. Gertrude, Orta Doğu'yla ilgilenmesinde kıvılcım yaratan Arap Geceleri gibi öykü ve kitapları okuyarak büyüdü. İlk eğitimini evde alan Bell, daha sonraları Londra da çeşitli okullara devam etti. Üniversite eğitimini Oxford'da tarih okuyarak tamamladı. Üniversite eğitimi yapan bir kadın olarak alışılmadık birsiydi. Oxford'u birincilikle bitiren ilk kadındı. Okulu bitirdikten sonra, Londra ve Yorkshire etrafında sosyal konularda çalışmalar yaptı. Çabuk kavrama yeteneği kararlılığıyla eşlenen Bell, seyahat etmeye karar verdi. Okuldan mezun olduktan sonra Avrupa'ya ve devamında da İran ve Irak'a yoğun seyahatler yaptı. Dayısı Frank Lascalles, İngiliz diplomat olarak İran'a atanınca, onunla birlikte 1892 yılında Tahran'a gitti. İlk mektuplarını buradan coşku içinde yazdı. İlk kez çöl ile karşılaşan Bell, duygularını şu cümleler ile açıklar:

"..millerce hiçbir şey yok, ...hiç bir şey yetişmiyor.

..soğuk kasvetli rüzgar hafifçe yayılıyor.

...çıplak dağlar karla taçlanmış ve sel sularının derin izleri ile çizilmişti.

Buraya gelene kadar çölün ne olduğunu asla bilmiyordum."

İzleyen yıllarda dağcılıkla ve dünya turları ile ilgilenmeye başladı. İlki 1897–1898, ikincisi ise 1902–1903 yıllarında olmak üzere iki dünya turu gerçekleştirdi. Bu dönemde Avrupa'da prestijini de artıran Bell, Alplere tırmanan kadın olarak ün kazandı. Fakat Gertrude, çölden ve insanlarından o kadar etkilenmişti ki sonraki yıllarda Kudüs'e gitmeye karar verdi.

1899 yılında Kudüs'e arkadaşlarına yaptığı ziyaret sırasında Arap halklarına olan sevgisi ve ilgisi hayat akışını değiştirdi. Bu süreç içinde Arapça'yı ve onların arkeolojik yerleşmeleriyle, kültürlerini öğrendi. Kudüs ve 100 millik çevresini deve sırtında dolaştı. Bir kadın olmasına karşılık çok cesur birisiydi. Arap yarım adasında çölün derinliklerine seyahatler yaptı. Bu dönemde pırıltılı yazılmış parlak yazılarıyla batı dünyasına Arap çöllerindeki esrarengizliği tanıttı. Birkaç takma isim kullanmasına karşılık Araplar ona, "Çölün Kızı" ve "Irak'ın Taçsız Kraliçesi" isimlerini verdi.

Sonraki yıllarda Gertrude, Orta Doğu'daki Roma ve Bizans Uygarlıklarının yerlerini tespit etmek için araştırma yapan Fransız Arkeolog Salomon Reinach ile birlikte çalıştı.

Bell'in gezisini gerçekleştirdiği dönem Orta Asya coğrafyasının şekillenmeye başladığı, yeni devletlerin kurulduğu bir dönemdir. Onun incelemeleri, Osmanlı yönetiminin yetersizliğini anlaması ve geniş kapsamlı tanımlamaları sadece kitabı *"The Desert and the Sown"* için değil, aynı zamanda İngiliz Hükümeti için de yararlı olacaktır.

Mart 1907'de Bell, arkadaşı arkeolog William Ramsay ile birlikte Anadolu'ya seyahat etti. Bu seyahat, ortak hazırladıkları bir kitapla sonuçlandı. **A Thousand and One Churches** adlı kitap da onların ortaklaşa yaptıkları arkeolojik kazılar hakkında bilgiler bulunuyordu. Bu seyahatin notlarını, **Amurath to Amurath** adlı eserinde yayınlayan Bell, o seyahat döneminde Konya'ya da uğramıştır. Bu gezisini İngiltere'de sonuçlandıran Bell, İngiltere'de kadınların oy hakkı ile ilgili şiddetli tartışmaların olduğu bir dönemde pek çok seçkin kadın gibi davranmış, *"anti suffrage movement"* hareketine destek vermiştir.

Bell, biraz da bu tartışmalardan kaçmak istemiş olsa gerek ki, 1909 yılında yeni bir kitabı için Orta Doğu'ya bir gezi plânladı. Mezopotamya'nın, haritası yapılmamış, ıssız bölgelerini dolaşmak istiyordu. Bu amaçla Ocak 1909 tarihinde Mezopotamya'ya yeni bir gezi yaptı. Bu sırada Geç Hitit dönemine ait Kargamış'da önemli keşifler ve incelemelerde bulunarak, ünlü Ukhaydır Sarayı ve çevresindeki binaların ölçülerini aldı. Burada, kısa süreli de olsa kazılar yaptı. Ardından, *"Necef'den sonra Antik dünyanın bu kadar yakınına geldiğimi nadir hissettiğim sıra dışı bir yer Babylon"* diye tanımladığı şehre gelmiş ve sonrasında tekrar Kargamış'a dönmüştür. Bell, Kargamış'da iki İngiliz arkeologu ile buluşmak üzere bekler. Bunlardan birisi, ünlü İngiliz arkeolog ve ajanı Arabistanlı Lawrence olarak da bilinen T.E. Lawrence'dı. Bell, günlüğünde Lawrence için, "ilginç birisi" şeklinde tanımlama yapmıştır.

Bu dönemde İngilizler, Orta Doğu'da daha aktif siyaset izlemektedirler. 20. yy. başında Almanlar, finansmanını da kendilerinin yaptığı Berlin-Bağdat arasında demiryolu inşasına başladılar. Böylelikle Osmanlıyla yakınlaşırlar. Bu durum, Anglo Persian Petrollerinin paylaşım anlaşmasını imzalayan İngilizleri dehşete düşürdü. İngilizler, Arap kabilelerini Osmanlıya karşı organize ederek isyanlar çıkarmak suretiyle bu işbirliğini bozmayı amaçlıyorlardı. Savaş çıkması halinde, Arap kabileleri arasında kendilerine destek verecek güçlü taraftarlarının olduğunun farkında olan İngilizler, böylece yeni kurulacak devletlerin temellerini attılar. Savaşın çıkmasıyla birlikte Osmanlılar, Almanlarla müttefik olunca, Orta Doğu'daki çıkarları konusunda kaygıya kapılan İngilizler, Bell'in Mezopotamya ve Arap kabileleri arasında gerçekleştirdiği çalışmaları, Kahire'deki İngiliz Askerî Operasyonlar Direktörleri tarafından hazırlandı. Bell, Osmanlıların, Arap kabileleri üzerindeki hâkimiyetini kaybettiğini biliyordu. Bu durumdan; İngiliz ajanları vasıtasıyla Arap kabilelerinin, Türklere karşı kışkırtılarak isyanlar çıkarılmak suretiyle faydalanılabileceğini tavsiye etti.

İngilizlerin bugün bile aktif oldukları Orta Doğu siyasetinin kurucusu ve plânlayıcılarından birisi olan Bell, Arap kabilelerini tanıması sebebiyle, 1915 yılında İngiliz istihbaratı adına, Kahire'de Savoy Otel'de resmen görevli olarak çalışmaya başlar. Lawrence ve diğer ajanların temin ettikleri coğrafi bilgi ve haritalar bu merkezde toplanıyordu. Buradaki görevi, Türklere karşı Arapların seferberliğini sağlamak için bilgiler toplamaktı. Bell, Arap kabileleri hakkındaki bilgileri, burada ayrıntılı bir biçimde tasnif etti. Onun insanı şaşırtan hatıraları, Arap kabilelerinin soyları, nesiller arası bağlantıları, arazi, su kaynakları gibi faydalı bilgileri içeriyordu. İngilizler, Araplar arasında en güçlü insanlardan birisi olan Mekke Şerifi Hüseyin ile görüşmeleri sırasında Bell'in, bu bilgilerinden faydalandılar.

Savaş sırasında bilinmeyen toprakların, su yollarının ve demiryolu hatlarının haritalarını çıkarmanın yanında, Türklere karşı işbirliği için Arap kabilelerini örgütlemeye başladı.

Nihayetinde Arap yarımadasında Türklere karşı elde edilen başarının, Mezopotamya'da da kazanılması gerekiyordu. Ordu için erzak, gemiler için petrole ihtiyaç vardı. Böyle stratejik bir noktanın kontrolü ise Türklerin elinde bulunuyordu. Bell, Mezopotamya bölgesindeki kabileleri Türklere karşı ikna etmek üzere 3 Mart 1916'da Basra'ya gönderildi. İngiliz istihbaratı adına, **Sir Percy Cox ve Sir Arnold Wilson** himayesi altında bu bölgede faaliyetlerde bulundu. 1916 baharında İngiliz ordusu, Bağdat'a doğru yürüyüşe geçer. Ancak ordu yolda; Türk ordusu ve Arap kabilelerinin baskınları yanında, açlık, haritasız çöl ve bataklık şartları yüzünden ciddi zorluklarla karşılaşır. Bu durum karşısında Percy Cox, ümitsizce Bell'in tavsiyelerine kulak verir. Bu tavsiyeler sonrasında İngiliz ordusu, Basra'da sıkıştığı ortamdan kurtulur. Sonuçta İngilizler, Bağdat'ı 1917 senesinde ele geçirirler.

1916 yazında eski düşmanlıklarını geride bırakan Arap kabileleri, güçlü ve açık göz lider Faysal'ın önderliği altında birleşti. T.E. Lawrence'ın da-

nışmanlığında hareket eden Faysal, Hicaz, Filistin ve Suriye cephelerinde Osmanlı ordusunu yenilgiye uğrattı. İngiliz destekli Arap başarılarının ardında, 1915 yılında Kahire'de Gertrude Bell tarafından yazılan raporlar yatıyordu. Bell, Lawrence'ın aksine, başarılarının reklâm edilmesinden hep kaçınmıştır. Hatta ailesi tarafından, kendisi hakkında gazetelere verilen demeçler için dahi ailesini azarlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonunda, Osmanlı Devleti üzerinde İngiliz ve Fransızlar arasında gizli bir anlaşma imzalanmıştı. İngiliz ve Fransızlar Osmanlı boyunduruğu altında yaşayan Araplara, belirli bir süre sonunda millî parlamentolarını kurma ve nihayetinde de özgürlük verme vaadinde bulundular. Böylece Arap dünyası, daha büyük bir karmaşanın içine sokuldu.

Bağdat'ta İngilizlerin kontrolü altında bulunan bölgede, halkın büyük çoğunluğu bir Arap emir tarafından yönetilmek istiyordu. Fakat yöneticinin kim olacağına henüz karar verilememişti. Kürtler, kuzeyde bağımsızlık isterken; Şiiler ve Sünnilerin her ikisi de kendi mezheplerinden bir dinî lider tarafından yönetilmeyi arzuluyordu. Diğer yandan Yahudiler, her iki fikre de sıcak bakmıyor, bazı Osmanlı sempatizanları da anti-İngiliz kampanyası oluşturmaya çalışıyorlardı. Bu durum karşısında nasıl hareket edeceğini bilmeyen İngilizler, Ocak 1919'da Bell'den Irak'ın geleceğine yönelik bir rapor istedi. Irak'ın bütün unsurlarını Siyonizm de dahil olmak üzere inceleyen rapor sonunda Bell, Arapların asla kendilerini yönetemeyeceklerine inandı. Günümüz Orta Doğusu'nun en çarpıcı nihai yönetimi olan "kaos", böylelikle onun tarafından atıldı.

O, savaş yıllarında ve sonrasında Irak'ın Osmanlı topraklarından ayrılması için mücadele etmiş ve nihayetinde, Irak devletinin kurulmasında önemli gayretleri olmuştur.

1919'da Paris Konferansının önemli delegasyonundan birisi olan Bell, bu toplantıda yeni Irak devleti sınırlarının belirlenmesini istedi. Irak'ta tahta çıkan ilk hükümdar 1.Faysal'ın da hanedanı olan Haşimi hanedanlığının kurulmasında önemli katkılar yapmıştır. 1. Faysal'ı Irak Kralı olarak tahta çıkarmıştır. Onun bu çalışmaları, Irak Kralı tarafından da ödüllendirilmiş, uzun yıllar kralın danışmanlığını yapmıştır. Savaştan sonra çalışmalarına Orta Doğu da devam eden Bell, İngiliz istihbaratının Orta Doğu'dan sorumlu komiseri olmuştur. 1920'de Irak'da **British High Commission** için **Oriental Secretary** olarak görev yapmıştır. 1921'de Winston Churcill'in Koloni Sekreterliği yaptığı sırada, Mezopotamya'nın geleceğine karar vermek için Mısır'da toplanan konferansta Orta Doğu'nun en büyük uzmanı olarak görevlendirildi. Bell'in, Orta Doğu'da İngiliz Hükümeti adına yaptığı çalışmalar, İngiliz parlamentosunda da yankı bulmuş ve neticesinde Kraliyet Komutanı (CBE) nişanı ile ödüllendirilmiştir.

Arkeoloji ve sanata olan ilgisi sebebiyle, Irak'ta müzelerin kurulması, eski eserlerin toplanmasına yönelik olarak çalışmalar da yapmıştır. 1923–1926 yılları arasında Bağdat Müzesi'nin kurulması için çalışmıştır. Daha sonrasında Irak'ın Antikite Direktörlüğü görevinde bulunmuştur. Bu çalışmaları sırasında, Irak'tan topladığı bazı tarihi eserleri de ülkesine göndermiştir. Bugün **British Museum**'da sergilenen Irak kökenli eserlerin bir kısmı Bell'in yardımlarıyla toplanmıştır.

Irak'ta görev yaptığı yıllarda **Review of the Civil Administration in Mesopotamia** dergisini yayınlamıştır. Bu yayınının dışında Bell'in özellikle tarihî eserleri ve gezilerini anlatan başka yayınları da bulunmaktadır. Yayınlarından bazıları şunlardır:

- **Safar Nameh,** 1894 (Seyahat eskizleri).
- **Poems from the Divan of Hafiz**, 1897.
- **Desert and the sown, by Gertrude Lowhatian Bell. With many illustrations and a map,** 1907 (Suriye seyahatini anlattığı kitabı).
- **Churches and monasteries of the Tur `Abdin / Gertrude Bell ; with an introduction and notes by Marlia Mundell Mango,** 1909.
- **The Thousand and One Churches**, 1909 (Bir Bizans Yerleşmesinde yaptığı kazıları anlatan bir kitap).
- **Amurath to Amurath**, 1911 (Anadolu'da yaptığı seyahatleri anlatmıştır).
- **The Palace and the Mosque of Ukhaidir**, 1914.

Hiç evlenmeyen ancak bir kez nişanlanan Bell, hayatının sonuna kadar yalnız yaşayacaktır. Nişanlısını Çanakkale Savaşında kaybeden Bell'in,

Osmanlı düşmanlığının altında yatan kinin sebebi olarak bu gösterilmektedir. Yalnızlık ve sağlığının da bozulması sebebiyle bunalım geçiren Bell, 12 Temmuz 1926 da yüksek dozda uyku hapı alarak intihar eder. Cenazesi Bağdat'a gömülür. Ölümünden bir yıl sonra 1600 sayfayı bulan mektuplarını üvey annesi yayınlar (**The letters of Gertrude Bell**, selected and edited by Lady Bell, Newyork, 1927).

Bell, gezileri sırasında çok sayıda fotoğraf çekmiş ve 16 defterden oluşan günlük tutmuştur. Yaklaşık 9600 civarındaki fotoğrafın tamamı 1962 yılından beri Newcastle Üniversitesindedir. Zaman zaman yayınlanan bu fotoğraflar ve mektuplar, Prof. Dr. James Crow başkanlığında hazırlanan bir arşiv projesi olarak veri tabanına aktarılarak internet ortamında kullanıma sunulmuştur. (Ancak bu siteden fotoğrafların indirilmesi Javascript olması nedeniyle mümkün değildir.)

Bell'in fotoğrafları, özellikle Orta Doğu ve Anadolu için önemlidir. Çünkü 20. yüzyıl başında mevcut olan pek çok tarihî eser günümüzde ya tahribat nedeniyle yok olmuş ya da orijinalitesini kaybetmiştir.

Gertrude Bell'in mektupları, her ne kadar yukarıda da belirtildiği gibi üvey annesi tarafından yayınlanmışsa da bu çalışmada eksikler bulunmaktadır. Ancak Newcastle Üniversitesi, Bell'in bütün mektupları ve günlüğünü derleyerek internet ortamına aktarmıştır. Bu araştırmada kullanılan mektuplar ve günlük, Newcastle Üniversitesinin sitesinden alınmıştır. Site, bir veri tabanı şeklinde olduğu için Konya ile ilgili mektup ve günlüklerin indeksi rahat bir biçimde taranmıştır. Konya ismi, Bell'in günlüğünde 29, mektuplarında ise 34 yerde kullanılmıştır. Ancak bunların bir kısmı, seyahatin diğer bölümlerinde sadece Konya isminin kullanıldığı bir anı veya yön tarifi yaparken geçmektedir. Günlükte, Konya ile ilgili bölüm, 17-19 Mayıs 1905 ve 9 Mayıs-24 Temmuz 1907'dir. Bell'in, Konya'ya geldiği andan itibaren düzenli bir günlük tutmadığını görüyoruz. Günlüğün yukarıda belirtilen tarihler arasındaki bölümleri doğrudan Konya ile ilgilidir. Konya'ya geliş tarihinden sonra mektup ve günlüklerinde verilen bilgiler şunlardır:

Konya, Bell'in nazarında önemli gördüğü bir şehirdi. Kenti bir istasyon olarak kullanan Bell, kent çevresindeki yakın yerleşmeleri de ziyaret etmiştir. Ne kadar süre Konya'da kaldığı kesin olarak bilinmeyen Bell'in, 1905 ve 1907 yılı baharında olmak üzere iki farklı tarihte kente geldiği günlüğünden anlaşılmaktadır. Ereğli üzerinden Konya'ya gelen Bell'in yanında Fattuh isimli bir Arap tercüman da bulunuyordu. 15 Mayıs 1905 tarihli günlüğünde Ereğli hakkında biraz bilgi verir:

"12'de Ereğli'ye vardık. Doğruca Fransızlar tarafından işletilen otele gittik. Otel temizdi. Ereğli pis ve sıcak bir yerdi. Bütün öğleden sonra kapının önünde oturdum. Çaydan sonra dışarı çıktım. Harika bahçeler ve mavi gökyüzünde bir band şeklinde uzanan hoş minareler dikkat çekiciydi. Minareler şimdi kışla olarak kullanılan büyük tonozlu bir yapının yanındaydı. Burada çok kârlı bir iş olan, badem yetiştirilmesi için toprak satmaya çalışan Shreider ile akşam yemeği yedik. Avusturyalı Yahudi, Rosa Blanc için resimli bir posta kartı yazdım."

Ereğli'de karşılaştığı Herr Bakkhus adlı Alman mühendisle Anadolu'da kurulacak demiryolu hatlarının güzergâhları ve problemleri hakkında konuşur. Adana-Ereğli hattı çalışması, Urfa-Musul arasında hattın kum zeminden dolayı elverişli değildir. Aynı şekilde Beyşehir Gölü – Konya arasında düşünülen tren yolu hattında da basıklı sulu zeminden dolayı elverişsizlik bulunmaktadır. Bu yüzden Musul hattının, Beyşehir hattı gibi balçığa benzeyen zemin suyu nedeniyle zorla inşa edildiğini anlatır.

Ereğli'den sonra 17 Mayıs 1905 tarihinde Konya'ya gelen Bell, burada kaldığı süre içinde kentin ve önemli anıtların fotoğraflarını çekmiş, bir diğer İngiliz araştırmacısı W. Ramsay için plânlar çıkarmış, yapıların ölçülerini almış ve bazı Lâtince ve Arapça kitabeleri kopyalamıştır. Şehirdeyken İngiliz Konsolos Doughty Wylie ve eşi ile Alman Konsolos Löytved ile karşılaşmış ve bunlarla bir kaç kez sohbet etmiştir. İngiliz Konsolos Doughty Wylie ve eşinin fotoğraflarını çekmiştir. *"Yıllar önce yüksek bir maaşla Konya'da çalışması teklif edilen Löytved"* hakkında kısa bilgiler verir. Kentte Hüsne Bey, Savoie ve Trat isimli Araplarla karşılaşır. Bunlarla demir yolu inşası hakkında konuşur. Onlara göre Almanlar, çok cimri ve çok fazla bencildir. Aynı gün Bell, Ramsay'la toplumların dejenerasyonu üzerine konuşur.

"Çok sıcak bir gün" dediği 18 Mayıs 1905 tarihinde, yardımcısı Fattuh, yorgun ve hasta atlarını satar. Bell, sabah erkenden Sırçalı Medrese ve Karatay Medresesi'nin kapısında bulunan Arapça kitabelerin kopyasını çıkarır. *"Bütün günümü Ramsay için ...(ismi metinde verilmemiş) Kilisesinin ölçüsünü alarak geçirdim"* dediği bir yapı ile ilgilenmiştir. Bell'in ilgilendiği ve fotoğraflarını çektiği bu yapı, günümüzde yeri dahi tam olarak bilinmeyen Meram Kilisesi olmalıdır. Kilisede işleri bittikten sonra, Konsolos Löytved'in karısının bulunduğu bahçeye doğru giden Bell, burada kaysı ağaçlarının altında harika bir yerle karşılaşır. *"Toz ve sıcaktan uzak harika bir yer"* diye tanımladığı bahçede, özel su siteminin bulunması Bell'i şaşırtır. Çünkü Konya'da o tarihlerde su sistemi bulunmuyordu. Bell bu durumu; şehirde hiç kimseye su borusuyla evine su getirme izninin, çok fazla su kullanılmasın diye verilmediği şeklinde açıklar. Konya'da kaynaklardan gelen suyun tamamıyla tuzlu ve acı olduğunu yazar. Konya ve şehir hakkında kısa bilgiler verir.

"Bundan sonra Löytved'lerle akşam yemeğindeyiz. Onların balkonunda yemek yedik. Ay ışığı altında çifte minarelerin ötesinde bütün gizemiyle camii kubbeleri ve harabe şehir duvarlarıyla Konya, harika görünüyordu. Löytved daha çok Alman girişimciler hakkında konuştu. Alman girişimcilerin çok fazla konuştukları fakat hiç bir şey yapmadıklarından yakındı. Almanlar Anadolu'da hiç önemsenmiyordu. Sözde demiryolu hattı Almanların bile değildi, hat Osmanlılara aitti."

Löytved, Anadolu'daki Almanların sayıca azlığından da yakınır. İstanbul'dan Konya'ya kadar olan bölgede Almanların sayısının 10'u geçmeyeceğini söyler. Hatta demiryolunun Ankara'daki müdürünün de İsveç Fransızı olan Hugue olduğunu belirtir. Bell, Löytved'den edindiği bilgileri özel bir biçimde kaydeder. Özellikle demiryolu hattı hakkındaki düşünce ve tartışmaları ayrıntılı bir biçimde anlatır. *"Löytved, Alman firmalarının Anadolu'da tarım makinelerinin gerekliliği konusundaki girişimlerine, yetersiz olmaları sebebiyle acıyordu. İngiliz firmaları ise henüz ajentalarını bile göndermemişti"*, diyen Bell, kendisi beğenmese de Löytved'in İngilizlerin koloni fikirleri ve süreçlerine hayran olduğunu söyler. Bell ve Löytved arasındaki sohbet Osmanlı hükümeti ve padişahına doğru yönelir. Löytved Abdülhamit hakkında dikkat çekici bir söz söyler: *"Her ne olursa olsun Abdülhamit için bir şey söylenebilir. O da gelecekte muhtemelen büyük bir figür olarak anılacağıdır. Askerlerini tamamen yeniden silâhlandırdı. Onun reform çalışmaları sırasında ülkede demiryolu ve yollar gibi pek çok olumlu gelişme ortaya çıktı. Henüz ülkeye bir peni bile borç yüklemedi."* Löytved'in bu tespitleri Bell üzerinde olumsuz etki yaratır. Konuşma sırasında bir ara Löytved, **Osmanlının bölünmesinin daha faydalı** olacağından bahseder. Çünkü ona göre Türkiye'nin parçalara bölünmesi ülkeyi güçlendirecektir. Konuşmaya katılan tek Türk olan Hüsne Bey'in, bu fikirleri protesto ettiğini günlüğüne kaydeder.

Löytved, Osmanlı toplumunun vatansever kavramından anladıkları hakkında da bir takım tespitlerini aktarır. *"Löytved, yurtseverliğin çoğu aydın Türk tarafından bile bilinmediğini söylüyor. Osmanlı vatandaşı sadece küçük bir yer olan onun memleketi doğduğu yer için vatanseverdir. O(nlar) Japonlar gibi millî vatanseverlik konusunda hiç bir şey bilmiyor."*

Daha sonra Bell, Löytved'in yanından ayrılır ve kaldığı otele geldiğini yazar. Günlüğüne, sadece konuşmayı değil gün içinde edindiği bazı bilgileri de aktarır. Bunlar içinde tren ücretleri, trende uygulanan haremlik uygulaması Bell'e en ilginç gelen durumlardandır. Löytved, Almanların Orta Doğu'da yapmaya çalıştıkları koloni tarzı yerleşmeleri ise küçük dinî girişimler olarak tanımlar. Bell, Löytved'in dedesi Hartegg'in, Haifa'da 50 yıl önce ilk Alman koloni yerleşmesini kurduğundan da bahseder. O günün sonunu anlatan notlar ise yine demiryolu hattı ile ilgilidir. Alman demiryolu hattının körfezde son durağının neresi olacağını sorarak günü noktalar.

Bell, iki yıl sonra tekrar gelmek üzere Konya'dan ayrılır. Konya'dan ne zaman ayrıldığı konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. 1907 yılı bahar aylarında tekrar Konya'ya gelen Bell, bu seyahati sırasında, Konya'ya gelmeden önce 4 Nisan 1907'de Kudüs'te Faik Paşa ile görüşür. Faik Paşa'nın 16 yaşındaki kızı, Bell'e Konya'nın fotoğraflarını gösterir. Bu fotoğraflar Bell'in, çok fazla dikkatini çeker. Bell'in 1907 yılında Konya'ya hangi tarihte geldiği hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak Mayıs ayı içinde Konya'da olduğu bilinen Bell, günlüğünde Konya hakkında bilgi

vermeden önce çevresindeki yerleşmeler hakkında bilgiler vermeye başlar. 7 Mayıs 1907'de Beyşehir yakınlarındaki Eflâtun Pınarı çevresinde dolaşır. Yanında önceki seyahati sırasında da kendisine eşlik eden, Fattuh bulunmaktadır. Bell, bu gezisi sırasında çevredeki yerleşmeleri haritasına işler. Yonuzlar Köyü (Yunuslar) hakkında bir takım bilgiler verir. *"Bir niş şeklinde tepenin üzerinde bulunan köy bir ırmakla ikiye bölünmüştür. Şimdi mısır tarlaları ve meyve bahçeleri arasında bulunan harabeleri seçmek imkânsız gibi görünmektedir. Taze elmalardan olan kahvaltımızı yedikten sonra köye gittik. Köprü eski taşlardan, bütün köydeki yapılar iyi kesilmiş taşlarla yapılmıştı. Kaynak gürültülü bir çay şeklinde akıyordu. Yakınında yazılı bir kaya vardı. Kilise harabelerinin nerede olduğunu anlayamadım."* Bell, daha sonra köyden ayrılarak Kızılören tarafına doğru gider. Burada kervansarayın harabesini ve yol üzerindeki bir Roma dönemi mil taşını görür. Bell, hanın yakınında kamp kurar. Sonra ağır eşyalarını bir araba ile Konya'ya gönderir. Kendisi de buradan sonra Kilistra'ya (Gökyurt) doğru gider. 8 Mayıs 1907'de köyden yeni bir taşıyıcı hayvan aldıktan sonra, Ramsay için Roma dönemi yolunu bulmak amacıyla yola çıkarlar. *"Vadinin aşağısında ve vadi boyunca uzanan eski Konya yolunu gördüm. Roma dönemi yolunun izi açıkça görülebiliyordu. Eiret (Eyret) yakınlarında büyük bir harabenin izlerini gördüm. Evlerde çok eski taşlar kullanılmış, Bu taşların bazılarında kaba oyulmuş ve işlenmiş daha çok haçlardan oluşan süslemeler görülmektedir. Cami duvarlarında pencere lentoları ve avluda çifte sütunlar görülüyor"* şeklinde tanımladığı spolien malzemeler hakkında bilgiler verir. *"Bazalt kaya üzerinde taş kaplı yol"* şeklinde tanımladığı güzergah, üzerinde güneye doğru seyahatine devam eder. Bell, bu yolun, Roma dönemine ait olmadığını sanmaktadır. Bulumya adlı köyün hemen yukarısında gördüğü bazı kaya oyma mekânlar ve üstlerindeki harabe duvarlar dikkatini çeker. Bell, bu güzergâh üzerinden Kilisra'ya gider. *"Köyün kendisi kayanın içinde ve arasındadır"* dediği Kilistra, Bell'i en çok etkileyen yerleşmelerden birisidir. Köyün evlerini peteğe benzetir. Kilistra'da iki gün kalan Bell, köyde cami yakınında *"pis kokulu"* bir oda kiralar. Dinlenip yemek yedikten sonra dışarı çıkan Bell, köyün kuzeyindeki kaya oyma mekânları görür. Bell bu mekânların *"açık bir biçimde"* ev olduğunu, içinde nişler ve şömine ocaklarının bulunduğunu belirtir. *"Binaların kapıları genelde karedir. Bazıları kemerli, kapının etrafı kaba kitabeli, bazılarıysa alınlıklıdır. Bazılarının bir revakın içinde kayadan kesilerek oluşturulmuş cepheleri vardır. Bütün kayaların büyük bir kısmının ön cepheleri kopmuş, arka tarafları ayaktadır. Hemen hemen hepsinde duvarlar boyunca divan sıraları, şöminelere benzer fakat bacası bulunmayan derin nişler vardır. Çoğu küçük pencerelere sahiptir."*

Bell, köyün içindeki bu harabeleri inceledikten hemen sonra vadinin karşısındaki kaya oyma mekânlara gider. Buradaki bazı mağaraların kapılarındaki kemerlerin üzerinde kitabelerin bulunduğunu söyler. Genelde basit tonozlarla inşa edilmiş kaya oyma mekânlardan köyün doğusunda bulunan bir kaçının, imitasyon nervürlü tonozunun bulunduğuna değinir. Bu tarzda yapılmış kaya mekânlarının mezar yapısı olabileceği üzerinde durur. Buna gerekçe olarak da zemindeki mezar benzeri oyukları gösterir. *"Köyün aşağısındaki vadide nişlerin içindekilerin birisi kaba at nalı kemerlidir. Ve bunlardan bazıları Sille'deki şapelle benzerlikler göstermektedir."* Köyün evleri hakkında da bilgiler veren Bell, evlerin kaya oyma evler gibi birbirleri arasında merdivenle bağlı olduğunu anlatır. Kilistra'da kaldığı günlerde ailesine bir de mektup yazar. Mektupta şunlardan bahseder;

"9 Mayıs 1907 Kilistra,

Bugün Konya'dayım. Fakat burada bir gün daha fazla kalmamı gerektiren önemli eserler buldum. Sise ve yağmura rağmen dün yüksek bir dağın tepesine tırmandık. İlk bir saat muhtemel demiryolu hattını izledim. Etrafı harabelerle çevrilmiş ve eski taşlarla yapılmış bir köy dışında hiçbir şey bulamadım. Bu köy önemli bir eski yerleşim olmalıdır. Muhtemelen tarihî yol izi bu köye yönelmişti. Görünüşe bakılırsa, Kiepert'in haritalarında şüpheli bir biçimde işaretlendiğinden olsa gerek, daha önce hiç kimse buraya uğramamıştı. Bu yüzden kitabeleri kopyaladım ve eğlenceli bir at yolculuğu yaptım. Büyük yaylalar ve yazlık otlaklar çok dik kayalıklar boyunca bize eşlik etti. Fakat hava kötüydü. Burası volkanik bir bölgenin ortasında uzuyordu. Tepenin üzerinde ve yuvarlak vadinin kenarlarında çok tuhaf sütunlar ve yumuşak kaya kuleleri kırılıp bir birinden ayrılmıştı.

Buraları şimdi arı kovanı olarak kullanılıyordu. Konya'ya doğru çadırlarımızı ve ihtiyaç duyduğumuz eşyaları iki eşeğin sırtında gönderdim.... Uzun iki saatlik yolculuktan sonra köye (Kilistra) geri döndük. Bize pis, iğrenç ve ahır gibi kokan iki oda gösterdiler. Açlık ve uykusuzlukla bilenmiş kızgınlıkla reddettim. Nihayetinde köyün dışında harika manzaralı, ön cephesi balkonlu, iki boş odası olan bir evi kiraladık. Sonra biraz yemek yedim, dışarı çıktım ve kaya oyma evlere baktım. 2 ya da 3 katlı kaya odalar, bir birinin üzerinde yükseliyor ve basamaklarla çıkılıyordu... Çevredeki eski kiliseler hakkında bazı söylentiler bana anlatıldı. Bu sebeple ertesi gün erkenden bu kiliseleri ölçmek üzere ev sahibim ve ölçüm metresini tutan Fattuh'la birlikte erkenden yola çıktık. İki kilise kayalık dağın en üst seviyesindeydi. Bu iki kilisenin çok ilginç olması sebebiyle bütün gün onları çalıştım...İkinci kiliseye geldiğimizde yağmur sele dönüştü. Bu kilise, haç biçiminde erken tarihli bir eser olmalı."

10 Mayıs 1907 tarihinde Konya'ya doğru yola çıkan Bell, Çayırbağ üzerinden kente gelir. Kente gelir gelmez, mektuplarını alır ve İngiliz konsolos Doughty Wylie ve Alman konsolos Löytved'i görmeye gider.

13 Mayıs 1907'de Wylie ile öğle yemeği yer, sonrasında kabartmalı bir lahiti incelemek üzere müzeye gider. Burada yarı Çinli yarı İranlı diye tanımladığı kanatlı melek figürlerini görür. Müzede, Roma döneminden bazı portreler ile bazı Selçuklu eserlerini inceler. Bell'in gittiği müze, Abdülhamit tarafından Konya'da yaptırılan müze eser deposudur. Sonraki günlerde Konya'dan kısa sürelerle ayrılan Bell, Karapınar ve Ereğli taraflarını dolaşıp Konya etrafında bir daire çizerek, Aksaray üzerinden kente döner. Yolda Akbaş Han'ının kalıntılarını ve Obruk Han'ı görür. Kente, 16 Temmuz 1907'de tekrar dönen Bell, Löytved ve Doughty Wylie ile tekrar bir araya gelir. Yemek yedikten sonra Han'a dinlenmek üzere gider. 23 Temmuz'da Bell, konsolos Doughty Wylie'nin eşini de yanına alarak Amphilochius Kilisesi olarak literatürde tanıttığı Eflâtun Mescidi'ni ölçmeye gider. Ona göre, *"Amphilochius'un ilk Çelebi'nin (Mevlânâ Celâleddin-i Rumî) arkadaşı olması kuvvetle muhtemeldir ve kilise gerçekten çok erken tarihte inşa edilmiştir."* Aynı gün İngiliz konsolosun doğum günü kutlamaları vardır. Bu törene nerdeyse bütün Konya'nın katıldığını söyler.

SONUÇ

Devletlerin tarihinde, o devletin geleceğini şekillendiren çok az sayıda insan çıkar. İşte Bell, bu tür insanlardan birisidir. Kısa sayılabilecek bir ömre, kendisinden sonraki dünya düzenini değiştirecek pek çok eylemi sığdırmıştır. Günümüz Orta Doğu coğrafyasının siyasî şekillenmesi onun gayretiyle olmuştur. Osmanlı topraklarındaki seyahatinin asıl amacı, bilgi toplamaktır. Topladığı bu bilgiler, İngilizler tarafından yıllarca kullanılmış ve kullanılmaktadır. Anadolu topraklarına, yüzyılın başında Bell'in faaliyetlerine benzer biçimde gelen çok sayıda seyyah bulunmaktadır. Bunların pek çoğunun amacı, Osmanlı Devleti hakkında bilgiler toplamaktı. Bu seyyah ve araştırmacılar içinde, görevini en iyi biçimde yapan Bell olmuştur.

Bu araştırma ile Bell'in Konya seyahatine dikkat çekilmiş ve seyahati sırasında çektiği fotoğrafların tanımlamaları yapılarak, Konya kültürüne katkı sağlanmıştır. Bundan sonra yapacağımız başka bir çalışmada Bell'in Konya ile ilgili mektupları yayınlanacaktır.

NOT

[1] Bell'in fotoğraf albümü, günlüğü ve mektupları bugün İngiltere'de Newcastle Üniversitesi arşivindedir. Konya ile ilgili fotoğraflar ve dokümanlar, aynı üniversitede öğretim üyesi olarak görev yapan Dr. Mike TABONA'nın yardımıyla temin edilmiştir. Fotoğrafların kullanımına izin veren başta Newcastle Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Jim Crowe ve Dr. Mike Tabona olmak üzere ilgililere teşekkür ederim. Bell hakkındaki bilgiler, bibliyografyada künyeleri verilen kaynaklardan yararlanılarak hazırlanmıştır. Bell'in günlüğüne ilişkin notlar ise, http://www.gerty.ncl.ac.uk/home/ internet adresindeki veritabanından sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

BARKER, A.J., 1967, *The Neglected War-Mesopotamia 1914-1918,* Faber & Faber, London.

BELL, G., 1911, *Amurath to Amurath,* Heinemann, London.

BELL, G., *2001, The Desert and the Sown: The Syrian Adventures of the Female Lawrence of Arabia,* Cooper Square Press, New York.

BURGOYNE, E., 1958-61, *Gertrude Bell from her personal papers,* E. Benn, London.

GOODMAN, S., 1985, *Gertrude Bell,* Berg, Leamington Spa.

IRENE M. FRANCK, DAVID M. BROWNSTONE, 1995, *Women's World: A Timeline of Women in History* HarperCollins Publishers.

KAMM J., *1956, Daughter of the desert : the story of Gertrude Bell,* by Bodley Head, London.

RIDLEY, M.R., 1941, *Gertrude Bell,* Blackie and Son, London.

ROSEMARY O'BRIEN. SYRACUSE N.Y., 2000, *Gertrude Bell: the Arabian diaries, 1913-1914,* Syracuse University Press, 2000.

WALLACH, J., 1996, *Desert queen : the extraordinary life of Gertrude Bell ....,* Anchor Books, New York .

Westrate, B., 1992, The Arab Bureau: British Policy in the Middle East 1916-1920, Pennsylvania UP, Pennsylvania.

WINSTONE, H.V.F., *1978, Gertrude Bell* , Jonathan Cape, London.

John Charmley, Lord Lloyd George and the Decline of the British Empire (St. Martin's Press, 1987); David Garnett, Letters of T.E. Lawrence (Spring books, 1964); Billie Melman, Women's Orients: English Women and the Middle East, 1718-1818 (Ann Arbor, University of Michigan Press, 1992).

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Konya Alâeddin Camisi ve Kılıçarslan Köşkü.

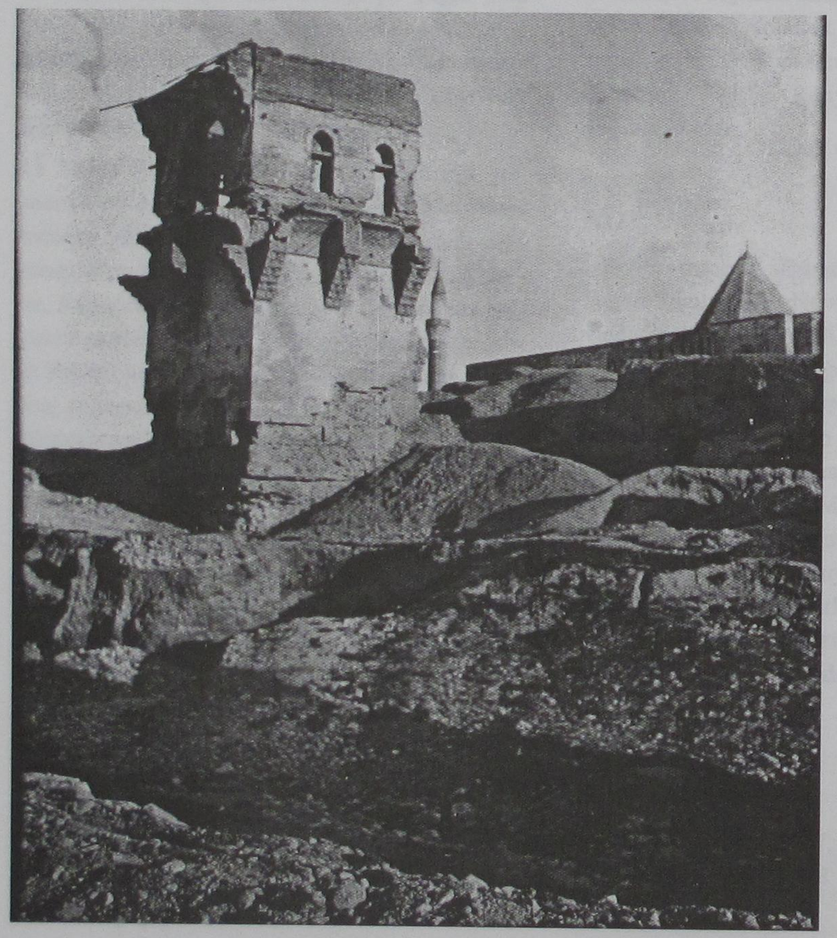

Fotoğraf 2: Konya Kılıçarslan Köşkü.

Fotoğraf 3 : Konya Surları ve burçları.

Fotoğraf 4: Devlet Hastanesi bahçesinde bulunan Selçuklu Türbesi.

Fotoğraf 5: Alâeddin Tepesi'nden İnce Minareli Medrese ve çevresi.

Fotoğraf 6: İnce Minareli Medrese.

Fotoğraf 7: İnce Minareli Medrese Portali.

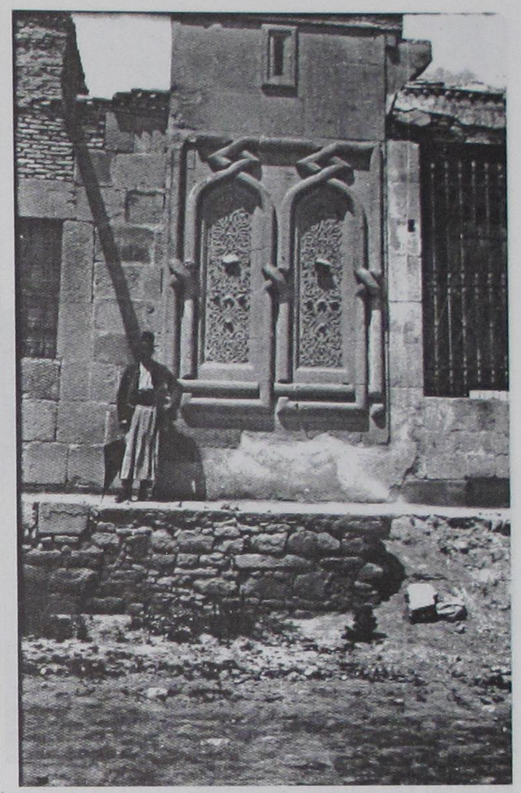

Fotoğraf 8: İnce Minareli Medrese minaresinin kaidesi ve Fattuh.

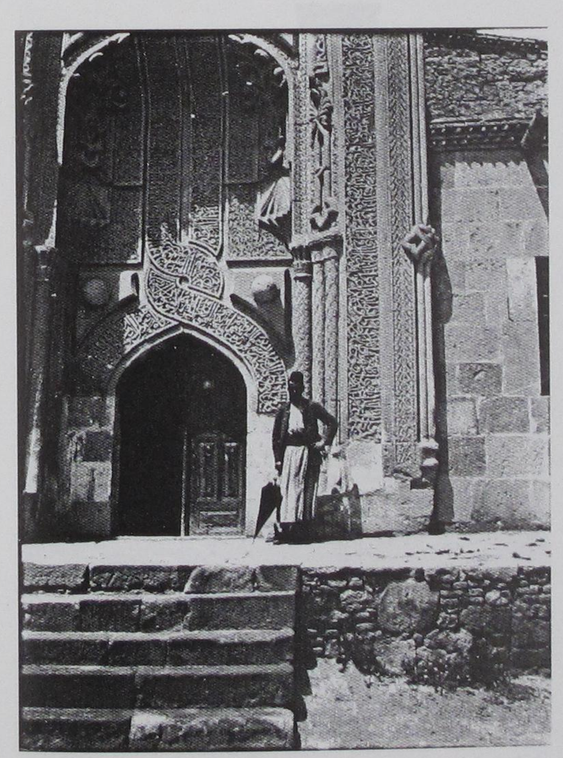

Fotoğraf 9: İnce Minareli Medrese.

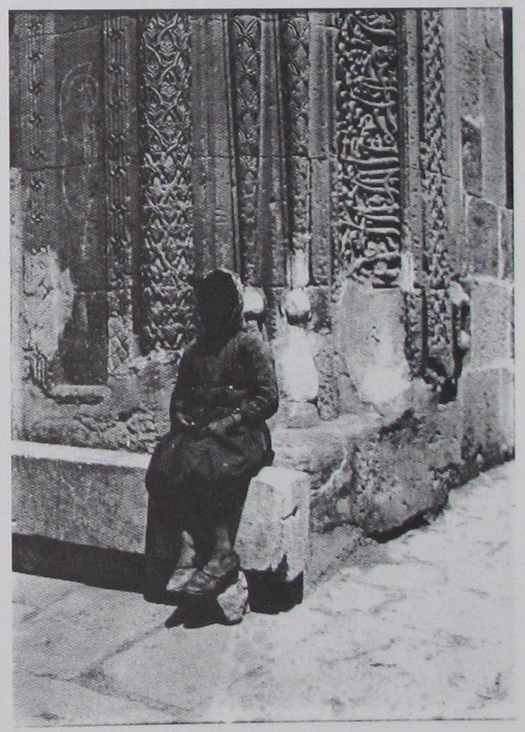

Fotoğraf 10: İnce Minareli Medrese portalinden detay.

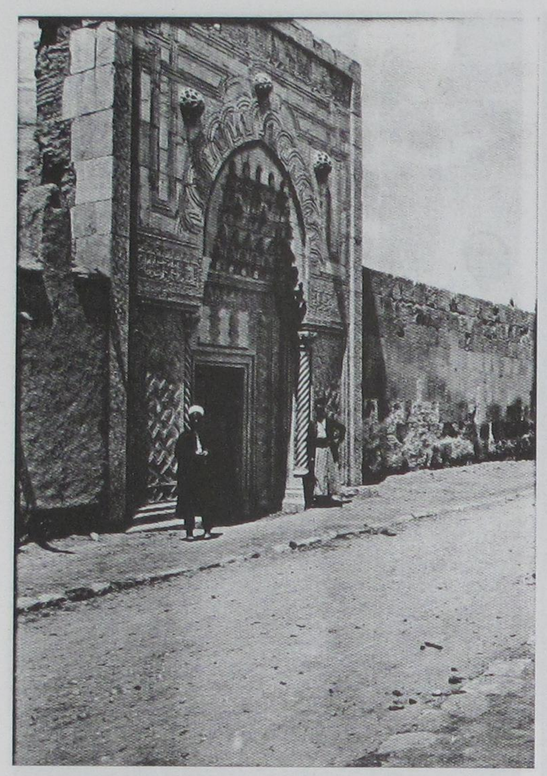

Fotoğraf 11: Karatay Medresesi.

Fotoğraf 12: Bell'in tercümanı Fattuh ve Konya surlarındaki aslan heykeli.

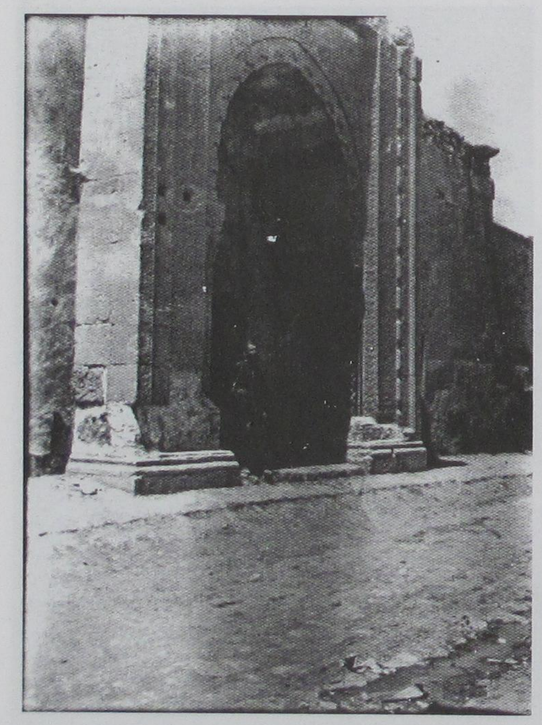

Fotoğraf 13: Sırçalı Medrese'nin portali.

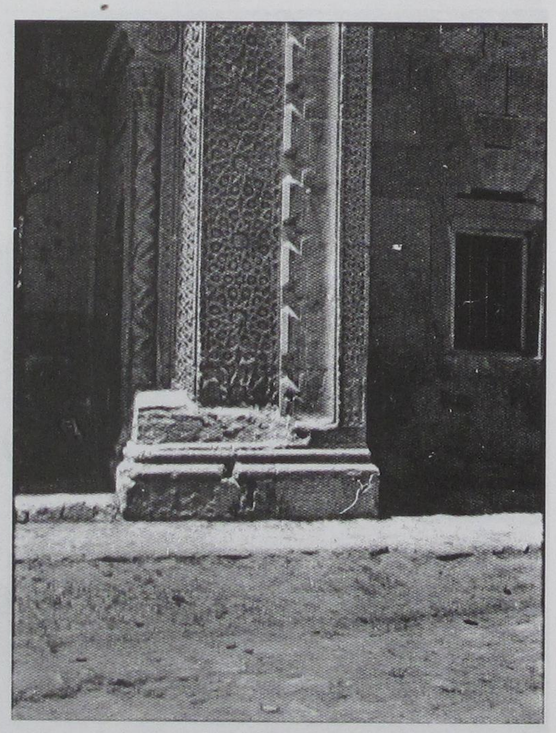

Fotoğraf 14: Sırçalı Medrese'nin portalinden detay.

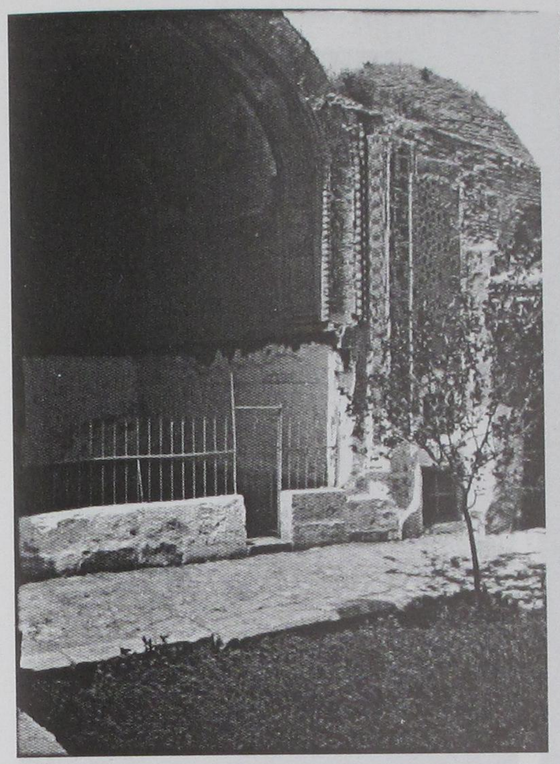

Fotoğraf 15: Sırçalı Medrese'nin eyvanı.

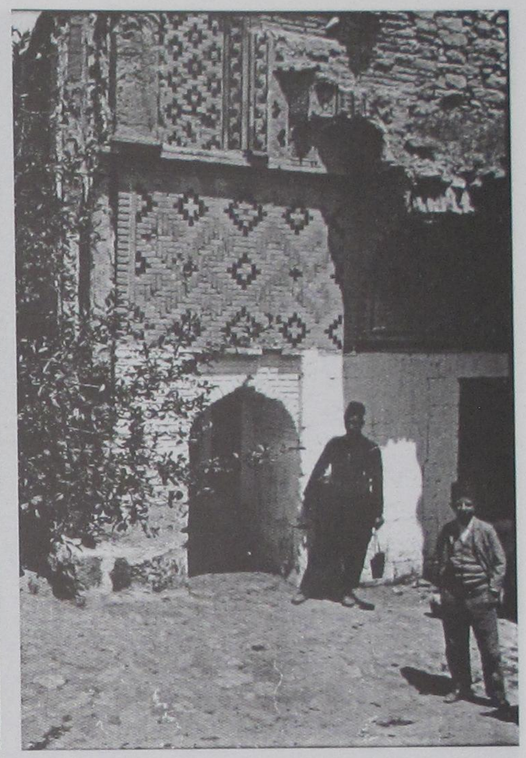

Fotoğraf 16: Sırçalı Medrese'nin eyvanından detay.

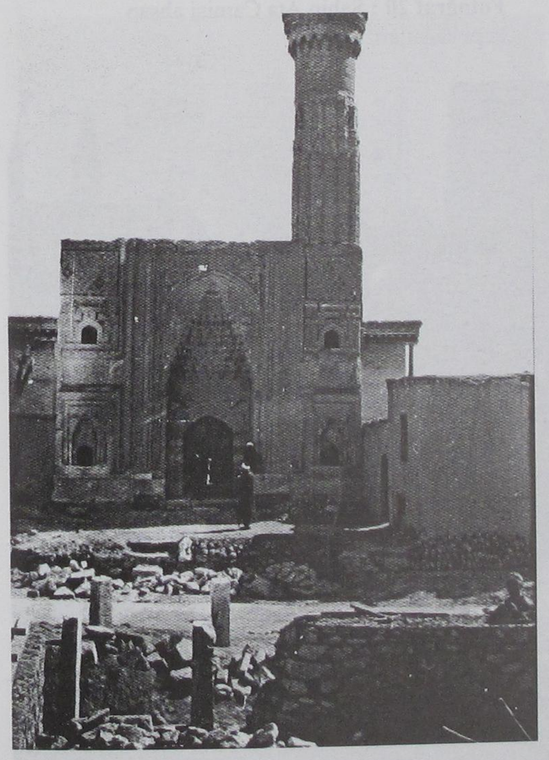

Fotoğraf 17: Sahip Ata Camisi Portal ve çevresinin görünüşü.

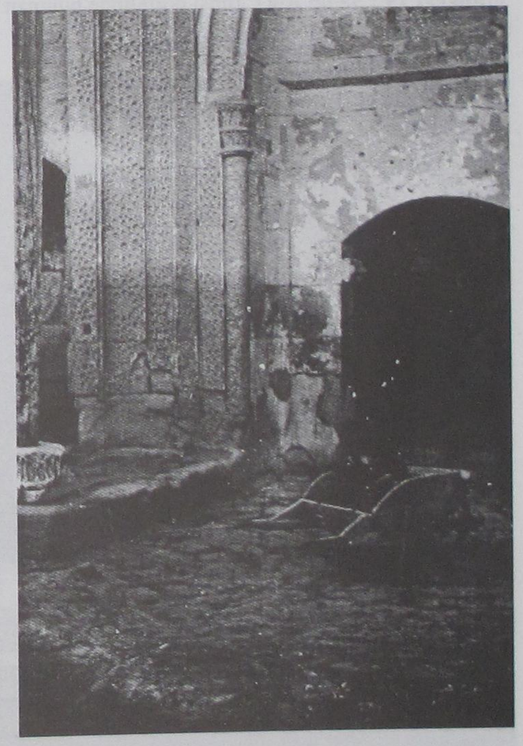

Fotoğraf 18: Sahip Ata Hanıkahı portali.

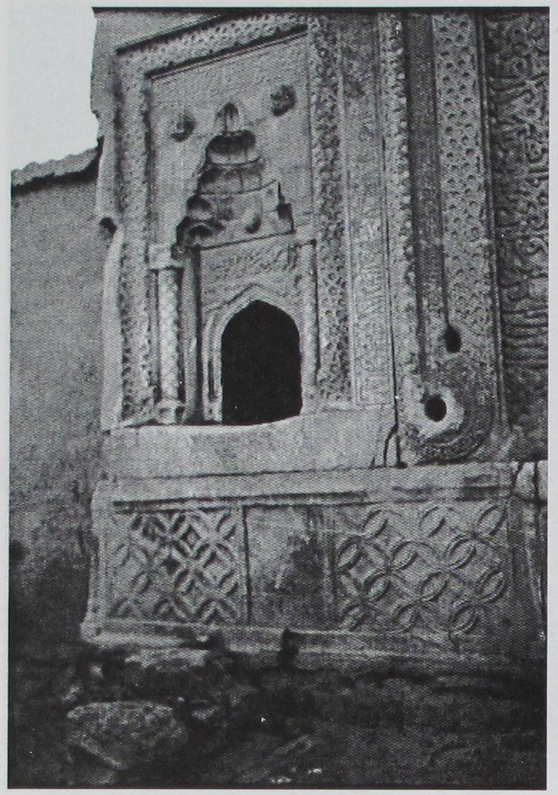

Fotoğraf 19 : Sahip Ata Camisi portalinde bulunan spolien lahitler.

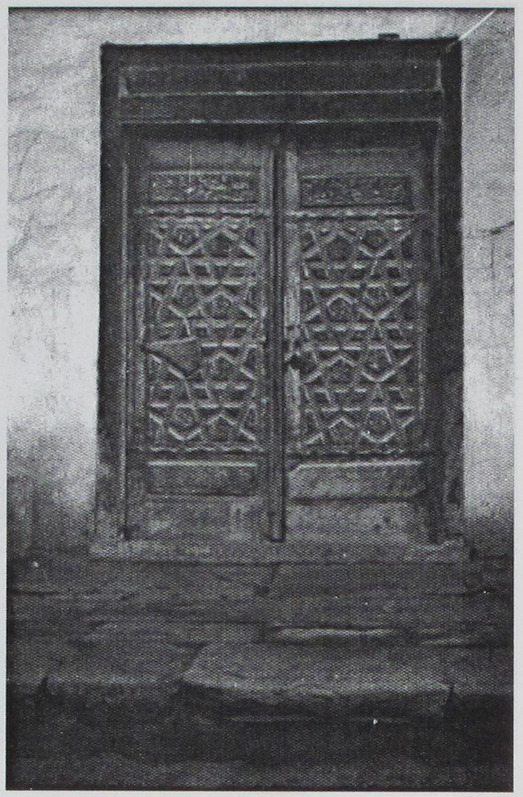

Fotoğraf 20 : Sahip Ata Camisi ahşap kapı kanatları.

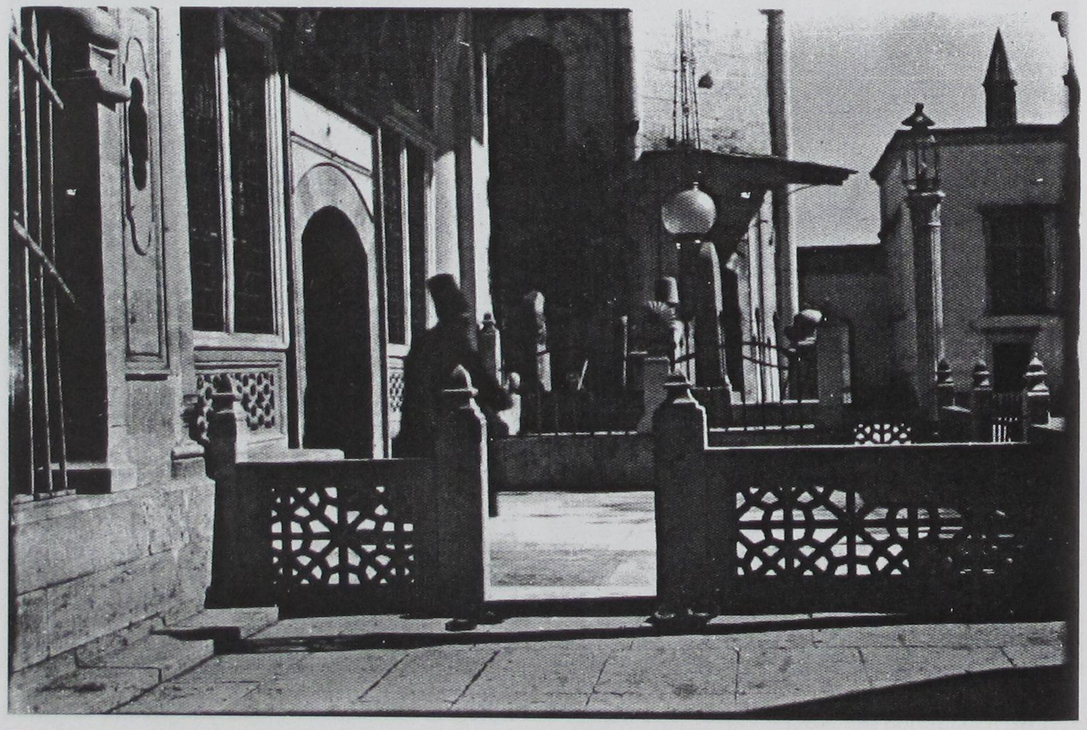

Fotoğraf 21 : Mevlânâ Dergâhı girişi.

Fotoğraf 22: Mevlânâ Dergâhı ve çevresi.

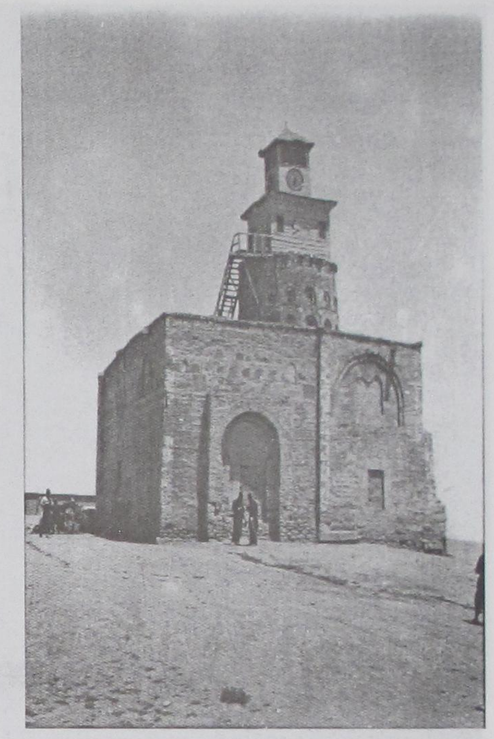

Fotoğraf 23: Alâeddin Tepesi'ndeki Amphilochous Kilisesi (Eflâtun Mescidi) ve Saat Kulesi.

Fotoğraf 24: Amphilochous Kilisesi (Eflâtun Mescidi) Apsis Cephesi.

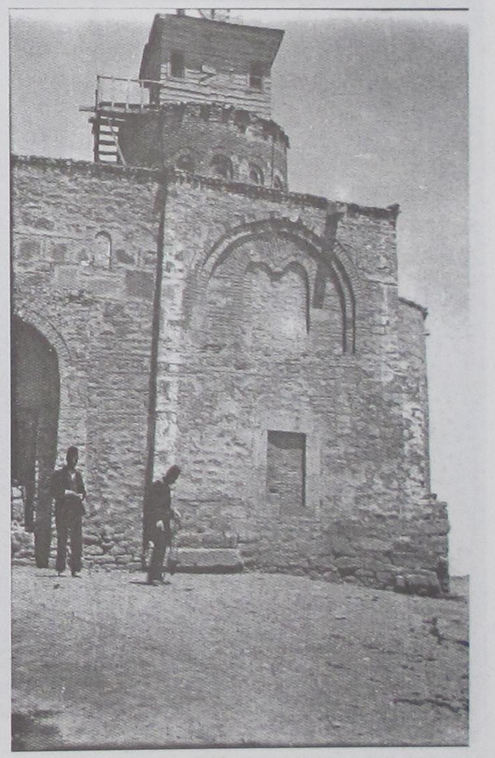

Fotoğraf 25: Amphilochous Kilisesi (Eflâtun Mescidi) giriş cephesi.

Fotoğraf 26: Amphilochous Kilisesi (Eflâtun Mescidi).

Fotoğraf 27: Meram Deresi, Hasbey Hamamı ve Çevresi.

Fotoğraf 28: Sille kent merkezi.

Fotoğraf 29: Sille Deresi ve çevresi.

Fotoğraf 30: Sille

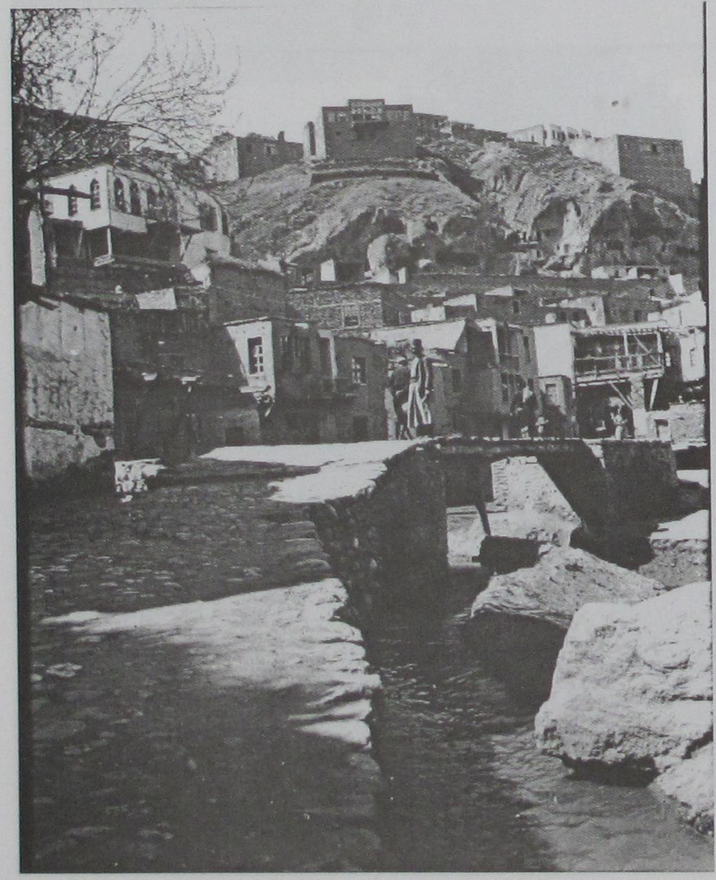

Fotoğraf 31: Sille.

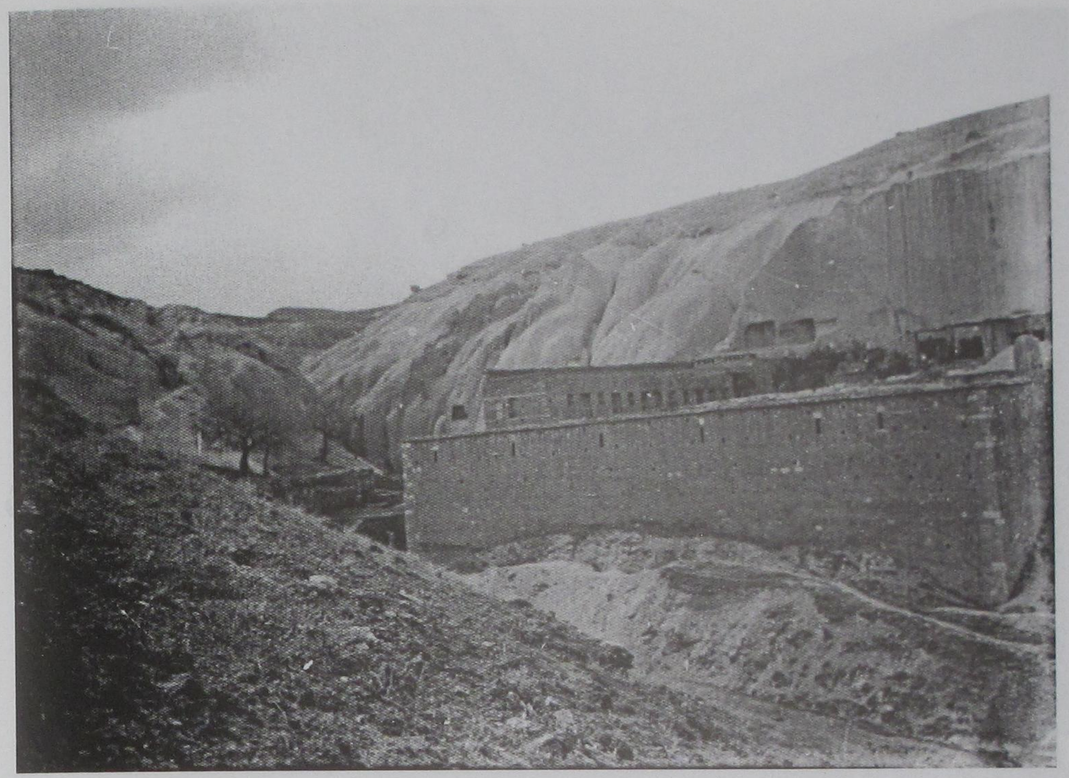

Fotoğraf 32: Sille Ak Manastır.

Fotoğraf 33: Sille Ak Manastır.

Fotoğraf 34: Sille Ak Manastır.

Fotoğraf 35: Yerel kıyafetleriyle Silleli kadınlar.

Fotoğraf 36: Sille Aya Eleni Kilisesi.

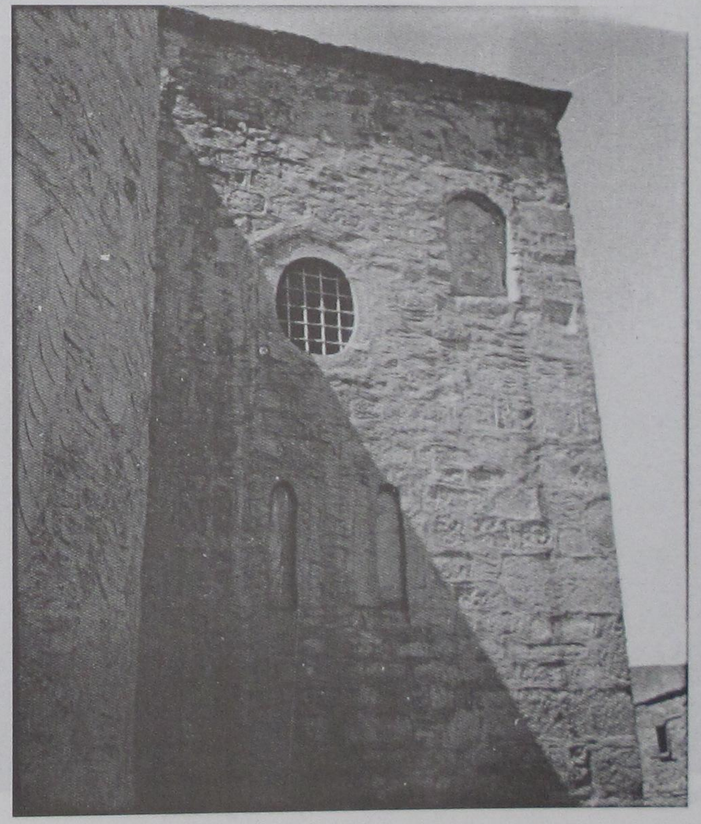

Fotoğraf 37: Sille Aya Eleni Kilisesi.

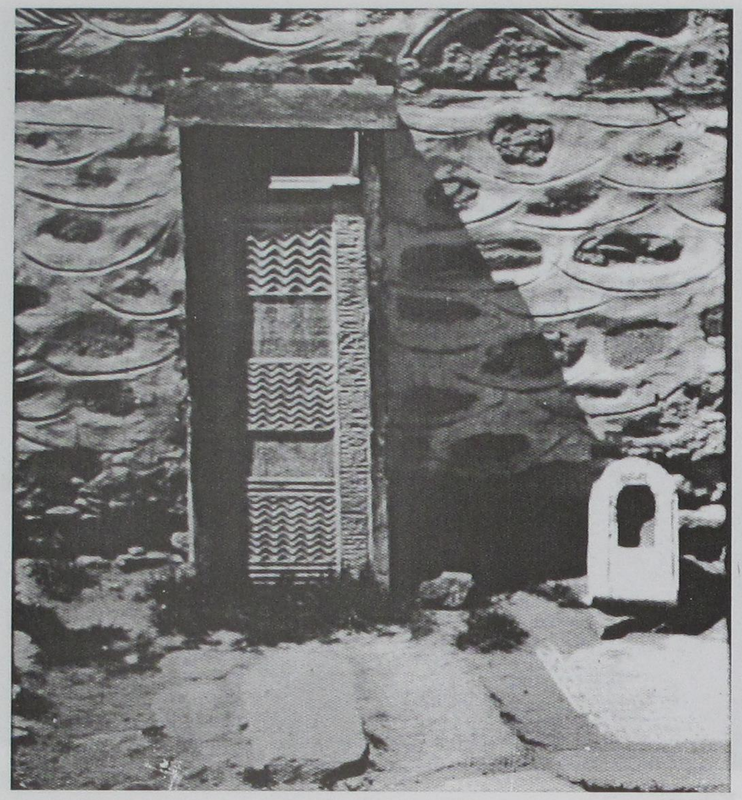

Fotoğraf 38 : Sille Aya Eleni Kilisesindeki spolien malzeme.

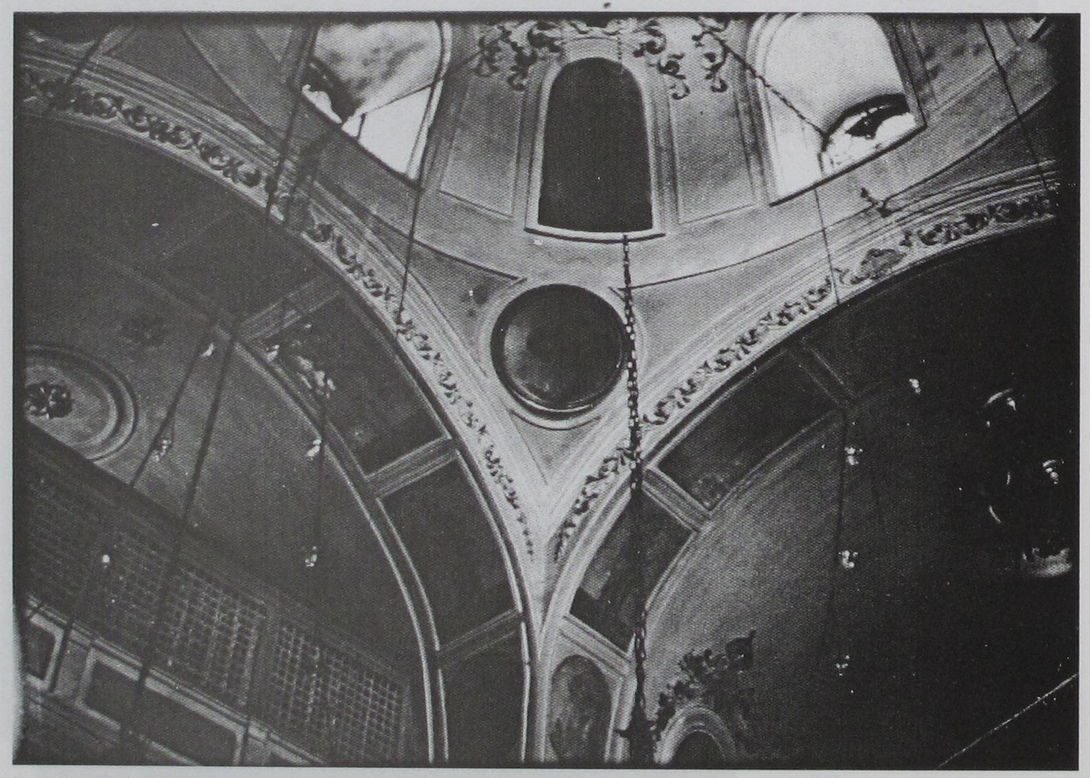

Fotoğraf 39: Sille Aya Eleni Kilisesinin içinden görünüş.

Fotoğraf 40: Sille Aya Eleni Kilisesi ve papazı.

Fotoğraf 41: Sille, çeşme.

Fotoğraf 42: Sille kaya oyma kilisesi girişi.

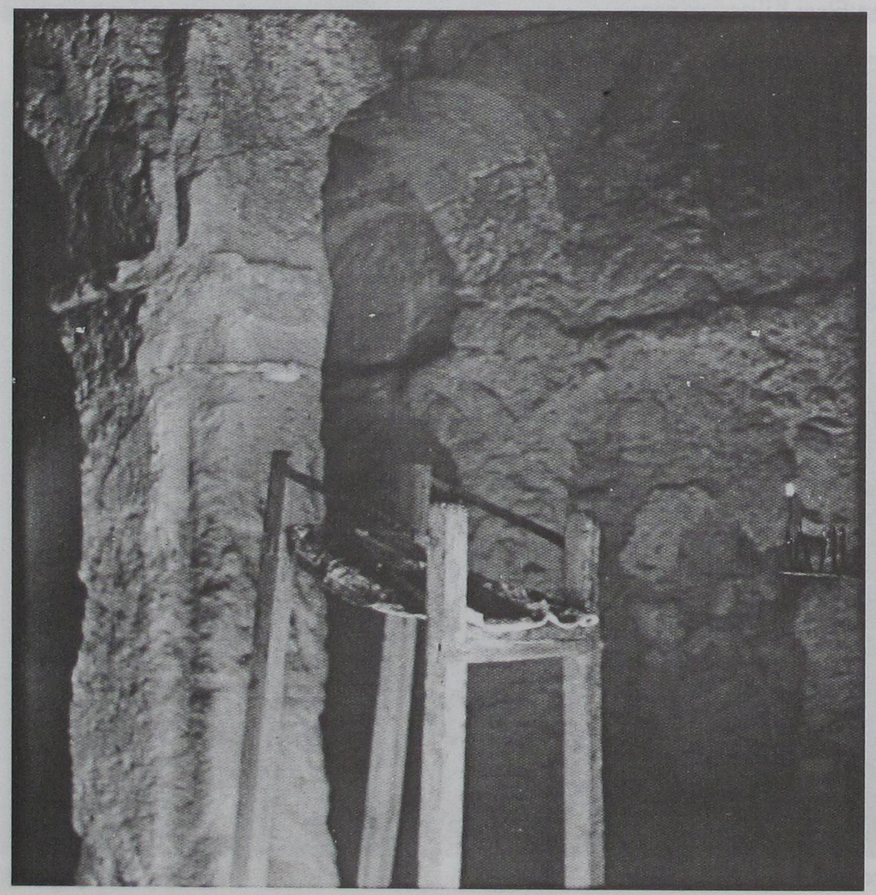

Fotoğraf 43: Sille kaya oyma kilisesi.

Fotoğraf 44: Sille kaya oyma kilise naosundan görünüş.

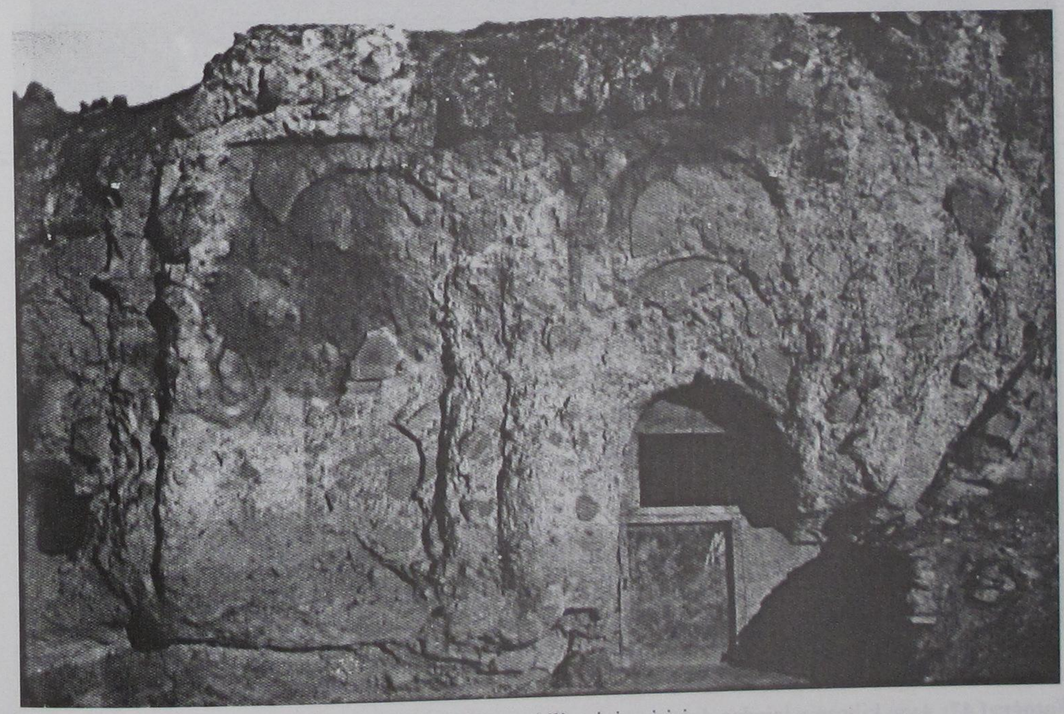

Fotoğraf 45: Sille'de bulunan başka bir kaya oyma kilisesinin girişi.

Fotoğraf 46: Aynı kilisenin içinden detay.

Fotoğraf 47: Aynı kilisenin içinden detay.

Fotoğraf 48: Aynı kilisenin içindeki ambon levhasından detay.

Fotoğraf 49: Sille'de bulunan başka bir kilisenin girişi.

Fotoğraf 50: Günümüzde mevcut olmayan, Meram kilisesi.

Fotoğraf 51: Meram Kilisesi'nin çevresindeki yapılar.

Fotoğraf 52: Meram Kilisesi'nin girişi.

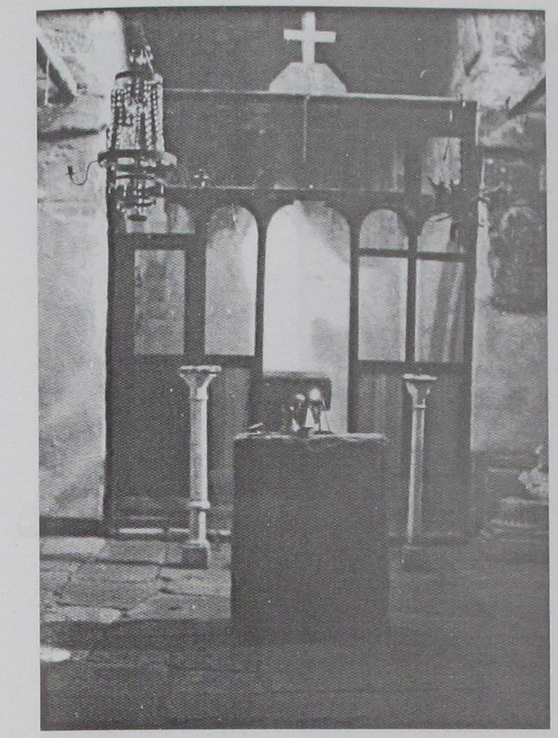

Fotoğraf 53: Meram Kilisesi'nin içinden detay.

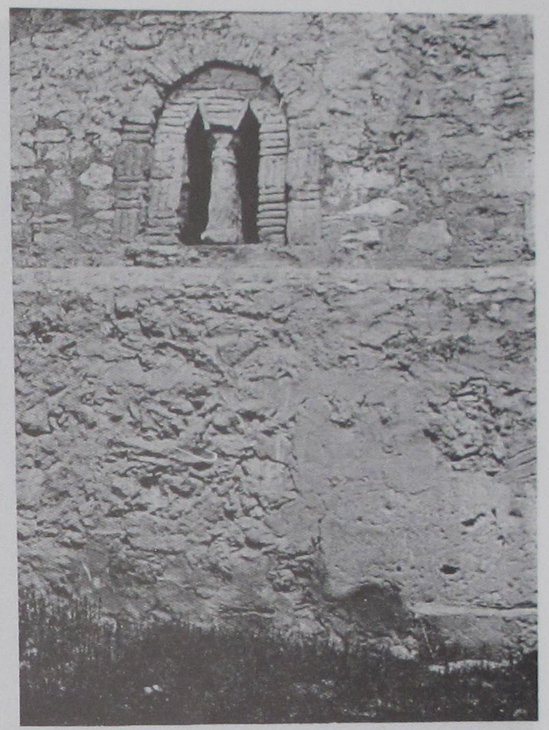

Fotoğraf 54: Meram Kilisesi'nden pencere detayı.

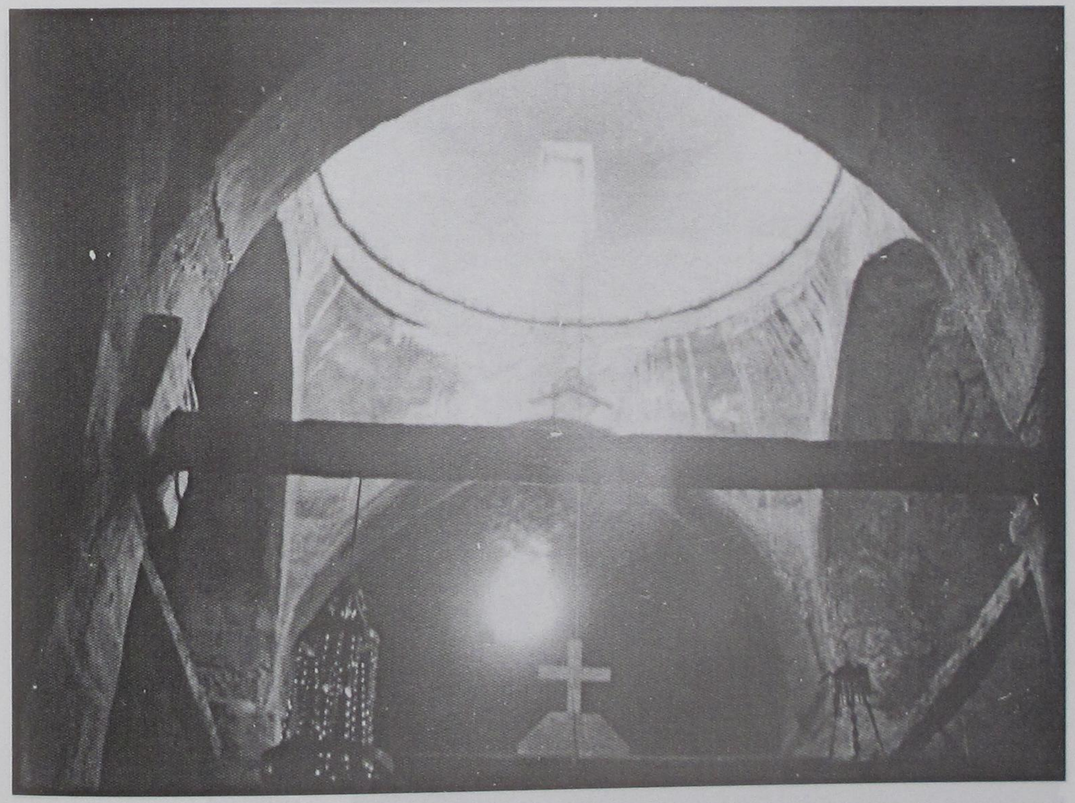

Fotoğraf 55: Meram Kilisesi naosundan detay.

Fotoğraf 56: Meram Kilisesi'nde pencere detaylar.

Fotoğraf 57: Konya Müzesi deposunda bulunan Bizans dönemine ait tavus kuşu kabartmalı mimari parça.

Fotoğraf 58: Müze deposundan antik dönem parçaları.

Fotoğraf 59: Konya Alâeddin Tepesi'nde bulunan Bizans Sütun başlıkları.

Fotoğraf 60: Konya Alâeddin Tepesi'nde bulunan Bizans sütun başlıkları.

Fotoğraf 61: İngilizlerin Konya Konsolosu Doughty Wylie ve eşi.

Fotoğraf 62: Konya Konsolosu Doughty Wylie'nin eşi.

Fotoğraf 63: İngilizlerin Konya konsolosu Doughty Wylie ve eşi.

ÖZEL İDARE VE MAARİF ARŞİVİ KAYITLARINA GÖRE KONYA'DA 1854 - 1908 ARASI ERMENİLER VE OKULLARI

Ahmet Şeref CERAN*

ÖZET

Osmanlı devleti, kendi teb'ası olan gayr-i Müslimlere sanat, ticaret, eğitim, fikir ve vicdan hürriyeti tanımıştır. Her teb'ayı da Rum, Ermeni ve Yahudi gibi kategoriye ayırarak her birini birer millet kabul etmiştir. Bu münasebetle Konya ve çevresinde bulunan gayr-i Müslim Rum ve Ermeni Protestan mezhebine tabi olan Hıristiyanlar, kendi dinî, millî ve kültürel yönden çocuklarının eğitiminde cemaatlerinin kontrolünde idi. Bu hak, kendilerine tanınmış, yalnız okutulan dersler, programlar, sorumlu müdür, kurucu ve öğretmenler Osmanlı Vilâyet Encümenlerine bilgi olarak sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Ermeni, Protestan, Sanat, Ticaret.

ABSTRACT

The Ottoman state provided the Beedom ofart, trade, eduction, thought and conscience, to Non-muslims whowere its own citizens. Each nation was divided to categories and accipted as a seperate natron.

Owing to that, non-müslims, Turkish Greeks and Chriinstians depending on Armenian Protestants creed were auble to educate their own chidren according to their religion and notronal culture.

Eventhough they were given such a right and greedom, they were responsible to ack now ledge the council of the province about the directors, lecturers and curriculums.

Key Words: Armenian, Protestant, Art, Trade.

* *Dr. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Emekli Türk Tarihi Uzmanı.*

GİRİŞ

1854-1908 yılları arasında Konya'da okulları olan, ticaret ve zanaat hayatında etkili bir Ermeni cemaati yaşıyordu. Köken itibariyle Gregoriyen olan Ermeniler, Batılı ülkelerin misyonerlik çalışmaları sonucu Katolik ve Protestan yapılmışlardı. Çoğunlukla Ermeniler, Çifte Merdiven Mahallesi'nde oturuyorlardı. Bu mahallede, Cenanyan ve Sahakyan adlı iki de okulları bulunuyordu. Konya Çarşısında dükkân ve iş yerleri vardı. Bu çalışmada Ermenilerin iş, nüfus, emlâk, okul vb. varlıkları ile ilgili Konya İl Özel İdare, eski İl Maarif Müdürlüğü ve 1319 Osmanlı Maarif Salnâmesindeki bilgiler transkribe edilecektir. Bu bilgiler, tarihe dönük çalışma yapanlar için yararlı olacaktır. Faydalanılan arşiv ve kaynak adı belirtilerek ortaya konan belge transkriptleri ardından Ermenilerin yaşadıkları yerlerle ilgili günümüzden resimler verilecektir.

PROTESTAN ERMENİLER VE MESLEKLERİ

Sıra No Künyesi Doğum Yeri ve Yılı

1-Şekerci Polat oğlu Karabet, Kayseri 1290.

2-Dülger Anim oğlu Serkis, Akşehir 1278.

3-Komisyoncu Agop, Kayseri 1290.

4-Nalbant oğlu Serpiyan, Kiğı 1292.

5-Nalbant oğlu Karabet, Kiğı 1292.

6-Ekmekçiyan Civan, Ankara 1279.

7-Ankusti, İstanbul 1297.

8-Dülger Çursaroğlu Darfar, Kayseri 1292.

9-Kunduracı Sivaslı Karabet, Kayseri 1292.

10-Koston Melikon, Kayseri 1283.

11-Kirkor, Trabzon 1290.

12-Marangoz Hayık, İstanbul 1291.

13-Ressam Dikran, Kayseri 1293.

14-Tatyos oğlu Tatyos, Kayseri 1290.

15-Sıvacıoğlu Karabet, Kayseri 1293.

16-Surtik oğlu Abraham, Akşehir 1291.

17-Berber Tonos oğlu Agop, Sivas 1279.

18-Boyacihan Mihran, Niğde 1285.

19-Rahip Vahfırıh Efendi, Gümüşhane 1299.

20-Demirci Akdelioğlu Dikran, Akşehir 1290.

21-Sarıkuyumcuoğlu Marangoz Karabet, Kayseri 1290.

22-Kiziroğlu İşail, Sivas 1282.

23-Parsi, Kayseri 1296.

24-İşçi Alis, İstanbul 1283.

25-Simsar Hamparsum, Aksaray 1272.

26-Kasap Kurşuncuoğlu Bedros, Talas 1250.

27-Agop, İstanbul 1292.

28-Doğramacı Kayserilioğlu Tomis, Talas 1300.

29-Tafazanda, Talas 1290.

30-Balıoğlu Kigork zevcesi Maryam, Ürgüp 1273.

31-Simsar Akhanoğlu Mıgırdıç, Talas 1268.

32-Mirasyedi oğlu Bünyamin, Kayseri 1290.

33-Ülükoğlu Agop, Kayseri 1289.

34-Zurnacıoğlu Manuel, Boğazlıyan 1294.

35-Dumdumoğlu Agop, Akşehir 1285.

36-Agop, Kayseri 1280.

37-Dellâl Türkmenoğlu Bedros, Kayseri 1292.

38-Ahrun oğlu Agop, Kayseri 1298.

39-Akşehirli Karabet zevcesi Anna, Akşehir 1271.

40-Sıvacı Boyacıoğlu Kigork, Kayseri 1271.

41-Bıçakcıoğlu Agop Torunu Kirkor, Tekfurdağı 1283.

42-Ermeni Mektebi Müdürü Rupen, Develi 1294.

43-Attar Bağdasaroğlu Kornik Çantur Efendi, Kayseri 1297.

44-Abraham oğlu Sahak, Bor 1294 Ermeni Mektebi Muallimi.

45-Yemenici Arapoğlu Artin, Kayseri 1293.

46-İskenderoğlu Agop, Kayseri 1293.

47-Bakırcı Macar oğlu Nişan, Kayseri 1270.

48-Kayıtçı Bartemius, Akşehir 1287 (Bkz. Konya Özel İdare Arşivi 1317 /1901 yılı Protestan Cemiyeti Hulâsa Defteri s.1 vd.).

ÇİFTE MERDİVEN MAHALLESİ'NDE YAŞAYAN ERMENİLER

Sıra Cinsi Mevkii Sahibi

1-Bahçeli ev Yağmuoğlu Sokağı Parşihoğlu İsfan kayınvalidesi, oğulları Ovakim ve Abraham.

2-Bahçeli ev Yağmuroğlu Sokağı Arapoğlu Ovakim damadı Parsih torunları Abraham, Ovakim, İstefan.

3-Bahçeli ev Hendekçeşme Sokak Izdıkyan Artin.

4-Bahçeli ev Hendekçeşme Sokağı.

5-Bahçeli ev Hendekçeşme Sokağı debbağ Tosunoğlu İdlis.

6-Bahçeli ev Hendekçeşme Sokağı Mardinan Artin zevcesi Filibo.

7-Bahçeli ev Hendekçeşme Sokağı Mardinan Artin oğlu Agop.

8-Bahçeli ev Hendekçeşme Sokağı Semercioğlu Mardoros zevcesi Şahnur.

9-Bahçeli ev Hendekçeşme Çıkmazı Cenanyan Melkon Efendi.

10-Bahçeli ev Hendekçeşme Sokağı Cenanyan Ermeni Mektebi.

11-Bahçeli ev Hendekçeşme Çıkmazı Haykazan Efendi.

12-Bahçeli ev İdadi Caddesi Artur oğlu Menahir.

13-Bahçeli ev İdadi Caddesi Arapyan Artur Hemşiresi Hacı Gül Hemşiresi, oğulları Hayık, Aram.

14-Bahçeli ev İdadi caddesi Dülger Artin.

15-Bahçeli ev İdadi caddesi Sıtarak zevcesi Şahin.

16-Bahçeli ev Arap Binbaşı Sokak Mardin oğlu Agop.

17-Bahçeli ev Arap Binbaşı Sokak Bakırcı Çartik oğlu Agop.

18-Bahçeli ev Arap Binbaşı Sokak Tüccar Tonculyan Agop .

19-Bahçeli ev Arap Binbaşı Sokak Tüccar Tonculyan Tatyos.

20-Bahçeli ev Arap Binbaşı Sokak İplikçi Mahbupyan.

21-Bahçeli ev Arap Binbaşı Sokak Eskici Mahbupyan oğlu Tarsis.

22-Bahçeli ev Arap Binbaşı Sokak Manifaturacı Semercioğlu Mardiros.

23-Bahçeli ev Arap Binbaşı Sokak Tüccar Hademesi Mardiros oğlu Bedros.

24-Bahçeli ev Arap Binbaşı Sokak Kunduracı Boynueğri Parsih oğlu Kostarak.

25-Bahçeli ev Arap Binbaşı Sokak Kunduracı Boynueğri Parsih oğlu Karabet kızı Arisyak.

26-Bahçeli ev Arap Binbaşı Sokak Kilimci Kuyumcuoğlu Mardiros.

27-Bahçeli ev Arap Binbaşı Sokak Mardiros oğlu kunduracı Bünyamin.

28-Bahçeli ev Arap Binbaşı Sokak Artalyan Serkisoğlu Karabet.

29-Bahçeli ev Topalyan Sokak Artalyan zevcesi Hora.

30-Bahçeli ev Topalyan Sokak Kalaycı Kayserili Karabet.

31-Bahçeli ev Topalyan Sokak bakkal Şemsiyan Ovidis oğlu Ohannes.

32-Bahçeli ev Ulvi Sultan Sokak Cenanyan Melkon Efendi.

33-Bahçeli ev Ulvi Sultan Sokak Kunduracı Meçturyan Mihas.

34-Bahçeli ev Şehitler Sokak Semerciyan Biraderi Hayık, Bedros ve Karabet Efendiler (Bkz. Konya Özel İdare Arşivi 1317/1901 Yılı Çifte Merdiven Mahallesi Emlâk Defteri).

KONYA'DA BU DÖNEMDE AZINLIK OKULLARI

Osmanlı Devleti, kendi teb'ası olan gayr-i müslimlere sanat, ticaret, eğitim, fikir ve vicdan hürriyeti tanımıştır. Her teb'ayı da Rum, Ermeni ve Yahudi gibi kategoriye ayırarak her birini birer millet kabul etmiştir. Bu münasebetle Konya ve çevresinde bulunan Rum ve Ermeni Protestan mezhebine tabi olan Hıristiyanlar cemaat olarak, kendi dinî, millî ve kültürel yönden çocuklarının eğitiminde etkili idiler. Bu hak, kendilerine tanınmış, yalnız okutulan dersler, programlar, sorumlu müdür, kurucu ve öğretmenler Osmanlı vilâyet encümenleri bilgisi dahilinde görevlendirilmiştir. Buna örnek olmak üzere (1270/1854) yılından itibaren Konya'da kurulan azınlık okulları şunlardır:

Mahalle	Mektebin Adı	Cemaati	Derecesi	Kız. Er.
1- Çifte Merdiven	Cenanyan	Protestan	İbtidai-i Rüşdiye	Erkek
2- Çifte Merdiven	Cenanyan	Protestan	İbtidai-i inas.	Kız
3- Çifte Merdiven	Cenanyan	Protestan	İdadi	Erkek
4- Çifte Merdiven	Sahakyan	Ermeni	İdadi	Kız-Erkek
5- Çifte Merdiven	Sahakyan	Ermeni	Rüşdiye	Kız Erkek
6- Gazi Alemşah	Rum Mektebi	Rum	İbtidai-i Rüşdiye	Kız Erkek
7- Gazi Alemşah	Pergan Fransız	Katolik Fransız	İbtidai	Kız-Erkek
8- İstasyon	Rum Mektebi	Rum	İbtidai	Kız-Erkek

Kuruluş Tarihi	Ruhsat Tarihi	Kurucusu	Tahsil Süresi	Sorumlu Müdür
1. 1308	1314	Cenanyan	8 yıl	Habkazyan
2. 1308	1314	Cenanyan	4 yıl	Habkazyan
3. 1325	1325	Cenanyan	4 yıl	Habkazyan
4. 1270	1314	Ermeni cemaati	7 yıl	Agop Tersisyan
5. 1270	1328	Ermeni cemaati	5 yıl	Agop Tersisyan
6. 1270	1313	Rum cemaati	6 yıl	Metropol vekili
7. 1326	1326	Yorgı	2 yıl	Yorgi Servari
8. 1311	1309	Aueustıne	6 yıl	Fransız Perkodemıs

(Bkz. Konya İl Maarif Müdürlüğü Arşivi Gayri Müslim Mektepleri Ruhsatname Defteri)

ÇİFTE MERDİVEN SAHAKYAN ERMENİ MEKTEBİ MUALLİMLERİ:

Dikran Sabatyan Efendi.
Serkis Baharyan Efendi.
Papas Şahbadyan Efendi.
Nikoos Kuyumcuyan Efendi.
Taşçıyan Karabet Efendi.
İzmirliyan Karabet Efendi.
Ermenuhi Saferyanik Efendi.
Yeranuş Nişponcıyan Efendi.
Aknes Ahbazonik Hanım
Zarovidireft Kadayen Hanım
Ferik Efendi
Ahi Efendi

1319/1903'DE GAYR-İ MÜSLİM MEKTEPLERİNİN ÖĞRENCİ SAYISI:

Yeri	Adı	Cemaati Mesul Müdürü	Derecesi	Talebe Sayısı
1-Konya	Rum Mektebi	Rum Ruhani Heyet	İbtidai-Rüştiye	75-130
2-Konya	Pergan Rum	Pergan Fr.	İbtidai	32-75
3-Sille	Kilise mektebi	Rum Ruhani Heyet	İdadi -Rüştiye	55-80
4-Sille	Rum Mektebi	Rum Ruhani Heyet	Rüştiye	45-80
5-Konya	Cenanyan Mektebi	Ermeni Recepyan Efendi	İbtidai -Rüştiye	64
6-Konya	Cenanyan Mektebi	Ermeni Recepyan Efendi	İbtidai-Rüştiye	40
7-Konya	Sahakyan Mektebi	Agop Narsisyan	İbtidai	160-193*

*1319 Osmanlı Maarif Salnamesi s.864

SONUÇ

Protestan Ermeniler, çoğunlukla Kayseri ve çevresi doğumludurlar. 48 Ermeniden 25'inin Kayseri, Talas ve Develi doğumlu olması, Konya'daki Protestan Ermeniler ile Kayseri arasında güçlü bir bağın olduğunu düşündürmektedir. İşin ilginç yanı, Özel İdare'deki 1901 yılı Protestan Cemiyeti Hülâsa Defteri'ndeki 48 kişi içinde Konya doğumlu tek kişinin olmamasıdır. Çoğunluk Kayseri olmak üzere, İstanbul, Bor, Akşehir vb. yerlerden Konya'ya gelerek yer-yurt tutmuşlardır. Bu durum, Konya'daki Protestan Ermeni varlığının, özel bir çalışma sonucu çoğaltıldığını düşündürmektedir.

Özel İdare'deki Çifte Merdiven Mahallesi Emlâk Defteri kayıtlarına göre 34 Ermeninin tamamı bahçeli evde oturmaktadır. Meslek sahibi olan Ermeniler, şu hale göre varlıklı insanlardır.

Ermeniler, ruhsatlarını çok sonra almış olmalarına rağmen 1854 yılında iki okul açmışlar sonra 1892'de bunlara ikisini daha ilâve etmişlerdir. Okullar ilk, orta ve lise düzeyindedirler. Konya'da yaşayan azınlıklar içinde, Rumlar daha yaygın yaşadıkları halde iki Rum okuluna karşılık beş Ermeni okulu bulunmaktadır. 1903'te hepsi de Rum Ruhanî Heyeti adına açılan üç okul vardır. Konya'da yaşayan bir Fransız kitle olmadığı halde, Katolik Fransız okulunun üstelik ilkokul düzeyinde açılmış olması da dikkat çekicidir. Fransız okulları, Ortodoks Rumlar başta olmak üzere yerli Hıristiyanlardan Katolik üretmekteydiler. Fransız okulu, ayrı ayrı kız erkek bölümlerden oluşmaktadır. En geç açılan ve açıldığı yıl (1910) ruhsat alan da Fransız okullarıdır. Öğrenci itibariyle Ermeni ve Rum okulları toplam, birbirlerine yakın miktarda talebe okutmaktadırlar.

FOTOĞRAF

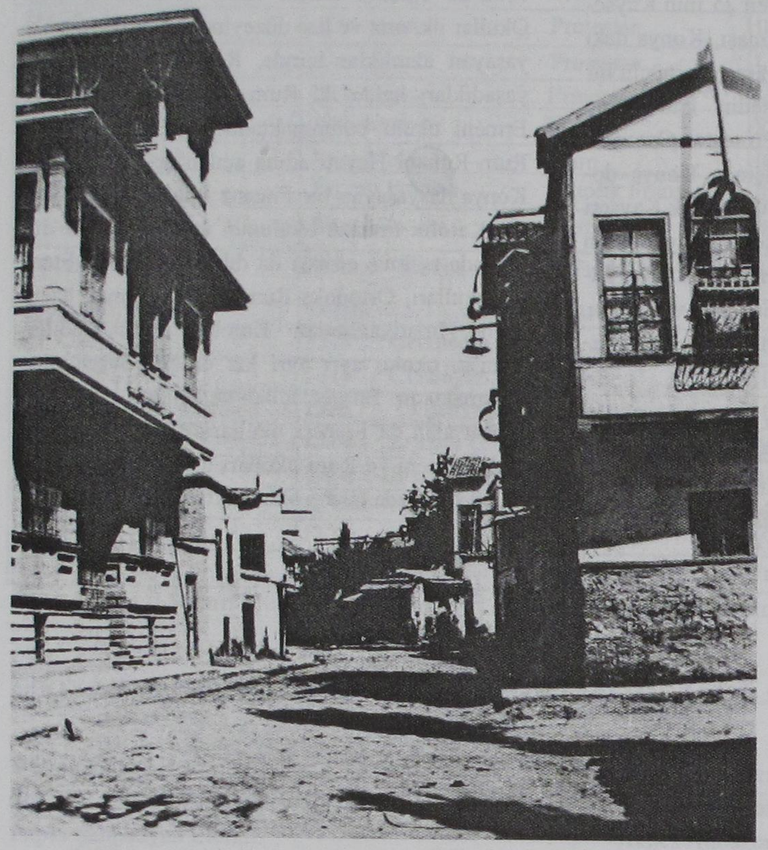

Fotoğraf 1: Çifte Merdiven Mahallesi Vali İzzet Bey Caddesi Girişi (A. Safa Odabaşı Arşivinden.).

Fotoğraf 2: Konya İstasyon Rum Mektebi (Dr. Ahmet Şeref Ceran Arşivi).

Fotoğraf 3: Konya Gazi Alemşah Mahallesi Fransız Mektebi Şimdiki Cumhuriyet İlköğretim Okulu (Dr. Ahmet Şeref Ceran Arşivi).

Fotoğraf 4: Çifte Merdiven Mahallesi Hendek Çeşme – Dr. Abdullah Salim Sokak Cenanyan . Ermeni Mektebi (Dr. Ahmet Şeref Ceran Arşivi).

Fotoğraf 5: Çifte Merdiven Mahallesi Hendek Çeşme – Dr. Abdullah Salim Sokak Cenanyan Ermeni Mektebi (Dr. Ahmet Şeref Ceran Arşivi).

Fotoğraf 6: Çifte Merdiven Mahallesi Hendek Çeşme – Dr. Abdullah Salim Sokak Çıkmazı (Dr. Ahmet Şeref Ceran Arşivi).

Fotoğraf 7: Çifte Merdiven Mahallesi Ulvi Sultan – Şems Caddesi (Dr. Ahmet Şeref Ceran Arşivi).

Fotoğraf 8: Çifte Merdiven Mahallesi Ulvi Sultan – Şems Caddesi (Dr. Ahmet Şeref Ceran Arşivi).

Fotoğraf 9: Çifte Merdiven Mahallesi Topalyan-Saray-Ahmet Özdemir Sokağı (Dr. Ahmet Şeref Ceran Arşivi)

Fotoğraf 10: Sille Aya Elena Kilisesi ve Rum Mektebi (Dr. Hasan Özöder Arşivi).

GÜNÜMÜZDE UNUTULAN DEĞERLİ İKİ İNSAN; ENİŞTE – KAYINBİRADER AĞRISLIZÂDE M. TEVFİK EFENDİ İLE TAPUCU AHMET EFENDİ

N. Yalçın DİKİLİTAŞ*

ÖZET

Ağrıslızâde Mehmet Tevfik Efendi ile kayınbiraderi Tapucu Ahmet (Ünsel) Efendi, olabildiğince okuyan, olabildiğince öğrenmek için çaba harcayan iki insan. Her ikisi de öğrendiklerini ve inandıklarını olduğu gibi yaşantılarına yansıtan, ilimlerini bir rozet gibi taşımaktan, bir gurur vesilesi saymaktan kaçınarak yaşayan iki gönül insanı.

Manâyı şekillendirmeden ve maddeyi manâ kutsiyetine sokmadan, fedakârlığı, paylaşmayı, hoşgörüyü, sevgiyi yaratılmış olmanın üstün değerleri sayarak yaşadılar ve gittiler. Ağrıslızâde, kendisini yargılayan ve arkadaşı olan hakime, belki de birçoklarının masum sayabileceği bir yalanı söylemeyecek ve cezaevine girecek kadar inanç adamı idi.

Tapucu Ahmet Efendi, gündüz tapu dairesinde çalışıp, birçok gece okuyarak bir yanlış yapmamanın çabası içinde olan bir adamdı. Ömrünün son demlerine kadar okuyan, hep öğrenmek ve öğrendiklerini paylaşmak çabası içerisinde olan bir insandı.

Her ikisi de, kendilerine ikram edilen gönül makamlarını, dünyanın madde makamlarına tercih etti. Ağrıslızâde Mehmet Tevfik Efendi ve Tapucu Ahmet Efendi, yaşamları örnek alınması gereken iki insan, enişte ile kayınbiraderdir.

Anahtar Kelimeler: Ağrıslızâde M. Tevfik Efendi, Tapucu Ahmet Efendi, Menemen Olayı.

ABSTRACT

Two Talented Men Forgotten Today; A brother-in-Law and his sister's husband

AĞRISLIZÂDE M. TEVFİK EFENDİ AND TAPUCU AHMET EFENDİ

* *Merhum Gazeteci-Yazar*

Ağrıslızâde M. Tevfik Efendi and Tapucu Ahmet (Ünsel) Efendi were those who read and exerted themselves to learn as much as possible. They both were the men of heart who reflected what they learnt and believed but avoided carrying their science like a rosette and also avoided regarding their science as a reason of arrogance in their lives.

They lived and moved from this world without forming the spirit and without putting the material into holiness of the spirit but regarding self-sacrifice, sharing, tolerance and love as the superior value of having been created. Ağrıslızâde was such a man of faith that he would not tell the judge, who was his friend and was trying him, the lie, which the most people might respect such an innocent one, and agree to go prison.

Tapucu Ahmet Efendi was a man who worked in the Office of the Register of Deeds in daytime and was in the effort of not doing wrong by reading in the most of the evenings. He was a human who was always in the effort of reading until the last moment of his life time, learning all the time and sharing whatever he learned.

They both preferred the post of heart offered them to the materialistic post of this world. Mehmet Tevfik Efendi and Tapucu Ahmet Efendi were brothers-in-law to eac hother and humans whose lives should be taken as a model.

Key Words: Ağrıslızâde M. Tevfik Efendi, Tapucu Ahmet Efendi, the Event of Menemen

AĞRISLIZÂDE MEHMED TEVFİK EFENDİ

(Konya 1881 - Ankara 1932)

Ağrıslızâde Mehmed Tevfik Efendi, Gühertaş Medresesi müderrislerinden Ağrıslı Mustafa Efendi'nin oğludur. İlk öğrenimini babasından aldı. Arapça ve Feraizi babasında okudu. Konya, Uşak, İstanbul ve Şam medreselerinde zamanının ünlü bilginlerinden ders aldı.

Arapça, Farsça ve Fransızca'yı ana dili gibi bilen Tevfik Efendi, fen ilimleri konusunda da önemli derecede bilgi sahibi idi.

Tahsilini tamamlayıp Konya'ya dönünce, Islah-ı Medaris ve Askerî Rüştiye'de Matematik ve Ulûm-ı Aliyye derslerine girdi. Islah-ı Medaris kapatılınca Akşehir'e gitti. Bir süre de orada öğretmenlik yaptı. Sonra yine Konya'ya döndü, Darü'l Muallimât (Kız Öğretmen Okulu)'ta kâtiplik yaptı. İlmini bir kenara bırakıp kâtiplik yapması, kendisini pek rahatsız edince, bu görevinden de ayrılarak Kapu Camii civarındaki Mecidiye Han'da manifaturacılık yaparak geçimini sağlamaya çalıştı.

Bu arada, zaman zaman mektuplaştığı İstanbul'daki Şeyh Esad Efendi'ye ait bir mektup, Menemen Olayı nedeniyle yapılan aramalarda Tevfik Efendi'nin evindeki Kur'an'ın içerisinde bulununca, tutuklanarak Ankara Cezaevi'ne gönderildi ve kısa bir mahkûmiyet sonrası orada vefat etti.

O dünden bir örnek isimdi..

Belki yaşamayı, paylaşmayı, verici olmayı, belki sevmeyi ve de belki hoşgörüyü 51 yıllık kısacık bir ömre sığdırabilen, bir örnek insan..

İnsanları istismar etmeyen, çıkar ilişkilerinden hep uzak durmayı bilen, tevazûda büyüklüğü arayan bir hoş insan.

AĞRISLI MUSTAFA EFENDİ VE OĞLU MEHMED TEVFİK EFENDİ...

Konya'nın Kızılviran Bucağına bağlı Ağrıs Köyü'nde (Sağlık Kasabası) dünyaya gelen Mustafa, ilk tahsilini köyünde tamamlar. Okumaya, ilme heveslidir. Bunun üzerine, okuması için Konya'ya gönderir ailesi. Molla-i Cedit (Molla Efendi) Medresesi müderrislerinden Ömer Kâşif Efendi'nin derslerine devam eder ve icazet alır. 1882'de Molla-i Atik (Gühertaş) Medresesi'nde müderristir. Bu arada bir oğlu olmuştur Mustafa Efendi'nin. Adını Mehmed Tevfik koyar..

Feraiz ilminde "yed-i tula" sahibi Ağrıslı Mustafa Efendi'nin oğlu Ağrıslızâde Mehmed Tevfik Efendi, elbette okumaya meraklı olacak, elbette öğrenmek için bir çaba içerisinde bulunacaktır. İlk derslerini babasından alır. Bu arada Arapça ve Feraizi de babasından öğrenir. Ama bilir ki, ilmin ve öğrenmenin sonu yoktur. Önce Konya, sonra da sırasıyla Uşak, İstanbul ve Şam'da birçok ünlü medresede zamanının saygın bilginlerinde okur. Babasından öğrendiği Arapça'nın yanı sıra, Farsça ve Fransızca'yı da ana dili Türkçe kadar iyi bir şekilde öğrenir. Üst düzey bir din bilgini olmasının yanında, fen ilimlerinde de üst düzeyde bilgi sahibi olur.

HOCALIK, ÖĞRETMENLİK VE KÂTİPLİK GÜNLERİ

Artık, öğrendiklerini paylaşma zamanı gelmiştir; Konya'ya döner.. Islah-ı Medaris ve Askerî Rüşdiye'de Ulûm-ı Aliyye, Astronomi ve Matematik derslerine girer. Bu arada, Islah-ı Medaris'de zaman zaman Arapça ve Farsça da okutur.

Ve, Islah-ı Medaris Eylül 1917'de kapatılır.

Bunun üzerine Ağrıslızâde, pek sevdiği öğretmenlik mesleğini sürdürebilmek için Akşehir'e gider, orada bir süre öğretmenlik yapar.. Eşi ve kızları, Konya'dadır. Kendisinin onların yanında olması gerektiğini düşünür, sevdiği mesleğini terk ederek Konya'ya döner.. Artık ailesinin başındadır ve huzur içerisindedir. Ama, ailenin nafakasını sağlaması gerekmektedir. İlgili makamlara müracaat eder bir iş verilmesi için. Darü'l Muallimât (Kız Öğretmen Okulu)'a kâtip olarak atanır. İşi rahattır. Okuldaki çalışanlar ve öğretmenler tarafından saygı ve sevgi görmektedir ama... İşte bu "ama" için için onu üzmektedir. Bunca yıl tahsil yapan, dinî ve dünyevî ilimlere son derece vakıf ve Türkçe dahil dört dili ana dili gibi okuyup yazan bir insanın, sıradan bir memurun işini yapmakla görevlendirilmesi, bunca yıllık birikiminin bir kenara atılması çok üzmektedir Ağrıslızâde Mehmet Tevfik Efendi'yi.. Ve de en önemlisi, birçok ilim erbabı ve öğrencisi arasında saygı gören insan, bazı şımarık kız öğrencilerin kendisine "Kâtip Efendi.." diye hitap etmelerine pek üzülmektedir.

MANİFATURACI MEHMED TEVFİK EFENDİ

Ayrılır Darü'l Muallimât'tan ve Kapu Camii civarındaki Mecidiye Han'da manifaturacılık yapıp geçimini sağlamaya çalışır. Sağlamaya çalışır diyorum; çünkü hayatında "yalan"a yer vermeyen, değil bir şeyler elde etmek, çok şeyler kaybedeceğini bilse de yalana sığınmayan bu insan, evinin nafakasını sağlamaya çalışırken borçlanır da.. Bu arada zaman zaman Kapu Camii'nde hutbeye çıkıp vaazlar vermektedir. Coşkun mizacı, güzel konuşması ve ateşli hitabeleri ile çevresini etkileyen ve çok sevilen bir insandır. Ama o günler de uzun sürmez...

MENEMEN OLAYI

Ağrıslızâde Mehmed Tevfik Efendi, Nakşî Tarikatının Esadiye koluna mensuptur ve Konya'da şeyh mertebesindedir. Tarikat mensuplarınca büyük saygı gören, ermişliğine inanılan bir insandır. Fakat, hiç bir tarikat mensubunu istismar etmemiş, çıkar sağlamayı düşünmemiştir. Sağlığında kendisi ile konuştuğum Mahmut Sural da bunları doğrulamıştır.

Menemen olayında Kubilay'ın şehit edilmesi, cinayet sorumluluğunun Nakşî Tarikatına mensup insanlar üzerinde kalması, Ağrızlızâde'yi de etkiler.. Şöyle ki; kendisi Nakşibendî Tarikatının Es'adiye kolundan olduğu için İstanbul'daki Şeyh Esad Efendi ile zaman zaman tasavvufî konularda mektuplaşmaktadır. Menemen Olayı sonrası yapılan aramalarda, Mehmed Tevfik Efendi'nin evindeki Kur'an'ın içerisinden Esad Efendi'nin bir mektubu çıkınca, mahkemeye verilir. Mahkeme yargıcı, Tevfik Efendi'yi yakından tanımakta, Kubilay'ın şehit edilmesi olayıyla ilgisinin olamayacağını, bunu tasvip de etmeyeceğini bilmektedir. Mahkeme sırasında, "Tevfik Efendi, Esad Efendi'yi yakından tanıyor musun, bir samimiyetin var mı?" diye sorar. Bunu sorarken de başını arkaya doğru sallayarak, "Hayır yakından tanımıyorum, samimiyetim de yoktur." demesini işaret eder. Ama o, ne pahasına olursa olsun yalan söyleyemeyecek bir yapıdadır. Yargıç aynı işareti yaparak sorusunu üç kere tekrar eder. Sonunda Tevfik Efendi, "Anlıyorum efendim, ama ben Esad Efendi ile pek iyi tanışır ve görüşürüm." der. Bunun üzerine "Ne yapayım hocam, kararı kendin verdin" der yargıç ve mahkumiyet kararını verir.

...VE CEZAEVİ GÜNLERİ

Ağrıslızâde Mehmed Tevfik Efendi, Ankara Cezaevi'ndedir. Kin, öfke gibi çirkin duygulara gönlünde yer vermeksizin, "kader" demekte, cezasını çekmektedir.

Burada, uzunca bir süre Babı Aksaray Mahallesi muhtarlığını da yapan emekli polis memuru Ahmet Ceylan'ın bir anısını aktarmak isterim. Tevfik Efendi Ankara Cezaevi'nde iken, Ahmet Ceylan

kendisini ziyaret etmek ister. Bir uygun günde, Ankara'ya gitmek için bilet alırken, Şerafeddin Camii civarında eczacılık yapan Mustafa Cevdet Bey'le karşılaşır. Aralarında şöyle bir konuşma geçer:

-Hayrola Ahmet Efendi oğlum, yolculuk nereye?

-Ankara'ya, Tevfik Efendi Hocamı ziyarete gidiyorum...

-Çok selâm söyle, ben de İstanbul'a bazı ecza malzemeleri almaya gidiyorum...

Ahmet Efendi Ankara'ya, Mustafa Cevdet Bey İstanbul'a gitmek üzere ayrılırlar.. Hoca'yı cezaevinde ziyaret, Ahmet Ceylan için biraz hüzünlü olur. Pek değer verdiği hocasını buralarda görmek üzmüştür onu. Konuşurlar.. Tevfik Efendi ziyaretçisini teselli eder. Ayrılırken, "Ahmet Efendi oğlum, Konya'ya dönünce Eczacı Mustafa Cevdet Bey'e selâmlarımı söyle, buraya bir geliversin." der. Ahmet Ceylan, biraz da şaşkınlıkla, "Ben buraya gelirken Mustafa Cevdet Bey de İstanbul'a gidiyordu ama..." der. Tevfik Efendi'nin yanıtı kısadır: "Sen söyle oğlum!"

Ahmet Ceylan, "Bakalım İstanbul'dan ne zaman gelecek, Hoca'm sen söyle, dedi ama.." gibi karmaşık düşünceler içerisinde Konya'ya gelir.. Tam Konya toprağına ayak bastığında Mustafa Cevdet Bey'i karşısında buluverir ve hemen Ağrıslızâde'nin ricasını kendisine iletir: "Tevfik Efendi Hoca'm sizi çağırıyor.. Ama siz İstanbul'a gitmediniz mi?"

Mustafa Cevdet Bey'in cevabı kısa olur: "Hoca'nın daveti vaki olunca İstanbul'u erteledim oğlum.. Ben de şimdi Ankara'ya gitmek için buraya geldim."

Ahmet Ceylan'ın anlattıkları bu kadar.. Bundan sonrasını da anlatmalıyım size.. Mustafa Cevdet Bey, Ankara Cezaevi'ne gider, iki dost, iki gönül adamı dakikalarca kucaklaşır, kısa bir hal hatır sorma dönemi olur.. Sonra Tevfik Efendi, Mustafa Cevdet'e: "Müsaadenle dizine başımı koyayım.." der. Mustafa Cevdet Bey'in dizine başını koyar ve son nefesini verir..

Ağrıslızâde Mehmed Tevfik Efendi, Müderris Yörük Hacı Şükrü Efendi'nin kızı Münire Hanım ile evli idi. Mecidiye Hanı'nda esnaf iken cezaevine girmesi ve orada vefat etmesi üzerine, borçları, eşi ve kızlarına kalır.. Terzilik yapan kızlarının, yüzlerce elbise dikerek babalarının borcunu son kuruşuna kadar ödediklerini, bu arada 45 yaşında dul kalan eşi Münire Hanım'ın, evinin bir odasında iğne, iplik, düğme gibi şeyler satarak evinin nafakasını sağladığını biliyorum. Bu yüzdendir ki, Ağrıslızâde'nin eşi "Tüccar Münire Hanım" diye anılırdı. Ağrıslızâde'nin iki kızı, Zehra ve Şükriye, babalarının borcunu ödemek için, birçok rahatsızlıklara da duçar kalarak yıllarca terzilik yapmışlar, bu yüzden tüm borçların ödenmesine kadar gelen bütün dünürleri çevirmişler ve evliliği düşünmemişlerdir.

BAZI FARKLI DURUMLAR

Kızı Vasfiye Hanım anlatmıştı yıllar önce.. Bir gün, Mehmed Tevfik Efendi evine misafir gelen bir arkadaşı ile sohbet etmektedir. Karşıdaki odada ise, eşi Münire Hanımla, kızları Vasfiye, Zehra ve Şükriye oturmaktadır.. Bir ara hafiften bir sarsıntı olur, kapının şık düşeni filân şıngırdar.. Ana ile üç kızı, ürperirler bir deprem oluyor zanıyla.. Bu ara Tevfik Efendi, misafirinden izin alıp eşi ve çocuklarının yanına gelir:

- Korktunuz mu çocuklar?

- Herhalde zelzele oldu?.. der Münire Hanım.. Tevfik Efendi gülümser:

- Yok canım.. Haydar Efendi yürekten bir Allah dedi de..

Eşi ve çocukları, "Nasıl, niye.." diye sormazlar.. Çünkü babalarını iyi tanımaktadırlar..

Yine Vasfiye Hanım'ın anlattığı, belki de basit bir durum.. Bir gün sofrada yemek yerlerken, Vasfiye, babasının sakalında pilâvdan düşmüş bir pirinç tanesi görür ve:

- Baba, sakalında pirinç var.. deyiverir. Tevfik Efendi'nin yanakları hafiften kızarır ve kızının gözlerinin içine bakar ve şöyle konuşur:

- "Gül dalına bülbül konmuş" deseydin, ben anlardım Vasfiyeli kızım.. Öyle demekle beni utandırdın galiba..

Belki tasavvuf terbiyesi, belki tarikat edebi.. İnsanın, özellikle de insan gönlünün yüceliğini hep ön plânda tutmuştur Tevfik Efendi..

Tevfik Efendi'nin bu anlayışı, muhakkak ki evlatlarında da görülecektir. Nitekim, küçük kızı Şükriye'nin vergi iadesi adı altında emeklilere yapılan

ödemeden hiç faydalanmadığını yakından biliyorum. Bunun nedeni, yanlışlıkla verebileceği bir faturadan elde edeceği gelirin vebalinden korkmasıdır. Bir gün bu konuyu kendisine sorduğumda, "Yanlış bir fatura verir de bundan gelecek parayı alırsam, ben kimlerle helalleşeceğim.. Aman, vebal altına girmek istemem." demişti..

Konya'dan bir de Ağrıslızâde Mehmed Tevfik Efendi geçti..

AHMET ÜNSEL (TAPUCU AHMET EFENDİ) *(Konya 1892 - Konya 12 Mart 1968)*

Ahmet Ünsel, Darü'l Hilâfe Medresesi müderrislerinden Yörük Hacı Şükrü Efendi'nin oğlu, Ağrıslızâde Mehmed Tevfik Efendi'nin kayınbiraderidir. İlk tahsilden sonra hafızlığını tamamlayarak, Konya'da Kavaklı Medrese'ye devam etti. Burada, zamanının önemli hocalarında okuyarak icazet aldı. Bu arada, Ağrıslı Mustafa Efendi'den Feraiz tahsil etti. Bir süre Konya Hukuk Mektebi'ne devam etti. Birinci Dünya Savaşı ve ardından Kurtuluş Savaşının çıkması üzerine tahsilini yarım bıraktı.

Subay olarak, on yılı aşkın bir süre askerlik yaptı, üsteğmen olarak terhis oldu. Ordudaki yararlı hizmetlerinden dolayı İstiklâl Madalyası ile ödüllendirildi. Askerlik sonrası, bir süre ticaretle uğraşmayı denedi. Dönemin ağır ekonomik şartları içerisinde başarılı olamadı. Tapu dairesine memur olarak girdi. 1958 yılında 30 yılı aşkın hizmet sonrası emekliye ayrıldı.

Emeklilik sonrasında kendisini okumaya veren Ahmet Ünsel, bu arada istekli pek çok gence Feraiz okuttu. Bir Kurban Bayramı'nda, toprak damlı evlerinin çökmesi sonucu eşi ile birlikte vefat etti. Konya'da Feraiz ilmini en iyi bilenlerden biri olan Tapucu Ahmet Efendi'nin; Zeki, Habib ve Râşide adlarında üç çocuğu bulunmaktaydı.

ATALARI

1861 yılında, Ilgın'ın Şuhud köyünde, köyün hatibi olan Hacı Osman Efendi'nin bir oğlu olur. Adını Şükrü koyarlar.. Bilgili bir insan olan Osman Efendi, yaratana olan şükran duygularını, oğluna koyduğu isimle ifade etmek istemiştir.. Küçük Şükrü'yü önce köyündeki okulda okutmak ister Osman Efendi. Ama oğlunun daha çok şeyler öğrenmesi, daha çok bilgi sahibi olmasını da arzulamaktadır.. Bu düşünce ile, Konya'da Kasap Sinan Mahallesinde oturan Abdullah Hoca isimindeki tanıdığının yanına gönderip, bir anlamda onun terbiyesine verir. Şükrü Efendi, önce mahalle mektebine gider Konya'da. Sonra hafız olması sağlanır. Ardından da Süleymaniye ve Karatay Medreselerine devam eder. 16 yaşlarında iken, medrese tahsiline kısa bir süre ara verip, anne ve babası ile birlikte Hac görevini ifa eder ve dönüşünde Karatay Medresesi'ne devam ederek tahsilini tamamlayıp icazet alır.

Geçmişinden gelen Yörüklüğü, hac vazifesini yapması ve de ilim tahsil etmiş olması, Şükrü'nün ismine eklenir ve Yörük Hacı Şükrü Efendi Hoca olarak Saraçoğlu Medresesi'ne müderris olur. Artık Konya'ya yerleşmiştir ve 1880 (?) yılında Konya'da evlenir.

AHMET ÜNSEL'İN TAHSİL HAYATI

Ahmet Ünsel, Yörük Hacı Şükrü Efendi'nin üçüncü çocuğu ve tek oğludur. Şuhud Köyü Hatibi Osman Efendi'nin, oğlu Yörük Hacı Şükrü Efendi için düşündüklerini; Hacı Şükrü Efendi de oğlu Ahmet için düşünür: okumalı, öğrenmeli, çok şeyler bilmelidir! Bu düşünceler çerçevesinde Ahmet Efendi, önce mahalle mektebinde ilk tahsilini tamamlar. Sonra hafız olur ve Kavaklı Medrese'ye devam ederek icazet alır. Ama, öğrenmenin, tahsilin sonu yoktur ve artık Ahmet Efendi de bunun farkındadır. Konya Hukuk Mektebi'ne kaydını yaptırır. Orada okumaya başlar. Birinci Dünya Harbi ve ardından Kurtuluş Savaşı nedeniyle, diğer birçok kurum gibi Konya Hukuk Mektebi de 15 Mart 1919'da kapatılınca, Ahmet Ünsel tahsilini yarıda bırakmak zorunda kalır. Açılışından bu yana, 134 talebeye diploma veren ve dört sınıfında 55 öğrencinin okuduğu Konya Hukuk Mektebi'nin kapatılması, Konya maarifi açısında önemli bir kayıptır.

ASKERLİK..

Ahmet Ünsel, öğrendiklerini öğrencileriyle paylaşamadan, dahası hukuk tahsilini de yarım bırakarak askere alınır. On yıl sürecek bir serüvenin içerisindedir artık. Ülkenin içerisinde bulunduğu büyük boyutlardaki sosyal ve ekonomik yıkım,

maneviyattan başka desteği olmayan askerlerimiz için, önemli sıkıntılar getirmektedir.

Zaman zaman sohbetlerinde, o günleri anlatan Ahmet Ünsel'den, suda ıslattıkları ayakkabı köselelerini, taze ağaç kabuklarını yediklerini kendisinden dinlemişimdir. "Bu vatana sahip çıkmak lâzımdı, ben vazifemi yerine getirdim" demişti bir sohbetinde. Askerlikle ilgili anılarını anlatırken, hiç bir zaman bezginlik ifadelerine rastlamadım. Vatanını haysiyeti ve namusu gibi görür, bu inancını öylesine içten ifade ederdi ki..

ESNAFLIK VE MEMURLUK

Askerlik bitmiştir artık..

Nafakanın temini gerekmektedir.. Medrese icazetnamesi ile öğrencilere ders vermesi de mümkün değildir. Ticaret yapmayı düşünür ve bir dükkân açar.. Savaştan yeni çıkmış bir ülkede, üstelik kurak geçen yıllar üzerine, Ahmet Ünsel ticaret işini bırakmak zorunda kalır. Eniştesi Ağrıslı Tevfik Efendi gibi, yalanı ve hileyi ticaret işine karıştıramadığından, dürüst ticaret anlayışı ile bu işi yürütemeyeceğini düşünmektedir.

Konya Tapu Dairesi'nde memur olarak çalışmaya başlar. Medrese eğitimi görmüş olması, bu arada birçok belgeye rahatlıkla ulaşabilmesi sayesinde, konusunun uzmanı olur. Örneğin, eski bir binanın geçmişteki malikleri gibi, bir mülkün vakıf olup olmadığı gibi konularda son sözü söyleyen insan konumundadır. Bazı aile içi gayrimenkul anlaşamazlıklarında bile, Ahmet Ünsel'ın bilgisine başvurulduğunu, birçok ailenin mahkemeye gitmeden sorunlarını çözebildiklerini biliyorum.. Tapu konularında ileri derece vukufiyeti nedeniyle **"Tapucu Ahmet Efendi"** olarak ünlenmiş ve emeklilik zamanlarında bile birçok insanın sıkıntılarını çözmüştür. Bu arada, sık sık Tapu Dairesi müdürleri tarafından daireye çağrıldığını ve birçok müşkül konuyu çözüverdiğini duymuşumdur.

EMEKLİ AHMET ÜNSEL

Ahmet Ünsel'in emeklilik dönemi, çalıştığı döneme göre daha hareketli geçer.. Sabahları, Kadılar Sokağının son kısımlarındaki evinden çıkıp ekmeğini ve gazetesini alır gelir. Önce gazetesini okur, sonra kitapları içerisine kapanarak hem bilgilerini tazeler, hem de derinliğine incelemeler yapardı. Eşi Sıdıka Hanım'la zaman zaman sohbetleri olurdu. Cumartesi günleri, elinde yarım kilo çarşı helvası ile, Ağrıslızâde Tevfik Efendi'nin eşi olan ablası Münire Hanım'ı Babıaksaray Mahallesindeki evinde ziyarete gider, çoğu kez yemeğe de kalırdı.

Bazı zamanlar, evine gelen genç öğrencilere Feraiz dersleri verirdi ki, bu öğrenciler çoğunlukla İmam Hatip Okulu öğrencileri olurdu. Avukat Mehmet Ali Uz da, bir süre Ahmet Ünsel'den Feraiz dersi aldığını bazı yazılarında belirtmiştir.

ÖLÜM.. KİM BİLİR NERDE, NASIL

Bazı kereler ölüm bir acı son oluveriyor..

Tapucu Ahmet Efendi ve eşi Sıdıka Hanım, 12 Mart 1968'de, yağmurlu ve rüzgârlı bir Kurban Bayramı günü, evlerinin çökmesi sonucu birlikte vefat ettiler.. Simit fırını çalıştıran Himmet Simit'in eşi olan, manevi kızları Makbule Hanım, evin çökmesi esnasında elindeki tepsi ile Ahmet ve Sıdıka Ünsel'e çay getirmektedir ve oda kapısı boşluğunda bulunduğu için bu çöküntüden bir zarar görmeden kurtulur..

Eniştesi Ağrıslızâde Tevfik Efendi, sanki kendisine malûm olmuşçasına, eczacı Mustafa Cevdet Bey'i Ankara'ya çağırmış ve başını onun dizine koyup vefat etmişti.. Tapucu Ahmet Ünsel için de rivayet edilir ki, vefatından bir süre önce eşi ile sohbet ettikleri bir sırada, "Hanım, ikimiz birlikte vefat etsek.. Geriye sen de, ben de kalsak hiç rahat edemeyiz. " demiş..

Kim bilir, Yaratan belki de duasını kabul etmiştir..

SONUÇ

Medrese kökenli iki insandan söz ettim.. İkisi de pek yakından tanıdığım ve bildiğim aile mensuplarıdır..

Yalansız, riyasız ve haramsız bir ömür yaşayan insanlardır. Hem enişte, hem de kayınbirader.. Kazandıkları mı? Bilemem.. Kaybettiklerini de bilemem..

Ama, insanların sevgilerini ve saygılarını kazandıklarını ve günümüzde bile her ikisinden de saygı ile söz edildiğini biliyorum.. Belki günümüzde birçok insanın kayıp sayabileceği şeyleri, her ikisi de ellerinin tersi ile itivermiştiler.

Bu, gönül bereketi, kültür bereketi, ilim bereketi ile zengin topraklardan daha ne insanlar gelip geçti.. Cümlesine rahmet diliyorum.

KAYNAKÇA

ARABACI, Caner, 1998, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, KTO yayını, Konya.

UZ, Mehmet Ali, 1993, *Baha Veled'den Günümüze Konya Alimleri ve Velileri I*, Konya.

UZ, Mehmet Ali, 1995, *Baha Veled'den Günümüze Konya Alimleri ve Velileri II*,Konya.

ARABACI, Caner (Editör), 2003, *İpek Yolu/KONYA KİTABI VI*, KTO yayını, Konya.

KAYNAK KİŞİLER

1. Münire Yüceağrıslı (1886-16.4.1971)- Ağrıslızâde Tevfik Efendi eşi.
2. Vasfiye Dikilitaş (1909-08.07.1965) - Ağrıslızâde Tevfik Efendi kızı.
3. Zehra Çay (1917-11.02.1980) - Ağrıslızâde Tevfik Efendi kızı.
4. Şükriye Çay (1925-20.04.1986) - Ağrıslızâde Tevfik Efendi kızı.
5. Râşide Boyalı - Ahmet Ünsel kızı.
6. Ahmet Ceylan - Emekli Polis Memuru ve Babıaksaray Mahallesi eski muhtarı.

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Ağrıslı Tevfik Efendi, Kız Öğretmen Okulunda Kâtipliği sırasında (Sağ başta ayakta sarıklı) (Y. Dikilitaş Koleksiyonundan).

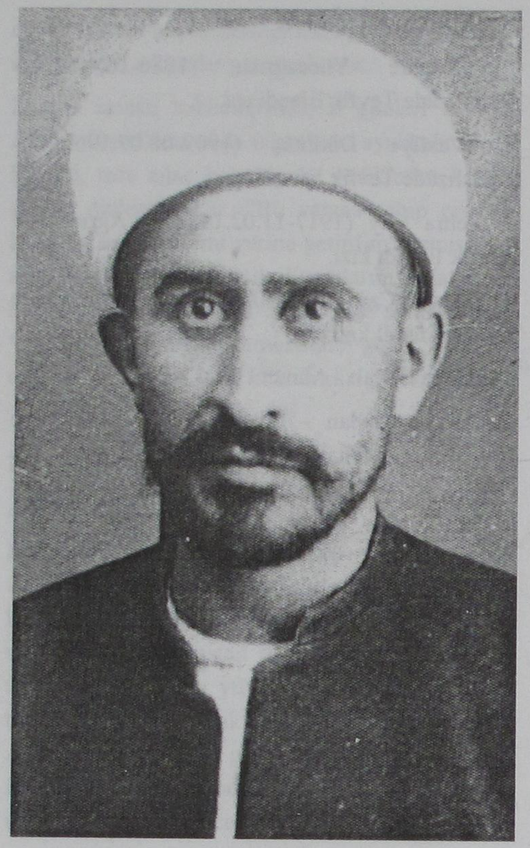

Fotoğraf 2: Ağrıslı Tevfik Efendi
(Y. Dikilitaş Koleksiyonundan).

Fotoğraf 3: Tapucu Ahmet Efendi Savaş sonrası İstiklâl Madalyası ile (Y. Dikilitaş Koleksiyonundan).

Fotoğraf 4: Ağrıslı Tevfik Efendi'nin Eşi Münire Hanım (Y. Dikilitaş Koleksiyonundan).

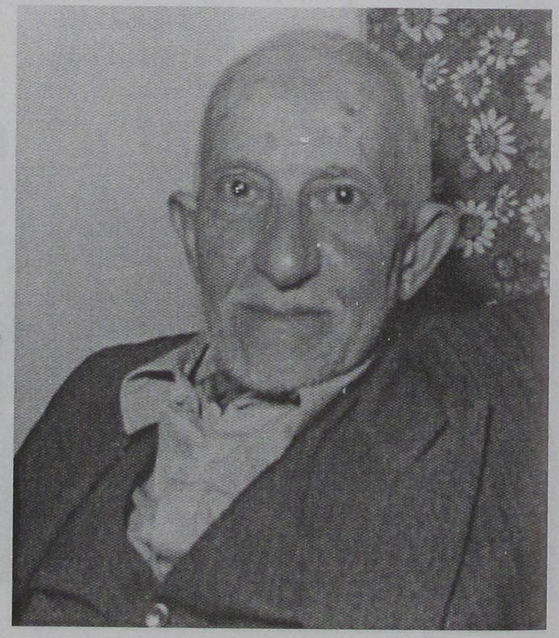

Fotoğraf 5: Tapucu Ahmet Efendi (Son zamanları) (Y. Dikilitaş Koleksiyonundan).

KONYA VİLÂYETİ SALNAMELERİNE GÖRE AKŞEHİR KAZASI[1]

Osman AKANDERE*

ÖZET

Bu çalışmada Konya Vilâyeti Salnamelerine dayanılarak Akşehir Kazası'nın mülkî, idarî, sosyal ve kültürel yönleri ile ticarî ve sınaî yapısı hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Bu bilgiler verilmeye çalışılırken 1868-1914 yılları arasındaki Konya Vilâyeti Salnameleri ele alınıp, incelenmiştir.

Yapılan incelemeler sonunda Akşehir Kazasının vilâyet içerisinde önemli bir konuma sahip olduğu, gerek mülkî, idarî, sosyal ve kültürel bakımdan, gerekse ticarî ve sınaî bakımından düzenli bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Akşehir'in bu düzenli yapısı çalışmada verilen tablolar ve istatistiki bilgiler ile de ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Akşehir Kazası, Konya Vilâyeti, Konya Vilâyeti Salnameleri

ABSTRACT

AKŞEHIR TOWN, ACCORDING TO THE YEARBOOKS OF KONYA PROVINCE

In this study, some information is given about the civil administration, social and cultural aspects, besides, the construction of trade and industry of Akşehir town, based on yearbooks of Konya province. While doing this, the yearbooks of Konya province between 1868-1914 were examined.

As a result of the research, it has been seen that Akşehir has got an important place and has got proper and tidy construction in the province, as either in civil administration, social and culturel or trade and industrial aspects. The proper construction of Akşehir was illustrated by the tables and supported by the statistical data.

* *Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.*

Key Words: Akşehir Town, Konya province, the Yearbooks of Konya Province.

GİRİŞ

Makalemizin başlığından da anlaşılacağı gibi, Akşehir ile ilgili vereceğimiz bütün bilgiler Konya Vilâyeti Salnamelerine dayalı olacaktır. Bu nedenle, konunun daha iyi anlaşılması için, salname ve Konya Vilâyeti Salnameleri hakkında kısa bir bilgi vermek istiyoruz.

Salnameler, geçmiş yıllara ait önemli olayları özetleyen ve ait oldukları yılların kurumları hakkında ve çeşitli hâl tercümeleri konusunda son durumu kısaca bildiren eserlerdir. Bugün dilimizde salnamenin karşılığı olarak "yıllık" kelimesi kullanılmaktadır. Salnameler resmî olarak devlet tarafından hazırlanıp, yayınlanabildiği gibi, özel kurumlarca da hazırlanabiliyordu.

Genel olarak, ait oldukları Vilâyetin idarî teşkilâtı, memur listeleri, bölgenin tarihî, eski eserleri, coğrafyası, iktisadî ve ticarî faaliyetleri, eğitim kurumları ve nüfusu gibi konularda bilgi veren salnameler, bu özelliklerinden dolayı önemli tarihî kaynaklar arasında yer alır. İlk Osmanlı Devlet Salnamesi 1847'de yayınlanmış ve 1915 yılına kadar 68 adet devlet salnamesi çıkartılmıştır.

Bu çalışmamızda yararlandığımız Konya Vilâyeti Salnamelerinin en eski tarihlisi 1868, en yeni tarihlisi ise 1914 yılına aittir. Salnamelerin önemli bir kısmı Konya Yusuf Ağa Kitaplığı'nda bulunmaktadır. Burada 1868, 1880-1881, 1882-1883, 1883-1884, 1884-1885, 1886-1887, 1887-1888, 1889-1890, 1892, 1896, 1899, 1904 yıllarına ait salnameler bulunmaktadır. Konya Mevlânâ Müzesi Kitaplığı'nda ise; 1876, 1877, 1885, 1886-1887, 1896, 1899, 1904 yıllarına ait 9 adet salname bulunmaktadır. Bunun dışında Konya İl Halk Kütüphanesi (Feridun Nafiz Uzluk kısmında 1892 ve 1899 yıllarına ait iki, Konya Koyunoğlu Müzesi Kitaplığı'nda ise 1899 yılına ait bir salname bulunmaktadır. Bu salnamelerin hepsi matbu harflerle Osmanlıca olarak yayınlanmıştır.

İncelediğimiz bütün Konya Vilâyeti Salnameleri'nin hepsinde düzenli olarak Akşehir hakkında bilgiler verilmiştir. İşte biz bu bilgiler ışığında Akşehir'in coğrafî konumunu, mülkî ve idarî teşkilât yapısını, kurumlarını, eğitim durumunu, nüfus yapısını, Rum ve Ermeni cemaatleri ile ilgili verilen bilgiler ile ekonomik ve ticari faaliyetlerini belirtmeye çalışacağız.

1. AKŞEHİR'İN COĞRAFÎ KONUMU

Konya Vilâyeti Salnamelerinde, Akşehir'in coğrafî konumu şu şekilde belirtilmiştir:

"Akşehir Kazası, merkez-i vilâyet olan Konya'nın garb-ı şimâlinde(kuzey-batı) Sultan Dağı önlerinde şarka doğru mümtedd vasî bir ovanın kenarında ve Akşehir Gölü namıyla ma'rûf olan göle dökülen bir çayın kenarında vâkî'dir. Kaza şimâlen Eskişehir, şimâl-i garbiyesinden Ankara, garben Karahisar-ı sahip (Afyon), cenûben Konya, cenûb-ı garbiyesinden ise Isparta Sancağı ile muhâtdır" (1888 tarihli Konya Vilâyeti Salnamesi, 86. Bundan sonraki atıflarda ".... tar. KVS" olarak kısaltılacaktır).

Gene Akşehir hakkında, *"Konya'ya yirmi dört saat mesafesi vardır. Konya'dan hareket eden bir yolcu alelâcele sabah kalkınca üçüncü günü zeval (öğle) vakti Akşehir'e vasıl olur"* denilmektedir. (1890 tar. KVS, 121).

1317 tarihli Konya Vilâyeti Salnamesinin "Akşehir Kazasına Dair Malûmat" başlığı altında verdiği bilgide ise, Akşehir hakkında şunlar yazılıdır:

"Konya'nın 135 kilometre garb-ı şimâliyesinde Sultan Dağı eteklerinde şarka doğru mümtedd vasî bir ovanın kenarında ve 5 kilometre şimâl-i şarkiyesinde Akşehir Gölü namıyla ma'rûf olan göle dökülen bir çayın sahil-i yemininde (sağında) ve şimendüfer güzergâhında vâkî'dir. Akşehir eski bir şehir olub nâm-ı kadîmi hakkında ihtilâf vardır. Bir rivayete göre 'Pisidia Antakiyesi' ve diğer rivayette 'sorpom' şehr-i kadîmin aynıdır.

Mezkûr kazanın suları gayet berrak ve leziz olub mahallât aralarından cereyan eder. Kasabanın havası lâtifdir. Ebniyesinin ekserisi tarz-ı cedîd üzere inşâ' edilmiş, etrafı bağ ve bahçelerle ihata olunmuşdur..." (1899 tar. KVS, 131).

Akşehir'in, coğrafî konumu ve tabiat ile ilgili durumu hakkında en geniş bilgi, 1332 tarihli salnamede bulunmaktadır. Bu salnamede verilen bilgiye göre Akşehir Kazası, vilâyetin merkezi olan Konya'nın kuzey-batısında, Ankara ve Hüdevendigâr (Bursa) Vilâyetleri hududundadır. Akşehir, kuzeyden Aziziye, Sivrihisar ve Haymana kazaları, güneyden Karaağaç Kazası, doğudan

Konya Merkez kazası ve batıdan da Yalvaç ve Bolvadin kazalarıyla çevrilmiştir (1914 tar. KVS, 186). Akşehir Kazası içerisinde, iki dağ silsilesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Akşehir'in batı hududunu oluşturan Sultan Dağları, diğeri ise Akşehir Ovasını, Cihanbeyli sahrasından ayıran "Turgud Dağları"dır. Akşehir Kazası dahilinde orman, hemen hemen yok denecek kadar azdır. Dağlar, genel olarak ağaçtan yoksun ve çıplak durumdadır. Daha önceleri Sultan Dağları'nda her türlü ağacın bulunduğu ancak bunların bakımsızlık yüzünden tahrip ve imha edildiği salnamede belirtilmektedir (1914 tar. KVS, 186).

Sultan Dağları'nın bazı bölgelerinde sulak ve hayvanların otlamasına müsait bir çok yaylaların bulunduğu ve bu nedenle de kışın Antalya civarında vakit geçiren "Sarıkeçili, Honamlı, Kızılışıklı" aşiretlerinin, çok sayıda hayvanlarıyla yazın bu yaylalara geldikleri yine salnamede verilen diğer bir bilgidir.

Akşehir Kazası dahilinde, Sultan Dağları'ndan inen "Yahsiyan, Nadir, Akşehir, Bermende, Karaağaç ve Doğanhisar Çayları adıyla bilinen dereler bulunmaktaydı. Kışın bu derelerin suları, Akşehir Gölüne kadar ulaşmakta ise de, yazları suları azaldığı için ancak çevresindeki bağ ve bahçelerin sulanmasında istifade edilmektedir (1914 tar. KVS, 187).

Dengeli bir iklim yapısına sahip olan Akşehir'in suyunun ve havasının hoş ve güzel olduğu, yazları ortalama sıcaklığın 26 dereceye kadar çıktığı, kışları ise eksi 20 dereceye kadar düştüğü belirtilmektedir. Akşehir Ovasına, kışın bir arşın kadar kar yağdığı ve bazı seneler karın, iki ay kadar yerde kaldığını salnamede verilen bilgiden anlamaktayız. Akşehir'de yağmur mevsimi ise Eylül ve Ekim ayları ile Nisan ve Mayıs aylarıdır. Nadiren Haziran ayında da yağmur yağdığı görülmektedir (1914. tar. KVS, 308).

II. AKŞEHİR'İN İDARÎ YAPISI

Akşehir, Antakyos adıyla bilinen ve birbirini takip ederek Suriye ve civarında hüküm sürmüş olan hükümdarların Anadolu'da kurdukları şehirlerin en önemlilerinden birisi olarak tarihteki yerini almıştır. Daha sonra bu bölgenin Doğu Roma İmparatorluğu'nca ele geçirilmesiyle, Akşehir bir süre bu imparatorluğun idaresi altında kalmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra ise Akşehir, Rum tekfurlarının eline geçmiş ve onların idaresi altında kalmıştır. Bu arada Anadolu'ya başlayan İslâm ordularının akınları, Akşehir'i de etkilemiş ve yedi defa bu orduların istilâsına maruz kalmıştır. Bilahare Anadolu'ya hakim olan Selçukluların idaresi altına giren Akşehir, bu devletin yıkılması üzerine de Karaman oğullarının eline geçmiştir. Akşehir, Osmanlı padişahlarından Murat Hüdavendigâr tarafından, para ile Hamitoğullarından satın alınarak Osmanlı topraklarına katılmıştı. Ancak Akşehir ve Konya bölgesi yüz elli yıl kadar Osmanlı - Karamanoğulları mücadeleleri çerçevesinde sık sık bu devletlerden birisinin idaresi altında kalmıştır (1914 tar. KVS, 277-279).

Nihayet Akşehir'in de bulunduğu Konya ve civarı, Osmanlılar tarafından 1466'da kesin olarak ele geçirilmişti.

Osmanlı idaresinin, Konya ve civarında kesin hakimiyetinden sonra Akşehir, yeni oluşturulan Karaman Eyaleti'nin bir kazası olarak Osmanlı idarî yapısı içerisindeki yerini almıştı[1].

II. Beyazid döneminde yapılan Karaman Vilâyeti'nin emlâk ve evkâf yazımında Akşehir yine "Vilâyet-i Karaman'ın" bir kazası olarak gösterilmişti (Konyalı, 1945, 123). Kanuni Sultan Süleyman zamanında eyalet haline getirilerek, idarî yapısında değişiklikler yapılan "Karaman Eyaleti" yedi sancaktan oluşuyordu. Karaman Eyaleti'nin merkezi, yani paşa sancağı Konya idi. Konya'nın dışında yer alan diğer altı sancaktan biri de Akşehir'di[2]. Kâtip Çelebi, "Cihannüma" adlı eserinde, Karaman Eyaleti hakkında geniş bir bilgi verdikten sonra Akşehir'i, bu eyaleti oluşturan sancaklardan birisi olarak belirtir[3]. 1648'de Konya'ya gelen Evliya Çelebi de "Seyahatnamesi"nde, Karaman Eyaleti'nin sancaklarını şöyle belirtmektedir:

"Bu eyaletin hazine defterdarı, defter kethüdası, defter emini ve eyaletin de yedi sancağı vardı. Evvela Konya şehri Paşa makarrı sancağıdır. Liva-i Kayseriyye, Liva-i Niğde, Liva-i Yenişehir, Liva-i Akşehir, Liva-i Kırşehir ve Liva-i Aksaray sancaklarıdır" (Danışman, 1970, 215-216).

Akşehir, 1832 yılına kadar Karaman Eyaleti içerisindeki bu idarî yapısını devam ettirmiştir. 1832 yılında Osmanlı idarî yapısında yapılan bir düzen-

leme ile "Müşir"likler kurulmuştu. Karaman Eyaleti bünyesinde de Konya Müşirliği oluşturulmuştu. "Redif-i Mansure-i Konya Müşirliği" adıyla kurulan Konya Müşirliği; Konya, Akşehir, Beyşehir, İçel, Niğde, Aksaray sancaklarını içine almış ve müşirliğine de Karaman Valisi Hacı Ali Paşa atanmıştı (Çadırcı, 1975, 70).

Tanzimat Fermanı'nın ilânından sonra bir çok alanda yapılan batılılaşma hareketleri, idarî ve mülkî yapıda da ele alınmış ve Fransız idarî teşkilâtı örnek alınarak üç kademeli bir idarî bölünme esas olarak kabul edilmişti (Lewis, 1970, 392). Böylece ülke eyaletlere, eyaletler sancaklara, sancaklar ise kazalara ayrılmıştı. Bu yeni düzenleme ile Akşehir'in sancak olan Karaman Eyaleti'nin içerisindeki idarî yapısı, Konya Sancağı'nın bir kazası şekline dönüştürülmüştü. 1867 yılında çıkartılan "Vilâyetler Nizamnamesi" ile de Karaman Eyaleti lağvedilerek Konya Vilâyeti kurulmuştu (Tönük, 1945, 147). Bu çerçeve içerisinde de Akşehir, Konya Vilâyeti'nin merkez sancağına yani Konya Sancağı'na bağlı bir kaza olmuştu[4]. Artık Akşehir'in idarî yapısı Cumhuriyet dönemine kadar bu şekilde devam etmiş ve Akşehir, Konya Sancağı'nın bir kazası olarak idarî yapıdaki konumunu korumuştur.

Nitekim 1868 tarihli Konya Vilâyeti Salnamesi'nde Konya Sancağını oluşturan 11 kazadan birisi de Akşehir olarak belirtilmiştir (1868 tar. *KVS*, 20 vd.). Daha sonraki bütün salnamelerde Akşehir hep Konya Sancağı'nın bir kazası olarak belirtilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin idarî taksimatında ise Konya, bir Vilâyet haline getirilmişti. Konya Vilâyetini oluşturan kazalar hemen hemen Konya Sancağı'nı oluşturan kazalardı. Nitekim Akşehir'in de içinde bulunduğu bu kazalar 1928 yılına göre şunlardı: "Konya (Merkez), Akşehir, Ereğli, Ermenek, Ilgın, Beyşehir, Bozkır, Cihanbeyli, Çumra, Hadim, Sultaniye (Karapınar), Saiteli (Kadınhanı), Karaman ve Seydişehir".

1868'den sonraki süreçte, Osmanlı Devleti'nin idarî yapısı içerisinde Konya Sancağı'nın bir kazası olan Akşehir'in idarî taksimatı, salnamelerde hep "Kaza, Nahiye ve Köy" olarak görülmektedir. Akşehir Kazasında Kaymakam, nahiyelerinde müdür ve köylerinde ise muhtarlar mülkî amir olarak görev almışlardı.

Akşehir'de, 1868-1914 yılları arasında görev yapan kaymakamlar görev yaptıkları yıllar itibarıyla şöyleydi: Ahmet Muhtar Efendi (1868), Mehmet Nuri Efendi (1876), Hasan Hüseyin Efendi (1877), Ziya Bey (1880-1881), Ahmet Fethi Efendi (1882-1884), Şükrü Efendi (1884-1885), Nuri Efendi (1886-1887), Raif Efendi (1887-1888), Tevfik Efendi (1889-1890), Edip Bey (1892), Ali Rıza Paşa (1896), Mehmet Lütfi Efendi (1899), Mehmet Şükrü Efendi (1904).

1896 yılına kadar olan salnamelerde Akşehir'in, Cihanbeyli ve Doğanhisarı olmak üzere iki nahiyesi belirtilmiştir. 1896 yılı salnamesinde ise, bu iki nahiyeye ilâve olarak Argıthanı Nahiyesi de Akşehir'e bağlı nahiyeler arasında gösterilmiştir.

Akşehir Kazasına ve bu kazaya bağlı köylere gelince, bu konuda salnamelerin bir kısmında hiçbir bilgi verilmemiş, köy sayılarının verildiği salnamelerde ise köy sayıları farklı rakamlarla belirtilmiştir. Nitekim 1868 yılı salnamesinde Akşehir'in köy ve mahalle sayısı toplamı 100 olarak verilirken, 1874-1875 yılı salnamesinde 75 (1874-1875 tar. *KVS*, 123-126), 1896 yılı salnamesinde 84, 1904 yılı salnamesinde 90 olarak verilmiştir. 1896 yılı salnamesinde, Akşehir merkez kazasına ve Cihanbeyli ile Doğanhisarı Nahiyelerine bağlı köy isimleri, listeler şeklinde verilmiştir. Buna göre merkez kazaya bağlı 38, Cihanbeyli Nahiyesine bağlı 40 ve Doğanhisarı Nahiyesine bağlı 6 köy bulunmaktaydı. Bu köyler şunlardı:

"Akşehir merkez kazasına bağlı köyler: Ulupınar, Atsız, Apsarı, Erdoğdu, Azarı, Eğrigöz, Engilli, İlyaslar, Ökes, Ortaca, Bermende, Bozloğan, Bisse, Tekke, Cedid, Çimendere, Çakıllar, Değirmen, Dipi, Reis, Saray, Sorkun, Tuzlukçu, Kozağaç, Karabulut, Koraşı, Karahüyük, Koçaş, Kurt, Gürnes, Gedil, Maarif, Mevlüdlü, Melyas, Monas, Nadir.

Cihanbeyli Nahiyesine bağlı köyler: Aşağı Ağzıaçık, Aşağı Piribeyli, Uzunbey, Ortakışla, Alahaçlı, İmamoğlu, Odabaşı, İshakuşağı, Beşeşekli, Böğrüdelik, Çeltik, Hacıosmanoğlu, Hacımusa, Hacıömeroğlu, Hacıfaklı, Hursunlu, Renkoğlu, Saray, Sinanlı, Sülüklü, Sarıkaya, Turgut, Torunlar, Aliçomak, Kaldırım, Katırlı, Kasımoğlu, Kurtuşağı, Konarı, Kundullu, Kuzviran, Köseler, Kelhasan, Küçükhasan, Kafuruşağı, Viran, Yukarıağzıaçık, Yunak, Yüzükbaşı.

Doğanhisarı nahiyesine bağlı köyler: Tekke, Çetmi, Furunlu, Karaağa, Kemer, Yahsiyan" (1896 tar. *KVS*).

III. AKŞEHİR KAZASININ İDARÎ TEŞKİLÂTINDAKİ BİRİMLER

Akşehir Kazasının idarî teşkilâtında yer alan birimler, bu konudaki 1864, 1870 ve 1913 tarihli vilâyet nizamnamelerine uygun olarak kurulmuştu[5]. Salnamelerde Akşehir'in idarî teşkilâtı ile ilgili bilgiler düzenli olarak verilmiştir. İdarî teşkilâttaki birimler yıllara göre farklılık göstermektedir. Bu farklılığın vilâyet nizamnamelerinin mütemadiyen idarî teşkilâtta yeni birimleri oluşturmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Akşehir'in idarî teşkilâtındaki birimleri, yıllar itibarıyla belirtmek istiyoruz.

Salnamelerde, Akşehir'in idarî teşkilâtındaki birimler, "Memurin-i Kaza" başlığı altında verilmiştir. İdarî teşkilâtı oluşturan ve memurin-i kaza olarak isimlendirilen bu birimler; "Kaymakam, Naîb, Mal Müdürü, Sandık Emini, Tahrirat Katibi, Evkâf Katibi (bazen Evkâf Muhasebecisi), Müfti" idi. İdarî teşkilâttaki bu birimler incelediğimiz bütün salnamelerde verilmiştir.

Nitekim; 1868 tarihli salnamede (1868 tar. *KVS*, 28); Kaymakam, Naîb, Mal Müdürü, Sandık Emini, Tahrirât Katibi; 1877 tarihli salnamede (1877 tar. *KVS*, 58) Kaymakam, Naîb, Müfti, Mal Müdürü, Evkâf Katibi, Tahrirât Katibi; 1885-1886 tarihli salnamede (1885-1886 tar. *KVS*, 171), Kaymakam, Naîb, Müfti, Evkâf Muhasebecisi, Mal Müdürü, Tahrirât Katibi, Tapu Katibi, Sandık Emini; 1892 tarihli salnamede (1892 tar. *KVS*,119); Kaymakam, Naîb, Müfti, Mal Müdürü, Tahrirât Katibi Evkâf Vekili, Tapu Katibi; 1896 tarihli salnamede (1896 tar. KVS, 113), Kaymakam, Naîb, Müfti, Mal Müdürü, Tahrirat Katibi, Evkaf Vekili, Tapu Katibi; 1899 tarihli salnamede (1899 tar. *KVS*, 126) Kaymakam, Naîb, Müfti, Mal Müdürü, Tahrirat Katibi; 1904 tarihli salnamede (1904 tar. *KVS*, 85); Kaymakam, Naîb, Müfti, Mal Müdürü, Tahrirat Katibi Akşehir Kazasının idarî teşkilatındaki birimler olarak verilmiştir.

Kaza İdarî teşkilâtında yer alan önemli bir idarî birim de salnamelerde "Meclis-i İdare-i Kaza" olarak yer alan "Kaza İdare Meclisi"dir. Kaza İdare Meclisi, kazanın mülkî amiri olan kaymakamın başkanlığında mal müdürü, tahrirât katibi, kaza hakimi (naîb), Müftü ve ikisi Müslim ikisi de gayri Müslim ahaliyi temsil eden üyelerden oluşuyordu. Ayrıca gayri Müslim cemaatlerin ruhani reisleri meclisin tabii üyesiydiler.

Kaza İdare meclisi, idarî davalar, kaza gelir ve giderinin gözden geçirilmesi, miri malların idaresi ve korunması umûma ve sağlığa ait tedbirlerin alınması, beledî tesislerin yapım ve onarımı, köy yollarının yapım ve bakımı gibi konuları görüşür ve karara bağlardı. Bu meclis ayrıca vergi itiraz konularını görüşmek için bir başvuru meclisi idi (Ortaylı, 1974, 68).

Akşehir Kazasının, "Kaza İdare Meclisi" incelediğimiz bütün salnamelerde düzenli olarak verilmiştir. Meclis-i İdare-i Kaza'nın başkanı olarak hep kaymakam zikredilmiştir. Naib, Müfti, Evkaf Muhasebecisi,Tahrirat Katibi ise meclisin tabii üyeleriydiler. Meclisin seçilmiş üyeleri ise Akşehir'de yaşayan Müslüman ve gayri Müslim ahalinin yani Ermeni ve Rum cemaatini temsilcilerinden oluşuyordu.

Nitekim 1876 yılı salnamesinde "Aza-yı Müntahibe" yani seçilmiş üyeler olarak Celal Bey ve Hacı Mehmet Efendi Müslüman ahalinin, Hacı Karabet ve Apostolaki Efendiler ise gayri Müslim ahalinin temsilcileri olarak zikredilmişlerdir (1876 tar. *KVS*, 42). 1886-1887 yılı salnamesinde Celâl ve Bostan Beyler Müslüman halkın; Vasiliki ve Hacı Karabet Efendiler ise gayri Müslim ahalinin seçilmiş temsilciler olarak Kaza İdare Meclisine katılmışladır (1886-1887 tar. *KVS*, 81). 1887-1888 ve 1892 yılı salnamelerinde ise aynı isimlerin Kaza İdare Meclisi'nin seçilmiş üyeleri olarak mecliste yer aldığını görmekteyiz (1886-1887 tar. *KVS* ve 1892 tar. *KVS*, 92). 1904 yılı salnamesinde de Mehmet Efendi ve Hacı Kadir Bey Müslüman; Nikola ve Hacı Karabet Efendi'ler ise gayri Müslim halkın temsilcileri olarak zikredilmişlerdir (1904 tar. *KVS*, 85).

Bazı yıllara ait salnamelerde, Akşehir Kazasında bulunan devlet daireleri ile ilgili bilgiler vardır. Bu daireler salnameler itibarıyla şöyledir:

a) Mahkemeler: Akşehir'de bulunan ve görev yapan mahkemelerle ilgili ilk bilgiyi 1868 yılı salnamesinde görüyoruz. Bu salnamede, "Meclis-i Deavi" adıyla Akşehir'de davalara bakmak üzere

bir mahkemenin bulunduğu belirtilmiştir (1868 tar. *KVS*). 1876 ve 1877-1878 tarihli salnamelerde de "Meclis-i Deavi" zikredilmiştir (1876 ve 1877 tar. *KVS*). 1886 ve 1887 yılı salnamelerinde ise "Mahkeme-i Bidayet" adıyla günümüzdeki asliye mahkemesinin ve Mahkeme-i Şer'iyenin Akşehir'de var olduğu belirtilmektedir (1886 tar. *KVS*, 173 ve 1877 tar. *KVS*, 77). 1892 yılı salnamesinde ise Mahkeme-i Bidayet ile birlikte "Meclis-i İdare-i İstintak Dairesi" ile bu günkü sorgu hakimliğinin bulunduğu belirtilmektedir (1892 tar. *KVS*, 120). 1896 ve 1899 yılı salnamelerinde ise, mahkemeler ile ilgili daha geniş bilgi verilmiştir. Meclis-i İdare-i İstintak Dairesi'nin ve Mahkeme-i Bidayet'in üyeleri belirtilmiştir. Buna göre İstintak Dairesi bünyesinde "Müdde-i Umumî (savcı), Müstantik (sorgu hakimi), Sorgu Hakimi Muavini, Zabıt Kâtibi" görev yapmaktaydı. Mahkeme-i Bidayet'in bünyesindeki görevliler ise şöyleydi: "Reis Naîb Efendi, Mukavelat Muharriri, Şer'iye Katibi, Mübaşir, Müdde-i Umumî Muavin Vekili, Başkatib, Müstantık Katibi, Odacı." Bunun dışında, Mahkeme-i Bidayet'in biri Müslüman diğeri de gayri Müslim iki azası bulunmaktaydı (1896 tar. *KVS*, 113 ve 1899 tar. *KVS*, 128).

b) Komisyonlar: Bazı yıllara ait salnameler, Akşehir'de eğitim ve öğretimden sorumlu bir komisyonun ismini vermektedirler. Salnamelerde, "Maarif Komisyonu" olarak geçen bu komisyon, 1885-1886, 1892, 1896 yıllarına ait salnamelerde sadece ismen bahsedilmiştir. 1899 tarihli salnamede ise, komisyonun ismi ile birlikte komisyonu oluşturan üyeler de belirtilmektedir. Buna göre Maarif Komisyonu'nun başkanlığını Naîb, başkan yardımcılığını ise Müftü yürütmekteydi. Komisyonda biri kâtiplik görevini de üstlenmiş olan dört Müslüman üye de bulunmaktaydı (1899 tar. *KVS*, 128).

Akşehir idare teşkilâtında yer alan diğer komisyonlar ve meclisler de şunlardı:

Başkanlığını kaymakamın yaptığı Tahsilat Komisyonu, yine başkanlığını kaymakamın yaptığı Muhacirîn Komisyonu (bazı yıllara ait salnamelerde İskân ve Muhacirin Komisyonu), başkanlığını Müftünün yaptığı Evkâf Komisyonu, Tarîk Komisyonu, bir başkan ve iki doktordan oluşan Sıhhiye Komisyonu (1892 tar. *KVS*, 120-121; 1896 tar. *KVS*, 114-116; 1899 tar. *KVS*, 128-129 ve 1904 tar. *KVS*, 87-88). Meclis olarak da "Mehafi Meclisi" bulunuyordu (1885-1886 tar. *KVS*, 177).

c) Devlet Daireleri: Akşehir'de bulunan diğer bazı idarî birimler de şöyleydi: Telgraf ve Posta İdaresi (bazı salnamelerde Posta ve Telgraf İdaresi), Mal Kalemi, Nüfus Kalemi (bazı salnamelerde Nüfus İdaresi), Vergi Kalemi (1885-1886 tar. *KVS*, 172-173; 1892 tar. *KVS*, 120-121; 1896 tar. *KVS*, 114-116; 1899 tar. *KVS*, 128-130 ve 1904 tar. *KVS*, 85-86). Yine Reji İdaresi ile Düyun-ı Umûmîye İdaresinin Akşehir'de var olduğunu salnamelerden öğrenmekteyiz (1892 tar. *KVS*, 121; 1896 tar. *KVS*, 117 ve 1899 tar. *KVS*, 129). Akşehir'de Ticaret ve Ziraat Odaları da bulunaktaydı (1885-1886 tar. *KVS*, 173; 1892 tar. *KVS*, 121; 1899 tar. *KVS*,128 ve 1904 tar. *KVS*, 87). Bazı yıllara ait salnamelerde Akşehir'de bir de Zabıta Dairesinin (bazı salnamelerde Zabıta İdaresi olarak verilmiştir) bulunduğu belirtilmektedir (1892 tar. *KVS*, 121; 1896 tar. *KVS*, 116 ve 1899 tar. *KVS*, 129).

d) Bankalar: Salnamelerde Akşehir'de iki banka şubesinin bulunduğu belirtilmektedir. Bunlardan ilk açılmış olanı, "Ziraat Bank Şubesi" adıyla belirtilen Ziraat Bankası (1892 tar. *KVS*, 121; 1896 tar. *KVS* 115; 1899 tar. *KVS*, 130 ve 1904 tar. *KVS* 86) diğeri de "Bank-ı Osmanî" adıyla belirtilen Osmanlı Bankası idi (1904 tar. *KVS*, 86).

e) Okullar: Salnamelerde idare teşkilâtı içerisinde düzenli olarak verilen birimlerden birisi de "Mekteb-i İbtidaîye ve Mekteb-i Rüşti" olarak verilen ilkokul ile ortaokuldu (1892 tar. *KVS* 121; 1896 tar. *KVS*, 117; 1899 tar. *KVS* 130 ve 1904 tar. *KVS*, 86).

f) Bazı Memurluklar: Akşehir'in yukarıda belirttiğimiz idarî birimlerinde görev yapan memurlar ile ilgili olarak bazı salnamelerde bilgi verilmektedir. Verilen bu bilgilere göre Akşehir'de şu memurlar görev yapmaktaydı: ma Tahrir Vergi Kâtibi, Ser Tahsildar, Nüfus Memuru, Eytam Müdürü, Zabtiye Mülâzımı (1885-1886 tar. *KVS*, 174), Düyun-ı Umumiye Memuru, Orman Memuru(1899 tar. *KVS*, 129) Reji Memuru, Serkomiser, Tapu Katibi, Bank-ı Osmanî Direktörü (1904 tar. *KVS*, 86).

IV. AKŞEHİR BELEDİYESİ

1854 yılında kurulmuş olan Akşehir Belediyesi ile ilgili olarak salnamelerde oldukça kısa bilgiler verilmiştir. Bazı yıllara ait salnamelerde, "Meclis-i Beledî (1876 tar. *KVS*, 42; 1877 tar. *KVS*, 58; 1885-1886 tar. *KVS*, 173 ve 1892 tar. *KVS*, 121), bazılarında ise "Daire-i Belediye" olarak verilmiştir (1896 tar. *KVS*, 113; 1899 tar. *KVS*, 128 ve 1904 tar. *KVS*, 86). 1876 ve 1877 yılı salnamelerinde sadece belediye başkanının ismi zikredilmiş ve "Reis Müderris Ali Rıza Efendi" olarak belirtilmiştir (1876 tar. *KVS*, 113 ve 1877 tar. *KVS*, 58). Akşehir Belediyesi hakkında 1886, 1887, 1892, 1896, 1899 ve 1904 yıllarına ait salnamelerde daha teferruatlı bilgiler mevcuttur.

1886 yılı salnamesinde "Meclis-i Beledi" başlığı altında, Akşehir Belediyesi'nin meclis üyeleri zikredilmiştir. Buna göre belediye meclisi şu üyelerden meydana geliyordu:

"Reis: Bostan Bey

Aza: Haydar Efendi, Karabet Efendi, diğer Karabet Efendi, Artin Efendi, Kirkor Efendi, Agiya Efendi

Kalfa: Mığırdıç Efendi" (1886 tar. *KVS*, 173).

1887 yılı salnamesinde de yine Meclis-i Beledi" başlığı altında, belediye meclisini oluşturan üyelerin isim listesi verilmiştir. Buna göre;

"Reis Abdülraif Efendi

Aza: Haydar Efendi, Karabet Efendi, diğer Karabet Efendi, Artin Efendi, Kirkor Efendi, Agiya Efendi

Kalfa: Mığırdıç Efendi

Cavuş: 1" Akşehir Belediyesi'nin meclisini oluşturan üyelerdi (1887 tar. *KVS*, 77).

Nitekim 1892 yılı salnamesinde, "Meclis-i Beledi "başlığı altında şu bilgiler bulunmaktadır:

"Reis: Abdülraif Efendi,

Aza: Hacı İbrahim Ağa, Hacı Mehmet Efendi, Ahmet Efendi, Hacı İsmail Ağa, Ohannes Efendi, Karebet Ağa

Belediye Personeli: Kâtip ve Sandık Emini Hacı Kadri Efendi, Çavuş Hüseyin Ağa, Mimar Manuk Kalfa,

Fenerci neferi: 4

Sermayesi: 115.035 guruş" (1892 tar. *KVS*, 121).

1896 yılı salnamesinde "Daire-i Belediye" başlığı altında şu bilgiler bulunmaktadır.

"Reis: Abdülraif Efendi

Aza: Bostan Bey, Ahmet Efendi, Hacı İbrahim Ağa, Bostan Efendi, Hacı İsmail Ağa, Hacı Karebet Efendi, Papaysan Hacı Karebet Efendi, Merop Efendi

Belediye personeli: Kâtip ve Sandık Emini Refet Efendi, Çavuş Hüseyin Ağa, Tabip Apostolaki Efendi, Mimar Manuk Efendi

Fenerci ve Tulumbacı Neferi: 5

Sermayesi: 75.000 guruş" (1896 tar. *KVS*, 114).

1899 yılı salnamesinde, "Daire-i Belediye" başlığı altında şu bilgiler bulunmaktadır:

"Reis: Hacı İbrahim Ağa

Aza: Hacı Abdurrahman Efendi, Hacı Mehmet Efendi, Hacı Mehmet Efendi (diğer), Hacı Masrup Efendi, Erakil Efendi, Kirkor Ağa.

Belediye Personeli: Kâtip ve Sandık Emini Refet Efendi, Çavuş Hüseyin Ağa, Tabip Apostolaki Efendi, Mimar Karebet Efendi,

Fenerci ve Tulumbacı Neferi: 5" (1899 tar. *KVS*, 128).

1904 yılı salnamesinde de "Daire-i Belediye" başlığı altında Akşehir Belediyesi ile ilgili verilen bilgi şöyledir:

"Reis: Ali Haydar Bey

Aza: Saraçzâde Hacı İbrahim Ağa, Şeyh Yusuf zade Kemâl Efendi, Köse Ahmetzâde Hacı Rüştü Efendi, Akağazade Abdoh Efendi, İsdoriyan Nezaret Efendi, Pergoniyan Hamparsin Efendi

Belediye Tabibi: İliya İliyadis Efendi" (1904 tar. *KVS*, 86).

Akşehir Belediyesi ile ilgili olarak verdiğimiz bu bilgilerden anlaşıldığına göre, belediye başkanının dışında kâtip ve sandık emini, çavuş, belediye tabibi ve mimar "Daire-i Belediye'yi" oluşturan memurluklardı. Ayrıca fenerci ve tulumbacı neferleri bulunmaktaydı. Belediye başkanının başkanlığında oluşan "Meclis-i Beledî", Müslüman ve gayri Müslim üyelerden oluşmaktaydı. Gayri Müslimlerden, ikisi Ermeni ve biri de Rum cemaatini temsil etmekteydiler.

V. AKŞEHİR İLE İLGİLİ OLARAK SALNAMELERDE VERİLEN DİĞER BİLGİLER

A) Akşehir'de Bulunan Askerî Birlikler

Akşehir'de konuşlanmış olan askerî birlikler ile ilgili olarak da bazı salnamelerde verilmiş bilgiler mevcuttur. 1892 yılına ait salnamede bu askerî birlikler hakkında ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. Bu salnamenin verdiği bilgilere göre Akşehir'de, "28 inci Akşehir Alayı" bulunmaktaydı. Bu alayın kumandanlığını, Kaim-makam (Yarbay) Yusuf Ziya Bey yapmaktaydı. Bu alaya bağlı 4 tabur bulunuyordu. Bu taburlar şunlardı (1892 tar. *KVS*, 243-245): 1 inci Akşehir Taburu, 2 nci Yalvaç Taburu, 3 üncü Saidili (Kadınhanı) Taburu, 4 üncü Beyşehir Taburu.

Akşehir'de ayrıca şehrin asayişinden sorumlu, "Zabıta İdaresi ya da Zabıta Dairesi" olarak salnamelerde yer alan bir birim bulunmaktaydı.

1896 yılı salnamesi, "Zabıta Dairesi" başlığı altında bu birimin yapısı hakkında bilgi vermiştir. Buna göre Zabıta Dairesi, "1 Mülâzım,1 Kol vekili, 24 süvari ve 10 piyade askerinden" oluşuyordu (1896 tar. *KVS*, 116). 1899 yılı salnamesinde de "Zabıta Memuru, Polis, Kol vekili, 24 süvari ve 10 piyade neferi", Zabıta Dairesini oluşturan görevliler olarak belirtilmiştir (1899 tar. *KVS*, 129).

B)Akşehir'in Nüfus Durumu

Konya Vilâyeti Salnameleri'nin bazı yıllara ait olanında, Akşehir'in nüfus durumu ile ilgili verilmiş bilgiler vardır. 1874 yılına ait salnamede, Akşehir Kazası ve bu kazaya bağlı "Cihanbeyli ile Doğanhisar" nahiyelerinin köy ve hane sayıları ile nüfusları verilmiştir (1873 tar. *KVS*, 13-16):

Yer	Nüfusu	Hane Sayısı	
"Akşehir merkezinin	2.481	934	
Akşehir merkezine bağlı 33 köyün	5.821	1.735	
Cihanbeyli Nahiye merkezinin	1.020	410	
Cihanbeyli Nah. Bağlı 34 köyün	2.691	1.851	
Doğanhisar Nahiye merkezinin	998	294	
Doğanhisar Nah. Bağlı 5 köyün	281	277	
Toplam:	13.292	4.501".	

1881-1882 yıllarında yapılan nüfus sayımlarına göre Akşehir Kazasının Müslüman ve gayri Müslim ahalisinin nüfusu aşağıdaki şekilde verilmiştir:

	Kadın	Erkek	Toplam
Müslüman	21.158	22.107	43.255
Rum (Ortodoks)	872	839	1.711
Ermeni (Gregoryan)	1.582	1.552	3.134
Toplam:	23.612	24.498	48.100

Bu nüfus sayımlarına göre Akşehir'de toplam 48.100 kişi yaşamakta olup, bu nüfusun büyük çoğunluğunu Müslüman ahali oluşturmaktadır. Akşehir'de yaşayan gayri Müslimlerden Ermeniler, diğer gayri Müslim cemaat olan Rumlardan daha fazla nüfusa sahiptiler.

1892 yılı salnamesinde ise, Akşehir'in nüfusu ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir. Salnamenin istatistikler bölümünde, "Nüfus-u Umumiye" başlığı altında verilen bilgide Akşehir'deki İslâm, Rum ve Ermeni ahalinin erkek ve kadın nüfus sayıları, köy, mahalle ve hane sayıları belirtilmiştir. Buna göre nüfus durumu şöyleydi (1892 tar. *KVS*, 124):

	Kadın	Erkek	Toplam
Müslüman	11.648	11.901	23.549
Rum (Ortodoks)	792	793	1.585
Ermeni (Gregoryan)	1.475	1.475	2.890
Toplam:	13.915	14.169	28.084

Akşehir Kazasının nahiyeleri olan Doğanhisarı ve Cihanbeyli'de yaşayan ahalinin tamamı Müslüman olup, bu nahiye merkezlerinde ve bağlı köylerinde gayri Müslim ahali yaşamamaktadır. Doğanhisarı Nahiyesinde 2.154'ü kadın ve 2.241'i erkek olmak üzere toplam 4.394 kişi, Cihanbeyli Nahiyesinde ise, 5.341'i kadın ve 5.713'ü erkek olmak üzere toplam 11.054 kişi yaşamaktaydı. Nahiyeleri ile birlikte Akşehir Kazasında yaşayan kadın ve erkek nüfusun toplamı 43.552 idi (1892 tar. *KVS*, 248-249).

Aynı yıla ait salnamede ise, Akşehir ve nahiyelerinin, köy, mahalle ve hane sayıları da verilmiştir. Bu bilgiler de şöyledir (1892 tar. *KVS*, 248-249):

	Hane	Mahalle	Köy
Akşehir Kazası (merkez)	5.915	20	47
Doğanhisarı Nahiyesi	861	7	6
Cihanbeyli Nahiyesi	2.197	-	38

1899 yılı salnamesinde de "Nüfus-u Umumiye" başlığı altında Akşehir'in nüfus durumu ile ilgi verilen bilgide "Akşehir Kazasının nüfus-ı umûmiyesi 27.050 kişiden ibaret olub bundan 23.318'i İslâm, 2.070'i Ermeni ve 1.662'si de Rum'dur" denilmektedir (1899 tar. *KVS*, 132).

1904 yılı salnamesinde Akşehir Kazasının nüfusu ile ilgili bir tablo şeklinde verilen bilgi ise şöyledir (1904 tar. *KVS*, 89):

	Kadın	Erkek	Toplam
İslâm	25.520	27.481	53.001
Rum (Ortodoks)	1.016	1.074	2.090
Ermeni (Gregoryan)	2.074	2.110	4.184
Kazak	101	105	206
Toplam:	28.711	30.770	59.481

C) Akşehir'de Yaşayan Ermeni ve Rum Ahali

Konya merkezinin dışında, kazalar arasında en fazla Ermeni ve Rum cemaatlerine mensup ahalinin yaşadığı kaza Akşehir idi. Yukarıda değişik yıllara ait salnamelerdeki nüfus ile ilgili verdiğimiz bilgilerden de anlaşılacağı gibi, Ermeni cemaatine mensup ahali, Rumlardan daha fazladır. Akşehir'de yaşayan bu gayri Müslim ahalinin Akşehir'in idarî, sosyal ve ekonomik yapısı içerisinde oldukça etkili oldukları anlaşılmaktadır.

Akşehir'de yaşayan gayri Müslimlerin, yer aldıkları meclis, komisyon ve daireler şunlardı:

"Meclis-i İdare-i Kaza, Meclis-i Beledî, Muhacirin Komisyonu, Sıhhıye Komisyonu, Menafi Komisyonu, Daire-i Belediye, Mahkeme-i Bidayet, Mal Kalemi, Ziraat ve Ticaret Odası, Reji İdaresi, Ziraat Bank Şubesi, Düyun-ı Umûmiye İdaresi".

Bunun dışında yine gayri Müslimler, Akşehir'de serbest meslek olarak nitelendirilen "Tabiblik, Mimarlık," gibi meslekleri de icra ediyorlardı. Ermeni ve Rum ahalinin çocuklarını okuttuğu 4 Mekteb-i İbtidaiye ve 1 de Mekteb-i Rüşdî bulunuyordu. Yine Ermenilere ait 1 ve Rumlara ait 1 olmak üzere gayri Müslimlerin ibadetlerini yaptıkları iki kilise bulunuyordu.

D) Akşehir'deki Eğitim ve Öğretim Kurumları

Akşehir'de, eğitim ve öğretim işlerinden sorumlu olmak üzere bir "Maarif Komisyonu" bulunmaktaydı. Salnamelerdeki bilgilere göre, bu komisyonun başkanlığını naip, başkan yardımcılığını ise müftü yapmaktaydı. Komisyonda, ayrıca dört kişi de aza olarak görev yapmaktaydı. Bu dört kişinin hepsi de Müslüman ahalinin temsilcileriydiler.

1892 yılı salnamesinin istatistikler kısmında, Akşehir'de bulunan okulların dağılımı şöyle verilmiştir (1892 tar. *KVS*, 268-269):

Mekteb-i İslâmiye: 6

Rum Mektebi: -

Ermeni Mektebi: 1

Medrese: 11

1899 yılı salnamesinde "Müessesât-ı İlmiye" başlığı altında Akşehir'deki eğitim ve öğretim kurumları hakkında aşağıdaki bilgi verilmiştir:

"*Mekâtib-i Sıbyaniye ve İbtidâiye-i İslâmiyeden usûl-ü cedîd olmak üzere 2 mekteb ve 103 talebe, usûl-ü atîka üzere 48 mekâtib ve 1281 talebe ve 463 talebât mevcuttur. Mekâtib-i gayri Müslim'den ibtidai derecesinde 4 mekteb 428 talebe ve 401 talebât ve rüşdî derecesinde 1 mekteb ve 80 talebe mevcuddur.*

Kazanın mevkî-i muhtelifesinde müessis 20 medrese, 26 müderris ve 420 talebe-i müdavim ve mevcud 1 kütüphane, 150 yazma ve 375 basma kitap vardır." (1899 tar. *KVS*, 125-126).

Bazı yıllara ait salnamelerde, Mekteb-i Rüşdî ile Mekteb-i İbtidâiye'nin öğretmen kadrosu hakkında bilgi bulunmaktadır. Mekteb-i Rüşdî'de "Muallim-i Evvel, Muallim-i Sanî, Rik'a Muallimi ve Bevâb (kapıcı)", Mekteb-i İbtidaiye'de ise; "Birinci İbtidâi Muallimi, İkinci İbtidâi Muallimi ve Rik'a Muallimi" görev yapmaktaydı. Ayrıca İnas Mekteb-i İbtidaiyesinde, "Ayşe Hanım" olarak ismi belirtilen bir de bayan öğretmen görev yapmaktaydı (1899 tar. *KVS*, 124).

D) Akşehir İle İlgili Bazı İstatistik Bilgileri

Bazı yıllara ait salnamelerde, Akşehir'de bulunan "Emakîn" yani yerler ile istatistiksi bilgiler verilmiştir. Nitekim 1886 yılına ait salnamede bu konuda şu bilgi verilmektedir: "*Nefs-i kasabada tabur merkezi olub, 1 debboy, 1 telgrafhane, 11 medrese, 6 camii, 13 mescid-i şerif, 1 mekteb-i rüşdî, 2 hamam, 2 kilise, 8 han vardır*" (1866 tar. *KVS*, 175).

1892 yılı salnamesinde ise, "Emakin-i Amiriye ve Umumiye ve Mesakin-i Hususiye ve Saire" başlığı altında şu bilgilerin verildiğini görmekteyiz (1892 tar. *KVS*, 266-271):

Hane: 1424	Hamam: 6
Dükkân: 500	Değirmen: 6
Mağaza:18	Yağhane: 32
Kahvehane:10	Debbağhane: 15
Han: 8	Kiremit Ocağı: 3
Cami-i şerif: 6	Mescid: 30
Medrese: 11	Mekteb-i İslâmiye: 6
Rum Mektebi: -	Ermeni Mektebi: 1
Rum Kilisesi: -	Ermeni Kilisesi: 1
Kütüphane: 1	Türbe: 8
Hükûmet Konağı: 1	Kışla: -
Askerî Depo: 1	Hapishane: 1
Telgraf ve Postahene: 1	
Menzilhane:-	Silâhhane: 1
Cephane: 1	Çeşme ve Sebil: -
Rüsûmat İdaresi: -	BelediyeDairesi:1
Bezirhane: -	
Düyûn-ı Umumiye İdaresi: 1	Reji İdaresi:1
Çiflikât:10	Konsoloshane: -

1899 yılı salnamesinde ise, "Emâkin-i Umûmiye" başlığı altında verilen bilgide, "*Dahil-i kazada 1 Hükûmet Dairesi, 1 Redif Taburu, 62 Cami ve Mescid, 1 Tekke, 20 Medrese, 55 Mekteb, 1 Kütüphane, 6067 Hane, 670 Dükkân ve Mağaza, 2 Fabrika, 4 Dest-gâh, 15 Fırın, 28 Değirmen, 38 Kahvehane ve Kıraathane vardır*" denilmektedir (1899 tar. *KVS*, 132).

1904 yılı salnamesinde ise, "Akşehir Kazasının Emâkin-i Mevcudiyesi" başlığı altında verilen istatistiksi bilgi de şöyledir (1904 tar. *KVS*, 88):

Hane: 2368	Dükkân: 627
Kahvehane: 47	Han: 9
Değirmen: 6	Otel: 3
Cami: 5	Mescid: 36
Medrese: 17	Kütüphane: 1
Mekteb-i İbtidai: 8	Kilise: 2

Akşehir Kazasında bulunan hayvan sayılarıyla ilgili olarak da bazı yıllara ait salnamelerde bilgi verilmiştir. Nitekim 1892 yılı salnamesinde, "istatistikler" kısmında verilen bilgiye göre, Akşehir'de bulunan ehlileştirilmiş hayvan ile nakliye vasıtalarının sayıları şöyleydi (1892 tar. *KVS*, 282-283):

Nakliye Vasıtaları:

	Akşehir	Doğanhisar Nah.	Cihanbeyli Nah.
İki Tekerlekli			
At Arabası:	1	-	-
Dört Tekerlikli			
At Arabası:	28	-	-
Öküz Arabası:	312	96	102.

Hayvan Mevcudu

	Akşehir	Doğanhisar Nah.	Cihanbeyli Nah.
Koyun	48.482	2.084	139.500
Kara Keçi	13.274	2.851	378
Tiftik Keçisi	7.588	31	42.525
Bargir (At)	692	132	508
Ester (Katır)	22	2	-
Merkeb	318	88	204
Deve	-	-	276
Öküz	750	210	480
İnek	710	317	320
Manda	360	190	215

1899 yılı salnamesinde ise, sadece Akşehir merkezine ait hayvan mevcudu verilmiştir. Salnameye göre Akşehir'de, "*2 deve, 756 öküz, 282 manda, 41.733 koyun, 10.141 keçi, 8.555 tiftik keçisi, 824 bârgir, 854 merkeb, 7 ester (katır)*" bulunuyordu (1899 tar. *KVS*, 132).

1904 yılı salnamesinde ise, Akşehir Kazası ile bağlı nahiyelerindeki hayvan mevcudu "Hayvanat-ı Ehliyesi" başlığı altında verilmiştir. Bu salnameye göre, Akşehir'deki hayvan mevcudu şöyleydi (1904 tar. *KVS*, 89):

Koyun:	192.029
Keçi :	10.739
Tiftik :	58.244
İnek-Öküz:	23.182
Deve :	288
Manda :	2.427
Bârgir :	3.250
Ester :	23
Merkep :	8.562

E) Akşehir'in Ziraî, Sınaî ve Ticarî Durumu

Akşehir'de yetişen sebze ve meyveler ile Akşehir'in nahiyelerinde ekimi yapılan ve yetiştirilen tarım ürünleri konusunda da salnamelerde bilgi verilmektedir. 1866 yılı salnamesinde bu konuda, "*Mahsûlat-ı arzıyesi dahi her nev'i vekair ve meyve ve sebze ve cehrî yapılan afyondur*" şeklinde kısa bir bilgi verilmektedir (1866 tar. *KVS*, 175).

1899 yılı salnamesinde ise, "Mahsulât" başlığı altında "*Kazanın mahsulât-ı arziyesi buğday, arpa, yulaf, mercimek, beyaz fasulye, çemen, afyon, haşhaş, haşhaş yağı, üzüm, şarab, bal mumundan ibarettir*" denilmektedir (1899 tar. *KVS*, 132).

1904 yılı salnamesinde ise, Akşehir Kazası ile ilgili verilen bilgi içerisinde "*Kasaba ile ekser kurasında her nev'i meyve ve sebze hasıl olur. Kiraz ve vişnesi gayet mebzûldür. Elmanın da bu havaliye nisbetle nefisleri yetişir*" denilerek "Hasılat-ı Mütenevvi" başlığı altında Akşehir'de yetiştirilen ve üretilen ürünler sıralanmıştır. Buna göre Akşehir'de yetiştirilen ve üretilen ürünler şunlardır:

"Hınta (buğday), şaîr (arpa), yulaf, mısır, nohut, mercimek, afyon, fasulye, bakla, patates, haşhaş, tütün, ceviz, erik, elma, armut, zerdali, kiraz, vişne, üzüm, yaş koza, bal, bal mumu, ıtra yağı, peynir, tiftik, yapağı." (1904 tar. *KVS*, 89).

Yine bazı yıllara ait salnamelerde, Akşehir'in sınai ürünleri hakkında oldukça kısa bilgiler verilmiştir. Salnamelerdeki bilgilerden anlaşıldığına göre, Akşehir'de küçük çapta bazı sanayi tesisleri bulunmaktadır. Bu sanayi tesisleri, ancak yörenin ihtiyaçlarını karşılayacak kadar üretim yapmaktaydılar. Nitekim 1886 yılı salnamesinde "Mahsulât-ı sanayisi kilim ile keten bezi ve bazı ma'mûlât-ı hafifeden ibarettir" denilerek Akşehir'de büyük çaplı sanayi tesislerinin bulunmadığına dikkat çekilmiştir (1866 tar. *KVS*, 175).

Akşehir'de özellikle demircilik sanayisi ve sanatı ilerlemiş durumdaydı. Nitekim Akşehir'de modern Avrupa sabanları ve pullukları imal edilmekteydi. Bunlar Akşehir ve civarının ihtiyacını karşıladığı gibi üretim fazlası olanlar da Konya Vilâyetinin diğer kazalarına satılmaktaydı (1914 tar. *KVS*, 499).

Akşehir merkezinde ve merkeze bağlı Bermende Köyünde halıcılık oldukça gelişmiş durumdaydı. Nitekim Akşehir'de 335, Bermende Köyünde ise 275 Müslüman, Ermeni kız ve kadınların halı dokudukları salnamelerde belirtilmektedir. Buralarda dokunan halılar, İzmir'deki halı tüccarları tarafından satın alınmaktaydı. Konuyla ilgili olarak 1892 yılı salnamesinde verilen bilgide şöyle denilmektedir:

"*Merkez kaza civarında vakî haneleri kargir ve mükemmel bir kasaba şeklinde bulunan ve ahalisinin ekserisi Rum milletinden olan Bermende kariyesinde dahi birkaç senelerden beri yek pare ve sair suretle kaliçe (küçük halı) ve seccadeler ve Rum İnas mektebinde bir takım sınai-i nefise nesc ve imâl ediliyor ki cidden sezâ-vâr-ı takdîrdir*"[6].

Yine Akşehir'e bağlı Cihanbeyli Nahiyesinde de kilim dokunmaktaydı. Bu kilimlerin "Kürd kilimi" adıyla bilindiği, "güzel nakışlı olduğu ve emsallerine göre daha fazla fiyatla satıldığı" salnamelerde belirtilmektedir (1892 tar. *KVS*, 324).

Akşehir'de, çoğu Müslüman ve Ermenilerden, bir kısmı da Rumlardan epeyce tüccar bulunmaktaydı. Bunlar; aşar mültezimliği yaptıkları gibi, zahire, yün ve afyon ticaretiyle de uğraşıyorlardı. Ayrıca kahve, şeker, manifatura ve benzeri çeşitli eşyaları Akşehir'e getirerek satmak suretiyle ticarî hayatı canlandırıyorlardı (1914 tar. *KVS*, 495-499). Akşehir Kazasına dışarıdan daha ziyade manifatura, attariye, cam ve petrol ürünleri ithal

edilirken, çeşitli hububat ürünleri, yapağı, revgânı sade gibi çeşitli ürünler de dışarıya ihraç ediliyordu (1892 tar. *KVS*, 124).

SONUÇ

1868-1904 yılları arasındaki Konya Vilâyeti Salnamelerini incelediğimiz bu çalışmamızın sonunda Akşehir hakkında edindiğimiz izlenim şudur;

Akşehir Kazası, Konya Sancağı'nın en büyük kazalarından olup, idarî ve mülkî teşkilât ile belediyecilik yönünden düzenli ve oturmuş bir teşkilâta sahiptir. Şehirde Müslüman ahalinin yanında Rum ve Ermeniler gibi gayri Müslim ahali de yaşamaktadır. Akşehir'de yaşayan Ermeni ve Rum cemaatine mensup olan ahalinin, şehrin idarî, sosyal ve ekonomik hayatında oldukça etkili olduğunu görmekteyiz.

Salnamelerin verdiği bilgilere göre Akşehir bağlık, bahçelik bir yer olup, her türlü meyve ve sebze yetiştirilmektedir. Hayvancılık ve yan ürünleri sanayi, keten ve kilim dokumacılığı ile un değirmenciliği önemli sanayi tesislerini oluşturmaktadır.

Her ne kadar meslek gurupları hakkında verilmiş bir bilgi olmamakla birlikte 670 civarında dükkân ve mağazanın bulunması, Akşehir'de iç ticaretin oldukça canlı ve çeşitli olduğu kanaatini uyandırmaktadır.

Şehirde, çok sayıda medresenin yanında modern anlamda eğitim yapan ibtidâiye ile Rüştiye okulları ile kütüphanenin varlığı, söz konusu dönemde Akşehir'in eğitim ve kültür alanında gelişmiş bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

NOTLAR

[1] Bu Makale, 16-18 Ekim 2003 tarihleri arasında düzenlenen I. Akşehir Sempozyumu'nda sunulan tebliğin genişletilmiş halidir.

[1]Karaman Eyaleti'nin Fatih Sultan Mehmet döneminde yaptırılan emlâk ve evkâf yazımında bu eyaletin 11 kazaya ve 2 nahiyeye ayrıldığını görüyoruz. Bu kaza ve nahiyeler şunlardı: "Konya, Lârende, Seydişehir ve Bozkır, Beyşehri, Akşehir, Ilgın, Niğde Şüca-ed-din Anduğu, Ürgüb, Ereğli, Aksaray ve Koçhisar kaza Karahisar ve Divle ise nahiye idi." İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s.111.

[2]Karaman Eyaleti'ne bağlı yedi sancak şunlardı; Konya (eyalet merkezi-paşa sancağı), Niğde, Aksaray, Beyşehir, Kırşehir, Kayseriyye ve Akşehir. Bkz. Konyalı, *Konya Tarihi*, s.114; Ricaut, *Türklerin Siyasî Düsturları*, Çev. M. Reşat Uzman, İstanbul t.y., s.94-95; Ekrem Yalçınkaya, *Coğrafya'da Tarihte ve Bu Günkü Konya*, Konya 1943, s.53.

[3]*Yurt Ansiklopedisi*, "Konya Maddesi", C. VII, s.509 vd.

[4]1867 tarihinde ilân edilen Vilâyetler Nizamnâmesi ile kurulan Konya Vilâyeti; Konya Sancağı, İçel Sancağı, Niğde Sancağı, Isparta Sancağı, ve Teke Sancağı olmak üzere beş sancaktan oluşmaktaydı. Konya Sancağına bağlı kazalar ise şunlardı: "Nefs-i Konya, Akşehir, Karaman, Ilgın, Seydişehir, Ereğli, Esbkeşan, Bozkır, Beyşehir, Hadim, Yalvaç". Tönük, *age.*, s.165. Ayrıca bkz. Talat Mümtaz Yaman, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Mülkî İdaresi Hakkında Bir Kalem Tecrübesi*, İstanbul 1940, s.182.

[5]1864 tarihli Vilâyetler Nizamnamesi, kaza idarî teşkilâtındaki birimleri; "Kaymakam, Kaza Kâtibi, İdare Meclisi, Zabtiye Askerî" olarak belirtmiş; 1870 tarihli Vilâyetler Nizamnamesi ise, kaza teşkilâtındaki idarî birimleri "Kaymakam, Mal Müdürü, İdare Kâtipleri, Emlâk ve Nüfus Memuru, Zabtiye Zabiti, Kaza İdare Meclisi" şeklinde vermiş; 1870 tarihli Vilâyetler Nizamnamesinde de "Kaymakam, Mal Müdürlüğü, Tahrirat Kâtipliği, Jandarma Bölük Kumandanlığı, Evkâf Memurluğu, Nüfus Memurluğu, Tapu Memurluğu, Polis Komiserliği, Meclis-i İdare" kaza idarî teşkilâtındaki birimler olarak gösterilmiştir. Bkz. Osman Akandere, *Konya Vilâyeti Salnâmelerine Göre 1868-1904 Yılları Arasında Konya Sancağı'nın İdarî ve Mülkî Taksimatı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1987, s. 77.

[6]1310 H.(1892 M.) tarihli Konya Vilâyeti Salnamesi, s. 324-325; 1899 yılı salnamesinde de "Akşehir'e müsâf Bermende kariyesinde Rum milletinin mükemmel bir İnas mektebi olub, burada sanayi-i nefisenin pek ilerlediği görülmüştür" denilmektedir. Bkz. 1303 H.(1886 M.) tarihli *Konya Vilâyeti Salnamesi.*, s. 175;Aynı mahiyette bir bilgide 1899 yılı salnamesinde verilmiş ve "Bu kariyede dahi destgahlar vasıtasile halı, seccade nesc ve imal edilmektedir" denilmektedir. 1317 H.(1899 M.) tarihli *Konya Vilâyeti Salnamesi*, s.132.

KAYNAKLAR

A) KONYA VİLAYETİ SALNAMELERİ

1285 H. (1868 M.) tarihli *Konya Vilâyeti Salnamesi.*

1290 H. (1874-1875 M.) tarihli *Konya Vilâyeti Salnamesi.*

1293 H. (1876 M.) tarihli *Konya Vilâyeti Salnamesi.*

1294 H. (1877 M.) tarihli *Konya Vilâyeti Salnamesi.*

1298 H. (1888) tarihli *Konya Vilâyeti Salnamesi.*

1303 H. (1885-1886 M.) tarihli *Konya Vilâyeti Salnamesi.*

1304 H. (1886-1887 M.) tarihli *Konya Vilâyeti Salnamesi.*

1305 H. (1886-1887 M.) tarihli *Konya Vilâyeti Salnamesi.*

1307 H. (1890) tarihli *Konya Vilâyeti Salnamesi.*

1310 H. (1892 M.) tarihli *Konya Vilâyeti Salnamesi.*

1314 H. (1896 M.) tarihli *Konya Vilâyeti Salnamesi.*

1317 H. (1899) tarihli *Konya Vilâyeti Salnamesi.*

1332 H. (1914 M.) tarihli *Konya Vilâyeti Salnamesi.*

B) KİTAPLAR

EVLİYA ÇELEBİ, 1970, *Seyahatnâme*, Çev. Zuhuri Danışman, C. IV, İstanbul.

KONYALI, İbrahim Hakkı, 1945, *Akşehir Tarihi*, İstanbul.

KONYALI, İbrahim Hakkı, 1964, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya.

LEWİS, Bernard, 1970, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, 2. baskı, TTK Basımevi, Ankara.

ORTAYLI, İlber, 1974, *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler*, Sevinç Matbaası, Ankara.

RİCAUT, *Türklerin Siyasî Düsturları*, Çev. M. Reşat Uzman, İstanbul t.y.

TÖNÜK, Vecihi, 1945, *Türkiye'de İdarî Teşkilâtın Tarihi Gelişimi ve Bu Günkü Durumu*, Ankara.

YALÇINKAYA, Ekrem, 1943, *Coğrafya'da Tarihte ve Bu Günkü Konya*, Konya.

YAMAN, Talat Mümtaz, 1940, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Mülkî İdaresi Hakkında Bir Kalem Tecrübesi*, İstanbul.

B) MAKALELER

ÇADIRCI, Musa, "Anadolu'da Redif Askerî Teşkilâtı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi* ***Tarih Araştırmaları Dergisi***, C. VIII, S. 8-12, Ankara 1975.

C) ANSİKLOPEDİ ve TEZLER

Yurt Ansiklopedisi, "Konya Maddesi", C. VII.

AKANDERE, Osman, 1987, *Konya Vilâyeti Salnâmelerine Göre 1868-1904 Yılları Arasında Konya Sancağı'nın İdarî ve Mülkî Taksimatı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

BÖLÜM 2

FİKİR, DİL VE EDEBİYAT

1 Mevlânâ'da İrade Hürriyeti (s. 185-195).

2 Namdar Rahmi Karatay'ın Sosyoloji İle İlgili İki Makalesi (s. 197-206).

3 Üniversite Öğrencilerinin Medyaya Karşı İlgi ve Tutumları (s. 207-219).

4 Balkanlar – Konya Tarihî, Kültürel, Edebî İlişkileri Üzerine (s. 221-225).

5 Konya'nın, Torrance İle Kardeş Şehirliği (s. 227-238).

6 Kütüphânelerde Yazma ve Matbû Eseri Olan Konya-Akşehirli Âlim, Edip ve Şâirler (s. 239-245).

7 Klasik Şiirimizin Oluşmasında Konya Muhiti (s. 247-259).

MEVLÂNÂ'DA İRADE HÜRRİYETİ

Ramazan ALTINTAŞ*

ÖZET

Mevlânâ, Mesnevî adlı eserinde insan hürriyeti üzerinde çok durur. Bu konuyu, kader, cebir ve ihtiyar kavramlarıyla anlatır. Özellikle insandan irade hürriyetini soyutlayan Cebrî (indeterminist) ve sebepleri yaratandan soyutlayan materyalist insana çok kızar. İnançlarında dengeli bir insan modeli ortaya koyar. Mevlânâ'ya göre hürriyet, insanı Allah'tan alıkoyan şeylerden uzak durmaktır. İnsanın Allah'a ibadeti arttıkça, hürriyet alanı da genişler.

Mevlânâ, insanın özgürlüğünü savunmada, hem psikolojik hem de kelâmî deliller kullanır. Bu konuda onun kullandığı dil, câhil ve bilgin her seviyede insanın anlayabileceği bir üslûba sahiptir. Mevlânâ'nın insan hürriyeti konusundaki görüşleri orijinaldir. O, mutlak bir hürriyetten yana değil, nisbî bir hürriyet anlayışından yanadır. İnsan, cüz'i iradesinde hürdür. Dolayısıyla, sorumluluk yüklenecek bir insanın hür olması gerekir. Mevlânâ'nın insan hürriyeti noktasındaki görüşleri Kur'an'ın rûhuna uygundur.

Anahtar Kavramlar: Cebir, İhtiyar, Kader, Fatalist, Determinist, İndeterminist, Hürriyet, Cüz'i İrade, Sebep-Sonuç İlişkisi, Sorumluluk.

ABSTRACT

Mavlana emphasizes to human freedom in his Mesnevi. He describes this subject through fate, compulsion, and choice terms. He gets angry to the Cebri (Indeterminist) who takes away free will from humanity and materyalist who removes the causes from Creator. He brings up a balanced human model in his/her faith. According to Mavlana, freedom is to stay away from anything

* *Prof. Dr., C.Ü. İlâhiyat Fakültesi, Kelâm Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. e-mail: altintas@cumhuriyet.edu.tr*

which prevents human from Allah. If human increases his/her worship to Allah, his/her freedom extends.

When Mavlana defends human freedom, he uses both psychological and Islamic theological proofs. His writings about this subject can be understand for everyone that from uneducated to educated. His views about human freedom are original. He does not take sides of an absolute freedom; on the contrary he takes sides of a partial freedom. Human is free in his/her partial freedom. Consequently, human who will take responsibility has to be free. Mavlana's views about human freedom fit to Kur'an's soul.

Key Terms: Compulsion, Choice, Fate, Fatalist, Determinist, İndeterminist, Freedom, Partial Will, Cause-Effect Relationship, Responsibility.

GİRİŞ

Kelâm literatüründe irade özgürlüğü anlamına gelen *"ihtiyar/serbestlik"* ve insandan özgür iradeyi soyutlama anlamına gelen *"cebir/zorunluluk"* kavramları, İslâm düşünce tarihinde İlâhi irade ve insan hürriyeti bağlamında yoğun tartışmalara sahne olmuştur. Örneğin, ilk kuşak Müslüman teologların literatüründe, ihtiyar/serbestlik kavramının anlamı; "öznenin dilediği bir şeyi yapma ya da yapmama kudretidir. Kişinin dilediğini yapıp yapmaması kendi bireysel tercihi" (Tehânevî, I, 419), cebir kavramı ise, "insanın cansız bir varlık gibi iradesiz ve seçme hakkından yoksun olması" (İsfehânî, 1986, 119; Cürcânî, 1987, 106) anlamını ifade eder. Bu makalede amacımız, *"cebir ve ihtiyar"* sorununu bütün detaylarıyla tartışmak değil; -zaten Kelâm İlmi kitaplarında bu konu uzun uzun tartışılmaktadır- sûfî mütefekkir *Mevlânâ*'nın (ö. 672/1273), konuya yaklaşımını ortaya koyabilmektir.

Mevlânâ'nın yaşadığı dönemin oldukça sıkıntılı bir zaman olduğunu biliyoruz. Hicrî yedinci asır, İslâm Dünyasının yakılıp yıkıldığı, talan edildiği bir dönemdir. Ümitsizliğin, kötümserliğin, hatta İslâm'ın, -bir inanç sistemi, bir kültür ve medeniyet olarak- geleceğine şüphe ve endişe ile bakmanın oldukça yaygın olduğu bir dönem. Mevlânâ, bu menfi gelişme karşısında boş durmamış, his ve fikir plânında büyük bir mücadele vermiştir. O, Kelâm ve Felsefe sahalarında tartışılan meseleler hakkında birinci elden bilgiye sahiptir. Buna rağmen o, söz konusu meselelere çözüm getirmek istediğinde kelâmcıların ve filozofların yöntemini takip etmez. Soyut terimlerin işgaline uğramış istidlâl şekilleriyle ömür tüketmek, Mevlânâ'nın işi değildir. O, öyle şeyler söylemeliydi ki, kafa da rahatlasın, gönül de; âlim de bir şey öğrensin, testici de (Aydın, 2000, 96).

Bütün sûfî mütefekkirlerde olduğu gibi Mevlânâ da hiçbir zaman İlâhi irade mukâbilinde insan hürriyeti sorununa yaklaşmaz. Bu konuda Mevlânâ'nın dili, bütün toplum kesimlerine seslenen bir üslûp taşıdığı için çoğunlukla belli bir düzeyde, yeri geldiği zaman insan hürriyeti konusuna değinir. Sorun, Kelâm kitaplarında sistematik bir mesele olarak ele alındığı gibi alınmaz, ama yoğun bir şekilde değinilir. Fakat cebir ve ihtiyar sorunu insan varolduğu sürece, insan zihnini meşgul etmeye devam edecek, seçkin entelektüel tartışma ortamlarının koyulaşmasına hizmet edecektir. Mevlânâ, her aydın gibi içinde yaşadığı toplumun ve çağının sorunlarına bigâne kalmamıştır. Dolayısıyla gerek Mesnevî'de ve gerekse diğer eserlerinde toplumun siyasî, içtimaî, irfanî, harsî ve itikâdî sorunlarına değişik üsluplarla çözüm önerileri getirdiği gibi, kelâmî bir sorun olan ve insan hürriyetini ilgilendiren "cebir ve ihtiyar meselesine" de muhayyel bir takım şahsiyetleri konuşturarak çözüm önerilerinde bulunmuştur. İnsan unsurunun varolduğu yerde hürriyet kavramına yaklaşım bakımından katı determinist bakış açıları olduğu gibi katı indeterminist bakış açıları da olacaktır. İşte Mevlânâ'nın yaptığı, bu iki uç görüşü bir orta yol bularak mutedil bir çizgiye oturtmak olmuştur. Kısaca Mevlânâ cebir ve ihtiyar sorununu toplumsal hayatı içeren diğer konularla birlikte ele alıyor. Makalemizde yeri geldiği zaman örneklendirmelerde bulunacağız.

MEVLÂNÂ'NIN HÜRRİYET ANLAYIŞI

İnsanın eylemleriyle ilişkili olan cebir ve ihtiyar sorunu, yaratılış bağlamında değerlendirilmelidir. Çünkü Allah 'seçme' hürriyetini, yaratıklar arasından sadece insana lütfetmiştir. İnsana nispetle hürriyet, ilâhî bir lütuftur. Elbette bu düşünceyi ortaya koyan ilk kişi Mevlânâ değildir. Bütün sûfi düşüncede bu anlayış geçerlidir (Gaznevî, 1995, 84). Tasavvufî düşüncede özgürlükten maksat, nefsin hevâ, dünya ve onun lezzetlerinden bağımsızlaştırılmasıdır. Hürriyet, kulluk manasından bağımsız değildir. Bu anlamda hürriyet, mâsivâdan ârifin kurtulmasıdır. İnsan mâsivâdan kurtuldukça, kölelik bağlarından arınır ve bütün benliği ile Allah'a yöneldikçe hürriyetin çemberi genişler. İnsan, kimin köleliği altında ise onun kuludur. Eğer nefsinin kölesi ise, nefsinin kulu, eğer dünyevîleşmenin kölesi ise, dünyanın kuludur. Her iki durumda da insan özgür değildir (Suphi, 1983, 237). Tasavvufta asıl hürriyet, insanın yaratılmışların köleliği altında olmamasıdır. Bir başka ifade ile, üzerinde varlıkların hükmünün geçerli olmamasıdır. Onun doğruluğunun belirtisi, kalbinden eşya arasındaki farklılığı düşürmesidir. Onun katında arazların kıymet ve tehlikeli durumları eşit olur (Kuşeyrî, 1980, 262-63). O halde tasavvufta hürriyet, lezzetlerin varlığı ile yokluğu arasında tam bir eşitliktir. İnsan, arzularını çeken isteklerden ve dünya varlıklarından kaçınma derecesine göre hürriyete yaklaşır. Dolayısıyla, tasavvufta, organların hürriyeti değil, kalbin hürriyeti önemlidir (Sülemî, 1986, 65). Bu sebeple sûfiler; 'dünyânın mâhiyetini bilen ondan uzaklaşır, âhiretin mâhiyetinden haberdar olan ona yaklaşır, kim Allah'ı tanırsa, O'nun rızasını tercih eder', demişlerdir (Sülemî, 1986, 101). O halde, işrâkî felsefede ubûdiyet hürriyetten, hürriyet, ubûdiyetten ibarettir. Genelde tasavvufçular, mutlak hürriyet anlamına gelen *"seçme özgürlüğü / hürriyyeti'l-ihtiyâr"* yerine cüz'i irade anlamına gelen *"irade hürriyeti"* mefhûmunu kullanmayı tercih etmişlerdir (Subhî, 1983, 241). Bu geleneğe uyarak Mevlânâ da, *"irade hürriyeti"* mefhûmunu kullanmayı tercih eder ve Mesnevî'de irade hürriyetini, ibadetin tuzu olarak nitelendirir. Çünkü yemeklere lezzet katan, tuzdur. Nitekim o ibadetle hürriyet arasındaki ilişkiyi şöyle belirtir:

"Dileğini yapmak kudreti, ibadetin tuzudur, lezzetidir. Yoksa bu gökyüzü de 'ihtiyarsız' dönüp durmada / Fakat dönüşünden dolayı ne bir sevaba girer, ne de bir günaha. Çünkü hesap vakti sevap da ihtiyarî olarak yapılan işe verilir, azap da!." (Mevlânâ, 1965, III, 268).

Bu mısralarda görüldüğü gibi, insanın dışındaki bütün varlıklar yaptığı eylemlerde zorunludur. Onlar için irade hürriyeti diye bir şey söz konusu değildir. Asıl hürriyet, insan içindir. Çünkü insanın, eylemlerinden sorumlu olabilmesi için özgür irade hakkına sahip olması gerekir. Bunu Mevlânâ bir başka beytinde şu şekilde ifade eder: "O çalışma da, dua da himmet miktarıncadır. İnsan ancak çalıştığını elde eder," diyen Mevlânâ, tercihini, irade hürriyetinden yana yapmıştır (Mevlânâ, 1966, IV, 234).

Mevlânâ'ya göre, insanın eylemlerinde zorunlu (cebir) olduğunu ilk savunan şeytan, insanın eylemlerinde özgür (ihtiyar) olduğunu ilk savunan da bir insan olan Âdem Peygamberdir. O bu konuda şunları söyler:

"Ey yüzü nurlu çocuk! *"Rabbimiz, biz nefsimize zulmettik!"*[1] demeyi babandan öğren. O, ne bahaneler buldu, ne hileye kalkıştı, ne de mekr/düzen bayrağını yüceltti. Fakat İblis, bahse girişti, benzin kırmızı, beni sen sararttın. Renk, senin verdiğin renktedir.. Beni boyayan sensin; suçumun da aslı sensin, uğradığım âfetin, dağlandığım dağın da, dedi! Kendine gel de *"Rabbi bimâ ağveytenî"*yi[2] oku.. Oku da *Cebrî* olma, ters bir kumaş dokumaya kalkışma." (Mevlânâ, 1966, IV, 114).

MEVLÂNÂ'NIN CEBRÎ VE KADERÎLERE YÖNELLTİĞİ ELEŞTİRİLER

Mevlânâ'ya göre insanda bulunan cüz'i irade, hürdür. Dolayısıyla insan bir fiili gerçekleştirirken kudret sahibi kılınmıştır. Biz bu durumu şuur halimizde ortaya çıkan donelerden/verilerden öğrenebiliriz. Mevlânâ'nın düşünce sisteminden, hürriyet meselesine *psikolojik* açıdan bakılır. Çünkü hürriyet hissi, insanın içinde vardır. Bunun delili, insanın iki şeyden birisini seçme zorunda kaldığı zaman tereddüt hali yaşamasıdır. İşte bu duyguyu Mevlânâ, *"vicdanî idrâk"* olarak adlandırır (Mevlânâ, 1974, V, 247). Çünkü vicdan da bir bilgi kanalıdır. İnsan bu idrâk sayesinde, bir şeyi doğrudan, vâsıtasız olarak bilebilir. Yine bu idrak sayesinde insan, iyilik yaptığı zaman içinde mutluluk, kötülük yaptığı zaman içinde pişmanlık duyabilir. Mutluluk ve pişmanlık hali, şuur halimizin bize sunduğu verilerdir. Fakat vicdan, bütün zamanlarda tek başına doğruyu tespit edemediği gibi, iyilik yapmak ya da kötülükten uzaklaşmakta mutlak bir yaptırım gücüne sahip olamaz. Çünkü o, iç ve dış tesirler altında kalmak gibi bir tehlike taşır. Vicdan ancak, dinin rehberliğinde doğru ve yanlışı ayırt etmede tesirli olabilir. Mevlânâ'ya göre, *vicdanî anlayışı inkâr, duyguyu da inkâr*

demektir. Bu sebeple o, *'hürriyet ile vicdanî duygu'* arasındaki bağı açıkça şu beyitlerde ortaya koymaktadır:

"Vicdanî anlayış, duygu yerine kaimdir. Her ikisi de bir arktan akar. Onun için bu anlayışa yap, yapma diye emir etmek, nehiyde bulunmak, onunla maceralara girişmek, söyleşmek yerindedir. Yarın bunu, yahut onu yapayım demek ihtiyara delildir güzelim. Yaptığın kötülük yüzünden pişman olman da ihtiyarına delâlet eder, demek ki, kendi ihtiyarınla pişman oldun, doğru yolu buldun. Bütün Kur'an; emirdir, nehiydir, korkutmadır. Mermer taşa kim emir verir, bunu kim görmüştür."

"Kulda ihtiyar yoktur diye Allah'tan güya âciz ihtimalini gidermeye kalkıştın ama onu cahil, ahmak ve aptal yaptın. Kader yoktur, kul kendi ihtiyarı ile iş yapar demekte hiç olmazsa aciz yoktur, hatta olsa bile cahillik, âcizlikten beterdir." (Mevlânâ, 1974, V, 247-48). Görüldüğü gibi Mevlânâ, şuur verilerini inkâr eden Cebrî zihniyeti çok ağır bir şekilde eleştirmektedir. Zira, insanda hürriyetin yokluğu iddiası, insanın kendisini inkâr, varlığa ve hayata anlam katma gibi yüce ve erdemli bir sorumluluğu taşıma görevini gözden çıkarmakla eşdeğerdir.

Mevlânâ, insanın özgürlüğünü savunma davasında daha birçok psikolojik, bir başka ifade ile, şuurun verilerini örnek olarak sunar. Allah'a karşı pişmanlık ve utanma duygusu taşıma ve bu sebeple de tövbe ile O'na tekrar yönelme gibi tavırları, insanın eylemlerinde hür olduğuna en büyük delil getirir. Şu beyitlerde insanın eylemlerinde hür olmadığını iddia eden katı *Cebrî* zihniyete karşı insan hürriyetini savunma noktasında görüşlerini belirtir:

"Sen beytin tefsirini Kur'an'dan oku, Allah: *"Attığın zaman sen atmadın"*[3] dedi. Biz bir ok atarsak; atış, bizden değildir. Biz yayız, o yayla ok atan, Allah'tır. Bu 'cebir' değil, Cebbarlığın manasıdır. Cebbarlığı anış da, ancak Allah'a tazarru ve niyaz içindir. Bizim figanımız, muztar ve kudretsiz olduğumuzun delilidir. Yaptığımızdan utanmamız da elimizde ihtiyar olduğuna delildir. Hocaların, talebeleri eğitmesi niçin; fikir, neden tedbirlerden tedbirlere dönüyor?"

"Hangi bir işe meylin varsa o işte kendi kudretini apaçık görür durursun; Hangi işe meylin ve isteğin yoksa.. Bu Allah'tandır diye kendini *Cebrî* yaparsın! Peygamberler, dünya işinde Cebrîdirler, kâfirler de âhiret işinde. Peygamberlerin âhiret işinde ihtiyarları vardır, câhillerin de dünya işinde." (Mevlânâ, 1960, I, 49-51).

Mevlânâ'nın işaret ettiği gibi, elbette insan için mutlak bir hürriyet söz konusu değildir; insan ancak izafî bir hürriyete sahip olabilir. Bunun aksine, sınırsız bir hürriyetin varlığını kabul etmek, varlık kanunlarıyla çatıştığı gibi, hürriyeti de boğar. Önemli olan, dilediğimizi yapmakta serbest olduğumuz değil, dilediğimizi dilemekte serbest olup olmadığımızdır (Öztürk, 1998, 83).

Mevlânâ, insanda özgür iradenin varlığını, gündelik hayattan verdiği olgusal örneklerle kanıtlamaya devam eder.

"Bir sanatı seçmiş, kendine iş edinmişsin. Bu, bir ihtiyarım var, bir düşüncem var, demektir. Yoksa ey iş eri, neden sanatlar arasında o sanatı seçtin? Ama nefis, heva ve heves nöbeti geldi miydi sana yirmi er kuvveti gelir. Dostun, senin bir habbecik menfaatine mâni olsa, hemen savaş ihtiyarına sahip olur, onunla cenge kalkışırsın. Fakat nimetlere şükür etme nöbeti geldi mi ihtiyarın yoktur; taştan da aşağı bir hal alırsın. Nihayet cehennemde seni yakıyorum ama hoş gör, beni mazur tut diye özür getirir." (Mevlânâ, 1974, V, 251). Yine burada Mevlânâ, ironik bir dille *Cebrî* inancı benimseyen kimseleri kınar. Arkasından onları hürriyet konusunda uyanışa davet eder.

Mevlânâ, insanda hürriyetin varlığına delil getirdiği şuur hali olan pişmanlığı, başka bir mantıkî yorumla da ifade eder. Sanki bu pişmanlık Allah'ın kazasıdır. Bunun manası, insanın ihtiyarı içerisine girmiş bir takım başka etkenler vardır. Dolayısıyla şu vereceğimiz örneklerde Mevlânâ, nihâyetinde kaza ve kaderi Allah'a bağlayarak mu'tedil bir inanç örneği sergiler:

"Nihayet ondan usanır, pişman olursun ya.. Bu hal, evvel olsaydı hiç ona koşar mıydın? Şu halde ona girişelim, kaza ve kadere uygun olarak o işi görelim diye önce ondaki ayıbı, kusuru, bizden gizlemiştir. Kaza ve kader, hükmünü izhar edince göz açılır, pişmanlık gelir çatar! Bu pişmanlık da ayrı bir kaza ve kaderdir.. Bu pişmanlığı bırak da Allah'a tap!" (Mevlânâ, 1966, IV, 110).

Aynı şekilde Mevlânâ, cebir ile ihtiyar arasındaki farkı ortaya koymak için ikna edici açıklamasını şu örneklerle sürdürmeye devam ediyor:

"Titreme hastalığından dolayı titreyen bir el, bir de senin titrettiğin el.. Her iki hareketi de bil ki Allah yaratmıştır; fakat bu hareketi, onunla mukayeseye imkân yoktur. İhtiyarınla el oynatmadan dolayı pişman olabilirsin; fakat titreme hastalığına müptela bir adamın pişman olduğunu ne vakit gördün?" (Mevlânâ, 1960, I, 120). Böylece Mevlânâ, Ehl-i sünnet kelâmcılarının kabul ettiği gibi, insanda iki iradenin varlığını kabul eder. Bunlardan birisi, insanın iradesinin dışında olan zorunlu irade -ki buna örnek felçli kimsenin elidir- ikincisi ise, ihtiyarî/özgür iradedir. İnsanın kendi iradesiyle elini hareket ettirmesi gibi. Bunlardan ilki, hastalığın yol açtığı cebrî bir durumdur ki, insanın bunda bir sorumluluğu yoktur. İkincisi ise, insanın sorumluluğunda cereyan eden ihtiyarî halin bir sonucudur (Eş'arî, Lum'a, 1952, 41). Bu her iki hareket, cebrîlerin savunduğu zihniyetin dışında olduğuna Mevlânâ'nın işaret etmesi, oldukça öğretici bir durumdur.

Aslında, insanın eylemleriyle doğrudan ama, ihtiyar ve cebir olgusu ile de dolaylı bağlantılı olan huyları; değişimi kabul eden ve değişimi kabul etmeyen huylar şeklinde iki kısma ayırmak mümkündür. İnsan, yapısının gereği, değişimi kabul etmeyen işlerde mecburdur. Fakat, değişimi kabul eden işlerde ise, özgürdür. Mevlânâ bu hususu *"peygamberler; insan özgürdür"* derken, kafirler ise, *"insanın kâfir olması, tamamıyla önceden takdir edilmiştir"* demelerini kurguladığı diyaloglar şeklinde çok güzel anlatır ve kâfirlerin cebre dayalı bakış açılarının yanlışlığını getirdiği darb-ı mesellerle tasvir eder. İnanç seçiminde insanın özgürlüğünün olmadığını, önceden Allah'ın her şeyi belirlediğini iddia eden münkirlerin sözlerinden diyaloglar halinde bazı pasajlar aktarır:

"Allah bizim gönlümüzü kilitledi, kimse Allah'tan ileriye geçemez ki. Her şeyi düzüp koşan Allah, bizi de böyle düzdü koştu. Kimse bu dedikoduyla kaderimizi değiştiremez. Taşa istersen tam yüzyıl boyunca lâl olsana de.. Eskiye tam yüzyıl yenilen diye söyle dur. Toprağa yüzyıl su gibi arı duru ol desen, suya bal ol, süt kesil desen ne fayda!

"Gökleri ve göklerdeki şeyleri yaratan.. suyu, toprağı ve topraktakileri yaratan Allah." (Mevlânâ, 1965, III, 236).

Diğer taraftan Mevlânâ, sorumluluk yüklenmekten kaçınarak, önceden takdir edilmiş tezine sığınan bu zihniyete karşı, insanın sorumluluk yüklenebilmesi için özgür kılınması gerekir, mantığından hareketle, insanın eylemlerinde özgür olduğunu peygamberlerin diliyle cebrîlere şu şekilde cevaplar verir:

"Peygamberler dediler ki: "Evet, Allah, çekinip kurtulmaya imkan bulunmayan sıfatlar yaratmıştır. Fakat ârızî sıfatlar da yarattı ki onları terk etmek mümkündür; herkesin nefretini kazanan kişi, o sıfatları terk eder, huylarından vazgeçerse herkesin sevgisini kazanır, herkes ondan razı olur. Taşa altın ol demek beyhûdedir ama bakıra altın ol dersen yeri var; bakır, pekâlâ altın olabilir. Kuma toprak ol dersen âcizdir, toprak olamaz. Fakat toprağa balçık ol desen bu söz yerindedir, toprak, balçık olabilir." (Mevlânâ, 1965, III, 235-36).

Mevlânâ'nın beyitlerinde geçen bu diyaloglardan anladığımız kadarı ile, insanın özgürlüğünü savunan peygamberler, her bir varlığın ve huyların değişimi kabul etmeyeceğini, ama, insanda var olan hastalıkların tedaviyi kabul edebileceğini dile getirmişlerdir. İman ve küfür meselesi de buna benzer. İnsan, inanç seçiminde mazeret üretmemelidir. Allah, yaratılışın mayasına inanç seçimi kabiliyet ve yeteneğini koymuştur. İnsan, yeteneğini geliştirerek doğruyu her zaman yakalama imkân ve fırsatına sahiptir.

Genel manada sûfiler, mutlak bir 'ihtiyar' düşüncesi taraftarı değillerdir. Bu, *cebr-i mutavassıt* olarak nitelendirilen Eş'arî kelâmcıların insanın eylemlerinde hür olup olmadıklarını tanımlamak için kullandıkları; *"insan, muhtar sûretinde muzdardır"* ifadelerine çok benzer. Belki de bundan dolayı sûfiler, Allah'a doğru ilerleyişte (seyr-i illallah) her iki durumun yaşanabildiğine işaret etmek için *'cebir'* olgusunu; *avâmın cebri* ve *havâsın cebri* şeklinde ikiye ayırma gereği duymuşlardır. Manevî olgunlaşma faaliyetinde bulunan kişi, manevî yolculuğunda her iki durumla da karşılaşmaktadır. Artık *'fenâfillâh'* makamına eriştikten sonra, onda *'ihtiyar'* kalmaz. Bu aşamadan sonra, vahdet-i vücut doktrinine göre, onun varlığı, Hakk'ın varlığında kaybolmuştur (bir nevi aynîleşmiştir). Bunu bir damlanın denize katılması gibi misallendirebiliriz. İşte buna sûfilerin dilinde *havâssın cebri* ismi verilir (Şitâ, 1997, V, 13).

Mevlânâ, sûfilerin, *'seçkinlerin cebri'* dediği kavramın açılımını şöyle yapar:

"Cebir meselesi, aşkımı ihtiyarsız bir hale getirdi, sabrımı elden aldı. Âşık olmayansa cebri hapsetti, onu inkâr, yahut takyit eyledi. Halbuki bu, Hak'la beraberlik ve birliktir, cebir değil.. Bu, ayın tecellisidir, bulut değil. Cebir bile olsa herkesin bildiği cebir; yalnız kendi menfaatini gözeten nefs-i emmârenin cebri değildir. Ey oğul! Allah, kimlerin gönül gözlerini açtıysa bu cebri onlar anlar. Gayb ve istikbâl onlara apaçık görünmektedir. Maziyi anış onlarca değersiz bir şeydir. Onların ihtiyarı da başka türlüdür, cebri de. Yağmur damlaları, sedeflerin içinde inci olur. Sedeften dışarıda küçük, büyük damlalar var, sedefin içindeyse küçük, büyük inciler." (Mevlânâ, 1960, I, 117-118).

Kendisinde 'ihtiyar'ın varlığını idrak etmeyen insan, idraksizdir. Halbuki 'ihtiyar' hayvanlarda daha azdır. Zira onlar, akıl taşımamalarına rağmen, hisleriyle hareket ederek, yaşamlarını sürdürürler. Özlerine konan bu hisle; kendilerine zarar ve fayda verecek şeyleri algılarlar ve buna göre tavır takınırlar. Kur'an'a göre, her bir canlıya Allah kendisine özgü yaratılış özelliği vermiştir (Taha 20/50). Bu ilâhî yasanın bir gereği olarak yeni doğan bir yavruya memeyi tutmasını, civcive yumurtadan çıkar çıkmaz taneleri toplamasını, arıya altıgen şeklinde yuvasını yapmasını vb. gibi her canlıya en uygun şartı Allah ilham etmiştir (Gazzâli, 1409, 71).

Mevlânâ, mutlak anlamda inderminist ve determinist yaklaşımları eleştirir. İndeterminist yaklaşımları ise daha çok eleştirir. Ona göre, insanda özgür iradenin varoluşunun başında, sevilen ya da sevilmeyen tutum ve davranışlar karşısında verilen öfke ya da sevgi tepkileri gelir. Hayvanlar bile, ister adına içgüdü, sevk-i tabi, isterse ilham diyelim, 'ihtiyar'larının gereğine göre davranırlar, duyguyu yaşam biçimleriyle tezahür ettirirler. Mevlânâ bu hususu, biraz da insanı kör bir fatalizm içerisinde değerlendiren indeterministleri eleştirmek için *'deveci ve deve'* metaforuyla anlatır:

"Deveci, bir deveyi dövse o deve, dövene kasteder. Devecinin değneğine kızmaz. Görüyorsun ya, deve bile ihtiyardan bir kokuya sahiptir. Yine böylece bir köpeğe taş atsan iki büklüm olur da sana saldırır. Hatta seni bırakıp o taşı yakalarsa, ısırırsa o da yine sana olan kızgınlığındandır. Çünkü sen ondan uzaktasın, sana el atamıyor, onu ısırıyor. Hayvanî olan akıl bile, ihtiyarı biliyor. Artık sen ey insanî akıl, utan da ihtiyar yoktur deme." (Mevlânâ, 1974, V, 249-50).

Mevlânâ'ya göre, *'cebir'* ilâhî yasaya uygun bir şekilde devam ettiği sürece onaylanır. Burada bireysel bir *'ihtiyar'*lık söz konusudur, her şey önceden olmuş-bitmiş değildir. Örneğin, şerîatın geneli değişiklik kabul etmez. Fakat muhtevâsında değişikliği kabul eden, yani hür bir şekilde içtihadı onaylayan hususlar vardır. Çünkü yorumlarıyla güncelleşmeyen bir din, sorunları çözemediği gibi, bizatihi kendisi sorun haline gelebilir. Dinde temel inanç esasları değişmez. Zira dinin tabiatı, aynı şekil üzeredir. Bu yön, irfan ehlinin dilinde; *"zaman-mekan sınırlarının dışında"*; dinler tarihinin dilinde ise, *"önceden belirlenmiş ve cebrîdir"* ifadesiyle açıklanır. Burada kastedilen ifadeler, dinin değişmeyen sâbiteleriyle ilgilidir. Zira, herhangi bir şahsın, özgürlüğü için dinde böyle bir manevî ve ilmî yapıya ihtiyaç vardır. Dinde zâhirinden ne kastedildiği açıkça anlaşılan hükümler, her bir amel için karşılık bulacak şekilden ebediyete kadar devam edecek süreç gözetilerek tek bir defada takdir kalemiyle yazılmıştır. Dinin sâbiteleriyle ilgili hususlarda hangi asırda yaşanılırsa yaşanılsın, bir değişme düşünülemez. Hak ve bâtıl bilgisel manada bütün yönleriyle açıklandıktan sonra, eğer insan özgür iradesiyle sapık yolları tercih ederse, artık ezelî irade acımadan hükmünü verir. Zira, sapık yol, yanlış yola götürecektir. Hak ve bâtıl, ilâhî yasaya itaat edici kılınmıştır. İlâhî terazi, zerreyi tartar. İnsanın sorumlu tutulması, özgürlüğüyle alâkalıdır. Dünya hayatında özgür olarak yaptığı bütün davranışlarından hesaba çekilecektir (Şitâ, 1997, V, 16).

Mevlânâ, *"Kalem kurudu"* (Ahmed b. Hanbel, 1992, I, 293) rivâyetini, yukarıdaki manaya uygun düşecek şekilde yorumlar. *"Kalem olacak olan şeyleri yazdı"* demek, kalemin mürekkebi kurudu, ibadetle günah, emin oluşla hırsızlık, şükürle nankörlük bir değildir. İşte bunları yazdı da kurudu, demektir" (Mevlânâ, 1974, V, 256). Mevlânâ, *"kalemler kaldırıldı, sayfalar dürüldü"* ifadesinden fatalist bir yorumdan ziyade, dinî ve ahlâkî düzlemde iyi ve kötü kategorisine giren ilkelerin belirlenmişliğini anlar. Böylece o, âlemde bir düzenin ve nizamın varlığını açıklamış olur. İnsana düşen görev, tasarruflarını yerine getirmede bu nizamı gözetmektir. Mevlânâ, halk dilinde, *alın*

yazısı anlamında cebrî inancı destekleyecek bir yorumdan kaçınır. Çünkü, eğer inanç seçimi konularında önceden belirlenmişlik inancına dayalı bir yorumlamaya gidilirse, ilâhî teklifin bir anlamı kalmaz. Dolayısıyla Mevlânâ, *"kalem kurudu"* rivâyetine, insanın ihtiyarı noktasında liberal bir yorum getirir:

"Zulmedersen kötüsün, gerisin geriye gittin. Kalem bunu yazdı ve mürekkebi kurudu. Adalette bulunursan saadete erersin, kalem bunu yazdı, mürekkebi bile kurudu. Elinle hırsızlık edersen cezanı çekersin. Kalem yazdı, mürekkebi bile kurudu. Şarap içersen sarhoş olursun. Kalem yazdı, mürekkebi bile kurudu.

"Kalem kurudu" sözünün manası, benim yanımda adâletle sitem bir değildir Ben, hayırla şerrin arasına bir fark koydum. Kötüyle daha kötüyü de ayırdım demektir." (Mevlânâ, 1974, V, 257).

Mevlânâ, gerçek özgürlüğü Allah'a esarette bulur. Mesnevî'de bir başka yerde avamın cebrini mahkûm etme düşüncesine tekrar döner:

"Zaman zaman sana gelip çatan dertler, senin eylemlerinden dolayıdır. İşte "kalem yazdı, mürekkebi bile kurudu"nun manası budur. Bizim âdetimiz değişmez, doğru yolu gösteririz. İyiliğe karşılık iyilik, kötülüğe karşılık da kötülük demektir." (Mevlânâ, 1974, V, 261). O halde insan metafizikî kötülük karşısında sızlanmamalıdır. Bu tamamıyla kendi eylemleri sonucudur. İnsan psikolojisinde çoğu zaman şu düşünce vardır. İnsan, başarılarının, gerçekleştirdiği iyiliklerin kaynağını kendisinde bulur. Ama, başarısızlıklarına ve kötülüklerine pek sahip çıkmaz. Onları, bir günah keçisi icat ederek birilerine yüklemek ister. Bu fertler için olduğu kadar, toplumlar için de böyledir. Determinizmin, makul sınırı aşmış kaderciliğin, fatalizmin hakim olduğu dönemler, genellikle problemin üstesinden yiğitçe gelinemeyen dönemlerdir. Nitekim İslâm dünyasında Peygamber'in kurduğu sağlam nizam sarsılmaya, siyasî ihtiraslar kükremeye, medeniyetin yerini câhiliyet almaya başlayınca, akıl dışı ölçülere varan *kadercilik anlayışı* ümmetin hayatında kök salmaya başladı. Mekke'den Medine'ye hicret ederek dünyanın gidişini değiştiren insanların torunları veya takipçileri, kurtuluşu mücadelede, mücâhedede değil, başkalarını suçlamada, *mehdilerin* gelmesini beklemede buldular (Aydın, 2000, 96).

Halbuki, Mevlânâ'nın da dediği gibi, *"sorumlu insan"* anlayışına sahip olan bir inancın bireyleri, başkalarından değil, Allah'a ve içinde yaşadığı halkına her an hesap vermeyi öneren bir dindarlıktan yana tavır koymalıdırlar. İşte bu inanç doğrultusunda insanın eylemlerinde hür olduğunu dile getiren Mevlânâ, hak ve bâtıl ehlini bütün zamanlarda değişmez ilâhî yasaya uymaya çağırır. İnsanın ihtiyar kudreti, bu nizama meydan okuyarak değil, onun içinde ve ona uyarak tasarrufta bulunur (Aydın, 2000, 103). İlâhî takdirin hükmü, sorumsuzca cereyan etmez. Eğer insanın içinde 'ihtiyar' olmasaydı, insan iyiliği ve kötülüğü dileme eğilimlerini belirtemezdi. Tekrar şuur hallerinin bir yansıması olan verilere dönen Mevlânâ, *'seçme özgürlüğü'*nün insanın içinde varolduğunu şöyle dile getirir:

"İhtiyar, senin içindedir. O, bir Yusuf görmedikçe elini uzatmaz. İhtiyar ve dilek, nefistedir. Dilediği şeyin yüzünü görür de ondan sonra kol kanat açar. Köpek uyumuş ama ihtiyarı kayboldu sanma. İşkembeyi gördü mü kuyruğunu sallamaya başlar. At da arpa gördü mü kişnemeye koyulur; kedi de etin oynadığını görünce miyavlamaya başlar. İhtiyarın harekete gelmesine sebep, görüştür, ateşten kıvılcım çıkaranın körük olduğu gibi. Şu halde ihtiyarın, İblis gibi seni oynatır. Sana vasıtalık eder, vis'in selâmını, haberini getirir. Dilediği bir şeyi adama gösterdi mi, uyumuş olan ihtiyar, derhal gözünü açar. Melekler de Şeytanın inadına gönlüne feryatlar salar. Bu suretle hayra olan ihtiyarını harekete getirmek ister. Çünkü bu göstermeden önce sende şu iki huy da uykudadır. Şu halde ihtiyar damarlarını harekete getirmek için melek de sana yapılacak şeyleri gösterir, şeytan da" (Mevlânâ, 1974, V, 244).

Mevlânâ bu ifadelerinde bir defa daha insanın Kelâmî bir bakış açısıyla söylemek gerekirse, özgür yaratıldığını vurguluyor. Nihayetinde insanın doğru yolu bulmasında iyiliğin sembolü *melek* ve insanın sapmasında kötülüğün sembolü *şeytan* mutlak bir tasarruf yetkisine sahip değildir. Her ikisi de insanın ihtiyarını harekete geçirmede teklifte bulunuyor. Burada karar, insana aittir. Çünkü, sorumluluk yüklenmek bunu gerektirir. Öyleyse, insan üzerinde şeytanın saptırıcılığı mutlak değil, ârızidir. Şeytan, mü'minin imanını kahren ve cebren soyar, alır demek uygun değildir. Fakat insan kendi arzusu ile imanını terk eder-

se, o takdirde şeytan müminin kalbindeki imanı söker alır (Ebu'l-Müntehâ, 1984, 27). Burada sorumluluk tamamen insana aittir. İnsan nefsine ve şeytana muhalefet ettiği sürece başarılı olacaktır.

O halde insan, iki seçenek arasında kararsız olmamalıdır; her iki seçenekten birini diğerinden doğru bir şekilde ayırt edebilecek yapısal donanıma sahiptir. İnsan, iki seçenek arasında düşündüğü zaman, akla ve dine en yatkın olan sonucun seçimini belirleyebilir. İşte ayırt edici bu zaman aralığı, yani karar verme anı, ihtiyar öncesidir. İnsan doğal olarak, evrensel değerler temelinde hayırlı olanı tercih etme yerine, ihtiyarına bağlı olarak kötülük tarafını seçmişse, müeyyide plânında sonuçlarına katlanacaktır. Çünkü Allah, kötülüğü hür iradesiyle tercih edeni cezalandıracağını ve iyiliği özgür iradesiyle seçeni de ödüllendireceğini vaat etmiştir (el-Zilzal, 99/7-8). İşte Mevlânâ, insanın eylemlerinde özgürlüğünü inkâr eden Cebrî'ye cevap verme sadedinde, insanın eylemlerinde hür olduğunu ispat, emir ve nehyin doğruluğu, cebrînin getirdiği özrün hiç bir şeriat ve dinde makbul olmayışı ve onu yaptığı işin cezasından kurtaramayacağını, nitekim Cebrî İblis'in *"Rabbim, beni sen azdırdın"* sözünün de kabul edilmeyeceğini çok güzel bir şekilde dile getirir:

"Bir hırsız, şahneye dedi ki: Efendim, yaptığım iş, Tanrı'nın takdiri. Şahne dedi ki: A iki gözümün nûru! Benim yaptığım cezalandırma da Tanrı'nın takdiri." (Mevlânâ, 1974, V, 250). Bu mısralardan şunu çıkarıyoruz. Eğer, kötülükte cebir mümkünse, bu kötülüğe cezalandırmada cebirle mukabele etmek de mümkündür. Dolayısıyla Mevlânâ, İslâm toplumlarında gerek sivil vatandaş ve gerekse yönetici konumunda bulunan insanların her zaman hesap verebilme onuruna sahip bir zihniyetin oluşumu için Cebrî anlayışlarla daima fikir düzeyinde mücadele vermiştir. Mevlânâ, hiçbir zaman Allah-insan ilişkileri bağlamında insanın ihtiyarını, Allah'ın ihtiyarı dışında değerlendirmemiştir. Elbette, her şeyi yaratan Allah'tır. İnsan, hangi eylemde bulunursa, Allah onu, onda yaratır. Allah'ın hoşnutluğu, hayırdadır, şerde değil. Buna rağmen O, kullarının tercihine müdahale etmez. Kararı, insana bırakır. Çünkü, insan yaptıklarından sorumlu tutulacaktır. Mevlânâ'ya göre, insanların ihtiyarını Allah'ın ihtiyarı var etmiştir. Dolayısıyla, insanın ihtiyarı, Allah'ın ihtiyarı karşısında bir cüz'dür. Mevlânâ, *'benim küfrüm Allah'ın dilemesiyledir'* diyen bir Cebrî'ye, 'sorumluluğunu hatırlatma noktasında, senin küfrü tercihinde kendi özgür iradenin de payı vardır. Çünkü sen istemedikçe, kâfir olamazsın' demek suretiyle İlâhî irade karşısında insan iradesinin yok edilmediğini anlatmış olmaktadır (Mevlânâ, 1974, V, 252-53).

Bir başka yerde Mevlânâ, *"küfür, Allah'ın takdiriyledir, hükmüyle değil"* (Mevlânâ, 1974, III, 110) demek suretiyle, insandan irade hürriyetini soyutlayan zihniyetlere cevap verir. Buradaki *'takdir'* ifadesini cebir içerisinde değerlendirmemek gerekir. Takdir, kulun isteği doğrultusunda eylemlerinin Allah tarafından yaratılmasıdır. Hiçbir zaman Mevlânâ, inanç konularında Allah'ın takdirini, insanın eylem ve yönelişlerinden bağımsız görmüyor. Yani, Allah'ın küfre rızası yoktur, ama insan buna rağmen küfrü seçerse, Allah da onu insanda yaratır. Burada Allah'ın kazası, insanın muradıyla örtüşüyor. Bir nevi, Allah'ın bilmesi, insanın eylemlerine tesirde bulunmuyor. İnsanın ihtiyarî/kesbî iradesine bağlı olarak, eğilim ve yönelişleri doğrultusunda Allah'ın ilmi, *yaratmak* manasında tecelli ediyor.

"Küfür, Allah'ın takdiriyledir, hükmüyle değil", diyen Mevlânâ, insan iradesi konusunda Re'y okulunun temsilcisi mütekellim *Ebû Hanîfe* (ö. 150/767) gibi düşünüyor. Bu konuda Ebû Hanîfe, *el-Fıkhu'l-Ekber* adlı eserinde: "Allah'ın Levh-i Mahfuz'daki yazısı, hüküm olarak değil, vasıf olarak yazılıdır" demektedir (Ebû Hanîfe, 1981, 59). Bu metnin yorumu şöyledir: "Her şey Levh-i Mahfuz'da vasıfları ile yazılmıştır: Güzel-çirkin, uzun-kısa, küçük-büyük, az-çok, ağır-hafif, soğuk-sıcak, yaş-kuru, evsaf ve ahvâle dair yazamadığımız daha neler varsa yazılmıştır. Bir şey yazılırken, mücerret netice olarak yazılmamış, bunların sebepleri ve vasıfları belirtilmiştir. Meselâ, Zeyd mü'min, Ömer de kâfir diye yazılmamıştır. Eğer böyle yazılmış olsaydı, birincinin mutlaka mü'min, ikinci şahsın da mutlaka kâfir olması gerekirdi. Halbuki, insanların mü'min veya kâfir olmaları, onların özgür/ihtiyarî iradelerine bağlı kılınmıştır. Bunun için Zeyd'in kendi ihtiyarı/seçimi ile mü'min olacağı belirtilerek cebir ortadan kaldırılmıştır." (Ebu'l-Müntehâ, 1984, 11). Kuşkusuz bu yorum, insandan irade hürriyetini çekip-çıkaran Cebrî taraftarlarına bir reddiye anlamı taşır.

İnsanın yüceliği, irade hürriyetine sahip oluşuyladır. Mevlânâ'ya göre, insanın seçimini etkileyen pek çok psikolojik duygudan daha etkili iki duygu vardır ki, bunlar; kuşku ve korkudur. Birey, manevî ve ahlâkî tekâmül yolunda sağlam bir irade ile Allah'a yönelirse, kötülüğün üstesinden gelebilir ve bu iki engeli kolaylıkla aşabilir. Allah'ın ilâhî lütfu kulun imdadına yetişecektir. (Mevlânâ, 1974, VI, 18-19.).

Mevlânâ, hiç kuşkusuz, Allah'ın fiillerinde bir hikmetin varolduğunu kabul eder. Allah'ın mutlak muhtar oluşu, insanın nispi muhtariyetini gölgelemez, ya da insanın özgürlük alanını bütünüyle sınırlandırmaz. Bir başka ifade ile, İlâhi ihtiyar, insanın ihtiyarını söküp çıkarmaz. Allah'ın, varlığı bütün yönleriyle kuşatmış olması, insanın hür iradesini ortadan kaldırmaz. Aksine, Allah'ın ihtiyarı, meşîetinin üzerinde cereyan etmesi için bir başka varlığın ihtiyarını gerektirir (Şitâ, 1997, V, 25). Örneğin, varlıklı olmayandan *'zâhidlik'* istenmez. Çünkü zâhidlik, mülkiyetle anlaşılır. Düşman yoksa, *'savaş imkânı'* yoktur. Şehvet yoksa, *'ondan kaçınma'* emrinin bir anlamı yoktur. Varlıklı değilsen, *'infak edin'* emri muhaldir (Mevlânâ, 1974, V, 50-51). O halde Allah'ın İlâhî teklife dayalı meşîeti, kulun ihtiyarı üzerinedir. Allah, güç yetiremeyeceği şeyleri kullarına teklif etmez.

Mevlânâ, *cebir*, *ihtiyar* ve *kader* kavramları üzerinde ısrarla durur. Akıl bakımından cebir düşüncesine sahip olmanın, kadere inanmamaktan daha rezilce bir iş olduğunu söyler. Çünkü, kendi ihtiyar duygusunu inkâr eden Cebrî'den, kader yoktur, insan eylemlerinin yaratıcısıdır diyen bir kimse, daha uygun davranmıştır, hiç olmazsa duyguyu inkâr etmemektedir. Mevlânâ, Cebrî ve Kaderî olanın konumlarını açıklamayı sürdürür. Kaderi inkâr eden, hiç olmazsa, duman vardır, ama ateş yoktur der. Cebrî ise, ateşi görür de inadına ateş yoktur, der. Ateş eteğini tutuşturur da yine de ateşin varlığını inkâr eder. Mevlânâ'ya göre, cebir davası, Sofistliktir. Onun için Allah'ı inkâr edişten beterdir. Hiç olmazsa Allah'ı inkâr eden, âlem vardır, der. Aksine, Cebrî ise, âlemin varlığını inkâr eder. Yapılan işler, irademizle değildir, deyip durur (Mevlânâ, 1974, V, 246-47).

Ayrıca Mevlânâ, *"insan rüzgarın önünde yaprak gibidir"*, *"her şey önceden belirlenmiştir"* düşüncesine sahip olan Cebrî'lerin, *"Allah, ne dilediyse o oldu"* dinî argümanlarını, en ağır bir şekilde eleştirir. Olaya, *süreç felsefesi* açısından yaklaşan Mevlânâ, hadîsteki, *"kâne/oldu"* fiili, zaman bakımından mazidir, ama Allah işinde geçmiş gelecek yoktur, ifadesiyle, zamanın izâfi oluşuna dikkatleri çeker, bu hadîsin insanı tembelliğe değil, çalışmaya motive ettiğini söyler (Mevlânâ, 1974, V, 254-55).

CEBİR, İHTİYAR VE TEVEKKÜL İLİŞKİSİ

İnsan eylemleri bağlamında cebir ve ihtiyar sorunuyla irtibatla çok önemli bir diğer sorun da 'kesb' ve 'tevekkül' sorunudur. Mevlânâ sebep-sonuç ilişkilerinden arındırılmış bir tevekkül anlayışını mahkum eder. İnsan, kader değil, kazâ cihetiyle ilgilenmelidir. Bu insanın kaza duvarına başını vurması gibi bir şeydir. Çünkü, çaba, çalışma ve gayret gösterme, insan kudretinin bir parçasıdır. Mevlânâ, kaza ve kaderle pençeleşmek, mücâhede sayılmaz. Çünkü bizi pençeleştiren, savaştıran da kaza ve kaderdir, demek suretiyle insanın sorumluluktan kaçamayacağını dillendirir (Mevlânâ, 1960, I, 79). Mevlânâ felsefesinde ümitsizlik ve kötümserliğe yer yoktur. O, "bir kimse, iman ve itaat yolunda yürüyüp de bir an bile ziyan etmişse kâfirim" sözüyle insana umut kapılarını açar ve rûhun sonsuzluğuna inşirah üfürür. Bu, ufku genişliğin bir alâmetidir. Hatta o, dünya hayatına kötümser bakanları kınar. Dünyayı, Allah'a karşı *ilgisizlik* olarak tanımlar. Kumaş, para, ölçüp tartmak ve kadın dünya değildir, aksine dünya Allah'tan ilgiyi kesmektir, şeklinde çok güzel bir dünya tasavvuru ortaya koyar. Yine o, 'din-dünyâ' ilişkisini, *"deniz-gemi"* metaforuyla anlatır. Nasıl ki, geminin su üzerinde olması geminin yürümesine yardımcı oluyorsa, Allah'la ilgiyi kesmemek üzerine kurulu bir dünya anlayışı da dinin ayakta durmasına yardımcı olacaktır (Mevlânâ, 1974, I, 79). Mevlânâ düşüncesinde, terk-i dünyâ yok, dünya kurma vardır. Onun en nadide eserleri arasında yer alan Mesnevî'nin özünü, insanın eğitilmesi, cebir ve terk-i dünyâ anlayışlarıyla mücadele etmek oluşturur, diyebiliriz. Mesnevî gibi bu kadim kültürümüzü yeniden dikkatli bir şekilde okursak, mu'tedil,

özgürlükçü bir düşünce yapısının ortaya konmaya çalışıldığına tanık oluruz.

Mevlânâ, Mesnevî adlı muhalled eserinde miskinliği mahkum eder ve insanın, toplumsal hayatta başkalarına muhtaç olmaksızın üreterek kendi ayakları üzerinde durması gerektiğine sık sık değinir. Dünyasız yaşanmaz. Âhiret de burada kazanılacaktır. Bu sebeple Mevlânâ, tedbirsiz tevekkül edebiyatı yapan sûfilere içeriden eleştiriler yöneltir. Mevlânâ, toplum içerisinde yaşanması gereken rasyonel ahlâktan yanadır. Yoksa, ahlâkî ve manevî açıdan olgunlaşmak adına toplumdan koparak, râhipler gibi ıssız dağ başlarında yaşama anlayışına karşıdır. O, Mesnevî'de, Allah'a tevekkülü, sebeplere sarılmayı terk etmek manasında yorumlayan ve toplumdan koparak bir dağ eteğine giden dervişin hikâyesini anlatır. Yazgıcı bu tevekkül anlayışının yanlışlığını ve özgürlükçü tevekkül anlayışının gerçek İslâmî anlayış olduğunu ortaya koyucu öykülere yer verir (Mevlânâ, 1974, V, 198-99).

İRADE HÜRRİYETİ BAĞLAMINDA KÖTÜLÜK SORUNU

Mevlânâ, hürriyet bağlamında kötülük sorununa da değinir. Mevlânâ'ya göre kötülük, sübjektif bir değerlendirmedir. Eşyada aslolan ibâhadır. Varlıkta iyi ve kötü diye bir şey yoktur. Ancak, bazı kimseler nezdinde eşya iyi ve kötü şeklinde bir değer yargısına sahiptir. İyi ve kötü gibi değer yargıları, insanın kişisel kaprislerine ve ihtiyaçlarına, öte yandan düşünce, bilgi ve kültürel düzeyine göre değişir. Dolayısıyla kötülüğün bir gerçek olduğunu kabul eden Mevlânâ'ya göre bu dünyada mutlak olarak kötü bir şey yoktur. Kötülük izâfidir, özneldir. Buna göre, şuna göre değişir. Örneğin, yılanın zehri kendisi için hayattır, insan içinse ölümdür. Yine Zeyd, birine göre iyidir, bir başkasına göre kötüdür. *"Öyle şeyler oluverir ki, siz, onlardan hoşlanmazsınız, halbuki o, sizin için hayırlıdır"* (bk. el-Bakara, 2/216; en-Nisâ, 4/19) âyetine vurgu yapan Mevlânâ, kötülüğü *Gazzâli* (ö. 505/1111) gibi kılık değiştirmiş iyilikler (Gazzâli, 1409, 40) şeklinde değerlendirir. Kötümserlikten zîyade iyimserlik tarafı ile ilgilenir (Mevlânâ, 1974, IV, 4-6). Nitekim, Gazzâli'ye göre, *her şer gibi görülenin zımnında hayır vardır.* Acı ve ıstıraplar, nihâi iyiliğimiz için tahammül etmemiz gereken tedaviler gibidir. Dünyadaki acı ve ıstıraplar da insanların daha büyük iyiliklere ulaşmaları açısından gerekli olan kılık değiştirmiş iyiliklerdir (Gazzâli, 1409, 40). Ama yine de Mevlânâ, kötülükler karşısında *"pes etmeye, ne yapayım bu benim kaderimdir"* gibi yaklaşımlara karşıdır. O, her ne olursa olsun, kötülüklerle mücadele edilmesi taraftarıdır. Yüce Allah diyor Mevlânâ; sıcağı, soğuğu, zahmeti, derdi bedenlerimize havale etmiştir. Bütün bunlar; korku, açlık, malların azlığı, bedenimizin hastalığı, hepsi can nakdinin meydana çıkması içindir. Vaatlerle tehditler, iyi ve kötüyü ayırt etmek içindir (Mevlânâ, 1974, II, 227). Bu sebeple Mevlânâ'ya göre, kötülükler karşısında olgun mü'minin pozisyonu, sopa yiyen porsuğun durumu gibi olmalıdır. Nasıl ki, sopa yiyen bir porsuk, dövüldükçe okları daha çok sertleşir ve mukavemet etmede kuvvet kazanırsa, mü'min de zahmetler ve meşakkatler karşısında direniş gücünü daha da artırmalı ve metanetini korumalıdır (Mevlânâ, 1966, IV, 8-9).

Mevlânâ, *'bilgi'* meselesine de iyi ve kötü değer yargıları açısından yaklaşır. Ontolojik manada bilgi, bizzat hayır değildir. Eğer bilgi, rûhun hizmeti için üretilmişse iyi, toplumu baskı altına almak ve yaratıklara zarar vermek için üretilmişse kötüdür. Mevlânâ, gönlünü kötülüklerden arıtmış, insanlığın yararına hizmet için ilim üreten kimseleri takdir eder. Gönül ehlinin ilimleri, kendilerini taşır, ten ehlinin ilimleri ise kendilerine yüktür, der ve şöyle devam eder. Gönle vuran, adamı gönül ehli yapan ilim; insana fayda verir. Yalnız tene tesir eden, insana mal olmayan ilim yükten ibarettir (Mevlânâ, 1974, I, 275-76).

SONUÇ

Mevlânâ'da irade hürriyeti, sadece insanda bulunan bir vasıf değil, yaratılış evreninde insana verilen İlâhi bir lütuftur. Hayatını anlamlandırabilmesi için insanın irade hürriyetine sahip olması gerekir. Çünkü insanı diğer varlıklardan ayıran temel özellik; *bilen* ve bilgisi nispetinde *ahlâkî* açıdan sorumluluk yüklenen bir varlık olmasıdır.

Mevlânâ insan hürriyetini, *Mesnevî* adlı eserinde; *cebir*, *ihtiyar* ve *kader* kavramları çerçevesinde tartışır. O, İslâm düşünce tarihinde, kaza-kader bağlamında değerlendirilen hürriyet tartışmalarının yönünü değiştirerek bu mefhûma; manevî ve

ahlâkî alanda insanın tekâmülüne hizmet edecek bir *üretkenlik* anlamı kazandırmıştır. Mevlânâ'ya göre hürriyet, irfanî bir terimle *'zevk'*tir. İnsan gerçek hürriyeti, Allah'tan başka, kendisine egemen olabilecek her şeyi bertaraf ettikten sonra elde eder. O, manevî verimlilik alanıyla sınırlandırdığı hürriyet kavramının içini; kötülüklerle mücadele azmi ve ahlâkî-rûhi hayatı zenginleştirme davası olarak doldurmuştur. Mevlânâ'nın düşünce dünyasında kısaca hürriyet; Allah'ın dışında her şeyden müstağni olmaktır, şeklinde tanımlanabilir.

Hiç kuşkusuz insan, tepkide bulunan bir varlıktır. Hürriyet zevkini tatmış olan insan, ancak bunu yapabilir. Bu sebeple Mevlânâ, mutlak hürriyetten yana değildir. O, nispî bir hürriyeti savunur. Mevlânâ, içinde yaşadığı toplumun düşünce sorunlarından bigâne değildir. Çünkü aydın sorumluluğu da bunu gerektirir. Bundan dolayı, İslâm tefekkür tarihinde hızı hiç kesilmemiş olan hürriyet tartışmaları, onun yaşadığı çağın da yegâne sorunu olmuştur. Mevlânâ, Kur'an'ın rûhuyla bağdaşmadığını gördüğü, insanın bütün eylemlerinde hür olduğunu savunan katı determinist Mu'tezile Kelâm ekolü ve katı indeterminist bir çizgi izleyerek hürriyet fikrini inkâr eden Cebrî inanç mensuplarıyla kıyasıya fikrî plânda mücâdele vermiştir. Özellikle o, Cebrî akîdeye mensup olanların düşünce yanlışlıklarını düzeltme noktası üzerinde daha çok durmuş; psikolojik ve kelâmî delilleri kullanarak onları ikna etme yol ve yöntemini seçmiştir. Bu alanda Mevlânâ'nın izlediği orta yolun, sorunu çözümleme ve açıklığa kavuşturma bakımından akla ve Kur'an'ın rûhuna en uygun bir yol olduğunu söyleyebiliriz..

NOTLAR:

[1] el-A'raf, 7/230.

[2] "(Şeytan): Öyle ise dedi: Beni azdırmana karşılık yemin ederim ki ben de onları saptırmak için herhalde senin doğru yoluna oturacağım' dedi" el-A'raf, 7/16. Ayrıca bk. el-Hicr, 15/39.

[3] el-Enfâl, 8/17.

KAYNAKÇA

AHMED B. HANBEL, 1992, *Müsned*, İstanbul.

AYDIN Mehmet, 2000, *İslâm Felsefesi Yazıları*, Ufuk Kitapları, İstanbul.

CÜRCÂNÎ S. Şerîf, 1987, *et-Ta'rîfât*, Alemu'l-Kutüb, Beyrut.

EBÛ HANÎFE, 1981, *"el-Fıkhu'l-Ekber"*, (İmam-ı Azam'ın Beş Eseri içinde), Çev.: Mustafa Öz, Kalem Yayıncılık, İstanbul.

EBU'L-MÜNTEHÂ, 1984, *Şerhu'l-Fıkhu'l-Ekber*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul.

EŞ'ARÎ Ebu'l-Hasen, 1952, *Kitâbu'l-Lum'a*, Matbaatü'l-Katolikiyye, Beyrut.

GAZNEVÎ Senâî, 1995, *Hadîkatü'l-Hakîka ve Şerîatü't-Tarîka*, (Arapça'ya Çev. İ. Ed-Dusûkî, Şita), Kahire.

GAZZÂLÎ Ebû Hâmid Muhammed, 1409, *el-Maksadu'l-Esnî fi Şerhi Esmâillâhi'l-Husnâ*, Matbaatü't-Tekaddüm, Kahire.

İSFEHÂNÎ Râgıb, 1986, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'an*, Kahraman Yayınları, İstanbul.

KUŞEYRÎ Abdülkerîm, 1980, *Risâle-i Kuşeyrî*, (Çev.: Ali Arslan), Arslan Yayınları, İstanbul.

MEVLÂNÂ CELÂLEDDÎN ER-RÛMÎ, 1965, *Mesnevî*, (Çev.: Veled İzbudak), Millî Eğitim Basımevi, Ankara.

ÖZTÜRK Yaşar Nuri, 1998, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, Yeni Boyut, İstanbul.

SUBHÎ Ahmed Mahmûd, 1969, *el-Felsefetü'l-Ahlâkiyye fi'l-Fikri'l-İslâmî*, Dâru'l-Maârif, Kahire.

SÜLEMÎ Abdurrahmân, 1986, *Tabakâtü's-Sûfiyye*, el-Mektebetu'l-Hancî, Kahire.

ŞİTÂ İbrahim ed-Dusûkî, 1997, *Mesnevî Şerhi*, el-Meclisü'l-A'lâ li's-Sekâfe, Kahire.

TEHÂNEVÎ Muhammed, 1982, *Keşşâfu Istılâhâti'l-Fünûn*, Dâru Sadr, Beyrut.

NAMDAR RAHMİ KARATAY'IN SOSYOLOJİ İLE İLGİLİ İKİ MAKALESİ

Mustafa TEKİN*

ÖZET

Konya Enerjetizm Felsefe Okulu'nun en önemli simalarından birisi, Namdar Rahmi Karatay'dır. Namdar Rahmi, Konya'da doğmuş, görev yapmış şair, felsefeci bir şahsiyettir. O, *Ocak, Millî Mecmua, Yeni Fikir* gibi dergilerde makaleler yazmıştır. Bu dergiler içerisinde en fazla yazı yazdığı dergi *Yeni Fikir*'dir. Bu dergide on dokuz adet makalesi yayımlanmıştır. Bu yazılar içerisinde felsefî olanları çoğunluktadır. Ancak iki makalesi direkt sosyoloji ve din sosyolojisi ile ilgilidir. Biz bu makalemizde, Namdar Rahmi'nin bu iki yazısının tam metnini günümüz Türkçe'siyle sunuyoruz. Namdar Rahmi'nin eserlerinde öne çıkan enerjetizm, tüm ferdî, toplumsal ve hayat olaylarını enerji ile açıklama eğilimindedir. Bu bağlamda, onun özelde sosyal olayları açıklamada monist bir yaklaşıma sahip olduğu söylenebilir. Bu makalede Namdar Rahmi, "Endojir" ve "Ekzojir" şeklinde enerji bağlamında ayırdığı iki kategori üzerinden çok çeşitli fenomenleri ve din olgusunu çeşitli örneklerle açıklamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Namdar Rahmi, Sosyoloji, Enerjetizm.

ABSTRACT

TWO ARTICLES OF NAMDAR RAHMI KARATAY ON SOCIOLOGY

Namdar Rahmi Karatay is one of the most important personages in the Konya Philosophical School of Energetism. Namdar Rahmi was born in Konya and worked there. Namdar Rahmi, at the same time, is a poet, a philosopher. He Wrote articles in different reviews like *Ocak, Millî Mecmua* and *Yeni Fikir*. Review that he wrote articles mostly is *Yeni Fikir*. His Nineteen articles were published in this review. According to

* *Yrd. Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.*

Energetism, cause of whole psychological, sociological and events in human life is energy. We can find, two categories as "endojir" and "ekzojir" in Namdar Rahmi's articles. He explains his sociological approach.

Key Words: Namdar Rahmi, Sociology, Energetism.

GİRİŞ

Özellikle Konya'da daha çok hiciv tarzındaki şiirleriyle tanınan Namdar Rahmi söz konusu olduğunda, onun felsefe alanına ilgisi genellikle ya ikinci derecede bilinmekte ya da hiç bilinmemektedir. Halbuki "Konya Enerjetizm Felsefe Okulu"[1] düzeyinde ismi anılan iki kişiden biri olan Namdar Rahmi, yazıları ile felsefe alanına olan yoğun ilgisini bize göstermektedir. Namdar Rahmi, bu alanda önemli eserler bırakmıştır ki, bunlardan en önemlileri Konya'da çıkan *Yeni Fikir* dergisindeki makaleleridir.

1925-1929 yılları arasında kâhir ekseriyeti Osmanlıca olarak yayımlanan *Yeni Fikir* dergisinde, Namdar Rahmi'nin 19 makalesi bulunmaktadır. Enerjetizm çevresinde yoğunlaşan bu makaleler mizah, sanat, tekâmül, idealizm, realizm gibi birçok konuları ele almaktadır. Bu makalelerden ikisi de birbirinin devamı mahiyetinde olan sosyoloji ya da enerjetik sosyoloji ile ilgilidir. Biz bu yazıda Namdar Rahmi'nin, başlığı ve içeriği itibarıyla direkt sosyoloji ve din sosyolojisi ile ilgili olan ve daha önce tam metni yayımlanmayan iki makalesini sunmaya çalışacağız. Ancak belirtilmelidir ki metin, sadece Osmanlıca'dan Lâtin harflerine çevrilmemiş, gereken yerlerde bugünkü dilde anlaşılır olması açısından sadeleştirmeler yapılmıştır.

Makalelerin daha anlaşılır olması açısından kısaca "enerjetizm"den de bahsetmek gerekmektedir. Namdar Rahmi'ye göre enerjetizm, yalnız fizikî, kimyevî, hayatî olayları değil, psikoloji ve sosyoloji alanında da bütün olayları enerji prensibiyle izah etme temâyülüdür. Buna göre kapalı bir sistem olan canlıda, metafizik kaynaklı hiçbir şey yoktur. İnsan da bir enerji değişiminden başka bir şey değildir. O halde ruhî ve zihnî olayların da enerjinin bir dönüşümü ile açıklanması zaruridir (Karatay, t.y., 53-56).

Görüldüğü gibi özelde sosyal olayların enerji ile açıklanması ya da bir başka deyişle sosyal olayların enerjiye irca edilmesi sebebiyle enerjetizm, monist (tekçi) bir yaklaşımdır. Bu anlayış, sosyolojide sosyal enerjetik şeklinde bir teoriyi oluşturmaktadır. Sosyal enerjetiğe göre hayat, enerjinin şekil değiştirmesinden başka bir şey değildir. Sosyal hayat da enerjetik bir fenomenden başka bir şey değildir. Bu nedenle, enerjetik mekaniğin genel yasaları sosyal fenomenlere uygulanabilir. Sosyoloji bir sosyal fizik ya da bir sosyal enerjetiktir. O halde, insan ve toplum enerjetik cihazlardır; insanın yaşantısı ve toplumun tarihi, enerjinin şekil değiştirmesi gibi enerjetik mekaniğin yasalarına tabidir (Sorokin, 1975, 24).

Namdar Rahmi'nin, bilhassa toplumsal olayları açıklama denemesinde psikoloji sınırlarını aşamadığı ortak bir kanaattir (Bk. Ülken, 1992, 425-426). Ancak yine de dâhi, kahraman gibi prototipler; ilim, sanat, felsefe gibi alanların; din ve kut gibi olgulara yer vermesi sosyolojik açıdan önem taşımaktadır. Namdar Rahmi'nin konuyla ilgili açıklamaları oldukça sarih ve anlaşılır olduğu için daha fazla açıklama yapmadan metne geçebiliriz.

"ENERJETİZM İCTİMÂİYYÂTININ ESASLARINA AİT BİR TECRÜBE[2]

Biyoloji ve kimya araştırmalarının sonucu olarak şimdi farklı hayvan ve bitki türlerinin, kimya bakımından diğerinden farklı olduğu genellikle kabul ediliyor. Farklı hayvan ve bitki şekillerine farklı kimyevî bileşikler, farklı kimyevî faaliyetler tekabül ediyor. George Bohn gösteriyor ki; meselâ Fransa'nın deniz çamı ile Avustralya çamı, bünyelerinde aynı bir cevheri üretiyor. Fakat aynı kimyevî bileşime sahip olan bu cevher birisinde "levogyre", diğerinde "destrogyre" oluyor.

Ben, öteden beri her ferde göre özel bir çeşitlilik gösteren tabiat ve seciyelerin, ferdin bünyesinde meydana gelen bir amel tarzından doğduğunu iddia ediyorum; bu izahatımın hareket kaynağı mekanik enerjinin en kuvvetli prensibi olan "Carnot" prensibidir.

Her canlı gibi insanların da bünyelerindeki boşaltım gücü, başka bir gaye ile hazırlanmış olmayan bir takım mekanizmalardır. Ve her ferdin tabiat ve mizacı, kıymet ve kabiliyeti bu boşaltım tarzına kıyasla belirir. Bu hususta farklı açılardan sınıf-

landırma yapmıştım. Şimdi daha genel bir görüşle yeni bir sınıflandırma yapacağım.

1-Enerjileri dışa boşalan ve dışarıda amel meydana getirenler.

2-Enerjileri içeride hapis kalmış ve içeride amel vücuda getirenler. Daha sonra kendi dilimizde karşılıklarını ortaya koymak üzere bunlardan ilkine "Ekzojir (Exogyre)", ikincisine "Endojir (Endogyre)" diyeceğim[3].

Ekzojir olanlar, sosyal çevrede enerjilerini kolaylıkla boşaltabilenlerdir. Bunlarda tahriş kabiliyeti azdır. Çünkü tahriş meydana getirebilecek tutukluktan masundurlar. Her alana kolayca hulûl edebilen, kendi zaaf ve acziyetini duyamayan mahcup ve sıkılgan olmayan kimseler bu sınıftandır.

Endojir olanlar, enerjilerini kolaylıkla boşaltamayan ve bu sebeple daima yüksek bir gerginlik halinde bulunan, en küçük uyarıcılara karşı en yüksek işler gösteren kimselerdir. Kolayca herkesle ünsiyet kuramayan, mahcup, sıkılgan, içten pazarlıklı insanlar bu sınıftandır.

Ekzojir olanlar, yapısal yetileri itibarıyla radyum gibidirler. Nasıl radyum veya toryum gibi cisimler, içinde bulundukları salonun eşyasını radyoaktif bir hale getirirlerse, bu gibi şahsiyetler de çevrelerindeki bütün fertleri faaliyete sevk edebilirler. Bütün hislerini, fikirlerini, arzularını, hareketlerini etraflarındaki insanlara nakledebilirler. Bağıran, çağıran, her yere sokulabilen, hükmeden ve zapteden, bulundukları çevrelerde kuvvetli akımların oluşmasını sağlayabilen şahsiyetler, işte bu ekzojir dediğimiz insanlardır. Bunların, insan toplumları için faydalı ve müspet örnekleri olduğu gibi zararlı ve menfi olanları da vardır.

Endojir olanlar, yapısal şekliyle boşaltamadıkları enerjiye dahilde, yani kendi içerilerinde bir faaliyet konusu bularak onu başka değerlere dönüştürürler. Bu da enerjinin niceliğine ve yapı, tutukluk veya boşaltımın şekil ve derecesine göre çok değerli ve müspet veya çok zararlı ve menfi şekillerde görünebilir. Sanat, ilim ve felsefe alanında sivrilen şahsiyetler; fikri ve ilmi büyük akımların oluşmasını başarmak, dahilerle, kas, dahilî ve asabî hastalıklara tutulmuş farklı tür hastalar bu sınıfa aittir.

Boutroux gibi spritüalist filozofların (mâverâ-yı dâhilî) dedikleri şey, bu izah ettiğimiz "endojir" olma halidir. Enerji, beyin içinde ya kavramlardan, hayallerden oluşmuş bir takım dirençler bularak oraya harcanır ve o dirençlerin türüne, şekline göre eser meydana getirir. Veyahut kendisine bir boşaltım alanı bulamayarak gayr-ı tabii sayılan durumları meydana getirir. İşte hastalıklar konusu, enerjetizmin bu alanda bir şubesini oluşturur.

Enerjinin bir amel meydana getirmesi için bir düşme çukuruna malik olması gerektiğini eskiden beri çeşitli vesilelerle tekrar etmiştik. Enerjetizm açısından sosyolojinin izahı için şimdi de "direnç" tabirine dikkat çekerek eğileceğim. Enerji, yüksek bir seviyeden aşağı bir seviyeye inerken bir iş ortaya çıkarır. Bu amelin belirdiği alana ben direnç diyorum. Enerji üzerine kurulmuş olan sosyolojinin esas noktası bu kavram olsa gerektir. Ferdi, kendisinde deri ile kemikten başka bir şey bırakmayacak şekilde cemiyete mâl ettikten sonra kalan bâkiyede de toplumsal daha ne var? diye araştıran cemiyetçi sosyoloji ile bütün toplumu ve bütün toplumsal olayları mekanik olaylara ve ferdin sinirinde biriktirilmiş enerjiye irca eden enerjetist sosyoloji bu noktada diğerlerinden ayrılıyorlar.

Değer kavramının cemaat fikriyle izahı, bize biraz metafizik gibi geliyor. Bize göre değer, bir direnç önünde biriken ferdî enerjinin ölçüsüdür. Değerin toplumsal bir şekilde tecellisi, zikredilen dirençlerin cemiyeti oluşturan fertlerde tezahür etmesindendir.

Arz ve talep kanunu ters bir ilişki üzerine kurulu olduğu gibi, enerjiyle direnç de ters bir nispet üzerine kuruludur. Enerji fazla direnç az olursa değer küçülür, bilakis direnç fazla enerji az olursa değer büyür. Arz ve talep kanunu da bu olayın iktisat diliyle ifadesinden başka bir şey değildir. Değerin bize toplumsal bir şekilde görünmesinin sebebini izah edelim:

Her hayat sahibi gibi, insan da mesafeyi, zamanı, ağırlığı, hacmi ve maddenin bütün vasıflarını ölçmek için gereken ölçüyü kendinde bulmuş, kas gayreti veya asabî herhangi bir direncin ölçüsü için esas olmuştur. Bu suretle bizde bir tahriş meydana getiren enerjimizin birikme ve harcanmasına konu olan herhangi bir âmil, bize göre bir değer kazanmıştır. Bu değer ise, sinirlenildiğinde toplanan enerjinin benzerinden ibarettir. Bu hal bütün tabiatta geçerli olan genel bir olayın neticesidir. Akmakta olan bu suyun mecrasında ortaya çıkan bir set, bir engel, orada irkilmeyi sonuçlar.

Suyun orada toplanması güya bir hamleye hazırlanmak için gibidir.

Bir hayvanın herhangi bir tahrişe karşı yapmış olduğu reaksiyonları, o tahrişe sebep olan şeyin hayvan nazarında bir değeri olduğuna delâlet eder. Biz bu "değer"de aslen gayelilik aramıyoruz. Bu aksiyon ve reaksiyonlar bir faydayı sonuçlayabilir. Fakat fayda burada tesadüfen bu faaliyete eşlik etmiş bir olaydır. Bir ağacın yapraklarında meydana gelen dallar, meyvelerin aynı bir kimyevî tepkimesinin neticesidir ve aynı kimyevî bileşime sahiptir. Fakat biz meyve olduğu zaman müspet ve gayeli bir fiil, dal olduğu zaman menfi ve zararlı bir olay sayıyoruz. Bunun gibi ana rahmindeki cenin ile canlı annede ortaya çıkan ur aynı âmilin ürünü olduğu halde, bize göre bunlardan biri müspet diğeri menfi bir tezahürdür.

Kısacası insan faydalı ve şuurlu bir gayeyi hedef edinmeksizin, yalnız kendisine baskı yapan enerjinin boşaltılması için kolektif olmayan faaliyetlere koyulmuş ve bu suretle çevresiyle çarpışmaya başlamıştır.

Dûn (yüksek olmayan) bir yolda yürürken, kendi enerjisine ölçü olacak hiçbir direnç görmeyen insan, bir nehir önünde bir dirençle karşılaşmış ve enerjisinin irkildiğini hissetmiştir. Bu suretle o nehrin geçilmesi, o birikmiş enerjiyle mütenasip bir değer kazanmıştır. Kolaylıkla elde edilebilen hayvanların kıymeti, güçlükle elde edilenlerden azdır. İlkel kabilelerde pek açık örnekleri görüldüğü üzere erkek nazarında kadının kıymeti gösterdiği dirençle ölçülmektedir. Avustralya kabilelerinden bazılarında bir kıra yayılan halk arasında bir erkek gözüne kestirdiği bir kadının kolundan yakalayıp çeker, bu esnada gördüğü dirence rağmen kaçırmamaya gücü yeterse ona sahip olur. Bu sebeple en dirençli kadın en fazla kıymete sahip oluyor demektir.

Enerji kolayca dağılabileceği alanlarda hiçbir birikme ve yoğunlaşma meydana getirmeksizin boşa gider, bu sahalar enerji için yüksek bir klan farkı oluşturacak dirençlere mani değildir. Halbuki enerji direnç gördüğü yerlerde bu engeli aşıncaya kadar irkilir. Fakat ferdin enerjisi bu seddi aşacak bir bereket ve bolluğa sahip değilse, ya orada boğularak, başka aşağı ve meyilli sahalara akar, veya içe dönerek müspet ve menfi bir takım ameller doğurur.

Yüksek bir gerilimden aşağı seviyede bir gerilime geçmek, dolmak ve boşalmak! İşte kainatta hakim olan yegâne kanun budur. Aşağı seviyede bir gerilimden yüksek bir gerilime geçmek, elem ve ıstırap hislerine tekabül ettiği gibi, bunun aksi yani bir boşalma da haz ve ferahlığa tekâbül eder. Her boşalış, enerjinin bir zirveden aşması demektir. Binaenaleyh her boşalışta bir zafer vardır. Fakat bu zafer bilhassa maddeye temas eden bir amelden sonra oluşursa, hakimiyet ve galibiyet hissi daha objektif bir şekilde tezahür eder. İşte bu basit enerji alışverişi oyunu, her canlıyı bilhassa her şuur sahibi insanı bir üstün olma ve önemli olma arzusuyla donanmış gösterir; çünkü ferdin bir dirençten aşması demek kendisine göre o dirençlerin küçülmesi demektir. Darwinizmin (Hayat Mücadelesi) kanunu, bu basit enerji oyunundan ibarettir ki, haddi zatında hayat için bir mücadele olmadığı gibi yalnız canlılar âleminin değil bütün kainattaki akışın yegâne kanununu teşkil eder.

Evvelâ birkaç zayıf ferdin dirençlerini aşan coşkun bir enerji, sonra daha büyük kümelerin dirençlerine galebe çalmak, bir hizbin, bir zümrenin, bir fırkanın, bir cemiyetin mukavemetlerini kırmak ve en nihayet milletler cemiyetinin dirençleriyle çarpışmak kabiliyetini gösterebilir. Bunlar her toplumda "kahraman" unvanını alırlar ve daha çok "deha" diye vasıflandırılırlar. Bu, ferdî enerjinin ekzojir olan şeklidir. Bazı fertlerde bu şekli almaz, ferdin bazı zaafları sebebiyle madde ve cemiyet âleminden, manâ ve mefhum âlemine çevrilir. Kahramanların toplum içerisinde buldukları dirençleri "endojir" olanlar, fikir ve mefhum "aleminde bulurlar. O zamana kadar oluşan kavramları yıkarak, tahrip ederek, yeni kavramlar, yeni fikir manzûmeleri toplum üzerinde önemli tesirler yapacak ideal mimarileri meydana getirirler. Bu suretle otoritelerini evvelâ bazı fertlere, daha sonra geniş bir fikir zümresine, nihayet bütün âleme tasdik ettirirler. Bunlar da aynı suretle maneviyat âleminin kahramanlarıdır. Sanat, ilim, fen ve felsefe sahasında dâhi bunlardır. Bizim "Endojir" dediğimiz tabiatların "Ekzojir" bir hale geçebilmeleri de mümkündür.

Ferdin enerjisi mademki meyilli bir seviyeye akmaya zorunludur, o halde bunun hemen toplumsal bir şekilde olmasına ne lüzum var? İnsan gidip başka uğraşacak dirençler bulabilirdi. Dağları kazar, granitleri koparır, boğalarla güreşir ve enerjisini boşaltırdı. Enerjinin böyle toplum dışındaki alanlara harcanmaması bize gösteriyor ki, bu hususta en mühim rol toplumundur. Binaenaleyh fert mekanik kanunlarına tabi bir mahluk olmaktan ziyade toplumun meydana getirdiği bir şahsiyettir. İşte cemiyetçilerin (cemiyetçi sosyologların M.T.) enerjetik bir izah karşısında ortaya koyacakları en hakiki ve kuvvetli itiraz bu olsa gerektir.

Bu önemli noktanın izahı için şu anda pek mühim ve karanlık olan toplumların kökeni meselesine geçmeyeceğim. Mamafih bu menşe meselesinde, sosyolojinin bize ilk toplum örneği olarak gösterdiği kabilelerde toplumların esas teşkilini bize izah etmiyor. Belki organize ve müesses ilk toplumlara örnek olmak üzere onları alıyor, biz bu karanlık teşekkül devrelerine ait meseleleri daha sonra düşünmek üzere şimdilik şunu diyeceğiz ki; hiçbir enerji, hiçbir canlı, bizzat şuur ve irade ile gidip kendisine dirençler, yani boşalma zeminleri aramaz. Belki bu dirençler, enerjinin cereyanı esnasında önüne çıkan arızalardır. Bir yılan veya bir akrep, üzerine basıldığı zaman reaksiyon gösterir, bir boğa kızdırıldığı zaman hücum eder. Binaenaleyh insanlar bizzat diğerleri için böyle direnç sahaları teşkil eden mahlûklar olmak suretiyle hemcinslerinin enerjilerini kendi üzerlerine çekmişlerdir. Eğer tek başına kalsalardı, gerçekte enerjileri mesai sahaları bulacak, orada ameller doğuracaktı. Bu takdirde insanın tekâmülü hangi istikâmeti alacaktı bilemiyoruz. Fakat kâni olduğumuz bir şey var ki, o da beşer fertleri diğerleri için uyarıcı ve tahriş edici olmak suretiyle bizzat kendilerini kendi enerjilerine amel (trpvisl) sahası teşkil etmişlerdir. Bu itibarla Hobbes'un fikirlerine esas teşkil eden (insan insanın kurdudur) düsturu, şeklen menfi olmasına rağmen bugünkü toplumları oluşturan en doğru bir prensip olmuştur.

İnsanın karşısında tabii çevresinden, hayvanî çevresinden ziyade kendi hemcinsini bir direnç sahası olarak bulması, tabii ki aralarında karşılıklı ve ortak değerlerin oluşmasına sebep olmuştur. Bir inek veya bir deve için kendi hemcinsinin hiçbir değeri yoktur. Yukarıda "değer"in dirençten başka bir şey olmadığını izah etmiştik. İşte insan ferdinin diğer bir insan ferdi karşısındaki değeri de bu dirençten doğmaktadır. Aynı zamanda kendi cinsinden bir direnç, insana kendi idrak ettiği bir ölçüyü vermiştir. Gerçekten avlanan bir hayvan ferdin enerjisini âfâkileştirmediği halde, kendisine tahakküm edilen bir insan yani bir esir, galibin malik olduğu bir enerjiyle aynı cinsten bir ölçü olması hasebiyle, ferdin hareketine âfâki bir kıymet şekli bahşetmiştir. Sonuç olarak bu tahakkümlerin, galibiyet ve mağlubiyetlerin boyun eğme ve zulümlerin tümü, toplum denilen, tıpkı canlılar gibi hareketli, istikrarsız büyümeye, küçülmeyi müsait kümeleri, insan manzumelerini meydana getirmiştir. Ve bu toplu hayatın ortaya çıkmasına sebep olan insan ferdi, yine toplumun içinde yegâne değer ölçüsü olarak kalmıştır. Şu kadar var ki, devamlı tekâmüllere eşlik eden maddî fiiller yerine bir takım sembollerin, timsal ve işaretlerin kâim olması, beynin bütünüyle enerji oyunlarının bu sembollerle hasıl olmasında derin meleke ve alışkanlıklar meydana gelmesi, toplum hayatını büsbütün devreden çıkmış bir hale koymuştur.

Enerjinin bir maddiyatı olmamasına göre, biz görme ve işitme gibi duyularımızla ve bu zengin sembollerimizle dış âlem ile temas ediyoruz. Bir söz, bir hareket, bir işaret bu semboller âleminin makinesi olan beynimizde geniş bir boşaltıma veya bir birikme ve hapsolmaya sebebiyet verebiliyor. Bir siyah renk, bir beyaz bayrak, bir göz kırpması vb. beynimizde vaktiyle ancak onlara ait amellerle sonuçlanacak birikme ve boşaltmaları meydana getirebiliyor.

Avustralyalı vahşinin bir kas gayreti ile cinsî bir direnci aşmasının alâmeti kadının fiilen yenilip itaat göstermesidir. Mütekemmil bir cemiyette bir hareket, bir ima, bir söz bir itaatin ifadesi oluyor. O suretle ki, gittikçe kas faaliyetleri ile enerji boşaltımı yerine beynî faaliyetlerle boşaltmalar geçecektir. Nasıl ki bir telsiz telgraf cihazı; civarındaki müthiş patlamalardan, gürültülerden müteessir olmadığı halde, fersahlarca uzaktan yapılan küçük bir tesir ile harekete gelirse, insan da aynıyla basit bir remiz ve işaretle büyük boşaltma ve hapsolmalara duçar olabilir. Biz bu işaretleri tahlil edersek, neticede daima bir direnç meselesi bulacağız.

Kısaca, fert; maddî âlemde kas faaliyetleriyle yapamayacağı boşaltımı, toplum çevresinde beyin faaliyetleriyle meydana getirmektedir. Bu bir manivela kuvvetini de temsil eder. On bin liraya malik olan bir adam ne kadar âciz ve zayıf olursa

olsun, yevmiyesi bir liradan on bin ameleyi bir gün kiralayabilecek bir kudrete malik demektir.

Toplumdan tecrit edildiği takdirde ferdin çarpışacağı çevre, edilgen bir çevredir. Ve ferdin karşısında bir direnç teşkil etmez. Hâlbuki toplum içinde fert, bu semboller vasıtasıyla daima faal ve birbirine düşman dirençler karşısında bulunur. Ve bu karşılıklı reaksiyonların tesiriyle der ki: Ferdin enerjisi karşısında bu dirençler silsilesi toplumsal değerler manzumesini teşkil eder. Ve bu dirençleri aşmak suretiyle toplumsal yer edinme ve yayılmalar meydana gelir: Bir adamın şu kadar ata, deveye, araziye, fabrikaya, paraya malik olması, o tespitte fertler üzerindeki tahakkümün bir ölçüsü olması itibarıyla değere haizdir. Binaenaleyh toplumun müstakil addedilen varlığı ve gerçekliği, esas itibarıyla kesin bir enerji mekanizmasına irca edilebilecek olayların tümünden ibarettir. Birer işaret şeklinde enerjilere dayanan sosyolojinin çeşitli esaslarına temas eden bu makaleden sonra, toplumsal ve kolektif olayların izahına girilecektir.

"ENERJETİZME MÜSTENİD İCTİMÂİYYÂT[4]

Geçenki makalemde insanları amellerinin tarzı itibarıyla Endojir ve Ekzojir diye ikiye ayırmıştım. Şimdi toplum içinde bu iki zümreden her birinin belirgin özelliklerini araştıracağım ve kendilerine has hakimiyet şekillerini göstermeye çalışacağım.

Evvel emirde şu noktayı arz edeyim ki; kişisel gözlemler ve etraflıca araştırma ve incelemeler ile enerjetizm mantığının uyuşmasından doğan bu mütalaaların teyit ve teşviki için pek çok misaller, örnekler getirmek mümkündür. Fakat halkın, fiilin bildirdiği hâli sezişleriyle genel kanaatleri haline gelen bu hakikatler üzerinde fazla ısrar etmek istemiyorum. Biliriz ki halk; ekzojir olanlara serbest, atılgan, açık, pratik, sözünü sakınmaz gibi vasıflar verir. Endojir olanları da içli, mahcup, sinsi, içinden pazarlıklı diye vasıflandırır. Gerçekten dimağımızın sürekli bir ameli olan "dil"i - sesin eşlik ederek dışarı çıkıp çıkmamasına göredış ve iç diye sınıflandıran ruhiyat alimleri de iç lisanın, bu endojir olan zümrede azami bir inkişafa mazhar olduğunu tasdik etmektedir.

Bundan başka bizim yaptığımız tasnif ile Kant'ın beşerî akıl sınıflandırması arasında büyük bir benzerlik vardır. Kant der ki: Akıl ile muhtelif şekillerde faaliyette bulunabiliriz; ya nazariyeler inşa eder ve spekülasyon yapar yahut hareket meydana getirir, pratik yaparız. Bu ikinci durumda biz sadece seyreden değil aynı zamanda aktör oluruz. Bir fiil ve hareket olan yerde enerji kanunlarının hakim olmaması kainatın nizamını ihlâl eden bir istisna olurdu. Binaenaleyh biz pek haklı ve zaruri bir tamim neticesinde diyoruz ki; fiil ve hareket sahasında faaliyet, canlıların haiz olduğu enerjiyi mekanik bir işe dönüştürmek demektir. Fikir ve muhakeme sahasında faaliyet, aynı enerjinin daha yüksek bir şekle, zeka ve marifete dönüşmesi demektir. Eskiden beri bu iki faaliyet, az çok diğerini yok edici bir mahiyette telakki edilmiştir. Tasavvufta ve tasavvuf ve hikmetin menşei diyebileceğimiz Budizm'de bu telakki pek bariz görülür. Buda'nın felsefesinde şöyle fikirlere rast geliyoruz.

Fazilet bütün duyuların ilgisinden sıyrılarak safiyet ruhu ile hareket etmektedir. Fakat bu fail faziletin üstünde de manevî ve ilahî fazileti vardır. Fiiller, takva ve vahye nispetle çok aşağı derecededir. Ruha muttaki olan kimse, iyi kötü bütün dünyevî fiilleri aynı zamanda terk eder. Tabiatın ateşin odunu kül haline dönüştürdüğü gibi hakiki hikmet ateşi de bütün ameli imha eder. Fiilin bütün endişesinden kurtulan hakiki zâhid, vücut şehrinde hatta hareket bile etmeksizin, başkalarına hareket tavsiye etmeksizin içi rahat bir şekilde oturur. İlim, amelin üstündedir ve murakabe ilmin üstündedir. Bizim Fuzuli de bir beytinde bunu terennüm etmiş gibidir: 'Azil kılmış beni amellerden, âmil-i kârhâney-i dünya.'

Yanlış tefsirlere de müsait olan şu satırlarda hakikatin bir yönü vardır ki işaret edilmeye değer. Biz demiştik ki; Ekzojir olan fertlerde enerji, çevrelerindeki her direnci kolayca aşarak değişmeye yatkındır. Onlarda tüm sinir hastalığının nehyi ve tevkifi, engelleme (inhibileur) kabiliyetinin fazla gelişmemesi demektir. Binaenaleyh her uyarı karşısında kolay ve seri reaksiyonlarla enerjilerini boşaltmayı başarabilirler. Endojir olanlarda bilakis beyinin fırtınamsı herhangi bir uyarı ve tahrikin taşırdığı enerjiyi kabul ederek, aşağı olan (sâfil) reaksiyonları nehyedici bir rol oynamasına uygundur. Fakat beyinde emilen bu enerji mahvolmuş değildir. Belki "Brown-Secart" ve "Excer" gibi fizyologların "dinamojeni" dedikleri şekilde, fakat beyin sahasında bir birikmeye maruz kalmıştır ki, daha sonra uygun şekillerde işleyerek zihnî, fikrî ameller doğuracaktır. Bu suretle endojir olan fertler, dış tazyiklerin faaliyeti ortadan kaldıracağı enerjiyi beyinlerinde yoğunlaşarak üstün bir şekle dönüştürmüş oluyorlar. Üstün bir şekle diyoruz; gerçekten mekanik enerjetiğe kıyasla enerjinin aşağı şekillere geçişi büyük bir kolaylıkla sonuçlandığı halde, üstün şekillere geçmesi fazla gayret ve birçok kaybı gerektirir. Ve mürekkep bir takım mekanizmalara ihtiyaç vardır. binaenaleyh mekanik dilden ödünç almak üzere (endojir) hareketleri "yüce", (ekzojir) hareketleri "aşağı" diye vasıflandırdık.

Maneviyat âleminin oluşması -Beyinde birikmiş bulunan enerjinin çevredeki eşya ve şahıslarla temasa geçerek adalî (kasla yapılan) ve aklî amele dönüşen, harcanabilen kısmı somut kavramları oluşturur. Harcanmayan lifler ve hücreler sinirler arasında sıkışıp kalan kısmı soyut bir sahada bazı ameller doğurmak zorundadır ki, bu da muhayyilenin faaliyetinden ibarettir. Kişisel tecrübelerimiz, tahlillerimizle hepimiz biliriz ki; bizi öfkelendiren bir olaya veya bir kişiye karşı fiilen bir reaksiyon gösteremediğimiz taktirde bu hareket içe yönelir. Vücudumuz ve organlarımız hiç de hareket etmediği halde beynimiz içinde bir fırtına, bir kıyamet kopmaktadır. Böyle zamanlarda lisan içte faaliyettedir. Hayaller, kavramlar, fikirler, kelimeler, cümleler vasıtasıyla içte gerekli fiili tamamlamaya çalışırız. Bu âlem gerçeklik sahasının tam bir kopyası olmaya müsaittir.

Zihin, her an kurmuş olduğu plânların gerçekleşme olabilirliğini (ihtimalini) tecrübe ederek işler, teorik engeller önünde bile, hakikat sahasında imiş gibi irkilir ve yeni çareler arar. Bu çarelerin bulunması ümidi kesildiği noktada, düşünce yetisi hakikatin üstünde bir imdat aramak zorunda kalır.

Bu münasebetle diyebiliriz ki, fizik; zihnî enerjinin eşya üzerindeki amellerine dayanan bir ilim olduğu gibi, metafizik; aynı enerjinin eşya dışında şeylere temas ve intibak edebilen veya açıkta kalan kısımlarının faaliyetinden başka bir şey olmaması itibarıyla fizik ve metafizik birbirinin tamamlayıcısıdır. Beşeriyetin eşya üzerindeki vukufu, tasarrufu, hakimiyeti arttıkça, enerjisinin de intibak eden kısmı artıyor demektir. Bu suretle fizik sahası genişledikçe metafizik sahası daralıyor. İnsanın herhangi bir gerginliği boşaltabilmesi için iki tür amel meydana gelir. Birisi; maddî, mekanik, müspet bir amel; diğeri, maddî olmayan, soyut, nazarî bir amel. Arzu, enerjinin gerginliği işaret ettiği bir derûni histir. Şiddetli bir arzu, şiddetli bir gerginliğe alâmettir. Bu gerginlik, daima bir ameli gerektirir. Fakat o arzunun yöneldiği meyilli yüzde, bütün gerginliği izale edecek bir amel meydana gelmesi ya mümkün olur ya olmaz. Mümkün olursa canlıda tam bir sükun ve emniyet oluşturur. Aksi taktirde bir engelin araya girmesiyle tamamen amele dönüşemeyen gerginlik, hayal veya rüya veyahut genel bir tabirle "bilinç dışı" sahasında faaliyetine devam eder. Freud'un "acte Manque" dediği şey de işte bu boşaltılamayan sinir gerginliğidir. Bu itibarla rüyaların izahında da enerji sistemi Freudizm ile birleşebilir ki, bunlardan daha sonra bahsedeceğiz. Şimdi metafizik ve maneviyat sahasına gelelim.

İlk insanlar arasında da kas faaliyetleriyle gerginlikleri tamamen boşaltamayan "endojir" fertler, acziyetlerini telafi edecek derecede bir mütemmim "kut" aradılar. İşte ilk putlar, ilk fetişler bu ihtiyaçtan doğmuştur. Biz demiştik ki; böyle fikir ve hayal sahasında nazarî amellere inkılâp eden enerji; fiil ve hareket sahasında harcanmayıp biriken enerjidir. Bu suretle muhayyilenin meydana getirdiği eser, tam ve mükemmel bir mabud değildir. Yaratıcı fikri, asırların (fikri) akımları arasında devamlı bir tekâmüle mazhar olarak gelişmiş bir fikirdir. İnsan kendi kabiliyetlerinin noksan olan yönlerinde arzular duymuş ve bu arzuları hayal vasıtasıyla tahkik etmeye gayret etmiştir. İnsanda görmek, bilmek, ağlamak, intikam almak, iyilik yapmak, ölmemek, her şeye malik olmak arzuları vardır. Binaenaleyh bu açığı kapatacak, tamamlayacak unsuru insan, muhayyile sahasında vücuda getirdi ve her ne zaman aczin ıstırabını duydu ise, o hayal mevkine sığınmakla huzur ve sükuna mazhar oldu. Ve kendisine baskı yapan enerjiyi o muhayyel âlemde boşaltmasını öğrendi. Maneviyat dünyasına açılan bu kapı, âciz ve muzdarip, sıkılmış ve bunalmış beşeriyet için daima emniyet supabı vazifesini görmüştür. Ernest Seilliere der ki: "Mistik; kendi zaafını hakimiyet ve yer edinme fizyolojik arzusunu kendi duyularının gücüyle tatmin etmeye adım atma kabiliyetini hissederek kendisine maverada bir yer

edinmeye çalışan bir emperyalistten başka bir şey değildir. Bu mavera, bu bastırılmış arzuların amele dönüşmemiş enerjinin yarattığı cihan, maddî ve hakiki hayat üzerinde tahakküm edecek bir alan kazandı. Ve başta "büyük ilah" olmak üzere şeytanlardan, cinlerden, lâtif ve habis ruhlardan, cennet ve cehennemlerden, kısacası eksik kalan arzularımızın tamamını temin edici tam ve mükemmel kavramlardan oluşmuş nihayetsiz bir âlem meydana geldi. En mükemmel dinlerde de (Allah) kavramı, antropomorfizmin çok tekâmül ve ayıklamaya mazhar olmuş şeklidir. Yani O, beşerin nihayetsiz asırlar boyunca hayat sahasında amele dönüşemeyen enerjisinin gerginliğiyle meydana gelmiş ideal bir beşerdir. İnsan her şeyi göremez, bilemez, işitemez; her şeye gücü yetmez, haksızlıklara maruz kalır. Fakat kendisinin mükemmel bir mütemmimi olan o ideal kut her şeyi görür, her şeyi bilir, her şeyi işitir, her şeye kadirdir ve her haksızlığın intikamını alır.

Zavallı endojir fert, tıpkı haşarı ve yaramaz çocuklar arasında babasının veya herhangi bir koruyucusunun kutuna dayanarak devam eden düşmanların hücumlarına karşı, o kudret sahibi koruyucusuna şikayet ve müracaatla onları tehdit ve defetmeye çalışan zayıf bir çocuk gibi hain, zararlı, çılgın ve kudurgan hepsi de enerjilerini boşaltacak bir amel sahası arayan- insanoğlu, içinde sınırsız olan aczini telafi edecek şekilde yarattığı bu kuta dayanarak sükun bulmuş, mevcudiyetini devam ettirmiş, hatta zaafına, acziyetine rağmen toplumlarda ilk hakimiyetleri kendi tekeline almıştır.

Gelecek makalemizde ilk müesseselerin ve ilk hakimiyetlerin teşkiline ait izahat verilecektir."

SONUÇ YERİNE:

Naci Fikret Baştak ile birlikte enerjetizm felsefesini anlatmaya gayret eden Namdar Rahmi'nin farklı zamanlarda farklı yazıları olmakla birlikte, *Yeni Fikir* dergisindeki makaleleri gerek sayı gerekse içerik olarak en önemlilerini oluşturmaktadır. Birbirinin devamı ve açıklayıcısı niteliğinde olan bu makaleler "Enerjetizm Sosyolojisi" ile ilgilidir. Namdar Rahmi, burada görüleceği üzere sosyal ve dinî olayları metafiziğe başvurmadan enerjetizmle açıklama gayreti içindedir. Her ne kadar psikolojik sınırları aşamadığı görülse de, daha önce tam metinleri yayımlanmamış olan bu makalelerin gün yüzüne çıkarılması önemlidir. İlmî ve fikrî derinliği olan bu tartışmaların, Konya'da çıkan bir dergide yapılması ise dikkat çekicidir. *Yeni Fikir* dergisindeki diğer yazılara baktığımızda, onların Dinler Tarihi, Antropoloji, Arkeoloji, Felsefe ve Sosyoloji ile ilgili olduklarını söyleyebiliriz. Tüm bu makaleler araştırmacılarını beklemektedir.

NOTLAR

[1] Gerek Enerjetizm felsefesi gerekse Namdar Rahmi ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Muammer G. Muşta, 1990, *Konya Enerjetizm Felsefe Okulu*, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara.

[2] *Yeni Fikir*, S. 13, Konya, Şubat-1926, s. 8-16.

[3] Yunanca iç ve dış demek olan (Endo) ve (Exo) kelimeleriyle dönmek, çözülmek, ekilmek manasındaki (gyroq) dan müteşekkil bu kelimeleri "dışa dönen" ve "içe dönen" diye tercüme etmeyi uygun buluyoruz.

[4] *Yeni Fikir*, S. 15, Konya, 1926, s. 11-16.

KAYNAKÇA:

KARATAY Namdar Rahmi, t.y., *Felsefî Meslekler Vokabüleri*, Doğan Matbaası, Afyon.

MUŞTA Muammer G., 1990, *Konya Enerjetizm Felsefe Okulu*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

SOROKİN Pitirim A., 1975, *Çağdaş Sosyoloji Teorileri*, Çev.: M. Münir Raşit Öymen, Millî Eğitim Bakanlığı yayını, İstanbul.

ÜLKEN Hilmi Ziya, 1992, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yay., İstanbul.

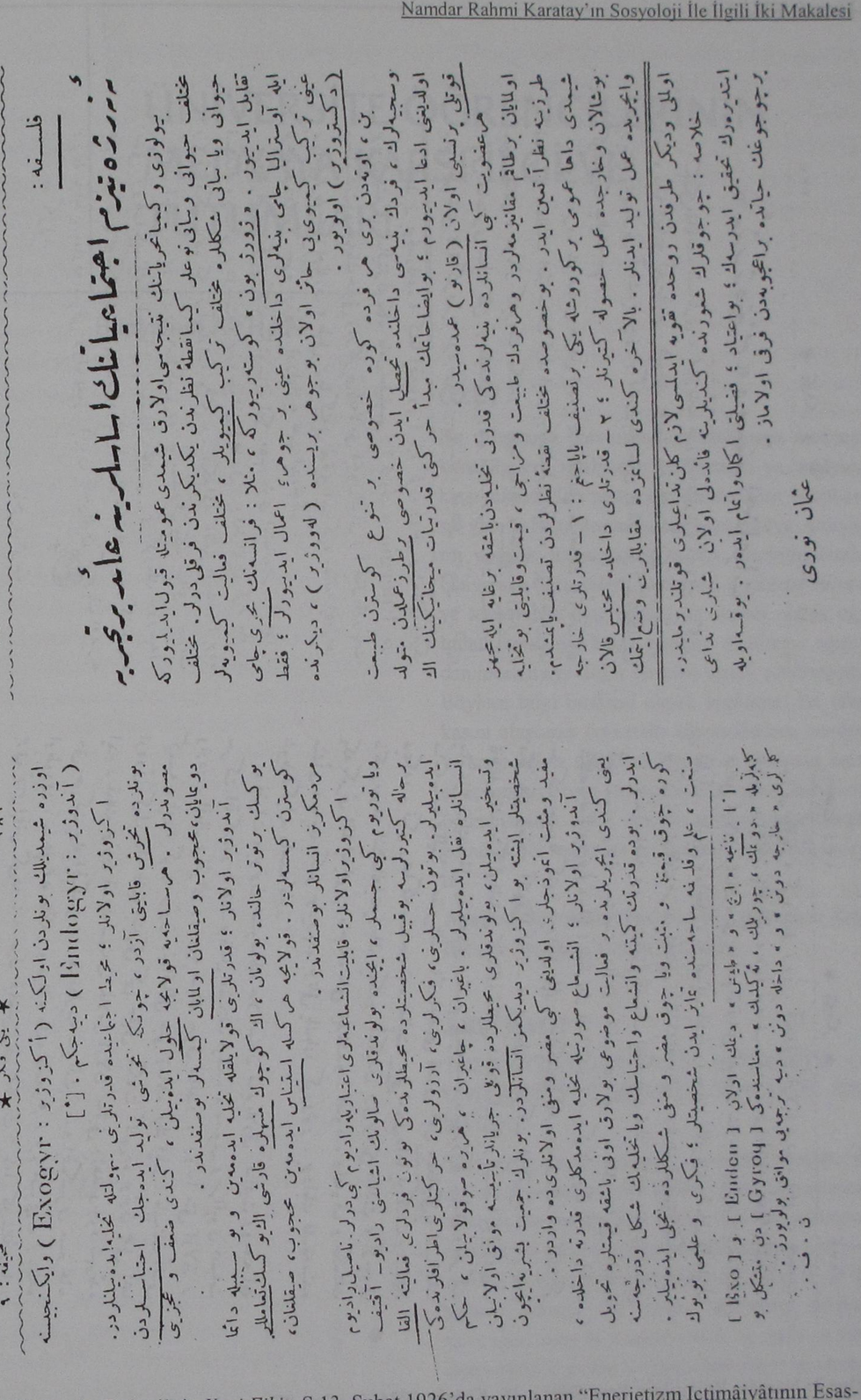

Belge 1: Namdar Rahmi'nin *Yeni Fikir*, S.13. Şubat 1926'da yayınlanan "Enerjetizm Içtimâiyâtının Esaslarına Ait Bir Tecrübe" adlı makalesinin ilk iki sayfası.

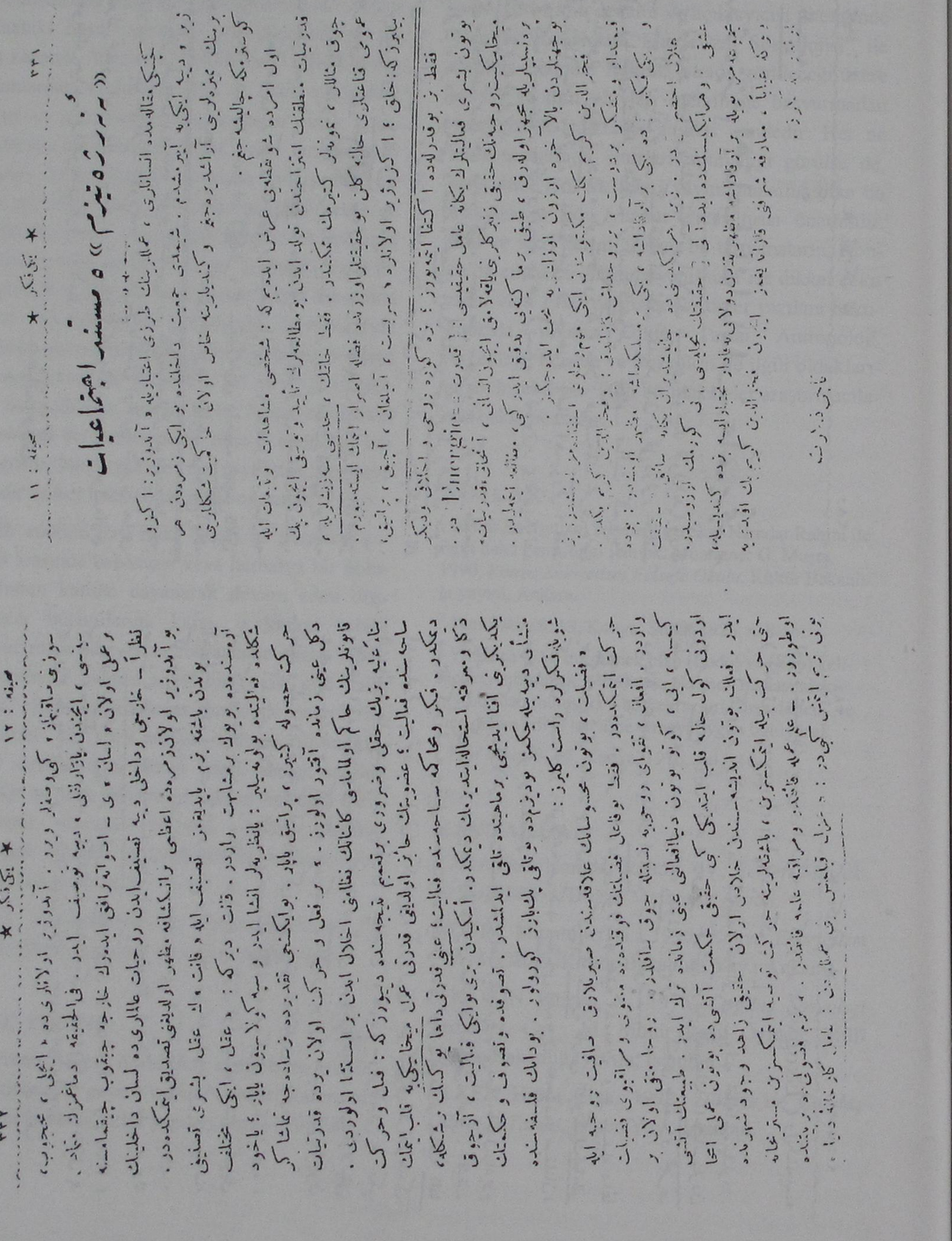

Belge 2: Namdar Rahmi'nin *Yeni Fikir* s. 15, Konya, 1926'da çıkan "Enerjetizme Müstenid İcmâiyyât" başlıklı makalesinin ilk iki sayfası.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN MEDYAYA KARŞI İLGİ VE TUTUMLARI

Bünyamin AYHAN*

ÖZET

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin medyaya karşı ilgileri, medyadan beklentileri ve medyaya karşı takındıkları tutum incelenmektedir. Toplumsal yapıda başat öneme sahip olan medya, bireylerin değişik ihtiyaçlarına cevap verebilmektedir. Üniversite öğrencileri, toplumun değişime en açık ve teknolojiye uyum sağlayan kesimi olarak toplumun medyaya bakış acısının ölçülmesi açısından incelemeye değer bir alan olarak görülmüştür. Böylece bilgi birikimi olarak toplumun üst tabakasını oluşturan üniversite öğrencilerinin, medyaya karşı ilgi ve tutumları toplumun medyaya bakışı açısından önem taşımaktadır. Ayrıca üniversite öğrencilerinin bakış açısıyla medyanın toplumda edindiği yer hakkında bir kanaate sahip olunacaktır.

Anahtar Sözcükler: Üniversite Öğrencileri, Kitle İletişim Araçları, Tutum, Davranış.

ABSTRACT

THE ATTITUDES AND INTERESTS OF UNIVERSITY STUDENTS TOWARDS THE MEDIA.

This study deals with the university students interests expectations the media, and their attitudes towards the media. The media that has an important role in society appeals to the various needs of an indi vidual. For measuring the attitude of the society towards the media, university students have been seen as a space worth to study in their characteristic as the section most open to change and most capable to adapt to technology. The students attitude to knowledge acquisition and knowledge in general, make them elite in the society and thus make a good sample to assess the

** Dr. Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Görevlisi.*

attitude of the whole society towards the media. In addition, the study gives an insight of the students' perception of the society's attitude towards the media.

Key Words: University students, Mass Media, Attitude, Behavior.

GİRİŞ

20. ve 21. yüzyıla damgasını vuran iletişim araçları, toplumsal tanımlamadan örgütlenmeye, toplumsal yapı ve işlevlere kadar bir çok alanda etkili olmaktadır. Toplumun ve bireyin nasıl düşünmesinden ne şekilde eylemde bulunacağına dair söylemlerde bulunan kitle iletişim araçları, bireysel ihtiyaçlara cevap verecek şekilde de yayın yapmaktadır.

Kitle iletişim araçları, Mcquail'in ifadesiyle (1983: 78) insanların dikkatini belirli bir noktaya toplayarak güç oluşturmakta, insanlara statü sağladıkları gibi meşruiyet zemini oluşturmaktadırlar. Üçüncü olarak kitle iletişim araçları, belirli koşullarda halkı seferber etmenin bir aracı olabilmektedir. Dördüncü olarak kitle iletişim araçları, belirli türden kamuların oluşmasına ve varlıklarını sürdürmelerine yardımcı olmaktadırlar. Sonuncu olarak ise, kitle iletişim araçları, bireylerin psikolojik tatmin aracı olduğu gibi eğlence ve rahatlama sağlama alanı olmaktadır.

İzleyiciler acısından ise kitle iletişim araçları, farklı izleme kalıplarına, veya farklı izleme faaliyetlerinde bulunmaya, medyadan bir beklenti içine girerek ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla gereksinim oluşturarak toplumsal ve psikolojik ihtiyaçların karşılanmasına zemin oluşturur. Böylece kitle iletişim araçları, izleyicilere daha önceki deneyimlerine bağlı olarak ödüller sunar. Bu ödüller, bireyler tarafından değerlendirilerek psikolojik doyum sağlanır (Mcquail, Windahl, 1997: 155-158).

Medya karşısında bireyler, demografik özelliklerine göre farklılık göstermektedirler. İzleyiciler, pasif birer alıcı olmaktan öte, aktif katılımcı özellikler taşımaktadırlar. İzleyici, ihtiyacı için seçtiği kanalı izledikten sonra, başka alanlara kaymaktadır (Koçak, 2001: 150-152).

Diğer bir deyişle bireylerin kitle iletişim araçlarına duyduğu ilgi, sahip oldukları toplumsal rol ve değer yargıları gibi özellikleri tarafından belirleyici olmaktadır (Yumlu, 1994: 105). Gereksinimlerin eyleme dönüşebilmesi, bireysel niteliklerin biçimlendirici rolü olarak karşımıza çıkar.

Üniversiteler; gerçekleri arayan, bilim üreten ve onu yayan kurumlardır. Tarihî ve toplumsal birer kurum ve özel amaçlı bir örgütlenme birimi olan üniversiteler ve onun ürünleri (öğrenciler), ait oldukları ve belli bir üretim biçiminin şekillendirdiği toplumsal formasyonun dışında kalamazlar (Timur, 2000: 13-15). Eğitim kurumu olarak üniversite ve üniversite öğrencilerinin, günümüz toplumsal tanımlamasının küreselleşme olgusundan da ayrı düşünülmemesi gerekir. Küreselleşen dünyanın, küreselleştirici aygıtlarından medya, öğrencilere, mesajlarla küresel, ulusal, yerel ve bireysel bilgi sunumunda bulunur (Ayhan: 2003).

"Üniversiteler bilginin üretildiği ve aktarıldığı, becerinin ve teknoloji kullanımının öğretildiği bilişsel-rasyonel bir kurumdur. Ancak, öğrencisi ile öğretim üyeleri ile toplumsal bir örgüt/kurumdur. Bu kurumun kurucu öğesi veya birimi her bir disiplinin toplumsal bir bağlama yerleştiği bölümdür. Üniversite bir kurum olarak ekonomik ölçütlerin hakim olduğu firmalardan farklıdır. Aynı zamanda piramit tipi bürokratik örgütlerden de farklıdır. Üniversite meslektaşlar arası eşitlikçi toplumsal ilişkilerin hakim olduğu bir kurumdur. Ancak meslektaşlar arası ilişkilerin hakim olması, tabakalaşmanın olmadığı anlamına gelmez. Üniversitede dört grup vardır: tecrübeli öğretim üyeleri, genç öğretim üyeleri, lisansüstü öğrenciler ve lisans öğrencileri. Bu dört grup kendi aralarında eşittirler; ancak birbirleri ile ilişkilerinde tabakalaşma vardır ve bu durum üniversite işlevlerinin yerine getirilmesi için gereklidir" (Akşit: 2002).

Üniversite öğrencileri, aynı zamanda uzman tipi kişi ve kültürlü adam sorusuna cevap veren bir mekanizmadır. Devlet ve özel tüm otorite ilişkilerinin, karşı konulmaz bürokratizasyonu ve uzmanlaşmış bilginin her an artan önemi, üniversitede öğrenci olmayı gerekli ve zorunlu kılmaktadır (Weber, 1987: 215). Üniversiteler, bilgi acısından toplumsal kurumlardan eğitim olgusunun en üst seviyesinde ve uzmanlaşmış bilginin olduğu kurumlardır. Bu acıdan toplumsal gelişmenin yaşandığı, bilginin dönüşüme uğradığı ve bilmenin

davranışlara yansıdığı mekanlar olarak görülmektedir.

ARAŞTIRMANIN METEDOLOJİSİ

Çalışmada üniversite öğrencilerden seçilen örneklemlerle medya olgusuna yaklaşılmaya çalışılmıştır. Temel iddia da, medyanın öğrencilere nasıl bir etkide bulunduğu değil, öğrencilerin medya ile ne yaptığı sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır. Kullanım ve doyumlar yaklaşımının (Mcquail, Windahl: 1993, 110) ölçüldüğü çalışmada, izleyici olarak davranışları, ihtiyaçları ve bilgileri açıklanmaya çalışılmıştır. Üniversite öğrencileri üzerine daha önce yapılan çalışmalarda basına duydukları ilgi (Yüksel, Koçak: 2003), müziğe olan ilgi (Gökbudak: 2003), din eğitimi alan öğrencilerin tutum ve davranışları (Taştan ve arkadaşları: 2001) araştırılmıştır. Ancak bu çalışmalar, bazı bölümlerle sınırlı tutulmuş, genele yayılamamıştır. Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin tümü ile medya arasında ilişki kurulup, medya, üniversite öğrencisi arasındaki ilişki anlaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırma, Selçuk Üniversitesi öğrencileri ile sınırlandırılmıştır. Örneklem olarak ise, üniversite öğrencilerinden fakültelerin öğrenci sayıları ve bölümlerin durumu dikkate alınarak 650 öğrenci seçilerek yüz yüze anket tekniğiyle veriler toplanmaya çalışılmıştır. Öğrenci seçiminde, üniversite eğitimi alan bütün öğrenciler dahil edildiğinden hazırlık sınıfları, sağlık-sosyal-fen bilimleri enstitüsünde dahil olmak üzere üniversitenin eğitim-öğretim faaliyetinde bulunan bütün bölümlerinde anket uygulaması yapılmıştır. Anket uygulama dönemi 2003-2004 eğitim - öğretim yılı ikinci yarı yılında ilgili fakültelere gidilerek, bazı sınıflarda ders başlamadan sorumlu öğretim üyesinden izin alınarak, bazılarında ise bölüm asistanları ve bölüm başkanlarından izin alınarak öğrencilere soru kâğıtları dağıtılmış, ders sonunda toplanmıştır. Toplanan anketlerin sayısı, 612'dir. Daha sonra bu anketler arasında, soruların çoğunluğunun cevaplanmadığı veya güvenirliği sarsıcı cevaplardan dolayı 12 anket değerlendirme dışı tutulmuş, toplam 600 adet anket değerlendirmeye alınmıştır.

Uygulanan anket soruları, değişik soru tip ve çeşitlerinden oluşmuştur. Likert, Thurstone ölçeklerinin kullanıldığı ankette, tutum, yargı soruları, alışkanlıklar, okul ile bilgiler ve sosyo-demografik sorular başlıcalarını oluşturmaktadır.

Elde edilen veriler, SPSS 11.0 paket programı kullanılarak bilgisayar ortamında işlenmiştir. Sonuçlar, frekans dağılımları, çapraz tablolar, Ki Kare analizleri ve Faktör Analizleri yapılarak çözümlenmiştir.

BULGULAR

Ankete Cevap Veren Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Anket sorularına cevap veren öğrencilerin yüzde 45'i kız, yüzde 55'i erkektir. Bu sayı, üniversite öğrenci sayısının oranına yakın bir rakam olarak gözükmektedir. Öğrencilerin yaşlarına baktığımız zaman ise, yüzde 24.2'si 21 yaş, yüzde 20,3'ü 20 yaş, yüzde 19.8'i ise 22 yaş olarak görülmüştür. Ankete cevap verenlerin yüzde 12'si ise, 19 yaş ve bunun altındadır. Yüzde 5'İ; 25 ve üzeri yaşa sahiptir. Bu yaş grafiğindeki yükselip alçalmalar, alınan örneklemlerin değişik sınıf ve farklı birimlerden olmasındandır. Enstitüler ve mühendislerin yaş ortalaması, diğerlerine göre biraz daha yüksektir. Bir de buna sınıf farkı eklendiğinde, yaş farkının nedenleri daha iyi anlaşılabilir.

Ailelerin aylık gelirlerine verilen cevaplarda, 3 kişi (yüzde 0.5) cevap vermemiştir. Aile gelirlerine baktığımız zaman yüzde 19,3'ü, 500 milyon ve altı gelir beyan ederken; yüzde 41.5'i ise 500 milyon ile 750 milyon arası bir gelir ifade etmişlerdir. 26.6 ise, 750 milyon 1 milyar arası ailelerinin geliri olduklarını söylemişlerdir. Yüzde 12.4'ü; 1 milyar ve üstü geliri olduğunu söylerken bu katmanda dağılımın ana öğesinin 1.5 milyar ile 2 milyar rakamlarında yoğunlaştığı görülmektedir.

Öğrencilerin, aile gelirleri ve kendi giderleri sorularak arada bir bağ kurularak soru test edilmeye çalışılmıştır. Buna göre 150 milyon ve altındaki harcamalar, ankete cevap veren öğrencilerin yüzde 45.9'unu oluşturmaktadır. 38.5'i ise 150 ile 250 milyon arası bireysel harcama yapmaktadır. Geriye kalan yüzde 15.4 kişi ise, 250 milyon ve üstü bireysel harcama yapmaktadır. Bu kategorideki yoğunluk, 300 milyon ile 350 milyon arasındadır.

Demografik durumda bir diğer soru ise, öğrencilerin hayatının büyük bölümünü geçirdiği yerdir. Bu soruyla yerleşim yeri ve üniversite öğrenciliği, ekonomi ile takip edilen medya aracı arasında bir ilişki olup olmadığı saptanmaya çalışılmıştır. Hayatını en çok geçtiği yerleşim yeri ile seçilen medya aracı arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki saptanamamıştır (Ki Kare; 16, df; 12, P; 0.191).

Hayatının büyük bölümünün geçtiği yerleşim birimi

	Kişi	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Köy	26	4,3	4,3	4,3
Kasaba	64	10,7	10,7	15,0
Şehir	285	47,5	47,5	62,5
Büyükşehir	225	37,5	37,5	100,0
Total	600	100,0	100,0	

Tablo 1: Öğrencilerin En Çok Yaşadığı Yerleşim Yeri

Ankete katılan öğrencilerin yüzde 85'i yani büyük çoğunluğu, şehir ve büyük şehirden gelmektedir. Kasaba ve köyden gelen öğrenci oranı ise, yüzde 15'dir. Ancak aile geliri ile, hayatının çoğunluğunun geçtiği yer arasında bu kadar fark olması biraz manidardır. Ekonomik seviyenin biraz daha fazla olması gerekirdi. Ancak Türk toplumunun temel öğelerinden biri de ekonomik bilgiler hakkında doğruyu söylememesidir.

Boş Zamanları Değerlendirme

	Kişi	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Medya	90	15,0	15,0	15,0
Oyun	30	5,0	5,0	20,0
Spor	66	11,0	11,0	31,0
Okuma	209	34,8	34,8	65,8
Sohbet	81	13,5	13,5	79,3
Müzik	96	16,0	16,0	95,3
Diğer	28	4,7	4,7	100,
Toplam	600	100,0	100,0	

Tablo 2: Üniversite Öğrencileri ve Boş Zamanları Değerlendirme

ÖĞRENCİ MEDYA İLİŞKİSİ

Öğrencilerin, boş zamanlarını değerlendirme, gazete ve televizyon izleme davranışları, yerel ve ulusal televizyonlara bakış acıları, okudukları bölüm ile medya izleme davranışı arasında fark olup olmadığı, sorularına yanıt bulmaya çalışılacaktır. Burada en önemli soru öğrencilerin boş zamanlarını değerlendirmede medyanın önemi ve aldığı yerdir.

Tablodan da anlaşılacağı üzere yüzde 15'i kitle iletişim araçları ile, yüzde 5'i oyun ile, yüzde 11'i spor ile, yüzde 34,8'i ise okuma ile vaktini geçirmektedir. Arkadaş ve dost çevresiyle geçiren ise yüzde 13.5'dir. Yüzde 16'sı müzik dinleyerek geçirdiği iddia ederken yüzde 4.7 ise, bunların dışında meşguliyet alanlarıyla uğraştıklarını belirtmişlerdir. Bir diğer soru, cinsiyet ile boş zamanları değerlendirme arasında bir ilişkinin olup olmadığıdır. Yapılan Korelasyon ve ki kare testinin sonucunda Pearson 0.00 çıkmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere, cinsiyet ile boş zamanları değerlendirme arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Elde edilen sonuçlara göre, kızların yüzde 18.'i okuma ile boş zamanlarını geçirir iken bu oran erkeklerde yüzde 16.8 olmuştur. Sporda ise, bunun tam tersi bir sonuç çıkmıştır. Erkeklerin yüzde 9.3'ü spor ile uğraşırken kızların 1.7'si spor ile uğraşmaktadır. Medya ile boş zamanları geçirme açısından, aralarında çok fazla bir fark bulunmamaktadır. Erkeklerin yüzde 8.7'si medyayla boş zamanlarını geçirir iken, kadınlarda bu oran 6.3'tür. Buna göre erkekler, kitle iletişim araçları ile boş zamanlarını daha çok geçirmektedirler.

Günlük Hayatta Bilgilenme Araçları

	Kişi	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
TV	333	55,5	55,5	55,5
Gazete	148	24,7	24,7	80,2
Radyo	38	6,3	6,3	86,5
İnternet	35	5,8	5,8	92,3
Dergi	7	1,2	1,2	93,5
Yüzyüze İletişim	39	6,5	6,5	100,0
Toplam	600	100,0	100,	

Tablo 3: Günlük Hayatta Tercih Edilen İletişim Araçları

Kitle iletişim araçları, modern toplumun; Pazar ayinleri gibi her gün sabah erkenden gördüğü, kutsadığı ve hayatı kurguladığı, bir anlamda dünyaya baktığı bir penceredir. Gazete okuma, radyo dinleme, televizyon seyretme ve bunu süreklilik halinde bir davranış kalıbına sokma, modern bireyin gelişmişlik evrelerinden biri olarak günlük vazifelerindendir.

Tabloya baktığımız zaman, televizyonun açık ara ile önde olduğunu görürüz. Böylece görselliğin cazibesi, öğrenciler tarafından da test edilmiş olmaktadır. Televizyonu, yüzde 24.7 ile gazete takip etmektedir. Gazeteyi, 5.8 ile Internet takip etmektedir. İnternetin üniversitede yoğun olarak kullanması ve öğrencilerin Internet imkânlarının olmasına rağmen gazete, hâlâ popülaritesini kaybetmemiştir. Ancak fikrin kaleleri dergiler için, yüzde 1.2 oranı ile aynı şeyi söylemek neredeyse imkânsızdır. Öğrencilerin yüzde 6.5'i ise, klasik ve zorunlu iletişim aracı yüz yüze iletişim modelini seçmişlerdir.

Tercih Edilen Medyayı Kullanım Amacı

	Kişi	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Eğlenmek	82	13,7	13,7	13,7
Haber-Bilgi Almak	452	73,3	73,3	89,9
Toplumsal ortalama katılmak	45	7,5	7,5	96,5
Vakit geçirmek	12	2,0	2,0	98,5
Diğer	9	1,5	1,5	100,0
Toplam	600	100,0	100,0	

Tablo 4: Tercih Edilen Medyayı Kullanım Amacı

Cinsiyet ile tercih edilen medya arasında bir ilişki olup olmadığına bakıldığında istatistiksel olarak iki grubun verdiği yanıtlar arasındaki ilişki anlamlı değildir (Ki Kare 4.839; Sd 4; P: 0.304).

Öğrencilerin, medyayı en çok hangi amaç için kullandığı sorulduğunda ise, beklenen cevaplar alınmıştır.

Öğrenciler, en az yüzde 2 ile kullandığı medya aracından maksadının vakit geçirmek olduğunu söylemiştir. Bu oranı, yüzde 7.5 ile toplumsal ortama katılmak, insan ilişkilerini artırmak düşüncesi takip etmiştir. Bu iki değerin ardından, 13.7 ile eğlenmek kategorisi gelmektedir. Öğrenciler, en çok yüzde 75.3 ile haber ve bilgi almak için medyayı seçtiklerini belirtmişlerdir. Bu soruya ilâve olarak sorulan bir diğer soru ise, medyadan en çok hangi konuda bilgi alındığı ile ilgilidir.

Medya İle Bilgilenme

	Kişi	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Siyaset	270	45,0	45,0	45,0
Ekonomi	69	11,5	11,5	56,5
Bilim	29	4,8	4,8	61,3
Sanat	31	5,2	5,2	66,5
Spor	64	10,7	10,7	77,2
Magazin	89	14,8	14,8	92,0
Diğer	48	8,0	8,0	100,0
Toplam	600	100,0	100,0	

Tablo 5: Medyadan En Çok Bilgi Alınan Konular

Öğrencilerin, tablo beşe göre en çok bilgi aldığı alan siyasettir. Yüzde 45'i siyaset ile ilgili bilgileri medya araçlarından takip etmektedir. Siyaseti yüzde 14.8 ile magazin ile bilgiler takip etmektedir. Magazin ile ilgili haberlerin bu kadar yüksek çıkması oldukça düşündürücüdür. Üniversite gibi eğitim düzeyi, toplumun en üst seviyesindeki mensuplarında bu oranda çıkan magazinin, alt ve orta katmanlarda diğer bilgi alanlarından oldukça yüksek çıkacağı aşikardır. Magazini yüzde 11.5 ile ekonomi, yüzde 10.7 ile spor, 5.2 ile sanat ve yüzde 4.8 ile bilim alanı takip etmektedir. Olması gerekenle mevcut tam tersidir. Cinsiyet ile medyadan bilgilenme arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. (Ki Kare; 52.30, df; 6, p; 0.00). Diğer taraftan üniversitede okunan bölüm ile medyadan en çok bilgi alınan konular arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Öğrenciler bilgi aldıklarını ifade ederken, aynı zamanda medyanın güvenirlik sorunu ortaya çıkmaktadır. Bunun için öğrencilerden, Thurstone ölçeği tipinde hazırlanan sorularla medya araçlarını güvenirlik açısından değerlendirmeleri istenmiştir. Buna göre ankete verilen cevaplarda büyük

bir eksiklik olduğu görülmektedir. Yüz yüze iletişimde bu oran 9.5'e ulaşmıştır.

Güvenirlik Oranları						
	Televizyon	**Gazete**	**Radyo**	**Internet**	**Dergi**	**Yüz yüze İletişim**
1-3 arası	**15.6**	**11.8**	**16.5**	**7.2**	**9.3**	**14.1**
4-5 arası	**28.0**	**26.2**	**27.5**	**17.8**	**24.2**	**26.9**
6-8 arası	**37.1**	**43.2**	**40.8**	**38.5**	**47.2**	**35.2**
9-10 arası	**13**	**12.8**	**8.5**	**28.0**	**10.8**	**14.3**
Cevapsız	**6.3**	**6.0**	**6.7**	**8.5**	**8.5**	**9.5**
Toplam	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**

Tablo 6: Bilgilendirme Araçlarına Güven Oranları

	Televizyon	Gazete	Radyo	Internet	Dergi	Yüz yüze iletişim
Ankete Cevap Verenler	562	564	560	549	549	542
Cevap vermeyenler	38	36	40	51	51	58
Toplam	600	600	600	600	600	600

Tablo 7: Güvenirlik Oranlarını Cevaplarla Ölçme

Öğrencilerin verdiği yanıtlara göre güvenirlik oranları, kendi arasında sınıflandırılmıştır. En az güvenilirlik 1, en çok güvenilirlik ise 10'dur. Sınıflamada en yüksek oran, orta düzeyde yüzde 47.2 ile dergiye aittir. Daha çok takipçileri tarafından okunan dergide bu oranın çıkması doğaldır. Diğer bir ayrıntı ise, haber ve bilgi alma araçlarının en alt seviyelerinin oldukça yüksek olmasıdır. Oranlar, İnternetin yüzde 7.2 olarak en düşük seviyede olmasına rağmen diğerleri yüzde 14.1'den başlayarak daha da üst güvensizlik seviyelerine çıkmaktadırlar. İnternet yine, üst seviye güvenirlik derecelendirilmesinde yüzde 28 ile en öndedir. Öğrenciler internete, diğerlerine göre daha fazla güvenmektedirler.

Öğrencilerin, bilgilenme araçlarından en fazla faydalandıkları araçlar Tablo 3'e göre televizyon ve gazetedir. Öğrencilerin, televizyon izleme ve gazete okuma alışkanlığı verilerine bakarak, bu soruyu hem test etmiş, hem de izleme ve okuma zamanı, izlenen kanal, okunan gazete ile bir bağlantı kurularak medya-öğrenci ilişkisi ile ilgili kaç temel faktör tesbit edilmiştir.

En Çok İzlenen Televizyon Kanalı ve Televizyon İzleme Saati

Üniversite öğrencilerinin, en çok hangi tür televizyonu seyrettiğine bakıldığı zaman, haber ve belgesel ağırlıklı kanalların daha çok izlendiğini görürüz. Öğrencilerin, toplam yüzde 34'ü NTV ve CNN televizyon kanallarını seyretmektedir. Ancak en çok izlenen televizyon kanalı, yüzde 24.3 ile ATV kanalıdır. Bir diğer sonuç ise, muhafazakâr içerikli Kanal 7 ile Doğan Grubu'nun televizyonu Kanal D'nin izlenme oranlarının birbirine olan benzerliğidir. Bu özellik, resmî televizyon kanalı TRT ile, muhafazakâr kanal STV ve Akşam Grubunun televizyon kanalı Show TV arasında görülmektedir. Öğrencilerin yüzde 4.8'i ise televizyon izlememektedir.

İzlenen kanal ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olmamasına rağmen kanal seçimi bazı ipuçları vermektedir. Erkekler daha çok haber kanallarını tercih ederken, kadınlar ise ATV kanalının tercih etmektedirler.

En çok izlemen televizyon kanalı

	Kişi	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
ATV	146	24,3	25,6	25,6
CNN Türk	77	12,8	13,5	39,1
Kanal 7	56	9,3	9,8	48,9
Kanal D	58	9,7	10,2	59,0
NTV	127	21,2	22,2	81,3
Show	26	4,3	4,6	85,8
Star	14	2,3	2,5	88,3
Stv	26	4,3	4,6	92,8
TRT	29	4,8	2,1	97,9
TGRT	5	0,8	0,9	98,8
Diğer	7	1,2	1,2	100,0
Total	571	95,2	100,0	
Hata Tv İzlemez	299	4,8		
Toplam	600	100,0		

Tablo:8 En Çok İzlenen Televizyon Kanalı

En çok İzlenen Televizyon Kanalı ile Cinsiyet Dağılımı

En çok izlenen televizyon kanalı	Cinsiyet dağılımı		Toplam
	Erkek	Kadın	
ATV	44	102	146
CNN Türk	49	28	77
Kanal 7	34	22	56
Kanal D	21	37	58
NTV	92	35	127
SHOW	22	4	26
STAR	10	4	14
STV	16	10	26
TRT	12	17	29
TGRT	4	1	5
Diğer	7		7
Toplam	311	260	571

Tablo 9: İzlenen Televizyon Kanalı İle Cinsiyet Arasındaki İlişki

Öğrencilerin televizyon karşısında geçirdiği saatler

Geçirilen saat	Yüzde
0-1.5 saat	32.2
1.5-3 saat	40.6
3-4,5 saat	15.0
4.5-6 saat	12.2
Toplam	100

Tablo 10: Televizyon Karşısında Geçirilen Zaman

Öğrenciler televizyon karşısında yüzde 40.6 ile en çok 1.5- ile 3 saat zaman geçirmektedirler. Bu oran televizyon izleme saati yükseldikçe düşmektedir.

Öğrencilere aynı zamanda ulusal kanallar ile birlikte yere televizyonlardan da en çok izlediği kanalı seçmeleri istendiğinde aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmıştır.

En çok izlenen yerel televizyon kanalı

	Kişi	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
KON TV	219	36,5	51,4	51,4
KTV	14	2,3	3,3	54,7
SUN TV	21	3,5	4,9	59,6
ÜN TV	159	26,5	37,3	96,9
Yeni Konya	13	2,2	3,1	100,0
Total	426	71,0	100,0	
Yerel Tv İzlemez	174	29,0		
Toplam	600	100,0		

Tablo 11: Yerel Televizyon İzleme Oranı

Yerel televizyonlar konusunda öğrencilerin bir isteksizliği ve seyretmeme olgusu ile karşı karşıyayızdır. Öğrencilerin yüzde 29.0'u yerel televizyonları seyretmemektedir. Yerel televizyonlardan ise en çok izlenen yüzde 36.5 ile KONTV kanalıdır. Konya'nın en gelişmiş kanalı olan KONTV aynı zamanda bölgesel bir televizyon iken şimdi ise uydu yayını ile dünyanın her tarafından izlenir bir hale gelmiştir. KONTV'yi izlenme oranı yüzde 26.5 ile üniversite televizyonu ÜNTV takip etmektedir.

Gazete okuma alışkanlığı

	Kişi	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Günde en az iki gazete	46	7,7	7,7	7,7
Günde bir	258	43,0	43,0	50,7
Haftada üç-dört gün	197	32,8	32,8	83,5
Haftada bir gün	49	8,2	8,2	91,7
Ayda birkaç kez	36	6,0	6,0	97,7
Hiç gazete okumaz	14	2,3	2,3	100,0
Toplam	600	100,0	100,0	

Tablo 12: Gazete Okuma Alışkanlığı

Öğrencilerin günde bir gazete okuma oranı yüzde 43.0 dür. Günde iki gazete okuma oranı ise yüzde 7.7'dir. Bu oran gazetelerin günlük satış grafiklerine baktığımız da oldukça yüksektir. Günlük gazete okumayanların oranı ise yüzde 47.0'dir. Hiç gazete okumayanların oranı oldukça düşük, yüzde 2.3'tür. Cinsiyet ile gazete okuma alışkanlığı arasında istatistiki bir anlam aranmış, fakat anlamlı bir fark bulunamamıştır (Ki Kare;8.396 Sd;5, P; 0.136).

En Çok Okunan Gazete

Öğrencilerin en çok okudukları gazete yüzde 18.3 ile ZAMAN gazetesidir. Bu gazeteyi yüzde 15.8 ile MİLLİYET, yüzde 13.0 ile de SABAH gazetesi takip etmektedir. Öğrencilerin yüzde 5.2 ise gazete okumamaktadır. Günlük okuma alışkanlığı ve okunan gazete arasında ilişki olup olmadığına bakıldığında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Ancak buna rağmen günde bir gazete okuyanların yüzdelik diliminde en çok okunan gazetenin yüzde 22.8 ile ZAMAN gazetesi, yüzde 16 ile MİLLİYET gazetesi, yüzde 13.2 ile SABAH gazetesi ve yüzde 10.4 ile HÜRRİYET gazetesi takip etmektedir.

Öğrencilere sorulan bir diğer soru ise medyayı toplumsal yapılanmada nasıl bir güç olarak gördükleridir. Tutum sorusu olarak Likert tipinde, öğrencilere medyanın birinci veya dördüncü güç olarak görülüp görülmediği sorulmuştur.

	Kişi	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Hürriyet	59	9,8	10,4	10,4
Milliyet	95	15,8	16,7	27,1
Sabah	78	13,0	13,7	40,8
Türkiye	15	2,5	2,6	43,4
Yeni Şafak	61	10,2	10,7	54,1
Zaman				
Vatan	110	18,3	19,3	73,5
Vakit	19	3,2	3,3	76,8
Posta	21	3,5	3,7	80,5
Star	30	5,0	5,3	85,8
Radikal	17	2,8	3,0	88,8
Diğer	22	3,7	3,9	92,6
Akşam	21	3,5	3,7	96,3
Cumhuriyet	11	1,8	1,9	98,2
Toplam	10	1,7	1,8	
Gazete okumaz	569	94,8	100,0	100,0
Hata	31	5,2		
Toplam	600	100,0		

Tablo 13: En Çok Okunan Gazetelerin Oranı

Medyanın ülkemizde birinci güç olduğuna inanma

	Kişi	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Hiç katılmıyor	131	21,8	21,8	21,8
Katılmıyor	152	25,3	25,3	47,2
Fikri yok	88	14,7	14,7	61,8
Katılıyor	113	18,8	18,8	80,7
Tamamen katılıyor	116	19,3	19,3	100,0
Toplam	600	100,0	100,0	

Tablo 14: Medyanın Birinci Güç Olduğuna Katılıp Katılmama

Tablodan anlaşılacağı üzere öğrencilerin yüzde 47.2'si medyanın birinci güç olduğuna inanmamaktadır. Yüzde 14.7'ise fikrim yok diye cevap verirken yüzde 38.1'i ise medyanın birinci güç olduğuna inanmaktadır. Cinsiyet ile medyanın birinci güç olup olmadığı sorusuna verilen cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Medyanın ülkemizde dördüncü güç olduğuna inanma

	Kişi	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Hiç katılmıyor	64	10,7	10,7	10,7
Katılmıyor	78	13,0	13,0	23,7
Fikri yok	150	25,0	25,0	48,7
Katılıyor	179	29,8	29,8	78,5
Tamamen katılıyor	129	21,5	21,5	100,0
Total	600	100,0	100,0	

Tablo 15: Medyanın Dördüncü Güç Olduğuna Katılıp Katılmama.

Medyanın toplumsal güç olarak algılanması ile ilgili olarak sorulan diğer bir soru ise olması gerekendir. Demokratik toplumlarda halkın temel olarak bilgi alma kanallarından biri olan medya, üniversite öğrencileri tarafından nasıl algılanmaktadır?. Medyanın dördüncü güç olduğuna öğrencilerin yüzde 23.7 katılmamaktadır. Yüzde 25'i fikrim yok cevabını verir iken, yüzde 51.3'ü ise medyanın dördüncü güç olduğuna inanmaktadır.

Medyanın birinci güç olduğuna inanan öğrenci sayısı ile dördüncü güç olduğunu söyleyen öğrenci yüzdeleri arasında oldukça yüksek fark vardır. Öğrencilerin çoğunluğu medyanın birinci kuvvet olmadığını düşünmektedirler. Ancak yüzde 38.1'inin medyayı birinci güç olarak gördüğünü unutmamak gerekir.

ÖĞRENCİLERİN MEDYAYA KARŞI TUTUMLARI

Öğrencilerin medyaya bakış acısının kaç gruba ayrıldığını faktör ile ölçmeden önce bakılan güvenirlik testinde (Alpha) 23 item için 0.6197 çıkmıştır. Bu rakam ankete verilen cevapların ortalamanın üstünde bir güvenirliğe sahip olduğu gösterir. Öğrencileri faktör gruplarına ayırmadan önce bakılan soruların kırılma noktalarına bakıldığında üç faktör olduğu görülmektedir. Buradan hareketle ankete cevap veren öğrenciler üç gruba ayrılmıştır. 0.300' den aşağı olan datalar, değerlendirme dışı tutulmuştur. Değerlendirmeye, tabi tutulan sorulardan "Medyanın siyasi iktidarı denetlemede en önemli güç olduğuna inanma" sorusu ve "Çoğu konuyu medyada yer almadan öğrenebilme" sorusu faktör dışı tutulduğu için bu sorular değerlendirme dışı tutulmuştur.

FAKTÖR ANALİZİ TABLOSU			
SORULAR	Faktörler		
	1	2	3
Önem verilen konuların medyada yer bulduğuna inanma	,635		
Kanaat sahibi olmada medyayı dikkate alma	,612		
Medyanın kültürel farklılıklara saygılı olduğuna inanma	,572		
Seçimlerde medyayı dikkate alarak oy kullanma	,539		
Medya gündeminin bireysel gündemle ilgili olduğuna inanma	,523		
Medyanın siyasi konularda taraflı davrandığını düşünme	-,452		,390
Gündem hakkında fikir sahibi olurken medyayı dikkate alma	,354		
Görüşlerini medya yansıttığında daha kolay açıklayabilme		,640	
Medyanın bireysel görüşleri yansıtmasına verilen önem		,627	
Medya mesajları bireysel görüşlere ters düştüğünde bunlara karşı çıkma		,502	
Medyadan alının bilgileri kanaat önderine onaylatma ihtiyacı		,465	
Medyaya güvenmemeye rağmen bilgi kaynağının sınırlı olması		,319	
Medyada yer alan kunuları sosyal çevreye göre daha erken öğrenme			,549
Medya dünyasında güvenilebilecek kişi ve kişiliklerin bulunduğuna inanma			,530
Medya için ayrılan zamana karşı bir fayda sağlaması gerektiğine inanma			,486
Medyada yer alan konuları önce diğer insanlardan öğrenme		,318	-,424
Günlük gelişmeleri medyadan takip etme	,386		,387
Medya izleme davranışını ihtiyaca göre belirleme			,364
Medyadan bilgi sahibi olmayı zahmetsiz görme			,349
Medyanın ülkemizde dördüncü güç olduğuna inanma			,308

Tablo:17 Faktörlerin Birlikte Verildiği Tablo.

BİRİNCİ GRUP

Medya İle Bütünleşen Öğrenciler

	1	2	3
Önem verilen konuların medyada yer bulduğuna inanma	**,635**		
Kanaat sahibi olmada medyayı dikkate alma	**,612**		
Medyanın kültürel farklılıklara saygılı olduğuna inanma	**,572**		
Seçimlerde medyayı dikkate alarak oy kullanma	**,539**		
Medya gündeminin bireysel gündemle ilgili olduğuna inanma	**,523**		
Medyanın siyasi konularda taraflı davrandığını düşünme	**-,452**		**,390**
Gündem hakkında fikir sahibi olurken medyayı dikkate alma	**,354**		
Günlük gelişmeleri medyadan takip etme	**,386**		**,387**

Tablo:18 Birinci Grup Faktör Tablosu

Birinci grupta yer alan öğrencilere baktığımız zaman medya ile kendi aralarında bağ kuran öğrenciler olduğunu görürüz. Öğrenciler önemli konuları medyadan öğrendiği gibi, kanaat sahibi olmada da medyanın etkili olduğunu söylemişlerdir. Medyanın zenginlik olduğu bilincinde olan bu gruptaki öğrenciler oy kullanımlarında da medyanın etkili olduğunu belirtmişlerdir. Günlük gelişmeleri ve gündemin takibinde bu gruptaki öğrenciler için medya önemli bir etkendir. Bu faktörde dikkati çeken bir olgu ise - ,453 ile negatif yükleme yapan "Medyanın siyasi konularda taraflı davrandığını düşünme" sorusuna verilen cevaptır. Bu faktördeki öğrenciler, medyanın siyasi konularda taraflı davrandığının düşünmemektedirler.

Medya ile bütünleşen öğrenciler arasında en yüksek değer, medyadan bilgi alma, tutum ve kanaat oluşturmada bu bilgilerin kullanılması anlamına gelen sorularla oluşmuştur. Farklılığın ve farklı düşüncelerin dile getirildiği medya olgusu bunlar için önemli bir unsurdur.

Bu faktörün güvenirlik ölçütü ise 0,5073'tür. Güvenirlik (Alpha) ortalamadadır. Bu bize faktör içinde yer alan sorular ve verilen cevaplar açısından bir tutarlılık olduğunu gösterir. Aynı zamanda bu grupta toplanan öğrenciler de kendi içerisinde bir tutarlılığa sahiptirler.

İKİNCİ GRUP

Medya ile Flört Eden Öğrenciler

	2	3
Görüşleri medya yansıttığında daha kolay açıklayabilme	,640	
Medyanın bireysel görüşleri yansıtmasına verilen önem	,627	
Medya mesajları bireysel görüşlere ters düştüğünde bunlara karşı çıkma	,502	
Medyadan alının bilgileri kanaat önderine onaylatma ihtiyacı	,465	
Medyaya güvenmemeye rağmen bilgi kaynağının sınırlı olması	,319	
Medyada yer alan konuları önce diğer insanlardan öğrenme	,318	-,424

Tablo 19: İkinci Grup Faktör Tablosu

İkinci grup faktörde yer alan öğrenciler de, medya ile bilgilenme ve bireysel ihtiyaçlara denk gelen medya sunum ve mesajlarına tepki verme odaklı bir yapılanma görülmektedir. Bu faktördeki öğrenciler aynı zamanda medyaya karşı güven sorunu yaşamaktadırlar. Bu güven sorunu bireysel olarak medyada yer alınan görüş ve bakış acıları kendi fikirleriyle çatıştığı zaman bunlara karşı çıkma eğilimi vardır.

Buradan hareketle bu faktördeki öğrenciler medyaya karşı net bir tutum içinde değildirler. Karşılıklı bir ilişki içindedirler. Medya araçları bu faktördeki grup için bilgilendirme ve istediği haberi verme sürecinde anlamlıdır. Bunun nedeni en çok

değerli olan datanın medya bireysel görüşlerini yansıttığı zaman bu görüşlerini rahat açıklamasıdır. Medya ile etkileşim içinde medyanın desteğini alarak fikir üretme bu gruptakiler için önemlidir. Bireyselliğin ön plâna çıkması, kendi görüşlerinin de medya da yer alması isteği görüşünü beraberinde getirmektedir. Bu grupta negatif yükleme ise ikinci derecede "Medyada yer alan konuları önce diğer insanlardan öğrenme" sorusuna verilen cevaptadır. Sorunun negatif yüklemesi, pozitif yüklemeden daha yüksektir. Bilginin önce veya sonra öğrenme olgusuna negatif bir yaklaşım içindedirler. Ancak bu olguyu bir üst sorunun cevabı ile açıklayabiliriz. Medyaya güvenmemeye rağmen bilgi kaynağının sınırlı olması, bilgilenme açısından zorunlu bir beraberliği getirmektedir.

Bu faktörün güvenirliği (Alpha'sı) ise birinci gruba göre düşüktür. 0,4616 ile grubun iç tutarlığı normalin altında gözükmektedir. Görüş farklıkları ve medyaya karşı tutum açısında da aynı bakış acısı hakimdir.

ÜÇÜNCÜ GRUP

Medyayı Bir Amaç İçin Kullanma

	1	2	3
Medyada yer alan konuları sosyal çevreye göre daha erken öğrenme			,549
Medya dünyasında güvenilebilecek kişi ve kişiliklerin bulunduğuna inanma			,530
Medya için ayrılan zamana karşı bir fayda sağlaması gerektiğine inanma			,486
Medyada yer alan konuları önce diğer insanlardan öğrenme		,318	-,424
Günlük gelişmeleri medyadan takip etme	,386		,387
Medya izleme davranışını ihtiyaca göre belirleme			,364
Medyadan bilgi sahibi olmayı zahmetsiz görme			,349
Medyanın ülkemizde dördüncü güç olduğuna inanma			,308

Tablo 20: Üçüncü Grup Faktör Tablosu

Üçüncü grupta yer alan öğrencilerin genel bir bakış acısına baktığımız zaman medyaya karşı tepkisiz ve alımlayıcı bir konumda olduğu görülmektedir. Medya bu gruptaki öğrenciler için bilginin erken öğrenilmesi ve daha bilgili gözükmenin temel şartlarından biri olarak görülmektedir. Birinci sorunun yüksek olarak sıralanması da bunu göstermektedir. Temel amaç bilgi eksenli olduğu için zorunlu olarak medyaya güven duygusu ve güvenilecek insanlar konusunda oldukça iyimserdirler. Bu grubun negatif yüklemesine baktığımız zaman medyada yer alan konuları diğer insanlardan önce öğrenme konusunda oldukça negatif yüklü olmalarıdır. Günlük gelişmeleri medyadan takip eden bu grup öğrenciler, medya izleme davranışını ihtiyacına göre belirledikleri gibi medyadan bilgi almayı da zahmetsiz ve kolay bilgi elde edilen bir alan olarak görmektedirler. Bu grup için medya aynı zamanda dördüncü güç olarak toplumda yer almaktadır.

Bu faktörün güvenirliği (Alpha'sı) birinci ve ikinci gruba göre oldukça düşüktür. 0,4093 ile grubun iç tutarlığı normalin altında gözükmektedir. Görüş farklıkları ve medyaya karşı tutum, bakış acısı açısından iç tutarlılık istenilen düzeyde değildir. Pragmatizm öğesinin ön plânda olduğu bu kategoride bireysel farklılıklar fazla olduğu için ortak noktalarda buluşmak oldukça zordur.

SONUÇ

Üniversite öğrencileri üzerine yapılan bu çalışmada öğrencilerin medyayı kullanımı, medyadan etkilenimi ve medyaya karşı takındıkları tavır ölçülmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin hangi medya aracını niçin ve neden seçtiği üzerinde durulmuştur. Ancak öğrencinin medyayı seçme davranışında demografik öğelerin etkili olmadığı görülmüştür.

Öğrenci medya ilişkisi acısından boş zamanları nasıl ve ne ile değerlendirdiği sorularına verilen cevaplarda da medyanın okuma eyleminden sonra geldiği görülmüştür. Üniversite öğrencilerinin temel görevi öğrencilik olduğu için bu sınıflama araştırma sorusunda istenilen düzeyi vermiştir. Boş zaman değerlendirme ve cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Boş zaman aktivitelerin seçiminde kadın erkek ayrımı olmuştur.

Üniversite öğrencilerinin günlük hayatta bilgilemek için seçtikleri kitle iletişim aracı televizyondur. Televizyonu gazete izlemektedir. Internet, üniversite kampüsü ve kafelerle toplumsal yapıda yer alırken, üniversite öğrencileri tarafından hala geçerli bir bilgilendirme aracı olarak görülmemektedir. Üniversite öğrencileri seçtikleri medya aracını ise bilgilenmek ve haber almak için kullanmaktadırlar, haber ve bilgiyi, eğlenme amacı takip etmektedir. Haber ve bilginin hangi konuyla ilgili olduğu sorusuna ise gelen cevaplar oldukça ilginçtir. Siyaset ve ekonomiyle ile haber ve bilgilerin takip edildiği görülmektedir. Bilim ve sanat en son takip edilen haber ve bilgi konularıdır. Bununla birlikte en çok tercih edilen araç televizyonun hangi kanalının tercih edildiğine gelince ATV televizyon kanalı hariç, haber kanalları öğrenciler tarafından tercih edilen kanallar olarak gözükmektedir. Öğrencilerin televizyon tercihinde cinsiyet arasında fark bulunmuştur. Erkekler haber kanallarında yoğunlaşırken, kadınların ATV kanalında yoğunlaştığı görülmüştür. Televizyon izleme davranışı ile ilgili bir diğer gözlem ise televizyon karşısında geçirilen zamandır. Öğrencilerin çoğunluğu 1.5-3 saat televizyon karşısında zaman geçirmektedirler. Yerel televizyonlardan ise teknolojik olarak en iyi olan kanal en çok seyredilen kanal olmuştur.

İkinci olarak seçilen medya aracı gazetelere bakıldığında öğrencilerin yarısının günlük gazete okuduğu, diğer yarısının ise günlük gazete okumadığı görülmüştür. En çok okunan ve günlük olarak takip edilen gazete Zaman olmuştur.

Medya araçlarının üniversite öğrencileri tarafından ne kadar güvenilir bulunduğu sorusunda en güvenilir araç internet, en güvenilmez araç ise radyo çıkmıştır.

Üniversite öğrencilerinin medyaya karşı tutumlarını ölçmeden önce son bir frekans olarak alınan medyanın toplumsal gücü ile ilgili olarak üniversite öğrencileri medyanın birinci güç olduğuna inanmamaktadırlar. Öğrenciler bu konuda medyanın dördüncü güç olduğuna inanmaktadırlar. Bu demokratik toplumun geleceği için iyi bir işaret olarak algılanabilir. Yasama yürütme ve yargı saç ayağından sonra gelmesi gereken medya, olması gerektiği şekilde algılanmıştır.

Üniversite öğrencilerinin medyaya karşı tutumu ele alındığında üç faktör ortaya çıkmıştır. Birinci grup "Medya İle Bütünleşen Öğrenciler"dir. Bunların hayatında medya araçları önemli bir etkiye sahiptirler. Bu grup homojen bir yapıya sahiptir. İkinci grup öğrenci ise "Medya ile Flört Eden Öğrenciler"dir. Bunların bireysel istek ve çıkarları ön plânda olup medya araçları bunlar için onaylama ve görüşlerin yansıdığı bir alan olarak görülmektedir. Bu grupta homojenlik oldukça birinci gruba göre düşüktür. Üçüncü grup öğrenci ise, "Medyayı Bir Amaç İçin Kullanan" öğrencilerdir. Bunlar pragmatik bir zihniyetle medyaya yaklaşmaktadırlar. Faydacıdırlar ve medyanın siyasal yapıda dördüncü kuvvet olduğunu savunmaktadırlar.

Demografik yapılar ve medyayı kullanma arasında anlamlı ilişkiler bulunmamasına rağmen, toplumsal yapının meydana getirdiği şartlar üniversite öğrencilerinin medyaya karşı yaklaşımını etkilemektedirler. Kriz atlatmaya çalışan Türkiye'nin tabii bir sorunu olan siyaset ve ekonomi olgusu en çok izlenen haber ve bilgi alanında olduğu gibi öğrenci medya tercihinde bireysel özelliklerden farklı olarak toplumsal şartların hakim olduğu söylenebilir. Okunan gazete ve duyulan güven aralığında olduğu gibi, belirli gazete haber kanallarında yoğunlaşma da bunu desteklemektedir. Diğer taraftan medyaya karşı tutum oluşturan öğrenciler üç kategoride de görüldüğü üzere faydacı ve ihtiyaçlara denk gelen tercihinden hareketle, üniversite gençliğinin tercihinde toplumsal yapının geldiği konumun önemi ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

AKŞİT Bahattin, 2002, "Bilgi Toplumuna Geçiş ve Üniversiteler: Şu Andaki Durum ve Yeniden Yapılanma Konusunda Bazı Söylem ve Tartışmalar", "*Bilgi Toplumuna Geçiş: Sorunsallar/ Görüşler, Yorumlar/Eleştiriler ve Tartışmalar*, Derleyenler: İlhan Tekeli, Süleyman Çetin Özoğlu, Bahattin Akşit, Gürol Irzık ve Ahmet İnam, Türkiye Bilimler Akademisi Yayını, Ankara, 43-370.

AYHAN Bünyamin, 2003, "Küreselleşme Sürecinde Kitle Iletişim Araçlarının Rolü" *Selçuk İletişim*, C. 3, S. 1, 82-90.

GÖKBUDAK Seçkin, GÖKBUDAK Ramiz, 2003, "Iletişim Fakültesi Radyo-Televizyon-

Sinema Bölümü Öğrencilerinin Müziğe Olan Ilgileri", *Selçuk İletişim*, C. 3, S. 1, 42-50.

KOÇAK Abdullah 2001.*Televizyon İzleyici Davranışları Televizyon İzleyicilerinin Tercihleri ve Doyumları Üzerine Teorik ve Uygulamalı Bir Araştırma*, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.

MCQUAİL Denis, 1983, "İletişim Araçlarının Etkileri", *Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar,* Derleyenler Raşit Kaya, Korkmaz Alemdar, Savaş Yayınları, Ankara.

MCQUAİL Denis, WİNDAHL Sven, 1993, *İletişim Modelleri,* Çeviren Mehmet Küçükkurt, İmaj Yayınları, Ankara.

MCQUAİL Denis, WİNDAHL Sven 1997, *İletişim Modelleri,* Çeviren Konca Yumlu, İmge Kitapevi, Ankara.

TAŞTAN Abdulvahap, KUŞAT Ali, ÇELİK Celalettin, 2001, "Üniversite Düzeyinde Din Eğitimi Alan Öğrencilerde Eğitim Sürecinde Oluşan Tutum ve Davranışlar", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 11 169- 192.

TİMUR Taner, 2000, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, Imge Kitabevi, Ankara.

WEBER Marx, 1987, *Sosyoloji Yazıları,* Çeviren Taha Parla, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.

YÜKSEL Erkan, KOÇAK Abdullah, 2003, "Basın ve Yayın Bölümü Öğrencilerinin Basına Duydukları İlgi Düzeyi Üzerine Bir Alan Araştırması", *Selçuk İletişim*, C.3, S. 1, S. 42-50.

YUMLU Konca, 1994, *Kitle Iletişim Kuram ve Araştırmaları*, Nam Yayıncılık, Izmir.

BALKANLAR - KONYA TARİHÎ, KÜLTÜREL, EDEBÎ İLİŞKİLERİ ÜZERİNE

Feyyaz SAĞLAM*

ÖZET

Balkanlar ile Konya'nın köklü bir tarihî, kültürel, edebî ilişkisi bulunmaktadır. Çünkü Konya, Balkanlardaki Türk varlığının, kültürünün kaynağı durumundadır. Zira oralarda ana dilleri Türkçe olan insanların atalarının çıkış yeri genelde Konya yöresidir. Bu insanlar, kökleri ile bağı koparmamak için yerleştikleri köylere Konçe, Konyarı gibi adların verilmesini sağlamışlardır. Dil ve edebiyat yönüyle de nesilden nesile kökenleri ile ilgili bilgileri aktarmışlardır. O köklü bağın günümüzde de devam etmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Konya, Konçe, Konyar, Konyalı, Konyalım.

ABSTRACT

ABOUT THE RELATION OF THE BALKANS AND KONYA FROM THE SIDE OF THE HISTORY, CULTURAL AND LITERARY

There has been a deep-seated historical, cultural and literary relation between the Balkans and Konya because Konya is the source of Turkish presence in the Balkans as the Konya and its environs were usually the first exit places of the ancestors of those people speaking Turkish language natively there. These people have caused the villages they settled down to be named such as "Konçe", and "Konyarı" in order not to lose the tie with their roots. By the means of language and titerary. They have transferred the information about their roots from generation to generation. The continuity of that deep-seated tie is indispensable today.

Key Words: Konya, Konçe, Konyar, Konyalı, Konyalım.

* *Kıbrıs Balkanlar-Avrasya Türk Edebiyatları Kurumu (KIBATEK) Derneği kurucu başkanı.*

GİRİŞ

Balkanlar coğrafyasında yaşamakta olan Türklerin kökenleri üzerine yapılan araştırmalarda, Anadolu (Osmanlı) Türklerinden çok önceleri 860'lı yıllarda kuzeyden bu bölgeye gelip yerleşen Peçenek, Avar, Uz, Kuman, Kıpçak gibi Türk boylarının çeşitli izleri tespit edilebilmektedir. Ancak, Balkanlar Türklüğü'nün köken itibariyle büyük ölçüde, 14. yüzyılda Osmanlı Devleti döneminde Gazi Evrenos Bey'in Rumeli'yi fethi sonucu Konya ve Balıkesir civarından Türklerin iskânına dayandığı da tarihî bir hakikattir. Yani, başka bir ifadeyle söylersek, bugünkü Balkan Türklerinin ataları, büyük ölçüde Konya ve Balıkesir kökenlidir. Ayrıca tarihte "Konyar Türkleri" adıyla bilinen Türk boylarının da Osmanlı'dan önce Rumeli'ye gelip yerleştiklerini unutmamak gerekir. Türk Dünyası yer ad bilimi (toponomi) çalışmalarında yine Konya açısından ilginç kimi bilgilere ulaşabilmekteyiz. Örneğin Makedonya'da Radoviş'e bağlı "Konçe" (Konyacık), Üsküp'e bağlı "Konyarı" gibi köy adları konumuz açısından dikkatimizi çekmektedir. Arnavutluk sınırına yakın Batı Yunanistan'da Koçe, Koniçe köyleri vardır. Rahmi Apak adlı bir subayımız, *Bir Yetmişlik Subayın Anıları* adlı eserinde, Balkan Harpleri sırasında böyle bir köye gidip kaldıklarını anlatmaktadır. Bu coğrafyayı biraz daha geniş tutarsak KKTC'de bulunan "Gönyeli" (Konyalı) kasabasını da yine ilginç bir bilgi olarak hatırlamamız mümkündür.

Bu çalışmada çok teknik tarihî tespitlere girmeksizin kültür-edebiyat bağlamında Konya-Balkanlar ilişkilerini örneklemeye ve yorumlamaya çalışacağız. Esasında bu konu Türkiye ve Balkanlarda değişik araştırmacıların, bilim adamlarının şair ve yazarların ilgisini çeke gelmiştir. Makedonya'dan İlhami EMİN, Batı Trakya'dan Kemal Şevket BATIBEY müstear adlı Mehmet ARİF, Ali DEĞİRMENDERELİ ve Reşit SALİM; Türkiye'den ünlü romancımız Sâmiha AYVERDİ, Konyalı bilim adamı Türkolog muhterem hocam Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU ve yine bir Konyalı sıfatıyla bu satırların yazarı, Balkanlar-Konya edebî-kültürel ilişkileri üzerine yazdıkları yazıları literatüre kazandırmışlardır. Bütün bu görüşleri ve yeni bilgileri topluca ele almak, değerlendirmek ve yorumlamakta yarar vardır.

Dünyaya, hayata ve insana dinsel-geleneksel-tasavvufî bir bakış açısıyla yaklaşan romancılarımızdan Sâmiha AYVERDİ, bu ilişkiye dikkati çeken ilk imzalardandır. Konya-Karaman civarından bugünkü Makedonya'nın Manastır şehri civarına gelip yerleşen ve burada "Kayalar" adlı bir şehir kuran Türklerin torunlarından birisi daha sonra Konya'yı ziyaret etmiştir. Ünlü yazarımız Sâmiha AYVERDİ, "Hey Gidi Günler Hey" başlıklı yazısında bu ziyareti şöyle yorumlamaktadır: *"Bugünden senelerce evvel, Konya'yı görünce Kayalar' dan sanki hiç çıkmamış gibi her iki şehrin hemen hemen birbirinin eşit olduğunu hayretle müşahede etmiş bulunuyor. Demek oluyor ki, aklı memleketinde kalmış olan Karamanlı doğup büyüdüğü şehrin mimarisini gittiği yerde aynen tatbik ederek köke bağlılığın canlı ve yaman bir şahidi olmuştur. Köke bağlılık önüne geçilmez bir ezeli haslet değildir de nedir?"*[1]

Batı Trakyalı araştırmacılardan Ali DEĞİRMENDERELİ, Gümülcine'de çıkan *Yuvamız* dergisinde yayınlanan "Pomak Türkleri Tarihi" başlıklı yazısında konuya şöyle yaklaşmıştır: "*Teselya, Batı Trakya ve Rodoplar'da yaşayan Konya'dan buralara göç eden Konyar Türkleri sıfatıyla anılan Türk boylarına Osmanlı'dan önce buralarda rastlanılmaktadır. Batılı tarihçiler, Konyar Türklerinin Batı Trakya'ya yerleşmiş oldukları hususunda fikir birliği içerisindedir.*"[2]

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU'nun "Balkanlar'daki Konya" başlıklı yazısı, bu konuda ilginç bir diğer çalışmadır. Yazı önce *Makedonya'da Birlik* gazetesinde, daha sonra Kosova'da *Bay* dergisinde yayınlanmıştır[3]. Bu yazıda hocamız, bir bilim adamı olduğu kadar, duyarlı bir Konyalı aydın sıfatıyla da konuya yaklaşmaktadır.

Yine bir Konyalı sıfatıyla tarafımızdan 1993 yılında hazırlanan "Batı Trakya Türk Kültürü ve Edebiyatı'nda Mevlânâ ve Konya İle İlgili Bazı Tespitler" adlı araştırma yazısı, Türkiye'de *Güneyde Kültür* dergisinde yayınlanmıştır[4].

BALKAN TÜRKLERİ HALK EDEBİYATI'NDA KONYA

Balkan Türkleri halk edebiyatı metinlerini bir bütün olarak taradığımızda konuyla ilgili kimi ayrıntılar karşımıza çıkmaktadır. Bunları örneklerle görelim: 1988 yılında Batı Trakya'da İskeçe'ye

bağlı bir dağ köyü olan Büyük Emirli Köyünden 71 yaşındaki Ruşen Cin'den derlediğimiz atasözlerinden birisi şöyleydi: *"Babamız Konyalı, anamız Yanyalı."*

Bu atasözünü kayda geçirdiğimizde ve daha sonra görüştüğümüz Batı Trakya Türklerinde, "Konyalılık bilinci"nin canlı bir şekilde kuşaktan kuşağa aktarıldığına tanık olduk.

Bulgaristan Türkleri halk edebiyatı metinlerinde de benzer etkileri görmek mümkündür. Bu Türk toplumundan derlenen türküler arasında; "Karamanın Alt Yanında", "Ben Bir Ev Yaptırdım/Konya Ustalarına..." gibi örnekler bu etkileri belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır[5].

Romanya Türkleri halk edebiyatı metinlerinin derlenip neşredildiği iki ayrı kaynağa da bu noktada değinmek gerekiyor. 1981 yılında Bükreş'te Mehmet Ali Ekrem tarafından hazırlanıp yayınlana *Bülbül Sesi (Dobruca Türkleri Folklorundan Seçmeler)* adlı kitabın türküler bölümünde 9. sırada "Konyalı" türküsünün metni şöyle verilmiştir:

"KONYALI

Hani benim pencerede çiçeğim, çiçeğim?
Konyak gelse bu içkiden içerim vay vay
Konyalım yürü, yürü yarim yürü, eteğine sürü
Şimdi geçti burdan Konyalının biri.

Hani benim şişelerde pekmezim, pekmezim?
Konyalıdan başkasına gitmezim, vay vay
Konyalım yürü, yürü yavrum yürü, eteğine sürü
Şimdi geçti burdan Konyalının biri.

Hani benim şişelerde konyağım, konyağım?
Konyalıdan başkasına varmazım,vay vay
Konyalım yürü, yürü yavrum yürü, eteğine sürü
Şimdi geçti burdan Konyalının biri."[6]

Romanya Türklerinin 1998 yılında yayınladıkları bir diğer folklor derleme kitabı olan *Unutma Beni (Türkçe Folklor Derlemesi)* adlı kitapta, "Konyalım" türküsü, bu kez "oyun türküsü" ibaresiyle verilmiştir. Müellif Ahmet-Naci Cafer Ali, türkü metnini verdikten sonra şu açıklamayı yapmıştır: *"Konyalım türküsünün bu şekli, gençliğinde Maçin Kasabasında berberlik yapan ve sonraları Bükreş'e gelerek meşhur mandolin ve kopuz ustası olan Grigore Kâzim Bey'den kaleme alınmıştır. 1970"*[7]

"KONYA'LIM (Oyun)

Hani (de) benim pencerede çiçeğim, çiçeğim?
Konyalım gelse bu içkiden içerim vay, vay,
Konyalım yürü
Yürü yavrum, yürü
Arslan yavrum yürü,
Şimdi geçti burdan
Konyalının biri!
Hani (de) benim elli de dirhem pastırmam, pastırmam?
Konyalıdan başkasına bastırmam, vay vay,
Konyalım yürü...
Hani (de) benim şişelerde pekmezim, pekmezim?
Konyalıdan başkasına gitmezim, vay vay,
Konyalım yürü...
Hani (de) benim şişelerde konyağım, konyağım?
Konyalıdan başkasına bakmazım, vay vay
Konyalım yürü...
Hani (de) benim, tepsilerde kızartmam, kızartmam
Konyalıdan başkasına göz atmam vay vay,
Konyalım yürü...
Hani (de) benim asma da asma üzümüm, üzümüm?
Konyalım gelmezse elbet üzgünüm vay, vay.
Konyalım yürü
Yürü yavrum, yürü
Arslan yavrum yürü.
Şimdi geçti hurdan
Konyalının biri!"

BALKANLAR'IN ÇAĞDAŞ TÜRK EDEBİYATI'NDA KONYA

Batı Trakya Türk yazarlarından Kemal Şevket Batıbey müstear adlı merhum Mehmet Arif'in (Doğumu 1906, Akpınar – Bulgaristan / Ölümü 1976, Gümülcine), yarı belgesel bir yaklaşımla

kaleme aldığı *Üzeyir Ağa* adlı romanda, Konya ile ilgili bir bölüm mevcuttur. Türkiye'de iki baskı yapan ve Batı Trakya'da 1982-1983 yılları arasında Gümülcine'de *Akın* gazetesinde tefrika edilen bu romanda yazar, atalarının gelip Rumeli'ye yerleştikleri şehir olan Konya'yı ziyaret etmekte ve bu şehirdeki gözlemlerini romanın giriş kısmında dile getirmektedir. Yazarın özellikle Batı Trakya Türk halkı ve Konya halkı arasında fizikî görünüş, giyim kuşam ve ağız benzerlikleri üzerinde ayrıntılarıyla durduğu görülmektedir. Romanın bu bölümünden bir alıntıyı okuyalım:

"Ben «1960» senesinde Konya'ya gitmek fırsatını buldum ve orada bir gün kalabildim. Fakat durmadan gezdim. Hatta Konya'nın dinlenme ve eğlence yeri olan «Meram» dedikleri mesire yerine de gittim. Orada, çoğunluğu kadınların teşkil ettiği bir topluluğa rastladım. Kadınların hepsi gençti ve çok güzeldi.

Yanıma, benim gibi yaşlı, iyi giyinmiş bir Bey geldi. "Yabancı mısınız?" diye sordu. Yunanistan'dan, Batı Trakya Türklerinden olduğumu anlattım, benimle ilgilendi. Öteden beriden konuştuk. Bana, Konya Lisesinde Tarih hocası olduğunu söyledi, kendisine:

-Affınıza sığınarak bir soru sormama müsaade etmenizi rica ederim, dedim.

- Buyurun, soracağınızı bilirsem söylerim.

-Şurada, genç kadınlar toplanmışlar sohbet ediyor, eğleniyorlar. Bunlar, hepsi de birbirinden güzel şeyler. Türkiye'nin pek çok yerlerini gezdim. Çok güzel kadınlar gördüm. Fakat Konya'da gördüğüm güzel kadınlara, başka hiç bir yerde rastlamadım. Bunun bir sebebi olsa gerek... Evet, Konya kadınları, kısacası Konya'nın kadını ve erkeği güzel olur. Bunun, söylediğiniz gibi bir sebebi vardır. Bilindiği gibi Konya, Selçuk Türk İmparatorluğuna başkentlik yapmış bir şehirdir. Asırları içine alan bu başkentliği esnasında dünyanın her tarafından güzel kadınlar Konya'ya gelmişlerdir. Ayrıca saray mensubu erkeklerin, başka milletlerin krallarının ve hükümdarlarının güzel kızları ile evlenmeleri neticesi, yeni ve güzel bir soyun belirmesine sebep olmuşlardır. Asırlarca devam eden bu karışma, Konya halkını güzelleştirmiş, kadınların güzellikleri, şaşılacak kadar artmıştır. Konya'yı ziyarete gelenler, bu şehir kadınlarının güzelliklerine hayran olurlar. Belki kadın ziyaretçiler de, Konya erkeklerine, dünyanın en güzel erkekleri bunlardır, derler.

Konya'nın etrafındaki köy ve kasaba halkı da, buradaki gördüğün kadınlar gibi, güzel yüzlü ve endamlıdırlar.

Biz tarihçiler, Konyalıların bu müstesna durumlarını, anlattığım olayların etkisi yüzünden meydana geldiğine kaniiz. Mamafih, hiç karışmamış Türk boyları kadınları da Konya kadınları kadar güzeldirler. Bu hususu bilhassa önemle belirtmek isterim. Daha genel bir deyişle, Türk milletine mensup olanların hepsi güzel insanlardır.

Bu değerli Tarih hocasıyla daha fazla konuşmağa vaktim müsait değildi. Kendisine teşekkür ettim. Konya'ya gitmek üzere olan otobüse atladım ve «Meram» denilen bu güzel mesire yerinden ayrıldım.

İşte Rodop Dağlarının tenha sayılan yerlerine köy kuran Türklerin çoğu Konya ve havalisinden gelmiş olabilirler. Vakıa Anadolu'nun Balıkesir, Sivas, Erzurum bölgelerinden gelmiş olsalar bile, endamlı, güzel yüzlü Türk Milletini temsil ettiklerinden; daima safiyetlerini muhafaza eden bir ırk görünüşleri alâka uyandırmaktadır. Bir çok Rodop Türkleri ise, bugün Konya ve havalisinde konuşulan lehçe ile konuşurlar. O köyler halkının Konya ve havalisinden gelmiş olduklarını, kesinlikle söylemek pekâlâ mümkündür."[8]

Makedonya'nın başkenti Üsküp'te Türkçe olarak yayınlanmakta olan *Birlik* gazetesinin 26 Ağustos 1995 tarihli sayısında bu Türk toplumunun büyük yazarı İlhami Emin'in konumuzla ilgili dikkati çeken bir yazısı yayınlanmıştır. Gazetenin, 'Kimliğimiz' köşesinde yer alan Kavaklı-Konyacık başlıklı yazısında İlhami Emin, Radoviç bölgesine yaptığı gezinin izlenimlerini yazdıktan sonra konumuzla ilgili şu ilginç yorumu yapar: "*Bendeniz bilinçli olarak Radoviç'in Topolniça köyüne Kavaklı diyorum-Konçe'ye de Konyacık. Zaten rahmetli babam da böyle derdi hep... Kendilerine 'Konyalıyız' der Konçeliler, daha doğrusu Konyacıklılar. Köyün canlı tarihi sayılabilecek saygınlıkta olan emekli öğretmen Hayrullah Tayyip de bunu doğruluyor.... Konyacık'ın Karacaoğlan Derneği ile Yeni Yol Derneği kardeşleşmeye kararlı... Çevrenin temiz havası öyle hoş ki, Konyacık'ın temiz havasında beş saat süren uyku, Üsküp'ün kirli havasında on saat uyumaya bedel."*[9]

Batı Trakya Türk şairleri, kökenlerinin Konya'ya bağlılığı gerçeğini şiirlerinde büyük bir gururla ifade etmektedirler. Ali Rıza Saraçoğlu'nun şiirinden bir mısra şöyledir:

"Konya ve Balıkesir'den geldik akın, akın"

Yine Batı Trakyalı bir diğer şair Hüseyin Alibabaoğlu'nun şiirlerinde aynı tarihî gerçek Yunanlılara hitaben ironik bir anlatımla dile getirilir. Şairin "Akıncılar" başlıklı şiirinden bir bölüm şöyledir:

Özgeçmişimiz Balıkesir ve Konya'dan

Zannetmeyin geldik biz buralara Yanya'dan"

Aynı şairin, bir başka şiirinde yoğun Yunan baskıları karşısında dünya kamuoyuna seslenirken:

"Nerede Arap alemi/nerede Konya?" şeklinde sitem edişi dikkat çekicidir.

Batı Trakya Türk şairlerinden bir bölümü de lise eğitimlerini Konya'da değişik okullarda yapmışlardır. Bu şairler, şiirlerinde ve düz yazılarında Konya sevgisi ve etkilerini zaman zaman dile getirmektedirler. Örneğin Rahmi Ali bir şiirinde bu durumu şöyle ifade etmektedir:

"Ben M. köylü Hasan öğretmen

Konya bozkırında sevdim ilk insanları"

Balkanlar-Konya edebî, kültürel ilişkilerinde ele alınması gerekli bir diğer husus da şudur: Konya ile özdeşleşmiş büyük şair ve düşünür Mevlânâ'nın Balkanlar Türk Edebiyatları üzerinde günümüzde dahi sürmekte olan etkisi. Esasında bu konu, metin bolluğu yüzünden bir güldeste oluşturulabilecek yoğunluktadır. Bu konuda Balkanlar Türk Edebiyatçıları çok sayıda şiir ve düz yazı yazmışlar, bildiri hazırlamışlar, dergilerinde özel sayılar çıkarmışlar, hatta müstakil kitap yayınlamışlardır. Hacı Ömer Lütfi, Necati Zekeriya, İskender Muzbeg, İlhami Emin, Avni Engüllü, Ali Rıza Saraçoğlu, Hüseyin Mazlum, Emel Emin, Hasan Mercan, Zeynel Beksaç, Osman Baymak, Fahri Mermer, Özcan Micalar gibi şairler; Mevlânâ-Konya bağlamında şiirler yazmışlar, Konya'yı fırsat buldukça ziyaret etmişlerdir. Sadece bir örnek olarak Makedonya Türk şairlerinden Avni Engüllü'nün şiirinden bir bölümü görebiliriz :

"Yalnızca Konya değil

Dünya bile der

Mevlânâ

Mevlânâ

Ya Mevlânâ".

SONUÇ

Konya-Balkanlar tarihî-edebî-kültürel ilişkileri üzerine sınırlı bir zaman diliminde sunmaya, örneklendirmeye çalıştığımız bu bilgilerden hareketle şu sonuca ulaşabilmek rahatlıkla mümkündür: Balkan Türklerini oluşturan iki önemli kaynaktan birisi ve baskın olanı Anadolu'dur. Bu coğrafyanın önemli bir uygarlık ve kültür merkezi olan Konya şehrimiz bu süreçte Balkanlar Türklüğünün en önemli temeli olagelmiştir. Bir bölümünü sunmaya çalıştığımız Balkan Türkleri halk ve çağdaş edebiyat metinleri bu durumu doğrulamaktadır. Bu alandaki çalışmalar bilimsel bir çerçevede yoğunlaştırılırsa ortaya daha kapsamlı daha ilginç bilgilerin çıkacağı muhakkaktır.

KAYNAKÇA VE NOTLAR

[1] AYVERDİ Sâmiha, (Aktaran: Reşit SALİM), "Kayalar", *Yuvamız*, S. 73, Eylül 1992, s.15, Gümülcine/Yunanistan.

[2] DEĞİRMENDERELİ Ali, "Pomak Türkleri Tarihi", *Yuvamız*, S. 73, Eylül 1992, s.5, Gümülcine/Yunanistan.

[3] SAKAOĞLU Saim, "Balkanlar'daki Konya", *Bay*, S. 22, Ocak – Şubat - Mart 1997, s. 3, Prizren / Kosova.

[4] SAĞLAM Feyyaz, "Batı Trakya Türk Kültürü ve Edebiyatı'nda Mevlânâ ve Konya İle İlgili Bazı Tespitler", *Güneyde Kültür*, S. 48, Şubat 1993, s. 15-16, Antakya.

[5] *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, (Bulgaristan Türkleri Edebiyatı)*, C. 8, s. 82-83, Ankara (Türküler Bölümü).

[6] EKREM Mehmet Ali, *Bülbül Sesi*, 1981, Kriterion Yayınevi, s. 21-22, Bükreş/Romanya.

[7] AHMET Naci Cafer Ali, 1998, *Unutma Beni*, Kriterion Yayınevi, s.240, Bükreş/Roman.

[8] BATIBEY Kemal Şevket, *Üzeyir Ağa*, 1971, Dede Korkut Yayınları, İstanbul.

[9] SAKAOĞLU aynı makale.

KONYA'NIN, TORRANCE İLE KARDEŞ ŞEHİRLİĞİ

Hasan ÖZÖNDER*

ÖZET

Amerika, 1950'li yıllarda dünyanın çeşitli devletlerinde "Kardeş Şehir" programı uygulamaya karar vermişti. Türkiye'de Konya'yı, Torrance şehri ile kardeş şehir yapmışlardı. Böylece iki şehrin halkı arsında diyalog, yardımlaşma münasebetleri kurmayı amaçladıklarını belirterek, karşılıklı heyetler teati edildi.

Konya Belediye Başkanı Sıtkı Bilgin ile eşinin bu program dahilinde yaptıkları gezinin mahiyeti ve belgeleri bu yazıda ele alınmaktadır. Böylece hem bu programın icraatı, hem de Konya'nın artık unutulmuş yeni nesiller tarafından bilinmeyen tarih sayfası hakkında bilgi verilerek şehrin yakın geçmişine ışık tutulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sıtkı Bilgin, Konya Belediyesi, Torrance, Kardeş Şehir, Konya Dr.

ABSTRACT

BROTHERHOOD OF TWO CITIES: KONYA AND TORRANCE

The US made a decision to apply a programme called 'brotherhood of cities' in various states all over the world.They chose Konya, in Turkey, as suitable for being brother city of Torrance.Reciprocal boards were established to ensure a dialogue, solidarity relations between these two cities.

The documents and nature of journey of Konya Mayor Sıtkı Bilgin and his wife within this programme are dealt with in this article. However; this article aims to enlighten Konya's recent past by means of giving information about both city's forgotten 'history page' which is not known by new generations and the application of this programme.

* *Yrd. Doç. Dr., S.Ü. Emekli Öğretim Üyesi.*

Key Words: Sıtkı Bilgin, Konya Municipality, Torrance, Brother City, Konya Dr.

GİRİŞ

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Eisenhower, 1950'li yıllarda bir program başlatmıştı. "Halktan Halka" şeklinde özetlenerek tanıtılan bu programda, diğer dost ülkelerin halkı ile yakın temas kurma düşünülmüştür. Bu programın uygulama alanlarından birisi de çeşitli dost ülkelerde "Kardeş Şehir" edinme bağlantısı idi.

Bunun için Amerika'daki çeşitli illerin, değişik ülkelerin tanınmış illeri ile "Kardeş Şehir" olması kararlaştırılmıştır. Böylece iller arasında daha yakın bağlantılar kurulurken, o ilin ABD ile de münâsebetlerin arttırılması da düşünülmüştür.

Bu program çerçevesinde, Türkiye ile Amerika arasında da görüşmeler yapıldı. Neticede Amerika'nın California eyaletindeki Torrance şehriyle, Türkiye'nin "Konya"sının "Kardeş Şehir" olmalarına karar verildi.

TORRANCE

Konya'ya "Kardeş Şehir" olması uygun görülen bu şehir, Amerika Birleşik Devletleri'nin elli eyaletinden biri olan California'dadır. Eyaletin güney ucunda kurulmuş dünyanın en ünlü şehirlerinden Los Angeles'in hemen güneyindedir. Yeşilliklerle kaplı sakin ve sessiz bir şehirdir. Film merkezi Hollywood'a yakındır.

Torrance'ın, bu vesile ile yeşil bahçeler içerisinde lüks villalarının yer aldığı temiz, bakımlı geniş caddelerinden birine "KONYA Dr." (Konya Caddesi) adı verilmiştir. Bu ad, caddenin başına yerleştirilen bir levha ile de belirlenmiştir.

Değerli ilim adamı Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Amerika'da bulunduğu sırada, Konya'nın has evlâdı olarak, Konya Caddesi'ni görmek için uzunca bir yolculuğu göze alarak, Torrance'a kadar gitmiştir (27 Mart 1975).

"Konya Caddesi" şehrin en düzgün, bakımlı ve sakin bir caddesidir.

Çaybaşı'lı kıymetli ilim adamımız Sakaoğlu, eşi Yurdanur Hanım ve kızı Selcen'le şehri dolaşırlar. İklimi güzel, nefis bir sahil şeridi bulunan Torrance'da harita üzerinde Konya Caddesi'ni bulup gezerler ve hatıra fotoğrafı çektirirler[1].

Amerika'nın kendi menfaatlerine uygun olarak, devletin dış ülkelerle olan münasebetlerinde yeni bir yaklaşım tarzı olan "Halktan Halka" programı doğrultusunda, Torrance'ın "Konya ile kardeş şehir" kabul edilmesinin; Konya'da yayınlanan *Öz Demokrat Konya* gazetesinin, 6. 6. 1959 tarihli nüshasının birinci sayfasında "Baş Haber" olarak yer aldığını görüyoruz. "California Eyalet Meclisi'nin Konya'yla ilgili Kardeşlik Kararı" başlığını taşıyan haberde, konu hakkında okuyuculara şu bilgiler verilmiştir:

"California Eyalet Meclisinin KONYAYLA İLGİLİ KARDEŞLİK KARARI"

"A.B.D. halkı diğer milletler arasında doğrudan doğruya yapılacak şahsi temaslar vasıtasıyla daha ulvi bir dostluk ve anlayış tesisi için (Halktan-Halka) programını açmıştır.

Amerika'nın Torrance şehri ile şehrimizin kardeş şehir olarak ilânı münasebetiyle bu şehrin tercemesi aşağıdadır:

California Eyalet Meclisinin aldığı karar tercemesi aşağıdadır:

Bilindiği gibi mezkur karar bir levha halinde hususi surette hazırlattırılmış ve şehrimize verilmek üzere Dahiliye Vekili Namık Gedik'e takdim edilmişti.

23 Mayıs günü Emniyet Umum Müdürü meşhur levhayı şehrimize getirmiş ve Amerikalıların da hazır bulunduğu bir merasimle Belediyemize tevdi etmiş idi.

Altmış Sekizinci Bölgeden muhterem Wincent Thomas ve Kırk Altıncı Bölgeden muhterem Charles Edvard Chapel tarafından.

Başkan Eisenhower'ın "Haktan halka" programına California'daki Torrance ile Türkiye'deki Konya şehrinin, kardeş şehirler olarak iştirakleri hakkındaki teklifleri münasebetiyle, California, Eyalet Meclisinin aldığı karar aşağıdadır: Madem ki 1956 yılında Başkan 1959 yılı mutad toplantı kararı: Eisenhover Amerika Birleşik Devletleri halkı ile diğer milletler arasında doğrudan doğruya yapılacak şahsi temaslar vasıtasıyla daha ulvi bir dostluk ve anlayış tesisi için (Halktan Halka) programını açmıştır ve,

Madem ki, Amerika Belediyeler Birliği, California'nın Torrance şehri ile diğer Amerika şehirlerinden, benzer özellikleri ve mütekabil menfaatleri bulunan yabancı şehirlerle, sıkı münasebet tesisini talep etmiştir ve,

Madem ki, Torrance'nin Şehirden Şehire Komitesi, mevzubahis programa iştirak için, Türkiye'nin Konya şehrini Torrance'ın kardeş şehri olarak seçmiştir ve mezkur şehrin Belediye Meclisi mezkur seçimi tasvip etmiş ve Torrance halkı adına Başkanın programına iştirake Konya halkını ve Hükümet idaresini davet etmiştir ve,

Madem ki, Konya şehri Belediye Reisi ve Belediye Meclisi Torrance'ın kardeş şehir olma teklifini kabul etmiştir ve,

Madem ki, Torrance şehri, 28 Şubat gününü (Konya Günü) olarak ilân etmiştir ve Birleşmiş Milletlerdeki Türk Delegesi Bayan İsmet Sandlıyı misafir edecektir; ve,

Madem ki, Konya ve Torrance şehirlerinin hareketi, iki büyük milletin halkı arasında mevcut mütekabil güven ve anlayışı temsil etmektedir, imdi, bundan dolayı,

California Eyalet Meclisi Başkan Eisenhower'ın "Halktan halka" programı çerçevesi içinde kardeş şehirler olarak sıkı münasebet tesisinden dolayı Konya ve Torrance şehirlerinin hareketini takdir etmeyi ve Belediyelerin yegân yegân beynelmilel komünizmin yayılmasına karşı koyabilme yolundaki mücadelelerinde ilham kaynağı misal hareketlerinden ve dünyamız hür insanları arasında insanların kardeşliğine yardımlarından dolayı bu iki şehrin mahalli idarelerine ve halkına teşekkür etmeyi kararlaştırmıştır. Ve keza:

Kararın münasip surette hazırlanmış kopyalarının California'nın Torrance ve Türkiye'nin Konya şehirlerine gönderilmesi için Meclis Baş Kâtibinin vazifeli kılınmasını kararlaştırmıştır.

Meclis Karar No: 90, 18 Şubat 1959'da okunmuş ve ittifakla kabul edilmiştir.

İmza

Ralph M. Brown

Meclis Reisi

Tasdik Arthur A. Ohnımue

Meclis Baş Kâtibi"

A.B.D. Başkanı Eisenhower'ın, dünya ülkeleri ile yeni münasebetlerinde "Halktan Halka" prensipli "Kardeş Şehir" programında; atanan değil de seçilen en yetkili makamın sahibi ile işbirliği yapmayı tercih ettiği görülmektedir. Nitekim Konya'da, "Belediye Başkanı" ile bağlantı kurulmuştur. O sırada bu makamda oturan zat, Sıtkı Bilgin'dir. California'da da belediye başkanı, programın uygulayıcısı olarak görevlendirilmiştir. California Eyaleti Meclisi, "Komünizmin yayılmasına karşı koyabilme mücadelelerinde ilham kaynağı" olması için de bu kararla, Konya'nın mahallî yöneticilerine Konyalılara teşekkür etmeyi kabul ve ifa etmektedir.

Resmi yazışmalar sonunda, her iki belediyenin encümen kararları; karşılıklı olarak teâtî edilir ve neticede iki ülkenin önde gelen bu iki şehri, birbirleriyle "Kardeş Şehir" olarak kabul ve ilân olunur.

Torrance'da bir salon; "Konya Salonu" olarak tayin ve tahsis edilmiştir. Bu büyük salonun iç düzenlemesi yapılır. Türk ve Amerikan bayrakları ile donatılır. Bundan sonraki diyalog toplantılarının bu salonda yapılması kararlaştırılır.

Torrance'da bu gelişmeler olurken, Konya Belediyesi de, üzerine düşeni yapmak üzere harekete geçmiştir. Torrance ile ilgili konuların toplantılarını yapmak üzere uygun bir yer araştırılır. Sonunda, Alâeddin Tepesi'ndeki yeni gazino binası bu iş için uygun görülür.

Bu bina, Selçuklu eseri olan Alâeddin Camii'nin güneyindedir. Alâeddin Tepesi'nin bu taraftaki eteğinde inşa edilmiş son derecede gösterişli ve modern bir yapıdır. Önceki Belediye Başkanı Nafiz Tahralı tarafından temeli atılmış ve inşasına devam edilmiştir. Tamamlanıp, açılışının yapılması ise Sıtkı Bilgin'in belediye başkanlığı dönemine rastlamıştır. İki katlı, büyük, geniş ve ferah bir binadır. "Alâeddin Gazinosu" adıyla turistik amaçlarla işletiliyordu. Resmî misafirler de burada ağırlanılıyordu[2].

Konya için Torrance şehrinde yapılan hazırlıklar üzerine Konya Belediyesi de mukabil hazırlık ve girişimlerde bulunur. Konya'nın mutena yerlerinden biri, kültür, tarih ve turizm açısından son derece de önem taşıyan Alâeddin Tepesi'ndeki yeni gazinonun adını "Torrance Gazinosu" olarak değiştirir. Bazı oda ve salonlarını buna göre dü-

zenler, hazırlar ve döşer. Kapısına da gösterişli büyükçe bir metal levha; geniş antresinin duvarına da Türk ve Amerikan bayraklarından oluşan bir de pano yerleştirilir.

Her iki şehirde de yapılan bu hazırlık ve gelişmelerin ardından sıra karşılıklı buluşmalara gelmiştir. Nitekim, 21 Haziran 1959 tarihli *Yeni Meram* gazetesinin birinci sayfasında, "Torrance'lı Bir Aile Şehrimizde" başlıklı bir haberi okuyoruz. Haber şöyle devam ediyor: *"Konya ile kardeşliğini ilân etmiş bulunan Amerika'nın Torrance Şehri Belediyesinin mümessili bir aile bu gün şehrimize gelmiş olacaktır.*

Misafir aile şehrimizde üç gün kalacak; bu müddet zarfında şehrin turistik yerlerini ziyaret edeceklerdir.

Ziyaretlerden sonra Ereğli'ye gidecek olan misafirlerimiz, burada bir gün kaldıktan sonra Ankara'ya döneceklerdir."

Yeni Meram'ın ertesi günkü sayısında yine birinci sayfada bu defa en başta yer alan *"Kardeş Torrance Şehrinin Mümessili Şehrimize Geldi"* başlıklı haberde şu satırları okuyoruz.

"Misafir aile bugün müzeler ile eski eserleri görecek, yarın Ereğli'ye gidecek.

Amerika'nın kardeş Torrance Şehri'nin isminin ebedileştirilmesi için, Alâeddin Tepesi'nde inşa edilen modern gazinoya bu isim verilmişti. Buna binaen Konya Belediye Meclisinin 8 Haziran 1959 tarihinde aldığı bir kararla (Torrance) şehrine kardeş şehir beratı tevcih edilmiştir.

Bu beratı takdim maksadıyla Torrance Şehrinin mümessili olarak Redendo Beach, şehrin eski belediye reislerinden Mr. Charles H. Wortham ve eşi dün şehrimize gelmiş, belediye mensupları tarafından karşılanmıştır.

Belediye tarafından hazırlanan programa göre misafirlerimiz dün öğleden sonra şehirde bir gezinti yapmışlar, ikindi üzeri Meram aile çay bahçesinde bir çay verilmiştir.

Misafirler şerefine belediye tarafından Torrance Gazinosu'nda bir akşam yemeği verilmiş, müteakiben Belediye Reisimiz Sıtkı Bilgin'in bir konuşmasıyla Mr. Charles Worth'a hemşerilik beraatı takdim edilmiştir.

Bu gün resmi ziyaretlerden sonra müzeler ve eski eserler görülecek, yarın da Ereğli Belediyesi'nin davetlisi olarak, Ereğli'ye gidilecektir.

Bir gün burada kalacak olan misafirler, ertesi günü Ankara'ya döneceklerdir."

Bu ziyaret görüşmelerinin ardından bu defa da Konya Belediye Başkanı Sıtkı Bilgin, Torrance'a davet edilir.

Orada 26-27 Şubat 1960 tarihleri arasında ilân edilen "Konya Günü", törenlerle kutlanılacaktır. Sıtkı Beye, Torrance Belediyesi bir de "Fahri Hemşehrilik" beratı takdim edecektir. Sıtkı Bey ve eşi önce Washington'a inerler. Amerikalılar bu ziyarete çok önem vermektedirler. Sıtkı Bey ve eşini havaalanında, devlet töreni ile karşılarlar. Motosikletli eskortlar refakatinde konvoy halinde belediye binasına gelinir. Burada yapılan konuşmalardan sonra belediye başkanı, şehrin anahtarını Sıtkı Beye merasimle takdim eder. Törende milletvekilleri, halk temsilcileri, bürokratlar ve gazeteciler bulunurlar.

Sonra California'ya geçerler. Orada da merasimle karşılanırlar. Yapılan görüşme ve ziyaretlerden sonra Torrance'a geçeceklerdir.

Bütün bu yolculuk boyunca, okullar, fabrikalar, tarım alanları, hastahaneler ve kütüphaneler gezdirilir. Turistik yatırımlar hakkında bilgi verilir. Karşılıklı yapılacak alış-veriş programları üzerinde fikir teatisinde bulunulur. Okullarda modern araç ve gereçlerin bolluğu, her talebeye bilgi ve beceri kazandıran geniş imkân ve kaynaklar, Sıtkı Bey ve eşinin son derece de alâkasını çeker.

Bu ziyaretler sırasında karşılıklı olarak öğrenci mübadelesi, turizmle ilgili temasların geliştirilmesi gibi konularda görüşülür[3].

Sıtkı Bey kendisini karşılamaya gelenlere beraberinde getirdiği "Konya hediyeleri"ni armağan eder. Onlar da Sıtkı Bey'e bir zarf içinde 100 dolar takdim ederler. O sırada Washington büyükelçimiz Suat Hayri Ürgüplü'dür. Sıtkı Beyi ziyarete gelir. Ziyaret ve temasların önemi üzerinde konuşurlar.

Bir de basın toplantısı düzenlerler. San Fransisko Türk Haberler Bürosu Şefi Nejat Sönmez tercümanlık yapar.

Bu arada bir gazeteci Sıtkı Beye şöyle sorar: *"Türkiye'de hürriyet yok; gazeteciler tutuklanıyor. Böyle demokrasi olur mu? Ne dersiniz?"*

Bunun üzerine Sıtkı Bey şu cevabı verir; "Memleketimizde hürriyet de var, demokrasi de. Ama kanunlar çerçevesinde herkesin hak ve vazifeleri belirtilmiştir. Hürriyet diye, başkalarının hak ve hürriyetlerine engel olmak, tecavüz etmek, kanunları hiçe saymak, olmaz. Başkasının hak ve hürriyetine tecavüz edildiği anda ve yerde, onun hürriyeti biter."

Polemik kapısı açmak isteyen gazeteci bu açık, net ve kesin cevap üzerine yerine oturur. Diğerleri de konuyu değiştirmek durumunda kalırlar.

O günlerde Amerika'da adamın birisi gazetelerin gündemini teşkil ediyordu. Bu adam pek çok tecavüz olayının faili olarak yakalanmıştı. Ağır bir ithamla tutuklanmıştı. Ama suçu bir türlü ispatlanılamıyordu. Suçun sabitlenilmesi mümkün olamıyordu. Mahkemede mahkûm ediliyor, ama delil yetersizliğinden dolayı karar bozuluyordu.

Bu konu gazetelerin ön haberi olarak yer alıyordu. Herkes onu konuşuyor, tartışıyordu.

O günkü basın toplantısında gazeteciler bu konu hakkındaki görüşünü Sıtkı Bilgin Bey'den almak istediler. *"Öğrendiğimize göre siz de hukukçusunuz. Bir hukukçu olarak bu adam hakkındaki kanaat ve düşünceniz nedir?"*

Sıtkı Bey onlara şu cevabı verir:

"Benim temennim, adaletin bir an önce tecelli etmesinden ibarettir.

Ancak bizde bir hukuk prensibi vardır: 'Bir suçsuzu mahkûm etmektense, bin suçluyu beraat ettirmek daha iyidir, evlâdır.' "

Bu cevabı çok enteresan bulurlar, defterlerine not ederler. Ertesi gün gazetelerde bu haber olduğu gibi yayınlanır.

Daha sonra Torrance'a geçilir. Orada da törenle karşılanırlar. Benzeri gezi programı ile temaslarda bulunurlar. "Konya Günü" merasimlerine katılırlar. *"Konya Caddesi"*ni gezerler. Büyük alâka görürler. Bu arada dünyanın film ve sinema merkezi Hollywood'a da gezi yapılır. Ünlü film yıldızlarıyla tanıştırılırlar. Fotoğraflar çekilir, hatıra resimleri imzalanılır. Bize bu gezi hakkında bilgi veren Sıtkı Bey, *"Seyahat ve ziyaretlerimizde onca gün ve geceler boyunca bizim Türk gazetecileri de yanımızda idiler. Her gittiğimiz yerde, okulda, tarlada, fabrikada fotoğraflarımızı çektiler. Ama dönüşte gördüm ki bunlardan hiçbiri yayınlanmamış da sadece Hollywood'da film yıldızlarıyla çektikleri fotoğraflarımıza yer vermişler. Bu da bizim o zamanki bazı gazetelerimizin ve gazetecilerimizin şahsi bir tutumu olarak benim tuhafıma gitmişti."* diye üzüntüsünü belirtmişti.

Sıtkı Bey, yurda dönüşünde ziyaretlerine dair duygu ve düşüncelerini dile getiren radyo konuşmaları yapar. Gezip gördüğü yerler ve unutulmayan hatıralar hakkında bilgiler verir.

Yapılan seyahat, ziyaret ve temasların tamamı Amerikalı görevliler tarafından filme çekilip, bir tarih belgesi olarak değerlendirilir. Çekilen filmlerin tam bir kopyası da bir süre sonra Sıtkı Bey'e armağan olarak gönderilir. Ne var ki Türkiye'de 27 Mayıs 1960 ihtilâli olmuştur ve Konya Belediye Başkanı Sıtkı Bilgin de tutuklananlar arasında, Yassıadada'dır. Filmlerin bulunduğu koli, gümrüğümüze gelir ama, "Bunlar sakıt ve sabıklarındır" diyerek hepsi orada imha edilir..

İhtilâlden sonra durum değişir. Temaslar kesilir. Konya ile Torrance kardeş şehirliği, aradan geçen zaman ve olaylar sebebiyle unutulur gider. Konu böylece, Konya'nın henüz yazılmamış tarihinde yerini alır.

Aradan kırk dört yıl geçmiştir. Bu programda görev alan her iki ülke ve ilin makam sahipleri çoktan değişmiştir. Konunun bir numaralı insanı Sayın Sıtkı Bilgin Bey hayattadır.

Biz bu araştırmamızı; Konya'nın tarihe mal olan bir yönüne ışık tutarak, yazı ve fotoğraflarıyla, gelecekteki araştırmacılara armağan ediyoruz.

NOTLAR

[1] Torrance ziyaretleri hakkında verdikleri bilgi ve fotoğraflardan dolayı Sayın Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'na minnettarlığımı arz ederim. Prof. Dr. Saim Sakaoğlu bu gezsisindeki duygularını on beş yıl sonra *Yeni Konya* gazetesindeki bir yazısında tahlil edip kaleme almıştır. Bk. *Yeni Konya*, 18.Nisan,1990, s.3.

[2] Konya Belediyesi o yıllarda Konya'da modern bir gazino bulunmaması üzerine, böyle bir bina yaptırmaya karar verir. Yer olarak, Alâeddin Tepesi'nin güney tarafı seçilir. Hâlbuki buranın üç yüz metre kuzeyinde, Anadolu Selçukluları döneminde, dört büyük sultanın

(1116- 1221) genişletip ikmal ettiği yedi yüz yıllık muhteşem bir camii vardır. O, şehrin en büyük camiidir. Cuma mescididir. Sultan I. Alâeddin Keykubad zamanında tamamlandığı için onun adını almıştır. Selçuklu hükümdarlarının da türbesi bu caminin avlusundadır.

Alâeddin Tepesi, Prehistorik dönemlerden kalan bir tepe olup, medeniyetlerin kalıntılarıyla yükselerek teşkil olunmuştur. Temel kazımında, Neolitik çağdan bu yana bir çok tarihi dönemin kalıntıları çıkmıştır.

Böyle tarihi bir tepeye, bir gazino binasının yapılmak istenilmesi daha ilk gününden itibaren bazı çevrelerce tenkit ve üzüntü konusu olmuştur.

Çünkü yığılma tepe olduğu için böyle geniş çaplı bir temel kazısı, toprak kaymalarına sebebiyet verebilecek bunun da dünyaca meşhur, yedi yüz yıllık camiye zarar verme ihtimali çok yüksek olacaktır.

Ayrıca bu ulu caminin minaresinden ezan sesleri yükselir ve içerde namaz kılınırken, yakınındaki bu gazinodan etrafa yayılan şarkı ve türküler, hoş olmayan narâlar; halkın derin teessür ve teessüfüne sebep olmuştur.

Bu büyük üzüntüye sebebiyet veren duruma dair halkın duygu ve düşüncelerini, ömür boyu bir çok resmî-özel kurum ve kuruluşlarda görev alarak büyük hizmetler yapmış olan tanınmış öğretmen Rüstem (Sungur) Hoca, belediyeye gönderdiği, "Tarihî adın bir gazinoya verilmesi ne derece doğru olur?" şeklindeki bir haberle bu konudaki hoşnutsuzluğu dile getirmiştir.

Bir süre bu şekilde kullanılan gazinonun faaliyeti zamanla durdurulmuş. Sonra şahsa kiraya verilmiştir. Alt kattaki salon, düğünler için ayrılmıştır.

Bina daha sonra Belediye tarafından, "Nikâh Salonu" olarak kullanılmaya başlanılmıştır.

[3] Konu ile ilgili olarak yaptığım iki görüşmede, verme nezaketinde bulunduğu bilgi ve fotoğraflardan dolayı Sayın Sıtkı Bilgin Beyefendiye minnet ve şükranlarımı arz ederim.

BELGE VE FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Bir zamanlar Torrance Turistik Gazinosu olan modern bina şimdiki Büyükşehir Belediyesi Nikâh Salonu.

6.6.1959

SAHİBİ
Adan Kitapçılık, Matbaacılık ve Ticaret A. Ş. adına
HASAN GÜCÜYENER
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
A. RIDVAN BÜLBÜL

DEMOKR

Umumi telefon No. 1661
Yazı işleri Md. 2131

GÜNLÜK SİYASİ

California Eyalet Meclisinin

KONYAYLA İLGİLİ KARDEŞLIKKARARI

«A. B. D. halkı diğer Milletler arasında doğrudan doğruya yapılacak şahsı temaslar vasıtasıyla daha ulvi bir dostluk ve anlayış tesisi için (Halktan-Halka) proğramını açmıştır.

Amerikanın Torrance şehri ile şehrimizin kardeş şehir olarak ilânı münasebetiyle bu şehrin tereymesi aşağıdadır:

Eyalet Meclisinin aldığı kararın tereymesi aşağıdadır.

Bilindiği gibi mezkur karar bir levha halinde hususi surette hazırlattırılmış ve şehrimize ve rilmek üzere Dahiliye Vekili Namık Gedike takdim edilmişti.

23 Mayıs günü Emniyet Umum Müdürü meşhur levhayı şehrimize getirmiş ve Amerikalıların da hazır bulunduğu bir merasimle Belediyemize tevdi etmiş idi.

Alkmış şekizinci Bölgeden muterem Wincent Thomas ve Kırk Altıncı Bölgeden muhterem Charles Edvard Chapel tarafından,

Başkan Eisenhoverin «Halktan halka» programına Californiadaki Torrence ile Türk

Devamı S. 3 de

Kat Mülkiyeti Kanunu

YOZGAT mebusu Ömer Lütfi Erzurumluoğlu tarafından B.M.M. ne verilmiş olan kat mülkiyeti kanun teklifi Adliye komisyonunca teşkiline karar veri'en tali bir komisyona havale edilmiş ve bu komisyon pazartesi gününe kadar mehil istemiştir

Husus mülkiyete mevzu olan arsa veya binaların taksimini ve sufa hakkı talebini hedef tutan teklif geniş bir kitleyi alakadar etmektedir

Subay Yetiştirecek Okullar Kuruluyor

Harp Okulunun yerine Fakültelerin ilmi ve mesleki Seviyesinde 4 sene tedrisatlı Yeni Bir Okul Kuruluyor.

Torrance'li Bir aile Şehrimizde

Konya ile kardeşliğini ilân etmiş bulunan Amerika'nın Torrance şehri Belediyesinin mümessili bir aile bugün şehrimize gelmiş olacaktır.

Misafir aile şehrimizde üç gün kalacak, bu müddet zarfında şehrin turistik yerlerini ziyaret edeceklerdir.

Ziyaretlerden sonra Ereğliye gidecek olan misafirlerimiz, burada bir gün kaldıktan sonra An-

Belge 1: California Eyalet Meclisi'nin Konya'yla ilgili kardeşlik kararını veren 6.6.1959 tarihli Özdemokrat Konya gazetesi.

Belge 2: Torrance'den, Konya'yı gezmeye gelen aileye dair gazete haberi Yeni Meram gazetesi s. 1. (26.6.1957).

MERAM

EMOKRAT GAZETE

22 Haziran 1959 PAZARTESİ Yıl 8 No. 3159

10 kuruş

Artık, sıra kızlarda mı?

Bir kız nişanlısını bırakıp evli bir adamı kaçırdı!

Vilâyetimizin Sille bucağına bağlı Tepeköyünden bir kız, evli bir adamı kaçırmıştır. Bu köyden 22 yaşlarında A. K. isminde bir kız nişanlandığı delikanlıyı beğenmediği için, aynı köyden 26 yaşlarında evli bir erkeği, bir kaç gün evvel kaçırmıştır. Firari âşıklar, köylü ve jandarmanın aramalarına rağmen hâlâ bulunamamışlardır.

İki mermi Kaçakçısı Yakalandı

İki mermi kaçakçısı, Emniyet memurları tarafından garajda suçüstü yakalanmıştır.

Aslen Bozkırlı olan Hasan ve Nuri isimlerindeki kimseler, İstanbul'dan tedarik ettikleri 1502 adet mermiyi, bir bavul içinde

Kardeş Torrance şehrinin mümessili şehrimize geldi

Misafir aile, bugün Müzeler ile eski eserleri görecek, yarın Ereğliye gidecek

Amerikanın kardeş Torrance şehrinin isminin ebedileştirilmesi için, Alâeddin tepesinde inşa ettirilen modern gazinoya bu isim verilmişti. Buna binaen, Konya Belediye Meclisinin 8 Haziran 959 tarihinde olduğu bir kararla (Torrance) şehrine kardeş şehir beratının tevcihi kabul edilmişti.

Bu beratın takdimi maksadile, Torrance şehrinin mümessili olarak Redonde Beach şehri eski belediye Reislerinden Mr. Charles H. Wortham ve eşi dün şehrimize gelmiş, Belediye memurları tarafından karşılanmıştır.

Belediye tarafından hazırlanan programa göre, misafirlerimiz dün öğleden sonra şehirde bir gezinti yapmışlar, ikindi üzeri, Meram aile bahçesinde bir çay verilmiştir.

Misafirler şerefine Belediye tarafından Torrance Gazinosunda bir akşam yemeği verilmiş, müteakiben, Belediye Reisimiz Sıtkı Bilgin'in bir konuşmasıyla Mr. Charles Wortham'a hemşehrilik beratı takdim edilmiştir.

Bugün resmi ziyaretlerden sonra, müzeler ve eski eserler görülecek, yarın da, Ereğli belediyesinin davetlisi olarak, Ereğli'ye gidilecektir.

Bir gün burada kalacak olan misafirler, ertesi günü Ankaraya döneceklerdir.

Belge 3: Konya İle Torrance'ın kardeş şehirliği için gelen temsilcilerin haberine birinci sayfada yer veren 22 Haziran 1959 tarihli Yeni Meram gazetesi.

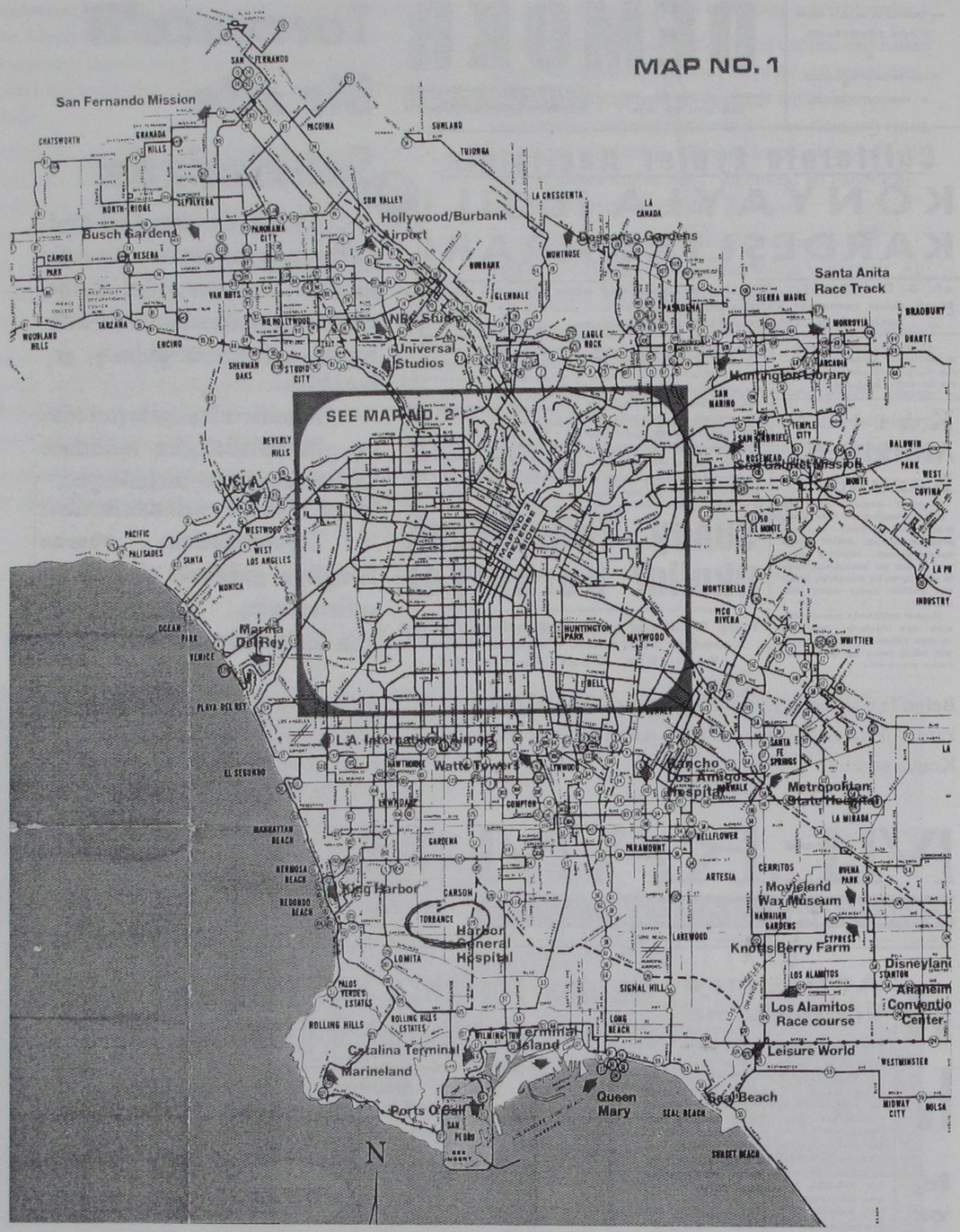

Belge 4: Torrance'in coğrafi konumu.

Fotoğraf 2:
Havaalanında Washington Belediye Başkanı, Sıtkı Bilgin ve eşini törenle karşılayıp, şehrin anahtarını sunarken.

Fotoğraf 3: Washington'un anahtarı Sıtkı Bilgin'e verilirken yapılan merasimden bir an.

Fotoğraf 4: Konya Belediye Başkanı Sıtkı Bilgin ve eşi için, Torrance Havaalanında yapılan karşılama töreninden bir görüntü.

Fotoğraf 5: Kendisine, Torrance şehrinin fahri hemşehrilik beratı ve anahtarının verilişi töreninde Sıtkı Bilgin teşekkür konuşması yaparken (26 Şubat 1960).

Fotoğraf 6: Torrance'de bir görüşme anı (soldan sağa) Sıtkı Bilgin, Ms. Grien, Grev Persin (5-6 gazetede ayrı ayrı köşe yazıları hazırlayan ünlü gazeteci yazar) bir Torrance belediye meclisi üyesi.

Fotoğraf 7: Sıtkı Bilgin ve eşi,Torrance'deki bir ilkokulu ziyaretinde öğrencilerle.

Fotoğraf 8: Prof. Dr. Saim Sakaoğlu Ailesi, Torrance'daki "Konya Caddesi"'nde.

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

Yeni Konya Gaz. 18-4-1990.

KONYA'DA OLMAK

Ömrünün nerdeyse, şairin hesabıyla yarısına yakınını doğup büyüdüğü şehirden uzakta geçiren birisi olarak bir buçuk yıldan beri Konya'da olmanın bahtiyarlığını yaşıyorum. Bazen aylarca gelemediğimiz, hele hele bir defasında yurt dışında bulunduğumuz için bir buçuk yıl kadar uzağında kaldığımız zaman Konyamıza olan hasretimiz âdeta pekişiyordu. O sözümüzdeki düşüncenin aksine aylarca uzak kalmak "Gözden ırak olanın, gönülden de ırak olacağı" anlamına gelmiyordu. Biz Konyamızı, aramıza giren mesafeyle ters orantılı olarak özlüyorduk.

Haritada gördüğümüz benzer bir ad, haberlerde kulağımıza çalınan benzer bir söyleyiş hep Konya'yı hatırlatıyordu. Ya adı Konya olan bir mağaza veya tabelasında Konya yazılı bir sokak gördüğümüz zaman duygularımız kimbilir nasıl da taşkınlaşıverecektil İstanbul'da bile Konyalı'nın önünden geçerken bir tuhaf olurdum. "Acaba derdim, içerde çalışanlar hep Konyalı mı?" Biliyordum Konyalı olmadıklarını, ama yine de sormaktan kendimi alamazdım.

Geçenlerde televizyonda zevkle seyrettiğimiz "Avrupada Türk İzleri"nin Yugoslavya ile ilgili bölümünde gördüğümüz o ad, Konya'dan gidenlerin kurdukları köye verilen ad, bizleri adeta Konya ovasından alıp götürmüş, ta Yugoslavya ovalarına indirivermişti.

Buna benzer bir hatıram daha vardır, tarihi oldukça eskidir.

1975 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde iken, "Şu bizim meşhur Torrance şehrine gideyim bir hele" demiştim. Kitap şeklinde ki şehir haritasında "Konya Sokağı"nı bulmuş ve görmeye karar vermiştim. Hanımı Amerikalı olan dostumuz Yusuf Yağmur bizi arabasına almış, Torrance'a götürüyordu. "Konya Sokağı"nı elimizle koymuş gibi bulduk. Konya adı adeta bizi çekmişti. Sokak tabelasının önünde bol bol fotoğraf çektirdik. Sanki Torrance'de değil de Konya'daydık. Konya'nın adı bile bizi büyülemeye yetivermişti.

Tek tük gördüğüm çocuklara Konya'yı bilip bilemediğini soramadım. Belki bilenleri çıkacaktı ama Türkiye'nin bile yerini bilmeyenlerin çoğunlukta olduğu bir ülkede Konya'nın yerini bilenlerin çok az olacağı muhakkaktı. Hayal kırıklığına uğramak istemedim.

Bu gün araya giren on beş uzun yıldan sonra Konyamızda olmanın sonsuz hazzını yaşıyorum. Ama onun çok uzağında iken bir "Konya Sokağı" tabelası bile bizi Konya'ya çekiveriyordu.

Ne güzel şeydir Konya'da olmak, ne büyük mutluluk Konya'da yaşamak.. Konya adının sıcak, büyüleyici ve ulvî atmosferi içinde bir gedavet serinliğinde Konyalıca yaşamak.. Ne güzeldir....

Belge 5: Amerika'da bulunduğu yıllarda, Torrance'ı görmeye ve tanımaya giden Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'nun duygu ve düşüncelerine dair kaleme aldığı yazı (Yeni Konya 18.4.1990 s. 3)

KÜTÜPHÂNELERDE YAZMA VE MATBÛ ESERİ OLAN KONYA-AKŞEHİRLİ ÂLİM, EDİP VE ŞÂİRLER

Recep DİKİCİ*

ABSTRACT

Konya was the capital of Anatolian Seljuks from 1097 to 1307, Konya and its vicinity, which maintain best age in the era of Seljuks, became the most important culture center of Turk territory. Scientists and artists from Islam world assembled in this region and turned it into a prosperous place by constructing significant buildings. Although with the Mongolian operations and cruelty, certain political, economical and social turmotion turned out in the second half of the 13rd century, cultural activities had been sustained in this region. When Mevlana appeared in this period and then his son Sultan Veled established Mevlevi tariqa in the name of him, a new phase began in the history of Turkish sufism and fine arts. Meanwhile Konya-Aksehir had become one of a significant culture and science centers of Turkey during both Seljuks' and Ottomans' era. Although Aksehir has been curently known for some of its sides, unfortunately it could not be projected as is due from the aspect of culture and science. This important gap about Aksehir will be filled by introducing scholars, authors and poets from Aksehir who have hand-written and printed works. Since those haven't taken place in known books written about Aksehir.

Key Words: Akşehir, Hasan Fehmi Efendi, Ökesli Ali Rıza, Akşehrî, Gubarî.

GİRİŞ

Konya, 1097-1307 yılları arasında Anadolu Selçukluları'nın başkenti olmuştur. Selçuklular devrinde bilhassa Alâeddin Keykubâd ve II. Kılıçarslan zamanında Konya, ihtişâmının en yüksek noktasına ulaşmıştır[1]. Selçuklular döne-

* *Prof. Dr., S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Başkanı.*

minde "Altın Çağını" yaşayan Konya ve çevresi, Türk âleminin en önemli kültür merkezi olmuştur. İslâm dünyasının ilim ve sanat adamları buralarda toplanmış, büyük imârlar yapılarak mâmure belde hâline gelmiştir. XIII. asrın ikinci yarısından itibâren Moğol faaliyet ve zulmü ile çeşitli siyâsi, iktisâdî, ve sosyal çalkantılar baş göstermesine rağmen, Konya ve çevresindeki kültür faaliyetleri devam etmiştir. Mevlânâ'nın bu devirde ortaya çıkması ve oğlu Sultan Veled'in Mevlevî tarikatını babası adına kurması ile, Türk tasavvuf ve güzel sanatlar tarihinde yeni bir merhale başlamıştır.

Bu arada Konya-Akşehir, gerek Selçuklular gerekse Osmanlılar döneminde, Türkiye'nin mühim kültür ve ilim merkezlerinden biridir. Nitekim Akşehir'de Sâhip Ata, Kadı İzzeddin, Nasreddin Hoca ve Emir Yavi gibi daha nice tarihi medreselerin mevcûdiyeti, İstanbul ve Orta Doğu ülkelerinde öğrenim görmüş birçok âlimin bu medreselerde müderrislik yapmış olması ve ayrıca Akşehir Halkevi Kütüphânesi ve medrese kütüphâneleri gibi çok değerli yazma ve matbû eserlerin bulunduğu kütüphânelere sâhip olması, bu gerçeği açıkça göstermektedir. Günümüzde ise Akşehir, bazı yönleriyle tanınmış olmakla birlikte, maalesef kültür ve ilim yönünden gerektiği gibi yansıtılamamıştır. Türkiye kütüphânelerinde ilmî araştırmalar yaparken Akşehirli âlim, edip ve şâirler ile eserleri dikkatimizi çekmiştir. Bu yüzden ciddî mânada haklarında çalışma yapılmamış veya malûm kaynaklarda yer almamış söz konusu şahsiyetleri eserleriyle gün yüzüne çıkarmanın, Akşehir kültürü ve ilmi bakımından son derece gerekli olduğu kanaatine vardık. Kütüphânelerde yazma ve matbû eseri olan Akşehirli âlim, edip ve şâirleri eserleriyle birlikte tanıtarak, Akşehir'le ilgili bu boşluğu doldurmuş olacağız..

Şimdi söz konusu Akşehirli mümtaz şahsiyetleri ve eserlerini sırasıyla tanıtmaya çalışalım:

1. BABA NİMETULLÂH:

Osmanlılar döneminde yetişen Baba Nimetullâh, Mahmûd isminde bir Türk'ün oğlu olup, Azerbaycan'ın Nahçıvan şehrinde doğmuştur. Doğum tarihi kaynaklarda zikredilmeyen Baba Nimetullâh'ın asıl ismi, Nimetulâh b. Mahmûd Şeyh Alvân'dır.

Tarihte ve günümüzde, bilhassa Akşehirliler arasında; Şeyh Alvân, Nimetullâh Nahçivânî, Baba Nimetullâh, Baba Nimet ve Nimetullâh Sultan gibi isimlerle anılan bu büyük Türk-İslâm âlim ve velisi, küçük yaştan itibâren doğum yeri olan Nahçıvan'da bulunan kıymetli âlimlerden dersler okumaya başlamıştır. Hocadan hocaya, şehirden şehire dolaşmış, din ve fen ilimlerinde tam ve kâmil bir âlim olmuştur. Bir aralık Nimetullah, Tebrîz'de kalmış ve 1496 (902)'da orada meşhûr "el-Fevâtihu'l - İlâhiyye ve'l - Mefâtihu'l-Gaybiyye" adlı eserini tamamlamıştır. Bundan sonra ilim adamlarına daha fazla kıymet verdiren Osmanlı ülkesine göçmeye karar vermiş ve 1498 (904)"de Tebriz'den ayrılmıştır. Nimetullâh, 1499 (905) yılında Anadolu'da Nasreddin Hoca'nın şehri olan Akşehir'e gelmiş, muhiti kendine çok uygun bulduğu için burada yerleşip kalmıştır.

Akşehir'i çok seven Nimetullâh, burada birçok talebe yetiştirmiş ve bir de zâviye kurmuştur. Oğlu Hacı Ali Çelebi, zâviyenin mütevellî ve şeyhini tayin etmekte ve icâp eden tâmirler de kendisinin emirleriyle yaptırılmaktaydı. Bugün bu zâviyeden iz ve eser kalmamıştır. Kuvvetli bir âlim ve inceleyen bir mutasavvıf olan Nimetullâh, 1514 (920) yılında Akşehir'de vefât etmiştir. Türbesi, Baştekke yolu üzerindedir.

Arapça, Farsça ve Türkçe'yi çok iyi bilen Nimetullâh'ın eserleri şunlardır:

1. el-Fevâtihu'l-İlâhiyye ve'l-Mefâtihu'l-Gaybiyye: Bu tefsirin 1495 (901) yılında kendi eliyle yazdığı bir cildi, Topkapı Sarayı Müzesi, III. Ahmed Kütüphânesi, 128 numarada bulunmaktadır. Yazısı nesih olup, 405 varaktır. Bu eser, 1908'de İstanbul'da Matbaa-i Osmâniye'de iki cilt hâlinde basılmıştır.

2. Şerh-i Ebyât-i Tazammun Kelime-i Tevhîd: Bu eserin bir yazma nüshası, İstanbul Süleymâniye Kütüphânesi, Reşid Efendi Bölümü, 1295 numarada kayıtlıdır. Farsça olan bu eserin yazısı talik olup, 152 varaktır.

3. Şerh-i Lümeat: Bu eserin bir yazma nüshası, Süleymâniye Kütüphânesi, Yahya Tevfik Bölümü, 1521'dedir. Tasavvufa dâir bu eser, 40 varaktır.

4. Şerh-i Rubai-i Şeyh Celâleddîn: Tasavvufa dâir bu eserin bir nüshası, Süleymâniye Kütüphânesi,

Serez Bölümü, 3909'da olup, yazısı talik ve 2 varaktır.

5. Tercüme-i Nakşi Füsus: Tasavvufa dâir bu eser, Süleymâniye Kütüphânesi, Reşid Efendi Bölümü, 1041'dedir. Yazısı talik ve 5 varaktır.

6. Tefsîr-i Ayât Kur'âniyye Muteallika an Gark-ı Firavn ve Necât-ı Musa: Bu eserin bir yazma nüshası, Süleymâniye Kütüphânesi, Kılıç Ali Paşa Bölümü, 1024/8'dedir.

7. Tefsîr-i Cüz'ü Nebe: Bu eserin bir yazma nüshası, Süleymâniye Kütüphânesi, Âşir Efendi Bölümü, 417/1'de kayıtlıdır.

8. Hediyyetu'l-İhvân: Bu, tasavvuftan bahseden bir eserdir.

9. Risâletu'l-Vücûd: Bu da, tasavvufa dâir bir eserdir.

10. Kadı Beyzâvî'nin Envâru't-Tenzîl adlı tefsirine yaptığı hâşiyesi.

11. Gülşen-i Raz Şerhi: Bu, 1320 (730) yılında vefât eden Şeyh Mahmûd Şebisterî'nin Mesnevî tarzındaki eserinin Farsça uzun bir şerhidir. Bu eserin, Bursa İnebey Kütüphânesi'nde güzel bir nüshası vardır[2].

2. HASAN FEHMİ EFENDİ :

Osmanlı Devletinin 110. Şeyhülislâmı olan Hasan Fehmi Efendi, Akşehirli Osman Efendi'nin oğlu olup, 1795 (1210) yılında doğmuştur.

Bir müddet Akşehir'de okuduktan sonra tahsil için Konya'ya gitmiş ve orada icâzet almıştır. Daha sonra şeyhülislâm olan Amasyalı Kara Halil Efendi ile birlikte İstanbul'a gelmiş ve Vidinli Mustafa Efendi'nin derslerine devam etmiştir. Açılan ruûs (diploma) imtihanını birincilikle kazanan Hasan Fehmi, İstanbul'da Fethu'l-Gazi Medresesi gibi çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra, Sahn-ı Semân (Fatih) Medreselerinde müderris olmuştur.

Fen ve din ilimlerinde derin âlim olan Hasan Fehmi, birçok talebe yetiştirmiş ve vakfiyesinde sadece şeyhülislâmların ders okutabileceği şart koşulmuş olan Bâyezid Medresesi'nde ders vekîli olarak vazife almıştır. Aynı zamanda Hasan Fehmi, veliaht Abdülaziz'in hocalığını da yapmıştır. 1853 (1277) yılında Abdülaziz padişah olunca, şöhreti artmıştır. Hasan Fehmi, Sultan Abdülaziz ile Mısır seyahatine katılmış ve orada Mısır âlimleri tarafından takdir edilmiştir.

1867 senesinde Anadolu, arkasından da Rumeli Kazaskeri olan Hasan Fehmi, 1868 yılında şeyhülislâmlık makamına getirilmiştir. Bu âlim, altı yıl üç ay on gün bu görevi deruhte etmiştir. Şeyhülislâmlığı sırasında çeşitli kılıklara girerek İslâmiyet'i içerden yıkmaya ve Müslümanları doğru yoldan ayırmaya çalışan din düşmanlarına karşı mücâdele vermiştir.

Sultan Abdülaziz'in hal'i vakasından sonra, 1877 yılında Medine'de oturmaya memur edilmiştir. 1880'de orada vefât eden Hasan Fehmi, Cennetülbâki Mezarlığına gömülmüştür.

Arapça ve Farsça'ya hâkim olan Hasan Fehmi'nin manzûm ve mensûr birçok eseri vardır :

1. Risâle fi'r-Riyâdi'l-Hakâniye: Edebî ilimlerden bahseden bu eser, 1865 yılında basılmıştır.
2. el-Kasîdetu'l-Aziziyye: Mantıktan bahseden bu manzûm eser, 1868'de basılmıştır.
3. Hâşiye alâ Dürrin-Nâcî li Tokadî: Mantığa dâir bu eser, 1868'de İstanbul'da basılmıştır.
4. Mecmuatu'r-Resâil: 23 risâleyi kapsayan bu mecmua, 1868'de basılmıştır.
5. Ahkâm-ı Mer'iyye: Bu eser, neşredilmiştir.
6. Resâil-i İmtihâniyye: Basılmış olan bu eser, birçok âlet ilminden bahseder.
7. Risâle fî Keyfiyyeti İmân-ı Firavn.
8. Risâle-i Tarfi İlmi'l-Beyân: İstanbul'da 1868 yılında neşredilen 18 sayfalık bu eser, belâgata dâirdir.
9. Şerh-i Akâid ve Siyalkûtî üzerine talikâtı[3].

3. ALİ HAYDAR EFENDİ:

Ali Haydar Efendi, Şeyhülislâm Hasan Fehmi Efendi'nin oğludur. Babasının Medine'ye sürülmesinden sonra, uzun müddet çeşitli şehirlerde kadılık ve nâiplik yapmıştır.

Meşrutiyetin ilânından sonra ikâmete memur edildiği İzmir'den İstanbul'a gelmiş ve 1914 (1333) yılında vefât etmiştir. Ali Haydar Efendi, Karacaahmet Türbesinin yakınındaki kabrine defnedilmiştir.

Eserleri şunlardır:

1. Hadîkatu'l-Ukalâ fî İddihâri Ezhâri'l-Fudelâ: Akâid ve kelâmdan bahseden bu eser, 119 sayfa halinde 1876'de basılmıştır.
2. Minhâc en-Necâh ilâ Mi'râci'l-Felâh: Usûl-i hadisten bahseden bu eser, 29 sayfa halinde 1889'de Bursa'da basılmıştır.
3. İrşâdu'l-Mübtedî Şerh Ale'l-Birgivî: Dilbilimine dâir bu eser, 21 sayfa halinde 1868'de İstanbul'da basılmıştır.
4. Kâfi'l-Erib Şerh alâ Tuhfeti'l-Lebîb: Mantıktan bahseden bu eser, 11 sayfa halinde 1868'de İstanbul'da basılmıştır.
5. Risâletu'l-Fehm bi Temyizi'l-Mahiyyat Ammâ Sivana: İslâm felsefesinden bahseden bu eser, 2 sayfa halinde 1868'de İstanbul'da neşredilmiştir.
6. Lem'atu'l-Efkâr: Dilbilimine dâir bu eser, 3 sayfa halinde 1868'de İstanbul'da basılmıştır.
7. Risâle fi'l-Cümle ... İmmâ en Yekûne Lehâ Mahallun Mine'l-İ'râb: Dilbilimine dâir bu eser, 2 sayfa halinde 1868'de İstanbul'da neşredilmiştir.
8. Risâle fi'd-Delîli't-Tevessül bi-Sahîhin-Nazar ile'l-İlm: Mantığa dâir bu eser, 3 sayfa halinde 1868'de İstanbul'da basılmıştır.
9. Risâle fî Ebvâbi's-Sülâsî: Dilbilminden bahseden bu eser, 2 sayfa halinde 1868'de İstanbul'da basılmıştır.
10. Risâle fî izâ Kulte bi Kelâm fe Ente fîhi İmmâ Nakîl: Belâgata dâir bu eser, 2 sayfa halinde 1868'de İstanbul'da neşredilmiştir.
11. Risâle fî Tefsîri (ve alleme ademe'l-esmâe): Bu eser. 2 sayfa halinde 1868'de İstanbul'da neşredilmiştir.
12. Risâle-i Tefsiri'l-Kunût (İstanbul, 1868, 3 s.).
13. Risâle-i Tuhfetü'l-Lebîb (İstanbul, 1868, 3 s.): Bu eser, mantığa dâirdir.
14. Risâle fî Va'di'l-isâm (İstanbul, 1868, 2 s.) : Bu eser, lügatten bahseder.
15. Dua-i Hatm-i Buhârî (İstanbul, 1868, 2 s.): Bu eser, duâya dâirdir.
16. Ferâid (İstanbul, 1889, 64 s., Osmanlıca) : Bu eser, İslâm tarihinden bahseder.
17. Tercüme-i Lemeat.
18. Tahkîku't-Tastîf, Kudûri Tercemesi, Emsile Şerhi, Levâyih ile bazı hadis tercemeleri.

4. ABDURRAHMÂN GUBÂRİ :

Akşehirli Abdullâh Efendi'nin oğlu olan Abdurrahmân Efendi, Gubâr denilen yazıda fevkalâde muvaffak olduğu için "Gubâr" mahlasını almıştır. Okumak ve yükselmek için ilim merkezlerini gezmiş ve bir aralık Nakşîbendî büyüklerinden Abdüllatîf Efendi'nin sohbetlerine katılmıştır. Sonra Hac maksadıyla Hicaz'a gitmiş ve bir müddet orada kalmıştır. 1552 (960) yılında tekrar Anadolu'ya dönen Abdurrahmân Gubâri, Kanuni'nin Şehzâdesi Bayezid'in oğlu Orhan'a muallim, Şehzâde'ye muhasip ve nedim tayin edilmiştir. Bayezid'in, kardeşi Selimle yaptığı mücâdelede yenilmesi ve İran'a kaçması üzerine Gubâri de Şehzâde'nin mağlup askeri ile beraber kaçmıştır. Uzun müddet şurada burada saklanmış ve nihâyet yakalanarak hapse atılmıştır. Kendisini sevenler, onun bazı hünerlerini ve marifetlerini Kanuni'ye arz edince, suçu bağışlanmış ve kendisine de Hüccâc kadılığı verilmiştir. Aynı zamanda şâir ve hattat olan Abdurrahmân Gubâri, 1567 (974) yılında ömrünün son yıllarını geçirdiği Mekke'de vefât etmiştir.

Eserleri şunlardır:

1. Yûsuf ve Züleyhâ: Mevlâna Câmi'nin Yûsuf ve Züleyhâ'sına bir nâzire olan bu eserin bir yazma nüshası, Manisa İl Halk Kütüphânesi, 1215/6'da bulunmaktadır. Osmanlıca olan bu eser, Mekke'de Nestalik yazısıyla yazılmıştır.
2. Kâbenâme: Kâbe'yi metheden manzûm bir eserdir. Bir nüshası, Manisa Kütüphânesi'nde mevcuttur.
3. Mesâhatnâme: Kâbe ile Haremi Şerif'in mesâhalarını gösteren bir kitaptır. Süleymâniye Kütüphânesi'nin Ayasofya Bölümünde bir nüshası mevcuttur.
4. Cenabi Tarihinin Tercemesi: Bir nüshası, İstanbul Beyazıt Veliyyeddin Efendi Kütüphânesi'nde vardır.
5. Sebistani Hayal: İran şâirlerinden Nişâburlu Fettâhi'ye Farsça bir naziredir.
6. Süleymannâme: Kanûni devrinin olaylarını ihtivâ eden Farsça bir tarihtir. Birer nüshası, Manisa-Muradiye ve Akşehir-Hacı Ömer Kütüphânelerinde vardı. Akşehir'deki çalınmıştır[4].

5. ÖKESLİ ALİ RIZA:

Ali Efendi, Akşehir'in Ökes Köyünden Osman Efendi'nin oğludur. Bu zat, aslen Konya'nın Sille bölgesinden ve İmâm-ı Begavî neslinden olan Karaağaç Müftüsü büyük âlim Rüştü Ahmet Efendi'den icâzet aldıktan sonra, Akşehir'de tedrîs ve iftâ ile meşgûl olmuştur.

Bilhassa fıkıh, kelâm ve Arap edebiyatı sahasında derin bilgi sâhibi olan Ali Efendi, 1868 yılında Akşehir'de vefât etmiş ve Nasrettin Hoca Mezarlığına gömülmüştür.

Eserleri şunlardır:

1. Muhtasaru'd-Desûkî alâ Muhtasari'l-Meânî (İstanbul, 1871. 580 s.): Osmanlıca olan bu eser, Arap edebiyatına dairdir.
2. Telhîsu'l-Esâs (İstanbul, 1887, 96 s.): Osmanlıca olan bu eser, Arap edebiyatından bahsetmektedir.
3. ed - Dekâiku'l - Muhkeme ale's - Sahîfeti'l-Va'diyye el-Cedîde (İstanbul, 1886, 20 s.): Bu eser, lügate dâirdir.
4. Câmi ve Kâfiye'deki beyitlerin şerhi.
5. el-Kıyâsiyye el-Fenârî.
6. Kasîdetu İsney Aşere Şerhi.
7. Risâletu'l-Va'diyye el-Adudiyye Şerhi.
8. Âdâb el-Birgivî.
9. Kelâmdan Kasîde-i Lâmiyye.
10. Âdâbdan Taşköprîzâde Ahmed Efendi Risâlesi'nin Şerhi[5].

6. OĞUZ DANİŞMEND OĞLU AHMED:

Fıkıh ve kelâm âlimi olan Akşehirli Ahmed Efendi, Karamanoğulları devrinde sivrilen kıymetli âlimlerden olup, 1397 (800) tarihinde vefât etmiştir.

Bu zatın, kelâma dâir "el-İntikâd fî Şerhi Umdeti'l-İtikâd li Nesefî" adlı eserinin bir yazma nüshası Manisa İl Halk Kütüphânesi, 946'da kayıtlıdır. Bu eser, 210X145 (161X99)mm. ebâdında, yazısı talik ve 25 satırdır. Süleymâniye Kütüphânesi'nde, bir yazma nüshası vardır. Bu eser, 184X139 (122X83) mm. ebâdında, 64 varak, 15 satır, yazısı talik, istinsâh tarihi H. 834 ve meşin ciltlidir[6].

7. HACI ÖMER EFENDİ:

Hacı Ömer Efendi, Akşehirli Abdullâh Efendi'nin oğludur. Hacı Ömer, Akşehir'de başladığı tahsilini İstanbul'da tamamlamıştır. Uzun müddet müderrislik yapan bu zat, Sultan Abdülmecid'e ve Sultan Abdülaziz'e muallimlik de yapmıştır. Bu yüzden Sultan Abdülaziz'in kendisine büyük saygısı vardı. Nitekim Ömer Efendi, Rumeli Kazaskerlerine mahsus nişanla taltîf edilmiştir. Kıymetli yazma eserlerden müteşekkil zengin bir kütüphâneye sâhip olan Ömer Efendi, bu kütüphânesini 1849 (1266) yılında Akşehir'de İmâret Camisi içinde tesîs ettiği kütüphânesine vakfetmiştir.

Hacı Ömer Efendi, 1867 yılında vefât etmiş ve Üsküdar Mezarlığına defnedilmiştir.

Hacı Ömer Efendi, hayırsever bir şahsiyettir. Nitekim o, 1844 (1260) yılında Doğanhisar'ın Yeğen Mahallesi'nde bir çeşme yaptırmıştır.

Hacı Ömer Efendi'nin, "İcâzetnâme li Sâlih Efendi" adlı eğitime dâir bir eserinin nesih yazılı yazma nüshası Süleymâniye Kütüphânesi, Kasidecizâde Bölümü, 75'de ve "Risâletu'l-İmtihân" adlı talik yazılı genel konulara dâir eserinin bir yazma nüshası aynı kütüphânenin Hacı Mahmud Efendi Bölümü, 6529'da kayıtlıdır. Ayrıca bu âlimin dilbilimine dâir "Hediyyetu'l-İhvân fî Şerhi Sıhhati's-Sıbyân" adlı eseri (İstanbul, tarihsiz) neşredilmiştir[7].

8. MUSTAFA TURABİ EFENDİ:

Turabi mahlasını taşıyan Mustafa Efendi, Akşehirli Pir Ali Efendi'nin oğludur. Bu zat, Konya ve Akşehir medreselerinde tahsil görmüş ve devrinin büyük âlimlerinden Sadi Efendi'den okumuştur. Kendini iyice yetiştiren Mustafa Efendi, 1572 (980) yılında 50 akçe ile Ağras (Bozkır'ın bir köyü) müderrisliğine tayin edilmiştir.

1576'da Halep Müftülüğüne terfî ettirilen Mustafa Efendi, daha sonra Akşehir'in "Halkalı Medresesi" denilen Sâhip Ata Medresesi müderrisliğine getirilmiştir. Aynı zamanda kuvvetli bir hattat olan Mustafa Efendi, 1582 (990) yıllarında vefât etmiştir.

Bu zatın Akşehir Halkevi Kütüphânesi 13F/185'de kayıtlı "Hidâye" adlı kitabının 1. cildinin mevcut olduğu zikredilmektedir. 0,13X

0,20 cm. ebâdındaki 949'da Konya'da tamamlanan 302 sahifelik bu yazma eser, şimdi güzel bir talik ile yazılmış ve birçok yerlerine şerhler ve hâşiyeler ilâve edilmiştir[8].

9. HOCAZÂDE ABDUNNÂDİR:

Hocazâde Abdunnâdir Efendi, Akşehirli Abdullâh Efendi'nin oğludur. Bu âlimin, "Şerh-i Tarikati Muhammediyye" adlı eserinin bir yazma nüshası, Manisa İl Halk Kütüphânesi, 1027'de bulunmaktadır. Bu nüsha, 210X150 (155X100) mm. ebâdında, yazısı talik ve 21 satırdır. Ayrıca Tire Kütüphânesi, 836'da nesih yazılı bir yazma nüshası kayıtlıdır[9].

10. MUSTAFA B. SEYYİD ALİ:

Mustafa Efendi, Akşehirli Ali Efendi'nin oğludur. Aynı zamanda Mevlânâ Kestelî'nin talebe ve müritlerinden olan Mustafa Efendi, 1544 (951) yılında Kayseri'de vefât eden Bahâeddinzâde Muhyiddin Mehmet Efendi'den feyz almıştır. Ölüm tarihine kaynaklarda rastlanılamamıştır.

Bu âlimin, seyri sülûke dâir "Risâle-i Tasavvuf" adlı 13 bölüm üzerine tertiplenmiş Türkçe eserinin bir yazma nüshası, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphânesi, 2238'de kayıtlıdır[10].

11. OSMAN AKŞEHRÎ:

Osman Efendi, Akşehir'in yetiştirdiği ilim adamlarındandır. Bu zat, Şekâik Zeyli sâhibi Atai'nin babası tarafından tahsile teşvik edilmiştir. Şeyhülislâm Hocazâde Mehmet Efendi'den ders okumuştur. Önce fetva emini, 1617 (1026) yılında İstanbul'da Defterdar Yahya Efendi, 1620 (1030)'de Kaptan Ali Paşa Medreseleri müderrisliklerine ve 1621 (1031)'de Kayseri, 1624 (1034)'de Gelibolu kadılıklarına tayin edilmiştir.

1625 (1035) yılında Akşehir Kadılığı ile Sâhip Ata (Halkalı) Medresesi müderrisliğine getirilmiştir. Akşehir'e uğrayan Sadrazam Hüsrev Paşa, bir isteğini yerine getirmemesi üzerine, Kıbrıs'a sürülmesine emir vermiş ve sürgüne giderken Silifke'de vefât etmiştir.

Osman Efendi, Avnî mahlasıyla güzel şiirler de yazmıştır. Nitekim bu zatın, Osmanlıca "Şerh-i Ebyât-ı Kâfiye ve'l-Câmî" (İstanbul, 1846) adlı eseri vardır[11].

12. KADIZÂDE MEHMET FEVZİ:

Akşehirli olan bu âlimin Süleymâniye Kütüphânesi, Yazma Bağışlar Bölümü, 3360/4'de "Risâle-i Fevziye" adlı eserinin bir yazma nüshası vardır. Denizciliğe dâir müellif hattı bu eser, 180X120 (127 X70) mm. ebâdında olup, 6 varak, 17 satır ve yazısı taliktir. Diğer bir nüshası da, Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathânesi Kütüphânesi, 37'de kayıtlı olup, 1853'de İstanbul'da basılmıştır.

13. AHMED B. OSMÂN:

Akşehirli olan bu âlimin, Ankara Millî Kütüphâne, 5628'de talik yazıyla 125 sayfa halinde "Resâil; Eş'âr ve Fevâid" adlı bir yazma eseri vardır. Ayrıca onun mantığa dâir 30 sayfalık "Kıyâs ale'l-Fenârî" (İst., 1870) adlı eseri neşredilmiştir.

14. ALİ B. MURAD:

Akşehirli olan bu zatın, Süleymâniye Kütüphânesi, H. Hüsnü Paşa Bölümü, 363'de "Menâşir Kudât" isminde fıkha dâir nesih yazılı 237 sayfalık Osmanlıca kaleme aldığı bir yazma eseri vardır. Bu eseri, 1565 (973)'de kaleme almış olup, kadıların riâyet etmeleri lâzım gelen âdâbı, yazı yazmanın şartlarını, sicil ve delillerin nasıl tanzim edileceğini göstermiştir[12].

15. MEHMET LUTFİ EFENDİ :

Müftizâde lakabıyla tanınan ve Ömer Lutfi Efendi'nin oğlu olan bu zat, Akşehir'in tanınmış âlimlerindendir. Bu âlimin, "Menbau'l-bahreyn ve mecmau'l-arûzeyn" adlı arûz ilmine dâir (İst., 1911) 115 sayfalık eseri neşredilmiştir.

16. AHMED REŞID:

Akşehirli olan bu edîbin, Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, 6206'da Türk diline dâir Osmanlıca 23 sayfalık "Mîzânu'l-Evzân" adlı bir eseri vardır. Bu eser, küçük boydur.

17. MUSTAFA FEHİM EFENDİ:

Bu zat, Akşehirli Osman Efendi'nin oğludur. İslâm ahlâkına dâir 71 sayfalık Osmanlıca "Mürşîdü'l-Müteehhilîn" (İst., 1886) ve 71 sayfalık Osmanlıca "Mürşîdü'n-Nisâ" (İst., 1886) adlı iki matbû eseri vardır.

18. AHMED NURİ EFENDİ:

Kara Efendizâde diye tanınan Ahmed Nuri Efendi, Mustafa Efendi'nin oğlu olup, Akşehir'in yetiştirdiği âlimlerdendir. Bu zatın, İstanbul Millet Kütüphânesi Ali Emîrî Bölümü, 4349'da kelâma dâir nesih yazılı 2 varaklık "Hazînetu'l-Mekâsıd" adlı bir yazma nüshası mevcuttur. Ayrıca denizciliğe dâir Arapça 56 sayfalık "Bahru'l-Udviyye" (İst.,1901) adlı bir eseri de neşredilmiştir.

19. MUHYİDDİN AHMED EFENDİ:

Akşehirli olan bu âlimin, Türk Tarih Kurumu, 70'de kayıtlı "Sûreti İnâyeti eş-Şeyh en-Nakşîbendî" adlı bir yazma eseri vardır.

20. AHMED B. DERVİŞ:

Akşehirli bu âlimin, kelâma dâir talik yazılı 22 varaklık "Ukdetu'l-lisân ani'l-Kufri ve't-Tugyân" adlı bir yazma eseri, Süleymâniye Kütüphânesi, Serez Bölümü, 1953'de kayıtlıdır.

21. MUHAMMED HİLMİ:

Akşehirli bu zatın, "Hulâsatu'l-Mantık" adlı Osmanlıca eseri, 1890'de İstanbul'da basılmıştır.

22. AHMED B. MUHAMMED:

Akşehirli Ahmed b.Muhammed'in, tasavvufa dâir "Tuhfetu'l-Murîd" adlı, nesih yazılı 8 varaklık bir yazma eseri, Süleymâniye Kütüphânesi, Esad Efendi Bölümü, 1437'de bulunmaktadır.

23. MEHMED EMİN EFENDİ:

Mehmet Emîn Akşehrî ismine kayıtlı tasavvufa dâir "Risâle-i Kudsiyye" (İst., tarihsiz, 88 s.) ve "Taribu's-Sevâb ve Menfeati Hasene" (İst., 1924) adlı iki matbû eser, Süleymâniye Kütüphânesi'nde mevcuttur.

SONUÇ YERİNE

Akşehir'in Osmanlılar devrinde, müderrisliklerden kadılıklara, Şehzade, Padişah hocalığından, şeyhülislâmlığa varıncaya kadar devrin ilmiye kesiminin zirvesine tırmanan bilge insan, yazar ve şairler yetiştirmesi önemli bir kültür merkezi olduğunu göstermektedir. Bilge insanların bir bölgeden çıkması, orada onları yetiştirecek bir ortamın sağlanması anlamına gelmektedir. Bilim ve kültürün, yeniden ve daha gür yeşermesi için dayanacağı ortamların oluşturulması, Akşehir gibi bir çok Anadolu şehrini, tekrar geliştirip canlandıracaktır.

KAYNAKÇA VE NOTLAR

[1] Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1972, s. 375.
[2] Taşköprîzâde Ahmed Efendi, *Şekâik-i Nu'mâniye*, Beyrut, 1975, I, 398; *Şekâik-i Nu'mâniye Mecdî Tercümesi*, İstanbul, 1269/1852, s. 360; Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 40; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-Ârifîn*, İstanbul, 1955, II, 497; Hayreddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, Beyrut, 1969, VIII, 69; Ömer Rıza Kahhâle, *Mu'cem el-Muellifîn*, Şam, 1957, XIII, 111; Kâtip Çelebî, *Keşf ez-Zunûn*, İstanbul, 1971-1972, I, 189, 1292; II, 2028; Hasan Özönder, *Konya Velileri*, Konya, 1980, s. 169-171; Faruk Meyan, *İslâm Meşhurları Ansiklopedisi*, İstanbul, 1970, I, 401-402; Heyet, *İslâm Âlimleri Ansiklopedisi*, İstanbul, Tarihsiz, XIV, 292; Konyalı İbrahim Hakkı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Akşehir Tarihi*, İstanbul, 1945, s. 676-678.
[3] *Hediyyet el-Ârifîn*, I, 302; *Osmanlı Müellifleri*, I, 216; *İlmiye Salnâmesi*, s. 600; Mehmet Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul, tarihsiz, II, 172; *Âbideleri ve Kitabeleri ile Akşehir Tarihi*, s. 599-600; Mehmet Ali Uz, *Baha Veled'den Günümüze Konya Âlimleri ve Velileri*, Konya, 1993, I, 63-64; Heyet, *Rehber Ansiklopedisi*, İstanbul, tarihsiz, VIII, 329.
[4] Müstekimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, İstanbul, 1928, s. 246; *Hediyyet el-Ârifîn*, I, 546; *Osmanlı Müellifleri*, III, 112-114; *Zeyli Şekâik*, Atai, I, 193; *Akşehir Tarihi*, s. 644-647; *Konya Âlimleri*, I, 69.
[5] *Mucem el-Muellifîn*, VII, 146; *Hediyyet el-Ârifîn*, I, 776; *Osmanlı Müellifleri*, I, 384, *Akşehir Tarihi*, s. 653.
[6] *Mucem el-Muellifîn*, I, 168; *Osmanlı Müellifleri*, III, 331; *Akşehir Tarihi*, s. 648; *Keşf ez-Zunûn*, I, 1169.
[7] *Sicill-i Osmânî*, III, 600; *Akşehir Tarihi*, s. 679.
[8] *Osmanlı Müellifleri*, IV, 378; *Zeyli Şekâik*, XI, 274; *Konya Âlimleri*, s. 173.
[9] *Osmanlı Müellifleri*, III, 331; *Akşehir Tarihi*, s. 644.
[10] *Osmanlı Müellifleri*, I, 41; *Akşehir Tarihi*, s. 671.
[11] *Zeyli Şekâik*, I, 736; *Akşehir Tarihi*, s. 678.
[12] *Osmanlı Müellifleri*, III, 217; *Akşehir Tarihi*, s. 649.

KLASİK ŞİİRİMİZİN OLUŞMASINDA KONYA MUHİTİ

Ali IŞIK*

ÖZET

Selçuklunun başkenti olması yanında Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin de önemli katkılarıyla Konya, 13. asırda, Türk kültürünün en önemli merkezlerinden olmuştur. 15. asırda Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı topraklarına katılan Konya, bu asırdan sonra Karaman Eyaleti merkezi olarak şehzâdelerin valilik ettiği şehir olmuştur. Konya, bu niteliğiyle Osmanlı döneminde de kültür ve edebiyattaki değerini koruduğu gibi, bu dönem edebiyatının klasikleşmesinde önemli bir katkıda bulunmuştur.

Fatih Sultan Mehmet'in oğlu Şehzâde Cem Sultan, II. Bayezid'in şehzâdesi Abdullah ve Kanûnî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzâde Selim (II), Konya'da sancak beyliği yapmışlardır. Kendileri de şâir olan bu üç şehzâde-vali, dönemin önemli şairlerini de etraflarında toplayarak Konya'yı önemli bir edebî muhit haline getirmişlerdir.

Konya'da yedi yıl valilik yapan Şehzâde Cem, şairlerle ilgilenmekten, onları meclislerinde bulundurmaktan zevk alırdı. Konya'da etrafına topladığı şairler, "Cem Şairleri" diye anılmıştır. Sa'dî (Cem Sa'dîsi), Haydar Çelebi, Kandî, La'lî, Sehâyî, Şâhidî, Turâbî ve Aynî, Cem Şairleri'nin önde gelenleridir.

Şehzâde Cem'den sonra Konya valiliğine atanan Şehzâde Abdullah, emrine divan kâtibi olarak tayin edilen asrın önemli şairlerinden Necâtî Bey'in de etkisiyle Konya'yı yine bir şairler şehri haline getirebilmiştir. Necâtî Bey'in yanı sıra Figânî ve Niyâzî (Niyâzî-i Kadîm), dönemin Konya sarayının diğer önemli şairleridirler.

İki kez Konya valiliği yapan Şehzâde Selim (II), Manisa valiliğinden Konya valiliğine ikinci kez atandığında, Manisa'daki şairleri; Celâl Bey,

* *Eğitimci-Yazar.*

Durak Çelebi, Terzizâde Ulvî, Kara Fazlı, Hubbî Hatun, Derviş Çelebi, Visâlî Çelebi, Gelibolulu Âlî, Derûnî, Fedâyî de beraberinde geldiler. Bunlara Konya'da Meşâmî, Hatemî İbrahim Bey, Vusûlî ve Rahîmî gibi şairler de katılınca Konya sarayında şehzâdenin etrafında kalabalık bir şiir muhiti meydana geldi.

15. ve 16. yüzyıllarda Konya coğrafyasında oluşan şiir iklimi, Mevlânâ'nın feyizli himmetiyle bereketlenerek bütün Türk coğrafyasını etkilemiş; sonuçta, bir zümreye atfedilen bu dönem şiirimizin "klasik" sıfatını hak etmesinde en büyük etken olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Cem Sultan, Şehzâde Abdullah, II. Selim, Sa'dî, Haydar Çelebi, Kandî, La'lî, Sehâyî, Şâhîdî, Turâbî, Aynî, Necâtî Bey, Figânî, Niyâzî-i Kadîm, Meşâmî, Fazlî, Ulvî, Visâlî, Derûnî, Derviş Çelebi, Fedâyî, Hubbî (Hubbâ) Hâtun, Hâtemî, Vusûlî, Rahîmî, Sânî-i Diger, Merdümî.

ABSTRACT

During the 13th Century, as well as Selçuklu being the capital cıty, the important influence of Mevlânâ Celâleddin Rûmî, made Konya one of the most important centres of Turkish culture. In the 15th Century with the invasion of Fatih Sultan Mehmed, Konya became part of the Ottoman Empire. After this century it became the Karaman State centre where princes (Şehzâde) became governors. With this speciality, during the Ottoman times, Konya was not only able to preserve its valuable culture and literature but it also had an important influence on classical literature during these times.

Some famous governors of Konya included, Fatih Sultan Mehmed's son, Şehzâde Cem, Sultan Bayezid II son, Abdullah and Kanuni Sultan Süleyman's son Şehzâde Selim II. These three important rulers were not only poets themselves, but also they gathered and surrounded themselves with the most important poets of the time.

Şehzâde Cem, who was governor of Konya for seven years, showed great interest in poets and enjoyed having them in his company. These poets were then known as the "Cem Poets". Some important names amongst the Cem Poets included Sa'dî (Cem of Sa'dî), Haydar Çelebi, Kandî, La'lî, Sehâyî, Şâhidî, Turâbî and Aynî.

The next prince to become governor after Şehzâde Cem was Şehzâde Abdullah, who was able to make Konya once again a city of poets with the influence of Necati Bey who was a writer in the state council as well as a very important and influential poet of the time. As well as Necati Bey other important poets of Konya's government house included Figânî and Niyâzî (Niyâzî-i Kadîm).

A two-time governor of Konya, Şehzâde Selim II, was transferred from being the governor of Manisa to becoming the governor of Konya. Once this took place, he brought some great names in poetry with him to Konya including... Celâl Bey, Durak Çelebi, Terzizâde Ulvî, Kara Fazlı, Hubbî Hatun, Derviş Çelebi, Visâlî Çelebi, Gelibolulu Âlî, Derûnî and Fedâyî. Other poets in Konya at the time included Meşâmî, Hatemî İbrahim Bey, Vusûlî and Rahîmî. With such a list of great poets, the government house of Konya and the prince were surrounded with a rich abundance of influential poets.

During the 15th and 16th Century, the geography of Konya had a poetic climate. With the productive and abundant assistance of Mevlana, the whole of Turkey's geography was affected and in the end this period had a huge influence in Turkish poetry deserving the term "classical" poetry.

Key Words: Cem Sultan, Şehzâde Abdullah, II. Selim, Sa'dî, Haydar Çelebi, Kandî, La'lî, Sehâyî, Şâhîdî, Turâbî, Aynî, Necâtî Bey, Figânî, Niyâzî-i Kadîm, Meşâmî, Fazlî, Ulvî, Visâlî, Derûnî, Derviş Çelebi, Fedâyî, Hubbî (Hubbâ) Hâtun, Hâtemî, Vusûlî, Rahîmî, Sânî-İ Diger, Merdümî.

GİRİŞ

İslâmiyet'ten sonra, özellikle 13. asırdan itibaren gelişmeye başlayan edebiyatımızın yaygın ismi Divan Edebiyatı'dır. Bu nitelemenin yaygınlaşmasında, "divan" kelimesinin bu edebiyatın çevrelerinde oluştuğu seçkinler zümresini ifade etmesinin payı büyüktür. Ancak Divan edebiyatımız; kuralları ve geleneğiyle, olgunluk ve mükemmellik bakımından örnek tutulmaya lâyık bir tarz oluşuyla; olgunluk ve mükemmellik bakımından

örnek alınmaya değer eserler ortaya koyan sanatkârlarıyla; gelenekten ayrılmadan meydana getirilen ve değerini hiçbir zaman kaybetmeyen eserleriyle "klasik" sıfatını hak etmiş bir edebiyattır.

İster Divan Edebiyatı, isterse Klasik Edebiyat diye adlandırılsın, bu edebiyatımız, asıl başarısını şiir vadisinde göstermiştir. Hiç kuşkusuz nesir vadisinde de nadide eserlere imza atılmışsa da bunlar şiirle yarışacak boyutta değildirler. Bundan dolayı Divan Edebiyatı, adeta bir şiir edebiyatıdır.

Edebiyatımızın hangi şartlar altında geliştiğini araştırırken, sanatkârların bazı devirlerde ve bazı merkezlerde toplandıklarını görüyoruz. Bu topluluklar; daima edebiyata ehemmiyet veren, cömertlikleri ile sanatkârları koruyan, kıymetli eserleri mükâfatlandıran şahsiyetlerin tesiriyle olmuştur. Böylece, bu kümelenmelerden muhtelif devirlerde ve belirli şahsiyetlerin etrafında birer edebî muhit meydana gelmiştir.

Bu muhitlerin teşekkül ettikleri yerler, devlet merkezinde padişahın sarayı, devlet büyüklerinin konakları, İstanbul dışında sancak merkezlerinde şehzâde sarayları veya paşaların, beylerin konaklarıdır. Şairlerin çoğu, ya resmî bir vazife ile veya geçimlerini buralara bağlayarak bu saraylara, konaklara girmişler, buralarda himaye edilmişler, buna karşılık da eserler yazıp, hâmilerine sunmuşlardır.

Osmanlı şehzâdelerinin sancağa çıkma usulü 17. asırda kaldırıldığından klasik edebiyatımızı besleyen muhitler eski parlaklığını kaybetmiştir. Binaenaleyh, Konya'da da Divan Edebiyatı en parlak devrini, kendileri de önemli birer şâir olan Cem Sultan, Abdullah ve II. Selim'in şehzâdelik dönemlerinde, 15-16. asırlarda yaşamıştır. Anılan şehzâdelerin edebî meclislerinde yer alan gerek Konyalı gerekse Konya dışından şairler, klasik şiirimizin gelişmesine önemli bir katkıda bulunmuşlardır. Biz bu makalemizde, üç şehzâde dönemindeki şairleri, -tezkirelerde yer aldıkları kadarıyla- tanıtmaya çalıştık. Bu tanıtımı yaparken, sadece Konyalı şâirleri görüp Konyalı olmayanları görmezlikten gelemedik. Zira, günümüzdeki örneklerinden de biliyoruz ki bir coğrafyanın edebiyatı, yerli ve yabancı bütün ediplerinin katkısıyla oluşmakta ve gelişmektedir.

CEM SULTAN DÖNEMİ

Fatih Sultan Mehmet'in hanımı Çiçek Hatun'dan doğan Şehzâde Cem, Konya'da sancak beyliğinde kaldığı yedi yıl zarfında tahsiline devam ettiği gibi, vaktinin kalan kısmını av eğlencelerine, silâh oyunlarına ayırmış, eğlence meclislerinde, şiir sohbetlerinde vakit geçirmiştir. Her türlü silâhı, bilhassa gürzü çok iyi kullanırdı. Şâirlerle ilgilenmekten, onları meclislerinde bulundurmaktan zevk duyardı. Konya'da etrafına topladığı şâirler, "Cem Şâirleri" diye anılmıştır. Bu şehirde kaldığı kısa zaman zarfında bir edebiyat ve kültür muhiti meydana getirmeye muvaffak olmuştur. Pek çok şâir ihsanından istifade etmiş, kasidelerini sunmuşlardır. O yanında bulundurduğu şairleri daima korumuştur (İpekten, 1996, 167).

CEM SULTAN (1459–1495)

Edirne'de doğdu. Fatih Sultan Mehmet'in küçük oğlu ve II. Bâyezid'in küçük kardeşidir. On yaşına kadar sarayda eğitildi. Annesinden İtalyancayı, Rumcayı okuyup yazacak kadar güzel öğrendi. Çocukluğunun bu devresi lalalar, dadılar arasında mutlu geçti. Babasından cesareti, şecâati, hassasiyeti; annesinden ihtirası, ısrarlılığı aldı. On yaşını bitirince Fatih Sultan Mehmed, onu Kastamonu Sancak Beyliğine gönderdi (H. Receb, 873 / M. Ocak 1469). O devirde âlimlerin, şâirlerin, sanatkârların yaşadığı zengin ve güzel bir şehir olan Kastamonu, ilim ve sanat merkezi idi. Âlimleri ve sanatkârları himaye eden Candaroğulları'nın münevver idaresi altında Sinop ve Kastamonu, Türk kültürünün iki büyük merkezi idi. Kastamonu, Osmanlı himayesine girdikten sonra da edebî bir merkez olmak şöhretini muhafaza etmiştir. Cem'in zekâsının, ince duygularının gelişip serpilmesinde çok uygun bir muhit oldu. Cem, burada Arapça ve Farsçayı öğrendi, ilk gazellerini burada yazmaya başladı. Şehzâde Mustafa'nın Uzun Hasan'la yapılan harpten sonra ölümü üzerine H. 879 / M. 1474'de onun yerine Karaman Valiliğine getirildi. Anadolu Selçuklu Devletinin başkenti olan Konya, aynı zamanda bir sanat ve ilim merkezi idi. Cem'in gelişmesi için çok elverişli bir zemindi. Cem, burada şiir ve ilimle meşgul olurken bir taraftan da vücudunu geliştirecek sporlar yapıyor; harp maharetini elde ettirecek olan ata binmek, ok atmak, güreş tutmak, gürz

kullanmak gibi beceriler kazanıyordu (Meriç, 1997, 2).

Karaman Eyaletinde halkın muhabbet ve teveccühünü kazanan Cem, *Şikârî Tarihi*ne göre, ıssız bir harâbe halindeki Lârende'de saray, bedesten ve çarşı yaptırmak suretiyle imâr işlerinde bulunmuş ve zulmü ref'edip adâlet gösterdiğinden, ahâli yurdlarına dönmüştür.

Filhakîka Cem Sultan, bilâhare isyanını müteakip, Konya'dan ayrılırken, halkın onu gözyaşları ile teşyî etmesi, Konyalıların şehzâdeyi çok sevdiğine delildir. Aynı eserde Karamanoğlu Kasım Bey ile muhaberede bulunan şehzâdenin bir av esnasında, o sırada Bulgar Dağı'na sığınarak yaşayan Kasım Bey'e tesadüf edip, bir müddet birlikte eğlenecek kadar dost oldukları rivâyeti bir tarafa bırakılsa bile, herhâlde bu iki zat arasında sonraları işbirliği şeklinde tecellî eden münasebetin daha o zaman başladığına hükmolunabilir (Baysun, 76).

Konya Sarayı'nda Cem Sultân'ın etrafında lalası Gedik Ahmed Paşa, Frenk Süleyman, Sofu Hüseyin, Hatipzâde Nasuh, Defterdâr Ahmed gibi önemli devlet adamları ve ayrıca Rum ve İtalyan danışmanları vardı (Meriç, 1997, 3).

Mehmet II'nin sefer hazırlıkları esnasında Gebze yakınlarında vukû bulan vefatı (1481), Cem Sultan'ın hayatında mâcera safhasının başlangıcıdır. Bu tarihe kadar alelâde bir Osmanlı şehzâdesi gibi yaşayan Cem, artık bir saltanat müddeisi olarak ortaya çıkacaktır (Baysun, 76).

Sözü burada Latîfî'nin hoş ifadelerine bırakıyoruz. "Bahtı yâr olsun diye savaşmaya niyetlendi. Sonunda zaman rüzgârı aynasında ikbâl talihinin şeklini talihsizlik halinde görüp korku ve tehlikelerden çekinme düşüncesiyle başını alıp Frengistan'a gitti. Nihayet o ülkede öldü. Macerasının özeti herkesçe bilinir ve acı hikâyesi padişahların tarihlerinde yazılıdır.

Bu üzüntü dolu dünyadan çektiği sıkıntıları ve bu insanlık dışı felekten gördüğü felâketleri gurbet ve ayrılık ülkesinde kaleme alıp yanık bir tarzda fırkat ve yanıp yıkılışını ortaya koyar, bu tarafa hasretini ve ayrılık sıkıntılarını gönderirdi. Ayrılık acısını dile getiren kalem ürünlerinden biri budur:

Gazel:

"Taşlarla döğünüp yürür âb-ı revânı gör

Rahm eyledi bu hâlime kevn ü mekânı gör

Dağlar başında ebr-i felek ağlayıp gezer

Yanınca ra'dın ettiği âh u figânı gör

Çâk eyledi yakasını derd ile subhgâh

Çarkın şafak yerine ya döktüğü kanı gör."

(Başını taştan taşa vuran şu akarsuya bak, bir de benim halime acıyan şu çevreye bak.

Felek bulutları dağ başlarında ağlayıp gezer, yanında şimşeğin ağlayıp inlemesine bir bak.

Sabah, üzüntüyle gecenin yakasını yırttı, feleğin şafak yerine döktüğü kanı gör.)

Talihi kendisinden yüz çevirdiği zaman kızgınlıkla şu şiiri yazıp Sultan Bayezid'e göndermişti.

"Sen bister-i gülde yatasın şevk ile handân

Ben kül döşenem külhan-ı mihnette sebep ne"

(Sen mutluluk içinde gül yataklarda yatarken, Cem niye sıkıntı küllüklerinde üstüne kül çeksin.)

Sultan Bayezid'in cevabı, hiç de ondan geri değildir:

"Çün rûz-ı ezel kısmet olunmuş bana devlet

Takdîre rızâ vermeyesin böyle sebep ne

Haccu'l-Haremeynim diyuben da'vî kılarsın

Bu saltanatı dünyevîye bunca talep ne"

(Çünkü ezel gününde bana devlet kısmet olmuş, böyle, takdire razı olmayışının sebebi ne?

Haremeyni ziyaret edip hacı olduğunu iddia ediyorsun, buna karşılık dünya saltanatına bunca istek niçin?)

Şâirler; sultan şâirler içinde Sultan Selim Han hazretlerinin şiir sever, Cem Sultan'ın ise en beliğ ve büyük şâir olduğunda fikir birliği içindedirler. O da Sultan Selim gibi Farsça öğrenmiş, risâle ve divân sahibi biridir. Bu matla onun incelemelerinin sonucudur.

Matla:

"Oldu yüzünün burkat ol zülf-i semen-sâ

Sübhâne kadîren ceale'l-leyle libâsâ"

(O yasemin döşeyen zülfün yüzüne yaşmak oldu, geceyi bir örtü kılan Allah'ı noksan sıfatlardan tenzîh ederim.) (İsen, 1990, 73-75).

SA'DÎ (Cem Sa'dîsi)

Seferihisar Kadılığına bağlı Serez adlı nahiyedendir. Cem Sultan'ın eserlerinin yazıcısı, nişancısı ve musahibidir. Kutlu Ka'be'ye onunla gitmiş, Avrupa ülkelerini beraber dolaşmıştır. Oraların bazen mutluluklarını, bazen de gurbet sıkıntılarını nazm etmiştir. Gönlünü teselli etmek ve sıkıntılı kalbini ferahlatmak için bu matlâ ile Sultan Cem'e hitab ederdi.

Matlâ:

"Câm-ı Cem nûş eyle ey Cem bu firengistândır

Her kulun başına yazılan gelir devrândır"

(Ey Cem, Cem'in kadehini iç, burası firengistan, bu dünyada her kulun başına yazılan gelir.)

Rivâyet ederler ki o sırada durumu araştırmak için kıyafet değiştirip İstanbul'a gelmiş ve Sultan Cem'in ağzından bazı ileri gelenlere mektuplar getirip haberler toplamış. Sonunda devlet ileri gelenleri bu sırrı öğrenip adı geçeni hazine gibi bir virane köşesinde kaçmasına fırsat vermeyip yakalamışlar. Boğazında ip denize atmışlar.

Şiirleri meşhur olup divânı vardır. Bu matlâ onun şiirlerindendir.

Matlâ:

"Dil-i miskîne kûyunda nigârın zülfü bend olmuş

Dolaşma derdim ana yeridir eyü ne pend olmuş"

(Zavallı gönüle, sevgilinin bulunduğu yerde onun zülfü bağ olmuş, ona oralarda dolaşma derdim, ne güzel nasihat olmuş.)

Bu matlâ da onundur. Merhum Necâtî Bey'e nazîre olarak söylemiştir.

Matlâ:

"Dedim Ka'be midir kûyun dedi bâğ-ı cihândır bu

Dedim tûbâ mıdır kaddin dedi serv-i revândır bu"

(Ona bulunduğun yer Ka'be midir dedim, cennet bahçesidir dedi. Boyun Tubâ ağacı mı dedim, hayır salınan servidir dedi.)

Sahn müderrisi iken öldü. O dönemin bilginlerinden ve bilginlerin şâir olanlarındandır. Çeşitli engeller yüzünden şiirlerini derlemeye imkân bulamamış, bu yüzden şiir alanında tanınmamıştır. Şu meşhur matlâ onundur.

Matlâ:

"Yâ Rab nolaydı âlem içinde dil olmasa

Bâri olursa her güzele mâil olmasa"

(Allah'ım, keşke bu dünyada gönlümüz olmasaydı, hadi oldu, hiç olmazsa her güzele tutulmasa.)

Diğer:

"Aşk hâletini Ferhâd ile Mecnûn ne bilir

Biri dağ âdemîsidir biri sahra delisi"

(Aşk halini Ferhad'la Mecnûn ne bilsin, biri dağ adamı, biri çöl delisi). (İsen, 1990, 387-391).

HAYDAR ÇELEBİ

Seferihisar adlı kasabadandır. Sultan Cem'in defterdarı, yol arkadaşı ve dert ortağı idi. Merhum Cem Sultan'ın Avrupa'dan ölüm haberini ve geride kalan eşyasını o getirmişti. Rivayet ederler ki, Cem'in konuşabilen bir beyaz papağanı varmış. Bu papağan güzel konuşur, ağzından şeker saçarmış. Adı geçen, Cem'in geride kalan eşyasını getirirken o beyaz papağanı siyaha boyayıp kargaya benzetmiş. Üzerine yas kıyafeti giydirip taziye töresini öğrettikten sonra da kuşu padişaha vermiş. Papağan net bir ifade ve fasih bir dille zaman zaman "El-hükmü lillah -hüküm Allah'ındır, kulun elinde ne var, padişahımızın ömrü ebedi olsun" sözünü tekrarlarmış. Bu eğitim ve öğretilenler padişahın hoşuna gitmiş ve Haydar Çelebi'ye Germiyan kalesinde bir ulu zeamet verilmiş. Ama adı geçen, bu görevden memnun kalmamış ve şikayet tarzında bir kasideyi padişaha sunmuş. Şu beyit o kasidedendir:

"Âsitânında şehâ cürm ü günâhım yok iken

Neden oldu acabâ ben kulu salmak kal'aya"

(Sultanım, eşiğinde hiçbir suçum yokken acaba kulunu niçin bu kaleye sürdün?)

Gazelleri hayalden uzak ve sadedir. Bu matlâ onun gazellerindendir:

"Haydârâ ârif isen tevbe-i câm etme sakın

Şol işi işleme kim sonra peşîmân olasın"

(Haydar, arifsen içkiye tövbe etme, yani sonradan pişman olacağın işi yapma). (İsen, 1990, 231-232).

KANDÎ

Serezlidir. Cem Sultan'ın şâirlerindendir. Balmumcu ve şekerci olduğu için Kandî mahlâsını

kullandı. Her ne kadar şâir olarak fazla tanınmıyorsa da şiir üslubu tatlılıktan uzak değildir. Sultan Cem'e ve çağdaşı Sa'dî'ye nazireler söylerdi. Bu matlâ onundur:

"Çün dolaştın zülfüne ey dil perîşân ol yürü

Kara bahtın var imiş ney gibi nâlân ol yürü"

(Ey gönül, madem ki sevgilinin saçlarına dolaştın perişan ol yürü, senin bahtın karaymış, ney gibi ağlayıp inlemeye devam et.)

Bu maktâ da onundur:

"Kande kandım ey sanem cüllâb-ı la'lin kandine

Kim bana Kandî diyu bühtân edersin her nefes"

(Ey heykel gibi güzel sevgili, dudağının gülsuyuna ne zaman kandım ki kandı diye bühtan edersin). (İsen, 1990, 259-260).

LA'LÎ

Nereli olduğu konusunda ihtilâf vardır. Buna karşılık Cem şâirlerinden olduğu ve Osmanlı ülkesi şiir söyleyenlerinin büyücülerinden biri idiği kesindir. Kırmızı tenli olduğu için La'lî mahlâsını kullandı. Şiirlerinin çoğu düşünüp kararlaştırılmadan sohbet anında söylenmiştir. Pek çok müfred ve rubaîyi de düşünmeden söylerdi. Atasözünü andıran güzel beyitleri ve renkli şiirleri vardır. Bu meşhur gazel onun şiirlerindendir:

"Zâhidin gönlünde cennet âşıkın dîdâr-ı yâr

Lâ cerem her kişinin başında bir sevdâsı var

Âşıkın hâlât-ı vecdin ihtiyârı sanmanız

Dil-rübâlar şîvesi âdemde komaz ihtiyâr

Ey mukallid kişide âyîne saf olmak gerek

Konmaya ta kim ana gerd-i kudûretten gubâr"

(Kaba sofunun düşüncesinde öldükten sonra cennete gitmek, âşık olanların ise Hakk'ın yüzünü görmek yatar; kuşkusuz her kişinin başında bir sevdası var.

Âşıkların kendinden geçme halini, isteğiyle oluyor sanmayın; gönül alan güzellerin nazı insanda seçme şansı bırakmıyor.

Ey taklitçi kişi, insanın aynası saf olmalıdır ki ona tasa toprağından toz konmamalıdır) (İsen, 1990, 279).

SEHÂYÎ

Bursa dolaylarından, eminler zümresindendir. Sultan Selim tahta oturduğu sıralarda öldü. İsmi müsemmasına uygun ve Sehâyî adı ihsan ve bağışlamasına münasip biriydi.

Fakat şiirlerinin çoğu tercüme, tazmin ve eski divânlardan derleme sözlerdir. Bu matlâ onundur:

"Aynıma almam bütün dünyâyı yârim olmasa

Şehri çoktan terk ederdim şehriyârım olmasa"

(Sevdiğim olmasa bu dünyayı gözüm görmez, içinde sultanım olmasa bu şehri çoktan terk ederdim.)

Bu murabbâ da onun lâtifelerinden biridir:

"Kanı şol dem kanı garrâsı geçerdin güzelin

Yok sanırdık bu cihanda dahi misl ü bedelin

Cevr ederdin bize yanına düşüp her keçelin

Geçti vaktin yürü var imdi tıraş et sakalın

Amma hüsnün demini bir dahi geçti çü geçen

Neyine şimdi ya bu gamze vü nâz ile fiten

Gel a bu kannışı terk eyle sakalından utan

Geçti vaktin yürü var imdi tıraş et sakalın

Lutf u tab' ehline durdukça kesâfet verdin

Bu sakal ile aceb meclise sıklet verdin

Ne mukassî hat olur bezme kasâvet verdin

Geçti vaktin yürü var imdi tıraş et sakalın"

(Nerede o anlar ki bütün güzellerin en gösterişlisi idin, bu dünyada eşin benzerin yok sanırdık; her kelin yanına düşüp bize eziyet ederdin. Gel artık bu nazı bırak, artık vaktin geçti, yürü var şimdi sakalını tıraş et.

Geçen geçti artık, güzelliğinden söz etme; şimdi bu kaş, göz işaretleri, bu naz, bu fitneler senin neyine. Gel sakalından utan da bu nazı bırak. Senin vaktin geçti artık, git sakalını tıraş et.

Gittikçe lütufkâr ve yetenekli insanlara sıkıntı verdin; bu sakalla meclise de yük olmaya başladın. Bu sakallar ne sıkıcı şeyler oldu, meclisi kasavet bastı. Vaktin geçti artık, git sakalını tıraş et.)

Bu beyit de onundur:

"Hattı geldiğini dildâra sakın yüzlemeniz

Çünkü yüz karasıdır yüzüne urman anı"

(Gönül alan sevgiliye sakın sakalının çıktığını söylemeyin. Çünkü o yüz karasıdır, sakın onu yüzüne vurmayın). (İsen, 1990, 406-407).

ŞÂHÎDÎ

Edirnelidir. Sultan Cem'in defterdarı ve mahiyetinde bulunan önemli kişilerin, kendisiyle övündükleri biriydi. Şiir alanında hiç yeteneği yoktur. Şiirlerinde sade ve başkalarının bulup kullandığı mânâlar çoktur. Her ne kadar divânında beğenilebilecek bazı beyitler varsa da bunlar iyi ile kötü örnekler yığınıdır.

Nâdiren aynı güzellikte devam eden beyitlere rastlanır.

Bu matlâ onundur:

"Dedim ki görmedim cânâ gözün gibi güzel gözler

Dedi ben dahi görmedim senin gibi güzel gözler"

"Ona, ey sevgili senin gibi güzel gözleri olan görmedim dedim. O da bana ben de senin gibi güzeli gözleyeni görmedim dedi."

Diğer:

"Çeşme-i Hızr desem câm-ı Sikender lebine

Yaraşır âyîneden top desem gabgabına"

(İskender'in kadehini andıran dudağına bengisu desem uygundur, çenene aynadan yapılmış top desem yaraşır). (İsen, 1990, 429).

TURÂBÎ

Kastamonu'dan, Şeyhî'nin çağdaşlarındandır. Deli görünüşlü, veli tavırlı, ârif, âşık kimse idi. Şiirlerini tekke kapılarına ve imaret duvarlarına yazar, mezarlıklarda yatıp kırlarda gezerdi. Her nereye yönelse yeryüzünde dolaşan karıncalara basmaktan sakınırdı. Bu matlâ onundur:

"Erdiğin sokma dilinle yürü zenbûr gibi

Hâk-i râh ol ki yüzün yerde ola mûr gibi"

(Eşek arısı gibi erdiğini dilinle sokma, ayak toprağı ol ki yüzün karınca gibi yerde olsun.)

Müslüman, Hıristiyan, Mecusî ve Yahudîlere Hazret-i Allah'ın kuludur diye bir gözle bakardı. Herhangi bir kimseyi değersiz ve küçük görüp kalbini kırmaktan kaçınırdı. Bu beyt sanki kendi hali ve yaşantısının şâhididir:

"Var mıdır bir sır Hudâ'dan anda ki sır olmaya

Kâfir ü mü'minde ey dil görme bir şahsı tehî"

(Allah'tan bir sır var mıdır ki onda sır olmasın, ey gönül, kâfir ya da Müslüman hiç kimseyi değersiz görme.)

Diğer:

"Gel ey ârif gönül verme fenâ dünyâ-yı gaddâra

Eğer şehbâz-ı vahdetsen çü kerkes konma murdâra"

(Ey ârif kişi gel bu acımasız, geçici dünyaya gönül verme, eğer birlik doğanı isen akbaba gibi murdara konma). (İsen, 1990, 464).

AYNÎ

Tirmiz'de yetişen Seyyid Hüseyin Aynî'nin, Osmanlı ülkesine ne zaman geldiği bilinmemektedir. İstanbul'un fethinden sonra, Fatih'in Türk-İslâm ülkelerindeki bilginleri, şairleri ve sanatkârları İstanbul'a çağırdığı yıllarda gelip Şehzâde Cem'in maiyetine girdiği anlaşılmaktadır (Ayan, 2003, 213).

Tirmiz'den Anadolu'ya gelip Sultan Cem'in hizmetine giren Seyyid Hüseyin Aynî, Cem'in Karaman'dan ayrılışında beraber gitmemiş ve gizlenerek Konya Mevlevîhânesi'ne sığınmıştır. Burada ne kadar kaldığı ve ne zaman, kaç yaşında öldüğü bilinmemektedir (Ayan, 2003, 214).

Aynî'nin dilinden XV. yüzyılda Konya:

"Kamu dillerdedür ta'zîm-i Konya

Hezeran âferin iklîm-i Konya[1]

Ledün ilminde Hızr'a a'lem olmış

Gel öğren Mûsîyâ talîm-i Konya[2]

Cesed anda vü nefs ü rûh anda

Zer olmış tarh ile her sîm-i Konya[3]

Nücûm-ı neyyireyn rühânîsini

Sana teshîr ider tencîm-i Konya[4]

Binüp 'azm eylegil Simurg-i Kâf'a

Dila 'Ankâ durur ta'zîm-i Konya[5]

Ser-a-ser top toludur cânâ ümmîz

Du'a kıl olmasun dil bîm-i Konya[6]

'Arab Rabbi hakı iy 'Aynî im-sâl

Bulur Cîmi 'Acemden Mîmi Konya[7] (Ayan, 2003, 220-221).

ŞEHZÂDE ABDULLAH DÖNEMİ

Sultan Bayezid'in oğludur. Dedesi Fatih Sultan Mehmed zamanında, merkezi Manisa olmak üzere Saruhan sancak beyliğine tayin edilen Şehzâde Abdullah (ö. 888/1483), Cem Sultan'dan sonra Karaman sancağına nakledilmiş (986/1481) ve yanına Karagöz Paşa verilmiştir. Şehzâde, burada ancak iki yıl kalabilir. Bu müddet zarfında Karamanoğlu Kasım Bey'le anlaşan Cem Sultan, Bursa'dan çıktıktan sonra gelip Konya'yı muhasara eder. Fakat başarı sağlayamayınca çekilmek zorunda kalır. Şehzâde Abdullah, kısa bir zaman sonra 888/1483 yılında Konya'da ölür.

Bu, çok kısa zamanda Şehzâde Abdullah, -herhalde Necati Bey'in de tesiri ile- etrafına birkaç şâir toplayabilmiştir. Necati Bey, bu sıralarda şöhretini yapmış, büyük bir şâirdi. Karamanlı Figânî ve Niyâzî de etrafındaki şâirlerden idiler (İpekten, 1996, 169-170).

NECÂTÎ BEY (? -1508)

On beşinci yüzyılın son yarısında yaşamış ve on altıncı yüzyılın başlarında ölmüş olan Necâtî Bey, Türk edebiyatının önde gelen büyük şâirlerinden biridir. Asıl adı İsa'dır. Doğum yeri ve tarihi kesin olarak bilinmiyor. Edirne'de bir hanım tarafından köle olarak alınıp sonra evlâtlık edinilmiştir. Şâirin hayatını bize nakleden kaynaklarda, ismi açıklanmayan bu hanımın, onu terbiye edip iyi bir tahsil görmesini sağladığını Âşık Çelebi söylüyor (Çavuşoğlu, 7). Bu rivayet Necâtî'nin, Türklüğe ve Müslümanlığa bir başka milliyetten ve Hıristiyanlıktan geldiğini ifade eder. Fuad Köprülü'nün ona "mühtedi şâir" demesi de bundandır. Devrinin en sâde, temiz bir ev ve âile Türkçesini en iyi kullanan şâirlerden biri olduğuna göre, Necâtî'nin şahsiyeti, o devir Türkçesinin ve Türklüğün bir Hıristiyan çocuğunu bile Türkçenin şâiri yapacak ölçüdeki kudretini gösterir (Banarlı, 1971, 468).

Necâtî'nin Kastamonu'ya niçin ve ne zaman geldiği bilinmiyor. Kastamonu'da hattatlık yapan ve şâirlik şöhretini burada kazanan Necâtî'yi bazı kaynakların Kastamonulu sanması, onun şöhretinin Türkiye'ye Kastamonu'dan yayılmış olmasındandır (Banarlı, 1971, 468).

Necâtî Bey, Kastamonu'da ünü etrafa yayıldıktan bir süre sonra kalkıp İstanbul'a gelerek şâirlikteki kudretini Fatih Sultan Mehmed'e duyurur. Bir süre sonra bu büyük padişahın vefatıyla Sultan II. Bayezid tahta geçer. Oğullarından Şehzâde Abdullah; daha önce Karaman (Bugünkü Konya ili ve çevresinin o zamanki idârî bölümdeki adı) valisi olan amcası Şehzâde Cem'in taht kavgasına girip 1481 yılında Yenişehir savaşında yenilerek Mısır'a sığınması ile yerine valiliğe tayin olununca, Necâtî Bey de divân kâtibi olarak birlikte gönderilir. Fakat üç yıl sonra 1484'te, Şehzâde Abdullah'ın ölümü, onu fevkalâde üzer ve üzüntüsünü bir ağıtla belirterek İstanbul'a dönüp bu ağıtı padişaha verir (Çavuşoğlu, 10-11).

İstanbul'a döndükten sonra herhangi bir resmî vazife almamış, İstanbul'da Vefâ semtinde bir ev alarak hayatının son yıllarını burada, kendisine bağlanan bin akçe maaşla geçirmiştir (Banarlı, 1971, 468).

Hicretin 914 (1508)'ünde ruh kuşunu ten kafesinden uçurdular (İsen, 1990, 334). Cenazesini Şeyh Vefâ türbesi yanına defnederler. Ölümüne Sehî Bey şu beyitle tarih söylenmiştir:

"Nakl-i Necâtî âleme târih olmağın

Târihini Sehî didi gitdi Necâtî hây"

Necâtî Sun'îsi de Hicrî tarihle 914 tutan *"gitdi Necâtî hây"* sözünü *"gitdi Necâtî âh"* şekline koyarak başka bir tarih söylemiştir:

Nâgâh işitdi Sun'î-yi bîçâre rıhletün

Târih didi mevtüne gitdi Necâtî âh (Çavuşoğlu, 16).

Şiir meydanının güzel söyleyen pehlivanı, mutluluk veren orijinal şiirleriyle Osmanlı şâirlerinin yüzü suyudur. Atasözü ve deyimlerle örülü şiir söylemede tek ve bu tarzda yaratıcı, söz üslûbunda mucid ve yeni şeyler bulan biridir. Akıcı ve güzel gazelleri lafız ve akıcılıkta aynı seviyededir.

Sözün ruhunu önce o bulmuştur. Bu hususta diğerleri ona uymuştur. Nitekim şöyle der:

"Senden öğrendiler her efsûnu

Gâlat edip fesâne yazdırma"

(Bütün büyüleri senden öğrendiler; ama yanılıp da herkese hikâye yazdırma.)

Şiirde nüktedanlığı ile atasözü ve deyimlerle örülü şiir söylemesi yüzünden oy birliği ile Osmanlı ülkesinin Firdevsî-i Tûsî'si ve şâirler sultanı denmiştir (İsen, 1990, 329).

FİGÂNÎ (Ö. 938/1531-32)

Karamanlı, kâtipler zümresinden, Sultan Abdullah'ın maiyetindeki şâirlerdendir. Şehnâme vezninde İskendernâme nazm etmiştir. Her ne kadar bilgili ve divân sahibi biri idiyse de şiir alanında tanınmazdı. Bu matlâ onundur:

"Yaşım merdümleri çeşmim tutardı bunca izzetle

Yolunda sâil olmuştur yürürler şimdi zilletle"

(Göz bebeklerim gözyaşımı bu kadar şerefli ve değerli tutarlardı; şimdi onlar senin yolunda dilenci oldular, alçaklıkla yürüyorlar.)

Adı geçen şair, tanık zoruyla büyük bir iftira ve elîm bir azaba uğrayıp zor bir belâya düştü, iftira ve yalan suçlamalarla asıldı. Bu şiir onun kıtalarındandır:

"Değil aynımda bin kez ursa düşmen

Zarar yok mâha kelbin av'avından

Göze göstermese hurşîdi huffaş

Güm olmaz zerre mihrin pertevinden"

(Düşman bin kere de vursa gözümde değil, çünkü köpeğin Havlaması aya zarar vermez.

Göz kamaşması güneşi göze göstermese de toz zerresi güneşin ışığında ortadan kaybolmaz). (İsen, 1990, 177-178).

NİYÂZÎ (NİYÂZÎ-İ KADÎM)

Konyalı olup Sultan Abdullah'ın maiyetindeki şâirlerdendir. Şiir sanatlarını kullanmada başarılı, mâhir bir şâir, büyüleyici söz söylemede usta bir büyücüdür. Buna rağmen o da pek fazla tanınıp meşhur olmamış, şâir olarak halk arasında ün yapmamıştır. Bu matlâ onundur:

"Ebrûsu nice hâcib ola hüsnü bağına

Almış iki harâmîyi iki kucağına"

(Kaşları onun güzellik bahçesine nasıl kapıcı olsun, o iki haramiyi iki kucağına almış.)

Öfkeyi içine sindirebilmenin yararlarını anlatan Şâhidî-i Mervî'den tercüme bu beyitler *Behrâm u Gülendâm* adlı risâlesindendir:

"Gazab hazm eylemek âkıl işidir

Gazabda sabr eder her ki kişidir

Gazabla döktüler ey niceler kan

Gazab geçtikçe oldular peşîmân

Anın kim işi hiddetle gazabdır

Bil âhir ol mahall-i hışm-ı Rab'dır"

(Kızgınlığı hazmetmek akıllı işidir, kim gazapta sabrederse o gerçek insandır.

Pek çok kişi kızgınlıkla kan döktü, kızgınlıkları geçince pişman oldu.

İşi kızgınlıkla gazap olan kişi bil ki sonunda Allah'ın hışmına uğrar). (İsen, 1990, 359-360).

ŞEHZÂDE SELİM DÖNEMİ

İlk sancağı çıktığında 949-951/1542-1544 yılları arasında Konya Valiliği yapan Şehzâde Selim, ikinci defa Manisa'dan nakledilerek 965-969/1558-1562 yıllarında dört yıl daha Konya'da kalmıştır. Bu arada Manisa'daki şâirleri de, başta Celâl Bey olmak üzere Durak Çelebi, Terzizâde Ulvî, Kara Fazlı, Hubbî Hatun, Derviş Çelebi, Visâlî Çelebi, Gelibolulu Âli, Derûnî, Fedâyî mahlaslı Ali Bali de beraberinde geldiler. Bunlara Konya'da Hatemî İbrahim Bey, Vusûlî, Rahîmî de katılınca Konya'da Şehzâde'nin etrafında kalabalık bir şiir muhiti meydana geldi. Bu şâirlerin çoğu, sonra Kütahya'ya onunla beraber gitmişlerdir (İpekten, 1996, 171).

ŞEHZÂDE SELİM (II)

Tahta çıktıktan sonra, devleti; dirâyetli vezirlere bırakarak, bir reis-i cumhur tarafsızlığıyla idare eden İkinci Selim hakkında tarih, lehte ve aleyhte çok sözler söylemiştir. Bu arada onun içki âlemlerine düşkünlüğü tenkide uğramıştır. Buna mukabil, Yahya Kemâl'in:

"Kıbrıs şarâbı akdı zamânında sû-be-sû

Yahyâ gazel-serâ idi Bâkî kasîde-gû

Ismarlayıp vezîrine tanzîm-i âlemi

Bir saltanat-serây-ı huzûz etti arzû

Bir beyti bir de câmi-i ma'mûru var Kemâl

Yağsun türâb-ı kabrine gufrân-ı müşk-bû"[8]

beyitleriyle söylediği gibi, İkinci Selim'den zamanımıza kalan iki mühim hatıra vardır. Bunlardan biri, şâhâne yapısıyla yalnız Edirne'yi değil, bütün vatanı süsleyen Selîmîye Camii'dir. Hükümdarın kendisi de Türk şiirine aşağıdaki güzel beyti bırakmıştır:

"Biz bülbül-i muhrik dem-i gülzâr-ı firâkız

Âteş kesilür geçse sabâ gülşenimizden"[9]

Divân şiirine böyle bir beyit söyleyecek kadar vâkıf olduğu anlaşılan İkinci Selim'in yalnız bu beyti bile onun şâirlik derecesi hakkında bize bir fikir verecek güzelliktedir (Banarlı, 1971, 571).

MEŞÂMÎ (Ö. 993/1585)

Konya'da doğdu. Rüstem Paşa'nın kethüdası Mustafa Çelebi'nin oğludur. II. Selim'in musahibi Durak Çelebi'ye bağlandı. Bu yolla zeamet aldı. Genç yaştayken öldü. Tasavvufa meyyaldi. Az ve öz şiir söylerdi (İpekten, 1988, 286).

Şu gazel onundur:

"Boşala kîse-i kân kâse-i ummân dükene

Ne gam-ı dil ne nem-i dîde-i giryân dükene[10]

Şol kadar arayayın şâhid-i maksûdum kim

Cüst ü cûda talebüm rahşına meydân dükene[11]

Çekmezüm gam çekerüm gözüme hâk-ı kademün

Meger ey nûr-ı basar kuhl-ı Sifahân dükene[12]

Gide mi fikr-i leb-i yâr Meşâmî dilden

Kândan hîç ola mı la'l-i Bedehşân dükene"[13] (İsen, 1994, 327).

FAZLÎ

İstanbul'da doğdu. Bir saracın oğlu olup, asıl adı Mehmet'tir. Saraczâde, daha çok da "Kara Fazlı" sanıyla tanındı. Öğrenimini tamamladıktan sonra Zâtî'nin dükkânına devam etti. Kanunî'nin şehzâdeleri Mehmet, Mustafa ve Selim'e divan kâtipliği yaptı. II. Selim'in maiyetinde Debîr-i Hakanî sonra reisü'l-küttâb oldu. Kütahya'da öldü. Ölüm tarihi Hasan Çelebi ile Âşık Çelebi'de 970/1562-63; Ahdî, Beyânî, Riyâzî, Künhül-ahbar ve Faizî'de 971/1563-64 olarak kayıtlıdır.

Hümâ-yı Hümayun, *Gül ü Bülbül*, *Rubaîler*, *Lüccetü'l-esrâr*, *Nahlistan* adlı eserleri vardır (İpekten, 1988, 131).

Yeteneğinin şiir söylemeye mükemmel sürati ve iriticalen şiir söylemede çok kabiliyeti vardı. Çağı şâirlerinin yeteneklilerinden ve şiir alanının mükemmellerindendir. Bu çift kafiyeli şiir onundur:

"Aşk u hüsnüyle eden şeydâ beni zîbâ seni

Etti Kays u Leylî'ye hem-pâ beni hem-tâ seni

Asıl u ben karşısında kat'-ı peyvend etmeden

Etmemiş hâlâ Huda aslâ beni kat'â seni

Kanı devlet ey perî bâb-ı saâdet açılıp

Hânen içinde görem peydâ beni tenhâ seni"

(Aşk ve güzellikle beni çıldırtıp onu güzelleştiren, beni Kays ve Leylâ'ya yoldaş, seni ise onlara denk kıldı.

Karşısında asılıp onunla ilgiyi kesme, Allah ne beni ne de seni boş bırakmamış.

Ey periyi andıran sevgili, mutluluk kapısı açılıp ben kendimi senin evinde görsem, seni de orada tek başına; o mutluluk nerede acâba?) (İsen, 1990, 169).

ULVÎ (Ö. 983/1575)

İstanbul'da doğdu. Asıl adı Mehmet olup Derzizâde sanıyla tanındı. Şâir Râyî'nin kardeşidir. Muallimzâde'ye Manisa müftülüğü sırasında danişment oldu. Bu yolla Celâl Bey ve Turak Çelebi ile tanışarak Şehzâde II. Selim'in maiyetine katıldı. Onun padişahlığı sırasında emirle Molla Çelebi'den mülâzım oldu.

Hasan Çelebi şiirini çok över. Divânı vardır (İpekten, 1988, 509).

"Dil-harâba varıyor şehrine cânân gelsün

Şehri hâlî komasun tahtına sultân gelsün"[14]

VİSÂLÎ

İstanbul'da doğdu. Asıl adı Sefer olup, Hamamcızâde sanıyla tanındı. II. Selim'in himâyesini kazandı (İpekten, 1988, 530).

DERÛNÎ (Ö. 996/1568)

Manisa'da doğdu. Derviş yaratılışlı birisi olup, özellikle musiki alanında ün yaptı. Bestelediği murabbalar o dönemde çok tanınmıştır. Bir süre II. Selim'in meclisinde de bulundu (İpekten, 1988, 98).

"Ol dem ki fenâ buldı bu şehr-i dil-âbâdum

Bir nesneye meyl itmez bu hâtır-ı nâ-şâdum[15]

Ey bü'l-heves-i devlet mağlûb-ı mey-i gaflet

Şimden gerü dünyâyı al sana bağuşladum"[16]

DERVİŞ ÇELEBİ (Ö. 1000/1592)

İstanbul'da Âşık Paşa Mahallesinde doğdu. Babası yayabaşı idi. Öğrenimini tamamladıktan sonra Kurt Efendi'den mülâzım olup, İznik'e müderris tayin edildi. Veziriazam Ali Paşa'nın ilgisini kazanıp ona divan kâtibi oldu. Sonra bazı vilâyetlere defterdâr tayin edildi. Esrâr Dede'ye göre Mevlevî'dir. Hasan Çelebi'ye göre muamma ve tarih düşürmede mahir birisiydi. Kaynaklar özellikle inşâsına dikkat çekerler (İpekten, 1988, 98-99).

Hazreti Mevlânâ'ya yönelik mesnevisi ünlüdür:

"Kurı efsâne sanur sûfî sadâ-yı nâyı

Ne ile sâlik idi görsene Mevlânâ'yı[17]

Mesnevî'den iden ısgâ-yı kelâm-ı mu'cîz

Döne döne tolanur ol harem-i ma'nâyı[18]

Tutdı âfâkı sadâ-yı ney ile şevk-i semâ

Şöyle kim raksa getürdi felek-i mînâyı[19]

Mevlevî gibi semâ'a girüp ol hâlet ile

Dâ'irün gözle ki Dervîş olasın Mevlâ'ya"[20] (İsen, 1994, 306).

FEDÂYÎ (Ö. 969/1562)

Edirne'de doğdu. *Ali Bali* sanıyla tanındı. II. Selim dönemi şâirlerindendir.

Ahdî, şiirlerini âşıkâne ve rindâne olarak tanımlar (İpekten, 1988, 133).

HUBBÎ (HUBBÂ) HÂTUN

Asıl adı Ayşe olup, Beşiktaşlı Yahya Efendi'nin yakını, Sultan Selim'in hocası Şems Efendi'nin kızıdır. Bu yüzden şehzâdenin sohbetlerine katılmış ve kaynakların ifadesine göre Osmanlılarda şiir söyleyen ilk kadın olmuştur.

Gazeller, kasideler yazdıktan başka "Cemşîd ü Hurşîd" adlı bir mesnevi de meydana getirmiştir (İpekten, 1988, 212).

"Du'â temsili Yûsuf gibidür hem

Kim ana müşterîdür halk-ı âlem[21]

Virür her kişi mikdârınca cevher

Anun tâ müşterîsinden olalar[22]

Sen oldun Hubbîyâ ol zen misâli

Kaçan arz eyledi Yûsuf cemâli[23]

Getürüp niçe rişte anda ol zen

Harîdâr oldı ana cân u dilden[24]

Çü şâh-ı subh irüp kodı cihâne

Kuruldı cetr-i zerrîn âsumâne[25]

Su rahmet hattını eylerdi tahrîr

Nesîm ol âyeti eylerdi tefsîr[26]

Su üzre nakş iderdi sanasın bâd

Anun gibiydi nakş içinde üstâd[27] (İsen, 1994, s. 302).

HÂTEMÎ

Edirne'de doğdu. Asıl adı *İbrahim* olup, Burgaz'da din görevlisi olan *Mehmet Bey* oğlu Zaim *Divane Mahmut Bey*'in oğludur. Sipahi şâirlerdendir. Tasavvufa yöneldi ve uzun bir süre vaktini seyahatlerle geçirdi. Bu arada hacca gitti. *Şehzâde Selim*'in maiyetine katılarak *Celâl Bey* ve *Durak Çelebi* ile dost oldu. Bu ana kadar kullandığı *Mâtemî* mahlâsı şehzâde tarafından *Hatemî*'ye çevrildi. Seksen yıldan fazla yaşadı. *Faizî*'ye göre 1004/1596, Künhü'l-Ahbâr'a göre 1005/1597 yılında öldü. İyi bir şâir olup, makbul gazel ve kasideleri vardır (İpekten, 1988, 193).

"Görüp nâfında cânânun siyeh bir hâl-i anber-bû

Nedür didüm göbek miski didi ol gözleri âhû"[28]

Şîvesinden turamaz bir dem ayag üstine yâr

Tâze şâhun yine kendüye olur mîvesi bâr[29]

Sen tururken mihr ü mâha bakmış ey hurşîd had

İsterin Hak'dan çukurunda bula ehl-i râsad[30]

Yâre sorınca şîve-i kadd-i nihâlini

Didi gel itme bana kıyâmet su'âlini"[31] (İsen, 1994, 303).

VUSÛLÎ (Ö. 1000/1592)

Üsküp'te doğdu. Asıl adı *Mehmet*'tir. *Abdi Ağa*'nın oğludur. Anadolu Kazaskeri *Mehmet Çelebi*'den mülâzım oldu. İstanbul'da müderrislik yaptı. *Sultan Selim* şehzâde iken yanından ayırmadı ve hocası *Şemsi Çelebi*'ye damat edindi. Konya ve Kütahya'da kadılık yaptı. Sonra Bursa ve İstanbul kadılıklarına getirildi. Kazasker oldu. İstanbul'a üç kez hâkim ve vali oldu.

İmam Tartuşî'nin "Siracü'l-Vehhac" adlı eserini çevirdi. Bu kitapta çok sanatkârane bir dil kullandı.

"Eger dâmânunâ irmezse destüm dâr-ı vuslatda
Elüm yakanda ey serv-i ser-efrâzum kıyâmetde[32]
O miyân da güzel ol zülf-i semen-bû da güzel
Kılca yok farkı begüm o da güzel bu da güzel"[33]
(İsen, 1994, 330).

RAHÎMÎ

Kütahya'da doğdu. Bey şâirlerdendir. II. Selim'in iltifatını kazanıp alay beyi oldu. Şehzâde'nin meclislerine katıldı.

Şiirlerinde atasözlerine yer verirdi (İpekten, 1988, 362).

SÂNÎ-İ DİGER

Lârendelidir. Müderristir.

"Tîr-i gamzenden ider sanma beni cânâ girîz
Bir ok atum yir ana karşu çıkar cân-ı azîz[34]
Düzd-i çâlâkdur ey serv-i sehî bâd-ı seher
Tûtiyâdur kâdemün hâki sakın anı siler"[35] (İsen, 1994, 311).

MERDÜMÎ

Ömer adlı bir beyin oğludur. Şehzâdeliği sırasında II. Selim'e mutfak emîni oldu. şehzâde tahta çıkınca Galata'ya gümrük kâtibi tayin edildi (İpekten, 1988, 285).

"Ditreden cismümi gün ruhları tâbı tebidür
Kara günler getüren başuma zülfi şebidür[36]
Sünbülün zülfini yire düşüren kâkülidür
Goncaya gül gibi açıl diyen anun lebidür"[37] (İsen, 1994, 326).

SONUÇ:

Divan şiirinin klasikleşmesinde müessir olan edebî muhitlerin başında hep İstanbul isminin zikredilmesi, bu şiiri klasikleştiren sanatkârların çoğunun, başkent olan bu coğrafyada toplanmasındandır. Bu değerlendirme yapılırken –her nedense-, ikâmet mahalleri göz önünde bulundurulmuştur da –ne yazık ki- beslendikleri kaynaklar hep göz ardı edilmiştir. Konya, geçmişten günümüze bu talihsizliği hep yaşayagelmiştir. Oysa, Konya coğrafyasında oluşan Türk kültürü, Türklüğü ayakta tutan muhteşem millî kültür kemerinin kilit taşıdır. Zira bu taşın ocağı, binlerce yıllık derinliği olan kültür katmanlarını bağrında barındıran coğrafyadadır. Yanı sıra, zaman ve mekân sınırlarını aşmış Mevlânâ gibi bir değerin etkisini hâlâ yitirmemiştir.

Eğer, bağrında yaşattığı Mevlânâ'sıyla yine onun himmetiyle pişmiş Mevlevî şairleriyle Konya coğrafyası olmasaydı; Hüdâyî'den Nef'î'ye, Necâtî'den Şeyh Gâlib'e… gönül terennümlerinden Mevlânâ ve Mevlevîliği yok sayılıverseydi, Divan edebiyatımızın hâli nice olurdu? Bu sorunun cevabı başlı başına bir kitap konusu olur. Biz burada meraklılarına, Selçuk Üniversitesi'nin değerli hocalarından Yard. Doç. Dr. Mustafa ÇIPAN'ın, "Kaynakça"da künye bilgileri verilen "Konya'da Dîvân Edebiyatı" başlıklı bildirisine bir bakmalarını istirham ve tavsiye ederiz.

NOTLAR

[1] Konya'nın saygınlığı herkesin dilinde ve gönlündedir, Konya coğrafyasına binlerce aferin.
[2] Konya, ilâhi sırlar ilminde Hızır'a bilgin olmuş; ey Musa, gel bu ilmi Konya'da öğren.
[3] Beden, nefis ve ruh hepsi ondadır; Konya'nın gümüşü işlenince altın gibi kıymetli olur.
[4] Konya'nın yıldız (astronomi) ilmi, cisimlenmiş iki nur olan Güneş ve Ay'ın manâ hâlini sana kavratır.
[5] Ey gönül, Kaf dağının Simurg'una binip gel. Konya'nın ululanmasını yapan Anka'dır (Anka'nın Konya'nın ta'zimini yaptığını gör).
[6] Ey sevgili, Konya baştanbaşa ümitle dopdoludur; dua kıl (da) gönül Konya'nın korkusuna düşmesin.
[7] Ey Aynî, Rabb'in hakkı için bu Arap yılında Konya, mim ve cim'i Acem'den bulur (Şair, bu beyitte söz oyunu yaparak cim ve mim harfleriyle Cem Sultan'ın ismini yâd etmiştir).
[8] (Her tarafta Kıbrıs şarabının aktığı zamanında Yahya gazel söyler, Bâkî de kaside okurdu.
Dünyayı düzenleme işini vezirine emanet ederek hazların ifade edildiği bir saltanatı arzuladı.

Kemâl, (onun) bir beyti, bir de görkemli camii var (ki, bu vesileyle) kabrinin toprağına (Allah'ın) misk kokulu rahmeti yağsın.)
[9] (Biz, ayrılığın gül bahçesinin yakıcı nefesli bülbülleriyiz; sabah yeli gül bahçemizin üstünden geçse ateş kesilir.)
[10] Kan kesesi boşalıp okyanus çukurunda (su) tükensin (de); ne gönlümün kederi ne de ağlayan gözlerimin ıslaklığı tükensin.
[11] Maksadımın şahidini o kadar arayayım ki; araştırmamda dileğimin atına meydan tükensin.
[12] Ey gözümün nuru, Isfahan sürmesi tükenirse gam çekmem; (zira) ayağının tozunu gözüme (sürme diye) çekerim.
[13] Meşâmî, sevgilinin dudağının düşüncesi gönülden nasıl çıkar? Ocağında, Bedehşan'ın (kızıl renkli) mücevherinin tükenmesi olacak şey midir?
[14] Viran olmuş gönül şehrine sevgili geliyor, gelsin; (bu yıkılmış gönül şehrinin) tahtına otursun da şehri boş koymasın.
[15] Bu gönül şehrimin neşesi o anda yok oldu; (artık) bu keyifsiz hatırım hiçbir şeye meyletmez.
[16] Gaflet içkisi mağlubu ey maymun iştahlı mutluluk, bundan böyle dünyayı al sana bağışladım.
[17] Sofu, ney sesini boş bir safsata sanır; (oysa) Mevlânâ'nın tuttuğu yola bakıp (da) bir görseydi…
[18] Mesnevi'den yayılan başkalarının söylemekte aciz kalacağı sözleri bir dinle; (bak o sözler) o mânâ haremini döne döne dolaşır.
[19] Ney sesi ile semâ arzusu ufukları kapladı; öyle ki gökyüzünü raksa başlattı.
[20] (Gökyüzü) o halet ile Mevlevî gibi semâya başladı; döneni gözle ki Mevlâ'ya derviş olasın.
[21] Hem dua, Yusuf'un örneği gibidir ki, bütün halk ona arzuludur.
[22] Herkes kararınca mücevher verir ki, onu arzulayanlar olsunlar.
[23] Ey Hubbî, ne zaman ki Yusuf güzelliği (sana) göründü, sen (de) o kadın benzeri oldun.
[24] O kadın, onunla o kadar ilgilenince, ona can u gönülden arzulu oldu.
[25] Çünkü sabah şahı cihana erişip kondu, gökyüzündeki altından çadırına kuruldu.
[26] Su, rahmet yazısını okur; rüzgâr, o âyeti tefsir ederdi.
[27] Rüzgârı su üzerinde nakış işliyor sanırdın; nakış işlemede onun gibi üstattı.
[28] Sevgilinin göbeğinde amber kokulu siyah bir ben görüp nedir, dedim; o ahu gözlü de göbek miski, dedi.
[29] Sevgili, cilvesinden bir dem ayak üstünde duramaz, taze budağın meyvesi yine kendine yük olur.
[30] Ey güneş yüzlü, kendine yetmezmişsin gibi güneş ve aya bakmışsın; dilerim Allah'tan gözlemciler seni çukurunda bulurlar!
[31] Fidan boyunun cilvesini yâre sorunca; gel, bu kıyamet sorusunu bana sorma, dedi.
[32] Kavuşma zamanında eğer elim eteğine ermezse, ey baş yükselten servi kıyamette elim yakandadır.
[33] O bel de güzel, o yasemin kokulu zülüf de güzel; (aralarında) kıl kadar fark yok beyim, o da güzel bu da güzel.
[34] Ey sevgili, beni gamzen okundan kaçıyor sanma; bir ok atımlık yerdir, aziz can ona karşı durabilir.
[35] Ey taze servi, seher yeli çevik bir hırsız olduğu için sürme hammaddesi olan ayağının tozunu siliverir.
[36] Bedenimi titreten yanaklarının güneşinin ışığı ve ateşidir; başıma kara günler getiren de zülfünün gecesidir.
[37] Sümbülün zülfünü değersiz kılan kâkülü, goncaya gül gibi açıl diyen de dudağıdır.

KAYNAKÇA:

AYAN, Hüseyin-Gönül AYAN, 2003, "Konyalı Aynî", *Osmanlı Döneminde Konya*, Editör: Yusuf KÜÇÜKDAĞ, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya, s. 213-222.

BANARLI, Nihad Sami, 1971, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Millî Eğitim Basımevi, C. I.İstanbul,

BAYSUN M. Cavid, Cem Sultan Maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, C. III, s. 69-81.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, *Necati Bey Divanı (Seçmeler)*, Tercüman 1001 Temel Eser/13.

ÇIPAN, Mustafa,2003, Konya'da Dîvân Edebiyatı, *Konya'da Kültür ve Edebiyat Sempozyumu*, TYB Konya Şubesi Yay. Konya, s. 148-159.

DİKİCİ, Recep, 2003, Osmanlı Döneminde Konya'da Dil ve Edebiyata Dair Kısa Bir Değerlendirme, *Osmanlı Döneminde Konya*, Editör: Yusuf KÜÇÜKDAĞ, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya, s. 207-212.

İPEKTEN, Haluk, 1996, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, MEB Yayınları, İstanbul.

İPEKTEN, Haluk - vd.,1988, *Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

İSEN, Mustafa, 1990, *Latîfî Tezkiresi*, Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser/149, Ankara.

İSEN, Mustafa,1994, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.

MERİÇ, Münevver Okur, 1997, Cem Sultan Cemşîd ü Hurşîd –İnceleme-Metin-" Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

YENİTERZİ, Emine, 2003, On Altıncı Yüzyıl Klasik Türk Şiirinin Konyalı Temsilcileri, *Tarih ve Kültür Başkenti Konya*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür yayını, No. 53, Konya, s. 147-153.

BÖLÜM 3

ŞEHİR HAYATI

1 Konya Sultan Selim İmâreti, Vakfiyesi ve Vakıfları (s. 263-299).

2 Konya Hazire ve Kabristanları II (s. 301-342).

3 Konya Şehitlikleri (s. 343-363).

4 Kentsel Plânlama Çalışmalarının Konya Kent Formunun Gelişimine Etkisi (s. 365-377).

5 Konya Kenti Konut ve Konut Dokusunda Oluşan Değişim : Beyhekim Mahallesi Pamir Sokak Örneği (s. 379-387).

6 Meram İlçesinde Bulunan Tarihî Semt İsimleri (s. 389-401).

7 Ilgın, Kadınhanı, Sarayönü, Karapınar, Hadim İlçelerinin Belediye Amblemleri (s. 403-408).

8 Konya'da Geleneksel Ekmek Yapımı ve Çeşitleri (s. 409-430).

9 Konya Mutfağında Kullanılan Tahta ve Toprak Araçlar (s. 431-450).

10 Konya'da Çetnevir (s. 451-455).

KONYA SULTAN SELİM İMÂRETİ, VAKFİYESİ VE VAKIFLARI

Yusuf KÜÇÜKDAĞ*

ÖZET

Konya Sultan Selim İmâreti, Kanuni'nin oğlu II. Selim tarafından Konya Valisi olduğu sıra yaptırılmıştır. Mevlânâ Manzumesinin batı tarafındadır. İhtiyaç sahiplerine; din, ırk, sosyal statü ayrımı yapılmaksızın günde iki öğün yemek verilmektedir. Zengin vakıf gelirleri, amaçlanan hizmeti verecek yeterlilikte görevlileri bulunmaktadır. Dört yüz yıla yakın hizmet veren bu imâret, 1850'lerden sonra Buğday Pazarı, Sipahi Pazarı gibi ticarî amaçla kullanılmıştır. Bu tarihî eser, 1965'ten sonra belediye tarafından tamamen ortadan kaldırılarak yeri park haline getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kanuni Sultan Süleyman, Sultan Selim İmareti, İmaret-i Cedide, Sultan Selim İmareti Vakfiyesi, Konya.

ABSTRACT

THE ALMS HOUSE, CHARTER OF WAQF AND CHARITIES OF SELIM THE SULTAN OF KONYA

The alms house of Selim the Sultan of Konya was constituted by Selim II, offspring of Kanuni. While he was a governor of Konya. It was on the west of Mevlana complex. It was a charity that served two meals a day to the poor, regardless of a disrimination of their religion, race and social rank.It had a variety of income and eligible officers for aimed services.Having served for almost four centuries, this alms house was used for commercial aims such as wheat bazaar, spahi bazaar after 1850's. This ancient building was converted into a park lot by municipality after 1965.

* *Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, Konya.*

Key Words: Kanunı Sultan Suleyman, The Alms House of Selım The Sultan, Modern Alms House, Alms House of Charıtıes, Konya.

GİRİŞ

Konya ve çevresinde Sultan II. Selim'in vakıf eserlerinden biri Karapınar Sultan Selim Külliyesi, diğeri ise Konya'daki Sultan Selim İmâreti'dir. Karapınar Sultan Selim Külliyesi'ne dair çalışma, daha önce kitap olarak yayımlanmıştır[1]. Bu makalede ise, II. Selim'in Konya'da inşa ettirdiği imâret ve bunun için düzenlenen vakfiye incelenecektir.

A. KONYA SULTAN SELİM İMÂRETİ HAKKINDA TARİHÎ BİLGİLER

Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılarda cami, medrese, tekke, türbe, han, hamam, tâbhâne gibi değişik fonksiyonlara sahip birçok yapıya veya bunlardan bir kısmına imâret deniyordu[2]. XVI. yüzyıldan sonra daha dar anlamda kullanılmaya başlanmış olup buna göre imâret, vakıf görevlileri ile muhtaçlar ve tâbhâneye gelip kalanlar için yemeğin pişirilip dağıtıldığı ve yenildiği mekândır[3]. İmâretler, mutfak, fırın, erzak ve tahıl depoları, yemek salonu ile tâbhâne veya handan meydana geliyordu.

Konya Sultan Selim İmâreti, Mevlânâ Dergâhı, Türbe Hamamı ile bunların arasında Kanunî tarafından yaptırılan ve yanlışlıkla Sultan Selim'e izafe edilen, adı aslında Süleymaniye olan caminin bitişiğine inşa edilmiş, bu yapılarla âdeta bir külliye haline gelmiştir. Fakat II. Selim'in bina ettirip vakıflar tahsis ettiği kısım sadece imârettir ki, bu bölüm mutfak, tâbhâne, fırın, ambar, kilerler, ahır ve helâdan meydana geliyordu[4]. Bu incelemede, II. Selim tarafından inşa ettirildiği için imâret bölümünü oluşturan yapılar üzerinde durulacak, değişik kişilerce farklı zamanlarda bina edilen Mevlânâ Dergâhı, Türbe Hamamı, Sultan Selim (Süleymaniye) Camii, Yusuf Ağa Kütüphanesi ile bu civarda inşa ettirilip şu anda mevcut olmayan mektep ve medreseler ise, ayrı çalışmalarda ortaya konacaktır.

I. KONYA SULTAN SELİM İMÂRETİ'NİN İNŞA TARİHİ, BÂNÎSİ, MİMARI VE USTALARI

1. İnşa Tarihi

Konya Sultan Selim İmâreti'nin inşa tarihine dair şimdilik bir kitâbe bilinmemektedir. Bu nedenle imâret üzerinde çalışma yapanlar, bina edildiği tarih hakkında şimdiye kadar tam bir rakam vermemiş; ancak bazı araştırmacılar, II. Selim'in Konya valiliği sırasında yaptırıldığını ileri sürmüşlerdir. Nitekim Mahmut Akok, tarih vermeden II. Selim'in Konya valiliği sırasında[5]; İbrahim Hakkı Konyalı, vakfiyesindeki ifadelere bakarak II. Selim'in hükümdarlığı döneminde yani 1566-1574 yılları arasında inşa edildiğini yazmıştır[6]. Karapınar Sultan Selim Külliyesi'nin 1560-1563 yılları arasında yaptırıldığı, yeni yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur[7]. Konya Sultan Selim İmâreti de aynı tarihler arasında bina edilmiş olmalıdır. Kanunî'nin 5 R. evvel 971/23 Ekim 1563 tarihli bir hükümle, Şehzade II. Selim'in Konya'da yaptırdığı imârette yemek çıkarılması için Silifke Kazası dahilinde bulunan birçok köy, mezra ve tarlanın geliri tahsis edilmektedir[8]. Belgede imârette hizmet verilmeye başlanmasına dair bilgi, Karapınar'daki imâret gibi buranın da 1563 yılında inşaatının tamamlanmış olduğunu göstermektedir.

2. Bânîsi

Şehzade II. Selim, Konya'da vali iken, başta Konya şehir merkezi olmak üzere bu çevrede hayır eserleri yaptırmış, Kanunî, bunlara zengin vakıflar tahsis etmiştir. Bunlardan biri, Karapınar'daki Sultan Selim Külliyesi, diğeri ise inceleme konusu olan Konya Sultan Selim İmâreti'dir.

Konya Sultan Selim İmâreti, Karapınar'daki külliye gibi, Kanunî'nin padişahlığı sırasında inşa edildiği için olacak, bazı kaynaklarda Sultan Süleyman'ın hayratı arasında gösterilmektedir[9]. Oysa Kanunî, 5 R. evvel 971/23 Ekim 1563 tarihli bir hükümde Konya'daki imâreti, oğlu Selim'in yaptırdığına işaret etmektedir[10]. 1573-1574 yılları arasında düzenlenen ve aşağıda değerlendirilecek olan vakfiyeye göre de bu imâreti, II. Selim bina ettirmiştir (v. 5-50). Şu halde Konya Sultan Selim İmâreti, Kanunî'nin padişahlığı sırasında, Şehzade II. Selim tarafından yaptırılmıştır. Sultan Süleyman'ın hayratı arasında gösterilmesine, imâretin onun hükümdarlığı döneminde inşası sebep olmuştur.

II. Selim: Sultan II. Selim, I. Süleyman'ın ikinci oğlu olup, 26 Recep 930/30 Mayıs 1524'te Hurrem Sultan'dan doğdu[11]. İyi bir tahsil gördükten sonra 18 yaşında Konya Valiliğine getirildi. Şehzade Mehmed'in vefatından sonra 1544'te Manisa valisi oldu[12]. Şehzade Mustafa'nın Konya Ereğlisi yakınlarında 5 Ekim 1553'te katli[13], arkasından Şehzade Cihangir'in ölümü ve Şehzâde Bâyezid'in Kanunî'nin gözünden düşmesi, Selim'e taht yolunu açtı[14].

Kanunî, Bâyezid'le Selim arasındaki rekabeti önlemek için Kütahya Valisi Bâyezid'i Amasya'ya, Selim'i ise Konya'ya nakletti. Bu, Selim'in ikinci Konya Valiliğidir. Bâyezid'le Selim arasında muhtemel bir çatışmaya hazırlıklı olmak maksadıyla Kanunî, Selim'den asker toplamasını istedi. Ayrıca Sokullu Mehmed Paşa'yı bir miktar askerle Konya'ya Selim'in yanına gönderdi[15]. Böylece Şehzade Bâyezid'in yapacağı saldırıya karşı gerekli önlem alınmış oldu. Nihayet beklenen olmuş; Bâyezid, Amasya'da topladığı kuvvetle Konya üzerine yürümüştür. Bâyezid'le Selim, 30 Mayıs 1559'da Konya dışında karşılaşmışlardır. İki gün süren savaşta, Bâyezid yenilerek geri çekilmiştir[16]. Amasya yönüne kaçan Bâyezid, İran'a iltica etmiştir. İran Şahı ile yapılan görüşmeler sonucu dört oğlu ile birlikte İran'da katledilmiş; rakipsiz kalan Selim, Osmanlı tahtının tek varisi sıfatıyla Konya'dan Kütahya Valiliğine nakledilmiştir.

Kanunî, Sigetvar Seferi'nde vefat edince, II. Selim, Kütahya'dan İstanbul'a gelmiş 9 R. evvel 974/24 Eylül 1566'da tahta çıkmıştır. Saltanatı 12 yıl kadar sürmüştür. Bir gün Harem'de yeni yapılan hamamı gezerken düşmüş, 28 Şaban 982/13 Aralık 1574 günü İstanbul'da vefat etmiştir. Naşı Ayasofya Camii avlusunda inşa edilen türbeye defnedilmiştir.

II. Selim, Osmanlı Devleti'nde Yükselme Dönemi adı verilen parlak bir devrin ardından işbaşına gelmiş, yarattığı iktidar boşluğundan yararlanan Sokullu Mehmed Paşa, devlet yönetiminde inisiyatifi eline almıştır. Bununla birlikte babasından devraldığı tecrübeli bürokratlar sayesinde birçok büyük başarının altına imza atmıştır.

3. Mimarı

Konya Sultan Selim İmâreti'nin mimarı hakkında, devrin eserlerinde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Konyalı, yapıldığı döneme bakarak mimarının, Sinan olabileceğini söylemektedir[17]. Yukarıda değinildiği üzere belgelere göre, Konya'daki imâretin inşa tarihi, Karapınar'daki Sultan Selim Külliyesi ile aynı yıllara tesadüf etmektedir. Karapınar'daki külliyenin mimarının Halepli Cemâleddin olduğu belirlenmiştir[18]. Orası ile birlikte aynı mimarın yani Cemâleddin'in, Konya'daki imâreti bina ettiği düşünülebilir. Öyle ise, Konya'daki Sultan Selim İmâreti'nin mimarı da Halepli Cemâleddin'dir.

4. Ustaları

Konya Sultan Selim İmâreti'nin ustaları hakkında şimdilik herhangi bir bilgi bulunamamıştır. Karapınar Sultan Selim Külliyesi'nde mahallî ustaların çalıştırıldığına bakılırsa[19], Konya'daki imâretin ustalarının da Konya ve çevresinden olduğu söylenebilir.

II. KONYA SULTAN SELİM İMÂRETİ'NDEKİ ÜNİTELER

II. Selim, daha önce değinildiği üzere değişik tarihlerde, farklı kişilerce bina edilmiş Mevlânâ Dergâhı, Türbe Hamamı ve Sultan Selim (Süleymaniye) Camii'ni, külliye şeklinde tamamlayan bir imâret inşa ettirmiştir (Resim: 1). *"İmâret-i Cedîd"* adı da verilen[20] Konya Sultan Selim İmâreti; iki kubbeli mutfak, bir kubbeli fırın, iki kubbeli kiler ve iki kemerli buğday ambarı ile odunluk, ahır[21], tâbhâne, havuzlu çeşme ve şadırvandan meydana geliyordu[22]. Kâgir birçok binayı ihtiva eden imâret hakkında çok kısa bilgi veren Evliya Çelebi, bina sayısını 11 olarak göstermektedir[23]. Vakfiye ve belgelerdeki bilgiler, onu doğrular mahiyettedir. Aşağıda imâretin bölümleri ayrı başlıklar altında incelenecektir:

1. Mutfak

Mutfak, Osmanlı dönemi imâretlerinde en önemli mekânlardan biri idi. Çünkü yemek burada hazırlanarak misafirlere sunulurdu.

Konya Sultan Selim İmâreti'nin mutfak bölümü, kurşunla kaplı iki kubbeden meydana geliyordu.

Önünde üzeri düz damla örtülü başka odalar da bulunan kâgir mutfak binasının zaman zaman onarıldığı belgelerden anlaşılmaktadır. 29 C. evvel 1085/31 Ağustos 1674'te, mutfağın iç kısmı ile önündeki odaların terası onarılmış, bu iş için iki kuruş harcanmıştır[24]. Mutfağın iki kubbesinin eskimiş kurşunları ise, 16 R. âhir 1120/5 Temmuz 1708'de değiştirilmiştir[25].

2. Tâbhâne/Han/Kervansaray

Osmanlı devri imâretlerinin ikinci ana binası, misafirlerin konakladıkları tâbhâne veya handır. Konya Sultan Selim İmâreti'nin de bir tâbhâne binası vardı. Tâbhâne, bazen kervansaray bazen de han olarak geçmektedir. Vakfiyenin şartlarından, buranın tâbhâne olduğu anlaşılmaktadır (v. 100-105). Kanunî'nin imârete dair Konya Kadısı'na gönderdiği bir hükümde, tâbhânenin beş odadan meydana geldiğine işaret edilmiştir[26]. 29 C. evvel 1085/31 Ağustos 1674 tarihli tamir keşfinde Tâbhâne Hanı olarak kaydedilmiştir[27]. Bununla birlikte bazı belgelerde tâbhâne olarak da gösterilmiştir[28]. Tâbhâne, ayrıca kervansaray[29] ve Kurşunlu Han şeklinde de belgelerde geçmiştir[30]. Bütün bu bilgiler, başlangıçta tâbhâne olarak inşa edilen bu binanın, zamanla hiç değilse bir bölümünün kervansaray hâline dönüştürüldüğüne işaret etmektedir.

Konya Sultan Selim İmâreti bünyesinde yer alan ve üzeri kurşunla örtülü olan Tâbhâne Hanı, fevkanî idi. İkinci kattaki odalara taş tırabzanlı merdivenle çıkılıyordu. 29 C. evvel 1085/31 Ağustos 1674'te üst kattaki odaların duvarları ile pencereleri, merdivenin taş tırabzanı ve önünde bulunan fevkanî örtmesi onarılmış; odalarla pencerelere üç, duvarlarına 40, taş tırabzana iki, fevkanî örtmeye 47, Esedî kuruş harcanmıştır[31]. Tâbhânenin fevkanî odaları, 4 C. evvel 1103/23 Ocak 1692'de tekrar onarılmıştır[32]. Kurşunları çalınan Kurşunlu Han[33], 16 R. âhir 1120/5 Temmuz 1708'de tamir edilmiştir[34]. 21 C. âhir 1143/1 Ocak 1731'de hanın gölgelikleri başta olmak üzere bazı yerleri onarılmıştır[35].

3. Kiler, Buğday Ambarı ve Odunluk

Konya Sultan Selim İmâreti'nde, mutfakta harcanacak malzemenin saklandığı kiler ile buğday ve arpa gibi tahıl cinsi yiyeceğin konulduğu ambar ve odunluk da vardı (v. 95-100). Belgelerde imâretin ihtiyacı olan odunun konduğu yere *"odun anbarı"* dendiği görülmektedir[36]. Kileri iki kubbe, ambarı ise iki kemerli sakıf örtüyordu[37]. Şu halde binalar, farklı mimarî üslûpta inşa edilmiştir.

Konya Sultan Selim İmâreti'ndeki ambar ve kilerin, çok sık onarıldığı belgelerden anlaşılmaktadır[38]. 4 C. evvel 1103/23 Ocak 1692'de ambarın duvarları ile *"sakfı"* tamir edilmiştir. 16 R. âhir 1120/5 Temmuz 1708'de ise kilerin üzerindeki kubbelerin eksilen kurşunları tamamlanmıştır. Kiler ve ambar kapılarının üzerindeki saçakların kırılan kiremitleri de bu sırada konmuştur[39].

4. Fırın

İmâretlerde fırın, Türk insanının temel gıdası durumundaki ekmeğin yapıldığı yer olduğu için mutfaktan sonra en fazla değer verilen mekândır.

Konya Sultan Selim İmâreti'nde üzeri kurşunla kaplı bir de kubbeli fırın vardı. Giriş kapısının üzerindeki saçak, kiremitli idi. Fırın, imâretin diğer bölümleriyle birlikte 16 R. âhir 1120/5 Temmuz 1708'de onarılmıştır[40].

5. Ahır

Ahır, imârete dışarıdan gelip konanların binitlerinin muhafaza edildiği yerdi. Bu nedenle insanların kaldığı tâbhâne kadar ahır da önemli idi.

Konya Sultan Selim İmâreti Vakfiyesi'nde, burada geniş bir ahırın bina edildiği kaydedilmiştir (v. 95-100). Ahırın imâretteki diğer binalarla birlikte zaman zaman tamir edildiği görülmektedir. Bunlardan biri 4 C. evvel 1103/23 Ocak 1692'de olup, bu sırada ahır duvarları onarılmış; kapısı üzerindeki kiremitler ve içindeki halkalar değiştirilmiştir[41]. Yine 16 R. âhir 1120/5 Temmuz 1708'de ahır kapısı onarılmış, damının döşeme taşları yeniden döşenmiş; ahır kapısı önündeki saçağın eksik kiremitleri tamamlanmıştır[42].

Manzumede bir de samanlığın bulunması gerekir. Ancak ne vakfiyede ne de belgelerde bununla ilgili herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Muhtemelen, ahırın bir parçası gibi kabul edildiği için, samanlık ayrıca zikredilmemiştir.

6. Şadırvan ve Çeşmeler

İnsanoğlunun temel ihtiyaçlarından biri de sudur. Bu nedenle hayırseverler, yaptırdıkları imâretin su

ihtiyacını da en kısa sürede karşılar, konukların rahat etmelerini sağlarlardı.

Konya Sultan Selim İmâreti Vakfiyesi'nde, şadırvan ve çeşmelerden bahsedilmemektedir. Bununla birlikte tamir keşiflerinde tâbhânede bir şadırvanla, imârette iki çeşmeden söz edilmektedir. Bu durum, imâretin su ihtiyacının vakfiyenin düzenlenmesinden sonra karşılandığına işaret etmektedir.

Şadırvan, çeşme ve su yollarının, çok sık tamir edildiği belgelerden anlaşılmaktadır. Şadırvan onarımı ile ilgili ilk keşfin tarihi, 12 Safer 1092/3 Mart 1681 olup[43], tâbhâne ve şadırvanın suyollarının harabe olan yerlerinin, 954 kuruşa tamir edilebileceği bilir kişiler tarafından tespit edilmiştir.

Çeşmenin onarımına dair yapılan keşiflerde, imâretteki su yapısının taş kemerli ve havuzlu olduğu kaydedilmiştir[44]. Çeşmenin suyollarının tamirine dair ilk belgenin tarihi, 29 C. evvel 1085/31 Ağustos 1674'tür[45]. Bundan sonra da değişik tarihlerde onarıma tâbi tutulduğu görülmektedir[46].

Şadırvan ve çeşmelerin su yollarının, ayrı değerlendirilip tamir edilmiş olması, imârete iki kanaldan farklı iki suyun geldiğini göstermektedir. Muhtemelen bunlardan biri, Mevlânâ Dergâhı'ndaki gibi Dutlu suyuna, diğeri Meram Dere'den gelen şehir suyuna bağlı idi. Öyle ise, imârette suyun sürekli bulunması düşüncesiyle iki ayrı yerden su alınmış olmalıdır.

III. KONYA SULTAN SELİM İMÂRETİ'NİN SON DURUMU ve ORTADAN KALDIRILMASI

Konya Sultan Selim İmâreti, yukarıda görüldüğü üzere sık sık onarılarak hizmet sunulmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan aşevinde sürekli yemek çıkması amacıyla gerekli önlemler alınmış[47], buna rağmen aksamalar olmuş, bu yüzden padişahlar zaman zaman gönderdikleri hükümlerle, başta Konya Kadısı olmak üzere ilgilileri ikaz etmişlerdir[48]. Bazı sıkıntılar yaşanmasına rağmen imârette hizmet XIX. yüzyıla kadar sürmüş; dünyada meydana gelen değişimler, yolculara hizmet vermek için inşa edilmiş Konya'daki imâretin öneminin azalmasına sebep olmuştur. Hele Konya'dan Hicaz Demir Yolları'nın geçmesi sonucu XX. yüzyılın başlarında imâret işlevini tamamen kaybetmiş; bu nedenle yıkılmaya terk edilmiştir.

Konya Sultan Selim İmâreti, fonksiyonunu aslında XIX. yüzyılın ikinci yarısında kaybetmeye başladığı, bu nedenle binalarının mahallî bazı ihtiyaçların karşılanması için yapılış amacı dışında da kullanılması yönüne gidildiği belgelerden anlaşılmaktadır. Nitekim 1288 H/1871 M'de Konya Belediyesi tarafından Buğday Pazarı haline getirilerek kiraya verilmiştir. Meşrutiyet döneminde ise Konya Maarif Müdürlüğü, eski binaları kısmen yıkarak yerine çok sayıda dükkân inşa ettirmiş (Resim 2) ve Sipahi Pazarı olarak kiraya vermiştir. Başlangıçta buradan elde edilecek gelir Konya'daki Mekteb-i İbtidâîye'nin ihtiyaçlarına harcanmaya başlanmış; daha sonra Dârü'l-Hilâfetü'l-Aliye Medresesi[49] öğrencilerinin yiyeceğinin karşılanması için bu gelirin tahsis edilmesi plânlanmıştır. Diğer taraftan imâretin bitişiğindeki Sultan Selim (Süleymaniye) Camii'nde görev yapanlar, vakfın başka gelir getiren yeri kalmadığı ve bu yüzden maaşlarını alamadıkları için Evkaf Nazırlığı'na başvuruda bulunarak Maarif Müdürlüğü'nce gasp edilen imârete ait binaların Evkaf Nezâreti'ne iadesini istemişlerdir. Bunun üzerine merkezin Konya ile senelerce süren yazışmaları sonucu imâret binaları, Konya Evkaf Müdürlüğü'ne II. Meşrutiyet döneminde teslim edilmiştir[50]. Konyalı, 1940'lı yıllarda birçok yeri Buğday Pazarı olarak bölünmüş olan imâreti görmüş, binalar hakkında çok kısa bilgi vermiştir[51]. Fotoğraflardan aynı yıllarda imâretin güneyindeki boşlukla Sultan Selim Camii'nin kuzeyindeki sokağın birleştirilerek Kadınlar Pazarı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (Resim 3). Mahmut Akok, 1965'te aşevinin ayakta kalan parçasını Kızılay'ın aş ocağı olarak kullandığını, tâbhânenin ise küçük bir parçasının kaldığını görmüş (Resim 4), resmini alıp plânını tespit etmiştir[52]. Belediye tarafından yıktırılan imâretin yerinde (Resim 5) geniş bir yeşil alan düzenlenmiştir (Resim 6). Şu anda söylenen yerde yeşil alanla birlikte bir de havuz bulunmaktadır.

B. KONYA SULTAN SELİM İMÂRETİ VAKFİYESİ

II. Selim'in Konya'da inşa ettirdiği imâret için düzenlettiği vakfiyenin aslı tespit edilememiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan

734 numaralı defterin 85. sayfasında kayıtlı bir sureti vardır. Konya Koyunoğlu Şehir Müze ve Kitaplığı'nda 13396 numarada bir suret daha kayıtlıdır. Bu müstakil vakfiye, diğerlerine göre okunaklı olduğu için incelemeye esas alınmıştır.

Konya Sultan Selim İmâreti Vakfiyesi'nin dili Arapça'dır. Tamamı 36 varak olup tezhipsiz ve ciltlidir. Kiremit renkli meşin kapağı basma şemseli ve mikleplidir. İlk ve son üç varak boş ve numarasızdır. İlk üç varaktan sonra yaprak numarası başlamaktadır. Vr.1a'da Konya'da Sultan Selim İmâreti Vakfiyesi olduğu yazılıdır. Tarihi 12 Şevval 996'dır. Vakfiye metni vr.1b'den başlamakta, burada aynı zamanda tasdik kaydı da bulunmaktadır. Vakfiye vr.1b'de 8, 30b'de 10, diğerlerinde ise onar, toplam 270 satırdır.

I. KONYA SULTAN SELİM İMÂRETİ VAKFİYESİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. Vakfiyenin Düzenlendiği Tarih

Konya Sultan Selim İmâreti Vakfiyesi'nin düzenlendiği tarih tam olarak bilinmemektedir. Vakfiye suretlerinde farklı verilmekte, bu sebeple vakfiyenin hazırlanma tarihinin tespiti zorlaşmaktadır. VAD. no.734, s.95'teki surette 900 H/1494-1495 M yazılıdır. Oysa vâkıf II. Selim'in doğum tarihinin 930 H/1524 M'de olduğu bilinmektedir. O halde istinsah sırasında vakfiyenin tarihi yanlış okunup yazılmış olmalıdır[53]. Değerlendirmeye esas alınan vakfiye suretinin tarihi de doğru değildir. Çünkü burada gösterilen 12 Şevval 996/4 Eylül 1588, II. Selim'in ölümünden sonraya tesadüf etmektedir[54]. Buna bakarak vakfiyenin onun ölümünden sonra düzenlendiği söylenebilir. Fakat bazı belgeler, onun daha sağlığında hatta Konya valisi iken imârete vakıflar tahsisine başladığını göstermektedir. Nitekim Kanunî Sultan Süleyman, daha önce de değinildiği üzere 5 R. evvel 971/23 Ekim 1563 tarihli bir hükm-i şerifle oğlu Selim'in Konya'da bina ettirdiği tâbhânede yemek verilmesi için birçok köy ve mezranın mahsulünün imârete vakfedilmesine izin vermiştir[55]. Bundan başka vakfiyedeki bazı ip uçları da düzenlemenin II. Selim'in padişahlığı sırasında gerçekleştirildiğini göstermektedir. Nitekim vâkıfın sağlığında vakfiyenin düzenlendiğine işaret edilmektedir (v. 5-40). Diğer taraftan vakfiye, padişaha vekâleten devrin Sadrazamı Sokullu Mehmed Paşa tarafından tescil ettirilmiştir (v. 110-115). Sokullu'nun ölüm tarihi 987 H/1579 M'dir[56]. Öyle ise vakfiyenin düzenlendiği tarihi 987 H/1579 M'den öncelerde aramak gerekir. Vakfiyenin tescil tarihini tespit etmede en önemli ip ucunu tasdik bölümündeki bilgiler vermektedir: Vakfiyeyi onaylayan Rumeli Kazaskeri Abdurrahman Efendi'dir. Atâî'ye göre Abdurrahman Efendi'nin II. Selim devrinde Rumeli Kazaskerliği 981 H/1573 M-983 H/1575 M yılları arasındadır[57]. Demek ki vakfiyenin tescili 1573-1575 yılları arasındadır. II. Selim'in vefat tarihi 28 Şaban 982/13 Aralık 1574'tür. Öyle ise vakfiye, II. Selim'in ölüm tarihi olan 982 H/1574 M'den önce, muhtemelen 981 H/1573 M'de düzenlenip tescil ettirilmiştir.

Vakfiyeyi onaylayan Rumeli Kazaskeri Abdurrahman Efendi için vakfiyede *"el-Merhûm"* denildiğine bakılırsa, 13 Şevval 996, vakfiyenin istinsah tarihi olmaktadır. Çünkü Abdurrahman Efendi, daha sonra değinileceği üzere, R. evvel 983 / Haziran 1575'te vefat etmiştir.

2. Vakfiyenin Tescili ve İlk Mütevellisi Sokullu Mehmed Paşa

a. Tescili

Vakfiyenin tescil edildiği mahkeme ve kadı hakkında vakfiyede herhangi bir kayıt bulunamamaktadır. Tescil için Sadrazam Mehmed Paşa ibn Cemâleddin Sinan görevlendirildiğine göre (v. 110-115), İstanbul Şer'iye Mahkemesi'nde tescil ettirilmiş olduğu söylenebilir. Çünkü vakfiyenin tescili için bir sadrazamın İstanbul dışına gideceğini düşünmek pek akla uygun gelmemektedir.

b. Sokullu Mehmed Paşa

Vakfiyeyi II. Selim adına tescil ettiren Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa (1505-1579)'dır[58]. O, vakfın aynı zamanda ilk mütevellisidir.

Mehmed Paşa, Bosnalı Hristiyan bir ailenin çocuğu olup Kanunî'nin cülûsundan sonra devşirilmiş, Mehmed adı verilerek sarayda terbiye edilmiş; doğduğu köyden dolayı Sokullu diye tanınmıştır. Sokullu Mehmed, sarayda başarılı hizmetleri görüldüğünden kısa sürede yükselmiştir. Silahdârlık görevi sırasında ailesinin diğer fertlerini Bosna'dan İstanbul'a getirerek onların da Müslüman olmalarını sağlamıştır. Babası, İstanbul'a geldikten ve Müslüman olduktan sonra Cemâleddin Sinan adını almıştır[59]. Vakfiyede babasının Cemâleddin Sinan olarak kaydedildiğine göre (v. 110-115), tescil işleminden önce ailesini Bosna'dan İstanbul'a getirtmiş olmaktadır.

Sokullu, Barbaros Hayreddin Paşa'nın vefatı üzerine, sancak beyliği payesiyle 1546'da kapudan-ı deryalığı atandı. 1549'da Rumeli Beylerbeyliğine; Nahçivan Seferi (1554) dönüşünde, Amasya'da üçüncü vezirliğe getirildi. II. Selim'in Konya Valiliği sırasında kızı İsmihan Sultan'la 1561'de evlendi. Aynı sene içinde ikinci vezirliğe terfi etti. Semiz Ali Paşa vefat edince, yerine 1565'te sadrazam olarak tayin edildi. Sokullu Mehmed Paşa, iki yıl kadar Sultan Süleyman'a, sekiz yıldan fazla Sultan II. Selim'e, altı yıla yakın da Sultan Murad'a sadrazamlık yapmıştır.

Sokullu Mehmed Paşa'nın sadrazamlığı sırasında Osmanlı Devleti'nin özellikle dış siyasetinde etkili olduğu, Osmanlı hakimiyetinin her tarafa yayılması için önemli çalışmalar yaptığı ileri sürülür[60]. Ancak onun Don ve Volga nehirleri arasında kanal açılarak iki nehrin birleştirilmesini ve Karadeniz'den Hazar Denizi'ne Osmanlı donanmasının geçişinin sağlanmasını isteyen II. Selim'e engel olduğu görülmektedir. Sokullu, Osmanlı Devleti için stratejik önemi haiz olan Kıbrıs'ın fethi için yapılacak sefere de muhalefet etmiş, sadrazamın tüm karşı çıkmalarına rağmen ada 1571'de fethedilmiştir. Bu iki hayatî konuya muhalefeti, onun dış siyasette başarılı olduğunu gösterir mi?

III. Murad devrinde gözden düşen Sokullu Mehmed Paşa'yı ikindi divanı sırasında bir meczup hançerle yaraladı. 30 Eylül 1579 günü vefat etti. Eyüp'teki türbesine defnedildi.

Sokullu Mehmed Paşa'nın başta İstanbul olmak üzere Osmanlı Devleti'nin değişik yerlerinde çok sayıda hayır eseri bulunmaktadır[61]. İstanbul Kadırga Limanı yakınında kendi ismi ile anılan kiliseden çevrilme bir camisi ile buraya sonradan ilâve ettirdiği medrese ve zâviyesi vardır. Bundan başka Azapkapısı Camii ve Medresesi ile Eyüp'teki türbesinin yakınındaki Yazılı Medrese'nin bânîsi de Sokullu'dur[62].

3. Vakfiye'nin Onayı ve Rumeli Kazaskeri Abdurrahman Efendi

a. Vakfiyenin Onayı

Konya Sultan Selim İmâreti Vakfiyesi'nin tasdik edildiğine dair kayıt, vr.1b'nin sağ kenarındadır. Buna göre vakfiyeyi onaylayan kadı, Rumeli Kazaskeri Abdurrahman Efendi'dir.

b. Rumeli Kazaskeri Abdurrahman Efendi

Abdurrahman Efendi'nin babası, Atâî'nin yazdıklarına bakılırsa Osmanlı kadılarından Seyyidî Efendi demekle meşhur Seyyidî Ali'dir. İran'dan Amasya'ya göçmüş, burada bir süre kalmıştır[63]. İlk defa Amasya'ya gelmesinden dolayı Mehmed Süreyya ona Amasyalı Ali Efendi demiştir[64].

Amasya'da ne kadar kaldığı tespit edilemeyen Seyyidî Ali Efendi, daha sonra İstanbul'a gelmiş ve Gümülcine kadılığına atanmış, bu görevde iken vefat etmiştir.

Seyyidî Ali Efendi'nin oğlu Abdurrahman Efendi, öğrenimine İstanbul'da başladı. Önce müftü Zenbilli Ali Efendi'nin oğlu Molla Çelebi'den[65], sonra Sadi Efendi'den[66] ders aldı. Tahsilini tamamlayınca sırasıyla Bursa'da Bâyezid Paşa, Çankırı'da Cemâleddin, Alaşehir'de Yıldırım Han, İznik'de Süleyman Paşa, Edirne'de Halebiye, İstanbul'da Semâniye ve Edirne'de Sultan Bâyezid medreselerinde müderrisliklerde bulundu. Daha sonra kadılık mesleğini seçen Abdurrahman Efendi, 935 H / 1546 M'de Halep, 954 H/1547 M'de Bursa ve aynı yıl içinde Edirne kadısı oldu. Şevval 958/Ekim 1551'de Rumeli Kazaskerliği'ne getirildi. Bu görevden 23 Şevval 964/19 Ağustos 1557'de emekli edildi. Bundan sonra tekrar Kahire ve Mekke kadılıklarında bulundu. II. Selim padişah olunca Muharrem 981/Mayıs 1573'de ikinci defa Rumeli Kazaskerliği'ne getirildi. Bu görevde III. Murad'ın cülûsuna kadar kaldı. R. evvel 983/Haziran 1575'te azlolundu ve üç gün sonra vefat etti. Kabri İstanbul'da Sur içinde Emir Buharî Türbesi karşısında inşa ettirdiği mektebin yakınındadır.

Birçok eseri bulunan Mevlânâ Abdurrahman b. Seyyidî Ali'nin, *Tergîbü'l-Edîb* adını verdiği *Hidâye* haşiyesi vardır. Bundan başka hocası Sadi Efendi'nin *Hidâye* ve *Ekmel* haşiyelerindeki keli-

melerle *Kamus*'a olan haşiyelerini toplayıp ayrı ayrı kitap haline getirmiştir.

Abdurrahman Efendi'nin değişik yerlerde birçok hayır eseri de vardır. Bunlar, İstanbul Yenibahçe yakınında bir cami, Sur içinde Emir Buharî Türbesi karşısında bir mektep, Edirne ve Bursa'da birer mescittir.

II. KONYA SULTAN SELİM İMÂRETİ VAKFİYESİ'NDEKİ MEVKUFÂT VE VÂKIFIN ŞARTLARI

1. Mevkufât

Konya Sultan Selim İmâreti, daha önce zikredildiği üzere Şehzade II. Selim'in ikinci Konya valiliği sırasında inşa edilmeye başlanmış, imâretin tamamlanmasından kısa bir süre sonra buraya birçok köy ve mezra vakıf olarak tahsis edilmiştir. Bu konu ile ilgili ilk belge 5 R. evvel 971/23 Ekim 1563 tarihli bir hüküm olup[67], bununla Kanunî Sultan Süleyman, Silifke kazasına bağlı birçok köy ve mezradan elde edilen mahsulün toplam 14632 akçesinin vakıf için zabt olunmasını emretmiş; bu gelirle imârette yemek çıkarılmasını istemiştir. İmârette hizmetin bir süre bu hükm-i şerifle tahsis edilen gelirle verildiği anlaşılmaktadır. Çünkü imâretle ilgili vakfiyenin düzenlenip tescil ettirilmesi, imâretin inşasından on sene sonra, daha önce değinildiği üzere II. Selim'in padişahlığı sırasında, 1573 yılındadır. İmâret, düzenlenen vakfiyedeki şartlar çerçevesinde ancak bu tarihten sonra idare edilmeye başlanmıştır. Aşağıda vakfiyede geliri imârete tahsis edilen köy, mezra, çiftlik ve tarlalar incelenecektir:

a. Silifke Kazası'ndakiler

1- Kebez (Kepez) köyü

2- Kargucak köyü

3- İblisler köyü

4- Ortaviran köyü

5- Çeltik. Bu, pirinç tarlası olup Tekfurpınarı'ndan akan su ile sulanmaktadır.

6- Cülâhlar (Cüllâhlar) köyü. Bu köyün halkı, padişahın ve zikredilen mezranın hizmetini görmek üzere tayin edilmişlerdir.

7- Silifke kazasında bulunan Susma Pazarı'nın geliri ve eski âdet üzere ondan hasıl olan diğer gelirlerden alınanlar.

8- Kayı cemaatından Alemdâr diye bilinen cemaatın mahsûlü.

b. Mud Kazası'nda Bulunanlar

1- Susun Toyu

2- Çömlek mezrası

c. Konya Sahrası'ndakiler

1- Kabız Ali mezrası

d. Konya Vilâyeti'ne Bağlı Bayburd Kazası'nda Bulunanlar

1- Karakaya köyü

2- Gencek köyü

3- Çakırdin köyü

4- Gazikurd köyü

5- Göçü köyü. Bu köy Susuzca diye de anılmaktadır.

6- İbrim köyü

7- Çetük Köyü

8- Gökköy köyü

9- Oğuzhanlu köyü ki, bu köy Parlak diye de bilinmektedir. Bu yedi adet köye *"Aşağı Kayı"* da denmektedir ki, Konya Vilâyeti'nin Bayburd kazasına bağlıdır. Bu köylerin herbirinin hududu içinde olan dağlar, tarlalar, meralar, otlaklar ve kuyular Konya Sultan Selim İmâreti vakfıdır.

10- Hayıröyüğü köyü

11- Ortaca köyü

12- Saruhanlar köyü

13- Tosun köyü

14- Kumarular köyü

15- Kızılviran köyü

16- Kumtömek köyü

18- Süleler köyü

19- Veliler köyü

20- İblice köyü

Bu son on adet köy, *"Kayı"* diye bilinip yine Bayburd kazasına bağlıdır.

e. Konya Kazası'ndakiler

1- Kebeçal mezrası. Bu mezra, Kebeçal cemaatinin tasarrufundadır.

2- Körkuyu mezrası. Bu mezra, Kayı cemaatinin tasarrufundadır.

3- el-Hâc Hamza mezrası. Bu mezra, Kayı muzafatından olup, Büyükerli cemaatinin tasarrufundadır.

4- Tutak köyü. Bu köy, Kayı cemaatinin tasarrufundadır.

5- Karabaşlu köyü. Bu köy de Kayı cemaati tasarrufundadır.

f. Turgud Kazası'ndakiler

1- Çeltek köyü

2- Köse mezrası. Bu mezra, Yapalı yakınlarında olup, Kayı cemaati tasarrufundadır.

g. Mud Kazası'nda Bulunanlar

1- Tura köyü.

2- Kınıklar köyü. Bu köy Divanlar diye de bilinir.

3- Eymir Dâd mezrası. Bu mezra, Kayı cemaati tasarrufundadır.

4- Faldak köyü. Bu köy, Kayı cemaati tasarrufundadır.

2. Vâkıfın Şartları

II. Selim, Konya'daki imâret için vakfiye düzenletirken, bu kurumun sağlıklı biçimde çalışması için ayrıntılı olarak kurallar koymuştur. Aşağıda onun kurduğu vakfa dair koştuğu şartlar, ara başlıklar altında verilecektir:

a. Mevkufâta Dair Şartlar

Konya Sultan Selim İmâreti mevkufâtı ile ilgili olarak vakfiyede bir takım şartlar bulunmaktadır. Buna göre vakfiyede adı geçen ve ayrıca her birinin hudutları belirlenmiş olan köy, mezra, tarla ve çiftliklerin tamamının ekleri ve bunlara bağlı bulunanları ile, caddeleri, yolları, tepeleri, bayırları, dağları, sırtları, vadileri, nehirleri, çeşmeleri, pınarları, meraları, bağları, tarlaları; bu vakfiyede zikrolunsun olunmasın temlik ve temellükü mümkün olan her şeyi ile Konya'daki imârete vakfedilmiştir. Mescit, genel yollar, mezarlık için ayrılan yerler, başkalarına ait mülk ve vakıf yerleri gibi şer'an istisnası olan yerler bunun dışında bırakılmıştır.

b. İmâretle İlgili Şartlar

Sultan II. Selim, Konya'da bina ettirdiği imâreti, fakirlere, miskinlere, yolculara her türlü ihtiyaç içinde olanlara, gariplere, kim ve hangi memleketten olursa olsun buraya gelen ve sığınan misafirlere hizmet vermek üzere vakfetmiştir (v. 130-140).

İmârette günde iki defa yemek pişirilip, misafirlerle burada çalışanlara yedirilecektir. Normal günlerde sabahları pirinç, akşamları buğday pişirilecektir. Ekmek yapmak için hergün ikibuçuk kile buğday unu tayin edilmiştir. Hergün akşam ve sabah yemeği için 36 okka yani 46.138 kg koyun eti alınacaktır. Bunun yarısı sabah, yarısı da akşam yemeğinde pişirilecektir.

Ramazan gecelerinde durum farklı olup, diğer günlerde iki vakit yedirilen yemek, o zaman sadece akşama pişirilecektir.

Çorba için hergün 15 okka, yani 22.245 kg pirinç, yarım Karaman kilesi temiz buğday, ayrılmıştır. Soğan, tuz, kırmızı biber ve nohut satın almak için hergün dört, balmumu için günde bir, odun için günde 20, diğer masraflar için de günde üç, sıva, kapları kalaylatmak ve değirmen ücreti olarak vermek için günde üç dirhem tayin edilmiştir.

Cuma günü ve mübarek gecelerde yemeğin durumu farklı olup, o gecelerde nefis yemekler hazırlanacak, diğer günlerden ayrı olarak üç çeşit yemek birden verilecektir. Mübarek gün ve gecelerin sabahı buğday; Bayram ve Cuma günleri, Ramazan, Regaip ve Berat geceleri zirba, tane pirinç, zerde, ekşi aş pişirilecektir. Aşçı bunları gayet nefis bir şekilde yapmaya çalışacaktır. Bugünlere mahsus olmak üzere her gün temiz pirinçten 35, temiz ve sade yağdan 12, zerde için 25, bal 25, yağ sekiz, nişasta 18, badem beş, kuru incir altı, kırmızı üzüm ve kesene denilen kuş üzümü 15, zağferan 15, yedişer okkaden 14 okka ki, 30 gümüş dirheme müsavi erik ve zerdali; ekşi aş denilen yemek için pirinç 18, pekmez 28, kuru üzüm yedi, zerdali yedi, erik yedi, sade yağ olarak da bir okka tayin edilmiştir (v. 340-410). Zirba ile biberli pirinç ve zerde aynı gün pişirilecek, diğer gün ekşi aş yapılacaktır.

Misafirlere üç gün hazırlanıp verilmesi için her gün onikibuçuk okka pirinç, senede 1175 okka sade yağ; zerde için senede 564 okka pirinç, 564 okka temiz süzme bal, 188 okka sade yağ; ekşi aş için her gün dört okka pirinç, iki okka siyah kuru üzüm, üç okka zerdali, altı okka de pekmez tayin edilmiştir.

İmârete eslâfın yâni bir memurluk veya hizmette daha önce bulunmuş olanların yolundan giden eşraftan biri geldiğinde şu şekilde yemek verilecektir: İlk gün bulgur çorbası, zerde, biberli pi-

rinç. İkinci gün biberli pirinç, ekşi aş, çorba. Cuma günü gecesinde ise zirba.

Ramazan ayı dışında, senenin diğer onbir ayında misafir öğleden veya ezandan önce gelirse misafirliklerinin ilk günü sayılacaktır. Bunlara verilmek üzere beş okka süzme bal tayin olunmuştur. Bundan herkese 150 dirhem-i şer'î bal verilecektir. Şayet misafir öğle ezanından sonra gelirse, ona birşey ayrılmayacak, ertesi gün 150 dirhem bal verilecektir.

İmârete gelen misafirler için her sofraya içinde bir parça et bulunan bir sahan biberli pirinç konacaktır.

Yahni içindeki etin miktarı 100 dirhem olup, akşam ve sabah misafir ve imâretin hademesine bu miktar verilecektir.

Ekmeğin ağırlığı 150 dirhemdir. Mütevvelliye her gün akşam dört ekmek, bir çorba, sabahları ise dört ekmekle bir kâse çorba ayrılacaktır. İmâret şeyhine, masarıf ve ambar kâtiplerine hergün sabahları üç ekmek ve bir çorba, akşamları aynı şekilde üç ekmek ve bir çorba; diğer hademeye her gün sabahları ve akşamları ikişer ekmek, birer çorba verilecektir.

Kurrâ ile câbiler ve mahsûl kâtiplerinin imârette yemek yeme hakkı yoktur. Mütevelli, kâtip ve şeyhe tayin edilen yemek diğer hademeye verilen yemekten farklı olacaktır.

İmârette bulgur çorbası, pirinç, ekşi aş gibi değişik nefis yemekler pişirildikçe bunlardan hademenin her birine iki nöbet olmak üzere 500 dirhem alan kepçe ile ikişer kepçe, pirinç ve zirbadan ise birer kepçe verilecektir.

Misafirlere tayin olunan sofraların her birinde birer kepçe zirba, ikişer kepçe de çorba ve ekşi aş bulunacaktır. Pişirilmeden hiçbir kimseye imâretten birşey verilmeyecektir.

Mütevelli, emir, kadı, âyan ve bunun gibi kişilerin tavassut ve şefaatiyle imâretten hiçbir kimseye yemek çıkarılmayacaktır.

Yine vakfın artan gelirinden müsait olsa bile avam ve havastan hiçbir kimseye herhangi bir şey tahsis ve tayin edilemeyecektir. Çünkü böyle davranışlar, vakfın zarar görmesine ve hatta ortadan kalkmasına sebep olur.

İmâretin civarındaki Mevlânâ Tekkesi'nin odalarında oturan Mevlevî dervişleri için zâviyede pişen yemek kâfi gelmediğinden geçim sıkıntısı çektiklerini ve zikredilen dervişlerin Ramazan ayında yemek kokusunu duyup, bundan mahrum olacaklarını Konya Kadısı İnam Efendi arz edince, II. Selim, coşarak şefkat ve merhamete gelmiş ve bu hususla ilgili olarak şöyle ferman buyurmuştur: "Mevlevî dervişlerinden muhtaç olan 25 nefere de hergün akşam- sabah iki defa birer ekmek; hademeye verilen kepçe ile birer tam kepçe çorba ve et verilecektir. Bunların yemeğine imâret evkafının gelir ve mahsûlünden senede 12750 gümüş dirhem diğer masraflara ilâve olarak sarf edilecektir. Dervişlere verilecek ekmek için her gün üç çeyrek kile un fazlalaştırılacak böylece un için her gün üç ve bir çeyrek kile buğday tahsis edilecektir. Yine onlar için koyun eti her gün 12,5 okka artırılacak, bundan her birine günde 100 dirhem tayin edilecek, bu etin yarısı sabah, yarısı da akşam yemeğinde verilecektir. Böylece imârette her gün pişen et toplam 48,5 okkaya tamamlanmış olacaktır."

Ayrıca Mevlevî dervişlerinin sabah çorbasına konmak üzere her gün beş okka pirinç artırılmıştır. Böylece imârette günde pişen pirinç miktarı toplam 20 okka olacaktır. Dervişlerin akşam çorbası için her birine 40 dirhem buğday ilâve edilmiştir. Odun, tuz, nohut ve soğan için de günde 3,5 dirhem ilâve edilmiş olup, böylece bunlar için günde toplam 27,5 dirhem tayin edilmiş olmaktadır.

Cuma günü, Ramazan ayı, iki bayram ile Regaip ve Berat gecelerine mahsus olmak üzere tayin edilmiş tane pirinç miktarına senenin 78 gününde hergün beş okka pirinç ilâvesiyle toplam 40 vukiyye, 1,5 okka yağ ilâve edildiğinde ise toplam 13 okka olmuş olur.

c. Onarımla İlgili Şartlar

Konya Sultan Selim İmâreti Vakfiyesi'nde vakfın gelirlerinin, öncelikle vakfa ait binaların onarımına sarf edileceği şartı bulunmaktadır. Buna göre, vakfa ait binaların tamire muhtaç yerleri aslına uygun bir şekilde sürekli yapılacaktır. Şayet aslı üzere yapılamayacak kadar harap olursa, vakfın gelirinin tamamı Müslüman fakirlere sarf edilecektir. Tamirat, israfa kaçmadan gerçekleştirilecek, bundan sonra artan gelirden vakıf görevlilerinin ücretleri verilecektir.

d. Vakıf Görevlilerinin Teftişi

Konya Sultan Selim İmâreti vakfında çalışanların her sene teftiş edilmesi de vâkıfın şartları arasında yer almaktadır. Buna göre vakfın mütevellisi ve kâtibi her senin başında, Dîvân-ı Hümâyûn huzurunda vezirlere, kazaskere ve defterdarlara vakfın yıllık hesabını vermekle yükümlüdürler. Şayet gelir gider konusunda bunların ihmâlleri tespit edilirse, azledilirler (v. 490-495). Bundan başka mütevelli, vâkıfın imâretle ilgili şartlarına riâyet etmek zorundadır. Vâkıfın koyduğu şartlar hilâfına imâretten emir, kadı, âyan gibi kişilerin aracılığı ile hakkı olmayanlara yemek çıkarır, vakfın fazla gelirinden başkalarına verirse, zarar ona tazmin ettirilir (v. 440-445).

III. KONYA SULTAN SELİM İMÂRETİ'NDE VAKIF GÖREVLİLERİ

Konya Sultan Selim İmâreti Vakfiyesi'nde imârette çalışacak kimselerle, ücretleri ayrı ayrı gösterilmiştir. Aşağıda bunlar hakkında bilgi verilecektir.

1. Mütevelli

Vakfın işlerini yürütene mütevelli deniyordu. Konya Sultan Selim İmâreti'nde vâkıf, tevliyetin sağlığında kendisine ait olduğunu, istediği bir kimseyi bu göreve atayacağını, istediğini azledeceğini şart olarak koymuştur. Ölümünden sonra ise, padişah olanlar vakfın işlerini yürütmekle görevlidir. Onların görüşleri doğrultusunda vakfı şartlarına göre idare edebilecek liyakata sahip kişiler mütevelli tayin edilecektir.

Vakfa mütevelli olarak atanacak kişide bazı şartlar aranacaktır. Vâkıfın bu hususta koyduğu şartlar şöyledir: Mütevelli emin, düşünceli, geliri artıracak yolları bilen, vakfın gelirini muhafaza etmede gayret sarf eden, hıyanet ve ihmâlden uzak bir kişi olacaktır. Mütevelli, vâkıf adına vekâleten vakfın işlerini yürütme yetkisine sahiptir.

Mütevelli, vakıftaki görevlilerin işlerini titizlikle yürütmelerini, kusur yapmamalarını nasihat edecektir. Eğer vakıf çalışanlarından birisi kusur işlerse nasihati sürdürecek ve azarlayacaktır. Bunun etkisi görülmezse, ücretinin kesileceğini söyleyerek korkutacaktır. Yine de kusur işlemeye devam ederse, ücretini kesecektir. Bununla da uslanmazsa, o zaman mütevelli bu görevliyi işten çıkarıp yerine başkasını tayin edecektir.

Mütevelli, vâkıfın imâretle ilgili koyduğu şartları aynen uygulamak, vakfın gelirlerini belirlenen yerlere sarfetmek zorundadır. Vakfiyedeki şartlara aykırı harekette bulunursa, azledilecektir. Yaptığı hizmet karşılığında 20 dirhem gündelik verilecektir.

2. Kâtipler

Vakfın gelir ve giderlerinin hesabını doğru tutmakla yükümlü olan kâtip, mütevelliden sonra vakfın en yetkili kişisidir. Vakfiyede Konya Sultan Selim İmâreti vakfına kâtip olacak kişide aranacak özellikler şöyle belirlenmiştir: Kâtipliğe atanacak kişi yazı usullerini bilecek, istendiğinde hesap verecek güçte ve dürüstlükte olacaktır. Bu görevli masraf kâtipliğini de yapacak; az veya çok her ne kadar olursa olsun Kayı Cemaati'nin mahsûlünü yazacak; vakfın bütün gelir ve giderini kaydedecektir. Bunu yaparken küçük, az veya çok demeyecek, hiçbir şeyi ihmal etmeyecektir. Yaptığı görev karşılığı kendisine günde sekiz dirhem ücret verilecektir.

Bundan başka hesap yapmayı bilen iki yazıcı, İçel sancağındaki vakıfların kâtipliği ile görevlendirilmiştir. Bunların her birine dörder dirhem günlük ücret ödenecektir.

3. Câbiler

Vakfın gelirlerini toplayan görevliye câbi denirdi. Konya Sultan Selim İmâreti vakfında üç câbi görev yapacaktır. Câbiler, vakfın mahsûlünü toplayıp miktarını kaydedecektir. Bunlar, emanet ehli ve dindar olacak, vakfa zarar verecek davranışlarda bulunmayacaklardır.

Câbilerden ikisi İçel'de, biri ise Kayı'da câbilik yapacaktır. Bunların da her birine dörder dirhem günlük ücret verilecektir.

4. İmâret Şeyhi

İmâreti idare eden, buraya gelenlere ikramda bulunan görevliye imâret şeyhi denirdi. Konya Sultan Selim İmâreti'ne dinî emirleri yerine getiren ve temiz ahlâklı bir kişi imârete şeyh tâyin edilecektir. Onun görevi, her gün yemek işlerine

nezâret etmek, hizmetçileri gözetlemek, misafirlere hoş muamelede bulunmak, gelip gidenleri toplumdaki yerlerine göre kondurup onlara derecelerine göre itibar etmektir. Yemek pişirme ve üleştirme hususunda adalete son derece riâyet edecek, hak sahiplerine haklarını verecektir. Yemek pişirilmeden önce malzemenin ölçüsüne, piştikten sonra ise tadına bakacaktır. Eğer yemekte kusur bulursa aşçıyı önce ikaz edecek, ikincisinde azarlayacaktır. Şayet hizmet edenlerden değiştirilmesi gereken biri olursa, bunu mütevelliye arz yoluyla bildirecek, bu hususta dikkatli davranacaktır. İmârette çalışanlar da şeri'ata ve vâkıfın şartlarına uygun olduğu sürece onun doğru emirlerini yerine getirecektir. Yaptığı bu hizmetlerin karşılığında kendisine günde altı dirhem ücret verilecektir.

5. Vekilharç

İmârete malzeme olan ve kilerdâra teslim eden kişiye vekilharç denirdi. Konya Sultan Selim İmâreti'nde vekilharç olan kişi, çalışmalarında doğruluktan ayrılmayacaktır. Mutfağın ve imâretin ihtiyacı olan malı hilesiz alması için bu görevlide alışverişte tecrübeli olması şartı aranacaktır. İmârete gerekli olan malzemeyi mütevelli ile şeyhin bilgisi altında; mutfağa ise aşçıların isteği yönünde malzeme alacak, kendisine günde iki dirhem ücret verilecektir.

6. Nakip

Nakip, imâret şeyhinin yardımcısıdır. Konya Sultan Selim İmâreti'nde bir kimse nakip olacaktır. Nakibe de günde iki dirhem verilecektir.

7. Kilerdâr

İmâretin mutfağına malzeme alan, bunları depolayan görevliye kilerdâr denmektedir. Konya Sultan Selim İmâreti'nde bu işleri yürütmek üzere bir kişi kilerdâr tayin edilecektir. Kilerciye de günde iki dirhem ücret verilecektir.

8. Ambarcı

Vakfın mahsûlünü imâretin ambarında depolayan görevliye ambarcı denmektedir. Konya Sultan Selim İmâreti'nde bir kişinin ambarcı olarak atanması şartı koşulmuştur. Ambarcının ölçü ve tartı işlerinden anlayan biri olması, bu hususa son derece dikkat etmesi, hak sahiplerinin haklarını ve istihkaklarını vermesi görevleri arasındadır. Ambarcıya günde yaptığı hizmetler karşılığı iki dirhem verilecektir.

9. Pirinç Ayıklayıcısı

Her gün yemek için gerekli olan pirinci ayıklayan imâret görevlisidir. Konya Sultan Selim İmâreti'nde görev yapacak pirinç ayıklayıcısının kendisine güvenilen ve Allah'tan korkan birinin olması vâkıfın şartları arasında bulunmaktadır. Pirinç ayıklayıcısına günde iki dirhem ücret verilecektir.

10. Ferraşlar

Ferraş, imâretin temizlik işlerine bakan görevlidir. Konya Sultan Selim İmâreti'nde iki ferraşın görev yapması şart koşulmuştur. Bunlardan biri imârete gelip gidenlerle ilgilenecek, onları güler yüzle karşılayıp güzel muamelede bulunacaktır. İkincisi harem ferrâşı olup, imâreti temizleyecektir. Ferraşların her birine günde ikişer dirhem ücret verilecektir.

11. Bevvâblar

Bevvâb, kapıcı anlamına gelmektedir. Konya Sultan Selim İmâreti'nde iki bevvâb görev yapacaktır. Bunlardan birinin görevi, mutfak kapısını beklemek ve kasaptan eti getirmek olacaktır. İkincisininki ise, imâretin büyük kapısını sabahları açıp akşamları kapamak ve kapıyı beklemektir. Bundan başka temizliğe dikkat etmek, çevreyi ve helâyı süpürmektir. Bevvâbların her birine günde birer dirhem ücret verilecektir.

12. Ahırcı

Ahırcı, ahır hizmetlerini gören kişidir. Konya Sultan Selim İmâreti'nde bir ahırcı görev yapacak, ahır hizmetine bakacaktır. Ahırcıya bu hizmetleri karşılığında günde bir dirhem ücret ödenecektir.

13. Odun Kesici

Odun kesici, imâretin odununu kesip hazırlayan görevlidir. Konya Sultan Selim İmâreti'nde bir kimse odun deposunda hizmet edecek, odun yarmaktan başka buğday döğecek, istendiğinde un getirecektir. Bu hizmetleri karşılığında kendisine günde bir dirhem verilecektir.

14. Aşçılar

Aşçı, imâretin yemeğini pişiren kişidir. Konya Sultan Selim İmâreti'nde yemek pişirmesini iyi bilen iki kişi aşçılık yapacak, nöbetleşe imâretin yemeğini hazırlayacaktır. Bunda ihmal söz konusu olmayacaktır. Aşçıların her birine günde üçer dirhem verilecektir.

15. Aşçı Çırağı

İmâretlerde aşçılara yardım eden kişiye aşçı çırağı denirdi. Konya Sultan Selim İmâreti mutfağında aşçılara yardım etmesi için görevlendirilecek aşçı çırağının biraz marifetli olmasına dikkat edilecektir. Aşçı çırağına günde bir dirhem ücret ödenecektir.

16. Kâse-şûy

İmâretin mutfağında bulaşık yıkayan görevliye kâse-şûy denmektedir. Konya Sultan Selim İmâreti'nde güvenilir ve dindar bir kişinin kâse yıkayıcısı olarak görev yapacağı vakfiyede kayıtlıdır. Bulaşıkçıya günde bir dirhem verilecektir.

17. Habbâzlar ve Şâkird-i Habbâz

İmâretlerde ekmek pişiren görevliye habbaz deniyordu. Konya Sultan Selim İmâreti'nde iki habbazın bulunması, bunların temiz ve kaliteli ekmek yapıp pişirmeleri; üçüncü şahsın ekmekçi çırağı olması ve habbâzlara yardım etmesi şartı vakfiyeye konmuştur. Yaptıkları bu iş için habbâzlara günde ikişer dirhem, çırağa ise bir dirhem ücret ödenecektir.

18. Kâse-keş

Yemekhanede yemek yiyenlere hizmet eden, onlara yemek taşıyanlara kâse-keş deniyordu. Bunlar aynı zamanda sahanları, kapları muhafaza etmekle de görevli idiler. Konya Sultan Selim İmâreti'nde beş kişi kâse-keş olarak hizmet veriyordu. Kâse-keşlere günde bir dirhem ücret verileceği vakfiyede kayıtlıdır.

19. Meremmetçi

Meremmetçi, vakıf binalarının hafif bakım ve onarımı ile ilgili işleri yapan teknik görevli idi. Konya Sultan Selim İmâreti'ne bir kişinin meremmetçi olarak görevlendirilmesi vâkıf tarafından istenmiştir. Meremmetçi, mütevellinin bilgisi altında binaların ve imâretin tamire muhtaç yerlerini onarmakla yükümlü idi. Meremmetçiye yaptığı bu hizmetten ötürü günde bir dirhem ücret verilmesi vakfiyeye şart olarak konmuştur.

IV. KONYA SULTAN SELİM İMÂRETİ VAKFİYESİ'NDEKİ YER ADLARI VE BUNLARIN TOPONOMİK YÖNDEN ÖNEMİ

Konya Sultan Selim İmâreti Vakfiyesi'nde geçen yer adlarının büyük çoğunluğunun Türkçe olduğu görülmektedir. Buna, Kebez (Kepez), Kargucak, Ortaviran, Susun, Karakaya, Gencek, Çakırdin, Gazikurd, Göçü (Susuzca), Çetük (Çatık), Gökköy, Oğuzhanlu (Parlak), Göçü, Hayıröyüğü, Ortaca, Saruhanlar, Tosun, Kumarular, Kızılviran, Kumtömek, Süleler, İblice (İplice), Tutak, Karabaşlu, Tura, Kınıklar (Divanlar), Kayı, Aşağı Kayı köyleri ile Çömlek, Kebeçal, Körkuyu, Köse mezraları ve Susma Pazarı örnek olarak verilebilir.

Bazı yer adları ise temelde Arapça olmakla birlikte sonlarına ekler getirilerek Türkçeleştirilmiştir ki İblisler, Cülâhlar (Cüllâhlar),Veliler bunu göstermektedir.

Bir kısım yer adları ise, Arapça şekliyle kullanılmaktadır. Kabız Ali, el-Hâc Hamza, Eymir Dâd mezraları buna örnek teşkil etmektedir.

Yukarıda verilen örnekler, daha XVI. yüzyılda Konya ve çevresi başta olmak üzere İçel sancağının özelikle küçük yerleşim birimlerinde Türkleşme ve İslâmlaşmanın geniş sahaya yayıldığını göstermektedir.

V.VAKFİYENİN DİKKAT ÇEKEN YÖNLERİ

Konya Sultan Selim İmâreti Vakfiyesi, Orta Anadolu ile Akdeniz'e kıyısı olan İçel sancağında XVI. yüzyılda Türk toplumunun ekonomik, sosyal ve dinî durumunu ortaya koyan önemli belgelerden biridir. Aşağıda vakfiyede bulunan ve o döneme ışık tutan bazı önemli hususlar üzerinde durulacaktır:

1. Türk Boylarına Dair Bilgiler

Konya Sultan Selim İmâreti Vakfiyesi'nde, Konya çevresinde ve İçel'de Oğuzlar'ın Kayı boyunun geniş alanlara yayıldığını gösteren bilgiler bulunmaktadır. Kayılar, özellikle Konya ovasında XVI.

yüzyılda hâkim durumdadırlar. Nitekim Konya vilâyetine bağlı Bayburd Kazası'na ait dokuz köye Aşağı Kayı; yine aynı kazaya bağlı onbir köye de Kayı deniyordu. Konya ve Turgud kazalarının sınırları içinde bulunan bazı köy ve mezraların da Kayılar'ın tasarrufunda olduğu görülmektedir. Bunun gibi Mut ve Silifke kazalarında bulunup vakfiyede adı geçen köy ve mezraların hemen hepsini Kayılar ekip dikiyorlardı. Bazı araştırmalar, İçel'den İskenderun'a kadar sahil boyunca Oğuzlar'ın XVI. yüzyılda hâkim durumda olduklarını ortaya koymuştur[68]. Şu halde XVI. yüzyılda gerek İç Anadolu gerekse İçel ve Çukurova'da Türk unsuru çoğunluk durumda idi.

Daha sonraki yüzyıllarda İç Anadolu'nun değişik yerlerinde Kayı boyunun oturmakta olduğu köy ve mezranın sayısı daha da artmış, bu nedenle XVIII. yüzyılda Kayılar'ın yoğun olduğu Konya-Niğde arasında Kayı adıyla bir de kaza kurulmuştur[69]. Şu halde Sultandağı'ndan başlayıp Niğde, Karaman ve hattâ Mut ile Silifke'ye kadar uzanan geniş sahada Oğuzlar'ın diğer kolları gibi Kayı boyundan olanlar da 1071'den sonra kitleler hâlinde gelip Orta Anadolu'ya ve Akdeniz sahiline yerleşmişler, buraları Türkleştirip İslâmlaştırmışlardır.

2. İmâret Hizmetlerinde Din Ayrımının Yapılmaması

Konya Sultan Selim İmâreti Vakfiyesi'ni düzenleyen II. Selim, buraya gelenlerin herhangi bir dine mensubiyetleri üzerinde durmamış, kapının herkese açık olduğuna işaret etmiştir. Vakfiyenin baş tarafında *"Mevlânâ Celâleddin Hazretlerinin Türbesi civarında oraya gelip uğrayan hayırlı Müslüman fukarasını doyurmak ve konaklamak için bir imâret binâ etmiştir"* denmesi, ilk bakışta buradan sadece Mevlâna Türbesi'ne ziyarete gelen Müslümanların istifade edeceği izlenimini veriyorsa da amaçlananın esas bu olmadığı hemen bunun altındaki şartlardan anlaşılmaktadır. Nitekim vâkıf burada Konya'da bina ettirdiği *"İmâreti fakirlere, miskinlere, yolculara, her türlü muhtaç ve gariplere, kim olursa olsun, hangi memleketten bulunursa bulunsun oraya iltica eden ve gelen her misafire ait olmak üzere vakfetmiş"* olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre fakirler, yolcular, her türlü muhtaç ve garipler, kimliğine ve memleketine bakmaksızın buraya gelip konan her misafir imâretin imkânlarından yararlanacaktır.

3. Mübarek Gün ve Gecelere Hürmet Duygularını Pekiştirme Gayretleri

Günümüzde olduğu gibi Osmanlı döneminde de dinî bayramlarla mübarek gecelere hürmet etmek son derece önemliydi. Bu anlayışın gelişmesi için hayır sahipleri vakıflar kurmuşlardır.

Konya Sultan Selim İmâreti Vakfiyesi'nde mübarek gün ve gecelere hürmeten özel yemekler çıkarılması şart koşulmuştur. Vâkıf, toplumu kaynaştırmak ve manevî bağları güçlendirmek için vakfın imkânlarını âdeta seferber etmiş; böylece toplumda millî birlik ve beraberliğin pekiştirilmesi sağlanmıştır. Başta hükümdarlar olmak üzere büyük devlet adamlarının gayretleri sonucu Türk milletinin millî ve manevî duyguları gelişmiş, tasada ve kıvançta ortak bir toplum meydana gelmiştir.

4. II. Selim'in Mevlevîler'e Değer Vermesi

Anadolu'nun Türkleşmesi İslâmlaşması sürecinde Osmanlı padişahlarının mutasavvıflara verdiği destek bilinmektedir[70]. Onların Konya'nın Osmanlı sınırları içine alınmasından sonra Mevlevîler'e de özel bir ilgi duydukları anlaşılmaktadır[71]. Mevlâna Türbesi, daha Anadolu Selçukluları döneminde insanların ziyaret etmek istedikleri önemli mekânlardan biri haline gelmiştir. Bu nedenle adı geçen türbenin çevresinde bir dergâh oluşturulmuş; Osmanlı devrinde buraya gelenlerin ihtiyaçlarının sağlanması için yeni binalar ilâve edilmiştir. Daha önce değinildiği üzere Sultan Selim İmâreti de Mevlâna Dergâhı'nın bitişiğine Konya'ya değişik nedenlerle gelen yolcularla burayı ziyaret etmek amacıyla gelenlerin kalmaları düşünülerek yaptırılmıştır. Ayrıca Konya Mevlânâ Dergâhı'nda kalan dervişlerin de bu vakfın imkânlarından yararlandırıldığı görülmektedir. Nitekim Konya Kadısı İnam Efendi, Mevlânâ Dergâhı'nda sakin Mevlevî dervişlerinin, dergâhın mutfağında pişen yemeğin kâfi gelmediğinden maişet darlığına düştüklerini, bu nedenle imâretten onların da yemesinin uygun olacağını arz edince, II. Selim, muhtaç durumda olan yirmibeş dervişe hergün sabah akşam yemek verilmesini içtenlikle emretmiş, bunu vakfiyesinin şartları arasına koymuştur. II. Selim'in Mevlevîler'le ilgili bu tavrı, Osmanlı sultanlarının XVI. yüzyılın ikinci yarısında bile onlara yakın ilgi gösterdiklerine işaret etmektedir.

SONUÇ

Konya Sultan Selim İmâreti, II. Selim tarafından ikinci Konya valiliği sırasında, 1560-1563 yılları arasında inşa edilmiştir. Konya Mevlânâ Dergâhı, Sultan Selim (Süleymaniye) Camii ve Türbe Hamamı'nı gerek sosyal ve gerekse fizikî yönden tamamlamak düşüncesiyle imâretin yeri olarak Mevlânâ Dergâhı'nın batısındaki geniş alan seçilmiştir.

Konya Sultan Selim İmâreti'nin yapımı tamamlanınca, Kanunî Sultan Süleyman'ın bir hükmüyle, 23 Ekim 1563'te Silifke ve çevresinde bulunan birçok köy ve mezranın geliri imârete tahsis edilmiş; vakfiye düzenleninceye kadar buraların gelirleriyle imârette yemek çıkarılmıştır.

Konya Sultan Selim İmâreti'nin Vakfiyesi II. Selim'in son yıllarında, 1573-1574'te düzenlenip tescil ettirilmiştir. Bu vakfiye ile Konya, Silifke ve Mut çevresinde birçok köy, mezra ve tarla imâret için vakfedilmiştir. Vakfın geliri ile imârete gelip kalanlara üç gün süresince günde iki öğün yemeğin ücretsiz verilmesi şartı konmuştur. Bunun için imârette birçok kişi görevlendirilmiştir.

Konya Sultan Selim İmâreti, Karapınar'daki Sultan Selim Külliyesi ile aynı yıllarda inşa edilmiş, Karapınar'daki imâreti yapan Halepli Mimar Cemâleddin, burayı da bina etmiştir. Ustalar, Karapınar'da olduğu gibi mahallîdir.

İmâret-i Cedide adını da alan Konya Sultan Selim İmâreti, iki kubbeli mutfak, bir kubbeli fırın, iki kubbeli kiler, iki kemerli buğday ambarı, odun deposu ile iki katlı, beş kubbeli kâgir büyük bir tâbhâne ve bir şadırvanla iki çeşmeden meydana geliyordu.

Dünyada meydana gelen teknolojik gelişmeler sonucu XIX. yüzyılda önemi kaybolmaya başlayınca yıkılmaya yüz tutan Konya Sultan Selim İmâreti, 1850'lerden sonra Konya Belediyesi tarafından Buğday Pazarı olarak düzenlenmiş ve kiraya verilmiştir. Meşrutiyet yıllarında ise, Konya Maarif Müdürlüğü'nce Sipahi Pazarı yapmak amacıyla yeni dükkânlar inşa ettirilmiş, kira geliri *"Mekteb-i İbtidâîye"*nin ihtiyacına sarf edilmeye başlanmış; Sultan Selim Camii'nde görev yapanların ücretlerinin karşılanması düşüncesiyle Evkaf İdaresi imâret binalarını geri almıştır. Cumhuriyet döneminde sahipsiz kalan binaların büyük bir kısmı yıkılmış; 1965'ten sonra Belediye tamamen ortadan kaldırarak yerini park haline getirmiştir.

Konya Sultan Selim İmâreti'nin güneyindeki yanlışlıkla Sultan Selim Camii olarak bilinen mabedin esas adı Süleymaniye olup, inşa tarihi, bânîsi ve vakıflarının inceleme konusu olan imâretle hiçbir ilgisi bulunmamaktadır. XVII. yüzyıldan sonraki yazışmalarda bu iki hayır kurumu birbirine karıştırılmış; bu yüzden caminin de II. Selim'in eseri olduğu sanılmıştır.

NOTLAR

Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, Konya 1997.

2 Osman Nuri ERGİN, *Türk Şehirlerinde İmâret Sistemi,* İstanbul 1939, s.5-16.

3 M. Baha TANMAN, "Sinan'ın Mimârîsi İmâretler", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ Eserleri I*, İstanbul 1988, s.333.

4 Bk. Konya Sultan Selim İmâreti Vakfiyesi, 90-105. Bundan sonraki atıflarda vakfiye, metin içinde (v) olarak kısaltılacaktır.

5 "Konya'da Üç Tarihî ve Mimarî Eser: Altınapa Kervansarayı, Hasbey Darü'l-Huffâzı ve Selim II. İmareti", *Türk Arkeoloji Dergisi,* XX-I., (1973), s.9.

6 *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi,* Konya 1964, s.971.

7 Bk. KÜÇÜKDAĞ, *aynı eser*, s. 28-31.

8 *Konya Şer'iye Sicili,* (Kısaltma: *KŞS*), no.1, s.21.

9 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III., İstanbul 1341, s. 21.

10 *KŞS.* no. l, s. 78.

11 Lütfi Paşa, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, İstanbul 1341, s. 316.

12 Seyyid Lokman, *Silsilenâme*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi, Hazine, yazma, no. 1321, vr. 89b.

13 Tahsin ÜNAL, Şehzade Mustafa'nın Ereğli'de İdam Edilmesi, *Anıt*, S. 28, s. 9-12.

14 Şerafettin TURAN, "Selim II.", *İslâm Ansiklopedisi*, X., s. 434.

15 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (Kısaltma: *BOA*), *Mühimme,* no. 3, sıra: 1,

16 Seyyid Lokman, *Silsilenâme*, vr. 86a-87b.

17 KONYALI, *aynı eser*, s. 978.

18 KÜÇÜKDAĞ, *aynı eser*, s. 31-37.

19 KÜÇÜKDAĞ, *aynı eser,* s. 38-40.

20 Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrakı, (Kısaltma: *TSMA.E*), no.4536.

21 *KŞS.* no. 27, s.61; no.36, s.76.

22 *KŞS.* no. 52, s.42.

23 *Seyahatnâme,* III., s.21.

24 *KŞS.* no. 20, s.102.

25 *KŞS.* no. 36, s.76.

[26] *KŞS.* no. 1, s.78.
[27] *KŞS.* no.20, s.102. Ayrıca bk. s.217.
[28] *KŞS.* no.25, s.277.
[29] *KŞS.* no.27, s.43.
[30] *KŞS.* no.35, s.227.
[31] *KŞS.* no.20, s.102.
[32] *KŞS.* no.27, s.43.
[33] *KŞS.* no.35, s.227.
[34] *KŞS.* no.36, s.76.
[35] *KŞS.* no.52, s.42.
[36] *KŞS.* no.27, s.61.
[37] *KŞS.* no.36, s.76.
[38] *KŞS.* no.27, s.43.
[39] *KŞS.* no.36, s.76.
[40] *KŞS.* no.36, s.76.
[41] *KŞS.* no.27, s.43.
[42] *KŞS.* no.36, s.76.
[43] *KŞS.* no.25, s.277.
[44] *KŞS.* no.52, s.42.
[45] *KŞS.* no.20, s.102.
[46] Meselâ bk. *KŞS.* no.27, s.43; no.52, s.42.
[47] Muhasebe defterlerindeki kayıtlar, imârette yemeğin, vâkıfın şartlarına göre çıkarıldığını göstermektedir (bk. TSMA.D.no..3686/19; no.1760/20; no. 7527/1; TSMA.E.no.107/131, 135). Bununla birlikte bazı seneler mütevellilerin beceriksizliği yüzünden işlerin aksadığı; teftiş sonucu kusuru görülenlerin görevden alınarak bir başkasının mütevelli olarak atandığı görülmektedir. Bk. TSMA.D. no. 1570, vr.1b-2a; *BOA., Şikâyet Defteri* (Kısaltma: *ŞD*), no.64, s.572; *KŞS.* no.48, s.169.
[48] *BOA. Mühimme,* no.27, s.135, sıra: 315.
[49] Bu medrese için bk. Caner ARABACI, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri*, Konya 1998, s.549-571.
[50] Bu hususla ilgili çok sayıda yazışma için bk. Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi, (Kısaltma: *KOV*), dosya no.163.
[51] *Aynı eser*, s.970.
[52] *Aynı makale*, s.9-10.
[53] KONYALI, kopya eden kişinin vakfiyenin tarihini değiştirmiş olacağı ihtimali üzerinde durmaktadır. Bk. *aynı eser*, s. 971.
[54] I. Selim, 28 Şaban 972/13 Aralık 1574 günü vefat etmiştir. Bk. KÜÇÜKDAĞ, *aynı eser, s.* 27.
[55] *KŞS.* no.1, s.78.
[56] İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi,* II., (4. Baskı), Ankara 1983, s.552.
[57] *Zeyl-i Şakayık,* İstanbul 1268, s.231.
[58] Hayatı için bk. Peçevî, *Tarih, I.,* İstanbul 1281-1283, s.24; Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-Cevâmi,* I., İstanbul 1281, s.195.
[59] M. Tayyib GÖKBİLGİN, "Mehmed Paşa", *İA.*, VII., s.595.
[60] İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi,* III/I., (3. Baskı), Ankara 1983, s.49-51; GÖKBİLGİN, *aynı madde,* s.599-604.
[61] Sokullu'nun hayratı için bk. M. Tayyib GÖKBİLGİN, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası,* İstanbul 1952, s.508-515.
[62] Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-Cevâmi,* I., s.193; II., s.37-38; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî,* IV., s.123.
[63] *Aynı eser,* s.230.
[64] *Sicill-i Osmanî,* III., s.312.
[65] Molla Çelebi için bk. Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *II. Bâyezid, Yavuz ve Kanunî Devirlerinde Cemâlî Ailesi,* İstanbul 1995, s. 132-134.
[66] Hayatı için bk. Mecdî, *Tercüme-i Şakayık,* İstanbul 1269, s.443-445.
[67] *KŞS.* no.1, s.78.
[68] Mustafa Necati ÇIPLAK, *İçel Tarihi,* Ankara 1968, s.143-144.
[69] Bk.Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Konya'da Bir Mevlevi Manzumesi (Piri Mehmed Paşa Zaviyesi ve Vakfiyesi)", *IX. Vakıf Haftası Kitabı,* Ankara 1992, s.166; aynı yazar, "Konya Mevlânâ Dergâhı ve Türbe Hamamı'na Dair iki Mevlevî Vakfiyesi", *VD.,* XXIII., s.80.
[70] Geniş bilgi için bk. Ömer Lütfi BARKAN, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri; II: Vakıfların Kullanılmasında Diğer Şekiller", VD., II., (1942), s.279-386.
[71] Meselâ, Yavuz Sultan Selim'in Konya'da Mevlevî Şeyhi Sinan Dede'ye gösterdiği ilgi için bk. Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *Vezîr-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa,* Konya 1994, s.23-24, 30-31.

BİBLİYOGRAFYA

A. ARŞİV KAYNAKLARI

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mühimme (*BOA.Mühimme*), no.27.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Şikâyet Defteri (*ŞD*), *no. 64.*

Konya Şer'iye Sicili, (*KŞS*), no.1, 20, 25, 27, 35, 36, 48, 52.

Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi, (*KOV*), dosya no:163.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Defter (*TSMA.D*), no.1570; 1760/20; no.3686/19; no.7527/1.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak (*TSMA.E*), no.107/131, 135; no.4536. *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter* (*VAD*), no.734.

B. DİĞER KAYNAKLAR

AKOK, Mahmut, "Konya'da Üç Tarihî ve Mimarî Eser: Altınapa Kervansarayı,

Hasbey Darü'l-huffazı ve Selim II. İmâreti", *Türk Arkeoloji Dergisi,* XX-I. (1973), s.9-10.

ARABACI, Caner, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri, 1900-1924,* Konya 1998.

ATÂÎ, *Zeyl-i Şakayık,* İstanbul 1268.

AYVANSARAYÎ, *Hadîkatü'l-Cevâmi,* I-II, İstanbul 1281.

BARKAN, Ömer Lütfî, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri; II: Vakıfların Kullanılmasında Diğer Şekiller", *VD.* Sayı: 2, (1942), s.279-386.

ÇIPLAK, Mustafa Necati, *İçel Tarihi,* Ankara 1968.

ERGİN, Osman Nuri, *Türk Şehirlerinde İmâret Sistemi,* İstanbul 1939.

EVLİYA ÇELEBİ, *Seyehatnâme,* III., İstanbul 1314.

GÖKBİLGİN, M.Tayyib, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası,* İstanbul 1952.

———, "Mehmed Paşa", *İA.,* VII., s.595-605.

KONYALI, İbrahim Hakkı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi,* Konya 1964.

———, "Sadrazam Pir Mehmet Paşa ve Bıraktığı Eserlerin Tüyler Ürpertici Durumu 11", *Yeni Asya,* 7.11.1972.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, *Vezîr-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa,* Konya 1994.

———, *II. Bâyezid Yavuz ve Kanunî Devirlerinde Cemâlî Ailesi,* İstanbul 1995.

———, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi,* Konya 1997.

———, "Konya'da Bir Mevlevî Manzumesi (Piri Mehmed Paşa Zâviyesi ve Vakfiyesi)", *IX. Vakıf Haftası Kitabı,* Ankara 1992. s.159-178.

———, "Konya Mevlânâ Dergâhı ve Türbe Hamamı'na Dair İki Mevlevî Vakfiyesi", *VD.* XXIII., s.70-102.

LÜTFİ PAŞA, *Tevârîh-i Âl-i Osman,* İstanbul 1341.

MECDÎ, *Tercüme-i Şakayık,* İstanbul 1269.

MEHMED SÜREYYA, *Sicill-i Osmanî,* III-IV, İstanbul 1308-1315.

PEÇEVÎ, *Tarih,* I., İstanbul 1281-1283.

SEYYİD LOKMAN, *Silsilenâme*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi, Hazine, yazma, no. 1321.

TANMAN, M. Baha, "Sinan'ın Mimârîsi İmâretler", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ Eserleri,* I., İstanbul 1988, s.333-353.

TURAN, Şerafettin, "Selim II.", *İA.,* X., s. 434-441.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi,* II. (4. baskı), Ankara 1983; III/I., (3. baskı), Ankara 1983.

ÜNAL, Tahsin, "Şehzade Mustafa'nın Ereğli'de İdam Edilmesi", *Anıt*, Sayı: 28, s. 9-12.

KONYA SULTAN SELİM İMÂRETİ VAKFİYESİ

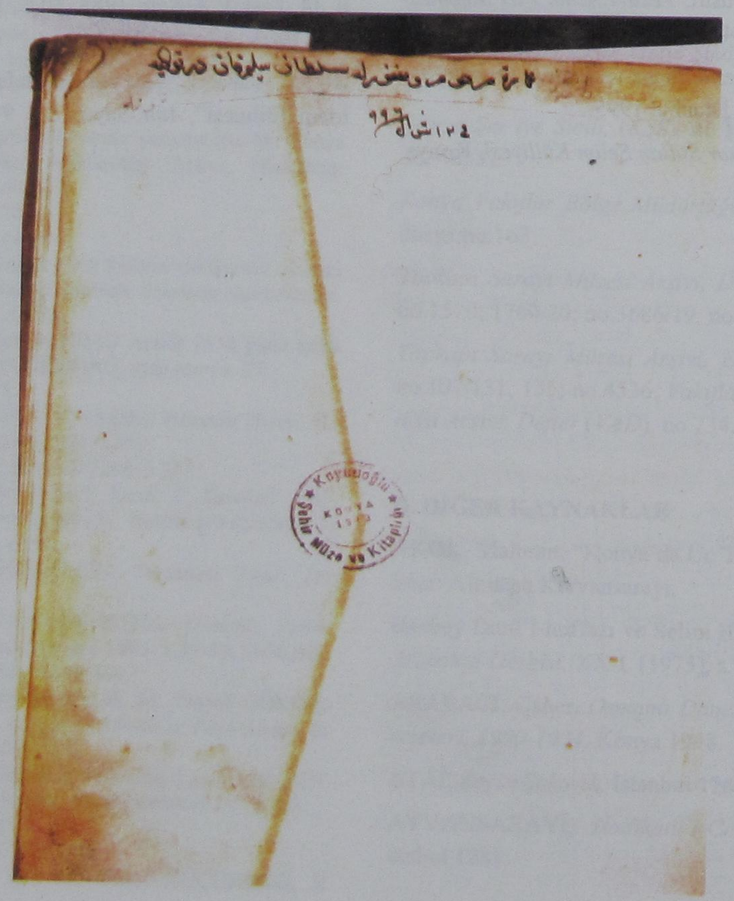

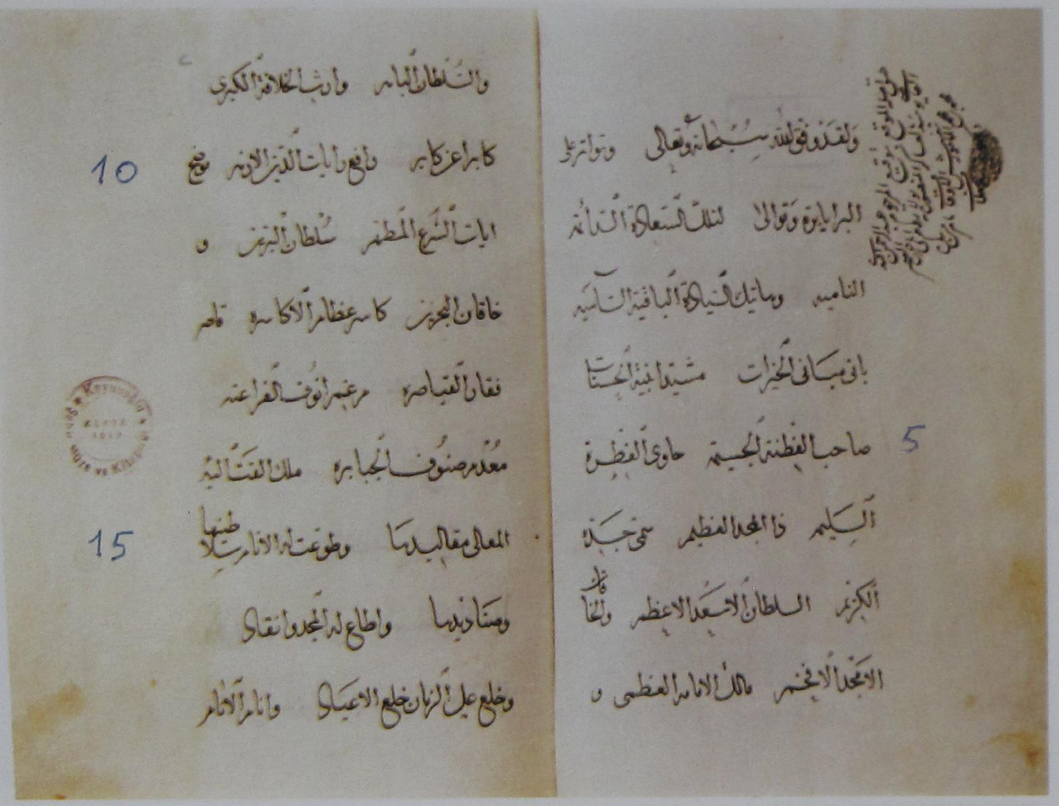

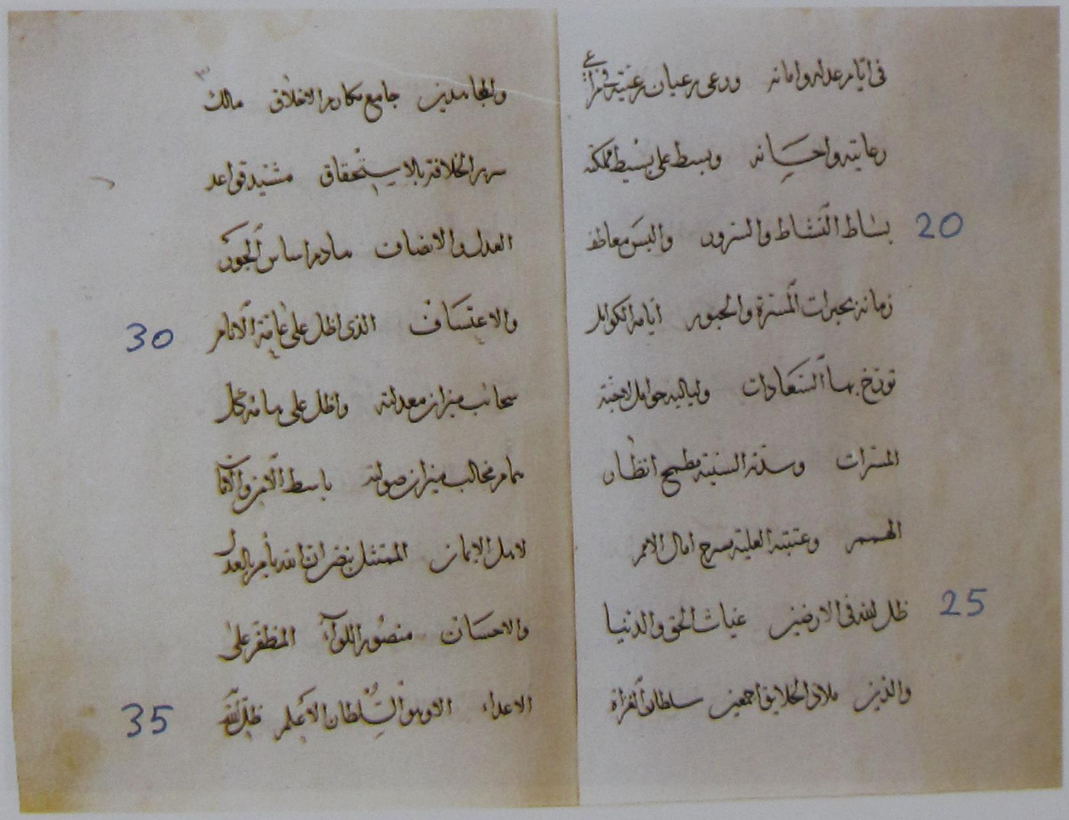

تفكر في امر العاقبه بافكار صائبه متعاقبه
وتامل في قول مولانا الهمواء ولا تقدموا الا خير
من خير تجدوه عند الله فاراد ان لا يطوي
ذكره مدى الزمان ولا يبلى اثره تعدد الحدثان
بل يجدد اثره اناقا نا ويتكرر ذكره الجميل
زمانا فزمانا فيصير هذا سببا للدعوات
الصالحه والاثنية الفائحه ويتوفر ذكره
الجميل في الافواه وكتبة صحفة الشهداء عند الله
ويستمتع من عوائد خيراته ويتنفع بفوائد برّه وحسناته

مسمى شيد الله تعالى مبانى دولته الزاهرة
وابدا عوام سلطنته الفاخرة بيلدة قونيه المحمية
حفت بالبساتين العليه بقرب عين ترنجه قطب
الاقطاب والاولياء محور دائرة الهدايه
الارشاد مولانا الشيخ جلال الملة والدين
افاض الله تعالى بركاته علينا وعلى جميع المسلمين
من اطيب اموالكم وانفس منالكم جزاه الله تعالى
خيرا في حاله وماله لاحاطة علم الشريف
على الاخبار الواردة في حق المضيف والاسقام

MEB ve Eski Eserler Kütüphanesi
KONYA
1933

في قرى الاصناف الواردين واطعام الفقراء
المساكين دار ضيافة بناها بالعماره تفتخر
بحسنها العباد مشتملة الاصناع شتا
الاوضاع مشتملة على بطيخ عديم الموائد عليم
العوائد مقطر الانواع الاطعمه ومصدر الاشياء
الاتقنه وعلى كل كامل الادامي والاقوات
على جميع الطوائح والماكولات وعلى انبار ام
الالوان والالات مشحون الحبوبات والعلات
وباقي الحواصل والمحصولات وعلى اسطبلات

الطلبع العالم عالي حضيه السرحه السرفه
في بلاد الاسلام ماحي نقوش المظالم عن صحائف
الايام المخصوص بصنوف عواطف الملك المنان
السلطان ابن السلطان حضرة السلطان سليم خان
لازالت ايات سلطنته الزاهرة مسطورة على صفحا
صحائف الايام وراياب دولته الباهرة منشورة
على مفارق طبقات طوائف الانام وابرجت
بسابق خلافة محضرة بدائع الديمومة والابد
وباهر حسن دولته رياحين ظلال التابيد والخلود وما

الا لا نظهر عن خوافي اعلامها ايما نشرت
عن الاوية عساكره المنصورة حيثما حشرت
وعواتر السلطان المرحوم المغفور والملك
المبرور كاسر الاكاسرة في زمانه قاصم
القياصرة في عصره واوانه مؤيدا للدين في الساسة
العاشرة بالتاييدات الربانية عاشرا عاطر
السلاطين من السلسلة الجليلة العثمانية
السلطان ابن السلطان السلطان سليم خان
اعد الله له ولابائه العظام اعلى رداني شوكة في عزة

الجنان وارقد مهاجد اجداده الكرام على ارفع
سرير موضوعة في روضة الرضوان حيث يسرله
سلوك هذه الطريقة واسعده بفوزها بتلك
السعادة الانيقة فانه خلد الله تعالى سلطنته
الى اخر الزمان واعمر اسلافه الاشراف
مقاما في اعلى غرف الجنان لما استخار في
ذلك بعد الله سبحانه مقتديا بقدوته سائلا
اجابته فشرح الله صدره الخاضع لله
قلبه الخاشع وتيقن ان الدنيا برق عاجل

او طار فابل او سيم تذروه الرياح اظلا
يضمحل الاصباح وطار الحيوة الدنيا
لعب ولهو والبيت الذي نحن جاهدوه
وان وراءها الحوال لا مسالة واهوال لا عز الامر
حالة وان البيت يحج فيه كل حي والهلاك
مورد يرد اليه كل شي لا يفلت احد من مخالب
المنية ولا ايمر شخص من شخوص البلية بل
ينزل حفرة الرمس كان لم يعز بالامس وكل
نفس ذائقة الموت وجميع امر لا تقية الفوت

رافع اعلام العدل والانصاف دافع ظلام الظلم
والاعتساف وكيل السلطنة القاهرة على الاطلاق
كفيل المعدلة الباهرة في الآفاق آصف العهد و
الزمان واصف الامن والامان الوزير الاعظم
المشير المفخم المختص بعواطف الملك المستعان
حضرة محمد باشا ابن المرحوم جمال الدين سنان لا زالت
آيات اجلاله في صحائف الايام والشهور مسطورة
ورايات اقباله في صفحات الاعوام والدهور منشورة
الثابت وكالته بالامر الآتي ثبوتا ظاهرا والمتحقق نيابته
بالخصوص الجائي تحققا زاهرا بحسب الشرع الاول
وعلى وفق الدين الازهر لتسجيل وقفية الابنية
المزبورة والاوقاف الآتية التفصيل على اوجه اوجه
التكميل قد حضر مجلس الشرع الشريف المرفع البنيان
ومحفل الدين المنيف المشيد الاركان صلى الله تعالى
على شارعه صلوة مقرونة بالدوام وسلم على واضعه
تسليمات مصونة عن الانصرام فاقر واعترف بحكم
وكالته المحكية ورسم نيابته المرضية بان حضرة
موكله خلد الله تعالى على سرير الخلافة الى يوم القيمة قيامه

وابد ابد الدهر لاجراء لوازم الامامة ايامه قد وقف
العمارة العامرة لا زالت باحسانه غامرة
حال كون جميع تصرفات اموره الشرعية وتبرعات
عقوده الدينية صحيحا عن ذاته الشريف ونافذا
عن عنصره اللطيف متكلما بفصيح كلامه مفصحا
عن مراده ومرامه على فرقة الفقراء ومساكين الانام
وابناء السبيل وزمرة الغرباء والمحتاجين من
كل ضيف ونزيل وساير المسافرين كل من كان
من اي بلد ومكان ممن التجا اليها ونزل لديها
ثم انه خلد الله تعالى ايام سلطنته القاهرة وابد
اعوام خلافته الباهرة وحفظه بعينه التي لا تنام
حيثما قعد وقام ووفقه لادخار ذخائر الآخرة
الى انواع الخيرات ووفقه لتحصيل المناقب المفاخر
على اصناف المبرات لما اراد ان يبقى هذه الخيرات
الى آخر المدد والاعصار ولا تمحى تلك الآثار
بمرور القرون والادوار ولا يشوبها شائبة
التغير والانحراف ولا يحوم حولها داعية التبدل
والانصراف وقف وحبس بنية صادقة صافية

وطوية بنية الخلوص صافية على مصالح العمارة العامرة
جعل الله تعالى صدقاته الجارية باقية مدى بقاء
هذه الدار الفانية ما كان في سلك ملكه الصحيح
منخرطا وتحت تصرفه الصريح منضبطا الى ان
صدر هذا الوقف والتسبيل عن صميم جنابه
جاريا بفصيح لفظه على مجاري لسانه وذلك جميع
الاملاك والعقارات المحدودة والضياع و
القرى والمزارع المعدودة التي سيذكر اسامها
في هذه المجلة الشرعية وسيأتي تفصيلها في ما يأتي
المحجة المرعية بجميع ما لها من الحدود والحقوق
سواء تعلق بها بالاصالة او باللحوق منها تمام
القرية المسماة كبن ومنها تمام القرية المسماة
قرغوجق ومنها تمام القرية المسماة ابليلر
ومنها تمام القرية المسماة اورته ويران وتلك القرى
الاربع من مضافات قضاء سلفكه ومنها تمام القرية
مزرعة الارز المسماة جلتك الكائنة بالقضاء المزبور
تسقى بالماء الجاري من عين تكفور ومنها تمام القرية
المسماة جلاهلر من توابع القضاء المزبور المعين اهاليها

بالتعيين السلطاني لخدمة المزرعة المذكورة ومنها تمام
القرية المسماة صوصون من توابع قضاء مود
ومنها تمام المزرعة المسماة بمزرعة جوملك الكائنة
بالقضاء المزبور ومنها تمام المزرعة المعروفة
بانتسابها الى قابض على الكائنة في صحراء قونيه ومنها
تمام القرية المسماة قره قبا من مضافات قضاء بايبورد
ومنها تمام القرية المسماة كنجك من توابع القضاء المزبور
ومنها تمام القرية المسماة جاكرديق وتمام القرية المسماة
بانتسابها الى غازي قورد وتمام القرية المسماة كوجي المعروفة
بصوسزجه وتمام القرية المسماة ابريمر وتمام القرية
المسماة جتوك وتمام القرية المعروفة بكوك كوي
وتمام القرية المسماة اوغوز خانلو المعروفة بيرلاق
وهذه القرى السبع معروفة باشغه قايي من جملة مضافات
القضاء المزبور وما دخل في حدود كل واحدة منها
من الجبال والآبار والمراتع والمراعي والمزارع
ومنها تمام القرية المسماة كوجي وتمام القرية المسماة
خميراويكي واورته جه وتمام القرية المسماة صاروخانلر
وتمام القرية المسماة توسن وتمام القرية المسماة قوماركي

وعامر القرية المسماة قزل ويران وعامر القرية المسماة
قوريوصل وعامر القرية المسماة سولطانلر وعامر القرية
المسماة وليلر وعامر القرية المسماة البيعد ومنها
القرى العشر معروفة فابى مزاعل القضاء المذكور
ومنها المزرعة المعروفة بكبه جال الواقعة بقضاء
قونيه التى هى فى تصرف جماعة كبه جال ومنها المزرعة
المعروفة بكوزلو فى تصرف جماعة قابى ومنها المزرعة
المعروفة بامتيابها ال الرجل المعروف الحاج حمزه
مزصافات قابى التى هى فى تصرف جماعة بيول اللى
الجماعة المذكورة ومنها محصول السولطانلر
المعروف بصوصمر الكائن بقضاء سلغلكر وسائر
ما يحصل بنده ويؤخذ على العاكرة الغدية والنقدية
المستدية ومنها محصول الجماعة المعروفة
بجماعة جلدار مزعمله جماعة قابى وهذه كل واحد من
الاوقاف المعلومة الحال يعرف فى كتاب الحجه
على سبيل الاستقلال بطريق التفصيل دون
الاجمال بكافة الحقوق والحدود معدودا
كان او غير معدود وعامة اللواحق والتوابع و

ومنها القرية المسماة طولطق فى تصرف جماعة قابى
ومنها القرية المسماة قوزباسلو فى تصرف جماعة قابى
المرقوم ومنها القرية المسماة جلنك مزتوابع
قضاء طورغود ومنها المزرعة المعروفة بمزرعة
كوسه الكائنة بقرب مزرعة التى هى فى تصرف جماعة
قابى ومنها القرية المسماة طوره مزتوابع قضاء
مؤدى ومنها القرية المسماة قنقار المعروفة بديلو
ومنها المزرعة المسماة امير جاوز التى هى فى تصرف
جماعة قابى ومنها القرية المسماة فالدان فى تصرف
الطرابزن والشوارع والتلال والشعاب
والجبال والحصاب والاودية والانهار
والعيون والابار والاراضى والاكار و
الصحارى والبحار والحدائق والمراتع
والكروم والمزارع مما يقبل التملك والتملك
ذكرا وسيذكر فى هذا الصك والمسك سوى
ما علم استثناؤه فى الشرع القويم الظاهر
كالمساجد الطرق العامة والاراضى المقابر و
املاك الغير والوقوف وسائر المستثنات حسبما

ووقف وقفا صحيحا شرعيا وحبسا مرعيا
حاويا جامعا للشرائط والضوابط والاركان
خاليا عن النواقض والمداخل والبطلان جعل
الله تعالى ملاذ الاوقاف والموقوف عليها معونة
ومعونه وصيره اعمالها وافعالها بتقويته ونصرته
تمران سلطان سلاطين الزمان والواقف علينا
الخيرات بالجنان اجرى الله تعالى احكامه بعدله
فى اقطار الربع المسكون ما تعاقب الايام
الشهور والسنون وابقاه لاكمة حضرة الكرام
على اوضح السنن وكان فى الخروج منها الممكن
بضبط محصولات الوقف مجدا فى الامانة وتجنبا
عن الاهمال والخيانة فرصرفها الى المصارف
حسبما عينه حضرة الواقف مؤديا جادة التوظيف
على طريق النيابة عن قبل حضرة الواقف وعن قبل
كل من يتولى سرير السلطنة ويكون على الاستقامة فى
امر النيابة وكانت الحرب مستعرة عن اللهب
سليم عارف بطرق الكتابة قادر على المحاسبة
اذا طلب الحساب كتب محصولات جماعة قابى

قليلا وكثيرا ويحرر ويحاسب جميع ايراداتها
وصادراتها نقيرا وقطميرا لا يغادر كتبة ولا
يسابل نقطة ويجلان من الكتاب عارفان
بقوانين الحساب يكون كل منهما كاتبا فى لواء
الجيش حرسه الله الملك الخليل وابقاه ابقاء
حياة كالمسك ساعة يعتقه الشوق فى
تحصيل الغلات ويسعون الجد فى ضبط المحصولات
ولا يتهجون فى تحصيل امر الانجم الامانة والديانة
ولا يقعون موقفا يكون لهم فيه مظنة الخيانة انتهى

وطباخان معروفان يجودان العمل ٭ بناوان في خدمتهما
من غير اهمال وكسل ٭ واجتهد وكيل الخرج بمعرفتهما ان
290 الاطعمة ٭ ويشتري اجنبيا وبهما سائر حوائج الاطعمة
ويخص له حظ من الدراهم ٭ يكون لهما بمثابة التلميذ
والاعوان ٭ ويخص اخر مثلهم ٭ وصالح مثلهم
يغسل القصاع والاواني ٭ عاما بأجر المساكين المذكورين
ويخصان اخران خبازان ٭ يحمل الخبز لهما ان
295 يخبز ان خبزا جيدا في غاية النظافة ٭ وبهما يجعل
والنظافة ٭ ويخص اخر له نصيب من المعروف بعينهما

كالناظر على العقد ٭ ويخص اخر على البناء والمرمة فانه
يرتفع بمعرفة المتولي وهو يدرس من الابنية والعمائر
وخمسة انفار يحملون الكوس والطعام الى المساكين
300 بالاكرام التام ٭ وعليهم حفظ الاواني والصحون
وترتيب ما يعلق بهم من الماعون ٭ وشرط الواقف
الخطر الكثير الانعام ٭ فالله تعالى اثابه الحسنى
الى قيام الساعة وساعة القيام ٭ للمولاة الخدام
ان يكون كل منهم في الخدمة على الاستمرار ٭ ويفعلون
305 ما يؤمرون ٭ ويجتنبون فيما كانوا يعلمون من المحظور

الواقف لمثوبات البر والاحسان ٭ وصاحب الخيرات
الحسان ٭ افاض الله تعالى عليه بفضله روح الرضوان
كما افاض مواهبه على افراد الانسان ٭ وتقبل منه
حسنات المبرور ٭ وجعل في اعلا كلمة الله مساعيه
مشكورة ٭ عين للمتولي كل يوم من الدراهم عشرة
310 والكاتب المحرر اثنين درهما يوميته على التعيين ٭ والكاتب
مراكم حوائج الجامع كل يوم ان لازم بشرط ان لازم
خدمته بالدوام ٭ والكل واحد من الجماعة في الاوقات
الشريفة كل يوم اربعة دراهم حسب الوظيفة

والشيخ كل يوم ستة عشر الدراهم ٭ والمؤذن الخرج كل يوم
315 درهمين الا خمسة دراهم ٭ والنقيب كل يوم درهمين ٭ والخازن
المسمى كلاردار درهمين يوميته الا ثمن ٭ والخازن الاخر المسمى
بانباردار كل يوم درهمين بطريق الاجارة ٭ والمرتبي
الاذن للطعام كل يوم درهمين بالتمام ٭ والكل واحد من
فراشي العمارة والحرم منال درهمين يوميته فليكن ذلك
320 والكل مرتبا في المطبخ والباب الكبير درهما يوميا بشرط ان
خدمته المعينة بلا تقصير ٭ والشخص المسمى لخوردار
يوميا بشرط ان يجعل خدمته على نفسه تمام قضيا

ويكونان جاهزين في الخرج الاول والثالث في فاسي ويطبخ
صالح طاهر الذيل عن دنس الخيانة والمذيل بنظر
كل يوم في امور الطعام ٭ ويقوم على الخدام والقوام
255 يراعي المساكين ٭ ويطيب قلوب الواردين من
الرائح والغادي والحاضر والبادي ٭ يلاطفهم
في طبقاتهم ٭ ويعاملهم حسب درجاتهم
ويتمثل بالعدل في الطبخ والتفريق ٭ واعطاء حق كل
فريق ويفرق ٭ ويعرف ما يزاد الحوائج قبل الطبخ
260 وان ظهر قصور في الاطعمة ٭ وفتور في الاعتناء بتهيئة

الاعمال الخدام ٭ ويؤدب ثانيا بالتأديب التام
وان لزم تبديل الخدام ٭ يعلم المتولي ويكون رضاه
على الاستمرار ٭ وخدام العمارة العامرة يمتثلون
لامره ما دام موافقا للشرع الغراء وشرط الواقف
265 ورسمه ٭ ويخص اخر مسمى وكيل خرج لا يسأل فيما ينفقه
الا سوء التدبير ٭ ذو خبرة في البيع والشراء ومجرب
حتى يميز الخبيث عن الطيب ٭ فيشتري من لوازم العمارة
ما يليق بحاضر ٭ بمعرفة المتولي والشيخ لا بغالاة

وتنظيف الاطعمة وترتيبها لعباد الله

وتقيبا يتيسر في الاحايين في لوازم خدمة النقا

270 وخازن يسمى كلاردار ٭ يحفظ حوائج العمارة عند
الادخار ٭ وخازن اخر مثلهم يتيسر ٭ ويؤمر مثلهم
مسمى انباردار ٭ يضبط الغلات المخزونة في الانبار
ويكون هو ايضا كيالا كاتبا على الاحتياط عن الغلط
والاختباط ٭ يوصل الى كل ذي حق حقه ويعطى
275 لكل مستحق ما يستحقه ٭ ويخص اخر مؤمر مثلهم ويؤمر
بتقي ينفي الاذى المعير كل يوم للطعام كاتبا في
ذلك على الاستمرار ٭ وفراش يخدم المساكين الواردين
على العمارة في كل حين ٭ يحلو حسن خلقه ووجهه
بشاش طليق ٭ وفراش اخر حسن الاماره يظفر
280 حرم العمارة ٭ ويواب يلتزم في المطبخ محافظة
الباب ٭ وعليه ان يأتي للحمام القضاب
ويواب اخر يخدم الباب الكبير بلا كسل ولا تقصير
فيغلقه في الليل اذا ادبر ٭ ويفتحه في الصبح اذا
اسفر ٭ ويجتهد في التطهير والتنظيف ٭ وكنس الجوانب
285 والكنيف ٭ وشخص اخر مسمى لخوردار يؤدي خدمته
اللازمة عليه منتجا نهج الابرار ٭ وشخص اخر يخدم في
محرر الخطب ٭ ويشقق ورق الخطة ويأتي بها على الطلب

وزن عدد في خبز الخطب جميعها يوميا ازمر الدراهم باسكا

ولا مضارد ولكل واحد من الطباخين خبز من القوم

ثلثة دراهم كل يوم وللسليدنا كل يوم درهما بالاتراع

ودرهما واحدا يوميا لعسال الاقاني والقصاع وكل

من الخبازين كل يوم درهمين وللسليدنا كل يوم درهما

واحدا لا ناقصا ولا زائدا وللمعد درهما يوميا ازمر الدراهم

لا يسار كه فيه احد ولا يزاحم ولكل واحد من عجلوز الكوشر

والخوان كل يوم درهما واحدا بالاكمان من زمان السلطان

الشان الواقف على واقف المبرات الحسان

وشرط ان يشترى كل يوم للعشى والغداء ستة

وثلثين وقية من لحم الشياه فيطبخ نصفه غداء

ونصفه الاخر عشاء الا في ليالي شهر رمضان فانه

يطبخ فيها كلها عشاء بلا نقصان وقدره كل يوم

من الارز الميلج خمسة عشر وقية بالوزن الصحيح ومن

الخطة النقية نصف كيل في الملاحة مثله لكن بكون الكيل

كيل الخطة لا كيله والكيلان المذكوران كيلا واحدا

وزمان صينت عن طوارق الحدثان وقدره عشرة دراهم

يوميا لاشتراء البصل الميلج اللطيف والفلفل الطيب

يستعان به الاخلاص في العمل وفاض عليه غاية الامل

شرط ان يطبخ في مطبخ عمارته العامر سوى الايام المستثناة

المعروفة في العمائر كل يوم طعام مرتين فيفرق

على الخدام والمسافرين وقتين من الارز غداء

ومن الخطة عشاء الا في ليالي الجمع وسائر الليالي

الشريفة التي يطبخ فيها الاطعمة النفيسة اللطيفة

فان في تلك الليالي يطبخ الخطة غداء والاطعمة

النفيسة الآتي ذكرها عشاء وقدره لخبز كل يوم من

الخطة الدقيق كل يوم كيلين ونصف كيل لا نقص في تضييق

وشرط ان يشترى كل يوم للعشى والغداء ستة

وثلثين وقية من لحم الشياه فيطبخ نصفه غداء

ونصفه الاخر عشاء الا في ليالي شهر رمضان فانه

يطبخ فيها كلها عشاء بلا نقصان وقدره كل يوم

من الارز الميلج خمسة عشر وقية بالوزن الصحيح ومن

الخطة النقية نصف كيل في الملاحة مثله لكن بكون الكيل

كيل الخطة لا كيله والكيلان المذكوران كيلا واحدا

وزمان صينت عن طوارق الحدثان وقدره عشرة دراهم

يوميا لاشتراء البصل الميلج اللطيف والفلفل الطيب

واشتراء السمن الذي كل يوم درهما

واشتراء الخطب كل يوم عشرة دراهما وقدره لمدة

يومية للاخراجات المتفرقة واجرة البياض وصابون

واني النحاس واجرة الطاحون كل يوم ثلثة دراهم

بالعباس زمان حضرة السلطان الواقف لازال

مصروفا اليه من المال المعاطف شرط في يومي العيد

وليالي الجمعات وليالي شهر رمضان وليلة الرغائب

والبرات ان يطبخ الزياج والارز الابيض المسمى

ويطبخ معهما الزيدج والطعام المعروف باكشي وسمي الطباخ

ومن الزيب الاحمر والزبيب المسمى بسنج خمسة عشر وقية

ومن الزعفران خمسة عشر درهما شرعيا الذي يأتي

تلثين درهما فضيا ومن الاجاص اليابس المسمى بالي

اربعة عشر وقية من كل منهما سبع وقيات وقدر كل

يوم من الاطعمة المسمى باكشي من الارز ثمانية عشر وقية

ومن الدبس المسمى بناردك ثمانية عشر وقية ومن

الزبيب الاسود سبع وقيات ومن السمن المعتبر

بن دالو سبع وقيات ومن الاجاص اربع وقيات

ومن السمن الخالص الصافي وقية واحدة بالوزن الكامل في

الغاية خمسة وستين وقية سنوية والزيد ج

من الارز خمسمائة واربعة عشر وقية سنوية ومن

العسل المصفى خمسمائة واربعة عشر وقية سنوية ومن السمن

الخالص مائتا وثلثة عشر وقية سنوية والطعام المسمى

باكشي من الارز كل يوم اربع وقيات ومن الزبيب

الاسود عشرين من الوقيات ومن السمن المعتبر

بزر دالو ثلاث وقيات ومن الدبس المسمى بناردك

ست وقيات وشرط السلطان العميم الالطاف

فاعلة ما اضاف الاعطاف انه اذا جاء الى العمارة

وشرط السلطان الوالي المعدود رفع الله تعالى

خيراته وحسناته على اعوة الخلود ان يضم الزياج

الى الارز المغلفل الزيدج في يوم ويضم الطعام

المسمى باكشي في يوم وشرط ان لا يجتمع الاثلثة

انواع من الاطعمة كل يوم من الايام المذكورة وجميع

ثمرات خضرة السلطان الواقف لازال الايام مستظلة

بظله الوارف غير الطعام المسمى بما ناصبانه المعارف

لدى الايام وسائر ثمرات المتنايام كل يوم

من الارز اثنى عشر وقية ونصف وقية ومن السمن الصافي

الاشراف المستحوذ فتح الاسلاف يعطى لهم
في اليوم الاول المرق الحنطي والزيدج والارز المفلفل
وفي اليوم الثاني الارز المفلفل كذلك والطعام
المسمى اكشي والمرق والرياج لا يعطى الاذي ليالي الجمع
ويستمر على ذلك وشرط حضرة السلطان رحمه الشجاعا
صانه الله تعالى عن البلايا غير المسافرين الذين حاضرا
قبل الظهر والاذان اول يوم من ايام رضاتهم وهي يوم
احد عشر شهر غير شهر رمضان من العسل المصفى خمس
وثمانيات بلا زيادة ولا نقصان ويكون سنة في كل سنة

405 مائة وخمسون درهما شرعيا بالاكمان ولا يعطى من يجيء
بعد الاذان الاولى اليوم الثاني ولا يزال منذ الحال
للقاضي والداعي ثم لارباب السلطان الواقف السلام عليه
افاض الله تعالى سجال الرحمة عليه شرطان يكونان في كل حوا
للمسافرين صحن من الارز المفلفل لحما المطبوخ سنذ ع
410 تحتها دجاج الاخلاص في العمل ويعطى لهم بعد الطعا
المعينة والاتمة المبنية ويكون زيادة للخبز الذي
المعبر عنه بحيني المعبر غداء وعشاء لهم ولخدامهم
مائتي درهم شرعي التمام وقدر خبز الجميع مائتي خمسين رطل

والطعام المسمى باكشي ملاء مقرر بالمعروف المغير للخدام
وشرطان لا يعطى لفرد من افراد الانام شيء غير مطبوخ
من اجزاء الطعام وشرطان لا يعطى المتوفى من الطعا
المذكورة الا حد كائنا من كان بشفاعة امراء الامراء
من الامراء والقضاة والاعيان ولا يغير شيء من ذلك
الوقت لاحد من آحاد الانام اي من كان من الخواص والعوا
وان كان في الوقت مساعدة وفي تحصيله زيادة
لئلا يكون سببا لاختلال الاوقاف وموجبا للخراب
والاجحاف وان خالف المتولي في الشروط المذكورة

435 440

يعزر التعزير ويكون حالا باعثا لعزله من التولية المسئولة
وشرطان يضبط الواقف مع جملة المحصولات بطاقة العدد
الشريفة من تفاوت ليلة الرغائب والبرات شيئا عرض
على حضرة السلطان الواقف صانه الله تعالى عن الاسى
احوال الفقراء من الطايفة المولوية الناكبين في عجرات
ذاويتهم لانا جلال الدين قدس سره الملك المعين
والقاطنين في الزوية الجلالية الواقعة بقرب القلعة
العامرة العلية الذين لم يكن لهم الطعام المطبوخ في الآية
المزبورة ويكون في اوقيا شهر رضاية بسبب الداعية المذكورة

445

450 حسبما عرض لانا العارف الهدى القاضي بقونية المحمية
ان الفقراء المذكورين يشتهون مراعاة الطعام خصوصا في
شهر رمضان بسبب كونهم اكثر يجوا العمارة
ومن تناولون من الجرمان ظهرا في حقهم هو الوظيفة العلية
وبين في شانهم عوارف التسنية رافة على الفقرا
455 والمساكين ورحمة للغربا والمحتاجين ولحظ
معنى قوله تعالى وما تفعلوا من خير يوفى اليكم وانتم
لا تظلمون فرهان يعطى لخمسة عشر نفرا مرتبين
محتاجين من الطايفة المزبورة بعد كفاية الطعام

KONYA 1919

المستعمل كل خبز وشرط ان يعطى للمتوفى كل يوم اربعة
احباب ورق غداء واربعة اخباز ورق عشاء وكل
واحد من الشيخ وكاتب مصارف الكلان وشمار المحصولات
كل يوم ثلثة اخباز ورق غداء وثلثة اخباز ورق عشاء
ولسائر الخدام كل يوم خبزان ورق غداء وكل يوم
خبز ورق عشاء وشرط ان لا يعطى للقراء والحياة الا
وكتاب المحصولات شيء من الطعام وسائر المأكولات
وشرط ان يكون في الطعام المغير للمتوفى والكاتب والشيخ
تفاوت تازه على الطعام المغير لسائر الخدام وشرط

انه كلما طبخ في مطبخ العمارة العامرة الاطعمة المتنوعة
الفاخرة مزيدة في الخطر في الاوزن والطعام المسمى
425 باكشي يعطى من كل واحد منها للخدام في النوبة لا
المعرفين بالعرف الذي بسبعة خمسمائة درهم من الارز التي
ومن الارز المفلفل والرياج ملاء معرف واحد من كل
بلا زيادة ولا نقصان ومن الزوج لكل واحد منهم ملاء معرف
واحد بسبعمائة درهم شرعي من الارز التي لا ناقص
430 ولا زايد وشرط ان يكون في كل واحد من الاصوتة المعينة
للمسافرين من الرياج ملاء معرف واحد التمام ومن

على ما عينه للحم كل يوم رأس واحد شاة وكل رأس دقيق فضة

جميع الدقيق كل يوم رأس واحد شاة ودرهم كل يوم فزاد على 470

ما عينه لحم الشاة كل يوم اثنى عشر درهما ونصف درهم فضة

لكل واحد منهم كل يوم ثلثة دراهم نصفها للعشى وثلثها

الاخر للغداء فيكون جميع اللحم المطبوخ في كل غداة

كل يوم ثلثة دراهم بعشر درهما ونصف درهم وزاد على ما

عينه من الارز لمرق الغداء كل يوم خمس درهما كل 475

خمس درهما بعشرة دراهم عينا فيصير جميع الارز عشرين

درهما بعشرة دراهم عينا فيصير جميع ما عينه للحم

وزاد على ما عينه لمرق الغداء من اللحم لكل واحد منهم درهم

درهما فيصير جميع ما عينه للحم كل يوم ثلثة دراهم ونصف درهم

وزاد على ما عينه للحب والملح والتوابل

والبصل كل يوم ثلثة دراهم ونصف درهم رطل فيصير 480

جميعه كل يوم سبعة عشر درهما ونصف درهم رطل واحد

في الوقت وزاد على ما عينه لخرج الاثنى المقفل شتى

بلاده في ليالي الجمعات وليالي شهر رمضان المعظم

والغرائب والبرات في كل سنة بعشرة دراهم من اول السنة

خمس وثمانين درهما فيصير جميعها بعشر وقية ومن التمر وقية ونصف 485

وفي فيصير جملة ثلثة عشر وقية ونصف وقية وشرط

ثم شرط ان يصح كل واحد من المتولي الصحيح والمباشر 505

الوظائف عن الغائب والحاضر ليكون على قاعدة واحدة

قائمين وعلى مباشرتهما مرتبين وان تعذر وقوع

في جهة اللازمة على حسب ما يحتاج الى الصحيح المعيب

عما يوجب التصحيح وان يراعيا عليه التصحيح ما يحتاج

مرسوم المقرر وان يراعيا فيه ذلك التعريف بحيث لا 510

التحريف والتحويف وان يراعيا حرفة ايضا ومباشر

عزله المتولي الحالي متى قصر باجر فاما ان رضي واحد منهما

وعند ذلك يشرع القوم واسيان عزله المتولي وتعيين

سوى وبصحبة امرأة كاتبة ويشترط ان يصلح مرتبة

لا اكل ويجدد منها ما تهدم بحيث لا تنقص في مستغل 515

ويجدد ما تهدم وان يبالي كرة بعد اخرى بالتجديد ما اكل الاعادة

ويشترط ان ما نقص على حسب العادة وان لم يكن الا على

على الاوضاع الاصلية الاولى العيادة بحيث لا تنقص

يصرف غلات الاوقاف وحاصلاتها وبحصولات الاقوال التي 520

برتبتها الى مستحقي المعلوم بمراتبهم

السلطان الواقف العظيم الشان ابد الله تعالى خلافته

الى انقضاء الدوران لما امر واقف المرحوم على

المسفور جعل لدوة الاماجد والاكابر حاوي المجامد

والمكارم ويد مجلة متوليا على اوقافه المذكورة

واجاسه المسفورة لاجل التسجيل لئلا يتطرق عليها 525

التغيير والتبديل واخرج جملة تلك الاوقاف عن يده الكريمة

وازال عن ملكيتها العديمة وسلمها الى المتولي المذكور

وقبضها فتسلمها المتولي وقبضها وتصرف فيها

المتولي في الاوقاف مراعيا فيها جميع الشرائط بالشرع

والخلاف امدا مديدا وعمدا بعيدا اوان يصحها عنا 530

واعترافا صحارعيا مصدقا قول المتولي الموما اليه محاسبا في

فدفع التفاوت والخسران في اواسط شوال الكرم من شهور سنة تسعين وتسعمائة 532

المتولي والكاتب محاسبة الوقف في رأس كل عام

على وجه المفصل الاتم في الديوان العلي الحاتاني

لان ضبطا للفيض الرباني بين يدي الوزراء العظام

وقضاة العساكر الفخام والدفتر يردي الغدر 490

وان ظهر اسم لهما في المحاسبة من الخرج والدخل يكون

باعثا موجبا للعزل وشرط السلطان الواقف المذكور

ابد الله تعالى انواع الحسنة الى اخر الدهور ان يكون ناظرا

اوقافه عزلها ونصبها انواع الظائف وتوجيه المؤن

وتغيير الشرائط وتبديل الضوابط وتحويل الصور 495

مزيل المحال من الاعيان الاستبدال حسبما

المصلحة والتدبير ويقتضيه الرأي المنير وان يفتش

من الغرامة والنصب والنفي والاثبات الى غير ذلك من

انواع التصرفات مرة بعد اخرى وكرة بعد اولى

منوطا بفكرته السليمة ورويته الكريمة ما دام 500

في قيد حياته فسح الله تعالى مدة حياته والجنة الى اقصى مراده

ثم يكون امر النظارة الحكمية مفوضا الى علي اي من تقرر في

مقر السلطنة السنية واستقر في مستقر الخلافة العلية

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: XX. yüzyıl başlarında Konya Sultan Selim İmâreti (A. Sefa Odabaşı Arşivinden).

Fotoğraf 2: Konya Sultan Selim İmâreti ile Sultan Selim (Süleymaniye) Camii arasına sonradan yaptırılan dükkânların üstten görünüşü.

Fotoğraf 3: Sultan Selim (Süleymaniye) Camii'nin kuzeyinde Kadınlar Pazarı (KTO).

Fotoğraf 4: Konya Sultan Selim İmareti'nin tamamen ortadan kaldırılmadan önceki görüntüsü (A. Sefa Odabaşı Arşivinden).

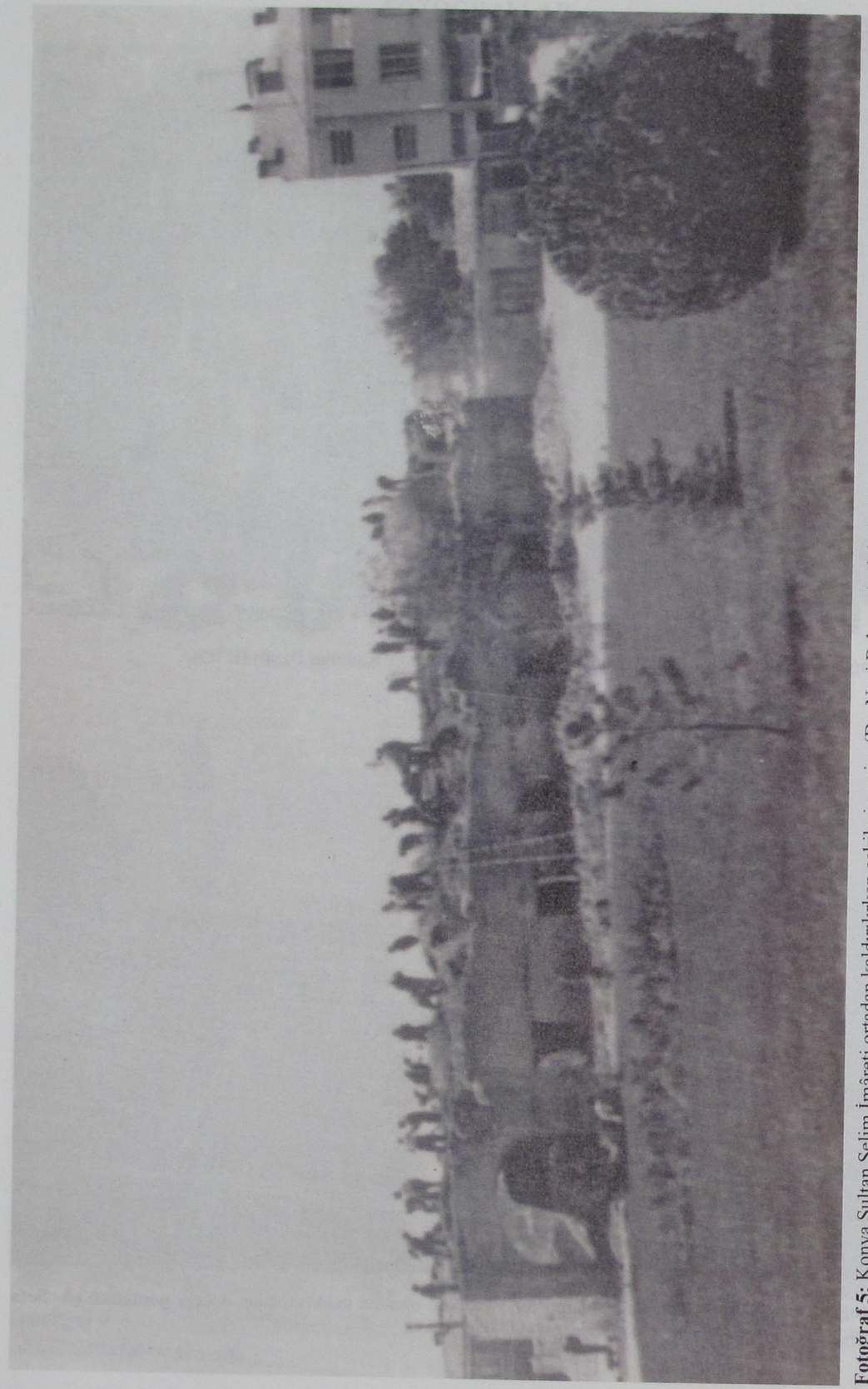

Fotoğraf 5: Konya Sultan Selim İmâreti ortadan kaldırılırken çekilmiş resim (Dr. Naci Bakırcı Arşivinden).

Fotoğraf 6: Konya Sultan Selim İmâreti yıkıldıktan sonra imâretin bulunduğu sahanın görünüşü.

Fotoğraf 7: Günümüzde Konya Sultan Selim İmâreti'nin yerindeki park (Keskin Color'dan).

KONYA HAZİRE VE KABRİSTANLARI II

M. Ali UZ*

ÖZET

Konya surlarının çevresi tarihî kabristanlarla doludur. Selçukludan günümüze bu kabristanlardan pek azı intikal etmiş, kaldırılan kabristanların tarihî önemi haiz taşları muhafaza edilememiştir.

Selçukludan günümüze, bazı türbe ve çok az sayıda kabir taşlarıyla gelebilen tek kabristan, Musalla Kabristanı'dır.

Konya'da daha çok Osmanlı dönemi izlerini taşıyan diğer iki büyük kabristanımız; Üçler ve Hacıfettah'dır. Bu arada diğer bazı önemli kabristanlar üzerinde de durulmuştur. Kabir taşları, tarihe ışık tutması bakımından araştırmacılar için son derece önemli belgelerdir. Bu bakımdan kabristanların çok iyi korunması gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Kabristan, Hazire, Musalla, Üçler, Hacıfettah, Anasultan, Karakemal, Beyhekim, Şems, Şeyh Sadreddin-i Konevî, Sarı Yakup, Şeyh Şücaeddin, Evhadüddin Kirmanî, Gömeç Hatun, Namazgâh, Sille Kabristanları.

ABSTRACT

ENCLOSED GRAVEYARDS AND

CEMETERIES IN KONYA

There are lots of historic graveyards all around the city walls of Konya. Few of those graveyards have remained from the Seljukian period. The stones of those non-existing graveyards, which have historical value couldn't be protected. The only graveyard that has been maintained from the Seljukian period to our time with some of its tomb and few of its tombstones is Musalla Graveyard.

The other two large graveyards of Konya which have Ottoman trace are Uçler and Hacıfettah Graveyards. Besides, some other important

* *Av., Araştırmacı-Yazar.*

graveyards were also dwelled on. Tombstones are extremely important for researchers as they shed light on history. In this respect, the graveyards should be carefully protected.

Key Words: Graveyard, cemetery, Musalla, Uçler, Hacıfettah, Anasultan, Karakemal, Beyhekim, Şems, Şeyh Sadrettin-i Konevi, Sarı Yakup, Şeyh Şücaeddin, Evhadüdin Kirmani, Gömeç Hatun, Namazgah, Sille Graveyards.

3. KISIM

KALDIRILAN VE HÂLEN MEVCUT OLAN BAZI KABRİSTANLAR

GİRİŞ

İlk Çağlardan beri büyük medeniyetleri bağrında barındıran Konya, bir başkent olarak özellikle, Anadolu Selçukluları dönemi ile ilgili önemli tarihî eser ve kalıntıların zengin örneklerini günümüze kadar intikal ettirmektedir.

Çoğu tahrip olan tarihî eser ve kalıntıların bir bölümünü de hazire[1] ve kabristanlar oluşturmaktadır.

Kabristanlar, bulundukları bölgelerde, bir zamanlar orada yaşayan insanlara ait tapu senetleri mesabesindedir. Bunlar aynı zamanda tarihî şahsiyetlerle ilgili olarak önemli bilgileri de muhtevidir. Eğer bugün Selçuklu tarihi ve şahsiyetleri ile ilgili olarak çok az bilgiye sahipsek, bunun bir sebebi; tarihî kabir taşlarını koruyamamaktan kaynaklanmaktadır. Bu sebeple tarihî kabristanların çok iyi korunması gerekir.

70-80 yıl öncesine gelinceye kadar, asırlardır ayakta kalan ve Selçukludan bize intikal eden tarihî eserler yanında, hazirelerin hemen hemen tamamı, kabristanların da büyük bir bölümü yok edilmiş, kabir taşlarından pek azı günümüze intikal edebilmiştir. Tarihî kabir taşlarının çoğu, lâğım kapak taşı olarak kanalizasyonlarda kullanılmıştır. Oysa kabir taşları yukarıda da belirttiğimiz gibi araştırmacılar için son derece önemli ve sağlıklı kaynaklardır.

Aslında **"Konya Hazire ve Kabristanları"** konusu, makale boyutlarını aşan son derece geniş bir konudur.

Geçen yıl, **"Yeni İpek Yolu Konya Özel Sayısı"**nda çıkan aynı başlıklı yazımızın Giriş'inde, bu konuyu üç kısımda inceleyeceğimizi, Birinci Kısımda; kabristan ve hazirelerle ilgili listeleri, İkinci Kısımda; tarihî hazireleri, Üçüncü Kısımda da; Konya'da mevcut ve kaldırılan kabristanlar üzerinde duracağımızı belirtmiştik.

Bu bağlamda geçen yıl, Konya'da kaldırılan ve hâlen mevcut kabristan ve hazirelerin bir listesini vermiş ve kaldırılan hazirelerle ilgili bilgi sunmuş ve bunların kabristanlarla birlikte sayısının yetmişe ulaştığını vurgulamıştık.

Bu yıl da, Konya'da kaldırılan tarihî kabristanlarla mevcut tarihî ve büyük bazı kabristanlarımız üzerinde duracağız.

A. KALDIRILAN TARİHÎ KABRİSTANLAR

1. Beyhekim Kabristanı

Beyhekim Mescidi ve Türbesi çevresi ile bugünkü Kibrit Apartmanı'ndan Sağlık Müdürlüğü'ne kadar uzanan yol üzeri ve Sağlık Müdürlüğü'nün bulunduğu bölge tamamen kabristandır. Selçuk Es, Buradaki kabristanlardan birinin Yeni Kale Kabristanı adıyla da anıldığını ve burada Hamun ve Salih adında iki peygamberin de metfun bulunduğunu zikreder[2].

2. Garipler Kabristanı

İhsaniye Mahallesi'ndedir. Konyalı'nın naklettiğine göre, bu kabristan yol ötesi, bugünkü Hava Hastanesi ve daha ötesinde Konevî manzumesine kadar devam etmektedir. Burası tamamen Selçuklu tipi kabir taşları ile doludur. Konyalı, Yaka'daki bağlarından mektebe gelip giderken Garipler Mezarlığı içerisinden geçtiğini ve burasının çok kıymetli, muhteşem Selçuklu mezar taşları ve sandukaları ile dolu olduğunu zikreder[3].

Bu kabristanın hangi tarihte kaldırıldığını kesin olarak bilemiyoruz. Yalnız Konyalı, okula gidip gelirken bu kabristanı gördüğünü söylediğine göre, kabristan 1910'lu yılların başında mevcuttur. Tahminimize göre kabristan, I. Dünya Savaşı başlamadan kaldırılmıştır. 1917 yılında vefat eden Ayaşlı Şakir'in kabristan üzerine yapılan bir kulübesi vardır.

Tapu kayıtlarından ve kesinleşen mahkeme kararlarından öğrendiğimize göre, Selçuklu İlçesi'nde, bugünkü Devlet Malzeme Ofisi'nin güneyinde, bir tarafında Jandarma Okulu, Hoca Fakih ve Beyşehir Şoseleri, Parsana Irmağı, bir tarafı özel mülklerle çevrili tamamı 9105 metrekare üç parça kabristan, önce boş arsa olarak 1331/1915 yılında hazine adına kaydedilirken, sonradan Vakıflar İdaresi tarafından açılan dava sonunda, 1929 yılında cins tashihi yapılmış, buranın kabristan olduğu belirtilmiş ve Vakıflar İdaresi adına tescil edilmiştir. Daha sonra bu kabristan, Konya Belediyesi'ne, bilâhare de özel şahısların mülkiyetine geçerek üzerine apartmanlar inşa edilmiştir.

3. Şeyh Sadreddin Konevî Kabristanı

Bugünkü Hava Hastahanesi ile Kara Yolları Lojmanları arasında Konevî manzumesi çevresinde geniş bir alanı kaplamaktadır. Burada da Selçuk ve Karamanoğulları ile Osmanlı şehzade ve hanedanın, devrin ünlülerinin kabirleri bulunmaktadır. Bu kabristan kaldırıldıktan sonra kitabeli kabir taşları yol inşaatında kullanılmıştır (Konyalı, 1964, 1154; Bk. Resim 1).

4. Şems Kabristanı

En son kaldırılan kabristanlarımızdan birisidir. Bugünkü Şems Parkı'nın yerinde idi. Bu kabristanın kaldırılışını hâlâ hatırlayanlar vardır. Osmanlı Dönemi Valilerinden Kuyucu Süleyman Paşa gibi bazı Konya valileri dahil, Selçukludan günümüze pek çok meşhur Konyalının kabrinin bulunduğu bu kabristan da korunamadı. (Bk. Resim 2).

Halk arasında, zamanın valisinin ani ölümünün, bu kabristanı kaldırmasından kaynaklandığına inanılır.

1944 yılında kabristan kaldırılırken burada bulanan Hatice Hatun Türbesi gibi türbeler de yıkılıp yok edildi. Şems-i Tebrizî Türbe ve Mescidinin 20-25 metre kadar kuzey doğusunda bulunan Emir İshak Türbesi hâlen ayaktadır. Türbe sonradan restore edilmiştir.

Kabristan tamamen yok edildikten sonra Kabir taşlarının çok az bir bölümü, Sırçalı Medrese ile Mevlânâ Türbesi bahçesinde muhafaza altına alınmıştır (Resim 3).

Müderris Mehmet Zari Efendi, baba-oğul Konya Müftüsü Kadınhanlı Hüseyin Efendi ve Ali Rıza Efendi, Gilisralı Hacı Osman Efendi, Sarı Müsevvit Mehmet Efendi, Büyük Aksekili Mehmet Emin Efendi, Topçuzade İsmail Hakkı Efendi gibi pek çok büyük ilim ve din adamımız da bu kabristanda metfundu. Bunların bazılarının kabirleri, kabristan parka dönüştürülürken, Musalla Kabristanı'na nakledilmişlerdir.

2004 yılı içerisinde parkta yapılan yeni düzenlemeler sırasında yine pek çok insan kemiği ve kafatası ortaya çıkmıştır.

Kaldırılan diğer tarihî kabristanların hepsi hakkında bilgi vermeye yerimiz müsait olmadığından diğerlerinin bir listesini vermekle yetineceğiz:

1. Aksinne Kabristanı, adı ile anılan mahallede.
2. Emirler Kabristanı, Eski Necati Bey İlkokulu yeri ve çevresinde.
3. Gedikler Kabristanı, Eski At ve Ağaç Pazarı yerinde.
4. Hatıp Sultan Kabristanı, Civar Mahallesi Asmalı Cami çevresinde.
5. Karatay Kabristanı, Adliye Sarayı ve kısmen yol üzerinde.
6. Kirmanlı Kabristanı, Şeyh Sadreddin-i Konevî manzumesi batısında.
7. Parmakkapı Kabristanı, Üçler Kabristanı'nın güneyinde.
8. Pisili Sultan Kabristanı, Eski Garaj binasının bulunduğu bölgede.
9. Şahitler Kabristanı, Karaman Caddesi Büyük Otel civarında.
10. Şehitler Kabristanı, Anıt civarı Meram Kaymakamlığı karşısında.
11. Şeyh Hasan Kabristanı, Eski Buğday Pazarı karşısı ve Verem Dispanseri'nin bulunduğu bölgede.
12. Yağlıtaş Kabristanı, Eski Hakimiyeti Milliye Okulu yeri, karşısında Emniyet ve Rahim Ağa Hanlarının bulunduğu yerde.
13. Yıkık Mahalle Kabristanı (İç Karaman) Kabristanı, İnce Minareli Medrese civarı ve yol üzerinde.
14. Yüksek Kabristan, Ticaret ve Anadolu Liselerinin bulunduğu yerde. Buraların kabristan ol-

duğunu bilenlerden hâlâ hayatta olanlar vardır.

15. Gülistân-ı Kânii Kabristanı, Eflâkî'nin de bahsettiği, XIII. yüzyıl sonları ile XIV. yüzyıl başlarının en meşhur kabristanıdır. Bu kabristan da o zamanlar Baha Veled'in Türbesi civarındadır. Bu kabristan, onun sağlığında mevcuttur. Kabristanın yeri ve ne zaman kaldırıldığı bilinmemektedir[4].

Mevlânâ Türbesi'nin doğusunda geniş bir alanın kabristan olduğunu biliyoruz. Nitekim Ahmet Eflâki'nin kabri de bu bölgedeki Kadınhanlı Tobbaşzada Ahmet Efendi'nin evinde bulunmuş ve kabir taşı müzeye kaldırılmıştır.

Saydığımız bu kabristanların hepsi tarihî ve çoğunun ne zaman kaldırıldığı bilinmemektedir.

Selçuk Es, Şahitler Kabristanı ile Ticaret Lisesi karşısında birer ismi bilinmeyen peygamberin metfun bulunduğunu zikreder.

Kabristanlar genellikle sur dışında yer alırken, hazireler ise daha çok şehir içinde, cami, türbe, tekke ve zaviyeler etrafında toplanmıştır[5].

B. MEVCUT KABRİSTANLAR

Büyükşehir Mezarlıklar Müdürlüğü'nden aldığımız listelere göre Konya'da, Meram bölgesinde 36, Selçuklu bölgesinde 7, Karatay bölgesinde 22 olmak üzere toplam, 65 kabristan bulunmaktadır. Bunların bir kısmı yeni kurulmuştur. Sarıyakup, Sedirler (Sadır Sultan), Arslanali gibi bazı kabristanlara da defin yapılmamaktadır.

Mevcut kabristanların listesini geçen yıl *Yeni İpek Yolu Özel Sayısı* 'nda verdiğimiz için tekrara gerek görmüyoruz.

Kabristanların çoğu bakımsızdır. Bir kısmında yol ve çevre düzeni yapılmıştır. Büyük kabristanlarımızın hemen hemen ağaçlandırılması tamamlanmıştır. Yalnız bozuk düzen şehir yapılaşmalarında olduğu gibi kabristanlar da ağaçlandırılırken, ulu ağaç cinsleri seçildiğinden bu tür kabristanlardan genel görüntü almak mümkün olmadığı gibi, içlerindeki tarihî türbeleri de görüntülemek son derece zorlaşmıştır. Mevlânâ Müzesi'nin önü de aynı şekildedir. Ön cephedeki ağaçlar daha da büyümeden kaldırılmalı bunların yerine, bodur süs ağaçları dikilmelidir.

İstanbul, Bursa ve Kayseri gibi bazı şehirlerimizde pek çok kabristan çiçek bahçesi gibidir. Avrupa'daki kabristanları görenler, bunların güzelliklerini anlata anlata bitiremiyorlar. Bu da bir görgü ve medeniyet meselesi demek.

Kabristanların güzelleştirilememesinde halkımızın ilgisizliğinin de büyük payı var. Aslında Kabristanlar kıyamete kadar ikamet edeceğimiz mekanlardır. Oraların da evlerimiz kadar temiz ve güzel olması gerekmez mi? Eskiden kabristanlarda su yoktu. Şimdi bu bahane de kalmadı. Musalla Kabristanı'nda dolaşırken dikkatimi çeken ve rengarenk asma güllerle donatılan küçük bir kabrin görüntüsünü sunmak istiyorum (Bk. Resim 4).

Bu bölümde de yerimizin el verdiği nispette, Konya'daki bazı büyük ve tarihî kabristanlarımız üzerinde durmak istiyorum.

I. Musalla Kabristanı:

Konya'nın Selçuklu İlçesi sınırları içerisinde ve Ankara Caddesi üzerinde yer alır.

Konya'nın, Selçuklu döneminden kalan en eski ve en geniş kabristanıdır. 191.875 metre kare alana sahiptir. Kabristanın sekiz kapısı vardır. Parsana, Nalçacı ve Kalenderhane Kapıları ana girişlerdir. Kalenderhane Kapısı, doğuda Ankara Caddesi üzerindedir.

Son yıllarda ana girişlere görkemli tak kapılar yapıldığı gibi duvarları da andezitle kaplanmış, üzerlerine de demir parmaklıklar konmuştur.

Düzenli yol sistemiyle kabristanın pek çok yerine araba ile ulaşılabilmektedir. Kabristan, biri birine bağlı ana ve ara yollarla adalara bölünüp numaralandırılmıştır. En çok ağaçlandırılan kabristanlarımızın başında gelmektedir.

İ. Hakkı Konyalı, Şeyh Kutsi Efendi'den naklen bu kabristanda bazı peygamberlerin bulunduğunu zikrettiği gibi (Konyalı, 1964, 1161), Selçuk Es de, burada isimleri belli dört peygamberin metfun bulunduğunu belirtir. Peygamberlerin isimleri; İklis, Çağdun (Çukudvan) ve Mihran'dır (Es, 8).

Kabristanın daha çok, Gömeç Hatun Türbesi'nden itibaren Namazgah'a kadar olan doğu tarafı, Selçuklulardan beri kullanılmıştır. Daha sonraları kabristanın güneye, kuzeye ve özellikle batıya doğru genişletildiği anlaşılmaktadır.

İçerisinde, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden kalma türbelerle, bazı önemli bölümleri ihtiva etmektedir (Resim 5).

a. Türbeler

1. Şeyh Şücaeddin Türbesi

Şeyh Şücaeddin Türbesi, Şeyh Halilî Türbesi'nin güneyinde, 129 no.lı adada yer almaktadır.

Türbe kare plân üzerine kırmızımtırak kesme taşlardan yapılmıştır.

Kaynaklarda, şeyhin gerek şahsiyeti ve gerekse vefat tarihi ile ilgili değişik bilgiler verilmektedir. Konyalı, adı geçen türbede yatan zatın II. Sultan İzzettin Keykâvüs'ün kızı Hant Fatma Hatun'un âzatlı kölelerinden, kendi vakıflarına mütevelli tayin ettiği Şücaeddin Uğurlu İbn-i Abdullah olduğunu söylerken, Mehmet Önder Hoca da, bu zatın Rufâî dervişlerinden bir şeyh olduğunu kaydeder. Konyalı'ya göre vefat tarihi 749 H. 1349 M. (1964, 757-758), Önder'e göre de 945 H. 1357 M. yılıdır[6].

19. yüzyıl başlarında türbenin içi, yeşilimsi çinilerle kaplı iken sonradan bu çinilerin tamamı Konyalı'nın tabiriyle aşırılmıştır. Türbe üç pencereden ışık alır. Türbenin ortasında Selçuklu tarzında bir sanduka vardır. Sandukanın üzerinde Farsça iki beyit yazılıdır. Diğer beş mezarın kitabeleri yok olmuştur (Resim 6).

1869 tarihli Konya Salnamesi'nde adı geçen velilerden birisi de Şeyh Şücaeddin'dir. Bu zat da, Hant Fatma Hatun da çok hayır sahibi insanlardır[7].

Şeyh Sadreddin-i Konevî'nin oğlu Saadeddin Çelebi'nin hocası Şeyh Sadaka'nın da türbe ve zaviyesi, bu bölgede Şeyh Şücaeddin'in Türbesi'nin batısında yer alır. 1930'lu yıllarda türbe ve zaviye yıkılarak enkazı satılmıştır (Konyalı, 1964, 755).

Konevî gibi bir büyük ilim ve tasavvuf erbabının, biricik oğlunun terbiye ve tahsilini bu zata tevdi etmesi de, Şeyh Sadaka'nın zamanının büyük âlim, veli ve tasavvuf erbabından birisi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

2. Evhadüddin Kirmanî Türbesi

Gömeç Hatun Türbesi'nden Namazgâh'a doğru giderken yolun sağında, gayr-i muntazam taşlarla yapılmış, sağır ve küçük kubbeli ve tam Selçuklu tipi bir türbe var. İçerisinde kabir taşı ve kitabe mevcut değildir. Konyalı bu türbenin Evhadüddin Kirmanî'ye ait olduğu tahmininde bulunur (Konyalı, 1964, 590-591).

Evhadüddin Kirmanî, büyük mutasavvıf ve Şafii Mezhebi fıkıh âlimlerindendir. İlk tahsilini memleketinde tamamlayan Evhadüddin Kirmanî, uzun yıllar Bağdat'ta ilim tahsilinde bulunur. Evliyadan Rükneddin Süncasi'ye intisap eder ve onun hizmetinde bulunur. Abbasi Halifesi Nasır bin Müstedi'nin hilâfetini tanıyan İslâm ülkelerine, fütüvvet teşkilâtının yeniden canlandırılması için mektuplar yazar. Talebesi olan Ahi Evren'le birlikte 1203 yıllarında Konya'ya gelir ve buraya yerleşir. Kendisi için kurulan dergâhta dersler verir ve pek çok talebe yetiştirir.

Evhadüddin Kirmanî, Hz. Mevlânâ'nın doğduğu yıllarda Konya'ya yerleşmiş, ilmin yayılmasında, fütüvvet ehlinin yetişmesinde büyük hizmeti geçmiştir. Ahi Evren bu zâtın aynı zamanda damadıdır.

Evhadüddin Kirmanî, Sadreddin-i Konevî'nin de hem hocası, hem de mürşididir. On altı yıl, kendisinden ders ve feyz almıştır. Konevî'nin, **"Ben, iki dânânın sütlerini emmişim. Biri Şeyh Muhyiddin-i Arabî, diğeri Hazret-i Şeyh Evhadüddin Kirmanî'dir."** dediği rivayet edilir.

Maalesef, Evhadüddin Kirmanî, Konya'da adı sanı unutulan son derece değerli ilim adamı ve velilerimizden biridir.

Konyalı, Musalla Mezarlığı'ndaki bu zatın türbesinin bir zamanlar oraları mesken tutan ayyaşlar tarafından işgal edildiğinden ve kabir taşı kitabelerinin bir tarafa atıldığından bahseder. Konyalı'nın bu tespiti doğrudur. Cumhuriyet döneminde gaflet ve hıyanet, el birliği ederek pek çok türbe ve kabristanın, dolayısıyla tarihin yok olmasına sebep olmuştur. Musalla Mezarlığındaki türbeler, yakın zamanlarda kapı takılarak ve kilitlenerek sarhoş ve esrarkeşlerden temizlenebilmiştir. Aynı şeyleri, kabristanın bugünkü bekçisinden de dinlemiştim (Bk. Resim 7).

Musalla Mezarlığı'nın bilhassa kuzey doğusu, Selçuklu döneminde tamamen bağlık-bahçelik, mamur bir yer, Kadı Sıraceddin Urmevî'nin bağı da bu bölgede bulunmaktadır (Uz, 2004, 36-37).

Kadı Sıraceddin Urmevi'nin mezar taşı, Mevlânâ Dergâhı şeyhlerinden birisi tarafından götürülmüş ve yazıları sildirilerek konağında havuzunun başına süs olarak konmuştur. (A. Erdoğan, Konya Dergisi, 1936 S.4, S. 221-225.)

3. Şeyh Halilî Maraşî Türbesi

Musalla Kabristanı'nda Namazgah'a en yakın türbe, Şeyh Halilî Maraşî Türbesi'dir (Resim 8).

Şeyh Halilî, III. Murat zamanında 998 H. 1589 M. yılı, 9 Muharrem'de vefat etmiş, türbe ise 1597 M. yılında yapılmıştır. Konyalı, türbenin Osmanlı devrinin çok başarılı eserlerinden birisi olduğunu belirtir (Konyalı, 1964, 748).

Kapısı üzerinde iki satırlık bir kitabe vardır.

Bayram yerine çok yakın bir yerde de Hz. Mevlânâ'nın cenaze namazını kıldırdığı rivayet edilen Kadı Sıraceddin Urmevî'nin türbesi de bulunurken, Meydan'ın Hüseyin Paşa tarafından yeniden tanzimi sırasında yıkılmıştır (Konyalı, 1964, 600-605).

Yukarıda da belirttiğimiz şekilde, düzensiz ağaçlandırma yüzünden türbeden tam bir görüntü almamız mümkün olmadı. Konyalı'dan aldığımız eski görüntüsü son derece net (Bk. Resim 9).

4. Gömeç Hatun Türbesi

Kız Kulesi de denilen Gömeç Hatun Türbesi, kabristanın güney doğusunda 114 no.lı adada, Parsana girişinin sağdaki ilk yol üzerindedir.

Türbe, bir kale duvarını andırır. Alt tarafı kısmen sekiz ve kısmen de dokuz sıra muntazam kesilmiş, iri kırmızımtırak taş, üstü tuğla ile yapılmıştır. Yüksekliği 12.25, eni 9.95, derinliği ise 9.35 metredir. Türbenin kuzeye bakan cephesi bir kalenin tak kapısı şeklindedir. Çini süslemelerinin çoğu tahrip olmuştur. Türbenin altı pek çok Selçuklu türbesinde olduğu gibi cenaze ve mumyalıklıdır. Türbe sonradan onarılmıştır (Bk. Resim 10).

Türbeyi incelerken birisi türbenin hemen doğu yanında, diğeri ise kuzey batısında olmak üzere iki Selçuklu kabir taşı gördük. Bunların buraya nereden getirildiğini bilemiyoruz (Bk. Resim 11).

Konya'da pek çok hayır müessesesi vücuda getiren Gömeç Hatun'un ne zaman vefat ettiği bilinmemekle beraber, Konyalı onun IV. Rukneddin Kılınçarslan'ın eşi, III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi olduğunu zikreder.

Musalla Kabristanı'nda bilinen mevcut ve yıkılan türbeler bunlardır. Ayrıca Konyalı, Konya Tarihi'nde hem türbe, hem de Gömeç Hatun ile ilgili geniş bilgi verir (Konyalı, 1954, 53).

Kabristanın içerisinde Namazgâh, Cennet Çukuru, Şehitlik gibi bazı önemli bölümler yanında, doğu tarafında da küçük bir Hıristiyan kabristanı vardır.

Şimdi de bunlar üzerinde kısaca duralım.

b. Diğer Bölümler

1. Namazgâh

Buraya Bayram Yeri, Sultan Meydanı da denir. Kabristanın en önemli, en kadim ve tarihî bölümlerinden biridir. Burası, toplu bayram namazlarının kılındığı, halkın biri biriyle bayramlaştığı, askerlerin sefere uğurlandığı, önemli devlet misafirlerinin karşılandığı ve yakın zamana kadar kuraklık yıllarında zaman zaman yağmur dualarının yapıldığı geniş bir alandır.

Konya'da hayatın toplandığı iki önemli yer, çarşı ve meydandır. Çarşı, insanların gündelik ihtiyaçlarını karşıladıkları, buna karşılık meydan ise sosyal hayatın değişik biçimlerinin görüldüğü yerdir. Meydan aynı zamanda, atla yakın ilişkisi olan Türk hayatı için gerekli bir seyran yeridir (Baykara, 1998, 53).

Meydanın, güney tarafında taştan yapılmış bir mihrabı vardır. İki tarafından sekiz taş basamakla üstüne ulaşılır. Mihrabın sağındaki basamaklar minber olarak kullanılmış olabilir (Bk. Resim 12).

Konyalı'ya göre, eskiden Namazgâh'ın dört tarafı duvarlarla çevrilidir. Ve Namazgâh'ın sağ tarafındaki kapısı üzerinde, beyaz mermerden üstünde de bozuk sülüsle yazılmış iki satırlık, 948 H. 1541 M. tarihli bir kitabe vardır. Selçuklu'dan intikal eden Sultan Meydanı, Kanunî döneminde Bayram Yeri'ne çevrilmiştir (Konyalı, 1964, 572).

Şimdi bu kitabe mevcut değildir. Mihrabın yan duvarında H. 1349 tarihini gösteren bir tamir kitabesi yer almaktadır.

Mihrabın 25-30 metre kuzeyinde iki tarafından birkaç basamakla üstüne ulaşılan bir musalla taşı bulunmaktadır. Bunun gerçekten bir musalla taşı mı, yoksa, hitabet için üzerine çıkılan bir kürsü

mü veyahut bir binit taşı mı olduğu hususunda müteredditdim. Belki her üçü için de kullanılıyordu. Bizde, önünde sağlı sollu basamak bulunan bir musalla taşı örneği hiç mevcut değildir.

2. Cennet Çukuru

Kabristanın en eski yerinin 141 no.lı adada yer alan ve Cennet Çukuru olarak adlandırılan yerdir. Buranın kenarında bir de kuyu vardır. Uzun yıllar Konyalıların, bu kuyudan aldıkları su ile zemzem aşıladıkları rivayet edilir (Bk. Resim 13).

Hanefi Aytekin, İç Anadolu Türklüğü'nün ilk toplu mezar şehitliğinin burası olduğunu söyler. O zamanlar burası bataklık bir bölgedir.

Alparslan'ın Anadolu'nun fethi öncesinde buralara gönderdiği öncü birliklerin, Bizanslılar tarafından şehit edilerek atıldıkları yer burasıdır (Konyalı, 1964, 368).

Halk arasında yaygın olan bu rivayetin ne derece doğru olduğunu bilemiyoruz.

Burada bulunan kabir taşları gerçekten dikkat çekicidir. (Bk. Resim 14).

3. Konya Garnizon Şehitliği

Musalla Kabristanı'nda bir de şehitlik bölümü yer almaktadır. Şehitlik, kabristanın kuzey doğusunda ve Ankara yolu üzerindedir. Cadde üzerinde ayrı giriş kapısı vardır. Dört tarafı duvarla çevrilidir. Düzeni ve bakımlığıyla dikkat çekmektedir.

Şehitlik, 10 Ocak 1955 yılında tesis edilmiştir. Burada değişik zamanlarda, Konya il merkezi ve çevresinde şehit olan vatan evlatlarının mezarları bulunmaktadır.

4. Hıristiyan Mezarlığı

Kabristanın, Nalçacı tarafında, etrafı duvarla çevrili küçük bir de Hıristiyan mezarlığı bulunmaktadır. Bu bölüm, bakımsız bir vaziyette olup, kabir taşları yerlerde yatmaktadır.

Buradaki kabir taşlarından birisi de, Konyalıların çok iyi tanıdığı Şair Panos Özararat'a aittir. Panos, Konya'da üzerinde durulması gereken renkli şahsiyetlerden biridir (Bk. Resim 15).

Musalla kabristanı'nda devlet adamı, vali, müftü, müderris gibi pek çok meşhur Konyalının kabrine rastlamak mümkündür.

İşte bunlardan bazılarının kabir taşları:

Şer'iye Vekillerimizden M. Vehbi Çelik'in kabri ve kabir taşı kitabesi (Bk. Resim 16).

Gilisralı Hacı Osman Efendi'nin Osmanlıca kabir taşı kitabesi şöyledir:

"Hu

El-merhum ve'l-mağfuru leh

Konya ulema-i kiramından

Ve fuzala-yı benamdan

Gilisravî el-hac

Osman Efendi Hocanın

Ruhu için Fatiha 1313"

Yanındaki taş da eşine aittir (Bk. Resim 17).

Büyük Aksekili M. Emin Efendi'nin kabri (Resim 18).

Müsevvit Kürt Hacı Halil Efendi'nin Osmanlıca kabir taşı kitabeleri de şöyledir:

"Hu

El-Merhum vel-mağfuru leh

Harputîyyü'l- asıl olup

Konya'da müsevvid-i sabık

Kürt el-hac Halil Efendi

Ruhuna Fatiha 1329 1 Rebîulevvel" (Bk. Resim 19).

II. ÜÇLER KABRİSTANI

Konya'nın ikinci büyük kabristanıdır. Karatay İlçesi'nde Adana ve Topraklık Caddeleri arasında yer alır. 147. 500 m² gibi geniş bir alanı kaplar. Adını, ana girişte yer alan Üçlerin mezarından alır (Bk. Resim 20).

Eskiden kabristan, Mevlânâ Dergâhı'nın Hamuşân Kapısına kadar yaklaşıp, Aşık Şem'î'nin kabrine kadar uzanmaktadır. Kuzeyinde geniş bir alan, yol genişletilirken, yeni caddeye katılmıştır. Sultan Selim Camii ile Âşık Şem'î'nin kabri arasında kalan küçük kabristan da sonradan kaldırılmıştır.

Mezarlığın, küçüklü büyüklü on bir girişi vardır. Ana girişler, kuzey ve güney doğudadır. Tak kapısı Mevlânâ Müzesi karşısındadır. Yeniden yapılan

bekçi kulübesi de bu kapı girişindedir. Moloz taşlarla örülen duvarlarının bir bölümü andezitle kaplanmıştır (Bk. Resim 21).

Kabristanın yol, ağaçlandırma ve çeşme donanımı ve parselasyon işi tamamlanmıştır.

Rivayete göre, kabristanın kuzey girişinde kabirleri bulunan Üçler, Mehmet, Mahmut ve Ahmet adında üç gençtir. Üçlerle ilgili pek çok rivayet nakledilir. Maalesef onlarla ve kabristanın adıyla ilgili elimizde sağlıklı bir belge mevcut değildir.

Kabristanın, bilhassa kuzey bölümünde yola katılan kısımda, yol inşaatı sırasında Selçuklu dönemi kabir taşlarına rastlanmış olması, Üçler'in tarihinin Selçuklu dönemine kadar uzandığı intibaını vermektedir. Kabristan bu ismini, Kanunî döneminde almıştır. Acaba, Baha Veled Türbesi civarında ve yukarıda adı geçen Guristân-ı Kânii, Üçler Kabristanı mıdır? Yoksa bu kabristan Türbe'nin doğusunda bugünkü Karatay Belediyesi'nin yaptırmış olduğu Konya Evlerinin bulunduğu bölgenin tamamında mıdır? Bilemiyoruz. Bu çevrede geniş bir kabristanın bulunduğu muhakkaktır[8].

Ayrıca bir süre önce Semahâne zemini elden geçirilirken kuzey tarafında, taşları alt taraflarından kırılmış kabirler çıkmıştır. Müze Müdürü Erdoğan Bey de, Mevlânâ Külliyesi'nin doğusunda geniş bir bölgenin kabristan olduğu kanaatindedir.

Üçler'in güneyindeki yol ötesi yer de, eskiden kabristandır. O zamanlar iki kabristan arasında ince bir yol vardır. Kabristan, Osmanlı döneminden sonra, güneye ve batıya doğru genişlemiştir. Bu bölümdeki kabirlerin tarihi 150-200 seneyi geçmemektedir.

Dergâh'ın Hamuşân Kapısı karşısındaki ana girişin sağında Sivaslı Ali Kemalî Efendi'nin, biraz ilerisinde de, Refi Cevat Ulunay'ın kabri bulunmaktadır (Bk. Resim 22).

Ali Kemalî Efendi'nin kabir taşı kitabesi şöyledir:

"Zair!

Bu mezarda, cehlin tasallutu ve taassubun kini meknuz isyanda darben şehit edilen Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Konya Cemiyet-i Merkeziyesi Reisi ulemadan Ali Kemâlî Efendi Hazretleri metfundur. Düşmanlarını affeden bu ruhun aff-ı İlâhi'ye mazhariyeti için dua et." (Bk. Resim 23).

Girişin sol tarafında ise, genellikle Sıtkı Dede, Karamanlı Ruhi Dede ve Mehmet Dede gibi birçok Mevlevî büyüğünün kabirleri yer almaktadır.

Sıtkı Dede'nin kabir taşı kitabesi, Fahri (Kulu) Efendi tarafından yazılmıştır. Onun da kabir taşı kitabesi şöyledir:

"El-Hayyü'l Bakî

Ölmez diridir ölmezden evvel ölenler

İşte biridir sırca bilir anı bilenler

Bilmezsen eğer öğrenegel merd-i hakikat

Dergâh-ı Hünkâri'de yetişmiş mürşid-i tarikat

Tahsil-i maârifle ömrünü kısmen sürmüş

Ta'lim-i edeple yaşayıp yüz ona girmiş

Hitabetle imamet gibi dinî menasıp

Mesnevî-hanlıkla meşhur sâhib-i menâkıb

Filibeli Mevlevî Hüseyin Sıdkı Dede

Vuslatyâb-ı Cemal olmuş 1352 Hicrî'de

Ruhuna Fatiha" (Bk. Resim 24).

Bunlardan başka, uzun yıllar Konya'da müftülük yapan Hacı Ali Efendi ile Abdullah Ulubay Hocalar, Hacı Veyis Efendi, Hacı Veyiszâde Mustafa Efendi, Uzluk Ailesi, Rasih İ. Koyunoğlu, Abdülmecid (Ünlükul) Efendi, H. Haydar Efendi, Hacı Hâki Efendi, Müftü Mehmet Ulucan, M. Muhlis Koner, Selçuk Es, Ağazade Osman Efendi, Çimili Hocalar (M. Feyzi ve Hakkı Özçimi) gibi pek çok tanınmış Konyalı bu kabristanda metfundur.

Hacıveyiszâde Mustafa Efendi'nin, yeğeni, Ali Ulvi Kurucu tarafından kaleme alınan ve küçük kardeşi Hattat Ahmet Ziya Kurucu'nun ta'lik hatla yazdığı mezar taşı kitabeleri şöyledir:

"Derûni bir visal aşkiyle gel, zâir bu dergâha

Büyük arif, bu yerden nur olup yükseldi Allah'a.

O lâhûti güneş artık, ufuklardan gurûb etti.

Vefasız masivâlardan, nihayet el çekip gitti!

Garip, öksüz kalan iklim, değildir sâde bir

KONYA

Bu eşsiz matemin hüznü ile yanmış bütün dünya.

İbadethaneler, mihrâb ve minberler yetim oldu.

İlâhî neş'eler, kudsî emeller büsbütün soldu.

Kan ağlar hep bükük boynuyla rengârenk açan

güller,

Ne muhrik besteler inşâd eder kabrinde bülbüller.

Ölümsüz yâdı bakıydır, yaşar her an gönüllerde.

Mübarek tatlı siması, gülümser sanki her yerde...

Gönüller fetheden, ULVÎ, mücâhid burda

medfundur,

İlâhî bin tecellinin, temâşâsiyle memnundur.

Likaullâhe ermiş, lütfü Rabbani: (Veyis Zade)

Bütün envâra mûstağrak: kesafetlerden âzade! (Bk. Resim 25).

Son devrin büyük âlimlerinden Konya Müftüsü Abdullah Ulubay Hocanın kabri de kabristanın doğu tarafındadır (Bk. Resim 26).

Konya'nın tanınmış ailelerinden birisi de Mecidiye Ailesidir. Ailenin iki ileri geleni Mecidiyelerden Mehmet Efendi ile oğlu Tahir Paşa'dır.

Mehmet Efendi'nin Osmanlıca kabir taşı kitabesi:

"Hu

Konya'nın kudema-yı eşraf

Ve hanedanından olup

Mecidiye nam-ı aliyesiyle yad

Ve ma'ruf olan el-merhum Hacı

Mehmet Efendi'nin ruhu içün Fatiha 1303" (Bk. Resim 27).

Mehmet Efendi'nin oğlu Tahir Paşa'nın kabir taşı kitabesi şöyledir:

"Ya hu

Ya hu el-Hallaku'l bâkî

Konya Eşrafından Mecidiye

Hacı Mehmet Efendi

Zade Tahir Paşa'nın

Ruhuna el-Fatiha

Sene 1310 12 Receb (Bk. Resim 28).

III. HACI FETTAH KABRİSTANI

Konya'nın Meram İlçesi'nde üçüncü büyük tarihî kabristanımız Hacı Fettah Kabristanı'dır.

Doğusunda Baruthane Caddesi, güneyinde Şeyh Galip Sokağı, Kuzeyinde Abdullah Çavuş Sokağı, batısında özel konutlarla çevrilidir. Kuzey doğu köşesinde Hacı Fettah Camii, güney batısında ise Külahçı Camii yer alır. 25 bin metrekare bir alanı kaplar. Kabristanın doğuda, güneyde, kuzeyde ikişer, batıda bir olmak üzere toplam yedi girişi vardır. Bekçi kulübesi doğuda Baruthane Caddesi üzerinde ve güney köşeye doğrudur (Bk. Resim 29-30).

Kabristanın çevre duvarı moloz taşlarla örülmüştür. Son yıllarda kısmen ağaçlandırılmış ve biri biriyle bağlantılı yol düzeni tamamlanmıştır.

Kabristana adını veren Abdülfettah Çavuş'la oğlu Abdullah Çavuş'un mezarları Hacı Fettah Camii'nin hemen doğusunda ve çevre duvarı penceresinin önündedir.

Hacı Fettah Camii'nin yerinde, Adülfettah Çavuş'un yaptırdığı camiden önce bir caminin oluşu ve Abdülfettah ve Abdullah Çavuş'un idamlarından sonra buraya defnedilmeleri, kabristanın 17. yüzyıl sonlarına doğru da mevcut olduğunu göstermektedir. Fakat bu tarihleri doğrulayacak kabir taşlarına rastlamak mümkün olmadı.

Mustafa Ataman Bey, Konya Postası'nda neşredilen bir yazısında, Abdülfettah Çavuş ile Abdullah Çavuş'un baba oğul değil de, iki kardeş olduklarını belirtir. Merhumun sağlığında bu konu ile ilgili yaptığımız sohbette bu kanaate, vakıf kayıtlarında yaptığı bir araştırma sonunda vardığını söylemişti. Bu iddia bana daha mantıklı geliyor. Bu husus gerçekten üzerinde durulması ve araştırılması gereken bir konu.

Yeniçeri serpuşlu kabir taşı kitabelerinden iki çavuşun, 1131 H. 1719 M. yılında idam edildikleri anlaşılmaktadır. Abdülfettah Çavuş'un kabir taşındaki kitabenin üst tarafında:

"Ölüm bir şerbettir, herkes onu içer

Ölüm bir attır, herkes ona biner.

Kabir bir seyabândır, herkes orada oturur"

Anlamına gelen Arapça bir metin yer alır (Bk. Resim 31).

Oğul veya kardeş Abdullah Çavuş'un kabir taşında da şunlar yazılıdır: (Bk. Resim 32)

"Eğer dünya bize bâkî kalaydı

Felekten intikam almak kolaydı

Günü gün kaydını muhkem göreydi

Ecel eman verir olaydı

Sahibü'l merhum ve l-maktul

El-hac Abdullah Çavuş Ruhu için fatiha. Sene 1131"

Kabri taşları her geçen gün tahrip olmakta ve yazıları okunamaz hâle gelmektedir.

Kabristanın kuzey köşesinde yer alan cami de Abdülfettah Çavuş'un adını taşır. Caminin ilk banii Bali Beşe adında bir zattır. Abdülfettah Çavuş hem bu cami, hem de medrese yaptırmış onlar için vakıflar tesis etmiştir (Konyalı, 1964, 368).

Cami geçen asır ortalarında yıkılmış ve daha genişletilerek yeniden yapılmıştır.

Üç satırlık cami kitabesi şöyledir:

1. ***"El-Merhum el-Hac Abdülfettah Çavuş***
2. ***Ve'l-mağfûr el-Hac Abdullah Çavuş***
3. ***Fi sene 1330 (1718) ruhu için el-Fatiha."***

1712 tarihli bir vakfiye, caminin daha önce yapılmış olabileceği ihtimalini ortaya koymaktadır (Önder, 1971, 247).

İncelediğimizde kabristanda, pek çok meşhur Konyalının metfun bulunduğunu görüyoruz.

Hacı Fettah Kabristanı denilince ilk akla gelen, Şeyh Muhammet Bahaüddin Hazretleri'nin türbeleridir (Bk. Resim 33).

Konya Âlimleri ve Velileri isimli eserimizde geniş bilgi verdiğimiz şekilde, Muhammed Bahaüddin Efendi, Seydişehir'in Çavuş Nahiyesi'nde metfun büyük âlim ve velilerimizden Memiş (Muhammed Kudsi) Efendi'nin büyük oğludur. 1247 H. 1831 M. yılında Bozkır'ın Karacahisar Köyü'nde doğdu. Babasının rahle-i tedrisinde yetişti. 1867 yılında Konya'ya yerleşti ve babasının halifesi olarak Tarikat-ı Nakşibendiye-i Halidiye kolunu yaydı ve irşatlarda bulundu.

Ödemişli Hasan Kutsi Efendi'nin kızı Ayşe Hanım'la evlenen M. Bahaüddin Efendi'nin Zeynelâbidin, Ahmet Ziya, Rifat ve genç yaşlarında vefat eden Nuri adında dört erkek çocuğu oldu.

Alâaddin Caddesi civarında şimdiki Öz İşhanı'nın bulunduğu yerdeki Ebubekir Sami Paşa Medresesi'nde uzun yıllar müderrislik yapmış ve pek çok talebe yetiştirmiştir.

Çocukları Zeynelâbidin, Ahmet Ziya ve Rifat Efendiler, babalarının din ilimleri ile fen ilimlerinin birlikte okutulması hususundaki tavsiyelerine uyarak Islah-ı Medâris'i kurmuşlardır.

1906 yılında vefat eden M. Bahaüddin Efendi, Hacıfettah Kabristanı'ndaki türbesine defnedilir. Yanında eşi ile Delibaş İsyanında idam edilen ikinci oğlu Rifat Efendi ve diğer yakınları metfundur (Uz, 2004, 306-319).

Türbenin yakın çevresinde küçük kardeşi ve Ziya Efendi'nin hocası Hasan Kutsi Efendi, yine Konya'mızın büyük âlimlerinden Hasan Kutsi Efendi'nin damadı Bozkırlı Abdullah Tanrıkulu ve Fahri (Kulu) Efendiler metfundur.

Şeyh Muhammed Bahaüddin Efendi'nin üç kabir taşı kitabesi bulunmaktadır.

1. Baş ucu taşının birinci yüzü:

"Hüve'l Bâkî

Sâkin-i kabr kutbu'l ârifin

Kıdvetü'l-Vasılîn umdet-ı ehl-i

Es sahve ve't temkîn Şeyh Muhammed

Bahaüddin kuddise sırrıhu Hazretleri Bozkırlı Memiş Efendi nâmıyla meşhur âfak

Şeyh Muhammed Kudsi kuddise sırrıhu Hazretlerinin

Büyük mahdumu ve halife-i mutlakası

Ve Şeyh Hasan Kudsi Hazretlerinin Damad-ı âlileridir" (Bk. Resim 34).

2. Baş ucu taşının ikinci yüzü:

Bozkır Kazası'nın Karacahisar

Karyesinde 1247 tarihinde tevellüd

Buyurup peder-i âli güherleriyle Hâce

Karyesine hicret ve anda pederi

Kutb-u müşârün-ileyhden ulum tahsil

Ve tekmil-i mürettib- i sulûk iderek ulûm-i

Akliyye ve nakliyyede felekcâh

Ve terbiye-i mürîdanda âyetün min âyetillah

olmuştur" (Bk.Resim 35).

3. Ayak taşı yazıları:

"Ve 1279 senede

Konya'ya hicretle tarikat-ı

Aliyye-i Nakşibendiye-i Halidiyye

Üzre irşâd-ı sâlikîn

Ve neşr-i envâr-ı ulûmu din ile

Meşgul olup fi 22 Cemaziyelûlâ

Sene 1324 Fi 2 Temmuz Pazar gicesi

Saat bir de irtihâl buyurmuştur

Mettenallahü Teâlâ bi-enfâseti'l kudsiyyeti

2 Temmuz senet-i hicriyye-i şemsiyye 1284" (Bk.Resim 36).

Muhammed Rifat Efendi, Şeyh Bahaüddin Efendi'nin ikinci oğludur. Tahsilini babasından, Ebubekir Sami Paşa Medresesi'nde tamamlayan Rifat Efendi, aklî ve naklî ilimlere vâkıf bir müderris olarak ün yapmıştır. Kardeşleri ile birlikte Islâh-ı Medâris'i kurmuş ve orada din ilimleri yanında fen ilimleri de okutmuş ve adı geçen medresenin müdürlüğünü yapmıştır. 1920 yılında Delibaş İsyanında idam edilmiştir. Kabri babasının kuzey batı köşesindedir (Bk. Resim 37).

Kabir taşı kitabesi şöyledir:

"Hu

Hüve'l-Bâkî

Gavsü'l a'zam Şeyh Memiş Efendi

Torunu ve Şeyh Muhammed Bahaüddin

Efendi Hazretlerinin ikinci oğlu

Rifat Efendi ruhuna Fatiha 1920"

Türbenin güneyinde ve yol ötesinde Şeyh Muhammed Bahaüddin Efendi'nin halifelerinden Fahri (Kulu) Efendi'nin kabri vardır.

Fahri Efendi 1297 H. 1880 yılında o zamanlar Hadim'e bağlı Taşkent Kasabası'nda (şimdi ilçe) dünyaya gelmiştir. Konya'da sevilip sayılan din adamlarımızdandır.

26 Temmuz 1950 tarihinde vefat etmiş ve şeyhinin güneyindeki adaya defnedilmiştir.

Kabir taşı kitabesi şöyledir:

"Geldim iline müflis ve muzdarrım İlâhî

Bir sadakaya nur-u cemâlinden İlâhî

Zenbil-i niyazım boş, dolduruver lütfen İlâhî

İhsanına enbarına medyunum İlâhî

Taşkentli Muhammed oğlu Fahreddin Kulu 26 Temmuz 1950" (Bk. Resim 39).

Ayak taşında:

"Ey Feridun-u zaman sen ihya ettin Konya'yı

Feyzin ile feyziyâb ettin Konya'yı

Ağlasın feryad edip durmasın ehl-i zaman

Böyle bir üstad-ı külden mahrum oldu ah vatan

Söyle Hilmi tarihini yazsın erbab-ı dilân

Bin üç yüz altmış altıda vefat etti Fahr-i Cinan

Taşkentli Muhammed oğlu Fahreddin Kulu

26 Temmuz sene 1950"

Yine bu civarda Büyük Çimili Hoca namıyla maruf Şeyhü'l-Kurra Ahmet Efendi'nin kabrine rastlıyoruz (Bk. Resim 40).

Osmanlıca kabir taşı kitabesi şöyle:

"Hu

El-merhum ve'l-magfur-ı leh

Şeyhü'l kurra ve ulema-i

Kiramdan Çimevî el-Hac

Ahmet Efendi'nin ruh-ı

Pür fütuhuna el-Fatiha

1326 3 Cemaziyelâhir"

Hacı Fettah Camii'nin doğu tarafında ve bitişiğinde, kayın pederim Ahmet Hamdi Bey'in dedesi Taşkapu Medresesi Müderrisi Nuzumlalı Ahmet Hamdi Efendi ile babası yine Taşkapu Medresesi Müderrisi Mehmet Feyzi Efendi'nin (1855-1916) kabirleri var. Mehmet Feyzi Efendi'nin Sille taşından mamul kabir taşı yılların tahribine dayanamayıp yazıları silinmiş, okunmaz hale gelmiş. Ahmet Hamdi Efendi'nin beyaz mermerden mamul kabir taşı kitabesi ise şöyle:

"Hu

El-Hallaku'l Bakî

El-merhum ve'l mağfûr

Müderrisînden

Nuzumlavî el-hac

Ahmet Hamdi Efendi

Ruhuçün Fatiha 1319" (Bk. Resim 41).

IV. ANASULTAN KABRİSTANI

Konya'nın Meram İlçesi'nde Kırbağı yolu ile Kuyruk Sokak arasında yer alan Anasultan Kabristanı, eskiden Dört Okka denilen ve şimdi Yorgancı Mahallesine bağlanan semttedir. 15 bin metrekare büyüklüğündedir. Eskiden beri bilinen, orta büyüklükte meşhur kabristanlarımızdan birisidir.

Burası Selçuklu döneminden itibaren eski bir yerleşim bölgesidir. Kabristanın daha güneyinde Lâlebahçe Caddesi ile Pirhasan Caddesi'nin kesiştiği köşede karşılıklı iki küçük kabristan daha yer almaktadır. Bunlardan birisi Çalıklı (Lâlebahçe) Kabristanı diğeri ise Pirhasan Kabristanı'dır.

Semtin yaşlılarından aldığımız bilgiye göre, Anasultan'ın kabri, mezarlığın güney tarafında, Çayırlık denilen yerde imiş. Eskiden kabrin etrafı küçük taşlarla çevrili imiş. Araştırmamız sırasında böyle bir kabir bulamayınca, aradığımız kabri, orada ağaçları sulamakta olan bir gençten sorduk.

Aldığımız cevap oldukça şaşırtıcı idi. Genç, o bölgede kabir taşı üzerinde, *"Türkân Taner / 13 Eylül 1935 / General Cemil Taner kızı"* yazılı (Resim 42), Sille taşından mamul yüksekçe kabrin hemen güneyinde, genişçe bir çukuru gösterdi ve ekledi, "Anasultan'ın kabri burası. Kabir daha önce define arayıcıları tarafından bir kere açılmıştı. İki ay kadar önce tekrar açmışlar." dedi (Bk. Resim 43).

Durum gerçekten üzüntü verici. Böyle saygısız ve zavallı insanlar, Müslüman kabirlerinde define olmayacağını da bilmiyorlar.

İlgili belediye, bu çukuru hemen kapatıp üzerine bir taş dikmelidir. O bölgeye giden belediye otobüsleri üzerinde de "Anasultan" ibaresi yazılı. Her gün bölgeye onlarca sefer yapılıyor. Bu durum halkın dikkatini çekebilir ve Anasultan'ın kabrini ziyaret etmek isteyenler çıkabilir. Utanç verici bu hâlden bir an evvel kurtulmalıyız.

Anasultan, bahsettiğimiz veliler listesinde yer alan bir hanım. Maalesef kabristana adını veren bu hanımın kimliği hakkında bilgi edinemedik.

Kuzey-güney istikametinde yer alan kabristanın kuzey-doğu köşesinde de Anasultan Sarnıcı yer alıyor. Sarnıç, XIII. yüzyıldan kalma tarihî bir sarnıç.

Tahminimize göre kabristanın da aynı dönemlere kadar gitmesi gerekir. Bilhassa kabristanın kuzeyinde Anasultan Sarnıcına doğru olan bölgede büyük boyutlu, kitabesiz kabir taşları dikkat çekiyor. Bunlar eski dönemlerden kalmış olabilir. Bu tip kabir taşlarına bütün kabristanlarda rastlamak mümkündür (Resim 44).

Kabristanın etrafı moloz taşlarla yapılan bir duvarla çevrili olup yeni ağaçlandırılmaya başlanmış. Ağaçlar tek çeşmeden sulanmaktadır. Kabristanın doğuda ve kuzeyde iki kapısı var. Halen defin yapılmaktadır. Kabristanın bekçi kulübesi yoktur (Resim 45).

Yaklaşık iki asırlık Sille taşından mamul eski kabir taşlarında yer yer dökülmeler başlamış. Kabristanda eskilere giden kabir taşlarına rastlamak mümkün olmadı.

Osmanlı döneminden kalma bir kabir taşı ve kitabesi için bk. Resim 46.

"Sene 1294

El-merhum Kösenin

İbiş Oğlu

İsmail Ruhuna

Fatiha"

V. SARIYAKUP KABRİSTANI

Konya'nın Karatay İlçesi, Sarıyakup Mahallesi'nde yer almakta ve 1976 metrekarelik bir alanı kaplamaktadır.

Kabristan önceleri daha genişken genişletilen yollarla küçülmüştür. Han Sokak üzerinde Sarıyakup Camii yer alır. Kabristanın girişi ile cami girişi aynı yerden yapılmaktadır (Resim 47).

Çevre duvarı moloz taşlarla örülmüştür. Halen kabristana defin yapılmamaktadır (Resim 48).

Caminin yapım tarihi H. 1283 M. 1866'dır. Selçuk Es, burada da ismi bilinmeyen üç peygamberin metfun olduğunu söyler (Es, 8). Kabristanda Selçuklu dönemi kabir taşlarına rastlanmamakla beraber kabristan tarihinin Selçuklu dönemine kadar gittiği söylenebilir.

Sarıyakup Camii'ni kuzey doğu köşesinde ortasından kırılmış, iki ucuna beton şahideler dikilmiş 1015 tarihini taşıyan, aslında Selçuklu tipi bir kabir taşı dikkatimi çekti. Yazıları tam olarak okunmamakla beraber taş, Aksekili Mehmet Çavuş adında bir zata aittir (Resim 49).

Bu taş, 1990'lı yılların başında kabristanda araştırma yaparken yoktu. Cami görevlisinin de belirttiği şekilde bu taş, sonradan toprak altından çıkarılmış. Bu da bize gösteriyor ki, Selçuklu tipi kabir taşlarının yatay olmaları sebebiyle zamanla bunların çoğu toprak altında kalmış. Bu yüzden

günümüze çok az Selçuklu tipi kabir taşı intikal edebilmiştir.

Camiye ve kabristana ismini veren Sarıyakup, Çelebi Sultan Mehmet devrinin ünlü ilim adamlarındandır. Konya'da doğan Sarıyakup, Konya'da başladığı tahsilini İran ve Arap ülkelerinde tamamlayarak Konya'ya yerleşir. Uzun süre Karaman ve Konya medreselerinde müderrislik yapar. Bir ara arkadaşı Karayakup'la birlikte Bursa'da Molla Fenari'den istifade eder. Şakaik-i Numaniye'de muhakkik, müdekkik ve kerimü'l ahlâk, âlim bir zat olarak tanıtılır ve bazı eserlerinden bahsedilir[8].

Sarıyakup'un vefat tarihi H. 833, M. 1429'dur (Bk. Resim 50).

Sarıyakup Kabristanı'nda araştırma yaparken sarıklı bir taş dikkatimi çekti. Osmanlıca kitabesi okununca, kabir taşının Saraçzâde Medresesi Müderrisi ve Şeyh Muhammed Bahaüddin Hazretlerinin halifelerinden Şeyh Ahmet Efendi'ye ait olduğu anlaşıldı (Bk. Resim 51).

Kabir taşı kitabesi şöyle:

"Hu

El-merhum Saraçzâde Dairesi Müderrisi

Şeyh Ahmet Nakşibendî

El-Konevî el-Halidî Ruhu içün

Lillahil-Fatiha 1286"

Konya Âlimleri ve Velileri isimli eserimizde hayatı hakkında geniş bilgi verdiğimiz Şeyh Ahmet Efendi, aynı zamanda iyi bir hattattır (Uz, 2004, 374).

Kabristanda dikkatimizi çeken diğer bir kabir taşı da Hüseyin Ağa'nın Osmanlıca kabir taşıdır (Bk. Resim 52).

Kitabe şöyledir:

"Hu

Hey medet bulmadı

Emrazımın bir çaresi

Gelse Lokman neylesün

Dolmuş ecel peymânesi

El-merhum ve l -magfûr

Konya eşraf-ı hanedanından

Tatarzâde el-Hac Hüseyin

Ağa'nın ruhu için Fatiha 1303"

9.10.2004 tarihinde Sarıyakup Kabristanı'nda araştırma yaparken, kabir taşları ile ilgilenmemiz, çevredeki bazı şahısların dikkatini çekti. O sıralarda Sarıyakup Camii'nin önünde iş makineleri kanalizasyon çalışması yapıyordu. Bizimle ilgilenenler, cami önündeki Han Sokağı'nın yol ortasında ve caminin kuzeyinde yer alan ve Karaman Caddesini Mengene Caddesine bağlayan Kudümlü Sokak'da (Bu yol, eski Hakimiyet-i Milliye İlkokulu, şimdiki 23 Nisan İlköğretim Okulu'nun güneyinde yer alıyor) çok miktarda kabir çıktığını söylediler. Orada çalışanlar da bu bilgileri doğruladılar. Kanalizasyon çalışması ile ilgili olarak çektiğimiz resimler arşivimizdedir.

Zaten Hakimiyet-i Milliye İlkokulu ile karşısındaki petrole varıncaya kadar geniş bir alanın Yağlıtaş Kabristanı olduğunu biliyorduk. Fakat Sarıyakup Camii önündeki yolda kabir çıkması, Sarıyakup Kabristanı'nın önceleri daha geniş olduğu yolundaki bizim tahminlerimizi doğrulamış oldu.

VI. KARA KEMAL KABRİSTANI

Konya'nın Meram İlçesi, Gülbahçe Mahallesi'ndedir. 6000 metrekarelik bir alanı kaplar.

Batı ve doğuda iki kapısı bulunan kabristanın çevre duvarları diğer pek çok kabristanlarda olduğu gibi moloz taşlarla örülmüştür. Defin işlemi devam etmektedir.

Kabristanın köşesinde Selçuklu dönemi büyüklerinden Zahrüddin Ali'nin türbesi yer almaktadır. Bugün kerpiçle yapılan türbenin yerinde eskiden, Selçuklu tarzında kubbeli bir türbe yer alıyormuş. Zamanla yıkılmış ve bugünkü türbe sonradan yapılmış. Türbenin içinde 1.67 boyunda bir mermer sanduka var. Sandukanın iki tarafında ikişer satır halinde Ayet el-Kürsi yazılı. Baş tarafındaki kitabeden de bu kabrin, H.682, M.1283 yılında vefat eden Yunus oğlu Zahrüddin Ali'ye ait olduğunu ifade eden kitabe yer almaktadır (Resim 53).

Konyalı, bu zatın, Tercüman Mescidi'nin bâni Zahrüddin Ali olabileceği ihtimali üzerinde durur (Konyalı, 1964, 781).

Kabristan'a adını veren ve veliler listesinde Kara Kemal Sultan olarak adı geçen zatın kim olduğunu bilemiyoruz.

Kabristanın bulunduğu semt, Selçuklu döneminin lâle ve lâle bahçeleriyle ünlü mamur semtlerinden biridir.

Kabristanların genellikle tekke, türbe ve cami etrafında teşekkül ettikleri düşünülerek, Zahrüddin Ali Türbesi çevresinde oluşan bu kabristanın da tarihini Selçuklu dönemine kadar götürmek mümkündür. Selçuklu dönemi kabir taşları zamanla yok olmuş olabilir (Resim 54).

Bir de bu semt, eski bir yerleşim merkezi olduğu gibi, aynı zamanda Selçuklu devlet adamı Turuntay (Durunday)'ın da adını taşıyan bir semttir.

Eski harflerle yazılı pek çok taşın tarih bölümünü taşıyan kısımlarının toprak altında kaldığı görülmektedir. Tarihleri okunabilen kabir taşları 1300'lü yılları göstermektedir.

VII. ULUIRMAK KABRİSTANI

Konya'nın Karatay İlçesi'nde Karaman Uluırmak Caddesi üzerinde, yolun sağ tarafında yer almaktadır. 25 bin metrekare bir alanı kaplamaktadır. Konya'nın büyük kabristanlarından birisidir. Üç girişi bulunan kabristanın ana girişi, Uluırmak yolu üzerindedir. Bekçi kulübesi de bu giriştedir (Resim 55).

Dikdörtgen şeklindeki kabristanın çevre duvarı kesme ve moloz taşlarla örülmüştür. Girişte, çeşme ve havuz yer almaktadır. Düzenli yol sistemi ile ağaçlandırma yapılmıştır.

Kabir taşlarındaki tarihlere göre, kuruluşun çok eski olmadığı ve 18. yüzyıl başlarında kurulduğu tahmin edilebilir (Resim 56).

Yazıları okunamaz hâle gelen, Kabristanda bulduğumuz en eski taş, 1182 / 1768 tarihini taşıyor (Resim 57).

Evrak mukayyid-i evveli İsmail Hakkı Efendi'nin kabir taşı da 1233/ 5 Zilkade (1818) tarihini taşıyor (Resim 58).

Konya'nın tanınmış ve sevilen hocalarından Mehmet Hilmi Kağnıcı'nın kabir taşı kitabesi de şöyle:

(Osmanlıca bölümü)

"Hüve'l Bâkî

Yarâb sana kul olmaktır bâisi iftiharım

Afvın ümidiyle babına geldim sevgili sübhanım

Gafletle geçirdiğim uzun müddet-i hayatım

Rahmetinle bezet ben kulunu ey ulu Yezdân"

(Yeni harflerle olan kısım)

"Merhum

Ülemadan

H. Mehmet Hilmi

Kağnıcı

25.1.1957"

VIII. SADIR SULTAN KABRİSTANI

Konya'nın Karatay İlçesi'nde Sedirler Caddesi üzerinde, Yanık Cami'nin karşısındadır. 5 bin metrekarelik küçük bir alanı kaplar. Girişi cadde üzerindedir. Çevre duvarı yüksekçe ve moloz taşlarla örülmüştür. Kısmen ağaçlandırılan kabristana defin işlemi yapılmamaktadır.

Kabristanın, Sadır Sultan'ın Türbesi etrafında teşekkül ettiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple, tarihi çok eski kabir taşlarına rastlanmasa da kabristanın tarihinin, Selçuklu döneminden itibaren başladığı kabul edilebilir.

Kabristanın hemen girişinde yer alan Sadır Sultan'a ait bakımsız ve yıkılmak üzere olan türbe, son yıllarda Karatay Belediyesi tarafından restore edilmiştir (Resim 59).

Türbede metfun şahıs, Selçuklu dönemi büyüklerinden Sadır Sultan'dır. Asıl adı Bekir, Sadreddin Sadri de onun lâkabıdır. Sadır Sultan olarak ün yapmıştır. Âlim, fâzıl, edip ve şâir bir zât olan Sadır Sultan, aynı zamanda da döneminin meşhur hekimlerindendir. Mevlânâ'nın muasırı olduğu rivayet edilir.

Sadır; göğüs, kalp, öncü, baş, başköşe, başköşede oturan emir, gibi manâlarda kullanılmaktan başka; âlim, fâzıl şahsiyetler hakkında bir hürmet ve sevgi ifadesi olarak da kullanılmıştır. Osmanlıda da bir makam adıdır.

İ. Hakkı Konyalı, türbenin geçen yüzyıl başlarında kubbeli olduğunu, türbenin içinde bir kaç yatırın bulunduğunu, Muharrem aynıda Mevlevîlerin buraya gelerek ziyaret ettiklerini, türbenin çevresinde türbedâr odaları olduğunu zikreder (Konyalı, 1964, 716).

IX. SEDİRLER ALİYENLER KABRİSTANI

Karatay İlçesi, Sedirler Semtinde Sadır Sultan Kabristanı'nın güney doğusunda yer alır. 32 bin 400 metrekare bir alanı kaplar. Oldukça geniş kabristanlarımız arasında yer alır. Ana girişi ve bekçi kulübesi kabristanın batı tarafında yer almaktadır. Geçen yüzyılın başlarında kurulmuştur.

Adını, kabristan yerini bağışlayan şahıstan almıştır. Çevre duvarı moloz taşlardan inşa edilmiştir (Resim 60).

X. TEKKE KABRİSTANI

Tekke Kabristanı, Konya'nın Selçuklu İlçesi, Hocacıhan-Tekke Caddesi üzerinde yer almakta ve 20 bin metrekarelik bir alanı kaplamaktadır.

Kabristanda yol ve ağaçlandırma çalışması yapılmamıştır. Hâlen defin işlemi devam etmektedir. Kabristanda eski tarihli kabir taşlarına rastlanmamakla beraber, kabristanı önemli kılan ve tarihini eskilere götüren, güney doğu köşesinde Hoca Cihan Türbesi'nin yer almasıdır (Resim 61).

Kabristanın iki girişinden biri doğuda, bekçi evinin yanında, diğeri de Hocacıhan-Tekke yolu üzerindedir.

Türbenin, Mevlânâ ve Sadreddin-i Konevî muasırı, zamanın zengin aynı zamanda, bilgin ve ârifleriden Hoca Cihan'a ait olduğu söylenir. Hoca Cihan'ın bir unvanı da Hace-i Cihan'dır. Bu tekke, bir zamanlar Mursaman Tekkesi olarak da anılmıştır (Konyalı, 1964, 696-697).

Hoca Cihan'ın oğlu Ali Can, hekimlerin tedavi edemediği bir hastalığa tutulur. Sadreddin-i Konevî, Ali Can'ı manevî şekilde tedavi eder. Bundan son derece memnun kalan Hoca Cihan, Sadreddin-i Konevî Cami ve Zaviyesi'nin bulunduğu yerdeki konağını Sadreddin-i Konevî hazretlerine hediye eder. Konevî bundan sonra burada oturur.

XI. SİLLE KABRİSTANLARI

Sille, çok eski bir yerleşim merkezi. Uzun zaman süreci içerisinde teşekkül eden kabristanlar hemen hemen muhafaza edilmiş, kaldırılan kabristan da olmamış gibi. Zaten Sille'deki kabristanlar, tepelerde ve ekime müsait olmayan meyilli araziler üzerinde kurulmuş. Bu bakımdan Sille için, kabristan zengini denilse yeridir.

Sille'ye kabristanları tetkik için ilk gidişimde, kabristanlardan bir hayli görüntü almıştım. Bunları yazmaya oturduğumda, kabristanların yerleri ve adları ile ilgili bazı tereddütlerim oldu. Sille' ye ikinci bir defa daha gitmek mecburiyetini hissettim. Sille girişinde bir kahve önünde 5-6 yaşlı Silleli' nin oturduğunu gördüm. Selâm verip yanlarına ben de oturdum ve konuyu açtım. Onların da aynı tereddütleri taşıdıklarını ve kabristanlar için değişik isimler telaffuz ettiklerini gördüm. Konuşa konuşa sonunda bir mutabakata vardık. Bunlardan Hasan Can (1943 doğumlu) ile Hasan Altun (1937 doğumlu) isimli zatları da yanıma alarak önce Sille çıkışı Tatköy'e doğru, tepeye tırmandık. Hıdrellez Kilisesi denilen harap kilisenin yakınında bir yerde arabamızı park edip, kabristanları incelemeye başladık.

Hasan Özönder Hoca, Sille ile ilgili eserinde, Sille Mezarlıkları konusunda şöyle bir liste verir:

a. Subaşı Mahallesi Mezarlığı

b. Mormi Mahallesi Mezarlığı

c. Karataş Mezarlığı (2 adet)

d. Akmahalle Mezarlıkları (iki adet) [10]

1. Subaşı Mahallesi (Gölbaşı) Kabristanı

Biz Subaşı Mahallesi Mezarlığı'nın başında bulunuyorduk. Yanımdaki yaşlı zatlar bu mezarlığın, halk arasında Gölbaşı Mezarlığı olarak da anıldığını ifade ettiler. Mezarlık ağaçlandırılmamış ve bir hayli bakımsız görünüyordu. Duvarları yığma taştan kayılmıştı (Resim 62).

Mezarlığın aşağı taraflarında, 1147/1734, 1178/1764 tarihli kabir taşlarına rastladık. Kabristanın daha eski tarihlerden, belki 15 ve 16. yüzyıllardan beri kullanıldığı, yeni kabir taşlarından da buraya defin işleminin devam ettiği anlaşılıyor.

Ayaeleni (Büyük Kilise) de bu mahallede, kabristanın güney doğusunda yer alıyor.

2. Mormi Mezarlığı

Subaşı Mahallesi Mezarlığı'nın hemen sağında ve kilisenin çevresinde Mormi Mahallesi Kabristanı bulunuyor. Eskiden burası tamamen Rum mezar-

lığı imiş. Mübadeleden sonra mezarlık, Müslüman mezarlığına dönüştürülmüş.

Mormi Mezarlığı da, Gölbaşı Mezarlığı da Tatköy'e giden yeni yolun sağında kalıyor.

Eskiden, yani Tatköy yolu yapılmadan önce yol, bir patika halinde Mormi Mezarlığı ile Subaşı Mahallesi (Gölbaşı) Kabristanı arasından geçermiş. Bu kabristan diğerinden de bakımsız görünüyor.

Geçen yıl da bahsettiğimiz Haşim Karpuz'un iki öğrencisine hazırlattığı basılmayan, büyük emek mahsulü lisans tezinde Mormi Mezarlığı; Sille (Şapel yanı) Mezarlığı şeklinde verilirken, Subaşı Mahallesi Mezarlığı da; Sille 1 Mezarlığı olarak adlandırılmış. Akmahalle'de, bütün eski kaynaklarda; Aşağı Mezarlık olarak geçen kabristan da, Sille 2 Mezarlığı olarak verilmiştir[11].

3. Akmahalle (Aşağı Mezarlık) Kabristanı

Sille'nin en büyük ve meşhur mezarlığı, Akmahalle, diğer adıyla Aşağı Mezarlık'tır. Sille'nin onlarca meşhur, müderris, mutasavvıf, hattat ve halk şairi bu kabristanda medfundur.

Konya Âlimleri ve Velileri isimli çalışmamızda hayatları hakkında bilgi verdiğimiz babası da Üsküp kadılarından Osman Haki Dede (Öl.1836), Silleli Hacı Şaban Efendi (Bk. Resim 63, Öl. 1944), Silleli Müderris Osman Efendi (Öl. 1934), ulemadan Hacı Hafız Efendi'nin oğlu müderris ve Hattat Musa Efendi (Öl. 1935), Hacı İsmail Nazifi (Öl. 1887) ile oğlu Büyük Hoca Mustafa Efendi (Öl. 1928) hep bu kabristanda medfundur.

Ali Kemal Akça'nın, *Sille'nin Halk Şairleri* isimli eserinden de Fiğanî (Öl 1928), Feşanî (Öl.1320 H.), Merdanî (Öl. 1396) gibi onlarca Silleli halk şairinin de yine bu kabristanda medfun bulunduğunu öğreniyoruz (Akça, 75,101,181).

Aşağı Kabristan geniş bir alanı kapsamakta ve üç bölümden oluşmaktadır. En yenisi, arsası Büyükkoyuncu Hizmet Vakfı tarafından 23. 10 1987 tarihinde Konya Belediyesi'ne tahsis edilen kısımdır. Burası en bakımlı ve yeşillendirilen bölümüdür. Bekçi kulübesi de bu bölümün girişindedir. Eski kabristan, yukarıya ve şehre doğru bu bölümü çevreliyor. Bu girişte bir de çeşme yer alıyor. Mezarlığın diğer iki bölümü de yol boyu, Sille' ye doğru uzanıyor. Her üç bölümün de kapıları Sille yolu üzerindedir.

4. Karataş Mezarlığı

İki bölüm halindeki Karataş Mezarlığı da yine Sille'nin Tatköy'e doğru çıkışında ve sol tarafta karşı tepe üzerinde bulunmaktadır.

Kabristanlardaki taşların çoğunun, Sille taşından mamul olması dolayısıyla kabir taşı kitabeleri döküldüğü için okunamaz hale gelmiştir. Taşlar daha fazla tahrip olmadan Sille kabristanlarında yatan Silleli meşhur zevata ait taşların okunarak kayda geçirilmesinde büyük yarar olduğunu düşünüyorum. İlgili dernek bunu bir an evvel yaptırmalıdır. Bunu aynı zamanda, tarihî bir görev olarak telakki ediyorum (Resim 64).

DEĞERLENDİRME

Hazire ve kabristanlar, sadece defin yapılan mahaller değildir. Kabristanlar, toplumların yaşadıkları bölgelerin tapu senetleri durumunda olduğu gibi yaşanan dönemlerin sosyo-ekonomik yapısını, kültür ve sanat anlayışlarını ve dil özelliklerini de yansıtır. Kısaca bunlar, tarihin birer parçalarıdır.

Bunun için istila edilen yerlerde, düşman güçlerin ilk yaptıkları iş, tarihî eserlerle kabristanları yok etmek olur. Bir medeniyet ve kültürün izleri böyle silinir.

Konya'da 100-150 yıl önce mevcut olan tarihî hazire ve kabristanlar artık bugün mevcut değildir.

Tarihî yapılardaki kitabeleri, keski-çekiçle kazıyan zihniyet, tarihî hazire ve kabristanları da yok etmiştir. Şimdi bunlardan elimizde çok az şey kaldı.

"Zararın neresinden dönersen kârdır" derler. Hiç değilse mevcut hazire kalıntıları ile kabristanlarımıza sahip çıkalım. Böyle bir ruha şiddetle ihtiyacımız var.

KAYNAKÇA VE NOTLAR:

[1] Hazire, ekseriya ölü gömülen, etrafı duvar, parmaklık ve çiftle çevrili olan cami, tekke, türbe ve zaviye bahçeleri hakkında kullanılan bir tabirdir. Başka bir ifade ile etrafı mahfuz defin mahallidir.

[2] ES Selçuk, *Konya'da Yatan Peygamberler ve Evliyalar*, Yıldız Basımevi, Konya, s. 8.
[3] KONYALI İ. Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya, 1964, s. 1155.
[4] BAYKARA Tuncay, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, 1998, s. 101.
[5] HORVATH Bela, *Anadolu 1913*, Çev.: Tarık Demirkan, İstanbul, 1996, s. 28.
[6] ÖNDER Mehmet, *Mevlânâ Şehri Konya*, Ankara, 1971, s. 239-240.
[7] UZ M. Ali, *Baha Veled'den Günümüze Konya Âlimleri ve Velileri*, 2. Baskı, Konya, 2004, s. 87-121.
[8] EROL Erdoğan, 2004, *Mevlânâ'nın Hayatı, Eserleri ve Mevlânâ Müzesi*, Konya, s. 83; Konyalı, 1964, 368.
[9] Mecdi Efendi, *Şakaik-i Numaniye*, s. 83.
[10] ÖZÖNDER Hasan, *Sille*, Konya, 1998, s.183.
[11] Hacer KARA-Şerife KURU, *Konya'nın Tarihi Mezarlıkları ve Mezar Taşlarından Örnekler*, Konya 2003, (Basılmamış Lisans Tezi).

FOTOĞRAFLAR

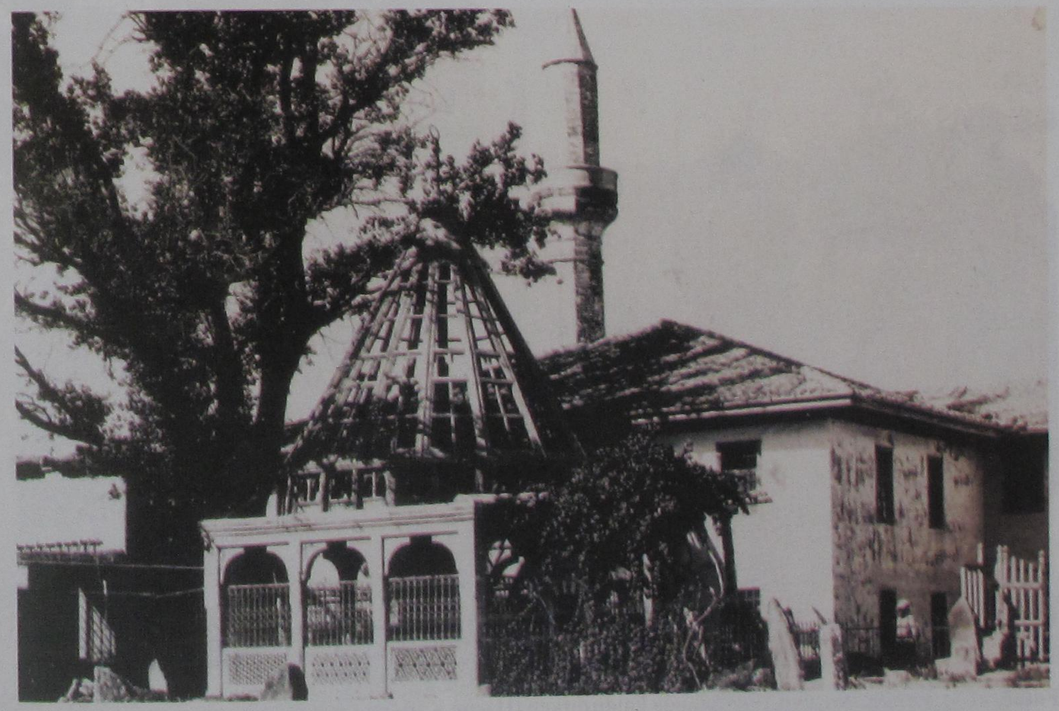

Fotoğraf 1: Şeyh Sadreddin-i Konevî Camii ve çevresindeki kabristanın eski bir resmi (Haşim Kapuz Arşivi).

Fotoğraf 2: Şems Kabristanı'nın eski bir görüntüsü (Haşim Karpuz Arşivi).

Fotoğraf 3: Şems Kabristanı 1944 yılında kaldırılırken (Haşim Karpuz Arşivi).

Fotoğraf 4: Musalla Kabristanı'nda güllerle donatılmış bir kabir.

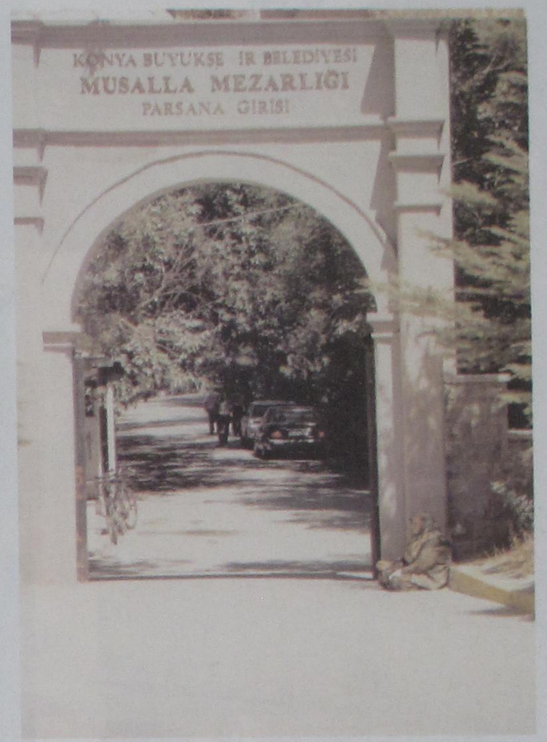

Fotoğraf 5: Kabristanın Parsana girişi.

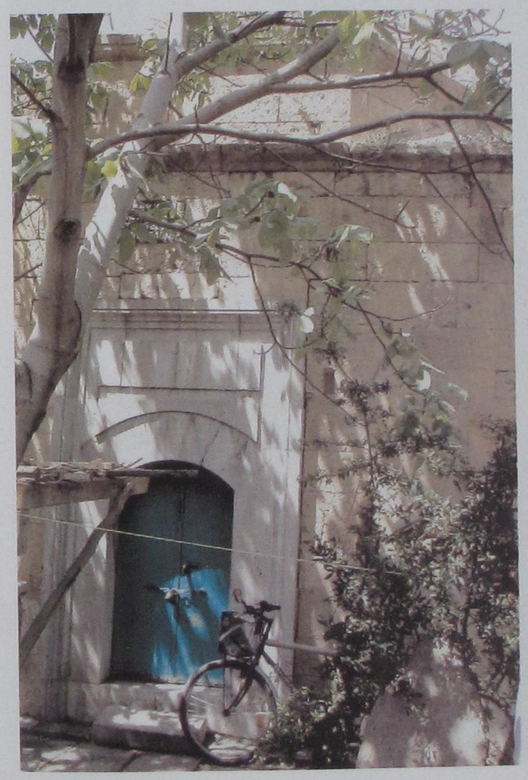

Fotoğraf 6: Şeyh Şücaeddin Türbesi.

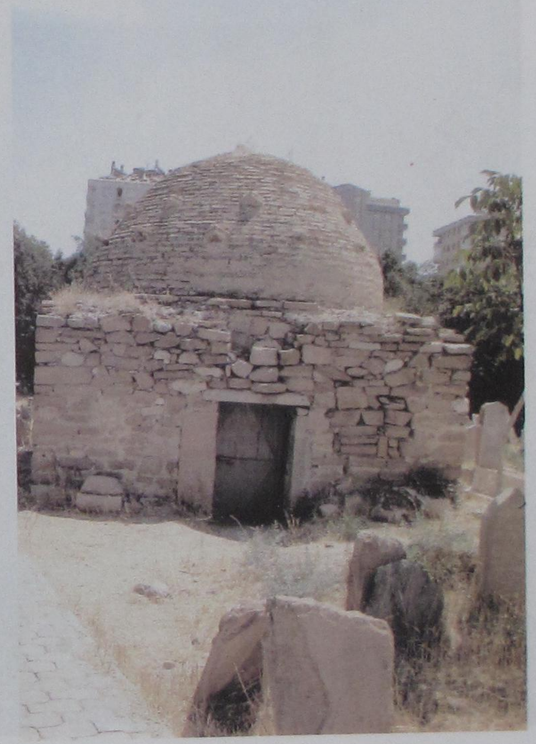

Fotoğraf 7: Evhaddüddin Kirmanî Türbesi.

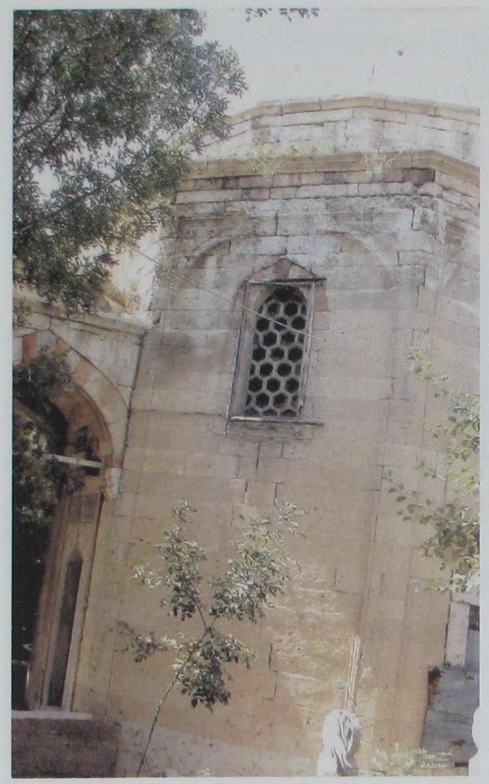

Fotoğraf 8: Şeyh Halilî Türbesi.

Fotoğraf 9: Halil Maraşi Türbesi'nin eski bir görüntüsü (Konyalı'dan).

Fotoğraf 10: Gömeç Hatun Türbesi.

Fotoğraf 11: Gömeç Hatun Türbesi yakınında bulunan iki Selçuklu tipi kabir taşı.

Fotoğraf 12: Namazgâh Mihrabı.

Fotoğraf 13: Cennet Çukuru'ndan bir görüntü.

Fotoğraf 14: Cennet Çukuru'ndan başka bir görüntü.

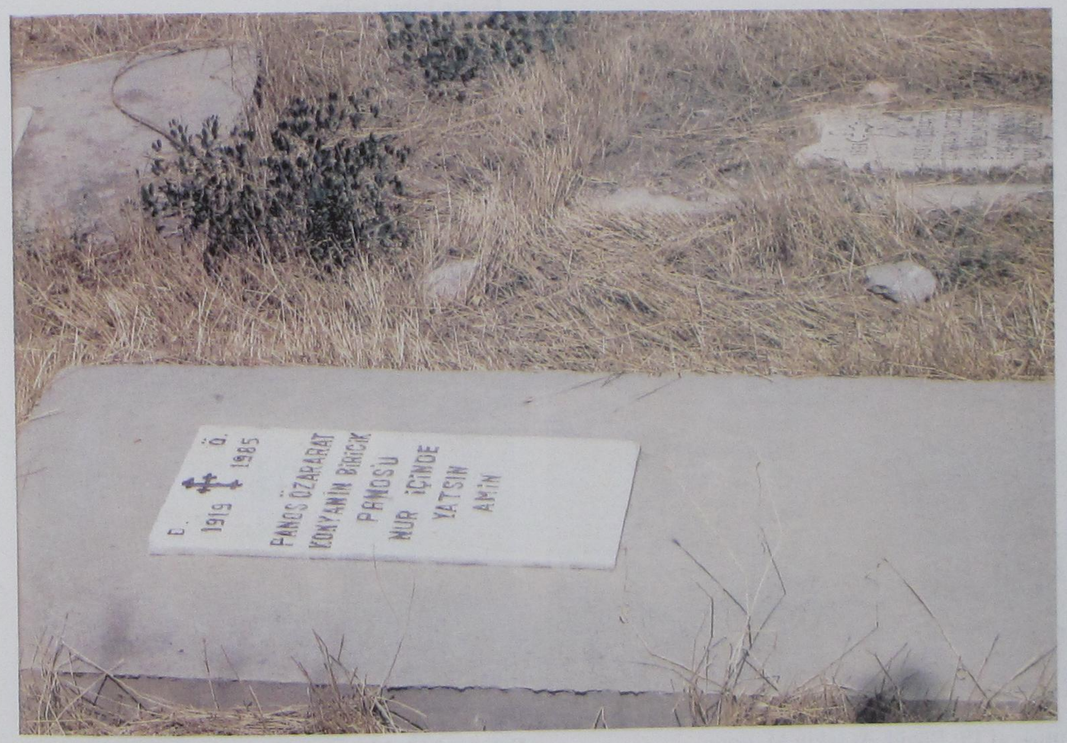

Fotoğraf 15: Panos Özararat'ın kabir taşı.

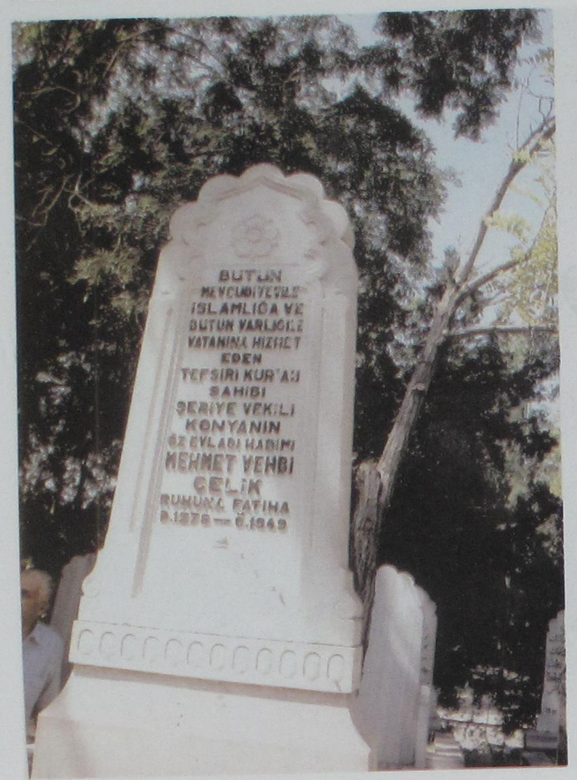

Fotoğraf 16: Vehbi Çelik Hoca'nın kabri ve kabir Taşı

Fotoğraf 17: Gilisralı Hacı Osman Efendi ve Eşinin kabir taşları.

Fotoğraf 18: Büyük Aksekili M. Emin Efendi'nin kabri.

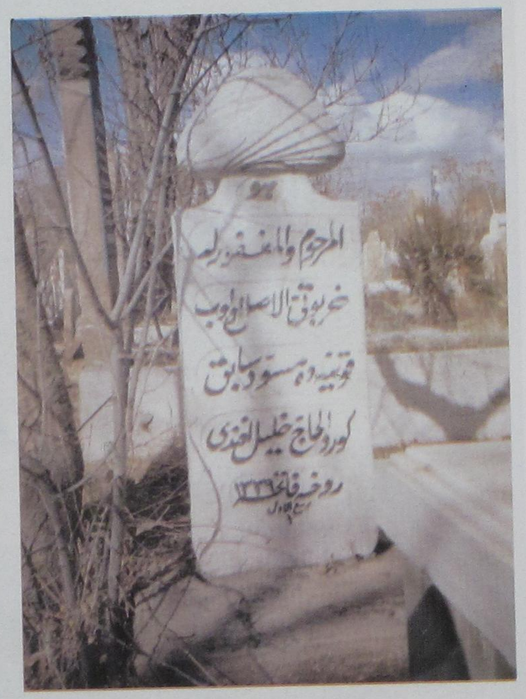

Fotoğraf 19: Müsevvit Kürt Hacı Halil Efendi'nin kabir taşı.

Fotoğraf 20: Üçler Kabristanı'na adını veren Üçler'in kabirleri.

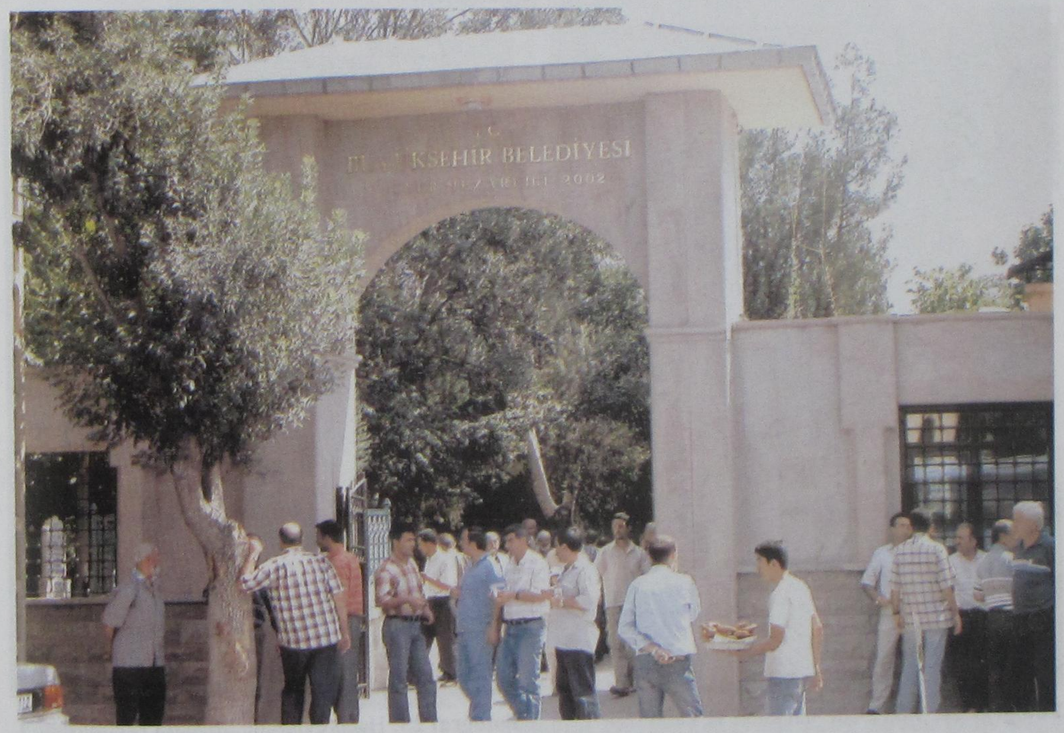

Fotoğraf 21: Üçler'in Mevlânâ Müzesi Karşısındaki ana girişi.

Fotoğraf 22: Yazar Ulunay'ın kabri.

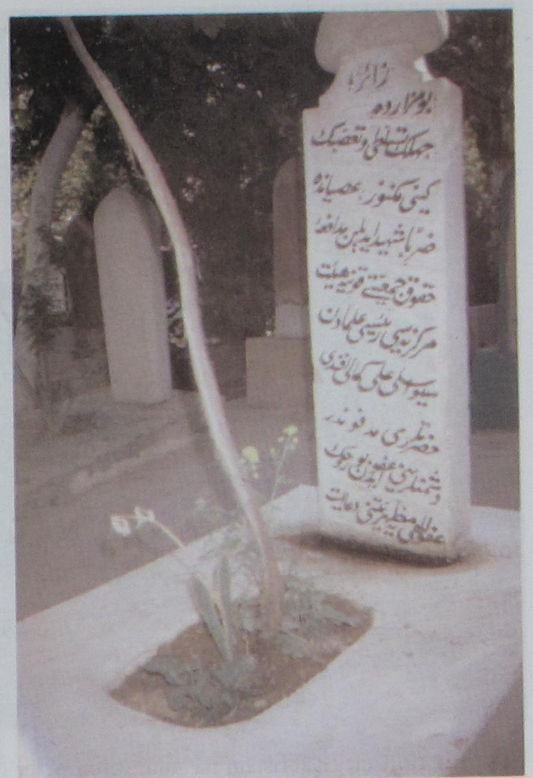

Fotoğraf 23: Sivaslı Ali Kemâli Efendi'nin kabir taşı.

Fotoğraf 24: Sıtkı Dede'nin kabri ve kabir taşı.

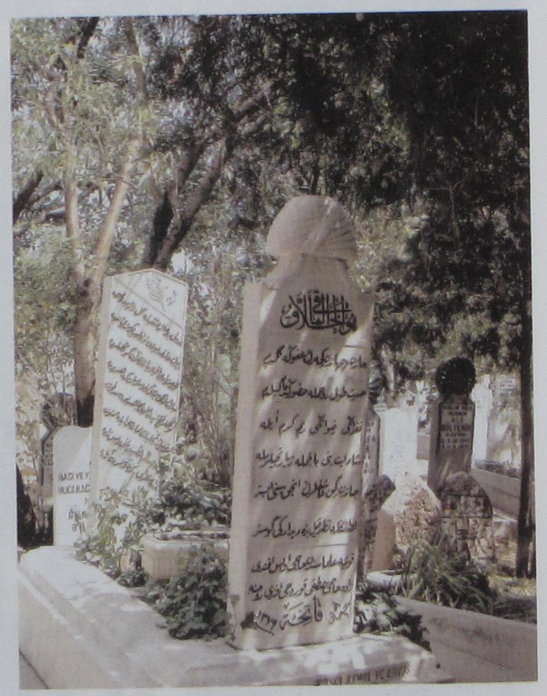

Fotoğraf 25: Hacıveyiszâde Mustafa Efendi'nin Kabri ve kabir taşları.

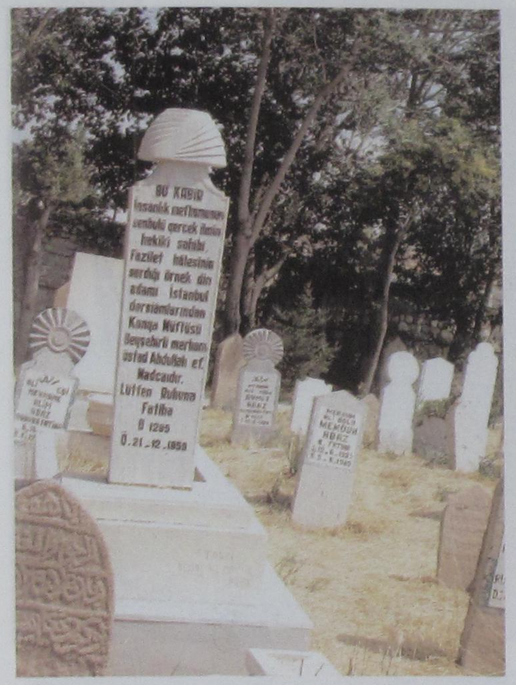

Fotoğraf 26: Konya Müftüsü Abdullah Ulubay Hocanın kabri ve kabir taşları.

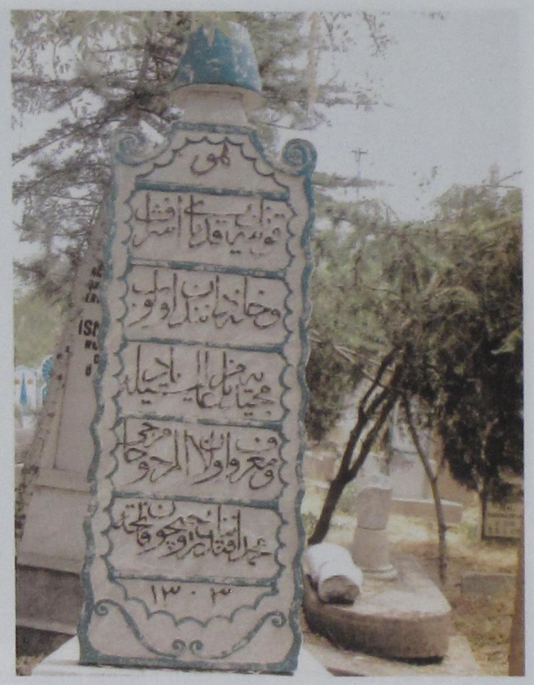

Fotoğraf 27: Mecidiyelerden Mehmet Efendi'nin Kabir taşı.

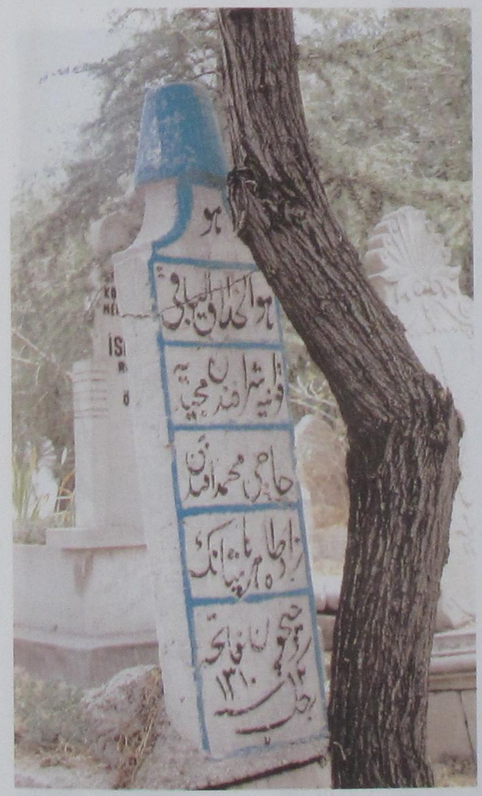

Fotoğraf 28: Mecidiyelerden Tahir Paşa'nın kabir taşı.

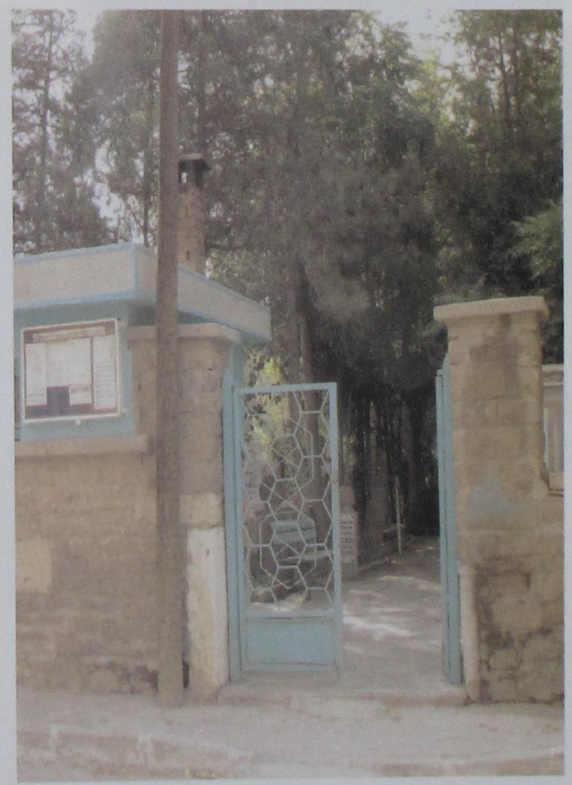

Fotoğraf 29: Hacı Fettah Kabristanı'nın Ana girişi ve bekçi kulübesi.

Fotoğraf 30: Hacı Fettah Kabristanı'nın ana girişinden bir genel görüntü.

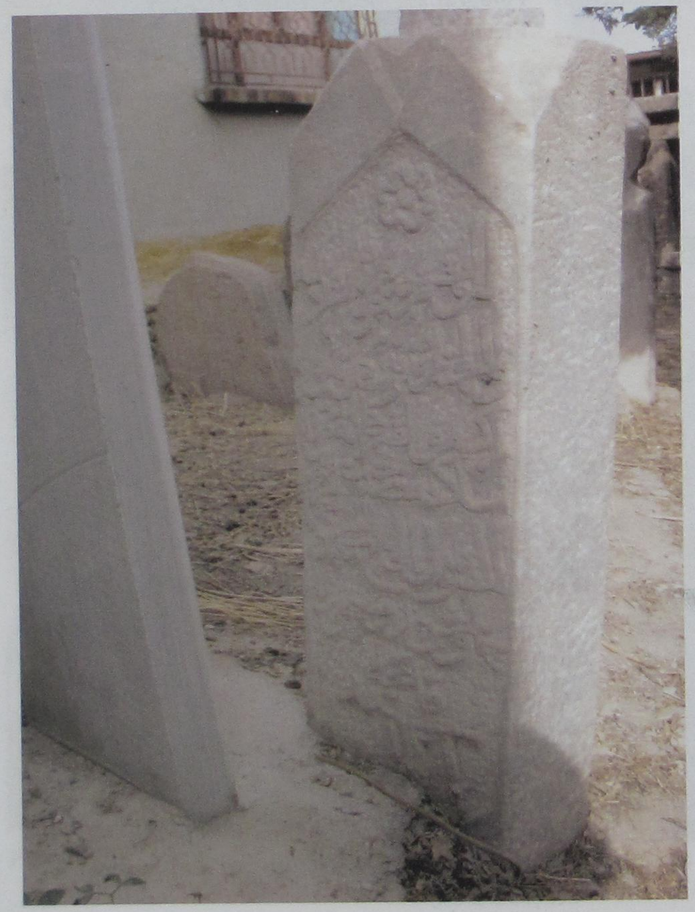

Fotoğraf 31: Abdülfettah Çavuş'un kabir taşı.

Fotoğraf 32: Abdullah Çavuş'un kabir taşı.

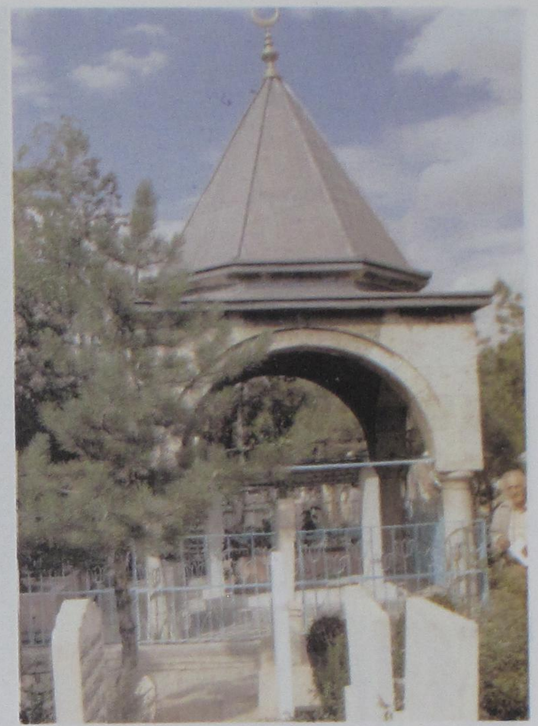

Fotoğraf 33: Şeyh Muhammed Bahaüddin Efendi Türbesinden genel görünüm.

Fotoğraf 34: M. Bahaüddin Efendi'nin baş ucu taşının birinci yüzü.

Fotoğraf 35: M. Bahaüddin Efendi'nin baş ucu taşının ikinci yüzü.

Fotoğraf 36: M. Bahaüddin Efendi'nin Ayak taşı kitabesi.

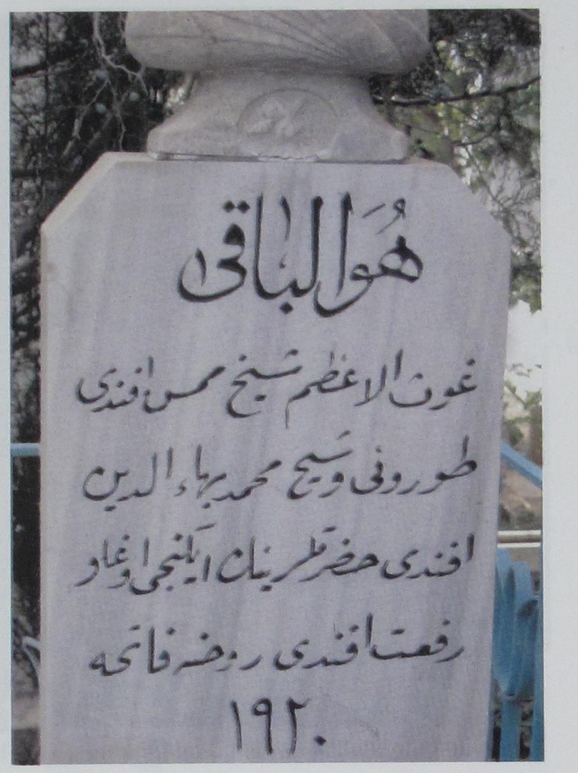

Fotoğraf 37: Rifat Efendi'nin kabir taşı.

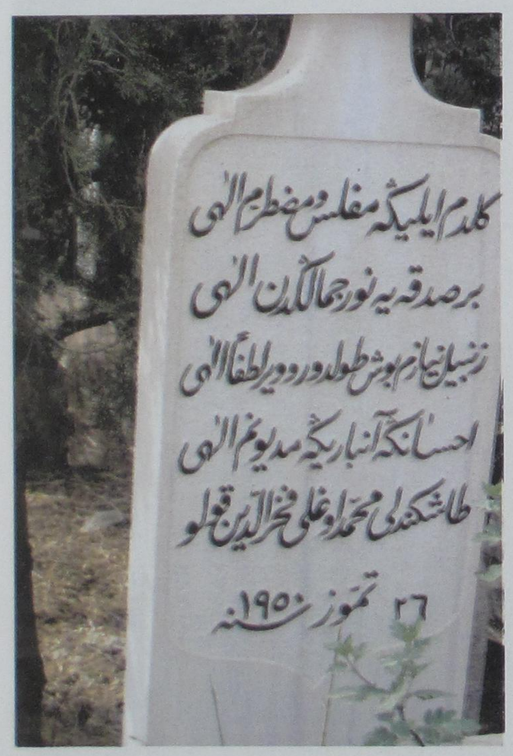

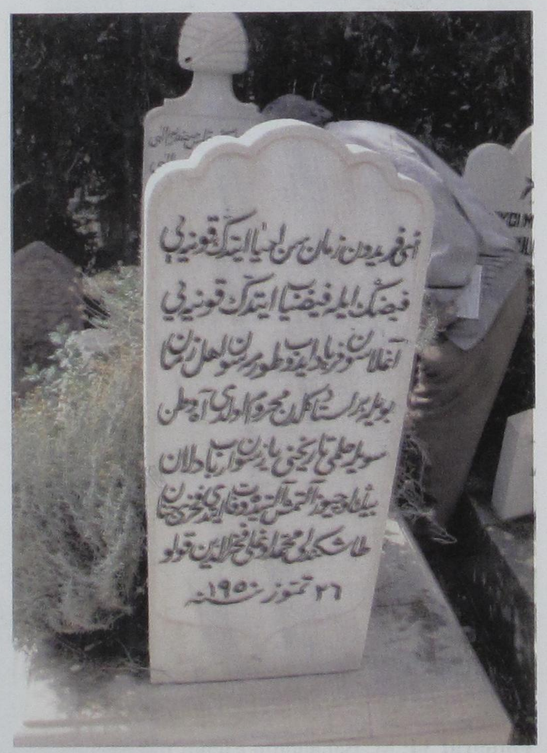

Fotoğraf 38-39: Fahri (Kulu) Efendi'nin kabir taşları.

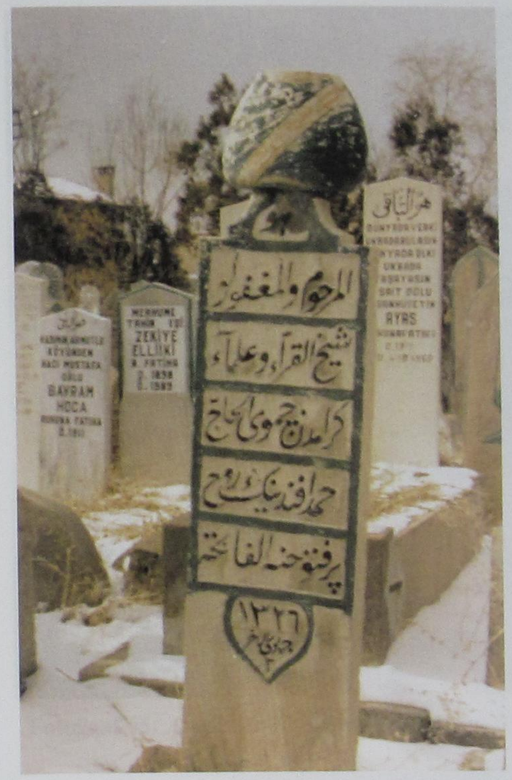

Fotoğraf 40: Büyük Çimili Hoca'nın kabir taşı.

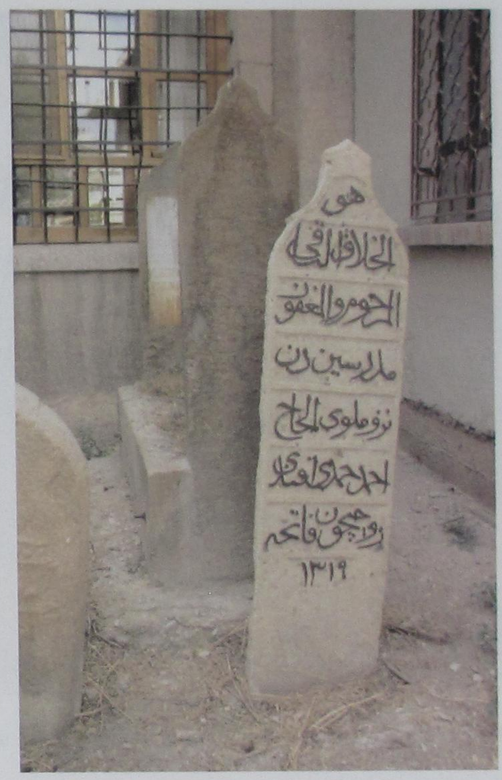

Fotoğraf 41: Müderris Ahmet Hamdi Efendi'nin kabir taşı.

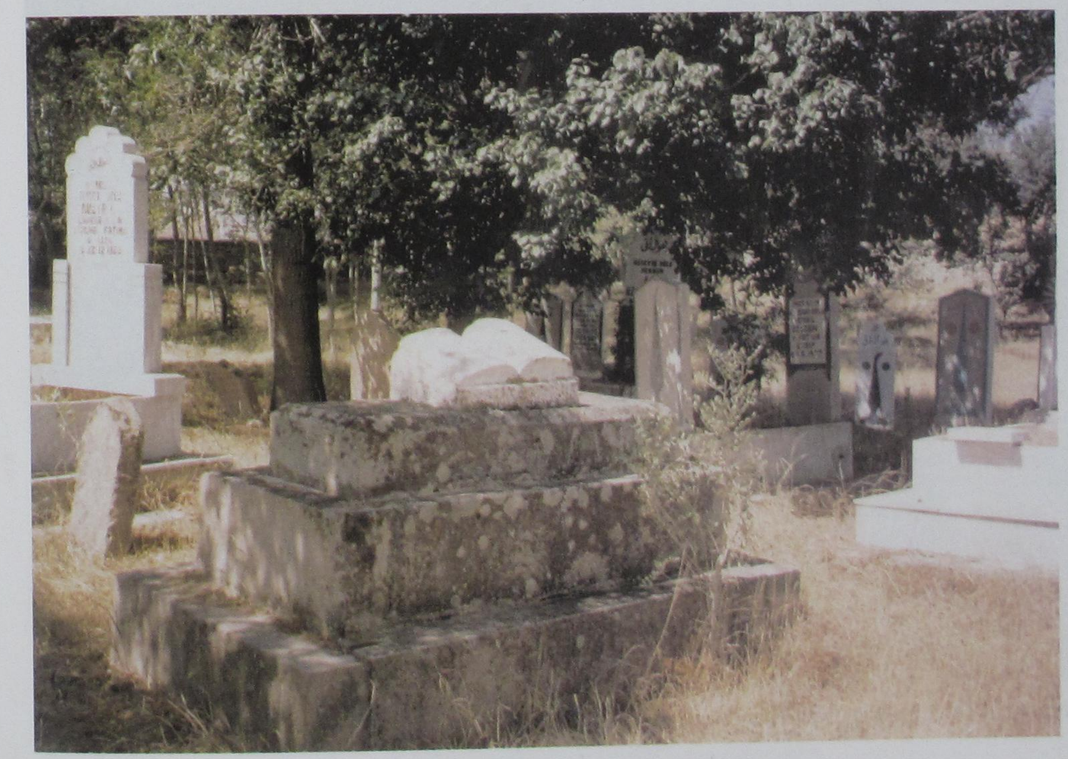

Fotoğraf 42: General Cemil Taner'in kızının kabri.

Fotoğraf 43: Anasultan'ın kabrinin bulunduğu çukur.

Fotoğraf 44: Anasultan Kabristanı'ndan sarnıca doğru bir görüntü.

Fotoğraf 45: Anasultan Kabristanı'ndan başka bir görüntü.

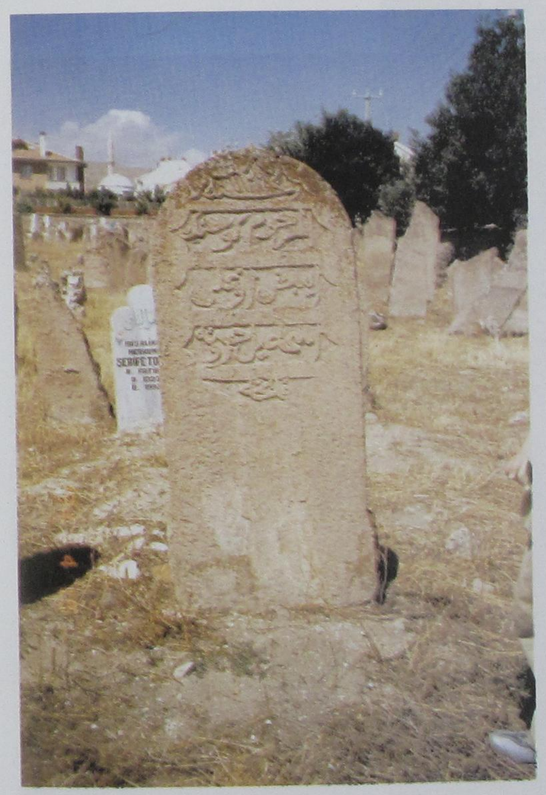

Fotoğraf 46: Anasultan Kabristanı'ndan Osmanlı Döneminden bir kabir taşı.

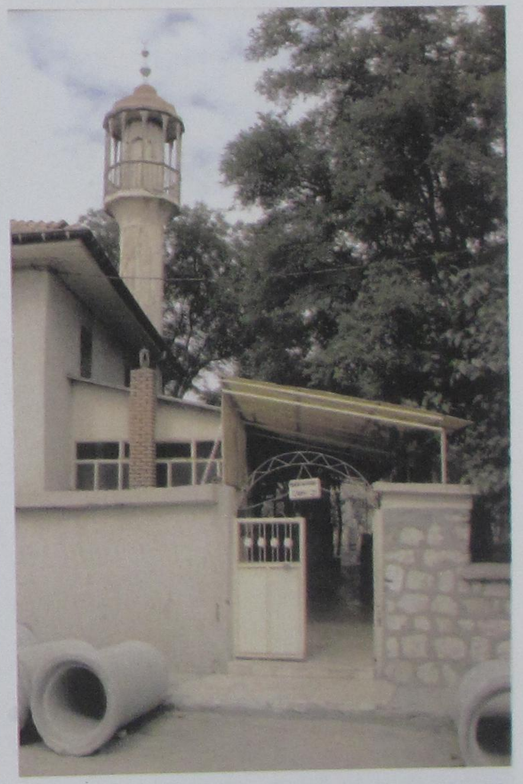

Fotoğraf 47: Sarıyakup Camii ve Kabristanı'ndan girişi.

Fotoğraf 48: Sarıyakup Kabristanı'ndan bir genel görüntü.

Fotoğraf 49: Aksekili Mehmet Çavuş'a ait Selçuklu tipi kabir taşı.

Fotoğraf 50: Sarıyakup'un kabri.

Fotoğraf 51: Şeyh Ahmet Efendi'nin Kabir taşı.

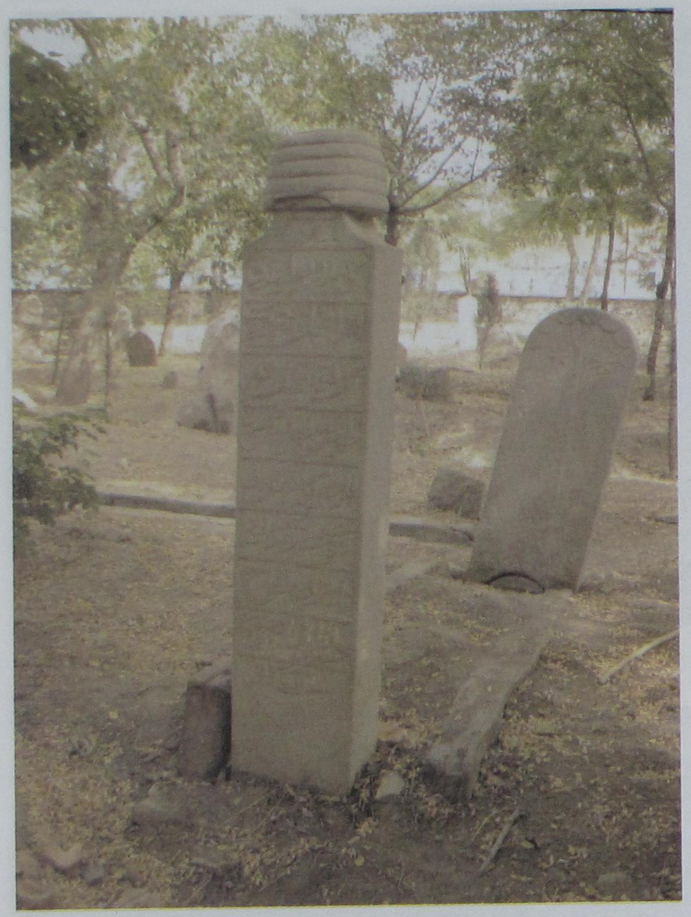

Fotoğraf 52: Hüseyin Ağa'nın kabir taşı.

Fotoğraf 53: Zahrüddin Ali'nin sandukası.

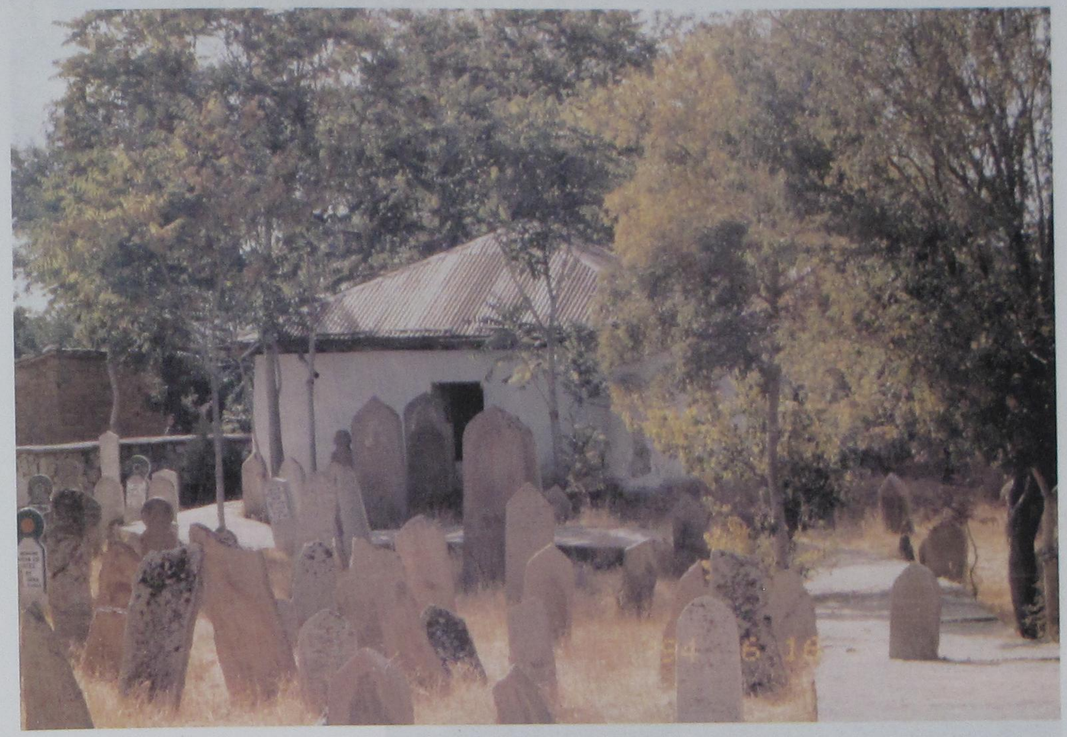

Fotoğraf 54: Kara Kemal Kabristanı'nın türbe ile birlikte genel bir görüntüsü.

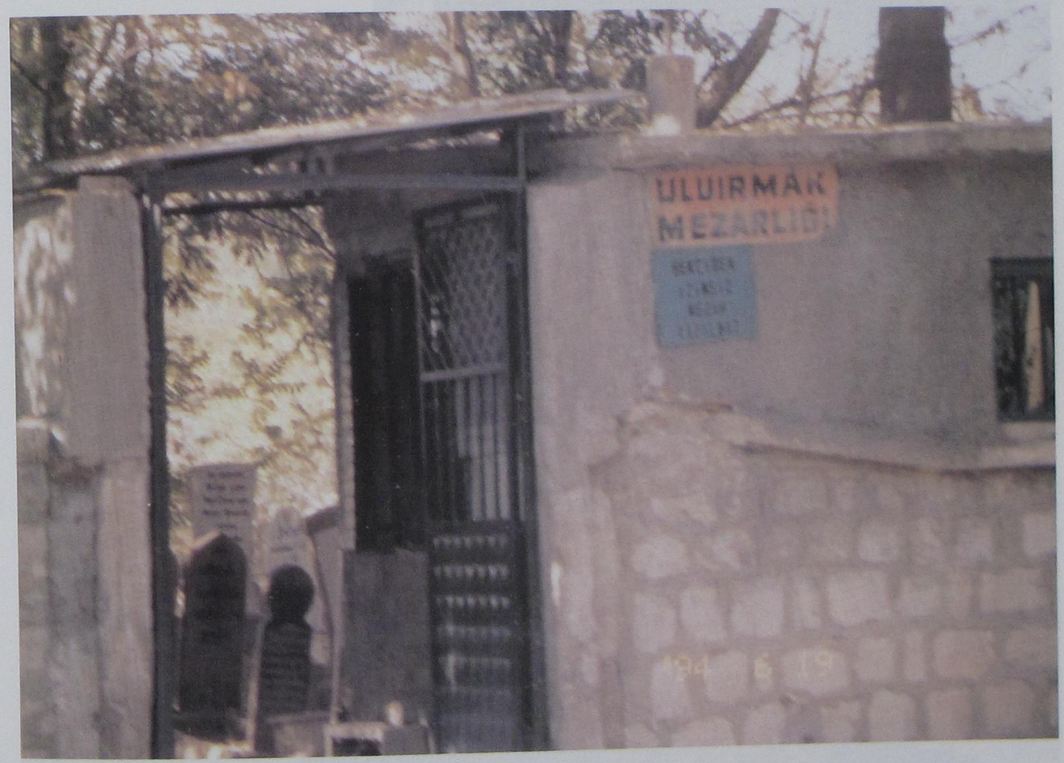

Fotoğraf 55: Uluırmak Kabristanı'nın ana girişi.

Fotoğraf 56: Uluırmak Kabristanı'nın genel bir görünümü.

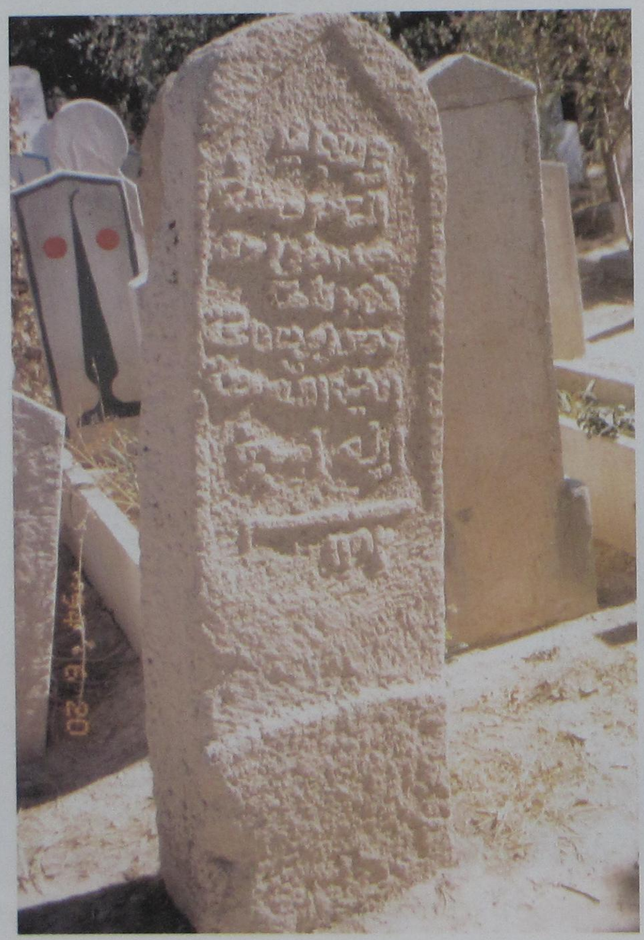

Fotoğraf 57: Uluırmak Kabristanı'nın en eski tarihli kabir taşı.

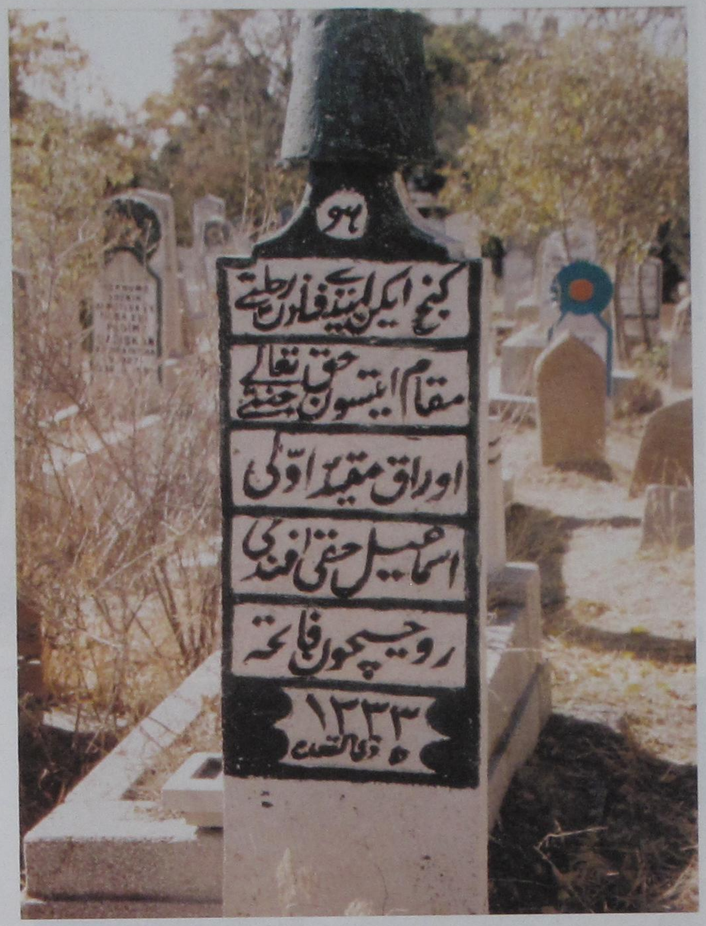

Fotoğraf 58: İsmail Hakkı Efendi'nin kabir taşı.

Fotoğraf 59: Sadır Sultan'ın yeniden yaptırılan türbesi.

Fotoğraf 60: Sedirler Aliyenler Kabristanı'nın genel bir görünümü.

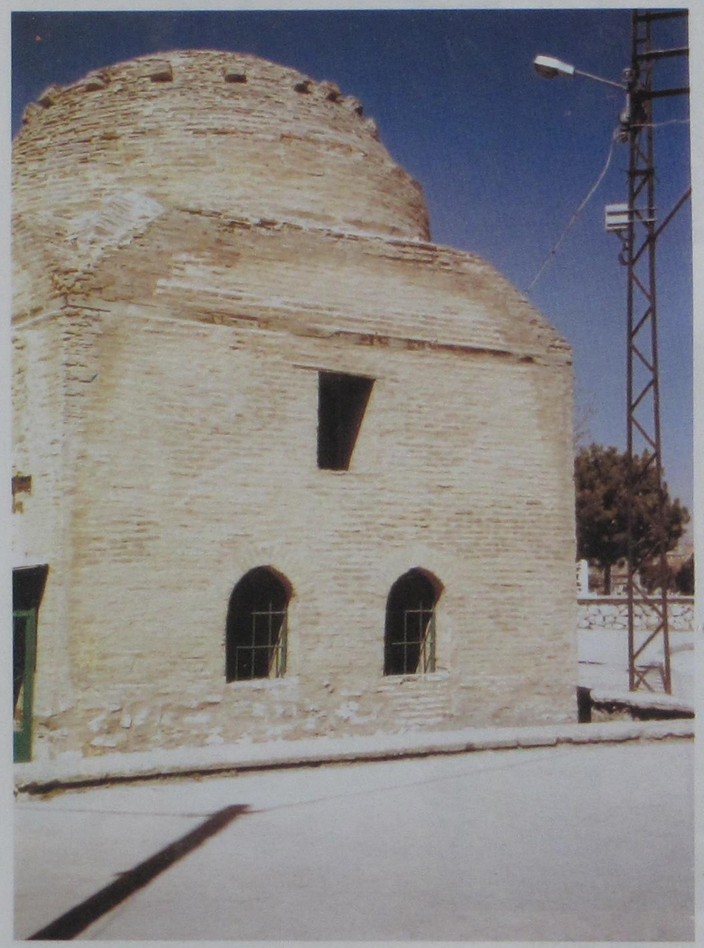

Fotoğraf 61: Hocacihan Türbesi ve arka plânda Tekke Kabristanı.

Fotoğraf 62: Subaşı Mahallesi Mezarlığı'nın genel bir görüntüsü.

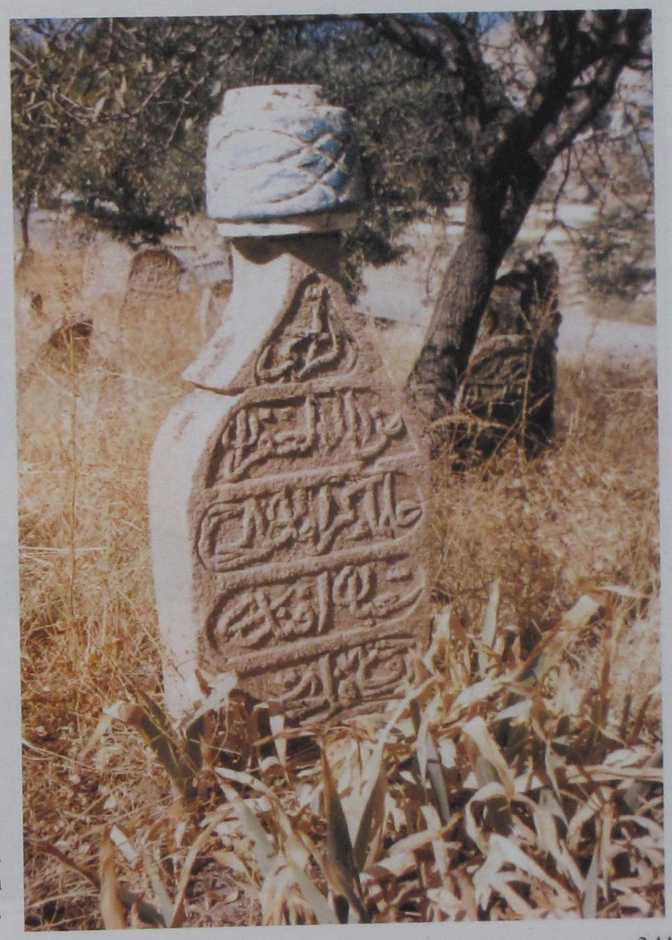

Fotoğraf 63: Silleli Şaban Efendi'nin kabir taşı.

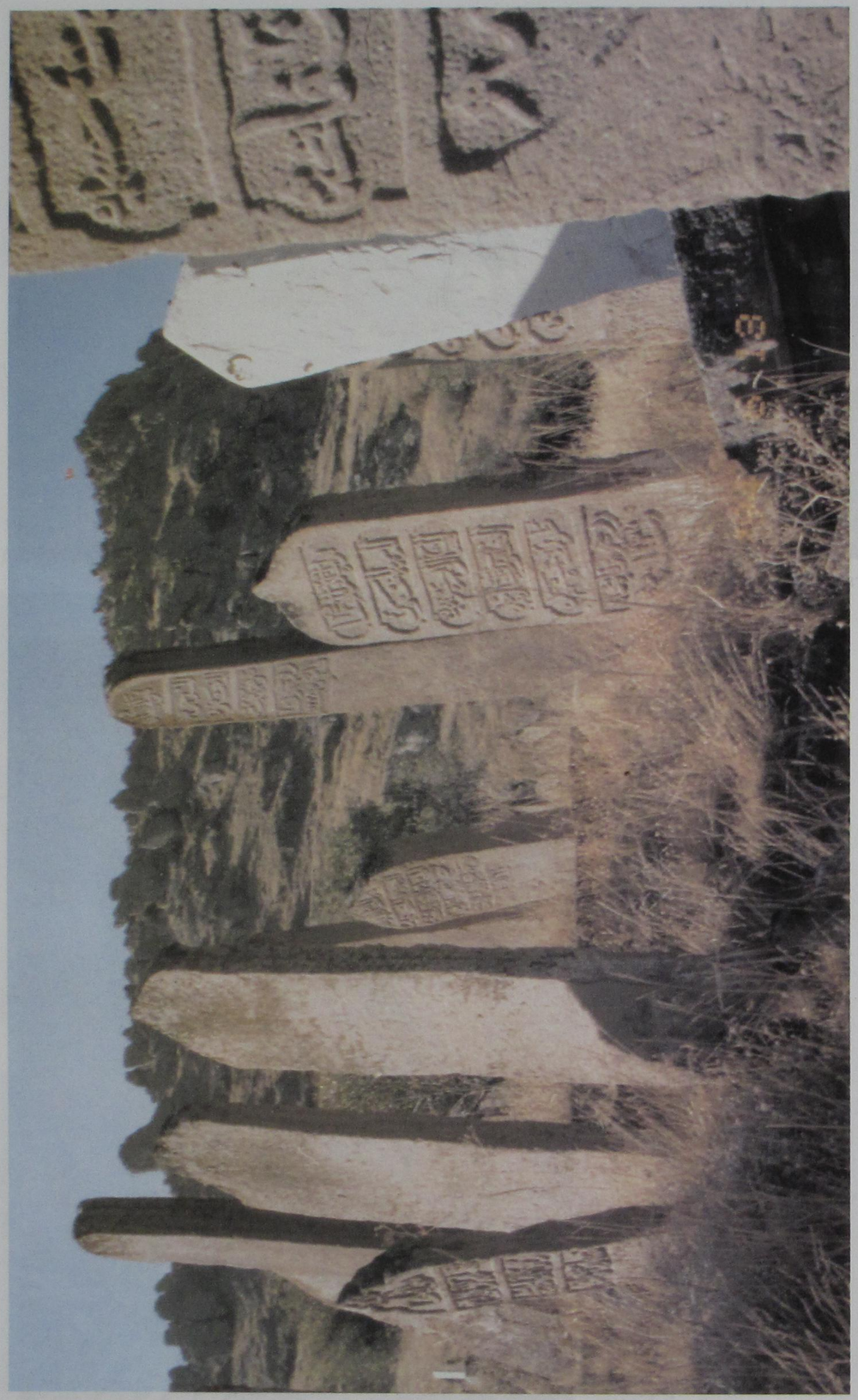

Fotoğraf 64: Akmahalle Kabristanında görkemli Sille taşından mamul kabir taşlarının yoğun bulunduğu bir bölge.

KONYA ŞEHİTLİKLERİ

Hasan ÖZÖNDER*

ÖZET

Mübarek ve mukaddes değerleri uğrunda; Vatan, Millet, Bayrak ve Din yolunda hayatını kaybedenlerimiz "şehit"lik makamına erişmektedir.

Aziz Türk Milleti, Anadolu'yu muhafaza için iç ve dış saldırılara karşı pek çok şehit vermiştir. Kurtuluş Savaşımız'da da al kanlarıyla toprakları sulayan kahraman vatan evlatlarının gömüldükleri geniş alanlar, "şehitlik" olarak koruma ve bakım altına alınmışlardır.

Bu yazıda, Türkiye'deki başlıca şehitliklerin bir listesi verildiği gibi, Konya'daki şehitlikler hakkında geniş bilgi verilmektedir. Bunun yanı sıra konuyla ilgili anıtlar, hatıralar tespit, tamir ve bakım faaliyetlerine dair malumat da sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şehitlikler, Kurtuluş Savaşı, Anıtlar, Konya.

ABSTRACT

MARTYRS' CEMETERIES IN KONYA

The ones who lose their lives for the sake of their blessed and holy values; which are their native country, nation, flag and religion, reach the position of the martyrdom.

Beloved Turkish Nation has given a lot of martyrs to defense Anatolia against both the internal and the external enemies and their attacks. Wide areas, in which our hero children watered the soils of this native country with their red bloods in Turkish Independence War, have been protected and cared as Martyrs'Cemeteries.

In this piece of writing, not only a list of chief Martyrs' Cemeteries but also a large amount of information about the martyrs' cemeteries in

* *Yrd. Doç. Dr., S.Ü. Emekli Öğretim Üyesi.*

Konya has been given. In addition to this, some information about the activities of the fixing, restoration and caring of the other monuments and memoirs has been presented in this study.

Key Words: Martyrs' Cemeteries, Independence War, Monuments, Konya.

GİRİŞ

Türk milleti tarihte, cesaret, atılganlık, ve kahramanlarıyla ün yapmıştır. Vatanın bölünmezliği, milletin hürriyeti için, gerektiği zamanlarda kanını ve canını fedâ etmekten bir an bile olsun tereddüt etmemiştir. Bu uğurda aşılmaz denilen muazzam Çin Seddinden tutunuz da, "Türkler burayı altı ay uğraşsalar geçemezler" denilen muhkem ve müstahkem mevzileri altı saate bile varmadan hallaç pamuğu gibi attığı Kurtuluş Savaşımıza gelinceye kadar pek çok imkânsızı başarmıştır. Dünya tarih ve edebiyatına destanlar yazdırmıştır.

Askerî dehâsı, yılmak yıkılmak bilmeyen cesareti ve kahramanlıklarıyla dünya savaş tarihine yeni stratejiler ve taktik dersleri ilâve ettirmiştir.

Bilineniyle beş bin yıllık bir tarihe sahip bulunana aziz Milletimiz, bu derin tarih içerisinde dünyanın pek çok yerine ayak basmıştır. Alınan her yer, boşaltılmak mecburiyetinde kalınan bir karış toprak uğruna binlerce şehidimizin kanı akmıştır.

Başta yurdumuz olmak üzere, dünyanın çeşitli ülkelerinde şehitlerimiz bulunmaktadır. Vatan, millet, bayrak, sancak ve din uğrunda kan ve canlarını seve seve fedâ eden şehitlerimizin olağanüstü kahramanlıklarını ebediyen yaşatmak için oralara dikilen anıtlar bir onur ve gurur mührümüz olmuşlardır.

Her şeyden muazzez olan canını, millî, manevî değerleri için hiç çekinmeden fedâ eden mübarek şehitlerimizin ebedi istirahatgâhları olan şehitliklerimizin, yurt içinde bulunanlardan başlıcaları şunlardır:

- ADANA: Adana, Saimbeyli Şehitlikleri.
- AFYON: Hava, Kocatepe, Eğret, Sincanlı (Çalışlar- Dedesivri), Şuhut Şehitlikleri.
- AĞRI: Garnizon, Hava, Doğu Beyazıt Şehitliği.
- AMASYA: Garnizon, Burmalı Minare Camii, Gök Medrese, Merzifon Hava ve Kara Şehitlikleri.
- ANKARA: Cebeci, Polatlı, Polatlı (Sakarya) Şehitlikleri.
- ANTALYA: Antalya Şehitliği.
- ARTVİN: Zeytinli (Melo), Borçka, Borçka Küre Şehitlikleri.
- AYDIN: Garnizon, Umurlu (Çayyüzü), Germencik (Koçkuyu), Söke (Savuca) Şehitlikleri.
- BALIKESİR: Hava, Garnizon, Ayvalık, Bandırma, Bandırma Hava, Bandırma Edincik, Burhaniye (Karaağaç, Erdek, Gönen) Şehitlikleri.
- BİLECİK: İnönü, İntikamtepe şehitlikleri.
- BİNGÖL: Hazeran, Solhan, Göynük (Azizhan) Şehitlikleri.
- BİTLİS: Garnizon, Ahlat Şehitlikleri.
- BOLU: Garnizon Şehitliği.
- BURSA: İnegöl Şehitliği.
- ÇANAKKALE: Anadolu Hamidiyesi, Büyük Kırsırtı, Hasan-Mevsuf, Hastahane Bayırı, Nara, Köseburnu (Bahriye), Çukurçayır, Erenköy, İntepe Hava, Bayramiç, Biga, Meşhet, Eceabat, Yb. Halit ve Ziya Bey, Kanlısırt, Maydos Çamburnu, Mehmet Çavuş Anıtı, Üstğ. Nazif Çakmak, Alçıtepe Kirte, Üstğ. H. Avni Bey, Mehmetcik, Havuzlar, Mecidiye, Yanıkdere, Yüzbaşı, Koruköy, Cephane, Nuri Yamut, Zığın Dere Sargı Yeri, Son Ok Şehitler Anıtı, Yahya Çavuş Anıtı, Gelibolu, Yalova, Deniz Kıyısı (Çekek), Değirmen Burnu, Okmeydanı Kırklar, Sivritepe, Kavak, Ortaköy, Lâpseki, 3 Kasım Bombardımanı, Maltepe Şehitlikleri.
- ÇANKIRI: Garnizon Şehitliği.
- DİYARBAKIR: Garnizon, Hava, Kulp Şehitlikleri.
- EDİRNE: Balkan Harbi, Jandarma Şehitlikleri.
- ELAZIĞ: Garnizon, İcâdiyye Şehitlikleri.
- ERZİNCAN: Garnizon, Hava, Horan (13 Şubat), Tercan Şehitlikleri.
- ERZURUM: Arapdüzü, Dere, Karskapısı (Hava), Karskapı Kavaklar, Paşapınarı, Şehitler Sırtı, (Nenehatun) Aziziyye, Dumlu, Aşkale, Kandilli, İspir (Köprüköy), Narman, Narman (Değirmen Suyu, Oltu) Şehitlikleri.
- ESKİŞEHİR: Hava Şehitliği.

- GİRESUN: Eynesil (Ören) Şehitliği.
- GÜMÜŞHANE: Bayburt (Kop), Sultan Murat Han Şehitlikleri.
- HATAY: Antakya, İskenderun, Belen, Kırıkhan Şehitlikleri.
- ISPARTA: Eğirdir Şehitliği.
- İÇEL: Çamalan, Refah, Tarsus Şehitlikleri.
- İSTANBUL: Kadıköy Karacaahmet, Edirnekapısı, Edirnekapısı Hava, Okmeydanı, Sakızağacı, Üçşehitler (16 Mart), Hadımköy, Akpınar Balkan Harbi, Akça Tepe, Hadımköy Çifte Nöbetçiler, Dikilitaş, Hadımköy Gaziler, Hadımköy Sancaktepe, Sarıyer (İstinye) Şehitlikleri.
- İZMİR: Kadifekale (Hava), Bornova, Çeşme, Menemen (Kubilay), Seferihisar (Doğanbey), Urla, Kilizman Şehitlikleri.
- KARS: Garnizon, Ardahan, Alabala, Yanıkcami, Mehmet Çavuş, Süveren (Sultantepe), Kağızman, Sarıkamış, Batı Mahalle, Hamamlı Köyü, İstasyon Mahallesi, Silâhlı Kuvvetler Şehitlikleri.
- KIRKLARELİ: Garnizon, Kırklar Şehitlikleri.
- KOCAELİ: İzmit Garnizon, Kandıra Şehitlikleri.
- KONYA: Garnizon, Sille, Akşehir, Ereğli Şehitlikleri.
- KÜTAHYA: Dumlupınar, Zafer Anıtı, Hava Şehitlikleri,
- MALATYA: Garnizon Şehitliği.
- MANİSA: Garnizon, Kula, Salihli, Sarıgöl Şehitliği.
- MUŞ: Hava, Kızılağaç (Lacihan), Varto Şehitlikleri.
- SAKARYA: Adapazarı, Sapanca (Yanıkköy) Şehitlikleri.
- SİİRT: Garnizon Şehitliği.
- SİNOP: Garnizon Şehitliği.
- SİVAS: Koyulhisar, Zara Şehitlikleri.
- TEKİRDAĞ: Çukurçeşme, Çorlu Hava, Malkara, Muratlı, Şarköy Şehitlikleri.
- TRABZON: Garnizon Şehitliği.
- TUNCELİ: Çemişkezek Şehitliği.
- URFA: Garnizon Şehitliği[1].

Yurt dışında, çeşitli ülkelerde de şehitliklerimiz mevcuttur.

Yüce Dinimize göre "Şehid", Allah yolunda yapılan savaş esnasında canını verendir. Haksızlarla, âsîlerle ve yol kesicilerle girişilen çatışma ve çarpışma sırasında hayatını kaybeden Müslüman kişidir[2]. Hak yolunda canını fedâ eden bir mücahid, bu şerefli ölümle Allah'ın mânevî huzuruna kavuşur. O ruhunu teslim ettiği anda büyük melekler orada hazır bulunurlar.

"Gök kubbenin altında yatar, alkan içinde,

Ey yolcu; Şu topraklar için can veren erler.

Hakk'ın bu velî kulları taş türbeye sığmaz;

Ğufrana bürünmüş, yalnız Fatiha bekler."

Mülga 1683 sayılı Askeri ve Mülki Tekaüt Kanunu'nun 45 inci maddesinin tefsiri hakkındaki 29 Ocak 1936 gün ve 927 sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi kararında :

1- Harp ve eşkıya müdahalelerinde şehiden ölen,
2- Hazarda kendisinin taksiri olmayarak vazife icabı kazaen ölen,
3- Yaralı olup tedavi esnasında ve yapılan cerrâhi müdâhale sırasında ölen,
4- Muhasara içinde sebebi bilinmeyen ölüm ve düşman silâhıyla derhal ölümlere "şehit" denilmiştir (Aytekin, 14).

Şehitlerimizle ilgili olarak çeşitli ek, değişiklik hükümlerine dair maddeler, ilgili kanunlara da serpiştirilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, bu günkü anladığımız mânâda şehitliğimiz bulunmamaktadır. Şehitlerimizin bulunduğu yerler "şehitlerin gömüldüğü alan" anlamına gelen "meşhed" diye, genel bir adlandırma ile anıla gelmişlerdir. 1919 yılından sonra, savaşlarda vatan uğruna canını verenlerin kabirlerinin kaybolmaması amacı ile halk veya askerlerce koruma ve kollama altına alınmaları sayesinde bu gün bir çok şehitliğimiz bilinmektedir. Sık sık bakım ve onarımları yapılmak suretiyle, şehitlerimize lâyık, onların ruhlarını taziz eden güzellikleri sürdürülerek, ziyarete açık bulundurulmaktadırlar.

Şehitlerimizin mezar ve şehitliklerini imar ve ihya etmek amacı ile, millet ve memleketimizin büyük kurtarıcısı, yeni devletimizin kurucusu Gazi Mus-

tafa Kemal Atatürk'ün buyrukları ile, 30 Ekim 1924 tarihinde, merkezi İstanbul'da bulunan "Şehitlikleri İmar Komisyonu" kurulmuştur. Bu güzel kuruluşun gerçekleştirdiği birbirinden güzel çalışmalar diğer illerimize örnek alınarak, bir çok yerde aynı amaca uygun dernekler faaliyete geçmiştir. Millî Savunma Bakanlığı'nın başlangıçtan itibaren her yıl bütçe imkanları ölçüsünde bu dernekleri desteklemektedir. 1964 yılından itibaren şehitliklerimizin imarına, onarımına ve bakımına daha fazla hız ve önem verilmiştir. 1970 yılı tespitine göre yerleri belli şehitliklerimizin sayısı, yurt içinde 249, yurtdışında 68 olmak üzere toplam 317'dir.

KONYA ŞEHİTLİKLERİ

Konya, Selçuklular zamanında Türk topraklarına dahil edilmiştir. Sultan Melikşah'ın desteklediği Kutalmışoğlu Süleyman Şah, 1067 – 1068'de İconium'u fethederek "Konya" yapmış ve sonra Anadolu Selçuklu Devleti'nin "başkenti" olarak ilân edilmiştir. O gün bu gündür "Konya", bir Türk şehridir. Ebediyetlere kadar da böyle olacaktır. Anadolu Selçuklularının başkenti, Beylik, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin başta gelen kenti olan Konya, 900 yılı aşkın süredir bir Türk şehri olarak, çok önemli ve enteresan olaylara şahit olmuştur. Huzur ve sükunlu dönemlerde mes'ud bir hayat geçiren Konya, iç tahrik ve isyanlara da maalesef sahne olmuştur. Bu acı olaylar sırasında binlerce şehid verilmiştir.

Selçuklular öncesinde, Kostantiniyye'yi fethetmek azmiyle yola çıkan Emevi, Abbasi gibi Müslüman orduları da, Bizanslılarla yaptıkları çatışma ve çarpışmalarda Konya ve çevresinde de çok sayıda şehit bırakmışlardır.

Konya, taşıdığı stratejik önem sebebiyle sık sık iç ve dış saldırılara hedef olmuştur. İç ve dış düşmanların ordumuza, güvenlik kuvvetlerimize yönelik saldırıları terör, anarşi, yıkıcı faaliyet teşebbüsleri de maalesef kahraman vatan evlâtlarımızın hayatına mal olmuştur ve olmaktadır. Vatanın bölünmezliği, milletin istiklâl ve hürriyeti için yeri ve zamanı gelince canlarını da fedâ etmekten çekinmeyen aziz şehitlerimiz, şehitliklerimizde ebedi uykularındadırlar.

Yaptığımız araştırmalar sonucunda Konya ve yakın çevresinde bulunan başlıca şehitliklerimiz şunlardır:

1-Arap Harbi Şehitliği : Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa, bazı kişi ve olayların teşviki ile Osmanlı tahtına göz diker. Kahire Kalesi'nin bulunduğu yere, İstanbul'daki Taht Sarayı'na rekabet olmak üzere büyük bir saray ve muazzam bir cami yaptırır.

Ortamın elverişli bulduğu bir gün (1830) Mısır ordusu, İstanbul'a doğru hareket eder. Kendisine engel olmak isteyen bütün askerî kuvvetleri hezimete uğratır. Konya'ya kadar ilerler. Konya'da bulunan devlet ordusu ile Mısır ordusu arasında son derece kanlı bir savaş olur ve Mısır'lı Araplar ilk defa burada yenilerek, emellerine erişemeden geriye dönerler.

Bu kanlı savaşın alanı, Horozlu (Rûzbe Kervansarayı) Han civarıdır. Yaklaşık otuz yıl öncesine kadar savaşın kalıntıları ve şehitlerin kabirleri belli idi. Son yıllarda bu alan çevresinde görülen grup çaplı yapılanma ve sanayi bölgelerimizin imarı sırasında pek çok muhtar ve çeşitte savaş araç ve gereçleri kalıntıları ve insan kıyafetinden, hayvan koşumlarından parçalar çıkmıştır.

2- Alâeddin Şehitliği : İngilizlerin, Yunanlıların ve bir kısım azgınlıkların beşinci kol faaliyetleri, millet ve memleketimize büyük zararlar vermiştir. Konya'da bulunan İngiliz ajanı rahip Robert Rew Frew[3] vasıtasıyla halkın arasında yalan, iftira, tahrik ve tahrip propagandaları, kışkırtmaları sonunda, devrin idarecilerinin de zaafından faydalanarak "Delibaşı" adında birisini ortaya sürerler. Aldatılmış, beyni yıkanmış, menfaat düşkünü bir sergerde olan Delibaşı, etrafına topladığı bir sürü çapulcu ile şehri basar. Hapishaneyi boşaltır. Ne kadar ayak takımı yağmacı, fırsatçı varsa peşine takılıp, etrafına toplanır.

Sonuçta, "1920 yılı Delibaşı Ayaklanması" diye anılan çarpışmalarda, güvenlik kuvvetlerimizden çok sayıda şehit verilmiştir.

Âsîlere karşı girişilen çatışmalarda hayatını kaybeden vefakâr ve kahraman kolluk, güvenlik ve askerî görevlilerimizin bir kısmı, Alâeddin Tepe-

si'ndeki Alâeddin Camii'nin geniş avlusuna gömülürler.

3- Tayyareci Şehitliği : İç ve dış düşmanlarımızın kandırıp, satın aldığı bazı kendini bilmez, câhil, aldatılmış kişiler, Millî Mücâdele döneminde yurdumuzun çeşitli yer ve noktalarında büyüklü, küçüklü bir takım yıkıcı faaliyetlere girişmişlerdir. Bunların peşine takılan aklî dengesi bozuk, çapulcu, müseccel, beyni yıkanmış isyancı sürüler bulundukları yerlerde ele geçirdikleri bazı imkânlarla, ordumuzu ve devletimizi yıpratmaya yönelik bazı olaylar meydana getirmişlerdir.

Yüzlerce yıldan beri aramızda yaşayan bir kısım azınlığın tahrikleriyle ortaya çıkarılan 3 Ekim 1920 tarihli 'Delibaşı İsyanı'nda şehit edilenler arasında havacılarımız da vardı. Şehri bir baştan bir başa işgal eden, bağ ve bahçelere yayılan; ev, konak, dükkân, mağaza ne varsa kırıp, yakarak yağmalayan çapulcular, İstasyon'un kuzey girişindeki Alavardı geçidinde gördükleri "Tayyareci Üsteğmen İbrahim Ethem Bey" ile "Abdullah Çavuş"u da bulundukları çadırda basarak, dipçik darbeleri ile şehit etmişlerdir.

Bu iki büyük şehidimizin kabirleri, şehit oldukları yerde açılarak, oraya defnedilmişlerdir.

Kabirleri önüne bir de mermer anıt dikilerek, fedakârlılıkları ve kahramanlıkları ebedileştirilmiştir.

Mermer anıtın Osmanlıca, talik hat ile yazılmış kitabesi şöyledir:

"2. Teşrin-i Evvel 1336 Vak'a-i irticaiyesinde asât tarafından tüfenk dipçiğiyle darp ve şehid idilen Tayyareci Mülâzım-ı Evvel İbrahim Edhem Efendi ve Abdullah Çavuş burada medfundur 5 K. İnşaatı 1341"

Bu zarif anıttaki kitabenin alt tarafında Havacıların sembolü olan ortası ayyıldızlı iki kanat rölyefi yer almıştır.

Kahraman şehitlerimizin kabirlerini ve anıtın bulunduğu alanı çevreleyen duvarda şu mermer kitabeler bulunmaktadır:

"ÜTGM. İBRAHİM ETHEM VE BÇVŞ ABDULLAH ŞEHİTLİĞİ"

"Bu şehitlik, MSB Adana İnş. Eml. Bşk'lığı Tarafından Yaptırılmıştır. Haziran 1991"

100 m^2'lik bir alanda bulunan bu şehitlik, 198. pafta, 1345. Ada, 7. parselde kayıtlıdır. 1925'te teşkil ve inşa olunmuştur.

Bakım ve onarımı, 3 üncü Ana Jet Üs Komutanlığı tarafından yapılmaktadır.

4- Konya Askerî Şehitliği: Konya'nın Selçuklu İlçesi, Musalla Bağları Mahallesindedir. Şehrin Selçuklulardan beri bilinen tarihî Musalla'sına ve Musalla Mezarlığı'na bitişik durumdadır. 123. pafta, 996. ada ve 5. parselde bulunmaktadır. Yüzölçümü 8170 m^2 olup, 1936 yılında kurulmuştur. 10 Ocak 1955 yılında "Şehitlik" olarak tahsis edilmiş ve düzenlenmiştir.

Şehitlik anıtının yanında bulunan kitâbede verilen bilgiye göre, Selçuklu hükümdarı Alpaslan, Anadolu'ya giriş plânlarını yaparken bölgeye gönderdiği haber alma teşkilâtı elemanlarından Bizanslılar tarafından ele geçirilenleri, katledilerek şimdiki Musalla Mezarlığı'nın bu kısımda bulunan bataklık halindeki su birikintisine atılırlardı. Nice fedakâr ve kahraman insanların cesetlerinin yer aldığı bu yerdeki suyun zamanla çekilmesiyle oluşan çukur, Selçukluların Konya'yı da fethetmesinden sonra "Cennet Çukuru" olarak anılmaya ve "Cennet Çukuru Şehitliği" diye bilinmeye başlanılmıştır (Bk.; Aytekin, 36).

Bu şehitliğe, 2 inci Ordu Komutanlığı'nın Konya'da bulunduğu dönem öncesinde, çeşitli birliklerde hastalık, trafik kazası, vb. nedenlerden vefat eden, ancak ulaşımın zorluğundan dolayı memleketlerine gönderilemeyen asker ile Hava Şehitleri defnedilmiştir.

Ülkemizin Güney-Doğu ve Doğu – Anadolu Bölgesinde bölücü terör örgütü ile yapılan mücadele esnasında şehit olan kahraman vatan evlâtları da bu şehitlikte yatmaktadırlar.

Son derece güzel çevre düzenlemesine sahip, bakımlı; çiçeklerle donatılmış, nefis güllerle bir gül bahçesi haline getirilmiş, sakin, sessiz ve derûnî bir ortama sahip bulunan garnizon şehitliği, bu vatan ve bu millet için canını fedâ eden kahraman vatan evlâdı şehitlerimizin yakınları ve onlara, her türlü takdir ve tebcilin üstünde fedakârlıklarından dolayı Fatiha'lar göndermek isteyen halkımız tarafından, büyük bir saygı ve minnet duygularıyla dopdolu olarak, sık sık ziyaret edilmektedir.

5- Şehit Gömülen Mezarlıklar: Çeşitli tarih, sebep ve olaylarla hayatını kaybeden bazı şehitlerimizden, şehrimizdeki diğer mezarlıklara gömülenler de vardır.

Meselâ, Kuvâ-yı Milliyecilerden Sivaslı Ali Kemâlî Efendi, Üçler Mezarlığı'nda medfundur.

Kurtuluş Savaşı başladığı ilk günden itibaren Gazi Mustafa Kemâl (Atatürk)'ün yanında yer alarak, maddî ve mânevî her türlü desteği veren bu büyük din, ilim ve fikir adamı, "Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığı" gibi son derece önemli bir görevi de yapmıştır. Bu değerli şahsiyetimiz hakkında Atatürk, Millî Savunma ve İçişleri Bakanı Refet Paşa'ya, ona dair kanaatini, övgü ve takdir duygularıyla şöyle dile getirmiştir: *"O Ali Kemâlî Efendi'yi, anlatmak istediğimden daha başka meziyetlerle de buldum. Eğer her vilâyet, sancak ve ilçede bir benzeri bulunabilirse, istiklâl ve medeniyet yolunda erişemeyeceğimiz yer yoktur."*

Konya'mızın bu dâvâ adamı, vatan-perver ve millîyetçi büyük şahsiyeti, Delibaşı Vakası'nda, sokaklara salınan çapulcu sürüleri tarafından sokak ortasında dövüle dövüle şehit edilmiştir. Asil, asaletli ve gerçek Konyalılar için hakikaten hüzün ve hicap verici konu olan bu son derecede elim olay, gönüllerde hâlâ kanayan onarılmaz bir yaradır.

Serseri güruhu, o faziletli şahsı, böylesine çirkin, böylesine, insafsızca, böylesine zâlimâne şekilde darbederken, her tarafı kan revan içerisinde âsiler tarafından yerlerde sürüklenirken bile onlara: *"Allah sizleri affetsin; ben affettim. Çünkü ne yaptığınızı bilmeyecek kadar cahilsiniz. Herhangi birinizden davacı değilim. Çünkü sizler, cehlin elinde cezanızı çekiyorsunuz..."* diyecek kadar yüce bir şahsiyettir.

Ama olan olmuş, böylesine değerli bir şahsiyet, cehlin, isyanın, kinin ve insafsızlığın elinde şehit olmuştur.

Sivaslı Ali Kemâlî Hoca Efendi'nin kanlar içinde mübarek cesedini, güyâ başkalarına ibret olması için getirip Hükümet Meydanı'na bırakıverirler.

Tam bir kargaşa ve kaos havasının hâkim olduğu; insanların kim vurduya gittiği o anarşi, isyan ve çapulculuk ortamına rağmen Hoca Efendi'yi yakından tanıyan dostlarından Kıbrıslı Faik Bey, M. Muhlis (Koner), Mehmet Ragıp (Atademir), Saatçi Sava, isyancılara, her an öldürülme, bir serseri kurşuna hedef olma tehlikesine rağmen sokağa çıkarak merhum şehidimizin cansız bedenini alarak uzaklaşmışlardır.

Akrabaları ile cenaze namazı kılınarak, Üçler Mezarlığı ana kapısının hemen girişinde toprağa verilmiştir.

Kapıdan girince hemen sağda yer alan büyük ilim ve irfan sahibi Hoca Efendi'nin sâde ve mütevazı kabrinde şu hitabeler yazılıdır;

"Zâir ;

Bu mezarda

Cehlin taassubu ve taassubun

Kini meknuz isyanda

Darben şehit edilen Müdâfaa-i

Hukuk Cemiyeti Konya Hey'et-i

Merkeziyesi Reisi, ulemâdan

Sivaslı Ali Kemâlî Efendi

Hazretleri medfundur.

Düşmanlarını affeden bu ruhun

Aff-ı İlâhiyye'ye mazhariyeti için dua et.

Yevmi'l- İsneyn 4. Teşrin-i Evvel. 1336)

(Ey ziyâretçi;

Bu mezarda bilgisizliğin esiri olanların isyanında vurularak şehit edilen Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Konya Merkez Heyeti Reisi, ilim adamı SİVASLI ALİ KEMÂLÎ EFENDİ yatmaktadır.

Düşmanlarını affeden bu ruhun İlâhî Affa kavuşması için dua et. 4. Ekim 1920).

Kurtuluş Savaşı yıllarında Hotamış'da eşkıyaların takibi sonunda şehit düşen Jandarma Kolağası Osman Ağa da, Üçler Mezarlığı'nda medfundur.

Kurtuluş Savaşı sırasında ve menfur Delibaşı Olayında ağır şekilde yaralanan er ve subaylarımız, Eski Askerlik Şubesi, Kız Orta Okulu binaları ile, Meram'daki Sıtkı Dede'nin evinde kurulan hastahanelerde tedavi altına alınmışlardır. Gösterilen bütün ihtimam ve tedavi çabalarına rağmen ruhunu teslim edenler Musalla Mezarlığı önüne, şimdi park durumunda bulunan tarihî Şems-i Tebrizi Mezarlığı'na, Meram'daki Tavus Baba çamlığı sırtlarındaki ve Mümtaz Koru Prevantoryumu'nun bulunduğu eski mezarlıklara defnedilmişlerdir.

"Selâm istiklâl için çarpışana, ölene,

Selâm toprağa düşüp ölürken de gülene..."

Konya'nın Sille, Akşehir ve Ereğli gibi kazalarında da, vatan, millet, bayrak ve sancak uğruna canlarını seve seve fedâ eden aziz şehitlerimizin ebedi istirahatgâhları olan şehitliklerimiz bulunmaktadır.

Akşehir Şehitliği, Nasreddin Hoca Mezarlığı'nın içindedir. 1920-1922 yılları arasında teşkil edilmiştir. 4460 m.lik bir alana sahiptir. 46 Paftada kayıtlıdır.

Bakım ve onarımıyla Akşehir Belediyesi görevlidir.

Daha sonra belediye meclisi, aldığı kararla istasyon ile Konya yolunun birleştiği, 2000 m.lik bir alanı, yeni "*Şehitlik*" olarak tahsis etmiştir. Nasreddin Hoca Şehitliğinde bulunan şehitlerimizin bakiyeleri, 1947 yılında buraya nakledilmiştir.

Zamanla onarıma ihtiyaç gösteren şehitlik, 1969 yılında Akşehir Seferî Gereç Depo Komutanlığı'nca ele alınmıştır. Halkın da katkıda bulunma arzuları üzerine "Şehitlik İmar Cemiyeti" adı ile kurulan bir komisyon, toplanılan 29.372 lirayı bağışlayarak çevre duvarı ile anıtını yaptırmıştır.

Şehitlik, 1971 yılında da Millî Savunma Bakanlığı tarafından yeniden düzenlenerek, çevre bakımı yapılmıştır.

Bilindiği gibi Akşehir, Büyük Taarruz'un ilk karargâhıdır. Gazi Mustafa Kemâl (Atatürk) ve silâh arkadaşları Kurtuluş Savaşımızın düşmana karşı nihâî taarruzunu burada plânlamışlardır. Afyon ve Eskişehir Cephesi'ne yakın konumdadır.

Akşehir aynı zamanda sıhhiye birliklerimizin de hastahanesi durumunda görev yapmıştır. Cephelerden Akşehir'deki hastahanelere getirilen yaralılardan şehit olanlar burada toprağa tevdi edilmişlerdir.

Ereğli'de bulunan şehitlik, 1959'da 500 m.lik bir alanda tesir ve teşvik olunmuştur. Sahibi ve görevlisi, Ereğli Belediyesi'dir.

Kurtuluş Savaşı yıllarında şehit düşen vatan evlâtları, Şeyh Şahabeddin Camii'nin avlusuna gömülmüşlerdir. Sonradan Devlet Hastahanesi arazisine dahil edilen bu alandaki şehit bakiyeleri, Meydan Mezarlığı'nda ayrılan mutena yere nakledilmişlerdir.

Güzel bir çevre düzenlemesine sahip bulunan şehitlikteki kitabede: *"Burası, Millî Mücadele Senelerinde Aziz Vatanımız için şehit olan adsız kahramanlarımızın medfenidir."* satırları yer almıştır. Bunun altında şu mısralar bulunmaktadır;

"Hakkın bu veli kulları taş türbeye girmez

Gufrana bürünmüş yalnız Fatiha bekler.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı Hilâl

Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl

Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl

Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyet

Hakkıdır Hakka tapan Milletimin İstiklâl."

Sille Mezarlığı, 1907 yılında temin edilmiş olup, Konya'nın en eski şehitliklerindendir. Bu günkü yerini 1921 yılında almıştır. Millî Mücadele'de şehit olan kahraman vatan çocukları buraya defnedilmişlerdir.

Sille Belediyesi'ne (şimdi Selçuklu'ya) ait olan tarihî mezarlığın bir bölümünde teşkil edilmiştir. Burada 52 asker ve subayımız medfundur.

ANITLAR

Konya merkezinde, şehitlerimizin büyük kahramanlık ve fedakârlıklarına duyulan takdir ve saygıyı ebedileştirmek ve bunları yeni nesillere anlatmak üzere bazı anıtlar inşa edilmiştir.

1- Hava Şehitleri Anıtı:

Bunlardan biri, "Hava Şehitleri Anıtı"dır. Konya'nın önemli tarihi höyüğü olan Alâeddin Tepesi'nde bulunmaktadır. Beyaz mermerdendir.

Bu muhteşem ünlü tepenin doğu eteğinde yer alır. Hava Kuvvetlerimizde şehit düşen asil vatan evlatlarımızın ruhunu taziz ve kahramanlıklarını sembolize ederek, ebediyen minnet ve şükranla anılmalarını sağlamak amacıyla yapılmıştır.

Anıt, V. Kol. U. Korg. Cemil Câhit Toydemir'in Konya'ya büyük armağanıdır. 01. Ocak 1935 tarihinde düzenlenen güzel bir törenle açılmıştır (Aytekin, 40). Doğu ve batı cephesinde mermere işlenilen; *"1-2 Kân. 1936. Türk Çocuğu, senin ve yurdun için can veren ULU ŞEHİTLERİNİ Unutma"* cümlelerinin yer aldığı kitâbeler vardır.

25 m.lik alanda inşa edilmiş bu büyük mermer sütun ve bloklardan oluşan anıtın bakım görevi, Konya Belediyesi'ne aittir.

"Hava Şehitlerini Anma Törenleri" de bu anıtın önünde yapılmaktadır.

2. Zafer Çeşmesi :

Kurtuluş Savaşı hatıralarını ve bu uğurda kan döküp, can veren kahramanlarımızın fedakârlıklarını yaşatmak arzu ve maksadıyla yapılan anıtlardan biri de *"Zafer Çeşmesi"*dir.

Konya Belediye Meclisi, Kurtuluş Savaşı Şehitlerimizin ruhlarını taziz, hatıralarını ebediyen yâd etmek için, 1924 yılında bu güzel çeşmeyi inşa ettirmiştir. "Zafer Çeşmesi" adı verilen bu son derecede güzel çeşme, günümüzde Zafer Meydanı'ndaki Nutuk Parkı'nda bulunmaktadır.

Somaki mermerden yapılmış bu zarif ve gösterişli çeşmenin alınlığında yukarıda, çok nefis bir celi sülüs hat ile: *"Zafer Çeşmesi"* yazılıdır. Bunun altında da, son derece güzel rik'a hat ile: *"İstiklâl Harbi Şehitlerine İthafen belediyece inşa edilmiştir, 1340"* satırlarının yer aldığı kitâbe bulunmaktadır.

Meram Yeniyol'da da şehit çeşmesi vardır. Mermerden yapılmış bu çeşme, *"Şehit Tayyareci Ömer Varlık Çeşmesi, 1940."* kitabesini taşır.

Kitâbenin üstündeki alınlıkta bir pervaneli uçak rölyefi görülmektedir. 1940 yılında yaptırılan bu güzel çeşme, şehitlerimize dair, onların ölümsüz ruhlarına Fatihalar gönderilmesine vesile olan hayırlardandır.

BAKIM VE ONARIMLAR

Konya'da bulunan şehitliklerimizle ilgili olarak zaman zaman çeşitli çalışmalar ve düzenlemeler yapılagelmiştir. Bu konuda çok önemli ve esaslı araştırma ve tanzim programı, 1975-1976 yılları arasında gerçekleştirilmiştir.

Millî Savunma Bakanlığı, Konya Valiliği'ne şöyle bir yazı gönderir:

"MİLLÎ SAVUNMA BAKANLIĞI
ANKARA

IK.VE TEKNO: 9234 (30-T) 75 İnş.Eml.Gr.Eml.Ş.İsk.Ks.72

Konu: Şehitlerimiz, Şehitliklerimiz Anıt ve Abidelerimiz.

31/Aralık/1975

KONYA VALİLİĞİ

1- Bu günkü varlık ve bağımsızlığımızı, şanla şerefle dolu tarihimizi Türk olmaktan duyduğumuz kıvancı, Vatanın her karış toprağını düşmanlara karşı korurken şehit olanlarımıza borçlu olduğumuzu biliyoruz.

2- Bu yüce Varlıkların, bilinmeyen mezarlarını bulup inşa ederek, bilinenleri onarıp anılarına Anıt dikerek; hem onlara olan görevimizi yerine getirmiş, şükran borcumuzu ödemiş; hem de önemli ve özel günlerde anma törenleri düzenleyerek, halkın ziyaretine açık bulundurularak, bu konuda bilimsel eserler yazarak; kahramanlık ve anılarını canlı tutmuş, nesilden nesile ulaştırmış oluruz.

3- Bakanlığımızca 1960 yılından beri sürdürülen çalışmalar sonunda bilinmeyen ve bakımsız kalan birçok şehitliklerimiz tespit edilmiş, gönderilen ödeneklerle de bakımlarının iyi bir düzeye çıkarılması sağlanmıştır. Ayrıca, bu konuda yazılacak bilimsel eserlerimize ışık tutacak, Şehitliklerimiz adlı bir kitap da yayınlanmıştır.

4- Yurt içinde ve yurt dışında daha birçok şehitliklerimiz olabileceği gibi tespit edilenler hakkında da derlenen bilgilerin tam olmadığı tahmin edilmektedir. Bu sebeple Yurt çapında bir defa daha araştırma ve inceleme yaparak, eksiksiz ve kusursuz bir eserin meydana getirilmesine çalışılmaktadır.

5- Bu konuda Garnizon Komutanlıkları, Belediye, Tüm Eğitim, Kültür, Bayındırlık kuruluşları, Muharip Gaziler, Tanıtma Dernekleri, Mahalli Halk (Köylere kadar) ile temas edilerek işbirliği yapılması ve yardımlarının sağlanması faydalı mütalaa edilmektedir. Yurdun en ücra köşelerine kadar araştırma ve inceleme yapılarak; ekte gönderilen örneklere göre düzenlenecek vesikaya dayanan bilgi ve belgelerin, mahalli halk arasında konuşulan ve bu güne kadar gelen şayia ve rivayetlerin kaynakları da belirtilerek, kroki, fotoğraf veya diğer dokümanlar da eklenerek, il sınırı içindeki bilgilerin topluca ve en geç 30/Haziran/1976 tarihine kadar Millî Savunma Bakanlığı İnşaat Emlâk Daire Başkanlığına gönderilmesinin sağlanmasını arz ve rica ederim.

MİLLİ SAVUNMA BAKANI NAMINA İmza

DAGITIM: Bilgi: Bülend ULUSU

Gereği : Genel Kurmay Başkanlığına Oramiral

Valiliklere İçişleri Bakanlığına Bakanlık Müsteşarı

NOT: Yeteri kadar yazı ve bilgi formu Kaymakamlıklara kadar gönderilmek üzere eklidir. ASLININ AYNIDIR 15.1.1976"

"Millî Savunma Bakanlığının 31/Aralık/1975 tarih ve İK. ve TEKNO:9234 (30-7) 75 İnş. Eml. Gr. Eml. Ş. Isk. KS. 2207 sayılı yazısının ekidir.

ŞEHİTLİK, ANIT VE ABIDELER İÇİN ÖRNEK FORM

Açıklama: I- Genel ve Bölgesel bir savaşta, bir muharebede, hareket halinde bulunan askeri birliklerin toplu bulunduğu yerlerde şehit olanların gömüldüğü yerler adlarına dikilen anıt ve abideler ve şehitlik nedenleri.

II- Aynı yerde bulunmayan her şehitlik, şehit mezarı şehitlik içinde olmayan anıt ve abide için aşağıdaki sıraya göre ayrı bir dosya düzenlenecektir.

ŞEHİTLİK, ANIT, ABİDE VEYA ŞEHİT MEZARININ :

1- Adı .....

2- İli..... İlçesi..... .....bucağı.....köyü.....

3- Bulunduğu sahanın alanı (m^2)

4- Mülkiyet durumu (Hazinenin ise hangi kuruluşa tahsisli olduğu)

a. Tapulu olup olmadığı (Tapulu ise tapusundan ve yöresel krokisinden birer suret dosyaya eklenecek).

b. Belediye hudutları içinde ise imar plânında hangi hizmete ayrılmıştır; İmarın paftada, ada, parsel, numaraları yazılacak, şehitliği gösteren İmar Paftasından birer suret dosyaya eklenecek.

c. Belediye hudutları içerisinde değilse, veya imar görmemiş ise kadastronun veya tapunun (cilt) ada (sıra) parsel (sahife) ve yevmiye numaraları ile ölçekli bir kroki üzerinde şehre uzaklığı, belirli yolları ve adları yazılacak.

d. Mülkiyet konusunda açıklanması gerekli görülen diğer bilgiler

5- Şehitliğin bakımı ile ilgili makam ve bekçisi olup olmadığı.

6- Genel görünüş, çeşitli yönlerden, giriş kapısından (varsa), üzerinde yazı ve işaret olanların 13 X 8 ebadında siyah beyaz parlak karta çekilecek fotoğraflarının filmleri, ile birlikte bozulmadan, zımbalanmadan bir zarf içerisinde dosyaya eklenmesi.

7- Kuruluş tarihi, (Abide veya anıt ise inşa maksadı), başka bir yerden nakledildiyse nakledildiği yer ve tarihi.

8- Yatan şehit ve mezar adedi (topluca gömülmelerde bir şehitlikte birkaç şehit olabilir).

9- Mezar taşları, anıt ve abideler üzerinde yazı varsa, değiştirilmeksizin aynen yazılması, (Eski Türkçe ise tercüme edilmeyecek) ve dosyaya eklenmesi,

10- Vesikaya dayanan bilgi ve belgelerin fotokopisi veya suretleri: bu konuda yazılmış, kitap ve ilgili yayınların dosyaya eklenmesi.

11- Şehitlerin şehit olma sebepleri hakkında tarihi bilgi (muharebeler, isyanlar, çatışmalar..).

12- Mahallî halk arasında konuşulan ve bu güne kadar gelen şayia ve rivayetler ve kaynakları (kimlerden ve hangi eserlerden alındığı) ve bu konuda tarihi bilgi.

13- Yazılması ve eklenmesi gerekli görülen diğer bilgi ve belgeler.

14- Halk tarafından ziyaret edilen bir yer halinde midir? Hangi vesile ile ziyaret edilmektedir.

15- Yolunun cinsi (toprak, stabilize, asfalt vs.) ve genişliği, ana yola uzaklığı ne kadardır.

16- Su ve elektriği var mı? Yoksa en yakın hangi mesafeden getirilebilir, ağaçlandırılmış mı?

17- Onarıma muhtaç mıdır? Şehitlerimize lâyık bir yer midir? Acil onarım ödeneği miktarı ile bu konudaki düşünceleriniz."

Bunun üzerine Valilikte, 22.1.1976 tarihinde 2005 14.00'de, Vali Muavini Kâmuran Uykur Başkanlığında bir toplantı yapılır. Garnizon komutanlığı, İl J. Alay Komutanlığı, Millî Eğitim Müdürlüğü, Selçuk Eğitim Enstitüsü, Yüksek İslâm Enstitüsü, Emniyet Müdürlüğü, Müzeler Müdürlüğü, Turizm Büro Şefliği, Turizm Derneği Başkanlığı ve Vakıflar Müdürlüğü temsilcilerinin katıldığı bu toplantıda konuyla ilgili çok yönlü konuşmalar yapılır.

Görüşmeler sonunda, araştırma ve çalışmaları yürütmek üzere:

"1- Tespit Komisyonu

2- Teknik Komisyon

3- Kitabeleri Yazma ve Resimlerini Çekme Komisyonu" adıyla üç ayrı komisyon oluşturularak görev bölümü yapılır.

Bunlardan:

A- Tespit Komisyonu;

1-Selçuk Es

2-Arif Etik (Yüksek İslam Enstitüsü)

3-Hasan Özönder (Yüksek İslâm Enstitüsü)

4-M. Ali Apalı (Avukat).

B-Teknik Komisyonuna:

1-Bayındırlık Müdürlüğünden bir eleman

2-İl İmar Müdürlüğünden bir eleman

3-Belediyeden bir eleman

4-Tapu Kadastro Müdürlüğünden bir eleman görevlendirilirler.

Resim ve kitabelerinin tespiti hususundaki komisyonun, Tespit Komisyonu'nun tespitlerinde sonra teşekkül ettirilmesi uygun görülür.

Yüksek İslam Enstitüsü'nden Ârif Etik, Hasan Özönder ve Avukat M. Ali Apalı'nın, 24. Ocak. 1976 cumartesi günü saat 14.00'de Konya Turizm Bürosu Şefliğinde, Selçuk Es'in de katılmasıyla çalışmalarını sürdürmesine karar verilir.

Bu çalışmaların tamamlanmasından sonra teknik komisyonca mahallinde gerekli çalışmalar kararlaştırılır.

Görüşmeler sonunda belirlenen kararlar, gereğinin yapılması için ilgililere teker teker dağıtılır.

Tespit Komisyonu, adı geçen tarih ve yerde toplanarak çalışmalar başlar. Konu üzerine yapılan konuşmalar sonunda şu tutanak hazırlanılır:

TOPLANTI TUTANAĞI: I

Sayın Kâmuran Uykur'un yazılı isteği üzerine "TESBİT KOMİSYONU" 24.1.1976 Cumartesi günü saat 14.00 de Konya Turizm Bürosu Şefliğinde toplandı. Sayın Avukat M. Ali Apalı'nın başkanlık ettiği toplantıya sayın Selçuk Es, sayın Arif Etik, sayın Ahmet İskender, sayın Hasan Özönder katıldılar. Millî Savunma Bakanlığının 31 Aralık 1975 tarihli (Ik.ve TEKNO 9234 (30-T) 75 inşaat Eml. Gr. Eml. Ş. Isk. Ks. 72) yazıları okundu.

YAPILAN KONUŞMALAR SONUNDA

1- Mevsimin kış olması, arazinin karla kaplı bulunması nedeni ile arazi üzerinde araştırma yapma bu gün için mümkün olmayacaktır. Bu nedenle mevsimin müsait günlerinde tatbikatın yapılabilmesi için gerekli vasıtanın Belediyeden işçisi ile birlikte temini için Belediye Başkanı ile temasa geçilmesine,

2- Bu müddet zarfında gerek kurulca ve gerekse şahsen bizler ayrı ayrı çevremizde yaşamakta olan ve o günleri hatırlayabilen kimselerle temasa geçilerek yukarıda konu olan yazıda istenilen bilgilerin toplanmasına,

3- Bakanlıkça yayınlanan "ŞEHİTLİKLERİMİZ" isimli kitaptan tetkikimize ışık tutmak üzere 2 nüsha istenmesine.

4- Bu sebeple toplantının 29.1.1876 Perşembe günü saat 20.00 de sayın avukat M. Ali Apalı'nın evinde (Atatürk Cad. Çağ sitesi B1.3. kat: 4 No: 8) de toplanmasına karar verildi.

BAŞKAN	ÜYE	ÜYE
M. ALİ APALI	SELÇUK ES	ARİF ETİK
ÜYE	ÜYE	
AHMET İSKENDER	HASAN ÖZÖNDER"	

Tespit Komisyonu, ikinci toplantısında şu kararları alır:

TOPLANTI TUTANAĞI: II

Komitemiz 7.2.1976 Cumartesi günü sayın M. Ali Apalı'nın başkanlığında Turizm Bürosunda toplandı. Görüşmeler sonunda şu kararlar tespit edildi.

1- Konya hakkında geniş bi1giye sahip yıllarca gazeteci ve öğretmen olarak hizmetlerde bulunan Namık Ayas'ın Konya'da bulunduğu öğrenilince, toplantımıza katılması sağlanılarak, konumuz hakkında bilgisine başvuruldu. Namık Ayas, Konya Hadisesinde şehit edilen ve Konya Musalla Mezarlığında medfun bulunan Albay Talat Bey hakkında bilgi verdi. Kendisinde rahmetli Albay'ın mezarının fotoğrafının da bulunduğunu söyleyerek, İstanbul'a döner dönmez bu fotoğrafı komitemize göndereceğini vaat etti.

Verdiği bilgilerden dolayı, daha çok faydalanılması amacıyla, Namık Ayas'ın da komitemize iştiraki kendisine teklif edildi. Memnuniyetle iştirak edeceğini bildirmesi üzerine, komiteye dahil edildi.

2- Bir önceki toplantımızda kararlaştırılan "Şehitlerimiz" kitabının Millî Savunma Bakanlığından iki adet temini için Vilâyet makamına yapılan talebin takibine;

3- Gerek "Konya Hadisesi" ve gerekse Millî Mücadele yıllarına şahit ya da bilgi sahibi olan yaşlı kimselerin tespit edilerek, bunlardan bilgi alınması uygun görüldü.

4- Şehit Albay Talat Bey'le beraber ayni hadisede şehit edilen Jandarma Yüzbaşısı Nevzat Bey hakkında bilgi sağlamak için araştırma yapılarak, mümkün olursa bu şehidimizin de mezarının tespitine;

5- Yurdumuzda, işgal kuvvetlerine karşı ilk protesto mitingi yapıp, vatanımız uğrunda şehit olan, Konya Üçler Mezarlığında medfun bulunan Sivaslı Ali Kemâlî Efendi'yi canlandıracak bir anıtın Hükümet alanında Etibank önüne diktirilmesi için gerekli çalışmaların yapılmasına; (Sivaslı Ali Kemâlî Efendi, Millî Mücadele başlarında Konya'da bulunan İtalyan taburu komutanlığınca Konya'da yayınlanmakta olan ÖĞÜT gazetesinin kapatılmak istenmesi üzerine ilk protestoyu yapmıştır. Konya'da millî şuuru besleyen, ve daha sonraları Ankara'da rahmetli Ata'nın yayın organı olan "Hakimiyet-i Millîye Gazetesi" olarak neşriyatına devam eden "ÖGÜT" gazetesini kapatmak üzere İtalyanlar idarehanesini basmışlardı. Türkiye'de ilk defa yapılan ve silâhları ateşlenmeye hazır bir durumda bulunan bir tabur İtalyan kuvvetine karşı çekinmeden ve büyük bir cesaretle: "Bir milletin dili olan gazetenin kapatılması namussuzluktur" diyerek işgal kuvvetlerinin yüzüne karşı ilk protestoyu Sivaslı Ali Kemâlî Efendi yapmıştır. Sonraları Atatürk'ün mesai arkadaşları arasına giren, "Müdafaa-i Hukuk Hey'et-i Merkeziye Reisi" olan Sivaslı Ali Kemâlî Efendi, "Konya Hadisesi"nde aynı yerde, aldatılmış birkaç zavallı tarafından şehit edilmiştir.

Bu millî aziz hatıraların gelecek nesillere duyurulması için uygun bir anıt gereklidir).

6- Diğer şehitlerimizin mezarları ve şehit düştükleri yerlerin tespitinden sonra, oralarda da hadiseyi anlatan plâketlerin dikilmesine; mezarları yapılmamış olanların yapılmasına;

7- (21.2.1976) Cumartesi günü saat 14.00 de aynı yerde tekrar toplanarak, çalışmaların sürdürülmesine karar verildi.

BŞK.	ÜYE	ÜYE
M. ALİ APALI	SELÇUK ES	AHMET İSKENDER
ÜYE		
HASAN ÖZÖNDER"		

Komisyonun yaptığı üçüncü toplantısında aldığı kararlara dair tutanağı şöyledir;

"TOPLANTI TUTANAĞI: III

Komitemiz 28.11.1976 Cumartesi günü saat 14.30 da Avukat M. Ali Apalı'nın başkanlığında Turizm Bürosunda toplandı. Konu ile ilgili konuşmalar yapıldı. Bir aydan beri yapılan araştırma ve çalışmalar değerlendirilip, tespitler yapıldı. Ve sonunda şu noktaların vilâyet makamına sunulması kararlaştırıldı.

1-Millî Mücadelemizin başlarında Konya'yı işgal etmiş olan İtalyanlar, Konya'da çıkmakta olan "Öğüt" gazetesini kapatmışlardı. Bunun üzerine Müdafaa-i Hukuk Konya Hey'eti tarafından Türkiye'de düşmana karşı ilk defa miting tertip edilmişti. Bir tabur İtalyan askeri taarruza hazır bir duruma getirilerek miting yerinin etrafını sarmış durumda bekler iken o tarihte Müdafaa-i Hukuk Merkeziyesi Başkanı olan Sivaslı Ali Kemâlî, işgal kuvvetlerinin yüzüne karşı "Gazete bir milletin dilidir, kapatmak alçaklıktır" diyerek haykırmıştı. Daha sonra Konya İsyanında aynı vazifede iken Sivaslı Ali Kemâlî asiler tarafından dövülüp sürüklenerek şehit edilmişti.

Bu hadiseleri ebedileştirmek için:

a) Miting yeri olan Şerafettin Camii güneyindeki uygun bir yere, mermer plaket konulmasına;

b) İşgal kuvvetlerine karşı ilk defa harekete geçerek protesto mitingini tertip eden ve nihayet Millî Mücadeleci ve ileri görüşlülüğü sebebiyle âsiler tarafından şehit edilen Sivaslı Ali Kemâlî'nin şehit düştüğü yer olan Konya Hükümet binası doğusundaki alana "Etibank önüne" bir anıtın dikilmesine;

c) Sivaslı Ali Kemâlî'nin Konya Üçler Mezarlığındaki mezarının demir parmaklıklarla çevrilip, tanzim edilerek, üzerine bir plaketin konulmasına.

2) 1830 yılında Osmanlı-Mısır savaşında şehit düşenlerin Konya Horozlu Han (Toprak Mahsulleri Ofisi Silosu civarı- Konya girişinde) yolundaki savaş şehitlerinin mezarlarının onarılıp, korunması ve olaya dair mermer bir plaketin konulmasına;

3) Kurtuluş Savaşı senelerinde Hotamış'ta eşkıyaların takibi sonunda şehit düşen ve halen Konya Üçler Mezarlığında yatmakta olan Jandarma Kolağası Osman Ağa'nın mezarının onarılıp, demir parmaklık içerisine alınması ve başucuna, olaydan bahseden bir plaketin konulmasına;

4) 1920 yılındaki Konya İsyanı (Delibaş Olayı)'nda asilere karşı savaşta şehit düşüp, Alâeddin Camii avlusundaki mezarlığa gömülen şehitlerimizin hatıralarını dile getirecek bir plaketin buraya konulmasına;

5) 3 Ekim 1920 tarihindeki Delibaş Hadisesindeki şehit edilen tayyareci Üsteğmen İbrahim Ethem Bey ile Abdullah Çavuş'un Alavardı Yöresi demiryolu geçidi yanında bulunan mezarlarının onarılıp oraya da bir plaketin konulmasına;

6) 1920 yılı Delibaş Olayında asiler tarafından şehit edilen, Afyon Cephesindeki savaştan ağır yaralı olarak Konya'ya getirilen ve Konya Askeri Hastanede şehiden vefat eden subay ve askerin medfun bulundukları;

a) Musalla Mezarlığı önüne

b) Önceleri mezarlık iken günümüzde park olan Şems-i Tebrizi Parkına,

c) Meram Tavusbaba çamlığı sırtlarındaki mezarlığa,

d) Meramdaki "Mümtaz Koru Prevantoryumu"nun yerindeki mezarlıktan dolayı prevantoryum binası önüne, hatıraları dile getiren plaketlerin konulmasına;

7) Eski Askerlik Şubesi binası ile "Kız Ortaokulu" binası ve Meram son otobüs durağındaki Sıtkı Çelebi evi, Kurtuluş Savaşı sırasında, hastane olarak kullanılmıştı. Yaralıların tedavileri burada yapılmış ve birçokları da şehiden vefat etmişlerdi.

Bu binaların önüne birer plaketin konulmasına;

8) 1924 yılında Konya Belediye Meclisinin Kurtuluş Savaşı şehitlerinin ruhlarını taziz için yaptırılan Zafer Çeşmesinin Belediye deposuna alınan taşlarının ve çeşme kitabesinin Konya Fuarı önündeki uygun bir yere yerleştirilmesi için çalışmalar yapılmasına oybirliği ile karar verilmiştir.

Son vilâyet makamının emirleri veçhile, komisyonumuzca 8 madde halinde tespit edilip arz edilen konular kurulumuzca uygun görülüp, ittifakla karara bağlanmıştır.

Yapılan çalışma ve oturum tutanakları ile, alınan karar sonuçlarını böylece yüksek Vilâyet Makamına saygılarımızla arz ederiz.

TESPİT KOMİSYONU

BAŞKAN	ÜYE
M. Ali Apalı	Selçuk Es
(Avukat)	(Yazar Ve Gazeteci)
ÜYE	ÜYE
Hasan Özönder	Arif Etik
Konya Yüksek	Konya Yüksek
İslam Enstitüsü	İslam Enstitüsü
Öğretim Üyesi	Öğretim Üyesi
Üye	Üye
Ahmet İskender	Namık Ayas
(Maliyeci)	(Gazeteci) (Bulunamadı)".

Vatan, Millet, Din yolunda canını seve seve fedâ eden, bir gül bahçesine girercesine şu toprağa giren kahraman şehitlerimizin ebedî istirahatgâhları olan Şehitliklerimizle ilgili çalışmalardaki komisyonlarda görev alan çok değerli üyelerin birçoğu vefat etmiş durumdadır. Allah rahmet eylesin.

Bu araştırma yazımızla, aziz vatan evlâdı şehitlerimizin, her zaman ve daima rahmet ve minnetle anılmalarını sağlamak amacıyla tesis ve teşkil edilmiş şehitliklerimiz hakkında bilgi sunmaya çalıştık.

Bunun yanı sıra Konya tarihinin bu sayfasına ışık tutan, bizim de görevlendirildiğimiz "Tespit Komisyonu"nun tetkikleri ve bu millî hizmette görev alan kıymetli kişilerin bilinmesinin gerekli olduğuna inanarak bu inceleme yazımızı kaleme almayı uygun gördük.

Böylece, Konya'nın bu yönüne dair bilgi edinmek, daha geniş çapta araştırma yapmak isteyenlere faydalı olmayı düşündük.

Konuyu, faydalı fotoğraflarla da bezeyerek gelecek nesillere bir hatıra olarak kalmasını uygun bulduk.

Bütün şehitlerimizin ve millî hizmetlerde görev alan değerli insanlarımızın ruhları şâd olsun.

Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş, asker!

Gökten ecdâd inerek öpse o pâk alnı değer.

Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor TEVHİD'i…

BEDR'in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi…

Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?

"Gömelim gel seni tarihe" desem, sığmazsın.

Herc ü merc ettiğin edvâra da yetmez o kitab…

Seni ancak ebediyetler istiâb.

"Bu taşındır" diyerek KÂBE'yi diksem başına;

Rûhumun vahyini duysam da geçirsem taşına;

Sonra gök kubbeyi alsam da, ridâ namiyle,

Kanayan lâhdine çeksem bütün ecramiyle;

Ebr-i nisanı açık türbene çatsam da tavan,

Yedi kandilli Süreyya'yı uzatsam oradan;

Sen bu âvizenin altında, bürünmüş kanına,

Uzanırken gece mehtabı getirsem yanına,

Türbedârın gibi tâ haşre kadar bekletsem;

Gündüzün fecr ile âvizeni lebrîz etsem;

Tüllenen Mağribi, akşamları, sarsam yarana…

Yine bir şey yapabildim diyemem hâtırına.

Sen ki, son ehl-i salîbin kırarak savletini,

Şarkın en sevgili sultanı SALÂHADDİN'İ,

KILIÇ ARSLAN gibi iclâline ettin hayran…

Sen ki, İslâmı kuşatmış, boğuyorken hüsran,

O demir çemberi göğsünde kırıp parçaladın;

Sen ki, rûhunla beraber gezer ecramı adın;

Sen ki, a'sâra gömülsen taşacaksın…Heyhat,

Sana gelmez bu ufuklar, seni almaz bu cihat…

Ey şehit oğlu şehit, isteme benden makber,

Sana âğuşunu açmış duruyor PEYGAMBER."

Sonuç olarak ifade edilir ki, gerek yurtiçinde ve gerekse yurtdışında bulunan şehitliklerimiz, aziz şehitlerimizin ebedi istirahatgâhıdırlar. Her Türk evlâdı; Vatanımız, Milletimiz, Dinimiz, Bayrağımız ve Sancağımız için en kıymetli, en pahalı, en zor şey olan canlarını bile, hem de seve seve fedâ eden şehitlerimizi her zaman minnet ve şükranla anmaktadır. Ebediyen de anacaktır. Bu hepimizin millî görevidir. Bu görevi, yakınımızdaki şehitlikleri çocuklarımızla ziyaret etmek suretiyle ifa etmeli çocuklarımızı da şuurlandırmalıyız.

İstiklâl ve Cumhuriyetimizi; Vatan ve Milletimizin varlığını, cesur gazilerimize ve kahraman şehitlerimize borçluyuz.

Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır;

Toprak, uğrunda ölenleri varsa "Vatan"dır.

NOTLAR

[1] Diğer şehirlerimizde de pek çok şehit verilmiştir. Ama bunların gömüldükleri belli bir şehitlik tesbit edilememiştir (Bk. *Şehitlerimiz*, Millî Savunma Bakanlığı, Ankara, 1971, s. 98).

Yurtiçindeki ve Yurtdışındaki şehitliklerimiz hakkında geniş bilgi için bkz.: *Şehitliklerimiz*; Millî Savunma Bakanlığı İnşaat ve Emlâk İskan Dairesi Başkanlığı Yayını, Ankara, 1971; Zeki Başar: *Anıtlarımız, Şehitliklerimiz*, Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayını, Ayyıldız Matbaa A.Ş., Ankara 1973; *Şehitliklerimiz (I-II); (Osmanlı- Rus, Osmanlı-Yunan; Trablusgarp, Balkan, Birinci Dünya, İstiklâl, Kore, Kıbrıs, İçgüvenlik)*, T.C. Millî Savunma Bakanlığı, Ankara 1998; *Hava Şehitlikleri, (I-III)*, Hava Kuvvetleri Komutanlığı, Hava Kuvvetleri Personel Başkanlığı, Desen Ofset A.Ş., Ankara, 1999; Hanefî Aytekin, *Konya-Karaman Şehitlikleri ve Şehitleri*, Ankara.
Yukarıdaki listede adı geçen şehitliklerimizden bazıları, son yıllarda yapılan idârî düzenlemeler sonunda yeni kurulan illerimizin sınırlarına dahil edilmişlerdir.

[2] Bk. Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamûsu*; Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1968, III/351.

[3] Bk.; Muammer Gül, Attilâ Bayram, Oğuzhan Hakkoymaz, *Selçuklular'dan Günümüze Konya'nın Sosyo-politik Yapısı*, Konya İl Emniyet Müdürlüğü AR-GE Yayınları, No: 1, Yalçın Matbaa-Ofset, Konya, 2003, s. 305-318.

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: "Delibaşı Vak'ası"nda Alâeddin Camii'ne sığınıp da isyancılarla çatışmaya girenlerden şehit olanların da gömüldüğü Alâeddin Camii avlusu tarihi bir mezarlık idi. Hilâl-i Ahmet çadırı ve görevlileri.

Fotoğraf 2: Alavardı tren hattı geçidindeki Tayyareciler Şehitliği.

Fotoğraf 3: "Tayyareci Şehitleri" Anıtı ve Kitabesi.

Fotoğraf 4: Tayyareci Şehitler: Ütgm. İbrahim Ethem ve Bçvş. Abdullah'ın Kabirleri.

Fotoğraf 5: Konya Garnizon Şehitliği.

Fotoğraf 6: Konya Askeri Şehitliği Anıtı.

Fotoğraf 7: Şehitlik hakkında bilgi veren kitabe.

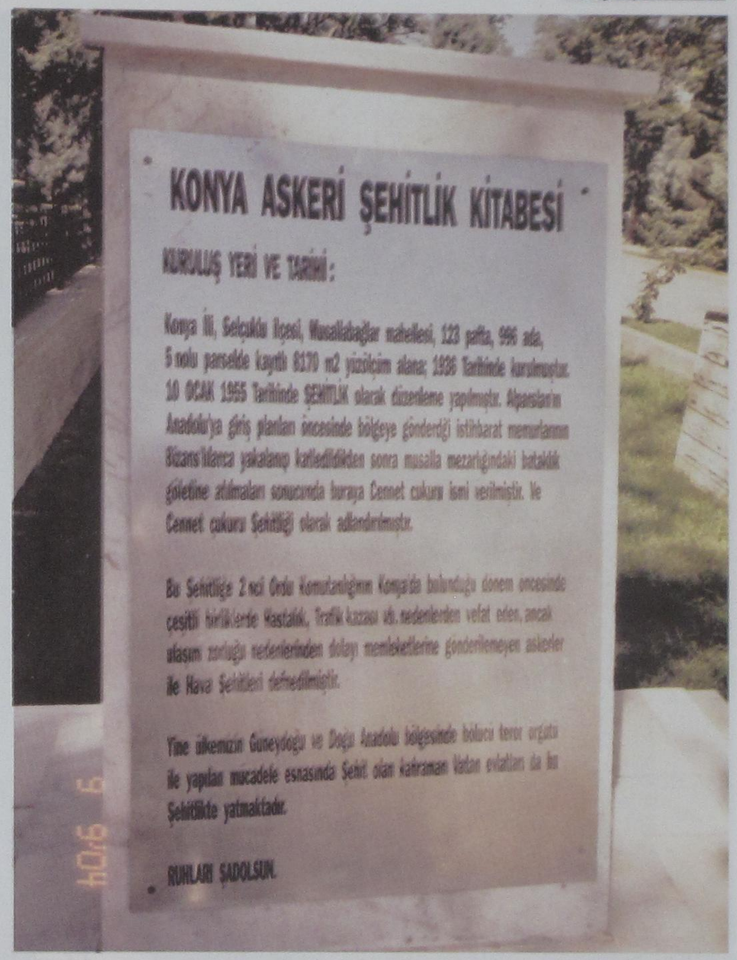

Fotoğraf 8: Konya Askeri şehitliğinde ebedi uykusundaki şehitlerimiz.

Fotoğraf 9: Konya Müdâfaa-i Hukûk Cemiyeti Başkanı Sivaslı Ali Kemâli Efendi Hoca.

Fotoğraf 10: Sivaslı Ali Kemâlî Efendi Hoca'nın Konya Üçler Mezarlığı'ndaki Kabri.

Fotoğraf 11: Alâeddin Tepesi eteğindeki Hava Şehitleri Anıtı (Tayyâre Şehitleri Âbidesi).

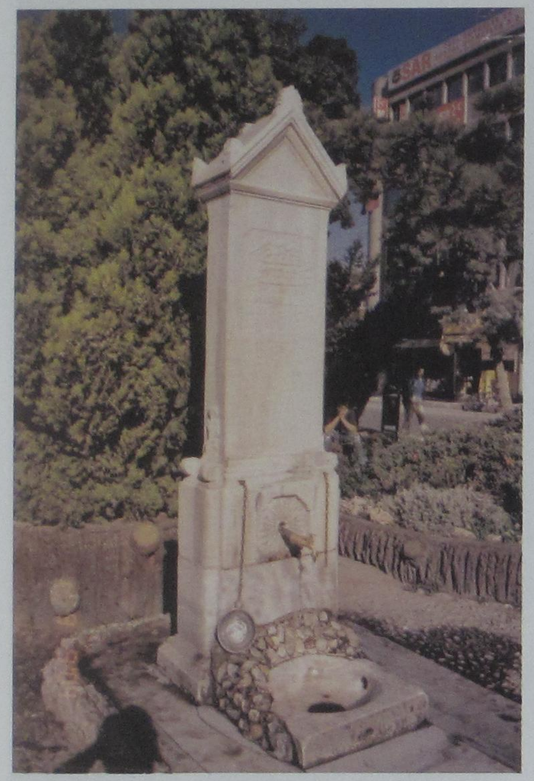

Fotoğraf 12: "İstiklâl Harbi Şehitleri'ne ithafen" Konya Belediyesi tarafından yaptırılan Zafer Çeşmesi.

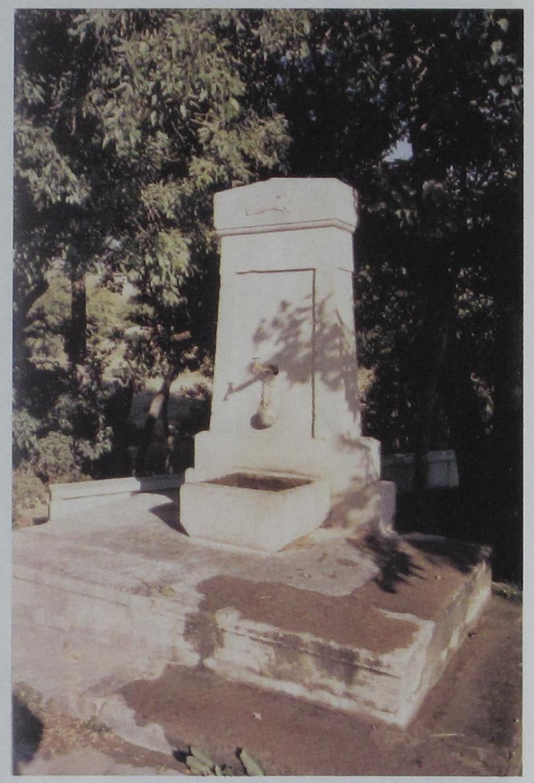

Fotoğraf 13: Yeni Meram Yolu'nda "Şehit Teyyareci Ömer Varlık Çeşmesi 1940".

Fotoğraf 14: Zafer Çeşmesi'nin kitâbesi.

Fotoğraf 15: Şehit Teyyareci Çeşmesi'nin alınlığındaki yazı ve sembol.

Fotoğraf 16: Konya Şehitliklerini Tesbit Komisyonu Av. M. Ali Apalı'nın evinde çalışma yaparken. (Sağdan Sola: Ahmet İskender, Hasan Özönder, Ârif Etik, M. Ali Apalı, Selçuk Es).

KENTSEL PLÂNLAMA ÇALIŞMALARININ KONYA KENT FORMUNUN GELİŞİMİNE ETKİSİ[1]

M. Serhat YENİCE*
Çiğdem ÇİFTÇİ**

ÖZET

Çalışmanın temel amacı; Konya kent formunun değişim/dönüşüm sürecinin kentsel plânlama süreci içerisinde irdelenerek, makro ölçekli plânlama çalışmaları ve kentsel plân kararlarının Konya kenti boyutunda kentsel gelişme ve kent formu üzerine etkilerini belirtmektir.

Anahtar Sözcükler: Konya, kentsel plânlama dönemi, kent formu.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine urban form of Konya change/transformation process in urban plânning period by using the data from written sources and macro scale plânning studies.

Key Words: Konya, urban planning period, urban form.

GİRİŞ

Dünyada plânlamanın ve düzenli kentleşmenin önemi, sanayi devriminden sonra etkisini açık bir şekilde hissettirmiştir. Sanayi ve ticaretin geliştiği kentler nüfus baskısına maruz kalmış, sosyal, ekonomik ve çevresel açıdan birçok problemin yaşandığı mekânlar haline gelmiştir. Buna ilişkin olarak plânlama ve plânlı gelişmenin kaçınılmaz olduğu ortaya çıkmıştır.

Yaşanılan sorunları engelleme ya da kontrol altına alma isteği, gerçekleştirilen plânlama çalışmaları çerçevesinde; çeşitli kent formu yaklaşım ve önerilerinin gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Yaklaşım ve önerilerin ortak amacı, dönemin ihtiyacını karşılayabilir plânların gerçekleştirilmesi olmuştur. Çalışmaların her biri, sorunu tam

** S. Ü., Müh. Mim.Fakültesi, Şehir ve Bölge Plânlama Bölümü Araştırma Görevlisi.*
*** Yrd. Doç. Dr., S. Ü., Müh. Mim.Fakültesi, Şehir ve Bölge Plânlama Bölümü Öğretim Üyesi.*

olarak çözmüş olmasa da, muhtemel çözüm için zemin oluşturmuştur. İhtiyaç ve taleplerin sürekli değişkenliği de, kent formlarının değişim ve dönüşümünü de beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmada, Konya kenti kentsel plânlama süreci içerisinde gerçekleştirilmiş makro ölçekli plânlama çalışmaları, plân açıklama raporları, hal-i hazır haritalar gibi plânlama araçları temel materyaller olarak kullanılmıştır.

Bu çalışmanın metodolojisi; yazılı kaynakların hal-i hazır ve imar plânları üzerine aktarılması yoluyla kent formuna ilişkin çözümlemeler yapılmasıdır.

Yukarıda açıklanan metodolojisi çerçevesinde; Konya kentinin kentsel plânlama çalışmalarının başlangıcı olan 1946 yılından itibaren plân çalışmalarının kent formu üzerine etkileri belirlenecektir.

KENTSEL PLÂNLAMA DENEYİMLERİNDE KONYA KENT FORMUNUN GELİŞİMİ

Konya kenti, plânlama geleneğine sahip nadir kentlerimiz arasında yer almaktadır. Kentin gerçekleştirilmiş ilk plân çalışması, 1946 yılına tarihlenmektedir. Bunu izleyen süreçte plânlama çalışmaları 1954, 1966, 1983 ve 1999 yıllarında olmak üzere devam etmiştir. Gerçekleştirilen plân çalışmalarında, değişen sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak kentsel mekân organizasyonu da yeniden şekillenmiştir.

Birinci Kentsel Plân Dönemi-1946

Kentin ilk plân çalışması, 1944 yılında Asım Kömürcüoğlu tarafından yapılmıştır. Plân 04.10.1946 yılında onanarak yürürlüğe girmiştir. Yaklaşık 816 ha. alanı kapsamaktadır. 1945 nüfusu olan 58.457 kişi göz önüne alınıp projeksiyon

Harita 1: 1922-1941 Yılları Arası Konya Kent Formunun Değişim-Dönüşümü

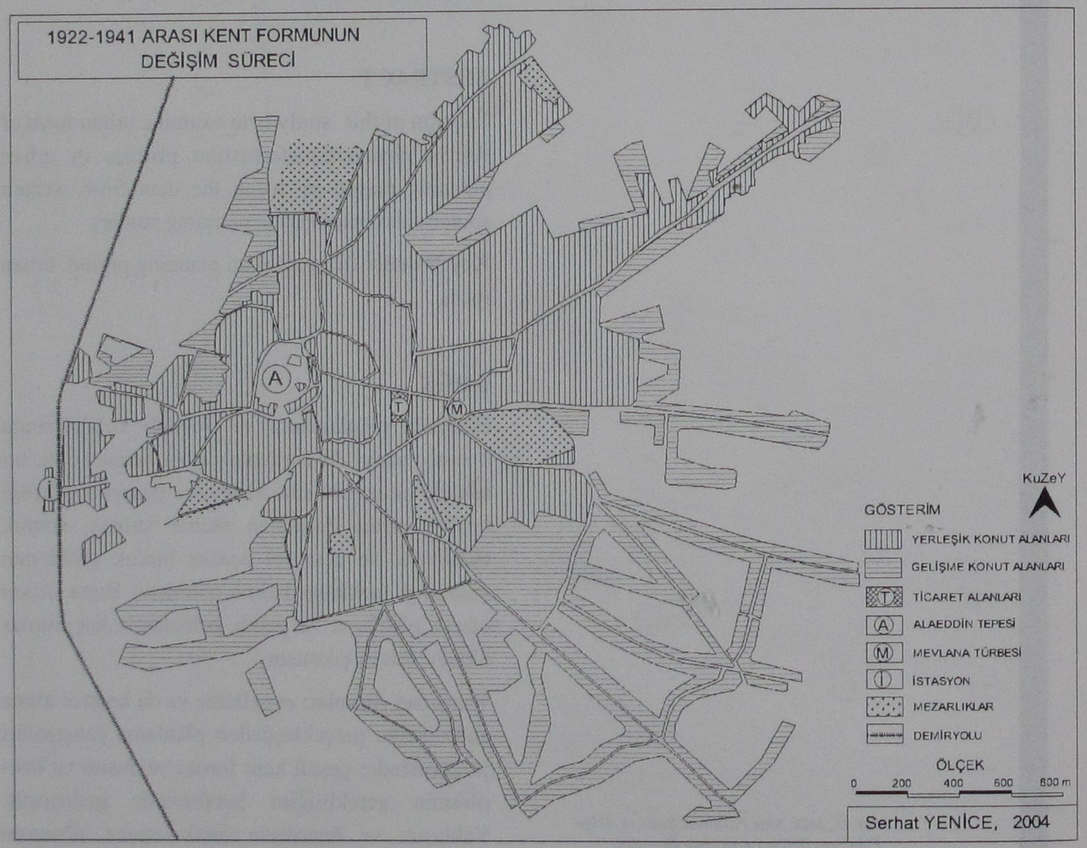

Kaynak: 1922 ve 1941 tarihli halihazır haritalar kullanılarak çizilmiştir.

Harita 2: 1946 İmar Plânı ve Mevcut Yerleşik Alan Sınırı

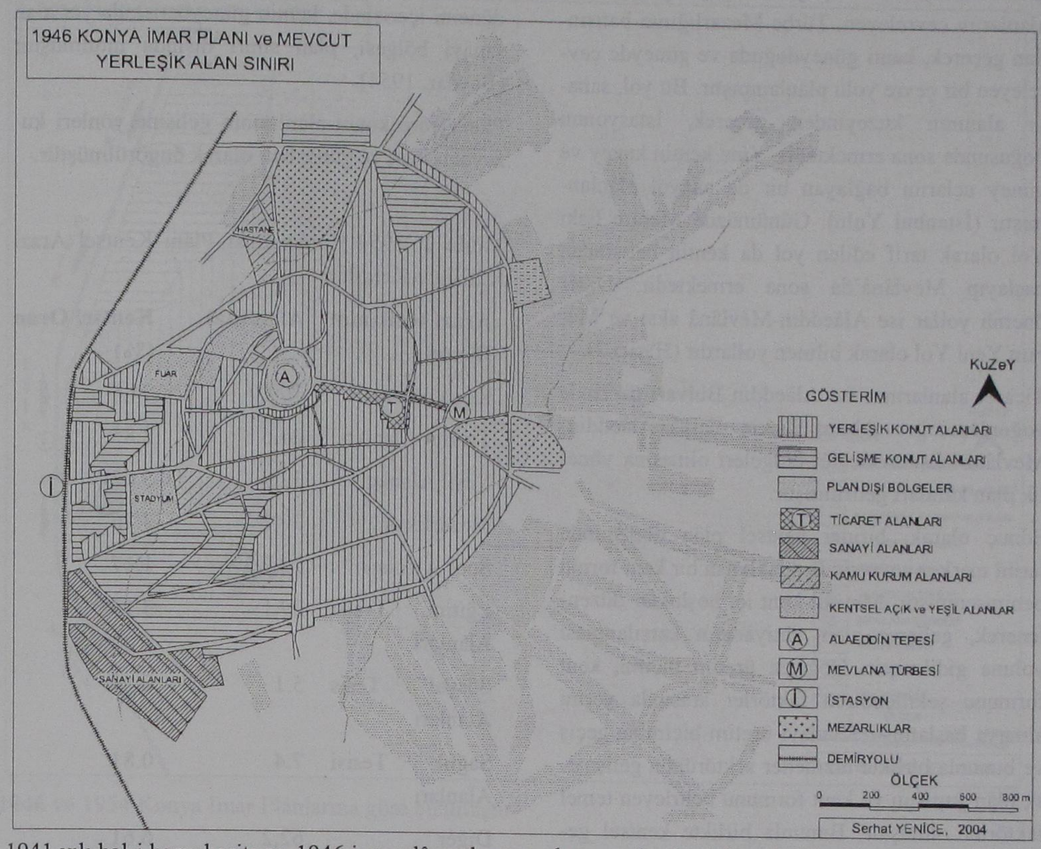

1941 yılı hal-i hazır harita ve 1946 imar plân çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

nüfusu 75.000 olarak tahmin edilmiştir (Kömürcüoğlu, 1946).

İlk imar plânı hazırlanmadan önce 1941 yılında kentin hal-i hazır haritaları gerçekleştirilmiştir. Kentin, 1941 yılı hal-i hazır haritasına göre yerleşme alanlarının, Alâeddin Tepesi'nin doğu ve güneyine yayılmış olduğu anlaşılmaktadır (Harita 1).

Konut alanları, Mevlânâ Türbesi ve onun yakınındaki geleneksel ticaret bölgesi çevresinde odaklanan bir gelişim deseni göstermiştir. Kent merkezinden dışarı doğru gidildikçe, tarihî merkeze doğru yönelmiş ışınsal akslar boyunca radyal bir gelişme deseni göze çarpmaktadır.

İlk imar plânlama çalışmasında, kentsel gelişme yönü olarak kentin batı bölgesinde yer alan İstasyon bölgesi seçilmiştir. Konut alanları için plânda 534 ha. yer ayrılıp 140 kişi/ha. yoğunluk önerilmiştir. Sanayi alanları için kentin güney batısında 26.3 ha. alan ayrılmıştır.

Yeşil alanların toplamı 39.9 ha. Olup, kişi başına 5.32 m^2 alan düşmektedir. Kent merkezine iki askerî hastane ve bir adet şehir hastanesi önerilmiştir.

Tablo 1: 1946 Konya Plânı Kentsel Arazi Kullanım Kararları

Arazi Kullanım Biçimi	Alan (ha)	Kentsel Oran (%)
Konut Alanları	534	65,4
Ticaret Alanları	12,2	1,5
Sanayi Alanları	26,3	3,2
Yeşil Alanlar	39,9	4,9
Sosyal Donatı Alanları	49,8	6,1
Ulaşım ve Teknik Altyapı	120	14,7
Diğer	153,8	18,8
Toplam	816	100

Kaynak: 1946 Konya İmar Plânı İzah Notu.

Ulaşım sistemi ile ilgili olarak, Musalla Mezarlığı'nın kuzeyinden başlayan, kuzeydoğuda konut alanlarını çevreleyen, Türbe Mezarlığının batısından geçerek, kenti güneydoğuda ve güneyde çevreleyen bir çevre yolu plânlanmıştır. Bu yol, sanayi alanının kuzeyinden geçerek, İstasyonun doğusunda sona ermektedir. Yine kentin kuzey ve güney uçlarını bağlayan bir de anayol plânlanmıştır (İstanbul Yolu). Günümüzde Meram Eski Yol olarak tarif edilen yol da kentin batısından başlayıp Mevlânâ'da sona ermektedir. Diğer önemli yollar ise Alâeddin-Mevlânâ aksı ve Meram Yeni Yol olarak bilinen yollardır (Harita 2).

Ticaret alanlarının ise Alâeddin Bulvarı üzerinde yoğunlaşacağı ve buna ilişkin olarak Alâeddin-Mevlânâ aksının ticaret bölgeleri olmasına yönelik plân kararları getirilmiştir.

Sonuç olarak, birinci kentsel plân döneminde tarihî merkez çevresinde odaklanan bir kent formu benimsenmiştir. Mevcut kent içi boşluklar düzenlenerek, gelişme alanı ihtiyacının karşılanması yoluna gidilmiştir. Değişen üretim biçimi, kent formunu şekillendiren faktörler arasında yerini almaya başlamıştır. Sanayi üretim biçimine geçiş ve bununla birlikte hizmetler sektörünün gelişmesi, plân yapısını ve kent formunu belirleyen temel faktörler olmuştur. Bununla birlikte kentsel gelişmeyi yönlendirici bir faktör olan kentin batı kısmında yer alan demiryolu ve İstasyon bölgesi, kentin gelişiminde hem yönlendirici hem de fiziksel bir eşik olmuştur.

İkinci Kentsel Plân Dönemi-1954

Konya kentinin ikinci imar plânı, Ferzan Baydar ve Leyla Baydar tarafından yapılmıştır. Plân, 20.12.1954 tarihinde onaylanarak uygulamaya girmiştir.

1950'li yıllarda artan nüfusa bağlı toprak bölünmesi ve makineleşmeyle oluşan işsizlik, insanları kırsal kesimden kente göçe zorlamıştır. Bu dönem aynı zamanda Konya kent nüfusunun en hızlı arttığı yıllar arasına rastlamaktadır. Kentte gelişen demografik hareketler, konut talebini arttırmış ve 1946 yılında yapılmış plânı yetersiz duruma getirmiştir. Bu sebeple yeni bir plân gereksinimi hissedilmiştir.

1954 plânı, revizyon-ilâve imar plânı niteliğinde olup yaklaşık 912 ha. kapsamaktadır. Önceki plân dönemi içerisinde, kentin güneybatısında yer alan sanayi bölgesi, plân sınırı dışında tutulmuştur (Baydar, 1954).

Plâna göre konut alanlarının gelişme yönleri kuzeybatı, batı ve güneybatı olarak öngörülmüştür.

Tablo 2: 1954 Konya İmar Plânı Kentsel Arazi Kullanım Kararları

Arazi Kullanım Biçimi	Alan (ha)	Kentsel Oran (%)
Konut Alanları	709.0	74.6
Ticaret Alanları	25.6	2.85
Yeşil Alanlar	32.8	3.62
Mezarlıklar	30.1	3.26
Spor Alanları	10.7	1.17
Eğitim Tesisi Alanları	29.1	3.19
Sosyal Tesis Alanları	5.1	0.56
Sağlık Tesisi Alanları	7.4	0.81
Diğer	62,2	6.61
Toplam	**912**	**100**

Kaynak: 1954 İmar Plânı İzah Notu ve İmar Plânı üzerinden hesaplanmıştır.

Plânda, kentteki ticaret ve iş alanları 1946 plânındaki yerlerinden güneye ve batıya doğru kaydırılmıştır. Alâeddin Tepesi'ne kadar uzanan bir ticaret bölgesi plânlanmıştır. 1946 Plânında kuzeybatıda plânlanmış olan konut alanları, kısmen ticaret ve yönetim alanlarına dönüştürülmüştür.

İlk imar plânında yer alan çevre yolu kısmi değişikliklerle bu plân dönemde de yer almış, kentin güneydoğu kesimine şehirlerarası otobüs terminali önerisi getirilmiştir. Bu plânlama kararı, ticaret alanı gelişimini, güneye doğru sağlamıştır. Bununla birlikte, geleneksel merkez ile Alâeddin Tepesi arasında ticaret alanlarının gelişimi de devam ettirilmiştir (Harita 3).

Harita 3: 1954 Plân Dönemi Konya Kent Formu

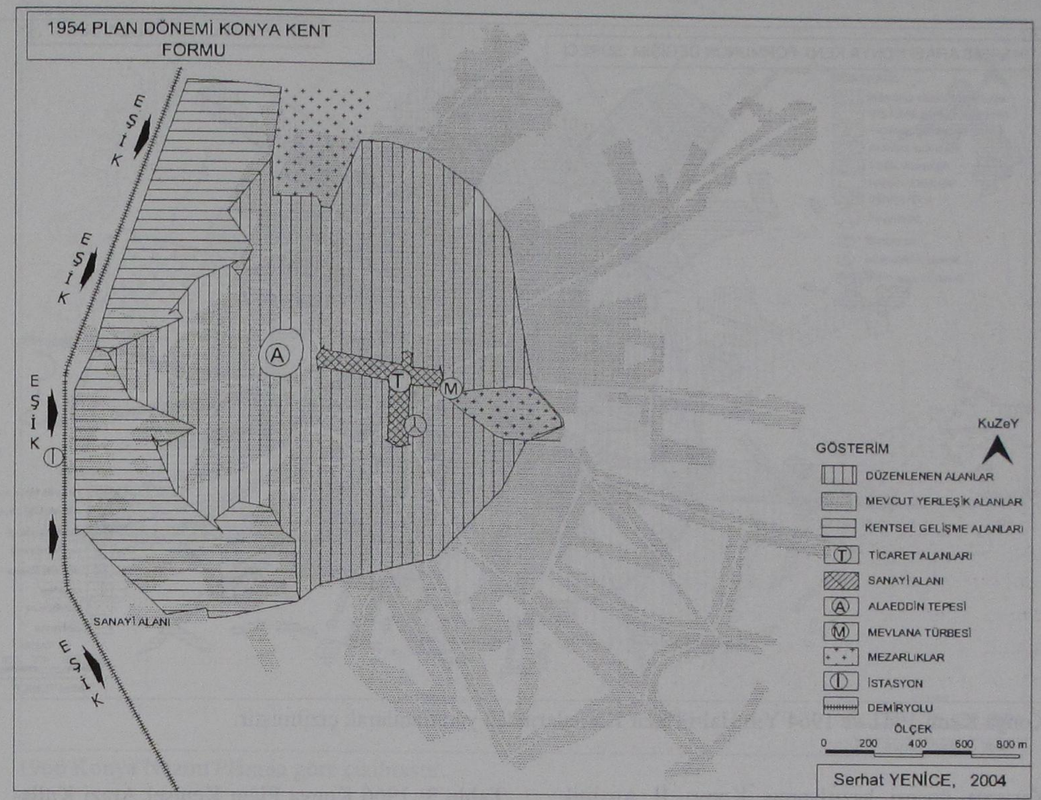

1946 ve 1954 Konya İmar Plânlarına göre çizilmiştir.

İkinci plân döneminde de tek bir merkez etrafında odaklanmış kompakt bir kent formu benimseyişi devam ettirilmiştir. Bir önceki plân döneminden farklı olarak önerilen ototerminal önerisi ve barınma ihtiyacını karşılamak üzere yeni ikamet alanları, gelişme bölgeleri kent formunu biçimlendiren temel unsurlar olmuştur.

Üçüncü Kentsel Plân Dönemi -1966

1960'lı yıllar ile birlikte yaşanan hızlı sanayileşme ve sanayileşmeye bağlı olarak kent nüfusu hızla artmaya devam etmiş, mevcut plân kent gelişimi için yetersiz bir hale gelmiştir.

1941 ve 1964 hal-i hazır haritaları karşılaştırıldığında, gerçekleşen iki plânlı dönem içerisinde, kentsel gelişme yönü olarak batı bölgeleri seçilmesine karşın, daha çok güney ve güneydoğu kesimlerine doğru yayıldığı görülmektedir. Bu gelişme, daha çok kent merkezinden dışarı doğru uzanan ışınsal yollar üzerinde dağınık bir gelişme biçiminde gerçekleşmiştir. Bu durum, 1946 ve 1954 plân kararlarının, kentsel gelişme ihtiyacına cevap veremediğini ve kentsel gelişme yönü olarak seçtikleri batı ve kuzeybatı gelişme yönleri kararlarında ve plânın uygulama sürecinde başarı sağlayamadığını göstermektedir (Harita 4). Bu başarısızlığın nedeni; kentte tarımsal üretim biçiminden sanayi üretim biçimine tam olarak geçişin sağlanamaması olabilir. Yerleşme gelişiminin, kentin güney ve güneydoğusunda yer alan verimli tarım arazileri üzerinde gerçekleşmesi de buna işaret etmektedir.

Yaşanan gelişmeler ışığında, yeni bir Konya imar plânının hazırlanması amacıyla, Konya Belediyesi İller Bankasını yetkili kılmıştır. Konya imar plânı yapımı, 1964 yılında İller Bankasınca düzenlenen yarışma sonucu, yarışmayı kazanan H. Berksan ve Y. Taşçı'ya verilmiştir (Akçura, 1982). Plân yarışmasının yapıldığı 1965 yılında Konya, yaklaşık 150 bin nüfus ile Türkiye'nin 8. büyük kentiydi. 1946 yılı ilk imar plânında ise, projeksiyon nüfusu 75.000 kişi olarak tahmin edilmesine karşın nüfus beklenenin iki katı olarak artmıştır.

Harita 4: Konya Kenti 1964 yılı Hal-i Hazır Durumu

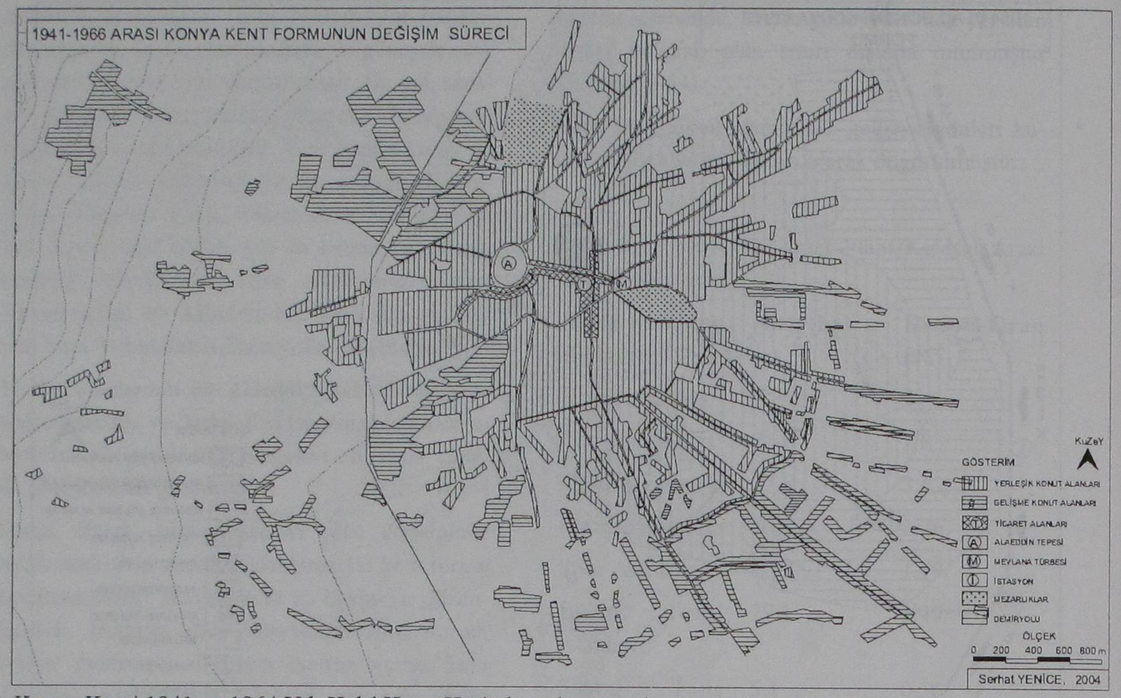

Konya Kenti 1941 ve 1964 Yılı Hal-i Hazır Haritalarından yararlanılarak çizilmiştir.

Yarışma öncesi hazırlanmış Konya İl Analitik Etütleri'nde, geçmiş eğilimlere göre yapılan nüfus projeksiyonu hesaplarında 1985 yılında nüfusunun 300 ile 350 bin arasında olacağı tahmin edilmiştir (Anonim, 1964).

1966 Konya İmar Plânının makroform basamağında benimsediği politika, kentin batı ve kuzeybatıya doğru geliştirilmesi olmuştur. Kentin doğu kısmında yer alan Aslım Bataklığı, kentin doğu yönünde gelişiminde fiziksel eşik olmuştur (Harita 5). Bununla birlikte, kentin güney kesimlerinde verimli tarım arazilerinin varlığı, kentin batı ve kuzeye doğru gelişiminin gerekliliğini ortaya koymuştur (Taşçı-Berksan, 1967).

1966 plânında, Konya kent formunu biçimlendiren temel unsurlar, kentin kuzey kesiminde yeni bir yönetim merkezi yerseçimi (bugünkü Büyükşehir Belediyesi ve civarı), terminal önerisi ve yüksek yoğunluklu konut alanları (günümüz Nalçacı Caddesi ve civarı) olmuştur. Bununla birlikte demiryolu, çevre yolu gibi ana ulaşım ağları, yerleşme formunu biçimlendiren birer araç ve eşik olmuşlardır.

1970'li yıllar, kentte artan nüfus paralelinde, yeni

Tablo 3: 1966 Konya Plânı Kentsel Arazi Kullanım Kararları

Arazi Kullanım Biçimi	Alan (ha)	Kentsel Oran
Konut Alanları	1867,0	66,7
Ticaret	49,0	1,7
Açık ve Yeşil alanlar	173,0	6,2
Sanayi Alanları	406	9,7
Kamu tesisleri	16,3	0,5
Sosyal altyapı	82,0	2,1
Eğitim tesisleri	78,0	2,8
Teknik altyapı	111,9	4,0
TOPLAM	2783,7	100,0

Kaynak: 1966 Nazım İmar Plânı İzah Notu.

yerleşim alanları ihtiyacı oluşmuştur. Bununla birlikte mevcut sanayi alanları arsaları gelişimini tamamlamış, yeni sanayi alanı gereksinimi ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine 1974'de kentin kuzey gelişme aksı üzerinde 4 nolu gecekondu bölgesi ve organize sanayi bölgesinin ikinci etabı gerçekleştirilmiştir (Taşçı-Berksan, 1978).

Harita 5: 1966 Konya Nazım Plânı

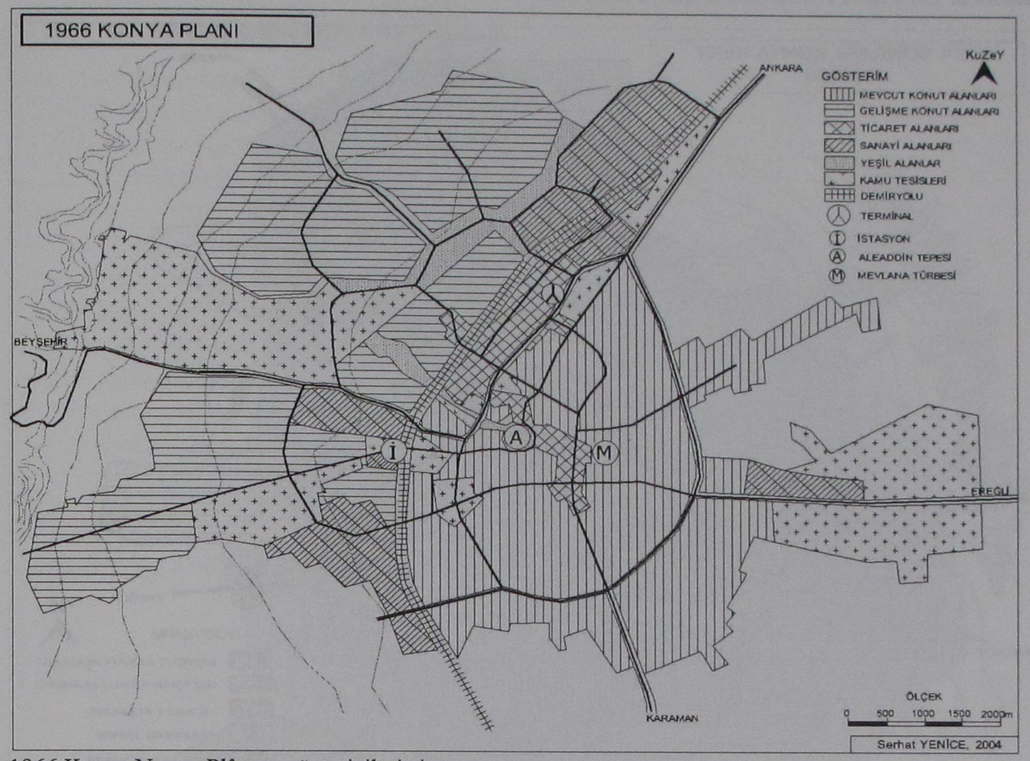

1966 Konya Nazım Plânına göre çizilmiştir.

1970 yılında gerçekleştirilen ilave imar plânlarıyla, 1966 imar plânının temel amacı olan, kenti kuzeybatıya doğru geliştirmek ilkesinin gerçekleştirilmesi için, kamu elindeki bütün olanaklar kullanılmıştır. Nalçacı Caddesi ile merkezin bu yöne doğru sıçratılmasına çalışılmış, kuzeyde büyük topiu konut gelişmeleri sağlanmış, hızla gelişen sanayi ve küçük sanatlar, organize siteler biçiminde kuzeye yerleştirilmiş, ana yol ağı büyük ölçüde arazi kullanım kararlarına göre biçimlendirilmiştir. Demografik yapının ve sanayi üretim biçiminin gelişimi daha fazla hissedilmeye başlanmış, bu iki yapı kent formunu ve mekân organizasyonunu biçimlendiren temel unsurlar olmuştur (Harita 6).

1974 yılı ilâve imar plânı, arazi kullanım kararları ile; 1966 plân döneminde izleri görülmeye başlanan kentin kuzey kesime doğru geliştirilmesi hedefi devam ettirilmiştir. Kent bu dönemde, konut ve sanayi alanlarının İstanbul Karayolu üzerinde karşılıklı olarak gelişimine dayanan bir büyüme deseni göstermiştir (Harita 6).

Dördüncü Kentsel Plân Dönemi-1983

Yaşanan hızlı kentleşme dönemi içerisinde, Konya kenti nüfusu hızla artma eğilimini sürdürmüş, 1975 yılında kentin plânının gereken ihtiyaca karşılık veremediği tespit edilmiştir.

1974'de İstanbul Yolu üzerinde 4 nolu gecekondu bölgesi (Cumhuriyet-Binkonut Mah.) ve Organize Sanayi Bölgesinin ikinci etabının tamamlanmasına karşın; kamu kurum alanlarının bu bölgede yer seçmesi, üniversitenin kentin kuzeyinde uzak bir noktada yerleşme kararı alması, bölgede yeni çekim merkezleri oluşturmuştur. 1990 yılı için 700 bin nüfus tahmin edilirken 1980 yılında 550 bin nüfus kesiminin gerçekleşmiş olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte kentin güney kısımlarında gelişmeyi sınırlayan tutum, kaçak yapıları çoğaltmış, bu yöndeki gelişim için baskıları arttırmıştır (Taşçı, 1983). Bu gereksinimler ile birlikte, 1981 yılında belediye mücavir alan sınırının genişletilmesi, yeni bir çevre düzeni plânı ihtiyacı doğurmuştur. Bunun üzerine 128.600 ha. kapsayan plân Yavuz Taşçı tarafından yapılmış ve 1983 yılında onanarak yürürlüğe girmiştir (Harita 7).

Harita 6: 1974 İlâve Plân Dönemi Konya Kent Formu

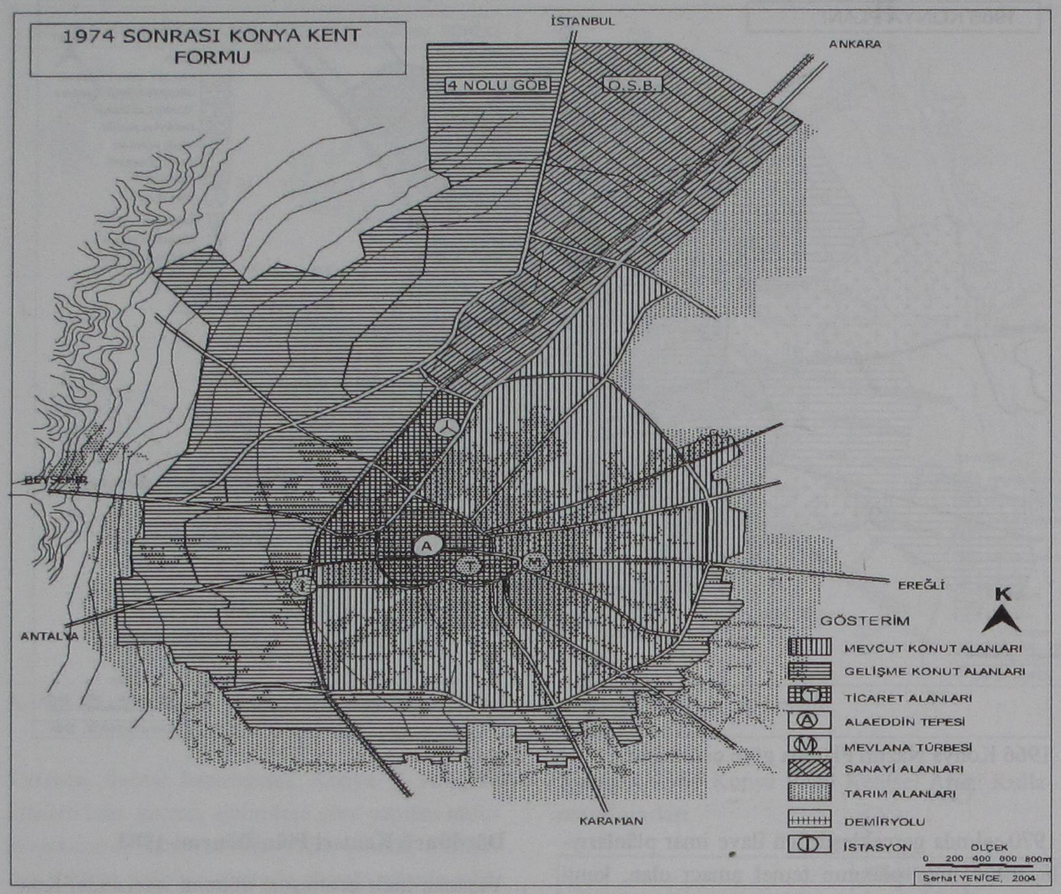

1966 nazım plânı, 1974 yılı 4 nolu gecekondu bölgesi ve organize sanayi bölgesinin ikinci etaplarına göre çizilmiştir.

Tablo 4: 1983 Konya Çevre Düzeni Plânı Kentsel Arazi Kullanımı

Arazi Kullanımı	Toplam (ha)	Kentsel Oran (%)
Konut Alanı	8506	66,2
Sanayi	1456	11,3
Merkezler	491	3,8
Yeşil Alan	910	7,1
Sağlık	70	0,5
Eğitim	83	0,6
Depolama+Toptan Ticaret	325	2,5
Ulaşım-Altyapı	1000	7,8
Toplam	12841	100

Kaynak: 1983 Konya Çevre Düzeni Plânı Açıklama Raporu.

1983 plânı, yoğun ve doğrusal kent modeline uygun bir yaklaşım getirmiştir. Bu sayede ulaşım maliyetlerinin zaman kaybının azalacağı, kitle ulaşım araçlarının da kârlılığını arttıracağı düşünülmüştür. Ayrıca kent yoğunluğuna bağlı olan su, kanalizasyon, elektrik, gaz gibi çeşitli altyapı servislerinin ilk yatırım ve bakım/onarım ekonomilerinin şebeke uzunluğuna, bunun da kentin yoğunluk ve makroformuna bağlı olduğu belirtilmiş, yoğun ve lineer kent formu ile bunun sağlanabileceği düşünülmüştür.

Ancak bu dönem içerisinde, kuzey kesimde hedeflenen lineer kentsel gelişme hedefine uygun olarak, donatı alanları ile güçlendirilmeyiş uygulamayı güçleştirmiştir. Bununla birlikte üniversite ve yapımı devam eden bölge hastanesinin, kentten çok uzak bir noktada yer seçmesi, bu aks üzerinde birbirinden kopuk yerleşim alanlarını ortaya çıkar-

Harita 7: 1983 Plân Dönemi Konya Kent Formu.

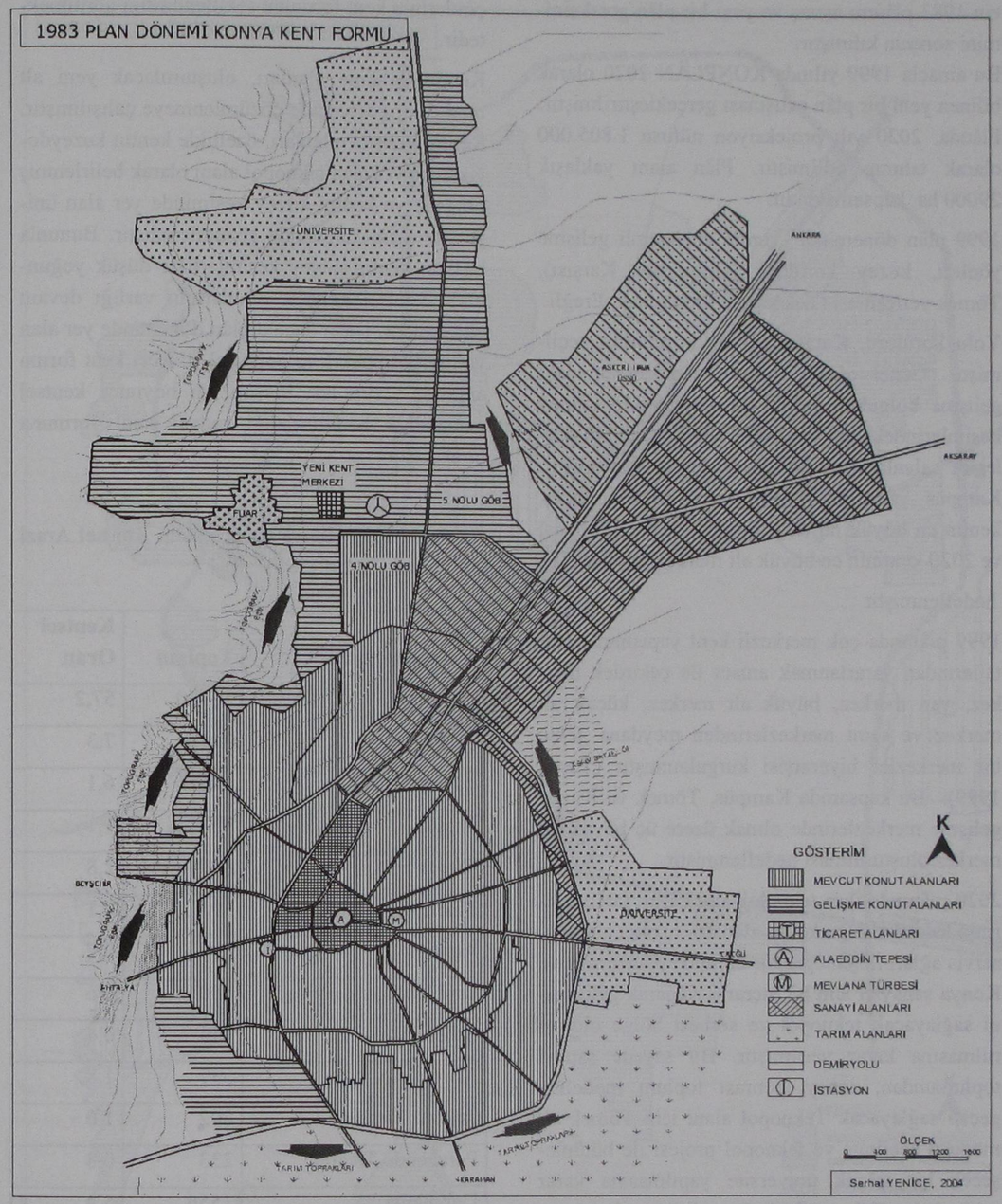

1983 Konya Çevre Düzeni Plânına göre çizilmiştir.

mış, bu durum ulaşım ve altyapı servislerinin ekonomik olmayan kullanımlarını beraberinde getirmiş, birçok tarım alanının da atıl bir durumda kalmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte etkileri günümüzde de devam eden ulaşım süresini ve ulaşımda kullanılan enerji miktarı kullanımını da arttırmıştır.

Aynı dönem içerisinde yapılan ilâve imar plânı çalışmalarıyla da, kuzey kesiminde benimsenen doğrusal gelişme deseni bozulmuştur.

Beşinci Kentsel Plân Dönemi-1999

İleri düzeyde bir kent uygarlığı için, gerekli tesis ve sistemleri kurmak ve metropoliten kent düze-

yine ulaşma isteği büyükşehir altı modelini yansıtan 1983 plânını aşmış ve yeni bir plân gereksinimini zorunlu kılmıştır.
Bu amaçla 1999 yılında KONPLÂN 2020 olarak bilinen yeni bir plân çalışması gerçekleştirilmiştir. Plânda, 2020 yılı projeksiyon nüfusu 1.805.000 olarak tahmin edilmiştir. Plân alanı yaklaşık 29000 ha. kapsamaktadır.

1999 plân döneminde, kentin en önemli gelişme yönleri, kuzey koridoru (Üniversite Karşısı), Tömek yerleşmesi (Teknopol), Ortakonak, Ereğli

Yolu koridoru, Karaman Yolu koridorları seçilmiştir. Genel olarak kuzey ve kuzeydoğudaki gelişme bölgelerinde yüksek yoğunluklu, güney kesimlerindeki gelişmeler düşük yoğunluklu yerleşim alanlarının olmasına karar verilmiştir. Kampüs yerleşmesi ve Tömek Teknopolünün, kentin en büyük nüfus yoğunluğuna sahip olması ve 2020 kentinin en büyük alt merkezleri olacağı

hedeflenmiştir.

1999 plânında çok merkezli kent yapısının avantajlarından yararlanmak amacı ile çekirdek merkez, yan merkez, büyük alt merkez, küçük alt merkez ve semt merkezlerinden meydana gelen bir merkezler hiyerarşisi kurgulanmıştır (Taşçı, 1999). Bu kapsamda Kampüs, Tömek ve Kuzey gelişme merkezlerinde olmak üzere üç büyük alt merkez oluşturulması hedeflenmiştir.

2020 plânında ileri teknoloji ile üretim faaliyetlerinin hakim olduğu konut alanları, hizmet alanları, servis ağları ile entegre bir biçimde plânlanmış ve Konya sanayisi için bir sıçrama yaparak gelişimini sağlayacak teknopol ve serbest bölge oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu sayede sanayi toplumundan, sanayi sonrası toplum modeline geçişi sağlayacak Teknopol alanı için Tömek alt merkezi seçilmiş ve teknopol projesi ile bütünleşecek bir teknik üniversite yapılmasına karar verilmiştir. Teknopol; serbest bölge, depolama alanları, iki yeni OSB ve konut alanlarını içermektedir.

Bununla birlikte kentte, uluslararası sermayenin ortak olduğu yatırımların gelişimine zemin hazırlamak üzere uluslararası havaalanı yapımına karar verilmiştir.

1999 Plân dönemi ile kentin, artık çok merkezli bir yapıya geçeceği; bununla birlikte kente ilişkin sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş ve bilgi toplumunun gerektirdiği arazi kullanım biçimlerinin kent formunu şekillendirdiği görülmektedir.

Kentin gelişme alanları, oluşturulacak yeni alt merkezler çevresinde çözümlenmeye çalışılmıştır. Kentin gelişme alanları, özellikle kentin kuzeydoğusunda yer alan teknopol alanı olarak belirlenmiş bölgede ve kentin kuzey kesiminde yer alan üniversite alanı karşısında çözümlenmiştir. Bununla birlikte kentin güney kesimlerinde düşük yoğunluklu kentsel gelişme alanlarının varlığı devam ettirilmiştir. Daha önceki plân döneminde yer alan yoğun (kompakt) ve doğrusal (lineer) kent formu anlayışı yerini ana ulaşım ağı boyunca kentsel gelişmenin benimsendiği radyal kent formuna bırakmıştır.

Tablo 5: 2020 Konya Nazım Plânı Kentsel Arazi Kullanımı (Taşçı, 1999)

Arazi Kullanımı	Toplam	Kentsel Oran
Konut	16610	57,2
Sanayi	2116	7,3
Eğitim	1761	6,1
Sağlık	323	1,1
Kültür	808	2,8
Eğlence	19	0,1
Altyapı	200	0,7
Dinî Tesis	160	0,6
Şahsî Hizm.	113	0,4
İdarî Hizm.	537	1,8
Toptan Ticaret	292	1,0
Perakende Ticaret	233	0,8
Depolama	1556	5,4
Spor-Rekreasyon	3360	11,6
Tarihî Alanlar+Yapı Yasağı	353	1,2
Askerî ve Stratejik Alan	611	2,1
Toplam	**29052**	**100,0**

(Ana ulaşım ağı hariç).

Harita 8: 1999 Plân Dönemi Konya Kent Formu

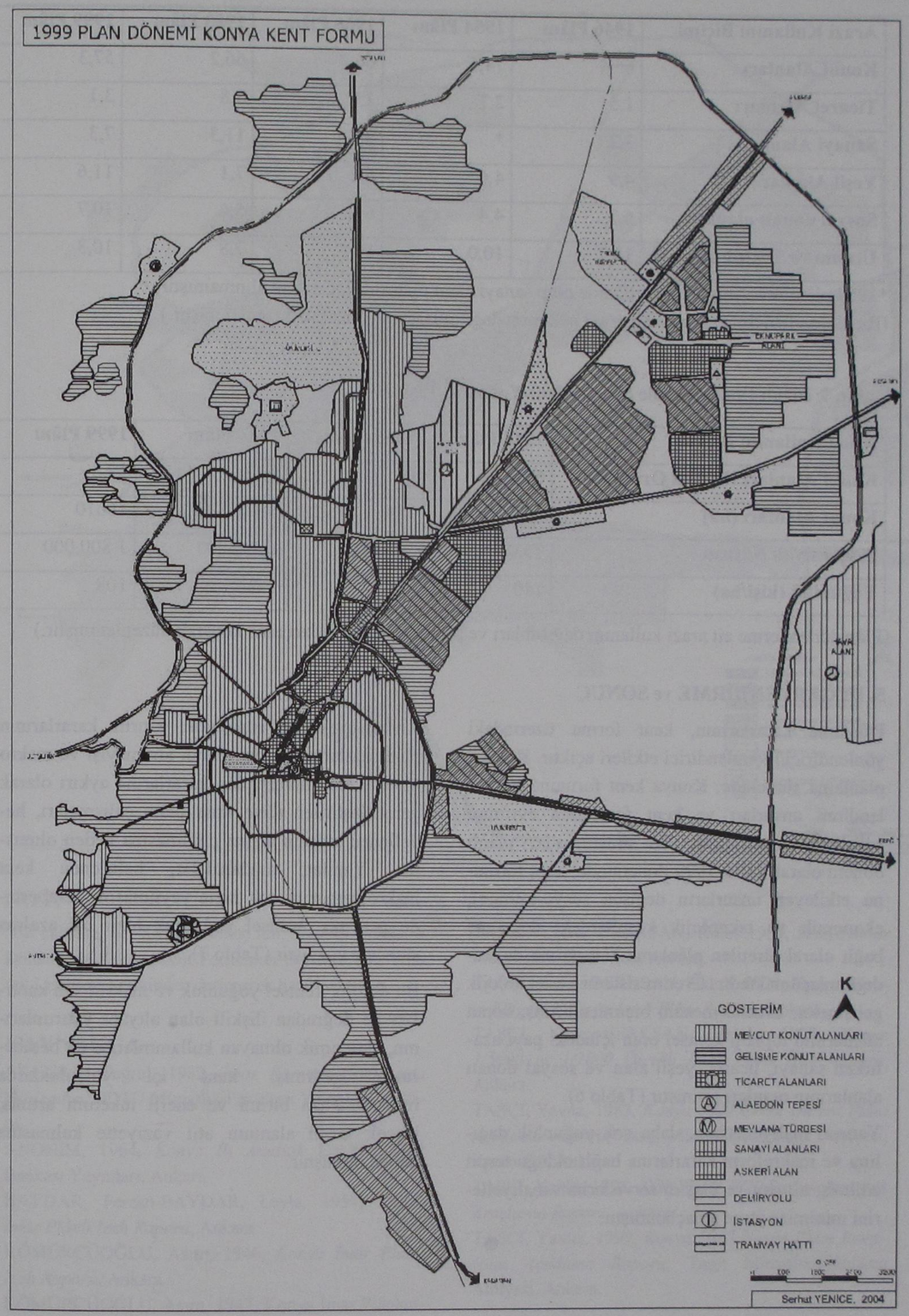

Konya 2020 nazım plândan yararlanılarak yeniden çizilmiştir.

Tablo 6: Plânlı Dönemlerde Konya Kentsel Arazi Kullanım Oranlarının Değişimi (%)

Arazi Kullanım Biçimi	1946 Plânı	1954 Plânı	1966 Plânı	1983 Plânı	1999 Plânı
Konut Alanları	65,4	74,6	66,7	66,2	57,3
Ticaret Alanları	1,5	2,7	1,7	3,8	3,1
Sanayi Alanı	3,2	*	9,7	11,3	7,3
Yeşil Alanlar	4,9	4,6	6,2	7,1	11,6
Sosyal donatı alanları	6,2	4,4	6	5,6	10,7
Ulaşım ve Teknik Altyapı	14,7	10,0	10,8	7,8	10,3

*1954 plânı revizyon plân niteliğinde olup sanayi alanı plân sınırı içerisine alınmamıştır.
(Bu tablo, plân dönemlerine ait arazi kullanım dağılımları esas alınarak düzenlenmiştir.)

Tablo 7: Plânlı Dönemlerinde Konut Alanı-Yoğunluk İlişkisi

Arazi Kullanım Biçimi	1946 Plânı	1966 Plânı	1983 Plânı	1999 Plânı
Konut Alanları Kentsel Oranı (%)	65,4	66,7	66,2	57,3
Konut Alanları (ha)	534	1867	8506	16610
Projeksiyon Nüfusu	75.000	300.000	1.300.000	1.800.000
Yoğunluk (kişi/ha)	140	160	152	108

(Plân dönemlerine ait arazi kullanım dağılımları ve projeksiyon nüfusları esas alınarak düzenlenmiştir.)

5. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Plânlama kararlarının, kent formu üzerindeki yönlendirici/biçimlendirici etkileri açıktır. Kentsel plânlama sürecinde, Konya kent formunu biçimlendiren unsurları ve kent formunun evrimini belirlemeyi amaçlayan bu araştırmada; plânlı dönem olarak 1946-1999 döneminde; kent formunu etkileyen unsurların değişen sosyo-kültürel, ekonomik ve teknolojik koşullardaki değişime bağlı olarak üretilen plânlama kararlarına dayandığı anlaşılmaktadır. Üretim sistemi ve teknolojik gelişmeler, kentsel mekânı biçimlendirmiş; konut alanlarının toplam kentsel oran içindeki payı azalırken sanayi, ticaret, yeşil alan ve sosyal donatı alanlarının oranları artmıştır (Tablo 6).

Yatırım maliyetlerinin, daha çok yoğunluk dağılımı ve makroform kararlarına bağlı olduğu tespit edilmiş, altyapı ve ulaşım servislerinin maliyetlerini minimize etme amaçlanmıştır.

Ancak uygulama sürecinde, yatırım kararlarının plân esaslarına uygun olarak alınmayışı ve makro ölçekte ele alınmış plân kararlarına aykırı olarak gerçekleştirilen ilâve imar plânı çalışmaları, hedeflenen amacın dışına çıkılmasına neden olmuştur. Yapılan müdahaleler, belirlenen kent makroformunun çok fazla yayılmasını beraberinde getirmiş, kentsel yoğunluk hızlı bir azalma sürecine girmiştir (Tablo 7).

Bu durum; kentsel yoğunluk ve makroform kararları ile doğrudan ilişkili olan altyapı yatırımlarının, ekonomik olmayan kullanımlarını da beraberinde getirmiş, kent içi yolculuklarda mesafe/zaman birimi ve enerji tüketimi artmış, birçok tarım alanının atıl vaziyette kalmasına neden olmuştur.

Harita 9: Kentsel Plânlama Dönemlerinde Konya Kent Formunun Gelişimi

NOT:

[1]Bu çalışma, M. Serhat Yenice'nin, Kentsel Plânlama Döneminde Konya Kent Formunun Gelişimi adlı Yüksek Lisans seminerinden derlenerek hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

AKÇURA, Tuğrul, 1982, *İmar Kurumu Konusunda Gözlemler*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.

ANONİM, 1964, *Konya İli Analitik Etüdleri*, İller Bankası Yayınları, Ankara

BAYDAR, Ferzan-BAYDAR, Leyla, 1954, *Konya İmar Plânlı İzah Raporu*, Ankara

KÖMÜRCÜOĞLU, Asım, 1946, *Konya İmar Plânlı İzah Raporu*, Ankara.

KÖMÜRCÜOĞLU, Asım, 1947, Konya İmar Plânlarının Son İzah Raporu Hülasası, *Arkitekt Dergisi*, S. 1-2, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.

TAŞÇI, Yavuz, BERKSAN, Haluk,1967, *Konya İmar Müsabakası İzah Notu*, Ankara.

TAŞÇI, Yavuz-BERKSAN, Haluk, 1978, *Konya Sanayi Bölgesi 2. Kısım İmar Plânı Raporu*, Ankara.

TAŞÇI, Yavuz-BERKSAN, Haluk, 1978, *Konya 1/5000 ve 1/1000 Ölçekli İmar Plânı İzah Raporu*, Ankara.

TAŞÇI, Yavuz, 1983, *Konya 2000 Çevre Düzeni Plânı Açıklama Raporu*, Taşçı Mimarlık/Plânlama Atölyesi, Kısım 1-2, Ankara.

TAŞÇI, Yavuz, 1998, *KONPLÂN 2020 Sosyo-ekonomik Araştırma Raporu*, Ankara.

TAŞÇI, Yavuz, 1999, *Konya 2020 Nazım Plânı Revizyonu Açıklama Raporu*, Taşçı Mimarlık/Plânlama Atölyesi, Ankara.

KONYA KENTİ KONUT VE KONUT DOKUSUNDA OLUŞAN DEĞİŞİM:
BEYHEKİM MAHALLESİ PAMİR SOKAK ÖRNEĞİ

H. Derya ARSLAN*
Esra YALDIZ**
Mine ULUSOY***

ÖZET

İç Anadolu Bölgesi'nin en eski yerleşim yerlerinden birisi olan Konya, kapladığı alan bakımından Türkiye'nin en büyük ilidir. 1941 yılında halihazır haritaları hazırlanmış olan Konya'nın, ilk imar plânı 1946 yılında uygulanmaya konulmuştur. 1960'lı yıllara gelindiği zaman şehirsel gelişmelere cevap vermekten uzak kaldığı gerekçesi ile şehrin demografik ve mekânsal gelişim ihtiyaçları gereği yeniden düzenlenmiştir. Son imar plânı halen bazı değişikliklerle yürürlüktedir. Bu değişiklikler Konya'da nüfus artışına paralel olarak oluşan konut açığının giderilmesine yöneliktir. Bu amaçla imar plânında kent merkezindeki konut alanlarında yoğunluk artırılmasına gidilmiştir. Bunun sonucunda da merkezde apartman yapıları ortaya çıkmıştır. 1950'li yıllarda Konya'da ilk apartman örneklerinin ortaya çıktığı bölgelerden birisi de Beyhekim Mahallesi Pamir Sokak'tır.

Çalışmada, bu alan ele alınarak mekânsal incelemesi yapılmıştır. Kent merkezinin yoğunluğundan dolayı gerekli donatıların sağlanamaması sonucu sağlıksız mekânların ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Konya, konut, değişim, gelişim.

ABSTRACT

Konya which is the old settlement place of the İnside Anatolia, is surrounding the biggest area in Turkey. The presedent time map has been prepared in 1941 for Konya, but first public improvements was put in use at 1946. By the time at 1960 demographic and placel necessity of city

* *S. Ü. Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Araştırma Görevlisi.*
** *S. Ü. Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Araştırma Görevlisi.*
*** *Yrd. Doç. Dr. S. Ü. Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi.*

was put in order again become of the reason that couldn't begion the solution to new developments last public improvements is stil to be in force by some changes. These changes are interested in removing that directed to be homeless which is being formed parallel to population increasing in Konya. For this aim the density of house places in the city centre was increased in the public improvements. As a result of this the apartment blocks were got out of the city centre. One of the first examples of apartment blocks which were got out of area is Beyhekim Quarter Pamir Street in 1950 years.

İn this study this area was taken up to examine the placefull. The density of city center, because of the necessery equipments haven't been taken and and there fore unsuitable areas have been occured.

Key Words: Konya, house, changing, development.

GİRİŞ

Kapladığı alan bakımından Türkiye'nin en büyük ili olan Konya, Orta Anadolu Plâtosu olarak adlandırılan bölgede yer almaktadır. Doğu ve batısındaki Toros Dağları ile sınırlanan Konya Ovası, kısmi olarak kapalı bir havza görünümündedir. Bu havza, hafif engebelerle kendi içinde daha küçük havzalara bölünmüştür.

İç Anadolu Bölgesi'nin en eski yerleşmelerinden birisi olan Konya, Meram Çayı'nın birikinti konisi üzerine kurulmuştur. Şehir, Anadolu'nun doğusu ile batısının ara kesişim noktasında olması itibariyle sürekli olarak gelişen bir kültür zenginliğine sahiptir. Bu gelişim ve gelişime bağlı olarak kentteki değişim günümüzde de halen devam etmektedir.

Konya'da Şehirsel Plânlama Süreci ve Konut Plânlaması

1941 yılında halihazır haritaları hazırlanmış olan Konya'nın, ilk imar plânı 1946 yılında uygulanmaya konulmuştur. 1960'lı yıllara gelindiği zaman şehirsel gelişmelere cevap vermekten uzak kaldığı gerekçesi ile şehrin demografik ve mekânsal gelişim ihtiyaçları gereği; mevcut imar plânı daha sonra 1954 ve 1966 yıllarında iki kez daha yeniden düzenlenmiştir. Son imar plânı halen bazı değişikliklerle yürürlüktedir.

Yarışma sonucu hazırlanan imar plânının ana hatları şunlardır:

a) Geleneksel merkeze yakın ve onunla ilişkili ikinci merkez,

b) Tek merkezli konsantrik bir gelişmeyi,

c) Kuzeyde sanayi bölgelerini,

d) Batıda üniversite alanı,

e) Güneybatıdan güneydoğuya uzanan bir kuşakta da tarım alanlarının gelişmesini ön görmektedir (Koç, 2000, 130) (Şekil 1).

1946 yılındaki ilk imar plânında şehrin gelişme alanları, batı ve güneybatı yönünde belirlenmiştir. Konut alanları için toplam 534 ha. ayrılmıştır (yoğunluk 140 kişi/ha. kat yüksekliği ise azami 3.00 m. verilmiştir). Tabi bu plân 75.000 kişilik bir projeksiyon nüfusa göre yapılmıştır. 912 ha. alanı kapsayan 1954 tarihli ikinci imar plânında konut alanlarının gelişme yönleri, kuzey-batı, batı ve güney-batı yönleri olarak tasarlanmıştır (Koç, 2000, 130).

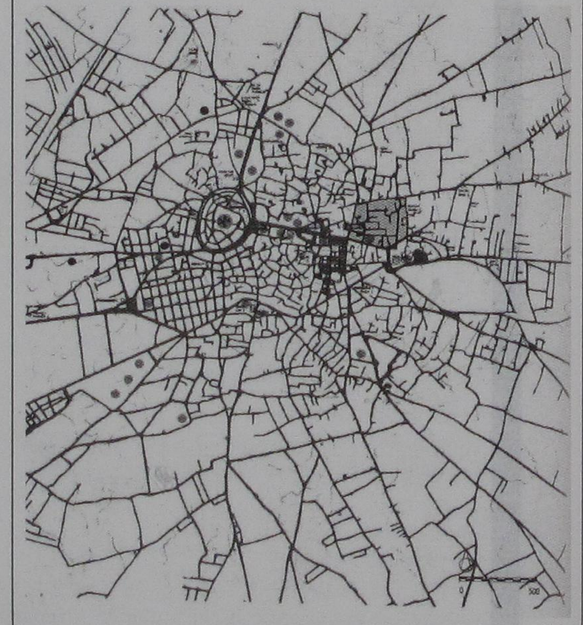

Şekil 1. Konya Şehri Nazım İmar Plânı Ana Hatları (Arû, 1998, 194).

Halen yürürlükte olan 1966 tarihli üçüncü imar plânında, konut gelişme alanı olarak kentin batı yönü seçilmiştir. Şehrin bu kısmında üç tane gecekondu önleme bölgesi tasarlanmıştır. Ayrıca alternatif konut alanları oluşturulmuştur. Konut gelişmesi için öngörülen kentin batı yönü ile Eski Otogar arasında yeni bir idarî merkez (şimdiki belediye çevresi) ve bu merkez etrafında ise yoğun bir yapılaşma önerilmiştir. Arsa üretiminin, kentsel gelişim yönünde gitmesi, kamu alanlarını işgal ederek gelişen gecekondu olgusunu şehirden uzak tutmuştur. Buna karşılık, ülkemizde sık sık çıkarılan imar affı yasaları ile teşvik edilen kaçak (ruhsatsız) yapılaşma Konya'da da yayılma fırsatı bulmuştur (Koç, 2000, 131).

Konya'da Konut ve Gelişim Süreci

Konya'da konut ihtiyacının karşılanması, eski konut dokusunu kaldırarak yerine yeni yapılar yapmak şeklinde olmamıştır. Eski yapıların korunması, tarihî bir gelenek olarak asırlardır süre gelmiştir. Kentin zaman içindeki yerleşim plânları incelendiği zaman görülüyor ki; eski kent bir yanda kalmış, yeni yerleşmeler diğer tarafa kurulmuştur.

İmar plânının her yenilenmesi kent için bir dönüm noktası olmuştur. Cumhuriyet sonrası, tüm ülke için bir onarım dönemidir. 1930'lu yıllar Türkiye'de yenilik hareketlerinin bir devamı olarak imar çalışmalarının başladığı tarihtir. Konya için imar plânı 1947 yılında yapılmıştır. Ancak Konya'da inşaat sektörü 1950 yılına kadar durgun bir dönem geçirmiştir. 1950 yılından sonra apartman üretimi başlamıştır (Ulusoy, 1999, 49).

1923-1950 Yılları Arası Konya

Konya tarihî bir yerleşim bölgesidir. Tarih öncesi ve sonra pek çok uygarlıklara sahne olmuştur. Selçuklulardan bugüne kadar kentin gelişimi Alâeddin Tepesi çevresinde olmuştur. Selçuklular döneminde (13. yy) yerleşme dokusu Alâeddin Tepesi çevresinde yoğunlaşmıştır. Karamanoğlu devrinde (14. yy) yerleşme bölgesi olarak Alâeddin Tepesi'nin batı ve kuzey kesimi seçilmiştir. Osmanlı devrinde 15. ve 18. yy.da yerleşme dokusunu, tepenin doğu ve kuzeydoğu kesimlerine doğru yayıldığı görülmektedir. 18. ve 19. yy.da ise, yerleşme bölgesinin, Alâeddin Tepesi'nin güney ve güneydoğu kesimlerinde yoğunlaştığı bilinmektedir. Konya'da bu dönemde ekonomi büyük ölçüde tarıma dayalıdır. Cumhuriyet sonrası ülke genelinde olduğu gibi Konya'da sanayi, ticaret ve ekonomik alanda yavaş yavaş hareketlenmeler başlamıştır. Nüfus artışları ve ekonomik hayattaki değişmeler kentin yerleşim alanı olarak büyümesine neden olmuştur.

Tarıma dayalı bir ekonominin hüküm sürdüğü Konya'da, 1930-1940 yılları arasında sanayi ve ticaret alanlarında çok önemli gelişmeler olmamıştır. Tüm ülke genelinde olduğu gibi Konya'da da 1940-1950 yılları arasında ekonomik bir buhran kendini hissettirmiştir.

İlk apartmanlaşma döneminde, tarım dışı emek ve kapital sanayi olmadığı için, tarım fazlası ekonomik güç, konut yapımına yönelmiştir. Cumhuriyet sonrası Türkiye'de üretim problemleri, 1940-1950'li yıllara kadar halledilememiştir. Bu dönemde kullanılan malzemelerin pek çoğu Avrupa'dan ithal edilmiştir. Bu nedenle II. Dünya Savaşı, Türk ekonomik dengesini de etkilemiştir (Ulusoy, 1999, 50-64).

1950-1980 Yılları Arası Konya

1950'den sonra Türkiye'de önemli politik ve ekonomik değişmeler olmuştur. Bu dönemde çok partili hayata geçilmiş ve izlenen liberal ekonomi politikası, konut ihtiyacının hızla büyümesine neden olmuştur. Türkiye'de politik değişmelerin olduğu bu dönemde, özellikle 1950'den sonraki liberal ekonomi politikasının yol açtığı hızlı ve plânsız kentleşme konut ihtiyacını hızla büyük sayılara ulaştırmıştır. Devletin, halkın konut sorununa sahip çıkmaması karşısında halk, kendi sorununu çözmeye çalışmıştır. Böylece büyük kentlerde bir yandan ekonomik politikanın yarattığı ticaret burjuvazisinin yaptığı lüks apartmanlar ve konutlar yükselirken öte yandan da dar gelirlilerin konutlarının sayısı her gün artmıştır. 1946'dan başlayarak gelişen bu durum karşısında çeşitli yasalar çıkarılmıştır (Sey, 1998, 285).

Emlak Bankası Kanunu ve Bina Yapım Teşvik Kanunları'nın çıkarılması, ülke genelinde olduğu gibi Konya'da da inşaat sektöründe ani bir artışa sebep olmuştur. Emlak Bankası Kanunu ile konutsuz halka uzun vadede düşük faizlerle kredi verilerek konut edinme işlevi kolaylaştırılırken; Bina

Teşvik Kanunu ile boş arsalar belediyelere devredilmiş ve belediyelerce konutsuz halkın kullanımına sunulmuştur.

Apartman türü konutlar, ilk olarak yüksek gelirli kesimin konutu olarak ortaya çıkmıştır. Geçen zaman zarfında ise toplumun üst ve orta gelirli kesiminin konutu olmaya devam etmiştir.

Hızlı nüfus artışı ve buna paralel olarak sanayi ve ticaret alanında görülen gelişmeler, zamanla kentlerdeki imarlı alanların yetersiz kalmasına neden olmuştur. Bu sebeple uygulamada olan imar plânlarına zaman zaman yeni imarlı arazilerin ilâvesi gerekmiştir.

Konya için 1966'da yapılmış olan ve 1967'de uygulanmasına başlanan imar plânı 1983 yılına kadar uygulamada kalmıştır. Uygulamada olan plân, kentin gelişimi karşısında ihtiyaca cevap veremez hale gelmesi nedeni ile yeniden plân yapılmasına 1980 yılında başlanmış ve Millî Güvenlik Konseyi'nin 34 no.lı kararı doğrultusunda genişleyen 128.600 hektarlık alanın 1/25.000 ölçekli büyük Konya Kenti Çevre Düzeni Nazım İmar Plânı tamamlanarak 01.08.1983 tarihinde İmar ve İskan Bakanlığı'nca onaylanmıştır. Türkiye'de 1950 sonrasında gelişen sanayi, kentlerde nüfus yığılmalarının başlamasına neden olmuştur. Kentli nüfusta görülen hızlı artış, beraberinde konut ihtiyacına gereksinimi artırmıştır (Ulusoy, 1999, 64-82).

Konut açığını karşılayabilmek için kentin merkezi kısmındaki evler yenileştirmeye ve apartman haline getirilmeye başlanılmıştır. Doğudaki yerleşmeler sınıf ve el değişikliğine uğramıştır. Şöyle ki; kente, köylerden gelenlere satılmakta ve şehrin eski sakinleri, merkezde veya Meram semtinde yerleşmeye başlamıştır. Güneydoğu ve köylerden gelenlerce, yol boyunca kırsal karakterde yeni bina grupları oluşturulmuştur. Batıda, merkeze yakın ve Meram yolu üzerinde memur kooperatifleri ile şahısların inşa ettikleri bina grupları oluşmaya başlamıştır (Mimarlık, 1965, 20).

BEYHEKİM MAHALLESİ-PAMİR SOKAK ÖRNEĞİ

Pamir Sokak, Eski Doğum Evi arkasında Alpaslan Sokak ile Kazaruni Sokak arasında dik bağlantıyı sağlayan, imarda taşıt trafiğine kapalı uygulamada taşıt trafiğine açık olarak kullanılan bir sokaktır (Şekil 2). Genişliği 7.00 m. olan bu sokakta karşılıklı genellikle 4-5 katlı, 1960 sonrası yapılan apartmanlar yer almaktadır. Konya'da nüfus artışına paralel olarak oluşan konut açığının giderilmesi amacıyla imar plânında kent merkezindeki konut alanlarında yoğunluk artırılmasına gidilmiştir. Bunun sonucunda da merkezde apartman yapıları ortaya çıkmıştır. 1950'li yıllarda Konya'da ilk apartman örneklerinin ortaya çıktığı bölgelerden birisi de Beyhekim Mahallesi Pamir Sokak'tır.

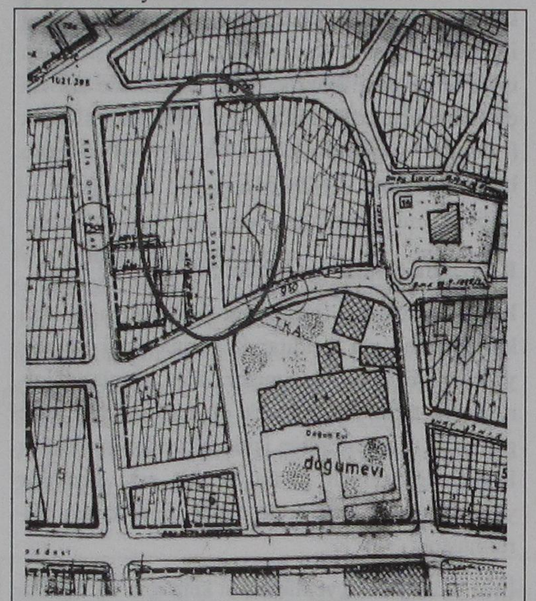

Şekil 2. Beyhekim Mahallesi Pamir Sokak yaklaşımı.

Örnek Yapı 1 : H. Sarıgül Apartmanı
Yapının Adı : H. Sarıgül Apartmanı
Yapım Tarihi : 1959
Proje : Reşat Barkın
Yaptıran : --------
Yer : Beyhekim Mah. Pamir Sokak (Şekil 3)
Pafta: 37 **Ada:** 858 **Parsel:** 29
Kat Adedi: Bodrum + Zemin + 1 Kat
Bir Kattaki Daire Sayısı: 2
Toplam Daire Sayısı: 6

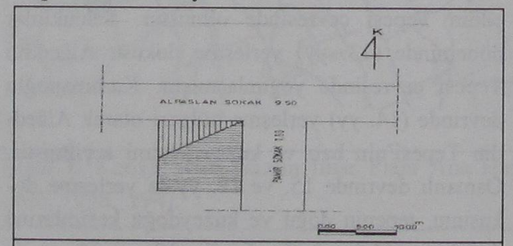

Şekil 3. H. Sarıgül Apartmanı vaziyet plânı

Plân Şema: Her katta iki daire olarak plânlanmıştır (Şekil 4). Bodrum kat da konut olarak kullanılmaktadır. Giriş holüne bağlı sofa gibi kullanılan bir antre mevcuttur. Kısmen iç sofalı bir plân şeması uygulanmıştır. Antreye, yatak odası ve diğer odalar ile mutfak, ıslak hacimler açılmaktadır. Zemin katta merdivenin karşısı giriş olarak boşaltılmış olup, bodrumda bu kısımda dolgu yer almaktadır. Diğer katlarda bu kısım oda olarak kullanılmaktadır.

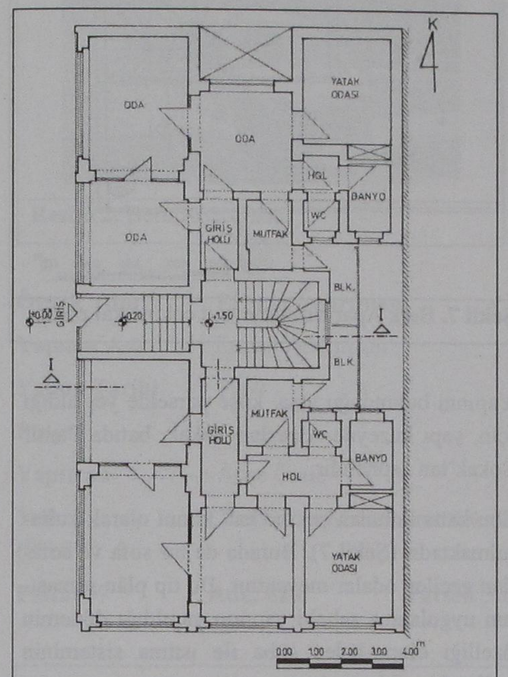

Şekil 4. H. Sarıgül Apartmanı zemin kat plânı.

Bir katta bulunan iki dairenin plân şemaları simetrik değildir. Ufak değişiklikler vardır. Kuzeyde yer alan dairede giriş holünün bağlandığı bir yatak holü yer almaktadır. Güneydeki dairede ise antre ışıklığa açılmaktadır.

Yapının bulunduğu arsa, köşe parselde yer aldığı için yapı kuzeyde Alpaslan Sokak, doğuda ise Pamir Sokak'tan cephelidir.

Yapı Tekniği ve Malzemesi: Yapı, yığma sistemde yapılmış olup, duvar örgüsünde tuğla kullanılarak, estetik amaçlı cephe elemanları oluşturulmuştur.

Yapının İlk Fonksiyonu: Bodrum ve zemin katları da dahil olmak üzere konut olarak plânlanmıştır.

Günümüzdeki Fonksiyonu: Bodrum ve zemin katları da dahil olmak üzere konut olarak kullanılmaktadır.

Cephe Özellikleri: Yapıldığı döneme özgü karakteristik cephe özelliklerini taşır (Resim 1). Geniş pencere açıklıkları vardır. Estetik amaçlı dişlerle oluşturulmuş çerçeveler bulunmaktadır. Cephe serpme sıvalıdır.

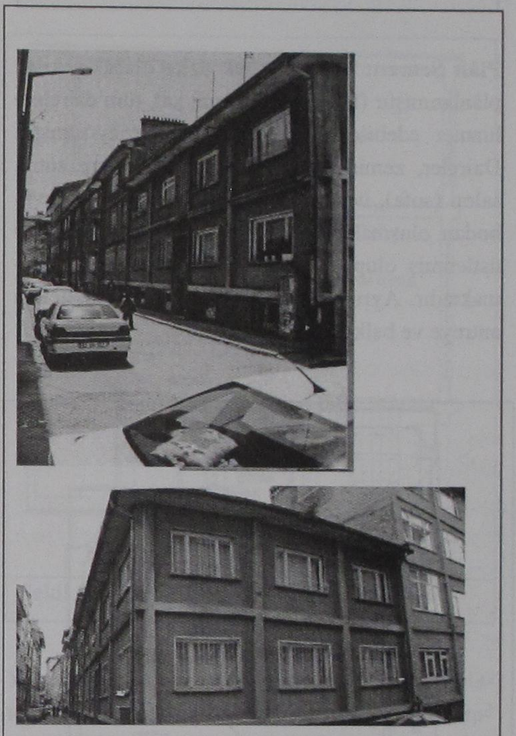

Resim1. H. Sarıgül Apartmanı giriş cephesi.

Örnek Yapı 2 : Berk Apartmanı
Yapının Adı : Berk Apartmanı
Yapım Tarihi : 1973
Proje : İnş. Müh. A. Ferit Özgül
Yaptıran : Gülhan Çopan Berk
Yer : Beyhekim Mah. Pamir Sokak (Şekil 5)
Pafta: 37 **Ada:** 859 **Parsel:** 56
Bir Kattaki Daire Sayısı: 1
Toplam Daire Sayısı: 5
Kat Adedi: Bodrum + Zemin + 3 Kat + Çekme Kat

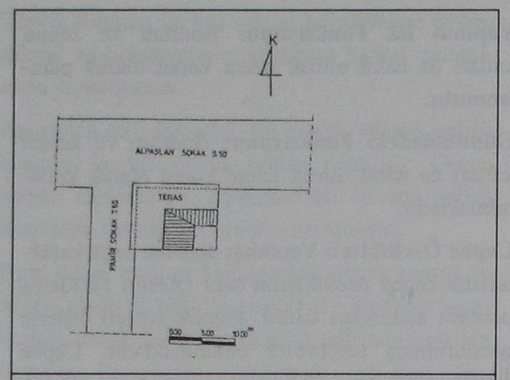

Şekil 5. Berk Apartmanı vaziyet plânı.

Plân Şeması: Her katta tek daire olacak şekilde plânlanmıştır (Şekil 6). Bodrum kat, tüm dairelere hizmet edebilecek şekilde depolara ayrılmıştır. Daireler, zemin kat da dahil olmak üzere antre, salon (sofa), üç oda, mutfak, banyo, wc ve lavabodan oluşmaktadır. Salon, bir orta sofa görevi üstlenmiş olup odalara dağılım buradan sağlanmaktadır. Ayrıca buradan dairenin girişine açılan antreye ve balkona da geçiş vardır.

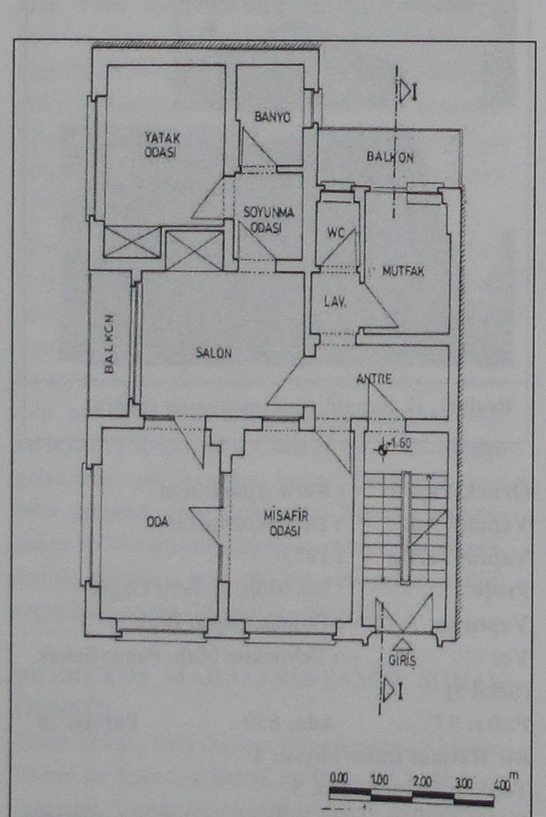

Şekil 6. Berk Apartmanı zemin kat plânı.

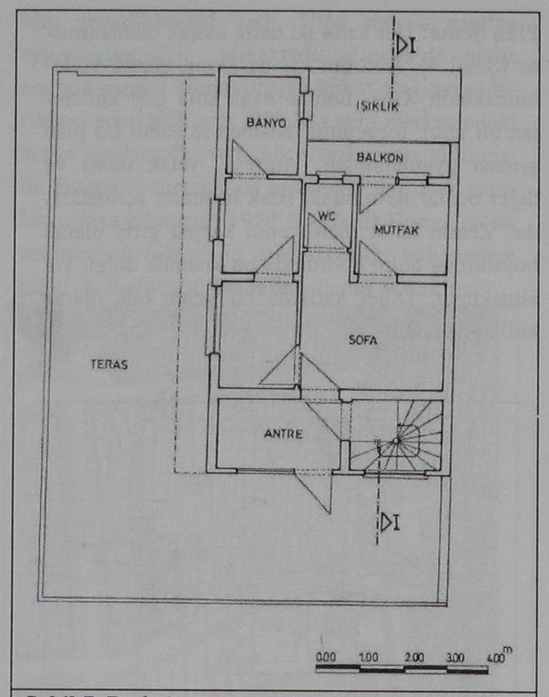

Şekil 7. Berk Apartmanı mevcut çekme kat plânı.

Yapının bulunduğu arsa, köşe parselde yer aldığı için, yapı kuzeyde Alpaslan Sokak, batıda Pamir Sokak'tan cephelidir.

Son katta bulunan çekme kat, konut olarak kullanılmaktadır (Şekil 7). Burada da bir sofa ve sofadan geçilen odalar mevcuttur. Bu tip plân şemasının uygulanma sebebi yapının yapıldığı dönemin özelliği olup, halen soba ile ısıtma sisteminin kullanılıyor olmasıdır.

Yapı Tekniği ve Malzemesi: Yapı yığma sistemde yapılmış olup, duvar örgüsünde tuğla, kaplama olarak da serpme sıva kullanılmıştır.

Yapının İlk Fonksiyonu: Bodrum kat tamamen depo amaçlı yapılmıştır. Zemin kat ve diğer katlar konut olarak plânlanmıştır.

Günümüzdeki Fonksiyonu: Bodrum kat depo, zemin kat ve diğer katlar konut olarak kullanılmaktadır.

Cephe Özellikleri: Yapıldığı döneme özgü karakteristik cephe özelliklerini taşır (Resim 2). Geniş pencere açıklıkları vardır. Estetik amaçlı dişlerle oluşturulmuş çerçeveler vardır. Cephe, serpme sıvalıdır. Balkon korkulukları demirden yapılmıştır.

Resim 2. Berk Apartmanı.

Örnek Yapı 3 **: Erman Apartmanı**

Yapının Adı : Erman Apartmanı

Yapım Tarihi : 1960

Proje : --------

Yaptıran : Ayşe Önde

Yer (Şekil 8) : Beyhekim Mah. Pamir Sokak

Pafta: 37 **Ada:** 829 **Parsel:** 36

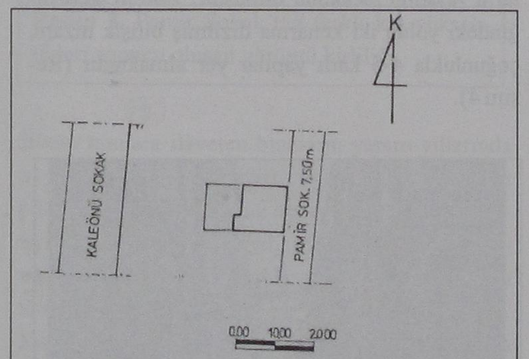

Şekil 8. Erman Apartmanı vaziyet plânı.

Plân Şeması: Her katta tek daire olarak plânlanmıştır (Şekil 9). Bodrum kat da dahil olmak üzere konut olarak kullanılmaktadır. Daireler (zemin ve bodrum katlar dahil) giriş, girişe bağlı bir iç koridor, antre (sofa), çocuk odası, yatak odası, oturma odası, misafir odası, mutfak, banyo, lavabo ve wc den oluşmaktadır. Antreden odalara ve girişe bağlantı sağlanmaktadır. İç koridordan ıslak hacimlere ve mutfağa geçilmektedir. Arka kısımda mutfaktan çıkılan bir balkon vardır. Bu balkon sonradan camekân ile kapatılmıştır.

Yapının bulunduğu arsa ara parselde yer almaktadır. İki yanında komşu binalar mevcuttur. Arka kısmında küçük bir bahçesi vardır. Apartman girişi ön cephedeki Pamir Sokak'tan sağlanmaktadır.

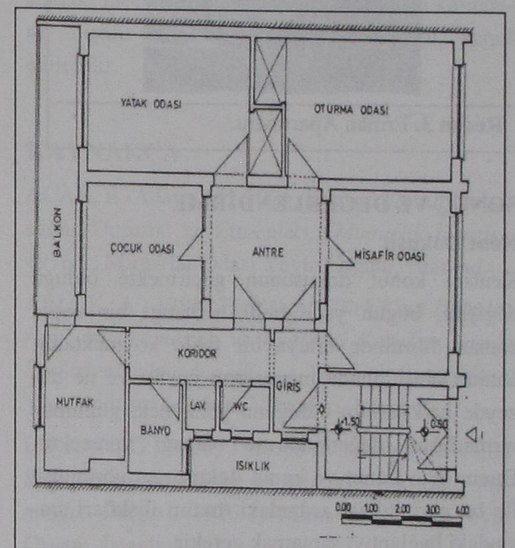

Şekil 9. Erman Apartmanı zemin kat plânı.

Yapı Tekniği ve Malzemesi: Yapı, yığma sistemde yapılmış olup, duvar örgüsünde tuğla, kaplama olarak da serpme sıva kullanılmıştır.Estetik amaçlı cephe elemanları kullanılmıştır.

Yapının İlk Fonksiyonu: Bodrum ve zemin kat da dahil olmak üzere konut olarak plânlanmıştır.

Günümüzdeki Fonksiyonu: Bodrum ve zemin kat dahil olmak üzere konut olarak kullanılmaktadır.

Cephe Özellikleri: Yapıldığı döneme özgü karakteristik cephe özelliklerini taşır (Resim 3). Geniş pencere açıklıkları vardır. Pencere kenarlarında

dişler ile oluşturulmuş cephe elemanları kullanılmış olup, cephe serpme sıvalıdır.

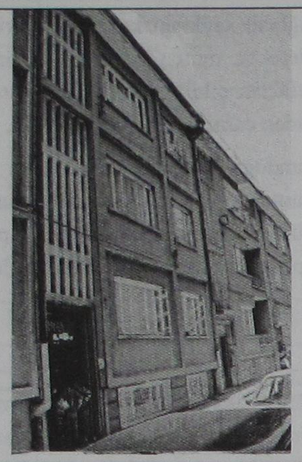

Resim 3. Erman Apartmanı.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kent Dokusu

Kentsel konut dokusunun geçirmekte olduğu değişim, bugün yada belli herhangi bir başka zaman diliminde ortaya bir tablo koymaktadır. Bunun oluşumunda mimarların ne tür ve ne düzeyde katkılarının olduğunu gözlemek, günümüz mimarlığını değerlendirme olanağı verecektir. Bunun için konut ve konut dokusunun görüntüsü ile bu görüntünün ardındaki üretim ilişkileri arasındaki bağlantıyı saptamak gerekir.

Kentsel konut dokusu, bir anda tek merkezden verilen kararların ürünü değildir. Bu nedenle sonuçlarının niteliği açısından çeşitlilik gösterir. Çeşitlilik bir yandan zaman içinde ortaya çıkan kararların ve bunların sonuçlarının üst üste gelmesinden, bir yandan da aynı zaman içinde bir çok değişik ve hatta çelişik merkezlerden ortaya çıkan kararların karışımından doğmaktadır. Kentsel konut dokusu, gerçekte toplumsal yapının mekâna doğrudan yansımasıdır (Acar, Adam, Mimarlık 76/1, 23).

Kırdan kente göçün başlaması, kentlerdeki nüfus yığılmaları, ülkesel ulaşım ağının yeniden biçimlenmesi, ekonomik ve toplumsal gelişmelerin mekâna yansımasının en belirgin örneklerindendir. Kentsel eylemin artmasıyla kentlerde ortaya çıkan sorunlar da artmaktadır. Kent topraklarında büyük değer artışları, kente yığılan kitlelerin barınma sorunları, kent içi ulaşım sorunları vb. sorunlar ortaya çıkmakta ve bunlar da giderek büyümektedir.

Kentte toprak sahibi olanlar, arsayı hafriyat yaparak, kat yükseltilmesini sağlayarak yada imar yönetmeliklerinin açıklarından yararlanıp kat kazanarak, yapı alanlarını artırmak yoluna gitmektedir. Sonunda ortaya çıkan fiziksel çevre, bu küçük özel mülkiyet birimlerinin yan yana gelmesinin doğurduğu akılcı olmayan bir toprak kullanımını yansıtmaktadır.

Çocuklar oyun alanı, arabalar park yeri bulamazken, yapı adalarının ortalarında yer alan arka bahçeleri kullanılamaz hale gelmektedir. Büyük kentler içinde uygulamaların gerektirdiği geniş alanların kalmayışı, kent içi alanların yaşanmaz duruma gelmiş oluşu, ulaşım olanaklarının ve özel araba sahipliliğinin artması, orta ve üst gelir gruplarının yerleşme alanlarını kent dışına itmektedir (Güven, Mimarlık 76/1,17).

Sokak Dokusu

Beyhekim Mahallesi, Pamir Sokak çevresindeki konutlarda, ilk yapıldığı yıllarda gelir seviyesi belli bir düzeyin üzerindeki insanlara hitap etse de zamanla kent merkezinin yoğunluğu, gerekli donatıların sağlanamaması, sağlıksız mekânların ortaya çıkmasıyla imkânı olan kişileri, burayı terk edip daha konforlu bir çevrede yaşamaya yönlendirmiştir.

Bu çevre günümüzde, genellikle dar gelirli insanların yaşadığı mekânlar olmuştur. 7.00 m. genişliğindeki yolun iki kenarına dizilmiş bitişik nizam, çoğunlukla 4-5 katlı yapılar yer almaktadır (Resim 4).

Resim 4. Pamir Sokak sokak dokusu.

12.00-15.00 m. yüksekliğinde olan binalar, birbirlerinin güneşini kesmekte, aralarda kalan ve kullanılamayan arka bahçeler bakımsız, sağlıksız ortamlar oluşturmaktadır.

Bina cepheleri, farklı kat yükseklikleri, bakımsızlık ve insan ihtiyaçlarından ortaya çıkan fonksiyon değişikliklerinden dolayı hoş olmayan görüntüler sergilemektedir (Resim 5).

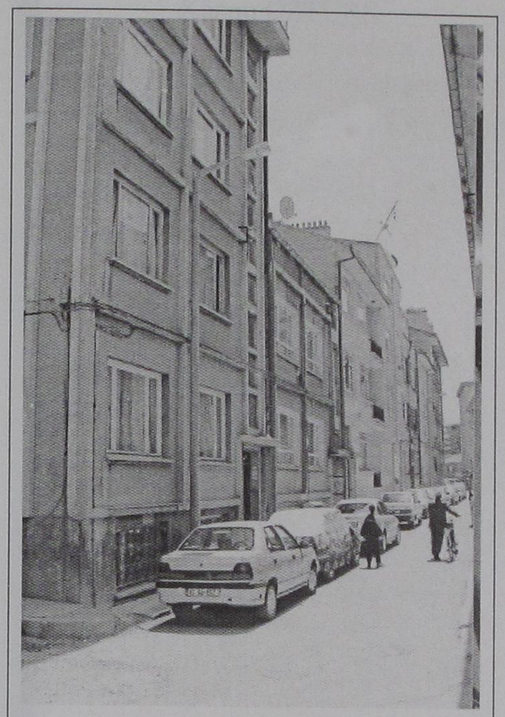

Resim 5. Pamir Sokak'tan farklı kat yükseklikleri sonucu oluşan görüntü kirliliği.

Bütün bunlara ilâveten binaların yapım yıllarında uygulanan plân şemaları, geleneksel Türk Evi plân şeması ile günümüz apartman plân şemalarının bir ara kesitidir. O yıllarda ısınma teknolojisinin gelişim seyrinden dolayı ortak bir hacimden tüm mekânlara dağılan bir şema uygulanmıştır. Kullanım açısından çok sağlıklı olmayan bu plân şemaları, zamanla popülaritesini kaybetmiştir.

Pamir Sokak ve yakın çevresinde bulunan binalar, ilk olarak konut gereksinimini karşılamak amacıyla tasarlanmış olmalarına karşın, günümüzde bazı binalar "yurt-güzellik merkezi" vb. ticari amaçlara hizmet etmektedir.

Araştırılan yapıların yapım yıllarında, zamanın imar plânları gereği ilerisi düşünülmeden, kent merkezine yakın olan bir yerde yoğun konut dokusunun oluşturulması; sıkıntılı, sağlıksız ve insanlar üzerinde hoş etkiler bırakmayan ortamların meydana gelmesine sebep olmaktadır. Zamanla fonksiyon değişikliğine uğrayan bu binalar, kent gelişim evresinin değişik süreçlerini göstermektedir. Bu alandaki sorunların gereksinmeler karşısındaki nicel yetersizliklerden çok yaşam kalitesine ilişkin nitel yetersizlikleri olduğu kabul edilebilir.

KAYNAKÇA

ACAR, E.-Adam, M., 1976, Kentsel Konut Dokusunun Durumu ve Etmenleri, *Mimarlık Dergisi,* 1976/1, Mimarlar Odası Yayın Organı, İstanbul.

ARÛ, K. A., 1998, *Türk Kenti-Türk Kent Dokularının İncelenmesine ve Bugünkü Koşullar İçinde Değerlendirilmesine İlişkin Yöntem Araştırması*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

BİRKAN, G., 1976, Türkiye'de Kentsel Çevrenin Biçimlenişinde Plâncı ve Mimarın Etkinliği, *Mimarlık Dergisi*, 1976/1, Mimarlar Odası Yayın Organı, İstanbul.

GÖÇER, O., 1965, Konya İmar Plânı Proje Müsabakası Sergisinin Düşündürdükleri, *Mimarlık Dergisi*, Temmuz 1965/7, Mimarlar Odası Yayın Organı, İstanbul.

KOÇ, İ., 2000, Konya'da 1980 Sonrası Konut Yapı Kooperatifçiliği, *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi, Özel Sayı III*, KTO yayını, Konya.

SEY, Y., 1998, Cumhuriyet Döneminde Konut, *75 Yılda Değişen Kent-Mimarlık*, Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul.

ULUSOY, M., 1999, *Konya'da Apartman Yapılarının Tarihi Gelişimi*, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.

MERAM İLÇESİNDE BULUNAN TARİHİ SEMT İSİMLERİ

Kâzım ÖZTÜRK*

ÖZET

Tarihî semtleri ele almaktan maksat; Konya'mızı tanıtmak, tarihe birlikte yolculuk etmek; şehri gezmeye gelen bir misafirin, rahatlıkla yolunu bulabilmesi ve tarihî özelliğini koruduğunu görmesini sağlamaktır. Konya denilince akla; kültür, ilim, medeniyet gelir. Bunları, tarihî kaynaklara baktığımız, Konya'yı incelediğimiz, Konya'daki eserlere göz attığımız zaman açık ve net bir biçimde görme şansına sahip oluruz.

Adım adım eski Konya dolaşılırsa, her adımda bir kültür, her sokak başında bir tarihî eserle karşılaşılır. Tarihî eserlerin mutlaka bir veya iki tanesi medrese, yani ilim yuvasıdır. Meram İlçesi de bu anlamda yoğun bir tarihî dokuya sahiptir. Bugüne kadar gelen adlar, çoğunlukla tarihin şahidi olarak yaşamaktadırlar. Yalnız ilçede bulunan semt ve mahalleler sadece buraya alınanlardan ibaret değildir. Buraya, semtlerin sadece bir kısmı alınabilmiştir. Aslında Konya'daki semt ve mahalle isimleri, büyükçe bir kitabı oluşturacak kadar çoktur.

Anahtar Kelimeler: Meram, Kilistra, Hatıp, Çayır Bağı, Köyceğiz, Kızlar Kayası, Gazezler, Kanlı Göl, Âşkân, Dûrûd.

ABSTRACT

THE HISTORICAL SITES IN MERAM

The purpose of this study was to determine the names of figures given to historical streets and sites in Meram, Konya and to discover why those names were given, thereby creating awareness among residents and visitors to Konya especially of the historical and cultural characteristics of the figures who owned the names.

* *Eğitimci-Yazar.*

The governing bodies and other people in authority should conduct their services within the city in good harmony with the historical structure and the cultural diversity of the sites if they are to conserve these invaluable riches.

This research covered only the names of the streets and sites in Meram, Konya.

Key Words: Meram, Kilistra, Hatıp, Çayır Bağı, Köyceğiz, Kızlar Kayası, Gazezler, Kanlı Göl, Âşkân, Dûrûd.

GİRİŞ

Meram, yer isimleri zengini bir beldemizdir. Şüphesiz o zenginliğin altında, tabii güzellikler yanında, o güzelliklere insanoğlunun rağbeti ve katkıları yani tarihî birikim de bulunmaktadır. Her iki unsuru da bünyesinde bulundurduğu için Meram İlçesinde yer adları ile ilgili bir çalışmanın, bizzat Meram kelimesi ile başlaması doğru olacaktır.

Meram

Evliya Çelebi, *Seyahatname*sinde gezip gördüğü yerler arasında; bağ, bahçe ve bostanlardan söz ederken, bağlık-bahçelik bu yerlere her defasında "Bağ-ı Meram" ifadesini kullanmaktadır. Hatta buraların Konya'nın Meram'ı gibi olduğunu ifade etmektedir.

Asırlardan beri Konyalılar için hem bir mesire yeri, hem de bir sayfiye rolünü oynayan Meram'ın ismi üzerinde durmak gerekir. Meram ismi üzerinde şimdiye kadar çeşitli fikir ve mütalaalar ortaya atılmış ise de, bunların hiç birisi bugün için ne yazık ki bir kesinlik kazanmamıştır.

Sözlüklerde; "İstek, amaç, gaye, maksat" anlamına gelen **"meram"** kelimesi, Konya ilinin üç merkez ilçesinden biridir. Atasözleri arasında; "Meramın elinden bir şey kurtulmaz" ifadesi içinde yer alırken, deyimlerde; "Meramını anlatmak, meram etmek" şeklinde geçmekte, bunlar da; "İsteğini, derdini anlatmak, üstüne düşmek, yapmak istemek" anlamlarına gelmektedir. Ama semt adının kaynağı başkadır.

Meram ismini; Meram Şah adlı tarihî şahsiyetten almaktadır. Meram Şah'ın, eski Selçuklu beyzadelerinden birisi olduğu hakkında söylentiler mevcuttur. Fakat bu gün Meram'ın hiçbir köşesinde adını ve izini bu şekilde aksettiren ne yazılı bir kayıt, ne de ufak bir anıt ele geçmiş veya görülmüş değildir.

Meram isminin; "Mir-i Âb" ile ilgisinin olması ihtimali de güçlüdür. Sulama ve dağıtma işine nezaret edenler hakkında kullanılan bu tarihî terime, Selçuklu ve bilhassa Osmanlı kaynaklarında sık rastlanmaktadır. Bilindiği üzere "Su Beyliği" anlamına gelen "Mir-i Âblık", mukataa suretiyle alınırdı.

Fakat bütün bu yakın ilişkiye rağmen, "MERAM" isminin "Mir-i Âb"tan bozularak meydana geldiğine ve Konya'nın bu meşhur semtine ad olduğuna kesin gözüyle bakılamaz.

Bu unvan; Konya ve çevre halkına ait sosyal muhayyilenin doğurduğu anonim bir tabirden başka bir şey değildir. Bilindiği üzere, asırlardan beri eşraf ile servet sahiplerinin, beylerle bir takım ağaların toplu bir halde yazlarını rahat bir şekilde geçirmeleri, geniş halk kitlelerinin en büyük istek ve arzusunu körüklüyor ve onlar için de burada aynı şekilde yaşamak âdeta bir gaye oluyordu. Bu sebepten, o eski ve ünlü sayfiye ve mesire yeri, asırlarca çoğunluğu teşkil eden orta halli ve fakir halk kitlesinin ağzında "MERAM" şeklinde tekrarlanmış ve gönüllerinde ise hep böyle bir maksat ve gaye şeklinde yaşayıp durmuştur.[1]

Gedabat (Gedavet), Mukbil Pınarı, Tavusbaba, Kızlar Kayası, Köyceğiz, Kasım Halife, Dere, Yaka ve Lâle Bahçesi ile yüzyıllar boyunca geniş çapta bir şöhrete erişen Meram'ın çeşitli isimler taşıyan yöreleri de ayrıca incelenmeye değer. Bunlar arasında; Yorgancı, Selâm, Çandır, Avgın, Âşıkan, Turut, Kürden, Çakıllar, Cirit, Çimenlik, Dibekbaşı yöreleri ilk hatıra gelenlerdendir.

Selçuklular devrinde Konya'nın Kâğıthanesi olan Meram, Karamanoğulları vaktinde ve bilhassa Osmanoğulları zamanında aynı şöhretini korumuştur.

Tarih boyunca şirin bahçeleri ve tatlı gedabadıyla cana can katan Meram'ın Anadolu Selçuklularının olduğu günden beri adının çeşitli menkıbelerle bir takım şiir, destan, vesika, divan ve seyahatnamelerde zikredildiğini görürüz (Erdoğan, aynı yer, 10).

Meram'ın Tarihçesi:

Meram İlçesi; 26. 06. 1987 günü TBMM'de kabul edilen Kanun gereği Konya İl merkezinin Büyükşehir hüviyetine kavuşturulmasıyla kurulmuştur. Meram İlçesi, kuruluş çalışmalarını tamamlayarak 08 Ağustos 1988 tarihinden itibaren hizmete başlamıştır.

27 Haziran 1987 gün ve 19500 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 3399 sayılı kanunla ilçe hüviyetine kavuşan Meram, 1112 km2.lik yüzölçümüyle Konya'nın önemli bir yerleşim merkezidir.

Meram İlçesi, konum itibariyle, Konya'nın güney ve güneybatısında yer alır. İlçenin kuzeyinde Selçuklu, güneyinde Çumra, Akören ve Bozkır, batısında Beyşehir ve Seydişehir, doğusunda Karatay ilçeleriyle çevrelenmiştir.

İlçenin kuzeyi ve batısı; dağ ve tepelerle çevrilidir. Güneyi açık, geniş bir ovalıktır. Sulama suyu Altınapa Barajından sağlanır.[2]

Eski divan şairlerinden hepsi olmasa bile bir çoğunun Konya'ya düşkün olduğunu görüyoruz. Anadolu ve Rumeli'de yetişen ne kadar adı belli şair varsa, Konya'ya can atmışlar ve bir gece olsun Meram Bağları'nda Gedabat'a göğüs gererek yatmak istemişlerdir. Konya zenginleri, öteden beri yaz aylarını Meram Bağları'nda geçirirlerdi. Eski zamanlarda bu Meramcılığın daha düzenli gittiği söylenir. Türbe önünde bir ev, Meram'da bir bağ edindikten sonra ölenin gözü arkada kalmazdı. Kışın konuklarına kapılarını açmak ve onları el üstünde tutmaktan o kadar haz alınırdı ki tarif edilemez. Bahar mevsimlerinde Konya'ya akın eden gezgin ve bilginler, Dede Bağları'na ve Dere Bağları'na yayılarak baştan başa yeşillere bürünmüş olan Dere Boğazı'nın gözleri ve gönülleri okşayan güzelliğinden ilham alırlardı.

Konya'nın helvası, Sedirler'in saç böreği, Dere'nin baklavası gibi, Meram'ın; yazın kuzusunu, güzün çebicini bedava yedirmek, Konyalılara hiçbir külfet sayılmazdı.

Meram'daki büyük köşkleri bir kenara bırakırsak; her bağın misafir ağırlayabilmek için önü açık bir sekisi yahut kavakların altına serilmiş bir kilim ve keçesi bulunurdu. İçecek sularını çaydan aldıkları ve bu suları süzmeden içmedikleri için serin bir yerde en az iki büyük küp bulundururlardı. Hangi evin küpleri dolu ve suyu duru ise, sahibinin ağalığı ve ailesinin kadınlığı o nispette üstün sayılırdı.

Konya'dan başka hiçbir yerde adı söylenmeyen, Konya'nın yalnız Meram Bağları'na serinlik serpen bir rüzgarı vardır. Buna "Gedabat" denmektedir. Her gün ikindiden sonra bu yel çıkarken, yapraklar devinmeye, ruhlar sevinmeye başlar. Gedabatın esişi, ne ağaçları fazla sallar, ne de öteki poyraz ve boz yel gibi hışıltı vererek ruhları sarsar. İnsanı neşelendirmek, nebatlara serinlik vermek için bu yel, Meram semtine ayrılmış Allah'ın bir nimetidir. Seyyahlar, bu özelliği ancak Meram Bağları'nda görebildiklerini söylerler.[3]

Tarihî Semtler

Alfabetik sırayla tarihî semtler şöyle verilebilir:

Alavardı: Şeker Fabrikası arkasından, Hoca Ahmet Fakih Camiinin önünden Meram'a giderken; Yaka Yolu üzerinde mağazaların ve şehir görünümündeki semtin ismi; ALAVARDI'dır. Alavardı; "Alâ vird", "Daima zikirde" demektir. Bu isim zamanla, halkın dilinde; Alavardı olarak söylenegelmiştir. Alavardı'da; halk tarafından "Çolak Hoca" adı verilen, tarihte "Alavardı Camii" olarak bilinen cami vardır. Amaç, semtin detayını vermek değil, sadece; niçin Alavardı dendiğini belirtmek olduğu için daha fazla açıklama yapılmayacaktır.

Anıt Meydanı: Anıt ve çevresi, Cumhuriyet'in ilânından sonra önem kazanmış mekânlardandır.

Anıt Meydanı, dört yolun birleştiği bir noktada yer alır. Atatürk Caddesi'nden gelen yol, Feridiye Caddesi ile İstasyona ulaşır. Diğer iki yol; Kâzım Karabekir Caddesi ve Lârende Caddesi'ne devam eder. Anıt alanının bir tarafında Konya Lisesi bulunmaktadır. Konya Lisesi, yapılmadan önce burada Belediye Bahçesi vardır. Lisenin tam karşısında bugünkü Meram Kız Meslek Lisesi'nin bulunduğu yerde, azınlıklardan Bego'nun çalıştırdığı bir otel bulunmaktadır.

Konya Devlet Tiyatrosu'nun bulunduğu yerde, Millet Bahçesi vardır. Belediye Bahçesinin yerine bugünkü Konya Lisesi yapılınca, Millet Bahçesi burada kurulmuştur.[4]

Konya'nın nirengi noktalarından olan Anıt Meydanı, kültürel ve tarihî kimliğe sahip bir özellik taşır. Adres belirlerken: "Anıt'a varacaksın, ora-

dan yol dörde ayrılır.." gibi sözlerle yer tarifleri yapılır.

Araboğlu Makası: Zafer'de Mimar Muzaffer Caddesinin bir ismi de; "ARABOĞLU MAKASI"dır. Bu isim nereden gelmektedir? Avukat Araboğlu Kosti'nin Konağının önünde atlı tramvay makas değiştirdiği için bu isim verilmiştir.[5]

Araboğlu Makasının bir ismi de Mimar Muzaffer Bey Caddesidir. Mimar Muzaffer; 1883 yılında İstanbul'da doğmuş; Hendese-i Mülkiye'den mezun olmuş, bir ara İstanbul'da çalışmış ve daha sonraları Vilâyet Mimarı olarak Konya'ya tayin edilmiştir. Mimar Muzaffer Bey; Konya'da Ziraat Abidesi (Atatürk Heykelinin kaidesi) ile Kız Öğretmen Okulunu inşa etmiştir.[6]

Ayrıca; Sultan Selim Camiinin iç süslemeleri 1914 yılında Mimar Muzaffer Bey tarafından yapılmıştır.[7]

Konya Lisesi, Gazi İlkokulu, İsmet Paşa İlkokulu, Hakimiyet-i Milliye İlkokulu (23 Nisan Egemenlik İlköğretim Okulu) Mimar Muzaffer Bey tarafından yapılmıştır.[8]

Araböldüren: Tapu Kadastro Bölge Müdürlüğünün bulunduğu semtin adıdır. Bu semt ile ilgili olarak iki halk görüşü hakimdir. Birincisi; o dönemde İslâm Miras Hukukunu bilen bilge bir kişi vardır. Halk, miras konusunda bu zata baş vurur ve meselelerine çözüm bulurmuş. Yani; arayı bulurlar, arayı buldururlar. Bu sözün aslı; "ARABULDURAN" olması lazım iken, zamanla "ARABÖLDÜREN" olarak söylenegelmiş. İkinci halk görüşü ise; buralar bağlık ve bahçelikmiş. Bir zaman Konya'da ikamet eden Araplar arasında bir kavga çıkmış, bu kavgada Araplar veya bir Arap öldürülmüş. O günden bu yana bu semte; "ARAP ÖLDÜREN" demişler. Bunlar sadece halk arasında anlatılanlardır. Doğrusu nedir, şimdilik bilmiyoruz.

Âşkân: Meram Yeni Yolda, Eğitim Fakültesi'nin arkasındaki semtin adıdır. Yaka yolundan gidenler için, Yaka Mezarlığını geçince, sol taraftaki mahalle Âşkan'dır.[9]

Şeyh Vefa Vakfiyesi'ne göre, Âşıkan yöresini Selçuklu büyüklerinden Emir Âşıkan'a isnat etmek lâzımdır.

Meram'da; yıllardır halk tarafından söylenen Âşkân; âşıklar demek olup, Farsça bir kelimedir.

Avalama: Bu yerleşim birimi, Hatunsaray'a bağlı idi. Kanuni devrinin tapu defterine; "Gör alma" şeklinde yazılmıştır. Bunun şimdiki adı; "AVALAMA" dır.

Botsa: Botsa kelimesi, Lâtince'de "Testiciler" anlamına geliyor. Konya'nın küçük Kapadokyası olan köy, Konya'ya 45 km. uzaklıktadır. Hatunsaray yolundan gidilir.

Botsa'nın bilinen tarihi, 2000 yıl öncesine dayanır. Bölge, çok geniş bir tarihî yapıya sahiptir. Osmanlı döneminde Mekke Vakfı olduğu, köylülerin elinde bulunan yazılı tapulardan anlaşılmaktadır.

Bu topraklar içinde bulunan Lystra bölgesinde, Hz. İsa'nın havarilerinden Saint Paul'un bu bölgede Hıristiyanlığı yaymak için 12 yıl kaldığı, buralarda yaşadığı bilinmektedir. Lystra'ya yöre halkı, Zoldura demektedir.[10]

Çaybaşı: Konya'nın eski mahallelerinden olup, eski ve köklü Konyaların bulunduğu semttir. Eskiden buradan şehrin çeşitli yerlerini sulayan çay akardı. Şimdi bu çay iptal edilmiş ve tarihî Çaybaşı sadece isim olarak hafızalarda kalmıştır.

Çaybaşı, Baruthane Caddesinden giderek, Hacı Fettah Mezarlığını geçtikten sonra başlar. Fahrünisa Mahallesi ile birleşir.

Çayırbağı: Meram İlçesinde olup; havası, suyu, doğal güzellikleriyle turistlerce aranan yerler arasındadır. Şehir merkezine 20 km. uzaklıkta, tabii güzelliği ile ünlü mesire yerlerindendir. Yerli ve yabancı turistlerin dolup taştığı Çayırbağı suyunun civarı, önem arz eder. Devrin çalışkan valisi Avlonyalı Ferit Paşa, Çayırbağı suyunu şehir merkezine akıtmak için yol parasından 18 bin altın lirasının, 1901 mali yılı su işine sarf edilmesi için padişahtan izin almış ve o tarihlerde bu güzel suyu, şehre akıtmıştır. Bu güzel mesire yerinde herhangi bir turistik tesis kurulmamış ancak, eski tabiiliğini bugüne kadar korumuştur.[11]

Durunday: Büyük komutan, emir Seyfettin Torumtay'ın adını taşıyan; "Torumtay Bağları", halk ağzıyla; "Durunday Bağları" ve "Durunday" semti olarak söylenegelmiştir. Durunday, eski Konyalıların, yazın göç ettiği, mesireliklerdendir.

Seyfettin Torumtay, Sadreddin-i Konevi'den altı sene sonra ölmüştür.[12]

Durunday; Meram Yeni Yol otobüs ve dolmuşlarının son durağının güney doğu kısmına düşer. Ana Sultan Mezarlığının bulunduğu bölgedir.[13]

Dûrûd: Turut yöresinin, Kanuni Sultan Süleyman devri insanlarından Şeyh Turut ile yakından ilgisi olduğu bilinmektedir.

Cemel Ali Dede Zaviyesinin bulunduğu semtin ismidir. Dûrûd: iki ırmak anlamına gelir. Halk arasında; Turut olarak söylenir. Meram Çayı buradan geçer.

Dûrûd, eski Mit binasının yolu üzerinde, Meram Çay Bahçelerinin kuzeyindedir.

Dutlu: Konya'nın yeterince bilinmeyen semtlerinden biridir. Dutlu; Selçuklu başkenti Konya ipekçiliğinin can damarı bilinir. Konya, Çin'den gelen tarihî "İpek Yolu" ile, Hindistan'dan gelen tarihî "Baharat Yolu"nun birleştiği noktadadır. Bu durumun, ipekçilik gibi bazı kültürel etkileşimleri taşıdığı varsayılabilir.

Selçuklu Konya'sının ekonomik hayatında, çok önemli rolü olduğu halde, bu güne kadar üzerinde yeterince durulmamış konulardan biri "İpekçilik"tir. Selçuklular, gerek coğrafî konum, gerek İpek Yolu'nun imkânları ve gerekse, çağın bu kıymetli metaından en iyi şekilde yararlanmak için Konya'da ipekçiliğe önem verirler. Konya'nın ünlü ahîlerinden bir grubun "Gazzazlar" olduğu bilinmektedir. Müstakil bir sanat ve ticaret loncası oluşturmuşlardır. İpekçilerin, ünlü Anadolu Fütüvvet teşkilâtında özel bir yeri vardır.

Dutlu; Sahip Ata Fahrettin Ali'nin vakfiyesinde; "Tutistan" (Dut bahçesi) diye anılır. Selçuklular zamanında dut ağaçlarıyla kaplı idi. Sahip Ata ve Yavuz Sultan Selim tarafından künk ve kanallarla Meram'a ve Konya'ya buradan su dağıtıldığı bilinmektedir.

Bu araziyi kaplayan bol ve gür dut ağaçları, ipekböcekçiliğinin başta gelen gıdası dut yapraklarını sağlıyordu. Arazinin bolluğu, genişliği, coğrafî konumu, havası ve suyunun elverişli oluşu göz önüne alınırsa, Selçuklulardan beri Konya'da ipekçiliğe verilen önem ve değer daha rahat anlaşılır. Bugün dünyanın çeşitli müze ve koleksiyonlarını süsleyen Selçuklu kumaş halı, seccade, şal v.s. dokumaları için gerekli ipek ham maddesinin büyük bir kısmı, Konya dutluklarında çoğaltılan ipek böceklerinin üretiminden sağlanıyordu. Ayrıca, dut ağaçlarının en bol bulunduğu yer de Meram'ın Dutluğu idi.[14]

Evdireşe (Abdürreşit): Bir zamanlar köydür. Bugün Meram İlçesine bağlı bir semt ismi olarak söylenen Evdireşe; eskiden Konya Sahra Nahiyesine (Çumra'ya) bağlı bir köy durumunda idi. Bir başka ismi de Abdürreşit'tir.

Kalfalar Mahallesinde, Muhittin Güzel Kılıç Lisesi'nin önünden az ileride yol ikiye ayrılır. Sol kısımdan gidilince Fen Lisesine doğru yol alınır. Fen Lisesinin bulunduğu semtin ismi idi.

Abdürreşit; Sibirya Türklerinden olup, Seyyah ve Kadıdır. Mezarı, Abdürreşit'teki Mezarlıktadır.[15]

Fahrü'n-nisa: Kendi adıyla anılan mahalle vardır. Esas adı Nizam Hatun olan bu hanım, Hz. Mevlânâ'nın kadın müritlerindendir. Türbesi; Çaybaşı Fahrünisa Mahallesi'ndedir.

Sözlü kaynaklar, Fahrünnisa adlı kadından söz ederken fazla bir şey söylemiyor. Hatta mahalle halkından bazıları, böyle bir konu üzerinde düşünmeyi de gerekli görmüyor. Yerli halk, özellikle okur yazar olmayan kadınlar Fahrünnisa adını, Fenise ve ona eklenen bir özellikle birlikte; Fenise Sultan diye söylemektedirler.

Ahmet Eflaki, Fahrünnisa'nın 14. yy. Anadolu'sunun, ünlü mutasavvıflarından olduğunu belirtir.[16]

Gazezler: Sahip Ata Külliyesi yakınlarında bulunan semtin adı "Gazezler" diye bilinir. Bezzaz; ipekçi, ipek işleyen, ipek büken, ipek imal eden, ipek satan demektir.

Asıl ismi "Bezzazlar"dır. Belirtildiği üzere, bir zamanlar Konya'da ipekçilik meşhurdur. Hatta Meram Dutlu semtinde dut ağaçlarından faydalanılarak elde edilen ipekler, Bezzazistanda yani ipek satış yerlerinde satılırmış. Konya ipekleri meşhurdur. Bezzazistan ismi, zamanla halkın dilinde, Gazez, Bezzazlar da; Gazezler olarak değişikliğe uğrar.

Konya ipekçiliğinin merkezi; "Gazezler Tekkesi"; aynı zamanda Selçuklu Başkenti Konya'nın, sosyal, ekonomik ve tasavvuf hayatının nirengi noktasıdır.

Gazezler semti; eski Matbaacılar, yeni Balıkçıların bulunduğu yerin güney batısına düşer. Bugün sadece Gazezler Camii ayakta kalmıştır.

Girfard-İğret-(Çamurlu İğret): Burası, I. Alâeddin Keykubat'ın kayın pederi Kalanoros Girvard'ın adını taşır. Köy, bugün; "İğret, Çamurlu İğret" olarak yaşamaktadır. Bazen; "Girvad" şeklinde yazılmıştır. Kanuni devrinde bu köyün 54 erkek nüfusu vardı. Şimdi "Girvat" şeklinde söylenir. Hatıb'a bağlıdır.

Fatih ve Bayezid defterinde köyün adı; "Gürvad" şeklinde gösterilir.[17]

Bir başka araştırmaya göre; Moğolları meydana getiren boylardan birinin adı "Kereit"tir. Bozularak, "Giret" ve "İret" şekillerine girmiştir.[18]

Hasan Köy: Hasan Dede isimli bir zatın tekkesi bulunduğundan, semte bu isim verilmiştir. Eskiden köy olan "Hasan Köy", bugün Meram İlçesi sınırları içinde bir mahalledir. Evdireşe'nin çaprazına düşer.

Muhittin Güzel Kılıç Lisesi'nin önünden geçen Abdürreşit Caddesi, biraz ilerde ikiye ayrılır. Sağ taraftaki caddenin ismi; Hasan Köy Caddesidir. Bu yol, doğruca Hasan Köy'e gider.

Hatip: Hatip; şehir merkezine 17 km. mesafede bulunan, güzel manzaralı, bağ, bahçe ve billur gibi suyu, özellikle üzümü ile meşhurdur. Piknik yapacak aileler, kendi imkânlarıyla bu bağ ve bahçelerden yararlanabilmektedirler.

Eskiden Konya pazarlarına gelen üzümler arasında Hatip üzümü aranan meyvelerdendi. Konyalılar pazara gittikleri zaman ilk önce: "Hatip üzümü mü?" diye sorar, eğer Hatip üzümü ise alırlardı. Hatip üzümünün kendine has bir özelliği vardı.

Hatip, Kozağaç Parkının önünden giden Hatunsaray yolu üzerindedir.

Hatunsaray: Selçuklular zamanında adı; "Kökunulya" olan, sonradan; "Hatunsaray" olarak çevrilen kasaba ve havalisi, eski mimarî eser harabeleriyle, kitabelerle, heykel parçalarıyla doludur.

Hatunsaray evlerinde yapı malzemesi, duvarlarda süs olarak kullanılmış bir çok Grekçe, Latince kitabeler, kitabe parçaları, heykel başları, kitabeli ve resimli taşlar bulunmuştur.[19]

Hatunsaray Kasabası'nın İlk Çağdaki adı, "Lystra" idi.[20]

Havzan: Konya Kalesi batı kapısının önünde bulunduğu bilinen büyük su kubbesi, İstasyonun batısındaki eski Havzan'dır. Bu su santralı, semtine "Havzan Yöresi" adını verdirmiştir. Meram Suyu, şehir ırmağı yoluyla açıktan buraya gelir ve buradan toprak künklerle şehrin muhtelif semtlerine dağıtılırdı. Künklerin temizlenmesi için kolların üstüne sık sık bacalar konurdu. Çay suyu bulandığı zaman çeşmelerin suları da bulanık, bazen âdeta çamurlu akardı.

Havzan'ın üstündeki kubbe bir depremden sonra çökmüştür. Havzan'dan su, 22 künkle çeşitli semtlere taksim edilirdi. Havzan'ın alt kısımlarının hâlâ durduğu bilinmektedir.[21]

Hükümet Meydanı ve Tevfikiye Caddesi: Hükümet Meydanı; Hükümet Konağının önündeki meydanın adıdır. Bu gün Sarraflar Yer Altı Çarşısı bulunmaktadır. Tevfikiye Caddesi ise; Hükümet Konağının önünden başlayıp, Modern Vakıflar Çarşısına kadar devam eder.

Eski adı İsmet Paşa Caddesidir. Bugün Tevfikiye adıyla anılmaktadır. Cadde üzerinde; Saray Çarşısı, Dedeler Hanı, Sarraflar Pasajı olarak kullanılan yerde, eskiden Belediye Binası vardı. Aynı sırada genellikle şair, yazar ve sanatkarların devam ettiği Tahir Ağa'nın kahvesi ile birkaç perukar salonu ile eczane bulunuyordu. Meydanın sağında Hulusi Bey Eczanesi, Etibank'ın bulunduğu yerde Ahmet Mucip Dönen'in gramofon ve müzik âletleri, radyo v.s. satan mağazası ile, Küçük Bedesten'e girişin sağında Türk Ocağı bulunuyordu. Daha sonraları bu yerde Şölen Pastanesi açılmıştır. Küçük Bedesten'e girişin solunda ise, ünlü İzmir Pazarı adıyla anılan manifatura mağazası vardı.

Bedesten'in arka tarafında bugün yok olan, eskiden Gayri Müslimlerin çalıştırdıkları meyhaneler, alanın solunda bugün bir kısmı yola giden Büyük Hilâl Kahvesi, Ülkü Matbaası ve Hilâl-i Ahmer binası bulunuyordu.

Hükümet Konağının önünde, Cumhuriyetten önce padişahların tahta çıkışları ile doğum günü kutlamaları yapılıyordu.

Cumhuriyetin kuruluşundan, onuncu yılına kadar Cumhuriyet Bayramı kutlamaları hep, bu meydanda (Hükümet Meydanı) yapılmıştır.[22]

Caddenin ilerleyen yerlerinde; hırdavatçılar, anahtarcılar, sıralanır. Diyebiliriz ki burası, Konya'nın kalbi mesabesindedir. Eskiden beri özelliğini yitirmemiş, ticarî hareketlilik aynı tempoda devam etmektedir.

Kanlı Göl: Öğretmen Evlerinden başlayarak Söylemez'in Konağı'na kadar olan geniş alan (Meram E.M.L., Meram Anadolu Lisesi, Ticaret Lisesi, Muhacir Pazarı'nın bulunduğu semt), "Yüksek Mezarlık"tır. Söylemez'in Konağı ile, Sahip Ata Camii arası iri bir çukurluktu. Bu çukurluğun güneyinde Belediye Mezbahası olduğundan hayvan kanları, yağmur sularıyla karışarak toplanmaktadır. Onun için buraya; "KANLI GÖL" denmektedir. Şimdiki Orman Bölge Müdürlüğü, Etnografya Müzesi ve diğer binaların bulunduğu yerdir.[23]

Karadiğin: Bir zamanlar Hatip Nahiyesine bağlı bir köy idi. İsmini; Emir Danişmend'in Komutanlarından Kara Tekin'den alır. Şimdi, Meram İlçesi'ne bağlı bir beldedir.[24]

Karahöyük: Konya İl merkezine 15 km. güney doğuda, Harmancık Mahallesindedir. Sedat Alp başkanlığında 1953 yılında başlayan kazılar, halen devam etmekte olup, üzerinde en uzun süren çalışma, en eski Türk kazılarındandır. Karahöyük'te yapılan araştırmalarda, höyüğün M.Ö. 3000 (Eski Tunç Devri-M.Ö. 2000 Asur Ticaret kolonileri Devri)'de iskan edildiği anlaşılmış olup, 27 yerleşik katı tespit edilmiştir. M.Ö. 3000 ve 2000 yıllarının tarihe ışık tuttuğu bilinmektedir. Eski Anadolu'nun en önemli şehir harabeleri arasındadır.

Karahöyük kazılarında çıkan buluntular, devrinin kültürel ve ticarî ilişkilerini anlatan belgelerdir. Hitit İmparatorluk Çağı öncesi eski Tunç Devri Mühür sanatının Orta Anadolu'nun güney bölgesindeki en önemli buluntularını veren merkezdir. Grafit olan kap markaları ve bazı mühürler, Anadolu'da yazının erken safhalarının araştırılmasında yardımcı olmaktadır.[25]

Şehrin güneyindeki, Cem Sultan Bahçesi olarak da adlandırılan Karahöyük'ün tarihçesi, Taş ve Bakır çağlarına kadar geri gitmektedir.[26]

Kızlar Kayası: Meram'da Aydın Çavuş ormanına çıkıldığı zaman, çay boyunca vadiye sokuldukça dere, dere boğazından çıkınca, soldaki tepelerin en üstündeki kayalar; "Kızlar Kayası" olarak bilinir. Burası hakkında bir çok rivayet mevcuttur. Karşıdan bakılınca, deve katarı üzerinde insanlar var, giderken birden bire taş olup kalmışlar gibidir. Derler ki; "Dere Köyünden bir kızı, bir yabancıya zorla vermişler. Gelin, istemeye istemeye gelin alayıyla giderken, geri dönüp sözlüsünün yaşlı gözlerle kaldığı Dere Köye bakmış. Ve: "Taş olaydık da, beni sevmediğime götürmeselerdi" diye niyaz etmiş. Kafile halkı bir anda taş kesilip kalmışlar." O günden beri bu efsane anlatılır halk tarafından.[27]

Kızılviran: Kızılviran Kasabasının bulunduğu yerde; tabakalar halinde "Aşı Toprağı" ismi verilen kırmızı toprak mevcuttur. Toprağın bu özelliğinden dolayı buraya; "KIZILVİRAN" denmiştir.[28]

Kızılviran, Beyşehir Yolu üzerinde, solda çamlıklar içinde bir kasabadır. Kızılviran Çamlığı meşhurdur. Konyalılar, yazın sıcağından kurtulup buraya piknik yapmaya giderler.

Kilistra: Lykaonia Bölgesinde, Lystra/Hatunsaray'ın 10 km. kuzeybatısında bir köydür. Kilistra/Gilisra, yeni uydurulan adıyla Gökyurt. Adının sonunda; "Akıntı, akarsu" anlamında İstra'yı açıkça görüyoruz. Dolayısıyla Kilistra adı, gerçekte, köyün kuzeybatısında bulunan, 2319 m. Yüksekliğe ulaşan Erenler Dağı'nın yücelerinden Çumra Ovasına inerken bu köyün yakınından geçen cılız, yazın kuruyan bir dereye ait olmalıdır.[29]

Köyceğiz: Meram'ın kuzeyinde bulunan "Köyceğiz"; "küçük, şirin köy" anlamındadır. Küçük, sakin, sessiz, kendi halinde birkaç sokaktan meydana gelmiştir. Ama zamanında değeri büyük, hali vakti yerinde olanlar, sağlığının kıymetini bilenler, buraya rağbet etmiş, konaklar, evler yaptırıp oturmuşlardır. Çünkü Köyceğiz'in havası son derece güzel, temiz ve sağlıklıdır.

Yaşlı Meramlılar, Köyceğiz'in havasının diğer yerlerden, hatta Meram'dan daha sağlıklı olduğunu söylerler. Vaktiyle tecrübeli doktorlar, erken doğan ve bünyesi zayıf olan çocukların ailelerine, solunum yollarında rahatsızlığı olanlara Köyceğiz'de yaşamayı tavsiye ederlerdi. İştahsız, cansız, kansız, akciğerleri rahatsız hastalara burası çok iyi gelirdi.

Bu tür hastalarına Köyceğiz'i tavsiye eden Konyalı ünlü doktorların başında Hıristiyan Arap asıllı

Habib Resan'ın bulunduğunu Sefa Odabaşı söylemektedir. Yaylı arabası ile zaman zaman şehirden kalkar, Köyceğiz'e gelerek, tavsiyesi üzerine burada ev tutan hastalarını bir bir ziyaret ve takip edermiş.

Konya'nın ilk modern Verem Hastanesi burada yapılmış, Huzur Evi ve Göğüs Hastanesi de burada kurulmuştur.

Köyceğiz'in üst taraflarındaki sırtların, ve daha yukarılarının, zamanında gür ormanlarla kaplı olduğu bilinmektedir. Konya Alâeddin Camiinin üstünü örten düz toprak damın ahşap hatıl ve kerestelerinin, bu ormandan temin edildiğini yaşlı Köyceğizliler anlatmaktadır.[30]

Lâle Bahçe: Durunday'ın aşağı kısmı, Selçuklular zamanında gül ve lâle bahçeleriyle şöhret bulmuştu.Buralarda bilhassa lâle yetişirdi. "Lâle Yeri" anlamında Lâle Bahçe denmiştir.

Pîrebî: Hacı Bektaş Veli'nin beşinci halifesi ve gasil babasıdır (**Pîr Ebî)**. Bu yörede zaviyesi yanındaki türbede medfun olup, semt, bu kişinin ismiyle anılmaktadır.[31]

Yeri; Meram Anadolu Lisesi, Endüstri Meslek Lisesi, Ticaret Lisesi ve Muhacir Pazarının bulunduğu alandır (Bk. Foto.1).

Sadreddin Konevi: Karayolları Lojmanlarının bulunduğu sokağın içindeki Sadreddin Konevî Camii ve Türbesinden dolayı ismini mahalleye vermiştir (Bk. Foto. 2).

Âlim, mutasavvıf, Şeyh Sadreddin-i Konevî'nin bu mahallede; H. 673 tarihli bir mescidi ile kütüphanesi ve türbesi vardır.[32]

Sahip Ata: Meşhur Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahrettin Ali'ye nispet edilir. H. 656, 668, 682 tarihli Mescidi, Hanikahı, Türbesi, İmareti, Hamamı ve Keçehanesi bu mahallede bulunur.[33] (Bk. Foto. 3).

Selvar: Altınbâ Vakfiyesinde bu isim, Konya'nın kıble tarafında bir bostan vakfedilirken iki yerde geçer. Rum Patrik Liyanos'un oğlu, Kosti'nin ağaçlığı, ormanı vardı. Bu isim bugün Selver şeklinde söylenmektedir. Eskiden Konya ve civarında sık ağaçlar ve korular vardı.[34]

Selver Mahallesi; İki Çay Arası Caddesi ile Meram Eski Yol arasındaki eski mahallenin adıdır.[35]

Sephavan: Sephavan Mahallesi, ismini Emir Nurettin'den alır.

Mahallenin ismi; eski metinlerde çok kere; "Sephavan", "Seb-i Han" şeklinde geçer.

Kemâl Paşazade, Yavuz Sultan Selim adına Konya'nın genel tahririni yaparken, bu mahallenin adını "Sephavan" olarak tespit etmiştir. Sephavan; yedi kardeşler anlamına gelen, "Seb-i İhvan" dan bozmadır. Bir başka rivayette, burada yedi vecih üzerine Kur'an okunduğu için "Seb'a Havan" dan bozulduğu şeklindedir. Türbenin hiçbir yerinde Emir Nurettin'in ölüm tarihine rastlanmamaktadır.[36] (Bk. Foto. 4)

Sırçalı Medrese: Sırçalı Medrese, Alâeddin Tepesi'nden Sahip Ata'ya çıkan yolun sağında, iki katlı eyvanlı, avlulu medrese tipinde âbidevî bir eserdir. Sırçalı Medrese semti, medresenin bulunduğu çevredir. Bu civar, Selçuklular devrinde İslâm nüfusun yoğun kaldığı bir yer olduğu halde Osmanlı son devrinde gayri Müslimlerin bulunduğu bilinmektedir (Bk. Foto. 5).

Söylemez: Söylemez Tekkesi; Anıt'tan Mümtaz Koru İlköğretim Okulu önünden Larende'ye giderken, Muhacir Pazarı yanı, Balık Halinin doğusundadır. Bugün sadece türbe ayaktadır (Bk. Foto. 6).

Söylemez kimdir? Ne iş yapmıştır? Konyalıların gönlünde yer etmiş midir? Çocukluğumdan beri, "Söylemez'in Konağı, Söylemez Tekkesi.." denerek, âdeta bir çeşit nirengi noktası ve adres tarifinde belirleyici yer olmuştur.

Şeker Furûş: Şeker Furûş, Konya'nın ünlü tüccarlarındandır. Selçuklular zamanında şekercilik yapardı.[37]

Şeker Furûş semti, merkez Konya'nın güneyine düşmektedir. Romenler adı verilen insanların bulunduğu kısımdadır (Bk. Foto. 7).

Şeyh Mahi (Şeyh Vefa): Turut Türbesi'nden Dere'ye giderken Köyceğiz'in altında yolun sağındaki tatlı bir meylin üstünde bir cami vardır. Bu caminin ismi Şeyh Vefa (Şeyh Mahi)'dir. Semt de böyle meşhur olmuştur.

Büyük âlim, mutasavvıf Şeyh Vefa, İstanbul'da kendi adını verdiği semtteki türbesinde gömülüdür. Meram'da gömülü olan zat, Şeyh Vefa'nın babasıdır.[38]

Tarhana: Selçuklu Ümerasından Tarhan Bey'e izafe edilir. Bu mahalledeki mescidinin kıble tarafında, bundan yetmiş yıl önce çinilerle süslü bir de türbe vardı.[39]

Tarhana Mahallesi, Hacı Fettah Mezarlığı'nın doğusunda, küçük bir mahalledir. Aslı Tarhan iken, halk tarafından; "Tarhana" olarak değiştirilmiştir.

Tavus Baba: Meram'da, çay bahçelerinin bulunduğu yerin tepe noktasında, Tavus Baba Türbesinin bulunduğu yerin adıdır.[40]

Halkın çoğunluğu, yazın buralara piknik yapmaya gelir. Konya'nın en çok gezilen yerlerinden birisidir. Tavus Baba'nın üst kısmındaki ormanın ismi; "Aydın Çavuş"tur (Bk. Foto. 8).

Meram Belediyesi, son zamanlarda burayı daha gösterişli ve halkın vakitlerini iyi biçimde geçirmeleri için düzenlemiştir.

SONUÇ

Her semtin bir ismi ve her ismin bir anlamı olduğunu gördük. Buradan hareketle, şu sonuçlar tespit edilebilir:

1. Tarihe mal olmuş, kültürel özelliği bulunan semtlere sahip çıkmalı, Konya'nın; Selçukluların Başkenti olması yanında, Kültür Başkenti olduğu da unutmamalıdır. Konya'yı tanıtırken, bu özellikleriyle ortaya çıkılmalıdır. Her köşesi, her sokağı, her caddesi ve her yapısında, hatta döşenen kaldırım taşlarında bile Konya kültürü hissedilmelidir.

2. Yeni kurulan mahallelerin de aynı düşünce ile isimlenmesi, anlamsız isimlerin konmaması gerekir.

3. Konya'yı gezmeye gelenler, semtler, mahalleler, cadde ve sokaklar, satış yapılan mekanlarıyla tam bir kültür şehri özelliğinin muhafaza edildiğini görmelidir.

4. Şehirlerarası otobüs şirketleri; Konya'nın güzelliklerini yansıtan resimler, sesli ve görsel yayınlarla tanıtım işinde seferber olmalıdır.

5. Yapılan bütün binalarda; hantallıktan, gözlere batar derecede çirkinlikten kaçınmalı ve merkezi yerlerdeki yapıların; tarihî eserlere engel teşkil etmemesi sağlanmalıdır.

6. Her esnaf, tüccar, ticaret erbabı; müşterilerine ücretsiz Konya armağanı şeklinde, tanıtıcı özelliği olan renkli-resimli, kitap, dergi, broşür, sesli ve görsel dokümanlar verebilir. Müşteriye verilen malzemenin ambalajı; Konya'yı tanıtmaya yönelik resim ve yazılarla süslenebilir.

7. Konya'da bulunan; bu şehrin ekmeğini yemiş, suyunu içmiş, havasını teneffüs etmiş olan herkes, mutlaka bu şehre hizmet edebilir.

NOTLAR:

[1] ERDOĞAN, Muzaffer; Konya Tarih ve Folklorunda MERAM, *Güzde Meram*, Meram Belediyesi yayını, S. 1, Eylül-Ekim-Kasım 1999, s. 9.
[2] MERAM BELEDİYESİ Tanıtım Broşürü.
[3] ERDOĞAN, Abdülkadir, Meram Bağları, *Konya Kültürüne Hizmet Edenler*, M. Ali Uz, Konya Büyük Şehir Belediyesi Kültür yayını, Konya, 2003, s. 21.
[4] ÖNDER, Serpil- AKLANOĞLU, Filiz; Konya Tarihi Kent Meydanları, *Konya Dergisi*, Büyükşehir Belediyesi yayını, S; 35, s.83.
[5] ODABAŞI, A. Sefa, *Geçmişten Günümüze Konya Kültürü*, Selçuklu Belediyesi yayını, s.7.
[6] ODABAŞI, A. Sefa, *20. y.y. Başlarında Konya'nın Görünümü*, İl Kültür Müdürlüğü yayını, s. 34.
[7] TÜRKHAN, M. Sait; Osmanlı Döneminde Konya, *Tarih ve Kültür Başkenti Konya*, Büyükşehir Belediyesi Kültür yayını, s. 73.
[8] KARPUZ, Haşim; Konya'nın Tarihi yapılarına Toplu Bir Bakış, *Tarih ve Kültür Başkenti Konya*, Büyükşehir Belediyesi yayını, s. 53.
[9] *Adım Adım Meram, Meram İlçesi; Mahalle Sokak Rehberi*, Meram Belediyesi yayını, 2003, s. 19.
[10] ÇAKIR, İbrahim- ÖZSOY, Fatih; "2000 yıldır Keşfedilmeyi Bekleyen Yer: Botsa (Güneydere), *Yeni İpek Yolu*, S. 198, yıl:17, Ağustos, 2004, s.50.
[11] *Adım Adım Meram; Meram İlçesi Mahalle Sokak Rehberi*, Meram Belediyesi yayını, s. 28.
[12] KONYALI, İ Hakkı, 1997, *Âbideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, Ankara, s. 499.
[13] *Adım Adım Meram, Meram İlçesi; Mahalle Sokak Rehberi*, s. 87.
[14] ÖZÖNDER, Hasan; *Su, Yeşil ve Tarih Kucağı Meram*, Meram Belediyesi yayını, Konya, 2003, s. 55.
[15] ÜÇER, Sırrı-KOMAN, Mes'ud, 1945, *Konya İli Köy ve Yer Adları Üzerinde Bir Deneme*, Konya Halkevi Tarih, Müze Komitesi yayınları, Konya, s. 64.
[16] SAKAOĞLU, Saim, 2003, 600 Yıllık Bir Konya Mahallesi: Fahrünnisa, *Yeni İpek Yolu, Konya Kitabı VI*, Konya, s.381.
[17] KONYALI, aynı eser, 872.
[18] ÜÇER- KOMAN, s. 56.
[19] KONYALI, 275.
[20] UMAR, Bilge, 1993. *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul, s.529.
[21] KONYALI, 985.
[22] EROĞLU, Bahtiyar, Hükümet Alanı ve Çevresi, *Yeni İpek Yolu Dergisi*, Konya Ticaret Odası yayını, Eylül 2001, S. 163, s. 34.
[23] ARABACI, Caner, 1998, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, KTO yayını, Konya, s. 3.
[24] ÜÇER vd., aynı eser, 64.

[25] AYTEKİN, Hanefi; *Tarihî Konya Rehberi, 2003'ten Kuruluşuna Konya Belediye Başkanları*, Konya Büyükşehir belediyesi yayını, 2003, s. 52.
[26] DURUKAN, Aynur; Selçuklular Öncesinde Konya, *Gez Dünyayı, Gör Konya'yı*, Hazırlayan: Ahsen Erdoğan, YKY, İstanbul, 2001, s.11.
[27] ÖZÖNDER, 53.
[28] Mehmed Ferid-Mehmet Muhlis-Mümtaz Bahri-Faik, 1339, *Konya ve Rehberi*, İstanbul, s. 8.
[29] UMAR, aynı eser, s. 441.
[30] ÖZÖNDER, aynı eser, s. 54.
[31] ÜÇER-KOMAN, aynı eser, s. 65.
[32] ÜÇER-KOMAN, aynı eser, s. 67.
[33] ÜÇER-KOMAN, aynı eser, s, 66.
[34] KONYALI, 839.
[35] Adım Adım Meram, 57.
[36] KONYALI, 728.
[37] ÖZÖNDER, 37.
[38] KONYALI, 552.
[39] ÜÇER- KOMAN, 67.
[40] KONYALI, 465.

KAYNAKÇA

ADIM ADIM MERAM, Meram İlçesi Mahalle Sokak Rehberi, Meram Belediyesi yayını.

ARABACI, Caner, 1998, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, KTO yayını, Konya.

AYTEKİN, Hanefi, 2003, *Tarihî Konya Rehberi, 2003'ten Kuruluşuna Konya Belediye Başkanları*, Konya Büyükşehir Belediyesi yayını, Konya.

ÇAKIR, İbrahim-ÖZSOY, Fatih, 2000 Yıldır Keşfedilmeyi Bekleyen Yer: Botsa (Güneydere), *Yeni İpek Yolu*, S. 198, Yıl: 17, Ağustos 2004, Konya.

DURUKAN, Aynur, 2001, Selçuklular Öncesinde Konya, *Gez Dünyayı, Gör Konya'yı*, Hazırlayan: Ahsen Erdoğan, YKY, İstanbul.

ERDOĞAN, Abdülkadir, 2003, Meram Bağları, *Konya Kültürüne Hizmet Edenler*, Hazırlayan: M. Ali Uz, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür yayınları, Konya.

ERDOĞAN, Muzaffer, Konya Tarih ve Folklorunda MERAM, *Güzde Meram*, Meram Belediyesi yayını, S. 1, Eylül-Ekim-Kasım 1999, Konya.

EROĞLU, Bahtiyar, Hükümet Alanı ve Çevresi, *Yeni İpek Yolu Dergisi*, Konya Ticaret Odası yayını, Eylül 2001, S. 163, Konya.

KARPUZ, Haşim, Konya'nın Tarihi yapılarına Toplu Bir Bakış, *Tarih ve Kültür Başkenti Konya,* Büyükşehir Belediyesi yayını.

KONYALI, İ Hakkı, 1997, *Âbideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, Ankara.

Mehmed Ferid-Mehmet Muhlis-Mümtaz Bahri-Faik, 1339, *Konya ve Rehberi*, İstanbul.

ODABAŞI, A. Sefa, *Geçmişten Günümüze Konya Kültürü*, Selçuklu Belediyesi yayını, Konya.

ODABAŞI, A. Sefa, *20. yy. Başlarında Konya'nın Görünümü*, İl Kültür Müdürlüğü yayını, Konya.

ÖNDER, Serpil-AKLANOĞLU, Filiz, Konya Tarihî Kent Meydanları, *Konya Dergisi*, Büyükşehir Belediyesi yayını, S. 35, Konya.

ÖZÖNDER, Hasan, 2003, *Su, Yeşil ve Tarih Kucağı Meram*, Meram Belediyesi yayını, Konya.

SAKAOĞLU, Saim, 2003, 600 Yıllık Bir Konya Mahallesi: Fahrünnisa, *Yeni İpek Yolu, Konya Kitabı, VI*, Konya.

TÜRKHAN, M. Sait, Osmanlı Döneminde Konya, *Tarih ve Kültür Başkenti Konya*, Büyükşehir Belediyesi Kültür yayını.

UMAR, Bilge, 1993, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

ÜÇER, Sırrı-KOMAN, Mes'ud, 1945, *Konya İli Köy ve Yer Adları Üzerinde Bir Deneme*, Konya Halkevi Tarih, Müze Komitesi yayını, Seri 1, Sayı 3, Konya.

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf l: Pîrebî Türbesi.

Fotoğraf 2: Sadreddin-i Konevî Türbesi.

Fotoğraf 1/1: Pîrebî Camii.

Fotoğraf 3: Sahip Ata.

Fotoğraf 3/1: Sahip Ata Hankahı girişi.

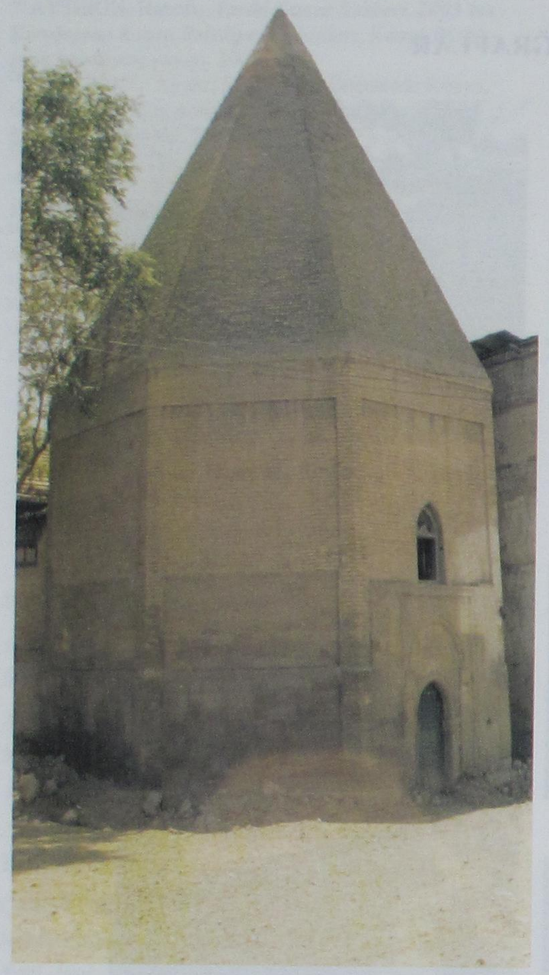

Fotoğraf 4: Sephavan Türbesi.

Fotoğraf 5: Sırçalı Medrese.

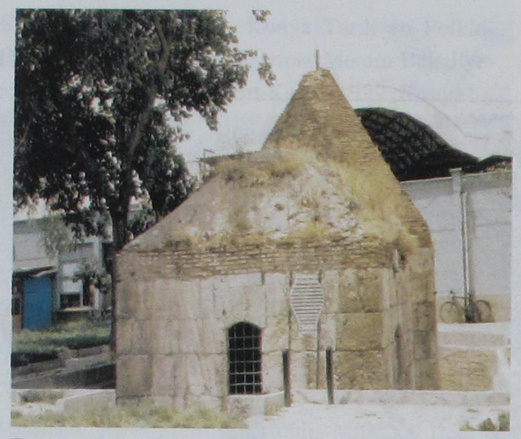

Fotoğraf 6: Söylemez Türbesi.

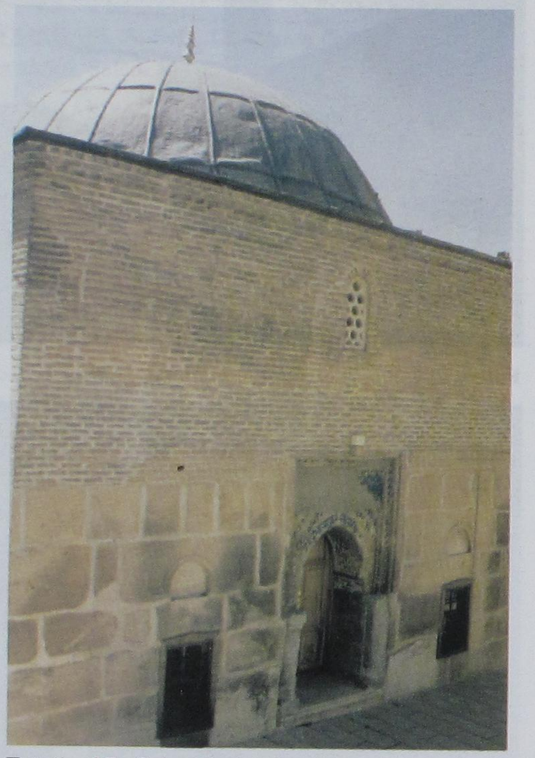

Fotoğraf 7: Şeker Furûş Camii.

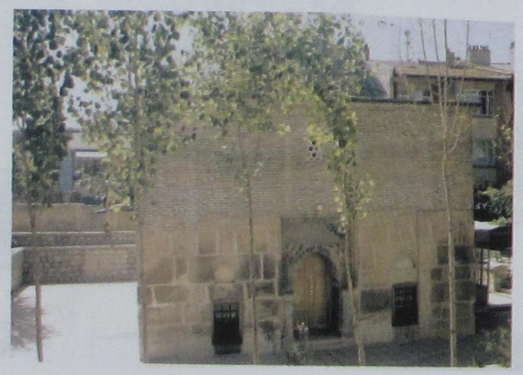

Fotoğraf 7/1: Şeker Furûş.

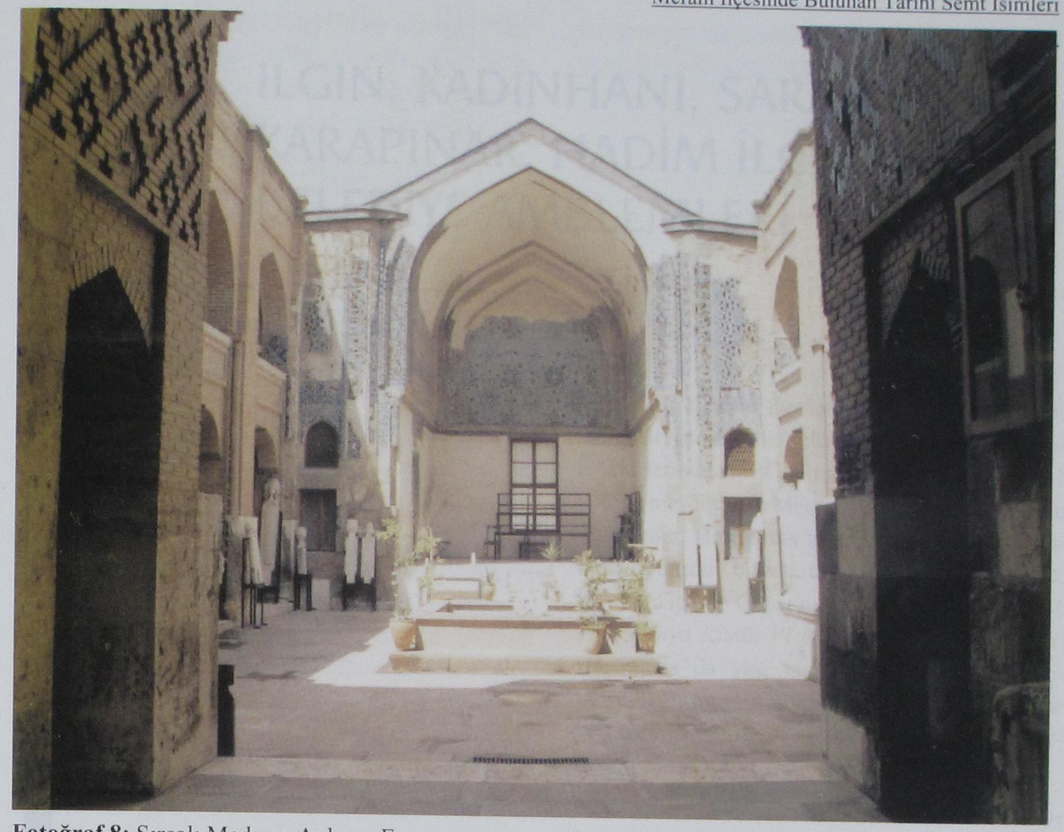

Fotoğraf 8: Sırçalı Medrese Avlu ve Eyvanı.

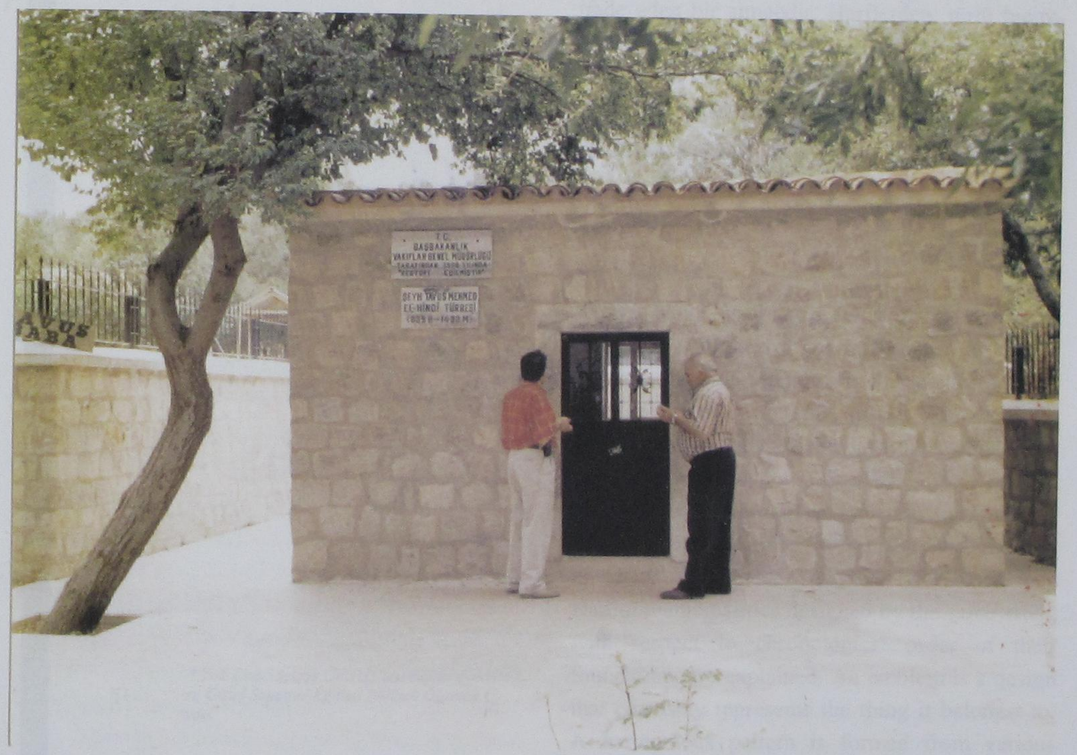

Fotoğraf 9: Tavus Baba.

ILGIN, KADINHANI, SARAYÖNÜ, KARAPINAR, HADİM İLÇELERİNİN BELEDİYE AMBLEMLERİ

Mehmet BÜYÜKÇANGA*

ÖZET

Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkentliğini yapmış olan Konya, günümüz Türkiye'sinin de önemli şehirlerindendir. Üçü merkezde olmak üzere 31 ilçesi mevcuttur. Merkez ilçe belediyelerinin amblemleri tarafımdan tasarlanmış ve bu tasarımların tanıtımı bizzat tasarımcının kaleminden, Konya Ticaret Odası'nın yayınladığı *Yeni İpek Yolu Konya Kitabı VI Özel Sayı*sında yapılmıştır. Bu yazıda da yine tarafımdan tasarlanan Konya'ya bağlı Ilgın, Kadınhanı, Sarayönü, Karapınar ve Hadim Belediyesi'nin amblemleri tanıtılacaktır.

Amblemler, tanıtımda önemli rol oynarlar. Amblem, ilgili olduğu yeri, kuruluşu en öz biçimde ifade eden bir simgedir. Harflerden, türlü biçimlerden, uyumlu bir düzenle oluşturulur. Öz, ne kadar sade ve amaca dönük biçimlendirilebilirse, amblem o kadar amacına uygun olur.

Anahtar Kelimeler: Amblem, Ilgın, Kadınhanı, Sarayönü, Karapınar, Hadim.

ABSTRACT

Konya, which used to be the capital of Anatolian Seljukids, still keeps its importance. It has 31 districts, three of which are in the province centre. The emblems of central district municipalities were designed by Mehmet Büyükçanga, and published in *Konya VI. Special Edition of İpek Yolu (Silk Road) Magazine* issued by the Chamber of Commerce of Konya. In this study the emblems of Ilgın, Kadınhanı, Sarayönü, Karapınar, and Hadim municipalities designed by the same artist, with respect to chronological order of their foundation, are explained. An emblem is a design that concisely represents the thing it belongst to. A harmonious pattern is formed from various letters and shapes. The more simple and directly

* *Yrd. Doç., Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi.*

related with the aim the elements formed are, the more precisely the aim is expressed. The emblems play important roles in advertising the services carried out by municipalities.

Key Words: Emblem, Ilgın, Kadınhanı, Sarayönü, Karapınar, Hadim.

GİRİŞ

Türk-İslâm tarihi boyunca dünyanın en önemli bilim ve kültür merkezlerinden biri olan Konya, Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkentliğini yapmıştır. Günümüzde de önemini koruduğundan büyümüş, gelişmiş; Ankara, İstanbul, İzmir gibi Büyükşehir olma hakkını kazanmıştır. Üçü merkezde olmak üzere toplam 31 ilçesi mevcuttur. Merkez ilçelerin belediye amblemleri, *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi KONYA KİTABI VI*'da yayınlanmıştır. Bu makalede de Konya merkez belediyeleri dışında tarafımdan çizilen ilçe belediyeleri amblemlerine yer verilmiştir. Önceki yazıda amblemin tanımı ve önemi, tasarımı, estetik özellikleri yazıldığı için tekrara lüzum görülmemiştir.

Yapılış sırasıyla, Ilgın Kaymakamı Mesut ŞENOL'un isteği üzerine Ilgın belediyesi Amblemi, Kadınhanı Belediye Başkanı Osman GENCER'in isteği üzerine Kadınhanı Belediyesi Amblemi, Sarayönü Kaymakamı Ahmet İPEK ile Belediye Başkanı Hasan DEMİRPOLAT'ın istekleri üzerine Sarayönü Belediyesi Amblemi, Karapınar Belediye Başkanı Tevfik ÇORAKCI ile yazar İbrahim GÜNDÜZÜN istekleri üzerine Karapınar Belediyesi Amblemi, Hadim Belediye Başkanı Yaşar TOPDEMİR'in isteği üzerine "Hadim Amblemi" tasarlanmıştır.

I. ILGIN BELEDİYESİ AMBLEMİ

1. ILGIN

İl merkezinin 84 km. kuzeybatısındadır: Toplam 75.890 nüfusa sahip olan ilçenin, merkez nüfusu 25.032 olup, 41 köy ve kasaba bulunmaktadır. Konya-Afyon Karayolu ile Anadolu-Bağdat Demiryolu ve Kervan Yolu üzerinde olması nedeniyle de önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir.

Ilgın, Osmanlı devrinde en parlak dönemini yaşamıştır. Kentin gelişmesinde, Kıbrıs Fatihi Lala Mustafa Paşa'nın (1576-1584) yıllarında yaptırdığı Külliyenin payı büyüktür. Ilgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi, Mimar Sinan tarafından gerçekleştirilen ve Osmanlı külliyeleri içinde önemli olan bir yapılar topluluğudur (Samur, 1992, 36). Pir Hüseyin Bey (Çukur) Cami ise XV. yüzyılda ve Karamanoğulları döneminde, Turgut Oğlu Pir Hüseyin Bey tarafından yapılmıştır.

Ilgın, İstiklâl Savaşı'nda önemli olaylara sahne olmuş, Büyük Taarruz'un hazırlık tatbikatı burada yapılmıştır. Atatürk de Garp Cephesini idare ederken kaplıcada kalmıştır (Samur, 1992, 3). Kaplıcalarıyla ünlüdür. Kaplıcalar şifa dağıtmaktadır.

Kuru ve sulu tarım yapılmaktadır. İlçede şeker fabrikası mevcuttur.

2. ILGIN AMBLEMİNİN TASARIMI

İlçenin amblemi oluşturulurken, harflerden meydana gelen bir tasarım yöntemi kullanılmıştır. Tipografik unsurlar, estetik değerler, grafik tasarımda aranan özellikler göz önüne alınarak amblem hazırlanmıştır.

Amblem, Ilgın halkı tarafından çok beğenilmiş, toplumun her tabakasına hitap edebilmiştir. Yani köylü, kentli, okuma-yazması olan veya olmayan tüm insanlar, zaman içinde amblemle bütünleşmişlerdir (Resim 1).

Ilgın Belediyesi'nin arabalarında, çöp kovalarında, flamalarda, hizmet binasında, biletlerinde, çelenklerde olduğu gibi, esnafın vitrin camlarında, otobüs ve dolmuşlarında, Ilgın'ın giriş ve çıkış tabelalarında vb. yerlerde kullanılmaktadır.

Ilgın Amblemi, Ilgın'da o kadar ilgi gördü ki, Konya Devlet Güzel Sanatlar Galerisi'nde, Ilgın'ın "Tarihi, Turizmi, Kültürü ve El Sanatları Sergisi"nin 20 Ekim 1982 tarihinde açılmasına vesile olmuştur.

Feyzi Halıcı, "MUHTEŞEM ILGIN SERGİSİ" başlıklı köşe yazısında (Yeni Meram, 21 Ekim 1982 Perşembe); "Ilgın'ın gepe-genç Kaymakamı V. Mesut ŞENOL, bütün Ilgın'ı rengarenk bir kompozisyon içinde köy, köy değişik ses ve görünüşte amma yekpare bir bütünlükte sarmaş-dolaş olarak gören gözlere, duyan gönüllere başarıyla sundu. Tarihî devirler boyunca ev eşyası olarak, giysi olarak, günlük hayatı içinde insanı tamamlayan, geleneği, göreneği yaşatan el emeği, göz nuru nesi varsa, hepsini yalın bir güzellik içinde

sergiledi." diye yazdı. Sergilenen eserlerin bir bölümü, Konya Türk-İslâm Eserleri Müzesi'ne kazandırıldı.

Ilgın Amblemi, Ilgın Belediyesi sınırlarını aşarak Konya Selçuklu Belediyesi Kültür Yayınlarından, *Yaşayan Konyalı Sanatçılar ve Eserleri* kitabının 67. sayfasında yer almıştır. Amblem ayrıca İtalya Milano Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Gabriel Mandel Khan'ın hazırladığı "L Alfabeto Arabo" kitabının 173. sayfasında Lâtin Alfabesi ile hazırlanan kaligrafi örneği olarak yer almış, 55 ülkeye yayılmıştır.

II. KADINHANI BELEDİYESİ AMBLEMİ

1. KADINHANI

İl merkezinin 60 km. kuzeybatısındadır: Toplam 45.168 nüfusa sahip olan ilçenin, merkez nüfusu 15.907 olup 39 adet köy ve kasaba bulunmaktadır. Konya-Afyon karayolu ilçe merkezinden, demiryolu ise ilçenin 9 km. kuzeyinden geçer. İlçe merkezine yerleşme, Anadolu Selçuklu Devleti zamanında 1223 yılında Raziye (Devlet) Hatun, (I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in hanımı ve I. İzzeddin Keykavus ile I. Alâeddin Keykubad'ın üvey annesidir) tarafından yaptırılan kışlık kervansaray çevresine yerleşim başlamıştır.

Kadınhanı, Karamanoğulları zamanında il olarak idare edilmiştir (Keser, 1987, 27).

1259 yılında kurulan Kadınhanı 1914 yılında ilçe olarak Konya iline bağlanmıştır. İlçenin Saideli olan adı 1935 yılında Kadınhanı olarak değiştirilmiştir. Adını Raziye Hatun tarafından yaptırılan Han'dan almıştır.

Millî Mücadele yıllarında çok şehit vermiştir. Kadınhanı'nın Meydanlı, Köylütolu, Karasevinç, Osmancık v.b. gibi köylerinin arazilerinde süvari birliği, 6 ay eğitim görmüş sonra da Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesine katılmıştır.

Kadınhanı ve köylerinde halk ziraat ve hayvancılıkla uğraşır. En çok tahıl yetişir. Orta Anadolu çiftliklerinin en büyüğü Altınova Tarım İşletmeleri, Kadınhanı ilçesinin sınırları içindedir. Bitkisel üretim (buğday, arpa) işletmenin tarımsal çalışmalarının ağırlığını tarla ziraatı ve hayvancılık teşkil eder.

2. KADINHANI BELEDİYESİ AMBLEMİNİN TASARIMI

Kadınhanı Belediye ambleminde görülen ve amblemin esasını oluşturan taç kapı Kadınhanı'nın tarihî geçmişini temsil eder. Taç kapının üstündeki güneş, aydınlığı; kapının iki yanındaki simetrik buğday başakları bereketi, ziraatı simgeler. Amblem, tek renk olarak tasarlanmış, kare olarak düşünülmüştür (Resim 2).

İlk olarak, 26 Mayıs 1983 yılında Konya Devlet Güzel Sanatlar Galerisi'nde açılan "Kültürü, Turizmi El Sanatları İle Kadınhanı Sergisinin" davetiyesinde, tanıtım afişlerinde kullanılmıştır.

Amblem Kadınhanı Belediyesi'nin bütün birimlerinde kullanılmaktadır.

III. SARAYÖNÜ BELEDİYESİ AMBLEMİ

1. SARAYÖNÜ

Sarayönü yerleşim alanında, bundan 4000 yıl kadar önce Hititlerin yaşadığı bilinmektedir. Selçuklular ve Osmanlılar zamanında tamamen "Türk Yurdu" olmuştur. Kuruluşu hakkındaki tarihi bilgilere göre, Sarayönü'nün güney batısında bulunan Saiteli ile güneyindeki Lâdik Dağlarının eteğinde kurulmuş olan Bozok (Öziçi) ili adı ile bilinen iki kasaba halkı, oturdukları yerler Haçlı ordusunun geçiş yolu üzerinde olduğu için Haçlıların yağmasından kurtulmak istediler. Bu sebeple inlerin bulunduğu, bugünkü Yukarı Mahalle denilen yere göç ettiler. İşte bu yüzden kasabalarından göç edip inlere yerleşenler Sarayönü'nün kuruluşunda öncü olmuşlardır.

Tol Obası adı ile anılan bu inlerin, o zamanlar hem sığınak hem de mesken olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir. İlçenin ismi bu inlere bağlanır. Büyüklüğü, konforu ve kullanışlı olması bakımından saraya benzetilen inlerden dolayı buraya, SARAYİNİ denmiştir. Bu isim zamanla "Sarayönü" biçiminde kullanılmıştır. Önceleri Kadınhanı'na bağlı bir bucak idi. 1959 yılında ilçe olmuştur.

İlçenin toprakları, Cihanbeyli Plâtosunun güney uzantısındaki düzlükler üzerinde bulunmaktadır. Sulu ve kuru tarım yapılmaktadır. İlçede Konuklar Devlet Üretme Çiftliği, Gözlü Devlet Üretme Çiftliği olmak üzere iki adet Devlet Üretme Çiftliği mevcuttur.

Meşhur Lâdik halıları, başta Lâdik Kasabası olmak üzere Sarayönü merkez ve diğer köylerde el tezgahları vasıtasıyla halkın önemli gelir kaynağını oluşturmaktadır. Lâdik halıları, desen ve parlak renkleriyle Osmanlı Saray halılarını hatırlatır. Motifler hareketlidir. Geçmişle günümüz arasında geleneksel renk ve motifleri yansıtır. Lâdik Kasabası'nda dokunan nadide halılar, yurt içinde ve dışında tanınır. Adı geçen kasabada halıcılık, başlı başına el sanatı olarak gelişmiştir.

2. SARAYÖNÜ AMBLEMİNİN TASARIMI

Amblem, dikdörtgen şeklindedir. Amblemin içeriğinde iki buğday başağı, bunların altında iki Lâdik halısı motifi mevcuttur. Amblem simetrik olarak düşünülmüştür. Altında da Sarayönü yazısı bulunmaktadır (Resim 3).

Sarayönü amblemi, ilk defa Konya Devlet Güzel Sanatlar Galerisi'nde açılan "Kültürü, Turizmi El Sanatları ve Ekonomisiyle Sarayönü" Sergisinin davetiyesinde, sergi tanıtım afişlerinde kullanıldı. Amblem çevrede büyük yankı yaptı. Sarayönü Belediyesinin bütün birimlerinde kullanılmaktadır.

IV. KARAPINAR BELEDİYESİ AMBLEMİ

1. KARAPINAR

Konya İli'nin doğusunda, tarihi Hititlere kadar inen kendine has jeolojik yapısı, doğal ve kültürel zenginlikleri olan ilçe merkezidir (Karpuz, 2001, 87). Konya'ya 97 km. uzaklıkta, Konya-Adana karayolu üzerindedir. Toplam 44.254 nüfusu sahip olan ilçenin, merkez nüfusu 25.489 olup 20 adet köy ve kasaba bulunmaktadır.

Karapınar'a, Çaldıran Seferine çıkan Yavuz, İran Seferine çıkan Kanuni ve Bağdat Seferine çıkan IV. Murat'ın uğradıkları ve konakladıkları bilinmektedir. IV. Murat'ın bu beldeye uğraması sırasında, sultanlar tarafından kurulan ve imar gören manasına gelen "SULTANİYE" adı bu padişah tarafından verilmiştir.

Sultan Selim Külliyesi; Kanuni Sultan Süleyman zamanında, II. Selim'in Konya valiliği sırasında 1560–1563 yılları arasında Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Osmanlı mimarisinde başlı başına ve önemli bir yer tutmaktadır.

Karapınar, 1868 yılında ilçe olurken 1882'de Belediye teşkilâtı kurulmuştur. Sultaniye adı, 1934 yılında Karapınar olarak değiştirilmiştir.

İlçe sınırları içinde Acıgöl, Çıralı Göl, Meke Tuzlası gölleri ile Hotamış, Sultaniye ve Akgöl bataklıkları bulunmaktadır. İlçede, tipik bir kara iklimi sürer. Kışları az yağışlı ve soğuk, yazları alabildiğine sıcak ve kurak geçer. Bu nedenle, bitki örtüsü zayıf ve cılızdır. Ağaç olmadığı için de rüzgar erozyonu büyük hasar yapar. Son yıllarda devletçe, erozyonu önleme çalışmalarına hız verilmiştir. Konya'dan ilçe merkezine girişte, erozyondan kurtarılan alan hemen tüm yeşilliği ile dikkati çeker. Karapınar-Ereğli yolundaki Meke Tuzlası ise, tamamen çöl görünümündedir. Rüzgârlı günlerde, kum fırtınaları mevcut bitkileri de tahrip eder.

Karapınar Kaymakamlığı ile Belediye Başkanlığı, ortaklaşa 1977 yılından bu yana her yıl "Erozyonu Önleme, Besicilik ve Turizm Şenliği" düzenler.

2. KARAPINAR BELEDİYESİ AMBLEMİNİN TASARIMI

Tarihin derinliklerine açılan Sultan Selim Külliyesi'nin ana giriş taç kapısı üzerinde Karapınar, onun gerisinde Çifte Minareli Camisi, Karapınar'ın çevresini kaplayan erozyondan yeşil kuşağa geçiş bir bütünlük içerisinde ifade edilerek amblem tamamlanmıştır.

Karapınar amblemi, 1981 yılında ilçe belediyesince kabul edilerek kullanılmaya başlanmıştır. Halk tarafından büyük ilgi görmüştür (Resim 4).

V. HADİM BELEDİYESİ AMBLEMİ

1. HADİM

Konya'ya 131 km. mesafede bulunan Hadim, Karasu üzerindeki santrali ile günümüzde Konya, Karaman ve Çumra'ya elektrik enerjisi verdiği gibi, bağrında barındırdığı ünlü ilim, fikir ve mana ricali Ebu Said Mehmet Hadimi ile de üç asırdan beri millî kültür ve tefekkür hayatımıza güç ve himmet katmaktadır (Özönder, 1981, 185).

İlçe merkezinin tarihi, antik dönemlere kadar uzanır. Çevresinde Bizans ve Roma dönemlerine ait birçok kalıntıları mevcuttur.

İklim özelliği olarak, Akdeniz Bölgesi içerisinde yer alır. Halkın çoğu bağcılıkla uğraşır. Çeşitli meyve ve sebzeler de yetişir. Göksu Nehrine, Yerköprü'de Karasu, şelale yaparak birleşir. Burası doğal dinlenme yerlerinden biridir. Havası serin, suyu sağlam ve ormanı boldur.

Nüfusu 53.183, ilçe merkezi 16.171'dir.

Her yıl Hadim Belediyesince, Bağbozumu ve Kültür Şenlikleri düzenlenmektedir.

2. HADİM BELEDİYESİ AMBLEMİNİN TASARIMI

Dikdörtgen şeklinde hazırlanmıştır. Amblemde görülen türbe Hz. Hadimi'yi, mavi ve koyu renkli "h" görünümündeki akış, Karasu'nun Göksu'ya Yerköprü Şelalesi ile kavuşmasını, "h" harfi Hadim'i, Türbe içerisindeki üzümü meşhur bağcılığı, üzüm kaidesi kitap da ilmin sembolüdür (Resim 5).

SONUÇ

Konya'nın ilçe belediyeleri, amblemlerini kendi sınırları içerisindeki parklarda, çöp kutularında, arabalarda, hizmet binalarında, tanıtım levhalarında, tabelalarında, yayınlarında, kitap, dergi, bülten, afiş, ilân vb. gibi hizmet alanlarında kullanmaktadırlar. Ilgın Belediyesi amblemi, belediye sınırlarını aşmıştır. Bu amblem, İtalya Milano Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Gabriel Mandel Khan tarafından hazırlanan "L Alfabeto Arabo" kitabının 173. sayfasına Lâtin Alfabesi ile hazırlanan Kaligrafi örneği olarak girmiştir. Kitap, elli beş ülkede pazar bulmuştur. Böylece Ilgın Belediyesi ve ilçesi, amblemi sayesinde diğer ülkelerde tanınma imkânına kavuştu. Amblemler belediyelerin faaliyetlerini halka hatırlatmakta, toplumun her tabakasına hitap edebilmektedir. Amblemler belediye ile halk arasında bütünleşmeye katkıda bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

GÜNDÜZ İbrahim, 1980, *Bütün Yönleriyle Karapınar*, Konya.

KARAPINAR, 1986, Erozyonu Önleme Besicilik ve Turizm Şenliği Yayınları No: 1, Konya.

Karapınar Erozyonu Önleme ve Turizm Şenlikleri, 1987, Broşür.

KARPUZ Haşim, 2001, Karapınar ve Çevresindeki Türk devri Yapılarına Toplu Bir Bakış, *Karapınar Sempozyumu (Karapınar, 26–27 Ekim 2000)*, Konya.

KESER Osman, 1987, *Tarihî, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Kadınhanı*, Konya.

Konya Turizm Envanteri, 2000, İl Turizm Müdürlüğü yayını, Konya.

ÖZÖNDER Hasan, 1980, *Konya Velileri*, Konya.

SAMUR Tahsin, 1992, *Ilgın'da Türk Devri Yapıları*, Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü yayını, Konya.

TEPECİK Adnan, 2002, *Grafik Sanatlar, Tarih-Tasarım-Teknoloji*, Sistem Ofset Yayıncılık, Ankara.

UÇAN F., 1992, *Ünitelerimizde Konya İli*, Konya.

USLAY Yüksel, 1989, *Yazı Sanatı*, İzmir.

RESİMLER

Resim: 1. Ilgın Belediyesi Amblemi.

Resim: 2. Kadınhanı Belediyesi Amblemi.

Resim: 4. Karapınar Belediyesi Amblemi

Resim: 3. Sarayönü Belediyesi Amblemi

Resim: 5. Hadim Belediyesi Amblemi.

KONYA'DA GELENEKSEL EKMEK YAPIMI VE ÇEŞİTLERİ

Emine KARPUZ*

ÖZET

Ekmek, insanın temel gıda maddesidir ve Tanrı'nın nimetlerinin başında gelir. Bu araştırmada, Konya ve çevresinde ekmek kültürü, etnografyası, ekmek pişirme şekilleri ve çeşitleri ele alınmıştır.

Günümüzde köy, kasaba ve şehir merkezinde tandır, köy fırını, saç ve kuzinede ayrıca çarşı fırınlarında çeşitli ekmekler pişirilmektedir.

Bu araştırma ile tandır ekmeği, bazlama, şepit (yufka) gibi 10'u aşkın ekmek çeşidi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekmek, fırın, tandır, saç, pişirme, lezzet.

SUMMARY

THE TRADITIONAL BREAD MAKING AND ITS TYPES IN KONYA

Bread is the basic food substance for human, and it is one of the most essentional foods given by God. In this research, the bread culture, its ethnography, the types of bread making and brad types (in Konya and close vicinity) are delt with.

Today in village, town and arty centers, various types of bread are baked in owen (tandır) made in a hole in the earth, in village bakery, curved iron sheet and also in the bakeries of city centers.

It has been established that there are more than 10 types of breed, such as breads of "tandır", "bazlama", "şepit" (unleavened bread in thin sheets), etc.

Key Words: Bread, oven, tandır, plate, cooking, taste.

* *Yrd. Doç. Dr. S.Ü. Mesleki Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.*

GİRİŞ:

Bu araştırmanın konusunu, "Konya'da Geleneksel Ekmek Yapımı ve Çeşitleri" oluşturmaktadır. Ekmek, insanın vazgeçilmez yiyeceklerinin başına gelir. Tek başına yendiği zaman bile doyurucu olabilir. Türk insanı, yemeğin yanında ekmeği değil, çoğu zaman ekmeğin yanına yemeği katık etmiştir. Sulu ve susuz yiyecekler yine ekmek ile doyurucu ve lezzetli hale gelir.

Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden Konya'da, insanın en temel gıdalarından biri olan ekmeğin, tarih içinde nasıl yapıldığını, hangi araçlarla pişirildiğini göstermek kültürel bakımdan önemlidir. Ayrıca yerli halk ile göçmen ekmek kültürünün farklılık ve benzerliklerini gösterilmesi de ilgi çekici olacaktır. Aslında bu araştırma, mutfak mekanlarının tamamlayıcı ögesi olan tandır, ocak, fırın gibi pişirme araçlarının incelenmesi, yemek dışında hangi amaçlara hizmet ettiklerinin, mimarî özelliklerinin belirlenmesi için başlatılmış, ancak çalışma sürdürülürken çok önemli olan ekmek yapımı ve ekmek kültürünün ele alınmasına karar verilmiştir.

Bu araştırma, sadece Konya il merkezinde değil, Karatay- Acıdort, Ilgın-Karaköy, Doğanhisar-Koçaş, Akşehir Merkez, Akşehir-Nadir (Atakent), Akşehir-Karabulut gibi Anadolu'nun yerli halkı ile Ilgın-Mecidiyeköy, Sarayönü-Başhüyük gibi Kafkaslardan göçen insanların yaşadığı yerleşim yerlerinde de sürdürülmüştür. Mahalle veya özel kişilere ait fırın mekanları, hayatlardaki fırınlar, örtmede yer alan ocakların ölçüleri alınmış ve çizimleri yapılmıştır. Buralarda yaşayan yaşlı hanımlarla mülakatlar yapılmış, bilgiler toplanmaya çalışılmıştır. Konya merkezinde yaşayan ancak çevre köylerden buraya göç eden insanlardan da bilgiler alınmıştır.

Bu makalede sadece ekmek çeşitleri, pişirme şekilleri değil, tandır ve fırınların mimarî özellikleri, ekmek etnografyası, ekmek olarak değil ancak yine karın doyurmak, misafire ikram etmek, kandillerde, özel günlerde dağıtmak için yapılan içeriği un, tuz ve maya olan farklı içlerle hazırlanan çörek ve börekler de Konya ekmek kültürüne hizmet için tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu kadar çeşitli ekmek ve ekmeğe yakın çeşitlerinin yapımında kullanılan araç gereçler ile ekmekten yapılan yemekler ve ekmekle ilgili inanmalar, atasözleri, mani ve fıkralarla da konu zenginleştirilmiştir.

Bu konunun araştırılması sırasında, Konya ekmekleri ile ilgili doğrudan bir yazılı kaynakla karşılaşılmamış olması bu konuyu önemli kılmaktadır. Konu ile ilgili yayınlar arasında ORAL, M. Zeki, "Selçuklu Devri Yemekleri ve Ekmekleri", *T.E.D.*, S. 2, Ankara, 1957, s. 29-34'de yer alan makalede Selçuklu devrinin et ve sebze yemekleri, tatlıları, içkiler, mutfak etnografyası ve yufka (Girde) ile tandır ekmeği hakkında bilgiler yer almaktadır.

YUSUFOĞLU, M., "Selçuklu Devri Ekmek Adları", *Anıt*, S. 18, Yıl: 2, (Haziran, 1950), s. 2 adlı yayında bazlama-bazlamaç'dan bahsedilmektedir.

ÜNSAL, Artun, *Nimet Geldi Ekine, Türkiye Ekmeklerinin Öyküsü*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001 adlı eserde Anadolu'da ekmeğin tarihçesi, inançlarda, dinlerde ve Anadolu folklorunda ekmek, köy ve çarşı ekmekleri ile katmer, börek ve çörekler ile ekmek yemekleri hakkında geniş bilgiler verilmiştir.

Araştırma konumuz ile ilgili mahalli yayın niteliğindeki ODABAŞI, A.Sefa'nın *Konya'nın Mutfak Kültürü*, Konya, 2001 adlı eserde ekmekler, pişirme mekanları ile atasözleri, deyimler ve fıkralara yer verilmiştir.

I. ANADOLU'DA EKMEĞİN TARİHÇESİ

Anadolu'da ilk tarımsal faaliyetin Konya-Çumra yakınlarındaki Çatalhöyük'te (M.Ö. 8000-5500) yapıldığı kazılar sonucu anlaşılmaktadır (MELLART, 1967, 61). Bu kazılarda pişmiş toprak çanak, çömlekler ile ocaklar ele geçirilmiştir.

Ayrıca Diyarbakır-Çayönü (M.Ö. 7250-6750), Burdur-Hacılar (M.Ö. 7040, Maraş-Domuztepe Höyüğü (M.Ö, 7000-5000) kazılarında buğday, arpa yetiştirmeyi, hasat etmeyi ve öğütmeyi bildiklerini, bunları saklamak için taş ve pişmiş topraktan küp, çanak-çömlek yaptıkları bilinmektedir (ÜNSAL, 2001, 44). Yine Hitit dönemi yazılı kaynaklarında ekmek sözü ile karşılaşılmakta ve tanrılara sunmak için özel ekmekler hazırlandığından söz edilmektedir. Hititçe metinlerde 33 çeşit ekmeğin varlığından söz edilmektedir (KARAUĞUZ, 2001, 21).

XI. Yüzyıldan başlayarak Orta Asya'dan göç eden Türk insanı, diğer kültürel değerler gibi ekmek kültürünü de Anadolu'ya taşımıştır. Yazılı kaynaklar, Selçuklu döneminde yapılan ekmekler ile çeşitleri ve yapılışları hakkında bilgiler içermektedir. Yufka (ÖGEL, 1978, 53), katmerli yufka (ÜNSAL, 2001, 54), özleme (külde pişirilen yağlı ekmek) (ÖGEL, 1978, 53), türüm (dürüm) ekmeği, bazlama (YUSUFOĞLU, 1950, 2), gömeç-gömme-kömeç (sıcak kül altına gömülerek pişen ekmekler, közmen (közde pişirilen ekmek) (ÖGEL, 1978, 49-51), sinçü (somunla yufka arası bir çeşit pide), ve çukmın (küçük kurabiye biçiminde, su buharında pişirilmiş ekmek) (ÜNSAL, 2001, 58), somun (mayalı, güzel ve fırında pişirilmiş ekmek), etliekmek, simit, çörek, pide ve kete (külde pişirilen şekerli börek veya kurabiye) (ÖGEL, 1978, 53) gibi ekmek çeşitleri ya Orta Asya coğrafyasında bilinen Anadolu'ya taşınan veya Anadolu coğrafyasında öğrenilip Selçukluda da yapılan ve bazı çeşitleri günümüze kadar ulaşan ekmekler olarak sayılabilir.

Osmanlı döneminde Selçuklu ekmek gelenekleri devam etmiş olmalıdır. Bu dönemde halk fırınlarının yanı sıra sarayın, askeri birliklerin de özel fırınları, fırıncı ve ekmekçileri bulunmaktaydı. Fatih'in saray mutfağında furun böreği, yumurtalı börek, ıspanaklı pide, peynirli pide, yumurtalı ve peynirli pide, sütlü ekmek ve has ekmeklerin pişirildiği yazılı belgelerden öğrenilmektedir (ÜNSAL, 2001, 60).

Cumhuriyet Türkiye'sinde ekmeklerin önceki dönemlerde olduğu gibi parlak devir yaşamadığını söyleyebiliriz. Kuraklıklara bağlı kıtlıklar, savaşın getirdiği ekonomik sıkıntılar yüzünden halkın ekmek yapmak için buğday bulmakta zorlandığını büyüklerimizin anlattığı anılardan biliyoruz. Çeşitli siyasî bunalımlar sonucu ülkenin yoksullaştığı yıllarda ekmek alabilmek için çok fırınlar dolaşıp, kuyruklarda beklemiş biri olarak, ekmeğin ailedeki kişi sayısına göre hesaplanarak dağıtıldığı, elimdeki fişlere alınan ekmeğin not edildiğini unutmak mümkün değil.

Günümüz Konya'sına gelince buğday açısından bir sıkıntı olmamasına rağmen toplu olarak modern tekniklerle üretilen ve satılan, özel olarak tasarlanmış çarşı fırınlarının ne yazık ki çoğu zaman istenen kalitede ve lezzette, aynı zamanda uygun sağlık koşullarında ekmek bulabildiğimizi söylemek zor. Ancak taze iken çok lezzetli görünen, çabuk bayatlayan ve bir tanesinin bile bir insanı doyurmadığını düşünürsek ekmeğin her geçen gün bozulduğunu ve tadının kaçtığını söyleyebiliriz.

II. GÜNÜMÜZ KONYA'SINDA GELENEKSEL EKMEK YAPIMI VE ÇEŞİTLERİ

A. Malzeme: Ekmek için en gerekli üç malzemeden biri un, diğeri maya ve sudur. Konya'nın geleneksel ekmeklerinde eskiden su ile çalışan değirmenlerde öğütülen, kepeği az alınmış un kullanılırdı. Bu unlardan yapılan ekmeklerin çok lezzetli olduğunu, mahallede biri ekmek pişirdiğinde üst mahalledeki veya köydekilerin ekmeğin kokusundan ekmek pişirildiğinden haberi olduğunu o günleri yaşayanlar anlatır.

Yine anlatıldığına göre, günümüzde olduğu gibi bakkal ya da marketten hazır maya bulmak mümkün değildir. Un, yoğurt veya yoğurt suyu ile yoğrulur, mayalanması beklenir, veya yoğrulan hamurdan bir parça ayrılarak daha sonraki ekmeklerde bu hamur, maya olarak kullanılırdı. Hiç biri olmazsa komşudan bir parça mayalık ödünç hamur alınırdı.

B. Pişirme Teknikleri-Mimarisi ve Ekmek Çeşitleri

1. Pişirme Teknikleri ve Mimarisi

a. Tandır: Hem ısınmak, hem de ekmek pişirmek için kullanılan tandırın asıl malzemesi pişmiş topraktan konik bir küptür. Bu küp yerden 80-90 cm. yüksekliğinde olur ve hayatta örtmeye yakın bir seki altına gömülürdü. Tandırın ağzı kaidesine göre biraz daha dardır. Alt kısmında "külve" adı verilen havalandırma deliği bulunmaktadır.

Tandırlar genellikle Sille ve dolaylarındaki özlü kırmızı topraktan yapılırdı. Sağlamlığını artırmak için kurulma işlemi bittikten sonra hafifçe yakılırdı. Bu tandırlar, Konya evindeki örtmede yer almaktadır.

Tandırlarda tezek, ot, çalı-çırpı gibi kuvvetli olmayan yakacaklar yakılmaktadır. Tandırın duvarları tam olarak ısındıktan sonra harlı ateşin, kül ile örtülerek veya üzerine metal kapaklar konularak

belirli sıcaklıkta tutulması, ekmeklerin yanmamasını sağlanmaktadır.

b. Fırın: Eskiden mahalle fırınlarında veya ailenin kendi hayatında (avlu) yer alan fırınlarda da ekmekler pişirilmektedir. Bazı köylerde mahallelinin ortak olarak inşa ettiği fırından yine ortak olarak yararlandıkları tespit edilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:

Akşehir-Hayriye TOĞRU Evi Fırını: Şehrin merkezinde, Hıdırlık Mahallesinde yaşamını sürdüren ve hayatının 50 yılını baba mesleği olan fırıncılıkla mahallelinin ekmeklerini pişirerek geçimini sağlayan, eşi de simitçilik yapmış olan Hayriye TOĞRU'nun (yaşı 77) fırınının mimarisi şu şekildedir:

Fırın, evin avlusunun kuzeybatısına bitişik olarak inşa edilmiştir. Yapımında kerpiç ve taş kullanılmıştır. Dikdörtgen bir mekan olan fırın, iki katlıdır. Fırın mekanında, dolap ve ocaklar yer alır. Kapıdan girildikten sonra geniş bir işlik mekanı bulunmaktadır. Esas fırın, mekanın batısında yer alır. Fırın ağzı dikdörtgendir. Ekmeklerin pişirildiği kısım oldukça geniş ve yarım daire plânlıdır. Fırının içi, Eskişehir'den getirilmiş ateş tuğlaları ile inşa edilmiştir. Fırının üst katında hamur yoğurmak ve hazırlık için kullanılmış hamur hane vardır. Buraya ahşap merdivenle çıkılmaktadır .

Ilgın-Mecidiyeköy Aşağı Mahalle Fırını: Yaklaşık 30 yıl önce inşa edilmiş olan fırın, mahalleli tarafından imece usulü ile yapılıp ortak olarak kullanılmaktadır. Köyde bundan başka, çalışır durumda iki fırın daha vardır.

Dikdörtgen bir plâna sahip olan yapı, kerpiçten inşa edilmiş, üstü ahşap hatıllarla kapatılmıştır. Girişi güneybatıdandır. Batı yöndeki fırın yarım daire şekilli ve içi tuğladandır. İç kısmın taban ortasında altta yanan ateşin yukarıya çıkmasını sağlayan büyükçe bir açıklığı vardır. Küller, alttaki özel bölmeden alınmaktadır. Fırın mekanının diğer yönlerinde yerden yaklaşık 1m. yükseltilmiş ahşap tezgâhlar bulunmaktadır. Ekmek hazırlıkları ve hazırlanan bezeler ile pişen ekmekler buraya konulmaktadır. Fırın mekanının içi ve dışı toprak harçla sıvalıdır. Ekmek pişirme işleminden sonra içinin külleri, *parduç* adı verilen ıslak bezle silinir.

Konya-Aliye KARAKULLE Evi Fırını: Konya-Karatay İlçesi Nehri Kâfur Mahallesi, Bulgur İmam Caddesi, No:29'da yer alan Aliye KARAKULLE evi hayatında (avlu) yer alan fırın taştan, kare bir kaide üzerine daire plânlı olarak inşa edilmiştir. Fırın kısmı ve üstü tuğladandır. Kare bir ağzı vardır. Dışı toprak sıvalıdır. Bu fırınların içinde kemre* yakıldığını öğrenmekteyiz. Köz haline gelen ateş kenarlara çekilir, içerisine ızgara konur ve onun üstüne yerleştirilen sac veya tepside ekmekler pişirilmektedir.

Akşehir- Nadir, KARAPIÇAK Evi Fırını: Evin hayatındadır. Özel bir sundurma altına alınmıştır. Fırının esas bölümü ateş tuğlasından yapılmıştır. Dikdörtgen bir ağzı vardır. Alttan ısıtmalıdır. 1950'li yıllarda yapılmıştır

c. Sac: Evin örtmesinde yer alan ocak içerisindedir. Buraya konan daire biçimli, metalden yapılan sac üzerinde ince ve sac genişliğinde ekmekler pişirilmektedir. Sac ekmeklerinde saman yakılmaktadır. Çabuk pişmesi için samanların arasına odun parçaları sokulmaktadır.

d. Kuzine: Geç dönem evlerinde, yurt dışından ithal edilen, hem ısınmak hem de üzerinde yemek ve kapaklı özel bölmesinde ekmekler pişirmek için kuzineler görülmektedir. Bunlar, içi özel tuğlalarla döşenmiş yakma bölümü olan pişirme araçlarıdır.

2. Ekmek Çeşitleri

Konya il ve ilçeleri ile bazı yerli ve göçmen köylerinde yapılan araştırmalarda şu ekmek çeşitleri ile karşılaşılmıştır.

a. Tandır Ekmeği: Un, su, tuz ve maya ile yoğrulan hamur, belirli bir süre dinlendirilip mayalanması sağlandıktan sonra bezeler, 15-20 cm. çapında 3-5 cm. kalınlığında elle açılır, üzerine su sürülür ve tandırın kızgın duvarlarına yapıştırılır. Tandır ekmekleri, içindeki suyun tamamen uçması ve tamamen pişmesi için bekletilir, altı ve üstü kızarınca ele geçirilen bir eldiven veya temiz bir çorapla ya da uzunca bur maşa ile alınır.

Tandırda duvara yapışan ekmekler kendiliğinden düşerse alınmaz orada pişirilir. Bu ekmeğe ***Düşme*** denir. Köz üzerinde piştiğinden biraz sert ancak

* **Kemre:** Koyunların yattığı yerde hayvan pislikleri yapışarak birleşir. Bunlar kazılarak çıkarılır ve yakılır. İyi yandığında kokusuzdur.

çok lezzetli olur. İster olduğu gibi, isterse hafifçe ıslatılarak yenir.

Tandır ekmeğinin ince ve uzun olanına ***Dil Ekmeği*** denilmektedir.

b. Fırın Ekmeği: Aynı tandır ekmeği gibi hazırlanmaktadır. Ancak tandır yerine fırında pişirilmektedir.

c. Yufka (yuka-şepit): Un, su ve tuz ile hazırlanan hamur biraz dinlendirilir. Küçük bezelere ayrılan hamurlar oklava yardımıyla 60 ila 100 cm. çapında açılır. Sac üzerinde her iki tarafı çevrilerek pişirilir. Mayasız olduğundan kuru bir ekmek olur ve bu şekilde muhafaza edilir. Gerektiğinde su ile hafif ıslatılarak bir beze sarılır. Yumuşayan ekmekler, yemeklerle birlikte yenir.

d. Bazlama: Maya, tuz, su, un ile hazırlanan hamur dinlendirilir. Yaklaşık 25-30 cm. çapında 0,5-1 cm. yüksekliğinde açılır. Toprak veya metal sac üzerinde pişirilir. Mayalı olduğundan çok uzun süre dayanmayan bu ekmek, genellikle sıcak olarak ve üzerine yağ sürülerek yenir.

e. Somun: Anadolu'nun yerli halkının pek bilmediği bu ekmek, daha çok muhacirler tarafından yapılmaktadır. Mayalı olarak hazırlanan hamur, normal pidenin iki katı büyüklüğünde açılır. Mahalle veya ev fırınlarında ya da kuzinenin tepsisinde pişirilir. Kalın bir ekmektir. İyice pişmesi sağlanır. Altı ve üstü kızarınca fırından çıkarılarak yenir. Konya'da esmer undan yapılan ekmeklere de somun denmektedir.

f. Pide (Büde): Mayalı hamur dinlendirilir. İstenirse 25-30 cm. çapında, istenirse uzun olarak hazırlanır. Üzerine elle bastırılarak süs yapılır. Ortasına bir delik açılır. Fırına sürülür. Altı ve üstü pişince çıkarılır. Sade olarak yapılıp yenildiği gibi üstü açık veya kapalı olarak patatesli, haşhaşlı, tahinli ve soğanlı olarak da yapılabilmektedir.

g. Tava Ekmeği: Su, tuz, maya ile yoğrulan hamur, tavada dinlendirilir. Kabardıktan sonra fırında pişirilmektedir

Bu ana ekmek çeşitlerinin yanı sıra yaptığımız araştırmada benzer hamurların, içine farklı iç malzemesi konarak yapılmış, yine yemeklerin yanında veya tek başına yenebilecek börek-çörek gibi farlı ekmek çeşitleri ile karşılaşılmıştır. Bunların çeşitliliği Türk insanının becerisini, aile bireylerine verdiği önemi ve zekasını ortaya koyması açısından önemlidir. Bunlardan bazıları:

Bükme: Yufkalar açılır. Kare kare kesilir. Bu kareler, mantı hamurundan biraz büyük olur. İçine siyah mercimek, patates veya kıyma ile hazırlanan iç konur. Üzerine yoğurt ve yumurta karışımı veya sadece yumurta sürülerek odun fırınında pişirilir. Ilgın-Mecidiyeköy'de bu ekmek çeşidi birisi öldüğünde ölü evine götürülmektedir.

Etli Ekmek: Konya ile özdeşleşmiş ekmeklerden birisi de etli ekmektir. Konya'ya uğrayan herkes bir kez olsun yer. Eskiden et hiçbir zaman makinede çekilmezdi. Tahta tezgâhlarda bir çift bıçakla kıyılırdı. Etin içine biber, domates, maydanoz ve istenirse soğan doğranır. Bu karışım mahalledeki fırına götürülür. Burada fırıncının mahareti ile mayalı hamurlar fırın küreği üzerinde elle ince ve uzun olarak açılır. İç konur ve üstü açık olarak pişirilir. Günümüzde et, makinede çekilmektedir. Et, elde iki bıçak arasında doğranarak bu ekmek hazırlanırsa buna ***bıçak arası***, et ve peynir karışık olarak yapılırsa bu çeşidine de ***Mevlânâ*** denilmektedir. Bu ekmeğin sadece peynirlisi de yapılmaktadır. Bazen ıspanaklar evde hazırlanarak, fırınlara götürülüp açık veya kapalı pişirilmesi sağlanmaktadır. Konyalı aileler, özellikle hafta sonları bu börekleri yaptırmakta ve aile bireyleri bir araya gelerek hep birlikte yenmektedir.

Fetir: Mayasız olarak hazırlanan hamur dinlendirilir. Bazlama gibi açılır ve sac üzerinde pişirilir.

Gözleme: Un, su, tuz ve yağla hamur yoğrulur. Açılarak tavada ya da sac üzerinde pişirilir. İstenirse şeker dökülerek yenir .

Haçapur: Mayalı hamurun içine domates, biber, patates, pırasa, ıspanak, peynir iç malzemesinden biri veya birkaçı karıştırılarak konur. Yuvarlak veya uzun olarak hazırlanır. Üstü kapatılarak fırında pişirilir.

Hınkal: Yufka açılır. Kare kare kesilir. İçine haşlanmış patates ve baharat karışımı konarak kapatılır. Yağ ve biraz limon suyu eklenen kaynamış suyun içine hazırlanan hamurlar atılır. 10-15 dakika pişirilir. Piştikten sonra biraz suyu ile birlikte tepsiye boşaltılır. Dövülmüş sarımsakla yoğurt ezilir. İstenirse batırılarak veya üzerine dökülerek yenir.

Hıçın (Patatesli): Mayalı hamur ortasına peynir, tuz ve haşlanmış patates karışımı konur. Elde yine daire haline getirilir. Kızgın yağda kızartılır.

Et Hıçını : Mayasız hamur hazırlanır. Alt ve üst olmak üzere iki bezeye ayrılır. Alta konan beze, tepsi boyutunda oklava yardımıyla açılır. İçerisine kıyma, soğan, sarımsak, tuz ve istenen baharattan yapılan karışım, biraz su ilâvesi ile de haşlanır ve soğuyunca hamurun üzerine dökülür. Üst için diğer beze biraz büyükçe açılır ve böreğin üstü tamamen kapatılır. Alt ve üstüne yağ sürülerek fırınlarda pişirilir. Üst kapak kaldırılarak elle yenir. Patates ve et hıçını Kafkas göçmeni Karaçay'lara ait bir yiyecektir.

Katmer: Yumurta, sadeyağ, su, tuz ve unla yoğrulan hamur ince açılır. Yağlanır. Üst üste katlanan ve uçları kıvrılan bezeler yeniden tavanın büyüklüğüne göre yassıltılır ve yağda kızartılır. Üzerine pudra şekeri ve pekmez dökülerek yenir (ÜNSAL, 2001, 202).

Kete: Un, tuz, maya ve su ile hamur yoğrulur. Ayrıca tavada un yağ ile kavrulur. Hamur dinlendirildikten sonra açılır ve içine kavrulan un konur ve daire şeklinde katlanır. Üzerine yağ sürülerek fırında pişirilir.

Kömbe: Un, maya, tuz, su ile hamur yoğrulur. Mayalandırılır. İçine genelde haşhaş veya patatesli iç konur. Ateş üzerine konan sacın üstüne hazırlanan hamur, üste ise diğer bir sac ters çevrilerek içine köz ateşin külü yerleştirilir. İki sac arasında pişirildiğinden oldukça lezzetli olur. (Aynı iç konarak tamamıyla kül içinde pişirilenine de **kül kömbesi** denilir).

Tava Kömbesi: Kömbe gibi hazırlanır. Tepsiye döşenir. Mahalle fırınlarında veya kuzine sobalarda pişirilir. İstenirse iki sac arasında da pişirilebilir.

Lukur: Mayalı hamurun içine haşhaş konularak bükülür. Küçük parçalar halinde kesilir ve yağlı tepsiye dizilir. Üzerine yine haşhaş sürülerek fırında pişirilir.

Pileki Ekmeği: Un, su, tuz ve maya ile yoğrulan hamur taş veya metal tepsiye döşenir. Mayalanması beklenir. Kabaran hamur toprak fırınlarda veya sobada pişirilir .

Pişi (bişi): Mayalı hamur küçük daireler şeklinde hazırlanır. Kızgın yağda kızartılarak yenir. İstenirse iç malzemesi konarak ve yarım ay şeklinde kapatılarak da yapılabilir. Bu ekmek Konya'da kandillerde yapılarak komşulara dağıtılmaktadır. Konya'da *Kabartlama* adı da verilen bu ekmek pişmiş yufkaya sarılarak kandillerde eskiden sıkça, şimdi ise nadiren dağıtılmaktadır.

Simit: Mayalı hamur hazırlanır. Dinlendirilir. Hamurdan parçalar alınarak elde halka şekli verilir. Bir kazanda pekmez, şeker ve su kaynatılır. Hamurlar bu kazana atılır. Biraz pişirilir. Üzerine susam serpilir ve fırında kızarana kadar pişmesi sağlanır. Eskinin geleneksel simitlerine bugünlerde sucuklu, salamlı, peynirli, karışık gibi çeşitler de eklenmiştir.

Su Böreği: Tuz, yumurta ve un ile hamur yoğrulur. Dinlendirilir. Yufka şeklinde açılır. Hamurlar önce kaynar suda haşlanır. Daha sonra soğuk suya konur ve suyu, bir bez yada süzgeç yardımıyla alınır. Tepsiye, aralarına sıvı yağ dökerek üst üste konur. Arasına istenirse peynir, -ancak Konya'da çoğunlukla kıyma- bol soğan, maydanoz ve baharat karışımından olan iç konur. Üstüne tekrar aynı sayıda hamur konarak üstü kapatılır. Gaz ocağı veya odun ocağında ya da mangalda çevire çevire altı ve üstü pişirilir.

Sac Böreği: Yufka şeklinde açılan hamurun içine istenen iç malzemesi konarak sac üzerinde pişirilir. Tereyağı sürülerek yenir.

Tandır Gevreği: Un, tereyağı (sadeyağ veya kuyruk yağı), maya ve süt ile yoğrulan hamur dinlendirilir. Mayalandıktan sonra farklı şekiller verilerek (çubuk, güdük, halka) tandırda pişirilmektedir. Gevremesi için tandırda bekletilen bu gevreğin halkın ihtiyaçlarına cevap verebilmek için yağsız olarak da yapıldığını görüyoruz. Bu hamurun şekerle tatlandırıldığı çeşitleri de yapılmaktadır.

Tandır Böreği: Un, tuz, maya ve su ile hamur hazırlanır. Küçük bezelere ayrılır. Açılarak arasına istenen iç konur.Hamurun üstü kapatılarak tandırda pişirilir. Aynı hamur fırında pişirilecekse üstü açık olarak pişirilmektedir.

Tava Ekmeği: Su, tuz, maya ile yoğrulan hamur tava içerisinde dinlendirilir ve fırında pişirilir.

Yağlı Güdük-Yağlı Ekmek: Un, tuz, maya, yağ, su veya süt ile hamur hazırlanır. Bu hamurlar, tandır ekmeğinin daha küçüğü şeklinde hazırlanır. Fırın veya tandırda pişirilir.

3. Ekmekten yapılan yemekler

a. Tirit: Konya'da çok farklı çeşitleri yapılan bu ekmek yemeği, günümüzde geleneksel toplantılarda halen yapılmaya çalışılarak devam ettirilmektedir (Geleneksel Sille günü gibi). ***Et Tiridinde,*** et haşlanır. Tandır ekmeğinin üzerine et suyu ve sumakla işleme tabii tutulmuş soğan piyazı (maydanozlu) dökülür ve yenir. Bu tirit, Konya düğün pilâvlarında etin kırıntı ve döküntüleri ile yapılan, düğün sahibinin yakınlarına ve damadın arkadaşlarına özel olarak ikram edilen yemek çeşididir.

Paça Tiridi: Kelle, paça su ile birlikte haşlanır. Etleri ayıklanır. Ekmeklerin üzerine suyu ile birlikte etler de dökülür. Üzerine yoğurt ve en üstüne de kızdırılmış baharatlı yağ dökülerek yenir.

Patlıcan Tiridi (Balcan Tiridi: Soğanlar doğranır. Önceden pişirilmiş kuşbaşı et veya kıyma ile birlikte kavrulur. Patlıcanlar soyulur ve ince ince dilimlenir. Tuzlu suda öldürülerek acı suyu alınır. Soğan ve kıymaya eklenir. Et suyu ile pişirilir. Önceden doğranmış tandır ekmeğinin üzerine önce sarımsaklı yoğurt, sonra hazırlanan patlıcanlı karışım dökülür. Kalan yoğurt en üste dökülür ve maydanozlar üzerine serpilerek yenir.

Yumurta Tiridi: Kıyma, soğan, biber, domates kavrulur. Et suyu ilâve edilir. Buna 2-3 yumurta kırılır ve pişirilir. Doğranmış tandır ekmeğinin üzerine dökülür. En üste sarımsaklı yoğurt dökülerek maydanoz serpilir ve yenir.

Papara: Tereyağı tepside kızartılır. Kızartılan yağın içine su veya et suyu ilâve edilir. Onun üzerine peynir (tulum peyniri) salınır. Bu esnada peynir yumuşar ve süner. Bu suya, doğranmış tandır ekmekleri veya bayat çarşı ekmekleri bırakılır ve yenir.

Sündürme: Tereyağı, su ile kaynatılır. Küçük doğranmış ekmekler, hazırlanan suya konur. Bir avuç yağlı peynir suya bırakılır. Tekrar ekmek, tekrar peynir ilâvesi ile çoğaltılır. Bu yemeğin paparadan farkı aşağıdan yukarı sünmesidir.

Ekmek Salması: Et kavrulur. Dilimlere ayrılan tandır ekmeği kavurma leğenindeki et yağının içine salınır. Ekmekler yağı emip yumuşayınca, içine kuşbaşı etler de konularak servis yapılır (ODABAŞI, 2001 ,101).

4. Ekmek Etnografyası

Konya bir tarım kentidir. Hasadı yapılan buğdayların ekmeklik cinsinden olanları ayrılarak el değirmenleri veya su değirmenlerinde öğütülmeye götürülürdü. Eskinin Konya'sında, günümüzde olduğu gibi elektrikle çalışan değirmenler yoktu. Yıllık ihtiyacı karşılamak üzere depolanacak unlar, Meram ve dolaylarındaki su ile çalışan değirmenlerde öğütülürdü (ODABAŞI, 2001,126). Öğütülen un, ahşaptan yapılmış ***serpin*** adı verilen özel ambarlarda veya çuvallarda saklanırdı. Ekmeklik unlar sert, esmer buğdaylardan, böreklik unlar yumuşak beyaz buğdaylardan öğütülürdü. Ekmeklik unlar kepekli idi. Bu nedenle hem doyurucu, hem de lezzetli ve sağlıklı olurdu.

Un öğütüldükten sonra ekmek için hazırlanan hamurlar ahşap ***teknelerde*** yoğrulmaktadır. Hamurlar senit adı verilen ahşaptan yapılmış tablalarda ***oklava-oklağa*** ile açılmaktadır. Tandırın ateşini karıştırmak için ***gelberi, eğiş, eyiş*** ile sac üzerindeki ekmeği çevirmek için ahşaptan yapılmış, kılıç gibi uzun ve enlice olan veya ***aktaraç-pişirgeç*** gibi adlarla anılan alet kullanılmaktadır. Fırın ekmekleri için, uzun saplı ve farklı genişliklerde ahşaptan yapılan aynı anda birden fazla ekmeği fırına sürebilen ***kürekler*** de kullanılmıştır. Ayrıca hamuru parçalara ayırmak, kesmek için metalden yapılmış ***Esiran*** da mutfak etnografyasının diğer bir eşyasıdır.

5. İnanmalar-Atasözleri- Deyimler

Anadolu kültüründe olduğu gibi, Konya kültüründe de ekmek ile ilgili inanışlar, atasözleri ve deyimler yer almaktadır. Bunların birçoğu insana doğru mesajlar vermektedir. Bunlardan bazıları: Hamurun akşamdan yoğrulması, sabah namazından hemen sonra pişirmeye başlanması açısından "akşamdan yoğurdun mu sabaha çığırır" demişlerdir. İşe başlanacağında bir temenni veya dua olarak "melekler, melaikeler buyurun başıma, nasiplisi gelsin yanıma" demişlerdir. Çeşitli kişilerin deneyimleri sonucu ortaya çıkan bir başka inanış da, "hamur ucundan bir çimke (parça) kopup, çevreye uçarsa bir kısmetlisinin geceğe (misafir geleceğe)" veya ekmek ters çevrilirse birinin öleceğine veya birinin öldüğünü duyacağına işaret olarak yorumlanmaktadır. Ekmeğin bıçakla kesilmesi günah sayılmaktadır. Ekmeğin yanığını

yiyen güzel bir eşle evlenir denmektedir. Gelin yeni evine geldiğinde kolunun altına yeni evinde bereketli olması dileğiyle ekmek tutuşturulur. Yine aynı düşünceyle gelinin başından buğday taneleri atılır.

Her zaman iyi şeyler söylenmez. Bazen istenmese de beddua edilir. Bunlara birkaç örnek:

- Ekmeğini it, yakanı bit yesin.

- Yediği ekmek gözüne, dizine dursun.

- Düşük (düşme) ekmek gibi tandırda yanasın.

Bazı Atasözü ve deyimlerimizde ekmek:

-Açın nazarı ekmekçiyi kurutur.

-Açlık ile tokluğun arası yarım yufka.

-Açın gözü ekmek teknesinde.

-Avrat var arpa unundan aş yapar, avrat var buğday unundan keş yapar.

-Ekmeğin büyüğü hamurun çoğundan olur.

-Ekmek dizde, iman yüzde.

-Ekmeğini taştan çıkarır.

-Evinde ekmeğini yer, damında ürür.

-Kışın ekmeksiz, yazın gömleksiz yola çıkma.

-Öksüze acıyan çok olur da bir dilim ekmek veren bulunmaz.

-Ekmek elden, su gölden.

-Taş atana ekmek at.

-Ekmek teknesi.

-Ekmek kavgası-ekmek davası.

-Ekmeğinden etmek.

-Ekmeğiyle oynamak.

-Ekmek aslanın ağzında (son dönemlerde ise, 'Ekmek aslanın midesinde' denilmektedir).

SONUÇ

Bir tarım şehri olan Konya'da, ekmek yapımının geçmişi çok eskiye dayanmaktadır. Bu tarihî geçmiş, diğer alanlarda olduğu gibi mutfak ve ekmek pişirme mekanlarında da kendini göstermektedir. Yapılan araştırmada, başlıca pişirme araçları olarak tandır, fırın, ocak, maltız, mangal geç dönemlerde de ispirto ocağı, gaz ocakları ve kuzine sobalar görülmektedir.Günümüzde ise elektrik ve gazla çalışan fırın ve ocaklar kullanılmaktadır.

Bu araştırma, kültürün bir parçası olan ekmek çeşitleri ile ekmekten yapılan yemekleri ortaya koymaktadır.

Konya evinin mimarî bir parçası olan örtmeler, daha önceki araştırmalarımızda tarafımızdan ele alınmıştır. Bu alanlarda pişirme ocakları ile tandır görülmektedir. Kırsal alanda yapılan araştırmalarda ise mutfakta, ocağın yanı sıra mahallelinin ve bazı şahısların özel mülkleri içerisinde, fırınların da ortak olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Eğer fırın, özel bir şahsın ise pişirme karşılığı ya para veya çoğunlukla belirli bir miktar ekmek bırakılması geleneksel bir davranıştır.

Anadolu insanı, ekmeğini günümüzde olduğu gibi bakkaldan veya fırından almazdı. Kışlık unlarını depo eder, hane halkının ekmek ihtiyacı, belirli aralıklarla evin hanımı, gelini veya kızı tarafından yapılarak giderilirdi. Bayram, Ramazan veya özel dini günlerde konu komşu bir araya gelir ve imece olarak birbirlerinin ekmeğini yaparlardı. Bu gelenek, günümüzde de devam ettirilmektedir. Bunun, bazı insanlarca geçim kaynağı olduğu, para karşılığı da bu işin yapıldığı tespit edilmiştir. İnsanın, başkalarının ihtiyaçlarını, müşkülatını gidermek gibi bir sevaplı eylem yanında, becerisi ile çoluk ve çocuğunun rızkını kazanmasından daha onurlu bir davranış yoktur herhalde.

Türk insanının, temel gıda maddesi olan ekmek etrafında bir kültür oluşmuştur. Bu kültürün bir parçası da tad ve lezzettir. Konya insanı, alıştığı lezzet ve tadı bırakmamaya özen gösteriyor. Günümüzde çoğu evde ekmekler geleneksel yöntemlerle pişirilmektedir. Bu kültürün yaşatılması konusunda Karatay Belediye'si takdire şayan bir uygulama başlatmıştır. Sedirler Caddesi üzerindeki aşevinin hemen yanındaki mekana birden fazla sayıda geleneksel tandır yapılmış, insanların bu tandırları işletmesine fırsat verilmiştir. Görüşme yaptığımız 62 yaşındaki Acıdort'lu Zehra Kara burayı bu yıl için kiralamış, hem becerisi ile geçimini sağlamakta, hem de Konya ekmek kültürünün ve lezzetinin gelecek kuşaklara aktarılması işini üstlenmektedir. Bu benim kısa sürede gördüğüm bir örnektir. Daha nicelerinin bu kültürün yaşatılmasında emekleri olduğunu biliyorum. Hem yol açanları, hem kültürü yaşatanları hem de emekleri ile Konya'ya dışarıdan gelenlere güzel ekmek tatları bırakanları kutluyorum.

Tandırın, ısınma aracı olması yanında ekmek yapımında kullanılmasının Selçuklu Konya'sına kadar dayandığı söylenebilir. Çünkü tandır, Konya için geleneksel bir pişirme aracıdır. Göçmen toplumların, Konya merkez ve çevresine yerleşmesi ile fırınlar yapılmış ve Konya ekmek kültürü bu sayede zenginleşmiştir. Bu insanlar kendi ekmek kültürleri ile Konya'nın ekmek kültürünü birleştirmişlerdir. Göçmen olarak Konya ve civarına yerleşenlerin yaşadığı köylerde yapılan araştırmada Konya'da yapılan bazı ekmeklerin yanı sıra yapımı ve adı ile çok farklılık gösteren Hınkal, Lukur, Hıçın, Haçapur gibi ekmek çeşitleri ile de karşılaşılmıştır.

Selçuklu döneminde yapıldığını bildiğimiz gözleme, bazlama, kete, fırın ekmeği, tandır ekmeği, yufka ekmeği gibi bazı ekmek çeşitlerinin bugün halen Konya'da yapıldığı belirlenmiştir.

Konya ekmek çeşitlerinin zenginliğinin yanında, etnografyasının Anadolu'nun diğer yerleşim yerlerine oranla çok da zengin olmadığı, benzer özellikler gösterdiğini söylemek mümkündür.

Bu araştırmada, ekmeğe bağlı batıl inanışlara fazla rastlanmadığından, Konya tarafından batıl inanışların çok kabul görmediğini söylemek yanlış olmasa gerek. Birkaç inanışın bugün de devam ettiği ve söylendiği bilinmektedir. Yine atasözleri, deyimlerin ekmek ile ilgili olanlarının birkaçı bu araştırmaya dahil edilmiştir.

Ekmek, bütün dinlerde kutsaldır. Bir parçası bile yerde görülse alınır, öpülür, alına konulur ve ayak basmayacak bir yere kaldırılır. Bu kutsallık, ekmeğe ve emeğe saygıdan gelmektedir.

Eskinin Konya'sında odun yakılan ve şehrin ekmek ihtiyacını karşılayan fırınlar yer almaktaydı. Bunlardan bir tanesi tarihî Selimiye Fırınıdır. Ticari kentsel sit alanında Eski Türbe Caddesi'ndeki Selimiye Fırınının koruma kararı kaldırılmış, yıkılarak bugünkü Fuar alanına taşınmıştır. Bu fırın, Vezir Musahip Mustafa Paşa (Şeyh Ahmet Efendi) Dârü'l-Hadisi Vakfı olarak 1682 yılında yaptırılmıştır. Eski fırın, son haliyle sadece pişirme bölümü ve önündeki satış tezgahından ibarettir. Bugün fuar alanına, 1997 yılında taşınan fırında bu bölüm aynen korunmuş, arka kısmına bir hamurluk, üst kısmına da bir servis bölümü yerleştirilmiştir. 1984 yılında hizmet veren İstasyon Caddesindeki geleneksel ekmek fırını da yıkılmıştır.

Yapılan araştırma sonucunda; ekmek pişirmek için köylerde hayat ve örtme içinde tandır ve ocaklar, hayatta açıkta küçük fırınlar, önünde işliği olan kapalı mahalle fırınlarının kullanıldığı görülmüştür. Fırınların bazıları, altta yer alan ateşlik kısmından kızdırılırken, bazılarının içerisinde odun, kemre yakılmaktadır. Konya'da şehir fırınlarının mimarisi de oldukça yalındır.

Günümüz Konya'sında çok az fırın geleneksel yöntemlerle ekmek üretmektedir. Artık çoğunda makinelerle hamur yoğrulmakta ve ekmekler elektrikle pişirilmektedir. Bu ekmeklerde eski tad ve lezzeti bulmak ne yazık ki mümkün değildir. Durum böyle olunca Konya dışı ekmek kültürleri, Konya'dan kaliteli ve lezzetli olduğu sürece haklı değerini ve pazarını bulacaktır. Artık çoğu yerde, Trabzon ekmekleri veya Trabzon-Vakfıkebir ekmek fırınlarını görmek mümkün olmaktadır.

Sonsöz olarak şu söylenebilir ki; bu araştırma ocakları, fırın ve tandırları ile Konya'nın ekmek kültürünün oldukça zengin olduğunu göstermiştir. Bu tür araştırmaların, küçük araştırma yazıları yerine kitap halinde yazılması gerekmektedir. Böylece gelecek nesillere geçmişten günümüze tüm köy, kasaba, ilçe ve il merkezindeki ekmek pişirme mekanlarının mimarisi, ekmek çeşitleri, etnografyası ve inanışları aktarılmış ve bu şekilde kültürel bir görev tam olarak yerine getirilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

ES, Selçuk, *Konya Yemekleri*, Yıldız Basım Evi, Konya.

HALICI, Nevin, 1979, *Geleneksel Konya Yemekleri*, Ankara.

HALICI, Nevin, 2003, "Türk Halk Mutfağı", *Yemek Kitabı*, Hazırlayan: Sabri KOZ, İstanbul, s. 283-310.

KOŞAY, H. Zübeyr-ÜLKÜCAN, Akile, 1961, *Anadolu Yemekleri ve Türk Mutfağı*, Ankara.

KOŞAY, H.Zübeyr, 1957, "Türk Halkının Maddi kültürüne Dair Araştırmalar II", *T.E.D.*, S. 2, Ankara, s. 7-28.

MELLART, J., 1967, *Çatal Höyük A Neolithic Town in Anatolia*, Londan.

ODABAŞI, A.Sefa, 2001, *Konya'nın Mutfak Kültürü*, Konya.

ORAL, M. Zeki, 1957, "Selçuklu Devri Yemekleri ve Ekmekleri", *T.E.D.*, S. 2, Ankara, s. 29-34.

ÖGEL, Bahaeddin, 1978, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. IV, Ankara.

TURGUT, A. Nüshet, 2003, *Eski Konya Evleri*, Büyükşehir Belediyesi Yayını, Konya.

ÜNSAL, Artun, 2001, *Nimet Geldi Ekine, Türkiye Ekmeklerinin Öyküsü*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

YUSUFOĞLU, M., "Selçuklu Devri Ekmek Adları", *Anıt*, S. 18, Yıl: 2, Haziran, 1950, s. 2.

KAYNAK KİŞİLERİN KÜNYELERİ

Ad- Soyad	Yaş	Köy	Şehir
Aliye KARAKULLE	31	-	KONYA
Cemile TANIR	72	Mecidiyeköy	ILGIN
Hayriye TOĞRU	77	-	AKŞEHİR
Medine YILDIRIM	71	Karaköy	ILGIN
Mualla ODABAŞI	65	-	KONYA
Müşerref ERGÜN	68	Karabulut	AKŞEHİR
Narhan İTEZ	74	Başhüyük	SARAYÖNÜ
Nezaket KANDEMİR	68	Koçaş	DOĞANHİSAR
Veda SATILMIŞ	73	Karabulut	AKŞEHİR
Zehra KARA	62	Acıdort	KONYA
Zehra ARSLAN	56	Ovakavağı	KONYA

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf: 1. Konya'da bir simitçi. Solakyan Stüdyosunda çekilmiştir (100 yıl önce).

Fotoğraf: 2. Konya-Meram'daki Maarif Değirmeni (yıkılmıştır).

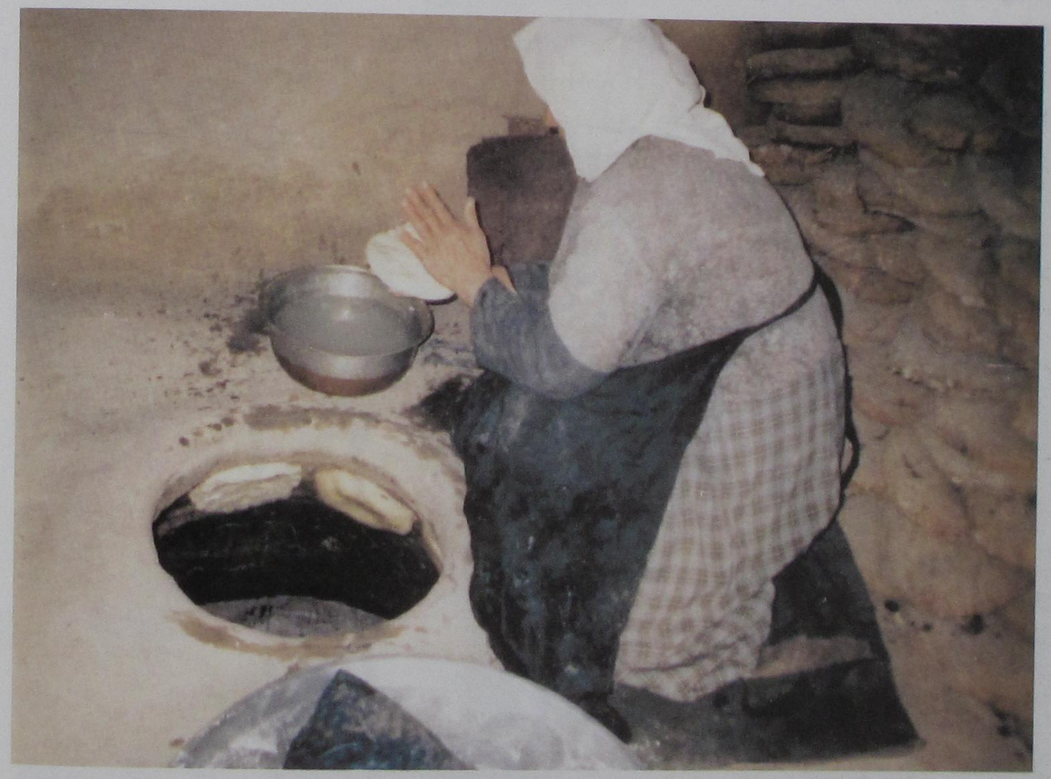

Fotoğraf: 3. Konya-Meram Lâlebahçe'de tandırda ekmek yapımı.

Fotoğraf: 4. Akşehir'de Hayriye TOĞRU'ya ait ekmek fırını.

Fotoğraf: 5. Hayriye TOĞRU ile mülakat ve fırın kürekleri.

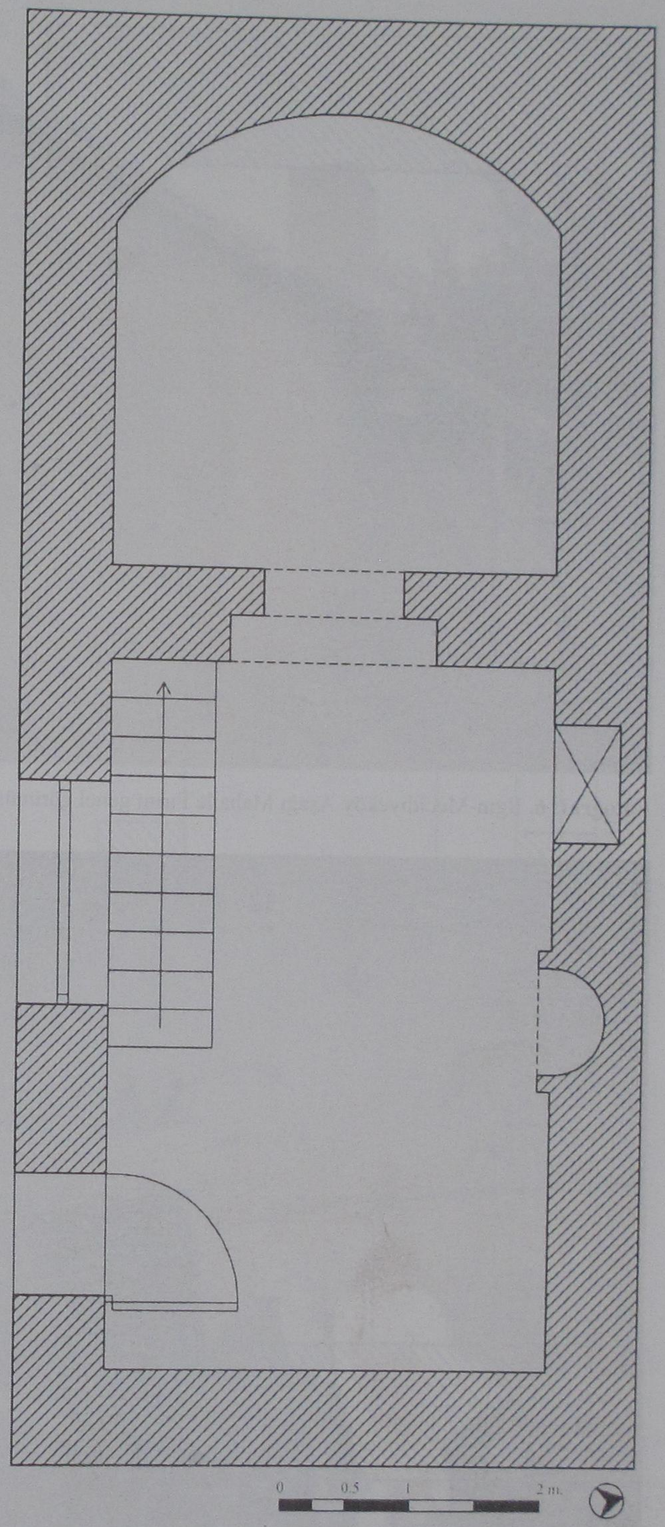

Çizim 1. Akşehir, Hayriye Töğru fırını.

Fotoğraf: 6. Ilgın-Mecidiyeköy Aşağı Mahalle Fırını genel görünüşü.

Fotoğraf: 7. Ilgın-Mecidiyeköy Aşağı Mahalle Fırını içten görünüşü.

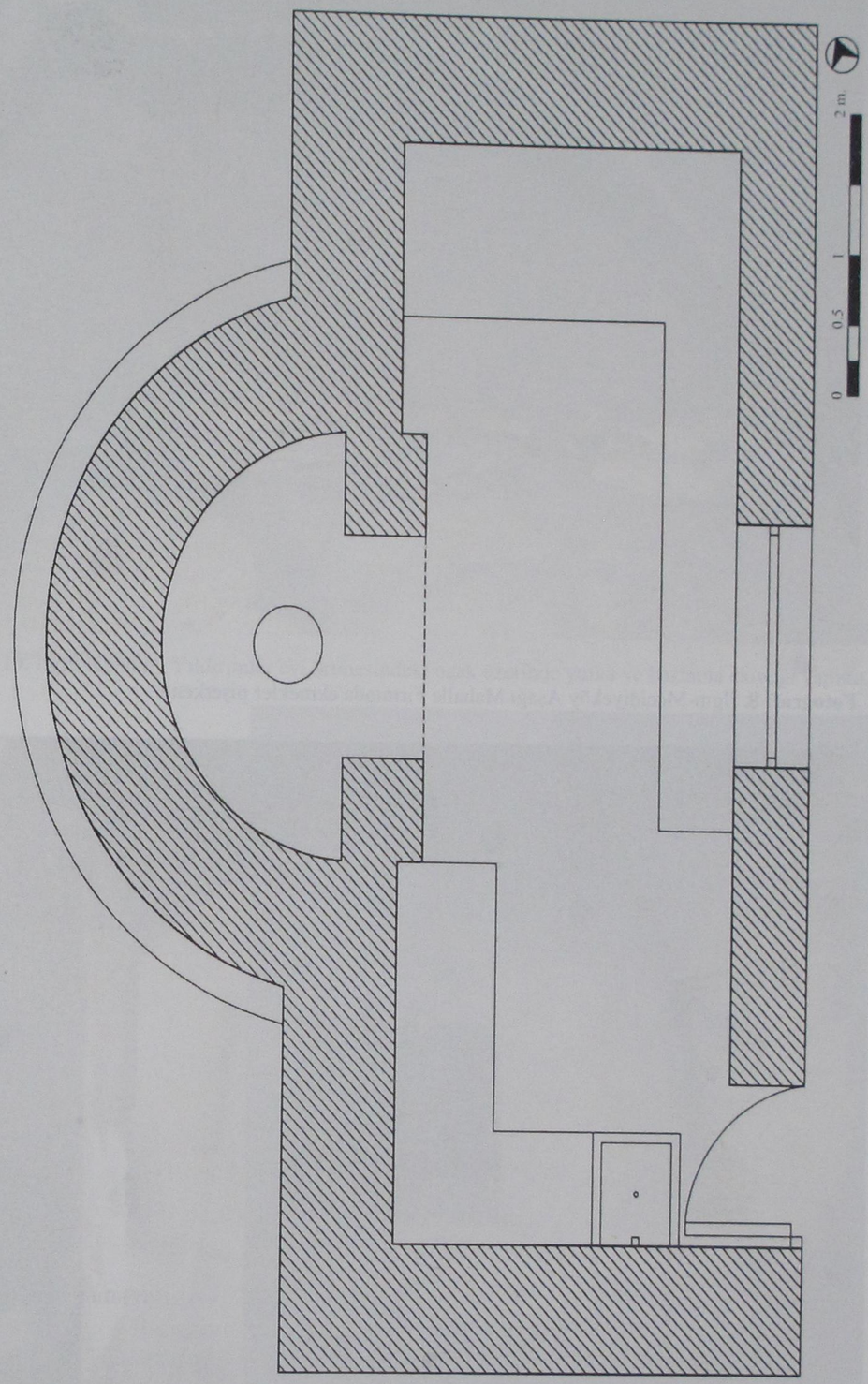

Çizim 2. Ilgın-Mecidiye Köyü Aşağı Mahalle Fırını.

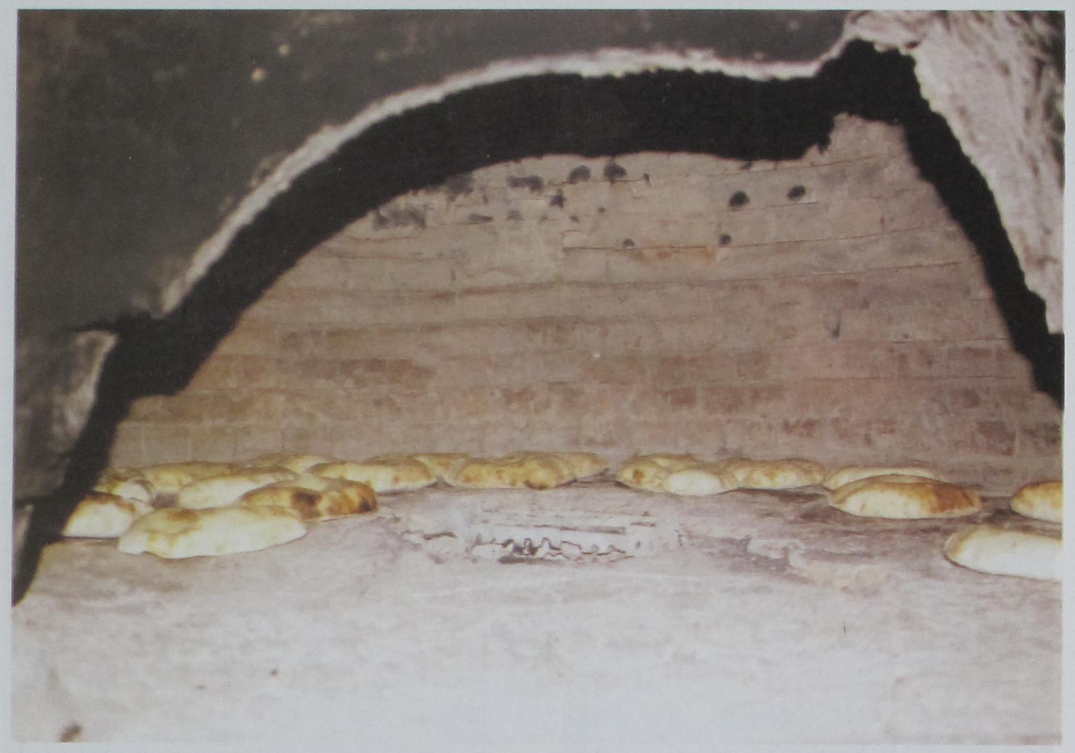

Fotoğraf: 8. Ilgın-Mecidiyeköy Aşağı Mahalle Fırınında ekmekler pişerken.

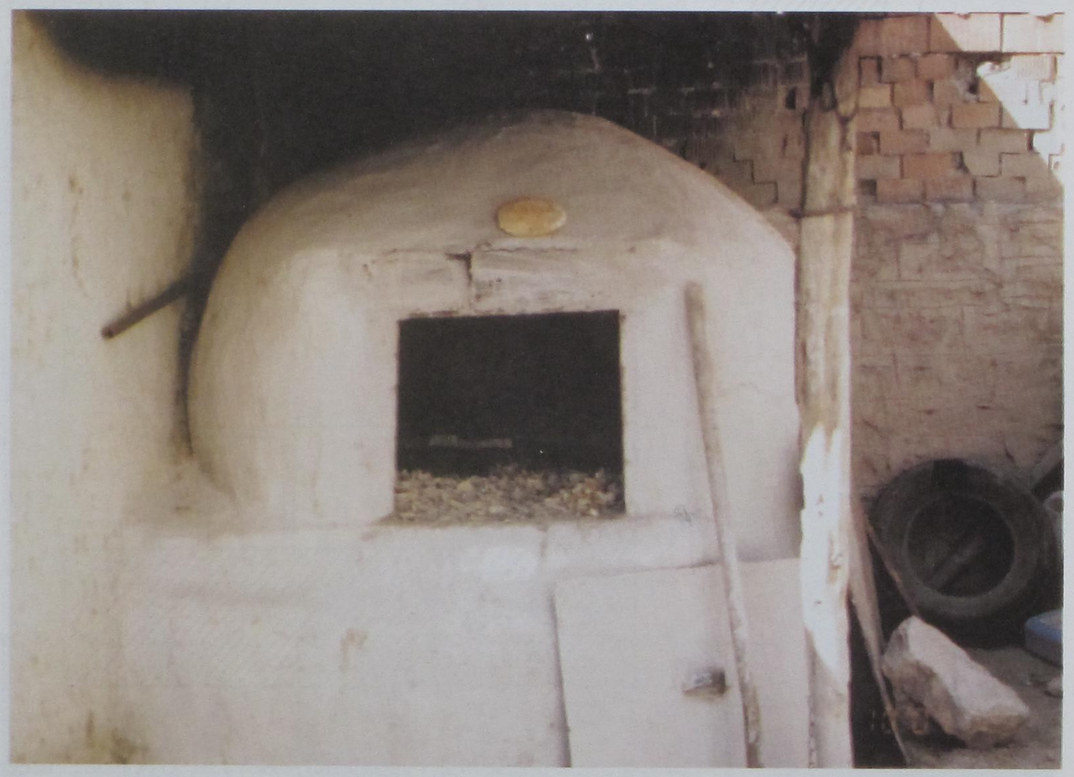

Fotoğraf: 9. Konya-Karatay Aliye KARAKULLE evi fırını.

Fotoğraf: 10. Ilgın-Karaköy Yıldırımlar evi örtmesindeki ocak üzerinde yufka ve bazlama ekmeği yapımı.

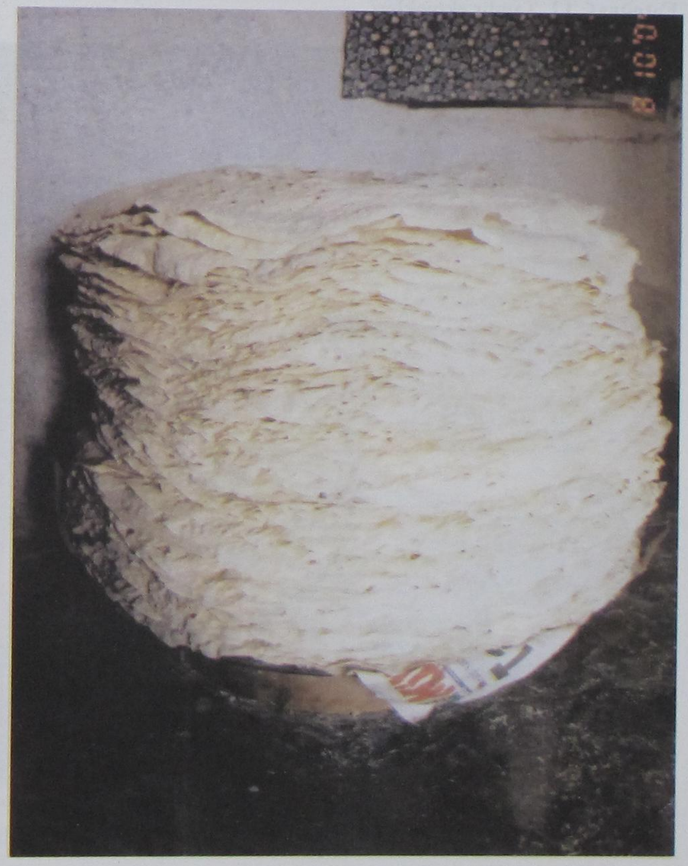

Fotoğraf: 11. Kış için hazırlanan sacda yapılmış yufka ekmekler.

Fotoğraf: 12. Tandır ekmekleri.

Fotoğraf: 13. Fırın ekmek çeşitleri.

Fotoğraf: 14. Akşehir'de imece usulü ile yufka yapımı.

Fotoğraf: 15. Bezelerin tekne üzerinde hazırlanması.

Fotoğraf: 16. Akşehir-Nadir Ahmet TANRIKULU ekmek evinde yufka açılırken hamur teknesi, senit ve oklavanın kullanımı.

Fotoğraf: 17. Taşınan Selimiye Fırınının eski hali.

Fotoğraf: 18. Konya-Meram-Yaka'da Yatağanlı Osmanağa Fırını ve ekmekleri.

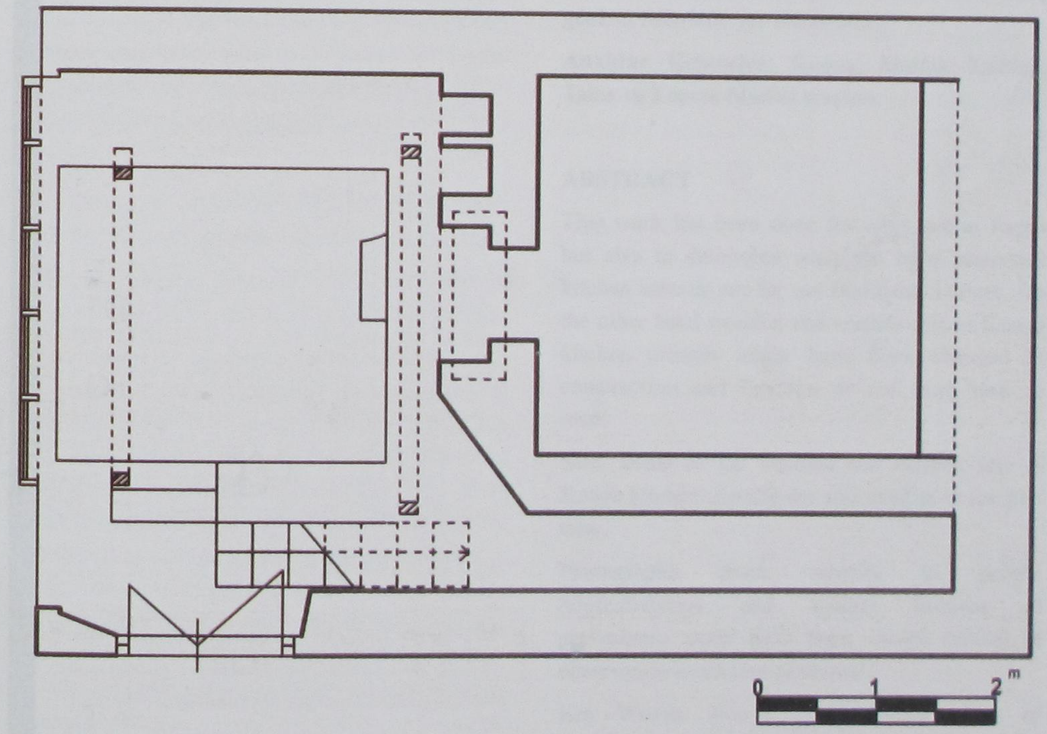

Çizim 3. Şeyh Ahmet Efendi Fırını Plânı.

Fotoğraf: 19. Akşehir'de özel olarak tasarlanıp Trabzon Ekmeği yapılan fırın.

KONYA MUTFAĞINDA KULLANILAN TAHTA VE TOPRAK ARAÇLAR

Nermin IŞIK*

ÖZET

Bu çalışma, Konya Mutfağında kullanılan tahta ve toprak malzemeden yapılan araçların neler olduğunu, zaman içinde yapı ve fonksiyon olarak bir değişme geçirip geçirmediğini ortaya koyabilmek, geleneksel kültürümüzün önemli bir unsuru olan mutfak araçlarının belirlenmesine ve unutulmamasına katkıda bulunmak amacı ile yapılmıştır.

Geleneksel Konya Mutfağında tahta ve toprak araçların bir kısmı eskiden olduğu gibi günümüzde de hâlâ kullanılmaktadır.

Kaynak kişilerin evinde bulunan araçların fotoğrafları, taslak olarak çizimleri ve özellikleri araç gözlem fişlerinde yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Konya, Mutfak Kültürü, Tahta ve Toprak Mutfak araçları.

ABSTRACT

This work has been done for aims not to forget but also to determine what the most important kitchen utensils are for our traditianal culture. On the other hand wooden and earthen sets of Konya kitchen utensils might have been changed as construction and function or not from time to time.

Now Some of the wooden and earthen sets of Konya kitchen utensils are still used as in the past time.

Photagraphs abaut utensils in people house,draftings and special features of preliminary study have been shown (taken) in observation indexcard of utensil.

Key Words: Konya, cuisine culture, sets of wooden and earthen utensil.

** Yrd. .Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Ev Yönetimi Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.*

GİRİŞ

İnsanoğlunun dünyadaki en büyük zevklerinden birisi yemektir. Nerede olursa olsun, her şeyden önce karnını doyurma çabasında olduğu bir gerçektir. Diğer zevkler karın doyduktan sonra gelir. İnsanların, karınlarını doyurmak için besin maddeleri ile birlikte çeşitli araç ve gereçlere de ihtiyaç vardır (Gülal ve Korzay, 1987, 102).

Türk mutfağı dünya mutfakları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Türk mutfağının ününde, gıda maddelerinin yetiştirilmesi hazırlama ve pişirme teknikleri, en önemlisi hazırlamada ve pişirmede kullanılan araçların büyük etkisi vardır. Ayrıca pişirmede kullanılan yakıtın da büyük önemi olduğu bilinmektedir. Odun ateşinde, kömür ateşinde ve tandırda pişirilen yemekler, hem daha leziz hem de daha ekonomiktir.

Türk mutfağı içinde Konya mutfağının özel bir yeri bulunmaktadır. Konya'nın kendine özgü oldukça zengin ve çeşitli yemeklerden kurulu bir mutfağı vardır. Çatalhöyük kazılarında bulunan çeşitli mutfak araç gereçleriyle, mercimek ve buğday taneleri, Konya mutfağı ile ilgili on bin yıl öncesine dayanan ilk belgeler olma niteliğini taşımaktadır (Halıcı, 1979, 1).

Geleneksel Konya mutfağı, günümüze kadar gelen özgün yemeklerinin yanı sıra kullanılan araçlarıyla da önemli bir yere sahiptir. Bu çalışma, tahta ve toprak malzemeden yapılan araçların neler olduğunu, zamanla yapı ve fonksiyon olarak bir değişme geçirip geçirmediğini ortaya koyabilmek, geleneksel kültürümüzün önemli bir unsuru olan mutfak araçlarının belirlenmesine ve unutulmamasına katkıda bulunmak amacı ile yapılmıştır.

Konya Mutfağında Kullanılan Tahta ve Toprak Araçlar

Mutfak araçlarının yapımında çeşitli maddeler kullanılmıştır. Bunlar bakır, pirinç, demir, toprak, tahta, porselen, seramik ve cam gibi maddelerdir. Bunlardan tahtadan yapılmış araçlar Konya mutfağında önemli bir yeri teşkil eder.

Ağacın çeşitli şekillerde işlenerek elde edilen mutfak araçları eski devirlerden beri kullanılmaktadır. Tahtadan yapılan mutfak araçlarında yemek pişirilmez, daha çok yemek ve besin maddelerini hazırlamak ve korumak amacı ile kullanılır (Birer, 1997, 62; Toygar ve Berkok, 1998, 168).

Tahtadan yapılmış araçlar özellikle hamur işlerinin yapımında vazgeçilmez önemli araçlardır. Tahta araçların yapımında önceleri genellikle gürgen, karaçam, şimşir ve ceviz gibi ağaçlar kullanılmıştır. Günümüzde ekonomik olması nedeniyle, bu ağaçların yanı sıra kavak ve kızılçam da kullanılmaktadır. Hamur tahtası, oklava, hamur teknesi, tahta sini gibi araçların yapımında gürgen ve karaçam, et tahtasının yapımında ise ceviz ağacı kullanılır. Tahta kaşık ve kepçenin en iyisi şimşirden yapılanıdır. Konya'da üç tip kaşık imal edilmekte, bunlar da şimşir ve armut ağacından yapılmaktadır (Oğuz, 1976, 840). Konya'nın simgesi haline gelen kaşık,meşe ve karaçamdan da yapılmaktadır.

İlk kaşık yapımcılarının Karaman'dan Konya'ya gelen medrese öğrencileri olduğu sanılır. Kütahya, Akseki, Geyve'nin Taraklı Bucağında hazırlanan taslaklar, Konya, İstanbul, Çorum, Kastamonu ve Tokat'ta işlenerek gerçek kaşık haline getirilir (Anonim, 1981, 64).

Önder (1962) makalesinde, Konya kaşığı hakkında şöyle demektedir: "Kaşık deyip de geçivermeyin, Konya'ya has hususiyet taşır. Ağacı bir elden deseni bir başka elden çıkar. Her babayiğit de yapamaz. Hele kaşıkların üzerindeki ateş damlası o beyitler. Kimisi kanaatten kimisi nasihatten dem vurur:

'Bana benden olur her ne olursa

Başım rahat eder, dilim dururs a.'

Konya kaşıklarının kendine mahsus bir sanat orijinalliği bir motif ve süsleme karakteri vardır".

Tahta kaşıklar, yemek pişirmede ve yemek yemede yaygın olarak kullanılır. Tahta kaşıkların bir çok yerde yemek yemede hâlâ tercih edilmesi, geleneğin devamının yanı sıra, tahtanın metal gibi kızıp ağzı yakmamasına dayanmaktadır (Oğuz, 1976, 839). Uygur Türklerinin, sofrada çoğunlukla "koşuk" dedikleri tahta kaşıkları kullandıkları belirtilmiştir (Turan, 1982, 29).

Geleneksel Konya mutfağında eskiden yoğun bir şekilde kullanılmakla beraber, günümüzde de izlerine rastlanan diğer bir malzeme topraktır.

Topraktan kap-kacak yapma sanatına çömlekçilik denilmektedir. İlk çömlekçiler doğadan elde ettikleri malzemeyi bir hazırlık işleminden geçirmeden kullanırlardı. Bulunan toprak, yerinde işlendiğinden kaba ya da ince hamur kullanımı bir seçim konusu değildi. Ocaklardan çıkarılan kil, özel atölyelerde öğütme, su katma, karıştırma, elekten geçirme, filtreleme ve karma makinesinde karma gibi bir dizi hazırlık işleminden geçirilir. Böylece art arda işlemlerle üretilen yoğrulabilir haldeki pasta, çömlekçinin kullanımına sunulur. Çömlekçi, çamur toprağını çarka yerleştirmeden önce, bağdaşık bir kütle elde edinceye kadar özenle yoğurur (Anonim, 1983, 884).

Hazırlanan hamur çark tablasına yerleştirilir. Çark çalıştırılarak tabla merkezine getirilen hamura elle şekil verilir. Bakır tel yardımı ile tabanı tabladan ayrılır.

İşlenmiş parçalar kurutma tezgahına dizilir ve iyice kuruması sağlanır. Kurumuş parçalar kilin niteliğine göre uygun bir sıcaklığa kadar ısıtılan fırınlara yerleştirilerek ilk pişimden geçirilir ve işlem sonucunda pişmiş topraktan parçalar (bisküvi) elde edilmiş olur. Bisküvi halindeki parçalar renkli sır vurma işleminden sonra ikinci pişimle, sıvılara karşı geçirimsizlik kazandırılır. İkinci pişim ayrıca, sırların ve süsleme amacı ile eklenen oksitlerin sabitleşmesini sağlar (Anonim, 1983, 887).

Çömlekçiliğin eski çağlardan beri yapıldığı, günümüze kadar çeşitli gelişmeler gösterdiği bilinmektedir.

"Kaba kırmızı, ender olarak bej hamurla ve sır altı tekniği ile işlenen Çanakkale seramikleri özellikle ilginç desenleri ile dikkatimizi çekerler.19.yüzyılın ikinci yarısından ve 20.yüzyıldan örneklerde çoğunlukla sır üstü boyama da kullanılmıştır" (Barışta, 1988, 65- 66).

Çömlekçilik, sırlı ve sırsız olmak üzere başlıca iki gruba ayrılır. Sırlı kaplar, yağ, reçel, çökelek, peynir, pekmez, tereyağı gibi yiyeceklerin saklanmasında kullanılmaktadır (Birer, 1997, 60).

Topraktan tencere (güveç), çeşitli boyda küpler, çömlek, kâse, testi, bardak, sürahi, çanak gibi mutfak araçları yapılır. Günümüzde teknolojinin gelişmesi ile topraktan yapılan araçların yerini porselen, seramik, cam, plastik ve çelikten yapılmış araçlar almıştır.

YÖNTEM VE ARAÇLAR

Çalışma, Konya doğumlu, Konya'nın gelenek ve göreneklerini bilen, araçlarını yakından tanıyan, Konya'nın değişik semtlerinde yaşayan, rasgele örnekleme ile seçilen 50 yaşından büyük 10 ev kadını ile yürütülmüştür. Veriler, ev kadınlarına görüşme formu uygulanarak toplanmıştır. Araç gözlem fişi kullanılarak, evlerde bulunan toplam 33 adet tahta ve toprak araçların özellikleri belirlenmiş, fotoğrafları çekilip, taslak olarak çizimleri yapılmıştır (EK: 1). Ayrıca Konya'daki kaşıkçı ve tornacılarla görüşülerek teknik bilgiler toplanmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Mutfak araçları ilk çağlardan günümüze gelene kadar çeşitli gelişmeler göstermiştir. Bu durum tahta araçlarda da görülebilir. Eski zamanlarda doğal bir yapıya sahip olan tahta araçlara zamanla oyma vb. süslemeler eklenmiştir.

Konya mutfağında kullanılan tahta ve toprak malzemelerden yapılmış araçlar bu bölümde geniş bir şekilde ele alınmıştır. Konya'da eskiden ve günümüzde mutfakta kullanılan tahtadan yapılan araçlar (Örnek: 1- 17) Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Eskiden ve Günümüzde Mutfakta Kullanılan Tahta Araçlar

	Eskiden		Şimdi	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Hamur tahtası	8	80	6	60
Hamur teknesi	8	80	-	-
Dibek	8	80	-	-
Tahta havan	3	30	2	20
Gözer	10	100	2	20
Kalbur	9	90	5	50
Kasnak	9	90	4	40
Kamış	7	70	4	40
Kaşık	10	100	10	100
Kepçe	10	100	10	100
Oklava	10	100	10	100
Sofra altlığı	7	70	5	50
Tahta sini	10	100	8	80
Ekmek pişireceği	10	100	5	50

Elek	10	100	10	100
Mesnet	10	100	8	80
Turfan	5	50	-	-
Fıçı	1	10	-	-
Dibek eli	2	20	1	10
Değirmen	8	80	-	-

Görüldüğü gibi eskiden tahta araçlar çoğunlukla yüksek bir oranda kullanılırken, günümüzde kullanım oranları düşmüştür. Kaşık, kepçe, oklava ve elek eskiden ve günümüzde %100 oranında kullanılmakta, bunu tahta sini, ekmek pişireceği, mesnet (et tahtası) ve hamur tahtası takip etmektedir. Ancak dibek, hamur teknesi, değirmen (%80), turfan (%50) ve fıçı (%10) eskiden kullanılırken, günümüzde kullanılmadıkları görülmektedir. Yapılan bir çalışmada da benzer sonuçlar alınmıştır (Tekin, 1995, 18).

Teknolojinin gelişmesi ile günümüzde bu araçların yerini elektrikli araçlar almıştır. Günümüz evlerinin apartmana dönüşmesi ile mutfakların küçülmesi, mutfakların modern bir şekilde donatılması nedeni ile bazı araçlara gerek kalmamıştır. Bazı evlerde set üzerindeki mermer vb. hamur tahtasının yerini almıştır. Bazı besinlerin (ekmek, tereyağı kahve, erişte gibi) hazır satın alınması, günümüzde araçların kullanımının düşük olmasının nedeni olarak gösterilebilir.

Tablo 2. Tahta Araçların Yöresel Adları

	Yöresel adı	Sayı	Yüzde
Hamur tahtası	Senit	6	60
Hamur teknesi	Hamur teknesi	8	80
Dibek	Dibek	9	90
Tahta havan	Tahta havan	4	40
Gözer	Gözer	10	100
Kalbur	Kalbur	9	90
Kasnak	Kasnak	10	100
Kamış	Kamış	7	70
Kaşık	Kaşık	10	100
Kepçe	Kepçe	9	90
Oklava	Oklava	10	100

Sofra altlığı	Sofra altlığı	5	50
	Sini altı	2	20
Tahta sini	Tahta sini	9	90
Ekmek pişireceği	Bişirgeç	10	100
Elek	Elek	10	100
Et tahtası	Mesnet	1	10
	Et tahtası	1	10
	Et seniti	8	80

Gözer, kasnak, kaşık oklava ve eleğin aynı isimle kullanıldığı görülmektedir. Ekmek pişireceği yörede %100 oranla "bişirgeç", hamur tahtası %60 ile "senit" olarak bilinmektedir. Hamur teknesi (%80), dibek (%90), havan (%40), kamış (%70), tahta sini ve kepçe (%90) yörede aynı adla kullanılmaktadır. Sofra altlığını %50'si aynı isimle, %20'si "sini altı" olarak kullandıklarını belirtmişlerdir. Et tahtası (%80) çoğunlukla "et seniti", yayık ise yörede "turfan" olarak bilinmektedir (Bazı kaynak kişilerin kullanmadıkları araçlar için isim vermediklerinden oranlar değişik çıkmıştır).

Bazı yörelerde kepçeye "çömçe", oklavaya "oklağaç" denir (Tekin, 1993, 97-99). Ekmek pişireceğine Tekirdağ, Burdur'da "dondargeç" (döndürgeç?), Tokat'ta "aktaracak", Adana, Ankara'da "evregeç", Nevşehir'de "evri ağaç, bisleyeç", Konya'nın bazı yerlerinde "şiş", Çorum'da "Hapaz" (Tekeli, 1970), Aydın'da "çevircek" denilmektedir (Koşay ve Ülkücan, 1961, 7). Sivas'ta ekmek pişireceği "aktaracak", kalbur "halbur" olarak bilinmektedir (Üçer, 1992, 100).

Tablo 3. Hamur Tahtasının Kullanıldığı Yerler

	Eskiden		Şimdi	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Ekmek yapımında	10	100	4	40
Börek,çörek gibi hamur işlerinde	10	100	9	90
Erişte kesmede	6	60	4	40
Yemek yemede	2	20	-	-

Tablo 3'de belirtildiği gibi hamur tahtasının eskiden ve günümüzde çoğunlukla börek, çörek gibi

hamur işlerinin yapımında kullanıldığı görülmektedir. Eskiden ekmek yapımında % 100 oranla kullanılırken, günümüzde sanayileşme, yapılaşma ve ev kadınlarının çalışma hayatına atılması nedeniyle %40'a düşmüştür. Eskiden yemek yemede kullanılırken, günümüzde bu amaçla kullanılmamaktadır. Hamur tahtası, erişte kesmek amacıyla da eskiden (%60) ve günümüzde %40) kullanıldığı belirlenmiştir. Konya mutfağında senitin, et kıymada, hamur açma, erişte kesmek için kullanıldığı gibi sofra olarak da kullanıldığı belirtilmiştir (Odabaşı, 2001, 61).

Tablo 4. Mesnet ve Et Tahtasını Kullanım Durumu

	Mesnet		Et Tahtası	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Et doğramada	10	100	7	70
Sebze doğramada	7	70	9	90
Ekmek doğramada	-	-	5	50
Börek içi kıyma	1	10	-	-
Pastırma –Sucuk kesme	-	-	2	20

Mesnet genellikle (%100) et doğramada, %70 oranla sebze doğramada kullanılmaktadır. Küçük el tahtasının ise çoğunlukla sebze doğramada (%90) bunu %70 ile et, %50 ile ekmek doğrama izlemektedir.

Tablo 5. Eskiden ve Günümüzde Gözer, Kalbur ve Eleğin Kullanım Durumu

	Eskiden		Şimdi	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Gözer				
İri taneli kurutulmuş yiyeceklerin temizliğinde	8	80	2	20
Buğday çalkalamada	1	10	-	-
İçik elemede	4	40	1	10
Saman elemede	2	20	-	-
Kalbur				
Tahılların temizliğinde	6	60	4	40
Tarhana elemede	2	20	1	10
Saman elemede	2	20	1	10
Elek				
Un elemede	10	100	9	90
Salça suyu süzmede	3	30	2	20
Tarhana elemede	1	10	-	-

Eleğin, eskiden (%100) ve günümüzde (%90) en çok un elemek için kullanıldığı belirlenmiştir. Eskiden, gözer kurutulmuş yiyeceklerin temizlenmesinde %80, kalbur ise tahılların temizlenmesinde %60 oranla kullanılmıştır. Günümüzde bu araçların kullanımı düşük bulunmuştur. Araçların, diğer işlerde kullanımı eskiden ve günümüzde düşük oranlarda olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Oklava ve Kamışın Kullanım Durumu

	Oklava				Kamış			
	Eskiden		Şimdi		Eskiden		Şimdi	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Ekmek Yapımında	10	100	4	40	-	-	-	-
Baklava – börek yapımında	10	100	10	100	-	-	-	-
Erişte yapımında	10	100	2	20	-	-	-	-
Sucuk yassıltmada	1	10	-	-	-	-	-	-
Bülbül yuvası tatlısı yapımında	1	10	-	-	4	40	4	40
Kocakarı gerdanı yapımında	-	-	-	-	3	30	3	30
Kadın göbeği yapımında	-	-	-	-	1	10	-	-
Kullanılmıyor	-	-	-	-	2	20	3	30

Tabloda görüldüğü gibi oklava, hamur işlerinin yapımında kullanılan en önemli araçlardan birisidir. Oklava, ekmek ve erişte yapımında eskiden, baklava ve börek yapmada eskiden ve günümüzde %100 oranında kullanılırken, günümüzde, ekmek ve erişte yapımında kullanımı düşük bulunmuştur. Günümüzde sanayileşme ve ev koşullarının yeterli olmaması ve ev kadınlarının çalışma hayatına atılması gibi sebeplerle ekmek ve erişte hazır olarak satın alınmaktadır. Kamış, eskiden ve günümüzde bülbül yuvası ve kocakarı gerdanı gibi tatlıların yapımında kullanıldığı Tablo 6'dan izlenebilir.

Tablo- 7. Tahta Kaşığın Kullanım Durumu

	Eskiden		Şimdi	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Yemek yemek için	10	100	-	-
Yemek pişirmede	10	100	10	100
Yoğurt ezmede	1	10	-	-
Yağ kavurmada	1	10	-	-

Yemek yemede ve yemek pişirmede eskiden sadece tahta kaşık kullanılırken, günümüzde sadece yemek pişirmede kullanılmaktadır (Tablo 7). Eskiden çorba ve yemek yemede ayrı kaşık, hoşaf içmede ayrı kaşık kullanıldığı belirtilmiştir. Günümüzde ise bu kaşıkların yerini metal kaşıklar almıştır.

Tablo- 8. Dibek ve Havanın Kullanım Durumu

	Sayı	Yüzde
Kahve dövmek için	5	50
Ceviz,badem v.b dövmek için	8	80
Sarımsak dövmek için	6	60
Pirinç dövmek için	1	10
Koruk dövmek için	1	10
Mısır,afyon,kenevir,meneviş dövmek için	4	40

Tablo 8'de görüldüğü gibi, dibek ve havan çoğunlukta ceviz, fıstık v.b. (%80), sarımsak (%60) ve kahve (%50) gibi yiyecekleri dövmek için eskiden kullanıldığı belirlenmiştir. Günümüzde ise bu işler için genellikle pirinç veya plastik havan ya da elektrikli araçlar kullanılmaktadır.

Tablo- 9. Eskiden ve Şimdi Sofra Kurmada Sini Altında Kullanılan Araçlar

	Eskiden		Şimdi	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Kasnak	7	70	4	40
Sofra altlığı	5	50	5	50
İskemle	1	10	-	-

Geleneksel sofra düzeni olan yer sofrası, eskiden çoğunlukla kullanılırken, günümüzde yerini masa almakla beraber yer sofrası da kullanılmaktadır. Yer sofrasında sini altına eskiden (%70) kasnak ve (%50) sofra altlığı kullanıldığı belirlenmiştir. Sofra altlığı günümüzde de kullanılmaktadır.

TOPRAK ARAÇLAR

Topraktan yapılan mutfak araçları, eski çağlardan beri günümüze kadar çeşitli gelişmeler göstermiştir. Bu gelişmeler gerek yapılarında gerekse süslemelerinde görülebilir. Konya mutfağında kullanılan toprak araçlar (Örnek 18- 33) bu bölümde ele alınmıştır.

Tablo- 10. Eskiden ve Günümüzde Kullanılan Toprak Araçlar

	Eskiden		Şimdi	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Toprak tencere	9	90	4	40
Tabak	3	30	2	20
Testi	9	90	7	70
Bardak	8	80	5	50
Küp	10	100	2	20
Çaydanlık	1	10	-	-
Kâse	9	90	3	30
Çömlek	10	100	3	30
Turfan	1	10	-	-
Sürahi (Zavrak)	1	10	-	-
Sürahi (Davgana)	1	10	1	10

Küp ve çömlek; eskiden %100 oranında kullanılırken, günümüzde bu oranın sırasıyla %20-%30'a düştüğü görülmüştür (Tablo10). Bunun nedeni günümüzde bu araçların yerini plastik bidon ve cam kavanozların almasıdır. Toprak tencere, testi ve kâsenin eskiden (%90) yüksek oranda kullanıldığı, günümüzde ise testinin %70'e, tencerenin %40'a ve kâsenin %30'a düştüğü bulunmuştur. Turfan, sürahi ve çaydanlığın günümüzde kullanılmadığı belirlenmiştir.

Tablo 11. Toprak Tencerenin Kullanım Nedenleri

	Eskiden		Şimdi	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Yemeği lezzetli pişirdiği için	9	90	3	30
Temizliği kolay olduğu için	2	20	1	10
Daha ekonomik olduğu için	3	30	-	-
Sağlıklı olduğu için	-	-	1	10

Toprak tencerede pişirilen yemeklerin daha lezzetli olduğu bir gerçektir. Tablo 11'de görüldüğü gibi, yemeği daha lezzetli pişirdiği için eskiden (%90) çoğunlukla kullanırken günümüzde bu oran (%30) düşmüştür.

Buna neden, günümüzde değişik fonksiyonlu çelik tencerelerin kullanımı gösterilebilir.

Tablo 12. Toprak Kâsenin Kullanım Durumu

	Eskiden		Şimdi	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Yoğurt mayalamada	9	90	1	10
Yemek yemek için	4	40	-	-
Kahvaltılık yiyecekler koymada	1	10	-	-
Yemek saklamada	2	20	-	-
Hoşaf,ayran ve yoğurt koymada	4	40	1	10
Yemek pişirmek için	1	10	-	-
Kurşun dökmede	-	-	1	10
Kullanılmıyor	-	-	7	70

Tablo 12'de görüldüğü gibi toprak kâse, eskiden çoğunlukla (%90) yoğurt mayalamada ve %40 oranla yemek yemede ve hoşaf, ayran koymak için kullanılmıştır. Günümüzde ise kâsenin çoğunlukla (%70) kullanılmadığı saptanmıştır.

Tablo 13. Çömlek ve Küpün Kullanıldığı Yerler

	Eskiden		Şimdi	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Yoğurt mayalamada	6	60	1	10
Pekmez, reçel koymada	10	100	3	30
Bulgur, pirinç v.b koymada	9	90	2	20
Yemek pişirmede	7	70	-	-
Salça saklamada	7	70	2	20
Tereyağı saklamada	8	80	1	10
Mısır göllesi yapmada	1	10	-	-
Yaprak kurmada	10	100	-	-
Turşu kurmada	10	100	2	20
Sirke koymak	8	80	-	-
Su saklamak	7	70	-	-
Peynir saklamak	3	30	-	-
Kavurma saklama	2	20	-	-
Sucuk koymak	2	20	-	-

Tabloda görüldüğü gibi, çömlek ve küpün eskiden besin saklamada büyük bir oranla kullanılırken günümüzde kullanımı düşmüştür. Eskiden turşu, pekmez ve salamura yaprak (%100), bulgur–pirinç vb. (%90), sirke, tereyağı (%80), salça ve su (%70) gibi besinlerin saklanmasında kullanılırken, günümüzde ise yerini cam kavanozlar ve plastik kaplar almıştır. Çömlek, eskiden yemek pişirmek (%70) ve yoğurt mayalamak (%60) için de kullanılmıştır. Eskiden et ürünleri de çömlek ve küpte saklanmıştır.

Benzer çalışmada et ürünlerinin saklanmasında eskiden en çok çömlek ve teneke kullanıldığı belirtilmiştir (Halıcı, 2000, 64).

Tahta ve toprak araçların temizliğinde eskiden çoğunlukla küllü ve sabunlu su kullanılırken,

günümüzde ise temizleme gücü ve pratik olması nedeniyle deterjan kullanıldığı kaynak kişilerce belirtilmiştir. Bu durum benzer çalışmalarda da görülmektedir (Tekin, 1993, 92). Deterjan, araçlar iyi durulanmadığında sağlığa zararlı olduğu bilinmesine rağmen, günümüzde yine de yüksek bir oranda kullanılmaktadır.

SONUÇ

Geleneksel Konya mutfağında kullanılan tahta araçların çoğunluğu günümüzde de kullanılmaktadır. Bunların başında kaşık, oklava, et tahtası ve hamur tahtası gelmektedir. Eskiden kaşık yemek yapmada ve yemek yemede oklava ve hamur tahtası ekmek ve baklava, börek yapmada kullanılırken, günümüzde kaşık yemek yapmada, oklava ve hamur tahtası börek,baklava gibi hamur işlerini yapmada kullanılmaktadır.

Müstakil evlerin apartmana dönüşmesi ve teknolojinin ilerlemesi ile bazı tahta araçların kullanımı azalmıştır. Ayrıca kadınların çalışma hayatına atılması da bazı araçların kullanımını kısıtlamıştır. Bu oluşumu etkileyen nedenlerden biri de erişte, baklava ve ekmek gibi bazı yiyeceklerin hazır alınmasıdır.

Toprak araçların günümüzde kullanım oranları ise çok düşüktür. Bunun nedeni, günümüzde plastik sanayinin ortaya çıkması sonucunda plastik araçların, toprak araçların yerine geçtiği söylenebilir. Günümüzde ucuz, pratik ve dayanıklı olması plastik araçların tercih nedenleri arasındadır.

Ayrıca cam sanayinin gelişmesi ile çeşitli boylarda üretilen cam kavanozların kullanılması, toprak araçların kullanılmasını olumsuz yönde etkilemiştir. Öte yandan evlerin apartman olması, mutfak alanını daraltmış, kilerler ortadan kalkmıştır. Bu da toprak araçların kullanımını etkilemiştir.

Toprak ve tahta araçların yenileri yapılmakla beraber, evlerde bulunanların çoğunluğu eskiden yapılmış ve o zamandan beri kullanılmakta olan 50- 70 yıllık araçlardır. Bunların içinde 150- 200 yıllık olan araçlar da bulunmaktadır. Bu güne kadar itina ile kullanılan bu araçların bazıları aynı işlerde kullanılmakla beraber, bazıları salonu, vitrini ve duvarı dekore etmede kullanılmaktadır. Bunlar, toprak araçlardan kâse, tabak, sürahi ve çaydanlık, tahta araçlardan dibek, kalbur ve hamur teknesi gibi araçlardır.

Mutfak kültürümüzün bir parçası olan araçlara gerekli özen ve bakım gösterilmelidir. Diğer yörelerde de araştırma yapılarak kullanılan mutfak araçlarının belirlenmesi ve yazılı kaynaklara geçirilmesi, gelecek kuşaklara aktarılması bakımından yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

BARIŞTA H. Örcün, 1988, *Türk El Sanatları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

BİRER Selma, 1997, "Tarihsel Gelişim Süreci İçerisinde Türk Mutfak Mimarisi, Araç–Gereçlerin Değişimi ve Bugünkü Durumu", *Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar*, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayını, Editör: Kamil TOYGAR, Ankara, s. 57- 63.

Gelişim Hachette, Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, 1983, Gelişim Yayınları, İstanbul.

GÜLAL Mihninur – KORZAY Meral, 1987, *Yemek Pişirme*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.

HALICI Nevin, 1979, *Geleneksel Konya Yemekleri*, Güven Matbaası, Ankara.

HALICI Nevin, 2000, *Konya'da Kışlık Yiyecekler Üzerine Bir Araştırma*, Gür-Ay Ofset Matbaacılık San., Ankara.

KOŞAY Hamit Z. – ÜLKÜCAN Akile, 1961, *Anadolu Yemekleri ve Türk Mutfağı*, Millî Eğitim Basımevi, Ankara.

Meydan Larousse Büyük ve Lügat Ansiklopedisi, 1981, Meydan Yayınevi, İstanbul

ODABAŞI A. Sefa, 2001, *Konya Mutfak Kültürü*, Konya Ticaret Odası Kültür Eğitim Yayınları, Konya.

OĞUZ Burhan, 1976, *Türk Halkının Kültür Kökenleri 1*, İstanbul Matbaası, İstanbul.

ÖNDER Mehmet, 1962, "Konya Kaşığı", *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, S: 158, s.2830.

TEKELİ Tahsin, 1970, *Türkiye'de Köy Ekmekleri ve Tekniği*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayını, Ankara.

TEKİN Mehmet 1993, "18- 19. Yüzyıllarda Hatay'da Kullanılan Mutfak Araçları", *Hatay Mutfağı Sempozyumu*, Editör: Mehmet TEKİN, Antakya 21-22 Temmuz 1993, s.91-102.

TEKİN Zeliha, 1995, *Akşehir Mutfağında Kullanılan Metal, Tahta ve Toprak Araçlar Üzerinde Bir Araştırma*, Selçuk Üniversitesi, Mesleki Eğitim Fakültesi (Yayınlanmamış Lisans Tezi).

TOYGAR Kamil – BERKOK Nimet, 1998, "Yöresel Mutfak Etnografyası Üzerine Notlar", *Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar*, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayını, Editör: Kamil TOYGAR, Ankara 1998, s. 161-170.

TURAN Şekür, 1982, "Uygur Türklerinin Yemek Yeme Usul ve Araçları", *Türk Folkloru*, Yıl: 3, S, 31, s. 29- 30.

ÜÇER Müjgan, 1992, *Sivas Halk Mutfağı*, Sivas'ta Halk Kültürü Araştırmaları: 1, Sivas.

KAYNAK KİŞİLER

Soyadı Adı	Doğum Tarihi	Doğum Yeri	Öğrenim Düzeyi	Mesleği
AKZEYBEK, Muhlise	1908	Konya	Okur yazar değil	Ev kadını
BÜYÜKMATUR, Semiha	1914	Konya	Okur yazar değil	Ev kadını
CİVELEK, Miyase	1903	Konya	Okur yazar değil	Ev kadını
ÇETİNKAYA, Şerife	1928	Konya	Okur yazar değil	Ev kadını
ÇOKŞEN, Reşide	1921	Konya	İlkokul	Ev kadını
ESEMEN, Nuriye	1916	Konya	Okur yazar değil	Ev kadını
KÜÇÜKZİVARİK, Hatice	1918	Konya	Okur yazar değil	Ev kadını
SOĞANCIOĞLU, Fatma	1924	Konya	Okur yazar değil	Ev kadını
ŞİMŞEK, Saniye	1929	Konya	Okur yazar değil	Ev kadını
YILMAZ, Rabia	1919	Konya	Okur yazar değil	Ev kadını

EKLER

Tahta ve Toprak Araçların, Fotoğrafı, Çizimi ve Özellikleri

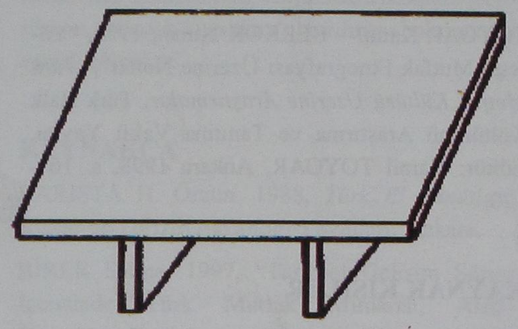

Örnek 1. Hamur Tahtası: Boyutları; yüksekliği 18 cm., uzunluğu 90 cm. ve eni 75 cm. olan hamur tahtası, dikdörtgen formda ve dikdörtgen ayak üzerine oturtulmuştur.

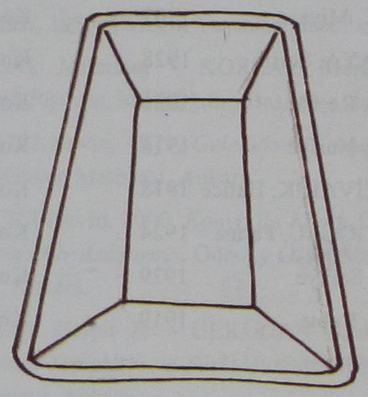

Örnek 2. Hamur Teknesi: Boyutları; 10.5 cm. yükseklikte, 82 cm. uzunlukta, 8.5 cm. derinlikte ve 29 cm. eninde olup, dikdörtgen şeklinde ve dıştan içe doğru daralan formda, oyma tekniği ile yapılmış ahşap bir araçtır.

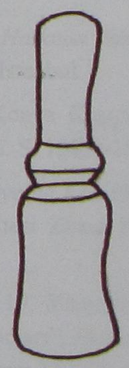

Örnek 3. Dibek Eli: Tahta malzemeden oyma tekniği ile yapılmış,uzunluğu 18.5 cm. olup, sap uzunluğu 7 cm. ve yarıçapı 2 cm.dir. İnce saplı ve sap ile gövde arasında kabartması vardır.

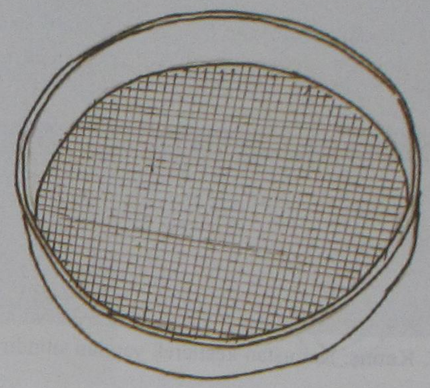

Örnek 4. Gözer: Boyutları; 11 cm. yükseklikte, 10 cm. derinlikte ve 27.5 cm. yarıçapta olup, barsak ile elde örülen, geniş delikli örgünün etrafı tahta ile çevrilerek çember şeklinde hazırlanmıştır. Çevresi ince yuvarlak bir çıta ile tutturulmuştur.

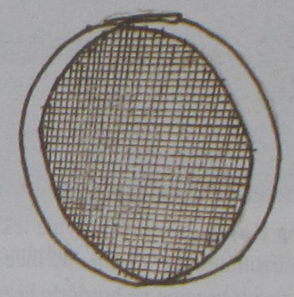

Örnek 5. Kalbur:Boyutları,yüksekliği 10.5 cm., yarıçapı 22.5 cm. ve derinliği 9 cm.dir. Barsak ile elde örülen sık delikli örgünün etrafı tahta ile çevrilmiş ve çember şeklinde ince bir çıta ile tutturularak hazırlanmıştır.

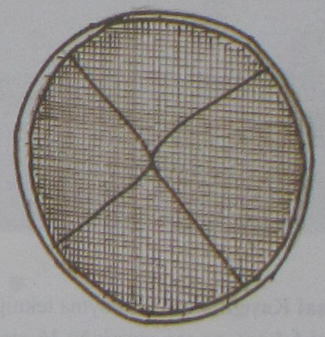

Örnek 6. Elek: Çember şeklindeki tahtanın etrafına ince örülmüş tel kafes geçirilerek hazırlanmıştır. Yüksekliği 10 cm., yarıçapı 18.5 cm. ve derinliği 9.5 cm.dir.

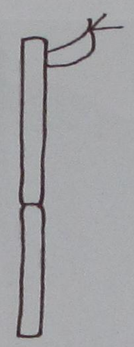

Örnek 7. Kamış: Kamıştan kesilerek yapılan silindir şeklinde, uzunluğu 42 cm., yarıçapı 1.5 cm. olan bir araçtır.

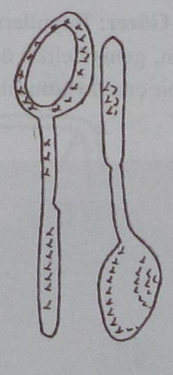

Örnek 8. Çorba Kaşığı: Şimşirden oyma tekniği ile yapılmış, boyu 22 cm., gövde boyu 7 cm., gövde eni 5 cm. olup sap uzunluğu ise 15 cm.dir. İnce saplı,çukur ve sivri gövdelidir. Gövde içi ve dışı çiçeklerle süslenmiş, sapı yazılı bezeme ve bordürle bezenmiştir.

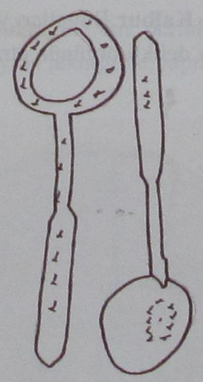

Örnek 9. Hoşaf Kaşığı: Şimşirden oyma tekniği ile yapılmıştır. Boyutları, boyu 21.5 cm., gövde boyu 6.5 cm., gövde eni 5.5 cm. ve sap uzunluğu 16 cm.dir. Yuvarlak ve çukur gövdeli, ince ve uzun saplı, gövde içi ve dışı çiçeklerle süslenmiştir. Sapı yazılı bezeme ve bordürle bezenmiştir.

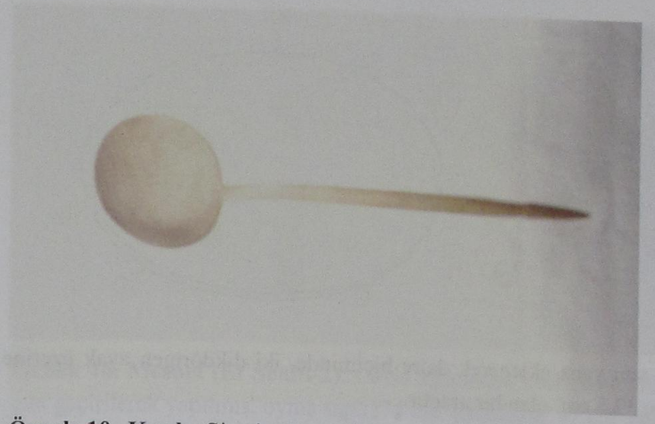

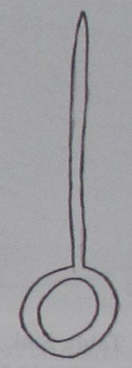

Örnek 10. Kaşık: Şimşir ağacından oyma tekniği ile yapılan, yuvarlak ve çukur gövdeli, ince silindir şeklinde sapı bulunan, 24 cm. boyunda, ağız boyu ve ağız eni 6 cm. olan, 1.5 cm. derinlikte bir kaşıktır.

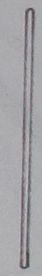

Örnek 11. Oklava: Uzun silindir şeklinde yapılmıştır. Uzunluğu 75.5 cm., silindir çevresi 6.5 cm.den oluşan tahta bir araçtır.

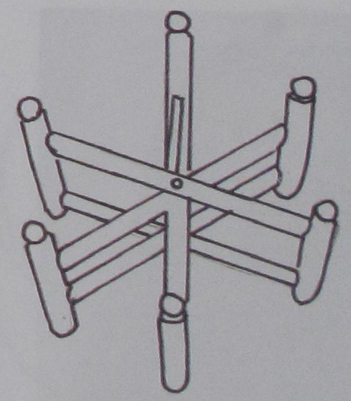

Örnek 12. Sofra Altlığı: Silindir şeklindeki 6 adet ahşap çubukların birbirine yatay olarak silindir çubuklarla bağlanarak yapılmıştır. Açılıp kapanabilen bu aracın yüksekliği 22 cm., eni 35 cm. ve yarıçapı ise 17.5 cm.dir.

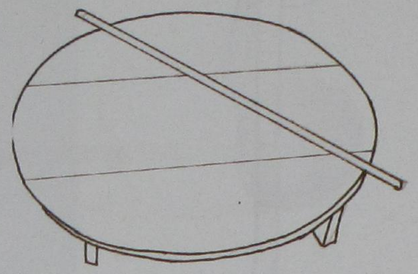

Örnek 13. Tahta Sini: Düz tahtaların yan yana eklenerek daire biçiminde, iki dikdörtgen ayak üzerine oturmuş, yüksekliği 12.5 cm. ve yarıçapı 32.5 cm. olan bir araçtır.

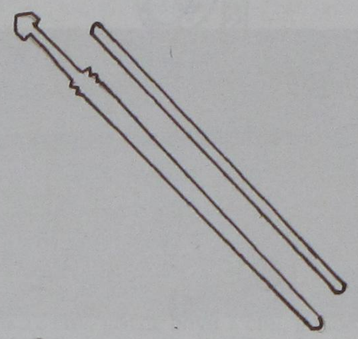

Örnek 14. Ekmek Pişireceği: Yontma tekniği ile 86 cm. uzunlukta, 4 cm. eninde yapılmıştır. Uzun yassı, ucu sivri ve ince saplı olarak tasarlanmıştır.

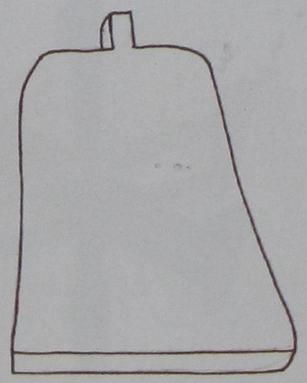

Örnek 15. Mesnet (Et Seniti-1): Boyutlar; uzunluğu 91 cm., yüksekliği 7 cm. ve eni 46 cm.dir. Ceviz ağacından masif (yekpare) olarak yapılmış, dikdörtgen şeklinde ve küçük saplı bir araçtır.

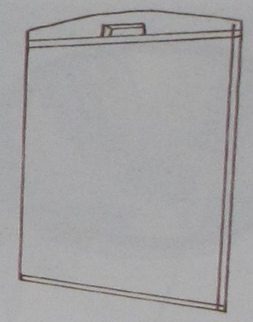

Örnek 16. Mesnet (Et Seniti-2): Ceviz ağacından kesilmiş dikdörtgen şeklindeki tahtaların etrafına ince çıta geçirilerek yapılmış, oyma saplı, 74 cm. uzunlukta, 47 cm. eninde ve 3 cm. yüksekliğinde bir araçtır.

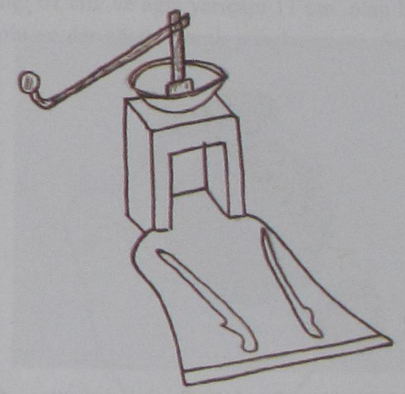

Örnek 17. Değirmen: Boyutları, uzunluğu 27.5 cm., derinliği 9.5 cm., yüksekliği 18 cm. ve yarıçapı 8.8 cm.dir. Küp şeklindeki tahta üzerinde metal tabla ve kolu olan,önünde dikdörtgen şeklinde tahta tablası bulunan kahve değirmenidir.

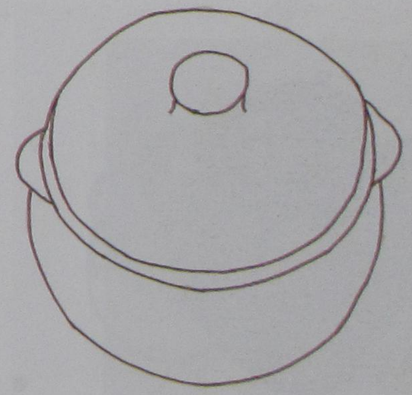

Örnek 18. Toprak Tencere (Güveç): Yüksekliği 13 cm., yarıçapı 9.5 cm. ve derinliği 11 cm. olup killi topraktan yapılmıştır. Kaide üzerinde geniş gövdeli, yuvarlak ağızlı ve iki kulplu olarak tasarlanmıştır.

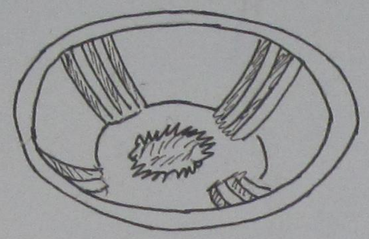

Örnek 19. Tabak-Çanak: Dar kaide üzerinde,yayvan geniş ağızlı olarak tasarlanmıştır. Boylamasına çeşitli renklerde çizgilerle süslenmiş ve sırlanmıştır. Yüksekliği 5 cm., yarıçapı 11 cm. ve derinliği ise 4 cm. boyutunda olan bir toprak araçtır.

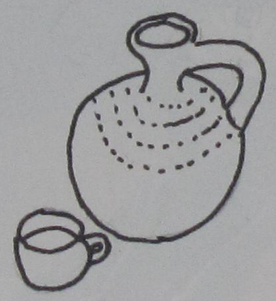

Örnek 20. Testi ve Bardak: Testinin boyutları, derinliği 22 cm., ağız boyu 7 cm., ağız eni 4 cm. ve yüksekliği ise 24 cm.dir. Geniş gövdeli, ince boyunlu, oval ağızlı ve tek kulplu olarak tasarlanmıştır. Gövdesinde ince bordürü vardır. Bardağın formu ise geniş, yayvan, dar ağızlı ve ince kulplu olarak yapılmıştır. Boyutları; derinliği 8 cm., ağız boyu ve ağız yarıçapı 3 cm. ve yüksekliği 8 cm. olan toprak kaptır.

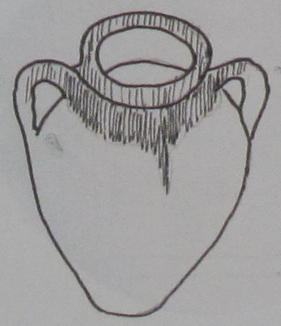

Örnek 21. Küp (1): Dar kaideden genişleyerek yükselen gövde üzerinde dar ve yuvarlak ağzı olan iki kulplu ve sırlanmıştır. Boyutları; yüksekliği 47 cm., derinliği 45.5 cm. ve ağız yarıçapı 8 cm.dir.

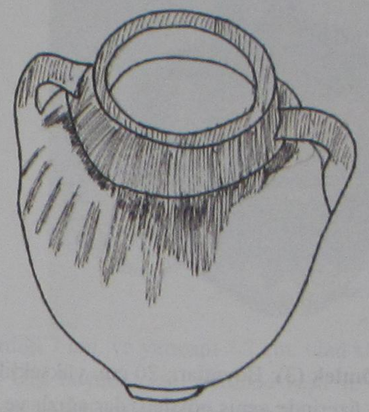

Örnek 22. Küp (2): Boyutları; yüksekliği 62 cm., derinliği 61 cm. ve ağız yarıçapı 11 cm. olan küp, dar kaide üzerinde genişleyerek yükselen bir gövde, iki kulplu ve dar ağızlı olarak tasarlanmıştır. Sırla kaplanmıştır.

Örnek 23. Çömlek (1): Dar kaide üzerinde geniş gövdeli, iki kulplu ve dar ağızlı olarak yapılmıştır. Boyutları; yüksekliği 34 cm., ağız yarıçapı 10.5 cm. ve derinliği 33 cm.den oluşmuştur. Sırlıdır.

Örnek 24. Çömlek (2): Dar kaide üzerinde hafif geniş bir gövde ve geniş ağızlı, yanlarda tutacak sapları olan bir çömlektir. Boyutları; 30 cm. yükseklikte, 28 cm. derinlikte ve ağız yarıçapı 7 cm. olup sırlanmıştır.

Örnek 25. Çömlek (3): Boyutları; 20 cm. yükseklikte, 19 cm. derinlikte ve ağız yarıçapı 6 cm. olan çömlek, dar kaide üzerinde geniş gövdeli, dar ağızlı ve yanlarda iki kulplu olarak tasarlanmıştır. Çeşitli renklerle boyanarak süslenmiş ve sırlanmıştır.

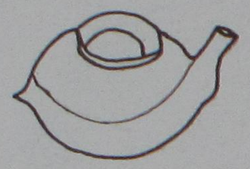

Örnek 26. Çaydanlık (1): Dar kaide üzerinde geniş gövdesi ve dar ağzı olan ve kısa emzikli boyalı ve sırlı olan çaydanlığın yüksekliği 10 cm., derinliği 8 cm. ve ağız yarıçapı ise 3.5 cm.dir.

Örnek 27. Çaydanlık (2): Geniş karınlı, yandan kulplu ve ince uzun emzikli toprak bir çaydanlıktır. Çeşitli renklerle karışık bir şekilde boyanarak süslenmiş ve sırlanmıştır. Boyutlar ise yüksekliği 10.5 cm., derinliği 8.5 cm. ve ağız yarıçapı ise 3.3 cm.den oluşmuştur.

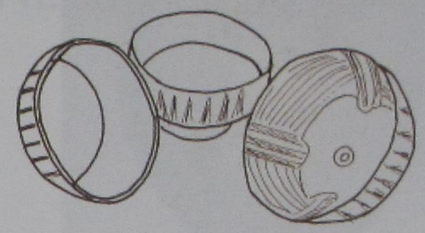

Örnek 28. Kâse (1): Boyutları; yüksekliği 9 cm., derinliği 7 cm. ve yarıçapı 7.7 cm. olan kâse, dar kaide üzerinde genişleyerek yükselen formda tasarlanmıştır. Dışı boyuna çizgi şeklinde yeşil ve sarı renklerle süslenmiş, içi ise enine ince ve boyuna kalın çizgilerle süslenerek sırla kaplanmıştır.

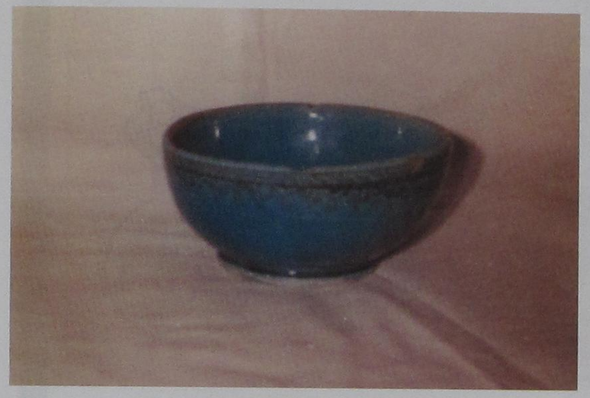

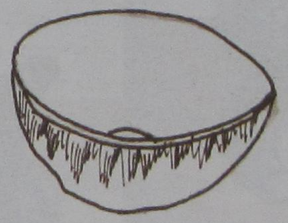

Örnek 29. Kâse (2): Dar kaide üzerinde geniş gövdesi olan kâsenin, ağız kenarı ince bordürle süslenmiştir. Boyutları; yüksekliği 8.5 cm., derinliği 7.5 cm. ve yarıçapı ise 7.8 cm.den oluşmuştur.

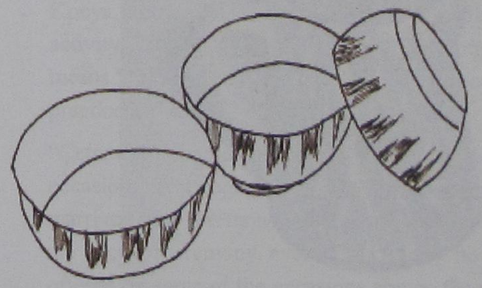

Örnek 30. Kâse (3): Yüksekliği 10 cm., yarıçapı 9.5 cm. ve derinliği 9 cm. boyutlarında olan kâse, dar kaide üzerinde geniş gövdeli ve geniş ağızlı olarak tasarlanmıştır. Dışı çeşitli renklerde boyuna motifler meydana getirilerek süslenmiş ve sırla kaplanmıştır.

Örnek 31. Turfan (Yayık): Yüksekliği 66 cm., ağız yarıçapı 6 cm. ve derinliği 64 cm. boyutlarındadır. Formu ise, dar kaide üzerinde geniş ve yüksek gövdesi olan, önde yan yana iki kulpu ve kulplar arasında deliği bulunan, dar ağızlı ve sırlanmış bir toprak araçtır.

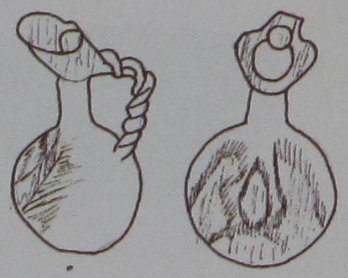

Örnek 32. Sürahi (Zavrak): Boyutları, 35 cm. yükseklikte ve 33.5 cm. derinliktedir. Dar kaide üzerinde geniş gövdeli, ince boyunlu, burmalı saplı ve oval ağızlı formda yapılmış toprak bir sürahidir. Boyalı, ön yüzünde yazı bezeme ve yazının etrafı çiçek motifleriyle süslenmiş ve sırla kaplanmıştır.

Örnek 33. Sürahi (Davgana): Yüksekliği 19 cm., ağız yarıçapı 4.5 cm. ve derinliği 18 cm. boyutlarındadır. Düz kaide üzerinde hafif daralarak yükselen, küçük emzikli ve ince saplı olarak tasarlanmış toprak bir sürahidir. Çeşitli renklerle karışık bir şekilde boyanmış ve sırlanmıştır.

KONYA'DA ÇETNEVİR

Nimet BARI*

ÖZET

Çok zengin bir kültür hazinesini bünyesinde bulunduran Konya'da "Çetnevir" geleneği de uzun yıllardır yapılmaktadır. Çetnevir genel olarak misafirlere sunulan kuruyemiş anlamını taşır.

Özel günlerin bir çoğunda çetnevir hazırlanır, sunulur ve çetnevir adıyla bütünleşir. Nişan çetneviri, gerdek çetneviri, yorgan kaplama çetneviri, kurban çetneviri gibi... Hatta bu olaylarda ortada kuru yemiş olmadığı halde törenin adını alır. Çetnevir sadece bir çerezin ikram edilmesi anlamına gelmez, aynı zamanda özel günlerdeki paylaşma, dayanışma, dostluk, arkadaşlık ve misafirperverliğin ortaya konulmasıdır.

Düğünün başlangıcından, sonuna kadar birkaç kez hazırlanan çetnevir, aynı zamanda uzun kış gecelerinde misafirlere, asker uğurlamadan ve başka sebeplerle de ikram edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Nişan, Düğün, Gerdek, Kuru Yemiş, Çetnevir.

ABSTRACT

Konya, culturally very rich, has got a traditional activity called " Çetnevir" usually, "Çetnevir" means "offering nuts to guests" and it has been on practice for years.

"Çetnevir" is prepared and served on the occasions like; engagement, the first night of the marriage, the ceremony of covering matress and the sacrife ceremony even if there are no nuts offered on some of the occasions above, the event is called "Çetnevir".

"Çetnevir" doesn't only mean "offering nuts" but also carries the meaning of friendship, solidarity, sharing and hospitality.

* *S.Ü. Mesleki Eğitim Fakültesi Öğretim Görevlisi.*

From the very start of the wedding till the end of the ceremony, "Çetnevir" is prepared a few times. Besides, in the long winter nights and saying farewells to the young men who are joining the army and, in some other special occasions "Çetnevir" may be prepared and offered to guests or friends.

Key Words: Engagement, Marriage, The first night of the marriage, Offering nuts, Çetnevir.

GİRİŞ

Konya'da halk arasında hâlâ sürdürülen adetlerden biri de çetnevirdir. Bu kelimeyi pek çok sosyal olayın içerisinde bulmak mümkündür. Hatta öyle ki düğün geleneklerinden bazıları kuruyemiş anlamı dışında sadece "çetnevir" diye anılır.

Halk arasında "çetnevir"; her türlü kuru yemişin belirli bir düzen içerisinde (olayın türüne göre) sunulması şeklinde kullanılmaktadır. Sunuluşu nasıl olursa olsun çetnevir denildiğinde her türlü kuruyemiş akla gelir. Bu kuruyemişler mevsime göre bir uyum içerisinde bir siniye[1] yerleştirilir.

Bir çetnevir sinisinde; Kuru üzüm, fındık, fıstık, ceviz, termiye, iğde, kuru kayısı, pişirilmiş bulgur, mevsim meyveleri, patlamış mısır, kavurga, pestil, dut kurusu, incir, lokum, beyaz kıtır helva, saman arasında saklanmış kavun, hevenk üzümü (yazdan kilere asılarak saklanmış yaş üzüm), yunus eriği, elma kakı (elma kurusu), armut, kestane, leblebi gibi yiyecekler bulunur. Mevsime ve ikram eden kişinin ekonomik durumuna göre, bu yiyeceklerin miktar ve çeşidi değişebilir.

Konya'da birçok sosyal olayın adı da "çetnevir" kelimesi eklenerek zenginleştirilir. Örnek: Nişan çetneviri, gerdek çetneviri, yorgan kaplama çetneviri, kurban çetneviri gibi... Aşağıda bu olaylardan bahsedilirken de görüleceği üzere, çetnevir; bir paylaşma, bir dayanışma ürünü olup Türk'ün asil adetlerinden olan misafirperverliğin ve dostluğun bir tezahürüdür.

Çetnevir adetini, bir düğünün başlangıcından bitişine kadar yapılan merasimlerden görebileceğimiz gibi, Konyalının günlük ahbap ve dost meclislerinde aile toplantılarında da ağırlıklı olarak görmek mümkündür.

I. MİSAFİR SOFRALARINDA ÇETNEVİR

Elbette ki bu kadar önem kazanmış olan çetnevir, uzun kış gecelerinin de vazgeçilmez sofralarındandır.

Uzun kış gecelerinde hazırlanan misafir sofralarında; çetnevir ile birlikte bazen arabaşı, pişmaniye ve kenevir helvası ikram edilirdi.

Akşam misafirine çay ve kahve ikramlarının sonunda bu yiyecekler sunulduğu için epey geç saatlere kadar oturulur, sohbetler edilirdi. Sohbet biraz olgunlaşıp artık gitme vakti yaklaştığında misafirler ve ev sahibi tarafından çeşitli espriler yapılırdı.

Kış oturmalarında vaktin bir hayli ilerlediğini hatırlatmak ve ev sahibinden izin almak için misafirlerin yaşça en büyük olanları tarafından aşağıdakine benzer tekerlemeler söylenerek sohbet tatlıya bağlanırdı:

"Saat geldi dörde / Gözlere çekildi perde / Benim asayla fener nerde?"

Eğer misafirlerin kalkmaya niyeti yoksa ev sahibi tarafından taşlamalar yapılır ve şöyle söylenirdi:

"Eridi köz / Tükendi söz / Kalkın gedin siz / Yatacağız biz."

Böylece sözün sohbetin tadına varılmış, eğlenilmiş, yenilip içilmiş, birçok acı ve tatlı olay paylaşılmış olarak, herkes evine dağılırdı.

II. DÜĞÜN TÖRENLERİNDE ÇETNEVİR

Yukarıda da bahsedildiği gibi Konya düğünlerinin başlangıcından sonucuna kadar yapılan törenlerde önemli geleneklerden birisi de "çetnevir"dir. Bu törenler şunlardır:

A-Şerbet Dürüsü veya Nişan Çetneviri: Kız görme ve isteme gbi olaylar tamamlanıp, gençler arasında söz kesildikten sonra; kız tarafından oğlan tarafına Şerbet Dürüsü götürülür. Bu dürüde; damada, kayınvalideye, kayınpedere ve damadın kardeşlerine hediyeler konur. Kayın validenin "Kıllı Kurt" tabir edilen oyalı yazması da bu hediyelerle gider.

Hediyeler içerisinde en önemlisi "Çetnevir" sinisidir. Günümüzde Konya'da sipariş verildiği zaman bazı şekerciler bir siniyi süsleyerek hazırlarlar. Sininin ortasına "zavrak" içine şerbet doldurularak konulur[2]. Aslında kız tarafından gönderilen bu çetnevir sembolik bir miktardadır. Oğlan evinde, giden çetnevirin miktarı artırılır. Çetnevir miktarı artırılırken kız evinden gelen süslenmiş tepsi bozulmaz. Büyük bir sininin ortasına oturtulur, kenarlarına oğlan evi tarafından alınan kuru yemişler bol miktarda konularak ikram edilir.

Ayrıca bulgur kaynatılır. Bulgurun üzerine kavrulup, dövülmüş haşhaş konularak, ikram edilir. Bulgurun içerisine damadın yüzüğü saklanır. Bulgur yenirken oğlanın arkadaşlarından hangisi yüzüğü bulursa o oğlana takar ve sağdıç olur. Böylece yüzük takma, yani nişan merasimi yapılmış olur. Bu olayın akışı içerisinde genç damat adayının arkadaşlarıyla eğlenmesi ve sevincini paylaşması kendiliğinden gerçekleşir.

B- Yorgan Kaplama Çetneviri: Nişan törenleri tamamlanıp, düğün tarihi tespit edildikten sonra, artık sıra çeyizlerin hazırlanmasına gelmiştir. Bu işler zaman alıcı ve biraz da telâşlı işler olduğu için belirli bir yardımlaşma ve dayanışma içerisinde coşkuyla yapılır. Yorgan kaplama çetneviri de bu dayanışmaya çok iyi bir örnektir.

Düğünden bir hafta önceki pazar günü oğlan evinden kız evine, içinde hediyelerin ve çetnevirin bulunduğu bir sandık ve yorganlar götürülür. Bu sandıkta; gelinlik, gelin adayı için alınmış giysiler, takılar, kızın anne, baba ve kardeşlerine ağırlık (elbiselik), kına, sabun, yüzükler (Kızın arkadaşlarına da takılmak üzere), sakız gibi hediyeler bulunur.

Çarşamba günü gelin adayı arkadaşlarıyla yorganları kaplar. Bu arada bildikleri oyunları oynayıp eğlenirler ve çetnevir yerken son hazırlıklarını da tamamlarlar.

Yorgan kaplama çetneviri yapıldıktan birkaç gün sonra, yani düğünden önceki perşembe günü kızın akrabaları ve yakınları ile birlikte çeyizler ve dürü oğlan evine götürülür. Artık hazır olan çeyizler genç evlilerin oturacakları eve döşenecektir. Çeyizler serilir, ev süslenirken bu arada oğlan tarafı, kız tarafını çok büyük bir titizlikle ağırlar. Bu işler yapılırken öğle yemeğinde oğlan tarafı "Kara takım" tabir edilen yemekleri hazırlar ve kız tarafına ikram eder. Bu yemekler geleneksel olarak genellikle şunlardır: Yoğurt çorbası, su böreği, sarma, dolma, patlıcan oturtma, mevsime göre fasulye, baklava.

Böylece ikramlar yapılıp, birlik ve beraberlik içinde ev döşendikten sonra akşam üzeri kız evi uğurlanır.

Cuma günü ise genellikle resmi nikâh günüdür. Cumartesi gecesi ise oğlan evinde "Zamah", kız evinde kına gecesi yapılır.

Zamah: Pilâv gününden bir gün önce Konya'nın dillere destan, içkili, çalgılı düğün eğlenceleridir. Çetnevir türlerinden bazıları içkinin yanında meze olarak sunulur. Düğünün zenginliği zamahta yapılan masrafla ölçülür.

Oğlan evinde "zamah" yapılırken, kız evinde de kadınlar tarafından kına gecesi yapılır. Geleneksel olarak kınada şerbet ikram edilir. Bu olay kızın arkadaşlarıyla ve ailesiyle bir veda günü niteliği taşıdığından hem sevinçli, hem de biraz ağıt günüdür. Bu nedenle fazla ikrama yer verilmez. Ancak günümüzde bazı kına gecelerinde çetnevir ikram edildiği görülmektedir.

Kına gecesine kız tarafından akraba ve komşularla, oğlan tarafının bazı yakınları katılır. Kadınlar tarafından def çalınıp oynanır, eğlenilir ve türküler söylenerek kızın kınası yakılır. Bu türkülerden birisi de şöyledir;

"Altın tas içinde kınan ezilsin,
Sabah olsun güzel yüzün yazılsın,
Görümceler etrafına dizilsin;
Gelinim kınan kutlu olsun,
Burada dirliğin tatlı olsun.

Esvap yıkadığın ak taşlar,
O gölgelendiğin ağaçlar,
Tuz ekmek yediğim gardaşlar;
Gelinim kınan kutlu olsun,
Orada dirliğin tatlı olsun.

Hani bu kızın anası,
Önünde mumlar yanası,
Gel gelinin kaynanası;
Gelinim kınan kutlu olsun,
Orada dirliğin tatlı olsun."

C- Gerdek Çetneviri: Damat adayına sağdıç olan kişi, düğün gecesi bir çetnevir sinisi hazırlatır. Bu çetnevir sinisi özel olarak süslenir ve gelinle damadın odasına konulur. Bu sağdıç olan kişi tarafından mutlaka yapılması gereken özel bir hediyedir. Düğünden sonra gelin hanım bu hediyenin karşılığında sağdıca dürü hazırlar.

D- Kurban Çetneviri: Eğer nişanlılık dönemi Kurban Bayramına rastlamışsa gelin kıza, oğlan tarafından koç hediye edilir. Bu koç kurdelelerle süslenir. Boynuzlarına bilezik, elbiselik, takılar takılır. Beraberinde bir de çetnevir sinisi gider. Bu bir bayram hediyesidir.

E- Asker Çetneviri: Askere gidecek olan gencin evinde yapılır. Askere gitmeden bir hafta önce gencin arkadaşları asker evinde toplanırlar.

Asker evinde geniş bir sofra hazırlanır. Çerezler dizilir. Bir taraftan çerezler yenirken, diğer taraftan da oyun havaları çalınır, asker ve arkadaşları oyun oynarlar. Ayrıca çetnevir oyunları olarak bilinen oyunlar oynanır. Daha sonra asker, arkadaşlarından helâllik alır ve vakit gelince herkes dağılır.

Çetnevir Oyunları, genellikle erkekler arasında oynanan biraz sert, acı veren oyunlardır. Bunlara bir örnek verecek olursak.

Herkes kendine bir eş seçer ve oyuna katılanlar arasından da bir ebe seçilir. Ebenin dışındaki oyuncular ellerini boyunlarının arkasına bağlarlar. Ebe olan kişiye kimin vurduğunu belli etmeden vururlar ve ellerini çekerler. Ebe kimin vurduğunu bulabilirse bulduğu kişi ebe olur, bulamazsa dayak yemeye devam eder. Oyunda aldatıcı olması için ebenin eşi olan kişi de vurur ama usta bir şekilde ebeyi destekliyormuş gibi yapar. Böylece oyun devam eder, ya da başka oyunlara geçilir.

Düğünde oynanan oyunlarda ise genellikle şiddet, damat olan gence uygulanır.

SONUÇ

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, gerek misafir kabullerinde, gerek düğünlerin akışı içinde "çetnevir" esprisi ile bir hediyeleşme, yardımlaşma ve dayanışma görüyoruz. Kısaca çetnevir kelimesinin ardında bir kültür birikiminin saklı olduğunu görmekteyiz.

Bu gelenekler, gençlerimiz tarafından unutulmamalıdır. Zira nişan, düğün; hep toplumla olacak, yakın, eş-dost dayanışması ile gerçekleştirilecek sosyal olaylardır. Bu dayanışmaya, birkaç Konya halk deyimi de dikkat çekmektedir: "Öksüz evlenmek isterse herkes anası, babası olur.", "Düğün el ile, harman yel ile..."

Sevinçli birlikteliklerin çok hoş ortamlarda, ağız tadı ile gerçekleşmesi için asırların tecrübesi sonucu çetnevir ikram ve eğlenceleri geliştirilip günümüze kadar getirilmiştir. Toplumsal kaynaşmayı hızlandıran bu geleneğin yaşatılması, şüphesiz gelecek için yararlı olacaktır.

NOTLAR

[1] **Sini:** Tepsinden daha büyükçe, kenarsız, yuvarlak, yer sofrası düzeninde üzerinde yemek de yenilen bir kaptır.
[2] **Zavrak:** Sürahi biçiminde süslü şerbet kabı.

KAYNAK KİŞİLER

Adı Soyadı	Doğum Tarihi	Doğum Yeri	Mesleği
ARAS Ayşen	1957	Konya	Öğretmen
ÇAĞDAŞ Arzu	1934	Konya	Ev hanımı
DERELİ Musa	1982	Konya	Öğrenci
GÖNÜLLÜ OĞLU Mehmet	1952	Konya	Öğretmen
KAYHAN Hasibe	1953	Konya	Öğretmen
KAYHAN Mehmet	1948	Konya	Mühendis
ŞEREN Elmas	1930	Seydişehir	Ev Hanımı

Fotoğraf 1: Konya'da uzun süredir esnaflık yapan bir şekercide hazırlanan çetnevir paketi.

BÖLÜM 4

AR-GE / EKONOMİ

1 Geleneksel Konya Step Koyunculuğu "Ova Köyleri Koyunculuğu" (s. 459-486).

2 Konya – Sille Yöresi Geleneksel Kadın Giyimlerinden Örnekler (s. 487-496).

3 Konya – Çumra Yöresi Üçhüyük ve Karahüyük Köyleri Geleneksel Kadın Kıyafetleri (s. 497-507).

4 Konya'da Bulunan Kuş Figürlü Kanaviçe Örnekleri (s. 509-522).

5 Konya İli Antikacılarında Bulunan Hesap İğne Tekniği Uygulanmış Peşkirler (s. 523-540).

6 Sanayi Yapılarında Prefabrike Betonarme Tercihi ve Üretici Sorunları "Konya 1. Organize Sanayi Bölgesi Örneği" (s. 541-549).

7 Konya'daki Orta Ölçekli Hazır Giyim İşletmelerinde İş Gören Verimliliğini Etkileyen Faktörler (s. 551-556).

GELENEKSEL KONYA STEP KOYUNCULUĞU
"OVA KÖYLERİ KOYUNCULUĞU"

Seyit KÜÇÜKBEZİRCİ*

ÖZET

Step koyunculuğu, sadece bir ekonomik olgu değildir. Toplumsal dayanışma örneklerinin, insan ilişkilerinin, hayvan yetiştirme, mekân kurma, gıda elde etme ve saklama birikiminin ilgi çekici örneklerini de kapsayan bir hayat tarzıdır. Kullanılan kavramlar, adlandırmalar hayat felsefesini ele veren ipuçlarını taşımaktadır. Çobandan başlayarak, koyun yetiştiriciliğinin toplum hayatı ile iç içe safhaları verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çoban, ağıl, tuluk peyniri, imece, katık, basdırık.

ABSTRACT

TRADITIONAL STEPPE SHEEP – BREEDING IN KONYA

"THE SHEEP-BREEDING OF THE PLAIN VILLAGES"

Steppe sheep-breeding is not only an economical event but also it is a life style, which involves some samples of collection of social solidarity, human relations, livestocking, founding a residence, obtainment and preserving of food. The concepts used and naming have been carrying the clues giving information of life philosophy. The phases of sheep-breeding within social life have been given by beginning from shepherd.

Key Words: Shepherd, sheepfold, cheese in sheep leather, collective work, something eaten with on, a pile of dry sticks and twigs.

GİRİŞ

Bu çalışma, step/bozkır ekonomisinin önemli bir unsuru olan küçükbaş hayvancılığı üstüne, Türk

* *Gazeteci-Yazar.*

folklor araştırmaları tarihi sürecinde yapılan ilk kapsamlı halk bilim araştırması durumundadır.

Ele aldığı konular itibariyle de ayrı bir öneme sahiptir. Binlerce yıllık bir geleneğin ürünü olduğu halde günümüzde geleneksel koyunculuk, bir tükeniş sürecine girmiştir. Onun için incelenen konuların değeri artmaktadır. Bunlar içinde çobanların çeşitleri, çoban duruş devreleri, giyinişleri, eşyaları, yaşayış tarzları, azıkları, eşekleri, köpekleri, çeltek-çona-yanaşık, kürk-Çerkez Başlığı-yamçı, köpek dağlamak dahil bir çok ilgi çekici konu yer almaktadır[1].

Konuyu Tanıtırken

Türkiye bir tarım ülkesi özelliklerini tam anlamı ile taşıdığı halde; tarım ülkesi olmanın istediği gerekli tarımsal bünye araştırmaları yapılmamıştır. Oysa konuyu genişlemesine kavrayan, derinlemesine işleyen araştırmaların ivedilikle, öncelik verilerek yapılması gerekirdi.

Bu araştırmada, tarım konusunun bütünlüğü içinde önemli bir kesimi kapsayan koyunculuk, halk kültürü (folklor) açısından ele alınmakta; araştırılmaktadır.

Bütün bölgelerinde hayvancılık yapılan yurdumuz, dev bir hayvancılık potansiyeline sahiptir. Bu dev potansiyelin; nasıl korunduğu, çok uzun bir süreç içerisinde nasıl geliştirildiği, halk kültürü açısından araştırılmaya değer bulunmuştur. Çünkü, girişilecek yeni potansiyel geliştirme çabalarına ışık tutacak araştırmalar elde olmadan, girişimler ne kadar çaplı tutulursa tutulsun başarılı olunacağı kuşkuludur.

Büyük halk yığınlarının, binlerce yıldır hayvancılık konusundaki deneyimleri, deneyimlerine dayanan uygulamaları, binlerce yıllık gözlemleri, üretimi aksatmadan sürdürülen metotları, gelenekleri, inanışları bilinmeden aktarılacak yabancı teknikler, ne derece modern olursa olsun başarılı olamamaktadır. Olamaz da.. İklimin, toprağın, suyun, barınakların, beslenme maddelerinin özellikleri; modern bilgiyi önemsizleştirmektedir.

Binlerce yılın çoğalttığı, sapmasız duruma getirdiği ilgilerden habersizlik; yöresel varlıklara, uygulamalara yabancılık, başarısızlığı ve önemsizleştirmeyi doğrulatabilmektedir. Oysa binlerce yıllık sağlam temeller üzerinde oturan modern teknikler, yani bilgiler bir değer taşımaktadır. Bunun ışığında şu gerçek unutulmamalıdır: elde var olanı bilmek; hem izlenecek yolu, hem alınıp uygulanacak yeni teknikleri gösterir. Bünyeyi, öz varlığı bilmemenin sonucu girişilen çabalar, bir şeyler kazandırmadığı gibi, belki eldekini de götürebilir, önemli zararlar açabilir. Biz bunun acısını son iki yüzyıl içinde çekmiş bir ulusuz.

Bu araştırmada verilenler; gözleme, deneye gerçeğe dayanmaktadır. Gerçek olaylar, girişimler tespit edilmiş; hiçbir kişisel düşünce eklenmemiştir. Araştırmada. Konya'da geleneksel "koyunculuk" tümüyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yüzlerce yıldır, atadan ataya, atadan babaya hayvan üreticiliği yapan bir aileden olmam, yaşamımın yirmi yılını, büyük sayılarda sürü üretimi yapan bir köyde geçirmem, bana bu konunun araştırılması için gerekli olanakları verdi. Her yazdığımı belki yüzlerce yaşadım, uygulayıcılarının yanında bulunup gözledim, dinledim, yerinde tespit ettim.

Araştırmada; küçükbaş hayvancılık ürünlerinin değerlendirilmesi, bakımı konuları, bütün yönleriyle işlenmiştir. Ayrıca, küçükbaş hayvancılığı ile ilgili inanışlar, gelenekler, görenekler, bölgesel ve yöresel hayvancılık terimleri özellikle belirtilmiştir. Özel yöresel terimler (" ") içine alınmış, tanımlamaları yapılmıştır.

Araştırmanın bünyesinde tanıtılan halk bilgilerinin, bölgesel bir niteliği olacağına inanıyorum.

Konya bölgesinin; Konya'nın geleneksel hayvancılık kültürünün ortaya konulduğu bu araştırma gibi araştırmaların, diğer illerde de yapılmasını dilerim.

Sunulan araştırmayla ilgilenildiğini görmek, benim en büyük sevincim olacaktır.

KOYUNCULUKTA ÇOBANLAR

Çobanların Çeşitleri

Çobanlar, güttükleri sürüdeki koyun cinslerine göre dörde ayrılırlar. Yaydıkları sürünün cinsine göre adlandırılırlar. Bu ayırım şu şekildedir:

1- Kuzu Çobanı

2- Sağmal Çobanı

3- Yoz Çobanı

4- Artık Çobanı

Ayrıca bir de "Koyun Çobanı" diye adlandırılan çobanlar vardır. Eğer yoz koyun ile sağmal koyun bir sürü halinde karışık yayılıyorsa, bu sürüyü yayan çobana, "koyun çobanı" denir.

Çoban Duruş Devreleri

Koyunculukta çoban duruş, iki devreye ayrılır. Birinci devre, her yılın 1 Martından, 29 Ekimine kadardır. Bu yaz devresidir. Birinci devre içerisinde çobanlık yapanlara, "yaz çobanı" denir.

Geldikleri Yere Göre Çobanların Ayrılışı

Konya'da çobanlar, geldikleri yerlere, devamlı yaşadıkları yörelerine göre ikiye ayrılırlar. Ayrıca, çobanların geldikleri coğrafya özellikleri de adlandırılmalarına etki yapmıştır.

1- Dağlık bölgelerdeki köylerden gelip çobanlık yapanlara, "dağlı çobanlar" denir.

2- Orta Anadolu'nun çeşitli bölümlerine yerleşmiş aşiretlerden olana, Orta Anadolu'nun yerli halkı tarafından, "Kürt" diye adlandırılan aşiret çobanları.

İki çoban tipinin, birbirine tam uymayan yönleri vardır. Uymayan yönler giyimlerinde, dillerinde, yaşamlarında açık bir şekilde dikkati çeker. Yalnız çobancılık bilgisi, koyunculuk tekniği yönünden ortak bilgiye sahiptirler.

Dağ köylerinden olan çobanlara, aşiretlerden gelme çobanlar çok kere, çoban duracakları köylerde bir topluluk kuramazlarsa, hemşehrilik kayırıcılığını ortadan kaldıramazlarsa aralarında uyuşmazlıklar varsa, köylerindeki bütün çobanların ayrı yörelerden gelme olmalarına dikkat ederler. Çobanlar arasında; kavgaları, kinleşmeleri, geçimsizlikleri önlemek amacını taşıyan bu tutum, uzun zamanlardan beri süre gelen bir tavır olarak devam etmektedir.

İkinci deve, 29 Ekimden, 1 Marta kadar olan zamandır. Kış devresidir. Kış devresinde duran çobanlara, "kış çobanı" adı verilir.

Çobanların Bulunuşu

Çoban duruş devrelerine yakın sıralar her köye, kümeler halinde, çoban durmak isteyen kişiler gelirler. Bunlar, geldikleri köyün sürü sahiplerini arayıp bulurlar.

Çeltek-Çona

Koyunculuğun en zor zamanları, kış mevsimindedir. Karla kaplı topraklarda, yiyecek bulamayan hayvanların yaşayabilmesi için yem, saman verilir. Ağıllarda verilen yemin, samanın taşınması, koyunların önlerindeki oluklara dağıtılması, koyunların içeceği suyun derin kuyulardan kova ile çekilmesi zor iştir. Yalnız başına çobanın yapacağı iş değildir. Çobana yardımcılar lâzımdır.

Kışın, çobana yardımcı olması için 15-16 yaşlarında çocuklar bulunur. Sürünün kalabalıklığına göre sayıları bir veya iki olur. Çobanlığa yeni başlayan, görevi çobana yardım etmek olan delikanlılara; "çeltek" veya "çona" adı verilir.

Yanaşık

Aynı kişiye ait sürüleri yayan, veya bir araya gelerek bir sürü meydana getirenlerin sürülerini yayan, iş verenleri aynı olan çobanlar, birbirinin "yanaşığı" olur. Aralarında konuşurken birbirine "yanaşık" diye hitap ederler. Çobanlar, aralarında bir başka çobanın sözü geçtiği zaman; "onunla hiç yanaşık olmadık" ya da "onunla ... köyünde yanaşıktık" diye çok sık olarak "yanaşık" kelimesini kullanırlar.

Yanaşık kelimesi, "beraber ekmek yediğimiz su içtiğimiz, çobanlık arkadaşım, çalıştığım yerde beraber olduğum" anlamına gelir. Yanaşıklığa, yanaşık olmaya, olağanüstü bir önem verilir. Yanaşık olanlar, aralarında yardımlaşırlar, çeşitli zorluklara karşı birlikte hareket ederler.

Çobanların Giyinişi

Geldikleri yere, asıl yaşadıkları yörelere göre ikiye ayrılan ve ayrı ayrı adlandırılan çobanlar, giyiniş yönünden değişiklik gösterirler. Çoban giyinişlerini, iki ana kümede inceleyebiliriz.

Dağlı çobanların giyinişi: Dağlı çobanın ayaklarında, gön yemeni veya lâstik yemeni vardır. Gön yemeninin altı, kirtisli lâstik, üstü manda derisindendir.

Çoraplar, "erpeden"den, kalın "tek mil örgülü" beyaz çoraplardır.

Şalvar; siyah yünden ev dokuması veya "depme"dendir. Ağı, boldur. Belde, kayış ve palaska vardır.

İşlik "bitişigara" dokumadan, yakasızdır. Bazı çobanlar siyah "dimi"den kapaklı, önünde düğme yerine bağları olan "sıkma" giyerler.

Başlarında, bir kısmı sıvalı yünden eğrilerek örülmüş takke, bir kısmı da siyah ipten örülmüş kalpağa benzeyen bir başlık giyerler.

Bellerinde, şalvara bağlı, elde örme bir ipin ucunda bağlı, kocaman çoban bıçağı taşırlar. Ayrıca, demirciler tarafından döverek yapılmış, kemik saplı, Kafkas kamalarına benzeyen, yüzleri oluklu, uzun bir kama taşırlar. Kamalarıyla övünür, günde defalarca bellerinden çıkartıp bakarlar. Taşıdıkları kamalar, dedelerinden, babalarından kalma yüzyıllık kamalardır.

Dağlı çobanların kıyafetlerini, beyaz yünden yapılan iplerle, evlerinde dokunmuş, altı yedi metre uzunluğunda enli kuşaklar tamamlar. Kuşakları, kat kat göbek hizasından göğüslerine kadar sıkıca bulundukları yerde döne döne sararlar. Vücudun büyük bir kısmını sıkıca saran kuşağın pek çok hastalıklara engel olduğunu, kırlarda, dağlarda dolaşırken yorgunluğu önlediğini söylerler.

Aşiret çobanlarının giyimi: Aşiretlerden gelme çobanlar; ayaklarına, yüzü manda derisinden altları kalın lâstik yemeniler; kalın manda derisinden postallar giyerler. Giydikleri çoraplar, "erpeden" denilen kalın ipten, tek mille örülmüş çoraplardır.

Şalvarları; kara yünden, ev dokuması, "depme" denilen uzun tüylü çok kalın siyah, kıl kumaştandır. Şalvarların "ağları" çok geniştir. Kemer takılan, pamuk ipliklerinden ev dokuması "don"lar da giyerler.

Belde çok kalın, çok enli bir palaskaya bağlı bir çoban bıçağı vardır.

"İşlik" denilen gömlek, yakasızdır, alacadan veya kara "dimi"dendir. İşliğin üzerine, çadır bezinden önü açık bir ceket giyilir.

Başta çok renkli, güllü bezlerden dikilmiş takke vardır. Takkenin üzerine, çobanın yalnız yüzünün çok az bir kısmını açıkta bırakan, kırmızı veya kahverengi büyük bir "poşu" sarılıdır. Poşu yaz, kış başta sarılı olarak durur. Yalnız aşiretten gelme çobanların çok az bir kısmı, başlarına poşu sarmaz, Bunun yerine, büyük bir mendili, takkesinin arkasından omuzlarına, boynunu kapatacak şekilde salıverir. Mendile, "çevre" derler.

Çobanın Eşyaları

Aynı ve ayrı yönlerini ortaya koyduğumuz çobanların eşyaları, birbirlerine göre ayrılık göstermez.

Her çobanın bir eşeği vardır. Çoban eşeğinin sırtında, binmek, yük yüklemek için "palan" denilen, bir çeşit üzengisiz eğer vardır. Palanı, eşeğin sırtında, "kolan" ve "kustun" tutar. Ayrıca bir de değnek bulunur.

Her çobanın bir heybesi vardır. Bu heybeye çoban, "azığını", köpeklerin arpa ununda "top"larını, su fıçısını koyar.

Üzeri delikli, bir metre uzunluğunda bir kaval; elinden hiç bırakmadığı "çomak" adı verilen uzun ve kalın bir sopa; bastona benzeyen, çobanlar tarafından yaş, kalın söğüt dalları ateşte kızdırılarak yapılmış bir "çövte", kolunda devamlı sarılı bulunan bir ucu ilmekli, kıl ipten dokunmuş, 4-5 metre uzunluğunda "bağırcık" adı verilen bir ip, çobanların önemli eşyalarındandır. Bilhassa bağırcık, çok önem taşır. Çoban gece çok kısa bir zaman uyuyacağı zaman, sürüde ön çeken koyunlardan birisini, ayağından bağırcıkla bileğine bağlar. Uyku iyice bastırır, dalıverirse; sürünün başını alıp gideceğinden çekinen çoban, devamlı olarak bağırcık kullanır. Sürü, tok olarak yatırıldığı yerden, çoban uyurken kalkıp gidecek olursa, çobanın bileğine bağlı koyun da gitmeye kalkışır. Bağlı olduğu için çobanın bileğini asılır. Bu sırada çoban uyanır, sürüsünü kaçırıp-kaybetmekten kurtulur.

Ayrıca, her çobanın; soğuk zamanlarda, geceleri giymesi için ya keçeden kolsuz, önü açık, düğmesiz bir kepeneği, ya da koyun derilerinden dikilmiş, etekleri uzun, önü düğmesiz. Kaldırdığı zaman çobanın kafası örtecek şekilde geniş yakalı bir kürkü vardır.

Çobanların Yaşayışı, Günlük Hayatı

Önce kuzu çobanları, "kuşluk vakti", kuzu sürüsünü suya getirirler (Kuşluk vakti, saat olarak, sabah 9 sularına verilen addır). Sürülerini sulayarak yatağına yatırırlar. Kuzuları sularken, soğuk

su; uzun süre kırlarda susuz olarak dolaşmış kuzulara dokunmasın diye kana kana içirilmez. Bir süre suyunu alan kuzular, yatağa doğru sürülür. Suya yanaşmayan diğer kuzuların su içmesi sağlanır. İlk su verildikten sonra kuzular, yatakları ile su olukları arasında zaman aralıkları ile susuzluklarını giderirler.

Kuzularına suyunu aldıran, yatağına yatıran çobanlar da, hemen kuzuların yakınına, kepeneklerine bürünerek yatarlar. Öğleye kadar sürer uyumaları.

Koyun çobanları, güttükleri sürüyü, kuzu sürülerinden sonra çoğunlukla saat on sıralarında suya getirirler. Sürü suyunu alınca, çoban da sürü de dinlenmeye ve uykuya çekilir.

Öğleyin yemeklerini yiyen çobanlar, sürülerini "sakin"e kaldırırlar. Sakine kaldırılan sağmal koyun sürüsüyse, köyün yakınlarında iki saatlik bir otlamadan sonra sağım için geri getirilir. Sağmal, yoz koyunların karışık yayıldığı bir sürüyse, koyun sahiplerinin çocuklarının yardımı ile "sağmal" koyunlar, "yoz" koyunlardan seçilir. Yoz koyunlar, yatakta bırakılır. Sağmallar, sağım için "koşanlık"a getirilir.

Koyunları, sağım için koşan çoban, sağım işi bitince sağmal koyunlarla kuzuları "emiştirir". Emişin sonucu tekrar, anne koyunlarla kuzular birbirlerinden ayrılır. Çobanlar, akşama üç saat kala, gece kıra çıkmak için hazırlıklarını yapmaya girişirler. Köpeklerin arpa ununda "top"larını hazırlarlar, hasta koyunları ayırarak evde bırakırlar. Sürü sahibinin evinden azıklarını alırlar. Akşama bir saat kala sürülerini önlerine katıp, köpeklerini toplayıp köyden çıkarırlar. Koyun yayımı, sabaha kadar sürer. Koyunlar gece iyice doyarlarsa, dolaşma istekleri azalır. Çoban, tok sürüsünü toplar yatırır. Kendisi yarı uyur, yarı uyanık birkaç saat geçirir. Sürü yeniden otlamak için kalkınca, çoban da kalkar. Sürünün doyurulması için dolaşma, "kuşluk" vaktinden sonra köye dönüşe kadar sürer. Çobanın yaşaması bu şekilde, günler, aylar boyu uzar gider. Çoban durma devresinin bitimine kadar çoban hayatı, ilk ve sonbaharlarda, yaz aylarında böyledir.

Kışın soğuk günlerinde koyun sürüleri, geceleri ağıllarında geçirir. Ağılların avlularında, avlu kapısının ağzında çobanlar için "çobanlık"lar vardır. Çobanlık, çobanın ağıldaki odasıdır. Burada yatıp kalkarlar.

Sürünün dışarıya çıkabileceği bir hava olursa, sürü yaylıma çıkar. Kısa bir süre gezindikten sonra döndürülür. Sulanması, ağılın dışındaki kuyulardan çekilen sularla yapılır.

Çobanlıklarda, duvarda gömülü büyük bir "koraş ocağı" vardır. Şöminenin ilkeli olan bu ocakta çobanlar, iyice üşüdükleri zaman "kemre", "yavşan" yakarlar.

Çobanların uykusu çok hafiftir. Ağır uykulu çoban, devamlı sürüsünü kaçırmak tehlikesi ile karşı karşıyadır. Kaçan sürüleri, ya kurtlar parçalar, ya koyun hırsızları çalar. Gerek gündüzleri, gerek geceleri çoban uykuları, uyumakla uyumamak arasında bir uykudur.

Çobanların Bakımı

Çobanların bakımı konusunda, iki yol takip edilir. Buna, âdet de diyebiliriz;

1- Çobanın yiyeceğinin, sürü sahibinin üzerine olması, sürü sahibi tarafından kabul edilmesi.

2- Çobanın yiyeceğinin, çobanın üstüne olması.

Çobanın yiyeceğini vermeyi, sürü sahibi kabul ettiği takdirde, çobanla sürü sahibi; pazarlık ederlerken yiyeceğin, sürü sahibi tarafından verilmesi kararlaştırılmışsa, çoban duruş devresinin sonuna kadar, çobanın yiyeceğini sürü sahibi verir. Bunun tersi; yiyecek çobanın ücretleri olursa, çoban yiyeceğini kendi evinden alır. Yiyeceği kendi üzerine olan çobanların ücretleri, yiyeceği sürü sahibinin üzerine olan çobanlardan yüksek olur.

Sürü sahiplerinin çobanları, kırdan gelince sürülerini sulayıp yatırdıktan sonra öğle yemeklerini, sürü sahibinin evinden alırlar. Evde hangi yemek pişirilmişse çobanlara da, o yemeklerden verilir.

İkindiden sonra, akşama yakın çobanlar, sürülerini alıp kıra gidecekleri zaman, kırda yiyecekleri akşam ve sabah yemekleri, "çıkınlanarak" kendilerine verilir. Çobanın kıra götürdüğü yiyeceğe, "azık" denir.

Kışı köyde geçirmeyip şehirlere inen sürü sahipleri, çobanlarının yiyeceği yağı, bulguru, pekmezi aydan aya on beş günden on beş güne, çobanlara gönderirler. Çobanlar, kendi yiyeceklerini böyle durumlarda kendileri pişirip hazırlarlar.

Köyden uzaklarda bulunan ağıllara giden, orada kalan daha çok yoz çobanı çobanlar için, "pilâv kayıtı" hazırlanır. "Pilâv kayıtı" terimi, pilâv pişirecek malzeme anlamına gelir.

"Yatıya" giden çobanlar için de pilâv kayıtı hazırlanır. Çobanlar, sürüleri tam olarak doyurabilmek için birkaç günlüğüne, uzak, otlu yerlere giderler. Buralarda, gece-gündüz sürülerini yaydıktan sonra dönerler. Sürünün, kısa bir süre için köye dönmemesi, ot için uzaklara gitmesine, "yatıya gitmek" adı verilir.

"Parakende sürüler"de, sürü sahipleri, çobanın güttüğü koyun sayısına bölünür. Bulunan sayı, koyunları sürüyü teşkil eden kişilerin koyun sayılan ile ayrı ayrı çarpılır. Bulunan gün, o koyun sahibinin çobana bakacağı gündür. Bakım gününü dolduran koyun sahibi, çobanın bakım işini diğer koyun sahibine devreder.

Bir kişinin koyunlarından meydana gelmeyen, üç beş kişinin koyunlarının meydana getirdiği sürüye, "parakende" sürü denir. Parakende sürüyü meydana getiren koyun sahiplerine de, "parakendeci" veya "katımcı" denir.

AZIK

Çobanın gece kırda yemesi için, yanına verilen yiyeceklere "azzık" denir. Çobanın yemeği, ortası kuşaklı, taban kısmı geniş, yüksek kenarlı "çoban tası"na konur. Ekmekler de çoban tasının üzerine "kayılır". Küçük bir çömleğe yoğurdu konur. Yoğurt yoksa, sulu yemekler çömleğe doldurulur. Yiyeceklerin konulduğu kaplara, "çıkı" adı verilir. İki kat bezden dikilmiş, bir metrekare genişliğinde "çıkı" adı verilen beze bağlanır. Çobana yiyecekleri, çıkılanmış olarak verilir. Çıkıyı, "çoban heybesine" yerleştiren çoban, kıra çıkar.

ÇOBAN EŞEKLERİ

Koyun güden her çobanın bir eşeği olur. Çoban eşeklerinin hepsi dişidir. Sürülerde erkek eşek bulundurulmaz. Erkek eşekler, sürü içerisinde durmadan kaçarlar, sürüyü ürkütürler, anırırlar, huysuzluk ederler.

Çoban eşekleri, çobanın eşyalarını taşımaktan yorulduğu zaman çoban taşır. Kırda çobanın heybesi, kürkü, kepeneği devamlı üzerindedir Sürü köye döndüğü zaman, eşek üzerinden palan indirilir, dinlenmesi, yuvarlanması sağlanır.

ÇOBAN KÖPEKLERİ

Her sürüyü, kurtlara karşı korumak için, sürüde 5-6 tane çoban köpeği bulundurulur. Çoban köpekleri, özel olarak yetiştirilir.

İyi bir çoban köpeğinin kuvvetli olması, soylu olması, sürüsüne düşkün, sürü hırsızlıklarına fırsat vermeyen, kurtlardan korkmayan, kurtları sürünün çok uzaklarında karşılayarak boğuşak bir köpek cinsinden gelmesi gerekir.

Çoban köpeği olarak, "enikler" özel olarak seçilirler. "Pin" adı verilen toprak çukurlarda, ıssız yerlerde, insanlarla temas ettirilmeden büyütülürler. 8-10 aylık oluncaya kadar kimseye gösterilmeden korunurlar. Küçük yaşta; diğer köpeklerle, insanlarla ilişki kurmasına izin verilmez. "Yallı" olmaları önlenir. Küçükken, büyük köpeklere boğdurulmaz. Boğdurulduğu, dövüldüğü zaman korkak olarak yetişir. İyi bir çoban köpeği olamaz.

Enikler, büyüme süresince mümkün olduğu kader etle, peynir suyu ile sütle, arpa unu ile, süt, yağ sularının karıştırılmasıyla yapılan "yalla" beslenirler. Kuvvetli olarak yetişmesine çalışılır. Çobanından ve sürü sahibinden başka kimseye itaat etmemesi istenir. Yabancılara saldırgan olması için terbiye edilir.

Köpek Dağlamak

Köpeklerin, kırlarda kurtların arkasından büyük bir hızla koşarken gözleri yaşarmasın diye, enikken burunları dağlanır. Gözlerinden bir parmak aşağısı kızgın demirle yakılır.

Burnu dağlanmayan köpek, gözü yaşardığından kurtların arkasından koşamaz.

Köpek Kulağı Kesmek

Eniklerin kulakları, bıçakla dibinden kesilir. Dibinden kulakları kesilmeyen köpekleri kurtlar, boğuşma sırasında kulaklarından ısırarak yere çarparlar.

Eniklerin kulakları, kışın kesilir. Yaz aylarında kesilmeyişinin sebebi, yazın sıcak olduğu için kulaklara kurt düşme ihtimalini ortadan kaldırmaktır.

KÜRKLER

Kürkler, koyun derisinden kürkçüler tarafından dikilir. Kürk dikilecek deriler kesintisiz, deliksiz, uzun tüylü, sağlam olmalıdır. Dikilmeden önce deriler terbiye edilir, tabaklanır, işlenir.

Her sürü sahibi, kestiği koyunların derilerini biriktirerek, diktirebildiği kadar kürk diktirir. Kürk pek çok işte kullanılır. Bir zenginlik, bolluk işaretidir.

6 koyun derisinden dikilen kürklere, "arabacı kürkü", 9 koyun derisinden dikilen büyük kürklere "okçuoğlu kürkü" adı verilmektedir. Bu kürklerin boyları, 1,5 metreden uzundur, giyenin ayak bileklerine kadar örter.

Yağmurlu havalarda, kış aylarının karlı zamanlarında, tüylü tarafı dışa çevrilerek giyilir; yağışsız havalarda işlenmiş deri yüzü dışa çevrilerek giyilir.

YAMÇI

Omuzları dar, etekleri çok geniş ve uzun bir giyecektir. Siyah yünden dökülmüştür. Yağmurlu havalarda giyilir. Kolları yoktur. Ön kenarları ve etekleri "kayış" adı verilen ince deri ile çevrilmiştir. At üzerinde, hem atı, hem süvarisini örtecek, koruyacak şekilde, genişlikte yapılmıştır. Yakasızdır.

KEPENEK

Beyaz yünden, keçeciler tarafından "dökülmüştür". Keçeden dikilmiştir. Kolsuzdur. Yağmurlu ve soğuk havalarda giyilir. Boyun kısmını koruması için arka tarafında yaka yerine, üst tarafı yuvarlak, bir karış büyüklüğünde bir çıkıntısı vardır. Su geçirmez.

ÇERKEZ BAŞLIĞI

Kıl ipten ev tezgâhlarında dokunmuştur. Başlık kısmı, üçgen şeklindedir, Başlığın iki tarafında, birer metre uzunluğunda atkı şeklinde kolları vardır. Çerkez başlığı, yağmurlu ve soğuk havalarda giyildiği zaman başlığın kolları boyuna, yüze dolanır. Başlık aynı zamanda, atkı görevini de yapar. Bu başlık süvariler için yapılmıştır.

GÜZ SEÇİMİ-KOÇ KATIMI

Koyunculukta, birinci devre olan yaz devresinin sonunda, 29 Ekimde "seçim" yapılır. Bu seçimin, yukarıda verilen tarihten on gün önce veya sonraya alındığı da olur.

Seçim günü, koyun sürüsü köye erken gelir. Koyunlar, keçiler, kuzular mal sahipleri tarafından teker teker sayılır. Ölenler tespit edilir. Bazı bölgelerde ölen koyunların kulakları, baş derilerinden yüzülerek kurutulur, seçim gününe kadar saklanır. Sayımda bir "ispat" malzemesidir. Çobanlar, sürü sahiplerine; kış devresinin sonunda, 1 Mart tarihinde devir aldıkları sürünün hesabını verirler. Hesap vermede taraflar anlaştığı takdirde çoban, sürü sahibine sürüsünü teslim eder. Gene aynı sürü sahibine çoban duracaksa, sürüyü yeniden teslim alır. Çoban durmayacaksa ücretini alır, gider. Sürü, yeni çobana gene sayarak teslim edilir.

Çobanın ücretine "çoban hakkı" adı verilir.

Güz seçiminde, sağmal sürüsüne koçlar, tekeler katılır. Güz seçimine bunun için "koç katımı" adı verilir.

Seçim kelimesinin yerine bazı bölgelerde "sayım" kelimesi de kullanılır.

Elli sağmal koyuna, bir koç hesaplanır. Sürünün içerisindeki sağmal koyun sayısına göre, ellide bir oranında koç katılır. Keçiler için, "teke" katımında da aynı oran göz önünde bulundurulur.

Koçlar ve tekeler, yaz mevsiminde koyun sürüsünün içinde bulundurulmaz. Seçilerek, kuzu sürüsüne katılır. Bunun sebebi, koçların ve tekelerin, vakitsiz olarak sağmallarla çiftleşmesini önlemektir. Koçluk ve tekeliklerde, cinsî belirtiler, çiftleşme istekleri görülmeye başladığı zaman sağmallardan ayrılırlar. Bu ayrılık, seçim zamanına kadar sürer. Koçlarda ve tekelerde, çiftleşme belirtilerine "söğleme" adı verilir. Damızlıklar, kuzulara ve oğlaklara "söğleyemedikleri" için, kuzu sürülerine katılırlar. Kuzu sürüsünün içerisine, damızlıkların gönderilmesine, "koç seçimi", "teke seçimi" denir.

Güz seçiminde, damızlıkların sağmal sürüsüne, çiftleşme amacı ile katılması işi, "koç katımı" olarak adlandırılır.

"Mart seçimi" olarak adlandırılan, ikinci devre seçiminde de, birinci devre seçiminde yapılan işler yapılır. Yalnız, koç katımı işleri yoktur.

KOÇ VE TEKELİKLER

Koç ve teke olarak kullanılacak kuzular ile oğlaklar, erkekler arasından bir yaşlarına girmeden belli edilirler. Koçluk ve tekelik seçiminde ölçüler, damızlık adaylarına titizlikle uygulanır. Koçluk ayrılacak kuzuların; kuyruklarının düzgün, yüzlerinin güzel olması istenir. Yüzleri alacalı olan, düzgün olmayan, kuyrukları dolgun olmayan, derilerinin üzerindeki yünler birkaç renkte olan; zayıf, uyuşuk olan kuzular koçluk olarak seçilmez.

Tekelik olarak ayrılacak oğlakların; boynuzlarının düzgün olmasına, annesinin sütlü olmasına, tiftiğin bol, uzun, yumuşak olmasına, vücudunun iyi gelişmiş olmasına, tiftiklerin tek renk olmasına dikkat edilir.

Koçluğa ve tekeliğe ayrılan kuzularla oğlakların, "hayatı" bırakılır. Erkeklikleri alınmaz. Koç olmayacaklarla teke olmayacaklar, hadım edilir.

SAYA

"Saya", kuzunun, koyunun rahmine (halk arasında "karnına" denir), düşüşünün yüzüncü günü, çobanların ve çocukların yaptığı şeniliktir. Halk, "saya" şenliği yapılmadığı taktirde, doğacak kuzuların tüysüz olarak doğacağına inanır. Koyunun gebeliğinin yüzüncü günü, koyunun karnında kuzunun tüylenmeye başladığı gündür. Kuzunun ana karnındaki yüzüncü gününe, "koyunun yüze yetmesi" adı verilir.

Saya şenlikleri, günümüzde yüzlerce köyde halk arasında yaşamakta, koyunun gebeliğinin yüzüncü gününde yapılmaktadır. Bazı köylerde saya geleneği, eski önemini yitirmiş, ancak bir kısım çocuklar tarafından renksiz bir şekilde yapılan şenliğimsi bir şekle dönmüştür. Köylerin çok az bir kısmında da yapılmamaktadır.

Araştırmalarımız sonucu, tespit ettiğimiz saya geleneklerine birkaç örnek vereceğiz.

Konya'nın Sızma Köyü ile Yukarı Pınarbaşı Köylerinde saya şenliği örnekleri:

Sızma'da, saya şenliklerini çocuklar yapar. Saya şenliğine, "saya gezmek" adı verilmiştir. Koyunun yüze yettiği gün, çocuklar toplanır, kapı kapı gezerler. Kapı dolaşmalarında, hep bir ağızdan aşağıdaki tekerlemeyi söylerler:

"Saya saya, saldır beye

Dört ayanı galdır beye

Saya geldim, duydun mu?

Selâm verdim aldın mı?

Ak yinge

Gak yinge

Ceviz çuvalını sök yinge

Dam ardında boyunduruk

Dura dura yorulduk

Dedemin iki ala koyunu varmış

Sağına yatır yozular

Soluna yatır cozular

Dırnağının ucu sızlar

Düüüüüü !

Meeeeee !"

Çocukların uğradığı, kapısında yukarıdaki tekerlemeyi söylediği her evin sahibi, çocuklara bir miktar bulgur, yağ verir. Çocuklar, bütün köyü, aynı tekerlemeyi söyleyerek dolanırlar. Bulgur, yağ veya yağ vermeyen bir ev olursa, bütün çocuklar hep bir ağızdan "çürük, çürük, çürüüüük" diye bağırırlar.

"Çürük" diye bağırmak ilençtir, bedduadır. "Doğacak kuzuların oğlakların çürük olsun" demektir. İnanışa göre; bulgur, yağ vermeyen, kapısında çocuklar tarafından "çürük" diye bağırdan ev sahibinin sağmallarının yavruları ölü olarak doğar.

Topladıkları bulgurları, yağları birleştiren çocuklar, içlerinden birisinin evinde pilâv pişirtir, topluca yerler. Pilâv yemek istemiyorlarsa köyün bakkalına satarlar, istediklerini alarak aralarında paylaşıp yerler.

Konya'nın Yukarıpınarbaşı Köyü'nde, saya gezmesini çobanlar yaparlar. Saya gezecekleri günün sabahı; ottan, samandan büyük bir deve yaparlar. Yaptıkları devenin boynuna çanlar takarlar, süslerler. Süslü, boğazı canlı yapma develeri ile kapı kapı gezerler. Gezdikleri evlerden başta pekmez olmak üzere ne varsa, ne verilirse alırlar. Saya gezmesi bitince, toplananlar; ya birlikte yenilir, ya

da paylaşılır. Bu köyde de saya şenliği, koyunun yüze yettiği zaman yapılır.

DÖL ALMAK

Sağmal koyun ve keçiler, koç katımından beş ay sonra, genellikle kuzulamaya başlarlar. Sağmalların doğuma başladığı aya, "döl zamanı" adı verilir. Doğumların takibi, zor doğum yapanlara yardım edilmesi işlerine, "döl almak" adı verilir. Döl almaya; tecrübeli, iyi çobanlar tutulur. Her çobanlık yapan, döl alamaz. Çünkü, doğan kuzuyu, oğlağı, bunların annelerini tanıması, birbirlerine karıştırılmaması şarttır. Eğer, döl alan çoban; kuzularla oğlakların annelerin tanıyamazsa, yavrular açlıktan ölürler. Çoban kendine has özel işaretlerle, her koyunun, her keçinin yavrusunu, yanına bırakır. Annelerle yavruların birleştirilmesi çok kısa bir zaman içerisinde yapılmalıdır. "Emiştirme" zamanı dardır ve kuzulamalar devam etmektedir.

Sürü sahibinin tanıdıklarından, köyden iyi koyun kırkanlar, yaralamadan, çabukça koyun kırkanlar, ünlü koyun kırkıcılar; bir gün önceden "haber salınarak" kırkıma çağrılırlar. Kırkım günü, kırkımcılar; kendi "kırklıklarını", iç donlarını, "iş işliklerini" alıp erkence kırkım yerine gelirler.

Kapatıldıkları yerde terleyen koyunlardan, 15-20 tanesi, "koyun kırkıcıları" tarafından yere yıkılır, ayaklan bir parmak kalınlığındaki örme kalın kırkım ipi ile "köstenir". 50 cm. uzunluğundaki kırkım ipleri, "gül bağı" adını alır. Gül bağları ile koyunların, dört ayağından ikisi alta, ikisi üste gelmek üzere bir araya getirilerek bağlanır.

Yerde yatan koyunlar, iyice terleyinceye kırkımcılar işe girişirler. Koyunlar, ilkin karın bölgesinden kırkılmaya başlanır. Daha sonra vücudunun iki tarafı, son olarak da boynu kırkıldıktan sonra dışarıya, yarası yoksa salınır. Kırkım sırasında, dalgınlıkla derisi kırklıkla kesilen koyunların yaralarına, "kurt düşmesin diyerek" katran sürülür. Kırkımcılar, kırktıkları koyunun bütün yününü bir parça halinde, post halinde çıkarmaya büyük önem verirler. Parçalanan yün; pazarlarken iyi fiyat bulamaz, parça yün fiyatına, düşük fiyata satılır.

4-5 koyunu arka arkaya kırkan kırkımcı, dinlenmeye çekilir. Dinlenme, on dakika sürer. Orada bulunan sürü sahiplerinin çocukları yorgun kırkımcılara su, sigara dağıtırlar.

Her kırkımcı, kırpıntı yününün içine, karın bölgesinden çıkan kırpıntı yünleri, "yün döküntülerini" de koyar, bir bohça katar gibi katlar, parmaklarını ucu ile büküp ipleştirdiği yünleri ile bağlar. Yünler top top ağılın bir köşesine yığılır.

Kırkılmak için yere yıkılarak ayakları bağlanan bir koyun, bağlandığı yerde yarım saatten fazla yatırıldığı zaman, kamı şişer. Biraz daha bekletilirse ölebilir. Buna "kırklık basması" adı verilmektedir.

Koyun kırkımcılarını da "kırklık basabilir". Süratli koyun kırkmayan, kendilerini yavaş yavaş alıştırmayan, ilk defe arka arkaya 20-30 koyun kırkan antrenmansız kırkımcıları kırklık basar.

Bütün sağmalların kuzulaması, döl alınması, bir ay kadar sürer. Koçlardan geç "alınmış" olan sağmalların kuzulamaları, tek tük yaz başlangıcına kadar devam eder. Sağmalların, toplu olarak doğumları başlamadan önce, doğum yapan koyunların kuzularına, "kış kuzusu" adı verilir. Bu kuzular, diğer kuzulardan erken doğdukları için iri olurlar.

OĞLAMAN

Keçilerin, iki yaşını doldurduktan sonra doğum yapması gerekir. İki yaşını doldurmadan "tekeye gelen" keçilerden doğan oğlağa, "oğlaman" adı verilir. İki yaşından küçük keçilerle, "çebiç" denir.

ALMAZ KOYUNLAR

Bazı koyunlar, doğum yaptıktan sonra, doğurdukları kuzularını emzirmek istemezler. Kuzunun açlıktan ölmemesi için, sağmal sürüsünün içindeki "almaz" koyunlar, çobanlar tarafından tespit edilir. Böyle koyunlar, emiş zamanı boyunları, herhangi bir kişinin bacakları arasına sıkıştırılarak kuzuların emmesi sağlanır. Birkaç gün bu şekilde kuzusunu emzirmeye mecbur edilen koyun, daha sonraki günlerde de emzirmemeye devam ederse, kuzusu ile baş başa bırakılır. Gene kuzusunu "almamaya" devam ederse, kapatıldığı yere, bir de köpek konulur.

Koyunlar, kuzularını köpekten kıskanırlar. Köpekle aynı yerde kalan koyun, kuzusunu kıskandı-

ğı için onu yanına alır ve emzirmeğe başlar. Kuzusunu emzirmek istemeyen koyunlara, "almaz koyun" adı verilir. Örnek olarak; 250 sağmal bulunan bir sürüde, 10-15 tane almaz koyun çıkabilir.

KUZULARIN, OĞLAKLARIN İNLENMESİ

Koyunculukta "inlemek" kelimesi; "işaretletmek, belli etmek, belirlemek" anlamlarında kullanılır. Kuzuların, oğlakların kaybolmasını önlemek, başka sürülerin içine karıştığı zaman ayırt etmek için yavrular, doğduktan birkaç gün sonra, kulakları çeşitli şekillerde kesilir. Kesim işinin adı "inlemek", kesim yoluyla yapılan şekille, bir çeşit imzaya "in" denilir.

İnden başka, zımba da kullanılır. Kulak delmek için, penseye benzeyen özel zımba aletleri vardır. Bazen in ile zımba birlikte kullanılır. Kulak ucunun, yandan daire şeklinde kesilmesine de "mandal" adı verilir. Mandal da in olarak kullanılır.

Koyunculuk yapan her kişinin özel bir ini vardır. Bu in, diğer koyunculların inlerine benzemez. Oğlaklar da, kuzuların inlendiği şekilde inlenir.

KUZUNUN İLK YAYIMI

İyice yürümeye başlayan kuzuları, çocuklar veya çeltekler, ağıllarından dışarıya çıkararak taze otlu yerlerde gezdirir. Yayılmaya, ot yemeye alıştırmak için yapılan bu yayımlar, kısa süreli olur. Fazla dolaştırılırsa, yürümeye ayakları alışmamış körpe kuzuların, ayakları tutulur, hastalanırlar.

Taze kuzuların, yayılma müddetleri günde, hiçbir zaman dört saati geçirilmez. Yayım işi, günde iki kere yapılır. Yayımların, kuzuların can sıkıntılarını, kapalı yerde durmaktan meydana gelen bunalımlarını gidermek yönünden de faydaları vardır.

Bahar aylarının sonuna doğru, bütün koyunların kuzulaması bitip, "dölün sonu alınınca", taze kuzular sayılarak kuzu çobanlarına teslim edilirler. Bundan sonra kuzu sürüsünü, kuzu çobanı yaymaya başlar. Sürünün idaresi; çocuklardan, çelteklerden çok daha tecrübeli olan çobana verilmiş olur.

KÖRPE KUZULAR

Kuzu sürüsünün, büyük çoğunluğunu meydana getiren kuzular ve oğlaklardan sonra doğan yavrular, "körpe" denir. Körpeler, kuzu sürüsü ile yaylıma çıkmazlar, evde kalırlar. Sürünün ayağına uyamadıkları için emişten sonra ayrılarak, ertesi günü emiş vaktine kadar kendilerine ayrılan yere konulurlar. Biraz büyüdükten sonra, kuzu sürüsüne ayak uydurabilecek bir duruma geldikleri zaman sürüye katılırlar.

KUZU YAKMAK

Annesi, doğum sırasında veya doğumdan sonra herhangi bir sebeple ölen kuzular, öksüz kalır. Öksüz kalan kuzuların doyurulması için çobanlar, çeşitli yollar bulmuşlardır. Bunlardan birisi, öksüz kuzuyu, kuzusu ölen bir koyuna "yakmak"tır. Yakmak kelimesi, sevdirmek anlamında kullanılır. Kuzu yakmak, şu şekilde yapılır. Kuzusu ölen koyun ile, annesi ölen kuzu dar bir yere konulur. Koyun, kuzuyu bir süre tersledikten sonra, kendisini emmesine izin verirse, kuzuyu kendi kuzusu olarak kabul ediyor demektir. Koyun, kuzuyu günlerce almamakta direnirse, vurur çarparsa almayacak, yanmayacak demektir. Böyle durumlarda, başka bir kuzusu ölen anne koyun aranır.

AYLAN KUYULARI

Ağılların yanında, hayvanların su ihtiyaçlarının karşılanması için kuyular kazılmıştır. Bu kuyulardan, kovalarca su çekilir. Adına "aylan kuyuları" denir.

Aylan kuyularının ağızları, taşla çevrilmiştir. Su çeken insanın durabilmesi, çektiği suyu boşaltabilmesi için, yerden 1,5 metre yüksekliğinde, 4,5 metre kare genişliğinde bir seki yapılmıştır. Sekilerin önünde, bir havuz ve uzun taştan oyma su olukları vardır.

Kuyuların ağzında, 1.5 metre yüksekliğinde iki ağaç dikilidir. Ağaçların, üst kısmına takılmış bir demir milde, üzerine su çekilen halatı saran "doma" denilen büyük ağaç makara vardır.

Kovalar, derindedir. Bunlara "kayış kova" denir. 25-30 kilo kadar su alır. Öküz derisinden yapılmış, sırımla dikilmiş, ağız kısmına ince demirden bir çember geçirilmiştir.

Kuyunun derinliğinden on metre kadar daha uzun, bilek kalınlığında halatın bir ucunda kova, diğer ucunda eşeğin palanı bağlıdır. Suya doğru kova

kuyuya salınır. Dolunca, eşeğin üzerine binen kişi, eşeği ters istikamete sürer.

Eşek alışkındır, ağır ağır halatı çeker. Kova, kuyunun ağzına gelince, kuyunun başında bulunan, "gel" diye bağırır. Eşeğin üzerindeki, eşeği çevirir on adıma kadar sürer. Bu sırada, kovanın içindeki su havuza boşaltılır. Sonra eşek kuyuya kadar sürülür, kova suya iner. Dolunca, eşek geri döndürülür, kova suya iner. Dolunca, devam edilir. Su ihtiyacı karşılanıncaya kadar bu hareketler tekrar edilir.

Dolu kovayı kuyunun ağzından alıp havuza dökmeye, "doma almak" denir.

Sürü gelmeden, su çekme işinin bitirilmiş olması gerekir.

AT DÖNEN TULUMBALAR

Bazı bölgelerde, aylan kuyularının yerine at dönen tulumbalar kullanılmaktadır. Bu tulumbalar; suya kadar uzanan bir boru, zincir üzerine dizilmiş su taşıyıcı lâstik tıpalar ve at tarafından döndürülen çarklı bir tulumbadan meydana gelmiştir.

Bol su verirler. Atı çoğunlukla çocuklar sürerler. Gözleri bağlanan, tulumba çevirmeye alıştırılmış atlar, başlarında kimse olmadan da su çekme işini yapabilirler.

Tulumba, yerden 1,5 metre yüksekliğinde, 40-50 metrekare genişliğinde, taştan yapılmış daire şeklinde bir seki üzerinde dönmektedir.

At dönen tulumbaların önlerinde, büyük bir havuz, havuzun önünde de sürünün ihtiyacını karşılayacak kadar uzunlukta taş veya beton su olukları vardır.

KOYUN ÇEŞMELERİ

Bazı bölgelerde, sürüler için koyun çeşmeleri yapılmıştır. Koyun çeşmeleri, köylerin dışında yapılmıştır. Önlerinde, 50-100 metre uzunlukta sürüler için su olukları vardır. Sürüler, bu çeşmelerden sulanır. Koyun çeşmelerinin oluklarının, temiz olması için büyük bir titizlik gösterilir. Bu oluklar, haftada 2-3 defa iyice yıkanır.

KIRKIM VE KIRKIM ZAMANLARI

Koyunların, keçilerin, kuzuların yünlerinin kesilmesine (kırkım) adı verilmektedir. Sağmal koyunların, yoz koyunların, keçilerin, kuzuların kırkım zamanları ayrı ayrıdır. Her cins küçükbaş hayvanın kırkımının aynı zamanda yapılmasının koyunculuk yönünden büyük zararları vardır. Kırkım zamanlarının; hayvanların cins özelliklerine, cinsiyetlerine, yünlerin kırkıma gelme devresine uygun olması gerekir. Hangi zamanın, hangi küçükbaş hayvan için uygun olduğu, yüzyıllardan bu yana kazanılan tecrübelerle ortaya konulmuştur.

Sağmal koyunlar, gündönümünden on gün sonra kırkılır. Bu tarih yaklaşık olarak 3-4 Temmuz günlerinin karşılığıdır. Yoz koyunlar, Nisan ayının içinde kırkılır. Keçilerde kırkım, belirli bir tarihte tümden yapılmaz. "Tiftiğini kabartma" diye, kılların iyice uzamasına, ayak, karın, boyun kısımlarında bir gevşeme olmasına bakılır. Bu durum olmadan keçi, çok zor kırkılır. Tiftiği iyice kabaran bazı keçiler, elle yolunabilir.

KOYUN KIRKIMI

Kırkılacak koyun sürüsü, kırkım günü sabah güneş doğmadan getirilir. Bir makasa veya ağıla doldurulur. Koyunların içeriye doldurulduğu yerin bütün kapılan kapatılır. Bütün pencereleri kapatılır. Kırkım yerinin bütün deliklerinin kapatılmasının sebebi, içeriye hayvanın girmemesi, ısınan havanın dışarıya çıkmaması ve koyunların iyice terlemesidir. Terleyen koyunun yünü, derisinden "aralaştığı" için kırkım kolay olur; yüne, iyi "kırklık işler", hayvanın derisi kesilmez.

"Ham" kırkımcı, kendisini ne zaman "kırklık basacağını" bilemez. Hırsla arka arkaya koyun kırkıp evine gittiği zaman, kendisini tatlı bir uyku sarar, tatlı bir uyuşukluk içerisinde derin bir uykuya dalan kırkımcı, bir daha uyanamaz, ölür. Bu şekilde ölüme, "kırklık basması" adı verilmektedir. Bunun için kırkımcılar, kırkım mevsimi gelmeden önce, her gün birkaç koyun kırkarak, "hamlıklarını" giderirler. Genç, hevesliler söz dinlemeyip ham olarak kırkımcılığa girişirlerse bunlar, evlerinde uyutulmaz. Uyuyacak olsalar, biraz dalıverseler derhal ayağa kaldırırlar.

Kırkımcıların, "kuşluk" yemekleri, kırkım bittikten sonraki "kırkım ziyafetleri", sürü sahipleri tarafından verilir. Kırkım için getirilen bütün koyunlar bitince, ortaya büyük bir divan sinisi getirilir. 10-11 çeşit yemek; divan sinisinin etrafına "asker biçimi" oturularak, ardarada yenir.

Kırkıma katılan çobanlara, koyunu olmayanlara, koyunu çok az olanlara kırkım bitince; sürü sahibi tarafından en iri yünlerden birer tane "kırkımı hakkı" verilir. Bu yünleri biriktiren kırkımcılar, evlerinin yün ihtiyacını kırkım mevsiminde karşılamış olurlar.

Bütün sürü sahipleri, kırkım zamanında birbirlerine yardım ederler. Birbirlerine, "Ümmeci" olurlar. Bu kelime, imece anlamında kullanılır. Kendisi hasta olan, ya da önemli işi olan sürü sahipleri, yardıma çobanlarını gönderebilirler.

Kırkılan yünler, çuvallara basılarak "yün evlerine " kaldırılır. Yün evleri, hafif rutubetli, penceresiz, küçük odacıklardır. Yünler içerisine, koyunların dışkılarının yünle karışarak sertleşmesinden meydana gelen, kırkım sırasında kesilen "çakıldakların" konulmamasına büyük önem verilir. Çakıldaklar, yünü kokuturlar, nemlendirerek küflendirirler.

KIRKLIK

"Kırklık"; koyunların, keçilerin kıllarının kesilmesinde kullanılır. Dövme demirden yapılmış, uzun iki parça ağzı çok keskin, kama biçiminde sivri, yün makaslardır. Kulplarının ucu kıvrılmıştır. Kıvrıklardan geçen, "yatak" adı verilen, küçük yuvarlak bir tahta, kırklığın iki ağzını birleştirir.

Kırkımda kırklık, sağ ele alınır, saplar birbirinin üstüne sıkıca bastırılır, açık ağız yüne derinin 2 cm. üstünden daldırılır. Sol elin avuç içi ile kırklığın açık ağzı kavuşturulur. Kırklığın, yünü "gevmemesine", deriyi kesmemesine çok dikkat edilir. Yatırılan hayvanın, kırkımı bitinceye kadar, aynı şekilde "kırklık sallamaya" devam edilir.

Ağaç yatak bol gelirse, yatağa yün sarılır. Ağzı körlenen kırklıklar, "biley taşıyla" bilenir. Kırkılan hayvanın sırtı kirli olursa, çok "gonaklı" olursa, kırkan kırklık işlemezse; kırklık üç-beş kesimden sonra suya batırılır. "Kırkımcı" adını alan, küçükbaş hayvan kırpıcıları, kırkım süresinde, ortada büyük bir tası su dolu olarak bulundururlar. Kırklıklarını batırmak için. Kırklıklar ikiye ayrılır;

a) Koyun kırklığı,

b) Keçi kırklığı, diye.

Koyun kırklığı: geniş ağızlı, uzun, uçları yayvan olur. Keçi kırklığına göre kalın çelikten yapılmıştır. Ağır kırklıklardır.

Keçi kırklığı; koyun kırklıklarından boyu kısa, ağızları ensiz, uçları çok sivridir.

KIRKIM KIYAFETİ

Kırkımcılar, küçükbaş hayvanların kırkımları sırasında, elbiseleri, hayvanların "siyeklerinden, fışkılarından" kirlenmesin diyerek bol ağlı eski şalvarlar giyerler. Ayaklarına, kullanılmayan eski ayakkabılarını, sırtlarına siyah dimiden kapaklı gömleklerini, "sıkmalarını" giyerler. Kırkım süresince, her çağırıldıkları kırkıma, bu kıyafetlerini de yanlarına alarak giderler.

KUZU KIRKIMI

Kuzular, güz aylarında kırkılır. Yalnız, kuzular üşümesin diyerek "yarım" kırkılırlar. Başlarından, bellerinin ortasına kadar kırkılır, geride kalça ve kuyruk bölgelerinin yünleri aynen kalır. Yünlerine, "kuzu yünü" ya da "güz yünü" denir. Oğlaklar kırkılmaz.

KUŞLUK VAKTİ

Sabah, güneşin "iki adam boyu çıktığı zamana kuşluk vakti" denir. Saat 7 sıralarıdır. Kuzu sürüleri, köye kuşluk vakti gelir. Koyun sürüleri, kuzu sürülerinden sonra, "kaba kuşluk vakti" getirilir. Kuşluk vaktinden sonraki vakte, kaba kuşluk vakti adı verilmektedir. Kaba kuşluk vakti, saat 10 sıralarıdır.

SUVAT VAKTİ

Kaba kuşlukta, koyun sürülerinin kırdan geldikten sonra sulandıkları zamana, "suvat vakti" denilmektedir. Suvat vaktinde, koyunların su ihtiyacı, koyun çeşmelerinden "aylan kuyularından" karşılanır.

Kuzu sürülerinin sulama vakti, "kuşlukta"; koyun sürülerinin sulama vakti, "kaba kuşluktadır". Sulama işi aksatılmaz, her gün aynı zamanda yapılır. Küçükbaş hayvan sürülerinin sulandığı yere "suvat" denilmektedir.

SU İHTİYAÇLARINI KARŞILAMA ZAMANLARI

Koyun sürüleri, kırdan gelince "suya uğratılır". Suyunu alan sürü, yatağına yatırılır. Öğleyin,

"sakine" giderken suya uğratılır; sakinden dönerken suya uğratılır. Sağılan sürü, kıra akşam çıkacağı zaman "suya uğratılır".

Kuzu sürüleri, "kuşluk" vakti, kırdan gelince suya uğratılır. Emişten sonra, akşam kıra çıkarken "suya uğratılır".

Ayrıca, susayanların su ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için, sürünün bir su kaynağına yakın yerde bulundurulmasına, isteyen hayvanların su içebilmesine dikkat edilir.

TUZ VERMEK

Koyun sürüsüne, haftada bir, veya on gün de bir tuz verilir. Yaz aylarında, dört günde bir koyunlara tuz verilirse iyi olur, diyenler çoğunluktadır. Küçükbaş hayvanlara verilen tuzlar, irice kalın irmik büyüklüğünde yemeklik tuzlardır. "Karınca başı tuz" diye adlandırılır; karınca başı iriliğinde olduğu için.

Yaz aylarında tuz, "tuz taşlarında" verilir. "Tuz taşları", bir metrekare genişliğinde, 40-50 cm. yüksekliğinde düz taşlardır. Her sürü sahibinin sürüsüne yetecek kadar, 30-40 tane "tuz taşı" vardır. Tuz taşları, geniş bir alana serpiştirilmiştir. Bu alan, koyunların tuz yalama alanıdır.

Kış aylarında hayvanlara tuz; oluklara, tahtadan yapılmış, seyyar, ayaklı, uzun koyun oluklarına dökülerek verilir.

Kuzulara tuz verilir.

Tuz, hayvanların bağırsaklarını sağlamlaştırır, iştah verir, karınlarını genişletir.

KOYUN-KUZU SÜRÜLERİ

Sürüler içerisinde, pek çok süslü koyuna rastlanır. Çobanlar, meraklı sürü sahipleri, hayvanlarının güzel, gösterişli görünmesi için çeşitli süslemeler, boyamalar yaparlar. Süsleme, geleneksel bir şekilde, devamlı aynı motif ve renkleri koruyarak devam ettirilir. Buraya süslemelerden bazı örnekler alıyoruz.

Kuşak: Güzel, kuvvetli, gösterişli "toklular"; kırklıklarında, ön ayak kürek kemiklerinin ortasından sağa ve sola doğru dört parmak genişliğinde yün bırakılır. Buna "kuşak" denir. Kuşak, çeşitli boyalarla boyanır.

Avrupa: Gösterişli hayvanlar kırkılırken, kalçasının üzerinde, belinde, omzunda birer karış genişliğinde yün kırkılmadan bırakılır. Bırakılan yünler boyanır.

Aşı: "Aşı toprağı" denen nar kırmızısı, şarap kırmızısı bir toprak, sütle veya suyla karıştırılır. İyi kuzuların, güzel koçların, kısır koyunların kuyruklarına, kalçalarına sürülür. Buna, "aşı yakmak" denir.

En meşhuru, "Aksaray aşısıdır". Meraklı çobanlar, günlerce yaya giderek bu aşıyı bulup getirirler.

Besi: Kışın sürü sahipleri, evlerin et ihtiyacını karşılamak; kasaplık olarak pazarlamak için "besi beslerler". Besi beslemeye, ayrı bir ad olarak "besiye bağlamak" da denilmektedir.

Besiye alınan hayvanlar, bir "makasa" doldurulurlar. İçerisine besi doldurulan barınaklara, "besi damı" adı verilir. Burada hayvanlar kesilinceye kadar, önlerine konan oluklara yem serilir. Samanın az olmasına, yemin çok verilmesine dikkat edilir. Üç günde bir, tuz verilir. Bazen, tuzun suyla karıştırılarak verildiği de olur.

Besilerin bulunduğu yerin kapısı, pencereleri devamlı olarak kapalı tutulur. Böylelikle besinin üşümesi önlenmiş olur. Hayvanlar, fazla hareket etmeden bol yiyecekle, bol suyla besi süresinin sonuna kadar bekletilir.

İki ay süren besiye, "yarım besi"; dört ay süren besiye de "tam besi" denilmektedir.

Erkek Hayvanları Burmak: Koçluk olara ayrılmayan erkek "toklular" ile, tekelik olarak ayrılmayacak erkek "çebiçler" hadım edilirler. Hadım etmek yerine, "burmak" kelimesi kullanılır. Hadım edilen hayvanlara da "burgun" denir.

Erkek hayvanlar, hadım edilmedikleri sürece "et tutmazlar", etlenmezler. Kuvvetlenmeleri, gelişmeleri, et tutmaları için, erkek hayvanlar; iki yaşının ortalarında hadım edilirler.

Hadım edilecek yere yatırılırlar. Burgucular tarafından, hayaları sol elle karnına yakın yerinden sıkıca tutulur; yumurtalar karın kısmına kaçmasın diyerek. Haya, sağ elle on dakika kadar ovalanarak iyice yumuşatılır. Haya yumuşayınca hayanın yumurtaları içeriye itelenir. Haya derisi, karın seviyesinden "erpeden" denilen kalın iple sıkıca bağlanır.

Hadım edilen hayvanlar, hadım edildikten sonra yürüyemedikleri için sürüye salınmazlar. Bunlara hadım edildikleri gün su verilmez. Su verilire ölürler. İkinci gün su içmelerine izin verilir. Hayvanlardan yürüyebilecekler, "sürünün ayağına uyabilecekler" sürüye katılırlar.

Bazı bölgelerde, erkek hayvanların haya derileri kesilerek, yumurtalar sökülür. Yaraya katran sürüldükten sonra iple sıkıca bağlanır. Bazı bölgelerde de, hadım etmek için özel olarak yapılmış "hadım etme kerpetenleri" kullanılır.

KUZULARI DAĞLAMAK

Ekim ayının sonlarında, koç katımında; kuzuların burunları ve kulakları dağlanır. Dağlama, sürü sahibinin işaretini ucunda taşıyan demir çubuklarla yapılmaktadır.

Kuzu dağlama günü, orta yere büyük bir ateş yakılır. Demir "dağlar", ateşe sürülür. Kızarınca, kuzuların burunlarına, gözlerinin hemen altına, kulaklarına basılır.

Damgalama demirlerinin, elle tutulan yerleri ağaç saplıdır.

TULUK ÇIKARTMAK

"Tuluk"; yünü, tiftiği ufak koyun ve keçilerden çıkartılır. "Tuluklara" peynir basılır. Tuluk peynirleri, bu tuluklar içerisinde olgunlaşması için muhafaza edilir.

Derisi tuluk olacak hayvan kesildikten sonra, arka ayaklarının iç tarafları kasıklarına kadar yarılır. Hiçbir tarafı kesilmeden, yumrukla, asıldığı yerde soyularak çıkartılır. İçi bol tuzlanır. Katlanır. Bir hafta kadar serin bir yerde, kurt sineklerinden konularak; "kurt" düşmesi önlenerek bekletilir.

Bir hafta beklemesinin sonunda, bol suyla yıkanır, tekrar tuzlanır. İki hafta kadar daha bekletilir. Derinin ayak uçları, arka kısmı dikilir, yalnız boğazı açık bırakılır. Yünü, tiftiği, "tuluk makası" denilen geniş ağızlı makaslarla bir santim yukarıdan kırkılır. İçerisine, tutum peyniri konulmayacaksa tuzlanır. İçi sırlı çömleklerde, kullanılacağı zamana kadar saklanır. Saklanacak tulukların, tüysüz olan iç kısımları dışa çevrilir, tüylü kısım içe alınır.

KOYUNCULUKTA BAKIM VE ÜRETİM YERLERİ

AĞIL

Ağıl. sürülerin kötü havaları geçirdikleri barınaktır. Kışı geçirdikleri barınaklardır. Kış aylarında, soğuk rüzgârların dokunmadığı "kürtük" toplamayan, kar tutmayan, kar tipilerinin etkilerini göstermediği yerlere yapılır. Yukarıdaki özellikte yerlerin bulunarak ağıl yapılması için, böyle yerler yıllar önce tespit edilir.

Ağıların, arkaları kuzeye, giriş yerleri güneye dönüktür. Bütün hayvancılık bölgelerindeki ağıllar, aynı özelliğe sahiptir.

Ağıllar, köyden uzağa yapılır. Arkaları, dağların koyaklarının yamaçlarına, tepelerin yamaçlarına yaslanır. Dağlar, tepeler; güney yamaçlarına yaslanmış, ardını vermiş ağıllara, soğuğa karşı siper, "karaltı" olurlar. Koyunun kendi sıcaklığıyla, nefesiyle kolaylıkla ısınırlar. Ağılın tavanının basık olmasına, özellikle dikkat edilir. Bütün ağıllar arasında, ortak bir yapı özelliği vardır. Büyüklükleri aşağı, yukarı 500 koyun alabilecek genişliktedir. Duvarlar, taştan yapılmıştır. Lazerleri ağaç örtüdür. Ağıl içinde, büyük "kirişleri" tutması için, çok sayıda "dikmeler" dikilmiştir. Dikmelerin dikim aralıkları, üzerlerindeki yükü taşıması için eşit aralıklarla dikilir Ağılların, giriş kapılarının bulunduğu güney yönlerinde, ön tarafa, iki metre yüksekliğinde eğik ağaçlardan, yukarıya doğru kaldırılmış kasket siperi şeklinde bir siper çakılmıştır. Bu siper, güney duvarı boyunca uzar. Siperin gerisine, bir metre kalınlığında, "keteğen dikeni" basılmıştır. Bu siperler, rüzgârı kırmak için yapılmıştır.

Ağılların önlerinde, ağılın bütün ön cephesini kaplayan, ağıldan uzaklaştıkça sağa sola açılarak genişleyen, ağılın iç genişliğinin 2-3 katı genişlikte bir avlu vardır. 8-10 metre genişliğinde bir kapısı olan bu avlunun duvarları taştan, çoğunlukla "kuru kayı" tekniği ile yapılmış, 1,5 metre yüksekliğindedir.

Ağıların, yalnız bir tane giriş kapıları vardır. Güneye bakan bu kapıdan başka, giriş kapısı yoktur. Ayrıca hiç penceresi bulunmaz. Yalnız bazı ağılların yan duvarlarının birinde, küçük bir delik bırakılmıştır. Bir koyunun geçebileceği genişlikte olan bu delik, koyunların girip-çıkmaları için; çok önemli zamanlarda çobanların girip-çıkmaları

içindir. Bu delikler, çoğu zaman taşla kapatılarak "battal" hale getirilir.

Avluların, sol ve sağ duvarları kenarlarında, 20-25 metre yüksekliğinde "barılar" vardır. Barıların üzerleri, avlunun dışına eğimleri verilmiş "yarım makas" şeklinde örtülmüştür. Avlunun iç kısmına bakan yönlerinde duvar yoktur. Enleri, 3-4 metre genişliğindedir. Bunlar, bir çeşit ağıl sundurması, ya da çardağıdır. Çok rüzgârlı, yağmurlu havalarda, ağıla girmek istemeyen, içeride bunalan hayvanlar, bu barıların altına sığınırlar.

Dış avlunun giriş kapısının bir yanında, "çobansallık" yer alır. "Çobansallık", çoban odasıdır. Küçük bir oda. Avlunun giriş kapısında, çoğu zaman seyyar "parmacaklı" bir ağaç kapı vardır.

KAMIŞ AĞILI

Sürü, asıl ağılı bırakılarak, kuraklıktan ya da herhangi bir olaydan dolayı bir başka bölgeye gittiği zamanlar acele, ucuza, basit olarak yapılan ağıllandır. Kamıştan yapılırlar. Yayalara çıkıldığı zamanda sürüler, kamış ağıllarında kalırlar.

Kamış ağılları, kamış desteleri yan yana yere dikilmek suretiyle yapılır. Kuzeye, rüzgâra gelen yönü dar olur; duvarları sağa sola açılarak genişler. Üzerleri açıktır. Samanlıkları, çobansallıkları, avluları yoktur.

MAKASLAR

Köylerin içinde, sürü sahiplerinin evlerinin yakınlarında, ya da köyün hemen kenarlarında yapılmış olan barınaklara "makas" denir. Makas, bir çeşit mandıradır. Boyları uzun, enleri geniş, üzerleri "yarım makas" veya "beşik" örtü, çevre duvar yükseklikleri 1,5 metreyi geçmeyen sürü barınaklarıdır. Tek ve geniş kapıları, güneye bakar. Kuzey yönlerinde, küçük ve dar pencereler vardır. Bu pencereler, yaz gelince açılır. Kışın kerpiçle örülerek kapatılır. Pencere denen duvar deliklerinin, yazın açılması, makasın içine serinlik; kışın kapatılması sıcaklık sağlar. Makasların geniş avluları vardır. Kerpiç ya da taş duvarlarının yüksekliği 1.5 metreyi geçmez. Kerpiçten yapılmış avlu duvarlarının üzerine, duvarın yağmurlardan, karlardan korunması için çeşitli dikenlerle, kamışlarla "çelen vurulmuştur".

Kış aylarında otlaklar, karla kaplı olduğu zamanlar, soğuk günler sürüler, günlerini makaslarda geçirirler. Yemlerini, samanlarını makasın içine veya avlusuna atılmış koyun oluklarında yerler. Böyle zamanlarda sürü, yalnız şu için dışarıya çıkarılır.

Makasların avlusunun bir kenarında, bütün hayvanların ihtiyacını karşılayacak kadar saman alan büyük bir samanlık yapılmıştır. Ağıllarda görülen çobansallık ve barılar; makasların avlularında da yer alır.

ÇOBANSALLIK

Bütün ağılların, makasların avlularının giriş kapısının bir yanında, bir çobansallıkları vardır. Çobansallıklar, çoban barınaktandır. Buralarda çobanlar yatıp kalkarlar.

Çobansallığın içinde, köpeklere "top" yapılan arka ununun içinde bulunduğu büyük bir sandık, top yapılacak arpa ununun hamur yapıldığı bir tekne, hayvanlara verilecek tuzun içinde saklandığı "tekne" bulunur. Duvarda bir "koraş ocağı" vardır. Koraş ocağı duvara oyulmuş, ön kısmı açık, şömineye benzeyen bir duvar ocağıdır. Soğuklarda, bu ocakta kemre, yavşan, yüzerlik kökü vs. gibi yakacaklar yakılır. Çobanlar, yemeklerini bu ocakta pişirirler. Koraş ocaklarının dumanını, bir buharı dışarıya çıkarır.

Koyunların hastalıklarında, yaralanmalarında kullanılan ilâçlar; asfinik, katran gibi maddeler, çobanların kürkleri, kepenekleri çobansallıkların içerisinde bulunan belli başlı eşyalardır.

PİN

Ağılların yanlarında, avlu duvarlarının dışında, ya da iç taraflarında üç-beş tane "pin" bulunur. Pinler yere kazılmış, 70-80 santimetre derinliğinde, bir metre kareye yakın genişlikte üzerleri, ağaçla örtülmüş, yalnız üst kısmında bir küçük kuzunun kolunun alınabileceği kadar bir delik bırakılmış yer altı kulübecikleridir.

Erken kuzulayan koyunların kuzuları, erken doğum yapan keçilerin oğlakları, annelerinden ayrı oldukları zamanlarını "pinlerde" geçirirler. Sürünün büyük kısmından önce doğum yapan hayvanların yavruları, çok az oldukları için ağılların içinde ayrılan büyük "kuzulukları" doldurarak

kendi sıcaklıkları ile ısıtamadıkları için üşürler. Üşüme ölümlere sebep olur. Bu tehlikeden dolayı pinler kullanılır. Pinler, toprağın içinde gömülü oldukları, çok küçük ve dar oldukları için az sayıda yavru tarafından ısıtılabilir. Doğumlar artmaya başlayınca, yeni yavrular çoğalıp, yavru sayısı elliyi geçince pinler kullanılmaz; "kuzuluklar" kullanılmaya başlanır.

KUZULUK

Kuzu sürüsünün günün sıcak saatlerinde, geceleri, soğuk günlerde, yağmurlu günlerde içinde yattıkları kapalı yerlere "kuzuluk" denir.

Kuzulukların pencereleri vardır. Pencereler, kuzey tarafa açılır. Kuzeyden esen serin rüzgârların kuzuluğa girerek içeriyi serinletmesi, kuzuların serin havada yatması istenir.

Pek çok bölgede, kuzular için ayrı kuzuluklar yapılma yoluna gidilmemiştir. Ağılların, makasların bir kısmı tahtalarla, eski kapılarla "boğularak" kuzuluk yapılmış. Kuzuların, yaylıma çıkma zamanlarına kadar, kuzuluktan çıkmalarına, çevrede yayılmalarına izin verilmez.

Kuzuluk olarak ayrılan yerin havasının, devamlı olarak temiz olmasına, serin olmasına çok dikkat edilir. Hava almayan, temiz olmayan, sıcak olan kuzuluklarda barındırılan kuzular, "yanar" bitlenir. "Yanan" kuzu gelişemez, yorgun düşer, gelişme özelliğini yitirir. "Yanan" kuzu sürüsünün, tekrar gelişme, serpilme özelliğine ulaştırılması mümkün değildir.

Tabanda, fazla gübre yığılmasına fırsat verilmez. Kuzuların attıkları dışkılar, birikmeden süpürülüp kuzuluktan dışarıya çıkarılır. Kuzuluğun tabanına çok miktarda kuzu gıgı birikirse, gübrenin tazeliği büyük bir ısı meydana getirir. Kuzu, gübrenin üzerine yatmak zorunda olduğu için, gübrenin ısısı yavruları yakar, terletir; zayıflamalarına, gelişmemelerine yol açar.

Kuzu sürüsü, yaz aylarının ortalarına doğru, "yatağa" çıkıncaya kadar kuzuluklarda yatarlar.

YATAK

"Yataklar" ikiye ayrılır:

a) Koyun yatakları,

b) Kuzu yatakları.

Koyun yatakları: Koyun sürüleri, öğleye yakın köye döndükleri zaman, sularını içtikten sonra "yatağa çekilirler". Koyunların, gündüzün sıcak saatlerinde yatarak dinlendikleri yerlere yatak denir. Suya yakın bir yerdir. İki üç dönüm yer, pullukla derince sürülerek "yatak" yapılmıştır. Hayvanların rahatça, yumuşak bir yere yatmaları için toprak pullukla sürülerek kabartılmıştır. Sağmal koyunlar, "sakin zamanına" kadar; "yoz koyunlar", akşam üzeri köyden çıkacakları zamana kadar yataklıkta kalırlar

Kuzu yatakları: Köyden biraz uzakta, çoğunlukla bir tepenin üzerinde hazırlanmış yataklardır. Kuzu yataklarının en büyük özelliği, yapıldığı yerin serin olmasıdır. Hazırlanışı, genişliği, koyun yatakları gibidir. "Kuşluk vakti" gelen kuzu sürüsü, ikindi üzeri gidinceye kadar yatakta kalarak uyur, dinlenir.

KOYUN KEMRESİ

Ağıllardan, koyun yatan makaslardan güz aylarında, daha çok Eylül yakında "kemre kaldırılır". "Kemre" diye ad verilen, yakılacak koyunların dışkılarının ağılın tabanına toplanması, çiğnenerek sertleşmesi, uzun sürede taş gibi kuruması sonucu meydana gelir.

Kemre, ağıllardan, makaslardan belle "bellenerek" kaldırılır. Altı topraklı, taşlı kalkan kemrelerin altındaki taşlar, topraklar keserle temizlenir.

İri kemreler, ağılların, makasların dip taraflarından çıkar. İri kemrelerin, alt taraflarından çıkan küçük parçalarına, kemre kaldırılırken kopan parçalara, "gığış" denir. Ağılın, "yuka" kemre kalkan yerlerinde kemreler, kazma ile kazılır. Kaba kemreli yerler, bellerle çıkarılır. Kemre, ağıllardan at arabaları ile evlere taşınır. İri kemerler, aynı bir yere; gığışlar ayrı bir yere yığılır. Ağılın, bütün kemresi kaldırılıp taşınınca, evlerin önüne, ya da evlerin "hayatlarının" bir yanına "kemrelik" kurulur. İri kalın kemrelerden ön tarafa bir duvar örülür. Küçük kemreler, gığışlar bu duvarın gerisine yığılır. Kemre ıslanmasın diyerek en üste, "yavşan" fasal diken ve ya ot basılır. İri kemreler kışın sobalarda, gığışlar ocaklarda, tandırlarda yakılır.

Makaslardan çıkarılan kemreler, nemli olduğu, fazla güneş görmediği için kaldırılınca dışarıya çıkarılır, güneşlenmesi sağlanır. Kuruyan makas

kemreleri, ağıl kemleri gibi yayılır. Kışın fazla gübre biriken yerlerden kürekle kürünen sulu dışkılar, gübre tutmayan, fazla çamur olan yerlere atılır. Fazla ıslanma yolu ile yerlerde sulu gübrenin birikişine "zibir olma", sulu cıvık gübreye de "zibir" denir. Böylelikle kemre tutmayan yerlerin de kemre tutması, ağılın içindeki gübrelerin sonunda kalınlı, inceli kemre olmaması için her yana gübre, aynı kalınlıkta dağılmış olur.

GIĞ

Koyunların, keçilerin dışkılarına "gığ" denir. Gığ, ağıllardan, makaslardan, avlulardan, yataklardan, suvat yerlerinden süpürülür. Gıgın süpürülebilmesi için, süpürülecek yerde koyunların uzun süre yatıp kalkması, yerde fazla miktarda gığ birikmesi gerekir.

Tandırlarda, ocaklarda yakmak için, gığ süpürme işine bahar aylarından, güz aylarına kadar evin kadınları tarafından aralıksız devam edilir.

Koyun sürülerinin gıgı biriksin diyerek sürüler, her gün ayrı yerlere yatırılır. Yerlerde iki, üç parmak kalınlığında gığ biriktiği, biriken gığ kuruduğu zaman, çoluk çocuk toplanır: gığları süpürge ile süpürerek küme küme yığarlar. Tozla karışık gığ kümeleri, kalburdan geçirilip elenir, tozu atılır. Çuvallarla, "hayatın" gığ için ayrılan köşesinde, ocak başlarında, tandırların yanlarında yığılır.

Sürü sahipleri, kendi gığ ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra, köyde bulunan koyunu olmayanların, fakirlerin de yakacak ihtiyaçlarını karşılamaları için zaman ayırırlar. Bu zaman içerisinde bunlar da ihtiyaçlarını sağlar.

ÇOBANSALLIKLARIN ISITILMASI

Kışın soğuk aylarında çobansallıklar, "koraş ocakları" ile ısıtılır. Koraş ocaklarında yakılan çeşitli yakacaklar şunlardır;

Kemre: Ağıllardan, makaslardan kaldırılmış, kurumuş, kerpiçlenmiş koyun-keçi dışkısıdır.

Gığ: Yerde, güneş altında kurumuş koyun keçi dışkısıdır.

Gığış; Yumruk büyüklüğüne kadar kemre parçaları.

Kesmik: Harmanlarda "savrumdan" sonra çıkan kalın ot sapları.

Yavşan; Step topraklarında yetişen, gri renkli kokulu, odunsu köklü çok yıllık bir ot.

Yüzerlik kökü: Saman "nodanlarının" yerlerinde, ören topraklarında yetişen odunsu köklü çok yıllık bir odun kökleri. Topraktan kazılarak çıkarılır.

Kütük: Meşe, ardıç gibi ağaçların toprak altındaki kökleri. Çevresi ormanlık olan yerlerde, ağaçlar kesildikten sonra kökleri kazmalarla taş kazar gibi sökülür. Yakmak için, çalı-çırpı, çürüyen kuruyan ağaçların dalları toplanır, kış için biriktirilir.

SAĞMAL KOYUNLARIN İLK SAĞIMI

Kuzulayan koyunlar ve keçiler, ilk günler az sağılır. İlk günler sağılan süte, ağız denir. Doğum yapan hayvanlar sağılmazsa, hayvanın memesindeki, küçük yavrulara çok gelir. Çok süt emmeden, ölümler meydana gelebilir. Yavrularda, süt hazımsızlığı olabilir. Fakat bu durum bütün sağmal hayvanların sağılacağı anlamına gelmez. Sütü bol olanlar sağılır. Nisan ayının sonlarına kadar, sağım işine bu şekilde devam edilir. Yavrular otlamaya alıştığı, sağmalların sütlerinin çoğaldığı zaman; Mayıs ayının başlarıdır. Sağmalların tam olarak süt sağım zamanının gelmesine, koşanlıklarda koşan koşulmaya başlandığı zaman, "koyuna koşan ipinin atılması" adı verilir.

KOŞAN

Sağmal koyunların, keçilerin sütlerinin sağılması için iple, özel bir örme suretiyle birbirlerine bağlanmasına "koşan" denilir. Bazı bölgelerde sağım için "koşan" konulmaz. Sağmal hayvanlar tutularak sağılır. 15-20'den fazla sağmal koyun sahipleri, sağmalları koşan koşarak sağlarlar. Koşan, sağımı kolaylaştırır, hayvanlar kaçamadıkları için sağımda rahatlık sağlar. Hayvanı sağandan ayrı olarak, bir de sağılacak hayvanı sağım için tutan insana olan ihtiyacı ortadan kaldırır.

KOŞANLIK

Sağmal sağıldığı, etrafı 1-1,5 metre yükseklikte duvarlarla çevrili, koşan sağmak amacı ile yapılmış, sert toprak zeminli bahçelere "koşanlık" adı verilmiştir.

Koşanlık sürünün, bütün sağmal koyunlarını alabilecek büyüklüktedir. Geniş, yedi-sekiz metre bir giriş yeri kapısı vardır.

Sağım zamanı gelince, sağmal koyunları bu bahçeye doldururlar. Kapı kapatılır, içeriye, koşanla ilgili olanlar girer, koşan koşulması başlar.

Bazı bölgelerde koşanlık yoktur. Buralarda, köyün meydanları koşanlık olarak kullanılır. Koşanlıksız, sağmal koyunları, koşana koşmak zor bir iştir. Sürü, oradan oraya kaçışır, dağılır. Büyük bir yorgunluk meydana gelir. Göreneklerine bağlı olarak, koşanlık yolunu seçmeyen bölgelerde, bir sürünün sağımı için harcanan zamanın onda biri kadar bir zamanda; koşanlık olan yerlerde sağım, yorgunluksuz yapılabilmektedir.

KOŞAN ZAMANI

Öğleden üç saat sonra, güneşin "devrildiği", çok sıcak olmayan zamana, "koşan zamanı" adı verilmektedir. Koşan zamanı gelmeden, yarım saat önce kadınlar, çocuklar koşanlıkta hazır bulunurlar. Sağmal sürüsünün koşanlığa gelmesini beklerler,. Koşan zamanı, sağım mevsimi boyunca aynı saatlere rastlar, buna özellikle dikkat edilir.

SAKİN ZAMANI

Sürü; öğleyin, çobanı tarafından yatağından kaldırılarak "suya uğratılır". Sulanana sürü, iki saat kadar köye yakın otlaklarda yayılmak üzere "sakine çıkar". Sakine gitmek, sürünün gün boyu aç kalmasını önler, günün ortasında acıkmalarını giderir; dolaşmak suretiyle sütün artmasını, günün ortasında susuzluğun giderilmesini sağlar. Yataklıkta dinlenmenin sürünün üzerinde meydana getirdiği uyuşukluğun, sersemliğin giderilmesine yarar. Sağmal sürüsü, sağım mevsimi süresince, her gün sağımdan önce sakine gider.

KOYUNCULUKTA SAĞIM İŞLERİ

SAĞIM İÇİN SAĞMAL KOYUN SEÇMEK

Sakinden dönen sürü, tümüyle sağmal koyunlardan meydana gelmişse, doğruca sağım için koşanlığa getirilir. Sürü, sağmal ve yoz koyunların karışmasından meydana gelmiş bir sürüyse, önce koşanlığa yakın, köyün kenarında bir yerde bulunan "yataklıkta" seçilir. Sağmal koyunlar koşanlığa, yoz koyunlar yataklığa sürülür. Buna, "koyun seçmek" adı verilir. Seçim işinde sürü sahiplerinin çocukları, sürünün çobanına yardım ederler. Çocukların önemli görevlerinden birisi, koyun seçmektir. Koyun seçme zamanı gelmeden önce çocuklar, koyunun seçileceği yere çıkarlar. Sürünün sakinden dönmesi beklenir. Sürü, sakinden geldiği zaman çocuklar, sürüyü küçük kümeler halinde çobana doğru sürerler. Çoban, ortaya durur. Sağmal koyunlarla birlikte gelmek için koşan erkek koyunları geriye koyarlar. Sürünün içerisinde sağmal koyun kalmayıncaya kadar bu işe devam edilir. Koyun seçimi her gün aynı saatlerde yapılır.

KOŞAN GİYİNİŞİ

Koşan sağmaya giden kadınlar, koşana giderken üzerlerinde "koşan kıyafeti" yoksa, "koşan kılığına" girerler.

Sırtlarına, önü kapaklı, beyaz kaytanlarla bağlanan, adına "işlik" denen özel bir gömlek giyerler. Kıyafeti, altında bol ağlı, ağ kısmı yere çok yakın geniş bir şalvar tamamlar. Başa, yalnız gözleri açık bırakan beyaz veya boz renkte büyük bir "koşan örtüsü" dolanır. Giyimlerin rengi, tozu, koyunların terlerini belli etmeyen, zor kirlenen renklerden seçilir. Sağım mevsimi süresince koyun sağacak olanlar, koyunlar koşanlığa gelmeden önce bu kılığa girerler; sürünün gelişini ya koşanlıkta ya da evlerinin önünde beklerler.

SAĞINCI:

Büyük sağmal sürülerin sahipleri, evlerindeki kadınlar sürünün sağılmasına yeterli olmadığı zaman, sağılacak hayvanı olmayanlar arasından ücretle "sağıncı" tutarlar. Sağıncı, kadınlara ancak sağım zamanlarında yardım etmektedir. Bunun için ödenen ücrete, "sağıncı hakkı", sağıma yardım için sağıncı bulmaya da "sağıncı tutmak" denir.

Sağıma kadınlar, sağmal koyunlardan süt sağılmaya başlandığı Mayıs ayının başlangıcından, sürünün sütten kesildiği güz mevsimine kadar her gün, sağım zamanı gelince sürünün sağılacağı koşanlığa gelirler. Sürü sağıldıktan, süt eve taşındıktan, taşınan süt makinede kaymağı ayrılması için çekildikten sonra, süt helkelerinin yıkanması

bitince evlerine giderler. Sağıncı kadınlara, para yerine çoğunlukla buğday verilir. Bir sağıncının ücreti, ortalama olarak, bir sağım mevsimi için "bir kile" buğdaydır. Bir kile buğday, 200 kilo gelir. 1969'da sağıncı ücretleri, dört kile buğdaya kadar çıkmıştır.

Sürünün büyüklüğüne göre sağıncı sayısı artar. Bir kadının ortalama; koşan zamanı içerisinde elli koyunu sağabileceği hesaplanmaktadır.

KOŞAN ÇEVİRENLER

Koşan, çocuklar tarafından "çevrilir." Koyunları, çobanın koşması için, çobanın bulunduğu yere toplayıp getirmeye, çoban koşuncaya kadar kaçmaları önlemeye, çoban kendisinin yanına sürülen koyunları bitirmek üzereyken yeni bir kümeyi çobanın yanma sürmeye; "koyun çevirmek, koşan çevirmek" adı verilmektedir. Koşan çevirmenin, özel bir yöntemi vardır. Sürüyü, koşanlığın içinde ürküterek, oradan oraya koşuşturarak yormak hoş görülmez. Çocukların bulunmadığı zaman, ihtiyar kadınlar koşan çevirme işinde yardımcı olurlar.

Koşan çevirenler, çevirme işinde koyunları sürmek için, "koşan kamçıları" kullanırlar. Koşan kamçıları, kalın ipten, saç örgüsü biçiminde örülmüş, bir metre uzunluğunda bir değneğin ucuna takılmış ipten kırbaçlardır. Koşan çevirenlerin, böyle bir kamçıları olur. Bu kamçılarını koşan çevirme dışında pek kullanmaz bir yere saklar, koşan zamanı çıkarırlar.

KOŞAN İPİ

Sağmal koyunları, koşana koşmak için kullanılan ipe, koşan ipi adı verilir. Koşan ipi, koşana koşulacak hayvanların sayısına yetecek uzunlukta olur. Kalın beyaz erpeden ipinden, "bilek kalınlığında" saç, örgüsü ile örülmüştür. Koşanlıkta demet halinde, sağım mevsimi süresince bulundurulur. Koşan işi bitince toplanır, demet yapılır.

Koşanda Koşan İpinin Kullanılması

Sağmal koyunlardan ilkin ikisi; biri sağda, diğeri solda olmak üzere boğazları boğulmayacak şekilde bağlanır. Koşan ipi demeti geriye atılır, çoban koyunları ikişer, ikişer yakalayarak boyunlarını birbirinin yanına getirir; boğmayacak geniş bir ilmik atar. Bütün sürü bitinceye kadar, bu şekilde koşmaya devam eder. "Koşmak", yamana getirmek, eşleştirmek anlamında kullanılmaktadır.

Sağım bitince çoban, koşanın sonundaki, son iki koyunun boğazına attığı ilmiği açar. Üç-beş asılışta bütün sağmal sürüsünün boğazını tutan koşan ipi çözülür. Buna, "koşan salmak" adı verilir.

Koşanda sağılan sağmal sürüsü, "emiş" için koşanlıktan dışarıya sürülür.

KOŞAN SAĞMAK

Koşanı kadınlar, kızlar sağar. Sürüyü sağacaklar, ellerinde "halka" arı verilen içi kalaylı bakır kovalarıyla koşanlığa gelirler. Koşulan koyunların gerilerine oturarak sağmaya başlarlar.

Kuzular küçükken, süte ihtiyaçları fazlayken, koyunun memelerindeki sütün yarısı sağılır; diğer yansı kuzu için bırakılır. "Gün dönümünden sonra", kuzular sütten kesilince, koyunun memesindeki bütün süt sağılır. Bu dönemde sağmal koyunların "ikilemesi" de yapılır. Sürü bir kere sağıldıktan sona, sağımcılar ilerleyince, bir veya iki kadın da sürünün başından başlayarak sağılan koyunların memelerini bir kere daha elden geçirerek kalan sütü sağarlar. Buna "ikileme" adı verilir.

Koşan sağan kadınlar, koşanlığa gelirlerken, helkelerine birkaç avuç su koyarak getirirler. Bu su, kuru memelerin sağımını kolaylaştırmak için gerekli kayganlığın sağlanmasına yarar.

Sütün bol olduğu zamanlar, koşanlığa helkelerle birlikte bir de "Haranı" getirilir. Haranı, kazanın küçüğüdür. Haranının ağzına, büyük bir tülbentten "süzek" bağlanır. Sütün, helkelerden haranıya boşaltılırken süzülmesini sağlar.

EMİŞ

Sağmal koyunlar, koşanlıktan çıktıktan sonra, büyük bir meydanlığa doğru sürülürler. Koşandan çıkma zamanı, kuzu çobanları tarafından bilindiği için, bu sırada kuzu çobanı kuzu sürüsünü getirir. Annelerle yavruları birbirlerine katılır. Kuzuların annelerini emmelerini sağlayan bu işe, "emiş" denmektedir.

Emiş zamanı, iki sürü de birbirlerine kavuşmak için sabırsızlık içerisindedir. Fakat, ansızın iki sürünün birbirlerine karıştırılması yoluna gidil-

mez. Yavaş yavaş karıştırılır. Çünkü büyük bir kargaşalık olmasının önlenmesine ihtiyaç vardır.

Annelerini bulan yavrular, buldukları yerde anneleriyle birlikte bırakılır, buluşamayanlar ileri doğru sürülürler.

İleriye doğru sürme işi, geniş bir alana sürüyü dağıtma işi, bütün sağmal koyunlar yavrularını buluncaya kadar devanı eder. Kuzular doyunca, annelerini emmeyi bırakarak annelerinin yanında yatmaya veya otlamaya başlayınca, bütün sürü toplanır. Koşanlığa getirilir. Koşanlıktan sağmal koyunlar dışarıya çıkarılır. Koşalıkta, yalnız kuzular kalır.

Emiştirme işinde de, emişten sonraki seçim işinde de koşanı çevirenler, çobanlara yardım ederler.

Sağmal sürü, akşama yakın kıra çıkar. Kuzu sürüsü, daha sonra gider. Emiştirmede çok titizlik gösterilir. Doymamış, annesini bulamamış hiçbir kuzunun kalmamasına dikkat edilir.

SÜT BELLİLERİ; SÜT DEĞİŞİMİ

Güz mevsimi yaklaşırken sütler kesilmeye, azalmaya başlar. Bu zamanda eksik kalmış katıkların tamamlanması için, azalmış sütün her gün değerlendirilebilmesi mümkün olmadığından kadınlar, birbirleri ile "süt değişirler".

Koyunlarını sağan kadınların onu, on beşi sağımdan sonra ellerindeki süt dolu helkeleriyle bir araya toplanırlar. Orada bulunanlar bütün sütü, bir kadına ölçerek verirler. Sırayla, her gün sütü birisi alır. Aralarında "hak geçirmezler". Her gün sütü değerlendirmekten kurtulan kadınlar, topladıkları büyük miktardaki sütle yapmak istedikleri katığı bir gün çalışmak suretiyle yaparlar.

Süt değişiminde, ölçü olarak; "kulplu tası" kullanırlar. Ağzı geniş; iki kilo kadar süt alan, uzun kulplu bakır taslara, "kulplu tas" derler. Her zaman tas kullanılmaz. Çoğu zaman "süt bellileri" kullanılır. Süt bellileri, iğde dallarından yapılır. 20-30 santimetre uzunluğunda çubuklardır. Helkelerin içindeki süte bu "belliler" batırılır. Sütün yüksekliği ölçülür. Sütün çıktığı yere bıçakla bir işaret yapılır. Ödünç aldıkları sütü öderken, gene aynı süt bellisi kullanılır. Süt bellisinin üzerindeki çenteği kaplayacak kadar süt vermek suretiyle borçlarını ödemiş olurlar. İğde dalına bıçakla işaret vermeye, "kertmek" denir. Çok az olmakla beraber bazen ölçü olarak işaret parmaklan da kullanılır. Sütün çöple ölçülmesine, "belli basmak" adı verilir.

GÜN DÖNÜMÜ

Haziran ayının yirmi üçünü, "gün dönümü" olarak kabul ederler. Gün dönümü önemli bir gündür. Tarım için, hayvancılık için belirli günlerden olarak kullanılır.

KUZUYU SÜTTEN KESMEK

Kuzuların, annelerinden tamamen ayrılmalarına, "kuzunun sütten kesilmesi" denir. Haziran ayının sonunda, kuzular sütten kesilirler. Kuzular büyüyüp anne sütüne ihtiyaçları kalmadığı zaman, kuzunun sütten kesilmesi zamanıdır. Kuzular sütten kesildikten sonra, sağmalların bütün sütü sağılır, memede hiç süt bırakılmaz.

GÜN AŞMAK, KOYUNUN SÜTTEN ÇIKMASI

Temmuz ayının sonlarına doğru koyunların sütü iyice azalır. Sütler azalınca, sağmal koyunlar her gün sağılmaz; gün aşırı sağılır. Bir gün sağılır, bir gün sağılmaz. Buna "koyunun gün aşması" denir.

Gün aşırı yapılan sağım, bir süre devanı eder. Bu sürenin sonunda sağmalların süt vermez hale gelmesine, "koyunun sütten çıkması" adı verilir.

Yalnız sağmal sürüsünün, ne zaman sütten çıkacağı belli olmaz. Sürü, kuvvetli olur, köyün otlarında ot, ekin bol olursa koyunun sütten çıkma tarihi uzar. Genel olarak, sağmal koyunlar Eylül ayının içlerinde sütten çıkarlar.

KATIK ALMAK

Bütün bir ilkbahar ve yaz mevsimi, bütün bir sağım dönemi boyunca, sütlerin değerlendirilmesine, sütün süt ürünleri şekline dönüşmesine "katık almak" adı verilir.

KATIK

Kış için koyun sahipleri tarafından, süt ürünleri hazırlanır. Dışarıya, ticaret bölgelerine çok az bir açıklığı olan, kapalı çevre ekonomisini sürdüren, kendi kendine yeterli olma prensibine yüzyıllardır bağlı yaşayan sürü sahibi aileler için, kış yiyecek-

lerini hazırlamak büyük bir önem taşır. Yoğurt, peynir, yağ, kaymak, çiğ suyu, gibi sütten yapılan bütün ürünlerinin tümüne birden, "katık" denir. Katık, süt ve süt ürünlerinin genel adıdır.

PEYNİR

Yapılmakta olan peynir çeşitlerini, şu ana gruplarda toplamak uygun olabilir.

l- Selemor peyniri:

a) Yağlı selemor. b) Yağsız selemor, c) Yarım yağlı selemor.

2- Tuluk peyniri:

a) Yağlı tuluk peyniri, b) Yağsız tuluk peyniri, c) Küflü peynir d) Keş peynir.

3- Nor peyniri

4- Çiğ suyu peyniri.

SELEMOR PEYNİRİ YAPIMI

Selemor peynirinin bütün çeşitlerinin yapımı aynıdır. Yalnız çeşitlerin ortaya çıkışı, peynirin içindeki kaymak oranından ileri gelmektedir. Yağlı sütün içerisindeki bütün kaymak, süt makinelerinden "çekilmek" suretiyle alınırsa, bu sütten yapılan beyaz peynir yağsız peynirdir. Yağsız peynir; "yavan peynir" adını alır. İçindeki kaymağı alınmadan süt peynire döndürülürce, yağlı peynir ortaya çıkar. Peynir yapılacak süt, peynire döndürülürce, yağlı peynir ortaya çıkar. Peynir yapılacak süt, iki kısma ayrıldıktan sonra, birinci kısmın kaymağı alınır, kaymağı alınan kısımla kaymağı alınmayan kısım karıştırılıp da peynir yapılırsa yapılan peynir "yarım yağlı peynir" adını alır.

Selemor peynirin yapımında süt, "üç beş taşım kaynatılır". Kaynayan "bir haranı" süte, bir kaşık maya katılır. Mayalı sıcak süt, iki saat sonra peynirleşmeye başlar. Haranıdan, iri gözenekli beyaz astar bezden yapılmış büyük peynir keselerine peynir aktarılır. Kesenin içindeki peynir suyunun, dışarıya akması için kesenin üzerine ağır, düz taşlar konur. Bu işe peynirin taşlanması denir.

Akşam "çalınan" peynir, taşlanmış halde ertesi günün sabahına kadar bekletilir. Suyu iyice süzüldükten sonra, "peynir kesesi" açılır. İçindeki peynir; bıçakla, kare şeklinde büyük parçalara ayrılır. Az bir zaman daha bekledikten sonra, büyük parçaların muhafaza edileceği kaplara doldurulması için, küçük parçalara ayrılır. Küçük parçaların üzerine, "çörekotu" atılır. Kare veya dikdörtgen şeklindeki peynir parçalarına, "fasla" adı verilir. Örnek: konuşurken, "on fazla, yirmi fazla fasla peynir" gibi..

Peynir faslaları, içerisi "sırlı" çömleklere, "sırçalara" döşendikten sonra, üzerine mürekkepli su dökülür.

"Mürekkepli su", diye tuzlu suya denir. Peynirin uzun süre saklanabilmesi için hazırlanan tuzlu su, peynir faslalarının doldurulduğu kapların ağzına kadar doldurulur; ayrıca, bütün peynirin üzerini tam olarak örtmesine dikkat edilir.

Hazırlanan peynir saklanmak için "basdırığa" kaldırılır.

TULUK PEYNİRİNİN YAPIMI

Tuluk peynirinin, bütün çeşitlerinin birbirleri ile aralarındaki fark, peynirin içerisindeki kaymak oranından ileri gelmektedir. Yağlı tuluk peynirinin içerisinden, kaymak alınmamıştır. Yağsız tuluk peynirinin içerisinden, kaymağı tam olarak alınmıştır. Yarım yağlı peynirin içerisindeki kaymağın yarısı alınmıştır. "Keş" peynirin içerisinde de kaymak yoktur; bu peynirin yapılacağı süt iki defa çekilmiştir.

Tuluk peynirinin yapımı için, gerekli peynirin mayalanması, süzdürülmesi, dinlendirilmesi, kesilmesi; selemor peynirin yapımındaki işlerin aynıdır. Tuluk peyniri yapılacak peynir faslaları, elle iyice ufalanır, tuzlanır. İçine çörek otu karıştırılır. Ufalanan peynir, avuç avuç peynir tuluğunun ağzından doldurulur. Üç-beş kocam avuç peynir konulduktan sonra, tuluk baskısı ile sıkıştırılır. Dondurma ve sıkıştırma işi, tuluk doluncaya kadar devam eder. Dolan tuluğun ağzı sıkıca dikilir. Hazırlanan "tuluk", "tuluk basdırağına" kaldırılır.

Birbirine birleştirilmiş iki avuca, "kocam avuç" denir. **Peynir baskısı**, iki bilek kalınlığında, 56-60 santimetre uzunluğunda, sert ağaçtan yapılmış bir çomaktır.

YAĞ YAPILMASI

Tereyağları, iki grupta toplanabilir:

a) Tuzlu yemeklik tereyağı,

b) Tuzsuz yağı.

Sağılan sütlerden alınan kaymaklar; küplerde, tenekelerde on gün kadar biriktirilir. Soğuk bir gece beklenir. Seçilen, gece yarısından sonra, iyi bir soğuk çıkan gece, daha güneş doğmasına üç saat kala kaymaklar içlerinde saklandıkları kaplardan leğenlere boşaltılır.

Kaymak, kepçelerle karıştırılarak koyulaştırılır. Karıştırıldıkça, "çiğ suyu sütü" çıkar. Yağ topak topak kalır. Daha önceden hazırlanmış soğuk su ile, 5-6 kere yıkanır. Yıkama işine, yağın içinden süt iyice ayrılıncaya kadar devanı edilir. Yağ yıkandıktan sonra, kullanılan suyun rengi, ilk rengini muhafaza ediyorsa, yağ tam olarak yapılmış demektir. Yağa tuz karıştırılır. Çörekotu karıştırılır. Yağ yapılırken yıkamalar sırasında çıkan "çiğ suyu" atılmaz; saklanır.

Hazırlanan tuzla, yağın içine "şeytan karışmasın" diyerek, avuç içi büyüklüğünde, güzel beyaz bir taş katılır. Bu taşa, "bereket taşı" denir. Bereket taşı olarak, yağın içine konulacak taş, taşlık yerlerde günlerce aranarak bulunur. Buna "yağ taşı" aranmak denir. Taşın rengi, yağın renginin aynıdır. İçine "bereket taşı" konulan kaptaki yağın, uzun süre bitmeyeceğine, "bereketli" olacağına inanılır.

Yağ, fıçılara, küplere sıkıca basılır; "basdırığa" kaldırılır.

Tuzsuz yağın yapımı da, tuzlu tere yağının, yemeklik yağının yapımının aynıdır. Ayrılığı, içerisine tuz katılmayışından ileri gelir. Kış için değil; kahvaltılarda yemek için hazırlanır.

Tere yağının her türlüsüne, "sade yağı" adı verilir.

NOR PEYNİRİ

Gerek selemor peyniri, gerekse tuluk peyniri yapılırken, bunların süzdürülmesi sırasında çıkan peynir sularından "nor peyniri" elde edilir.

Peynir suyundan, nor peyniri yapılması için peynir suyu kazana doldurulur, kaynatılır. Kazanda kaynamakta olan peynir suyunun, üzerinde beyaz köpükler meydana gelip köpürmeye başladığı zaman kazana, bir tas çok soğuk su dökülür. Bir saat kadar kaynatılır. Kazanın içindeki suyun içinde, nor parçaları meydana gelmeye başlar. Kazanın içindeki nor, astardan yapılmış peynir keselerine boşaltılıp süzdürülür. Üzerine taşla, ağır taşlarla baskılanır.

Kesenin içindeki, suyu süzülen nor peyniri ufalanır, tuzlanır, içerisine biraz yağlı süt, biraz "çiğ suyu" dökülür. Uzun süre dayanan bir peynir değildir. Yemeklerde, kahvaltılarda yenilir. Amaç, peynir suyunun içerisinde kaçan küçük peynir zerreciklerini elde ederek değerlendirmektir.

Nor peynirinin elde edilmesinden sonra, arta kalan su, koyun köpeklerinin yavrularına hazırlanan yala katılarak kullanılır.

ÇİĞ SUYU PEYNİRİ

Yağ yapımı sırasında çıkan sular biriktirilir. Bu sulardan, "çiğ suyu" adında bir peynir yapılır.

Çiğ suyu, kazanda iyice kaynatılır. Suyun içindeki yağ zerrecikleri, kazanın dibine kaynama sırasında çöker. Kaynamanın sonunda çiğ suyu, süzme torbalarına doldurularak süzdürülür. Elde edilen çiğ suyu peyniri, çorba yapımında, yemeklerde kullanılır. Kahvaltılarda yenir.

Yağ suyunun içerisinden, "çiğ suyu peyniri" alındıktan sonra, geriye kalan su, köpek eniklerinin, civcivlerin beslenmesinde işe yarar.

YOĞURT YAPIMI

Yapılmakta olan yoğurtları şu şekilde gruplandırabiliriz:

a) **Yağlı yoğurt:** Sütün içerisindeki kaymak, hiç alınmadan yapılan yoğurttur.

b) **Yavan yoğurt:** Sütün içerisindeki kaymak tamamen alındıktan sonra yapılan yoğurttur.

c) **Süzme yoğurt:** Yoğurt yapıldıktan sonra, bir kesenin içerisine doldurularak uzun süre, içindeki suyun süzdürülmesi sonucu ortaya çıkan kışlık katı yoğurttur.

d) **Çömlek yoğurdu:** Kısa bir süre içerisinde tüketilecek, çömlek içerisine sütün mayalanması ile yapılan yoğurttur.Yoğurt yapılacak süt, kazanlar içerisinde iyice kaynatılır. Sıcak süt, yoğurt yapılacak kaplara aktarılır. Biraz soğuması beklenir. Süt, içerisine sokulan parmağı, hafifçe yakar bir duruma, soğuma durumuna gelince, içerisine "çalacağı" konur. Yoğurt mayasına, çalacak denir. "Çalacak", eski yoğurttur.

Çalacağı içerisine katılmış, yoğurt olması istenilen sütün doldurulduğu kabın üzeri, kalın bezlerle titizlikle "bürünür". Bir gün beklenir. Beklenen bir günün sonunda yoğurt hazır demektir.

YOĞURT ÇALACAĞI

Yoğurt mayasına, "yoğurt çalacağı" adı verilir. Yoğurt çalacağı, belirtildiği üzere daha önce yapılmış, eski yoğurttur. Eski yoğurt, sulandırılarak, çalacak olarak kullanılır. Yoğurt yapılacak olan evde, çalacak eski yoğurt yoksa, olanlardan, komşulardan istenir.

GATIK YAPIMI

Kese yoğurdu, uzun süre iyice, içinde su miktarı çok azalmış bir katılığa gelinceye kadar süzülür. Pişirilmiş, temizlenmiş, torba şeklinde dikilmiş "karnın" içerisine sıkıca basılır. Yalnız karın içine basılmadan önce, katı yoğurdun içerisine kaymak karıştırılır, tuz, çörek otu katılır. "Karın", işkembe anlamında kullanılır.

"Gatık" tulumunun ağırlığı, 4-5 kiloyu geçmez. Basdırıkta saklanır.

AĞIZ BULAMASI

Sağmal koyunlar, doğum yaptıktan sonraki ilk günlerde alınan süte "ağız" denilir. Her sağmal koyundan, kuzusunu aç bırakmamak üzere, biraz biraz sağım yapılır. İlk süt, diyebileceğimiz ağız, ocakta kaynatılarak pişirilir. Pişirme koyulaşıncaya kadar devam eder. Bu işleme, "ağız bulaması" denir. Ağzın şifalı olduğuna inanılır. Ağız, sade olarak yenildiği gibi, içerisine kaymak, şeker katılarak da yenilmektedir. Sürü sahiplerinin, dostlarına "ağız göndermesi" bir gelenek halinde devam etmektedir.

KAYMAK DÖKMEK

Güz aylarında, koyunların sütten kesilmesine yakın, sütlerin iyice koyulaştığı zaman, koyunlardan sağılan bir günlük süt, topluca bir kazanda pişirilir. Pişen süt, büyük bir leğene dökülür. Leğenin üzeri kalın bezlerle örtülür. Kaymak dökümü için ayrılan bu pişmiş süt, leğende iki gece bir gündüz bekletilir. Sütün üzerinde kalın bir kaymak tabakası meydana gelir. Sütün kaymak bağlamasına, "kaymak bitmesi" adı verilir. Bekleme süresi dolunca, sütün üzerindeki kaymak, sahanlara şekli bozulmadan toplanır. Üzerine toz şeker ekilerek yenir. Bu şekilde elde edilen kaymağa, "basdırma kaymak" veya "köpürtme kaymak" adı verilir.

Kaymak dökümü, koyunların sütten kesilmesi yakın olduğu zamanlarda, ev halkına, komşulara, son bir kaymak ziyafeti vermek amacıyla yapılır. Kaymak döküldüğü günün, ev halkı arasında özel bir yeri, özel bir sevinci vardır.

İRAVAK

Yağlı koyun sütlerinin, süt makineleri ile kaymakları sütten ayrılır. Makine ile ayrılan bu kaymağa, "makine kaymağı" adı verildiği gibi, bazı bölgelerde de "iravak" adı verilir. İravak, ayranların daha yağlı olması için ayrana, çeşitli yemeklere katılır. Ayrıca kahvaltılarda yenir, çocukların ekmeklerine sürülerek yedirilir.

BASDIRIK VE BASDIRIK SEKİSİ

Sütten yapılan her çeşit süt ürünü; yağ, yoğurt, peynir vs. sineklerden, çeşitli haşerelerden, sıcaktan bozulmaması için, "basdırıklarda" muhafaza edilir. Basdırık, bir muhafaza, koruma yeridir.

İçi dolu, çömlekler, küpler, ağaç fıçıları, helkeler, tuluklar, tenekeler; "basdırık sekisi" üzerine daire şeklinde yığılırlar. Yığılan, içerisinde süt ürünlerini bulunduran kapların üzerleri basdırık çulları, "tatıklar", palazlar, koyun derilerinden yapılmış çok büyük "okçuoğlu kürkleri" kat kat, bütün kap yığınını örtecek şekilde dolanır. Dolanan örtülerin kalınlığı iki karışı bulur. En üst kısma da keçeler sarılır. Bu işe, "basdırık örtmek" veya "basdırık dolamak" denir.

Basdırık, yatsı namazı sıralarından sonra açılır. Bütün örtüler kaldırılır. Gecenin soğunu kaplar, kaplar içerisindeki ürünler iyice emer. Basdırığın üzeri, "sabah namazına" kadar açık bulundurulur. Korunacaklar bu süre içerisinde konur, alınacaklar bu süre içerisinde alınır. Basdırığın kapalı olduğu gündüz saatleri içerisinde hiçbir şey alınmaz, konmaz.

Basdırık, gecenin soğuğunu korur, gündüzün sıcaklığını da çok kalın örtüleriyle önler, süt ürünlerinin korunmasını sağlar.

Basdırığın, üzerine toplandığı yere, "basdırık sekisi" adı verilir.

KOYUNCULUKTA KULLANILAN TOPRAK KAPLAR

Koyunculukta kullanılan toprak kapları, testi yapımcıları, "testi ocaklarında" imâl ederler. İçleri sırlıdır. Sır, toprak kapların içerisine konulan sıvıların dışa sızmalarını, toprak kısımla temas ederek bozulmalarını önler. Toprak kapları köylere, arabaları, eşekleri ile; "çerçi" adı verilen, gezici köy satıcıları getirirler. İçleri dolusu buğdaya satarlar. Yünle, yumurta ile değiştirirler.

Koyunculukta, süt ürünlerini saklamada kullanılan toprak kaplara; büyüklüklerine, şekillerine, korudukları maddeye göre çeşitli adlar verilmektedir. Aşağıda toprak kapların sınıflandırılması yapılmaktadır.

Ön paralık: Çobanlara, sulu yiyecekler vermek için kullanılır. Çömleklerin en küçüğüdür.

Yim paralık: On paralık, küçük çömleğin bir büyük boyudur.

Tek kulplu: Yim paralığın büyüğü olan tek kulplu çömlektir.

Çoban çereği: Tek kulplu diye adlandırılan çömleğin büyüğüdür.

Eli böğründe: Çoban çeyreğinin büyüğüdür. Kulpsuzdur. Ağzının iki yanında elle tutmak için iki çıkıntı vardır.

Gıvrık: Eli böğründenin aynıdır.

Caymak gıvrığı: İçi sırlıdır. Tandırda et pişirmeğe, yemek pişirmeye yarar.

Yidek: Çömleğin büyüğüdür. İki kulplu, içi sırlıdır. Süt ürünlerinin konulma işinde kullanılır.

Sırça: Yedeğin büyüğüdür, iki kulpludur.

Küp yavrısı: Sırçanın büyüğüdür, iki kulpludur.

Küp: Toprak kapların en büyüğüdür. İçi sırlıdır. Kışa saklanacak süt ürünleri içinde muhafaza edilir.

Burada toprak kapların adları, koyan halk arasında söylendiği şekilde yazılmıştır.

KIRIK SARMAK

Koyunların, keçilerin ayağı kırıldığı zaman, kırılan kemik parçaları, dikkatle birbirinin yanına getirilirler. Kırıkların bir araya getirilmesi, usta "kırıkçılar" tarafından yapılır. Kırık parçalar, birbirinin karşısına gelince; bir kapta, kırık yerin üstünü kaplayacak kadar yumurta, tuzla çırpılır. Yumurtayla karıştırılmış tuz, bezin üzerine yayılır. Kırık yerin üzerine bez sıkıca kat kat dolanır. Daha önceden hazırlanan dört "siyet" tahtası, kırk kemiğin dört yanını saracak şekilde bez üzerine yerleştirilir. Sıkıca bağlanır. Kırık yer iyi oluncaya kadar, yapılan sargı açılmaz.

Siyet tahtaları, her koyuncunun gerekli malzemelerinden biridir. 20 cm. uzunluğunda, 2 cm. eninde, yarım cm.den az kalınlıkta ince, küçük çıtalardır. Çıtaların uç tarafları, bağlamada kolaylık olsun, sarılan ipi tutsun diye çentiklenmiştir.

YILANIN KOYUN EMMESİ

Bazı yılanlar, sağmal koyunların memelerini emmeye alırlar. Günün belli saatlerinde yılan, koyunun memesinden süt emer. Çobanlar tarafından durumun farkına varılıp yılan öldürülünceye kadar koyun, yılandan kendisini kurtaramaz. Yılanın memesini emmesi sırasında koyun, kımıldamadan durur, kaçmazsa yılan sokmaz. Koyun kımıldarsa, kaçıp yılanı emdirmeyecek olursa yılan koyunu sokar, zehirleyerek öldürür.

YILAN EBESİNİN KOYUN EMMESİ

Yılan ebesi diye adlandırılan, 25-30 cm. uzunluğunda, ince bir kedi vücudu büyüklüğünde, iki ayaklı, dev bir kertenkeleye benzeyen, üzerinde göz alıcı pek çok renk taşıyan bir hayvan vardır. Bu hayvan da koyun emmeye alışabiliyor. Yılan ebesi tarafından memesi emilen koyunun memesi, çok kısa bir zamanda "kör olur, irin tutar". Büyük bir yara açıldıktan sonra meme yerinden düşer.

KOYUN HASTALIKLARI

1 - Ağrık
2- San delisi
3- San
4- Dabak
5- Çatal ağsak
6- Çiçek
7- Yilimseğ
8- İt ağrısı
9- Bezeme
10- Ümürtlek gılgurdu
11- Gara çıkı
12- Kurt
13- Boz (kör)
14- Deli
15- Ciğer ağrısı

Hastalık adları, koyuncular arasında söylendiği şekilde yazılmıştır.

SONUÇ

Step koyunculuğu, sadece ekonomik bir iş, bir geçim kaynağı değildir. Asırların ötesinden getirilen kültürel birikim ve tecrübelerin yaşadığı bir iş koludur. Hayvan yetiştirmeden, gıda korumaya, uygun mekanlar kurmaya kadar geliştirilen yöntemler, tecrübe birikimi, aslında sadece ekonomik ya da folklorik araştırmaların değil; aynı zamanda, kültürel antropolojinin, başta veteriner hekimlik olmak üzere sağlık bilimlerinin, toplum biliminin, tarihin faydalanacağı malzeme deposu olarak önümüzde durmaktadır. Yalnız, yarım asra yakın bir süre önce yapılan bu çalışmada tespit edilenlerden, günümüze gelinceye kadar kaybedilenler ürkütücü düzeydedir. Ümit edilir ki, gecikilmeden; modern hayat, yüzyılların geleneksel tecrübe birikimini tüketip, ortadan kaldırmadan onlar değerlendirmeye alınsın, yeni araştırmalarla toplumsal genetiğin bazı yönleri ortaya çıkarılsın.

NOT:

[1] Bu araştırma, 1957-1960 yılları arasında yapılmış; ilk defa önemli bir kısmı 09.02.1974 tarihinden itibaren *Yeni Meram* gazetesinde tefrika edilmiştir.

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Sarıcalar Köyünde kışın bir koyun sürüsü (Foto: Seyit Küçükbezirci 1959).

Fotoğraf 2: SARICALAR'DA BİR KOŞANLIK: Koyunlar, koşan ipi ile birbirine çatılmış; hanımlar sağımda. Kazanlarla süt birazdan hazır. Kaymak çekilecek, selemor peyniri yapılacak, tuluklar basılacak. Belki de "süt reçeli" kaynatılacak. "Süt reçeli" Sarıcalar dışında kimsenin yapımı bilmediği bir reçel. Kökü nerelere dayanır, bilinmez. Sarıcalar'da, 1960 öncesi, yirmi sürünün saltanatı yerinde, şimdi yeller esiyor.

Fotoğraf 3: Bozkırlarda süt sağmak ayrı bir maharet ister. Koşan ipiyle koyunlar birbirine çatılmadan süt sağan kızlar. Onlar evin, ocağın, yurdun temeli; dayanışmanın gönlü yüce erleri.

Fotoğraf 4: Sarıcalar Köyün'den koyun köpekleri (Foto: Seyit Küçükbezirci).

Fotoğraf 5: Sarıcalar'da kurban kesimi (Foto: Seyit Küçükbezirci1961)

Fotoğraf 6: SARICALAR OCAĞI: Ne günler; ne saadetli günler görmüş bir ocak. Yıllarca; günde en azından on kişiye, harman zamanları otuz kişiye yemek vermiş. Kemre ateşlerinin üstünde "et söğürmeleri" "kesmik ateşleri"nde taze mısırlar hâlâ hatırlanır, hayallerde yaşar. Ocak başında Elmas Küçükbezirci. "Ekmek salması" için kavurma yapıyor.

Fotoğraf 7: Ocak, evin dışındadır. Süt onda pişirilir, et orada kavrulur. Yakacakları da ovadan ve hayvanlardan elde edilir, (Sarıcalar, 1994 Foto: Seyit Küçükbezirci).

KONYA – SİLLE YÖRESİ GELENEKSEL KADIN GİYİMLERİNDEN ÖRNEKLER

Emine ESİRGENLER*

ÖZET

Türkiye'nin en eski yerleşim yerlerinden olan Konya, bozkır görünüşlü bir alanın kıyısındaki Anadolu Yaylasında yer alan bir merkezimizdir. Zengin kültür varlıklarına sahip olduğu gibi geleneksel giyim-kuşam yönünden de oldukça geniş bir repertuara sahiptir. Bu özellikleri ilçelere de yansımıştır.

Konya'ya çok yakın bir ilçe olan Sille, geleneksel giyim ve kuşam yönünden oldukça zenginlik gösteren bir yöremizdir. Özellikle "fes çevresi", "altın kuşak" ve zıppa denilen üzeri pul, boncuklarla süslü, göz kamaştırıcı, şalvarın üzerine takılan şal kuşak önemlidir. Bunlardan başka cepken, silâh kürkü, ceket, etekçe, şalvar, göğüs tülü, takma saç ve galloş Sille yöresi geleneksel kadın giyimini teşkil eden giyim parçalarıdır.

Anahtar Kelimeler: Sille, Geleneksel Kadın Giyimi, Fes, Altın Kuşak, Şalvar.

ABSTRACT

Samples of the traditional female clothes in Konya-Sille suburb.

One of the oldest inhabiting place in Turkey is Konya which involve in Anatolian high- pilateou. The Anatolian high pilateous look like steppe. Not only it has wealty culture but it also has traditional clothing. These feautures reflect to its countries.

Sille is a country which is near Konya and it is quite rich interms of clothing Especially, it is known as "fes", "altın kuşak" and "zıbba". These goods are dect out beads and these are mounted on "şalvar", "göğüs tülü", " takma saç" and "galloş" are the traditional clothes of Sille subarb for women.

* *S. Ü. Mesleki Eğitim Fakültesi Öğretim Görevlisi.*

Key Words: Sille, Traditional Female Clothes, Fes, Altın Kuşak, Şalvar.

GİRİŞ

"Giyim, vücudu tabiatın etkilerinden koruyan, medeniyetin ilerlemesiyle değişiklik gösteren, insan vücuduna göre şekil alan giysilerin bütününe denir (Bayraktar, 1983).

"Giyimde esas gaye korunma, iffet ve süslenmedir" (Görgünay, 1973).

İnsanların giyime olan ihtiyaçları, ilk olarak tabiatın etkilerinden korunmak için doğmuştur. İlk insanlar çeşitli hayvan postları ve ağaç yaprakları ile örtünmüştür. Giyimin tarihi incelenecek olursa eski devirlerden bu güne birçok evreler geçirdiği görülür. İnsanlar çeşitli giyimler üretmiş, her ülke kendi örf adet ve inanışları doğrultusunda giyinmişlerdir. Ülkelerin iklim şartları da giyinmeyi etkilemiştir.

Bağrında birçok kültürü barındıran Anadolu, giyim-kuşam kültürü yönünden de oldukça zengindir. Anadolu kadınının, yakın zamana kadar giydiği ve bazı yörelerimizde hâlâ giymekte olduğu elbiselerin, benzer yönleri olmasına rağmen giyim şekilleri bölgeden bölgeye değişmektedir.

Türkiye'nin en eski yerleşim yerlerinden olan Konya, bozkır görünüşlü bir alanın kıyısındaki Anadolu yaylasında yer alan bir merkezimizdir. Zengin kültür varlıklarına sahip olduğu gibi geleneksel giyim kuşam yönünden de oldukça geniş bir repertuara sahiptir. Bu özellikleri çevre ilçelerine de yansımıştır.

Bunlardan birisi de Sille yöresidir. Sille, Konya'nın (eski merkez) 10 km. kuzeybatısında yer alırken artık mahallesi olmuştur. Konya'nın tarihî dış surlarında bulunan on iki kapıdan biri Sille'ye giden yola açıldığı için "Sille Kapısı" diye adlandırılmıştır. Sille yöresi, gelenek ve göreneklerine çok değer veren bir yer olması nedeniyle, eski kıyafetleri büyük bir titizlikle muhafaza etmiş ve özel günlerde büyük bir zevkle giymiştir.

Yavaş yavaş kaybolmak üzere olan Sille kıyafetleri, bilhassa "fes çevresi", "altın kuşak" ile ün yapmıştır. Etnografik açıdan, eski Sille'nin gerek zevk, gerekse ekonomik yapısı ve imkânlarını eski giyimlerinde görmek mümkündür. Giysilerde parlak ve canlı renklerin hakim olduğunu görüyoruz. Erkek ve kadın giyimlerinde; ince el ve iğne işleri, birbirinden nefis nakışlar meydana getirmiştir. Erkek kıyafetlerinde, bu tür nakışlar daha çok başlık, kuşaklar ve gömleklerde göze çarpar. Şalvar, yelek ve cepken sadedir. Kadın kıyafetlerinde ise, baştan aşağı gayet zarif ve rengârenk oyalarla bezenmiştir (Kozakoğlu, 1996; Bk. Fotoğraf: 1 A-B).

Sille yöresi geleneksel kadın kıyafetleri; cepken, silâh kürkü, ceket, etekçe, şalvar, göğüs tülü, zıbba, fes, çevre, takma saç, tokalı kuşak, galloş gibi giyim parçalarından oluştuğu görülür.

Cepken; "gömlek üzerine giyilir, giyenin yaşına, içtimaî mevkiine, mesleğine göre altında uzun paçalı çakşır, diz çakşırı, potur, şalvar hatta kara bez donu bulunurdu. Yaşlıların cepkeni siyah veya kahverengi, gençlerin al ve mavi renkli kumaşlardan kesilir, giyenin varlığına göre yaka ve kol kenarları, önleri, etek köşeleri, ipekle, sırma ile işlenir, süslenirdi" (Koçu, 1967).

Cepken; "gömlek üstüne giyilen kolları uzun ve yırtmaçlı, yakasız ve kısa giysi. Osmanlılarda esnafın, köylünün ve askerlerin giydiği bir üstlük olan cepken, genellikle cuhadan yapılırdı. Kaba bezden yapılmış olanları vardı. Yakası düz olur, önü düz yada çapraz kavuşur, kolları elin üstüne, boyu bele değin uzanırdı. Geçmişte efe giyiminin de bir parçası olan cepken, günümüzde kadın giysilerinde de kullanılmaktadır" (Eronç, 1984).

Yukarıdaki tariflerden anlaşılacağı üzere cepken, "0" yaka oyuntulu, bazılarına dik yaka uygulanan, düz beden, düz kol oyuntulu, boyu belde, önü açık, kolları uzun, yakasız, sim, sırma vb. gibi gereçlerle süslü, gömlek üzerine giyilen kısa bir cekettir denilebilir.İncelenen örneklerde kadife, pazen, çuha, keten, ipek, sevai kumaşlar ile işlemelerinde sim, sırma, kaytanlar, pul-boncuk, renkli iplikli kordonlar, ince harçlar kullanılmıştır.

Süslemelerde bitkisel, geometrik, nesneli bezemelere yer verilirken en çok önler, kol ağızları, ön etek köşeleri, omuzlar ve yaka kenarlarına önem verilmiştir. Elde oyulgama ile iğne ardı dikişi tekniği kullanılmış, astarlar elde çırpma dikişi ile bedene tutturulmuştur (Küçükosmanoğlu, 1992). "Günümüzde, bazı yörelerimizde eski giyim kuşam geleneği hâlâ devam etmektedir. Örneğin, Türkmenlerde günlük yaşantıda şalvar, etek-bluz

giyilirken, düğün, nişan, sünnet törenlerinde şalvar, gömlek, üç etek, entari ve üzerine cepken giyilmektedir (Komşuoğlu, 1986).

Sille yöresi cepkenleri de bu özellikleri yansıtır. İncelenen örnekte eflatun kadife kumaş, açık kahve renkleri ince pamuklu bez astar, süslemede sarı metal iplikli kordonlar, ön kapamada agraf kullanılmıştır.

Cepken, düz uzun kollu, hakim yakalı, önü "U" biçiminde ve açık, arkası kapalıdır. Kol altına küçük üçgen kuşlar yerleştirilmiştir. (Hareketi kolaylaştırmak için) Boyu beldedir. Elde oyulgama dikişi ile dikilmiş, astar, çırpma dikişi ile tutturulmuştur. Sarı sim kordonlar, desen şekline göre kordon tutturma tekniği ile tutturulmuştur. Ayrıca sim harçların ve kürklerin kullanıldığı cepkenler de vardır. Harçlar ve kürkler, çırpma dikişi ile tutturulmuştur.

İncelenen örnekte, süsleme konusu bitkisel ve geometrik bezemedir.

Bitkisel bezemede; "rozet çiçeği" yapraklar, kıvrım dallar ve hayat ağacı motifi anti natüralist bir yaklaşımla oluşturulmuştur.

Geometrik bezemede; düz hatlar, kartuşlar, yaka, kol ağızları ve kol üst dikişinde kullanılmıştır (Aytaş, 1995; Bk. Fotograf: 2; Kaynak kişi: Ümühan Erkoçak).

Silâh Kürkü; yaka kenarları, kol ağızları, etek uçları değişik genişliklerde kürklerle süslü cepkenlerdir. Diğer cepkenin özelliklerini taşır. Farkı, kol ağızlarında balık ağzı denilen ilâve süsleme, yaka kenarında yine süsleme amacı ile hazırlanan ilâve parçalarıdır. Silâh kürkü bir Sille giysisidir.

İncelenen silâh kürkünde, sevai kumaş, amerikan astarlık bez, süslemede siyah kürk ve sarı sim kordon ile ön kapamasında agraf kullanılmıştır. Sille 1917 doğumlu Ümmühan Erkoçak koleksiyonunda bulunmaktadır. Sandıkta saklanmaktadır. Giysi, "U" yaka kesimli, önü açık, arkası kapalı, uzun, düz, kol kesimli ve kol altı kuşludur. Öne simli sevai kumaştan dafk ile, kol ucuna balıkağzı çalışılmıştır. Dafk ve balıkağzı sim kordon ile süslenmiştir. Ayrıca giysinin yaka, etek ucu ön, ve kol ağzına 6 cm. genişliğinde siyah kürk geçirilmiştir. Giysi, elde oyulgama dikişi ile dikilmiş, astar elde çırpma dikişi ile tutturulmuştur. Ön parça ve balıkağzı oyulgama ile dikilerek hazırlanmış, astarlanmış, simlerle kordon tutturma iğnesi tekniği ile süslendikten sonra elde çırpma dikişi ile giysiye tutturulmuştur. Kürkler de çırpma dikişi ile giysiye tutturulmuştur (Fotograf: 3).

Kaynak kişinin verdiği bilgiye göre silâh kürkünü gelinler giymektedir. Altına "dafk" göğsü tülü kullanılır. Bunun üzeri, altın ve inci ile doldurulur. Eğer az ise komşudan ödünç alınır. Sarı lira küpe takılır.

Ceket; Üst giyim olarak kullanılan ceketin, kaynaklarda çeşitli tanımları yapılmıştır.

"Dilimize Fransızca'dan geçmiş, elbise takımının yelek, gömlek üzerine giyilen parçasıdır (Konyalı, 1965).

"Bedenin üst kısmını kalçalara kadar saran, önden düğmeli ve kollu giysidir" (Küçükosmanoğlu, 1992).

"20. yüzyılın başında, kadın tayyörlerinin etekli ve bele oturan üst parçası" (Meydan Larousse).

Tanımlardan anlaşılacağı üzere ceket, dış giyim (bazen iç giyim) üzerine giyilen, çeşitli yaka formları uygulanabilen, önden açık, kısa veya uzun kollu, boyu bel ile diz arasında değişen üst giyim parçasıdır. Kullanımı, Orta Asya Türklerine dayanmaktadır. 'Pazırık Kurganlarından, Alma Ata'daki bir Kurganda bulunan "V" yakalı, üzeri üçgen levhalarla süslü kısa kaftan, cekete benzemektedir" (Oral, 1963).

Osmanlı döneminde bir tür uzun ceket olan setre kullanılması, 2. Mahmut'un 1820'de başlattığı ve giyim kuşama da yansıttığı yenilik hareketleri ile başlar (Ögel, 1962). Osmanlı döneminde elbise ile giyildiği gibi tek ceket olarak da giyilmiştir. Cumhuriyetin ilânından sonra kıyafet devrimi ile erkek kıyafeti olarak ceket ve pantolon, kadın kıyafeti olarak ceket ve pantolon, tayyörlerde kullanılmıştır.

Sille yöresi ceketleri de çeşitli boylarda olup uzun kollu, değişik yaka formlu, bedene oturup eteğe doğru oldukça genişleyen, ilik düğme ile kapanan, içi astarlı, süslemelidir.

İncelenen örnek cekette, mavi kadife kumaş, beyaz sim, açık kahverengi astarlık bez, kol ucunda kırmızı kadife kumaş kullanılmıştır. "V" yaka kesimli, üzerindeki ucu dilimli erkek yaka sonra-

dan dikilmiştir. Önü, ilik-düğme ile kapanmaktadır. Bele penslerle oturtulmuştur. Ayrıca arka bedene boydan kup çalışılmıştır. Arka kup ve yanlarda etek ucuna evaze payı verilerek oldukça genişlik sağlanmıştır. Arka ortası dikişlidir. Kol takma koldur ve kol altına kuş çalışılmıştır. Kol ağzına süsleme amacı ile kırmızı kadife aplike çalışılmıştır. Giysi makinede dikilmiş; astar, giysiye elde çırpma dikişi ile tutturulmuştur.

Süslemelerinde beyaz sim kordonlar ve kırmızı kadife kullanılmıştır. Sim kordonlar, kıvrımlarla kordon tutturma tekniği ile tutturulmuştur. Geometrik bezeme konu olarak seçilmiş olup, düz hatlar şeklinde kullanılmıştır. Simli süslemeler, dilimli yaka ve cep kenarı, ön ortası ile etek ucuna çalışılmış, kol ağzına da üçgen şeklinde renkli aplike çalışılmıştır (Aytaş, 1995; Fotoğraf: 4).

Etekçe; Sille kadınının özel gün giysilerinin önemli örneklerinden biridir. Daha çok gelinlik olarak giyilmiştir. İpek kumaş olan sevai veya altın-gümüş işlemeli olan telli sevai'den dikilmiş olup boyu uzun, eteğe doğru genişleyen, uzun ve takma kollu, kol altına üçgen kuşlar yerleştirilmiş elbiselerdir. Elbisenin etek genişliği üçgen peşler ile sağlanmıştır. Elbisenin önü ayak bileğinde, arkası ise daha uzundur, arkası kapalı önü açıktır. Yakası "U" kesimli ve kruvaze kapamalıdır. Yanları kapalı olanları olduğu gibi yırtmaçlı olanları da vardır. Bazıları robalıdır. Yaka kenarı, kol ağzı, ön ve etek kenarları kürk ile süslü olanları vardır. Bunlara yörede "Kürklü Etekçe" denilmektedir. Elbiseler, elde oyulgama dikişi ile birleştirilmiş olup elbiselerin astarları, cepleri, süslemede kullanılan kürkleri elde çırpma dikişi ile tutturulmuştur.

Şalvar; kadının iç çamaşırı üzerine ilk giydiği bir elbisedir. Dıştan görüleceği için sevai veya ipekten ağsız ve bol yapılır. Sadece ayakların çıkacağı yerde, yırtmacı bulunan, beli uçkurlu, giyildiğinde ayak bileklerine kadar dökülen üst donudur (Ceran, 1957).

Şalvarlar, yaşa, mevsime hal ve vakte göre değişiklik gösteren yaygın bir kadın giyimidir. Çeşitleri vardır. Gelin şalvarları, en zengin olanlarıdır. Bazıları astarlı, bazıları astarsızdır. Bel kısmı uçkurlu olup, üzerine şal, tor kuşaklar veya madenî kemerler de bağlanır. Paçalarına bazen nakışlar yapılır. Günlük giyimde basma, pazen, divitin, yabanlık ve gelinliklerde saten, atlas, çitari, meydani, osmani, kutnu, kadife, kaşmir ve şipten yapılır (Tizer, 1989).

Anadolu'nun hemen her yöresinde bazı değişikliklerle kullanılan şalvarlar, Sille yöresi kadınının da vazgeçemediği giysi çeşididir. Göz alıcı parlak renkli ipek kumaşlardan yapılan Sille şalvarları, kesim ve dikim yönünden Konya şalvarları ile benzerlik gösterirler. Cep ağızları ve paçalarına dikişlerle süsleme yapılmıştır.

İncelenen Sille kadın şalvarı, sarı frengi kumaştan olup silâh kürkü veya cepkenlerle kullanılmıştır. Dikdörtgen dört parça alınmıştır. Ön ve arka ortaya bütün kumaş, yanlara da kumaş katı getirilerek ön ve arka parçalara eklenmiştir. Uçkur yeri, ön ortasındadır. Şalvar amerikan kumaş ile astarlanmıştır. Bel ve paçaya makine dikişi ile tutturulmuştur (Esirgenler, 1995; Fotoğraf: 1-A-B).

Göğüs Tülü: Sille yöresi kadın kıyafetlerinin önemli bir parçasıdır. Yörede "Dafk" adı verilen, yakası açık olan cepken, silâh kürkünün içine giyilerek göğüs açıklığını kapatan süslü bir giyim parçasıdır.

"Beyaz tülden yapılan, birkaç cm. eninde dik yakalı kolsuz yelektir." (Önder-1983; Fotoğraf: 5).

"Beyaz ipek veya krapondan yapılmış göğsü örten dik yakalı kolsuz yelektir. Önü yırtmaçlı, yırtmaçların kenarı iğne oyalıdır" (Ceran-1957).

Zıppa; Sille yöresi kadın kıyafetlerinin en göz alıcı süslü bir parçasıdır. Şalvar üstüne bele bağlanan sim ve ipek işlemeli üçgen kuşaktır. Üzeri oldukça süslü, aplikeler, sim ve ipek sarmalar, pullar ve harçlarla tamamına yakını süsleme ile kapatılmıştır (Aytaş, 1995). Bel hizasına giyilen, mavi ipek veya atlas üzerine sim ve pul işlenmiş, kenarları sim saçaklı üçgen kuşaktır (Fotoğraf no: 6).

"Bele sarılarak kemerle tutturulan, üçgen şeklinde kesilen, giysiyi tamamlayan öğelerden biridir. Hazır harç ve pul ile süslenen, aplike edilerek işlenen türleri de vardır. Zıbba, Sille giyiminde etekçe ve şalvarın üstüne sarılarak kullanılmaktadır (Şimşek, 1996). Zıppayı işlemek uzun zaman aldığından sandıklarda bol miktarda bulunan Türk işi ve suzeni işlemeli peşkir ve uçkurlardan yararlanılmıştır.

Fes; Anadolu'nun her yöresinde, geleneksel baş giysisi olarak kullanılan fes, Sille'de de aynı amaçla sevilerek kullanılan bir aksesuardır.

"Türk kadınının günlük giyiminde üzeri tepelik veya ferahili, önü penez veya altınlı, yanları zülüflük altınlarıyla süslü, etrafı saçaklı, kozalı veya püsküllü fesler genel ve yaygın başlığı teşkil eder" (Tizer, 1989).

"Kırmızı çuhadan yapılan, püsküllü veya püskülsüz, kesik koni biçimli başlık" (Büyük Larousse, 1992). Fesler, kırmızı çuhadan kesin koni biçiminde püsküllü veya püskülsüz yapılarak kullanılmışlardır. Fesin daire şeklindeki üst kısmına yörede "tabla" denir. Tablanın tam ortasına delik delinir buraya ince boru şeklinde 2-3 cm uzunluğunda ibik eklenirdi. İbiğin ucuna püskül takılır, fesin iç kısmına püskülü tutması için ibik düğümlenirdi. Fes değişik şekillerde giyilirdi. Biçimlerine göre feslere zuhaf, Aziziye, Mecidiye gibi adlar verilirdi. Fesin kirlenmemesi için bazen fesin altına kırmızı çuhadan yapılmış "kellepoş" denilen kenarsız başlık giyilirdi. Fes renkleri, kırmızı, hunnabi, nar çiçeği, vişne çürüğü, güvez ve siyah olurdu (Kaynak Kişi: Ayşe Bağcı; Fotoğraf: 7).

Çevre; Sille yöresinde kullanılan çevre, kırmızı ipek kumaştan, stilize bitkisel motiflerin sim ipliklerle işlenmesiyle hazırlanıp kullanılan bir örtüdür. Bu örtü, başa giyilen fes üzerine, sivri köşesi öne ve yukarı doğru sarılarak kullanılmıştır. Kare şeklindedir. Sözlüklerde sırmalı çevre, yazma çevre şeklinde geçmektedir (Fotoğraf: 7).

Takma Saç; Sille yöresinde, çeşitli sayılarda sıralı örgülerin dizili olduğu saç aksesuarıdır. Örnek kişinin. kendi saçı olup yaklaşık 65 cm.dir. 9 parça örgüden oluşmuştur. Üzerindeki paralar ve uçlarındaki inciler sonradan tutturulmuştur (Fotoğraf: 8).

Takma saçlar hazırlandıktan sonra kullanılacağı zaman kadının saçına iliştirilir.

Tokalı Kuşak; Çapları 10-15 cm. genişliğinde iki büyük altın veya gümüşten yapılmış, konkav, yuvarlak bir tokadır. Üstü kabartma motiflidir. Her iki büyük tokanın arasında küçük bir diğer toka ilik vazifesini görür. Büyük tokaların sağından ve solundan bağlı, beli çevreleyen kadife bir kuşak vardır (Ceran, 1957).

Tokalı kemer, gelinlerin beline bağlanır, genç kızlar özel günlerde bindallıların, üç eteklerin üzerine takarlardı. Örnek kuşak, 9 cm genişliğinde kenarları kıvrımlar şeklinde sarı simlerle süslenmiştir (Fotoğraf: 9).

Galoş; Ayağa giyilen kadın mestidir. "Yan dış tarafları lastikli, siyah rugan veya sırmalı kadifeden (vişne rengi, mor, yeşil renkli olur) ayak bileğine kadar yükselen kısa ölçekli mesttir. Ayrıca bu mestin dışına giyilen basık fortlu, arkada iki küçük mahmuzu bulunan pabucu vardır. (Ceran, 1957).

Sokak pis olduğu için, dışarıda gezilen ayakkabı ile eve girmek, evi kirleteceğinden, potinlerin üzerine yapısına uygun galoşlar giyilmiştir. Buna "cıkcıklı kundura" da denilmiştir (Tizer, 1989). Galoşlar, diğer giyim eşyalarına göre daha çabuk yıprandığından günümüze kadar gelememiştir. Onun için Sille'de silâh kürkünün altına topuklu ayakkabı giyilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sille yöresi geleneksel kadın giyimleri incelendiğinde, her bir örneğin büyük bir incelikle ve titizlikle hazırlanan giyim parçaları olduğu görülmektedir.

Cepkenler, "0" yaka oyuntulu, düz beden ve düz kol kesimli, uzun kollu, önü açık, boyu belde, üzeri süslü, giyim parçalarıdır. Süslemelerinde kordon tutturma, çırpma dikişi teknikleri uygulanmış olup sim kordonlar, kürkler malzeme olarak seçilmiştir.

Ceketler de, çeşitli yaka kesimli, uzun kollu, cepli, boyu bel ile diz arasında olan önü açık, arkası kapalı giysilerdir. Ceket, kadifeden yapılmış olup rengi mavidir. Yaka kenarları, cep ağzı, etek ucuna süsleme yapılmıştır.

Şalvar, oldukça geniş, beli uçkur ile toplanan, dikdörtgen kesimli, alt kenarlarda ayak açıklığı 18

cm olan ve sarı ipekten hazırlanan bir üst dondur. Paçalara süsleme olarak dikişler dikilmiştir. Konya şalvarları ile benzerlik gösterirler. Astarlıdır.

Göğüs tülü, beyaz tül ve desenli ipekten, üzeri simli süslüdür. Yörede "dafk" denilmektedir.

Zıppa, üzeri çeşitli desenlerde pul, boncuk ve simlerle süslenmiştir. Üçgen olup şalvarların üzerinde bele bağlanarak kullanılmıştır.

Fes, bordo, kırmızı cuhadan koni biçiminde hazırlanmıştır. Üstüne, üzeri simlerle süslü, kırmızı ipek çevrenin dolanmasıyla birlikte kullanılmaktadır. Başın arkasına, ince örülmüş, üzerine saç altınları ve uçlarına inciler tutturulan takma saçlar tutturulmuştur.

Bele, zıppanın üzerine takılan kuşak; kadife kumaşın iki ucuna takılan gümüş tokalardan oluşmaktadır. Tokaların üzeri nakışlıdır.

Sille yöresi geleneksel kadın giyimleri incelendiğinde, baştan ayağa kadar çok süslü, göz alıcı renkler ve süslemelerin olduğu, Takımın, her bir parçasının bir hazine, bir sanat şaheseri niteliğinde olduğu görülmektedir. Gerek teknik, gerekse estetik yönünden göz kamaştırıcı özelliklere sahip nitelikte giyimlerdir.

Bu giyimler göz ardı edilmemeli, bunların müzelere kazandırılmasına, vitrinlerde sergilenerek herkesin görmesinin sağlanmasına, kesim, dikim, süsleme yönünden belgelendirilerek geçmiş kültürümüzün geleceğe taşınmasına önem verilmelidir. Çeşitli reprodüksiyonlarla birebir ölçülerde örnekler çalışılmalı, kaybolmaları önlenmeli, günün modasına uyarlanarak güncel giyimler hazırlanmalıdır. Süsleme desenlerinden bir katalog oluşturarak, modacılara kaynak sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

BAYRAKTAR, Fatma, 1983, *Giyim*, Ankara.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C. 8, İstanbul, 1992.

CERAN, Ziya, 1957, Sillede Kadın Kıyafetleri, *Anıt,* s. 22-23, Konya.

ESİRGENLER, Emine, 1995, *Konya İli Sille Bucağı Kadınlarına Ait Silâh Kürkü ve İşlik-Şalvar Giysi Takımları*,Yayınlanmamış Lisans Tezi, Konya.

GÖRGÜNAY, Neriman, 1973, *Erzurum Merkez İlçesi ile Civar Köylerinde Kadın Giyimi Üzerine Araştırmalar*, Erzurum.

KOZAKOĞLU, Rahime, 1996, *Konya Evlerinde Bulunan Sille Yöresi Kıyafetleri*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Konya.

ÖNDER, Mehmet, 1983, Korunması ve Onarılması Gereken Bir Sanat Bölgemiz, "Sille", *V. Millî Türkoloji Kongresi*, Konya.

ŞİMŞEK, Semra, 1996, *Sille Kadın Giysilerinden Örnekler*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Konya.

TİZER, Gönül, 1989, *Giyim Kuşam ve Türk Kadın Kıyafetleri*, Ankara.

KAYNAK ŞAHIS:

Ümmühan Erkoçak: Sille 1917 doğumlu.

FOTOĞRAFLAR

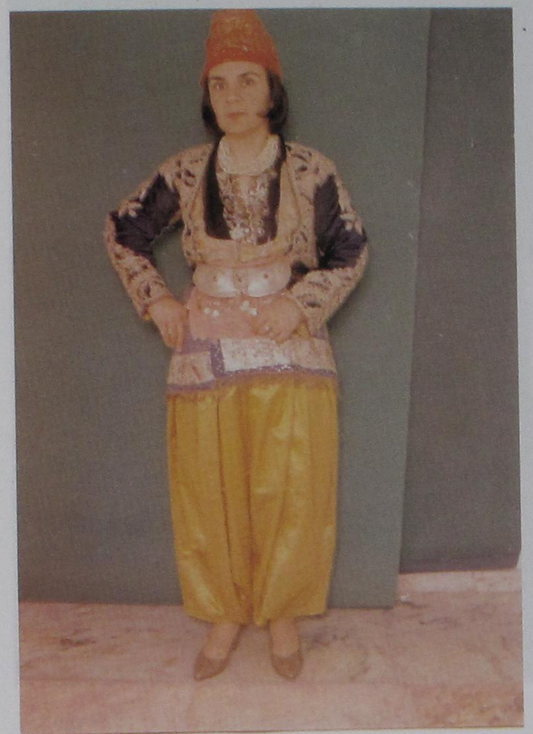

Fotoğraf 1.A : Sille yöresi kadın giyimi önden Görürünümü.

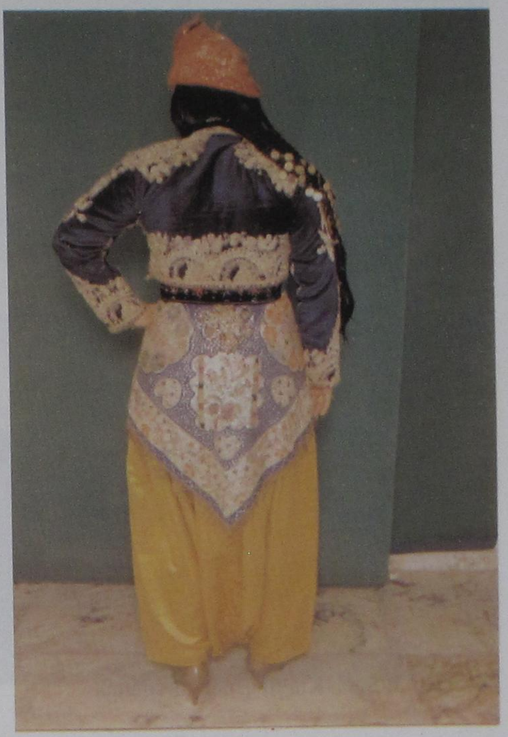

Fotoğraf 1.B : Sille yöresi kadın giyimi arkadan görünümü.

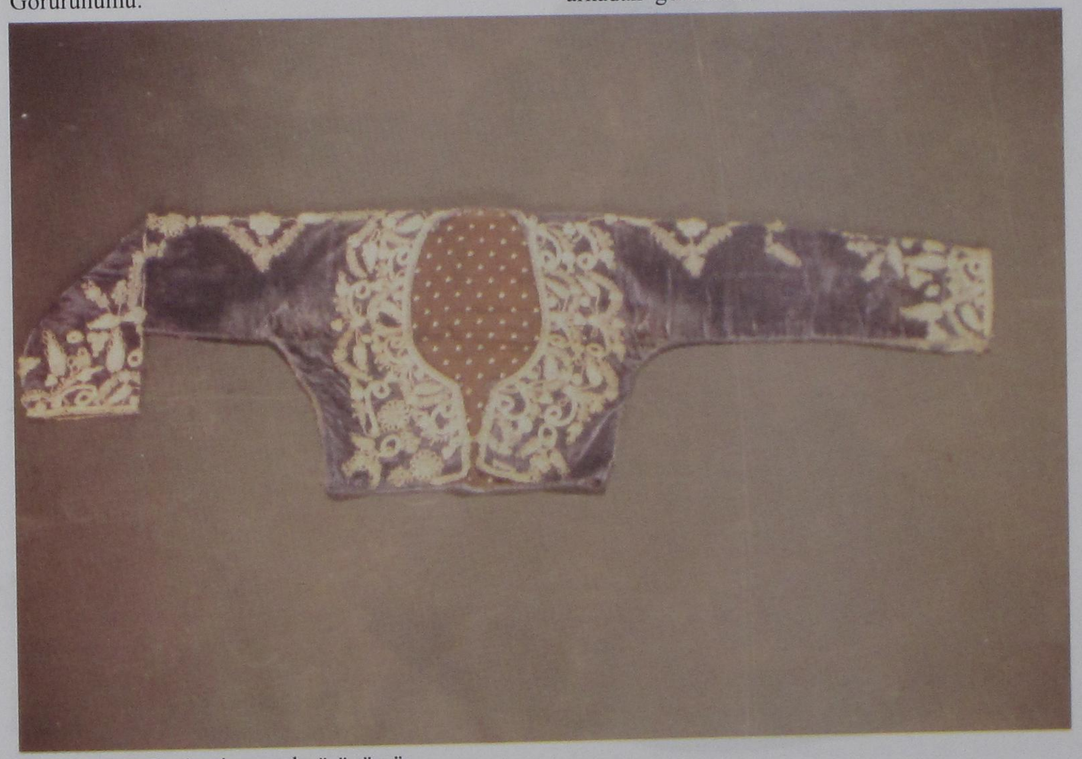

Fotoğraf 2: Cepkenin genel görünümü.

Fotoğraf 3: Silah Kürkü genel görünümü.

Fotoğraf 4: Ceket genel görünümü.

Fotoğraf 5: Göğüs tülü genel görünümü.

Fotoğraf 6: Zıbba genel görünümü.

Fotoğraf 7: Fes ve Çevre genel görünümü.

Fotoğraf 8: Takma saç genel görünümü.

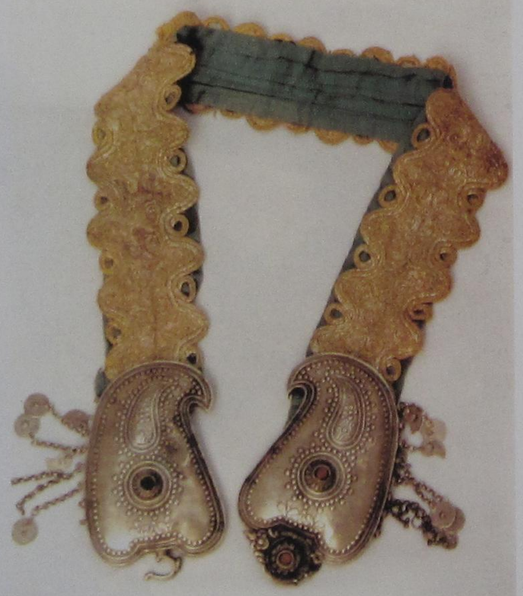

Fotoğraf 9: Tokalı Kemer genel görünümü.

KONYA – ÇUMRA YÖRESİ ÜÇHÜYÜK VE KARAHÜYÜK KÖYLERİ GELENEKSEL KADIN KIYAFETLERİ

Şerife KÜÇÜKOSMANOĞLU*
Selda GÜZEL**

ÖZET

Bu çalışmada, geleneksel giyimlerimizin hâlâ kullanıldığı Çumra-Üçhüyük ve Karahüyük Köyleri geleneksel kadın giyim özelliklerine yer verilmiştir. Halkın yaşayış tarzı, geleneksel örf ve âdetlerine göre devam etmektedir. Köylerin geleneksek giyim kuşamları, kesim, dikim, süsleme yönünden çeşitlilik ve değişiklik arzeder. Bu köylerin geleneksel giyim ve kuşamlarının; şalvar, işlik, hırka, entari, salta, kebe gibi giyim parçalarından oluştuğu görülmektedir. Önemli özelliklerinden birisi, entarilerin kollarına takılan "kolçalı"lardır. Diğeri ise, fese takılan yün, ipek eşarplardır. Yöre, Konya'ya çok yakın olmasına rağmen Konya giyimlerinde bu özelliklere rastlanılmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Çumra - Üçhüyük, Karahüyük, geleneksel, giyim-kuşam, işlik, hırka, entari, salta.

ABSTRACT

THE TRADİTİONAL FEMALE CLOTHES OF KONYA-ÇUMRA-ÜÇHÜYÜK AND KARAHÜYÜK VİLLAGES

İn this study it is mentioned that today most people in Çumra, Üçhüyük, Karahüyük villages still wear the traditional clothes.

The life-style of folkis going on occording to traditional clothing shows changes and varieties in terms of sewing and decorating when the clothing of these villages is investigated, it is seen that it is consisted of şalvar, işlik, hırka, entari, salta, kebe, like.

One of the most important feature is "kalçalı" which is mounted to sleeve. The order feature is

** Yrd. Doç., S.Ü. Mesleki Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.*
*** Arş.Gör., S.Ü. Mesleki Eğitim Fakültesi.*

silky, wollen scarf which is worn to head or attached to fes. Although Çumra is close to Konya, these clothings aren't seen in Konya.

Key Words: Çumra-Üç Hüyük, Karahüyük, The traditional female clothes, işlik, hırka, entari, salta.

GİRİŞ

İnsanların önemli ihtiyaçlarından biri olan giyim, çok eski çağlardan günümüze dek toplum hayatında birçok değişiklikler göstererek süregelmiştir. "Barınacak bir yuva, besin ve giyim, insanların en önemli ihtiyaçlarını teşkil eder. Bunlar arasında giyim, vücudu dış etkilerden koruyan bir vasıta olduğu kadar, süslenme arzusunu da yerine getirdiği için ayrıca güzel bir sanat sayılır" (Özbel, 1961).

Giyim her çağın ve her milletin ekonomik, kültürel, siyasal şartlarından etkilenerek biçimlenmektedir. Bu nedenle her ulus yaşam biçimi ve doğa şartlarından etkilenerek, giyimde birbirinden farklı özellikler gösterir ve her milletin kendine özgü gelenekleri, kültürleri ve geleneksel giyimleri vardır.

Tarihî eserlerin, geçmişle gelecek arasında bir bağ oluşturacak özellikler taşıyan kültür hazineleri olduğu herkesçe bilinmektedir. İç Anadolu'nun merkezinde Konya-Çumra yöresi Üçhüyük ve Karahüyük Köyleri geleneksel kadın kıyafetleri, bu özellikleri sergileyen önemli merkezlerimizden biridir.

Çumra, Konya iline bağlı "37-38" doğu boylamı ile "33-34" kuzey enlemi arasında yer alan bir ilçemizdir. Doğuda Karaman, batıda Konya ili, kuzeyde Karapınar, güneyde Bozkır ilçeleri ile çevrili düz bir ovadır.

Halkın yaşayış tarzı, geleneksel örf ve âdetlerine göre devam etmektedir. Her köy ve kasabanın, örf ve âdetleri, birbirine benzer olmasına rağmen; giyim, inanış ve şiveleri yönünden değişiklik arzeder. Çumra İlçesi köy ve kasabalarına, dışarıdan "göçler" olduğundan Yörük, Türkmen, Tatar, göçmen âdetleri ile zenginleşmiştir.

Türkmen köyleri diye adlandırılan köylerden ikisi Üçhüyük ve Karahüyük köyleridir. Bu köyler isimlerini, köylerde mevcut olan hüyüklerden almışlardır.

Anadolu'nun her yöresinde olduğu gibi bu köylerdeki geleneksel kadın giyimleri gerek kesim, gerek dikim ve süsleme yönünden önemli özellikler arzetmektedir.

Bu köylere has düğün âdetleri ve giysilerle ilgili özellikler sırasıyla aşağıda açıklanmıştır.

Çumra Üçhüyük ve Karahüyük Köyü Düğün Âdetleri

Bir Türkmen köyünde yetişen, kendisi de Türkmen olan Bozdam'lar, Türkmen düğün âdetlerini şöyle anlatırlar: "Oğlunu evlendirecek baba oğluna sorar, yetişkin kızları birer birer sayarak oğlunun bunlardan hangisini tercih ettiğini öğrenirdi. Baba oğlunun fikrini öğrendikten sonra, kızı istemek için akrabalarıyla kız evine giderdi. Kızın sözü alındıktan sonra şerbet içilirdi. Şimdiki nişan vazifesi gören 'yağlık bağlama' adı altında, kadınlar arasında eğlence yapılırdı. Gelin kız oynarken akraba etrafı; eşarp, giyecek, para, elbise,.. gibi eşyaları kızın üzerine takarlardı. Aradan belirli bir zaman geçtikten sonra, düğün hazırlıkları başlardı. Oğlan babası, 'kalın' adı altında düğün masraflarını kız babasına verir. Çeyiz alımında oğlan babasının hiç rolü olmazdı. Her şeyi kız babası alırdı. 'Asbap bozma' adı altında, kıza kıyafetler almaya gidilirdi. İlk alınan eşya, ayna olurdu! Amacı da aydınlığı simgelemesidir. Resmî nikâh için en yakın ilçe merkezine gidilir, hükümet tabibinde muayene olunurdu. Nüfus memuru, tabibin verdiği rapora göre evliliği onaylardı. Düğün ile nikâh arasında 15 gün beklenirdi. Bu 15 gün zarfında köyün ileri gelenleri çağrılır, ön yemek verilir. Bu ön yemekte, dışarıdan gelecek misafirler bu ileri gelenlere paylaştırılır. Bu kişiler düğünde misafirleri ağırlar. Düğünlerde davetiye olarak havlu ya da kumaş parçaları dağıtılırdı.

Düğün hazırlıkları, Cuma günü ikindi namazından çıkan cemaatle kurban kesilip bayrak dikilerek başlar.. Cuma akşamı, Cumartesi için düğün yemekleri hazırlanır. Bunlar; geleneksel olarak çilli (üzüm yahnisi), topalak (sulu köfte), keşkaf (buğday dövmesi) yapılırdı. Cumartesi sabahı gelen misafirler davul ve silâhla karşılanır, herkes misafirini orada bulur. Pişirilen düğün yemekleri yenir. İkindiden sonra davul, silâh ve çalgı şenlikleri ile kız evine kınaya gidilir. Akşam da 'kızbaşı' adında kız evinde; 'saba' adında da oğlan evinde kına

gecesi şenlikleri yapılır. Köyün ileri gelenleri, kınadan sonra paylaştıkları misafirleri evlerine götürüp ağırlarlar. Pazar sabahı da 9-10 sıralarında gelin, çalgı ve şenliklerle oğlan evine getirilir. Gelinin çeyizi de gelin ile beraber aynı günde gelir ve akşama kadar yerleştirilirdi. Gelin, oğlan evine çeşitli eğlenceler yapılarak, köyü dolandırıp getirilirdi. Gelin, arabadan inmeden oğlanın babası ve annesi; gelin kıza çeşitli bağışlar vererek 'para, koyun, tarla, inek' arabadan indirirler. Gelinin gelmesinde damadın hiçbir rolü olmazdı.

Pazar ikindisinden sonra hoca, dualarla damada kıyafetini giydirir. Bu arada güreşler, at yarışları, silâh atışları yapılır. Akşama kadar bu eğlenceler sürerdi. Akşam da 'güvey yemeği' verilirdi. Damat, bu yemekte sofradan kalkmaz, babası ve yakınlarından istek isterdi. İstediğini alınca kalkardı.

Akşam olunca, yatsı namazını müteakip köyün imamı dua eder, güveyi gerdeğe katarlardı.

Pazartesi sabahı da gelin ve damada, yüz açımı şenlikleri yapılırdı." (Kaynak Kişiler: H. Ali Bozdam-Bahriye Bozdam).

Düğün geleneklerini, kıyafetleri; Üçhüyük ve Karahüyük Köylerinde söylenen manî ve türküler tamamlamaktadır. Bunlardan bir-kaç örnek verilebilir:

Kızım kızım boz kızım,
Gittiği yollar toz kızım,
Vardığı şehir hurmalı,
Sevdiği oğlan sürmeli.

Kızım gelir Aydın'dan
Heybesini alın ardından
Ellerin oğlu heves olmuş
Ölüyor derdinden.

Kızım kızım onduralı,
Ayağı yemeni kunduralı,
Kızımın göçü gelmiş,
Nerelere konduralı.

Havalar bulutlandı,
Bulutlar kilitlendi,
Ağlamayın anneler,
Yükümüz şeritlendi.

Ortalık kar havası,
Yandı bulgur tavası,
Oğlanların kazancı,
Kızlara tango parası.

Ağ gelin bindi ata yayladan,
Kaşı değil gözü beni ağlatan,
Ağ gelin sürmelim aman aman.

(Kaynak kişi: Münevver Bozdam)

Üçhüyük ve Karahüyük Köyleri Geleneksel Giysileri ve Üç Etek Entarileri

Bu köylerin geleneksel kadın kıyafetlerinin; şalvar, işlik, hırka, entari, salta ve kebe gibi giyim parçalarından oluştuğu görülmektedir (Fotoğraf: 1).

Şalvar-İşlik:

Şalvar; "Üst kısmı geniş ve kırmalı, paçaları ayrı ve genişçe dikilmiş üstlük donudur. Ekseriya yün kumaşlar ve şaldan yapıldığı için şalvar adı verilmiştir" (Oral, 1962). İşlikle birlikte giyilmektedir. İçi, patiska veya benzeri kumaşlardan astarlıdır. Geniş ağlı, bol, belden bileklere hatta topuklara kadar uzanır. Belde, ön ve arka ortasında uçkur yırtmacı olup beli uçkurla toplanır. Paçaları ayağın gireceği genişliktedir. 8-9 m. kumaştan yapılmıştır. Bazılarının paça ve cep ağızları süslüdür.

İşlik, "şalvar üstlüğüdür. Şalvarla birlikte aynı kumaştan yapılmıştır. Vücudu sıkıca sarar, önü açık olup yakada ve belde düğmeyle kapanır. Kol ağızları manşetle büzülmüştür. Yaka çevresi, biye ile temizlenmiştir. Kolları uzun, içi patiska veya benzeri kumaşla astarlanmıştır. Kol ağızları pili ile daraltılarak manşetle toplanmıştır. Manşet ilik düğme ile kapanmaktadır. Boyu uzun değildir. Belden aşağı 8-10 cm uzunluğundadır." Buna işlik cepkeni de denmektedir (Halıcı, 1985).

Ön beden kruvazedir. Ön ortasına yakada dar, aşağı doğru genişleyen bir parça geçirilmiştir.Beden ve kol evi oyuntusuz düz kesimlidir. Birit ilik ve düğme ile kapanmaktadır. İşliğin içi astarlanmıştır.

Şalvar-işlik, günlük giysilerde sadelik ön plândadır. İşlik ve şalvarlar, genelde aynı kumaştan takım olarak yapıldığı, beraberinde de şal, çevre yemeni kullanıldığı görülmüştür.

Kişilik giysiler olarak tanımlanan şalvar-işlik takımlar ise, daha özenle hazırlanan modelli ve süslü olanlarıdır. Kollarına, pul işlemeli kolçaklar ile beline, yan yağlık diye adlandırılan, pul ve peneslerle süslü parçalarla tamamlanan gümüş kemer takılır. İşlik-şalvar takımını, başa giyilen altınlı fesler ile bunun üzerine bağlanan yazmalar, şallar tamamlar (Fotoğraf: 1).

Hırka; "içi astarlı, üstü değişik kumaşlarda yapılmış, astar ve kumaşın arasına pamuk konularak sırınmış, boyu kasık altlarına kadar uzanan bir çeşit cekettir" (Halıcı, 1985).

Tanımdan anlaşılacağı gibi ceketler, içine pamuk konularak ve üzeri değişik şekillerde elde dikiş dikilerek hazırlanıp sonra ön-arka-kolu birleştirilmiş bir üst giysidir. Hırkanın dış yüzü kumaş iç yüzü Amerikan ve benzeri kumaştan olduğu gibi, aynı kumaştan da yapılanları vardır. Giyeni sıcak tutan bir giysidir.

Salta; "yünlü kumaştan dikilen, kollu ve ön kısmı açık, etekleri kısa yarım ceketi andıran bir yelektir. Saltalar, çok süslü yapılır. Sırma ve kaytanlarla çeşitli bezemeler yapılır. Saltalara ayrıca, madeni parlak pullar takılır (Konya Turizm Envanteri, 1992).

Kebe; "bir çeşit salta olup, kolları ve göğüs kısımları işlemelidir" (Konya Turizm Envanteri, 1992).

Entari; düz ve üç etek olmak üzere iki şekildedir. Düz olanları, daha çok kadifeden yapılır ve üzeri sim-sırma ile oldukça ağır işlemelerle süslüdür. Bunlara "mıhlama" denilir. Etekleri yere kadar uzanır. Bazılarının arka etekleri kuyruklu olur. Mıhlama ile bele gümüş kemer takılır. Mıhlamalar ve diğer entariler, önden bele kadar açık olur (Bağcı, 1996).

Üç etek, "kadife veya atlastan yapılırdı ki, bunların en meşhurları Tepe Başlı denilen üç eteklerdir (Yener, 1976).

Gelin ve tören için hazırlanan üç etek entariler, ağır kumaşlardan yapılmış ve üzeri, içi işlemelerle süslenmiştir. Üç eteğin altına çoğunlukla atlas şalvar, gömlek giyilip, beline altın veya gümüş kemer takılmıştır (Umay, 1986).

Eski kesim bir kadın entarisinin adı olan üç etek tabiri, "entarinin belden aşağı kısmının üç etek (üç ayrı yaprak) dilim halinde yapılmasından gelir. Şalvar üstüne giyilir. Cariyeler hizmet ederken süratle gidip gelmek için bu entarinin ve eteğinin üç parça oluşu kolaylık sağlar. Ön ve yanlarda bulunan yaprakları kaldırılır, bellerindeki kuşak yahut kemere sokarlardı" (Koçu, 1996).

Bir başka tanımda üç etek kullanımı şöyle anlatılır; "Kadın ön eteklerinin içini çevirir, bunları çaprazlama şekilde arkada (kalçalar üstünde) üst üste getirir. İliklerini belden düğmelerine geçirir. Böylece arkadaki eteklere özel bir biçim verilmiş olur. İşlemelerin tümü kalçalar üzerinde sergilenir" (Tansuğ, 1977).

Üç etek entariler; kadife, kutnu, seraser gibi kumaşlardan yapılan, arkası tek, önü iki parçadan oluşan kolu uzun ve yırtmaçlı kadın elbisesidir. Ön ortalarına göğüsten başlayıp etek ucundan genişleyen üçgen peşler yerleştirilmiştir. Bu da eteğe oldukça genişlik sağlamıştır. Kollar düz kesimli ve kol ağızları yırtmaçlıdır. Omuzlar dikişsizdir (Fotoğraf: 2).

Üç etek, gerek tarihi devirlerde, gerekse günümüzde bölgesel Türk kadın giyiminin en yaygın, en beğenilen modeli olmuştur. Tören ve gelin kıyafetleri arasında en çok tercih edilen giyim tarzıdır. Üç eteklerin yanları yırtmaçlı, önü açık, bazen düğmeli, boyu yere kadar uzanan entarilerdir. Üç etek entariler; kadife, atlas, seraserin yanı sıra kutnu gibi çizgili kumaşlardan da dikilmiştir.

Üçhüyük ve Karahüyük Köyü Üç Etek Entarileri ile Kullanılan Aksesuarlar:

Fes; Başa giyilen, koyu vişne rengi, yüksekliği 10-15 cm. geçmeyen çuha ve yünden yapılmış yumuşak bir başlıktır. Bu fesin ön kısmı altın, gümüş paralarla ve süslü iğnelerle süslenmiştir. Fesin üzerine de "şal" denilen, kenarları püsküllü yün eşarp örtülerek, gezmelik ve günlük kıyafetlerde (üç etek-şalvar-işlik) birlikte kullanılmıştır (Fotoğraf: 3).

Düğünlerde, gelin başı olarak altınlı fesler takıldığı gibi, "kıvraklı" fesler de takılırdı. **Kıvrak**; feslere ve başa takılan ince yumuşak ve ipek yazma türü eşarplardır. Başa önce, derince bir fes takılır ve fesin üzeri kıvraklarla şekilli olarak bağlanır. Bağlama yerleri arkada, süslü olarak bırakılır. Fes, başa takıldıktan sonra, yüzün yan kısmına kulaklar hizasına "yan dukluk" denilen altınlı ve pullu aksesuar takılır (Bahriye Bozdam).

Saçlar, ince ince örülür ve aşağı doğru serbest bırakılarak üzerine saç altınları takılır. Önde, alnına da kâkül biçiminde dökülür. Fes üzerine bağlanan kıvraklardan bir tanesi de boynuna bağlanır. Arkada bunun üzerine, diğer kıvraklar dikey olarak bağlanmıştır. (Fotoğraf: 4). Gelin gelirken yüzünün görünmemesi için çizgi kıvrak örtülür.

Kemer ve Kuşak, Üçhüyük ve Karahüyük Köylerinde üç eteklerden iki üç tanesi üst üste giyildikten sonra bele kuşak bağlanır (Fotoğraf: 5).

Üç eteklerin uçları, bu kuşağın arasına yerleştirilir ve üzerine gümüş kemer takılır (Fotoğraf: 2). Ayrıca bazı gümüş kemerleri zenginleştirmek amacı ile kemerin yan kısımlarına "yan yağlık" diye adlandırılan dikdörtgen bir parçanın üzeri renkli pullarla süslenir ve uçlarına sallantılı gümüş paralar dikilir (Dursun Gölcü; Fotoğraf: 6).

Kolçaklar; "Üç eteklerin kollarını süslemek ve korumak amacıyla takılır. Süslemek amacıyla takılanlar, genellikle pullarla ve çeşitli süs eşyalarıyla süslüdür. Kol ağzı dardır ve kol ağzına gelen kısımda püsküllü, uzun ipleri vardır. Kolçaklar, kola takıldıktan sonra ip ile sarılarak bağlanır ve püsküller üste gelecek şekilde sokulur. İş yaparken kolların kirlenmemesi için sade, gündelik kolçaklar takılır (Bahriye Bozdam; Fotoğraf: 7).

Önlük; de kolçaklar gibi süslemek ve korumak amacı ile kullanılır. Günlük önlükler, iş yaparken kıyafetlerin önünün kirlenmemesi için kullanılır. Bunun yanı sıra süslemek amacı ile takılan önlüklerin üzeri işlemelerle süslüdür (Bahriye Bozdam; Fot.: 8).

Çoraplar; Üç eteklerin altına giyilen çoraplar, elde ve yünden örülür. Desenli veya düz renklidir. Düz renkli olanlar, kendinden modelli yapılır. Desenli çoraplara, çeşitli renkler katılarak desen oluşturulur. Çorapların üzerine mest, lastik, çarık gibi ayakkabılar giyilir (Bahriye Bozdam; Fot.: 9).

Don; Üç eteklerin altına giyilen, ince dokuma bürümcük kumaşlardan yapılır. Genellikle beyaz renklidir. Belden uçkurlu ve parçaları büzgülüdür (Fot.: 10).

Üçhüyük ve Karahüyük Üç Eteklerinin Kesim Teknikleri: İncelenen üç etekler, "0" yakalı, düz kol ve düz beden kesimlidir. Omuz dikişsizdir. Ön ortasına ve yanlara bolluk vermek amacı ile üçgen peşler çalışılmıştır. Kol ortalarında enine kesikler kullanılmıştır ve bu kesikler süslemelerle birleştirilmiştir. Kol boyu uzun, kol altı rahat hareket edilmesi amacı ile kuşlu, bazıları kuşsuzdur. Kol ağzı yırtmaçlıdır. Boyu uzun, ayak bileğine kadardır.

Üçhüyük ve Karahüyük Üç Eteklerinin Dikim Teknikleri: İncelenen üç eteklerin dikimine, elde oyulgama ve elde makine dikişi teknikleri uygulanmıştır. Giyim parçaları, üst üste getirildikten sonra elde dikilmiştir. Astarları da yine elde makine dikişi veya oyulgama dikişi ile dikildikten sonra bedene, çırpma dikişi ile tutturulmuştur.

Giysi astarlamasında ince Amerikan veya ince astarlık bez, renkli pamuklu kumaşlar, kutnu, pazen kullanılmıştır.

Üçhüyük ve Karahüyük Üç Eteklerinin Süsleme Özellikleri: Bu üç etekler, değişik malzeme ve tekniklerle süslenmişlerdir. Ayrıca ön etek uçları bele sokulduğundan, işlemeler tersine çalışılmıştır.

Üç eteklere, "Kurt ağzı ve Kıyma" (İhsan Özbayram) denilen kapama (aplike) tekniği, kolberler, sim bordürler (elde oyulgama dikişi ile tutturulmuş), sutaşları dikimi teknikleri uygulanmıştır. Su taşları da elde çırpma veya oyulgama teknikleri ile tutturulmuştur. Kapamalar da çırpma veya oyulgama ile çalışılmıştır. Yörede bu süslemeye, "sayalama" denir. Aksaya, yeşil saya, al saya gibi malzeme rengine göre isim alır.

Üçhüyük ve Karahüyük Üç Eteklerinin Süslemelerinde Seçilen Süsleme Malzemeleri: Bu üç etekler, renkli kumaşlardan düz veya zikzak, üçgenler şeklinde hazırlanarak bedene dikilen aplikelerle, sim sutaşı gibi hazır malzemelerle, beyaz

biyelerle süslenmiştir. Bazılarında boncuklar kullanılmıştır.

Üçhüyük ve Karahüyük Üç Etekleri Süsleme Konuları: Bu üç eteklerdeki süslemelerde, geometrik bezeme konu olarak seçilmiştir.

Geometrik bezemelerde; üçgenler, zigzaglar, "c", "s", "L" kıvrımlı motifler kullanılmıştır. Motifler naturalist bir yaklaşımla oluşturulmuştur.

"19. yy. başlarında elbiselere yeni modeller uygulanmış; üç etek, dört etek elbiseler moda olmuş, 1875 yıllarına kadar kullanılmıştır. İstanbul dışında, özellikle kırsal kesimde üç etek modası, 20. yüzyılda da devam etmiştir" (Önge, 1995).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Üçhüyük ve Karahüyük üç etekleri incelendiğinde; bunların kesim, dikim ve süsleme yönlerinden benzerlik gösterdiği görülmektedir. Hepsi düz kol ve düz beden kesimli, omuzları dikişsiz kumaş katıdır. "0" yaka kesimli, ön ve yanlara genişlik vermesi amacı ile üçgen peşlidir. Kollar, uzun ve yırtmaçlıdır. Üç etek boyları, ayak bileğine kadar uzundur. Çoğuna astar çalışılmıştır. Astarsız olanlarına az da olsa rastlanmaktadır. Tek birit ilik ve düğme ile kapama sağlanmıştır.

Üç eteklerde; kadife, kutnu, kitabiye, atlas gibi kumaşlarla, astarlamada renkli, beyaz astarlık pamuklu kumaşlar kullanılmıştır.

Üç eteklerin süslemeleri, giysi tersine çalışılmıştır. Süslemeler, renkli kumaşlardan yapılan kapama, simli düz ve zikzaklı harçlar, boncuklar, su taşlarının elde çırpma ve oyulgama ile dikilmeleriyle sağlanmıştır.

Süslemelerde, geometrik bezeme konu olarak seçilmiştir. "L, C, S" kıvrımlar, üçgenler, zikzaklar natüralist bir yaklaşımla motif oluşturmuşlardır. Ayrıca ön peş dikişlerini kapatmak için kartuşlar yer almaktadır.

Üç eteklere elde oyulgama, elde çırpma, elde makine dikişi teknikleri uygulanmıştır.

Üçhüyük ve Karahüyük geleneksel kadın giyimlerinin her bir örneği; süsleme, dikim, kesim teknikleri yönünden otantik özellikler taşımaktadır. Köylerimizin, geleneklerine bağlı, çok özel ve güzel giyim parçalarına sahip olduğu anlaşılmıştır. Geleneksel giysilerimiz, giyim kültürümüzü belirleyen etnografik parçalardır. Bunların, koruma yöntemlerinin bilinçsizce uygulanmasından meydana gelen kayıpların olması, maddi ihtiyaçlar nedeniyle düşük ücretlerle aracılara satılması, yurt dışına çıkarılarak başka ülkelerce kullanılması, yine bilinçsiz olarak kesilip süslemelerinden yararlanmak için pano, yatak örtüsü vs. de kullanılması gibi çeşitli nedenlerle yok olmalarını önlemek, geleneksel giyimle çağdaş moda bütünleştirilerek onları yeni tasarımlarla yaşatmak, envanterlerini çıkararak belgelemek, gelecek kuşaklara giyim kültürümüzü tanıtmak ve anlatmak için kataloglar hazırlamak, kaynaklar oluşturmak gerekmektedir.

Bunu yapmak için her kuruluş ve her birey, kendi üzerine düşeni yapmalı ve bir an önce bu kataloglar oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

BAĞÇI, Fatma, 1996, *Konya Çumra Yöresi, Üçhüyük-Karahüyük Köyleri Geleneksel Kadın Kıyafetleri*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Konya.

HALICI, 1985, Fevzi, Konya Kültür Turizm Derneği Yayını, Ankara.

KOÇU, Reşat Ekrem, 1967, *Türk Giyim ve Kuşam Süslenme Sözlüğü*, Ankara.

Konya İli Turizm Envanteri, İl Turizm Müdürlüğü, Konya, 1999.

ORAL, M. Zeki, 1992, Selçuklularda Giyim Eşyası, *Etnografya Dergisi*, S. 5, Ankara.

ÖNGE, Ergül, 1995, *Türk Giyim Tarihi Ders Notları*, Konya.

ÖZBEL, Kenan, 1961, *Anadolu Kadın Kılıkları*, Ankara.

TANSU, Sabiha, 1977, *Türkmenlerde Giyim Gelenekleri, I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C.5, Ankara.

UMAY, Günay, 1986, *Tarihi Türk Kadın Kıyafetleri*, İstanbul.

YENER, Enise, 1986, *Ankara Kadın Kıyafetleri*, İstanbul.

KAYNAK ŞAHISLAR:

BOZDAM, Bahriye, Karahüyük.

GÖLCÜ, Dursun, Üçhüyük.

ÖZBAYRAM, İhsan, Mecidiye Hanı Civarı, Konya.

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf: 1. İşlik ve şalvarın genel görünümü.

Fotoğraf: 2. Üç etek entarilerin genel görünüşü.

Fotoğraf: 3. Fes, yün-ipek eşarplar.

Fotoğraf: 4 Kıvrakların genel görünümü.

Fotoğraf: 5. Kuşak.

Fotoğraf: 6. Yan, yağlık, kemer.

Fotoğraf: 7. Kolçakların önden görünümü.

Fotoğraf: 8. Kolçakların yandan görünümü.

Fotoğraf: 9. Önlük.

Fotoğraf: 10. Çoraplar.

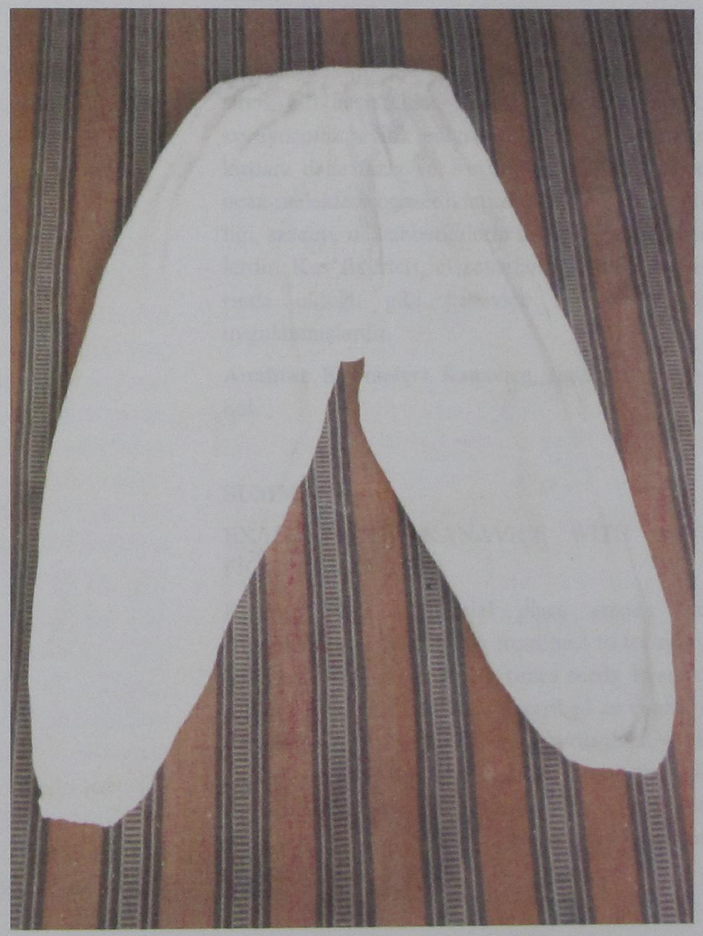

Fotoğraf: 11.
Don.

KONYA'DA BULUNAN KUŞ FİGÜRLÜ KANAVİÇE ÖRNEKLERİ

Celale İLKER*

ÖZET

Geçmişten günümüze, nesilden nesile çağın ihtiyaçlarına uydurularak gelişen işlemeler arasında kanaviçelerin özel bir yeri vardır. Kanaviçe, çeşitli kaynaklarda bir anlamda seyrek dokunuşlu sert kumaş, diğer bir anlamda bu kumaş üzerine uygulanan çarpı işi şeklinde anlatılmıştır. Kanaviçe kumaşı ve kanaviçe iğnesi (çarpı işi) birbirleriyle bütünleşmiş, birlikte bir işleme çeşidi oluşturmuşlardır.

El ve süsleme sanatlarında figür geleneği tarih içinde süreklilik arz etmektedir. Çift başlı kartal, siren, çift başlı ejder, tavus, aslan gibi kuvvet, koruyuculuk, iyilik edici sembolik hayvanlardan kuşlara daha fazla yer verilmiştir. Onların gökte uçan meleklere benzedikleri düşünülmüş, habercileri, saadeti, muhabbeti, derin sevgiyi simgelemişlerdir. Kuş figürleri, el sanatlarının çeşitli dallarında olduğu gibi kanaviçe işlemelerde de uygulanmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Kanaviçe, figür, kuş, sembol.

SUMMARY

EXAMPLES OF KANAVİÇE WİTH BİRD FİGURES İN KONYA

Kanaviçe has a special place among the embroideries that develops from past to today by being adapted to the modern times needs. İn some sources Kanaviçe has been described as coarsely woven linen, and in the others as a diagonal work applied on the linen. Kanaviçe linen and the Kanaviçe needle (diagonal work) have completed each other and have formed a kind of embroideries.

** Yrd. Doç. S.Ü. Mesleki Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.*

İn history the figure tradition in handicrafts and in embellisment art shows a lasting existance. Birds have been used more than the symbolic animals like Double headed eagle, siren, double headed dragon, peacock, lion which symbolizes power, defenderness, goodness and they have been thought to look like to angles that fly in the syk and symbolize prosperity, affection, informing and deep love. Bird figures have also been used in kanaviçe embroideries as they have been used in different branches of handicrafts.

Key Words: Kanaviçe, figure, bird, symbol.

GİRİŞ

Bu araştırmanın konusu, "Konya'da Bulunan Kuş Figürlü Kanaviçe Örnekleri" olarak belirlenmiştir. Çeyiz geleneğinin, Konya'da çok yaygın yaşandığı bilinmektedir. Geçmişten günümüze, nesilden nesile çağın ihtiyaçlarına uydurularak gelişen işlemeler arasında kanaviçelerin, özel bir yeri vardır. Kadın el sanatlarının yaratıcı gücü, doğayla bütünleşerek her çeyizde yer alan kanaviçe işlemelerde, çok zengin bir konu repertuarı oluşturmuştur. İşleme tekniği ve çok renklilik özelliğinden dolayı, işlenen konuyu natüralist bir üslupla yansıtan kanaviçe işlemelerde, çok yoğun kullanılan bitkisel bezemenin yanında, figürlü bezemelere de rastlanmaktadır.

Bilindiği gibi, işleme sanatının en erken örneklerinde figürlü bezeme daha çok görülür. Sonraki yüzyıllarda figür azalmış, bunun yerine bitkisel karakterli motifler tercih edilmiştir. Osmanlı son dönemi işlemelerinde, tekrar figürün sevilerek kullanılır olduğunu, yaygınlaştığını görürüz (SÜRÜR, 1974, 3–10).

Bu araştırmada, Konya'da bulunan ve özel koleksiyonlardan alınan figürlü kanaviçe işlemeler incelenmiş, sınırlamada kuş figürleri araştırma kapsamına alınarak kuş sembolizmi ve kanaviçe tekniği değerlendirilmiştir.

Kanaviçenin Tanımı ve Kısa Tarihçesi

Toplumların coğrafi, sosyal ve ekonomik şartlarıyla beslenip, duygularıyla şekillenen en önemli kültür varlıklarından biri halk el sanatlarıdır. Günümüzde yaşayan ve zengin bir kaynağa sahip olan kanaviçe işlemelerin, toplumumuzun yaşayış biçimini, estetik değerlerini ustaca yansıtması bakımından el sanatları içinde önemli bir yeri vardır. Pek çok eşya üzerine rahatlıkla uygulanabilen kanaviçe işlemelerde tabiat; Türk kadının kişiliği, becerisi ile bütünleşip kumaş üzerine yansımaktadır. Sanatçının duygularıyla şekillenip, renklenmekte hatta yöresel isimler verilerek adlandırılmaktadır (İlker, 1992, 1). Türk toplumunun geleneklerine, göreneklerine, duygu ve düşüncelerine göre biçim almış ve Türk kadının elinde, toplumun özelliklerine uygun yeni bir kimlik kazanarak halka mal olmuştur. Her genç kızın uygulamayı bildiği ve mutlaka çeyizinde yer verdiği bir işleme çeşidi vardır (Altun, 2004, 56).

Kanava, Goblen ve Slav iğneleri, verev atılan iplikleri içeren bir işleme tekniği olarak tanımlanabilir. Çapraz iğne (etamin işi), etamin iğnesinin bir çeşitlemesidir. Goblen iğnesinin çift ilmeklisidir. Sonradan kanaviçe olarak isimlendirilmiştir (Barışta, 1999, 203). Kanaviçe, çeşitli kaynaklarda bir anlamda seyrek dokunuşlu sert kumaş, diğer bir anlamda bu kumaş üzerine uygulanan çarpı işi şeklinde anlatılmıştır. Kanaviçe kumaşı ve kanaviçe iğnesi (çarpı işi) birbirleriyle bütünleşmiş, birlikte bir işleme çeşidi oluşturmuşlardır.

Kanaviçe; keten, kenevir, jüt gibi sert lifli ipliklerden bir alt bir üst dokuma tekniğiyle oluşturulan seyrek görünüşlü bir tekstil ürünüdür. Günümüzdeki kanaviçeler, keten ipliklerle dokunmuş kolalı kumaşlardır. Çift telli olan kanaviçede yan yana getirilmiş iki sık iplik sırası, atkı ve çözgü yönünden eşit aralıklarla seyrek dokunarak muntazam kareler oluşturmuştur. Kareler bazı kumaşlarda daha küçük, bazılarında biraz daha büyük olabilir. Halk arasında sık kanaviçe, seyrek kanaviçe diye adlandırılır. İşlemede motifin küçük ya da büyük olması buna bağlıdır.

Kanaviçenin, tek telli ve daha sık dokunuşlu olanına goblen denir. Goblenin dokusundaki keten iplik, daha kaliteli, parlak, ince ve tek sıradır. Kanaviçe ile goblen arasındaki en önemli fark; kanaviçe bezi, işleme ile esas kumaş arasında kullanılan bir gereçtir. Düz dokunuşlu, ipliği sayılamayan kumaşlar üzerine kanaviçe iğnesi uygulanacağı zaman işlemenin düzgün olması, sayılabilmesi için kanaviçe bezinin karelerinden faydalanılır. İşlenecek motif yada bordürün büyüklüğüne uygun ölçüde kesilen kanaviçe bezi,

esas kumaş üzerine teyellenir. İşleme bitirildikten sonra en ve boy iplikleri çekilerek atılır. Böylece kanaviçe bezi yok edilir, kanaviçe işleme, esas kumaş üzerinde kalır (İlker, 1992, 10).

Batı kökenli olarak tanıdığımız kanaviçe iğnesinin, XVI. yüzyıldan bu yana Türk işlemelerinde uygulandığı görülmektedir. Kaynaklara göre, Türk işlemelerinde XVI.-XVII. yüzyıllarda yaygın kullanıldığı bilinen Slav iğnesi ile uygulanan örnekler günümüze ulaşamamıştır. Goblen iğnesi örneklerine, XX. yüzyılda yurdumuzda az sayıda rastlanmaktadır. Buna karşılık Cumhuriyet döneminde, gelişme gösteren kanaviçe işlemeler yoğunluk kazanmıştır (İlker, 1992, 13).

El Sanatlarında Figür ve Önemi

Selçuklu döneminden günümüze ulaşan, kesin tarihlenmiş işleme parçası bulunmamasına rağmen, Türk işlemelerinin; Anadolu dışında Pazırık ve Noin Ula Kurganlarından çıkarılmış erken tarihli örnekleri vardır. Bu kurganlardan çıkarılan duvar, tavan ve yerlere serilmek üzere, genellikle keçe üzerine aplike ve bunun yanı sıra zincir işiyle işlenmiş bir grup örtüden oluşan örnekler, işleme sanatının engin bir geçmişi olduğunu ortaya koymaktadır. İnsan, geyik, keçi, kartal, kaplumbağa, yılan balığı, grifon vb. gibi figürlü bezemeler, bitkisel ve geometrik bezemelerle bezenmiş bu parçaların arasında hayvan mücadeleleri, tören sahneleri ilgi çekmektedir (Barışta, 1994,157).

Figürlü bezemeler arasında, hayvan mücadeleleri ve düş ürünü yaratıklar, Anadolu öncesi Türk işleme sanatının inanç ve düşünce sistemini yansıtırken, törenlerin hikâyeci bir üslupla işlendiği örtüler, yaşama biçimini aksettirmektedir. Stilize edilerek biçimlendirilmiş hayvan figürlerinde sert, gergin, hareketli bir üslup gözlenmiştir. Genellikle, doğaya karşı tavır alınarak renklendirilen bu biçimler arasında, mavi geyikler, sarı, beyaz, gri fonlar tonlamasız sert kontrastlarla sergilenmiştir (Barışta, 1984, 7). Kıvrım dallar arasına simetrik olarak yerleştirilmiş hayvan motifleri, Selçuklulara özgü bir yöntemdir (Sürür, 1976, 13).

Zengin figürler, IX. yüzyıldan sonra Abbasilerle başlayarak daha çok el sanatlarının bezeyici unsuru olur. Özellikle XII.-XIII. yüzyıl Büyük Selçuklu ve onu izleyen İlhanlı el sanatlarında figür tasvirlerinin bol ve zengin örneklerini buluruz (Öney, 1992, 33). Olağanüstü kuvvetleri olduğu kabul edilen sfenks, siren, çift başlı kartal, ejder gibi yaratıklar, tavus, aslan, kartal gibi sembolik hayvanlar, İslâm dünyasında oluşan belirli bir ikonografik programla, el sanatlarının çeşitli dallarında ana süs unsuru olur (Öney, 1992, 33). İnsan ve hayvan figürlerinden meydana gelen bezemelerin İslâmiyet'le gerileme gösterdiği bilinmektedir. Özellikle İslâmî kuralların daha katı şekilde uygulanmaya başlandığı XV. yüzyıldan sonra, figür tasarımının çok azaldığı görülür (Öney, 1992, 33).

XVI. yüzyılın somut konuları arasında kuş, ejder, kuzu gibi figürlü bezemeler dikkati çekmektedir. Ancak bu dönemde, bitkisel bezemenin yaygınlığına karşılık figürlü bezemenin azlığı figüratif konulardan kaçınıldığına işaret etmektedir. Bazı parçalarda görülen güllü ejderler, rumiler figürlü bezemelerin bitkisel bezemelerle karıştırılarak yumuşatıldığını ortaya koymaktadır (Barışta, 1984, 22). XVIII. yüzyılda figürlü bezemeler arasında kuşlar ayırt edilmektedir. Rumi ejder gibi motiflerin eski önemini yitirdiği gözlenmektedir. XIX. yüzyıl figürlü bezemeleri at, balık, geyik, horoz vb. hayvanlar olarak sıralanabilir (Barışta, 1999, 83-113).

Kaynaklar, işlemenin ve figürlü bezemenin, en erken dönemlerden başlayıp yüzyılları aşan bir geçmişi olduğunu göstermektedir. El ve süsleme sanatlarında figür geleneği, tarih içinde süreklilik arz etmektedir. Çift başlı kartal, siren, çift ejder, tavus, aslan gibi koruyucu kuvvet, ihsan edici sembolik hayvanlardan (Öney, 1992, 84), kuşlara daha fazla yer verilmiştir (Köylüoğlu, 1974, 127). Onlar, gökte uçan meleklere benzemeyi düşündürdüğü için sevilir, saygı görürler. Hatta Kur'an'ın Nur Suresinde kuşların Tanrıya dua ve tespih eyledikleri zikredilir[1].

Türk Sanatında, önemli yeri olan Anka figürlerinin, sembolik manâlarının kullanımı da yaygındır (Çoruhlu, 1985, 15). Her işin başı olduğu gibi, kuşların da başı Zümrüd ü Anka'dır. İyilik ve yardımseverliği sembolize ettiği düşünülür (Köylüoğlu, 1974, 127).

Orta Asya inançlarına göre, her insanın kuş şeklinde bir koruyucu ruhu vardır. Ölünce bu kuş şeklindeki ruhu göğe yükselir, insan ancak ölüm halinde tekrar kuş gibi uçmak yeteneğini kazanır. Orhun Kitabelerinde de ölen kimsenin kuş şeklin-

de uçtuğuna inanıldığından bahsedilir. Bugün hâlâ ölen kimse için, "kuş gibi uçup gitti" denir. Dallar arasındaki gizli küçük kuşlar, inanca göre cennet kuşları veya Şamanizm'e göre şaman ruhlarıdır. Orta Asya inançlarına göre, şaman doğmadan kuş şeklinde hayat ağacının dallarında bulunurdu (Öney, 1992, 46).

Türklerin millî sembollerinden olan kartal, Türk sanat ve kültür tarihinde dinî, astrolojik, hukukî bir sembol olmuştur (Çoruhlu, 1985, 73). Kartal, İbni Bibi'ye göre de koruyucu kanatlarını sarayın üstüne geren, sultanı koruyan, ona kudret, kuvvet, aydınlık getiren bir semboldü. Duvarlarda sık sık göze çarpan karşılıklı çift veya tek tavusla, sarayın cennet bahçesinden bir parça olduğunu hatırlatılır. Sonsuz hayat ve cennet sembolü olan bu güzel kuş; siyah, lacivert, mor, yeşil, eflâtun renk renk yükselen zengin kuyruğu ile sarayı süsler. Tavusların etrafını yine nar veya haşhaş dallarından arabeskler çevirir. Kuşlar öbür dünyaya ulaştırıcı araçlar olarak hayal edilir. Şaman geleneklerinden kaynaklanan bu motif, sık sık tekrarlanır (Öney, 1992, 102).

Tek kuş, haberci ve saadet anlamı taşır. Çoğunlukla kuşlar dal üzerine konmuş olarak gösterilmiştir. Yavrusu ile birlikte işlenen kuşlar seyrek yapılmıştır. Karşılıklı kuşlar, derin sevgiyi temsil eder. Havuz başında kuşlar, kara sevdayı temsil eder. Yuvada kuşlar ve grup halinde işlenen kuşlar da aile özlemini dile getirir (Köylüoğlu, 1974 127-128).

2-ÖRNEKLER:

2.1. Patiska kumaştan, dikdörtgen formundaki elbise örtüsünün ortasına kuş figürlü gül dalından oluşan kompozisyon yerleştirilmiştir.

Burada bülbül, iki ucu süsenlerle bezenmiş bir gül dalına oturtulmuştur. İşlemede, kanaviçe tek iğne tekniği uygulanmıştır. Koyu yeşil, açık yeşil, koyu eflâtun, açık eflâtun. Bordo, kırmızı, turuncu, sarı, mavi, kahverengi, gri renkler ve pamuklu (koton) iplik kullanılmıştır. Kenarlarına makine dikişi yapılmış ve tentene ile süslenmiş örtü 20. yüzyıla tarihlenmektedir.

2.2 Patiska kumaştan kare formda tasarlanmış elbise örtüsünün ortasına, kuş figürlü gül dalından oluşan kompozisyon yerleştirilmiştir. Gül yapraklarının bezediği gül dalına, çavuş kuşu (hüthüt) oturtulmuştur. İşlemede kanaviçe tek iğne tekniği uygulanmıştır. Koyu yeşil, açık yeşil, mor, sarı, kırmızı renkler ve pamuklu (koton) iplik kullanılmıştır. Kenarlarına makine dikişi yapılmış örtü, 20. yüzyıla tarihlenmektedir.

2.3. Patiska kumaştan dikdörtgen formda, karyola eteği olduğu sanılan, örnek olarak saklanan parçanın, bir uzun kenarına kuş figürü, kompozisyon bağlantılı sıralama ile yatay yerleştirilmiştir. Burada güvercin, kır çiçeklerinin bezediği pahlanmış zikzaklar üzerine oturtulmuştur. İşlemede, kanaviçe çift iğne tekniği uygulanmıştır. Mavi, yeşil, sarı, pembe, kırmızı renkler ve pamuklu (koton) iplik kullanılmıştır. Kenarlarına makine dikişi yapılmış örnek bez, 20. yüzyıla tarihlenmektedir.

2.4. Patiska kumaştan dikdörtgen formda tasarlanan yastık yaygısının iki kısa kenarına, yöresel adı "hüzünlü kuş" olan bitkisel su, bağlantılı sıralama ile yatay yerleştirilmiştir. Burada kanarya, küçük yaprakların zenginleştirdiği çatallı, ince, kıvrık gül dalı üzerine oturtulmuştur. İşlemede, kanaviçe tek iğne tekniği uygulanmıştır. Koyu yeşil, siyah, pembe, sarı, renkler ve pamuklu (koton) iplik kullanılmıştır. Kenarlarına makine dikişi yapılmış yaygı, 20. yüzyıla tarihlenmektedir.

2.5. Patiska kumaştan kare formda tasarlanan bohçanın bir köşesine, kuş figürlü gül dalından oluşan kompozisyon, diagonal yerleştirilmiştir. Burada papağan; hercai menekşe, gül, gonca ve gül yapraklarının bezediği "C" kıvrımlı dal üzerine oturtulmuştur. Motifli bohçanın kenarlarında küçük yaprakların süslediği kıvrık menekşe dallarından oluşan "S" kıvrımlı kurdelalı su sınırlamaktadır. İşlemede, kanaviçe tek iğne tekniği uygulanmıştır. Koyu yeşil, açık yeşil, koyu kahverengi, açık kahverengi, bej, taba, koyu eflâtun, açık eflâtun, koyu pembe, açık pembe, koyu kırmızı, açık kırmızı, sarı renkler ve pamuklu (koton) iplik kullanılmıştır. Kenarlarına makine dikişi yapılmış ve tentene ile süslenmiş bohça, 20. yüzyıla tarihlenmektedir.

2.6. Patiska kumaştan dikdörtgen formda tasarlanan yastık yaygısının iki kısa kenarına, kuş figürlü gül dalından oluşan kompozisyon, bağlantılı sıralama ile yerleştirilmiştir. Burada papağan; gül, gonca ve yaprakların zenginleştirdiği sert kıvrımlı dallar üzerine oturtulmuştur. İşlemede kanaviçe tek iğne tekniği uygulanmıştır. Yeşil, siyah, eflâtun, turuncu renkler ve pamuklu (koton) iplik

kullanılmıştır. Kenarlarına makine dikişi yapılmış yaygı 20. yüzyıla tarihlenmektedir.

2.7. Patiska kumaştan dikdörtgen formda tasarlanan yastık yüzünün iki kısa kenarına, kuş figürlü gül dalından oluşan kompozisyon, bağlantılı sıralama ile yatay yerleştirilmiştir. Burada papağan, gül yapraklarının zenginleştirdiği dört adet gülden oluşan gül demetinin üzerindeki küçük dala oturtulmuştur. İki yanda uzanan, aralarını gül ve yaprakların süslediği meandır, motifi tamamlamaktadır. İşlemede, kanaviçe tek iğne tekniği uygulanmıştır. Bordo, kırmızı, pembe, koyu yeşil, açık yeşil, mavi, mor, kahverengi, sarı renkler ve pamuklu "koton" iplik kullanılmıştır. Kenarlarına makine dikişi yapılmış ve tentene ile süslenmiş yastık yüzü, 20. yüzyıla tarihlenmektedir.

2.8. Patiska kumaştan kare formda tasarlanmış yastık yüzünün, dört kenarına aynı kumaştan fırfır geçirilmiş ve ortasına, kuş figürlü gül motifinden meydana gelen kompozisyon yerleştirilmiştir. Burada gül dalına konmuş tavus kuşundan gelişen motif, yukarı ve aşağı diagonal düzenlenmiş iki gül ve yaprak motifleriyle bezenmiştir. Dal üzerindeki tavus kuşu figürü, dikey oturtulmuştur. Kompozisyonun çevresi, mine ve kıvrımlı dallardan oluşan kenar suyu ile sınırlandırılmıştır. İşlemede kanaviçe tek iğne tekniği uygulanmıştır. Yeşil, bordo, mavi, turuncu renkler ve pamuklu (koton) iplik kullanılmıştır. Yastık yüzü, 20. yüzyıla tarihlenmektedir.

2.9. Patiska kumaştan kare form da tasarlanmış elbise örtüsünün ortasına, kuş figürlü gül motifinden meydana gelen kompozisyon yerleştirilmiştir. Burada gül dalına konmuş tavus kuşundan gelişen motif, yukarı ve aşağı diagonal düzenlenmiş iki gül ve yaprak motifleriyle bezenmiştir. Dal üzerindeki tavus kuşu figürü, dikey oturtulmuştur. Kompozisyonun çevresi, mine ve kıvrımlı dallardan oluşan kenar suyu ile sınırlandırılmıştır. İşlemede, kanaviçe tek iğne tekniği uygulanmıştır. Koyu yeşil, koyu sarı, açık sarı renkler ve pamuklu (koton) iplik kullanılmıştır. Elbise örtüsü, 20. yüzyıla tarihlenmektedir.

3-KONYA KUŞ FİGÜRLÜ KANAVİÇE İŞLEMELERİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Kanaviçe işlemelerde, yapım tekniği olarak genellikle "tek iğne" tekniği uygulanmaktadır. Ancak az da olsa "çift iğne" tekniğine de yer verilmektedir. Bu makalede değerlendirilen, dokuz örnekten ikisinde "kanaviçe çift iğne" tekniğinin uygulandığı görülmektedir (Fotoğraf: 3-6).

Her türlü eşya üzerine rahatlıkla uygulanabildiğini belirttiğimiz kanaviçe işlemelerin, burada bohça, elbise örtüsü, kare yastık yüzü (kırlent), karyola eteği, yastık yaygısı ve yastık yüzü gibi sık yıkanabilen eşyalara uygulandığı tespit edilmiştir. Ana malzemesinde yine yıkanmaya elverişli olan pamuklu (patiska) kumaş ve pamuklu (koton) iplik kullanılmaktadır.

Kanaviçe işlemelerde, çok renkli (polikrom) bir sistem görülmektedir. Çok renkli sistemin yanında tek renkli (monokrom) düzendeki kompozisyonlar da dikkati çekmektedir (İlker, 1992, 19). Burada da görüldüğü gibi, bir örnekte birden fazla rengin ya da bir rengin tonlarının kullanıldığı bilinmektedir. Kanaviçelerde bir rengin koyusu ve açığı bir arada güzel bir uyum oluşturmaktadır.

Polikrom bir yaklaşımla yapılan renklendirmelerde, genellikle kompozisyonu oluşturan birimlerin renklendirilmesinde bazen natüralist, bazen antinatüralist yaklaşımlarla renkler dağıtılmıştır (İlker, 1992, 20).

Bir motifte, en az üç, en fazla 15 rengin bir arada kullanıldığı tespit edilmiştir. Renklerde kırmızı, sarı, pembe ve tonları, yeşil ve tonları, en çok kullanılan ana renkler olarak belirlenmiştir.

Bitkisel bezemenin yoğun bir şekilde uygulandığı kanaviçe işlemelerde, figürlü bezeme sınırlı olmasına rağmen, kuş figürlerini konu olarak aldığımız bu makalede değişik kuş figürlerine ulaşılabilmiştir. Tasarımlar; "bülbül, güle aşık" sözünü doğrular mahiyettedir. Ayrıca diğer kuşlar da; onları bitkilerle, güllerle iç içe düşünmenin doğallığını desteklercesine genellikle gül dallarında tasarlanmıştır. Bunların gül motifleriyle uyumlu bir kompozisyon oluşturdukları da görülmüştür. Motifler çoğunlukla, "C" ve "S" kıvrımlı veya hafif kıvrık dallar üzerine oturtulmuş, desene estetik hareketli ve zengin bir görünüm vermiştir.

Kanaviçelerde, en çok işlenen konu olarak çiçek motifleri, desenlere zengin bir kaynak olmuştur. Bunlar arasında, gül motifinin en yaygın olduğu dikkat çekmektedir. Önemli bir başka özellik ise gül; goncası, yaprağıyla, dalı üzerine konmuş kuş

figürü ile birlikte işlenmiş ve kompozisyona natüralist bir anlayış getirilmiştir.

Kanaviçelerde genellikle, nesneli bezemenin de başarıyla işlendiği bilinmekle beraber, burada ancak bir örnekte kurdele tespit edilebilmiştir.

SONUÇ

Geçmişten günümüze dönem dönem yoğunlaşıp, dönem dönem azalan figürlü bezemeye tarih boyunca rastlanabilmiş, kuşlar burada vazgeçilmez bir kaynak olmuştur. Kuş figürlerinin bol ve zengin örnekleri, el sanatlarının bezeyici unsuru olarak süslemelerde yer almıştır. Bu makalede kanaviçe işlemelerde gördüğümüz kuş figürleri; Çin iğnesi, hesap işi, Türk işi, Maraş işi, Antep işi (fotoğraf: 10), tel kırma (fotoğraf: 11-12), tentene (fotoğraf: 13), pul boncuk işi (fotoğraf:14) v.b. gibi tekniklerle de uygulanmıştır. İşlemelerin dışında, büyük ustalık ve ince bir zevkle çalışılmış mimari taş süslemelerde (fotoğraf: 15), çini (fotoğraf: 16) ve seramik sanatlarında, ahşap, bakır, kumaş, halı sanatı v.b. gibi el sanatlarında kuş figürü bezeme olarak kullanılmıştır.

NOT:

[1] "Göklerde ve yerde var olan bütün yaratıkların, kanatlarını yayarak uçan kuşların (hepsinin) Allah'ın sınırsız kudret ve yüceliğini dile getirdiklerini görmüyor musun? Gerçek şu ki, Allah'a nasıl yönelip niyaz edeceklerini, onun yüceliğini nasıl dile getireceklerini (bunların) hepsi bilmektedirler." (Nur: 41).

KAYNAKÇA

ALTUN, Gülizar, 2004, Konya Meram İlçesi Karadiğin Kasabası'nda Kanaviçe İşlemeler, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı. 11, s. 55-66.

BARIŞTA, Örcün, 1981, *Osmanlı İmparatorluk Dönemi Türk İşlemelerinden Örnekler*, Ankara.

BARIŞTA, Örcün, 1984, *Türk İşleme Sanat Tarihi*, Ankara.

BARIŞTA, Örcün, 1994, Selçuklu Dönemi İşlemeleri Üzerine, *IV. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, (25-26 Nisan 1994), s. 157-164.

BARIŞTA, Örcün, 1999, *Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemeleri*, Ankara.

BARIŞTA, Örcün, 2001, *Cumhuriyet Dönemi Türk Halk İşlemeciliği Desen ve Terminolojisinden Örnekler*, Ankara.

BERKER, Nurhayat, 1974, Türk İşlemeleri, *Sanat Dünyamız*, Yıl: 1, S. 2, (Eylül 1974), s. 2-11.

BERKER, Nurhayat, 1980, Türk El İşlemelerinde Semboller, *Sanat Dünyamız*, Yıl: 7, S. 20, (Eylül, 1980), s. 32-37.

ÇORUHLU, Yaşar, 1995, *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*, İstanbul.

ERDEMİR, Yaşar, 2001, *Karatay Medresesi Çini Eserleri Müzesi*, Konya.

İLKER, Celale, 1992, *Konya Evlerinde ve Müzelerinde Bulunan Kanaviçe İşlemeler*, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Y. L. Tezi, Konya.

KARPUZ, Emine, 2001, Süsleme Sanatlarında Nar Motifi ve Konya Örnekleri, *Yeni İpek yolu*, (Aralık, 2001), s. 263-266.

KARPUZ, Emine, 2002, Konya'da Bulunan Hayvan Figürlü İşleme Örnekleri, *8. Ulusal El Sanatları Sempozyumu*, İzmir,

KÖYLÜOĞLU, Neriman, 1974, Edirne Müzesindeki Hayvan Motifli İşlemeler, *Türk Etnografya Dergisi*, S. 14, s. 127-139.

MÜLAYİM, Selçuk, 1999, *Değişimin Tanıkları Ortaçağ Türk Sanatında Süsleme ve İkonografi*, İstanbul.

OKTAY, Aslanapa, 1993, *Türk Sanatı El Kitabı*, İstanbul.

ÖNEY, Gönül, 1992, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, Ankara.

SÜRÜR, Ayten, 1986, *Türk İşleme Sanatı*, İstanbul.

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf:1. Katalog: 1'de yer alan Kanaviçede Bülbül Motifi.

Fotoğraf: 2. Katalog: 2'de yer alan Kanaviçede Çavuş Kuşu Motifi.

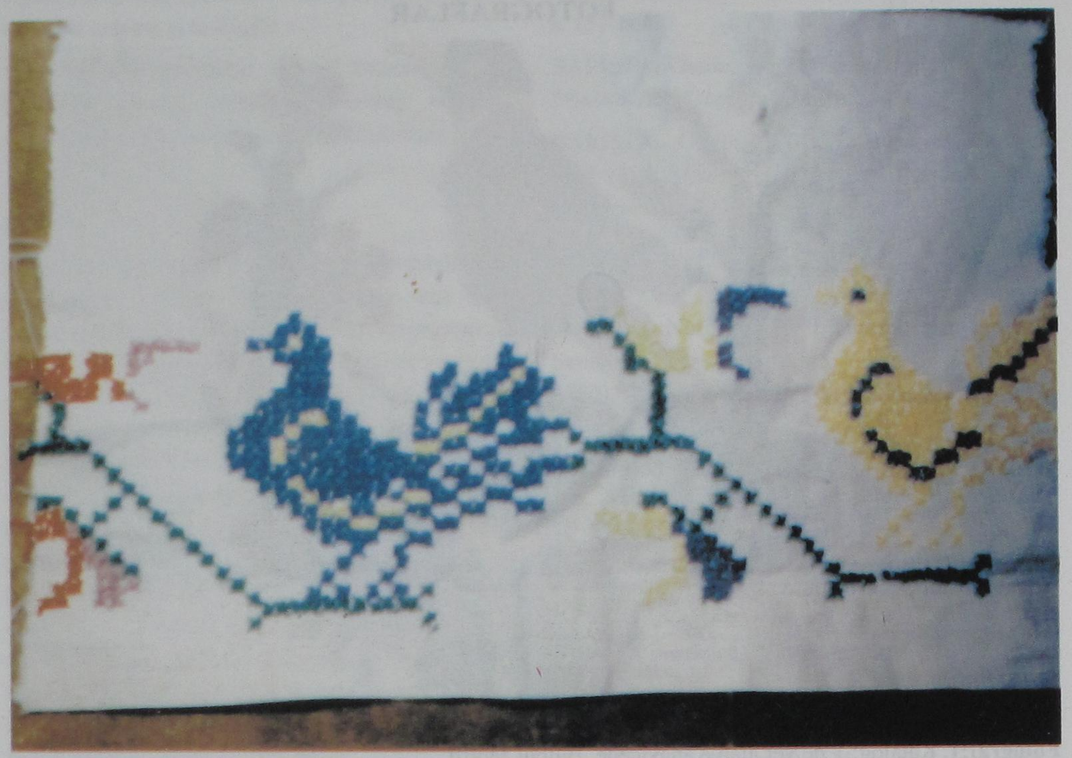

Fotoğraf: 3. Katalog: 3'de yer alan Kanaviçede Güvercin Motifi.

Fotoğraf: 4. Katalog: 4'te yer alan Kanaviçede Kanarya Motifi.

Fotoğraf: 5. Katalog: 5'te yer alan Kanaviçede Papağan Motifi.

Fotoğraf: 6. Katalog: 6'da yer alan Kanaviçede Papağan Motifi.

Fotoğraf: 7. Katalog: 7'de yer alan Kanaviçede Papağan Motifi.

Fotoğraf: 8. Katalog: 8'de yer alan Kanaviçede Tavus Kuşu Motifi.

Fotoğraf: 9. Katalog: 9'da yer alan Kanaviçede Tavus Kuşu Motifi.

Fotoğraf: 10. Antep İşinde Kuş Figürleri

Fotoğraf: 11. Tel Kırma Tekniğinde Kuş Figürü (Emine Karpuz Arşivinden).

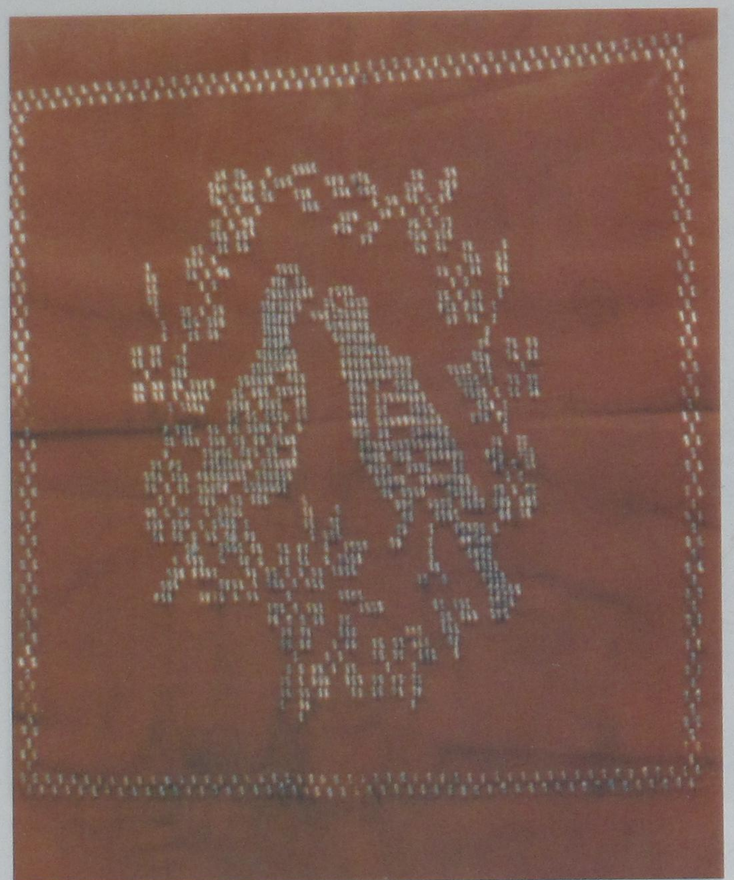

Fotoğraf: 12. Tel Kırma Tekniğinde Kuş Figürü.

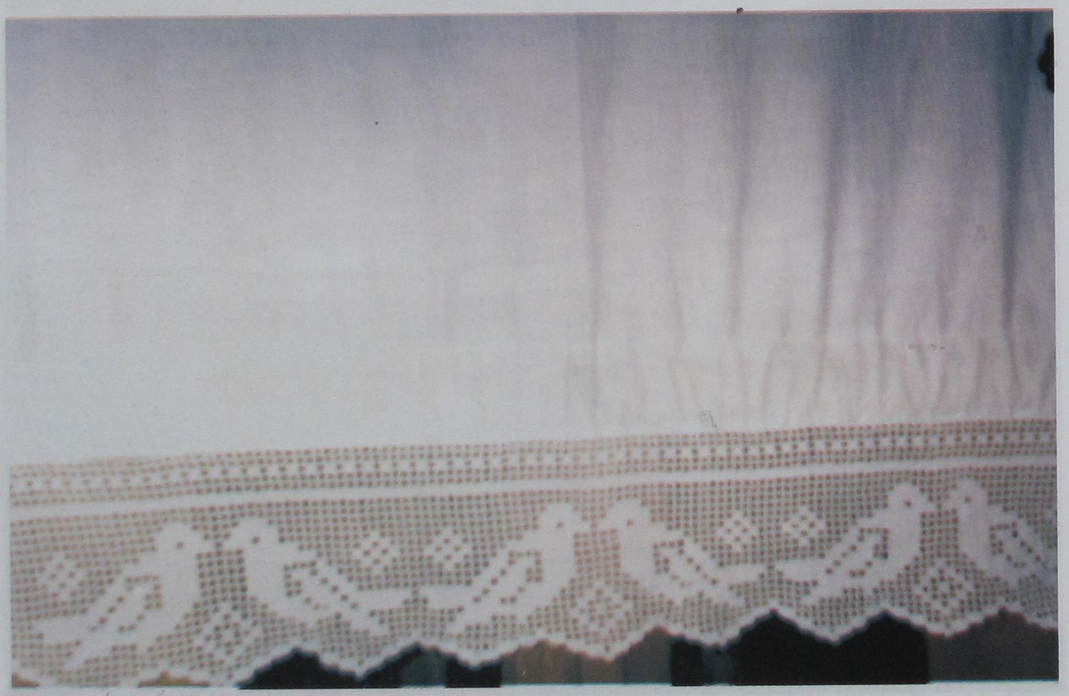

Fotoğraf: 13. Tentenede Kuş Figürü.

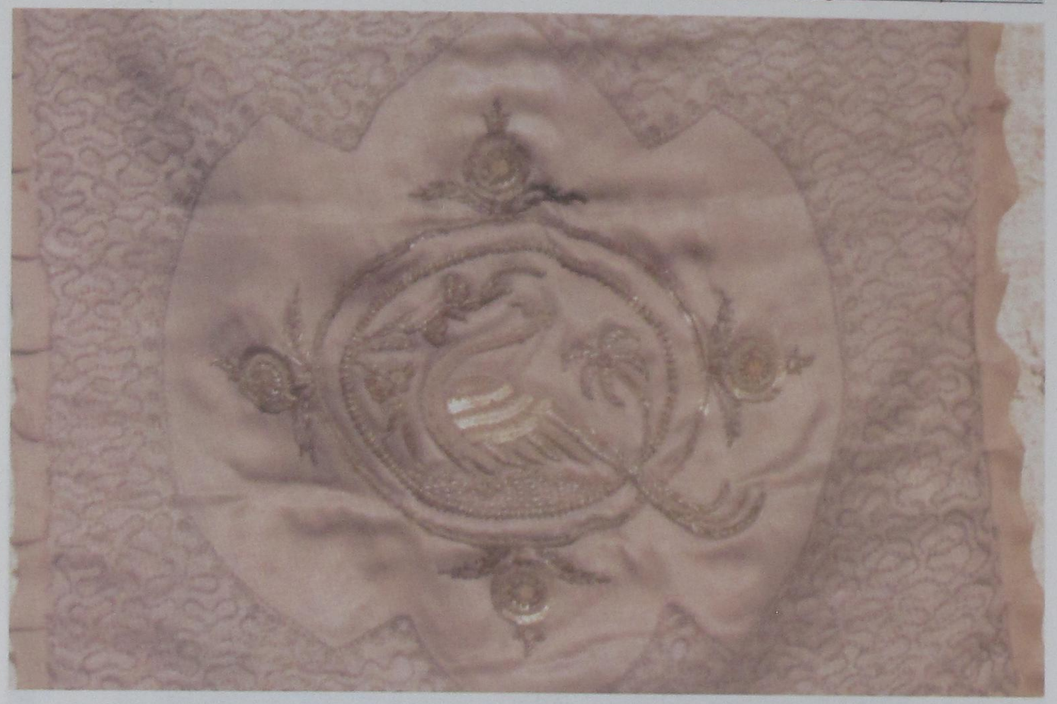

Fotoğraf: 14. Pul, Boncuk, Kurt ve Tırtılla İşlenmiş Kuş Figürü (Emine Karpuz Arşivinden).

Fotoğraf: 15. Taş Kabartmada Kuş Figürü (Haşim Karpuz Arşivinden).

Fotoğraf: 16. Kubadâbad Büyük Saray Çinisinde Kuş Figürü (Haşim Karpuz Arşivinden).

KONYA İLİ ANTİKACILARINDA BULUNAN HESAP İĞNE TEKNİĞİ UYGULAMIŞ PEŞKİRLER

Gülizar ALTUN*

ÖZET

Bu makalede, Konya ili antikacılarında bulunan hesap iğne tekniği ile uygulanmış peşkirlerin özellikleri örneklerle anlatılmıştır. Örneklerin peşkir olması nedeni ile peşkirin tanımı ve kullanım alanları, Konya hesap iğne tekniği ile uygulanmış peşkir örneklerinin; ebat, bugünkü durum, kumaş, iplik, yardımcı süsleme gereçleri, işleme, kenar süsleme ve kenar temizleme teknikleri, seçilen konu, konuların biçimlendirilişi, renklendirme ve kompozisyon özellikleri, başlıklar altında incelenmiştir.

Konya peşkirlerinin; el, yüz ve sofra havluları olarak, bugünkü adı ile peçete şeklinde kullanıldığı, bu havluların genellikle dikdörtgen formda ve karşılıklı iki kısa kenarının hesap iğne teknikleri uygulanarak çeşitli desenler ile süslendiği görülmektedir. Konuların seçimi, biçimlendirilmesi, renklendirilmesi ve kompozisyonları yöreye ait özellikler göstermektedir. Bugün, Konya yöresi "Çeyiz Çakma" gelenekleri arasında ve antikacılarda rastlanan, günlük kullanım alanından kalkmış, sadece ev dekorasyonunda süsleme amaçlı kullanılan peşkirler; belgelenmeli, özellikleri araştırmacılar tarafından hazırlanan gözlem formlarına işlenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Türk işleme sanatı, Konya, peşkir.

SUMMARY

THE NAPKİNS THAT

ARE MADE BY HOLBEİN STİTCH TECHNİQUE

In this article the specifications of the napkins (hand towels) that are made by holbein stitch

* *Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi El Sanatları Eğitimi Bölümü Araştırma Görevlisi.*

technique with the examples of each, which are found at Konya province antique dealers. Because of the samples are the napkins, a definition of the napkins are made, their usage areas are explained, the dimensions, their today's position, their cloth and yarn, auxiliary embellishment materials, the techniques of embroidery, magrin embellishments, border magrin cleaning, the preferred theme of them and the formation of the themes, given colours and their composition were inspected under special topics.

Konya napkins are used for wiping the hands and faces after washing them and also used for dining towels and with the Words of today as napkins. These towels are generally in the shape of rectangular and their opposite short sides are adorned using different drawings by holbein stitch techniques.

The election of the subjects, forming and colouring them and their composition shows regional peculiarities. The napkins (hand towels) that are out of daily using but seen at the traditional Konya region trousseau demonstrations and used only for the aims of home decoration, should be certified and their specifications should be registered into the observing forms by the researchers.

Key Words: Turkish embroidery art, Konya, napkin (hand towel).

GİRİŞ

Bu makalenin amacı, Konya ili antikacılarında bulunan hesap iğne tekniği ile uygulanmış peşkirlerin özelliklerinin aktarılmasıdır. Peşkirlerin özellikleri, fotoğraf ve çizimler ile desteklenerek açıklanmıştır. Birinci bölümde; peşkirin tanımı ve kullanım alanı, ikinci bölümde; Konya hesap iğne tekniği ile uygulanmış peşkirlerin; ebat, bugünkü durum, kumaş, iplik, yardımcı süsleme gereçleri; işleme, kenar süsleme ve kenar temizleme teknikleri, seçilen konu, konuların biçimlendirilişi, renklendirme ve kompozisyon özellikleri gözlem formları ile açıklanmıştır. Sonuçta, örneklerden elde edilen özelliklerin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Bu çalışmanın örnekleri, Konya ili antikacılarında bulunan örnekler ile sınırlıdır. Antikacılarda bulunan hesap iğne tekniği ile uygulanmış peşkirlerin fotoğrafları genel ve detay olarak çekilmiş, gözlenebilir özellikleri araştırmacı tarafından geliştirilen gözlem formlarına işlenmiştir. Peşkirlere ait desenler çizilerek makalede yer verilmiştir[1].

1. PEŞKİRİN TANIMI VE KULLANIM ALANI

Peşkirin çeşitli kaynaklarda tanımları ve kullanım alanı şu şekillerde yapılmıştır:

Farsça piş; ön ve gir; tutulan=piş-gir, önce tutulan demektir. Halk dilinde genellikle pamuk ipliğinden dokunmuş havlu=peçetedir. Eskiden, peçete yerine dizlere çepeçevre serilen ve ortaklaşa kullanılan uzun örtüdür.

Peşkirler el tezgahlarında, keten ipliği ile dokunur. Eni yarım metreye yakın olur, boyu bazen 70 veya 80 cm.dir. Bazen de bir yer sofrasının çevresini kapsayacak kadar (2 veya 2.5 m.) yapılır. İki ucu kumaşın kendisinden püsküllü ve işlemelidir. Sofraya oturanlar, peşkiri dizlerine örterler. Peşkirin, işlemesiz, fakat dokuması motifli olanları da vardır (*Meydan Larousse*, 1986, 66-67).

Peşkir, elleri, yüzü yıkadıktan sonra kurulamak için hazırlanmış, iki dar ucu bordürle bezenmiş, ya keten ya da pamuklu dokumadan yapılmış, dikdörtgen örtüdür. Peşkirlerin aynı zamanda peçete gibi dize örterek de kullanıldığı bilinmektedir (Barışta, 1999, 222).

İki ucu işlemeli ve saçaklı olan türleri de bulunur. İşlemeleri sırma, renkli ibrişim ve iplikler ile gergeflerde yapılır. Topkapı Sarayı'nda örnekleri bulunan "saray peşkirleri", daha çok süslüdür. Peşkir el yıkandıktan, abdest aldıktan sonra eli yüzü kurulamak için kullanıldığı gibi, yer sofrasına bağdaş kurup oturduktan sonra, sofrada toplu veya tek tek peçete olarak da kullanılır (Önder, 1995, 158).

Eski Osmanlı yemek peçetesi, üzeri işlemeli değerli örnekleri vardır (Sözen,Tanyeli, 1996, 189).

Avrupalı gezginlerin gezi notlarında, peşkirin kullanım alanı işlevlerinden bahsedilmektedir. Az sayıdaki kadın gezginden biri olan Lady Mary Montagu, 1717-1718 yılları arasında, Kral I.George'un Babıâli'ye elçisi olan eşiyle birlikte Türkiye'ye gelmiştir. *Doğudan Mektuplar* (1784) adlı eserinde, Sultanın sarayındaki işlemeleri, ayrıntılı olarak, görünüş ve işlevleri ile tanıtır.

Sultanın eşleriyle bulunduğu bir sofrada kendisine ipek ve altın işlemeli mükemmel şekilde bezenmiş ince müslin kumaştan elbezleri sunulduğunu ve kendisinin bunları işlevleri için fazla değerli bulduğunu, kullanmakta çekimser davrandığını belirtmektedir. Muradgea d'Ohsson (1740-1807), Osmanlı Devleti'nin yerlisi olduğundan, *Tableau General de I'Empire Ottaman* (Paris, 1787) adlı eseri, gezi edebiyatı sınıfına sokulmaz. Fakat dönemin âdet ve geleneklerini ayrıntılı ve doğru olarak, canlı bir biçimde aktarır. Ermeni asıllı yazar, İstanbul'da doğmuş, çok sayıda dil bilmesi ve iyi eğitim görmesi sayesinde İstanbul'daki İsveç Elçiliğinde önce sekreter, sonra Maslahatgüzar olmuştur. Osmanlı sarayındaki sofra âdetlerini anlatırken, hizmetkârların konuklara, ibrikle su sunarak ellerini yıkamalarına yardımcı oluşları ve sonra da kurulamak üzere güzel işlemeli bir havlu sunmalarından bahseder. Daha sonra, her bir konuğun dizlerini örtmesi için peşkir verildiğini ve sofraya bu şekilde oturtulduğunu yazmıştır. İngiliz arkeolog Sir Charles Fellows, 1838'de antik kent Ksantos'u bulmuştur. Bu bulgu "Journal written during an Excursion in Asia Minor" adlı eserinde (Londra, 1839) anlatılır. Osmanlılar zamanında, konukevi veya kalacak yer bulunamadığında, resmî tavsiye mektubu taşıyan gezginlerin, zengin kişilerin evlerinde ağırlanmalarının âdet olduğunu ve böyle bir durumda, kaldığı evde yemek öncesi ve sonrası, kendisi için ev sahibinin oğlu tarafından getirilen leğen, ibrik, sabun ve çok güzel altın işlemeli bir havlu olduğundan bahsetmiştir (Ther, 1994, 14-19).

Osmanlı zamanından aktarılan örnek eserler ve bilgiler, işlemeli peşkirin, o dönem sofra âdet ve geleneklerinde çok işlevsel bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Bugün teknolojinin getirdiği hızlı yaşam gerekliliği sonucu, işlemeli peşkir; yerini, el havlusuna veya kağıt peçetelere bırakmıştır.

2. KONYA İLİ ANTİKACILARINDA BULUNAN HESAP İĞNE TEKNİĞİ İLE UYGULANMIŞ PEŞKİRLER VE ÖZELLİKLERİ

Bu makale, Konya antikacılarından elde edilen yedi adet peşkirin özellikleri ile sınırlıdır. İncelenen peşkir örneklerinin, öncelikle Konya ve yöresine ait olmasına dikkat edilmiştir. Antikacılardan elde edilen bilgiler ve örneklere ait gözlenebilir özellikler genel tanıtım şeklinde gözlem formlarına işlenerek, sunulmuştur.

ÖRNEK NO	:1
Fotoğraf No	:1-2
Çizim No	:1
İlgili Koleksiyon	Halıhan A.Ş.
Koleksiyonun Adresi	:Konya
Koleksiyona Geliş Tarihi	:1990
Koleksiyona Geliş Biçimi	:Satın alınmıştır.
Koleksiyondaki Yeri	:Satış için teşhirdedir.
İnceleme Tarihi	:Ekim 1995
Yapılış Tarihi	:20. yüzyılın ilk çeyreği
Yapan Kişi	:Bilinmiyor.
Bugünkü Durumu	:İlk hali gibidir.
Onarım Durumu	:Onarım görmemiştir.
Cinsi	:Peşkir
En x Boy	:45x75 cm.
Gereçler	
Zemin dokuma	:Pamuk-keten karışık
İşleme	:İpek iplik
Kenar Temizleme	:Pamuk iplik
Teknik	
Zemin	:Bez ayağı dokuma
İşleme	:Düz-verev hesap iğne, gözeme, antika, ciğerdeldi
Kenar Temizleme	
Boy Kenarlar	:Kumaş kenarı
En Kenarlar	:Elde çırpma dikişi
Konu	
Bitkisel Bezeme	:Stilize kır çiçekleri, tomurcuk, filiz, dal, yaprak
Geometrik Bezeme	:Zikzak, düz çizgi
Renk	
Zemin	:Krem
İşleme	:Domates kırmızısı, şeker pembe, sarı, yağ yeşili, pembe, turkuvaz, koyu sıklamen pembe, koyu mavi, siyah.

Kenar Temizleme :Krem

Biçimlendirme : Bitkisel bezeme motifleri anti-natüralist, geometrik bezeme motifleri soyut olarak biçimlendirilmiştir.

Kompozisyon : Peşkirin karşılıklı iki kısa kenarında yer alan aşağıdan yukarıya yönlendirilen kalın bordür; stilize kır çiçeği ve tomurcuklu dal motiflerinin; bağlantılı ve atlamalı tekrarı ile zikzak üzerine yerleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Bir kır çiçeği dalı, bir tomurcuklu dal ve tomurcuktan oluşan sıralama ile uygulanmıştır. Zikzakların alt boşluklarına, renklerinde atlamalı tekrar yapılarak uygulanan filizler yer almaktadır. Tomurcuklu dalın tomurcuk ve yapraklarında ciğerdeldi tekniği uygulanmıştır. Kalın bordürün dış kenarında yer alan ince bordür; tomurcuk ve zikzaklar ile oluşturulmuştur. Düz çizgi şeklinde yapılan antika ile çerçevelendirilmiştir.

ÖRNEK NO :2
Fotoğraf No :3-4
Çizim No :2
İlgili Koleksiyon :Halıhan A.Ş.
Koleksiyonun Adresi :Konya
Koleksiyona Geliş Tarihi :1990
Koleksiyona Geliş Biçimi :Satın alınmıştır.
Koleksiyondaki Yeri :Satış için teşhirdedir.
İnceleme Tarihi :Ekim 1995
Yapılış Tarihi :20. yüzyılın ilk çeyreği
Yapan Kişi :Bilinmiyor.
Bugünkü Durumu :Lekeli ve yıpranmıştır.
Onarım Durumu :Onarım görmemiştir.
Cinsi :Peşkir

En x Boy :45x70 cm.

Gereçler

Zemin :Pamuk-keten karışık dokuma

İşleme :İpek iplik, metal yassı altın tel

Kenar Temizleme :-

Teknik

Zemin :Bez ayağı dokuma

İşleme :Düz-verev hesap iğne, gözeme, verev sarma

Kenar Temizleme

Boy Kenarlar :Kumaş kenarı

En Kenarlar :Kesik kumaş kenarı

Konu

Bitkisel Bezeme :Stilize kır çiçekleri, tomurcuk, dal, yaprak

Geometrik Bezeme :Zikzak

Nesneli Bezeme :Saksı

Renk

Zemin :Krem

İşleme :Altın rengi metal iplik, kiremit kırmızısı, yavru ağzı pembe, krom sarı, koyu yaprak yeşili, cam göbeği mavi, kızıl kahverengi, turuncu.

Kenar Temizleme :-

Biçimlendirme :Bitkisel bezeme motifleri anti-natüralist, geometrik bezeme motifleri soyut, nesneli bezeme motifi şematik olarak biçimlendirilmiştir.

Kompozisyon :Peşkirin karşılıklı iki kısa kenarında yer alan saksı içindeki stilize kır çiçeği, tomurcuk, dal ve yapraklar, düzgün tekrar ve sağdan sola diagonal yönlendirilerek, dörder adet yerleştirilmiştir. Renkler atlamalı tekrar ile uygulanmıştır. Motiflerin dış kenarında yer alan ince bordür; zikzaklar ile oluşturulmuştur.

ÖRNEK NO :3
Fotoğraf No :5-6
Çizim No :3
İlgili Koleksiyon :Halıhan A.Ş.
Koleksiyonun Adresi :Konya
Koleksiyona Geliş Tarihi :1990
Koleksiyona Geliş Biçimi :Satın alınmıştır.
Koleksiyondaki Yeri :Satış için teşhirdedir.
İnceleme Tarihi :Ekim 1995
Yapılış Tarihi :20. yüzyılın ilk çeyreği

Yapan Kişi :Bilinmiyor.
Bugünkü Durumu :Lekeli ve yıpranmıştır.
Onarım Durumu :Onarım görmemiştir.
Cinsi :Peşkir

En x Boy :44x73 cm.

Gereçler

Zemin :Pamuk-keten karışık dokuma

İşleme :İpek iplik

Kenar Temizleme :Pamuk iplik

Teknik

Zemin :Bez ayağı dokuma

İşleme :Düz-verev hesap iğne, gözeme, antika, tel kırma "+" iğne.

Kenar Temizleme

Boy Kenarlar :Kumaş kenarı

En Kenarlar :Elde çırpma dikişi

Konu

Bitkisel Bezeme :Stilize yaban gülü, tomurcuk, dal, yaprak.

Geometrik Bezeme :Düz çizgi

Renk

Zemin :Krem

İşleme :Gümüş rengi metal iplik, koyu su yeşili, krom sarı, yavru ağzı pembe, koyu yaprak yeşili, siyah.

Kenar Temizleme :Krem

Biçimlendirme :Bitkisel bezeme motifleri anti-natüralist, geometrik bezeme motifleri soyut olarak biçimlendirilmiştir.

Kompozisyon :Peşkirin karşılıklı iki kısa kenarında yer alan stilize yaban gülü, tomurcuk, dal ve yapraklar, düzgün tekrar ve sağdan sola doğru yönlendirilerek, dört adet olarak yerleştirilmiştir. Motif etrafına tel kırma "+" iğne tekniği ile serpme yapılmıştır. Renkler atlamalı tekrar ile uygulanmıştır.

Motiflerin dış kenarında yer alan ince bordür; düz çizgi oluşturmuştur.

ÖRNEK NO :4
Fotoğraf No :7-8
Çizim No :4
İlgili Koleksiyon :Halıhan A.Ş.
Koleksiyonun Adresi :Konya
Koleksiyona Geliş Tarihi :1991
Koleksiyona Geliş Biçimi :Satın alınmıştır.
Koleksiyondaki Yeri :Satış için teşhirdedir.
İnceleme Tarihi :Ekim 1995
Yapılış Tarihi :20. yüzyılın ilk çeyreği
Yapan Kişi :Bilinmiyor.
Bugünkü Durumu :Lekeli ve yıpranmıştır.
Onarım Durumu :Onarım görmemiştir.
Cinsi :Peşkir

En x Boy :44x72 cm.

Gereçler

Zemin :Pamuk-keten karışık dokuma

İşleme :İpek iplik

Kenar Temizleme :Pamuk iplik

Teknik

Zemin :Bez ayağı dokuma

İşleme :Düz - verev hesap iğne, gözeme, antika.

Kenar Temizleme

Boy Kenarlar :Kumaş kenarı

En Kenarlar :Elde çırpma dikişi

Konu

Bitkisel Bezeme :Stilize haşhaş kapsülü, dal, yaprak

Figürlü Bezeme :Örümcek

Geometrik Bezeme :Düz çizgi

Nesneli Bezeme :Saksı

Renk

Zemin : Krem

İşleme : Krom sarı, pembe,
: Koyu yaprak yeşili,
mavi, koyu kahverengi.

Kenar Temizleme :Krem

Biçimlendirme :Bitkisel bezeme motifleri anti-natüralist, figürlü ve geometrik bezeme motifleri soyut, nesneli bezeme motifleri şematik olarak biçimlendirilmiştir.

Kompozisyon :Peşkirin karşılıklı iki kısa kenarında yer alan saksı içindeki stilize haş-haş kapsülü, dal ve yapraklar, düzgün tekrar ve aşağıdan yukarıya doğru yönlendirilerek, beşer adet yerleştirilmiştir. Renkler atlamalı tekrar ile uygulanmıştır. Motiflerin dış kenarında yer alan ince bordür; düz çizgi ile çerçevelendirilen, örümcek motifleri ile oluşturulmuştur.

ÖRNEK NO :5
Fotoğraf No :9-10
Çizim No :5
İlgili Koleksiyon :Karavan A.Ş.
Koleksiyonun Adresi :Konya
Koleksiyona Geliş Tarihi :1989
Koleksiyona Geliş Biçimi :Satın alınmıştır.
Koleksiyondaki Yeri :Satış için teşhirdedir.
İnceleme Tarihi :Ekim 1995
Yapılış Tarihi :20. yüzyılın ilk çeyreği
Yapan Kişi :Bilinmiyor.
Bugünkü Durumu :Lekeli ve yıpranmıştır.
Onarım Durumu :Onarım görmemiştir.
Cinsi :Peşkir

En x Boy :45x75 cm.

Gereçler

Zemin :Düz pamuklu dokuma
İşleme :İpek iplik, metal bükümlü ipek iplik
Kenar Temizleme :Pamuk iplik

Teknik

Zemin :Bez ayağı dokuma
İşleme :Düz-verev hesap iğne, gözeme, verev sarma.

Kenar Temizleme
Boy Kenarlar :Kumaş kenarı
En Kenarlar :Elde çırpma dikişi

Konu

Bitkisel Bezeme :Stilize karanfil, tomurcuk, dal, yaprak
Geometrik Bezeme :Zikzak, düz çizgi
Nesneli Bezeme :Saksı

Renk

Zemin :Krem
İşleme :Altın rengi metal iplik, açık-koyu yavru ağzı pembe, açık mavi, açık yağ yeşili, turkuvaz.
Kenar Temizleme :Beyaz

Biçimlendirme :Bitkisel bezeme Motifleri anti-natüralist, geometrik bezeme motifleri soyut, nesneli bezeme motifleri şematik olarak biçimlendirilmiştir.

Kompozisyon :Peşkirin karşılıklı iki kısa kenarında yer alan saksı içindeki stilize karanfil, dal ve yapraklar, düzgün tekrar ve aşağıdan yukarıya doğru yönlendirilerek, dokuz adet olarak yerleştirilmiştir. Renkler düz tekrar ile uygulanmıştır.

Motiflerin dış kenarında yer alan ince bordür; düz çizgi ile çerçevelendirilmiş, zikzak ve tomurcuklar ile oluşturulmuştur.

ÖRNEK NO :6
Fotoğraf No :11-12
Çizim No :6
İlgili Koleksiyon :Karavan A.Ş.
Koleksiyonun Adresi :Konya
Koleksiyona Geliş Tarihi :1988
Koleksiyona Geliş Biçimi :Satın alınmıştır.

Koleksiyondaki Yeri :Satış için teşhirdedir.
İnceleme Tarihi :Ekim 1995
Yapılış Tarihi :20. yüzyılın ilk çeyreği
Yapan Kişi :Bilinmiyor.
Bugünkü Durumu :Lekeli ve yıpranmıştır.
Onarım Durumu :Onarım görmemiştir.
Cinsi :Peşkir

En x Boy :44x75 cm.

Gereçler

Zemin :Pamuk-keten karışık dokuma
İşleme :İpek iplik, metal bükümlü ipek iplik
Kenar Temizleme :Pamuk iplik

Teknik

Zemin :Bez ayağı dokuma
İşleme :Düz-verev hesap iğne, gözeme, düz-verev sarma.

Kenar Temizleme
Boy Kenarlar :Kumaş kenarı
En Kenarlar :Elde çırpma dikişi

Konu

Bitkisel Bezeme :Stilize yaban gülü, sarmaşık dalı, tomurcuk, dal, yaprak.
Geometrik Bezeme :Zikzak
Nesneli Bezeme :Saksı

Renk

Zemin :Krem
İşleme :Açık-koyu yavruağzı pembe, açık kiremit kırmızısı, yağ yeşili, mavi, koyu yaprak yeşili.
Kenar Temizleme :Krem

Biçimlendirme :Bitkisel bezeme motifleri anti-natüralist, geometrik bezeme motifleri soyut, nesneli bezeme motifi şematik olarak biçimlendirilmiştir.

Kompozisyon :Peşkirin karşılıklı iki kısa kenarında yer alan stilize saksıda yaban gülü, tomurcuk, dal ve yapraklar, düzgün tekrar ve aşağıdan yukarıya doğru yönlendirilerek, dört adet olarak yerleştirilmiştir. Renkler atlamalı tekrar ile uygulanmıştır.

Motiflerin dış kenarında yer alan ince bordür; zikzak ve sarmaşık dalı ile oluşturulmuştur.

ÖRNEK NO :7
Fotoğraf No :13-14
Çizim No :7
İlgili Koleksiyon :Karavan A.Ş.
Koleksiyonun Adresi :Konya
Koleksiyona Geliş Tarihi :1987
Koleksiyona Geliş Biçimi :Satın alınmıştır.
Koleksiyondaki Yeri :Satış için teşhirdedir.
İnceleme Tarihi :Ekim 1995
Yapılış Tarihi :20. yüzyılın ilk çeyreği
Yapan Kişi :Bilinmiyor.
Bugünkü Durumu :İlk hali gibidir.
Onarım Durumu :Onarım görmemiştir.
Cinsi :Peşkir

En x Boy :42x70 cm.

Gereçler

Zemin :Pamuk-keten karışık dokuma
İşleme :İpek iplik, metal yassı gümüş tel
Kenar Temizleme :İpek iplik, bakır ınetal pul

Teknik

Zemin :Bez ayağı dokuma
İşleme :Düz-verev hesap iğne, gözeme, antika, düz sarma.

Kenar Temizleme
Boy Kenarlar :Kumaş kenarı
En Kenarlar :Saçak arasına bakır metal pul takılması

Konu

Bitkisel Bezeme :Stilize lâle, yaban gülü, dal, yaprak, filiz.

Geometrik Bezeme :Zikzak, düz çizgi, dikdörtgen, "V" biçimleri.

Renk

Zemin :Krem

İşleme :Gümüş rengi metal iplik, koyu kahverengi, koyu yağ yeşili, açık-koyu yavruağzı pembe, mavi, vişne çürüğü rengi.

Kenar Temizleme :Koyu yavruağzı pembe, koyu yağ yeşili, bakır rengi metal pul.

Biçimlendirme :Bitkisel bezeme motifleri anti-natüralist, geometrik bezeme motifleri soyut olarak biçimlendirilmiştir.

Kompozisyon :Peşkirin karşılıklı iki kısa kenarında yer alan stilize lâle, yaban gülü, dal ve yapraklar, düzgün tekrar ve sağdan sola doğru yönlendirilerek, üç adet olarak yerleştirilmiştir. Motif etrafına dikdörtgen biçimleri serpiştirilmiştir. Renkler atlamalı tekrar ile uygulanmıştır.

Motiflerin dış kenarında yer alan ince bordür; düz çizgi ile çerçevelendirilen zikzak ve "V" biçimleri ile oluşturulmuştur.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Peşkir, el yüz yıkadıktan ve abdest alındıktan sonra kurulama işi için kullanılan bir çeşit havludur. Osmanlı Devleti döneminde sofralarda peçete yerine de kullanılmıştır. Peşkirler, genellikle dikdörtgen formda olup, karşılıklı iki dar kenarı çeşitli tekniklerle işlenmiştir. Bugüne ulaşan peşkirlerin dar kenarlarının saçaklarla temizlendiği, püskül takılarak zenginleştirildiği görülmektedir.

Antikacılardan elde edilen bilgilere göre, peşkir örnekleri 20. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmiştir. İşleyenlerinin, ayrıca, kimlere ait olduğunun bilinmediği, edinilen bilgiler arasındadır. Peşkirlerin, el-yüz kurulama ve sofrada kullanıldığından dolayı lekeli ve yıpranmış oldukları gözlenmiştir. Birkaç örneğin, ilk hali gibi muhafaza edildiği tespit edilmiştir. Bu örneklerin de çeyiz olarak hazırlandığı, sandıkta saklanıp kullanılmadığı tahmin edilmektedir. Peşkir örneklerinin hiç biri, onarım görmemiştir.

İncelenen peşkir örneklerinin antikacılar tarafından halktan kişilerden satın alındığı, bu peşkirlerin yerli ve yabancı turistlere satıldığı öğrenilmiştir.

Konya antikacılarında bulunan, inceleme altına alınan peşkirler, dikdörtgen formdadır. Kısa kenar ebatlarında en küçük değer 42 cm., en büyük değer 45 cm., uzun kenarlarında en küçük değer 70 cm., en büyük değer 75 cm.dir. Yedi adet peşkir örneğinin kısa kenar ebat ortalaması 44 cm., uzun kenar ebat ortalaması 73 cm.dir. Konya ili peşkirlerinin genellikle 44x73 cm. ebatlarında olduğu tespit edilmiştir.

Peşkirlerin zemininde, genellikle pamuk-keten lifleri ile karışık dokunan yöresel kumaşlar kullanılmıştır. Peşkirlerde kullanılan kumaşları yöre halkının tezgahlarda dokuduğu belirlenmiştir. Atkı ve çözgüsü pamuk olan düz dokumalar ve atkısı keten, çözgüsü pamuk olan karışık dokumalar, bez ayağı tekniği ile dokunmuştur.

Peşkirlerin işlemelerinde; ipek iplik, metal yassı gümüş ve altın tel, metal bükümlü ipek iplikler kullanılmıştır. Kenar temizleme tekniklerini uygulamada pamuk ve ipekli iplikler kullanılmış, yardımcı süsleme gereci olarak da bir örnekte bakır metal pul kullanıldığı gözlenmiştir.

Peşkirlerde, temel iğne tekniği olarak, düz ve verev hesap iğne tekniklerinin uygulandığı, yardımcı iğne tekniklerinden gözeme, antika, ciğerdeldi, düz ve verev sarma, tel kırma "+" iğne teknikleri kullanılmıştır. Kısa kenarların elde çırpma dikişi, saçak arasına bakır metal pul takılması ve kumaş kenarının kesik halde bırakılması gibi tekniklerle temizlenip süslendiği belirlenmiştir. Uzun kenarların hiçbir işlem yapılmadan kumaş kenarı şeklinde bırakıldığı görülmektedir.

İncelenen peşkirlerde bitkisel, figürlü, geometrik ve nesneli bezeme türleri kullanılmıştır. Bitkisel bezemelerden; stilize kır çiçekleri, lâle, karanfil, yaban gülü, haşhaş kapsülü, sarmaşık dalı, tomurcuk, filiz, dal ve yaprak motifleri konu olarak seçilmiştir. Figürlü bezemelerden örümcek motifi, geometrik bezemelerden, zikzak, düz çizgi, dikdörtgen ve "V" biçimleri; nesneli bezemelerden saksı motifi konu olarak seçilmiş ve işlenmiştir.

Peşkirlerin zemininde kullanılan renk, krem rengidir. Dokumaların ham maddesi olan pamuk ve ketenin renklendirilmeden kullanıldığı tespit edilmiştir. İşlemede kullanılan renkler; domates kırmızısı, kiremit kırmızısı, açık kiremit kırmızısı,

şeker pembe, pembe, yavruağzı pembe, açık-koyu yavruağzı pembe, koyu sıklamen pembe, yağ yeşili, koyu yaprak yeşili, açık yağ yeşili, koyu su yeşili, turkuvaz, mavi, açık mavi, cam göbeği mavi, koyu mavi, siyah, krom sarı, sarı, turuncu, kızıl kahverengi ve koyu kahverengidir. Gümüş ve altın rengi metal iplikler de kullanılmıştır. Tonlamasız yapılan renklendirmeler, kontrastlar ile uygulanmıştır. Bunun yanı sıra pastel renklerin de kullanıldığı göze çarpmaktadır. Motifler, atlamalı tekrar ile renklendirilmiştir.

Bitkisel bezeme motifleri anti natüralist, figürlü ve geometrik bezeme motifleri soyut, nesneli bezeme motifleri şematik olarak biçimlendirilmiştir. Hesap iğne tekniğinin, kare esasına dayanarak işlenmesi sebebi ile motifler, doğada bulundukları biçimlerinden farklı olarak, anti-natüralist, soyut, non-figüratif, ve şematik yaklaşımlarla işlenmiştir. Kullanılan motifler stilizedir. Karşılıklı iki kısa kenara yerleştirilen birden fazla motifin tekrarlanması ile oluşturulan kompozisyonlar ve bordür biçiminde yapılan düzenlemeler göze çarpmaktadır. Bir kısa kenarda üç, dört, beş, dokuz adet şeklinde yerleştirilen motiflerin yer aldığı ve bu motiflerin alt kenarlarının ince bordürlerle sınırlandırıldığı tespit edilmiştir. Bordürler; kesintisiz, bağlantılı zikzaklar ve bu zikzakların ara boşluklarına yerleştirilen motifler ile oluşturulmuştur.

Bugün, sandıklarda, antikacılarda, özel koleksiyonlarda ve müzelerde karşımıza çıkan peşkirlerin, Türk kültür varlıkları içindeki yeri ve önemi kavranmalı, gereken ilgi ve değer verilmelidir. Peşkirlerin fotoğraflarla; desenlerinin çizimlerle belgelendirilmesi gerekmektedir.

NOT:

[1] Bu yazı, Çelebilik (Altun), Gülizar, 1996, *Konya İli Antikacılarında Bulunan Hesap İşi Ürünleri ve Özellikleri*, Ankara, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış Yüksek Lisans Tezi olarak yapılan araştırmadan faydalanılarak hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

BARIŞTA, H. Örcün, 199, *Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemeleri*, Ankara.

ÇELEBİLİK (ALTUN), Gülizar, 1996, *Konya İli Antikacılarında Bulunan Hesap İşi Ürünleri ve Özellikleri*, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Meydan Larousse, "Peşkir", C.10, İstanbul, 1986, s.66-67.

ÖNDER, Mehmet, 1995, "Peşkir", *Antika ve Eski Eserler Kılavuzu*, Ankara, s.158.

SÖZEN, Metin; TANYELİ, Uğur, 1996, "Peşkir", *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, s.189.

THER, Ulla, 1994, "16. ve 20. Yüzyıl Gezi Edebiyatında Yerli Türk İşlemeleri", *Türkiyemiz*, S.72, Yıl: 24, İstanbul, s. 14-19.

FOTOĞRAFLAR

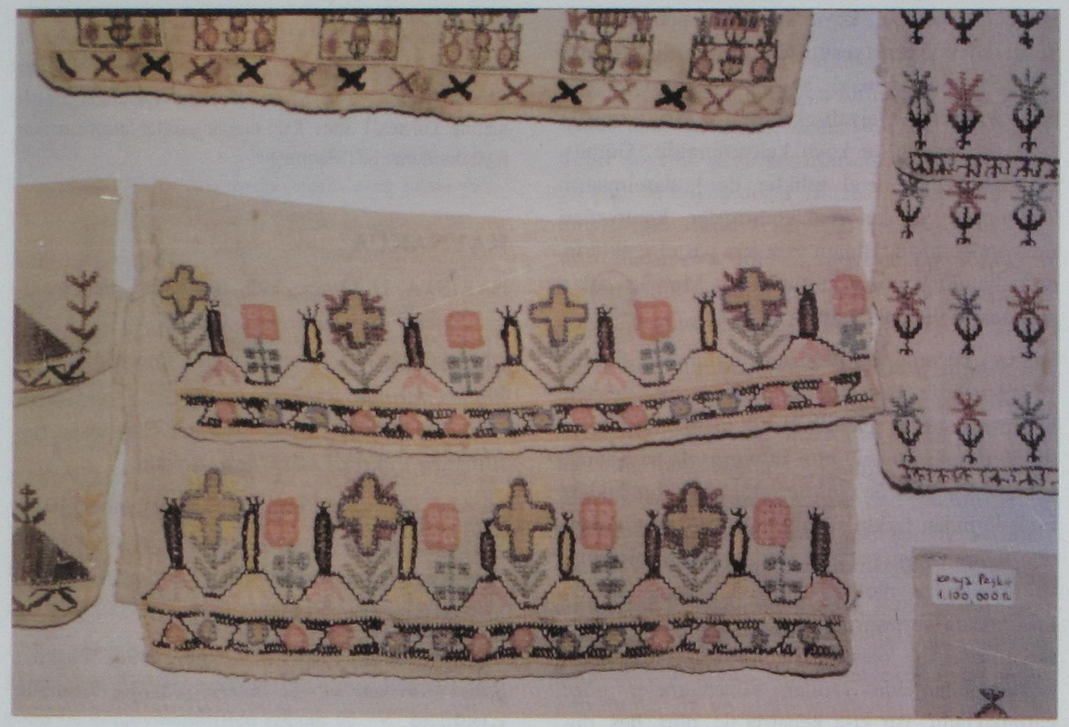

Fotoğraf 1. Örnek 1'e ait peşkirin genel görünümü.

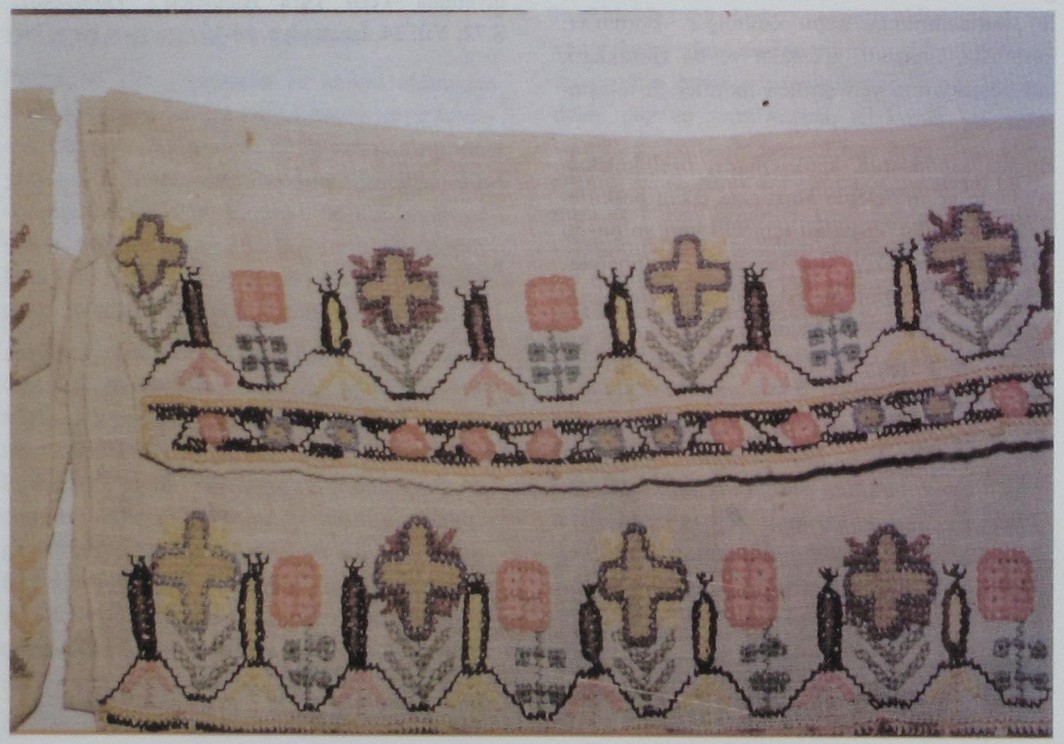

Fotoğraf 2. Örnek 1'e ait peşkirden detay.

Fotoğraf 3. Örnek 2'ye ait peşkirin genel görünümü.

Fotoğraf 4. Örnek 2'ye ait peşkirden detay.

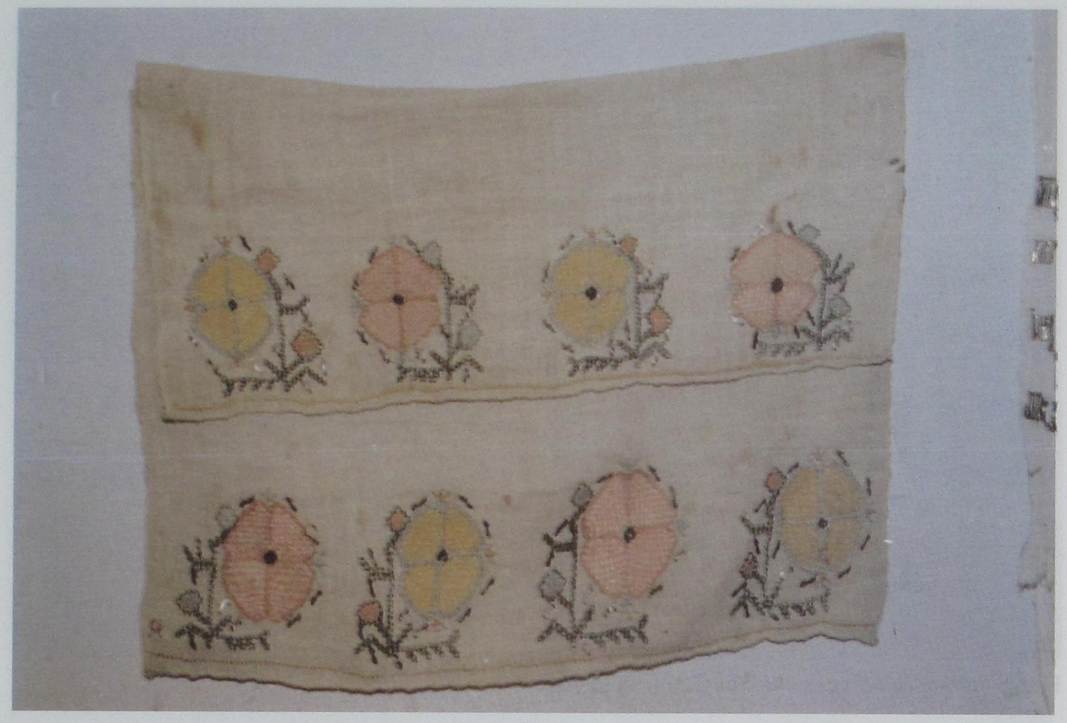

Fotoğraf 5. Örnek 3'e ait peşkirin genel görünümü.

Fotoğraf 6. Örnek 3'e ait peşkirden detay.

Fotoğraf 7. Örnek 4'e ait peşkirin genel görünümü.

Fotoğraf 8. Örnek 4'e ait peşkirden detay.

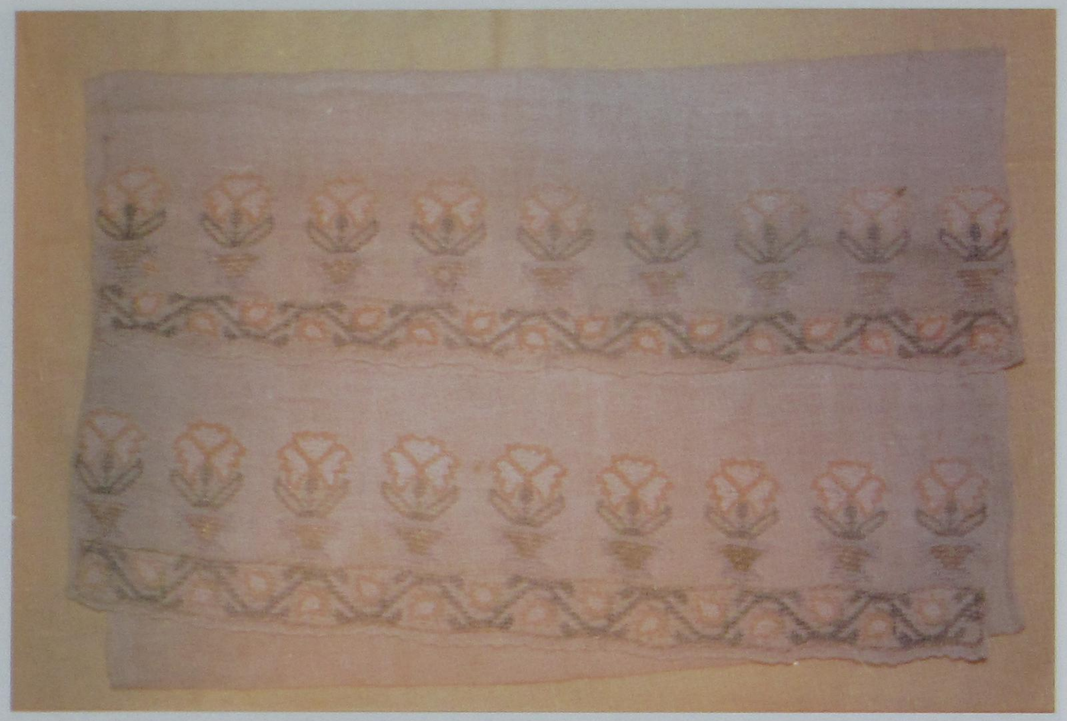

Fotoğraf 9. Örnek 5'e ait peşkirin genel görünümü.

Fotoğraf 10. Örnek 5'e ait peşkirden detay.

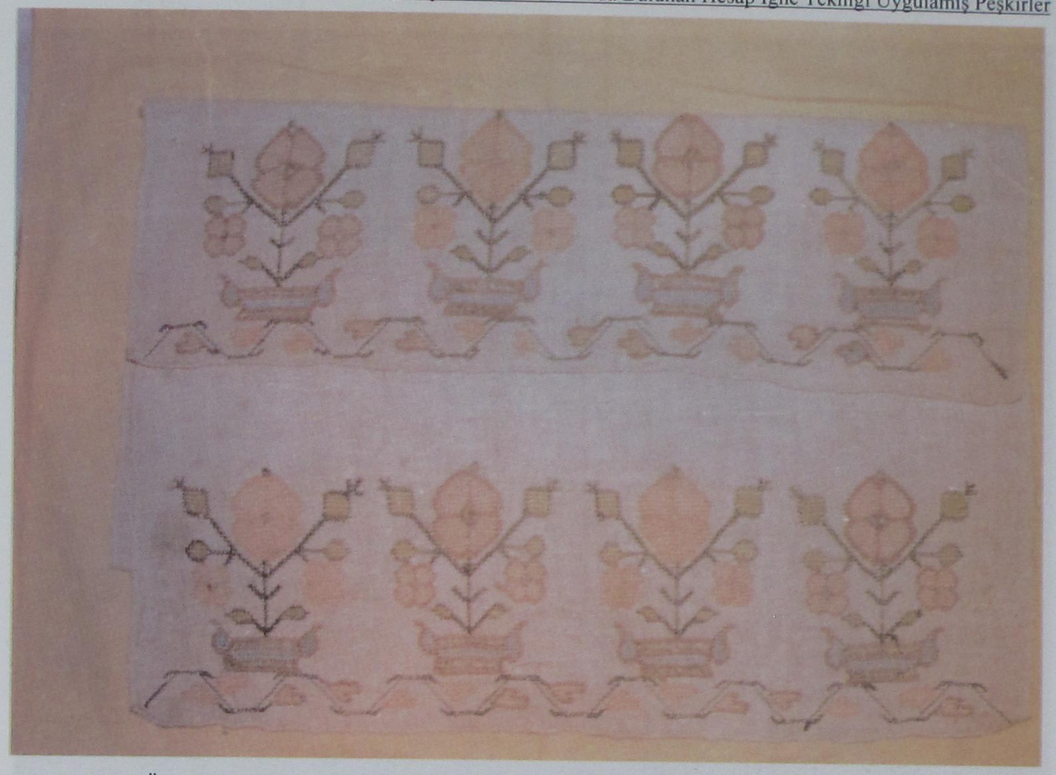

Fotoğraf 11. Örnek 6'ya ait peşkirin genel görünümü.

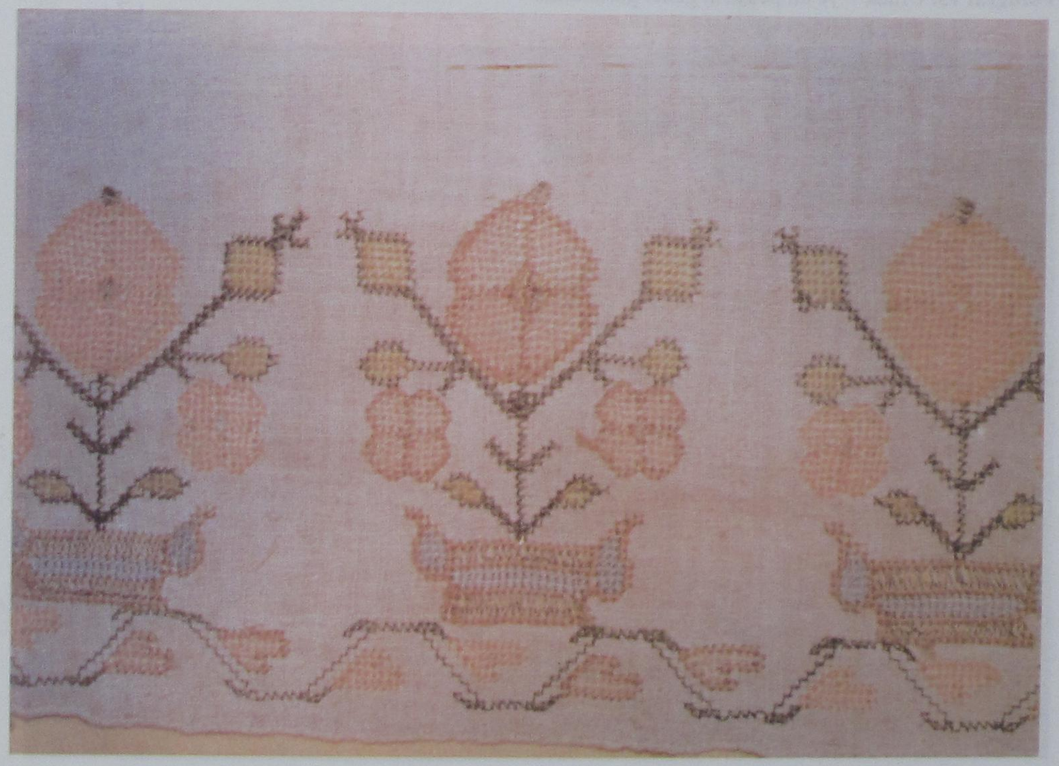

Fotoğraf 12. Örnek 6'ya ait peşkirden detay.

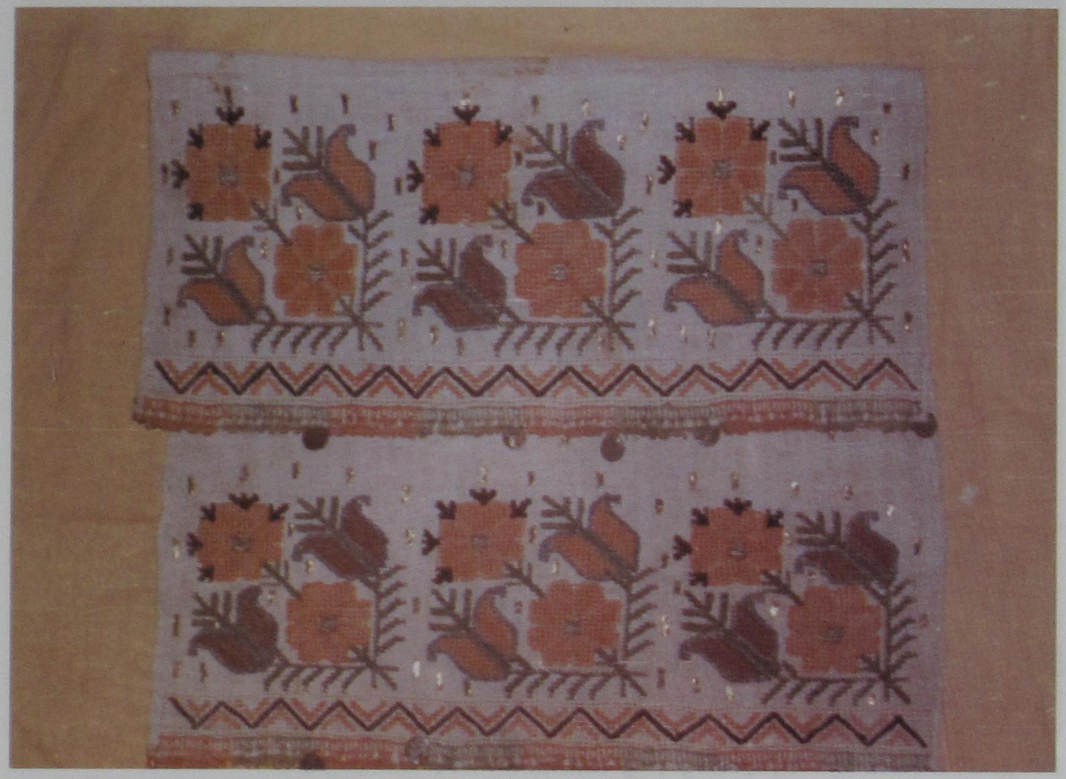

Fotoğraf 13. Örnek 7'ye ait peşkirin genel görünümü.

Fotoğraf 14. Örnek 7'ye ait peşkirden detay.

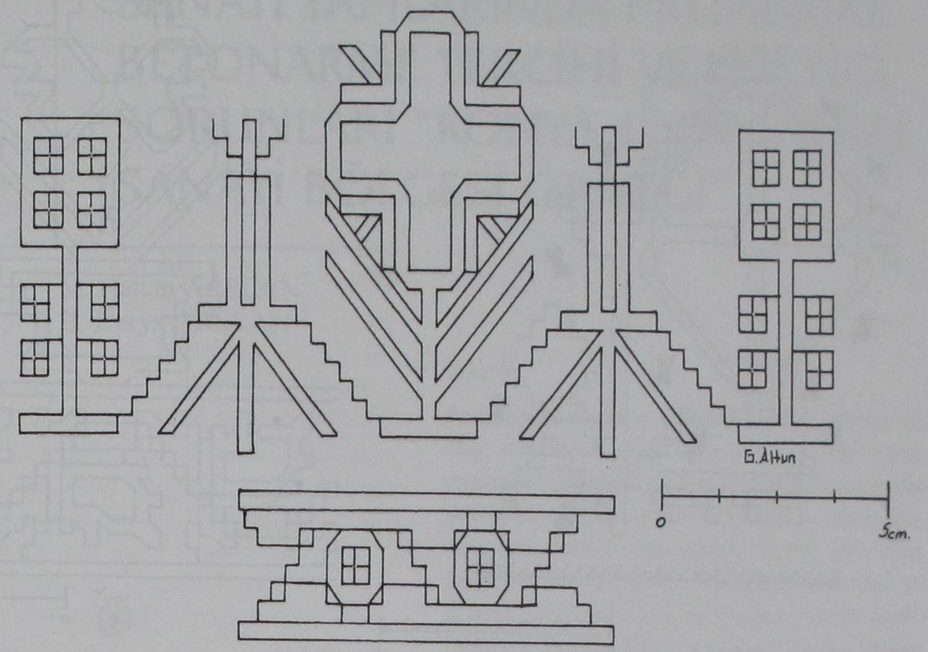

Çizim No 1. Örnek 1'e ait desen.

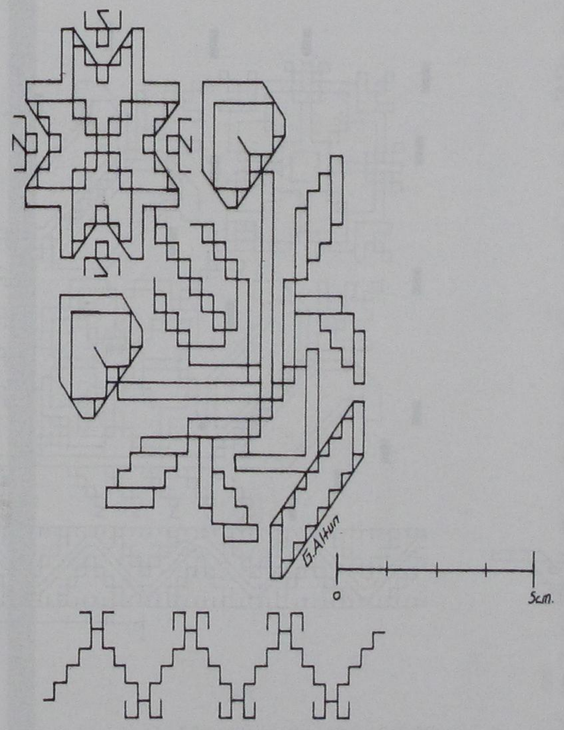

Çizim No 2. Örnek 2'ye ait desen.

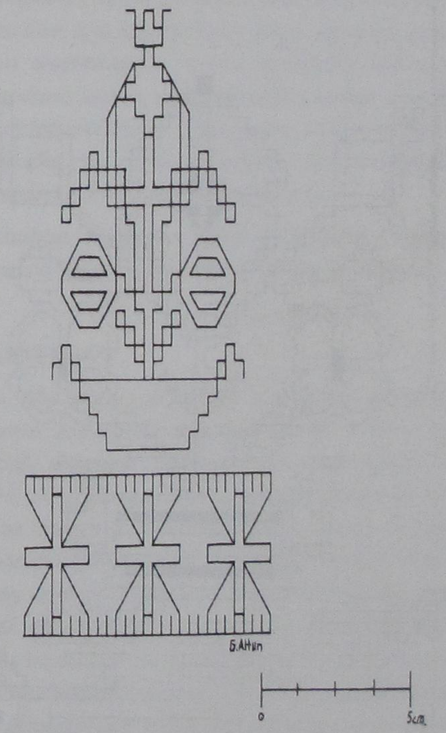

Çizim No 3. Örnek 3'e ait desen.

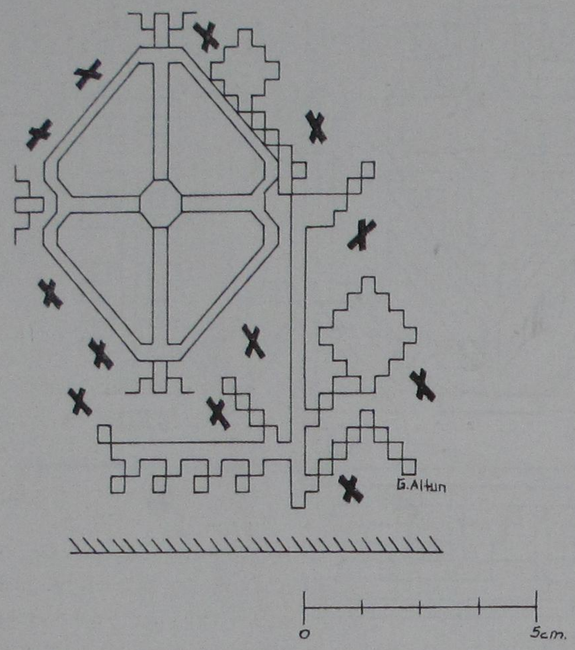

Çizim No 4. Örnek 4'e ait desen.

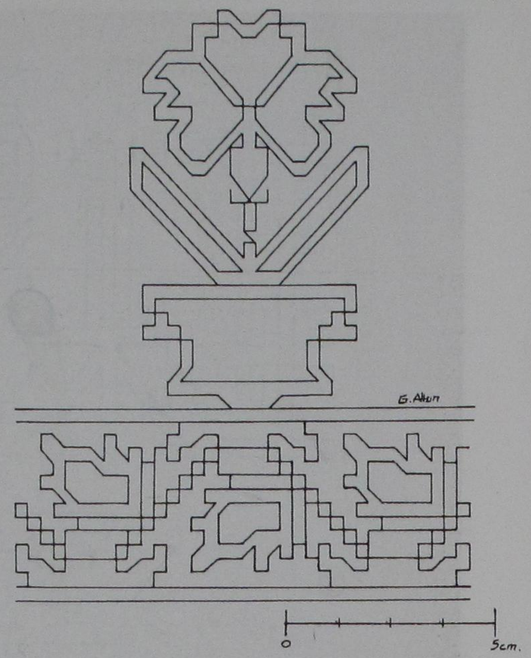

Çizim No 5. Örnek 5'e ait desen.

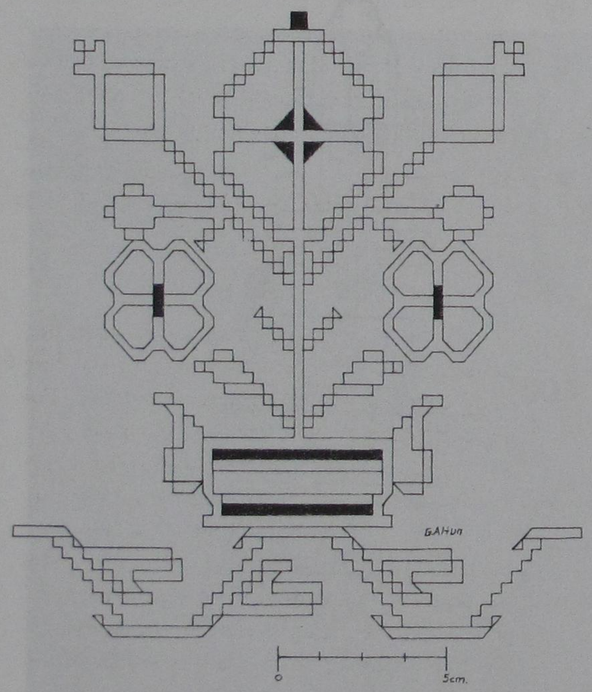

Çizim No 6. Örnek 6'ya ait desen.

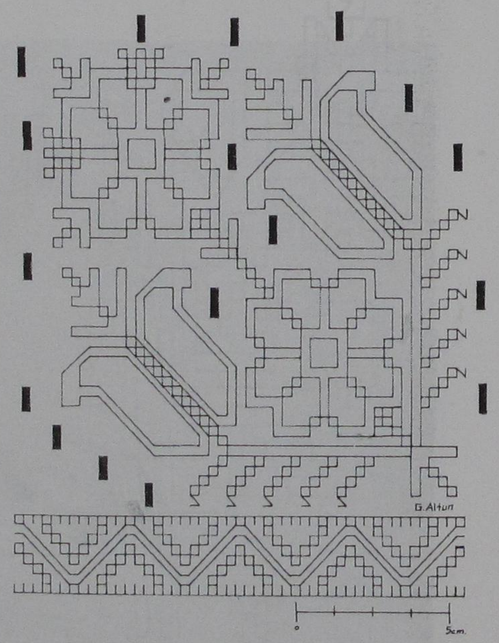

Çizim No 7. Örnek 7'ye ait desen.

SANAYİ YAPILARINDA PREFABRİKE BETONARME TERCİHİ VE ÜRETİCİ SORUNLARI "KONYA 1. ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ ÖRNEĞİ"

M. Hakan ARSLAN*
H. Derya ARSLAN**

ÖZET

Prefabrike betonarme endüstri yapıları üzerine bir alan araştırması olan bu çalışmada, ilk olarak endüstri yapılarında çağın gerekliliği sonucu oluşan tercih değişiminin incelenmesine çaba harcanmıştır. Örnek alan olarak seçilen yer, Konya'da kurulan ilk sanayi bölgesi ve son otuz yıl içindeki yapılaşmasıyla bu değişimi en iyi gösterebilecek Konya Birinci Organize Sanayi Bölgesidir. Çalışmada, yapı tipleri yıllara göre gruplanmış, endüstri yapılarında kullanılan çelik sistemden beton prefabrikasyon sistemine kayan tercihler için kullanıcılarla anket yapılarak nedenleri araştırılmıştır. Ayrıca, prefabrike betonarme yapıların üretim ve montajında yaşanan sorunlardan bahsedilmiştir. Sonuçta ise, sistem bütünü ve süreçler ile ilgili sorunların değerlendirilmesi yapılarak önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Endüstri Yapıları, Organize Sanayi Bölgesi, Betonarme Prefabrike Sistem.

ABSTRACT

In this study, industrial buildings construction forms have been investigated and with a case study changing preference has been found. For this aim, Konya First Organized Industrial Area was chosen as a sample field because of being first industrial area has grown up since 1970's. In this research at the second chapter, building types has separated into groups with years and a poll has been done on consumers to see the changing preference on buildings form from steel construction to pre-cast construction and to obtain answer why this selection has been chosen. At the third chapter, erection and production problems have been mentioned in the pre-cast buildings. And

** Selçuk Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi İnşaat Mühendisliği Bölümü Araştırma Görevlisi.*
*** Selçuk Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Araştırma Görevlisi*

finally, in the conclusion part, the interaction between related problems which are concerned with whole system and process were put forward, and suggestions have been developed.

Key Words: Industrial Buildings, Organized Industrial Area, Pre-cast Construction.

GİRİŞ

Sanayileşme çabalarına paralel olarak artan endüstri yapı talebi, değişen ekonomik ve global şartlara göre şekillenmekte ve insanların tercihi her konuda olduğu gibi sanayi yapılarında da sürekli yenilenmekte ve değişmektedir. Günümüzde, özellikle tek katlı geniş açıklıklı sanayi yapılarının üretiminde birden fazla yapı sistemi kullanılmaktadır.

Bu sistemler çelik konstrüksiyon, konvansiyonel (geleneksel) betonarme, kompozit ve prefabrike betonarme olarak gruplanabilir. Sanayi yapısından beklenen geniş açıklık geçebilme özeliği, ilk olarak çelik sistemle sağlanmıştır. Geleneksel sistemle geçilebilen açıklığın birkaç katı, çelik sistemle geçilebildiği için, kullanıcı açısından daha uygun olan çelik sistemle yapılan sanayi yapılarının sayısı, Türkiye'deki sanayileşmenin ilk yıllarında artmıştır.

Yapım teknolojisinin ilerlemesi ile, yurtdışında ilk olarak depremselliği az olan bölgelerde uygulanmaya başlamış olan prefabrike betonarme sanayi yapıları; ülkemizde de 1970'li yıllarda uygulanmaya başlanmış ve 1980'li yıllardan sonra yaygınlık kazanarak, sanayi yapılarında çelik sisteme rakip olmuştur.

Prefabrikasyon tekniğinde var olan sistemler incelendiğinde, çok çeşitli yöntemlerin uygulandığı görülür. Hemen her ülkenin prefabrikasyon teknolojisinde farklılıklar olduğu gibi, aynı ülkelerdeki fabrikalar arasında da büyük çeşitlilikler gözlenir. Çoğu durumda aynı fabrikada bile birden fazla sistem tipi olabilir. Yapılan bir araştırmaya göre dünyada bugün 600'den fazla prefabrikasyon sistemi tespit edilmiştir (Günerman, 1997, 45-53). Ülkemizde prefabrike sanayi yapıları üzerine bir inceleme yapılırsa, bu sayının bir elin parmaklarını geçmediği görülür.

Ülkemizde üretilen sanayi prefabrike yapıları, genel olarak tek katlı geniş açıklıklı olarak üretilmekte, elemanlar fabrikada üretilerek şantiyeye nakliyesi yapılmakta (bu çoğu zaman boy ve açıklık açısından elemanlara sınırlama getirmektedir), daha önce yerinde konvansiyonel metotlarla üretilmiş temel yuvalarına (soketlere) yerleştirilerek montajı yapılmaktadır. Taşıyıcı sistem; kolon, kiriş ve çerçeve elemanlarından oluşmaktadır. Çerçeve açıklıkları 20-22 metreye kadar çıkabilmekte, ana çerçeve yönüne dik yönde ise 7-8 metre olan açıklıklar geçilebilmektedir.

Bu çalışmada, Konya ilinin sahip olduğu 13 adet büyük ölçekli organize sanayi bölgesinin içinden, en eski ve halen yapılanmaya devam eden 1. Organize Sanayi Bölgesi örnek alan olarak seçilerek, bu bölgede yer alan sanayi yapılarının yıllara göre yapı türlerinin dağılımları ve istatistiklerinin oluşturulması, yapı tipindeki yıllara göre gelişen değişikliğin altında yatan sebeplerin irdelenmesi ve tercih edilmeme noktasında var olan problemlerin ortaya konularak bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır.

ÖRNEK ALAN "KONYA 1. ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ"

Konya'da özellikle 1950-1960 yılları arasında imalât sanayi tesisi, 47'den 91'e yükselmiş olup, Konya ilinde sınaî faaliyet 1960'lı yıllardan itibaren istikrarlı bir gelişme göstermiştir. İl Merkezinde inşa edilen Organize Sanayi Bölgeleri ile merkez ve ilçelerdeki küçük sanayi siteleri, bu gelişmeyi hızlandıran başlıca faktörlerden olmuştur. 1965 yılından sonra Konya'daki imalât sanayindeki gelişmelerin bir sonucu olarak 3. Kalkınma Plânı çerçevesinde organize sanayi bölgelerinin oluşturulması yönünde ciddi bir eğilim ortaya çıkmıştır.

Konya 1. Organize Sanayi Bölgesi, 1967 yılında yapımına başlanmış 1971 yılında faaliyete geçmiş 180 parselden oluşan 115 hektarlık bir alana kurulmuştur. Daha ziyade ziraat aletleri üretimine ağırlık verilen bu bölgede, 109 fabrika faaliyetini sürdürmekte, yaklaşık 4500 civarında da işçi çalıştırılmaktadır. Ziraat aletlerinin yanı sıra alüminyum tüp, değirmen makineleri, mermer, ambalaj malzemeleri, otomotiv yan sanayi parçalarının da üretildiği bölge, ihtiyaca cevap veremez hale geldiğinden (ülkemizde pek çok şehrimizde henüz Organize Sanayi Bölgesi kavramı bilinmezken) 15.07.1976 tarihinde 2. Organize Sanayi Bölgesi, 02.01.1995 tarihinde de 3. Organize Sanayi Bölgesinin kurulmasına karar verilmiştir. Tablo 1'de Konya ilinin sanayi yönünden Türkiye ve İç Anadolu Bölgesine göre aldığı paylar ve sayısal veriler bulunmaktadır (Konya Ticaret Odası web sitesi).

Tablo 1. Konya İli Gelişmişlik Performansı:

	Birim	Konya	İç.An. Böl.	Türkiye	Sıra
Organize Sanayi Bölgesi Parsel Sayısı	Parsel	903	16399	28726	4
Küçük Sanayi Sitesi İşyeri Sayısı	Adet	4409	17106	81302	2
İmalat Sanayi İşyeri Sayısı	Adet	264	1620	11118	8
İmalât Sanayi Yıllık Çalışanların Ortalama Sayısı	Kişi	18270	148070	1.340.4888	13

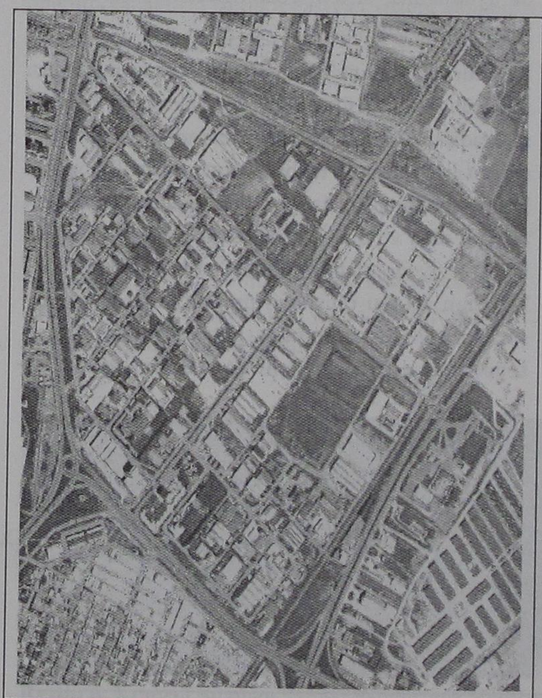

Resim 1. Konya 1. Organize Sanayi Bölgesi

Örnek alan olarak incelenecek olan Konya 1. Organize Sanayi Bölgesi, Konya'nın üç merkez ilçesinden biri olan, Konya-İstanbul Yolu üzerinde Selçuklu Belediyesi sınırları içinde yer almaktadır. Resim 1'de sanayi bölgesinin sınırları hava fotoğrafı ile gösterilmiştir.

ALAN İÇİNDEKİ YAPILARIN TANIMI ve GRUPLANDIRILMASI

Konya'nın ilk sanayi bölgesi olan 1. Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet gösteren kuruluşlar, genellikle orta ölçekli üretim kapasitesine sahip kuruluşlardır. Sanayi bölgesinin kuruluşunun yıllar öncesine dayanması sebebiyle yapılan binalar zaman içinde (1971-2004) sistem ve malzeme olarak farklılıklar göstermektedir. Hızla gelişen Konya'da kurulan diğer sanayi bölgelerinde ise yapı türü bakımından çeşitlilik göstermemektedir. Yapı çeşitliliği arasında bir karşılaştırma yapabilme ve hangi türün daha çok tercih edildiğini analiz edebilmek amacıyla bu çalışmada 1. Organize Sanayi Bölgesi ele alınmıştır.

İlk olarak 1. Organize Sanayi Bölgesinde faaliyet gösteren kuruluşların yapım yıllarına göre gruplandırılması yapılmıştır. 1971 yılında hayata geçen sanayinin, ilk on yılında şu anda faaliyet gösteren kuruluşların toplamının % 24'ünün kurulduğu, % 30'unun 1980-1990 yılları arasında kurulduğu ve geri kalan % 46'lık kısmının ise, 1990 yılından sonra kurulduğu tespit edilmiştir. Bu dağılım ile, ülkenin büyüme hızı arasında doğru bir orantı olduğunu görmek kolaydır (Resim 2).

Yapım yıllarına göre gruplanan kuruluşların, ayrıca yapım türlerine göre de gruplandırılması yapılmıştır. Bu gruplandırmada; ilk 10 yıl içinde kurulan kuruluşların % 80'e yakınının yapı sistemi olarak "çelik konstrüksiyon" sistemi tercih ettikleri, geri kalan % 20'lik diliminin ise, "yerinde dökme (konvansiyonel) betonarme" sistemi tercih ettikleri görülmektedir. İkinci 10 yıllık dilimde ise, değişim daha farklı olmuş, paylaşım içine "prefabrike betonarme" yapım sistemi de yerleşmiştir. Bu dilimde dağılım % 35 "çelik konstrüksiyon", % 20 "konvansiyonel betonarme", % 45 ise "prefabrike betonarme" olarak gerçekleşmiştir.

Son on yıla bakıldığı zaman dağılımın, % 12 çelik konstrüksiyon, % 6 betonarme ve % 82 prefabrike betonarme olarak değiştiği görülmektedir (Resim 3).

Yapı tipi olarak benimsenen çelik konstrüksiyon sisteminde, tercih edilme oranı hızlı bir şekilde düşerken prefabrike betonarme sistem tercih noktasında hemen hemen sanayicilerin tamamı tarafından kabul görmektedir. Sanayi yapılarında geleneksel yöntem ise çok özel yapılar dışında artık kabul görmemektedir. Çalışma alanında bu özel yapılara ait örnekler bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de Resim 4'de verilmiştir. Bu yapı, 20 m. x 20 m.lik açıklıkları her iki aks sisteminde de geçebilen, yerinde dökme betonarme çatılarla kapatılmış, modül sistemlerden oluşmaktadır.

Bu özel yapılar haricinde uygulanmış yapı türlerine örnekler, Resim 5'te görülmektedir. Resim 5-a, prefabrike betonarme kolonlara çelik köşebentlerden yapılmış çatı makasının mafsallı olarak oturtulmasıyla oluşan kompozit bir sistemi göstermektedir.

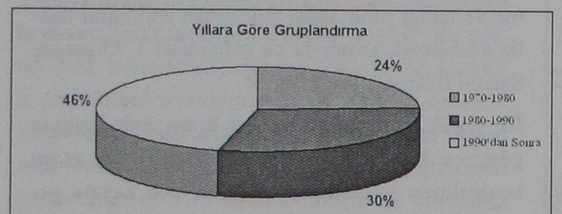

Resim 2. Yıllara Göre Gruplandırma

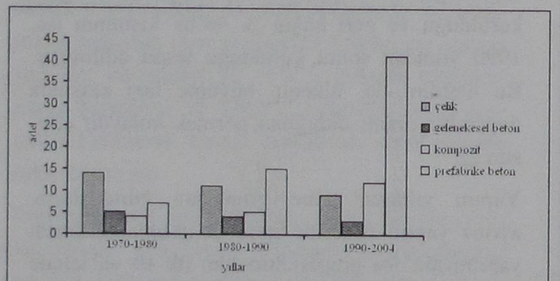

Resim 3. Yıllara Göre Yapı Tiplerinin Değişimi.

Resim 5-b "lambda" sistem olarak bilinen kolon-kiriş bağlantısı mafsallı ve açıklıkta olan prefabrike betonarme bir sistemi göstermektedir. Şekil 5-c ise kolon ve kirişleri çelik profillerden teşkil edilmiş çelik konstrüksiyon bir sistemi göstermektedir.

Sanayi yapılarında, idarî kısım haricinde üretim ve depolama bölümlerinde detaylandırma genellikle basit görülmekte, görsel niteliklere çok fazla önem verilmemektedir. Dolayısıyla yapıdan beklenen performans, sadece yapı yüksekliği ve açıklık mertebesinde olan yükseklikle ölçülmektedir. Çoğu yapıda ise; aydınlatma, gürültü, yalıtım ve yangın güvenliği gibi detaylar düşünülmemektedir.

Yapılarda sıkça rastlanan bant pencerelerle aydınlatma sağlanmaktadır (Resim 6). Açıklığı 18 metreyi geçen yapılarda bant pencere kullanımının uygun aydınlatma düzeyini yakalayamayacağı açıktır. Bu durumda çatı pencereleri, fener yada ışıklık gibi elemanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Sanayi bölgesinde incelenen yapıların çoğunda bu tür bir çözüme rastlanılmamıştır. Hatta çoğu yapıda aydınlatma, sistem çözümünden sonra ek bir işlem ile yapılmaktadır.

Bölgede faaliyetini sürdüren firmaların çoğunda, gürültülü ve titreşim yapan iş makineleri bulunmaktadır. Bu tür makineler için yapılarda, akustik açıdan herhangi bir tedbir alınmamıştır. Bu yapıların yapacağı titreşim ve gürültü, civarlarındaki taşıyıcı olan ve olmayan elemanlara hasar verebilecek seviyede olabilir. Sanayi yapılarının, büyük kullanım alanını oluşturan üretim hollerinde oluşacak nemin dışarı atılması, ayrıca yapının ısıtılıp soğutulması, iç mekân konforu açısından önemli

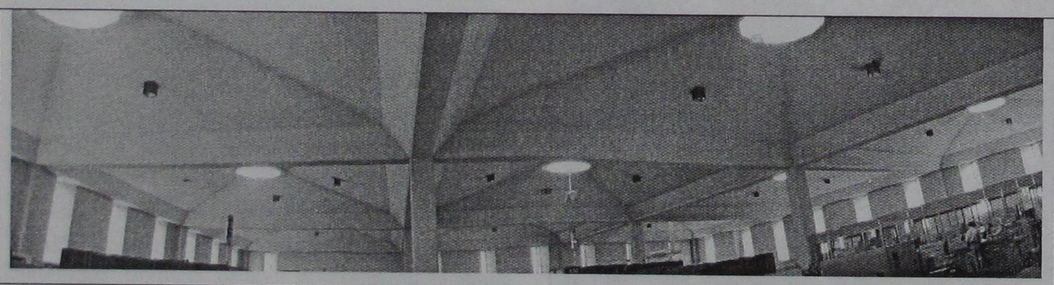

Resim 4. Konya Organize Sanayi Bölgesinde Yerinde Dökme Sistemle Yapılmış Bir Fabrika.

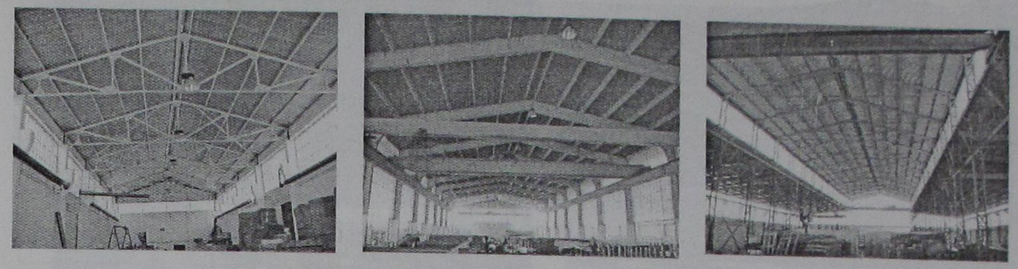

(a) (b) (c)

Resim 5. Konya Organize Sanayi Bölgesinde Yapılan Binalardan Örnekler.

parametreler olsa da bunlarla ilgili gerekli önlemler alınmamıştır. Çoğunluğu betonarme olan sanayi yapılarının yapı kabuğunda, bu etkilerden oluşabilecek hasar mutlaka düşünülmelidir.

Örnek alanda incelenen yapıların, tamamına yakınında yangın için bir önlem alınmadığı görülmüştür. Özellikle çelik olan yapıların yangın zafiyeti düşünüldüğü zaman betonarme sisteme göre dezavantajlı bir durum söz konusudur (Resim 7).

Taşıyıcı sistem elemanları, betonarme yada prefabrike betonarme olarak seçilmiş yapılarda ise, avantajlı bir durum söz konusudur. Prefabrike betonarme sistemlerde, birleşim bölgelerinde donatının astarlanması yangın güvenliği açısından önemli olacaktır. Özellikle taşıyıcı sistem elemanlarının betonarme, dış duvarların ise kâgir malzemeden oluşması, yangın güvenliği açısından avantajlı bir durum oluşturmaktadır. Fakat yapı tipi ne olursa olsun yapılarda çatı kaplama malzemesi olarak, alüminyum panel yada tek kat alüminyum kullanılması, dezavantaj olarak değerlendirilebilir (Gönül-Demirel, 2003, 169-184).

Bu sebepler, sanayicinin tercihini etkilerken estetik, akustik ve izolasyon gibi yapı için önemli olan hususlar düşünülmemektedir.

BETONARME PREFABRİĞİN TERCİH SEBEPLERİ

Konya 1. Organize Sanayi Bölgesinde yapılan araştırma ve anket sonucunda, prefabrike yapıların özellikle son on yılda % 80'den daha fazla bir oranda tercih edildiği görülmüştür. Sanayicilerle yapılan görüşmeler sonucunda (anket ve görüşme), bu yapı sisteminin tercih edilmesinde yatan en önemli etkiler tespit edilmiştir. Bunlar sırasıyla:

a) Prefabrike betonarme sistemin m^2 olarak fiyatının çok düşük olması (Konya'da faaliyet gösteren, dört adet üretici firmadan alınan bilgilere göre, standart tipte bir sistemin fiyatı 15-25 USD arasında değişmektedir. Çatı kaplama malzemesinin bile neredeyse bu fiyatlarda olduğu düşünülecek olursa sistem maliyetinin çok uygun olduğu görülmektedir.)
b) Çok hızlı ve sorunsuz yapılması (1000 m^2 bir yapı için ortalama montaj süresi 15-20 gün).
c) Çelik konstrüksiyona göre bakım ve onarım giderlerinin çok düşük olması.
d) Yangın emniyeti yönünden avantajlı olması.
e) Konya'nın, bölgesel olarak deprem kuşağının en az etkin olduğu bir konumda olması sebebiyle özellikle yapı türünün deprem dayanımı ile ilgili duyulan şüphelerin ortadan kalkması (Resim 8).

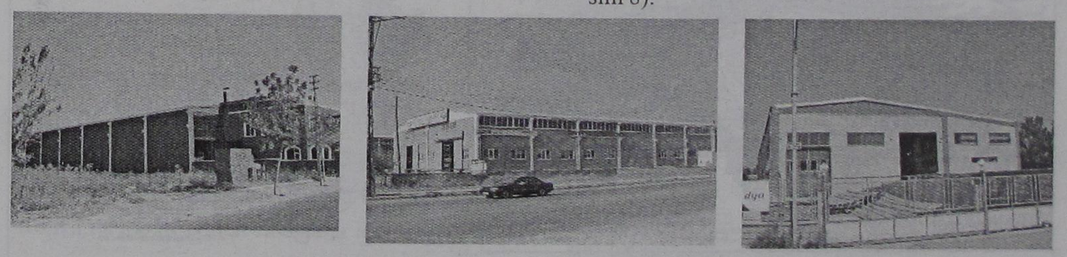

Resim 6. Konya Organize Sanayi Bölgesinde Yapılan Binalardan Örnekler.

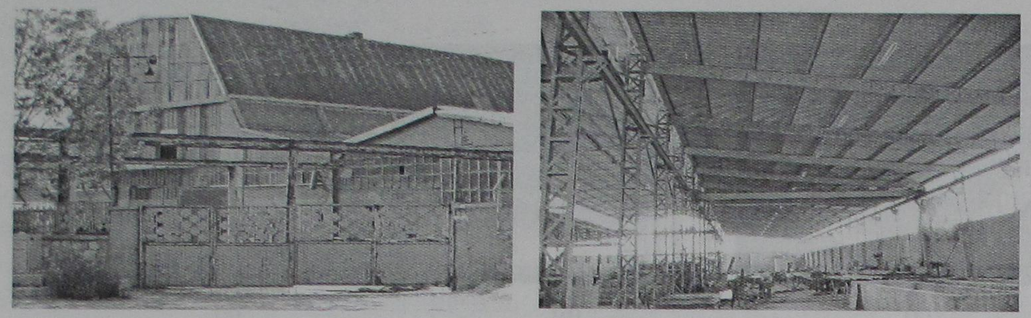

Resim 7. Çelik Yapı Örnekleri

PREFABRİKE BETONARME ÜRETİCİLERİNİN SÜREÇ VE SORUNLARININ ANALİZİ

Prefabrike Üretim Yapan Firmalar

Bölgede dört adet "aktif" üretim yapan firma mevcuttur. Bu üretici firmaların hepsinin, kapalı-açık üretim holleri mevcuttur. Üretilen elemanlar; prefabrike betonarme elemanların haricinde, yer bordürü, elektrik direkleri, çit ayakları, kanalizasyon büzleri, üst geçit elemanları vs. gibi gruplandırılabilir.

Üretim Süreci ve Sorunları

Konya'da faaliyet gösteren prefabrike betonarme eleman üretici kuruluşların tamamında üretim sabit fabrikalarda gerçekleşmektedir (Resim 10). Üretim sırasında kullanılan araçlar, otomatik ve çoğunlukla bilgisayar kontrollü beton santralli, kumandalı vinç sistemli ve titreşimli-titreşimsiz çelik kalıptan oluşmaktadır.

Resim 9. Üretimde Kullanılan Kalıp

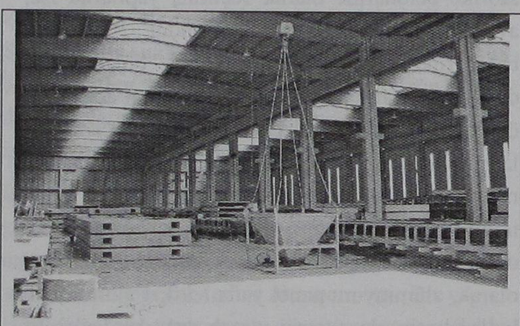

Resim 10. 1. Organize Sanayi Bölgesinde Faaliyet Gösteren Prefabrike Betonarme Eleman Üreticisi Firmanın Üretim Holü.

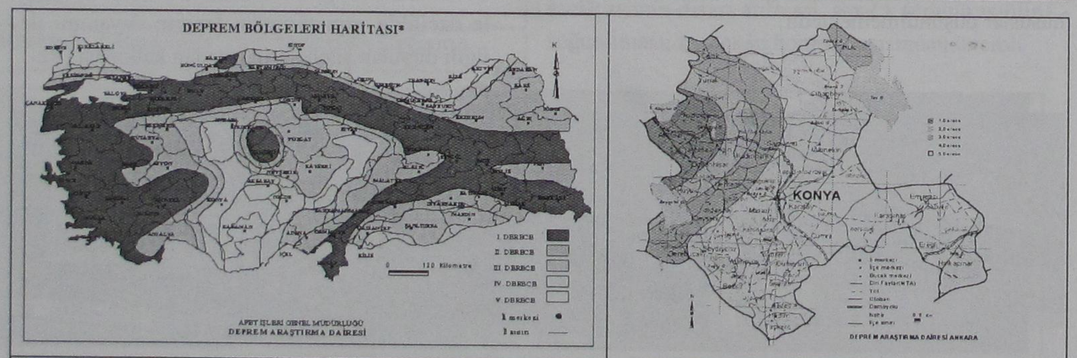

Resim 8. Türkiye ve Konya Deprem Haritaları.

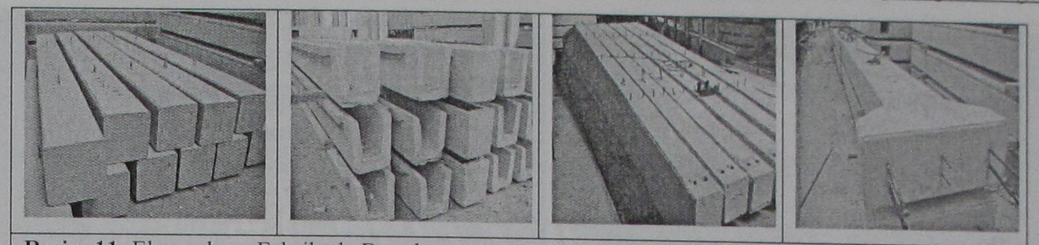

Resim 11. Elemanların Fabrikada Depolanması.

Kalıplar, yatay ve düşey olarak gruplanmaktadır. Elemanların büyüklüklerine göre kalıpların yanal yüzeyleri, destekli ve açılabilir cinstendir (Resim 9). Üretici firmalar, nakliye-montaj organizasyonlarını da kendileri yapmaktadır. Sadece temel soketlerinin hazırlanması, farklı firmalar tarafından yapılan uygulamalar mevcuttur. Bu da yer yer üst yapının kalitesini etkileyebilecek etmenler oluşturmaktadır. Örneğin; prefabrike betonarme sistemlerin en önemli avantajından birisi olan, yüksek standartta beton kalitesi (basınç mukavemeti 30-40 Mpa arasında değişir), temelin farklı müteahhit tarafından ve yerinde dökme (konvansiyonel sistem) ile yapılması, beton kalitesini çoğu zaman 15-20 Mpa altına çekmektedir.

Depolama Süreci ve Sorunları

Firmalarda üretilen elemanlar, üretim holünün devamında yer alan üstü kapalı mekânlarda depolanmaktadır (Resim 11). Şantiyeye götürülen elemanlar ise, çoğunlukla yapının gerçekleştirileceği alanın içinde açık alanlarda depolanmaktadır.

Depolama süresince elemanlarda meydana gelen hasarlar ise, çoğu zaman kullanılabilirlik sınırları içinde kalmakta ve tamir harçları ile onarılmaktadır. Aksi durumlarda ilâve üretimler ile elemanlar değiştirilmektedir.

Taşıma Süreci ve Sorunları

Taşıma işlemi, kamyon ve tır ile yapılmaktadır. Prefabrikasyonda temel mantık olan ekonomik taşıma uzaklığı, üretimi Konya'da yapılan ve Konya'da monte edilen elemanlar için uygundur.

Montaj Süreci ve Sorunları

Prefabrike betonarme endüstri binalarında montaj işlemi;

- Montaj zemininin hazırlanması,
- Temellerin Hazırlanması,
- Kolonların Montajı,
- Oluk Kirişlerinin (Dere Elemanı) Montajı,
- Çatı Makasının (Kirişinin) Montajı,
- Aşıkların Montajı, aşamalarından oluşur.

Montaj işleminden sonra bağlantı bölgeleri (birleşim bölgeleri); levha, pim yada bulonlar yardımıyla moment aktarabilecek yada aktaramayacak şekilde yapılır.

Temellerde yapılacak 1-2-cm.lik hata, bütün sistemin montajını tehlikeye sokabilir. Bu yüzden, üretim sırasında dikkat edilmesi gereken en önemli aşama, temel soketlerinin akslarının nizami olmasıdır.

Organizasyon-Kalite Kontrol ve İşçilik Sorunları

Firmalarda kalite kontrol, genellikle üretim holünde görevli imalâttan sorumlu teknik eleman tarafından yapılmaktadır. Kuruluşların iş hacimlerinin çok büyük olmaması nedeniyle, kalite-kontrol için ayrı personel görevlendirilmesine gerek kalmamıştır.

Kalite kontrolün fabrika aşamasında, genellikle çok büyük sorun yaşanmamasına rağmen montaj aşaması, işin kalitesine etki etmektedir. Özellikle risk taşıyan çatı makası-aşık montajı, kolon-çatı makası montajı gibi bölgelerde kontrolün sadece işçiler tarafından yapılması, kontrol mekânizmasını daraltmıştır.

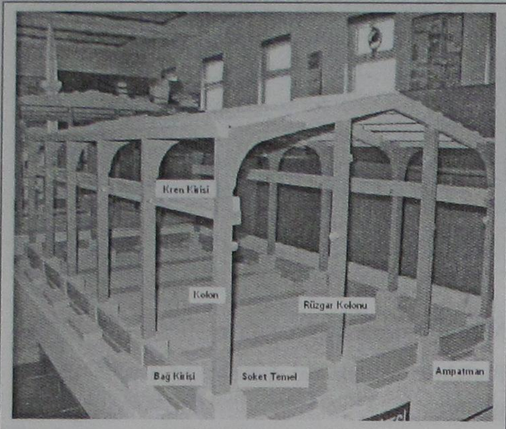

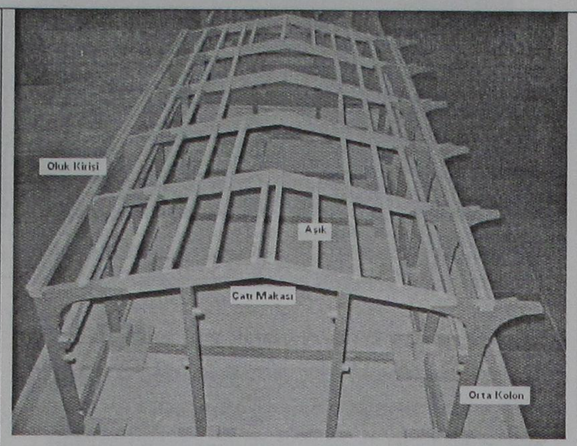

Resim 12. Prefabrike Betonarme Elemanlar.

SONUÇLAR

Seri halinde yapılan fabrikasyon imalât dolayısıyla doğan prefabrike betonarme inşaat endüstri sektörü, sanayiciler tarafından yakından takip edilmekte ve avantajları değerlendirilmektedir. Konya'da son 20 yıl içinde sanayi yapılarında gerçekleşen tercihlerin dağılımını incelemek için yapılan bu araştırma sonucunda, prefabrike betonarme inşaat sisteminin sanayiciler tarafından tercih edilme yüzdelerinde son yıllarda önemli bir artış olduğu tespit edilmiştir.

Geleneksel sistemden, prefabrikasyona geçişi zorunlu kılan; üretim hızı ve kalitesi, işçilik maliyetleri, iklim gibi etkenler ön plânda olmakla beraber, m^2 maliyetinin çok düşük olması ve bölge depremselliği düşünüldüğü zaman duyulan kuşkuların bir deprem bölgesine göre daha az olması, etken olarak sıralanabilir. Özellikle Ceyhan, Marmara ve Düzce depremlerinden sonra, o bölgelerde yoğun olan prefabrike betonarme sanayi yapılarının hasarla tanışması, sektöre ağır darbe vursa da Konya bölgesi için bu kuşkular çok ön plânda değildir.

Prefabrike inşaat sistemine duyulan bu ilginin artması ve özellikle son yıllarda yaşanan depremlerin bu yapı sisteminin güvenirliğine verdiği ağır darbeden kurtularak üretimde yakalanan yüksek kalitenin montaj ve sürdürülebilirlik kalitesinde de yakalanması için gerekli önlemlerin alınması durumunda, yıllar boyu yüksek tercih edilme oranı ile prefabrikasyon teknolojisi gelişmesini sürdürecektir.

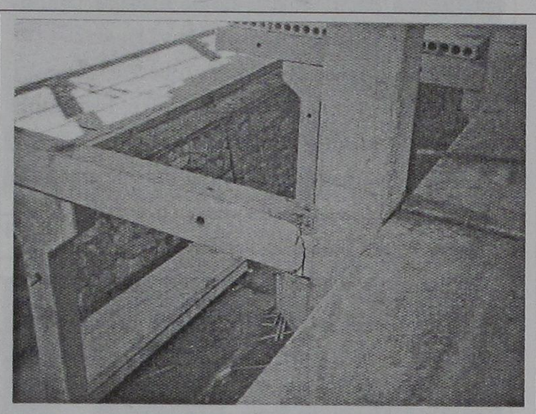

Resim 13. Montaj Sırasında Hasar'a Uğrayan Eleman.

Bölgede yer alan prefabrike inşaat firmalarının tam kapasite çalışamamaları, sistemin kalite kontrol sürecini etkilemekte ve sistem kalitesini düşürmektedir. Depolama sırasında, elemanlarda meydana gelen kullanılabilirlik sınırları içinde kalan hasarlar ise, süreçler içinde yaşanan sorunların en önemlisidir.

Bu olumsuzluklar göz ardı edildiği zaman, ülkemizde yüksek enflasyon da dikkate alındığında, bileşenleri kolay monte edilen, kısa zamanda üretilip kapalı alan oluşturulabilen, ön yatırım maliyetinin çok olmadığı, sürekli bakım maliyetinin ise çok düşük olduğu prefabrike betonarme, endüstri yapılarında sık tercih edilen ve edilecek olan bir yapım sistemidir.

KAYNAKÇA

ANONİM, 1997, Beton Prefabrike Elemanların Birleşim Detayları-Taşıyıcı Sistem Birleşimleri, *Prefabrik Birliği*, Ankara.

ARSLAN H. D., ARSLAN M. H., 2004, Endüstri Yapılarında Çelikten Beton Prefabriğe Geçiş "Konya Birinci Organize Sanayi Bölgesi Üzerine Bir Araştırma", *Prefabrikasyon Sempozyumu*, İzmir.

ARSLAN, M. H., 2000, *Prefabrike Endüstri Yapılarının Deprem Yükü Etkisi Altında Davranışı*, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

AYAYDIN Y., 1989, *Büyük Açıklıklı Prefabrike Betonarme Yapılar*, Kurtiş Matbaası, İstanbul.

DEMİREL F., 2000, *Binalarda Yangın Güvenliği*, Yayınlanmamış Ders Notları, Gazi Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Ankara.

GÖNÜL H., DEMİREL F., 2003, Prefabrike Endüstri Yapıları Üzerine Bir Alan Araştırması: Diyarbakır Birinci Organize Sanayi Bölgesi, *Gazi Üniversitesi Müh-Mim. Fakültesi Dergisi*, C. 18, No. 1, 169-184, Ankara.

GÜNERMAN, H., 1997 Prefabrike Bina Sistemleri, *Prefabrike İnşaat Teknolojileri Sempozyumu*, 23-26 Haziran, İstanbul.

Konya Ticaret Odası web sitesi, http://www.kto.org.tr

KOZANOĞLU C., 1997, Endüstride Kalite Devrimi ve Prefabrikasyon Yapı Teknolojisi, *Prefabrike İnşaat Teknolojileri Sempozyumu*, 23-26 Haziran, İstanbul.

KONYA'DAKİ ORTA ÖLÇEKLİ HAZIR GİYİM İŞLETMELERİNDE İŞ GÖREN VERİMLİLİĞİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Figen ÖZEREN*
Gülden ABANOZ**

ÖZET

Hazır giyim sanayi, insanların temel ihtiyaçları arasında olan giyinme ihtiyacını karşılayan emek yoğun bir sektördür.

Kalkınma hızımızın artmasında önemli yer tutan, hazır giyim sektörü, üretimin her aşamasında verimi arttırabilmek amacıyla teknolojiden en üst seviyede faydalanmakta, üretimde insan gücüne duyulan ihtiyaç makinelere, teknolojik aletlere yöneltilmiş olsa da makinelerin kullanılmasında ve işin tamamlanmasında etkili olan yine insan faktörüdür.

Verimlilik artışında üç temel unsur vardır. Bunlar; insan, makine ve malzemedir. Bu unsurlar içinde işletme verimliliğini etkileyen en önemli faktör insan, işgücü yani iş görendir.

İş gören verimliliğini etkileyen pek çok iç ve dış etkenler vardır.

Yapılan araştırmada, Konya'daki orta ölçekli hazır giyim işletmelerde işgören verimliliği etkileyen faktörler tespit edilmeye çalışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hazır giyim işletmeleri, verimlilik, iş gören.

ABSTRACT

Apparel industry is a sector that meets the primary need of man, to get dressed.

Apparel indutry, which plays an important role in the rate of development, makes use of technology at the utmost level in order to increase productivity at each stage. Although the need for manpower in poduction has been replaced by any kind of technological machinery, man is the one

** Dr., Çukurova Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu Tekstil Bölümü Öğretim Elemanı.*
*** Öğr. Gör. Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Giyim Endüstrisi ve Giyim Sanatları Eğitim Bölümü.*

important factor in the use of machinery and and in the completion of work.

There are three primary factors in the rise of productiviy; manpower, machines and equipment. Among these, the most importsnt factor that effects productiviy is man, manpower, that is, employees in smallscale apparel firms in Konya were tried to be indentified and suggestions were proposed.

Key Words: Apparel firms, productivity, employess.

GİRİŞ

Hazır giyim sanayi, insanların ikinci derisi olarak kabul edilen giysilerin üretimini en kısa sürede ekonomik ve seri bir şekilde karşılayan sanayi dalı olup önemli bir istihdam kaynağıdır.

Hazır giyim sanayinde gelişmenin en önemli unsurlarından biri verimlilik ve verimliliği etkileyen faktörlerdir.

Ayrıca verimlilik, gün gittikçe önemi artan, ekonomik ve sosyal sorunların çözümlenmesinde büyük yararlar sağlayan, rekabet ortaya çıkardığı, işletmelerin belli başlı en büyük üstünlüğü olarak ifade edilir ve genel olarak üretim sürecinden elde edilen çıktıların, bu süreç içinde tüketilen girdilere oranı olarak tanımlanabilir.

Günümüzde işletmelerin rekabet koşullarından dolayı verimlilik önemli bir konu haline gelmiştir. İşletmelerin verimliliklerini arttırmaları, ayakta kalabilmelerinin en büyük nedenlerinden biridir.

Türkiye'nin hazır giyim işletmelerinde çalışanların karşı karşıya bulunduğu çalışma şartları, ücret, yönetim ile işgören arasındaki ilişki, ergonomik koşullar, eğitim, teknoloji, çevre koşulları, hafif-çok tekrarlı-zorlu işler vb. gibi iç ve dış faktörler önemli yer tutmaktadır.

Hazır giyim işletmelerinde; kaliteyi etkileyeceği, verimi artıracağı düşüncesiyle teknolojik gelişmelere; makine, teçhizat ve malzeme alımına büyük önem verirken, kaliteli üretimi ve verimi sağlayacak iş görenlere aynı önem ve titizliği göstermeleri sonucunda kaliteli ürünlerin üretileceği ve yüksek verim alınacağı gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Üretimde insan gücüne duyulan ihtiyaç makinelere, teknolojik aletlere yöneltilmiş olsa da, makinelerin kullanılmasında ve işin tamamlanmasında etkili olan yine insan faktörüdür ve insan faktörüne duyulan ihtiyaç ortadan kaldırılamamıştır.

2. HAZIR GİYİM İŞLETMELERİNDE VERİMLİLİĞİN ÖNEMİ

Verimlilik; üretim sürecinde elde edilen ürün miktarı ile kullanılan üretim faktörleri yani girdilerinin birbirine oranıdır.

Verimlilik; birçok alanda olduğu gibi özellikle de hazır giyim sektöründe, emek-yoğun teknolojilerde en önemli unsur durumdadır. Verimliliğin artırılması, hazır giyim işletmenin varlıklarını sürdürebilmeleri için önemlidir.

Günümüzde verimliliğin ekonomik yönü sosyal yönünden daha fazla önem kazanmıştır. Bunun için özellikle verimlilik denildiğinde, ekonomi açısından ele alınan ve bazı hesaplamalarla elde edilen sonuçlar ortaya konmaya çalışılmaktadır. Ekonominin aktif karakterini yansıtan bir kavram olarak kabul edilen verimlilik, öncelikle bu yönüyle tanıtılmaktadır (GÜLERMAN, 1991: 274).

2.1. Hazır Giyim İşletmelerinde Verimliliği Etkileyen Faktörler

Hızlı sanayileşme etkisi ile hazır giyim işletmeleri, kaliteyi ve yüksek verimi elde etmek için teknolojik gelişmelerden yararlanmaktadır. Buna bağlı olarak bazı olumsuz faktörlerle karşılaşmak da kaçınılmaz olmaktadır.

İşgücü verimliliğini etkileyen fizikî faktörler, ekonomik faktörler, sosyo-kültürel çevre faktörü büyük önem taşımaktadır (ÖZDEK, 1993: 6).

Verimlilik artışında üç temel unsur vardır. Bunlar; insan, makine ve malzemedir. Bu unsurlar arasında en önemli faktör işgören faktördür (ÖZEREN ve diğerleri, 2004: 460).

Hazır giyim işletmelerinin, rekabet gücünü koruyabilmek için, kaliteyi ve verimi artırabilmek amacıyla; işgören verimliliğinin etkilendiği çalışma şartları, çevre koşulları, ücretler, teknoloji kullanımı, yönetim-işgören arasındaki ilişkiler v.b. konularda önlem almaları ve yeniden düzenlemeler yapmaları kaçınılmazdır.

2.2. Verimlilikte İnsan Faktörü

İnsanların sosyolojik ve fizyolojik ihtiyaçlarını gideren giyim ürünlerinin üretimini gerçekleştiren hazır giyim sektörü, emek-yoğun bir sektördür. İnsan unsuru çalışma alanlarında, özellikle de emek yoğun teknolojilerde en önemli faktör konumundadır (GENER ve diğerleri, 1999).

İnsan; doğada olduğu gibi bir kuruluşun en değerli ve akıllı varlığıdır. Bu bağlamda insanın bilgi, beceri ve yaratıcılığını ortaya koyan, geliştiren, sistemleri oluşturan, hedef belirleyen, teknolojiyi geliştiren ve farkı oluşturan insanın kendisidir.

İnsan üretim sürecinin, kalitenin, verimliliğin olmazsa olmaz nitelikte bir parçasıdır. Üretimin aynı zamanda nihai hedefidir (ABANOZ, 2001: 11).

Hazır giyim işletmeleri, varlıklarını sürdürebilmek, kaliteyi ve yüksek verimi yakalayabilmek için hiç şüphesiz işe uyan iş göreni almak, geliştirilmesi için eğitime tabi tutmak, maddî yönden tatmin etmek, sağlık ve güvenlik gibi faktörlerini iyileştirmek durumundadırlar (VURAL, ABANOZ, 1995: 24). Çünkü insanın fizikî çevre şartlarına duyarlılığı, psikolojik etkilenmeler, fizikî değişim ve oluşumlara karşı bedensel tepkilerin direk olarak yansıması sonucunda ortaya çıkan aksaklıklar, verimi olumsuz yönde etkileyecektir.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Materyal

Araştırma materyalini: Konya ilinde faaliyet gösteren orta ölçekli hazır giyim işletmelerinde çalışan ve tesadüf olarak seçilen 100 iş görene uygulanan anketlerden elde edilen veriler ve ilgili kaynaklar oluşturmaktadır.

3.2. Yöntem

Orta ölçekli hazır giyim işletmelerinde, iş gören verimliliğini etkileyen faktörleri tespit etmek üzere plânlanan ve yürütülen bu araştırma, yalnızca Konya ilinde faaliyet gösteren orta ölçekli hazır giyim işletmeleri ile sınırlandırılmıştır.

Araştırma verilerini elde etmek için kullanılan anket formu, 21 sorudan oluşmuş olup; İş görenlere ilişkin bilgiler, iş ortamındaki çevresel faktörler ve iş görenlerin etkilenme durumları, işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin verileri elde edecek sorulara yer verilmiştir.

Bulguların analizi, araştırma sonucunda 100 anketten elde edilen veriler üzerinde yapılmış olup, bu veriler tablolara dökülmüş, istatistiksel yöntemlerle analiz edilmeye çalışılmıştır.

4. ARAŞTIRMA SONUÇLARI VE TARTIŞMA

4.1. Hazır Giyim İşletmelerinde Çalışan İş Görenlerin Görev Yaptıkları Bölümlere Göre Dağılımı

Hazır giyim işletmelerinde çalışan iş görenlerin, görev yaptıkları bölümlere ilişkin bulgular Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: İş Görenlerin Görev Yaptıkları Bölümler

SEÇENEKLER	SAYI	%
Dikimhane	42	% 42
Kesimhane	18	% 18
Ütü	11	% 11
İlik-düğme	8	% 8
Kalite-Kontrol	12	% 12
Başka (Açk.)	9	% 9
TOPLAM	100	100

n=100

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan iş görenlerin; % 42'sinin dikimhanede, % 18'inin kesimhanede, % 11'inin ütüde, % 18'inin ilik-düğmede, % 12'sinin kalite kontrolde, % 9'unun diğer bölümlerde görev aldıkları görülmüştür.

Burada, iş görenlerin büyük bir kısmının dikimhanede görev yaptıkları belirlenmiştir.

Yapılan anket çalışmalarının bulunduğu işletmelerde, iş görenlerin yarıya yakın kısmının dikimhanede ve çok az bir miktarının da ilik-düğme bölümünde görev aldığı görülmektedir.

Hazır giyim işletmelerinde, dikim bölümü makine parkının en yoğun olduğu; aktivitesi, iş sirkülasyonu, işlemlerin çok olduğu anlaşılmaktadır.

4.2. Hazır Giyim İşletmelerinde Çalışan İş Görenlerin Çalışma Ortamının Fiziksel Koşullarından Memnuniyetine Göre Ayrımı

Hazır giyim işletmelerinde çalışan iş görenlerin, çalışma ortamının fiziksel koşullarından memnuniyetine göre ayrımına ilişkin bulgular, Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: İş Görenlerin Çalışma Ortamının Fiziksel Koşullarından Memnuniyeti:

SEÇENEKLER	SAYI	%
Evet	55	% 55
Hayır	45	% 45
TOPLAM	100	100

n=100

Tablo 2 incelendiğinde araştırmaya katılan iş görenlerin % 55'inin çalışma ortamının fiziksel koşullarından memnun oldukları, % 45'inin ise çalışma ortamının fiziksel koşullarından memnun olmadıkları tespit edilmiştir.

Yapılan pek çok araştırma sonucunda, küçük ve orta ölçekli işletmelerin fizikî şartlarının pek de iyi olmadığı gerçeği bilinmektedir.

Araştırmaya katılan iş görenlerin; eğitim seviyelerinin düşük olması, bazı hakları ve sağlık sakıncaları konusunda bilgi sahibi olmadıkları ve 'işimi kaybederim' korkusu ile böyle bir seçeneği işaretledikleri düşünülebilir.

4.3. Hazır Giyim İşletmelerinde Çalışan İş Görenlerin Gelirlerinin Yeterli Olup Olmaması İle İlgili Görüşler

Hazır giyim işletmelerde çalışan iş görenlerin, çalışmalarından ötürü sağladıkları gelirin, yaptıkları işe göre yeterli olup olmadığına ilişkin bulgular Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3: İş Görenlerin Geliri Hakkındaki Görüşleri:

SEÇENEKLER	SAYI	%
Evet	32	% 32
Hayır	68	% 68
TOPLAM	100	100

Tablo 3 incelendiğinde, araştırmaya katılan iş görenlerin; çalışmalarından ötürü verilen ücretin % 32'sinin yeterli bulduğu, % 68'sinin yetersiz bulduğu anlaşılmaktadır.

Maddî desteklerin, iş görenleri motive edeceği bir gerçektir. Gürültü, toz, titreşim, gibi çevresel bazı olumsuzluklara maruz kalan iş görenlerin gelirlerinin, çalışma tempo ve şartları ile orantılı olmadığı düşüncesinde oldukları düşünülmektedir.

4.4. Hazır Giyim İşletmelerinde Çalışan İş Görenlerin Çalıştıkları İşyerindeki Verimliliğin En Önemli Belirleyicisine Göre Ayrımı

Hazır giyim işletmelerinde çalışan işçilerin, çalıştıkları işyerindeki verimliliğin en önemli belirleyicisine ilişkin bulgular, Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: İş Görenlerin Çalıştıkları İşyerindeki Verimliliğinin En Önemli Belirleyicisine Göre Ayrımı:

SEÇENEKLER	SAYI	%
İşgücünün niteliği	8	% 8
Kullanılan teknoloji	12	% 12
Teknoloji ve işgücü	32	% 32
Pazarda rekabet gücü	18	% 18
Hepsi	30	% 30
TOPLAM	100	100

n=100

Tablo 4 incelendiğinde, araştırmaya katılan hazır giyim işletmelerinde iş görenlerin, çalıştıkları işyerlerindeki verimliliğinin en önemli belirleyicisinin % 8'i işgücünün niteliği, % 12'si kullanılan teknoloji, % 32'si teknoloji ve işgücü, % 18'i pazarda rekabet gücü, % 30'u ise hepsi olarak belirtildiği görülmektedir.

Hazır giyim sektörünün, emek-yoğun bir sektör olması yanı sıra, teknolojinin de güçlü bir şekilde kullanıldığı, bunun verimi olumlu yönde etkilediği gerçeği göz ardı edilmediği, iş görenlerin kullandıkları makinelerin kapasitelerinin yani teknolojinin farkında olmaları ve onu olmazsa olmazlar arasında gördükleri gerçeğini ortaya koymaktadır.

4.5. Hazır Giyim İşletmelerinde Çalışan Belli Başlı Sorunlarına Göre Ayrımı

Hazır giyim işletmelerinde çalışan iş görenlerin, belli başlı sorunlarına ilişkin bulgular, Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: İş Görenlerin Soruları:

SEÇENEKLER	SAYI	%
-Bir üst yönetici ile ilgili	8	% 8
-Genel yönetimle ilgili	2	% 2
-Eş düzeylerinizle ilgili	25	% 25
-Astlarınızla ilgili	3	% 3
-Ücret düzeni ile ilgili	42	% 42
-İş çevrenizin fiziksel koşulları ile ilgili	12	% 12
-Başka (Açık)	8	% 8
TOPLAM	100	100

n=100

Tablo 5 incelendiğinde, araştırmaya katılan iş görenlerin, belli başlı sorunlarının % 8'inin bir üst yöneticiyle, % 2'sinin genel yönetimle, % 25'inin eş düzeyiyle, % 3'ünün astlarıyla, % 42'sinin ücret düzeniyle, % 12'sinin fiziksel koşullarla, % 8'inin ise başka etmenlerle ilgili olduğu görülmektedir. Anket çalışmalarının yapıldığı işletmelerdeki iş görenlerin çoğunun sorunları, ücret olarak görülmektedir.

Tablo 3'te de görüldüğü gibi, Tablo 5'te de, iş görenlerin önemli sorununun ücret olması, ekonomik problemlerini halledemedikleri, çoğunluğun asgari ücretle çalıştırıldığı bunun da iş gören psikolojisini etkileyip, iş verimini düşüreceği şeklinde yorumlanabilir.

4.6. Hazır Giyim İşletmelerinde Çalışan İşçilerin Kendilerini İşyerinde Güvencede Hissedip-Hissetmediklerinin Ayrımı

Hazır giyim işletmelerinde çalışan işçilerin, kendilerini işyerinde güvencede hissedip-hissetmediklerine ilişkin bulgular, Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: İş Görenlerin Kendilerini Güvencede Hissedip-Hissetmemeleri:

SEÇENEKLER	SAYI	%
Evet	14	% 14
Hayır	77	% 77
Kısmen	9	% 9
TOPLAM	100	100

n=100

Tablo 6 incelendiğinde, araştırmaya katılan iş görenlerin % 14'ünün kendini güvencede hissetmekte, % 77'sinin kendini güvencede hissetmemekte, % 9'unun ise kısmen güvencede hissettiği görülmektedir.

Anket çalışmasının yapıldığı işletmelerde çalışan kesimin çoğunun, kendini güvencede hissetmediği görülmektedir.

Hazır giyim işletmelerinde, ekonomik dalgalanmalar sonucu iş gören sirkülasyonunun, yani işten çıkarmaların yoğun olmasından, iş görenlerin; iş sağlığı ve güvenliği konusunda yeterince bilgi sahibi olmadıkları fark edilmektedir.

4.7. Hazır Giyim İşletmelerinde Çalışan İş Görenlerin, İşyerinde İş Kazalarına Karşı Önlem Alınıp - Alınmadığını Bilip - Bilmediklerinin Ayrımı

Hazır giyim işletmelerinde çalışan iş görenlerin, işyerlerinde iş kazalarına karşı önlem alınıp-alınmadığını bilip-bilmediklerine ilişkin bulgular Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7: İş Görenlerin İşyerinde İş Kazaları İçin Önlem Alınıp-Alınmadığını Bilme Durumları:

SEÇENEKLER	SAYI	%
Evet	44	% 44
Hayır	56	% 56
TOPLAM	100	100

n=100

Tablo 7 incelendiğinde, araştırmaya katılan iş görenlerin % 44'ünün işyerlerinde iş kazalarına karşı önlem alınıp-alınmadığını bildiği, %56'sının

ise, iş yerindeki iş kazalarına karşı önlem alınıp-alınmadığını bilmedikleri tespit edilmiştir.

Hazır giyim işletmelerinde iş kazalarını önlemek amacıyla iş görenlere bazı kişisel koruyucu malzemeler verilmesi gerekmektedir (eldiven-kulak tıkacı-önlük-maske). Bu malzemeler, kısmen de olsa, olabilecek bazı iş kazaları ve sağlık problemlerini engellemektedir.

İşyeri sahiplerinin, bu gibi önlemler için iş görenlere, koruyucu malzemeleri vermedikleri veya kullanımları için bir yaptırım uygulamadıkları, iş kazaları ve önlemleri konusunda iş görenleri eğitmedikleri anlaşılmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Konya'daki orta ölçekli hazır giyim işletmelerinde iş gören verimliliğini etkileyen faktörler ele alınmış, çalışmanın sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Hazır giyim işletmelerinde, çalışma ortamının fiziksel koşullarından memnun olmayan iş görenlerin sayısının fazla olması verimliliği etkileyecek önemli bir faktör olarak düşünebilir.

İş görenlerin; ücretlerini çalıştıkları tempo ve şartlar açısından yeterli bulmadıkları tespit edilmiştir.

İş görenlerin, işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda yeterli bilgi sahibi olmadıkları anlaşılmıştır.

İş görenlerin, teknolojiyi verimi arttırıcı faktör olarak gördükleri tespit edilmiştir.

Öneriler

Hazır giyim işletmelerinde çalışan iş görenlere, verilecek işçi sağlığı ve iş güvenliği eğitiminin; sonuçta hem kendi sağlıkları hem de işletme verimi açısından olumlu gelişmeler sağlayacağı düşünülmektedir.

İş görenlerin, yaptıkları işe ve performansa uygun ücretlendirilmeleri, onları olumlu yönde motive edeceği göz ardı edilmemelidir.

İş görenlerin, çalışma ortamlarının iyileştirilmesi; kuşkusuz, onların yüksek performansla ve seri bir şekilde çalışmalarını sağlayarak kalite ve yüksek verimi elde etmeyi daha kolaylaştıracaktır.

KAYNAKÇA

ABANOZ Gülden, 2001, Hazır Giyim İşletmelerinde İnsan Kaynakları, *Hazır Giyim Sektörünün Konya'daki Sorunları Paneli*, Konya.

GENER Nimet, ÇİLEROĞLU Birsen, KELLECİ Figen, 1999, Hazır Giyim İşletmelerinde Kullanılan Kesim Masalarının Ergonomik Açıdan İncelenmesi, *I. Ulusal 2000'li yıllarda Giyim Eğitimi ile Giyim Sektörünün Yaşam Seyri ve Sorunları Sempozyumu*, Konya.

GÜLERMAN Adnan, 1991, Verimliliğin Arttırılmasında İşçi-İşveren ilişkileri ve Avrupa Topluluğu Örneği, *I. Verimlilik Kongresi*, Millî Prodüktivite Merkezi (MPM) yayını, Ankara.

ÖZDEK E. Yasemin, 1993, *İnsan Olarak Çevre Hakkı*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü yayını, Ankara.

ÖZEREN Figen, ABANOZ Gülden, GÜLCÜ Şerife, 2004, Konya İlinde Faaliyet Gösteren Küçük ve Orta Ölçekli Hazır Giyim İşletmelerinde Çalışma Ortamında Yayınlanan Müziğin İş Görenlerin Verimliliğine Etkisi, *S.Ü. IV. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu*, Konya.

VURAL Tuba, ABANOZ Gülden, 1995, Küçük ve Orta Ölçekli Hazır Giyim İşletmelerinde Fiziksel Çevre Stresörlerinin Çalışanlarına Etkisi, *Konfeksiyon Tenkil Dergisi*, İstanbul.

Mısır'da İngiliz Zekazin Kampında esaret günlerini geçiren subaylarımız.
Onlar, erlere okuma-yazma öğretmek için bir "Hey'et-i Tedrisiye" de oluşturmuşlardı.

Birinci Dünya Harbi sırasında Halep'te Osmanlı askerleri..
7 Temmuz 1916'da çekilen fotoğraftaki Mehmetlerden birisi de, İhtiyat Mülazım-ı Sanî rütbeli Konyalı Tahir Hulûsi'dir.